

23

~~2-20-573~~

~~1 m. 1~~

2-21-4233

Biblioteca Universitaria	
GRANADA	
Sala	B
Estante	3
Tabla	
Número	3

BIBLIOTECA HOSPITAL REAL	
GRANADA	
Sala:	B
Estante:	5
Número:	30

N° 2
21-4833

21-4833

118447814

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI
OPERA.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TER TVLLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI, OPERA QVÆ
HACTENVS REPERIRI POTVERVNT OMNIA.

IAM POSTREMVM, AD EXEMPLA-
ria manuscripta collatione facta, quàm accuratiss. recognita,
aliquot etiam libris auctiora; nunc primùm in capita, & certo
ordine, habita quantum fieri potuit temporum ratione, in
quinque Tomos distincta.

*Cum IACOBI PAMELII BRVGENSIS, Theologi, Archidiaconi Audomaropoli-
tani, Argumentis & Adnotationibus toti operi interiectis, quibus tum loci obscurio-
res explicantur, tum quicquid ad Antiquitatem Ecclesiasticam spectat, illustratur.*

Ab eodem PAMELIO recens adiecta; TERTVLLIANI VITA; Scripturarum citatarum
Index locupletiss. aliæque Prolegomena.

*Accessere & Loci ex coniectura LATINI LATINII Viterbiensis restituti, & erudita in lib. de Pallio
IOANNIS MERCERII Antecessoris Bituricensis Commentaria.*

Catalogum totius operis inueniet Lector post Epistolas Dedicatorias: & in singulis Tomis
Præfatiunculæ de librorum ordine.

COLONIE AGRIPPINÆ.

Sumptibus Antonij Hierat, bibliopolæ sub signo Gryphi.

Anno M. DC. XVII.

7
Sevencio de Orden del Consejo

Doctor D. M. Navarrete

~~1780~~

BEATISSIMO PATRI, SANCTISSIMOQVE DO- MINO NOSTRO, GREGORIO XIII.

ROMANÆ ATQVE ADEO CATHOLICÆ
ECCLESIAE PONTIFICI MAXIMO.

SEPTIMIVS TERTVLLIANVS (Lactantio teste Instit. diuin. lib. 5. cap. 1.) fuit quidem omni genere litterarum præditus, sed in eloquendo parum facilis, minus comptus, & multum obscurus. Quod ipsum repetens B. Hieronymus lib. de Instit. Monachi ad Paulinum: Tertullianus (inquit) creber est in sententijs, sed difficilis in eloquendo. Atque hæc causa præcipua, SANCTISSIME PATER, cur eius opera, non nunc modò, sed etiam iam olim à sæculis aliquot, aut penè incognita, aut certè minus trita, vulgataque fuerint, &, vt verbis Lactantij vti pergam, non satis celebritatis inuenerint. Altera cur paucorum manibus versata fuerunt ratio, quia B. Gelasius Papa I. ob errores in quos inciderat, inter apocrypha numerauerit, & inde factum sit, vt posterioris Ecclesiæ scriptores illis abstinuerint; parum animaduertentes, vt videtur, ea quæ tali nota censerentur, non omninò, sed publicè & in templis tantum pronuntari prohibita. Quod, tum ex voce *δποκρυφει*, quæ non aliud quàm occultum quid significat, manifestum est, tum ex Gelasij decreto comprobatur, in quo Apocryphorum scriptorum mentionem iniicit, postea quàm eos libros recensuit, quos in Ecclesia recitari voluit. Verùm enim uerò neque styli obscuritas, neque Hæresis subsecuta, B. Cyprianum aut B. Hieronymum deteruit, quo minus ita familiarem sibi hunc scriptorem habuerint, vt etiam verbotenus plerumque illum imitati sint. De Cypriano enim ita scribit Catal. Scriptor. Eccles. Hieronymus: Vidi ego quendam Paulum Concordiæ, quod oppidum Italiæ est, senem; qui se B. Cypriani iam grandis ætatis Notarium, quum ipse esset adolescens, Romæ vidisse, diceret; referreque sibi solitum; nunquam Cyprianum absque Tertulliani lectione vnâ diem præterisse, ac sibi crebrò dicere: Da Magistrum, Tertullianum intelligens. Et Epist. ad Pammach. ac Ocean. Beatus (inquit) Cyprianus Tertulliano magistro vtitur, vt eius scripta probant; quumque eruditi, & ardentis viri delectetur ingenio, Montanum cum eo Maximillamque non sequitur. Idem, ad se quod attinet, imprimis Nepotianum in Epitaphio laudat, quòd ex frequenti huius Auctoris vsu etiam stylum posset discernere: Illud aiebat (inquit) Tertulliani, istud Cypriani, hoc Lactantij, illud Hilarij est. Sic Minutius Felix, ita Victorinus; in hunc modum locutus est Arnobius. Deinde Eustochium, ad eiusdem lectionem lib. de Custod. virg. his verbis adhortatur: Si tibi placet scire, quot molestijs virgo libera, quot vxor obstricta sit, legas Tertullianum ad Amicum Philosophum, & de Virginitate alios libellos. Quomodo item id fieri expediat, Epist. ad Tranquillinum significat: Ego (inquit) Origenem propter eruditionem sic interdum legendum arbitror, quomodo Tertullianum, Nouatianum, (sic enim lego, pro: Nouatum) Arnobium, Apollinarium, & nonnullos Ecclesiasticos scriptores, Græcos pariter & Latinos; vt bona eorum eligamus, vitemusque contraria, iuxta Apostolum dicentem: Omnia probate, quæ bona sunt tenete. Quid? quòd etiam libros de Monogamia, quos tamen aduersus Ecclesiam conscriptos alibi fatetur, Epistola ad Paulinum, citet.

Hæc ego prolixius, vt posthac & à Tertulliani lectione alienus sit nemo; & quomodo legendus, agnoscat Lector plus æquo scrupulosior. Huc certè primùm nos inuitare debet summa eius antiquitas. Nam ab eodem Hieronymo primus post Victorem, & Apollonium, Latino- rum scriptor adseritur; quod ei mirum videri non debet, qui B. Irenæum, & primos illos Pontifices Romanos, Sanctitatis Vestræ prædecessores, Clementem dico, Anaclerum, Euaristum, aliosque ad eius ætatem vsque, Græcè potius quàm Latinè scripsisse mecum senserit. Deinde talis est viri eruditio, vt (Vincentio Lirinensi teste lib. aduersus proph. hæresion nouit.) apud Latinos nostrorum omnium facilè princeps iudicandus sit. Quid enim (inquit) hoc viro doctius, quid in diuinis atque humanis rebus exercitatus? Nempè omnem Philosophiam, & cun-

ctas Philosophorum sectas, auctores adfertoresque sectarum, omnesque eorum disciplinas, omnem historiarum, ac studiorum varietatem, mira quadam capacitate mentis complexus est. Ingenio verò nonne tam graui, ac vehementi excelluit; vt nihil sibi penè ad expugnandum proposuerit, quod non aut acumine irruperit, aut pondere illiferit? Jam porrò, orationis suæ laudes quis exequi valeat? quæ tanta, nescio qua rationum necessitate (seu densitate, vt alij legendum censent) conferta est, vt ad consensum sui, quos suadere non potuerit, impellat; Cuius quot penè verba, tot sententiæ sunt; quot sensus, tot victoriae. Quibus verbis alia quoque ratio scripta eius amplectendi iudicatur; quòd aduersus Gentes & Iudæos nemo eo doctius scripserit; aduersus autem Hæreses illas vetustiss. (quarum pleræque, prò dolor! hodie repullulascere incipiunt) præter eum & Irenæum, nullus, & aduersus Marcionem solus hic scriptor exstet. Hinc rectè idem Lyrinensis profectur: Sciunt hoc Marciones, Apelles, Praxeæ, Hermogenes, Iudæi, Gentiles, Gnostici, ceterique; quorum ille blasphemias multis ac magnis voluminum suorum molibus, velut quibusdam fulminibus euertit. Atqui Hæreses cognosse, debellasse est; & præuidisse, fugasse. Prætereo lubens, quòd etiam litterati quique, & maximè Iureconsulti, ex Auctore hoc verborum iuris Romani retinentiss. & legum peritissimo, multum proficere queant. Certè quum antiquitate potissimum aduersus omnes Hæreses, vel ipso Tertulliano teste, lib. de Præscript. aduers. hæret. præscribi debeat; non aliunde magis fidei Catholicæ articulos hodie controuersos, aut Ecclesiæ ritus, & traditiones antiquas confirmari, quam ex nostro hoc Auctore; posthac, opinor, iudicabit æquus Lector, si diligentius penitusque illum introspexerit. Amplius dico, ex solo ferè hoc Auctore confici posse iustum Catechismum; qui sufficiat, tum ad catechizandos rudiores quosque fideles, tum ad reducendos eos, qui fortassis à recta fide deuiarunt. Sufficiant nunc exempla aliquot, quæ si in gratiam studiosorum subiecero, prolixitati, quæ Epistolæ limites excedere fortassis videatur, Vestræ Sanctitatis, BEATISSIME PATER, veniam quæso dare non grauetur, & aures gratas accommodet. Imprimis Symbolum Apostolorum, quod Regulam fidei nuncupat, tale tantum non quale hodie retinemus, non vno recenset loco; libris nimirum de Velandis virginibus, de Præscriptionibus aduersus hæreticos, & aduersus Praxean. De Oratione Dominica (quemadmodum iam olim etiam adnotauit Beatus Hilarius) volumen aptissimum scripsit, quod Beatus Cyprianus imitatus est. Orationem Angelicam ex varijs eius locis explicatam reddere liceret. Decalogum ferè integrum, reperire est explicatum, partim lib. aduersus Iudæos, partim de Idololatria, & aduersus Gnosticos. Porrò SACRAMENTA, non duo duntaxat (vt Basileenses ad marginem alicubi perperam adnotarunt) sed sex nominatim vno eodemque loco commemorat; de septimo quoque Vnctionis extremæ haud dubitè facturum mentionem, si occasio incidisset. Diabolus (inquit lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 40.) cuius sunt partes interuertendi veritatem, ipsas quoque res Sacramentorum diuinorum in Idolorum mysterijs æmulatur. Tinguunt & ipse quosdam (en Baptisum) vtique credentes & fideles subs. Expiationem delictorum (quod ad pœnitentiam pertinet) de lauacro repromittit. Signat & illic (hoc Confirmationis est) in frontibus milites. Celebrat & panis oblationem (Eucharistiæ nempe sacrificium.) Quid? quòd & summum Pontificem in vnjs nuptijs (Ordinem sacrum, & Matrimonium etiam hinc vide) statuit. Qui ergo ipsas res, de quibus Sacramenta Christi administrantur, tam æmulanter adfectauit exprimere in negotijs Idololatriæ, &c. Et verò etiam peculiaris de BAPTISMO liber extat Tom. 3. vbi latius de ceremonijs Baptismi, plerisque etiamnum vsitatis; secundum quas inter cetera: Aquam adituri; (vt loquitur Auctor lib. de Coron. milit. & alibi non semel) ibidem, sed & aliquanto prius, in Ecclesia sub Antistitis manu, contestamur nos renuntiare Diabolo, & pompæ, & angelis eius; dehinc ter mergitamur; amplius aliquid respondentem, quàm Dominus in Euangelio determinauit; indeque suscepti lactis & mellis concordiam prægustamus; exque ea die lauacro quotidiano per totam hebdomadam abstinemus. Quibus adiungitur lib. de Baptism. & aduersus Marcionem, olei seu Chrismatismatis vnctio, à qua dicimur Christiani. De Pœnitentia liber, tres eiusdem partes, Contritionem, Confessionem, Satisfactionem, non obscure complectitur. Ad priorem illud pertinet, cap. 9. Animum mœroribus deicere, ingemiscere, lachrymari, & mugire dies noctesque ad Dominum Deum. Ad alteram: Presbyteris aduolui, caris Dei adgeniculari, prouoluere hominem, accusare & condemnare, dict. cap. & illud, cap. 10. Videlicet siquid humanæ notitiæ subduxerimus, proinde & Deum celabimus? An melius, damnatum latere quàm palam absolui? Ad tertiam denique, frequens satisfactionis mentio, cap. 3. 5. 7. 8. & 9. è quibus loci isti apertissimi: Confessio enim satisfactionis consilium est; & Sed quatenus satisfactio confessione disponitur; confessione, pœnitentia; Deus mitigatur. Confignationis seu manusimpositionis, quod nunc Confirmationis vocamus, meminit lib. de Resurr. carn. & dicto lib. de Præscript. aduers. hæretic. cap. 36. vbi carnem signari dicit, manusimpositione adumbrari, & Spiritu sancto vestiri. Omnium autem apertiss. lib. de Baptism. suprâcitato. Dehinc (inquit) manus imponitur; per benedictionem, aduocans & inuitans Spiritum sanctum. Eucharistiæ toties fit mentio, vt malim ad Indicem totius operis Lectorem remittere; maximè quum nemo id inficiari possit. De veritate verò corporis & sanguinis Domini in Eucharistiâ, testimonia luculentiss. reperire erit, tum lib. de Orat. capite sexto, tum etiam lib. aduers. Marc. 4. cuius tamen verba quædam in contrarium, non intellecta Auctoris mente, perperam pro se citare non verentur aduersarij. Hic sufficiet illud lib. superius citati de Resurrectione carnis: Caro corpore & sanguine Domini vescitur, vt anima de Deo saginetur. Sacrificij item siue oblationis nomen toties repetitum est, atque apud alium

aliquem veterum; quemadmodum latè deduximus dicto libro de Orat. qui ritum Missæ Africanæ magna ex parte continet; vbi etiam omnes penè, quibus vtimur, ceremonias Christiani sacrificij, ex Tertulliano comprobauimus. Præterea ad Ordinis Sacramentum illud pertinere quis dubitet, libro de Præscriptione hæretic. Ordinationes eorum temerariæ, leues, inconstantes; Nunc Neophytos collocant, nunc sæculo obstrictos, nunc apostatas nostros. Nusquam facilius proficitur, quàm in castris rebellium; vbi ipsum esse, illic promereri est. Itaque alius hodie Episcopus, cras alius; hodie Diaconus, qui cras Lector; hodie Presbyter, qui cras laicus. Nam & laicis sacerdotalia munera iniungunt. Item in Exhortatione ad castitatem: Differentiam (inquit) inter ordinem & plebem constituit Ecclesiæ auctoritas & honor per ordinis confessum sanctificatus à Deo.

Matrimonium denique quinquies lib. 5. aduers. Marcionem, cum Apostolo Paulo ad Ephesios 5. Sacramentum disertis verbis nuncupat. Porrò si de Ecclesia sit controuersia, lib. de Præscriptione aduersus hæretic. eam veram Apostolicamque esse latè deducit, in qua ordo Episcoporum ita per successiones ab initio decucurrit, vt primus Episcopus aliquem ex Apostolis aut Apostolicis viris habuerit antecessorem, atque adeò etiam Romanam ipsam, vbi Petrus (inquit) & Paulus martyrio coronati, vnde nobis auctoritas præstò est. Traditiones Ecclesiasticas non scriptas, nemo veterum tam luculenter suo confirmauit testimonio, atque Tertullianus lib. de Corona militis. Et nominatim oblationes pro defunctis ac Natalitijs Martyrum; ac etiam de crucis signaculo: Ad omnem, inquit, progressum, atque promotum; ad omnem aditum, & exitum; ad vestitum, & calceatum; ad lauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia; quacunque nos conuersatio exercet; frontem crucis signaculo terimus. Meminit ibidem, & alibi latius; tum Dominici diei; tum antelucanorum cœtuum, qui ad sacrificium, de quo supra, referendi veniunt; tum Ieiuniorum, de quibus etiam peculiarem librum edidit. De Continentia autem Ecclesiæ ministrorum & virginum, latiss. tractat libris de Velandis virginibus, ac ad Vxorem vtroque, & de Exhortatione ad castitatem. Atqui, vti etiam aliarum controuersiarum non omittatur mentio, De Excommunicatione Ecclesiastica, quem censuram diuinam nuncupat, sic loquitur Apolog. cap. 39. Nam & iudicatur magno cum pondere, vt apud certos de Dei conspectu, summumque futuri iudicij præiudicium est, si quis ita deliquerit, vt à communicatione orationis, & conuentus, & omnis sancti commercij relegetur. Si de vsu Imaginum proponatur quaestio, quomodo illæ Decalogo sint prohibitæ, rempè ne adorentur, his verbis explicat lib. aduers. Marc. 2. Proinde (inquit) & similitudinem vetans fieri omnium, quæ sunt in cœlo & in terra, & in aquis, ostendit & causas, Idololatriæ scilicet substantiam cohibentes. Subijcit enim: Non adorabitis ea, neque seruietis eis. Serpentis autem area effigies, postea præcepta Moyfi à Domino; non ad Idololatriæ titulum pertinebat, sed ad remediandos eos, qui à serpentibus infestabantur. Sic & Cherubim & Seraphim aurea in arca figuratum exemplum, certè simplex ornamentum, accommodata suggestui, longè diuersas habendo causas ab Idololatriæ crimine, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudinum prohibitarum legi refragari; non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quam similitudo prohibetur. De Libero arbitrio latè disputat, non modò Libro de Patientia; sed & 2. aduers. Marcionem. De Meritis denique operum, & æternæ vitæ mercede, lib. ad Martyres. Reliquis supersedeo, ne sim prolixior, remittens Lectorem studiosum ad Adnotationes nostras; quas si eadem cum benevolentia & attentione legerit, qua plerique nostras illas nuper in Beatum Cyprianum editas, haud sine fructu id futurum confido; quippè quæ non aliud sint, quàm loci quidam communes materiarum omnium quacunque hodie controuerti solent, ex penitioris vetustatis penu deprompti. Idque adductis testimonijs Patrum, iam inde à primis Ecclesiæ Apostolicæ incunabulis vsq; ad Sanctitatem Vestram, primum eius nominis prædecessorem Magnum illum Gregorium; ne fortè ab ijs in dubium vocentur, qui ab ea ætate errare cœpisse Ecclesiam (contra expressum promissionum Christi Beato Petro factarum, Matth. 15. & 28. Dei verbum) calumniari non verentur. Proinde, benè de Republica sunt meriti Ioan. Baptista Egnatius, qui Tertulliani Apologeticum in lucem edidit, & Ioan. Gagnæus Parisiensis Theologus, qui, quos omiserat Rhenanus, libros xv. superaddidit, & non nihil qui aliquot carmine conscriptos inter Poëtas Christianos euulgauit. Magnum denique aliquid præstitit Rhenanus Selestadiensis, quem primum Tertullianum, quoad fieri potuit, integrum à blattis & tineis vindicauit, ac Scholijs, deinde & Adnotationibus illustrauit, quibus obscuriores quasque phrasas vocesque explicat; & non semel etiam Ecclesiasticos ritus antiquos confirmat. Verùm vti homini, humanitatis aliquid ei contigit, quòd in area versaretur non sua, vtpotè litteratus potius quàm Theologus. Vnde à Sanctitatis Vestræ prædecessoribus Paulo Papa IIII. & Pio Papa V. secundum Concilij Tridentini decretum censura notatis eius Adnotationibus, atque adeò etiam interdictis, donec repurgarentur; factum est vt Catholicorum piorum manibus iterum penè exciderit Tertullianus, quòd hætenus non prodierit, auctoritate publica repurgata, operum eius editio. Ego itaque, frequentissimè à compluribus magnis eruditissimisque viris, tum Iureconsultis, tum Theologis requisitus, vti, quod de Tertulliano in editione Beati Cypriani promiseram, quanto citius præstarem; iamdudum pollicitis stetissem, Deo auspice, nisi varijs necessariisque occupationibus tam priuatis quàm publicis in hunc vsque diem præpeditus fuisset. Prætereo tantam, de qua supra, Auctoris in eloquendo difficultatem, vt multo tempore opus fuerit ad requirenda & conferenda exemplaria; iis præsertim locis, quibus explicandis Oedipo quopiam opus

erat, quò certior esset censura de vera & genuina lectione, & quæ cum Auctoris mente & stylo quamoptimè conueniret. Qua in re plurimùm adiuutus sum tribus MS. membranaceis codicibus Vaticanis, quos Alano Copo, piæ memoriæ, Theologo eruditissimo, nostro nomine, Illustris. Cardinalis Sirletus subministravit; cui tam fuit cordi hæc nostra opera, vt per Dn. Fredericum, suum in Bibliothecæ præfectura vicarium, & alios quosdam amanuenses, iusserit singulos illos conferri cum codice excuso, atque ita varias lectiones in marginem adnotatas ad nos transmitti. Cuius ad eò Celstitudini, vti etiam Illustrissimis Cardinalibus Hosio & Granuellano, qui apud illum eius rei fuerunt intercessores, est quòd gratias immortales & agam & habeam. Nec parum ad hanc rem contulerunt MS. Libri Monasteriorum S. Amandi ac Bauonis, & Anglicus quidam, quem thesauri loco penes se adseruabat quondam Ioan. Clemens Anglus. Quibus accesserunt coniecturæ doctissimorum virorum, Latini Latini Itali, & Ioan. Harrisij Angli, ab ipsis mecum communicatæ, & obseruationes aliorum, quorum suis quibusque locis fiet mentio. Quibus omnibus adminiculis adiuutus, non tamen sine vigilijs, laboribus, & lucubrationibus maximis (vt ne quid dicam de sumtibus haud exiguis, præsertim in accersendis dictis varijs lectionibus, & MS. codicibus) loca innumera castigavi, hiulca suppleui; quædam etiam superflua, quæ ex margine in contextum irreperant, rescidi. Accessit, quòd recens in capita libros omnes distinxi. Non quòd ignorem, Tractatus esse serie continua conscriptos ab Auctore; sed quòd, quum adfectione ipsa subobscurus sit, res scitu necessariæ faciliùs minutatim intelligi possint à rudioribus. Neque verò nouo id exemplo, sed iam olim id factum, ex MS. codicibus omnibus, & prioribus excusis in Apologetico patet; quòd libri maxima vtilitas id faciendum persuaderet, & non ita nuper in libro de Præscriptionibus aduersus hæreticos, à I. C. eruditiss. Ioanne Quintino Heduo. Cum quo ad Zephyri calumnias tribus quod aiunt, verbis respondeo: Nihil cuiquam deperire, quòd Tertullianus diuisus sit; manere integrum, si quis vno malit contextu legere. Ego verò, re cum doctis. & Theologis & Iureconsultis communicata, etiam in ipsis Argumentis distinctionem capitum retinendam existimaui; vt inde colligat Lector, quid quoquo tractetur capite; quæ etiam, vti maioris sint auctoritatis, ipsissimis Tertulliani verbis conscripsi; quòd sic Lectori studioso satisfaciam; cui facile fuerit, ex sola eorum lectione antiquitatem omnem Ecclesiasticam decerpere. Deinde totum opus in quinque Tomos partitus sum: quorum primo continentur libri aduersus Gentes & Iudæos; secundo Parænetica; tertio scripta aduersus Hæreses; quarto pia Poëmata cum Fragmentis operum quæ desiderantur; quinto denique ea quæ aduersus Ecclesiam scripsit, & aliena quædam. Ordine etiam librorum seruato, quantum fieri potuit eodem, legitima temporum ratione habita, conscripti sunt; quemadmodum ex Præfatiunculis, quæ singulis præfiguntur Tomis, colligere est. Denique, vt norit Lector, iuxta Apostolum, examinare omnia, & quòd bonum est, tenere; Admonitionem de Tertulliani dogmatis, ne dicam erroribus, longè locupletiore quam Rhenanus ediderat, Alphabeti ordine, simul cum Antidoto, edidimus. Reliqua prudens omitto. Quæ omnia, simul cum dictis Adnotationibus nostris sacræ Romanæ Ecclesiæ, atque ad eò Vestræ Sanctitatis, iudicio censuræque, lubens vel probanda vel improbanda submitto.

Ceterum, quòd eidem Sanctitati Vestræ, BEATISSIME PATER, Tertullianum inscripserim; non vna memouit ratio. Imprimis enim; cui potius nuncupandus veniat, quam ei, penes quem Ecclesiæ Latinæ atque ad eò Romanæ suprema est administratio? Præsertim, quum Africana Ecclesia cum Romana (vti verbis Auctoris nostri vtar) contesserarit; & eiusdem auctoritas, donec primùm à Vandalis, deinde à Mahumetanis occupata est, in Africa semper sacrosancta fuerit; vsque ad eò vt Tertullianus Catholicam doctrinam apud Ecclesiam Romanensem, & eandem pro Apostolica, eiusque auctoritatem in Africa agnoscat, lib. de Præscript. aduersus hæret. Et quanti habitum fuerit iam tum in litteris, quas Pacis vocabant, concedendis aut reuocandis, sedis Apostolicæ iudicium; non obscure lib. aduersus Praxean significet: Immo etiam in hæresin prolapsus, Episcopum Episcoporum Romanum Papam, lib. de Pudicitia nuncupet. Deinde expediebat sub auspicijs Sanctitatis Vestræ prodire Tertullianum, vti sic rursus auctoritatem accipiat, quam probabilis eius scriptis error consequens detraxisse videbatur; atque ad eò etiam à scrupulosioribus quibusque eius non omittatur lectio. Quid? quòd etiam iure quodam Sanctitati Vestræ debebatur nostra hæc recognitio, quæ tantum adiumenti accepit ex dicta Vaticana Vestræ Sanctitatis Bibliotheca, vt nisi cum ingratitude nota illam præterire non potuerim. Illud autem audendi fiduciam dedit; quòd, quum fragmenta quædam Conciliorum, quæ conferre possent ad Gratiani recognitionem, quam magno apparatu iam dudum Sanctitas Vestra molitur, ad Illustrissimum Cardinalem Sancti Sixti Boncompaignum, iuxta eiusdem Sanctitatis Vestræ postulata, istuc misissem; iniecta mentione opusculorum quorundam Hrabani Mauri, quæ cupiebam Sanctitati Vestræ dedicare; quam benignissimè idem Illustrissimi Cardinalis inter cetera sic rescripserit: Scito, in eo rem gratissimam suæ Sanctitati te facturum; quæ magnam ex ijs Conciliorum fragmentis voluptatem accepit; & mihi iniunxit, vt eius nomine te valde horter, vti in huiusmodi libris eruendis & expurgandis diligentem operam ponas; quia hæc (inquit) præcipua sunt instrumenta, quibus & nostra constituere, & hæreticos valemus euertere. Si itaque grata fuisset Sanctitati Vestræ inscriptio Opusculorum Hrabani aliquot dumtaxat; multo certè magis acceptabilem fore Tertullianum non dubito.

Patiatur itaque, BEATISSIME PATER, sub sui nominis prodire auspicijs Sanctitatis Vestrae Tertullianum hunc nostrum; meque in clientelam recipiat, iam Catholicae Religionis ergo voluntarium exulem. Atque adeo etiam ceteros Ecclesiastici ordinis per Flandriam viros; qui, quum inter haereticos aut falsos fratres abundare liceret, malunt plerique penuriam pati pro Christi nomine, quam genua ante Baal incuruare; quos Sanctitati Vestrae quam officiosissime commendo. Quod restat, Deus Opt. Max. eandem SANCTITATEM V. Ecclesiae suae diu seruet incolumem, Duaci, ipsa Exaltationis sanctae Crucis. 1579.

SANCTITATI VESTRAE DEDITISSIMVS
IN CHRISTO SERVVS,

IACOBVS PAMELIVS.

SERENISS. POTEN-
TISSIMOQVE MONAR-
CHAE PHILIPPO II. HISPANIA-
RVM REGI CATHOLICO BELGII
PRINCIPI CLEMENTISSIMO.

*D*VERSVS hæreticos omnes, REX SERENISSIME, præscribit Tertullianus nos-
ter, cuius nunc Opera in lucem damus, non admittendos eos ad ullam de scripturis
disputationem.

Primum quidem, quod hæreticum hominem post primam, aut saltem unam atque
alteram correptionem deuitandum B. Apostolus Paulus scripserit. Deinde quod nihil
proficiat (ipsius verbis uti pergo) congressio scripturarum, nisi plane, ut aut stomachi
quis ineat euerfionem, aut cerebri, quod quasdam scripturas non recipiant hæreses; si
quas recipiunt, adiectionibus & detractionibus ad dispositionem instituti sui inter-
uertant; aut non integras recipiant; & si aliquatenus integras præsent, nihilominus
diuersas expositiones commentate conuertant. Denique, quod ille, si quis est, cuius causa in congressum descendis
scripturarum, ut eum dubitantem confirmes, ad hæreses magis quàm ad veritatem demerget, hoc ipso motus,
quod te videat nihil profecisse, equo gradu negandi & defendendi; certè de pari altercatione incertior discedet,
nesciens utram hæresim iudicet. Diserte id profecto admodum Tertullianus: quod quum & in hæreticos, ut sem-
per sui sunt similes, nostri temporis aptissime competat, videamus, quibus auctor in hac, quod aiunt, hærena versa-
tissimus, Præscriptionibus aduersus eosdem uti pergat, uti & nos intelligamus, quibus artibus cum illis sit congre-
diendum à nostri ordinis viris. Si quando, inquit, cum illis disceptandum, illud prius proponi rerum ordo deside-
rat, an apud illos, an verò penes nos veritas sit scripturarum, & expositionum, & omnium Christianarum tradi-
tionum. Atqui ea illis adiudicanda, quicumque in ea incidunt regula, quæ cum Ecclesiis Apostolicis, matricibus,
& originalibus fidei, consistet; id tenentes, quod Ecclesia ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à Deo suscepit.
Edant ergo, si sibi credi volunt, origines Ecclesiarum suarum, euoluant ordinem Episcoporum suorum, ita per suc-
cessionem ab initio decurrentem, ut primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis vel Apostolicis viris, qui tamen cum
Apostolis persenerarint, habeat auctorem & antecessorem. Aut probent se novos Apostolos esse, dicant Christum
iterum descendisse, iterum prædicasse, iterum crucifixum, iterum mortuum, iterum resuscitatum. Sic enim solet
Apostolus facere, dans illis præterea virtutum eadem signa edendi quæ & ipse. Hactenus Tertullianus ante an-
nos plus minus mille quadringentos. Hoc igitur eiusmodi hominibus semper ob oculos ponendum, quid ab omnibus
semper, & ubique creditum sit. Hoc enim verè propriè, Catholicum, ex B. Optato, Vincentio Lirinensi, & aliis
Patribus didicimus. Atque adeò non alia cum illis instituenda disputatio, quàm ex vniuersitate, antiquitate,
consensione; quæ ubi concurrunt, ibi veram Ecclesiam & Catholicam Religionem esse, consiteantur necesse est. Hæc
autem soli Ecclesie nostræ Romanæ attributa fuisse, etiam temporibus BB. Irenæi, Tertulliani, Origenis, Cypriani,
Optati, Augustini, ex ipsorum scriptis manifestum est; in qua nimirum (præter quàm quod miraculis seu signorum
virtutibus, & tot Martyrum sanguine clarissima) semper ab his, qui erant undique Christiani, conseruata esset ea
quæ ab Apostolis est traditio, & continuata à B. Petro Apostolo Pontificum successio. Quæ cum & in hæc usque
diem continua serie obseruata demonstrari possit; ea sola doctrina censenda & præscribenda est Catholica, quàm
non modo nos, sed ipsi etiam nostri hæresiarchæ ad vnum omnes, antequàm schisma facerent, in Ecclesia Romana
professi sunt. In hac enim vniuersitatem sequimur, qui hæc unam veram esse fidem profiteremur, quem tota per
orbem terrarum confitetur Ecclesia; antiquitatem veneramur, dum ab illo sensu scripturarum non recedimus,
quem à sanctis Patribus accepimus, consensionem amplectimur, qui cum ipsa vetustate omnium Sacerdotum pari-
ter definitiones sententiæ, sectamur. Hinc factum est, REX CATHOLICE, ut ubi primum studiis Theologicis
Christiano homine dignissimis operam cæpi impendere, perpetuò mihi laborandum existimauerim in adstruendis
potius fidei Catholicæ articulis, quàm hæreticorum frivolis plerumque argumentis refutandis. Cuius studij cum
post primos motus Belgij anni 1506. partem aliquam in publicum contulisset, editis in B. Cyprianum Adnotationi-
bus, quas magnorum Ordinis vtriusque virorum iudicio probatas, & ex secunda etiam editione in commune gra-
tas fuisse deprehendi: Persuaderi mihi passus sum, urgentibus etiam aliquibus, qui eo scripti genere sese in fide pri-
stina confirmatos fatebantur, uti, iuxta quod promiseram, similibus Tertullianum Adnotationibus illustrarem.
In quo dum per integrum octennium, post absoluta nostra anno 1571. Latinorum Liturgia ad laborassem, nec ta-
men magnos fecissem progressus, tum ob Auctoris, qui ex industria obscuritatem adfectasse videtur difficultatem;
tum quod plerumque variis & publicis & priuatis distraherer negotiis, ocio nunc maiori habito in secessu hoc

nostro Catholicae Religionis causa, tandem aliquando serio opus aggressus, ad calcem caepi pertingere. Quid autem praestiterim, malo indicet MAIESTAS VESTRA, REX SERENISSIME, & Lector quisque Catholicus, cui prodesse studui, quam contra decorem in earum commendatione pluribus insistere. Hoc tantum dicam, quod ex iis tamquam Locis quibusdam communibus antiquitatum Ecclesiasticarum, studiosus intelligere poterit, quid ab Apostolorum aetate in Ecclesia nostra Romana observatum fuerit. Sperans praeterea nostra opera, voces, phrasasque, obscuras ita restitutas, & elucidatas, ut nihil sit, quod Lectorem, qui haecenus difficultate Auctoris nostri terrebatur, posthac remorari debeat. Scripturas vero omnes ab eo citatas, easque ad quas addidit, non sine maxima molestia, ex quibus locis desumpta sint, in margine designavi. Indices quoque Scripturarum, & rerum & verborum, quae Adnotationibus explicantur, adiunxi. Item & peculiare Prouerbiorum, Similitudinum, Vocum Graecarum, & Phrasion Iuris; quibus allekti litterati quique & Iuris studiosi, dum quae sua sunt professionis, inquirunt, etiam antiquitates Ecclesiasticas una eademque opera tractatas reperiant. Denique & Tertulliani vitam, atque adeo Africanam Ecclesiam illius aetatis per annos xxiiij. historiam, recens ex ipsis illius scriptis potissimum desumptam, in lucem damus, additis etiam fragmentis Tertulliani Romani Iureconsulti, quem perperam quidam eundem putarunt.

Ingenue interim fateor subinde adiutum me adnotationibus Rhenani, quas proinde & nostris interieci, saltem eas quae sanum sapiebant, addito Antidoto ad locos suspectos, quos iuxta Concilij Tridentini decretum M. V. repurgari iam olim iussit. Non parum etiam me iuuerunt in Libro de Praescriptionibus aduersus hereticos, Adnotationes in eundem Domini Ioannis Quintini Hedui, Decretorum quondam Parisini professoris, quas omnes, sicuti ab eo descriptae sunt, inter nostras excudi iussi. Quemadmodum etiam Francisci Zephiri Paraphrasos, & Scholia in Apologeticum. Quidquid denique depromere visum est ex variorum Miscellaneis, Emendationibus, Aduersariis, Animaduersorum libris, Coniectaneis, Lectionibus nouis & antiquis, Observationibus, Adnotationibus & successivis Lectionibus, suo cuique auctori acceptum reddidi. Quae sane omnia non sine magnis laboribus, peruigiis, lucubrationibus, & sumptu absolui potuerunt. Sed ample mercedis loco mihi futurum est, si hoc Dei Opt. Max. beneficio assequar, ut eorum qui hisce posterioribus multo quam antea atrocioribus Belgij tumultibus, nihil vicinorum exemplis territi, pro dolor miserè se seduci, & abduci à vera Religione passi sunt, aliqui saltem ad meliorem mentem reuocentur.

Ceterum quod MAIESTATI V. REX SERENISSIME, Opus hoc inscripserim, cause sunt plures. Cui enim aptius, quod ad Tertullianum Afrum & Carthaginensem illustrandum, & à mendis vindicandum laboratum est, dedicetur quam Hispaniarum REGI, cuius adhuc pars Africa parit imperio, qui Dominatoris per Africam titulum gestat, & Carthagini veteri sua regna habet contermina, fretoque tantum Gaditano discretata? Accedit quod perpetua fuerit Ecclesiarum Africa & Hispania, eaque penè indiuidua concordia, adeo ut etiam Carthaginensi Primati in Hispaniis non parua fuerit auctoritas, uti ex Epistola B. Cypriani 68. ad Clerum & Plebem Legionis, Asturiae & Emeritae, quae Concilij est Africani, manifestum sit, quae comprobatur noua Felisis & Sabini Episcoporum in locum Basilidis, & Martialis electio. Neque verò tum primum, sed vel sua aetate Hispaniarum omnes terminos Christo credidisse testatur Tertullianus Libro aduersus Iudaeos; quod ipsum magnopere ad Regni MAIESTATIS V. commendationem facit. Deinde cui Adnotationes, quibus Catholicae Religionis veritas asseritur, congruentius consecrentur, quam Regi titulis, ac re praeceteris Catholico, & fidei Catholicae praecipuo defensori; qui non tam imperio, quam clementia ministrum Dei se exhibet; in bonum etiam iis qui potestati, immò Dei ordinationi resistunt. Loquor de summa illa, saeculis omnibus inaudita MAIESTATIS V. REX CLEMENTISSIME, animi moderatione, qua pacem iam dudum exoptatissimam rebus desperatissimis Belgio toti ultrò offerre non est dedignata, quae tanquam alter post nubila Phœbus iam caepit illucescere. Viderint, qui aut phanaticis se totos haeresibus dederunt, aut qui illo (quem Isaias Propheta comminatur) spiritu vertiginis excitati aliorum rapiuntur, ut audientes audiant & non intelligant, ac videntes videant & non cognoscant. Certè Prouincia Catholicae Artesiae, Hannoniae, & Tripolitana haec insularum Diaci, & Orchesij (quibus accessere Mechliniensis Prouincia, Comitatus Alostensis, ac nonnulla Brabantiae & Flandriae oppida) obuiis vlnis eam amplectuntur. Qua nihil gratius contingere posset illis, qui ex Flandria & aliis prouinciis huc, aut in alias refugij ciuitates, tanquam in azylum quoddam, Religionis ergò profugi maluerunt, patria domoque relictis, etiam cum bonorum iactura secedere, quam aut impiis iuramentis conscientiam polluere, aut mala sua gentis conspiciere. E quorum numero, quum & ego cum fratribus tribus iam dudum fuerim, in hac bonorum omnium de pace iam adepta congratulatione communi, pro symbolo gratitudinis & fidelis obsequij, labores hosce meos MAIESTATI V. dedicandos existimaui: ut vel hinc eadem MAIESTAS V. cognoscat, quales illi adhuc supersint in his prouinciis quam maximo numero subditi, qui nondum flexerunt genua ante Baal, & nihil tam in votis habent, quam aliquando Regiam V. Auctoritatem & pristinam Religionem Catholicam sartam tectam conspiciere. Vnde & futurum speratur, ut reliquae etiam prouinciae salutis suae memores, breui pacem amplectantur, & ita tandem aliquando restaurata vera Religione, & publica tranquillitate restituta, nobis qui post tot discrimina rerum in peregrino solo salutem quaerimus, ad nostra cum pristina securitate redire liceat. Neque verò etiam priuatim deest causa, cur MAIESTATI V. lucubrationes has nostras in Tertullianum offerendas putauerim, tum ob varia & Casarea Caroli Quinti Imperatoris semper Augusti, & vestrae quoque Regiae MAIESTATIS in me collata beneficia, tum quod me velut impulerint domestica exempla CC. V. Adolphi & Guilhelmi à Pamele. Quorum ille, pia memoria pater meus, Casarea MAIESTATI à consilijs priuatis, Principis sui obsequio ita se totum dedit, ut seruiendo mortem sibi maturarit: Hic germanus frater, Consilij Flandriae Praeses, dum munia sibi à MAIESTATE V. commissa fideliter exequitur, ob iustitiam & Religionis tuendam studium, iam secundo ad carceres, immò & ad eadem Gandau nuper, ab hereticis eorumque fautoribus diu questus, non nisi diuini Numinis praesidio seruatus est. Qui quum quod cuique carissimum est, MAIESTATIBUS V. deuouerint, officij esse mei existimaui, ut & ego idem MAIESTATI V. obsequendi desiderium, operis huius, quod eorum quae haecenus edidi, aut editioni destinaui, difficillimum fuit, dicatione testarer. Accedit, quod

hoc mihi fore sperem ad instar supplicis libelli, quo aliquando impetrare liceat, ut mihi iussu TVÆ MAIESTATIS mittatur in proximam editionem Græcum illud Tertulliani exemplar, quod in Bibliotheca vestra Hispanica adseruari à fide dignis accepi.

Itaque MAIESTAS V. REX CLEMENTISSIME, munusculum hoc equi, quæso, bonig. consulat, measq. Adnotationes in Tertullianum aduersariorum calumnias suo tueatur patrocinio, mei interim in hocce nostro Religionis Catholica causa, exsilio voluntario memor. Quod reliquum est, MAIESTATI Vestra quam officiosissime me commendans, Deum Opt. Max. obsecro, ut eidem MAIESTATI Vestra prospera omnia concedat, & pacem cum eadem MAIESTATE V. in vitam, ac Montibus Hannonie hodie publicatam, perpetuam faciat.

Duaci xij. Septembris, anno à natiuitate Domini 1579.

MAIESTATI VESTRÆ deditissimus
in Christo feruus

JACOBVS PAMELIVS.

EX BELLARMINO DE SCRIPTO-
RIBVS ECCLESIAST.

TERTULLIANVS tempore Scueri Imperatoris floruit, vt ipse testatur lib. I. in Marcionem, in Apologetico, cap. 4. & alibi. Initio Catholicus ardentissimi zeli, deinde in Montani haresim prolapsus contra Ecclesiam non pauca scripsit. Ergo opera Tertulliani indubitata sunt.

<i>De patientia.</i>	<i>lib. I. Ad Martyres.</i>	<i>1 De Pallio.</i>	<i>1</i>
<i>De Carne Christi.</i>	<i>1 De Pœnitentia.</i>	<i>1 De Idololatria.</i>	<i>1</i>
<i>De Resurrectione carnis.</i>	<i>1 De Virginitate velandis.</i>	<i>1 † De Pudicitia.</i>	<i>1</i>
<i>De præscriptionibus aduersus hæreticos.</i>	<i>De Habitu muliebri.</i>	<i>1 † De Ieiunio aduersus psychicos.</i>	<i>1</i>
<i>Aduersus Iudeos.</i>	<i>1 † De fuga in persecutione.</i>	<i>1 Scorpiacum contra Gnosticos.</i>	<i>1</i>
<i>Aduersus Marcionem.</i>	<i>1 Ad Scapulam.</i>	<i>1 De Oratione.</i>	<i>1</i>
<i>Aduersus Valentinianos.</i>	<i>5 De testimonio anime.</i>	<i>1 De Spectaculis.</i>	<i>1</i>
<i>Aduersus Hermogenem.</i>	<i>1 De Anima.</i>	<i>1 De cultu Feminarum.</i>	<i>1</i>
<i>Aduersus Praxeam.</i>	<i>1 † De exhortatione Castitatis.</i>	<i>1 Ad uxorem suam.</i>	<i>2</i>
<i>De corona Militis.</i>	<i>1 † De Monogamia.</i>	<i>1 Apologeticus aduersus Gentes.</i>	<i>1</i>
	<i>1 De Baptismo.</i>		

Ex his libris sanctus Hieronymus in lib. de Script. Eccl. dicit, scriptos esse contra Ecclesiam à Tertulliano iam tum hæretico, librum, De fuga in persecutione, De exhortatione castitatis, De Monogamia, De pudicitia, De ieiunio, quibus crucem addidimus. Librum de oratione scribit sanctus Hilarius in Can. 5. Matthæi, esse volumen aptissimum, sed consequentem errorem auctoris detraxisse scriptis probabilibus auctoritatem.

Opera Tertulliani dubia, vel supposititia. De Trinitate, lib. I. De cibis Iudaicis, epistola.

De libro de Trinitate dissentiunt sanctus Hieronymus, & Ruffinus: hic enim in Apologia pro Origene scribit, librum de Trinitate Tertulliani ab hæreticis cum operibus sancti Cypriani coniunctum fuisse, vt fallerent incautos. Ille autem in secundo libro aduersus Ruffinum contra asserit, librum illum de Trinitate, non esse Tertulliani, sed Nouatiani.

Idem etiam sanctus Hieronymus in lib. de Script. Eccl. in Nouatiano, scribit. Nouatianum scripsisse grande volumen de Trinitate quasi Epitomen operis Tertulliani. Vbi aperte significat, Tertullianum quoque scripsisse de Trinitate, cuius libri epitomem Nouatianus ediderit. Sed quicquid de hac re sit, dubitari non posse existimo quin liber de Trinitate, qui nunc extat inter opera Tertulliani, Tertulliani non sit: nam in eo libro refutatur nominatim Sabelliana hæresis. Sabellius autem post tempora Tertulliani apparuit; & in tempora Nouatiani incidit, vt notum est ex Epistola Dionysij Alexandrini apud Eusebium, lib. 7. hist. cap. 5. Adde quod stylus (vt etiam sanctus Hieronymus annotauit) aperte clamat, librum illum Tertulliani non esse.

Liber, siue Epistola de cibis Iudaicis, non videtur stylum habere Tertulliani: & videtur ab aliquo Episcopo propriæ plebi transmissus. Tertullianus autem Episcopus non fuit. Interim tamen nihil definitio, sed causas dubitandi in medium pono. Illud postremo addendum videtur, Tertulliani libros cum iudicio esse legendos, non eos tantum, quos sancto Hieronymo teste, contra Ecclesiam propriè scripsit, sed etiam librum aduersus Praxeam, librum de anima, librum aduersus Hermogenem, librum de carne Christi, & librum de pœnitentia. In his enim propositiones non pauca, vel erronea, vel certè suspecta occurrunt.

IN TERTVLLIANVM, DN. IA-
COBI PAMELII BRVGENSIS OPERA
RESTITVTVM, ANDREÆ HOII BRVGENSIS
Epigramma,

*Quo singulorum Librorum, qui hoc quinquepartito Opere continentur, Argu-
menta ex ordine indicantur.*

VINCTVS SEPTIMIVS FLORENS TERTVLLIVS, Afer

Et Carchedoniæ celeberrimus vrbis alumnus.
Quincuplici prodit sectusque, nouusque paratu.
Ille ante horrenti fuligine lordidus ora,
Et lacera abruptis mutilatus membra lacunis;
Exiit ingrata nitidos fuligine vultus,
Commisiss, qua fas, nunc integer vndique membris.

Principio, Christi sinuantia PALLIARITUS
Produnt, nec pudefacta Togis cessere Quiritum.
Vanâ refelluntur vanæ mendaciâ GENTIS,
Dirus in insontis finxit quæ crimina liuor.
Pseudotheos vero discernere Numine maneis
VIS ANIMAE natiua potest, certissima TESTIS.
Quid, SCAPVLA, indignis, Præses Carthaginis, armis
Christicolâs sequere? & Iuperam tibi contrahis iram?
Pone supercilium, IVDÆE, animosque superbos,
Iam toti Deus insinuat sese optimus orbi.

Hinc monitis idem pia corda salubribus implet
Christi adûm, & duros PATIENTI mente labores
Ferre docet, Domini que ORANDO ambire fauorem:
Ob Christum vincetos animat contemnere mortem
MARTYRÂS, & PENITO fassos commissa DOLORË;

Eluete hortatur veteris vestigia culpæ.
Fœda theatralis prohibet SPECTACVLA pompæ
Atque nefas IDOLOLATRIÆ, immane recenset.
VULT HABITV, & CVLTV esse genus muliebre pudico,
Cœlibis anticipat vitæ præcepta Iuperstes
VXORI legare suæ, post fata, profani
Fœdera dissuadet thalami. Frondente CORONA
Tempora vinciri, natali Cæsaris anno,

MILITIBVS vetat, & vultu vetat agmen aperto
VIRGINËVM prodire foras, sed se abdere VELO

Tum verò in sectas calami dstringit acumen.
HÆRËSEON contra insidias, atque impia iura
Excipiens, fidei normam PRÆSCRIBIT auitæ
Viuisici sacra BAPTISMI mysteria pandit

QVINTILLÆ. Equæuamque Deo tibi, Stoice, carpit
Materiem HERMOGENE Lepidoque Platonica risu
Tecta VALENTINI nugis, fert monstrâ sub auras.
VIS ANIMAE & natura, Sophis ignara verustis
Hæreticisque nouis, expressâ ex parte patescit.
Virgenamque, meri cum corporis indole, CARNEM
In CHRISTO, nec Apellâis deducit ab astris.

Necconfugit inanem, vt adulter Ponticus, vmbam.
Adserit humanam rediuita ad limina CARNEM
SVRGERE. Dira furêns, dignus Cerdone magistro
MARCIO, confoditur Libyco tera Pontica ferro,
Et quina amittit toridem capitâ horrida telis,
Detestata ruere DEVM commenta DVORVM.
Omnia titè DËI BONITAS AETERNA creauit.
Vera creatoris proles arque vnica, CHRISTVS.
ANTITHETON cuneum par excipit ordine forfex.

Ad solidam PAVLI chartæ expendantur amussim.
 SCORPIACVM in pœnas titubantia pectora firmat,
 Spicula agens, quæ obliquo infixit GNOSTICVS ictu.
 Filius ipse sibi genitor, qui PRAXEA, constet,
 Omnipotens, orbis sator, & satus, & crucefixus?
 Inde grati doctum pangit testudine carmen,
 Teque iterum QVINIS perstringit MARCIO LIBRIS.
 IUDICIUM DOMINI, summæ fatale ruinæ
 Et GENESIM, nati memorat primordia mundi.
 Haurit sulfureis SODOMÆAS imbribus arceis.
 Transfuga, deserta Christi quid luce, SENATOR,
 At tenebras, vanasque Deorum deficiis aras?
 Heu, quid non longinqua boni mortalibus ætas
 Abstulit? In nostros doctissima liquerat annos
 Ingenii monumenta sui ter Tullius, ore
 Facundo minus, at sensis florentior aptis.
 Quin & Auos veteres Graio sermone bearat.
 In GENTES inuectus, & in SPECTACVLA Circi,
 VIRGINEIQUE chori VELVM, & BAPTISMA probarat.
 Pluraque tum Latiis exstabant prodita chartis,
 Socratica potior Sophia, vt videatur AMICO
 VIRGINITAS, thalami quæ lex ANGVSTA iugalis.
 Quæ sit fors, & quod rerum immutabile FATVM.
 Qui mos Hebræis CIRCVM præputia CAEDI.
 Qua VESTE adstiterit sacras AARONIS ad aras.
 Quod MVNDVM IMMVDVM VE ANIMANS, ANIMAEQUE quis esset
 CENSVS, & amenteis animi oppugnarat APELLES,
 Pinxerat ambitam lucis PARADISON amœnis,
 SPEMQUE bonam vitæ æternæ sperare FIDELEIS
 Iusserat, & senis lubuexerat ECSTASIN alis
 Icarus, infirma nitens per inania penna,
 Et tibi, APOLLONI, Phrygia qui victor ab Hydra
 Præmia rettuleras, vlticibus æmulus ausis.
 Hunc longi infelix iniuria perdidit æui,
 Thesaurum Librorum, vt vix fragmenta supersint.
 Postremo, in fraudem Montani erroribus actus,
 Excessit statione sua defertor, & almam
 Impius in matrem, tacito hæc infecta veneno
 Spicula contorsit. CASTVM feruare cubile
 HORTATVR viduum, damnatque novos Hymenæos.
 Quineriam, stuprumque & adultera fœdera dicit,
 Vincula ni claudas VNO genialia LECTO.
 Non patitur FUGERE, atque hosti dare terga sequaci
 Christolatras, licet ille, FABI, tormenta minetur.
 Et tandem in præceptis furis muliebribus actus,
 Præscribit duo Montani Ieiunia PSYCHIS.
 Laude PVDICITIAE, mœchos excludit ab omni
 Spe veniæ, noxæque reos letalis abhorret.
 Abditaque vnideæ TRIADOS mysteria pandit,
 (Ni cultum phraeoos alius sibi vindicet Auctor.)
 Et varia expromit IVDÆAE FERCVLA MENSARUM.
 Maecte animo, & plusquam patria virtute, PAMELLI.
 Qui studiis in tam felicibus excolis æuum,
 Et colis inuentas vitam in commune per arteis.
 Moribus, & rara castus probitate Sacerdos,
 Æmulus ingenia es priscorum Heroica patrum,
 Et quibus in præfens Ecclesia fulta recumbit.
 Gignere eumque tuo felici è pectore possis,
 Quæ nos miremur, venturaque secla Nepotum:
 Scripta magis Parrum iuuat veterumque reperta
 Eruere inuisis tenebris, & ferre sub auras,
 Atque tui memores alios, præclara merendo,
 Sic facere in medium dum consulis, & pius omneis
 Ingenio inuentisque beas, obscura que luce
 Illustras monumenta noua, quæ non modo linguas
 Inculta expediant sribligine, sed mage menteis
 Collustrent horrenda errorum nocte sepultas.
 Testis CYPRIANVS toto iam diditus orbe,
 Testis sacrificæ vindex LEITVRGIA Missæ,
 Testis erit (leniora meo ne singula versu
 Persequar) hic FLORENS, Libycæ flos vnicus vrbis,
 In quo quod positum est operæ, res ipsa loquetur.
 Barbara iam humano rediuiuos Africa Flandro
 Debet auos, Flandro, quem, Lenaci orbis Athenæ,
 BRVGIA progenitum melioribus extulit annis,

BRV G I A quæ modo flos erat & Belgi vrbium ocellus,
Iam sibi dissimilis, iamque à pietate verusta
Degener. Hæc patriæ labes abolenda, P A M E L I I,
Ingenii virtute tui, & pietate laborum.

TERTVLLIANICI TOTIVS OPERIS INDEX.

PROLEGOMENA.

*Ita Tertulliani, Auctore Iacobo Pamelio.
Scriptorum eiusdem Catalogi B. Hieronymi, Trithemii,
& Politiani.
Paradoxa ipsius cum Antidoto Pamelii.
Tertulliani Iureconsulti Romani Legum Rescripta.
Pamelii Lucubrationum Catalogus.
Prouerbiorum toto Opere vsitatorum Index cum Scholiis.
Scripturarum sacrarum in vniuersum Index locupletissimus.
Rerum, phrasium, vocumque totius Operis Index generalis.*

TERTVLLIANI EFFIGIES.

Tullius Ausoniae columenque, decusque, Superba
Tertulliano est Africa.

Illi verborum fœlicia flumina manant,
Et melle sermo purior.

Hic grauis, & rerum diuino pondere maior,
Minor licet facundia.

Hic Christum sonat, ille Deos, & nomina cassa
Diuinitatis indiga.

Res potior verbis, præcellunt sacra profanis,
Quantum fauillis sidera.

Ergo Sidonio cedat licet aureus ore,
Tertulliano Tullius,

Tullius ille siet Romanis, dummodo nobis
Legatur hic ter Tullius.

5

OPERVM TERTVILIANI TO.

MVS PRIMVS, QVO CONTINENTVR

LIBRI ADVERSVS GENTESET IVDÆOS, INITIO SVS-
ceptæ plerique conscripti.

- * De Pallio. pag. 5.
- * Apologeticus aduersus Gentes pro
Christianis. pag. 17.
- De Testimonio animæ aduersus
Gentes. pag. 87.
- * Ad Scapulam. pag. 91.
- * Aduersus Iudæos. pag. 95.

*TOMVS SECVNDVS, in quo habentur Libri Parænetici
sive Admonitorij ad Christianos.*

- * De Pœnitentia. pag. 118.
- De Oratione. pag. 128.
- * Ad Martyras. pag. 136.
- * De Patientia. pag. 141.
- * De Spectaculis. pag. 151.
- De Idololatria. pag. 170.
- * De Habitu muliebri. pag. 183.
- * De Cultu feminarum. pag. 188.
- * Ad Vxorem Libri duo. pag. 195. & 198.
- * De Corona militis. pag. 205.
- * De Velandis virginibus. pag. 220.

*TOMVS TERTIVS, qui complectitur Scripta
aduersus Hæreseis.*

- * De Præscriptionibus aduersus Hæ-
reticos. pag. 234.
- * De Baptismo aduersus Quintil-
lam. pag. 277.
- * Aduersus Hermogenem. pag. 293.
- * Aduersus Valentinianos. pag. 315.
- De Anima aduersus Hæreticos &
Philosophos. pag. 341.
- * De carne Christi aduersus quatuor
Hæreseis. pag. 390.
- * De resurrectione carnis. pag. 407.
- * Aduersus Marc. Lib. quinque. pag. 455. 462. 480. 501. & 562.
- Aduersus Gnosticos Scorpiacum. pag. 592.
- * Aduersus Praxean. pag. 606.

*TOMVS QVARTVS Sacra Poemata continens, cum fragmentis
Operum quæ desiderantur.*

- * Aduersus Marcionem Lib. quinque. pag. 627.
- * De Iudicio Domini. pag. 641.
- * Genesis. pag. 644.
- * Sodoma. pag. 645.

- * Ad Senatorem ex Christiana Religione ad Idolorum seruitutem conuersum. pag. 647.
- * Græcorum operum fragmenta. pag. 648.
- * Ad amicum Philosophum de Nuptiarum angustiis, seu de Virginitate. pag. 651.
- * De Fato. ibid.
- * De mundis & immundis animalibus. pag. 652.
- * De Circumcisione. ibid.
- * De Vestibus Aaron. ibid.
- * De Trinitate. pag. 653.
- * De Censu animæ aduersus Hermogenem. ibid.
- * Aduersus Appelletianos, qui disputabant, an qui spiritum & voluntatem, & virtutem Christi habuerint, ad ea opera dignum aliquid pœnitentia egerint. pag. 654.
- * De Paradiso. ibid.
- * De Spe fidelium. pag. 655.
- * De Ecstasi Lib. sex. pag. 656.
- * Aduersus Apollonium. pag. 657.
- * Aliorum aliquot ei falso inscriptorum. ibid.

*TOMVS QVINTVS, qui continet ea quæ in heresi,
sive aduersus Ecclesiam scripsit, cum ijs
quæ aliena sunt.*

- * De Exhortatione Castitatis. pag. 661.
- * De Monogamia. pag. 670.
- * De Fuga in persecutione, ad Fabium. pag. 683.
- * De Ieiuniis aduersus Psychicos. pag. 692.
- * De Pudicitia. pag. 704.
- * Nouatiani de Trinitate. pag. 727.
- * Eiusdem de Cibis Iudaicis. pag. 760.
- * Eiusdem Epistolarum de vera Circumcisione & vero Sabbato Notulæ. pag. 763.

NOTARVM EXPLICATIO,

QVIBVS INDICANTVR TVM CODICES MS.

ET EXCVSI, TVM AVCTORES ALIQVOD

præcipui, qui in restituendo castigandove Tertulliano vsui fuerunt.

Edit. 1.
 Edit. 2.
 Edit. 3.
 Ale.
 Ald.
 Ambr.
 Angl.
 Arif.
 Arnob.
 Athenag.
 Aug.
 Bau.
 Bed.
 Bibl. Reg.
 Briſſ.
 Brod.
 Cæl.
 Câr. Guil.
 Câr. The.
 Carr.
 Caſſiod.
 Cedr.
 Cle. Alex.
 Cle. Rom.
 Colon.
 Crin.
 Guiae.
 Cyp.
 Damasc.
 Egnat.
 Elnon.
 Epiph.
 Euseb.
 Faſt. Conf.
 Fabr.
 Froben.
 Fulg.
 Gagn.
 Gelaf.
 Genn.
 Gel.
 Glic.
 Gorz.
 Harrif.
 Hieron.
 Hilar.
 Hirſ.
 Hrab.

TERTULLIANI Operum cum Scholiis & Argu-
 mentis Rhenani 1. Baſil. Editio anni 1521.
 Eiuſdem Operum cum eiuſdem Adnotationibus al-
 tera Baſil. edit. anni 1525.
 Eiuſdem 3. edit. anni 1539.
 Alciati in Parergis quadam Obſervationes in Tertul-
 lianum
 Orthographia Aldi Manutij.
 S. Ambroſio adſcripti Comment. in Epif. Pauli.
 Anglicus Codex antiquiſſimus Ioan. Clementis Angli, è quo VII. caſti-
 gati ſunt Libri.
 Ariſtidis Liber adu. Gentes.
 Arnobii Libri aduerſus Gentes, qui Tertullian. imitatur.
 Athenagora aduerſus Gentes, quem imitatur Tertull.
 S. Auguſtini Hipponenſ. opera, & præſertim Libri de Ciuit. Dei.
 Apologeticus ms. Eccleſia Cathedralis S. Bauonis Gandauenſis.
 Bedæ Chronicon, & de Arte Poetica Liber.
 Biblia Regia apud Plantinum Antuerpia edita.
 B. Briſſoni I. C. locus vnus atque alter in Tertull.
 Viſtoris Brodai Coniectanea
 Cæli Calcagnini Varia Leſiones in aliquot Tertull. loca.
 Gulielmi Canteri varia Leſiones.
 Theodori Canteri Leſiones antique.
 Ludouici Carrionis antiqua Leſiones nondum edita.
 Caſſiodori Senatoris Chronicon, & Libri Variarum.
 Georgii Cedreni Annales Græcolatina.
 Clementis Alexandrini Opera.
 Clementis Romani Conſtit. Apoſtol.
 Colonienſ. cod. ms. Apologeticus, quem per Melchiorum Hiſtorpium ſub-
 inde conſuluit Pamelius,
 Petri Criniti Libri.
 Iacobi Caſiacii explicatio locorum aliquot Tertull.
 S. Cypriani Opera à Pamelio edita, qui Tertulliano magiſtro vsus eſt.
 Ioannis Damasceni Liber de Hereſibus.
 B. Egnatii prima editio Apolog. ricæ apud Aldum.
 Elnonenſ. S. Amandi codex ms. Apolog.
 S. Epiphanius Liber de Hereſibus.
 Eusebii Chronicon, & hiſtoria Eccleſiaſtica.
 Faſti Conſulares auſpiciis Laurinorum Brugis editi.
 Poeta Chriſtiani, è quibus deſumpti Libri 5. Carmin. aduer. Martio-
 nem, & de iudicio Domini.
 Ioannis & aliorum Frobeniorum Tertulliani editiones varia, præter
 3. ſupradictas.
 Fulgentii Placiadis Liber de antiquis vocibus.
 Ioannis Gagnei Pariſiana editio, in qua additi fuerunt Libri XI.
 Gelafii Papa Decretum Diſt. 2. 4. c. Sancta Romana Eccleſia.
 Gennadii Maſſilienſ. Liber de deſinit. Eccleſ. inter opera S. Aug.
 Sigifmundi Gelenii editio quinta Tertulliani, in qua caſtigati ſunt
 ad Marſeburiens. Britannicum codicem Libri.
 Michaelis Glica Conſtantinopolitana Hiſtoria.
 Gorz. Monafterii codex ms. quo vsus eſt 3. ſua edit. Rhen.
 Ioannis Harrifii Angli obſervationes varia.
 S. Hier. Stridon. Opera, qui in multis Tertull. imitatur.
 S. Hilarii Comm. in Matthaum.
 Hirſaugienſis cod. ms. quo vsus eſt Rhenanus in 2. edit.
 Hrabani Maſuri opera, apud Pameliuſ pleraque ms.

Hugonis Floriacenſis Hiſtoria apud eundem ms.
 S. Irenæi Libri adu. Hereſes, præſertim 1. cuius c. 1. ad verbum deſcri-
 pſit Tertullianus.
 S. Iuſtini Mart. adu. Gentes Apol. 2. & aduer. Tryphonem, quos imi-
 tatur Auſtor.
 Laſtantii Firmiani Inſtit. libri, in quibus Tertull. imitatur.
 Latini Latini Roma. ad Pameliuſ miſſa Obſervationes doctiſſima.
 Pauli Leopardi Emendationum Libri.
 Audeberti Macerei Gallica tranſlatio Libri de Præſcript. aduerſ. ha-
 ræc.
 Maſburienſis Abbatia Angl. ms. exemplar, quo vsus eſt Sigifmundus
 Gelenius
 Minutii Felicis Oſtavianus, in quo ad verbum pene Tertullianum imi-
 tatus eſt.
 Nicephori Caliſti Hiſtoria Eccleſiaſtica.
 Onuphrii Panuinii Faſti Conſulares, Chronicon, & de Romanis Pon-
 tificibus Liber.
 S. Optati Mileuitani Libri aduerſus Parmenianum.
 S. Paciani Barcinonenſis Opuscula aduerſus Nouatianos, in quibus
 quedam ad verbum tranſcripſit ex Tertulliani Libro de Peniten-
 tia.
 Iacobi Pamelij Argumenta & Adnotationes in Libros omnes S. Cy-
 priani, & Leturgica Latinorum.
 Paſiſenſis editio in 8. forma apud Andoenum Paruum ann. 1566.
 Paternacenſis Monafterii codex ms. quo vsus eſt etiam Rhenanus.
 Petri Pithæi Cod. ms. Librorum de pall. Apolog. & de Anima, & eiuſ-
 dem Obſervationes.
 S. Philaſtrii Liber de Hereſibus.
 Plinii ſenioris Naturalis Hiſtoria, ex quo pene ad verbum multa de-
 ſumpſit Tertullianus.
 Plinii iunioris Epifola ad Traianum, cum eiuſdem reſponſo.
 Angeli Politiani Miſcellanea, & Epif. 5. li. 4.
 Iuliani Pomerii aduerſus Iudaos Libri, qui Auſtorem imitatur.
 S. Proſpero Aquitanico adſcripti Libri de Prædic. & Promiſſionibus,
 qui etiam Auſtoris quadam deſcripſit.
 Ioannis Quinzini Heuui Adnotas. in Libr. de Præſcr. adu. Hereſicos.
 Iacobi Reuardi I. C. Brugienſis Opuscula.
 Beati Rhenani Seſtadienſis Adnotationes in Libros à ſe editos, que
 ſanum ſapiunt.
 Ruſini Opuscula inter Opera B. Hieronymi.
 Iosephi Scaligeri in Varronem & Feſtum coniectanea.
 Septuaginta Interpretum Bibliorum editio.
 Sixti Senenſis Bibliotheca ſancta.
 Tatiani Liber adu. Gentes, qui ex parte Tertullian. imitatur.
 S. Theodreti Liber de Hereſibus.
 S. Theophili Antiocheni Libri aduer. Gentes, ad Autolycum.
 Ioannis Trithemii Abb. Spanheimenſis Scriptorum Catalogus.
 Adriani Turnebi Aduerſariorum Libri.
 Vaticanæ tres codices ms. quorum Leſiones varias deſcripſit pia me-
 moria Alanus Copus Anglus, auſpiciis Illuſtriſſimi Cardinalis
 Sirleti.
 Petri Viſtorii Caſtigations.
 S. Vincentii Lirinienſis de proph. hereſ. nouitate Liber.
 Ludouici Vinius Adnotationes in Libros S. Aug. de Ciuit. Dei.
 Francisſi Zephyri Paraphraſis, & Scholia in Apologeticum.

Hug. [Flo]
 Iren.
 Iuſt. Mar
 Laſtant.
 Latin.
 Leo.
 Macceri
 Maſbur.
 Min. Fel.
 Niceph.
 Onuph.
 Opt.
 Paciani
 Partel.
 Pariſ.
 Patern.
 Pith.
 Philaſtr.
 Plin. ſen.
 Plin. iun.
 Polit.
 Pomer.
 Proſp.
 Q. Hed.
 Reuard.
 Rhen.
 Ruſin.
 Scalig.
 Sept.
 Sixt. Sen.
 Theodo.
 Theoph.
 Trith.
 Turn.
 Vatis.
 Viſtor.
 Vinc. Lit.
 Viu.
 Zephyr.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Κυριανοῦ καὶ σφωτάτου Γερτουλλιανοῦ ἐξηγητῶ,
 Ἰάκωβον Παμέλιον.

Κυριανὸν τὸν ἀρίστον ἀλλοτὸν μέγαν ἱεροφάντην,
 Ἡρατῆος Λιβύης ὄμμα φαεινότετον,
 Σοὶ φιλόξενοι δόδοις ὀλοαμπέα, ἰφιόμιχλης,
 Αὐτῶ ἡ ἀμφεχύτη, τῆλε κεδ' ἀννυμύης.
 Καὶ νῦν Κυριανοῦ μεμεληιδρόν' ἔξοχα πάντων,
 Τῶν γεωγραφῶν πάντοφον Αὐσονίων,
 Στεπλίμιον περὶ τῆς καθαρότατον, ὄφρα σὺ δρέψης
 Πανσόφου ἀκροτάταν εὐεπίης κορυφάν,
 Εὐαγέων πατέρων λογιάτατος ἐξηγητῆς
 Παμέλιος, φλανδρῶν τὸ κλέος ὀρθοσεβῶν.
 Ταῦτα μάλ' εὐμνήως δεχθεὶς ἐρικυδέα δῶρα,
 Αὐτ' εὐεργεσιῶν εὐχαριστῶν ὀλυγίων
 Εκλιπαρεῖ τῶ Παμελίῳ πότνησι λιτῆσι
 Μακροτάτης ζωῆς ὄφρα θεὸς εὐδρομίῳ,
 Ὡς κει' αἰεὶ πλείω κεχαρισμῆα εὐσεβέσσιν
 Ἐν ᾧ λυσιτελεῖς σὺ θεῶ ἔξανύσας,
 Ὑπερθε συσίλων θεολαμπέσιν οὐρανίδησι
 Πασίφρασις ἄθλον κυδόν' ἔλοι σφίης.

Ἰωάννου Σουλβίου Ατρεβαταίου.

VITA Q. SEPTIMII FLOREN-
TIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI; AVCTORE IACOBO PAMELIO,
QVÆ EIVS ÆTATIS VIGINTIQVATVOR
annorum Historiam continet.

TERTVLLIANI vitam Deo auspice descripturis, qui (quod memoratu dignum est) sub Afro Romano Pontifice, S. Victore, Imperatore item Afro sibi cognomine Septimio Severo, Afer & ipse floruit, duæ occurrunt controuersia, eæque difficilimæ. Prior, de Tertullo Consule, TERTVLLIANO nostro, Tertyliano IC. & S. Tertullino Martyre, è quibus quatuor hallucinatione quadam vnum conficere quidam conati sunt. Altera, de tempore & ætate Auctoris, qua fidei Sacramentis nouus Christi Tyro initiatus est. Ad priorem quod adinet: imprimis fefellit Rhenanum corrupta lectio apud Reginonem, quæ castiganda etiam apud Hermannum Contractum in Chronicis; vt pro Tertullino Martyre, quem recensent Martyrologia ex Actis passionis S. Stephani Papæ pridie nonas Augusti, TERTVLLIANVM legerit. Deinde non minus hallucinati sunt hætenus, qui Tertullum Romanum Consulem cum Iureconsulto Tertyliano confundunt, occasione Senatusconsulti Tertulliani, ad quod complura Rescripta sunt edita, quæ recitantur D. L. 38. T. 17. & Cod. L. 6. T. 55. Neque enim reperiri poterit aliquis Consul Tertullianus, seu Tertylianus, sed Q. Flavius Tertullus cum Licinio Sacerdote anno V. C. DCCCCX. ad cuius relationem iam antea, imperante Hadriano Augusto, dictum Senatusconsultum publicatum est. Vt pote quum D. dicto Titulo lib. 21. D. Pius decreuerit, in quadam facti specie cessare Senatusconsultum Tertullianum; quod proinde eo constat esse antiquius. Tertylianus vero IC. sicuti mox latius, sub Alexandro Imperatore multis post annis claruit, cum aliis plerisque Papiniani discipulis, qui Iuri dicundo operam dedere, cuius Constitutiones ex Libris Quæstionum & Libro singulari de Castrensi peculio, ne quid hic desit, post Vitam hanc Auctoris nostri subiecimus. Quæ solæ quum supersint, nec quisquam alius librorum aliorum ab hoc Tertyliano editorum meminerit, falsus videtur Conradus Gesnerus, dum illi præterea adscribit legum Rescripta ex Libris, de Senatusconsultis, ac ad SC. Libonianum & Orphitianum. Atque in his satis consentiunt Doctores. Verum an idem sit ille Tertylianus cum nostro hoc TERTVLLIANO; adhuc sub iudice lis est, præsertim id adserentibus quibusdam magni nominis & eruditionis IC. Nos certe, saluo saniori iudicio, diuersum censemus; tum quod ille iuxta veriore ex Pandectis Florentinis lectionem, teste Augustino Iustiniano, vbi quæ Tertylianus vocetur, noster vero TERTVLLIANVS, tum quod etiam Francisc. Balduinus datis ad me litteris, stylum, & orationem dissimilem confessus sit; tum denique, quod tempora non satis conueniant. Si enim cum Bernardino Rutilio Tertylianum suos edidisse Libros dicamus sub Imperio Hadriani & Antonini, quum Hadrianus Imp. obierit an V. C. DCCCLXXX. & Seuerus Imp. sub quo noster TERTVLLIANVS, primum cœperit imperare anno V. C. DCCCCXLV. & sic intercesserint anni L V. oportebit hunc fuisse ætate quinquagenario maiorem, quum ex IC. Christianus factus est, maxime si responsa illa illi adtribuamus, quæ non nisi in auctoritate magna constituti dare solent IC. cuius tamen contrarium ex S. Hieronymo constat, qui media illum ætate, quum antea diu Presbyter fuisset, ad hæresim scribit defecisse. Sin vero, iuxta alios (quorum supra secuti sumus sententiam) sub Alexandro Imp. cum ceteris IC. quorum responsa in Pandectis relata sunt; iam luce clarius est, eundem non esse. Nam noster TERTVLLIANVS ante Alexandrum annis plus minus xxx. Christi fidem amplexus, eo tempore si adhuc superstes fuerit, in hæresi volutabatur. Neque vero argumenta contra sententiam tanti sunt ponderis, vt in partes suas me potuerint pertrahere. Quod enim Vlpianus (qui locus fortassis occasionem huic dedit controuersia) D. L. 38. T. 17. ad SC. Tertullianum lib. 1. Rescripti meminit Imperatoris & D. Patris (id est, Antonini & Seueri) ad Tertullianum quendam, imprimis aut Iunius, aut Quinius iuxta MS. cod Tertullianus ille prænominatur, quum noster Q. SEPTIMIUS TERTVLLIANVS appellatur, deinde Pandectæ Florentinæ Tertullum legunt, fortassis eundem, qui etiam dictus Q. Flavius Tertullus, cum T. Flauio Clemente Consulatum gessit anno Seueri III. Altera vero ra-

tio, qua potissimum nituntur illi, quod Iulius verborum retinentissimus atque adeo IC. Romanus fuerit, vel Eusebio teste, noster TERTULLIANVS; non magis conuincit, quam si dicamus, Cæcilius Oratorem, quem introducit secum colloquentem in suo Octauio. Minutius Felix, eundem esse cum Cæcilio Cypriano nostro, quod vterque Oratoriam exercuerit. Aut (quod ad institutum facit magis) si Septimium Seuerum Imp. eundem esse existimemus cum Septimio altero Severo, quod vterque Afer & Historicus fuerit, quorum ille suam, hic Alexandri Imp. vitam conscripsit. Aut denique, si Septimium illum, cuius versus exstant apud Crinitum in Iani laudes, aut Quintum Septimium Romanum, qui Dictys Cretensis de bello Troiano Libros sex Latinos fecit, confundamus cum nostro SEPTIMIO TERTULLIANO, quod ambo & afri & Poetæ fuerint. Ad quorum fortassis distinctionem, Auctor noster Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS appellationes Libris præfixit suis; non contentus duabus illis SEPTIMI TERTULLIANI, quemadmodum reliqui post eum scriptores Afri, Minutius Felix, Cæcilius Cyprianus, Lactantius Firmianus, Marius Victorinus, & Aurelius Augustinus.

Porro (quod ad alteram pertinet controuersiam) de tempore, quo ad fidem conuersus est TERTULLIANVS noster, maior multo se difficultas offert. Quosdam qui eum claruisse putant circa annum Christi nati CLX, refellit illud Auctoris Lib. de Monogamia, *annis circiter CLX. exinde productis*, verum illi quomodo computandi sint à passo Christo, an potius ab ætate, qua Apostolus Paulus Epistolam scripsit ad Corinthios primam, infra latius ad annum Domini CCXIV. Multo itaque rectius Eusebius, Ven. Beda, Freculphus Lexouiensis, Martinus Polonus, Conradus à Lichtenav Abb. Vrspergensis, Vincentius Bellouicensis, Hermannus Contractus, & Trithemius, circa annum plus minus Christianiati CC. TERTULLIANVM claruisse scribunt. Atqui de anno, quo Christo nomen dederit, silent omnes præter ipsum TERTULLIANVM, sed verbis longe obscurissimis. Illud quidem perspicuum est, statim à baptismo conscriptum ab eo Librum de Pallio, ea nempe occasione, quod, quum pro more Christiano Toga dimissa Pallium indutus esset, amicus quispiam obiecit: *Ita à Toga ad Pallium? Cui inter cetera respondet: At ego iam illi etiam diuina secta ac disciplina commercium confero. Gaude Pallium & exsulta, melior iam te Philosophia dignata est, ex quo Christianum vestire cepisti.* Verum non perinde intelligi potest, quid sibi velint eiusdem Libri verba: *Sed vanum iam antiquitas, quando curricula ista coram. Quantum reformauit orbis seculum istud? Quantum urbium aut produxit aut auxit aut reddidit presentis Imperii triplex virtus, Deo tot Augustis in vnum fauentem? Quot census transcripti? quot populi propaginati? quot Ordines illustrati? quot barbari exclusi? Reuera orbis cultissimum huius Imperij rus est, eradicated omni aconito hostilitatis, & caelo & rubo subdola familiaritatis, consitum & amœnum super Alcinoi pometum & Mida rosetum.* Id quidem Rhenanus, Magdenburgenses, alique eum secuti ita interpretantur, vt per *Triplicem Imperij virtutem*, intelligant Seuerum Augustum, & Pescennium Nigrum, ac Clodium Albinum Cæsares, quorum illi ab exercitibus in Pannoniis & Oriente, hic in Gallia Cæsar dictus est. Sed ipse sibi contradicit Rhenanus, quum fatetur inuito Severo id factum de Pescennio, & vtrumque ab illo hostem iudicatum, & è viuus sublatum postea. Non poterit igitur in tanta trium Cæsarum simultate accommodari illud: *Deo tot Augustis in vnum fauente*, multo vero minus illud: *eradicated omni aconito hostilitatis*. Immo quum illa trium Cæsarum variis in Prouinciis delectio contigerit statim initio Imperij Seueri, minime conuenire potest cum verbis sequentibus: *Quot census transcripti? &c. quot barbari exclusi? Quorum postremum maiorem scrupulum inijcit, quod inde constet, non nisi post exclusos barbaros hunc librum conscriptum, id est, post deuictos Arabas, Parthos & Adiabenos.* Quod itaque in Argumento & Adnotationibus nostris ad annum fere quintum retulimus Imperij Seueri, ad annum tertium potius adplicari oportere postea deprehendimus, quum anno quarto à Severo deficere Albinus cœperit, & anno quinto interfectus sit. Itaque imperantibus tunc vna Severo Augusto, Antonino eius filio, & dicto Albino, pacato iam Imperio, vtpote deuictis iam ac occisis, & Iuliano, qui occiso Pertinace illud inuaserat, & Pescennio Nigro. Et vero de Albino Imperij consorte consentiunt omnes. Nam iuxta Fastos Consulares, statim post acceptos omnes Imperij titulos. D. CLODIVS ALBINVS AB IMP. CAES. L. SEPTIMIO SEVERO AVG. CAESAR APPELLATVS EST: & anno sequenti Consulatum iniiit Seuerus cum Albino, qui iam inde etiam SEPTIMIVS dictus est, quantum apparet in Seueri gratiam. Qui eo etiam honore illum profecutus est, vt numos eius imagine (teste Spartiano) insigniri iusserit, qui etiamnum exstant cum inscriptionibus tam Græcis quam Latinis apud Generosos Dominos, Marcum & Guidonem Laurinos, Vvatrefleri toparchas, cum aliis compluribus, quorum infra fiet mentio. Equibus pro nostra sententia faciunt, iam post occisum Nigrum publicati, isti: IMP. CAES. D. CLODIO SEPT. ALB. COS. II. MONETA AVG. SC. seu VICT. AVG. aut MINERVAE PACIFERAE, SAECVLO FOECVNDQ; aut denique: FELICITAS, quæ omnia pertinere videntur ad illud: *eradicated omni aconito hostilitatis*. De Antonino autem Seueri filio, quod etiam iam inde Cæsaris titulo insignitus fuerit, duo sunt quæ coniecturam confirmant nostram, tum *lex 1. de inofficioso Testamento Cod. l. 3.* quam rescripserunt Seuerus & Antoninus Kal. Iulii, Falcone & Claro Coss. quorum Consulatus incidit in 1. annum Seueri, tum hæc numismatis inscriptio: IMP. INVICTI PII AVGG. (cum Seueri effigie & Antonini adhuc pueri imberbis) VICTORIA PARTHICA MAXIMA. Quæ adeo referri potest ad illud: *quot barbari exclusi?* sicut & ista: L. SEPT. SEV. PERT. AVG. IMP. II. ARAB. PAR. ADIAB. COS. II. PP. SC. Maxime consentiente Spartiano in hæc verba post Nigri cædem: Deinde circa Arabiam plura gessit, Parthis etiam in deditionem

Tom. 1. lib.
de Monog.
c. 3. n. 17.

Tom. 1. lib.
de Pall. c. 5.
num. 94.
Ibid. cap. 6.
num. 117.
Ibid. cap. 3.
num. 41.

redactis, nec non & Adiabenis, qui omnes cum Pescennio fenserant. Atque ob hoc reuersus, Arabicus, Parthicus, Adiabenicus, appellatus est, sed triumphum respuit, ne videretur de ciuili triumphare victoria. Insuper & Eusebio (seu potius B. Hieronymus, qui multa ad Latinos pertinentia Chronicis ipsius interfecit) qui bellum Iudaicum, Samariticumque, ac Parthicum cædi Albin præponit; quemadmodum etiam Orosius, Ioannes Zonara, & Hugo Floriacensis. Nec obitas, quod Herodianus dilatatum adhuc scribat bellum Parthicum; tum quod fides maior haberi debeat Latino quam Græco scriptori, qui nullum historiarum ordinem obseruauit, tum quod Spartianus postmodum iterum profectum scribat in Arabas, Parthos, & Adiabenos, & bello contra eos confecto triumphum egisse, eundem nempe de quo infra anno Seueri IX. Præsertim, quum extant & Marmorum & Numorum inscriptiones, in quibus bis Parthicus nuncupatur. Altera anni XI. eiusdem in Arcu Septimij Romæ IMP. CAES. L. SEPT. M. F. SEVERO PIO. PERT. AVG. P. P. PART. ARAB. PART. ADIAB. PONT. MAXIM. TRIB. POTES. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CÆS. M. AVREL. L. F. ANTONINO AVG. PIO. FELICI. TRIB. POT. VI. COS. PROCOS. P. P. OPTIMIS FORTISSIMISQUE PRINCIPIBUS, IN SIGNIBVS SEORVM VIRTVTIBVS DOMI FORISQUE S. P. Q. R. Anni XV. altera: L. SEP. SEV. AVG. IMP. XII. PART. ARAB. PART. ADIAB. AAX. PROFECTIONIO AVGG. quantum apparet in Britanniam. Quarum priori partim etiam explicatur illud: *quot populi propaginati?* Quemadmodum & illud: *quot ordines illustrati?* de Ordinibus nempe seu Legionibus Militaribus, per inscriptiones annorum Seueri II. III. ac IV. istas: IMP. CÆS. L. SEPT. SEV. & C. TRIB. POT. II. IMP. IV. COS. II. PROCOS. P. P. ORDO CLVS & VIRG. DIAN. SACR. PRO SALVTE IMP. L. SEPT. SEV. & C. TRIB. POT. III. IMP. V. ORDO CLVS. ac: IMP. CÆS. & C. IMP. VIII. TRIB. POT. IV. LEG. VII. CLVS. Historiam nihilominus nostram auspicabimur à primo Seueri anno, & TERTVLLIANI iam Christiani ab anno illius tertio; dummodo quædam præmiserimus, de eius appellationibus Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS, & proinde de ipsius gente, familia, stirpe, parentibus, patria, institutione, studiis & scriptis adolescentiæ, vitæ statu, & ætate, quum Seuerus Imperium iniiit.

Porro Q. (quod Auctori nostro tribuerunt iam olim Vincentius Bellouacensis, Trithemius; Politianus, & MS. cod.) Prænomen esse, norunt Antiquarii omnes, fortassis quod quinto loco natus esset, utpote quum Prænomena aut ab euentu aut ab auis, proauis, seu atauis fere usurpari à Romanis soleant (in quorum locum hodie successerunt propria cuiusque nomina) quale est & illud: QVINCTA SEPTIMIA, quod inter prænomena feminarum ab Onuphrio recensetur. SEPTIMII, gentis est appellatio, quæ apud Romanos primum Regia, deinde plebeia, postremo Consularis fuit & Patritia. Imprimis enim inuenitur: SEPTIMIUS MESIVS ÆQUICOLARVM REX; inde in variis Marmorum Inscriptionibus partim inter Epigrammata antiquæ Urbis, partim in Orthographia Aldi Manutij, feminarum appellationes: SEPTIMIA ANNIA FL. HERATIA SEPTIMIA OCTAVILLA, SEPT. FELICISSIMA SEPTIMIA EVRESIA, SEPT. SECUNDA, SEPT. EXORATA; & Ordinis Militaris virorum (quæ ad institutum magis faciunt) T. SEPTIMIUS FELICISSIMVS COHORTIS II. & L. FLAVIVS L. F. SEPTIMIUS AFER OCTAVIANVS C. V. TURM. II. EQVIT. ROM. XVII. STLITIBVS IVDICANDIS & L. SEPTIMIUS ANTIGONVS MIL. COH. VI. PR. & T. SEPTIMIUS C. F. SER. TIVIA. TR. MIL. denique L. SEPTIMIUS SEVERIANVS, & SEPT. CAPITOV. P. Consularium denique virorum; sub Iulio Cæsare Augusto P. SEPTIMIUS; Traiano Cæsare SEPTIMIUS AGNIDINVS V. C. AGENS PER HISPANIAS V. C. P. T. VICESACRA COGNOSCENS; sub Marco Imper. SEPTIMIUS SEVERVS; sub Imper. Verò L. SEPTIMIUS SEVERVS, M. SEPTIMII GETÆ F. postmodum Imperator; sub ipso illo Severo D. CLAVDIVS SEPTIMIUS ALBINVS, cum illo uti supradiximus Cæs. appellatus; P. SEPTIMIUS M. F. GETA, illius frater, Q. SEPTIMIUS PLAVTIANVS, Antonini, filii ipsius, socer; & (mirum de Antonino eius filio maiore natu, quod SEPTIMII appellationem prætermiserit) P. SEPTIMIUS SEVERI AVG. F. GETA IMP. CÆS. AVG. De quorum gente an fuerit, etiam ipse Afer, Auctor noster, non ita constat ipse interim sibi ipsi his verbis id nominis tribuit: *Pax & gratia à Domino nostro Iesu redundet, cum SEPTIMIO TERTVLLIANO, cuius hoc opusculum est, hinc & à Lactantio Instit. diuin. l. 5. c. 1. & à B. Hieron. 128. Epist. ad Fabiolam, SEPTIMIUS TERTVLLIANVS appellatur: quibus etiam consentiunt Trithemius, Politianus, & MS. excusique hætenus codices omnes. FLORENTIS cognomen, familiam quidem certam gentis Septimiæ significat, sed quæ apud Romanos fuit incognita; attribuitur tamen Auctori non modo in excusis, sed & MS. codicibus, ac iam olim à Trithemio & Politiano. TERTVLLIANI nomine præter alios qui illius mentionem faciunt scriptores omnes, non modo verbis iam citatis, sed etiam hisce seipsum appellat: *Tantum oro, ut quum petitis, etiam TERTVLLIANI peccatores memineritis, & memento in orationibus tuis TERTVLLIANI ad hæc exhortantis. Quod videtur deriuatitium à Tertullo, sicuti Octauiani ab Octauio, & Septimini à Septimio, & stirpem significare familiæ Florentum. De qua fortassis est quæ exstat Montani ad S. Mauritium, ac Mediolani ad S. Victorem porta Vercellensi hæc inscriptio: C. SARTORIVS L. F. OVE. TERTVLLIANVS VETERANVS. LEG. XI. CVRATOR CIVIVM ROMANORVM MOGVNTIACI, seu MVNGOTIARIL. Hoc saltem constat ex Euleb. Chronico & B. Hieronym. Cat. Scri-**

Tom. 2. lib.
de Vel.
Virg. ult.
num. 140.

Tom. 3. lib.
de Bap. ca.
ult. n. 142.
Tom. 5. lib.
de Exhort.
Cast. cap.
ult. n. 74.

ptorum Eccles. TERTULLIANVM nostrum Afrum fuisse. Centurionis Proconsularis filium; quod etiam adfirmant B. Isidorus, Ven. Beda, Nicephorus, Freculphus Lexouienfis, Marianus Scotus. Ado, & Vincentius Bellouacensis. Patriam Carthaginem indicat agnomen CARTHAGINIENSIS, in quo etiam illi consentiunt, quum dicunt *Provincia Africa, ciuitatis Cathaginis*, sicuti & B. Optatus Mileuitanus lib. i. aduersus Parmenianum, & nominatim Nicephorus. quum Carthagini in Africa ortum scribit. Quid: quod ipse Auctor id satis superque indicet initio Libri de Pallio *Principes* (inquit) *semper Africa, viri Carthaginenses, vetustate nobiles, nouitate felices. Tamen & vobis habitus aliter olim Tunica fuisse, & quidem in feminis. in viris autem Pallij extrisecus habitus. Vobis vero post iniurie beneficium. post Gracchi obscena omnia, post trinas Pompeij aras, & longas Caesaris moras, ubi mania Statilius imposuit, sollemnia Sentius Saturninus enarrauit quum concordia iuuat, Toga oblata est. Pallium tamen generaliter vestrum, immemores etiam, denotatis. Equidem haud miror pra documentis superiori. Nam & Arietem illa dicitur Carthago studiis asperrima belli prima omnium armasse. Quum tamen vltimarent tempora patrie (en patriam Carthaginem vocat) & Aries iam Romanus in muros quondam suos auderet, stupuere illico Carthaginenses vt nouum extraneum ingenium. Tantum cui longinqua valet mutare vetustas. Sic denique nec Pallium agnoscitur. Hac paulo prolixius, ob opinionem Vadiani, qui in Charta Palestinae patriam illi adsignat Municipium quoddam iuxta Aras Philenorum fratrum.*

Atqui TERTULLIANI quam felix fuerit institutio, Libri eius aduersus Gentes testantur, qui (B. Hieron teste Epist. ad Magnum) cunctam saeculi continent disciplinam, e quibus vel solis constat omnes illum Auctores euoluisse, Historicos, Poetas, Grammaticos, de Iureconsultis vero res notior est qua vt probatione sit opus. de Medicis & Philosophis id ipsum ex libro de Anima colligere est. Quorum omnium Catalogum in suas classes distributum reperiet Lector inter Indices nostros, tam Graecorum quam Latinorum. Hinc a Lactantio dicitur in omni genere litterarum peritus, ab Eusebio legum & rerum Romanarum peritia clarus, a B. Hier. acris & vehementis ingenii vir eruditissimus, quo nihil eruditius, nihil acutius, & eloquentissimus, a B. Augustino disertissimus, qui buccis sonantibus orationem inflauerit, a Nicephoro eloquentia admodum pollens, acris & ingeniosus admodum. Quae omnia latius multo prosequitur Vincentius Litinensis: Hic (inquit) apud Latinos nostrorum omnium facile princeps iudicandus. Quid enim hoc viro doctius? quid in diuinis atque humanis rebus exercitatus? Nempe omnem Philosophiam, & cunctas Philosophorum sectas, auctores adsertoresque sectarum, omnesque eorum disciplinas, omnem historiarum & studiorum varietatem mira quadam mentis capacitate complexus est. Ingenio vero nonne tam graui & vehementi excelluit, vt nihil sibi pene ad expugnandum proposuerit, quod non aut acumine irruerit, aut pondere illiserit? Iam porro orationis suae laudes quis exequi valeat? Quae tanta, nescio qua, rationum densitate conferta est, vt, ad consensum sui, quos suadere non potuerit, impellat, cuius quot pene verba, tot sententiae sunt, quot sensus, tot victoriae. Quamquam interim experientia ipsa conuicti fateamur necesse sit, quod de eo scribit Lactantius, parum esse facilem, minus comptum, & multum obscurum, & iuxta B. Hieron. crebrum quidem in sententiis, sed difficilem in eloquendo, vt non mirum sit, stylum eius & aliorum etiam Afrorum facile potuisse discerni a Nepotiano (vti in vita eius testatur idem B. Hieronymus) Minutij Felicis dico, B. Cypriani, Arnobij, Lactantij, Victorini. Obscuritatis vero styli praecipuam causam adnotauit alicubi Rhenanus, quod ex Graecorum Auctorum assidua lectione adeo Graecas loquendi formulas imbiberit, vt etiam Latine scribens, illarum obliuisci nequiret. Et vero scripsisse eum quaedam in adolescentia, atque adeo ante fidem Christi susceptam, idem B. Hier. locuples testis est. Nam est (inquit lib. i. adu. Iouin.) huius loci nuptiarum angustias describere, & quasi in communibus locis Rethorico exultare sermone. Certe & TERTULLIANVS, quum adhuc esset adolescens, lusit in hac materia. Cuius libri argumentum & titulum idem Epist. 22. ad Eustoch. recenset: Si tibi placet (inquit) scire, quot molestiis virgo libera, quot vxor adstricta sit, legas TERTULLIANVM AD AMICVM PHILOSOPHVM. Quo fit, vt castitatem, quam toto vitae tempore vsque adeo commendatam habuit, etiam iam inde ab illo obseruatam censeamus. Atque adeo non tam suo quam aliorum nomine exempli gratia, dictum intelligimus illius Auctoris: *Ego me scio neque alia Carne adulteria commisisse, neque nunc alia carne ad continentiam eniti.* Coniugium tamen iniisse TERTULLIANVM ex Libris duobus ad Vxorem perspicuum est: fortassis quod nondum sublatæ essent Papia Poppæa & Iulia leges, quæ liberos suscipi cogebant (vti ipse fateatur) & cœlibes & orbos vetabant ex testamento solidum capere, de quibus per Severum Imp. sublati infra latius. Quarum Legum constitutio praescribens matrimonii certam ætatem, vt pote iuxta Platonem anni xxxv. nostram confirmat coniecturam, quod ante fidem matrimonium contraxerit, quamquam tamen liberorum eius nulla vsquam mentio. Scribitur autem a Trithemio apud Carthaginem aliquot annis Rethoricam gloriose docuisse, postea & Oratorem fuisse seu causarum Aduocatam mox comprobabimus. Iureconsultum etiam fuisse constat ex variis, quibus vitur, phrasibus & I. C. vocibus, fortassis Romæ præceptore vsus est Serbidio Scauola, studiorum collega & Seueri Imper. & Aemilio Papiniano, ætate tamen minor Seueri, qui natus fuit anno Domini c x l v i. vt quadragenarius fuerit initio Imperii illius. Inde enim ad finem vsque Imperii ipsius & filii eius Antonini Caracallæ, sub quibus Auctor floruit, anni efficiuntur xx i v. aut circiter, & sic simul constituuntur c l x i i i. ætatis TERTULLIANI, à quo anno (quem climactericum vocant Medici) decrepita ætas, ad quam vsq; vixit, exordiri solet. Pro quo facit quod B. Hier. & Nicephorus post mediam ætatem in hæresim Montani lapsam scribunt, nempe nostra quidem sententia circa annum ætatis eius quinquagesimum tertium, anno Seueri xv. toto ante obitum decennio. Verum de his plus satis. Iam ad Historiam pergamus annorum illorum c x i v.

Tom. 1. li.
de Pall. c.
num. 2.

T. 4. operi
Tertull.
T. 3. Li. de
Resu. car. c.
59. nu. 4. 12.
T. 2. li. 1. c.
2. ad Vxor.
To. 1. Apol.
c. 4. n. 52. et
T. 5. l. de
Mon. c. 16.
nu. 123. c.
124.

A Anno igitur Domini CLXXXIV. C. SOSIO FALCONE & C. IULIO FRVCTO CLARO COSS. S. Victoris filius F. Afri Romani Pontificis ann. viij. Imper. Cæs. L. Septimii M. F. Afri, Pertinacis, Augusti anno i. TERTULLIANVS adhuc ethnicus caussarum patrum agebat Carthagini; quod comprobatur his ipsius verbis, quæ sub Pallii persona de se scripsit, iam Christianus factus: *Ego, inquit, nihil foro, nihil campo, nihil curiæ debeo, nihil officio aduigilo; nulla restra præoccupo, nulla præterea obseruo, cancellos non adoro, subsellia non contundo, iura non conturbo, caussas non elatro. Plus toge læsere Remp. quam lorica.* Certe ethnicum se fuisse ipse fatetur, agens de iudicio extremo, vita & igne æternis, & suscitatione defunctorum: *Hæc (inquit) & nos risimus aliquando, de vestris fuimus. Fiunt, non nascuntur Christiani.* Apud auctorem vero quædam ad annum hunc pertinentia reperire est. Imprimis de cæde Imper. Cæs. P. Heluii, P. F. Pertinacis occisi v. Kal. April. illud Apologetici: *Vnde qui faucibus exprimentis palestricam exercent? Vnde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Stephanis atque Parthenijs audaciores? De Romanis, ni fallor, utpote qui in foribus palatii ab armatis Prætorianis militibus interfectus sit, factione Læti præfecti prætorio, eiusdem, cuius iussu Commodus Imper. non multo ante à Narcisso athleta, cum quo ille solebat in palæstrica exerceri, strangulatus fuerat. Deinde de Imper. Cæs. Pescennio Nigro, qui, occiso iussu Senatus Imper. Cæs. M. Didio, M. F. Commodi Seuero Iuliano Augusto, exante diem Kalendas Maias Imperium inuaserat, illud eiusdem loci: *Plane ceteri ordines pro auctoritate religiosi ex fide nihil hosticum (aduersus Cæsarem) de ipso Senatu, de equite, de castris, de palatijs istic spirant. Vnde Cassii & Nigri?* Quorum prius ad Auidium Cassium refertur; qui, ex familia Cassiorum C. Iulii Cæsaris interfectorum, & Antonino Pio & Marco ac Vero Imp. principatus extorquere conatus fuit. Alterum ad Nigri conspirationem aduersus Seuerum Imp. *Iam & solemnia Cæsarium (qualia etiam Kalend. Iuniis in auguratione noua Seueri, qui antea Idibus Maii ab exercitu Imperator dictus fuerat, celebrata sunt) ibidem in hæc verba describit: Cur die leto non laureis postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus? & paulo post: Ipsos Quirites, ipsam vernaculam septem collium plebem conuenio; an alicui Cæsari suo parcat illa lingua Romana? Testis & Tiberis, & scholæ bestiarum. Iam si pectoribus ad translucendum, quandam speculari materiam natura obduxisset, cuius non præcordia insculpta apparerent noui ac noui Cæsaris scenam in Congiario diuidundo presidentis? etiam illa hora, qua adclamant: De nostris annis tibi Iupiter augeat annos.* Hoc enim indicant Herodianus lib. 2. inter cetera scribens: *Milites Prætorianos relictis armis pomparum habitu laureatos processisse. & Spartianus ac Fasti Consulares, dum xxx. postquam in urbem venerat die, exante diem Kalen. Iulias, profectum scribunt Seuerum in Orientem contra Nigrum tyrannum, dato prius plebi Congiario, & Donatio Militibus; denique & hæc numismatis inscriptio: IMP. CÆS. L. SEPT. SEV. PERT. AVG. COS. LIBERALITAS AVGVSTI.* Quo pertinet etiam quod præmittitur: *Focos & thoros in publicum educere, vaticum epulari, ciuitatem tabernæ habitu obolescere, vino lutum cogere.* Ad hunc præterea annum pertinere censemus illud lib. ad Scapulam. *Ipsæ etiam Seuerus, pater Antonini, Christianorum memor fuit. Nam & Proculum Christianum, qui Torpacion cognominabatur, Euhode procuratorem, qui eum per oleum aliquando curauerat, requisit, & palatio suo habuit usq. ad mortem eius, quem & Antoninus optime nouerat, Christiano lacte educatus.* Nam morbum illi grauem contigisse initio Imperij, ex Elio Lampridio vel inde patet, quod quum filij sui id ætatis non haberent, ut imperare possent, Seuerus se id in animo habuisse scripserit, ut si quid sibi forte humanitus accidisset, Pescennius Niger & Clodius Albinus succederent; quorum ille occisus fuit anno sequenti. Et quum (sicuti infra latius) anno ipsius i. Antoninus annum agens decimum tertium Cæs. Aug. appellatus sit, oportebit huc referre, quod de illius scribit educatione Auctor. Cui simile est illud de illo Spartiani: *Si quando fetis obiectos damnatos vidit; fleuit, aut oculos auertit. Septennis puer, quum collusorem suum puerum ob Iudaicam religionem grauius verberatum audisset, neque patrem suum, neq. patrem pueri, neque auctorem verberum diu respexit. Christiano vero lacte educatum, ex eo confirmatur, quod Lugduni natus sit, vbi vigeat fides Christiana.**

B Anno Domini CLXXXV. IMP. CÆS. L. SEP. SEV. PERT. AVG. II. ET D. CLODIO SEPT. ALBINO CÆSARE II. COS. anno IX. S. Victoris Romani Pontificis, & ipsius Seueri II. adhuc Carthagini Caussarum fuisse aduocatum TERTULLIANVM verisimile est. Ad hunc autem annum referri debet illud ipsius lib. ad Scapulam: *Sic & circa Maiestatem Imperatoris infamamur, tamen numquam Albiniani nec Nigriani vel Cassiani inueniri potuerunt Christiani; sed iidem ipsi, qui per Genios eorum in pridio usque iurauerant, qui pro salute eorum hostias & fecerant & vouerant, hostes eorum sunt reperti.* Hoc enim anno Imper. Cæs. C. Pescennius Niger Iustus Augustus occisus est apud Cyzicum, siue Ificum iuxta Herodianum; quo facto mox Seuerus eos Senatores occidit, qui Nigri partes secuti fuerant, & cum Nigro militauerant Ducum aut Tribunorum nomine, aliosque omnes exceptis Militibus, quos impunitate proposita recepit; Antiochenis priuilegia & Neapolitanis ius ciuitatis eadem de causa ademit. Aliquot deinde Barbarorum Reges (iuxta Onuphrium) qui Nigro fuerant auxilio, à Seuero victi sunt; quare ipse IMPER. II. III. & IV. appellatus est, quos omnes Nigrianos Auctor noster appellat. Quod postremum confirmat nostram sententiam de Arabibus, Parthis, & Adiabenis hoc anno deuictis; atque adeo huc pertinent Inscriptiones Numorum & Marmorum antiquæ supra citatæ, & proinde illud Auctoris: *barbari exclusi.* Et vero Constitutiones his Coss. editæ titulo Seueri & Antonini Augg. datæ v. Kal. Martij, xi. Kal. Maij, Nonis Iulij, vi. Kal. Octob. & xi. Kalen. Nouemb. confirmant quod supra diximus de Antonino Imperij consorte ab initio, quæ extant Cod. Lib. 8. Tit. 14. l. 1. lib. 6. T. 2. l. 2. lib. 2. Tit. 1. l. 2. lib. 2. T. 24. l. 1. & lib. 8. Tit. 16. l. 1. Ad hunc annum pertinere censemus, cuius ex Eusebio supra meminimus, bellum Iudaicum & Samariticum. de quo etiam Freculphus Lexouientis, vnde & Iudaicum ei oblatum fuisse. Quo videtur ex parte

Tom. 1. lib. de Pall. c. 5. num. 98.

Ibi. Apoll. c. 18. n. 262.

Ibid. Apol. c. 35. n. 475. & 476.

Ibi. n. 472.

F Ibid. num. 461. 462. 463. 464. 468. 469. 470.

Tom. 1. lib. ad Scap. c. 4. n. 32. 33. 34. 35. & 36

G

Tom. 1. lib. ad Scap. c. 2. num. 8. & 9.

H

Tom. 1. lib. de Pall. c. 2. num. 41.

A
Tom. 1. A
polog. c. 21
num. 306.

respicere Auctor de Iudæis agens: *Dispersi* (inquit) *palabundi, & cæli & soli sui extorres vagantur per orbem, sine homine, sine Deo Rege, quibus nec aduenarum iure terram patriam saltem vestigio salutare conceditur.* Vnde conicio bell' illius occasionem, quod Iudæam vellent repetere, qua illis ab Hadriano Imper. interdictum fuerat. Huc etiam referendum quod scribit Nicephorus Eccles. hist. lib. 5. cap. 2. Seueri Imperij initio satis bono loco res nostræ fuere, indiesque fidei professio augmenta sua cepit, eorum, quos recensuimus, Ecclesiasticorum doctorum scriptis atque doctrinis eam prouehentibus, idque in maximis quibusque potissimum vrbibus; nimirum Alexandria, Anthiochiæ, Æliæ, & per Palæstinam omnem, Ephesi, Cæsareæ, & Occidentem versus. Thessaloniciæ, Athenis, Corinthi, in Gallijs, & Romæ maxime. Vniuersæ enim multitudines & domus totæ ad fidem accedebant; quiduis facere & pati paratæ; quam vt quidquam contra religionem nostram agerent aut nouarent. Qua occasione etiam recensendi hic veniunt quorum tum ille, tum Eusebius meminere huius ætatis Ecclesiastici scriptores maxime quum ipsorum scriptis & doctrinis haud dubie acceptam debeat suam conuersionem Auctor noster. Apud Alexandriam Demetrius Episcopus duodecimus ac Presbyteri Panthenus, & eius discipulus Clemens Alexandrinus, Anthiochiæ 9. Episcopus. Serapio, Hierosolymorum 34. Gordius, Cæsareæ Palæstinæ Theophilus, Ephesus Polycrates, Ponticus Palmas, Berillus, & Bachilus Corinthij, in Africa Carthagini Agrippinus, Lugduni Galliarum S. Irenæus, Romæ denique S. Victor Pontifex. Atque adeo hinc confirmatur nostra ex MS. cod. lectio apud Auctorem: *Quales ergo Leges istæ, quas aduersum nos soli exercent impij, iniusti, turpes, eruces, vni, dementes; quas nullus Pius, nullus Seuerus impressit.* nempe vsque ad id temporis, quo Apologeticum edidit.

B
Ibid. c. 5. n.
65. 70. &
71.

Anno Domini CLXXXVI. Q. FLAVIO TERTULLO & T. FLAVIO CLEMENTE COSS. S.

To. 1. lib. de
Pall. cap. 3.
nu. 41.

Victoris Romani Pontificis anno X. & Seueri III. TERTULLIANVS fidei Christianæ, mea quidem sententia nomen dedit, Imperio iam prorsus pacato; cum Seuero imperantibus Antonino eius filio & Clod. Albino Cæsaribus, quod adeo *Triplex Imperium* vocat verbis supra citatis, quo Lectorem remittimus; complura enim illic reperiuntur, quæ ad hunc annum pertinent. Id tamen non initio,

Ibid. n. 42.

sed sub huius anni finem: *eradicato iam omni aconitò hostilitatis;* vtpote post excidium Byzantinum, quæ vrbs Herodiano, Zonara, & Michaële Glyca testibus, post triennij obsidionem, cœptam anno primo Seueri, adhuc viuente Nigro, tandem fame capta est, & libertate omni adempta Perinthijs

Tom. 1. lib.
ad Scap. c.
3. nu. 20.
Ibi. Apol.
c. 23. n. 371.

(qui multa à Nigro passi fuerant) adiudicata est, etiam mœnibus euerfis, in vici formam redacta. Cuius etiam Auctor meminit: *Cæcilius*, inquit, *Capella in exitu Byzantino; Christiani gaudente, exclamauit.* Occasionem suæ conuersionis ipse, quantum apparet, indicat ex testimonio alicuius Dei, qui à Christianis adiuratus dæmonem se confitebatur: *Hæc testimonia (inquit) Deorum vestrorum Christianos facere consueuerunt, qua plurimum illis credendo, in Christo Domino credimus. Ipsi litterarum nostrarum fidem accendunt, ipsi spei nostræ fidentiam edificant.* Neque tamen inde solummodo, sed & ex fide scripturarum sacrarum, quarum fidem Dijsuo testimonio adprobabant. Maxime quod illarum auctoritatem (vel ipso teste iam Christiano) summa antiquitas vindicaret, vtpote quum: *omnes substantias, omnesq; materias, ordines, venas veterani cuiusq; styli gentes etiam plerasque & vrbes insignes, historiarum causas & memoriarum, ipsas denique effigies litterarum, indices custodesque rerum; ipsos Deos, ipsa templa & oracula & sacra vnius Prophetæ Moysei scrinium seculis aliquot anteuertit.* Quum etiam illarum Maiestatem diuinam prædictionum veritas comprobaret. *Quidquid enim, inquit, agitur, prænunciabatur. Quod terra vorant vrbes, quod insulas maria fraudant, quod externa atque interna bella dilaniant, quod regnis regna compulsiunt quod fames & lues, & locales queq; clades & frequentia plerumq; mortium vastant, & quod etiam officia temporum & elementorum mupia exorbitant, quod & monstris & portentis naturalium forma turbatur, prouidenter scripta sunt* (nempe Matth. 25.) *Dum patimur, leguntur; dum recogoscimus, probantur.* De quibus omnibus

Ibid. ca. 19.
n. 273, 274
275. 276.
277.

C
Ibid. c. 20.
n. 296.

latius, & lib. de Pallio cap. 2 & eiusdem Apolog. cap. 40. quo & ad Adnotat. nostras Lectorem remittimus. Hic dumtaxat addemus, ad ludere illum inter cetera ad *luem* maximam Romæ & in multis Prouincijs, ac terræ motum, quo corruit Smyrna vrbs Asiæ, quæ recenset Euseb. in Chronicis sub Marco & Vero Imp. & fulmen quod sub Commodio in Capitolium ruens Bibliothecam inflammavit, & bella eius ætatis ciuilia, quorum iam meminimus. Item ad *famem*, de qua lib. ad Scap. in hæc verba: *Sicut & sub Hilario præside, quum de aræ sepulchrorum nostrarum adclamassent: Aræ non sint; aræ ipsorum non fuerunt, messes enim suas non egerunt.* Denique ad *portentum*, de quo ibidem: *Nam & solille in conuentu Vricensi, extincto pene lumine adeo portentum fuit, vt non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati, positus in suo hypsomate & domicilio.* Et vero, scripta quoque multorum à Christo Patrum aduersus Gentes conuersioni causam dedisse sentimus, ad quæ adludit alibi: *Nonnulli, inquit, quibus de pristina litteratura, & curiositatis labor & memoriæ tenor perseverauit, opuscula penes nos condiderunt, commemorantes & conuertificantes in sugillationem & originem & traditionem & sententiarum argumenta; per quæ recogosci possit, nihil nos aut nouum, aut portentosum suscepisse, de quo non etiam communes litteræ ad suffragium nobis patrocinentur, si quid aut erroris eiecimus, aut æquitatis admisimus.* Inter quos commemorandi Quadratus, Aristides, Anaxagoras, Melito, Theophilus Antiochenus, Apollinarius, Tatianus, Clemens Alexandrinus, & Apollonius Senator; denique ab Auctore alicubi citati *Iustinus Philosophus & Martyr, Miliiades Ecclesiarum Sophista, & Irenæus omnium doctrinarum curiosissimus explorator.* Quibus omnibus euoluendis & ante & post fidem susceptam ipsum ad laborasse, vel ex Apologetico patet, in quo subinde illos ad verbum fere imitatur. His omnibus adminiculis ad Christi fidem conuersus, & iam initiatus quum pallium Christianum indutus (sicuti antea etiam adtigimus) inconstantia notaretur ab amico, quod à *Toga* transisset ad *Pallium*, Orationem habuit Carthagini (quam LIBRVM DE PALLIO inscripsit) qua, & Pallii vetustatem, simplicitatem, facilitatem, libertatem sine cura, Philosophicam

Tom. 1. lib. ad
Scap. ca. 3.
num. 13.
Ibid. nu. 15.
& 16.

D
Ibid. lib. de
Test. Ani.
ma c. 1. n. 2.

grauitatem

Tom. 3. lib.
adu. Valer.
cap. 5. n. 41
42. & 43.

grauitatem

E

F

G

H

A grauitatem & sanctitatem commendat; & vitio sibi dari non debere, varijs exemplis ostendit, quod habitum verterit. Qua occasione & libidinum varia genera, quibus natura mutetur, & Matronarum cultum indecentem infectatur, & fori Iudicum militum vitijs, tum ambitioni & gulæ cauterem adigit. Atqui his Coss. data Constitutio Seueri & Antonini v. Idus Martias, quæ exstat D. Lib. 9. Tom. 1. lib. iterum confirmat nostram sententiam de Antonino filio, Imperij con-
forte.

Anno Domini CLXXXVII. C. DOMITIO DEXTRO II. ET L. VALERIO MESSALA THRASIA PRISCO COS. S. Victoris Papæ Romani Anno xi. & Seueri IV. TERTULLIANVS iam Christianus, quibus se occupationibus totum dederit, scripta eius, de quibus postea, plus satis suo confirmant testimonio. Ex quibus imprimis constat, ita versatum fuisse in sacrarum lectione litterarum, ita memoriæ omnia & singula scripturarum loca commendasse, vt vel vnica periodo subinde complura complexus sit; sicuti ex scripturarum Indice nostro, collatione cum Auctore facta, facile est deprehendere. In illis autem citandis editionem sequitur vbique LXX. Interpretum, quod ad vetus Instrumentum adinet, iuxta quod per *Esdras* (vel ipso teste) constat restauratum, idque non in Pentateucho Moyfi duntaxat, alijsque libris historicis, sed & in Prophetarum vaticinijs: Quos enim (inquit) diximus predicatores, Prophetæ de officio presandi dicuntur. Voces eorum, itemque virtutes, quas ad fidem Diuinitatis edebant, in thesauris litterarum manent, nec ista nunc latent. Ptolemæorum eruditissimus (quem Philadelphum supernominant) & omnis litteraturæ sagacissimus; quum studio Bibliothecarum Pisisstratum (vt opinor) emularetur; inter cetera memoriarum quibus aut vetustas, aut curiositas aliqua ad firmam patrocinabatur, & suggestu Demetrii Phaleri Grammaticorum tunc probatissimi, cui prefecturam mandauerat, Libros à Iudæis postulat, proprias scilicet atque vernaculas scripturas, quas soli habebant. Ex ipsis enim & ad ipsos semper Prophetæ perorauerant, scilicet ad domesticam Dei gentem ex patrum gratia. Hebræi retro, qui nunc Iudæi. Igitur & litteræ Hebrææ, & eloquium. Sed ne notitia vacaret, hoc quoque Ptolemæo à Iudæis subscriptum est, Septuaginta duobus Interpretibus indultis; quos Menedemus quoque Philosophus de sententiæ communionem suspexit. Adfirmavit hæc vobis etiam Aristæas, ita in Græcum stylum ex opero monumenta reliquit. Hodie apud Serapæum Ptolemæi Bibliotheca cum ipsis Hebræicis litteris exhibentur. Quæ paulo prolixius citauimus, aduersus eos qui auctoritatem LXX. Interpretum eleuare non verentur. In nouo vero Testamento non tam Latinis translatis, quam Græcis veteribus codicibus vsu Auctorem, Græce doctissimum, ex versione eius peculiari ab alijs omnibus multum subinde diuersa manifestum fit: quam adeo discrepantiam in gratiam Professorum sacrarum litterarum vbique adnotauimus. Quam iam olim etiam indicauit B. Ambrosius, siue quisquis Auctor est Comment. in Epistol. Pauli ad cap. 5. Rom. Constat (inquit) quosdam Latinos olim de veteribus Græcis translatis codicibus, quos incorruptos simplicitas temporum seruauit & probat. Postquam autem discordia animis dissidentibus & hæreticis perturbantibus torquere quæstiones cœperunt, multa immutata sunt ad sensum humanum, vt hoc cõtineretur in litteris, quod homini videretur. Vnde & ipsi Græci diuersos codices habent. Illud autem verum arbitror, quando & ratio, & historia & auctoritas obseruatur. Nam hodie quæ in Latinis reprehenduntur codicibus, sic inueniuntur à veteribus posita, TERTULLIANO, Victorino, & Cypriano. Hactenus ille. Atqui versabatur præterea noctu diuque Auctor noster, in perscrutandis non modo quos supra adduximus Apologiarum pro fide Christiana Auctoribus, sed & alijs haud dubie Scriptoribus Ecclesiasticis, præter Apollonium Senatore & B. Victorem, Græcis omnibus. Philonem dico, Iosephum (quem vocat *Antiquitatum Iudaicarum vernaculum vindicem*) Apionem, & tgesippum Iudæos, Clementem Romanum, ac S. Polycarpum (quorum illum Romanorum à Petro, hunc à Ioanne Smyræorum Episcopos ordinatos agnoscit) S. Ignatium Antiochenum, S. Dionysium Areopagitam Galliarum, Papiam Hieropolitanum, Episcopos; Agrippam Castorem, Dionysium Corinthiorum, Pinitum ac Philippum Cretenfes Episcopos; Musanum, Modestum, Panthenum Alexandrinum, Rhodonem Asianum, Serapionem & Proculum quendam, quem vocat *eloquentiæ Christianæ dignitatem*, de quo postea latius. Sextum denique Appionem, Candidum, Arabianum, Maximum, & Heraclitum. Quibus adicio primos illos ceteros Pontifices Rom. in Petri cathedra successores, quorum exstant Decretales, quorumque cum Lino & Cleto Auctor meminit, Anacletum, Euaristum, Alexandrum, Sixtum, Thelesphorum, Hyginum, Pium, Anicetum. Soterem item (quem, quod occasio sese non offerret, prætermisit) & Eleutherum, quem Benedictum nuncupat. Quos omnes Græce scripsisse, ex eodem stylo Latino, qui interpretis eiusdem videtur, censeo; vt pote, qui melius Græce nouerint, sicut etiam S. Irenæus, quam Latine. Quo fit, vt (vel Rhenano adnotante) nemo mirari debeat Græcam Auctoris loquendi consuetudinem, quum etiam si qui in Latinam linguam translatis essent, mallet ex fontibus bibere (quod aiunt) quam ex lacunis. Atqui hoc primum anno quidam scribunt Idibus Maij die Natalitio Imperii à Seuero Imp. appellatum Cæsarem August. filium eius Antoninum, apud Viminatium priusquam in bellum contra Albinum proficisceretur. Verumtamen etiam ab initio Augustum olim fuisse nuncupatum, patet ex Rescriptis præcedentium annorum nomine Seueri & Antonini Augg. Conspirationis interim Albini aduersus Seuerum hoc anno factæ meminit etiam Auctor in hæc verba, unde *Cassij, Nigri, & Albini*

Anno Domini CLXXXVII. AP. CLAUDIO LATERANO ET M. MARIO M. F. TITIO RUFINO COS. S. Victoris Rom. Pontificis Anno XII. Seueri Imp. V. TERTULLIANVM verisimile est memoriæ exercendæ gratia conscripsisse Carmine GENESIN & SODOMAM, immo mea sententia integrum sacrarum Bibliorum veteris Testamenti historiam, vt pote quum & prior illorum mutilus sit, & ex in initio posterioris satis videatur etiam descripsisse orbis vniuersi diluuium. Atque adeo

Tom. 2. lib. de Hab. mu. lib. c. 3. n. 33. Tom. 1. Apolo. c. 8

F n. 263, 264. 265, 266. 267, 268. 169, 270. & 271.

Tom. 1. A. polog. c. 19. nu. 292.

Tom. 3. lib. de Praescr. adu. her. c. 32. nu. 186.

Tom. 3. lib. adu. Valen. c. 5. nu. 44.

Tom. 4. lib. 3. carm. ad. Marc. c. 9. nu. 26. 27.

Tom. 3. lib. de Praescr. adu. her. c. 38. n. 167.

H Tom. 1. A. polog. c. 35. num. 473.

Tom. 1. A. polog. c. 35. num. 473.

Tom. 1. A. polog. c. 35. num. 473.

Tom. 1. A. polog. c. 35. num. 473.

Tom. 1. A. polog. c. 35. num. 473.

Tom. 1. A. polog. c. 35. num. 473.

A

etiam Carmen illud: AD SENATOREM EX CHRISTIANA FIDE AD IDOLORVM SERVITVTVM REVERSVM, & LIBROS QVINQVE ADVERSVS MARCIONEM CARMINE, AC DE IVDICIO DOMINI LIBRVM. Hoc vero anno ad xi. Kal. Martias Imp. Cæs. D. Clodius Septimius Albinus Augustus prælio ab Imp. Severo victus & occisus est; idque apud Lugdunum; quæ quod illum antea recepisset (Herodiano teste) & direpta & incensa est; in qua expeditione, vti ex varijs Inscript. constat. Imp. viij. ix. & x. adpellatus est. Quo iam iam expugnato, omnes imprimis Galliarum, Hispaniarum, Britanniaque proceres qui illum iuuerant deinde Romam reuersus amicos eius vndique conquisitos, & inter eos Senatores 40. Seuerus interfici iussit, tum & eos omnes qui in Pertinacem conspirauerant. Quos adeo Auctor *Albinianos* adpellat verbis supra citatis ad ann. Domini 195. & per aliquot annos perdurasse hanc illorum iniquitatem significat. *Sed & qui nunc, inquit, scelestorum partium socij aut plausores quotidie reuelantur, post vindemiam parricidarum racematio superstes*; nempe, quantum adparet, ad triumphum vsque Parthicum, atque adeo nonum Seueri annum, quemadmodum ibi latius. Alibi etiam ad Senatores occisos adludit: *Nemo non, inquit, etiam hominis causa pati potest, quod in causa Dei pati dubitat. Ad hoc quidem vel presentia nobis tempora documento sint; quanta, qualesq; persone inopinatos, Natalibus & Dignitatibus & corporibus, & atatibus suis exitus referunt, hominis causa; aut ab ipso, si contra eum fecerint, aut ab aduersarijs eius, si pro eo steterint.* Fuit autem dictorum Consulum alter Lateranus tantopere amicus Severo Imp. vt illi magnificentissimas ædes Romæ ædificauerit, quas etiamnum Palatium Lateranense appellamus, quem postea scribit B. Hierony. Epitaphio Fabiolæ, Cæsariano obruncatum gladio, fortassis Antonini Caracallæ, qui in plerosque amicos patris sui animaduertit. Atqui quum his Coss. scripta sit Epistola II. S. Victoris Romani Pontificis ad Afros Episcopos data Kal. Septembris, & Epistola S. Eleutherij Decessoris eius v. Idus Iulij Materno & Bradua Coss. necessario hunc annum, non præcedentem xii. Pontificatus eius designauimus. Max. quum B. Damasus in Pontificali sedisse Victorem scribat, à Consulatu Commodi v. & Glabronis, (quibus Coss. xiiij. Kal. Aug. data est prior eius Epist. ad Theophilum Alexandrinum) vsq; ad Lateranum & Rufinum, A Ka. autem Iunijs dicti Consulatus, quo die creatus Pontifex, vsque ad v. Kal. Augusti anni sequentis, conficiuntur anni xii. mensis i. dies xxviii. Is dicta secunda Epistola discrepantiam Afrorum in Sacramentis increpans, mihi videtur ad celebritatem diei Paschæ adludere, quam Epistola priori die Dominica celebrari debere, iuxta quod & prædecessores sui statuerunt, mandauerat, quæcunq; incidere t. xiv. Luna primi mensis, vsque ad xxi. in quo fortassis initio Afri quidam cum Polycrate Afiano contrariam sequebantur consuetudinem, quamquam postea in vnum conserferint. Nam de Blasto hæretico Quartadecimano, sic Auctor: *Est præterea his omnibus etiam Blastus accedens, qui latenter iudaismum vult introducere. Pascha enim dicit non aliter custodiendum, nisi secundum legem Moysi xiv. mensis. Quis autem nesciat, quoniam Euangelica gratia euacuatur, si ad legem Christum redigit.* Ad eandem obseruationem pertinet illud eiusdem: *Pascha celebramus annuo circulo in mense primo.* Atque adeo etiam illud: *Aguntur præterea per Gracias illas certis in locis Concilia ex vniuersis Ecclesijs;* Idem enim etfi generatim loquatur, existimamus potissimum intelligi de Concilijs pauloante celebratis Palestinæ à Theophilo Cæsariensi, Ponti à Palma, Corinthio à Bachylo, & Ecclesiarum apud Osroenum, Alexandrino quoque à Theophilo, denique Afiano, in quo scribit Nicephor. hist. Eccles. libro 4. capite vlti. Patres dictam sententiam B. Victoris & Concilii Romani secutos esse, cui etiam consensus Concilium Galliarum sub Irenæo.

Tom. 1. lib. adu. Scn. c. 2. n. 8.
Ibid. Apol. c. 35. n. 478
Tom. 2. lib. ad. Mar. c. vlt. n. 63.

B

Anno Domini CLXXXIX. T. HATERIO T. F. SATVRNINO, ET. C. ANNIO APP. F. TREBONIANO GALLO COSS. S. Zephyrini Papæ Rom. i. ac Seueri Imp. vi. videtur nobis contigisse disceptatio illa TERTVLLIANI cum Iudæo quodam, cuius occasione scripssisse se significat LIBRVM ADVERSVS IVDÆOS. Proxime accidit inquit, *disputatio habita est Christiano & Profelyto Iudæo. Alternis vicibus contentioso fure uterque diem in vesperam traximus. Obstreperantibus etiam quibusdam spectantibus, singulorum nubilo quodam veritas obumbrabatur. Placuit ergo, quod per concertum disputationis minus plene potuit elucidari, inspicere curiosus, & lectionis stylo questiones retractatas terminare.* In quo inter cetera adnotandum venit, quod de dilatatione fidei per vniuersum pene orbem iam ab ætate pulchre deducit. *In quem enim, inquit, alium vniuersa gentes crediderunt, nisi in Christum, qui iam venit? Parthi, Medi, Elamitæ, &c. sicuti legitur Acto. 2. & cetera gentes? Vt iam Getulorum varietates, & Maurorum multi fines, Hispaniarum omnes termini, & Galliarum diuersa nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca Christo vero subdita, & Sarmatia, & Dacorum & Germanorum, & Scytharum, & abditarum multarum gentium, & prouinciarum, & insularum multarum nobis ignotarum, & que enumerare minus potissimus? In quibus omnibus locis Christi momen, qui iam venit, regnat. Est & illud de finibus Imperij Romani tum temporis memoria dignum: Germani adhuc vsque limites transgredi non sinuntur. Britannia intra Oceani ambitum conclusa sunt. Maurorum gens & Getulorum barbaries à Romanis obsidentur, ne regionum suarum fines excedant. Quid de Romanis dicam, qui de Legionum suarum presidjs Imperium suum muniunt, nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt? Quod ipsum attingit de Germanis Herodian. hist. lib. 2. dum Seuerum electum dicit per exercitus omnes, qui pro ripis Danubij Rhenique coercendis barbaris excubantes Romanum tuebantur Imperium. Et verò hunc annum i. collocamus Pontificatus S. Habundij Zephirinij Habundij F. natione Romani, quod defuncto S. Victore, postquam sedes vacasset diebus xii. ipse creatus fuerit iv. Idus Augusti, his ipsis Coss. vel Damaso teste, qui sedisse eum scribit temporibus Seueri & Antonini, à Consulatu Saturnini & Galli, vsque ad Præsentem & Extricatum Consules. Quomodo interim nondum incepta Pesectione Christianorum quinta, inter Martyres S. Victor collocetur, difficultate non caret, quæ & Eusebium & alios Chronographos mouit, vt in annum viij. ix. aut x. Seueri eius Pontificatum protendant. Verum dicta mea & S. Damasi de vtriusque temporibus*

Tom. 3. lib. de Præscr. adu. her. c. 53. hæref. 22 nu. 328. & 29 Tom. 5. lib. de Ieru. c. 14. n. 84. Ibid. ca. 13. nu. 86.

C

Tom. 1. lib. adu. Iudæos. ca. 1. n. 1.

Ibi c. 7. nu. 29. 30. 39. 40. 41. 42. 43. & 44.

D

Ibid. nei. 50. 51. & 52.

E

F

G

H

A sententia confirmatur per Epistolas Decretales Zephyrini datas his ipsis Saturnino & Gallo Coss. priorem xii. Kal. Octobres, posteriorem vii. Idus Nouembris, & in primitiua Ecclesia non fuit insolitum persecutionem à Populo Romano aut Præfectis vrbis initium sumere. Quid? quod de hoc tempore id disertis verbis Auctor adserit: *Sed & Clarissimas, inquit, feminas & Clarissimos viros Seuerus sciens huius sectæ esse; non modo non lesit, verum & testimonio exornauit, & populo furenti in os palam restitit.* Atqui ante annum sequentem oportet latam fuisse legem Diuorum Seueri & Antonini, ne quis absens puniatur, cuius fit mentio libro i. D. de Requir. reis; nam ad eam haud dubie adludit in hæc verba Auctor; *Quid hic, inquit, Legibus deperit in suo regno dominantibus, si audiatur? An hoc magis gloriabitur potestas earum, si inauditam damnabunt veritatem; & rursus: quando nec liceat indefensos & inauditos omnino damnari.*

Anno Domini cc. P. CORNELIO ANVLLINO II. ET M. AVFIDIO M. F. FRONTONE COSS. S. Zephyrini Romani Pontificis anno ii. Seueri Imper. vii. quum, Imperatore, cum filiis suis Antonino & Geta ante discessum suum declaratis Cæsaribus Augustis & Imperatoribus, Congiario iterum populo dato & Donatio Militibus, in secundum bellum Arabicum, Parthicum & Adiabenicum profecto (de quo supra latius) Antistites Romani Sacrorumque Pontifices, Religionem Christianam initio sumpto à S. Victore Pontifice persequi pergerent, TERTVLLIANVS ad imitationem aliorum qui ante se id fecerant & præsertim B. Iustini Martyris, APOLOGETICVM PRO CHRISTIANIS Romam misit, in quo vel Lactantio teste, plene hanc causam perorauit. Iam ante tamen discessum suum multas Leges à Seuero & emendatas & publicatas vel ipse Auctor indicat: *Nonne, inquit, & vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis, totam illam veterem & squalentem syluam Legum nouis Principalium Rescriptorum & Edictoris securibus truncatis & cæditis? Nonne vanissimas Papias Leges (vbi adludit ad legem Papiam Poppæam, ita dictam à suis legislatoribus M. Papi M. F. M. N. Mutilo, & Q. Poppæo Q. F. Q. N. Secundino Coss.) quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Iulia matrimonium contrahi; post tanta auctoritatis senectutem, heri Seuerus constantissimus Caesarum exclusit? Quæ dictarum legum abolitio quomodo Seuero possit adtribui, & tamen postea Constantino Imperatori tribuatur, latius in Adnotationibus ad hunc locum nostris tractauimus; in quibus si placeat coniectura nostra de l. i. D. de Stupro & adult. qua definitur etiam in sponsa stuprum & adulterium accusari & vindicari posse, oportebit eam Legem his Coss. latam fuisse. Et vero pro bello secundo Parthico nondum completo, (quod his Coss. Cassiodorus etiam inceptum tradit) facit Auctor, dum inter hostes Imperii Romani enumerat: *Mauros, & Marcomanos, ipsosque Parthos.* Iterum vero Christianæ fidei dilatationem his verbis celebrat: *Externi sumus, & vestra omnia compleuimus, vrbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, Senatuum, Forum.* Et paulo ante, quod anno præcedenti diximus de populari persecutione, confirmat: *Quotiens, inquit, etiam præteritos à vobis, suo iure nos inimicum vulgus inuadit, lapidibus & incendiis? Ipsis Bacchanalium furis nec mortuis parcunt Christianis; quin illos de reque sepultura, de asylo quodam mortis, iam alios, iam nec totos, auellant, disseccant, distrahunt.* Eodem pertinet illud: *nec vlli magis de postulatores Christianorum quam vulgus, & toties citata ab Auctore popularis vox illa: Christianos ad Leonem.* Complura sunt alia in Apologetico memoratu digna; sed ne hic prolixiores simus, ad Adnotationes nostras Lectorem remittimus. Hic duntaxat addemus, occasionem persecutionis ortam ex falsis calumniis, quas pulcherrime refutat, potissimum tribus, infanticidii, sanguinis humani pabuli, & incæsti: *Dicimus, inquit, sceleratissimi de sacramento infanticidii, & pabulo inde, & post conuiuium incesto; quod euersores luminum canes, lenones scilicet tenebrarum & libidinum impiarum inuercundia procurent.**

C Anno Domini cci. TI. CLAUDIO SEVERO (non autem Seuero Imp. iii. vt quidam non recte) ET C. AVFIDIO VICTORINO COSS. S. Zephyrini Papæ Romani, ANNO iii. Seueri Imper. viii. Quamquam Imperatore absente adhuc in expeditione Parthica & Adiabénica, Arabibus & Persarum Rege Abagaro in deditioe anno præcedenti receptis, persecutio Christianorum Romæ aliquantulum cessare videretur, fortassis Apologetici sui adminiculo. Videns tamen TERTVLLIANVS & se & alios Scriptores Apologiis suis pro Christianis nihil aut parum profecisse ad conuersionem Gentium, alio genere scripti eos adgressus; ab ipsa anima adhuc ethnica aduersus idola testimonium flagitat; atque adeo LIBRVM DE TESTIMONIO ANIMAE inscripsit. In quo viget illas vulgi voces: *Quod Deus dederit; Si Deus voluerit; Benedicat te Deus; Deus videt omnia; Deo commendo; Deus reddet; & Deus inter nos iudicabit.* Fit mihi multum verisimile, hoc etiam anno conscriptum LIBRVM DE FATO, cuius fragmentum vnicum exstat, & tamen ab ipso Auctore commemoratur in hæc verba: *Potestates enim uero præsumunt, secundum nos quidem, inquit, Dominus Deus, & Diabolus æmulus; secundum communem autem opinionem & providentia & Fatum & necessitas, & arbitrii libertas. Nam hæc & Philosophi distinguunt, & nos secundum fidem differenda, suo iam nouimus titulo.* Atqui in hunc annum etiam reiicimus statum vitæ nouum Auctoris, quo in Presbyterorum ordinem adlectus sit, fortassis ab Agrippino Carthaginienſi Episcopo. Eum enim alium fuisse ab Agrippino siue Agrippa Episc. Alexandrino. cuius meminerūt sub M. Aurel. Imper. Eusebius & Niceph. sub M. Antonino Philosopho Imper. Zonaras, sub Antonino Vero Vrspergenſis Abbas; inde mihi videtur, quod Cyprianus Ep. st. 70 ad Ianuar. ex Antecessoribus suis Agrippinum fuisse significet, & B. August. l. 2. contra Donatum cap. 7. ipsum B. Cypriani prædecessorem nuncupet. Maxime quum alia esset ab Africa Ægypti prouincia, in qua Alexandrinus ille Episcopatum agebat, & B. Cyprian. Ep. st. 71. ad Quintū scribat, Agrippinum bonæ memoriæ virum cum suis coepiscopis (quos etiam Antecessores suos nuncupat Ep. st. 70.) decretum de hæreticis baptizadis fecisse. Et vero statim accepto sacerdotio continuasse Auctorem à matrimonii vsu pari consensu cum sua coniuge; mihi fit

E

Tom. 1. lib. ad Scap. c. 4. num. 36. 7. & 38.

Tom. 1. Apolog. c. 1. num. 9.

Ibid. cap. 2. num. 21.

F

Tom. 1.

Ibid. Apolog. c. 4. n. 50. 51. & 52.

Ibid. c. 37. nu. 490. Ibid. n. 490.

G

Ibid. n. 484.

Ibid. c. 36. num. 471.

Ibid. c. 7. n.

90. 91. 92.

93.

H

Tom. 1. lib. de Testim. Anim. c. 2. nu. 5. 6. 7.

Tom. 4.

Tom. 3. lib. de Anim. c. 10. n. 266.

A
Tom. 2. lib.
1. ad Vxor.
c. 1. num. 11.
Ibid. c. 5. &
6. n. 34. ac
35.
Ibid. c. 6. n.
37. & 38.

Tom. 2.

Tom. 4.

Tom. 3. lib.
de Baptismo.
c. 15. n. 106.
& 107.

B
Tom. 1. lib.
ad Scap. c. 3.
n. 13. & 14.

Tom. 1. lib.
ad Scap. c. 2.
n. 11.

Ibid. c. 3. n.
13. 14. 15.
17. 18. &
20.

Ibid. c. 4. n.
32. 36. 39.

C
Ibid. n. 23.
25. 26. 27.
47.

Ibid. n. 43.
44. 45.

Tom. 1. A.
polog. ult.
n. 619.

Ibid. num.
628.

Tom. 2. lib.
ad Martyr.
c. 4. n. 46.

Ibid. cap. 1.
num. 12.

Tom. 2. lib.
de patiente.
c. 13. n. 88.

Tom. 1. lib.
ad Scap. c. 3.
n. 21.

D
Tom. 2. lib.
de Ha. mul.
c. 7. n. 56.

Tom. 1. lib.
polog. c.
33. n. 454.

verissime ex consuetudine Ecclesie Latinæ, iam inde a Decreto S. Clementis P. P. i. maxime quum propendere eo videantur hæc eius ad Vxorem verba: *Ne me putes propter carnis tue integritatem mihi reseruandam de contumelia dolore suspectum, insinuare iam hinc tibi viduitatis consilium.* Item: *Tempus, inquit, in collecto est; superest ut qui matrimonia habent, tamquam non habentes agant. Quod si habentes, obliterare debent, quod habent, quanto magis non habentes?* Certe id multis eo tempore fuisse vsitatum ibidem indicat: *Quot enim sunt, inquit, qui statim à lauacro carnem suam obsignant? Quot item, qui consensu pari inter se matrimony debitum tollunt? Volunt ariis spadonibus, pro cupiditate cælesti saluo matrimonio, abstinentia toleratur.* Iam vero Presbyter factus, potestatis sibi concessæ & de absoluendis Pœnitentibus, & de sacrificiis offerendis haud immemor, LIBROS DE PœNITENTIA & DE ORATIONE conscripsit, quibus & pœnitendi modum tum Catechumenis, tum Christianis lapsis, & quos ritus seruare debeant in sacrificio fideles, præscribit. Possunt etiam in hunc annum reiici scripta, quorum B. Hieronymus meminit hodie desiderata. DE CIRCVMCISIONE, DE VESTIBVS AARON, DE MVNDIS ET IMMUNDIS ANIMALIBVS, denique DE TRINITATE; fortassis etiam LIBER DE BAPTISMO GRAECVS, vtpote qui videatur conscriptus post Concilium Agrippini. Nam eiusdem fuisse argumenti Auctor indicat: *Sed circa hereticos sane, inquit, quid custodiendum sit, digne quis retractet. Ad nos enim editum est. Heretici autem nullum habent consortium nostræ disciplinae, &c. Sed de isto plenius iam nobis in Graeco digestum est.* Verum de hoc & Agrippini, & ipsius Paradoxo, inter Prolegomena latius. Porro hoc anno etiam oportet contigisse, quod scripsit libro ad Scapulam anno sequenti: *Ceterum & imbre anni præteriti, quid commeruerit genus humanum, apparuit; cataclysmum scilicet & retro fuisse propter incredulitates & iniquitates hominum.* Fortassis & illud: *Et ignes qui super mœnia Carthaginis proxime penderunt per noctem, quid minati sint, sciunt qui viderunt; & pristina tonitrua quid sonarint, sciunt qui obdurerunt. Omnia hæc signa sunt imminētis iræ Dei, quam necesse est, quoquo modo possumus, ut & adnuntiemus & prædicemus, & deprecemur interim localem esse. Vniuersalem enim & supremam suo tempore sentient, qui exempla eius aliter interpretantur.*

Anno Domini CCII. L. ANNO FABIANO, ET M. NONIO M. F. MVTIANO COSS. S. Zephyrini Pontificis Romani anno IIII. Seueri Imper. IX. quum Scapula vir Consularis Ordinis, Præses Carthaginis, & proinde Africae Proconsul, nondum adhuc decreta ab Imperatore persecutione, imo fortassis Romæ prohibita, crudelius tamen ceteris Carthagini grassaretur in Christianos, LIBRVM AD SCAPVLAM scripsit TERTVLLIANVS. In quo imprimis benevolentiam captat à Christianorum innocentia, & non solum oratione, sed & sacrificiis suis pro salute Imperatoris, ex quo iam Presbyterum fuisse constat. Deinde sanguinis Christiani effusioni imputat *portenta* eius temporis & *exitium Byzantinum*, quorum antea mentionem fecimus, & exempla punitionis adfert, tum *Valgi Saturnini, Helariani*, & ipsius *Scapulae in Africa*, tum *Claudii Herminiani in Cappadocia*, Persecutorum fidei Christianæ. Post hæc hortatur ad dissimulationem ab huiusmodi causis, exemplis tum *Seueri & Antonini* Imp. supra adductis, & *M. Aurel. Imp. in expeditione Germanica*; tum *Præfidum & Proconsulum Seruillii Prudentis* sub Antonino Vero Imper. *Vespronii Candidi* sub Imper. Commodi, *Cincii Seueri*, qui postmodum à Seuero Imper. *Vespronii Candidi* sub Imper. Commodi, *Concii Seueri*, qui postmodum à Seuero Imper. interfectus est, *Apri* quoque & *Arii Antonini* (hic à Lampridio Arius, ab aliis Brusius Præses, appellatur) qui sub Antonino Imper. Consules fuerunt. Denique conqueritur, quum à *primordio mandatum sit gladiotenus animaduerti*, & id obseruaretur à *Præsidibus Legionis & Mauritanie*; iussu ipsius Scapulæ etiam *cremarentur* Christiani. Quo pertinet & illud *Apolog. Sarmenitios & Semaxios appellatis*, quia *ad stipitem dimidii axis reuincti sarmentorum ambitu exurimur*. Vbi etiam recenset illud damnationis genus, quod ad *Leonem* damnata fuit *Christiana potius quam ad Leonem*. Idem LIBRO AD MARTYRAS in carcere constitutos, quem eadem tempestate conscripsit, præter *gladium & summam ignium pœnam*, addit etiam: *crucem rabiem bestiarum, & omne carnificis ingenium in tormentis*. Vbi etiam meminit consuetudinis, qua *pacem in Ecclesia non habentes*, vtpote lapsi, a *martyribus in carcere exorare consueverunt*; quam et si sub finem vitæ iam hæreticus non probet, in Ecclesia permanfit vsque ad B. Cypriani tempora, iuxta quod tractauimus in vita illius latius. Eadem omnia Martyrum supplicia repetit LIBRO DE PATIENTIA, quem etiam huius persecutionis occasione conscripsit. Vbi fugam quoque in persecutione patientiæ bono imputat, atque adeo nondum Montanistis addictus fuit, ex quorum sententia librum de Fuga in persecutione contrarium postea, sed frustra scripsit. Et vero sub *Scapula damnatum* fuisse ad *bestias S. Mauilum Adrumeticum*, disertis verbis adtestatur Auctor. Porro Romæ hoc anno fuisse Auctorem ex illis verbis apparet: *Gemmarum quoque nobilitatem vidimus Romæ, de fastidio Parthorum & Medorum, ceterorumque gentiliū suorum coram matronis erubescens, nisi quod nec ad ostensionem fere habentur. Latent in cingulis smaragdi, & cylindros vaginae suae solus gladius sub sinu nouit, & in peronibus uniones emergere de luto cupiunt.* Quod factum interpretamur in triumpho Seueri Imper. de Parthis, de quo in Fastos Consulares huius anni sic relatum inuenimus: IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS M. F. SEVERVS, PIVS, PERT. AVG. ARABICVS, ADIABENICVS, PARTHICVS, MAXIMVS, PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. COS. II. P. P. PROCOS. IMP. XI. ET IMP. CÆS. M. AVRELIVS SEV. AVG. F. ANTONINVS, PIVS FELIX, AVG. TRIB. POT. III. COS. DESIGNATVS IMP. VNA DE ARABIBVS, PARTHEIS, ADIABENEISQ. ET REGE ARTABANO, TRIUMPHAVNT. Cuius triumphus etiam meminerit Spartianus & Herodianus. Facit pro hac nostra sententia, quod etiam morem in Triumphis vsitatum describat Auctor tanquam testis oculatus: *Hominem, inquit, se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru, admonetur. Suggestur enim ei à tergo: Respice post te, hominem te memento.*

A Anno Domini CCIII IMP. CÆS. L. SEPT. M. F. ARAB. ADIAB. PART. III. ET IMP. CÆS. M. AVREL. SEV. AVG. F. ANTONIN. AVG. COSS. S. Zephyrini Papæ Romani anno IV. ipsius Seueri Imper. X. aut certe præcedenti, iam graffantibus non solum antiquis, sed & recentioribus aliquot hæresibus, vel in ipsa Africa, edidit TERTULLIANVS vere aureum illud opus DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRETICOS, vtpote quod ante alios omnes scriptum eiusdem argumenti libros, ex his Auctoris verbis constat: *Sed nunc quidem generaliter actum est à nobis aduersus hæreses omnes, certis & iustis & necessarijs præscriptionibus repellendas à collatione scripturarum. De reliquo, si Dei gratia adnerit, etiam specialiter quibusdam respondebimus.* In eo sub finem Catalogum hæreticorum recenset, qui ad id temporis Ecclesiam dilacerarunt, B. Irenæum imitatus, quamquam ordine temporum non satis obseruato, quem nos adeo, quantum fieri potuit, expressimus. Imprimis *Iudaismi hæreticorum* genera quatuor, *Dositheum Samaritanum, Sadduceos, Phariseos, & Herodianos.* Deinde eos² qui ex *Euangelio hæretici esse voluerunt* in vniuersum numero XXV. *Simonem Magum, Menandrum Nicolaum, Cerinthum & Hebionem,* qui sub Apostolis suas sparserunt hæreses, atque adeo sub Tyberio, Claudio, Nerone, & Traiano. Item³ *Saturninum & Basilidem, Ophitas, Caineos, Sethoitas, & Carpocratem,* sub Apostolorum discipulis vsque ad Hadrianum Imperatorem. *Valentinum* deinceps, eiusque adscelas *Ptolomæum ac Secundum, Heracleonem, & Marcum ac Colorbasum,* quorum coryphæum illum in Catholicam primo doctrinam apud Romanenses credidisse sub *Hygino Papa, Antonini fere Principatu* tradit Auctor, & sub *Episcopatu Eleutheri ob inquietam semper curiositatem, vna cum Marcione, semel & iterum eiectum esse ab Ecclesia,* sectatores vero eius sub Pij Pontifice & Imperatore. *Cerdonem* deinde eiusque discipulum *Marcionem,* illiusque ex discipulis magistros, *Lucanum & Appellem;* quorum prior cum Valentino cœpit, Marcion & alii sub Aniceto Sotere, & Eleuthero, imperantibus Pio & Aurelio. ⁶ *Tatianum* post hæc, quem etiam scholam suam erexisse scribit Clemens Alexand. sub annum XII. Antonini Pij. Quid? quod *Cataphrygas* quoque, in quorum hæresin postea incautus incidit, *hereticos* nominatim appellet, ⁷ quorum quidam dicuntur *xarà Proclum* (de quo infra latius) *alij secundum AEschinem,* quibus non modo hæresin, sed & blasphemiam impingit, *qua in Apostolis dicebant Spiritum sanctum fuisse, paracletum non fuisse, & paracletum plura, meliora, atque maiora in Montano dixisse, quam Christum in Euangelio protulisse,* de cuius temporibus mox latius. ⁸ *Blasum* denique, de quo supra; *Theodotum Byzantium ac Theodotum Coriariū Melchisedechianum* sub S. Victore Pontifice, & Commodio Imperatore, & *Praxeam,* de quo postea, ac *Victorinum,* qui illius hæresin corroborare conatus est. Fit eodem libro etiam mentio ex Apostolo Paulo aliorum hæreticorum, nempe, *Phygelli & Hermogenis, Hymenæi & Phyleti.* Item ¹⁰ *Nigidij, nescio cuius, & Hermogenis.* Sed de hoc quoque paulo post latius. Porro ab eodem anno indictam persecutionem Christianorum à Seuero Imp. adludit Auctor in hæc verba de Amphitheatro loquens: ¹² *Illic quotidiani in nos leones expostulantur, inde persecutiones discernuntur, inde tentationes emittuntur.* Item illud: *Scire volunt scilicet tempus persecutionis, & locum tribunalis, & personam præsidis.* Aliaque complura in libris, quos infra recensebimus. Hic duntaxat comprobabimus, non in annum VII. aut XI. sed in hunc potius X. imperii Seueri annum referendum dictæ persecutionis initium. Imprimis B. Hieron. Cat. Script. Eccles. in Origine, & post eum Sophronius ac Nicephorus Græcus scribunt, X. Seueri Pertinacis anno aduersus Christianos persecutione commota Leonidem ipsius Patrem Christi martyrio coronatum, ille vero inter primos martyras recensetur ab Eusebio hist. Eccles. lib. 5. qui Alexandria, vbi maxime persecutio abundabat, passi sunt. Deinde Judas adhuc vsque annum Chronographiam perduxit, quod instare putaret aduentum Antichristi ob hanc persecutionem grauissimam. Denique disertis verbis Spartianus significat, non nisi post Consulatum cum filio in Syria initum (qui in hunc annum incidit) Alexandriam profectum, peregrinatione ea suscepta propter religionem Dei Serapidis: in quo (inquit) itinere, Iudæos fieri sub graui pœna vetuit; idem etiam de Christianis sanxit. Qua persecutione passi sunt quam plurimi martyres Alexandria sub Læto profecto; ac in Ægypto, Libya & Thebaide sub Aquila tyranno; in Gallijs denique SS. Irenæus, Andeolus, Benignus, Andochianus, & Tyrus. Porro ad hunc annum referunt plerique inscriptionem illam: M. AGRIPPA L. F. COSS. III. FECIT; IMP. CÆS. SEV. COSS. III. ET IMP. CÆS. M. AVR. ANTON. COSS. PANTHEON VETVSTATE CORRVPTVM CVM OMNIVS RESTITVERVNT. Quod huc adducendum putauimus ad memoriam Ecclesiæ.

D Anno Domini CCIV. P. SEPTIMIO M. F. GETA, ET L. SEPTIMIO PLAVTIANO, COSS. S. Zephyrini Pontificis Romani anno V. Seueri Imper. XI. etsi persecutione iam vigente, non tamē destitit TERTULLIANVS à scribendis aduersus hæreses libris. Inter quos primo loco collocandū censemus DE BAPTISMO ADVERSVS QVINTILLAM, vtpote quem scriptum constat, antequam aliquo modo ad hæresin propendere cœpisset, ex eo quod factionis fuerit Montanistarū *Quintilla,* à qua dictos *Quintillianos,* ex Epiphanio illic deduximus. An aliud quid aduersus *Montanum* ipsum scripserit Auctor, non æque probari potest, sed verisimile fit, tum ex illis B. Augustini verbis lib. de hæres. *Ad Cataphrygas transit, quos ante destruxit,* tum maxime ex Nicephor. libro 4. cap. 34. qui tradit Auctorem ad statam mediamque ætatem in Ecclesia Catholica Presbyterum plura aduersus *Montani* dogma conscripsisse; postea vero in illius delapsum errorem, plures rursus libros pro illo composuisse. Qui quum *Montani* hæreseos historiam lib. eiusdem c. 18. 20. 22. 23. 24. & 25. late tractet, ex Apollinari Hierapolitano, Rhodone, Miltiade, Serapione, & Apollonio, qui aduersus illum scriptis suis disputarent, secutus Euseb. lib. 5. cap. 3. 4. 14. 15. 16. 17. & 18. nos (præter ea quæ ad lib. de Præscript. adu. hæret. adnotauimus) eam, vt promissis satisfaciamus, in compendium hic redigendam putauimus. Pagus quidam esse dicitur in Myfia Phrygiæ, quæ nuncupatur *Adiabam,* vbi ferunt quendam *Montanum* nomine, qui nuper ad fidem venerat, Grato tum Proconsule Asia, primum insatiabili qua-

Tom. 3. lib. de Præscr. adu. hæ. c. 45. n. 293. & 294.

1. Ibid. nu. 295. 296. 297. 298. 299.
2. Ibid. cap. 46. hæ. 1. c. 5. 10. & 11. nu. 301. 302. 305.

F
312. & 313.
3. Ibid. cap. 46. hæ. 3. & 4. num. 303. 304. & 47.
hæ. 6. 7. 8. num. 306. 107. 308. & cap. 48. hæ. 9. nu. 309.

4. Ibid. cap. 30. n. 165. ac 167. Ibid. c. 49. hæ. 12. 13. 14. n. 315. 316. 317. & c. 50. hæres. 15. n. 319.

G
5. Ibid. cap. 51. hæ. 16. 17. 18. & 19. nu. 321. 322. 323. ac 334.
6. Ibid. cap. 52. b. 20. num. 326.
7. Ibid. hæ. 21. num. 327.
8. Ibid. cap. 53. hæ. 22. 23. 24. ac 25. nu. 329. 330. 331. ac 332.
9. Ibid. c. 3. num. 19.

H
10. Ibid. ca. 30. nu. 177. 12. To. 2. lib. de Spect. c. 27. n. 129. num. 196. Ibid. lib. de Idol. cap. 25. num. 164.

To. Tertio.

Lib. de Baptif. nu. 2.

A
Tom. 2. lib.
de Praef.
aduers. ha.
c. 52. har.
21. n. 327.

dam animi cupiditate in primatu ambiendo incensum; simul atque aditum diabolo ad se patefecerat, spiritu quodam maligno abreptum, & de repente furore & mentis infania exagitatum, peregrinas quasdam voces fundere, & contra quam Ecclesiae consuetudo ex traditione & successione Apostolorum deriuata postulabat, prophetare coepisse. Quas etsi adulterinas voces quidam agnoscentes, ne deinceps ita garriret, increparent, inter quos Episcopi Zoticus Comanae siue Ostrenus, & Iulianus Apamea; & Martyres quoque Gaius & Alexander cum illo eiusque infans vatribus *Maximilla & Priscilla*, quas antea meretrices eodem spiritu daemone impleuerat, ad extremum vsque spiritum communicare recusarent: Pauci tamen ex Phrygibus illi coeperunt adherere, & Theodotus ille, de quo supra, eius commentitiae Prophetiae quasi procuracionem suscepit. Qui inde in Galatiam, Pontum, & Asiam progressi, etiam Alexandrum quendam sibi adiunxerunt, conuiuio familiariter a Maximilla excipi solitum, Alcibiadem quendam & Themisionem, qui falso se Confessores & Martyras Christi iactabant. Idque (vel B. Hieronym. cum illis consentiente) sub Imperio M. Aurelii Imperatoris initio Pontificatus S. Eleutheri. Nam ad hunc ex Gallijs literas tulerat B. Irenaeus, a Lugdunensibus cum literis S. Artali, aliorumque Martyrum tum adhuc carcere conclusorum, in Asiam & Phrygiam missus, vt iudiciu Ecclesiae Gallicanae de Pseudopphetia illorum eo perferret. Idem etiam mea quidem sententia *Romanus Episcopus, literas pacis, praedecessorum suorum auctoritate nixus, illis recusauit.* An ad hoc cooperatus fuerit Praxeas tunc adhuc Catholicus, penes Auctorem fides esto. Certe non solum Romae & in Gallijs Episcopi, sed etiam qui Asiam incolebant, saepenumero & multis in locis in vnum conuenientes, Prophetiam illorum falsam explorarunt, detestabilem ostenderunt, & Montanistas communionem priuarunt. Et vero Montanus infanaeque eius Prophetides in Iudae morem suspensio interierunt, non Martyrio; & Alexander ille Ephesi ab Emilio Frontino Proconsule propter latrocinia in iudicio condemnatus quum falso se Martyrem praetextuisset, ne a suis quidem, quia latro receptus est. Denique Theodotus ille sublimis in caelum a daemone elatus, Simonis Magi instar, de repente praecipuus delapsus, ita misere vitam finijt. Atqui de erroribus Montani, in quos postea Auctor incidit, inter Paradoxa eius latius. Porro hoc ante Kalendas Iunias, ad quas incipiebat annus x i. Seueri, censo accidisse quod scribit Auctor: *Agonas istos, contentiosa sollemnia & superstitionosa certamina Graecarum & religionum & voluptatum quanta gratia istud seculum celebret, etiam Africa liquit. Adhuc Carthaginem singulae ciuitates inquietant donatam Pythico agone post stadij senectutem.* Nam eo pertinere videtur illa Numi vetus inscriptio: SEVER. PIVS AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. X. SIUC: ANTON. PIVS, vna ex parte, & ex altera: INDVLGENTIA AVG. SC. IN CARTHAGINE; item & Graecilla: ΑΥ. ΚΑΙ ΣΕΟΥ ΑΡΟΣ ΠΕΡΤ. ΚΑΡΤΑΓ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΟΣ; vt pote qua significetur institutos ludos illos Carthaginiam a Severo & Antonino Imp.

B
Tom. 3. lib.
ad Praxe.
c. 1. n. 7. &
10.

Ibi. li. adu.
Gnost. ca. 6.
nu. 40. &
41.

C
Tom. secun.
lib. de Spe.
n. 1. & de
inceps.
Tom. 2. lib.
de Idolol. c.
13. n. 90. &
23. nu. 164.
nu. III. 15.
num. II.
Ibidem lib.
1. ad Vxor.
c. 7. nu. 44.
lib. 2. ad Vxor.
c. 1. n. 1.
2. & 3.
L. ad Vxor.
c. 1. num. 4.
& 6.

Anno Domini CCV. L. FABIO M. F. SEPTIMIANO II. ET M. ANNIO M. F. LIBONE COSS. S. Zephyrini Papae Romani anno VI. Seueri Imper. XII. partim occasione dicti Pythici agonis, aliorumque certaminum Carthagini exhibitorum, partim quod iam indicti essent Ludi Saeculares Romae, ad quos per praecones conuocari solebant omnes, vt pote qui nec spectati nec spectandi iterum forent; vt Christianos ab ea professione deterreret, scripsit TERTVL. & Graece & Latine insignem illum LIBRVM DE SPECTACVLIS, quo pulcherrime deducit, quidquid ad 4 Spectaculorum genera pertinet, ab Idololatria suam habere originem, atque adeo Christianis interdicta. Certe hoc anno octauorum Ludorum saecularium a Severo celebratorum non modo meminerunt, Censorinus lib. de Die natali, Dion & Herodianus, quorum hic eos vidisse se scribit, sed etiam, testibus Fastis Consularibus: LVDISAECVLARES OCTAVIEX SC. FACTI, & inuenitur haec Numi inscriptio: M. AVR. ANTONINVS PIVS AVG. SAECVLARIA SACRAS C. Existimant etiam Arcu Seueri triumphalem qui etiamnum exstat, ea occasione hoc anno erectum. Politianus & O-nuphrius, cuius inscriptionem habes supra, quorum vterq; latissime & originem & omnes ritus Saecularium Ludorum prosequitur. Et vero tam late de omnibus Ludorum Spectaculis in illis exhiberi solitis Auctor tractat, vt alio Commentario Lectori curioso non sit opus; maxime si consulat & Adnotationes nostras. Eodem pene tempore conscriptum constat LIBRVM DE IDOLOLATRIA, vt pote in quo & huius libri ac persecutionis meminerit, & sollemnia Caesarum ad Idololatriam pertinere adstruit, sicuti etiam multa alia, in quibus directe consistit Idolorum cultus. In eundem quoque annum referimus LIBROS, DE HABITV MULIERI, & DE CVLTV FEMINARVM; quorum priori nimium ornatum, posteriori magis capilli, & cutis curam superflua, reprehendit. Videntur eodem anno etiam conscripti LIBRI AD VXOREM DVO. Nam quum priori a nuptijs secundis tantum dehortetur, & posteriori saltem nuptias cum Gentilibus interdicit; apparet eos conscriptos ante haeresin Auctoris; fortassis Romae quo frequenter discurrere solet saltem ad absentem, & quantum apparet a valetudinario, quippe qui priorem admonitionem, tamquam iam moriturus, Legatum ac Fideicommissum nuncupet.

Tom. quar.

Tom. ter.
tio & quar.
to.

Anno Domini CCVI. IMP. CAES. M. AVR. BASSIANO SEV. AVG. F. ANTONINO AVG. II. ET P. SEPT. SEV. AVG. F. GETA COSS. S. Zephyrini Romani Pontificis VII. Seueri Imper. XIII. quum haereses varia grassarentur in Africa, ad scribendum aduersus eos serio se contulit. Inter quos primus occurrit LIBER ADVERSVS APOLLETIANOS, etsi hodie desideratus, id est, *Apellis discipuli Marcionis sectatores*, de quibus Auctor: *Adhuc, inquit, in seculo supersunt, qui meminerint eorum, etiam proprii discipuli & successores ipsorum, ne posteriores negare possint.* Eodem anno conscriptos putamus LIBROS ADVERSVS HERMOGENEM duos, DE MATERIA DEO COAETERNA VNIV, DE CENSU ANIMAE EX EADEM MATERIA alterum. Qui quo tempore disseminare suas haeresis coeperit, non ita constat; at-

A tamen ex parte id significare videtur B. Hieron. Catal. Script. Eccles. dum contra *Heresin Hermogenis* primum scripsisse tradit Theophilum Antiochenum. Qui etsi sub Imper. Vero floruerit, eidem tamen superuixisse, ex eius lib. 3. ad Autolycom comprobatur, ubi annos & mundi, & Romani Consulatus, & Cæsarum vsque ad obitum Veri Imper. computat. Proinde sub commodo potius Imper. errores illum suos sparasse censemus; qui tamen ætate Auctoris adhuc vixerit, vel eo teste in hæc verba: *Hos* (inquit de Marcione, Valentino, & Apelle loquens iam mortuis) *ut insigniores & frequentiores adulteros veritatis nominamus. Ceterum Nigidius nescio quis, & Hermogenes, & multi alij, adhuc ambulabant subvertentes vias Domini.* Et vero in Africa Hermogenem floruisse testis est Philastrius lib. de Hære. cui Auctor addit, tamquam Magistrum aliqueum, *Nigidium.* Quum etiam superessent adhuc *Valentinianorum hæreticorum examina*, ducibus præter primos illos supra adductos Theotimo, Axionico, Alexandro & Prodicō, B. Irenæum imitatus ad verbum pene, **LIBRVM** conscripsit **ADVERSVS VALENTINIANOS.** De prioribus duobus sic auctor: *Multum circa imagines legis Theotimus operatus est. Ita nusquam Valentinus, & tamen Valentiniani, qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochia Axionico, Valentinianorum hæreticorum examina, ducibus præter primos illos supra adductos Theotimo, Axionico, Alexandro & Prodicō, B. Irenæum imitatus ad verbum pene, LIBRVM conscripsit ADVERSVS VALENTINIANOS.* De prioribus duobus sic auctor: *Multum circa imagines legis Theotimus operatus est. Ita nusquam Valentinus, & tamen Valentiniani, qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochia Axionico, Valentinianorum hæreticorum examina, ducibus præter primos illos supra adductos Theotimo, Axionico, Alexandro & Prodicō, B. Irenæum imitatus ad verbum pene, LIBRVM conscripsit ADVERSVS VALENTINIANOS.* De tertio in hæc verba: *Nam ut penes quendam ex Valentini factione legi, primo non putat terrenam & humanam Christi substantiam informatam.* De quo vero loquatur, subiicit: *Insper argumentandi libidine ex forma ingenij heretici locum sibi fecit Alexander ille.* Errursum: *Sed remisso Alexandro cum suis syllogismis.* Deniq; de postremo duo occurrunt loci. Vnus: *Quod si iam tunc Prodicus aut Valentinus adfisset. alter: Quum alius Deus infertur aduersus creatorem; tunc male, quum plures, secundum Valentinos & Prodicos.* Neque enim ibi legi posse *Proclus*, quod erat in excusis codicibus, præterquam quod suo loco comprobauerimus, vel eo conuincitur, quod *Proclus* seu *Proculus* non Valentinianus fuerit, sed Montanista, à quo dicti *Cata Proclum* quidam Montani sectatores; quum antea adhuc Catholicus aduersus Valentinum scripserit. Et vero quum vocet illum auctor *virginis senectæ & Christianæ eloquentiæ dignitatem*, videmur nobis adtigisse primum quod aiunt lapidem offensionis, in quem ipse impedit, dum partibus Montani fauere cœpit. Seductus, quantum apparet, admiratione quadam tum *virginis senectæ Proculi*, quem tunc senem fuisse oportuit, utpote vel eodem teste *contemporalem hæresiarcharum Valentinianorum & eloquentiæ Christianæ*, quem in scriptis eius deprehendit. Parū memormiser ille, quid antea scripsisset, fortassis huius tanti viri occasione: *Solent* (inquit) *miriones isti etiam de quibusdam personis ab heresi captis edificari in ruinam: Quare illa, vel ille, fidelissimi, prudentissimi & visitatissimi in Ecclesia, in illam partem transierunt? Quis hoc dicens, non ipse sibi respondet; neq; prudentes, neque fideles, neq; visitatos estimandos, quos hereseis potuerint immutare? Quid igitur si Episcopus, si Diaconus, si vidua, si virgo, si Doctor, si etiam Martyr lapsus à regula fuerit, ideo hereseis veritatem videbuntur obtinere? Ex personis probamus fidem, an ex fide personam?* Alioqui certe non est verisimile in tam absurdam hæresin lapsū iri Auctorem, nisi ex tali quapiam occasione, fortassis etiam ex frequentatione ipsius familiari, dum subinde Romam inuideret, nam Romæ *Proclum* habitasse postea deducemus; maxime quum antea blasphemiam dixerit, *Paracletum* quem Christus promisit in Montano primum apparuisse, & tamen in sequentibus scriptis non vereatur illi nomen Paracleti frequenter adscribere.

C Anno Domini ccvij. NUMMIO CÆONIO ALBINO ET FVLVIO ÆMILIANO COSS. S. Zephyrini Papæ Romani viij. Seueri Imp. xiv. plerique passas scribunt Perpetuam & Felicitatem, idque iuxta Ven. Bedam die natali Seueri, quem adignant Martyrologia Vsuardi & Romanum Nonis Martij, illis præterea adnumerantia Reuocatum, Saturninum & Secundiolum, simul passos in Mauritania ciuitate Thuburbanorum. Quum autem *Perpetuæ fortissime Martyris* eo libro meminerit Auctor, oportet non ante scriptum fuisse **LIBRVM DE ANIMA**, quem scripsit **ADVERSVS PHILOSOPHOS ET HÆRETICOS.** In quo etiam adludit ad **LIBRVM DE PARADISO.** Quæ conijcimus conscriptum fuisse occasione eorum, quæ vidisse scribit S. Perpetuam in paradiso. Et vero, uti in hac Christianorum per Africam quoq; persecutione animos fidelibus adderet, censemus eodem pene tempore scriptum **LIBRVM DE SPE FIDELIVM.** Quamquam interim verissimum comperiamus illud Prouerbi, quod Error vnus alium trahat, utpote quum paradoxon sit vtriusque libri illius argumentum, & haud paucas præterea reperire sit opiniones non fatis sanas in dicto libro de Anima, de quibus inter Paradoxa Auctoris cum Antidoto latius. Hoc vnum hic addimus, scriptum illum librum, **DE OMNI STATV ANIMÆ**, vel ipso teste, qui adeo etiam *Commentarium animæ* nuncupat, utpote in quo tractetur quidquid olim à Philosophis & ab hæreticis de Anima tractatum fuit, ut neque Philosophis, neque Theologis alio hodie commentario sit opus.

D Anno Domini ccvij. S. Zephyrini Romani Pontificis ix. Seueri Imp. xv. M. FLAVIO M. F. M. N. AFRO ET Q. ALLIO FABIO CATVLLINO MAXIMO COSS. scriptum fuisse à TERTVLLIANO Librum primum aduersus Marcionem ex hisce verbis constat. *At nunc quale est, ut Dominus à xij. Tiberij Cesaris reuelatus sit, substantia vero ad xv. iam Seueri Imperatoris annum nulla comperta sit?* Atque adeo hoc tempore simul editos fuisse oportet **LIBROS DE CARNE CHRISTI ADVERSVS IV. HÆRESEIS, DE RESVRRECTIONE CARNIS, ET ADVERSVS MARCIONEM QVINQVE**, utpote eodem scriptos tempore. Nam sicut etiam alibi diximus, libro de Carne Christi citatur liber Quartus aduersus Marcionem, lib. de Resurrectione carnis ii. & iii. aduersus Marcionem, & lib. v. aduersus Marcionem adlegatur liber de Resurrectione carnis, quo fit ut existimem primū scriptos aduersus Marcionem Quatuor; intermedios deinde duos illos; & postremo aduersus Marcionem Quintū. Porro, si hoc anno, uti Onuphrius tradit, celebrata sint Decennalia Antonini Imp. Seueri filii, fortassis præoccupata anno integro ob discessum in bellum Britannicū, quem Cassiodorus his Coss. accidisse scribit; hoc etiam anno scriptus est **LIBER DE CORONA MILITIS**; Sin anno sequenti (quod mihi magis fit

E
Tom. 3. lib. de Praescr. adu. her. c. 30. nu. 176 & 177.
Tom. 3. lib. adu. Valen. c. 4. n. 32. 33 ac 34.
Ibi. l. de Ca. Christi. c. 15 n. 127.
Ibid. c. 16. num. 131.
Ibid. c. 17. num. 133.
Tom. 3. lib. adu. Gnost. c. vlt. n. 119

F

Ibi. lib. adu. Prax. ca. 3. n. 35. 36.
Ibid. lib. de Praesc. adu. h. c. 52. her. 21. n. 327.
Ibi. lib. ad. Val. c. 5. nu. 44.
Ibid. n. 40.
Ibid. lib. de Praesc. adu. her. c. 3. nu. 10. 11. 13.

G

Ibi. c. 52. h. c. 21. nu. 327.

Tomo Ter. lib. de Anima. c. 55. n. 612. & 606
Tom. quar. inter Fragmenta.
Ibidem.

Tom. 3. lib. de Resurr. car. c. 2. nu. 25. & 6. 45. n. 320.

H

Tom. 3. lib. 1. ad. Mar. c. 15. n. 102.

Tom. 3. lib. de Ca. Christi c. 7. n. 65
Lib. de Resurr. car. c. 2. n. 19. & 20
Lib. 5. adu.

A
Ibid. n. 11.
To. 3. Scor.
adu. Gnost.
c. 1. nu. 10.

Et a proposito recipiendorum charismatum concessare. Et insuper diaboli negotium procurasse dicit, qui prophetiam expulit, & paraclatum fugauit. Certe ipse Auctor Excommunicationem in hæreticos adprobat non vno in loco.

To. quinto

Anno Domini CCXII. S. Zephyrini Papæ Romani XIII. M. Aurelii Antonini Bassiani Pii Felicis Augusti Britannici, Germanici imperii I. Q. EPIDIO L. F. RVFO LOLLIANO GENTIANO, ET POMONIO BASSO COSS. conscriptum censemus TERTULLIANI LIBRVM DE FVGA IN PERSECVTIONE. Idque ante decessum Imper. L. Sept. Seueri Pertin. Augusti, qui eo anno pridie Nonas Februar. Eboraci incrore magis quam morbo mortuus est (in hoc adeo punitus à Deo iuxta Orosium lib. 7. c. 11.) nondum elapso anno imperii sui XV III. vtpote quum ab Idibus Maiis anni Domini 194. ad dictum vsque huius anni diem computentur duntaxat anni XV II. menses VII. dies XXI. quo fit, vt hunc ann. I. Anton. faciamus. Aut saltem ante reditum Antonini ex Britannii cum fratre suo P. Sept. Geta, Felici Augustin. Britannico Imperii consorte, adhuc durante persecutione quam ipse (vtpote lacte Christiano imbutus, sicuti supra ex Auctore diximus) vel Seuero Sulpitio teste, Sacræ hist. libro 2. cessare fecerit, vtpote qui scribat ab obitu Seueri ad Decium vsque pacem Ecclesiis fuisse, præterquam quod à Maximino in Episcopos sæuitum fuerit, quã adeo longam pacem appellat B. Cyprian. lib. de Lapsis. Quamquam interim edicta Seueri adhuc aliquandiu viguisse, ex his Auctoris verbis videantur: *Nisi forte in Senatusconsulta & Principum mandata coitionibus opposita delinquimus.* Hunc quum contra Ecclesiam Christum adferant, vbi supra, B. Hieronymus, Sophro. & Niceph. verisimile fit *Fabium* illum Romanum fuisse Presbyterum. Certe quod aliquo ministerio Ecclesiastico functus, colligere est ex verbis illis: *Sed quum ipsi Auctores, id est, Diaconi, Presbyteri & Episcopi fugerint, quomodo laicos intelligere poterit?* Quibus interim quando (contra quam sentit Auctor) fugere liceat, in Adnotationibus nostris latius. Meminit in eo etiam *Rutilij sanctissimi Martyris*. Porro & sub Seuero haud dubie referri debet, quod scribitur Euseb. & Nicepho. de Origenis prima persecutione maxima apud Alexandriam, antequam sese ipsum constaret. Atqui ad intellectum Auctoris facit, vbi dicit: *Maledictum esse, ante $\Sigma\theta\epsilon\omega\sigma\iota\nu$ Deum Cæsarem nuncupare*; id quod late recenset Herod. l. 3. de ritu obseruato in relatione Seueri Imper. post mortem in Diuos, per filios Romæ factæ, postquam cineres ex Britannia secum allatos in vna alabastrina iuxta illum, aut aurea iuxta Spartianum, in sepulchrum Antonini sunt illati. Hic præterea prætereundum non putauimus, quod quum pridie Nō Februarii, pro Ianuarii; altera eiusdem l. Tit. 37. l. 3. vti soli Antonino Aug. adscribatur, non Seuero & Anton. Augg. vtpote quum lata sit VI. Kal. Maii, diu post illius obitum, maxime quum extet lex Antonini solius Kal. Maiis data, & aliæ plures his Coss. latae.

Tom. 1. lib.
ad Scap. c.
4. nu. 36.

B

To. 5. lib. de
Ieiunijs ca.
13. n. 79. T.
5. lib. de Fu
ga in perse.
c. 11. nu. 78.
c. 79. Ibid.
c. 5. n. 41.

Anno Domini CCXIII. S. Zephyrini Romani Pontificis XIV. Antonini Imper. II. M. POMONIO M. F. ASPRO ET ASPRO COSS. siue duobus Aspris, quibus Coss. Leges Antonini variæ datæ leguntur (quorum seniore eundem illum censemus, de quo supra ad annum CC II.) solus Antoninus (testibus Herodiano & Spartiano) fratre Geta ad pectus suæ matris interfecto, postquam imperauit annum vnum dies XXI. ac sepulto in septizodio (quod à septem zonis cæli ita dictum Seuerus, vel Euseb teste, ædificauerat, ac in Diuos relato) Imperium vsurpauit. Insuper & alios plurimos, quantumvis patri sibi que antea carissimos, neci tradi iussit, inter quos commemorandi veniunt Papinianus ille, eius ac Iuliani & Tertuliani I. C. præceptor, *Iuris Asylum* cognominatus à Spartiano, & Sammonicus Serenus, cuius Libros plurimos extare ille scribit, Gordiani postea Cæsaris pædagogus. In hunc annum referimus LIBRVM TERTULLIANI DE EXHORTATIONE CASTITATIS, vtpote quem Nicephorus libro 4. cap. 54. inter eos recenset, qui contra Ecclesiam Catholicam conscripti sunt, & in quo eo dementia videtur venisse, vt apud tres etiam laicos, vtpote Montanum & infans eius Prophetides Priscam & Maximillam, esse Ecclesiam existimet, quemadmodum latius id ipsum alibi inculcat. Huic etiam anno adplicamus disputationem illam Caii Scriptoris Ecclesiastici aduersus Proclum, cuius meminerunt Euseb. l. 6. cap. 14. B. Hieron. Caio, & latius in hæc verba Niceph. loco iam citato: *Floruit, inquit, sub Zephyrino Romæ Episcopo, Caius, Antonino Seueri filio imperante. Is aduersus Proclum Montani propugnatorem dissertationem copiosissimam habuit & composuit, temerariæ audaciæ, quod novam introduxerit Prophetiam, illum redarguens & confutans. Quam quidem nos aliquando existimauimus ansam dedisse Auctori ad Montani partes deficiendi; quod verisimile fit in Proclum hac disputatione conuictum, nec resipiscentem, à Zephyrino Excommunicationem latam fuisse, & omnes eius asseclas, inter quos haud dubie Auctor, vtpote Montanistarum χ Proclum sectator, non eorum qui secundum Æschinem dicebantur, contra quos egit libro aduersus Praxean. Verum iam antea illum deficere ccepisse, immo contra Ecclesiam scripsisse, ex superioribus manifestum fit. Fortassis etiam hoc tempore contigit Origenis discipuli Clementis Alexandrini & Ammonii Romana sub Zephyrino profectio, cuius meminerunt Euseb. & Nicephor. quorum ille lib. 6. ca. 12. causam illius eam scribit, quod in optatis illi esset antiquissimam illam Ecclesiam inuicere. Quo tempore etiam alii Ecclesiastici scriptores ab illis enumerantur, Berillus Arabiæ Bostrenus, Hippolytus iuxta quosdam, Portuensis, Alexander primum Cappadociæ, deinde Hierosolymorum Episcopi, quibus interferit B. Hiero. etiam Minutium Felicem, qui Apologeticum Auctoris per multa imitatus est.*

Tom. 1. A-
pol'og. c. 34.
n. 177. 459.

C

Tomo 5.
Lib. de Ex-
hort. castit.
c. 7. nu. 40.
Lib. de Pu-
dic. cap. 21.
nu. 191.

Anno Domini CCXIII. S. Zephyrini Romani Pontificis XIV. Antonini Imper. II. M. POMONIO M. F. ASPRO ET ASPRO COSS. siue duobus Aspris, quibus Coss. Leges Antonini variæ datæ leguntur (quorum seniore eundem illum censemus, de quo supra ad annum CC II.) solus Antoninus (testibus Herodiano & Spartiano) fratre Geta ad pectus suæ matris interfecto, postquam imperauit annum vnum dies XXI. ac sepulto in septizodio (quod à septem zonis cæli ita dictum Seuerus, vel Euseb teste, ædificauerat, ac in Diuos relato) Imperium vsurpauit. Insuper & alios plurimos, quantumvis patri sibi que antea carissimos, neci tradi iussit, inter quos commemorandi veniunt Papinianus ille, eius ac Iuliani & Tertuliani I. C. præceptor, *Iuris Asylum* cognominatus à Spartiano, & Sammonicus Serenus, cuius Libros plurimos extare ille scribit, Gordiani postea Cæsaris pædagogus. In hunc annum referimus LIBRVM TERTULLIANI DE EXHORTATIONE CASTITATIS, vtpote quem Nicephorus libro 4. cap. 54. inter eos recenset, qui contra Ecclesiam Catholicam conscripti sunt, & in quo eo dementia videtur venisse, vt apud tres etiam laicos, vtpote Montanum & infans eius Prophetides Priscam & Maximillam, esse Ecclesiam existimet, quemadmodum latius id ipsum alibi inculcat. Huic etiam anno adplicamus disputationem illam Caii Scriptoris Ecclesiastici aduersus Proclum, cuius meminerunt Euseb. l. 6. cap. 14. B. Hieron. Caio, & latius in hæc verba Niceph. loco iam citato: *Floruit, inquit, sub Zephyrino Romæ Episcopo, Caius, Antonino Seueri filio imperante. Is aduersus Proclum Montani propugnatorem dissertationem copiosissimam habuit & composuit, temerariæ audaciæ, quod novam introduxerit Prophetiam, illum redarguens & confutans. Quam quidem nos aliquando existimauimus ansam dedisse Auctori ad Montani partes deficiendi; quod verisimile fit in Proclum hac disputatione conuictum, nec resipiscentem, à Zephyrino Excommunicationem latam fuisse, & omnes eius asseclas, inter quos haud dubie Auctor, vtpote Montanistarum χ Proclum sectator, non eorum qui secundum Æschinem dicebantur, contra quos egit libro aduersus Praxean. Verum iam antea illum deficere ccepisse, immo contra Ecclesiam scripsisse, ex superioribus manifestum fit. Fortassis etiam hoc tempore contigit Origenis discipuli Clementis Alexandrini & Ammonii Romana sub Zephyrino profectio, cuius meminerunt Euseb. & Nicephor. quorum ille lib. 6. ca. 12. causam illius eam scribit, quod in optatis illi esset antiquissimam illam Ecclesiam inuicere. Quo tempore etiam alii Ecclesiastici scriptores ab illis enumerantur, Berillus Arabiæ Bostrenus, Hippolytus iuxta quosdam, Portuensis, Alexander primum Cappadociæ, deinde Hierosolymorum Episcopi, quibus interferit B. Hiero. etiam Minutium Felicem, qui Apologeticum Auctoris per multa imitatus est.*

D

Anno Domini CCXIII. S. Zephyrini Papæ Romani XV. Antonini Imper. III. IMP. CÆS. M. AVREL. DIVI SEVERI F. ANTONINO AVG. BRITAN. GERMAN. IV. ET P. CÆLIO P. F. BALBINO II. COSS. ipse Antoninus Imper. Trib. potest. XVI. de Britannicis triumphauit. Quo anno à TERTULLIANO scriptum existimamus etiam aduersus Ecclesiam LIBRVM DE MONOGAMIA. In eo

F

G

H

A inter cetera sic legitur: *Quum magis nunc tempus in collecto factum sit, annis circiter clx. exinde productis.* Quos qui à Passione Domini computandos voluerint, tota via aberrare, ex superioribus plus satis manifestum est, etiam si, iuxta erroneum calculum Auctoris à passio Christi vsque ad deuastationem Hierosolymorum anni dumtaxat computarentur xxi. quos alij enumerant 52. quia vsque ad annum præsentem non solum 160. sed producti essent 188. Sunt etiam qui ab Apostolis hunc computum ineant, eo quod præmittatur: *post Apostolos*, in qua sententia & nos fuimus, quum Adnotationes nostras in eum scriberemus locum. Verum SS. Petrus & Paulus primum passi sunt anno Neronis vltimo, qui in annum incidit Christi 69. à quo ad hunc non nisi computantur anni 146. & S. Ioannes Euangelista vixit ad Traianum vsque, mortuus primum anno circiter 100. vnde non plures sunt anni quam 114. Propius accedunt, qui ab Apostoli Pauli ætate computant annos illos circiter clx. quorum sententiæ accedimus: sed quia ille primum martyrio adfectus cum Apostolo Petro (vti iam dictum est) censemus ab eo tempore numerandos, quo Epistolam scripsit priorem ad Corinthios, ab anno nempe Domini circiter lvi. Imprimis enim scriptam Epistolam vtramq; ad Corinthios, postquam ab ipso ad fidem essent conuersi, ex eisdem fit manifestum; quæ conuersio contigisse putatur anno Domini 51. quum ibi hæsit ad annum & menses sex. Deinde si Ephesi scripta sit (sicuti quidam & rectius habent Græci codices) ex historijs Peregrinationis Pauli satis patet, dicto anno, qui incidit in duodecimum Claudij Imperatoris, Ephesi illum habitasse. Siue ex Philippis (quod plures præ se ferunt & Latini & Græci codices) certe anno lv. Per Philippos iter fecisse, postquam Epheso discesserat, sub festum Paschæ, testantur Acta Apostolorum cap. 20. Et vero sic intelligi debere Auctorem, vel ex illis dictis verbis colligitur, quæ leguntur i. Cor. 7. *Quum nunc tempus in collecto factum sit.* Atqui in hunc annum hoc incidere, non in xv. Seueri (vti quidam etiam viri eruditi coniecturam faciunt) ex eo perspicuum est, quod ille idem sit cum anno Domini ccviii. ad quem proinde ab eo, quem diximus, non nisi anni clv. conficiuntur, nec vltius extendi possint, quæ anno primum 51. fidei catholice initiati fuerint Conrinthij. Porro fuit hic annus nobilitatus Consulatu trium Imperatorij Ordinis virorum; nam præter Antoninum, & Balbinum, qui quartus ab illo imperauit, cum Pupieno, etiam successus fuit ex Kal. Martii M. ANTONIO M. F. GORDIANVS, qui postea Imp. Cæs. Aug. appellatus, à Balbino interfectus fuit; sicuti rursus ex Kal. Maii P. Heluius Diui Pertinacis F. P. N. Pertinax paulo post occisus ab Antonino.

B Anno Domini ccxv. S. Zephyrini Romani Pontificis xvi. Antonini Imp. iv. SILIO MESSALA ET Q. AQUILIO SABINO COSS. Imperator ex expeditione Gallica, cuius Spartianus meminit, Romam reuersus, à vestis talaris genere inde allata, quam plebi distribuit, vt eo vestitu sese salutaret, Caracalla nuncupatus est. Hoc fere anno scriptum censemus à TERTULLIANO etiam aduersus Ecclesiam, LIBRVM DE Ieiunijs ADVERSVS PSYCHICOS. Ex quo imprimis fit verisimile, cum *Proclo* reliquisque Montanistis post dictam disputationem, etiam Tertullianum à Papa Zephyrino excommunicatum fuisse, ex verbis inquam illis: *dum quaqua ex parte anathema audiamus, qui aliter adnunciamus.* Deinde varia tum fuisse celebrata per Græcias Concilia, ita testatur: *Aguntur præterea per Græcias illas certis in locis Concilia ex vniuersis Ecclesijs, per quæ & aliora quæque in commune tractantur, & ipsa representatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur. Conuentus autem illi stationibus prius & ieiunationibus operati.* Quæ maxime contra Montanistas conuenisse, vel inde mihi colligere videor, quod etiam in Episcopos quosdam ea hæresis cancri in morem serpere cœpisse videatur, ex his Auctoris verbis: *Hæc erunt exempla, & populo, & Episcopis etiam Spiritualibus;* nam spirituales Montani esse clausi Psychicis (ita Catholicos calumniose appellat) opponit. Porro si vera sit lectio apud B. Hierony. Epist. 54. ad Marcellam de Montanistis, quod illi tres in anno Quadragesimas facerent, quasi tres passi essent saluatores; incipit ab illis non nihil dissentire Auctor in duarum dumtaxat obseruatione, sicuti ex his verbis, etiam iuxta MS. cod. manifestum fit: *Duas, inquis, in anno hebdomadas Xerophagiarum, nec totas, exceptis Sabbatis & Dominicis, offerimus Deo, abstinentes ab ijs, quæ non reijcimus, sed differimus.* Verum de hoc latius in Adnotat. nostris.

C Anno Domini ccxvi. S. Zephyrini Romani Pontificis xvii, Antonini Imper. v. AIMILIO LÆTO (quem paulo post ab Antonino interfectum scribit Spartianus) ET ANICIO CERALE COSS. eo ipso, quo, quo Antoninus in expeditione Germanica (teste Spartiano) iuxta Rhetias multos barbaros, interfecti, inde potissimum GERMANICVS appellatus, putatur scripsisse TERTULLIANVS LIBRVM DE PVDCITIA. In quo sententiam S. Damasi in Pontificali de vasis vitreis ad sacrificium ordinatis à S. Zephyrino, confirmant hæc illius verba: *Cui ille si forte patrocinabitur Pastor, quem in calice depingis;* maxime quod sequitur: *At ego eius Pastoris scripturam haurio, qui frangi non potest;* frangi enim facillimi sunt calices vitrei; quos etiam depingi tum solere, hinc fit manifestum. Hic etiam in hoc à Montanistis dissentit, quod quum illi, teste B. Hieron. Epist. supracitata, Montanum sensisse: Non posse reuocari per penitentiam lapsos, atque adeo illum eum Nouatiano coniungat; Auctor dumtaxat mœchis & fornicatoribus (etsi perperam, & contra quam antea scripserat libro de Pœnit.) pacem Ecclesiæ neget; oppugnans ex proposito illud Zephyrini (quem Pontificem Maximum etiam iam hæreticus Episcopum Episcoporum appellat:) *Ego & mœchie & fornicationis delicta penitentia sanctis dimitto.* Atque hoc est mea quidem sententia quod de illo scribit B. August. libro de Hæres. postmodum ab Cataphrygibus diuisum tua conuenticula propagasse; fortassis quod iam defunctis illis, qui *xy. Proclum* (cuius ipse sectator) dicebantur, obtinerent palmam illi qui secundum æschinem. Vtpote contra quos tacite scripserit librum aduersus Praxean de Patre & Filio non eisdem. Dissensisse etiam illum adnotauimus de duabus dumtaxat Quadragesimis. Quare falluntur, qui ex eo loco colligunt eum ad Catholicam Ecclesiam rediisse, maxime quum B. Augu. causam hæres. dupli-

E
Tom. 1.
de Mon.
c. 3. n. 17.

F

Tom. 5.

G

Lib. de Ieiun. cap. 1. num. 13. Ibid. ca. 13. nu. 80. 81. Ibid. ca. 16. nu. 99.

Ibid. ca. 15. n. 90. & 91

To. 5. lib. de Pud. cap. 7 nu. 51. & c. 10. n. 84. 85

H

Lib. de Pud. c. 1. n. 5. & 6.

A cem adsignet, tum quia transiens ad Cataphygas, cœpit secundas nuptias damnare, tum quia sua conuenticula propagauit.

Anno Domini CCXVII. S. Zephyrini Papæ Romani XVIII. & Antonini VI. Q. A. QVILIO SABINO II. (ad quem Vlpianus Libros 51. Digestorum scripsit) ET SEXT. AVRELIO. P. F. ANVLINO COSS. censemus scriptos TERTVLLIANI LIBROS SEX DE ECSTASI, & ADVERSUS APOLLONIVM SEPTIMVM, quos etiam aduersus Ecclesiam scriptos testantur B. Hieronymus, Sophron. & Nicepho. nec obstat quod *Apollonium* collocet Beatus Hieronymus Catal. Script. Eccles. ante Auctorem, quia quod alias facere solet, nullius Imperatoris adscribit tempora; Euseb. quoque Eccles. h. stor. libro 5. cap. 17. & post eum Nicephorus, eum inter eos quidem recenset, qui aduersus Montanum scripserunt, sed aliquandiu postea conscriptum satis indicant illa verba: Porro *Apollonius* scriptor Ecclesiasticus, quum ea quæ Cataphrygum Hæresis nominata est, adhuc in Phrygia vigere videretur, Librum separatim ad patronos eiusdem confutandos conscripsit. Deinde conuincit illud eiusdem: Idem iste *Apollonius* in eodem Libro commemorat, quod quadragesimus iam annus, in quo quidem ad hoc opus scribendum se contulit, agebatur, ex quo Montanus confictam & commentitiam Prophetiam inceperit. Atqui ab initio Pontificatus S. Eleutheri, quo Montanus hæresin sparsit suam, uti supradictum est, adhuc vsque intercedunt anni XL. Sedit enim Eleutherius post Consulatum Cethegi & Clari (utpote creatus pridie Idus Maij, quum exstet illis Consulibus Epistola Decretalis S. Soteris Papæ data x. Kalen. Iunij) vsque ad Maternum & Pradam Consules, defunctus VII. Kal. Iunij, id est ab anno Domini CLXXII. vsque ad annum CLXXXVI. per annos XIV. dies XIII. S. Victor, ut supradictum est, annos XII. mensem I. dies XXVIII. His addantur anni XVIII. S. Zephyrini, sicut anni XLIV.

Anno Domini CCXVIII. S. Zephyrini Papæ Romani XIX. Antonini VII. vtriusque ultimo, BRVTIO PRÆSENTE ET EXTRICATO COSS. nos etiam historiæ nostræ Tertullianicæ finem imponimus. Non quod certo velimus adserere postea non superuixisse TERTVLLIANVM, quem Trithemius scribit vixisse vsque ad senectam & senium, sed quod saltem à scribendo destiterit. Sentiebamus aliquando, quum in illum Adnotationes scriberemus, *Librum de Ieiunijs*, sub S. Calixto Papa editum fuisse, quod *Ieiuniorum* meminerit *citra illos dies quibus ablati sunt sponsus*, id est, extra Quadragesimam; existimantes adludi ad ieiunia IV. Temporū ab illo instituta. Sed ubi penitus inspeximus, potest referri aut ad id quod sequitur: *Et stationum semiieiunia interponentes* (nempe feriæ quartæ & sextæ ad horam vsque nonam) & *interdum pane & aqua victitantes*, aut ad ieiunium Sabbati, quod Romæ celebrabatur ex statuto, non in Africa (cuius etiam paulo post meminit) aut ad ieiunia Pœnitentiam etiam Catechumenorum, de quibus ipse in hæc verba ante hæresin: *Ingressuros baptismum, orationibus crebris, ieiunijs, & geniculationibus, & peruigilijs orare oportet*. Aut denique ad ieiunia in Vigilijs Festiuitatum Ecclesiasticarum. Atque adeo placet B. Hieronymi, Sophronij & Nicephori sententia qui non sub Macrino aut Heliogabalo, sed sub Seuero Principe & Antonino Caracalla floruisse & scripsisse testantur hunc Auctorem nostrum; maxime quū sub S. Zephyrino Pontifice omnes illum claruisse scribant, non sub Calixto; præter vnum aliquem neotericum, qui tamen eum iam antea sub Adriano Cæsare eundem fecerat cum Tertyliano IC. Porro postremum fuisse hunc annū Antonini Caracallæ Imper. non sequentem (uti Cassiodorus habet) patet ex Fastis Consularibus emendatioribus, in quibus sic scribitur: Hoc anno ad VI. Idus Aprileis IMP. CÆS. M. Aurelius Diui Seueri filius Antoninus, Augustus, Britannicus, Germanicus occisus est. Quum enim (inquit Spartianus) vellet iterum Parthis bellum inferre, atque hybernare Edesiæ; atque inde Carras Luni Dei gratia (de quo, quod insuper addit, ad intellectum facit Auctoris, qui alicubi *Masculum* Lunam ridet) venisset, die Natalis sui ipsis Megalensibus, insidijs à Macrino Præf. præf. politis, qui post eum inuasit Imperium; interemptus est; ab eodem tamen in Deos relatus, & templo ei ædificato, & Salijs additis. Confirmatur hæc mea sententia, quod nullæ exstent leges Antonino & Aduento Coss. sed Antonini August. titulo duæ Præsente & Extricato Coss. altera lib. I. x. Cod. data V. III. Kal. Mart. altera lib. V. III. Tit. 38. lib. 3. ex Kalendis Martiis paulo ante obitum. Imperauit proinde à pridie Nonas Febr. anni Domini CCXII. vsque ad dictum diem, annos V. II. menses II. dies IV. Atqui S. Zephyrino Papæ, quem & S. Damasus, & alii omnes his Consulibus vitam finisse scribunt, non possunt plures anni tribui quam XIX. & dies XVI. quod à IV. Idus Augusti anni Domini CLXXXIX. vsque ad VII. Kal. Septembr. quo hic defunctus est, totidem computentur. Quem quum Ecclesia inter Martyres celebret, oportet, ut absente iam Antonino, iterum per Pontifices Idolorum excitata fuerit Romæ, & fortassis à Macrino continuata (qui proinde etiam post annum, mensem I. dies aliquot, à Deo cæde punitus est) Christianorum persecutio; sed quia localis dumtaxat, non computata ab historicis.

Ceterum etiam hîc adiiciendum pro historiæ veritate, frustra quosdam illum denuo ad Catholicam fidem rediisse opinari. Nam imprimis id ex S. Augustino colligi non posse ad annum abhinc secundum ostendimus. Deinde inter Martyras minime computandum TERTVLLIANVM, sed Tertullium, supra in ipsis auspicijs adnotauimus. Denique S. Pacianus ad Sympronianum contra Noatianos, nihil pro eis facit: Tertullianus inquit, post hæresin (etiam addendum censuimus) vester est: nam multa inde sumpstis. Ipsum Epistola sua, & ea ipsa quam Catholicus edidit, audies confidentem, posse Ecclesiam peccata dimittere. Neque enim loquitur de Epistola, quam post hæresin, sed quam antea adhuc Catholicus ediderat, nempe lib. de Pœnitentia, ex quo multa ipsum descripsisse alibi adnotauimus. Certe si ita creditum fuisset non tantopere hæresin huius boni viri deplorasset S. Vincentius Lirinensis, cuius interim verba, Antidoti loco, ne quis forte ex eo

To. 4. inter
Fragmēta.

Tom. 5. lib.
de Ieiun. c.
13. nu. 78.
Ibid. ca. 14.
nu. 87.

To. 3. lib. de
Baptif. c. 20
n. 135.

Tom. 1. A.
polog. ca. 15.
num. 218.

To. 2. lib. de
Pœnit. in
calce Argu
menti &
suis quibus
que locis.

A scandalizetur, addenda patauimus: Fuit iste quoque (inquit adludens ad Origenem, de quo similia scripserat, qui à fine Imperii Seueri ad Decium vsque superuixit) in Ecclesia magna tentatio. Sed de hoc nolo plura dicere. Hoc tantum commemorabo, quod contra Mosis præceptum, exurgentes in Ecclesia nouellas Montani furias, & insana illa insanarum mulierum nouitii dogmatis somnia veras Prophetias adfeuerando, meruit, vt de se quoque & scripturis suis diceretur: *Si surrexerit in medio tui Propheta, &c. non audies verba Propheta illius.* Quare? *Quia, inquit, tentat vos Dominus Deus vester, vtrum diligatis eum, an non.* His igitur tot ac tantis, ceterisque eiusmodi Ecclesiasticorum exemplorum molibus, euidenter aduertere, ac secundum Deuteronomij Leges luce clarius intelligere debemus; quod, si quando aliquis Ecclesiasticus magister aberrauerit, ad tentationem nostram id fieri providentia diuina patiatur, vtrum diligamus Deum, an non, in toto corde, & in tota anima nostra.

Denique coronidis vice, non prætereundum, quod ex B. Augustino didicimus, durasse adhuc ad sua vsque tempora TERTVLLIANISTAS Hæreticos, & tum primum in Catholicam Ecclesiam transisse. Quibus etiam magis quam ipsi Tertulliano, censemus imputandam absurdissimam illam hæresin, qua dicebant animas hominum pessimas post mortem in dæmonas conuerti, maxime quæ ætate primum Augustini post Donatistas & Iouinianistas collocentur Tertullianistæ, qui id senserint, tum ab ipso, tum à S. Isidoro, Honorio Augustidunensi, Hrabano & Gratiano in Catalogis hæreticorum: Tertullianistæ (inquit ille ad Quoduultdeum, lib. de Hæres. à Tertulliano, cuius leguntur opuscula multa eloquentissime scripta vsque ad nostrum tempus paulatim deficientes, in extremis reliquiis durare non potuerunt (sic enim castigamus) in vrbe Carthaginiensi. Me enim ibi posito ante aliquot annos, quod etiam te meminisse arbitror, omni ex parte consumpti sunt. Paucissimi etiam qui remanserunt, in Catholicam transierunt, suamque Basilicam, quæ nunc etiam notissima est, Catholicæ tradiderunt. Quod vtinam illorum exemplo, iam quoque in nostro Belgio fatiscientes nostræ tempestatis hæretici, propediem faciant; Deo auxiliante, cui honor, potestas, & gloria, in sæcula sæculorum. Amen.

CATALOGI OPERVM TERTVLLIANI.

Ex S. Hieronymo *Catal. Script. Ecclesiast.*

Tertullianus Presbyter, nunc demum primus post Victorem & Apollonium Latinorum ponitur, Pro-
uincia Africa, ciuitatis Carthaginiensis, patre Centurione Proconsulari. Hic acris & vehementis ingenij, sub Seuero Principe & Antonino Caracalla floruit, multa que scripsit volumina; quæ quia nota sunt pluribus, præmittimus. Vidi ego quendam Paulum Concordia, quod oppidum Italia est, senem, qui se Beati Cypriani iam grandis ætatis Notarium, quum ipse admodum esset adolescens, Romæ vidisse diceret, referre que sibi solitum, numquam Cyprianum absque Tertulliani lectione, vnâ diem præterisse; ac sibi crebro dicere: Da magistrum, Tertullianum videlicet significans. Hic quum vsque ad mediam ætatem Presbyter Ecclesia permansisset, inuidia postea & contumelijs clericorum Romana Ecclesia ad Montani dogma delapsus, in multis libris nouæ Prophetia meminit; specialiter autem aduersus Ecclesiam texuit volumina: De Pudicitia, De Persecutione, De Ieiuniis, De Monogamia, De Ecstasi Libros sex, & septimum, quem aduersum Apollonium composuit. Ferturque vixisse vsque ad decrepitam ætatem, & multa que non exstant, opuscula condidisse.

EX IOANNIS TRITHEMII ABBATIS

Libro de Script. Ecclesiast.

ERTULLIANVS Presbyter, patria Carthaginienſis, Africanæ prouinciæ, patre Centurione viro Proconſulari, homo acris & vehementis ingenii, tam in diuinis quam in ſecularibus ſcripturis doctiſſimus, quippe qui apud Carthaginem Rhetoricam multis annis glorioſe docuit. Scripſit Latino ſermone pene infinita opuſcula, in quibus Hæreticorum errores fortiter contriuit. Huius ſcripta beatiffimus Martyr Cyprianus in tanta veneratione habuit, vt nullum ſine eorum lectione diem præteriret. Dicere enim ad Notarium ſuum conſueuerat: *Da Magiſtrum*, Tertullianum videlicet designans. Tandem in errorem Montani delapſus dicitur, propter quod eius opuſcula inter apocrypha computantur *xv. diſt. Sancta Romana*. Et licet in aliquibus errauerit, in multis tamen bene ſcripſit, ſicut eius volumina teſtantur: de quibus vidi,

B	De Patientia Dei,	Lib. vnum.	Confiteor ad Dominum Deum.
	Aduerſus Praxean,	Lib. 1.	Varie diabolus emul.
	Contra Marcionem,	Lib. 5.	Si quid retro geſum eſt.
	Contra Iudeos	Lib. 1.	Proxime accedit diſpū.
	De Preſcript. aduerſus hæretic.	Lib. 1.	Conditionem præſentium.
	Contra omnes hæreſis	Lib. 1.	Quorum hæreticorum.
	Aduerſus Hermogenem	Lib. 1.	Solemus hæreticis con.
	Contra Valentinianos	Lib. 1.	Valentiniani frequent.
	De Carne Chriſti	Lib. 1.	Qui fidem reſurrectionis.
	De Reſurrectione carnis	Lib. 1.	Fiducia Chriſtianorum.
	De Corona militis	Lib. 1.	Proxime facta eſt liberal.
	Ad Martyras	Lib. 1.	Inter carnis alimenta.
	De Pœnitentia	Lib. 1.	Pœnitentiam hoc genus.
	De Velandis virginibus	Lib. 1.	Proprium iam negotium.
	De Habitu muliebri	Lib. 1.	Si tanta in terra morare.
	De Cultu ſæminarum	Lib. 1.	Ancilla Dei viui conſer.
	Ad Vxorē	Lib. 2.	Dilectiſſima in Domino.
	De Perſecutione ad Fabium	Lib. 1.	Queſiſti proxime Fabi.
	Ad Scapulam	Lib. 1.	Nos quidem neque expa.
	Exhortatorium caſtitaſis	Lib. 1.	Non dubito frater te.
	De Monogamia	Lib. 1.	Hæretici nuptias auſ.
	De Pallio	Lib. 1.	Principes ſemper Africe.
C	De Spectaculis	Lib. 1.	
	De Ieiunijs	Lib. 1.	
	De Eccliaſi	Lib. 6.	
	Aduerſus Apollonium	Lib. 1.	
	De Pudicitia.	Lib. 1.	

Scripſit quoq; & alia plura, variō ſq; tractatus, qui ad manus noſtras adhuc minime venerunt, vixitq; vſque ad ſenectam & ſenium ſtudioſus. Claruit Seueri Imperatoris temporibus, anno Domini c c.

EX ANGELI POLITIANI EPISTOLARVM

Enchiridio, Epist. 5. Lib. 4.

DE TERTULLIANO quod requiris: *Quinctus Septimius Florens Tertullianus* appellatur, cuiusq; legi libros, præter *Apologeticum*; *De Pallio*, *De carnis Reſurrectione*, *De Corona militis*, *Ad Martyras*, *de Virginibus velandis*, *De Habitu mulierum*, *De Cultu ſæminarum*, *ad Vxorē*, *Ad Scapulam*, *De Perſecutione ad Fabium*, *De Exhortatione caſtitaſis*, *De Patientia*, *De Monogamia*, *De Preſcriptionib. hæreticorum*, *Contra Hermogenem*, *Aduerſus Praxean*, *Valentinianos*, *Marcionem*, *Iudeos*, *Hæreticos omnes*. Ipſe quorundam præter hos Librorum meminit à ſe compoſitorum, qui nec exſtant. Laſtantius, vt in omnib. eruditum doctriſis, ita in eloquendo duriore perhibet. Auguſtinus, lapſum quibusdam locis miratur, quamuis hominem doctiſſimum. Cyprianus ſua frequenter ſcripta de illius fontibus irrigauit. Reliqua ſuper eo Libellus Hieronymi virorum illuſtrium ſuppeditabit. Ex *Apologetico* vero nimium tibi deerat, quod & huic *Epistolæ* tum ſubnexui. Tu ceteros tamen eius Libros caue putes cum *Apologetico* conferendos; tum illud ſcito, volumen eſſe quod deſideras prope immenſum. Nam quod ad operam ſcilicet adtinet, meam libenter equidem, de illa tibi verbis eiſdem ſpondeo; quibus *Publio Septimio de ciuium fortunis Antonius*. Quid concupiſcas, tu videris. Quod concupiueris, certe habebis. Vale. Florent. Pridie Idus Ianuarii, M. cccc. lxxxxi.

PARADOXA TERTULLIANI, CVM ANTIDOTO IACO- BI PAMELII.

1. De angelis desertoribus qui duxerunt filias hominum. *Tom. 2. Lib. de Idolol. c. 9. n. 47. Libro de Habitu mulieb. c. 2. n. 17. lib. de Cultu femin. c. 10. n. 56. & lib. de Velandis virgin. c. 7. n. 52. Item Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. c. 18. n. 291.*

HIVVS Paradoxi Tertullianus primus Auctor non est, neque postremus; sed sicuti partim adnotauimus ad lib. de Habitu virg. vbi maxime ex proposito illud tractat ante eum Ioseph Antiqui. lib. 1. S. Iustinus Mart. Apolog. vtraque Athenag. in Apol. Clemens Alex. lib. 3

& 5. Stromat. post eum Lactant. lib. 2. Instit. diuin. cap. 16. S. Cyprian. lib. de Disc. & hab. virg. num. 57. Euseb. lib. 5. Euang. prapar. & Method. serm. de Resurr. Causam erroris dedit, quod LXX. editio Græca vetus, quam illi fecuti sunt, post Philonem legeret: *ὁ ἀγγελος ἦν θεός*, & Latina Italica, vel S. S. Ambros. August. Procopio testibus, *angeli Dei*, pro eo quod postea lectum inuenitur *ὁ υἱὸς θεοῦ*, & Latine, filij Dei, quam vtramque agnouerunt suo tempore S. S. August. & Procopius. Verum pulere eam sententiam per absurditatem refutat S. Chrysof. hom. 22. in Genesin, adferens nusquam alibi in scripturis (nempe iuxta editionem LXX. quam solam nouerat) vocari angelos filios Dei. item S. Ambros. lib. de Noë & arca cap. 4. S. August. qu. 3. in Gen. & latius lib. 17. de Ciuit. Dei c. 15. S. Epiph. Epit. diuin. dogm. & Procopius in Comment. quorum Chryso. & Aug. etiam auctoritatem libri Enoch, quoniam videtur Tertullianus, impugnant. Qui omnes & angelos & filios Dei, posteros Seth, vtpote Dei cultores, interpretantur, sicuti etiam B. Hieron. lib. de Tradit. Heb. in Genesin, denique Ven. Beda, Hrabanus noster & Haymo Com. in Gen. Scribentes & in scripturis sacris frequenter angelorum nomine viros fideles & iustos appellari. Quid? quod Philastrius lib. de hæres. cap. 108. inter hæreseis recenset, eos qui adserunt angelos miscuisse se cum fœminis ante diluuium, & inde natos esse gigantes.

2. De Angelorum apparitionibus in vera humana carne. *Tom. 3. libro 3. adu. Marc. c. 9. nu. 61. ac c. 11. num. 72.*

Videntur quidem tale quid sonare verba illa Tertulliani: *Dehinc scito, non illud concedi tibi, vt putatiua fuerit in angelis caro, sed vera & solida substantia humana.* Sed in alijs libris eodem conscriptis tempore ita seipsum explicat, sicuti adnotauimus ad lib. de Carne Christi c. 6. nu. 60. vt nihil certi ea de re voluerit adserere; alioqui enim sibi videbitur contrarius. *Constat*, inquit ibi, *angelos carnem propriam non gestasse, vt puta natura substantiæ spiritualis, & si corporis alicuius, sui tamen generis, in carnem autem humanam transfigurabilis ad tempus, vt videri & congruere cum hominibus possint.* Et apertius lib. de Resurr. carn. c. 62. *Quia & angeli, inquit, aliquando tanquam homines fuerunt, edendo, bibendo & pedes lauiacro porrigendo: Humanam enim superficiem induerant salua intus substantia propria.* Hoc sufficere vbiq. visum est Auctori, quod dogmati Apellis non consentiret, qui ex aërea substantia angelos creatos dicebat, vt ne videtur illi & in hoc consentire, quod Christi corpus ex aeth-

rea materia originem haberet suam. Atqui qualia corpora, & vnde adsumpta ab angelis fuerint, etiam hodie controuersum est apud Magistrum Sententiarum lib. 2. dist. 8. §. 4. Nos loco iam citato cum S. Bernardo de hoc sententiam nostram suspendere malimus quam certi quid definire. An autem senserit Auctor, quod illi quidam impingunt, *corporeos esse angelos & demones*, non immerito dubitare licet. Maxime quum Auctor, etsi videatur hic *sui generis corpus* angelis tribuere, tamen faciat eos *substantiæ spiritualis*, sicuti etiam non semel in Apologetico, & nominatim c. 22. spiritales vires & angelis & demonibus adtribuit, & spiritus vocat. Magis tamen recepta est, mihi que placet eorum sententia, qui incorporeos faciunt; inter quos veniunt commemorandi SS. Dionys. Arcop. c. 2. cœlest. Hierarch. Athanas. de commun. essent. Patris & filij & Spiritus sancti, Chrysof. homil. 22. in Gen. Cyrill. lib. 4. in Ioann. capite.

3. De anima primi hominis ex materia Dei. *Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. c. 37. n. 611.*

HVC quidem pertinere videntur illa Auctoris verba, explicantis illud Luc. 20. *Reddite quæ sunt Dei Deo: Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est.* Qui locus fortassis in causâ fuit, vt sic scribat de illo Genad. lib. de Dogmat. Eccl. Nihil ex Trinitatis essentia ad creaturam naturam credamus deductum, vt Plato & Tertullianus. Verum quum S. Aug. qui toties deducit animam non posse partem Dei dici, nihil tale illi adtribuat, ego etiam à tam absurda hæresi ipsum purgandum existimo. Atque adeo nihil illud aliud voluisse dicere, quam quod ex *adflatu Dei* sit animæ origo, iuxta illud Gen. 2. *Et flauit Deus flatum vite in faciem hominis, & factus est homo in animam viuam*, sicuti frequentissime ipse inculcat, maxime vero lib. de Anima c. 11. Quo loco sicuti etiam lib. de Bapt. c. 5. num. 43. eam interpretationem consentire ostendimus cum SS. Iren. Prudentio, Chrysof. August. & Theodoro. Quorum iste: *Nomine flatus, inquit, non intelligimus partem aliquam essentia diuinæ secundum Cerdoniam & Marcionis rabiem sed animæ naturam per iddenotari, quod anima spiritus sit rationalis & intellectualis.* Quæ verba mihi etiam aliam coniecturam faciunt, loqui Auctorem non ex sua, sed ex Marcionis sententia, præsertim quum ex Fragmentis lib. de Censu Animæ adu. Hermog. Tomo 4. constet, sensisse illum animam longe Deo inferiorem, vtpote passibilem, etsi immortalem. Et vero etiam repetendum, quod vtrouique adnotauimus, recte consensisse S. August. libro de hæres. quod Philastrius multas hæreseis recensuerit, quæ hæreseis non sunt, qualis est non hæresis, sed Catholica Patrum sententia, quæ *flatum, seu spiraculum vite* de anima rationali interpretatur.

4. De Animabus posterorum Adæ ex traduce, *Tom. 3. lib. de Anima c. 9. n. 123. c. 19. n. 256. c. 22. n. 294. & integris capitibus 27. & 36.*

Paradoxon istud Tertulliano adscribunt Rufinus Apolog. pro Origene, & S. Hieron. libro 2. & 3. Apolog. adu. eundem, quorum ille nihil definiendum putat, hic factis dubie loquitur, quamquam magis sentire videatur esse

A damnatam sententiam. Nam tum ibi, tum maxime Apolog. ad Pammach. aduersus Errores Ioann. Hieros. disertis verbis dicit, Ecclesiasticam esse sententiam, Deum nouas quotidie animas corporibus iam conceptis infundere, ad legans ad id scripturas Ioan. 5. Zachar. 12. Psalm. 32. Quamquam interim Epist. 99. quæ est ad Marcellinum & Anapsychiam, mitius loquatur, & illud quidem sibi videri scribat, sed ad S. Augustinum remittat, utpote nihil volens certi definire, quod illum legisset dubiam adhuc suspendere sententiam. Ad ludens ad Epist. illius ad se scriptas, & 157. ad Optatum de Origine animatum. In qua Tertullianum non tam damnat quod ex traduce, quam quod corporeas animas faceret, de quo Paradoxo paulo post latius. Nam & illi, inquit, qui animas ex illa vna propagari adferunt, quam Deus primo homini dedit, atque ita eas ex parentibus trahi dicunt; si Tertulliani opinionem sequantur, profecto eas non spiritus, sed corpora esse contendunt, & corpulentis feminibus exoriri. Quo peruersius quid dici potest? Neque hoc Tertullianum somniasse mirandum est, qui etiam ipsum creatorem Deum, non esse nisi corpus, opinatur. Sed de illo quoque Paradoxo infra ex eodem Augustino latius. Gennadius autem lib. Eccles. dogmat. (quem vel hinc patet S. Aug. non esse) enarratis Origenis sententia, & iam dicta, uti dicit, Luciferianorum Cyrilli, & aliquorum Latinorum (inter quos haud dubie Tertullianus) definit, formato iam corpore animam à Deo creari & infundi. Nec aliter Auctor Dialogi de Animarum origine inter SS. Hieron. & August. Nos tamen nihil tamquam fidei docere maluimus; quandoquidem & Ecclesia tot iam inde celebratis Concilijs nihil expresse, quod quidem sciam, definitum reliquerit. Sufficiet autem quædam in Adnotationibus adiecit, quibus tum S. Hieron. sententiam mihi magis probari significauimus, tum ad Argumenta Tertulliani absurda, qui sentit ex corpulentis feminibus animam exoriri, ex S. Aug. & Lactantio paucis respondimus.

5. De Animæ sexu. *Ibid.* c. 36.

C Hoc quidem colligit Tertullianus ex prædicto Paradoxo. Si enim anima simul feminatur cum corpore, videtur illud consequi sed disertis verbis contrariam definiunt sententiam S. Cyrill. Hieros. Cathech. 4. & S. Aug. lib. 1. de Anim. & eius origine ad Vincentium c. 8. Huius verba quædam adduximus in Adnota. nostris, quo Lectorem remittimus. Ille sic habet: *Omnes Animæ tam virorum quam mulierum pulcra & similes sunt, sed membra tantum corporis discrimen faciunt.*

6. Animam peccatricem potius quam carnem, *Tom. 3. lib. de Anima, integro c. 40. & c. 58. n. 650. & lib. 5. adu. Marc. c. 10. n. 165.*

D Ad istud Paradoxum in hæc verba adludit, & eadem opera confutat Petrus Lombardus, verbis etiam à nobis illic citatis lib. 2. Sentent. ca. 31. Putauerunt, inquit, quidam secundum Animam trahi originale peccatum, non solum secundum carnem, quia non solum carnem, sed & animam ex traduce arbitrati sunt. Ideo que sicut de corrupta carne caro feminatur, ita etiam de Anima peccatrice Animam peccatricem corruptione originali infectam à gignentibus trahi. Hoc autem, inquit, fides Catholica respuit, & tamquam veritati aduersum damnat, quæ non Animas, sed carnem solum ex traduce esse admittit. Ad legauimus ibidem n. 455. pro contraria sententia SS. Ambros. & Aug. locos ab eodem Lombardo citatos.

7. De Anima corporata, *To. 1. Apolog. c. 48. n. 608. ac 609. & Tom. 3. lib. de Anima, integris capitibus 5. 6. 7. 8. 9. 22. 36. 37. libro de Carne Christi, capite. 11. num. 98. libro de Resurr. carnis, c. 17. num. 131. cap. 45. num. 320. & c. 53. num. 384. libro 5. adu. Marc. c. 10. num. 158. & c. 15. num. 248. Quod proinde proprie spiritus non sit, *Ibid. lib. de Anim. c. 11. &**

Tom. 4. in Fragmentis lib. de Censu Animæ aduersus Hermogenem.

E Paradoxon istud Auctori impingunt SS. August. lib. 10. de Gen. ad litt. duobus vltimis capitibus, & libro de hæres. & Fulgent. libro 2. de fide ad Petrum. Sed non tam quod cor, oream faciat (quod aliquo sensu commode in Hilario, Calliano, & Hieronymo adscripto Commentario in Iob, quidam interpretantur) atque quod effigiatam & coloratam dicat, ille arguit. Sic enim loco priori: Denique Tertullianus, inquit, quia corpus esse animam credidit, non ob aliud fecit, nisi quod eam incorpoream cogitare non potuit, & ideo timuit ne nihil esset, si corpus non esset. Qui sane, quamquam acutus est, interdum contra opinionem suam visa veritate superatur. Quum enim animæ colorem daret æreum ac lucidum; ventum est ad sensus, quibus eam membratim quasi corpus instituere conatus est, & ait: *Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter vnus; habens & ille oculos & aures suas, quibus populus Deum videre & audire debuerat, habens & ceteros artus, per quos in cogitationibus vititur, & in somnis fungitur.* Ecce quibus auribus & quibus oculis debuit audire & videre Deum populus, quibus anima in somnis fungitur, quæ si ipsam Tertullianum quicquam videret in somnis, numquam se diceret ab eo visum & cum eo locutum, quem vicissim ipse non vidisset. Postremo si Anima seipsam videt in somnis, numquam se diceret ab eo visum, & cum eo locutum, quem vicissim ipse non vidisset. Postremo si Anima seipsam videt in somnis, quam iacentibus vtique vno in loco membris corporis sui, ipsa per varias imagines euagatur, quas videt; quis eam vidit aliquando in somnis *ærei coloris ac lucidi*, nisi forte vt cetera, quæ similiter falso videt? Nam & hoc potest videre, sed absit, vt eam talem, quam euigilauerit, credat; alioquin quando se aliter viderit, quod magis crebrum est, aut mutata erit anima eius, aut nec tunc animæ videtur substantia, sed imago corporis incorporea, quæ miro modo sicut in cogitatione formatur. Quis enim Ethiops non pene semper se nigrum videt in somnis, aut si in alio colore se vidit, non magis miratus est, si fuit cum illo memoria? *Æreo tamen colore ac lucido* nescio vtrum se vnquam vidisset, si numquam istum legisset vel audisset. Quid quod ducuntur homines talibus visis, & de scripturis nobis volunt præscribere tale aliquid esse non animam, sed ipsum Deum, qualis figuratim Sanctorum spiritibus demonstratus est, qualis etiam in sermone allegorico ponitur. Similia quippe sunt illa visa talibus dictis, ac sic erant, constituentes in corde suo simulacra vanæ opinionis, nec intelligentes ita Sanctos de suis visis talibus iudicasse, qualiter iudicant, si talia diuinitus in figuris dicta legerent vel audirent, sicut septem spicæ, & septem boues, septem anni sunt, sicut linteam quatuor lineis alligatum, velut discus plenus varijs animalibus, orbis terrarum est cum omnib. gentibus, sic etiã cetera, & multo magis quæ de rebus incorporeis, corporalibus significatur, non rebus, sed imaginibus. Et item sequenti capite: Noluit tamen Tertullianus animam crescere substantia sicut corpus; adserens etiam timoris sui causam, *ne etiam decrecere substantia dicatur*, inquit, *atque ita & defectura credatur*, & tamen quia per corpus eam localiter tendit, non inuenit exitum incrementorum eius, quam vult de semine exiguo æquari corporis quantitati, & ait: *Sed vis eius, in quo natura alia peculia consistit retinentur, saluo substantia modulo, quo à primordio inflata est, paulatim cum carne producitur in membris.* Hoc forte non intelligeremus, nisi adhibita similitudine eorū quæ videmus, planum faceret quod dicebat. *Constituere*, inquit, *certum pondus auri, vel argenturadem adhuc massam, collectus habitus est illi, & futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli totum, quod natura est auri vel argenti, dehinc quem in laminâ massa laxatur, maior efficitur initio suo, per dilatationem ponderis ceri, non per adiectionem, dum extenditur, non dum augetur. Et sic quoque, augetur, dum extenditur, licet enim & habitu augeri cum statu non licet, tunc & splendor ipse perhibetur auri vel argenti, qui prius fuerat quidem & in massa, sed obscurior, non tamen nullus. Tunc & alij habitus accedunt pro facilitate materia, qua duxerit eam qui agit, nihil conferens modulo nisi effigiem. Ita & animæ incrementa repetenda non*

A *Substantia, sed pronocatina* Quis hunc crederet cū isto corde tam disertum esse potuisse? sed tremenda ista sunt, non ridenda, ad hoc enim nunquam cogere, si aliquid cogitare posset quod & sit, & corpus non sit. Quid autem absurdius quam putare massam cuiuspiam metalli ex aliqua parte crescere posse dum tunditur, nisi decreseat ex altera, vel augetur latitudine, nisi crassitudine minuatur? Aut vltimum esse corpus manente naturā suā quantitate, quod vndique crescat nisi rareseat? Quomodo igitur implebitur anima ex illa stilla feminis magnitudinem corporis quod animat, si & ipsa corpus est, cuius substantia nullo accessu crescat? quomodo, inquam, implebitur carnem, quam viuificat, nisi tanto rarior fuerit, quanto grandius quod animauerit. Timuit videlicet, ne deficeret etiam minuendo si cresceret, & non timuit ut deficeret rarefendo, quum non cresceret. Sed quid amplius immeror, quando & sermo pergit in prolixiorem modum, quam petit terminandi necessitas, & sententia mea iam satis sit nota, vel quid certum teneam, vel vnde adhuc dubitē, & quare dubitē. Loco itē posteriori: *Animam dicit immortalē*, quidē sed eam *effigiatum corpus* esse contendit. Hact. S. Aug. Nos etiam Adnotationib. nostris in c. 6. & 8. ex S. Gregorio & Nysseno & Nazianzeno, ac Claudiano de Statu animæ argumenta Platonicorum de anima incorporea confirmauimus, & in c. 7. ac partim 8. argumenta ipsius Auctoris, vel ex scripturis quædam, non concludere, ex SS. Iustino Mart. Gregorio Nysseno, Aug. Epiphano, & dicto Claudiano ostendimus, & c. 9. n. 10. & 110. citauimus contra animæ effigiem, & Platonem, & Clementem Alexandrinum. Deinde ca. 11. adlegauimus locum Auctoris lib. de Pœnitent. c. 3. n. 12. vbi contrarium antea senserat, *animam* vocans *spiritum*, Dei ad flatu consummatum. Neq; vero ex scripturis Isaia 42. & 57. quas ibi profecit, concludi potest animam spiritum in alijs scripturis non vocari. Ceterum quo sensu corpus possit dici Anima, sese explicat libro aduersus Hermogenem, c. 35. n. 124. in hæc verba: *ut concedam*, inquit, *aliquid esse incorporale de substantijs dumtaxat, quum ipsa substantia corpus sit rei cuiusque*. Videtur itaq; ad id absurditatis de anima aërei & lucidi coloris fuisse deductus, per falsas quasdam reuelationes cuiusdam Montanisticae sceminae, non quidē Priscille aut Maximilæ (vt aliquando existimauius) quæ iam dudum antea suspendio perierant, sed cuiusdam earum discipulæ, sicuti patet ex dicto lib. de Anima, ca. 9. nu. 111. Id ipsum Paradoxon adtribuit alicubi Origeni S. Hier. atq; adeo etiam ad illius opera hoc Antidotum vsui esse poterit.

B

8. Animam nihil pati posse sine corpore, To. 1. Apolog. c. 48. num. 609. libro de Testim. Anim. ca. 4. num. 14.

C

MAgdenburgenses Centuriatores non inter Paradoxa, sed inter dogmata fidei illud collocant, & ex Tertulliani iam dicto loco confirmant, sed frustra. Ipse enim Auctor, quasi retractans quod initio fidei non satis caute pronunciauerat, postea de fide Catholica melius institutus, libro de Anima, integro capite vlt. late & pulcre deducit: *Animas pati interim apud inferos*, id est, vsq; ad iudicium extremum, vbi inter cetera: *Quid ergo sit in tempore isto? Dormimus? At enim anima nec in viuentibus dormiunt. Iam vero quam iniquissimum etiam apud inferos, si nocentibus adhuc illic bene est? Nōne & de suo sufficit sibi ad titulum passio: is? quotiens illa solo corpore anima sola torquetur bile, ira, tædio plerumq; nec sibi noto? Adeo nouit & apud inferos anima dolere sine carne, quia & in carne illa, si volet, dolet. Hoc si ex arbitrio suo in vita, quanto magis ex iudicio Dei post mortem? Nam & solos cogitatus & nulas voluntates censura diuina persequitur. Ergo propter hoc congruentissimum est, animam, licet non expectata carne, puniri, quod non sociata carne commisit. In summa, quum carcerem illū, quod Euangelium demonstrat (Matth. 5.) Inferos intelligimus, & nouissimum quadrantem, modicum quodq; delictum illic lucidum interpretamur, nemo dubitabit, animam aliqui pensare apud inferos. Id ipsum etiam inculcat libro de Resurrectione carnis, cap. 17. nu. 133. ac 134. Ad quod caput etiam adduximus similia testimonia Auctoris quæst. & respons. inter opera*

S. Iustini Mart. Lactantij & S. Augustini, & indicauimus eam esse conformem Patrum sententiam.

D

9. Animas Sanctorum in sinu Abrahamæ, seu Paradiso, siue sub altari, seu loco non cœlesti, sed tamen Inferis superiori, foueri & gaudere, ad diem vsque iudicii Domini. Tom. 1. Apolog. cap. 47. num. 601. Tom. 3. libro de Anim. cap. 7. nu. 94. 95. 96. 97. capite 9. num. 124. cap. 55. num. 606. 608. 610. 611. capite 56. num. 622. ac capite vlt. nu. 644. Lib. de Resurr. carn. capite 27. num. 132. 134. libro 3. adu. Marc. capite 24. num. 189. 190. libro 4. adu. Marc. capite 34. num. 548. 549. 550. 551. & Scorp. adu. Gnost. capite 12. num. 95. Tom. 4. libro de Iudic. Domini capite 11. num. 15. & in Fragm. libro de Parad. Denique Tom. 5. Nouatiani libro de Trinitat. capite 1. num. 10.

E

Hic Paradoxo non solum apud Tertull. & Nouatianum, sed etiam apud alios Vereres occasionem dederunt, tum Lazari siue historia siue Parabola, Luc. 16. quem vidit diues in sinu Abrahamæ, tum visio S. Ioannis Apostoli Apocal. 6. qua vidit animas Martyrum sub altari indutas stolis albis, quibus dictum est vt requiescerent, donec impleretur numerus conseruorum suorum, tum denique illud Christi ad latronem, Luc. 23. *Hodie mecum eris in paradiso*. Hinc enim, quum viderent distinguendum esse statum animarum sine corpore ad futurum vsque iudicium, à statu perfectiori animarum cum corporibus post resurrectionem vniuersalem, dictis *sinus Abrahamæ*, quietis placide *sub altari*, & *paradisi* appellationibus nuncuparunt: Quem admodum statum illum secundum e contrario *cœlestem sinum*, *altare superius*, & *cœlestem portum*. Non vero, quod sentirent animas Sanctorum tantisper carere diuini intuitus gloria, sicuti hodie Anabaptistæ & Cornelius Agrippa, eorum assēcla, vt pote qui legissent apud Apostolum Philip. 1. *Desiderium habeo dissolui, & esse cum Christo*. Item illud 2. Cor. 5. *Bonam voluntatem habemus peregrinari à corpore, & presentes esse ad Dominum*. Et illud de ipsa Dei visione: *Nunc videmus per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem*. Certe ipse auctor suam sententiam indicare videret in hæc verba dict. lib. de Anim. capite 56. num. 622. *vsquequo perfectum illud repromittitur ad angelicæ plenitudinis mensuram temperatum*. Siquis interim apud eum sit locus, aut alios Patres, qui hanc commodam interpretationem non recipiat; meminerit Lector, hunc errorem non officere eruditioni & pietati tam illustrium Scriptorum, quum Ecclesia illorum temporibus nihil adhuc certi de hoc articulo credendum statuisset. Sed citra Synodum Oecumenicam Florentinam, quæ post primam damnationem, factam Epist. Decretalibus Innocentij tertij & Benedicti 11. id definiuit, aliter sentire non licet. Illius aduersus errores Armenorum hæc sunt verba: *Definimus illorum animas, qui post baptismum susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam, quæ post contractam peccati maculam vel in suis corporibus, vel eisdem exuta corporibus, prout superius dictum est, sunt purgatae, in cœlum mox recipi, & intueri clare ipsum Dominum trinum & vnum, sicuti est; pro meritum tamen diuersitate alium alio perfectius; illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato, vel solo originali decedunt, mox infernum descendere, pœnis tamen disparibus puniendas. Quid? quod dicta scripturarum loca pro alia non faciant sententia, si diligentius inspiciantur. Primum enim est Lazarum & alios Patres Veteris Testamenti in sinu Abrahamæ, & latronem ibidem, siue in paradiso aliquamdiu fuisse, satis in confesso sit, tamen inde per Christum in cœlum sunt deducti, iuxta illud Psalm. 67. & Ephes. 4. *Ascendens Christus in altum, captiuam duxit captiuitatem; id est, vel ipso Apostolo Interprete: super omnes cœlos*. Deinde loco illo citato Apocal. 6. S. Augustinus stolas albas interpretatur Sermon. 4. de Sollemn. Sanct. mercedem baptismi, præmium Martyrij, & gau-*

A dium cœlestis patriæ; adlegens ad hoc verba sequentia Apoc. 7. *Stabant ante thronum in conspectu agni, amici stolis albis, & palma in manibus eorum.* vnde concludit: Stant in conspectu agni ante thronum Dei coronati, nulla illic ratione à contemplanda eius gloria separandi. Nos itaque locos similes & Cypriani & eiusdem S. Augustini, ac SS. Ambrosij & Chrysost. (apud quos etiam loca quædam obscura reperiuntur) citauimus in Adnotat. nostris ad Epist. S. Cypriani 16. num. 19. Adnotauit etiam aliquot pro nobis loca Feu-ardentius in S. Irenæo, contra quam alij sentiant lib. 1. c. 2. num. 3. & alibi. Si quis plura desideret, videat Sixt. Senens. Bibl. Sanctæ libro 6. Adnotat. 169. & libro 6. Adnotat. 264. & 345 Hic interim addemus, quod Auctor, vbi lib. de Anim. capite 55. *solis Martyribus patere paradysum* dicit, quum alibi *omnium Sanctorum communereceptaculum* vocet, sic explicet B. Cyprianus eius discipulus Epist. 5. ad Antonin. Aliud est ad veniam stare, aliud ad gloriam peruenire, aliud missum in carcerem non exire inde donec soluat nouissimum quadrantem, aliud statim fidei & virtutis accipere mercedem, aliud pro peccatis longo dolore cruciatum emundari & purgari diu igne, aliud peccata passione purgasse, aliud denique pendere in die iudicij ad sententiam Domini, aliud statim à Domino coronari. Quod ipsum facere ad confirmandam traditionem Ecclesiæ de Purgatorio, ibidem adnotauimus numero 59. & ad Tertulliani lib. de Anima capite 55. num. 611. Ceterum Auctori, qui *omnes animas etiam fidelium piorum sequestrari* vult vsque ad diem iudicij, profus contraria est illa B. Augusti. affirmatio lib. 20. de Ciuit. Dei: iam inde quo sanguis Christi antiquos sanctos ex inferis e-ruit, deinceps boni fideles, effuso illo pretio redempti, profus inferos nesciunt.

B 10. Animarum Mortuorum omnem exhibitionem incorporalem præstigijs esse. *To. 3. lib. de Anim. c. 57. num. 643.*

C **P**rima quidem facie videtur istud Paradoxon, sed agit Tertullian. ex instituto contra *Simonis Magi* discipulos *hæreticos, qui etiam Prophetarum animas ab inferis mouere se spondebant*, quod non nisi mendacio in anima *Samuelis Pythonico spiritui licuisse*, 1. Reg. 18. ipse sentit, sed *transfiguratum Satanam in angelum lucis*, de quo etiam alios Patres quosdam dubitasse ibidem adnotauimus num. 638. Deinde seipsum explicat adiciens: *nulli anime inferos patere*, idque ad probans ex dictis *Abrahæ ad diuitem* Lucæ 16. Quum interim fateatur *quasdam animas in corpora Dei virtute posse reuocari*; quidni & ex peculiari Dei priuilegio extra corpus etiam exhiberi? maxime quum (de quo etiam ibi num. 643. exemplum habeamus in Libris Machabæorum de apparitione *Oniæ sacerdotis & Hieremiæ Prophetæ.* Vt vt sit, S. Augustinus pulchre hac de re sic scripsit libro de Cura pro mort. capite 10. 11. 15. ac 16. Narratur visa quedam, feruntur mortui nonnulli vel in somnis, vel alio quocunque modo apparuisse viuentibus, atque, vbi eorum corpora iacerent inhumata, nescientibus, locis demonstratis admonuisse: vt sibi sepultura quæ defuerat, præberetur. Hæc si falsa esse responderimus contra quorundam scripta fidelium (vt pote exempli gratia, S. Ambrosij Serm. de Inuentione corporum S. Geruasij & Protasij, & SS. Luciani de Inuentione corporis S. Stephani Protomartyris, & aliorum) & contra eorum sensus, qui talia sibi accidisse confirmant, impudenter venire videbimur. Angelicis igitur operationibus fieri, inquit, crediderim, siue permittatur de super, siue iubeatur. Id autem aliquando vtiliter fit, siue ad viuorum qualecumque solatium, siue vt his admonitionibus generi humano sepulturæ commendetur humanitas. Deinde post multa in vtramq; partem productis argumentis, sic concludit: *Mitti quoq; ad viuos aliquos ex mortuis, sicut e contrario Paulus ex viuis in paradysum raptus est, diuina scriptura testatur.* Nam *Samuel* Propheta defunctus viuo *Sauli Regi* futura prædixit (quamuis nonnulli, inter quos, vt iam dixi, Auctor noster, non ipsum fuisse, qui potuisset magicis artibus euocari, sed aliquem spiritum tam malis operibus

E congruentem illius existiment similitudinem figurasse) quum liber Ecclesiasticus, quæ *Iesus filius Sirach* scripsisse traditur, & propter eloquij nonnullam similitudinem *Salomonis* (etiam ab ipso Tertulliano alicubi) pronuntiat, contineat in laude Patrum (c. 46.) quod *Samuel* etiam mortuus prophetauerit. Sed si huic lib. ex Hebræorum, quia est, in eo Canone non contradicitur; quid de *Moysè* dicturi sumus, qui certe & in Deuteronomio mortuus, & in Euangelio cū *Helia*, qui mortuus non est (Matth. 17.) legitur apparuisse viuentibus? Hinc & illa soluitur quæstio, quonam modo *Martyres*, ipsi beneficijs, quæ dantur orantibus, indicant se interesse rebus humanis, si nesciunt mortui quid agant viui. Non enim solis beneficiorum effectibus, verum etiam si ipsi hominum adspectibus, Confessorem apparuisse *Felicem* (quod ipsum etiam S. Paulinus adtestatur *Carminè in Felicem*) quum à *Barbaris Nola* oppugnaretur, audiimus, non incertis rumoribus, sed testibus certis. Verum ista diuinitus exhibentur longe aliter quam sese habet *visitatus ordo*, singulis creaturarum generibus attributus. Quamquam ista quæstio (inquit) vires intelligentiæ meæ vincat, quemadmodum opitulentur *Martyres* his, quos per eos certum est adiuuari. Res hæc altior est quam vt à me possit adtingi, & abstrusior, quam vt à me valeat perscrutari; & ideo quid horum duorum sit, an vero fortassis vtrumque, vt aliquando ista fiant per ipsam præsentiam *Martyrum*, aliquando per angelos suscipientes personam *Martyrum*, definire non audeo, mallem à scientibus ista perquirere. Quæ ipsa in compendium contraxit Auctor libri de Spiritu & anima c. 29. exstans inter opera B. Augustini.

F 11. Animas hominum pessimas post mortem in *Dæmonas* verti. *S. August. libro de hæres. ad Quodvultdeum.*

G **I**STUD Paradoxum non tam Tertulliano tribuendum quam Tertullianistis, supra adnotauimus ad finem *Vitæ Auctoris*; quod illis id nominatim adtribuunt B. *Isidorus*, *Honorius*, *Hrabanus*, & *Gratianus* in *Hæreticorum Catalogis*. Quo fit, vt etiam apud B. Augusti. censamus legi debere: *dicunt*; & paulo post: *credunt*; pro: *dicit*; &: *credit*; maxime quum nihil tale reperire sit in scriptis Tertulliani: neque illi vsipiam, sed *Origeni* adscribit B. *Hieron.* Episto. 59. ad Auitum. & lib. 2. adu. *Rufin.* Ea vero tam est absurda, vt non alia confutatione opus habeat, quam quod hæresis nomine damnata sit, tum à scriptoribus iam dictis, tum à *Sexta Synodo*, etsi paulo obscurius in *Origene* & eius complicibus *Acto. 11.* Episto. *Sophron. Patriarchæ Hieros.* Orta quippe ex *Platonis schola*, qui vel Auctore teste lib. de Anima cap. 23. 24. & 28. aiebat animas hinc in cœlos abire, vnde venant, & rursus huc redire. Cui nimirum quid tribuebant *Origenes* & hæretici reliqui, vt verissimum sit quod non semel Auctor repetit: *Patriarchas hæreticorum esse Philosophos.* Immo vero quod eadem ratione sequeretur, bonos homines in angelos conuerti, expresse negat ipse. Sic enim lib. adu. *Valent.* c. 32. nu. 362. *Et tamen illas habeo deuertere, vbi post excessum omnino non nubitur, vbi superindui potius, quam despoliari; vbi etsi despoliari, sexui meo deutor; angelus non angelus aut angela.* Denique l. de Anima cap. 56. nu. 622. *non angelorum substantiam hominibus pollicetur, sed, perfectum ad angelica plenitudinis mensuram temperatum.* Deinde lib. de *Resurr. car.* cap. 62. num. 428. *Denique, inquit, non dixit: Erunt angeli, ne homines negaret, sed tamquam angeli, vt homines denegaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem adtribuit. Quare satis mirari nequeo (sicuti etiam adnotauit ad lib. 3. adu. Marc. cap. 9. num. 68.)* *Guidonem Carmelitam* lib. de hæres. cap. 36. Tertulliano vtramque hanc hæresim adscribere, quas rectius *Philastrius* libro de hæres. inter innotatas sine Auctore certo collocat.

*

12. De baptizandis hæreticis, eo quod apud illos omnia veritati extranea & contraria. *To. 3. lib. de Præscript. adu. heret. c. 12. nu. 78. ac 80. & lib. de Baptif. cap. 15. num. 106. Tom. 4. inter fragmenta lib. de Baptif. Græci, Tom. 5. lib. de Pudic. capit. 19. num. 162.*

De hoc Agrippini Carthaginienfis, aliorumque Cœpiscoporum, & Tertulliani, ac postmodum S. Cypriani, aliorumque Africa & Cappadociæ Episcoporum Paradoxo, ne hic sum prolixior, videat Lector Adnot. nostras in Epist. S. Cypriani l. xx. ad Ianuarium, l. xxi. ad Quintum, l. xxii. ad Stephanum, l. xxiii. ad Iubaianum, l. xxiv. ad Pompeium, & l. xxvi. ad Magnum; item Concilium Carthaginienfe sub ipso celebratum, & Vitam eiusdem ad annos Domini 252. ac 256. item Firmiliani ad Cypr. Epistolam inter eius Opera l. xxv. denique adnot. nostras in Tertulli ad fragmenta lib. de Baptif. & in Vita eiusdem etiam nostra ad annum Domini 101. Quibus adijcio non mirum cuiquam debere videri, si Agrippinus cum suis Cœpiscopis tale decretum de baptizandis ijs, qui ex hæresi ad Catholicam reuertebantur, ediderit, & Tertull. scripto Græce iam dicto libro adprobauerit. Nam plerique vsque ad id temporis hæretici, aut non eundem Deum, aut non eundem Christum confitebantur, atque adeo in Regula fidei ab Apostolis tradita (quam posteriores Patres ad hunc vsque diem Symbolum fidei vocant) non conueniebant: quum tamen sollempne semper fuerit, *obsignare* (vti loquitur Auctor) *fidem in Patre, & Filio, & Spiritu sancto adiecta necessario Ecclesie mentione*, sicuti laus videre est Adnot. nostris ad lib. de Baptif. num. 2. inter Baptismi ceremonias, & c. 6. nu. 45. 46. ac 47. Certe eodem modo interpretatur Carolus Bouius Apost. canonem 47. & 5. Clement Romani Confit. Apost. lib. 6. c. 15. Hinc & Synodus Nicena 1. Can. 19. & eiusdem ætatis Synod. Laodicena C. 8. & Concil. Arelat. 2. Can. 17. Paulianistas & Cataphrygas baptizari debere definit: quibus addidit Synod. II. Constantinopolitana Cano. 7. Eunomianos, Sabellianos & Galatas hæreticos: Synodus deniq; 6. in Trullo celebrata, Manichæos, Valentinianos, Marcionistas & similes. Atqui tempore Tertulliani potissimum florebat *Hermogenianus* (quos eadem cum Praxeanistis sensisse tradit S. August. lib. de hæres. c. 41. 44. & 45.) *Praxeani, Cataphryges, Valentiniani, Marcionita*, & eius ad seclæ *Apelletiani*; denique, & *Quintillianista*, contra quos ex professo Latinum librum, ex quo fragmenta Libri Græci desumpta sunt, quæ de Baptif. Auctor conscripsit. De illis verum est illud Auctoris lib. de Præscr. adu. heret. *apud illos omnia extranea & contraria nostre vritati*; & illud lib. de Baptifm. *Non idem Deus est nobis & illis, nec idem Christus, ideo nec baptismus vnus, quia non idem*. Quod satis constat de Hermogenianis, Praxeanis, Cataphrygibus, & Quintillianistis, qui aut vnicam agnoscebant in Deitate personam, aut Patripassiani fuerunt. De Marcionitis, Valentinianis, & Apelletianis, vel ipse August. dubitat, lib. 3. de Baptif. c. 15. an verbis Euangelicis in nomine Patris & Filij & Spiritu sancti baptizauerint; eo quod & de Deo, & de Christo male senserint. Quare & nobis (sicuti de Paulianis scribit B. August.) credere licet eos regulam baptismatis non tenuisse, & (iuxta quod loquuntur 2. & 6. Synodus) in vnam dumtaxat mentionem baptizasse. Quamquam interim S. Augustinus lib. 6. de Baptif. c. 25. etiam illum pro vero baptifino agnoscat, cuius precibus quædam inseruntur contra catholicam fidem, dummodo verbis Euangelicis consecratur. Atq; adeo ad similia S. Cypriani verba, qualia Auctoris, eo quod in genere ea adlegauit contra hæreticos omnes, Antidotum adferre solet libris septem de baptifino contra Donatistas, qui omnium hæreticorum baptifina impugnabant. Imprimis ad id quod dictum est, *baptifinum vnum esse, & hæreticorum baptifinum veritatis non esse*, quod habet lib. de Pudic. l. 2. c. 3. respondet & S. Augu. l. 5. c. 21. & 29. lib. 6. c. 8. 9. 12. 13. Ad illud: *Nemo inde strui potest, vnde destruitur. Nemo ab eo illuminatur, à quo contenebratur*, lib. 4. c. 11.

12. 13. 14. 15. 16. 17. sicuti etiã ad illa supradicta: *Non idē Deus est nobis & illis, nec idem Christus*. ibi. & lib. 5. c. 26. Ad illud: *Apud hæreticos extranea aut aduersaria veritati omnia*, li. 6. c. 40. Ad illud deniq;: *Baptifinum quum rite non habeant, non habent, nec possunt accipere quia non habent*; lib. 7. c. 29. 33. 35. & 43. Ceterū hoc vnum hic repetendum, quod fateatur non semel Augustinus, neque Agrippinum, neque Cyprianum cum suis emissuros fuisse Decretum tam generale aduersus hæreticorum baptifinum, si aliquo aliquo Concilio plenario definitum fuisset; sicuti postea, exceptis solis Paulianistis, à Niceno generali i. vti iam dictum est.

13. De Christo Dei Spiritu. *Tom. 1. Apolog. c. 21. n. 314. To. 2. l. de Orat. c. 1. n. 2. To. 3. Aduers. Marc. lib. 1. c. 19. n. 127. lib. 3. c. 6. n. 38. 39. ac c. 16. nu. 116. lib. 4. c. 21. n. 314. & lib. adu. Prax. c. 26. n. 155.*

De hac phrasi Veterum, verba S. Hiero. adnotauimus in c. 4. Epist. ad Gal. & Epist. ad Pammach. & Ocean. de erroribus Origenis, in librum S. Cypriani de Idol. vanitate nu. 71. Multi, inquit, per imperitiã scripturarum, (quod & Firmianus in octauo ad Demetr. Epistolarum libro facit,) adserunt Spiritum sanctum sæpe Patrem, sæpe Filium nominari. Quod vsque adeo verum est, vt præter Lactantium eandem sit reperire apud Auctores Librorum de Montibus Syna & Sion, & adu. Iud. qui insecuti sunt Christum in operibus S. Cypr. nostris. Eodem haud dubie pertinet, quod toties *Christum Dei spiritum* appelleret Tertull. idque eodem sensu quo Deus spiritus vocatur Ioan. 3. & 1. Ioan. 4. Alioqui distinctas ab eo, sicuti ab alijs etiam Veteribus, tres in diuinitate personas, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum constat ex eodem libro adu. Prax. cap. 2. nu. 24. c. 4. num. 40. c. 8. num. 60. c. 9. n. 61. c. 13. nu. 75. ac 78. & illo ipso c. 26. n. 158. c. 30. num. 183. denique c. 30. num. 182. Quibus locis, illud longe apertissimum, quum *Spiritum sanctum* vocat, *tertium numen diuinitatis, & tertium nomen maiestatis*.

14. De Christo reuelato per prædicationem, anno Tiberij Cæsaris XII. passio eiusdem xv. *Tom. 1. lib. adu. Iud. c. 8. n. 82. & Tom. 3. l. 1. adu. Marc. c. 15. num. 102.*

Quamquam variant priori loco exemplaria Tertulliani, tamen eam eius fuisse sententiam adserit Euseb. in Chronic. & ex posteriori loco patet, immo & ex priori eodem c. num. 92. vbi *passionem Domini* collocat *Coss. Rubelio Gemino & Rufio seu Fusio Gemino*, quorum Consulatus incidit in annum xv. Tiberij. In quo illum sunt imitati Iul. African. lib. de tempor. apud S. Hiero. Comm. in Daniele. Lactant. lib. 4. c. 10. Paul. Oros. l. 7. cap. 10. Atqui quum id sit contra expressã Euangelij verba Luc. 3. vbi anno xv. Imperij Tiberij Cæsaris baptizatus legitur, fateri oportet humanitus hic aliquid Auctori illisque contigisse. Quare rectius Clem. Alexandr. sub finem lib. 1. Stromat. Euseb. in Chronicis, Cassiodor. in Chronico emendato, Zonar. in Annal. Honor. Beda, Nicephor. in Chron. Iordanus in Annal. anno Tiberij xviii. passum Christum scribunt, ætatis nempe suæ 33. iam incepto. De Consulatu, quo passio Christi contigit, non ita conueniunt omnes S. August. l. 18. de Ciuit. Dei. c. vlt. & Seuerus Sulpitius Hist. sacræ lib. 2. fortassis auctoritate ducti Tertulliani, non examinatis Fastis Consularibus, sub duobus Geminis collocant, sicuti etiam suprascripti loco priori Auctores. Recentiores aliquot, qui Dominum anno ætatis xxxiv. passum scribunt, Consules adsignant Galbam & Syllam, qui anno Tiberij xix. Consulatu gesserunt. Verum Euangelio magis conformis est eorum sententia, & nominatim Cassiodori castigatioris, qui annu passionis adsignant Consulibus Cn. Domitio L. F. L. U. Ahenobarbo & A. Vitellio P. F. Q. u. cum quibus cõsentiant adeo omnes supranominati, qui anno Tiberij xviii. passum Christum scribit. Qui plura desiderat, videat Paulum Midelburgensem Episcopum Forosempronianum libris 33. de anno & die Passionis Domini. Hoc vnum adijciam, quod habet S. Au.

A

lib. 2. de Doctrina Christi. Ignorantia Consulatus, quo natus est Dominus, vel quo passus est, nonnullos coegit errare, ut putarent, quadraginta sex annorum ætate passum esse Dominum, quia per tot annos edificatum est templum, quod imaginem Dominici corporis habebat. Vbi fortassis tacite significat S. Irenæum lib. 2. c. 39. & 40. qui nititur probare, passum Christum anno fere quinquagesimo, & saltem post quadagesimum ætatis annum ex illo, Io. 8. *Quinquaginta annos nondum habes.* Et vero ignorantiam illam Consulatus contigisse verisimile est ex varijs Fastorum Consularium exemplaribus Quorum quosdam citans, prorsus alios quam hodie extant, Epiphani. hæres. 51. Salvatore passum scribit Vinnicio Cassioque Coss. quorum Consulatus incidit dumtaxat in xv. Tiberij annum iuxta castigatiorum Fastos. Facit pro eodem liber ille Consulatum M. S. in quo adnotauit Cuspinianus in Cassiod. Consules collocari duos Geminos anno xviii. Tiberij.

B

15. De Deo corporeo, eo quod nihil incorporale sit. *Tom. 2. lib. de Pœnit. c. 3. n. 72. To. 3. lib. adu. Hermog. c. 35. n. 124. lib. de Carne Christi, c. 11. n. 97. ac 98. lib. 2. adu. Marc. c. 16. n. 100. & apertissime lib. adu. Praxeam c. 7. n. 53.*

Hunc errorem Tertulliano adscriperunt iam olim S. August. locis mox citandis, S. Fulgent. lib. 2. de fid. ad Petr. & Gennad. lib. de Dogmat. Eccl. Verum S. August. eum excusat his verbis lib. 10. de Gen. ad litt. c. vlt. Timens ne nihil esset, si corpus non esset, nec de Deo valuit aliter sapere. Qui sane quamquam (sic enim lego, pro: quoniã) acutus est, interdum contra opinionem suam visa veritate superatur. Quid enim verius dicere potuit, quam id quod ait quodam in loco (nempe lib. de Anima c. 7. 98.) *Omne corporale passibile est?* Debit ergo mutare sententiam, quia alibi dixerat (nempe lib. adu. Prax.) etiam *Deum corpus esse.* Neque enim arbitror eum ita desipuisse, ut etiam Dei naturam passibilem crederet, ut iam Christus, non in carne tantum, neque in carne & anima, sed in ipso Verbo, per quod facta sunt omnia, passibilis & commutabilis esse credatur; quod absit a corde Christiano. Et rursus ibidem verbis etiam supra citatis: Sed tremenda sunt ista, non ridenda. Ad hæc enim numquam cogetur, si aliquid cogitare posset, quod & sit, & corpus non sit. Rursum lib. de hæres. ad Quoduuld. hæres. 86. Ipsum etiam Deum corporeum esse dicit, licet non effigiarum (vbi adludere videtur ad lib. 2. adu. Marc.) Nec tamen hinc hæreticus creditur factus. Posset enim quoquo modo putari, ipsam naturam substantiamque diuinam corpus vocare, non tale corpus, cuius partes aliæ maiores, aliæ minores, valeant vel debeant cogitari, qualia sunt omnia, quæ proprie dicimus corpora (quamuis de anima tale aliquid sentiat) sed potuit (ut dixi) propterea putari *corpus Deum* dicere, quia non est nihil, non est inanimata, non est corporis vel animæ qualitas, sed vbiusque talis, & per locorum spatia nulla partitus, in sua tamen natura atque substantia immutabiliter permanet. Certe ipse Auctor satis se explicat. Sic enim lib. adu. Hermog. *Ut concedam interim esse aliquid incorporale, de substantijs dumtaxat; quum ipsa substantia corpus sit rei cuiusque, & lib. de Anim. c. 7. nu. 96. Nihil enim, si non corpus.* Item lib. de Carne Christi: *Quum autem sit, habeat necesse est aliquid, per quod est. Si habet aliquid per quod est, hoc erit corpus eius. Omne quod est, corpus est sui generis, nihil est incorporale, nisi quod non est.* Denique lib. 2. adu. Marc. *Nam & dexteram, inquit, & oculos & pedes Dei legimus, nec ideo tamen humanis comparabuntur, quia de appellatione sociantur. Quanta erit diuersitas diuini corporis & humani sub eisdem nominibus membrorum, &c. Caterum Deum incorporeum docent ceteri Patres omnes, & inter hæreses collocant, contrarium affirmare, sicuti patet ex Philastrio, S. Augustin. Epiphani. Theodoro, Damasceno, Isidoro, Hrabano in Catalogis hæreticorum, quum Audianorum siue Anthropomorphitarum faciunt mentionem.*

*

E

16. De Dei ira, *Tom. 1. lib. de Testim. Anima, cap. 2. n. 7. Tom. 3. lib. de Anim. c. 16. n. 211. Aduers. Marc. lib. 1. c. 1. c. 26. n. 181. lib. 2. c. 16. n. 94. lib. 4. c. 15. n. 195 & c. 31. num. 507.*

Prima quidem facie videtur Tertullianus Deo adtribuere iram dictis locis, sed vbiq; fere vindictam, seu vltionem Dei interpretatur. Et verò id inculcare eum oportuit toties, non solum contra Gentes, sicuti primo loco, sed maxime adu. Marcionem, qui Deum adferebat bonum duntaxat, non vero vindicem aut iudicem. Quo fit ut latissime aduersus illum disputet, & contrarium ex scripturis ostendat, illis vsus subinde, quæ ira Dei, atque adeo vindictæ mentionem faciunt; maxime lib. 1. adu. Marc. c. 25. 26. 27. & 28. lib. 2. cap. 11. 12. 13. 14. 15. & 16. Est quidem locus vnus, vbi motus animi in Deo videtur agnoscere; sed præterquam quod ibidem, *emulari, irasci,* interpretatur, *damnare, vexare,* postremo omnium loco se magis explicat, quum moueri Deum, & motus in Deo, pro ira accipit. Denique prorsus seipsum explicat dicto ca. 16. lib. 2. in hæc verba: *Sive ira sive emulatio, sive seuitia, debita hæc omnia sunt seueritati, sicuti seueritas debitum est iustitie.* Deinde quum obieisset verba Marcionis: *Si Deus irascitur & emulatur, & extollitur, & exacerbatur, ergo & corrumpetur, ergo & morietur:* scite admodum respondet: *Stultissimi, qui de humanis diuina predicant, ut quoniam in homine corruptoria conditionis habentur huiusmodi passiones, idcirco & in Deo eiusdem status existimentur. Discerne substantias, & suos eius distribue sensus, tam diuersos, quam substantiæ exigunt, licet vocabulis communicare vi leantur. Nam & dexteram, & oculos, & pedes Dei legimus; nec ideo tamè humanis comparabitur, quia de appellatione sociantur.*

F

17. Ecclesiam esse in tribus, etiam laicis. *Tom. 5. lib. de Exhort. castit. cap. 7. nu. 40. & lib. de Pudic. cap. 21. num. 191.*

Non male Tertull. lib. de Pœnitent. cap. 10. n. 60. dixerat, utpote ante omnem hæresim: *In vno & altero Ecclesia est; utpote qui ibi adluderet ad illud Matt. 18. Vbi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum; quum præmisset paulo prius: Dic Ecclesia.* Quod tamen de præfatis Ecclesiæ Episcopis, non vero de laicis interpretantur Veteres omnes, ipse quoque eodem loco loquens de sacerdotibus, quibus fiebat exomologesis Prorsus etiam catholicum est illud lib. de Baptif. cap. 6. nu. 47. *Vbi tres, id est, Pater & Filius, & Spiritus sanctus, ibi Ecclesia, quæ trium corpus est.* Verum ad hæresim pertinet, sicut etiam in Vita eius adnotauimus, illud lib. de Exhort. castit. *Sed & vbi tres, Ecclesia est, licet laici.* Vnusquisque enim de fide sua viuit; Maxime quum iisdem fere verbis idipsum repetat lib. de Pudic. ex quo loco colligitur eo venisse eum dementia, ut existimauerit Ecclesiam fuisse in tribus, nempe, Montani, Prisca, & Maximilla, quæ pertinet quod ibi præterea negat, *Ecclesiam esse numerum Episcoporum.* Verum late contrarium deduximus Adnot. nostris in locum priorem, vel ex ipso Tertulliano adhuc Catholico; ut etiam aduersus Magdenburgenses, qui inde colligebant, Ecclesiam esse in paucis. Siquis plura desideret, perlegat libros, quotquot scripsit S. Aug. contra Donatistas, qui scripturas tum veteris, tum Noui Testamenti vndeque congregit, quibus constat non in vno solo terrarum loco, utpote Africa, Ecclesiam esse, sed toto orbe terrarum dispersam, iuxta & vaticinia Prophetarum, & Apostolorum testimonia sole clariora. Quo Lectorem remittimus, ne hic prolixiores sumus. Hoc vnum addemus, ad eandem eius hæresim pertinere, quod ait Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 4. nu. 47. *An non putas omni fidelis licere & consuetudine, dumtaxat quod Deo congruat?*

G

H

18. De Ecstasi siue amētia, siue spiritu Prophético, Montani & insanatum Vatum Priscillæ & Maximillæ, & similitū. *To. 2. lib. de Virgin. veland.*

A

cap. 1. n. 12. *To. 3. lib. de Animac. 9. n. 111. c. 45. n. 488. c. 47. n. 543. lib. de Refurr. carn. c. 11. nu. 98. ac c. vlt. n. 436. Adu. Marc. lib. 4. c. 22. nu. 325. & lib. 5. c. 8. n. 135. ac 136. lib. adu. Prax. c. 1. nu. 7. 8. ac 10. & c. 15. nu. 93. ac cap. 30. nu. 183. Denique in Fragmentis librorum septem de Ecclasi.*

Stam hæresim Tertulliano iam olim impegerunt S. Pacianus, S. Hierony. & Nicephorus locis citatis ad Fragmenta librorum eius *De Ecclasi*, To. 4. vbi ex eodem Hierony. & Epiphani. ostendimus *Ecclasin in Adamo*, Genes. 2. fuisse *profundum soporem*, non mentis euictionem, & *ecclasin in Apostolis* (Matth. 17. ac Luc. 9.) Petro, Ioanne, ac Iacobo, neque *amentiam* fuisse, sed admirationis *ecclasin*, neque etiam cum Prophetia aliqua coniunctam. Deinde ex Apostolo 1. Corin. 14. quantumuis contrarium Auctor eliciat, addita perperam clausula: *in ecclasi*; constare Spiritum Prophetarum Prophetis subiectum esse, vtpote quum (iuxta Hierony. verba ibi citata, & Origen. Hom. 6. in Ezechielem) Prophetia, visio vocetur, quam adeo intelligebant Prophetæ, propterea Videntes appellati, non vero, vt amentes, inuiti loquebantur, aut sine mente sonum dabant. Vnde colligere est reuera *amentiam*, fuisse, non *Prophetiam*, in Montano & eius Pseudoprophetissis, atque adeo Deo disponente factum esse, vt vel hac appellatione sibi ipsi contradiceret Auctor. Id ipsum pulcre ante illos aduersus Montanum deduxit Apollinarius Hierapolitanus Episcopus apud Euseb. lib. 5. c. 15. scribens illos spiritu quodam maligno abreptos, adrepente furore & mentis infania (quam *ecclasin* vocabant) exagitados, peregrinas quasdam voces fundere, & contra quam Ecclesie consuetudo cum traditione, tum successione, antiquitas ab Apostolorum temporibus eousque deriuata, postulat, prophetare scilicet, cœpisse. Citat ille (apud Euseb. c. seq.) & Miltiadis librum aduersus eundem, in quo ostendit, minime credi oportere, quemquã *Prophetam* furore percitum *prophetare* solere. Neq; enim (vt ex illo citat) quemquam Veteris aut Noui Testamenti *Prophetam* adlegare poterunt, qui infano spiritu (per *ecclasin*) ad hunc modum fuerint aliquando exagitati. Neque de Agabo, neq; de Iuda, neque de Sila, neq; de Philippi filiabus (Act. 11. 15. 21.) neque de Ammia ex Philadelphia, neq; de Quadrato (cuius meminit Hiero. Catal. Script. Eccles.) neque de alijs quibusuis præterea, quod vâsano ipsorum more illa ex parte aliquando prophetauerint, omnino gloriari poterunt. Quorum nomina propterea sese recensuisse postmodum indicat, quod iactitarent, mulieres illas Montani illis omnibus in Prophetiæ munus proxime successisse; non aliter atque (teste Hieronymo loco iam citato) in libris *septem de Ecclasi*, quorum septimum scripsit aduersus Apollonium Tertullianus, in confirmationem eiusdem illarum Pseudoprophetiæ scripsit, Melitronem à plerisque suorum *Prophetam* putatum, vt ita tacite successionem quãdam Prophetiæ tanquam veræ insinuat. Denique Apollonius libro suo aduersus Cataphrygas (vt legitur apud Euseb. eiusdem l. c. 17.) testatur Zoticum Episcopum Comanæ, quum Pepuzam aduentasset, ibi Maximilla prophetare se simulante, infanum in illa spiritum deprehendisse Similiter Serapion (ibidem c. 18.) Antiochenus Episcopus, Beatum Sotam in Anchialo voluisse Priscillæ dæmonem eijcere, sed veteratorius illos hypocritas neutiquam permisisse. Ceterum nihil pro Auctore facit, quod lib. 5. adu. Marc. *Prophetandi ius etiam mulieres habere* contendat, ex eo quod 1. Cor. 11. Apostolus *Mulieri etiam prophetanti velamen imponat*: quia non veram Prophetiam, sed mentis amentiam fuisse in infanis illis vatibus Priscilla & Maximilla iam probatum est: vt taceam quod illa impugnet ipse adhuc Catholicus, lib. de Præscrip. adu. hæret. c. 41. in hæc verba: *Ipsæ mulieres heretica quam procaces: quæ audeant docere, contendere, exorcismos agere, curationes repromittere, forsitan & tinguere*, sicuti latius ibi deduximus, num. 260. 261. 262. ac 263. & ad Lib. de Bapt. adu. Quintillam, etiam

Montanica factionis fœminam, num. 2.

B

C

D

19. *Filium Dei Christum, semper visum ab hominibus, in vera, etsi non nata, carne. To. 1. lib. aduers. Iud. c. 9. n. 114. 115. To. 3. lib. de Carne Christi c. 6. n. 58. adu. Marc. l. 2. c. 27. n. 187. 189. lib. 3. c. 6. n. 39 c. 9. n. 65. lib. 5. c. 19. n. 296. lib. adu. Prax. c. 14. n. 86. 87. c. 16. nu. 96. 98. 100. 101. & Tom. 4. lib. 5. aduers. Marc. carn. c. 5. n. 8.*

Non illud Paradoxum videtur, quod scribit Tertullianus, *Filium Dei*, non Patrem, quoties id in scripturis legitur, *visum vel auditum ab hominibus*, nempe quum apparuit *Adamo*, Gen. 3. *Noë*, Gen. 9. *Abraham*, Genes. 12. 17. 18. *Loth* Gen. 19. *Agar*, Gen. 22. *Iacob*, Gene. 26. 32. 35. & *Moyse*, Exod. 3. & sequ. 32. ac 33. quum id desumpserit ad verbum fere ex S. Iustino Mart. Dialogo adu. Tryphonem, & partim ex S. Iren. lib. 3. cap. 6. ac lib. 4. cap. 23. & eos sequantur Nouatianus lib. de Trinit. c. 25. 26. 27. B. Cypria. lib. 2. Test. adu. Iud. e. 5 & 6. exijs locis comprobantes, Christum non hominem solum aut angelum, sed & Deum fuisse appellatum: nec aliter S. Ambr. Præfat. in Lucam, S. Epiph. in Anchoratu, Prudentius adu. Anthropomorphitas, & Arnob. in Psal. 104. Quo videntur adducti tum verbis illis: *Deum Patrem* (sicut legit Auctor) *nemo videbit vquam, & viuet*, Exod. 33. ac similibus, Ioan. 6. non quia Patrem quis vidit, nisi qui a Deo est: & e contrario illis Christi, Ioan. 8. *Abraham exultauit vt videret diem meum, vidit & gauisus est*. Quãquam interim S. Augu. lib. 3. aduers. Maxi. c. 26. & lib. 2. de Trin. c. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. ac 17. maluerit adferere, Deum Patrem & totam Trinitatem visum dictis locis per subiectas creaturas, vt ne consentiret Maximino, cui non suffecit dictas apparitiones de Christo interpretari, sed inde colligere nitebatur Christum per diuinitatis suæ substantiam visibus humanis apparuisse; à qua hæresi procul certe abfuit Auctor, quamtumlibet eam quidam illi impingant. At illud Paradoxum est, & Tertulliano peculiare, quod aliquot locis dicat, *visum Christum in carne vera, & solida, etsi non nata*, idque zelo non secundum scientiam, vt tanto magis probaret, aduersus Marcionem, aliosque eius anteclas, *carnem Christi*, quam postea ex virgine accepit, non phantasticam fuisse, sed veram ac solidam, si iam olim ante in carne vera visus diceretur. Alioqui certe lib. contra Praxean, S. Iustini Mart. sententiam secutus, qui eas apparitiones figuratas fuisse adfirmat, seipsum explicat: *Dicimus enim* (inquit priori loco) *& filium suo nomine eatenus inuisibilem* (quod tamen negabat Maximinus) *qua sermo; visibilem autem fuisse ante carnem eo modo, quo dicit ad Aaron & Mariam: (Num. 11.) Et si fuerit Prophetes in vobis, in visione cognoscat illi, & in somnio loquar illi.* Et post adlegata verba illa Exod. 33. *Os ad os loquar illi in specie*, subiungit: *Igitur quum Moyse seruat conspectum suum, & colloquium facie ad faciem in futurum (nam hoc postea adimpletum est in montis secessu, sicut legimus in Euãgelio, Luc. 9. visum cum illo Moyse colloquentem) apparere retro semper in speculo, & anigmate, & visione, & somnio Deum, id est, Filium Dei, visum tam prophetis & Patriarchis, quã & ipsi adhuc Moyse Nec abfimiliter loco posteriori. Ipse enim & ad humana semper colloquia descendit, ab Adam vsque ad Patriarchas & Prophetas, in visione, in somno, in speculo, in anigmate.* Ceterum S. Augustino locis iam citatis magis placet, vt dictis visionibus Christus quidem fuerit figuratus, sed per angelos figura dumtaxat, Deum apparuisse, id probans ex scripturis, Osee 12. vbi *angelum fuisse dicitur*, qui cum Iacob colluctatus est, & Heb. 13. quum dicuntur quidam nescientes angelos recepisse hospitio. Quibus adijcere licet, quod Deum, quem sibi in rubo & in Syna apparuisse Moyses dixit, hunc ipsum S. Stephanus Acto. 7. angelum fuisse testatur.

20. *De Fuga in persecutione non licita. To. 2. lib. 1. ad Vxor. c. 3. n. 17. lib. de Cor. milit. 1. c. nu. 18. & To. 5. libro integro eius Argumenti.*

Hinc Tertulliani errorem, quem late deducit lib. de Fuga in persecutione, cōscripto iuxta S. Hie. Soph. &

Nice-

A Nicephor. adu. Ecclesiam, tam late confutauimus nostris in illum Adnotationibus, vt non multis hic sit opus. Vide ibidem, quod ad calcem Argumenti subiecitimus, An ridotum ex ipso Auctore adhuc Catholico Tom. 2. lib. de Patient. c. 13. num. 88. S. Cypriani locis aliquot, S. Athanasij Apologia pro sua fuga, & S. Augusti Epist. 180. ad Honoratum: è quibus etiam ad singula pene argumenta contraria respondimus: maxime c. 4. n. 35. c. 5. num. 39. c. 6. num. 43. 47. ac 49. c. 7. num. 54. c. 8. num. 55. 57. ac 59. c. 9. nu. 60. & ca. 10. num. 75. Verba auctoris citata sunt ista: *Carnis patientia in persecutionibus praliatur. Si fuga vrgeat, incommoda fuga caro militat. Si & carcer prueniat, est in illa paupertate lucis, patientia mundi.* Quid? quod ex dicti libri cap. 11. videtur potissimum fugam improbare. *Prepositorum Ecclesie, vtpote quibus (etiam iuxta S. Athan. Epist. ad Dracontium, & locum citatum S. Augusti.) fugere non licet, nisi grege fugiente, aut Propositum non considerante, id est, non indigente eius opera: quum personalis est, vt sic loquamur, Episcoporum aut Pastorum persecutio. Quo casu etiam illis fugere licere, & multorum exemplis, & ex scripturis late deducit S. Athanas. dicta sua Apolog. ad quam Lectorem, ne hic prolixiores simus, remittimus. Neque quidquam pro Auctore facit, quod inuict Christum ad passionem contrariam fugae, quum dixit: *Qui me confusus fuerit, & ego confundar eum,* Marc. 6. quantumuis Scorp. aduers. Gnosticos, inde colligere videatur, *Martyria precepta esse; quia æque præceptum esse Tertullianus agnoscit illud: Quum ceperint persequi vos, fugite de ciuitate in ciuitatem: quia neutrum præceptum videtur, nisi secundum personas, tempora & causas: hoc quidem tempore persecutionis ob fidem Christi, ijs quibus per animarum curam abesse licet: illud vero, si adprehensi fuerimus, vel in ipsa fuga. Præterquam etiam quod vtrumque apud Matth. eodem capite contineatur, oportet sanam accipiat interpretationem, ne sibi Euangelista contrarius videatur.**

21. De Iob, quod filiis ei non restituitis, voluntariam orbitatem sit passus. *To. 2. lib. de Patient. cap. 14. num. 98.*

C **I**n exemplaribus libri Iob, quæ viderat Tertullianus, desideratum fuisse videtur, quod de filiis septem & filiaribus tribus ei restituitis legitur in Hebraeis, Chaldaeis, Græcis, & Latinis exemplaribus: atque hinc factum opinor, vti peculiare istud, quod apud neminem Veterum reperire potui, Paradoxon sit secutus. Certe pluribus id improbare superfluum foret, quum eiusdem fere ætatis Origenes, Homil. 6. in Ezechiel. illud legisse se significet, & post eum Patres omnes, tam veteres, quam mediæ ætatis, & recentiores. Quibus Auctore consentiret, si dumtaxat dixisset, *Iob reliqua que amiserat, reduplicata possedisse, exceptis filijs,* vtpote quos septem dumtaxat recepit, atque adeo totidem, quot antea. Id propterea interpretantur Philippus Presbyter, S. Gregorius Papa, Beda, & Rupertus Comment. in Iob, quod septem priores filij adhuc viuere censerentur apud Deum.

22. De Maria Virgine, quod communi lege partefacti corporis Christum pepererit. *To. 3. lib. de Carne Christi, c. 4. n. 31. c. 20. num. 155. c. 23. n. 174 ac 175. Adu. Marc. lib. 3. c. 11. num. 78. l. 4. c. 2. n. 311 & l. 5. c. 19. nu. 304.*

D **T**ale quid Tertullianum scripsisse satis manifestum est, sicut etiam Origenem homi. 14. in Lucam, & S. Ambros. in eundem. Verum possunt intelligi, iuxta quod interpretatur S. Thomas Aquinas alicubi, de tali patefactione vteri, quæ claustra virginitatis non violauerit, sicuti etiam nos adnotauimus ad illud Luc. 2. pro se citatum ab Auctore: *Omne masculinum adaperiens vuluam,* ad dict. lib. de Carne Christi nu. 175. adductis ad hoc testimonijs Græci cuiusdã interpretis, & S. Hier. qui agnoscunt Christum nondum apertam vuluam virginalẽ aperuisse supernaturaliter & clausam naturaliter seruasse, iuxta Ezechielis vaticinium, de porta Orientali clausa, per quã solus Ponti-

E fex egreditur, quæ nihilominus semper clausa permanet. Quo pertinet etiam S. Ambros. comparatio Epistol. 81. vbi scribit, Christum sic exisse de vtero virginis, sicut aquæ fluxerunt de petra, denique illud Auctoris loco secundo citato dicti libri: *Quid fuerit nouitatis in Christo ex Virgine nascendi, palam est; scilicet hoc solummodo quod ex virgine; significans ibidem, & alijs locis hic citatis, se illud vq; adeo vrisse, vt verum probaret partum Christi ex Virgine, contra Marcionem, qui phantasticum dicebat. Postmodum interim, vbi satis fuit ea hæresis confutata, maluerunt Patres definire, Virginem Deiparam clauso vtero incorruptibiliter peperisse.*

23. De Maria virgine semel nuptura post partum. *Tom. 2. lib. de Veland. virg. c. 6. n. 48. To. 3. lib. de Carne Christi c. 23. nu. 174. & Tom. 5. lib. de Monog. c. 8. num. 55.*

F **S**atis quidem obscure in hanc hæresim impingere videtur Auctore, ita vt aliquo modo sanum sensum possint eius verba recipere; verum quandoquidem S. Hiero. quum illum pro se citasset hæreticus Heluidius, non negat illum tale quid scripsisse, neque ego ab ea ipsum excusandum putavi. Respondere sufficeret id, quod B. Hierony. de Tertulliano: Non aliud dico, quam hominem Ecclesiæ non fuisse. Verum quia seductum fuisse verisimile est iisdem, quibus Heluidium, Euangelistarum verbis, Matth. 12. Luc. 8. Ioan. 7. *de fratribus Domini*, quos *vere fratres*, vti & *vere matrem fuisse Christi*, iam dict. lib. de Carne Christi cap. 17. num. 67. adferit, vti catnis Christi veritatem tanto comprobaret magis, aliquid de eius phrasis intellectu adijciendum est. Origenes, Hilarius, Euthymius, & Theophyl. in Matthæum, Euseb. lib. 2. hist. Eccles. c. 1. S. Epiphani. l. 3. Panarij aduersus Antidicomarianitas, S. Ambros. & Oecum in Comm. cap. 2. ad Galat. *fratres Domini* putant appellari filios Ioseph ex Maria Cleophæ fratris sui vidua; ex qua liberos sex sustulerit, vtpote Iacobum, Ioseph, Simonem, Iudam & fratres eius, Idque (vel teste Origene) iuxta Euangelium, quod Petri aut Iacobi titulum habebat. Verum rectius S. Hieronym. in Comm. Quidam *fratres Domini* de alia vxore Ioseph filios suspicantur, sequentes deliramenta Apocryphorum, & à quadam Escha muliercula confingentes. Nos autem (inquit) sicut in libro, quem aduersus Heluidium scripsimus, continetur, *fratres Domini*, non filios Ioseph, sed consobrinos Saluatoris, intelligimus, Mariæ liberos materteræ Domini, quæ esse dicitur mater Iacobi minoris, & Ioseph, & Iudæ; quos in Euangelio *fratres Domini* legimus appellatos; fratres enim consobrinos dici, omnis scriptura demonstrat. Vbi adudit tum ad scripturas de Loth fratre Abrahæ, Gen. 13. tum ad Matth. c. 27. vbi iuxta crucem adstitisse dicitur Maria Iacobi, & Iosè seu Ioseph mater, quod de matre Domini non posse intelligi recte adnotauit Euthymius. Ceterum vide definitionem Ecclesiasticam hac de re apud S. Fulgentium lib. de Fide ad Petrum inter opera B. Augustini.

14. De mille annis post resurrectionem corporum. *Lib. de Resurr. carn. c. 25. nu. 203. Aduers. Mar. lib. 1. c. 29. num. 203. lib. 3. cap. 24. n. 191. & seq. lib. 4. cap. 29. num. 471. & Tom. 4. in Fragment. libri de Spe fidelium.*

H **Q**uid Tertullianus hac de re senserit, satis arbitror deduxisse me Tom. 4. ad Fragmenta lib. de Spe fidelium ex ipsis eius verbis, nempe, *in terra quidem regnum Christi nobis repromissum ante celum post primam resurrectionem, sed tamen ita, vt in eo resuscitentur sancti omnium spiritualium bonorum copia.* Quam etsi erroneam, vtcumq; tolerabilem tamen fatetur B. Augustinus lib. 20. de Ciuit. Dei, quantum opinor, quod eam etiam sit reperire apud S. Irenæum lib. 5. de hæres. c. 32. 33. 34. 35. ac S. Iustinum Martyrem, Dialogo adu. Tryphonem, & Melitonem, qui in hoc sunt imitati, vel S. Hiero. auctore, Papiam. Quibus adsentiuntur etiam Apollinarius, qui frustra libros Dionysij Alexan-

A drini contra Nepotem nifus fuit impugnare, Lactant. lib. 2. c. 13. ac lib. 7. c. 24. Victorinus in Apocalypfin, antequam à S. Hiero. emendaretur, & eodem teste, Seuerus in Gallo Dialogo de Vita S. Martini. Quamquam etiam illis impu-
 tet (vti & Tertulliano, fed, quantum apparet, non recte) Gennad. l. de Dogmat. Ecclef. potus & cibi delicijs frui-
 ros fanctos. Alioqui certe, longe diuerfam patet fuisse
 Cerinthi, Marci, ac Nepotis hærefin, de quibus ipse ibidè,
 & Eufèb. lib. 3. c. 22. ac lib. 7. c. 20. post eum, & Nicephorus
 alicubi, aliorumq; Chiliaftarum feu Milliariorum, aduer-
 sum quos agit S. Epiphani. hæc. 76. Vt pote qui (sicuti & hodi-
 erni quidam Anabaptiftæ) in illo etiam nuptiarum copu-
 lam; immo Cerinthus & Marcus omnia libidinum gene-
 ra exspectabant, & vti S. Hiero. adferit, iuxta Iudæorum
Ido per opes circumcifionis iniuriam, inftauracionem templi,
 taurorum & arietum victimas, ocium Sabbati, & cun-
 ctarum gentium feruitutem, atque adeo bella, exercitus,
 triumphos, fuperatorum neces, mortemque centenarij
 peccatoris. Porro quum omnibus ijs impofuerit illud A-
 pocalypfeos S. Ioan. Apostoli (nam illi adfcribunt omnes
 illi) c. 20. *hac est refurrectio prima, beatus est sanctus, qui habet
 partem in refurrectioe prima, in his erunt sacerdotes Domini &
 Christi, & regnabunt cum illo mille annis;* de eius loci intelle-
 ctu aliquid hic adijciendum est. B. Hier. Præfatione in lib.
 18. Ifai. Apocalypfin, non iuxta litteram, ficuti à Iudaizan-
 tibus, fed fpiritualiter, vt fcripta est, edifferendâ dicit; quod
 ipfum difertis verbis facit Comm. M. S. Victorini in A-
 pocal. à fe emendato; Dionysium (opinor) Alexandrinum fe-
 cutus, dicitis adu. Nepotem libris. S. Augu apertius lib. de
 Ciuit. Dei 2. c. 7. 8. 9. *primam refurrectionem* interpretatur
 animarum refurrectionem, etiam in fcripturis agnitam,
 fecundam corporum, & mille annos, aut tempus gratiæ, quæ
 remanebit ad feculi finem, eo loquendi genere, quo pars
 fignificatur à toto, aut pro annis omnibus huius feculi, vt
 perfectò numero notetur ipfa temporis plenitudo. Quem
 fequuntur Ambrosio adfcriptus Commentarijs, Primate-
 rius, Andreas & Arethas, ac Beda Comm. in Apocalypfin.
 Neque etiam pro illis facit quod legitur Apoc. 21. de *Ciui-
 tate Ierufalem* descendente in terram nouam. Quia ipse Apo-
 stolus Ioannes indicat fe loqui de Ierufalem non terrena,
 quum addit: *Et templum non vidi in ea* (quod tamen aliqui
 ipforum, vti fupradictum est, etiam reftitutum iri lentie-
 bant): *Dominus enim Deus omnipotens templum illius est & agnus.*
 Proinde de Ecclefia rectius Patres alij interpretantur, &
 militante in hoc feculo, cuius fundamenta duodecim Apo-
 ftoli, & in cælis postmodum regnante. Sicuti etiam il-
 lud Gal. 4. de *Ierufalem libera*, quæ est mater noftros, vbi repug-
 nantia est in ipfo adiecto: *quæ sursum est;* quæ etiam est in
 illo Philipp. 3. *πολιτευμα nostrum in cælis est,* proinde non
 in terris; vt mirum fit hæc pro dicta fententia ab Auctore
 noftro citari. Magis videbantur pro illo militare quæ ha-
 bentur Ifai. 65. & 66. ac Hierem. 16. ac 31. denique Ezechie.
 20. 27. 28. de *reftitutione Iudææ* (ad quæ his tantum verbis
 Auctore adludit) quæ nominatim citantur, partim à S. Ire-
 næo, partim à S. Iuftino Martyre; verum pulcre in Com-
 mentarijs fuis Hier. allegorice de Ecclefia Christum con-
 fitente, eiusq; myfterijs illa omnia interpretatur, vbiq; ir-
 ridens mille annorum illas fabulas; quo Lectorem com-
 pendij gratia remittimus. Facilior est refponfio ad fcriptu-
 ras Gen. 13. ac 15. quas (Irenæum imitatus) pro fe citat Au-
 ctore, de *prima & fecunda promiffione Abrahæ femini facta*, prius
 in *multitudinem arena*, deinde *ad inftar quoque stellarum, quasi
 terrena & cælestis difpofitionis auspicijs;* quia primam promif-
 sionem impletam constat multiplicatione filiorum Israël
 in terra Chanaanæorum, five Palæftina: fecundam vero
 interpretatur Apostolus Paulus de gentium Ecclefia, Ro.
 9. & Gal. 3. quo modo etiam vtramq; hanc promiffionem
 diftinxit Hrabanus nofter Comment. in Genef. nec minus
 facilis ad illud Genef. 27. vbi ad Iacob, cuius figuram Chri-
 ftianos ex gentibus gestare nouimus, *prima promiffio est cæ-
 lestis roris, fecunda terræ opimitatis,* quia illam benedictionem
 tamquã terrenam interpretatur vel ipse Iacob verbis fuis
 ad Elau postmodum prolatis, vbi dixit: *Fruento, & vino,
 & oleo, stabiliui eum;* & si allegoricis velimus accipere, Pro-
 copius in Comment. de cælesti rore interpretatur, qui in-

ftillatur piorum animis, & de tertæ pinguedinibus, quas
 habet accipiens semen, idq; centupliciter reddens. Deni-
 que facillima ad illud Luc. 12. *Querite primum regnum Dei,
 & reliqua adijcientur vobis;* quia loqui Christum de hac vita,
 non illa futura post refurrectionem, initium eius Christi
 sermonis manifestum facit: Ideo dico vobis: *Nolite curam
 agere animæ de victu, & corpori de vestitu.* Cæterum partim ex
 Platone, Dialog. de Rep. & in Phædro, defumptum hunc
 Millenariorum errorem, adnotauimus ad lib. de Anima c.
 30. nu. 376. vbi quum pro fabulis habeat Auctore, mirum
 est quod postea in eundem impegerit: fed, ficuti satis de-
 ducit S. Hiero. Papiam, Melitonem, & alios fupradictos
 Auctores, & maxime S. Irenæum fecutus est.

25. De Nuptijs fecundis damnatis tanquam ftup-
 pris. Tom. 2. lib. 1. ad Vxor. cap. 1. num. 11. & lib. de
 Veland. virgin. cap. 3. o. num. 84. ac c. 11. num. 89. To.
 3. lib. aduer. Hermog. cap. 11. nu. 7. Lib. de Refur. carn.
 cap. 8. nu. 82. ac lib. adu. Marc. c. 15. num. 245. denique
 Tom. 5. integris libris de Exhort. castit. & de Mono-
 gamia, ac lib. de Pudic. c. 1. num. 15.

I N hanc hærefin Montanificam paulatim delapsus est
 Tertullianus. Primum, castitatis amore, librum scrip-
 sit ad Vxorem de *vnis nuptijs*, in quo quidem ab illis de-
 hortatur, fed tanquam ftupra non improbat, immo quum
 lib. 2. ad Vxor. si nubere velint, *saltem in Domino nubere de-
 bere; id est, Christiano,* late deducit; non omnino tunc da-
 mnasse videtur fecundas nuptias. Quamquam interim
 omni errore non careant hi libri duo. Imprimis quum
 lib. 1. cap. 1. num. 11. *fecundas nuptias confufionem,* & capit. 4.
 num. 23. *contumeliæ,* & cap. 5. num. 34. *detestabiles,* & alibi
 quoque *spurcas,* & *deditus voluptuosus* appellat, quales sunt
 etiam loci illi iam citati lib. de Veland. virgin. De *fecundis*
 enim *nuptijs*, his locis locutum fuisse, non de primis, vel
 hæc S. August. verbal. 1. de bono viduitatis conuincunt,
 quæ etiam antidoti loco hic adferuntur: Non quia, in-
 quit, innuptarum bonum honestum dixit Apostolus, id-
 eo putare debemus turpe esse vinculum coniugale; alio-
 qui etiam primas nuptias condemnabimus, quas nec Ca-
 taphrygas nec Nouatiani, nec difertissimus eorum adfti-
 pulator Tertullianus, turpes ausus est dicere. Deinceps
 lib. adu. Hermog. errorem suum magis aperit his verbis:
*Legem Dei in libidinem defendi, ac: totus adulter, & prædicatio-
 nis & carnis, nubentium contagio fuerit.* Denique Libris de
 Exhorta. castit. & de Monog. Montanum fecutus, non fol-
 lum *ftupra & adulteria & mæchiam* appellat *fecundas nuptias;*
 fed etiam varijs argumentis id probare nititur, fed frustra,
 ficuti ex Antidoto Adnotationum nostrarum in vtrum-
 que, Lectori perspicuum esse poterit, quo, ne hic proli-
 xiores fimus, Lectorem remittimus. Vbi subinde pro
 Catholica de *nuptijs fecundis non prohibitis* fententia, citauimus
 B. Hieron. Epist. de Monogam. ad Ageruchiam, vulg.
 Gerontiam, de Viduitate ad Saluinum ac ad Pammachi-
 um; S. August. lib. de bono Viduitatis, ac lib. 2. contra ad-
 uerf. legis & Prophetarum, S. Epiphani. adu. Montanum
 hæref. 59. & adu. Catharos; & Commentarios Veterum
 super Epistolas Pauli Rom. 7. 1. Cor. 7 & 1. Cor. 5. Quibus
 licebit addere & illud B. Hieron. 54. Epist. ad Marcel. (qui
 alioqui videtur subinde ijs iniquior) pro, *fecundis nuptijs:*
 Nos fecundas nuptias non tam appetimus quam conce-
 dimus; Paulo iubente: vt viduæ adolefcentulæ nubant;
 illi (nempe Montani feftatores) in tantum putant scele-
 rata coniugia iterata, vt quicumque hoc fecerit, adulter
 habeatur. Item illud in Epist. ad Titum etiam à nobis ali-
 bi citatum. Scripsit & Tertullianus librum de *Monogamia*
 hæreticum, quem Apostolo contraire, nemo qui Apo-
 stolum legerit, ignorabit. Item illud S. August. hæc. 26.
 lib. de hæref. Ideo Tertullianus factus hæreticus, quia
 transiens ad Cataphrygas, quos ante destruxerat, cepit
 etiam *fecundas nuptias* contra Apostolicam doctri-
 nam tamquam *ftupra*
 damnare.

*

26. De Paracletio Montano. *To. 2. Lib. de Veland. virg. cap. 1. num. 6. Tom. 3. lib. de Anima cap. 55. num. 613. ac 58. nu. 652. Lib. de Resurr. carn. cap. 11. nu. 98. & cap. ult. n. ult. Adu. Marc. lib. 1. cap. 29. num. 203. ac lib. 5. cap. 15. num. 247. & lib. adu. Prax. cap. 1. nu. 11. cap. 2. num. 22. capit. 8. num. 59. cap. 13. num. 78. Tom. 5. lib. de Monogamia, cap. 2. integro, & non semel in alijs libris sequi. de Fuga in persecutione, de Ieiunijs, & Pudicitia.*

A Duerfus hanc hæresin longe absurdissimam sufficere possunt ipsa Tertulliani verba ante hæresin, lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 52. hæresi 21. num. 327. vbi blasphemiam appellat, eorum, qui secundum Phrygas dicebantur hæreticorum, qua in Apostolis quidem dicebant Spiritum sanctum fuisse, Paracletum non fuisse, & qua dicebant Paracletum in Montano plura dixisse, quam Christum in Euangelium protulisse. Et tamen miser, forte ab illis seductus, quod secundas nuptias detestarentur, tot locis iam citatis Paracletum vocat Montanum, & subinde verba illius Paracleti titulo citat. Immo detorquet ad suam hanc hæresin illud Ioan. 16. Adhuc multa habeo loqui vobis, sed nondum potestis ea baulari; qui venerit ille spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem, & superueniens adnuntiabit vobis. Quod ipsum tamen Catholice interpretatur dicto lib. de Præscript. adu. hæret. c. 8. nu. 62. de Apostolis loquens: Consequuntur mox spiritum sanctum Paracletum, qui illos deduciturus esset in omnem veritatem, & rursum: Nationibus destinati Apostoli, ipsi quoque doctorem consequuntur erant Paracletum. Vbi pro iisdem habet, Spiritum sanctum & Paracletum; quum perperam illi distinguerent (vti vel ex ipso Tertulliano dictum est) Spiritum sanctum, & Paracletum; & illud ipse contextus Euangelistæ conuincat, atq; adeo sic locum illum interpretentur Veteres omnes, ex professo vero aduersus hanc hæresin S. Augu. Tractatibus tribus in Euangelium Ioannis: quo Lectorem compendij gratia remittimus.

27. De Pœnitentia mœchis neganda. *Tom. 5. integro lib. de Pudicitia.*

C Sicuti in Vita Auctoris adnotauimus, quum omnino Pœnitentiam omnem tollerent Montanus & eius sectatores Cataphrygas (vel B. Hier. teste, Epist. non semel citata ad Marcellam, & S. Paciano, Tract. aduersus Nouatianos) in hoc ab ijs dissenit Tertullianus, quod solis mœchis eam negandam senserit, fortassis primum seductus ab illis suæ ætatis Episcopis, qui, S. Cypriano teste, lib. de Lapsis, dandam mœchis pœnitentiam non putarunt. Verum præterquam quod ex scripturis ille ibidem contrariam sententiam comprobet; de omnium peccatorum veniæ potestate in Ecclesia, Auctor adhuc Catholicus Tom. 2. lib. de Pœnitentia, quem ibidem ille imitatur disertis verbis: Pœnitentiam de omnibus delictis necessariam deducit. Atque hoc est, quod dicit libro de Pudicit. cap. 1. num. 9. aduersus mea quoque sententia retro penes illos societatem, & haud ab similiter verbis etiam alibi non semel citatis S. Pacianus ad Nouatianos verba faciens: Tertullianus post hæresin vester est, nam multa inde sumpsistis. Ipsum Epistola sua, & ea quam Catholicus edidit, audies confitentem: posse Ecclesiam peccata dimittere. Item & S. Hierony. dum dicit Tertullianum in Libro, quem de Pudicitia aduersus Pœnitentiam scripsit, sententiam veterem noua opinione dissoluisse, in hoc secutum infans & blasphemus fœminas suas. Quibus addere licebit Lectori scripta illa Veterum omnia de Pœnitentia, quorum à nobis facta est mentio Tom. 2. dict. lib. de Pœnitent. ca. 1. & quæ à nobis dicta sunt, tum ad illum librum, tum ad alterum illum de Pudicitia, vbi ad singula Auctoris in contrarium argumenta plerumque ex Paciano respondimus, adducta ad id præterea scripturarum aliquot explicatione sæpe ex ipso Tertulliano. Citauimus etiam ad c. 9. n. 72. & 73. S. Hier. Epist. ad Damasum de duobus filijs, vbi ex professo contra Auctorem agit, & inter cetera etiam defendit, publicanos fuisse,

E non ethnicos, quod ille volebat, sed Iudæos, idque exemplis, Matthæi ex Circumcisione Apostoli, publicanorum à Ioanne baptizatorum, & publicani orantis in templo, Luc. 5. 7. ac 18. qui si ethnici fuissent, cum illis Christus non habuisset conuiuium, ne legem solueret, neq; hic in templum admissus fuisset. Et vero, quoties id in Christo denotabant, quod cum publicanis cœtum communicaret; fere simul coniunguntur peccatores & publicani: atque adeo quod cum ethnicis conuiuaretur, non reprehendebatur, sed quia cum peccatoribus. Quo pertinet Pharisei murmuratio, Luc. 7. de Peccatrice fœmina, in qua penitentiam agnoscit & veniam ipse Tertullianus lib. 4. adu. Marc. cap. 18. n. 265. quam tamen ethnicam nusquam Auctor audet dicere, quia eius castellum Hierosolymis vicinum fuisse constat, Ioan. 11. Neq; pro Auctore quidquam facit illud: Non erit veftigal pendens ex filijs Israël; quia, etiam si non deberent pendere veftigal, antequam (Deo sic disponente) Romanis subiecti essent; quamquam odiosum fuisse publicanorum exercitium satis constat & infame, tamen sine peccato etiam potuisse exerceri, videtur ex illis Ioannis Baptistæ ad illos verbis, Luc. 3. Nihil amplius quàm constitutum est vobis, faciatis, siue, vti ex Græco vertitur, exigatis. De ceteris dictas Adnotationes nostras consulat studiosus Lector.

28. De Psychicis, quo nomine Catholicis calumniam fecit. *Tom. 3. Adu. Marc. lib. 4. c. 22. nu. 325 aduers. Prax. cap. 1. nu. 17. To. 5. lib. de Monogamia. cap. 1. nu. 4. & 5. ac cap. 11. nu. 86. 87. 88. & cap. 16. num. 120. lib. de Ieiun. aduers. Psychicos integro, & lib. de Pudicitia cap. 1. num. 8. cap. 6. num. 47. cap. 10. num. 83. & cap. 21. num. 190.*

F Psychicos, animal: intelligi, satis comprobauimus, vel ex Apost. 1. Cor. 2. ad initium lib. de Ieiun. aduers. Psychicos nu. 2. quod nomen, iam in hæresin lapsus, Catholicis impingit; suos Montanistas ecœtrario spirituales, quod spiritum Paracletum Montanum sequerentur, nuncupans; illis calumpniam faciens quasi prorsus animales, passivitate, id est, licentiam vitæ sequerentur, vt pote ad secundas nuptias transeuntes, martyria fuga vitantes, & ieiunia Montanistica improbant. Verum miser non animaduertit, Montanum animale vitam gessisse, vt pote quum scorta essent Priscilla & Maximilla, quæ relictis maritis Montanum sequebantur; & earum affectæ Martyria, Christo negato, eualerint, & si quid passi sint, ob latrocinia anteacta id tolerauerint. Deniq; etsi tres Quadragesimas (de quo mox latius) celebrarent, tamen reliquo anni tempore genio indulgebant. Neq; tamen nouum id hæreticis, vt Catholicos Psychicorum nomine appellarint, seq; spirituales; nam id ipsum ridet Auctor in Valentinianis lib. contra Valent. ca. 9 & 30. S. Irenæum secutus: quod post hos etiam scripsit B. Epiphani. lib. de hæres.

29. De Quadragesimis duabus. *Tom. 5. lib. de Ieiunio aduers. Psychicos, in earum defensionem conscripto, maxime cap. 15. num. 90.*

G Quum Montanista, tres obseruarent quotannis plenas septem septimanarum Quadragesimas; in hoc ab illis dissenisse videtur Tertullianus, quum separata ab illis cœpit habere conuenticula, quod duas dumtaxat, sic enim ille: *Quantula est apud nos interdictione ciborum? duas in anno hebdomadas Xerophagiarum, nec totas, exceptis scilicet Sabbatis & Dominicis, offerimus Deo.* Neque tamen propterea illi hæretici censendi sunt. Nam Amalarius lib. 1. de Diuinis offi. c. 36. & lib. 4. c. 37. describit piorum quorundam Ieiunia, qui tres Quadragesimas obseruarent, vnam ante Pascha, iuxta traditionem Apostolicam, alteram ex deuotione ante S. Ioannis, aut potius post Pentecosten, tertiam vero ante Natiuitatem Domini; nec ab similiter secundam Quadragesimam pro Pœnitentibus recenset Micrologus noster lib. de Obserua. Eccles. c. 35. quæ etiam hodie quibusdam Monachis in vsu est. Quo pertinet & illud S. Hierony. Epist. ad Lucin. Beticum, ab Amalatio citatum:

A Vtinam omni tempore ieiunare possimus, quod in Actib. Apostolorum diebus Pentecostes, & die Dominico Paulum Apostolum, & cum eo credentes fecisse legimus; item ieiunia illa strictissima priscorum Monachorum, tam ab illo quam à Theodoro & Nicephoro late descripta. Verum hoc hæresin in Montanistis damnatum est, quod necessitatem observandi has Quadragesimas, seu tres, seu duas vsq; adeo vrgerent, vt vel eo nomine Catholicos Psychicorum, id est, sicuti iam dictum est, Animalium hominum appellatione calumniarentur, quod secum eas observare nollent. Atq; hoc est quod Epist. 54. ad Marcel. ad Montanum vrget S. Hier. Nos (inquit) vnam Quadragesimam secundum traditionem Apostolorum tempore nobis congruo ieiunamus; illi tres in anno faciunt Quadragesimas, quasi tres passus sint Saluatores, nõ quod & per totum annum, excepta Pentecoste, ieiunare non liceat, sed quod aliud sit, necessitate, aliud voluntate munus offerre. Hinc & Eusebius (iuxta emendatiorem ex Græco translatione, antea corruptam à quibusdam, vt in vniuersum Ieiunia Ecclesiastica tamquam Montanica damnarent) lib. 5. Eccl. hist. cap. 17. Theodor. hæret. fabul. lib. 3. de Montanistis, & Nicephorus lib. 4. hist. Eccl. c. 22. Montanum nouas Ieiuniorum leges præter Ecclesie consuetudinem introduxisse & sanxisse scribunt.

30. De Repudio Christianis licito, ita vt alteram ducant, adulterij causa. *To. 2. li. 2. ad Vxor. cap. 1. num. 4. Tom. 3. lib. 4. aduers. Marc. cap. 34. num. 537.*

V idetur quidem prima facie tale quid Tertullianus sentire, quum diuortium comparat excessui mariti, vt magis probet post hunc non licere alteri nubere, sicuti non licet post diuortium, nisi adulterij causa. Verum sese explicat T. 5. l. de Monog. c. 9. nu. 70. & c. 11. n. 89. Priori quidem loco, de repudiata vxore sic loquitur: *vt in totum siue per nuptias, siue vulgo, alterius viri admissio, adulterium pronuntietur à Deo, & mox clarius: per mortem vtrique, non per repudiũ facta solutione, quia repudiatis non permitteret Apostolus nubere: aduersus pristinum præceptum.* Valeant itaq; Erasmi & eius affectu, qui pro se Auctorem perperam citant. Certe contrarium iam definitum est Concilij Trident. sess. 34. ca. 9.

31. Circa Trinitatem. *Tom. 1. Tertull. Apolog. c. 21. nu. 316. & lib. aduers. Hermog. cap. 3. nu. 15. lib. aduers. Prax. cap. 2. nu. 29. cap. 3. num. 34. c. 4. num. 39. ca. 8. nu. 55. 59. & 60. cap. 9. n. 62. ac 63. Item Tom. 5. Nouatian. lib. de Trinit. c. 11. num. 56. cap. 2. nu. 98. cap. 24. nu. 106. & c. 31. num. 141.*

D E Trinitatis fide, id est, trium Personarum, Patris, & Filij, & Spiritus sancti, sed vnus essentia, non dubitasse Tertullianum, ex compluribus eius locis manifestius est quam vt probatione sit opus, maxime toto libro eius argumenti, immo & tituli iuxta editionem nostram aduersus Praxeam, vbi aduersus illam eiusque sectatores Montanistas, qui secundum Æschinẽ dicebantur, non modo probat eundem non posse dici Patrem & Filium, sed etiam disertis verbis adserit: *Regulam fidei qua ab initio Euangelij decurrit, vnitatem in Trinitate disponere, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum.* Nec aliter Nouatianus libro de Trinitate Regulam fidei proponit, cap. 1. 3. ac 29. *qua credamus in Deum Patrem & Dominum omnipotentem, rerum omnium perfectissimum creatorem, & in Filium Dei, Iesum Christum Dominum nostrum, & etiam in Spiritum sanctum.* Verum dum illis Paradoxa circa Trinitatem adscribimus, hoc solũ volumus, subinde ipsos, vt pote ante omnem de Trinitate hæresin, obscure loqui in hac materia; & vt ne quis inde fortassis occasionem sui erroris aut hæreseos accipiat, quomodo sano intellectu tales loci explicari possint, adijcimus, omittentes iam primũ Rhenani calumnias in Scholasticos Theologos, quas habet illa sua ad Lectorem Admonitione de quibusdam Tertulliani dogmatibus; Maxime quod calumniam faciat ipsi quoque Tertulliano, tum in locis quibusdam corruptis, aut male intellectis, de quibus mox latius, tum in eo quod falso illi hæresin adscribat putantium in

Eucharistia Corpus Christi, tantum esse in figura, à qua illum vindicauimus Adno. nostris in lib. 4. adu. Marcionem c. 40. n. 662. tum quod inter dogmata siue Paradoxa ponat quæ ille pulcherrime non solum de pœnitentia publica, sed etiam de confessione secreta, vel ipso fatente, late deducit in libro de Pœnitentia, de quo etiam dubitare non est veritus, an Tertulliani esset, quum tamen S. Pacianus ex illo multa descripserit. Quo magis miror, non solum retetam fuisse in postrema anni 1580. editione Parisiensi dictam illam Admonitionem integram, sed præterea vniuersos errores Rhenani hæresin plerũq; sapientes, sine addito Antidoto; vsq; adeo vt Catholicus Lector mihi monendus sit, non minus illas illi cauendas Adnotationes, etsi subinde omisso Rhenani nomine, quam eas quæ per Pium IV. & V Romanos Pontifices interdictæ sunt in editionibus prioribus, donec repurgatæ fuerit. Verum ad rem veniamus. Primum vbi sic loquitur Tertullianus in Apolog. & aduer. Praxeam: *Tres sunt non statu, sed gradu, nec substantia, sed forma; nec potestate, sed specie; vnus autem substantia, & vnus status, & vnus possessio, quia vnus Deus, ex quo & gradus illi & forma & species, vocat statum quod Scholastici, & ipse quoq; substantiam, gradum, quod illi notionem; formam, quod illi proprietates; speciem, quod illi habendi modum.* Deinde illud lib. adu. Hermog. *Fuit tempus, quum delictum & filius non fuit, ex zelo secundum scientiam dictum est vehementius, vt ostenderet materiam non esse æternam, volens per hoc significare dumtaxat, quod habet S. Hilarius lib. 12. de Trin. solum Patrem æternum, Filium autem illi coæternum esse, vt omittam quod ibidem ad similia verba, quæ sibi ex persona Arriani proponit, respondeat: Hoc humanum sensum & intelligentiam excedere mundi, non hoc capere rationem humanæ intelligentiæ, sed prudentiæ fidelis professionem esse.* Seipsum autem explicat eodem sensu Auctor lib. aduers. Prax. c. 5. n. 43. & seq. & tois c. 6. ac 7. Deinceps his verbis eod. li. adu. Prax. *Filio & Spiritu sancto secundum tertium sortitis locum, tam consortibus substantiis Patris: id vult quod dicunt Scholastici, duabus emanationibus productis Filium & Spiritum sanctum à Patre improductum, aut Filium esse secundam personam, & tertium Spiritum sanctum, sicuti postea non semel loquitur.* Verum perperam illi impingit ibidem Rhenanus, quasi Filium & Spiritum sanctum appellet membra, pignora, & instrumenta, quum ea verba referantur potius ad angelos alienos à substantia Patris, qui tamen Monarchiam Dei non euerunt. Similiter quum Spiritum sanctum tertium gradum dicit, gradum intelligit originem. Quod rursum lib. aduers. Prax. *πρὸς τὸν* non solum Spiritum sancto, sed etiam Filio ex Patre adtribuit, malunt ita distinguere SS. Hilarius ac August. libris de Trinitate, & alij Patres posteriores, vt generationem Filio, processio nem adtribuant Spiritum sancto. Quod ibidem eam interpretatur *prolationem rei alterius ex altera*, intelligit personas realiter nõ essentialiter disiunctas, sequitur enim: *qua prolatione dicimus Filium à Patre, sed non separatim.* Commode etiam sunt interpretandæ propositiones illæ, *Omnis origo parens est, & omne quod ex origine profertur, progenies est;* item: *Trinitas per connexos & confertos gradus à Patre decurrens.* Iam vero ibi: *Pater est tota substantia, Filius vero derivatio totius & portio,* totum accipit pro pleno seu plenitudine, non aliter atque Scholastici doctores, dum dicunt: *Pater plenitudinem Deitatis possidet, in primo signo originis, quia à se eam habet; Filius in secundo signo originis, quia ab vno per generationem communicatam à Patre; Spiritus sanctus in tertio signo, quia à duobus, per spirationem, eandem numero essentiam accipit.* Atque hoc est quod alijs verbis postea Auctor extulit: *Ex vno Patre omnia, quæ in Deo per substantiam vnitatem, & in vnitatem Trinitas vnus substantia.* Item: *vnitatem in semetipsa derivans Trinitatem, non destruitur ab illa, sed administratur; vt tota substantia sit idem, quod vna substantia indiuisa in tribus.* Deniq; videtur Filium ab Auctore appellari portio, quia nec Pater, nec Spiritus sanctus est, tamen vnus Deus sint tres personæ, & non Filius, qui Pater, nec Pater, qui Spiritus sanctus Quum vero dicit ibidem: *Patrem maiorem esse Filio,* intelligi debet, non quoad Deitatem quæ sit minor in eo, sed quatenus (sicuti indicant verba sequentia) à Patre generante genitus. Atqui quam

A quam hic satis obscure dicatur: *Ipsum quod Pater & Filius dicuntur, nōne aliud pro alio est?* pulcherrimæ seipsum explicat postea, ita ut cum Scholasticis in eo consentiat, quod *alius dicatur Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus, sed non aliud*, eo quod non sint idem Pater, Filius, & Spiritus sanctus, & tamen eiusdem substantiæ. Si quæ præterea sunt alia dicto lib. adu. Praxean, quæ durius aut obscurius dicta sint, meminerit Lector totum hunc librum caute legi & commode intelligi debere. Ad *Nouatiani* redeamus *Librum de Trinitate*. Imprimis quod habet cap. 11. *diuinitate sermonis in ipsa concretione permixta*, etsi quid tale inuenitur iam dicto libro aduers. Praxean, intelligi debere de permixtione vniōnis, non vero permixtione naturarum diuinæ & humanæ, ibi adnotauimus num 56. id comprobantes ex alijs pluribus eius Libri locis. Est fides recta (iuxta Athanasij Symbolum) ut credamus & confiteamur, quod vnus sit Christus, non conuersione diuinitatis in carnem, sed ad-

sumptione humanitatis in Deum, vnus omnino non confusione substantiæ, sed vnitæte personæ. Deinde illud ibidem: *Ante quem nihil præter Patrem*: eodem intellectu accipiendum, quo id quod supra adduximus ex Tertull. lib. aduers. Hermog. iuxta quod adnotauimus ad eundem librum c. 3. t. n. 141. Nec aliter quam iam diximus, quod ibidem *minorem patre dicit, ut filium*. Caute etiam debet legi illud, quod videatur non aliam *vnitatem Patris & Filij* interpretari quam *societatis concordiam*, adferens perperam ad hoc locum 1. Cor. 3. pro sua sententia; quia Catholica fides & scripturæ etiam, vnitatem essentia agnoscunt in Patre & Filio. Denique quod de Spiritu sancto non videatur consentire Catholicæ Patrum traditioni ex scripturis, factum putamus, non quod negaret Spiritum sanctum æqualem Patri & Filio; sed nondum re definita, obscurius solent loqui Patres veteres ob materiæ summam obscuritatem, ita tamen ut cōmodum aliquem sensum patiantur.

TERTULLIANI I. C. ROMANI RESPONSA QUÆ IN LIBRIS DIGESTORVM EX STANT.

Ex Libr. 1. Quæstionum octo.

D. Libr. 1. Tit. 3. de Leg. Senatusque consl. l. 27.

DE O, quia antiquiores leges ad posteriores trahi, vsitatum est semper, quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas & ad eas res pertineant, quæ quandoque similes erunt.

*D. Libr. 29. T. 2. de Acquir. vel omitt. hæred. l. 82. iuxta
MS. cod. Bald.*

SI seruus eius qui capere non potest, hæres instituitur; & antequam iussu Domini adeat hæreditatem, manumissus alienatusque sit, & nihil in fraudem legis factum sit, ipse admittitur ad hæreditatem. Sed & si partem capere tantum possit Dominus eius, eadem dicenda sunt de parte, quam ille capere non potest. Nihil enim interest, de vniuerso quærat, quod capere non possit, an de portione.

D. Libr. 41. T. 2. de Acquir. vel amitt. possess. l. 28.

SI aliquam rem possideam, & eandem postea conducam; an amittam possessionem? Multum refert in his quid agatur. Primum enim refert, vtrum sciam me possidere, an ignorem. & vtrum quasi non meam rem conducam, an quasi meam. Et sciens meam esse, vtrum quasi proprietatis respectu, an possessionis tantum. Nam & si rem meam tu possideas, & ego emam à te possessionem eius rei, vel stipuler, vtilis erit & emptio & stipulatio, & sequitur ut & precarium, & conductio, specialiter possessionis solius conducendæ, vel precario rogandæ animus interueniat.

EX LIBRO SINGVLARI DE
CASTRENSI PECVLIO

D. L. 29. T. 1. De Testam. mil. l. 23.

Dem, etſi paterfamilias miles de Caſtrenſibus rebus dumtaxat teſtatus adrogandum ſe dederit; Si vero miſſus iam hoc fecerit, non valet teſtamentum.

Ibidem leg. 33.

Si filiusfamilias miles feciſſet teſtamentum more militiæ, deinde poſt mortem patris poſtumus ei naſceretur, vtique rumpitur eius teſtamentum. Verum ſi perſeueraiſſet in ea voluntate, vt vellet adhuc illud teſtamentum valere, valiturum illud, quaſi ruruſum aliud factum, ſi modo militaret adhuc eo tempore quo naſceretur illi poſtumus. Sed ſi filiusfamilias miles feciſſet teſtamentum, deinde poſtea viuo eo, & adhuc auo quoque ſuperſtite, naſceretur ei poſtumus, non rumpitur eius teſtamentum. quia cum id quod naſceretur, in poteſtatem eius non perueniret, non videtur ſuus hæres adnaſci ac ne auo quidem ſuo hunc nepotem poſtutum, cum viuo filio naſceretur, ſuum hæredem protinus adnaſci. Et ideo nec aui teſtamentum rumpi, quoniam licet in poteſtate aui protinus eſſe inciperet, tamen antecederet eum filius. Secundum quæ ſi filiusfamilias miles teſtamentum fecerit, & omiſerit poſtutum per errorem, quem non volebat adhæredatum, deinde poſtumus poſt mortem aui viuo adhuc filio, id eſt, patre ſuo natus fuerit, omnimodo rumpet illius teſtamentum. Sed ſi quidem pagano iam illo factò natus ſit, nec conualeſcet ruptum. Si vero militante adhuc natus fuerit, rumpetur. Deinde ſi voluerit ratum illud eſſe pater, conualeſcet ſic, quaſi denuo factum. Sed & ſi viuo auo naſcatur poſtumus, hic non rumpet continuo patris teſtamentum. Si ſuperuixerit poſt mortem aui viuo adhuc patre, rumpet, quod nouus illi nunc primum hæres adnaſcitur. Ita tamen, vt numquam poſſit duorum ſimul teſtamenta rumpere, & aui, & patris.

D. L. 49. Tit. 17. De caſtr. pecul. l. 4.

Miles præcipua habere debet, quæ tulit ſecum in caſtra concedente patre. Actionem, perſecutionemque caſtrenſium rerum ſemper filius etiam inuito patre habet. Si paterfamilias militiæ, vel poſt miſſionem adrogandum ſe præbuerit, videndum erit, ne huic quoque permiſſa intelligatur earum rerum adminiſtratio, quas ante adrogationem in caſtris adquiſierit, quamuis conſtitutiones principales de his loquantur, qui ab initio quum eſſent filijfamilias, militauerint, quod admittendum eſt.

REVERENDO AC
 GENEROSO DOMINO DN. IACOBO PAMELIO, ARCHIDIACONO ET CANONICO ECCLESIAE AVDOMAROPOLITANÆ, THEOLOGO ERUDITISSIMO,
 Domino suo.

QUAM QUAM quod mihi pro tuo iure nuper imperasti, virium mearum modulum excedere videbatur, amplissime Dn. Archidiacone, non potui tamen nec volui, tibi, cui plurimum debeo, & optime ex animo volo, pertinaciter refragari. Nam, quum obscuram & reconditam Prouerbiorum esse, per se & uniuerse, sententiam, non ignorarem; tum in horrido & minime vulgari sermonis genere, cuiusmodi tuus utitur Tertullianus, Prouerbia explicare, quæ neq; hodie inter eruditos frequentantur; neque apud alios scriptores interpretes ve facile est inuenire, nisi explorata Tertulliani sententia, sæpiusque iterata lectione (quod tibi vni, qui tot annos in isto Auctore versaris, omnium exactissime contigisse, ausim confirmare) longe impeditius difficiliusque existimabam: Tibi proculdubio, qui doctissimis luculentissimisque omnia Tertulliani opera Commentarijs illustrasti; & hæc Prouerbiales, vel Prouerbiorum saltem speciem præ se gerenteis formulas, scholijs (vti omnia, acutissime explicare, fuit facillimum; nisi & præcipitante editionem Typographo, & grauioribus magisque serijs in te deuolutis vt maxima Reip. negotia prætermittam, quibus ita quotidie distringeris, vt subseciui aliquid temporis tibi ad hæc studia posse te suffurari non immerito miremur) hæc leuioris operæ τὰ περὶ α rudioribus etiam pertractanda committere, & lampada, quod aiunt, alijs tradere coactus esses. Qua in festinatione, quum egregiam tibi operam ponere intelligerem Dn. Michaellem Jngelmontium, Brugensem tuo beneficio Canonicum, qui tibi toto hoc in opere assiduus fuit à manibus, & in Jndicibus vna tecum dirigendis, studium adhibuit singulare, popularis mei exemplo, quicum & ego multis nominibus tibi essem obstrictus; ad aliquid etiam operæ, tuo præsertim iussu, T. D. ponendum, quantumuis curiæ suppellectilis mihi probe conscius, quodam veluti emulationis studio sum animatus. Itaque Prouerbialium formularum, quas in ordinem redactas, excerptasque mihi præscripsisti, partim breuius, partim prolixius, pro re (nisi fallor) explicuimus. Quæ omnia tamen limatissimo tuo iudicio, & censoriæ eruditionis obeliscis lubentissimi permittimus. Ceterum Deus Opt. Max. T. D. diu Ecclesiæ nobisque seruet incolumem. Apud Attrebatos Kalend. Januarijs. 1583.

R. D. T. additissimus,
 Andreas Hoyus Brugensis.

A

E

PROVERBIALES FORMVLÆ
TOTO OPERE HOC TERTULLIA-
NIACO CONTENTÆ, BREVIORIBVS
SCHOLIIS ILLV-
stratæ.

1. Abiit iam, & reuertit debet. *Tom. 1. lib. de Testi. Anima cap. 4. num. 22.*

Rouerbij huius, quod Teutonibus Gallicisque etiam visitatum, usum ipse Tertullianus fufissime explicat; vt: Abiisse hominem, sit: e corpore excessisse animam, atque ita inter viuos esse desisse. Sic Græci vti his verbis solent: διχθεσθαι, κατοιχεσθαι, ἀπέχθεσθαι, ἀποϊνεσθαι, hoc est: mori; quæ omnia abitum excessumque significant. In dictiuncula: iam, quæ longum spatium innuit, tota Prouerbij vis videtur consistere. Tanta vis fuit veritatis de resurrectione & immortalitate Animæ, vt ea ex hominum animis, ne in tantis quidem vanarum opinionum tenebris, à maioribus veluti per manus tradita, potuerit euelli; sed trito visitatoque Prouerbio sit frequentata, de ijs qui iam dudum essent defuncti; quasi præsumerent, hoc est, præciperent, & anticiparent animis, corporum resurrectionem; siue animorum, qui excesserant, ad sua corpora reditum, ἀναστροφῆν, ἀναστάν, hoc est: Reuertit, ἐπαναστρέφειν, ἢ ἀναστάν.

2. Abruptum amplissimum salire. *Tom. 3. lib. 5. aduers. Marc. c. 14. num. 231.*

Salire, pro: transilire vel saltu transmittere. Vt sit omnino, aut verba saltem intermedia prætermittere. Ab ijs sumtum, qui malunt compendium facere itineris, saltu; quam dispendium commodiore ambulatione. Sic: Maximum campum leuissimo saltu transuola, Scaliger ad Cardanum. Explicat se mox Tertullianus: *Ademisti tanta de scripturis*, hoc est, intercidisti, reiecisti, & abruptisti, vt la cunæ in librorum contextu permagne existent. Lib. 5. aduers. eundem: *Quantas foueas in Epistola fecerit, auferendo qua voluit*: Virgil. lib. 4.
His medium dictis sermonem abruptit.

3. Acie figere. *Tom. 1. lib. de Pall. c. 4. nu. 84.*

Est acute, intentis, & quasi defixis in rem oculis intueri. ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Virgi.
Oculos horrenda in virgine fixus.
Vt qui vestibus, à naturæ moderatione alienis, hominesque transfuersos de recto statu agentibus induti, palam conspiciendos se, aut potius deridendos præbent, omnium oculos in se conuertere velle videantur. Vt tamen huiusmodi inspectio, siue spectatio, quam captant, cum probro contumeliaque eorumdem, gestantium, sit coniuncta; vt non laudi, sed vitio vertat. Huic subiungitur: *Digito destinare, Nutu tradere*, de quibus infra.

4. Acies machæræ exerta. *Tom. 5. lib. de Pudicit. cap. 14. num. 115.*

Quum quasi plenæ iuris, auctoritatis & potestatis habentæ effunduntur in aperta obiurgatione. Apud

Virgil. Ense recluso ibat. Cui contrarium est illud Cicer. 1. in Catil. At nos vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim Seu. Conf. verumtamen inclusum in tabulis, tamquam gladium in vagina reconditum. Sic in Apio: Dentes exerti, ad vulnera infligenda acuti & erumpentes.

5. Nihil ad Andromacham. *Ibid. c. 8. n. 65.*

Adudere videtur ad veteris alicuius Tragici fabulam, nomine *Andromache* inscriptam. Et ex Tertullianus colligere est, nihil aliud isthoc Prouerbio significari, quam hisce: Nihil ad versum, nihil ad Bacchum, & ἄνδρος ἐπιθῶ, ἀπεσθδόνουσα, hoc est, aliena à re. Nam hæreticos cum histrionibus comparat. Hi allegoricos gestus accommodantes canticis, alia longe à præsentibus & fabula & scena expriment, (vt videatur ad Græca Prouerbia respexisse, ἐπιθῶ τοῦ θεοῦ ὁρῶντος αὐτοῦ, ἢ ἐπιθῶντος, vel ad τὸ ἀποσχεῖσθαι, Extra chorum saltare, & : desaltare) illi, hæretici scilicet, easdem parabolas quo volunt tribuunt, non quo habent aptissime excludunt.

6. Ad scamma producere. *Tom. 2. lib. ad Martyras, cap. 3. num. 44.*

Renanus: Locus certaminis, in quo congregantur athletæ, σκάμμα Græcis dicitur, quod is fossa cingi soleret, παρὰ τὸ σκάπτειν. Hinc Prouerbialiter dictum D. Hierony. de *scammate* & loco certaminis egredi; pro eo quod est: A proposito digredi, siue, Lineas transilire. Sic enim apud illum legendum, scribentem aduersus errores Ioannis Hierol. ad Pammachium: Quum ergo ista quarantur, inquit, cur tu ommissis, super quibus pugna est, de *scammate* & loco certaminis egrediens, in peregrinis & longe alienis disputationibus immoraris? Porro seipsum exponit, quum addit: *Et loco certaminis*. Et, enim idem valet, quod: id est. Non omittendum, valde signanter loqui Tertullianus. Nam athletæ & gladiatores produci dicuntur in spectaculis ab ipsis munerarijs qui ludos edunt. Sic mox: *vt ad stadium tribunalis bene exercitati incommodis omnibus producatur*. Ex sententia Tertullianus est in theatrum, arenam, locum publicum certaminis adducere, ostentandi periclitandique artem, vireis, gratia; & premium, siue βεγελεῖον auferendi, in arenam descendere. Paulus Leopard. Lib. 1. Miscell. cap. 22. vocis significatum explicat: & *stamma* Erasmi, & Cælij refutat. B. Ambr. lib. 1. Offic. Adhuc athletæ in *scammate* sunt, etiam Prouerbialiter, quasi dicat: Etiamnum de præmio certatur, & palma dubia est.

7. Ad quod venimus, hoc age. *Tom. 3. lib. 4. aduers. Marc. cap. 7. num. 65.*

In sacris imperati solitum silentium, his verbis: *Faucte linguis*; & Græce, σῆμα τῶν ἐσω λέων, & eadem de causa clamari solitum: *Hoc age*. Idque Plutarchus in Numa dicere videtur: ὅν ἔργον πῦρ μὴ γινῆναι ἡμῶν διασφραζόμενος,

A

ὅταν ἄρρον παρὲς ὄρνισιν ἢ δυσίαις διατρέβῃ, βοᾶσιν, ὅσα ἀγα.
Muret. Variar. Lect. 15. lib. Prouerbium igitur erit, quod ad rem institutam attentum aliquem esse iubemus, vt in eam vnam tota mente incumbat: vt nec verbis aliud vsurpet, nec in animo secum cogitet.

8. Ex aere collatio. Tom. 3. lib. aduers. Valent. cap. 12. num. 1, 6.

Rhenanus: Quamquam hic symbolæ & collationis fit mentio (nam Tertull. conferunt, inquit, in medium, & mox: vnum omnes bonum conferebant. Item Irenæus: Vnumquemque, inquit, eo quod habebat in se optimum florentissimumque conferentes, collationem fecisse. Rursum mox: Et secundi Christi, quem Soterem dicunt, ex collatione composita fabricatio) nihilominus, quando Vet. exemplaria constanter habent: *Aere collatio*, video non tam *collatio*, legi posse, quod omnibus obuium est, quam: *collocatio*, pro: aere mutuatio & alieno; quod in vnum conferentes boni viri, & apud amicum negotiationi intentum collocantes, sic illum quem ornant, tum adiuuant, prius ab eo sibi cauentes Vnde fortassis vulgo Afrorum vsitatum id temporis Prouerbium, vt: *Aere collocatio*, aliquid fieri diceretur, aut diues quispiam esse iactaretur, qui proprijs opibus non polleret, sed commodatijs & alienis. Sane apud Irenæum alio loco de hoc ipso Sotere legitur: In eum disponentibus velut florem suum: vt *collocatio* sic hinc depositum. Idem sensus erit, si *collatio*, legas, aut certe non magnopere diuersus. Equidem apud veteres multa fiebant *Aere collatio*; quibus operibus inscribentur hæ notæ: **AERE COL.** Ad quem morem fortassis hic respexit Tertullianus. Stips collatio, quæ in pauperum vltus erogatur; & collatio siue collecta, quæ & indictio, pensitationis pecuniariæ genus: est & *πρωτόλον* collatio in cænæ adparatum siue pecuniaria, suæ penuarii. Vnde, *Cæna collatio*, sodalium aut contubernalium accubatio, vbi suas quisque adferunt epulas, & *εργον*. Prouerbium in eos conueniet, qui per se nihil valent, sed toti alienis nixi sunt opibus, quibus subtractis corruant, & fide fortunaque fiant expertes. Diuites in aere alieno, vti Horatius dixit: *Meo sum pauper in aere.*

9. Æsopi graculus. *Ibidem* c. 12. num. 139.

Rhenanus: De hoc exstat Apologus inter eos qui *Æsopo* vulgo tribuuntur. Vnde Græcis natum Prouerbium: *ἄισωπιος κολοιδός*, id est: *Æsopicus graculus*, Dicit solitum in eos, quia aliena pro suis ostentant. Horat. 3. Episto. lib. 1.

*Quid mihi Celsus agit? monitus, multumq; monendus,
Priuatas vt querat opes, & tangere vitet
Scripta, palatinus quæcumq; recepit Apollo.
Ne, si forte suas repetitum venerit olim
Grex auium plumas, moueat cornicula risum
Furtiuus nudata coloribus.*

Gabriæ *μυθολογία τὸ ἐπιμύθιον* ad sententiam Tertull. est plane accommodatum.

*Ἄλλοις τοῖς ἄεσίαις ἡμφοσιμαῖς
Ἡὺ χει κολοιδός ὄρνέων ὑπερφέρειν
Πρωτόν δὲ δῶρον ἢ χειλιδὸν ἢ ἐπὶ ἀκρῶ.
Μεθ' ἢν ἀπαντες. ἢ τὰ γυμνὸς εὐρέθει.*

Ἐπιμύθιον, τὸ ἐξ ἐργῶν κέρει διαλύεται. Quod sic veritimus:

*Dum iactat alienis amicta plumulis
Præstare volucres ceteras cornicula;
Hirundo primum deripit munus suum,
Exinde reliqua. & nuda tandem cernitur.*

10. De Æsopi puteo Asinus. Tom. 3. lib. 4. aduers. Marc. cap. 23. num. 349.

VT subaudiatur verba: modo venis, modo apparuisti. In eum qui aliunde incognitus, nullaque celebritate nominis præclarus, & quasi ex angelo modo ad-

B

C

D

uenit; qui latuit, siue, vt verbo Horatiano vtar, sefellit hæctenus; quique subito magnum quid & præclarum audeat iactare, immo auctoritatem & gratiam cum fama sibi vindicare. Quum Apologus, inter Æsopicos, hic non exister, futile esset aliquid hic ex coniectura adferre, vnde ortum sit prouerbium: quidquid alij nugentur *πρὸς τῆς ὄνυ παρὰ μύθεως.*

11. Agina media, seu: Aginæ æquilibrio ferri. Tom. 3. lib. aduers. Hermog. cap. 4. 1. num. 142. & Tom. 5. lib. de Pudic. cap. 9. num. 73.

IN lib. de Pudicit. Non enim admittetur exemplorum adquatatio, licet in agina congruentissima, si fuerit salut. nocentissima. Si, vt ait Rhenan. ex Festo: *Agina* est foramen illud in quo inferitur scapus trutinæ, hoc est, in quo agitur siue vertitur trutina, & tum in media *agina* consistere trutina dicatur, quoties accidit æquipoindium, vt neutra pars propendat: idem erit cum *Ansa* (quantum ad Prouerbij vsum) quæ est *λαβή*, in qua examen vertitur, siue in cuius meditullio lingula obuertatur, & huc illuc nutat, dum lancibus æquatis respondeat summo puncto, hoc est, neutro inclinat, sed æquo momento discrimen partiarur. Vltus Prouerbij esse poterit in eos, qui neutrarum partium sunt, sic vt neque hos neque illos offendant. In eos qui virtutes amplectuntur, quæ mediocritates sunt quædam inter extrema vitia constitutæ. In iudices integros, & similia. Videantur Adnotat. Pamelij.

12. Alexandro sublimior. Tom. 1. Apolog. cap. 11. num. 173.

IN elati excelsique animi homines. Decantatissima animi in *Alexandro* Magno altitudo, quæ in dictis iacta ac factis eniuit. Qui nihil sibi quod ipse perficeret, à patre relinqui, puer doluerit; qui in Olympijs stadium decurrere, nisi cum Antagonistis Regibus, recusarit; qui Asiaticum regnum dispartiri cum Dario, rebus integris, noluerit, qui quum ab Anaxagora innumerabiles esse mundos audijisset, illacrymarit, qui nedum vnus dominus esset factus.

13. Amazona audacior. Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 1. num. 14.

AMazones, vel *Amazonæ*, singulare omnium seculorum exemplar, inquit Iustin. lib. 2. Quarum audacia, plusquam virilis, plena facinora, bella, expeditiones commemorantur. At quoniam audacia in muliebris sexu cum impudentia plerumque est coniuncta; Prouerbium in eos conueniet, qui impudenter sunt audaces & temerarij. Videantur Adnotationes Pamelij.

14. Aries in nos temperatur, quo quassatur caro. Tom. 3. lib. de Resurr. carn. c. 5. n. 43.

ARies, trabs funibus tensa suspensa, cuius caput ferro vestitur, vt durissimam, arietis instar, frontem videatur habere & more etiam arietis retro ducitur, vt maior impetu feriat, subruatque muros. Hinc verbum *temperari*, quod in adparatu & libratione in ictus destinata, arte opus esset & certa temperatura. Subiungit Tertullianus verbum *quassatur*. Virgil. pulsabant ariete muros, labat ariete crebro ianua, arietat in portas. Cicero: Aries murum percussit. Prouerbialiter dici poterit, pro eo quod est validum argumentum nobis obijcitur, quod difficile sit dissoluere. Aperta vi oppugnatur. Vt Arietes & Cuniculi in argumentis, inter se opponantur.

15. Aristide iustior. Tom. 1. Apolog. c. 11. n. 173.

TAm celebris apud Græcos, & præsertim Athenienses iustitia & æquitas *Aristidis*, vt & *δικτής* cognomentum meruerit. Tanta non legum modo, sed æqui boni etiam fuit in homine obseruantia; vt hoc solo nomine in exi-

E

F

G

H

A

lium ab improbis sit eiectus, & diuersis studijs cum The-
mistocle Remp. administrarit.

16. Aspīs à vipera venenum mutuatur. *Tom. 3. li. 3. adu. Marc. cap. 8. num. 53.*

DE *Aspide* sic Plin. l. 8. c. 23. Colla *aspidum* intumescere nullo ictus remedio, præterquam si confestim partes contactæ amputentur. Tam præsentaneum scilicet est venenum. De *vipera*, eodem lib. cap. 29. Serpentum *vipera* sola terra dicitur condi, ceteræ arborum aut saxorum cauis, (sed Aristot. lib. 5. de natura animal. contra tradit, *viperam* sub petris sese condere, reliquas serpentes in terra abdi) omnia secessus tempore veneno orba dormiunt. Lib. 7. c. 2. ait: Qui montem Athon incolant, *viperinis* carinibus ali. Quod certe argumentum est veni minus efficientis. Prouerbio igitur isto significabitur pestilentissimum à minus malo ad nequitiam edoceri.

B

17. Attalicæ diuitiæ. *Tom. 5. lib. de Ieiunio cap. 15. num. 93.*

SI *Attalicæ* legatur, nihil difficultatis; notæ *Attali*, Regis Pergameni, *diuitiæ*, quas pop. Rom. ex hæreditate adierit. De quo Horat in *Odīs*:

Non opes neque Attali,
Ignotus hæres regiam occupauit.

&c: *Attalicis* conditionibus. Vt magnificæ & superuacaneæ illæ *diuitiæ* atque delitiæ, pani opponantur; hoc est: simplicissimo victui. Sin *Atellane*; personæ illæ in cultu & vestibus lautitiæ intelligentur. Nam *Atellanis* (ex *Atella*, Campaniæ oppido) histionibus celeberrimis hoc ius concessum erat, vt personam in scena deponere non cogentur. Vnde fabulæ personatæ, pro *Atellanis* κατ' ἐξοχῆν. Dicitur in vestitum superuacaneum, & ad luxum ostentationemque comparatum.

18. A toga ad pallium. *Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 5. nu. 94. & cap. 6. num. 116.*

C

Rhenanus: *Pallium* Græcorum erat & Philosophorum. Hoc etiam Romani *toga* reiecta amiciebantur. Hinc illud admirantium vulgi dicitur de potentioribus ad Christianam religionem transgressis: *A toga ad pallium*. Vnde motus Tertull. vt scriberet pro *Pallio* librum. Amian. Marcell. de Iuliano Aug. Namque in pace, inquit, eius mensarum tenuitas erat recte noscentibus admiranda, velut ad *pallium* mox reuersuri.

19. Cæcus à cæco in eandem deductus foueam. *Tom. 3. lib. 3. adu. Marc. c. 7. nu. 44.*

Prouerbiū vel ipsi Seruatori vsitatum, Luc. 6. quoties indoctus indoctum docere conatur, vel imprudens imprudenti dare consilium; atque ita in eosdem errores, aut prauas opiniones secum præcipitat: Tertullian. sic interpretatur: Ab eodem rationem errorum & ducatum mutuari.

D

20. Cæcus in petram offendit. *Tom. 3. l. 5. aduers. Marc. c. 7. num. 119.*

Tertullianus allegoricus de Marcione qui errorum prauitate excæcatus, male de Christo (petra spiritali) sentiret. Non absimile: Impingere in scopulum. Lib. de Trinitate, cap. 28. Duobus istis locis, quibusdam effosis luminibus orbatus, totus sit in doctrina sua cecitate superatus. Vsurpabitur in eum, quem opinionum peruerfitas ad absurda quæque præcipitem agit.

21. Cædere cominus. *Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. ult. nu. 205. & lib. 3. c. 5. nu. 14.*

COMINVS cadere, cominus dimicare, συστάχων μάχαι, καὶ ἐγγύθεν; cui contrarium, ἀπέσθην, διὰ δεξιῶν

ἢ βελῶν. Translatum à bello, in quo nunc conferti pugnant gladijs, & : conferere, siue conferre manus dicuntur; nunc machinis aut etiam amentis procul telain hostem torquentes. Vtemur eo, quum significare voluerimus, nos rem propius, seu de propinquo velle expendere, agitare, & disputare. Argumenta ex rei ipsius natura, non extrinsecus adsumta, ad infirmendam alicuius sententiam, adferre.

22. De calcaria ad carbonariam. *Tom. 3. lib. de Carne Christi, cap. 6. nu. 52.*

Rhenanus: *Calcaria* taberna est, vbi calx adseruatur aut venditur. Sic *carbonaria*, à carbonibus. Vfus erit, quum res sordida aut molesta, æque sordida aut molesta mutatur. Et elegans Prouerbiū est, quoties de impuro loco ad nihilo puriorem nos recipimus. Quum ex vno malo in aliud diuersum incidimus. Postquam Tertullianus Marcionis respondisset impurissimæ hæresi, ad Apellis æque impuri confutationem sese accingit. Non absimile: E Scylla in Charybdin, è fumo in flammam. Nisi quod illo Prouerbio quædam malorum diuersitas, & quasi repugnantia significari videatur, vti calx & carbones, ratione contrariorum colorum, repugnant. Sumtumque est ab ijs, quibus sordes odiosæ, neque facile vestitum contaminari sibi patiuntur, quod fuligo vtrorumque efficit.

23. Campis suis diffundere. *Tom. 5. lib. de Trinitate, cap. 6. num. 26.*

Hæc inter se opponit Nouatianus: *Intra hæc corporis nostri lineamenta modum aut figuram diuine maiestatis includere; & : suis illam interminatæ magnitudinis campis sine villo sine diffundere*. Nota sunt patentia æquora camporum & immensitates, in propria vocis significatione. Et illud Virgilij:

— Equites Messapus in armis,

Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.

κατὰ τὴν μεταφορὰν hæc: Rhetorum campi; In aliquo campo Oratorem versari; Ex ingenti quodam immensoque campo in exiguum gyrum Oratorem compellere. Et: Hæc latissimum dicendi campum Rhetori solent aperire. Ex quibus & huius & sequentis Prouerbij vsus patet.

24. Campus fufus & latus aperitur. *Ibid. cap. 28. num. 127.*

Cvi contrarium: Non habere satis magnum campum, in quo versetur, apud Ciceronem. Nouatianus etiam alibi eodem libro: *Hæc breuiter sint nobis dicta & strictim posita, & non longa disputatione porrecta, Latius enim potuerunt porrigi, & propensiore disputatione produci*.

25. Capitis supercilio loqui. *Tom. 3. lib. adu. Hermog. cap. 27. num. 91.*

In *supercilijs* notatur fastus, qua parte aut negamus, aut annuimus. Haud dubie mutuatus ab Homero illud est Tertull. *Iliad. α. Thetis ad Iouem*:

Νημερτὲς μὲν δὴ μοι ὑπὸ χαροῦ, κατὰ ἰδουον.
id est.

Haud dubitanda mihi promitte atq; annue.

Respondet Iupiter:

Εἰδ' ἄγε τοι κεφαλῆ κατὰ τοῦ σωμαί, ὄφρα πεποιθὴς;

Τῷ το γὰρ εἴς ἐμὲ δὲν γε μεδ' ἀθανάτοισι μέγιστον

Τέκμαρ. ἔ γδ' ἐμὸν παλιν ἄχρετον, ἔδ' ἄπαιθρον,

ἔδ' ἀπελούπητον γ' ὅ, τι κεν κεφαλῆ; κατὰ νδ' σοι.

ἢ καὶ κτανέησιν ἐπ' ὄφρα σὶ νδ' σε κρονίων. id est,

Annutabo tibi capite, vt bene fissa quiescas,

Hoc siquidem magnum est Djs cum immortalibus à me

iudicium, neq; enim reuocabile mi, neq; fallax,

Quodque tibi capite annutaro, neque imperfectum.

Dicta *supercilijs* Saturnius annuit atris.

E

F

G

H

A Vnde Plinius Lib. 1. Epist. ad Octauium Rufum: Vnde in quo me fastigio collocaris, quum mihi idem potestatis, idemq; regni dederis, quod Homerus Ioui:

Τῷ δ' ἔπειθ' ἐπέειπεν ἰδὼν ἑδωκε πατήρ, ἔπειθ' ἄνδ' ἔδωκεν,
Vnum concessit voto pater, annuit vnum.

Nam ego quoque simili nutu ac renutu respondere voto tuo possum. Huc pertinere non temere existimem: Censorium supercilium, quasi qui supercilio solo vel damnet, vel probet; quod alij tetricam seueritatem interpretantur.

26. Catharticum dare. Tom. 1. lib. de Pallio cap. 5. num. 111.

Kαθαριστικὸν ἢ καθαρτικὸν Φάρμακον, ἢ καθαρσις, medicamentum ventrisium, siue quod aluum deijcit. Hinc ὑπὸ Πλάτωνος dictum Hippocrati. Explicat se Tertull. Sermone me suscipisti medicamine sapientissimo, ex Græco Senario:

B λόγῳ τῆ ἐπιφάνειας Φαρμάκῳ σοφωτέρῳ.
καθαίρει, est lustrare & expiare; ad quod adludit, Horat. lib. 1. Epist. 1. loquens de vitij animi:

Sunt verba & voces, quibus hunc lenire dolorem
Posis, & morbi magnam depellere partem.

Et:

—sunt certa piacula, que te
Ter pure lecto poterunt recreare libello.

Huc pertinet: Elleboro purgare, & similia.

27. Catone sapientior & grauior. Tom. 1. Apolo. c. 11. num. 173.

Catum Sabiniacutum dixerunt, vnde Catonum nomen. Huius autem Catonis, apud Tertull. primi & Censorij, elogium, habes apud Plinium l. 7. c. 27. & apud Cicero. lib. de Amicit. vbi de Catone Lælius: Aut enim nemo iaut, si quisquam, ille sapiens fuit. Et in lib. de Senect. qui Catonis huius nominis inscribitur.

28. Caucafo abruptior. Tom. 3. li. 1. aduers. Marc. cap. 1. num. 15.

Caucasus, mons Scythiæ vastissimus, cuius, vt ait Plin. l. 6. c. 5. iuga, in Colchica Ponti regione ad Rhiphæos montes tonquentur, altero latere in Euxinum & Mæotim deuexa, altero in Caspium & Hyrcanium mare, varijs nominibus. Virgil. 4. Æneid.

—Duris genuit te cautibus horrens
Caucalus, Hyrcanag, &c.

quibus verbis: abruptum explicatur. In hominē agrestem, & durum, intractabilem & inhospitalem.

29. Cerebrum vel non cor habere. Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 10. num. 118.

In hominis cerebro, spirituum vitalium receptaculo, suprema & quasi regia rationis potestas, in co. de totus ipse vitæ fons, & sapientiæ sedes. Hinc vecordes & insipidi, cerebro cor deque vacui dicuntur. Atque adeo ipsa corporis vitia, si vel cerebro vel cordi sint adfinia, mentem quoque & rationem labefactant. Notus Æsopi apologus de vulpe caput larua admirante: ὁ δὲ ἀκεφαλὸς, καὶ ἔργον ἐφαλον ὄντα ἔχει πρὸς τὰς κατὰ τὴν ψυχὴν ἀλογίους. O quale caput, & cerebrum non habet.

30. Cerui in prælio. Tom. 2. lib. de Coron. milit. c. 1. num. 18.

Rhenanus: Prouerbialē figuram sapit, natum vt apparet, ex illo Chabriæ Apophthegmate, qui dixit: Formidabiliorem esse ceruorum exercitum duce leone, quam leonum duce ceruo. Meminit Plut. Ceruus & simplex & notæ timiditatis animal, cuius omne in fuga præsidium, quum sit perniciosissimum. Hinc cerui viri dicuntur, qui fugæ magis quam viribus fidunt, quique formi-

dolosi sunt. Quibus Mauors, vt ait Virgil lib. 11. Ventosa in lingua pedibusque fugacibus; & apud Homer. Iliad. 2. Achilles Agamemnoni timiditatem in congressibus præliorum exprobrat:

δινεθαίρες κινδὸς ὄμμα τ' ἔχων, κρηθὶνὴν τ' ἐλάοιοιο:
Ebrie, ceruinum cor habens, oculosq; caninos.

31. Chrysiippus ad elleborum. Tom. 3. lib. de Anima cap. 6. num. 89.

Chrysiippus Cleanthis discipulus, homo acerrimo ingenio, de quo versiculus:

εἰ μὴ δὴ ἦν χρισπιππος, ὅστις ἂν ἦ σοφός.
Nisi suat Chrysiippus, haud suat Stoa.

Refert Valer. Max. l. 8. c. 7. Carneadem cum Chrysiippo disputaturum, elleboro se ante purgare solitum, ad exprimendum ingenium suum attentius, & illius refellendum acrius Idem A. Gell. li. 17. c. 15. Carneades Academicus scripturus aduersus Stoici Zenonis libros, superiora corporis elleboro candido purgauit. Et cap. vbi ellebori efficiemtem & duplex genus explicat. Et Plinius lib. 25. cap. 5. idem Carneadi attribuit, & ellebori naturam describit. Tertullian ipsi Chrysiippo tribuere videtur: Sententias suas n n intelligendo, valetudinis corruptelam suspicari. Quod Valerius de Chrysiippo eodem capite scribit: Cuius studium in tractandis ingenij sui monumentis tantum operis laborisque sustinuit, vt ad ea quæ scripsit, penitus cognoscenda, longa vita sit opus. Et vt Cicero de eodem: Quædam, inquit, proponebat, quæ ne ipse quidem potuit disfoluere. At Lucianus fabulatur in 1. verar. Narrat. lib. Non licuisse Chrysiippo in beatorum insulam immigrare, nisi quartum iam iumto elleboro. Adludens huc, quod ter in vita bibisse memoratur. Hinc elleborum bibere, edere, eoque se purgare iubentur, qui mentis capitique vitia sibi leuari velint.

32. De cælo superuenit. Tom. 1. Apolog. capite 10. num. 162.

Videantur Adnotationes Pamelij. Explicat Tertullianus in ignotos, & vel ex inopinato apparenteis; qui & cœlites & cælo delapsi, vel e cælo cecidisse dicebantur: ὑπεροπτερισ. Illud sumptum videri potest à scenis Tragicis, in quibus, fere, ἀπὸ τῆς μηχανῆς θεός. Est enim machina supra scenam locus, vnde ex improuiso Deus aliquis apparebat.

33. De cælo in cœnum. Tom. 2. lib. de Spect. cap. 25. num. 189.

Tertullian. De Ecclesia Dei, in Diaboli Ecclesiam tendere. Et lib. de Coron. milit. De castris in castra tenebrarum nomen de ferre. Elegantiā adfectauit Tertull. ἐκ τῆς παρηγομασίας, vt sit luci tenebras, vitæ mortem præferre. Quum ab honestissimis actionibus studiisque, ad flagitia, ad vanas turpesq; exercitationes deflectimus.

34. Cœna æstiuā post assum. Tom. 3. lib. de Anima, cap. 32. num. 387.

Videtur innuere Tertullianus in cœnis æstiuis, post assum, hoc est: carnes assas, nihil præterea ferculorum importari solitum, ita vt finis cœnæ fuerit assum. Vti Empedocles, in ardenti Ætna probe assus, in nullum aliud corpus est mutatus, atque ideo finis fuit metensomatoseos. Quid si huc adludat: Græcis, qui oua cum turdis & leporinis carnibus ac mellitis placentis, secundas menfas dabant, mos iste fuit, vt in fine cœnæ linguas igne torridas post sermones, degustandas darent. Quare, finitum aliquid esse, nihil esse reliqui, Prouerbio significabitur.

A lorem quemcumque proximum adtigerit, præterru-
brum & album. Itaque adagium pater in hominem
versipellem, inconstantem ac pro tempore in omnem
habitum sese vertentem. Cui simile: Proteo muta-
bilior.

36. Cræso & Crasso copiosior. *Tom. 1. Apolog.*
c. 1. num. 173.

Croesi Lydorum Regis opulentia apud Græcos in
Proverbium abiit, qui Cyro Persæ bellum facere au-
sus. *M. Crasso* apud Roman. diuitis cognomentum additū,
qui in agris suis Sestertium vices mille possedit & nemi-
nem esse diuitem, nisi qui exercitum alere possit suis fru-
ctibus, dixisse memorat Cicer. in Paradox.

37. Cubito pellere. *Tom. 3. lib. de Anima, cap. 55*
num. 605.

B Si quid perperam dictum, aut improbius, reprehē-
dimus, in latus proximi, cuius dicta non probamus,
cubitum impellere solemus, & procul à nobis, quasi
abhorrentes, detestationis causa, arcere. Horat. libro
1. Episto. 6.

Mercedem seruum, qui dicit nomina, leuam
Qui fodiat latus.

Intelligit seruum à memoria, siue nomenclatorem. Vbi
fodere latus, est manu vel pungere, vel tondere, quod
fit monendi, suggerendi, & impellendi gratia. Erit igitur,
ad spernari & respuere homines tam praua opinione
imbutos.

38. Cuneo extrudere. *Tom. 3. l. 1. aduers. Marc. c.*
21. num. 150.

C Hoc cuneo veritatis omnis extruditur hæresis. Cuneus, fer-
reum vel ligneum instrumentum, quo, vt ait Vir-
gilius, scindebatur fissile lignum; à cuius forma, *Cuneus*
in acie pedites conferri, qui iuncti cum acie, primo an-
gustius, deinde latius procedunt, & aduersariorum or-
dines rumpunt, quia à pluribus in vnum locum tela mit-
tantur. Quibus opponitur ordinatio, quem forcicem
vocant, quæ lectissimis militibus conferri in V. litteræ
formam componitur, & illum *cuneum* excipit, atque ex
vtraque parte concludit. Quo facto, aciem non potest
erumpere. Ex priore significato sunt illa: Malo nodo ma-
lus quarendus *cuneus*; à lectoribus roborum, pro, malum
malo retundere; &: clauum clauo pellere. Ad quæ hic
adludere videtur Tertull. In sequentibus ludere videtur
altero significato.

39. Cuneo occurrere. *Tom. 3. lib. de Resurr. carn. c.*
2. num. 18.

Suuntum à re militari. Virgil.
Agnina densentur cuneis. - &: omnes
Dant cuneum, densaq, ad muros mole feruntur. &:
Qua globus ille virum densissimus vrget.

Eritque valida confertaque alicuius rationibus argumen-
ta opponere.

D 40. Cuneum primum congressionis armare. *To.*
3. lib. adu. Valent. c. 3. num. 24.

Cvi subiungit Tertullianus: *detectorem conscientie illo-*
rum, primam hanc victoriam auspicamur. Sic Antecur-
sores, equites præmissi, solent detegere hostileis copias,
insidias, & numerum. Et prima victoria quasi omen est
pugnæ. Omnia translata à conflictu martio prælij, ad dis-
putationem, quod est certamen litterarium.

41. Demosthene eloquentior. *Tom. 1. Apolog.*
c. 11. num. 173.

Nihil Demosthenis oratoria vi clarius, inquit Valer.
Max. lib. 4. capite 5. & cap. 7. libro 8. Demosthenes, cu-

ius commemorato nomine, maximæ eloquentiæ consum-
matio audientis animo oboritur. *Quintil. lib. 9. eiusdem*
commemorat elogium.

42. Digiti nutu loqui. *Tom. 3. lib. adu. Hermog.*
c. 27. num. 91.

In Apolog. cum digitorum suppurarijs gesticulis. Præcis vsi-
tata supputandi ratio, quæ fiebat digitorum flexu. *A*
Vener. Beda loquela digitorum, siue per gestum digito-
rum, dicitur. *Alex. ab Alexan. lib. 1. cap. 14.* Veteres gestu
manus, modo dextræ, modo sinistra & digitorum de-
pressionem aut circumflexionem, sæpe annos dinumerarunt,
&c. Ad quem morem adludit Tertullian. quum addit:
nutu accommodato; alius tollens, & quasi retro iactans. Vsur-
patur in hominem plus nimio sibi sumentem, & pro arbi-
tratu suo, quod lubet, statuentem.

43. Digito destinare. *Tom. 1. lib. de Pallio, capite*
num. 84.

Tertullianus l. de Veland. virg. dum, digitis demonstnan-
tium titillatur. Est potentis, digitis denotare & mon-
strare. Horat. Ode lib. 4.

Quod monstror digito prætereuntium,
Romane fidicen lyra.

& lib. Epist. od. 4. explicat nostrum proverbium ex Ter-
tull. sententia:

Videsne sacram metiente te viam
Cum bis ter vlnarum toga,
Vt ora vertat & huc euntium
Liberrima indignatio?

44. Dimicare ad certum *Tom. 3. lib. 3. adu. Marc.*
cap. 5. num. 14.

Solent gladiatores & pugiles inter se congressuri, an-
te quam ad manus ictusque veniant, quoddam quasi
præludij speciem edere; &, vt B. Paulus ait, ærem ver-
berare. *Virgil. lib. 5.*

Talis prima Dares caput altum in prelia tollit,
Ostenditque humeros latos, alternaq, iactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.

Tum postmodo:

Immiscentq, manus manibus, pugnamq, laceffunt.

Et lib. 12.

-Ventosque laceffit

Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.

Potest & videri sumptum à iaculatoribus, qui scopum, ad
quem colliment, sibi proponunt. Huc pertinet B. Pauli
illud 1. Cor. 9. *Ego itaq, sic curro, vt non in incertum; sic pugi-*
lem ago, non velut ærem feriens.

45. Dimicare cominus. *Ibidem. vide: Cedere*
cominus, superius.

46. Epicitharisma post fabulam. *Tom. 3. lib. adu.*
Valent. cap. 33. num. 367.

Rhenanus: Quum fabulæ recensebantur olim pub-
lice, ad demulcendos spectatorum animos, qui tæ-
dio longæ narrationis iam languebant, in fine, prius-
quam dimitterentur, citharædus aliquis prodibat. Solent
& ante & post iustam fabulam quædam cani non adeo à
re aliena, ad Auditorum fastidia dispellenda dumtaxat.
Vnde illa proœmium quasi præcentio, *πρὸ τῆς ὀμιλίας*, ante
cantum ordinariū, quod Rhetores per translationem
suæ orationis Exordium dixerunt. In Poësi, Prologus,
& contra, Epilogus. In tibiærum intentione, Proaulion.

Poterit dici, corollarium vani alicuius cœpti,
aut commentum ad-
ditum.

F

G

H

A

47. Fauos post fella gustare. *Tom. 2. lib. de Cor. milit. c. 14. n. 196.*

Rhenanus: Prouerbij speciem habet, de eo vulgo dici solitum qui toleratis aduersis, lætioribus tandem rebus potitur. Huc faciunt illa: Ex tempestate in portum; post agonem corona. Vulgare: Ab atro pane ad cādidum; virtutis radices amaræ, fructus suauissimi.

48. Fibulam laxare seu relaxare. *Tom. 2. l. de Cor. milit. cap. 11. num. 144.*

Rhenanus: Prouerbialiter dictum, pro: Aperire fenestram, & ansam dare delictis; quæ & ipsa Prouerbij schema habent. Huic opponitur quod idem lib. de Monogamia dixit: *fibulam imponere*, quod est, compescere & cohibere. Natum videtur à *fibula* cinguli, qua vestis fluxa adstringitur, vel adstricta remittitur. Virgil.

Aurea purpuream subnectit fibula vestem.

Sed quoniam ad carnis lubricas voluptates plerumque Tertullianus refert; referri poterit ad *fibule* adstringentium, qua olim adolescentulis in venerem prurientibus pronisq; partibus genitales traiciebant, quod *in fibulare* vocabant. Cuius rei ratio est apud Corn. Celsum, mentio apud Martial. & Iuuenal. ut in eos dicatur, qui, ruptis pudoris repagulis, in libidinem præcipites feruntur, & dissoluti in omne licentiæ genus.

49. Filum tenuissimum pendente vestigio adgredi. *fortassis: ingredi. Tom. 5. lib. de Pudic. cap. 10. num. 83.*

Tertullianus sese explicat, & à *funambulis* hoc locutionis genus, translatum significat, dum præmittit: *funambule pudicitie*. *Funambuli*, *ῥοδῶν*, & *ῥοδῶν*, per extentum funem incedebant, cuiusmodi incensus in imperitis periculo lapsus non carebat; Et hinc *vestigio pendente* (nam in aëre pendere videntur) opponit: *In gradu rotum esse, in solido esse*. In eos ergo competere, qui rem periculo plenam adgrediuntur. Ouid. de casuum humorum varietate:

Omnia sunt hominum tenui pendentia filo.

50. Fossam determinare. *Tom. 3. lib. de Præf. adu. heret. c. 10. num. 68.*

Rhenanus: ultra quam transilire non liceat, Metaphorica locutio. Vallum castrorum consuevit, vel ex cespite aggesta humo, vel ducta ingenti fossa, quam quum munitionibus nemo transcenderet, communiri, intra quam milites continebantur; vel huc pertinet, quod supra de *scammate* dictum est. Erit igitur, certas alicui leges esse præstitutas, à quibus nefas sit recedere. Græcis non abimile, *ὑπὲρ τὰ ἔσχατα μίνα πιδᾶν*, ultra fossam salire.

51. Fluctus vtrimque te inuoluunt. *To. 3. l. x. adu. Marc. c. 7. num. 50.*

A tempestate maris, & decumanis fluctibus, ad argumenta vtrimque aduersariorum capientia. Nam & dilemmate vitur Tertullian. Quasi dicat: Non est effugio locus, vtrimque siue ex vtraque argumenti parte constrictus & irretitus teneris. Potest & vsurpari in eum, qui geminis & ancipitibus malis circumcluditur. Virgil.

Vario curarum fluctuat æstu.

52. Frenare. *Tom. 5. l. de Pudic. cap. 16. nu. 136.*

Tertullianus: *Tenebitur frenandis continentia coniugis*. Vilitatissima ab equis Metaphora. Virgil.

Iustitiaque dedit gentis frenare superbæ.

Horatius:

Hunc (animum) frenis, hunc tu compescce catenis.

hoc est: coercere & comprimere animi perturbationes. Cui opponere ex Tertull. *fibulam laxare vel relaxare carni*. Cicero: alicui frenos furoris injicere, & alicuius furorem frenare.

53. Frenatos relaxare, vel laxare. *Tom. 5. de Pudicit. cap. 2. num. 22. & ibidem.*

Contraria sunt. Virg. lib. 1. Æncid.

— *Qui fœdere certo*

Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas.

Cicero: Alter frenis eget, alter calcaribus. Tertull. ad disciplinam transfuit, ut significet, vel nimia indulgentia, vel immodica severitate, in disciplinæ obseruatione uti.

54. Fronte sua proponi. *Tom. 5. l. de Monog. c. 12. num. 100.*

Rhenanus: quod libere & aperte debeat proponi, non coacte & tecte. Vera fronte apud Cicer. pro C. Rabir. est ex animo & citra fucum facere quid vel dicere: & contra: mendaci fronte & vultu, per simulationem. Hinc illud: *Fronti nulla fides*. *Frons* enim & oculi declarant maxime adfectum animi. Et apud Terentium: Vultum fingere, est componere ad simulandum vel dissimulandum aliquid. Opinor tamen verisimilius ad hoc respexisse Prouerbij Auctores. Quum in fronte pudori sit sedes (vnde perfricta frontis homines) quum quid ab honestate non discrepans, quodque non temere verat pudori, vel facimus vel dicimus: nostra fronte id nos facere vel dicere, possumus vsurpare. Quum si quid contra vel turpe vel indecorum faciendum sit, aliena fronte, siue per subornatos, id faciamus dicamusue, & nostro parcamus pudori.

55. Qui fugiebat, rursus præliabitur. *Tom. 5. l. de Fuga in persecutione. c. 10. n. 72.*

Rhenanus: Demosthenes olim fugiens ex prælio Chæronensi, in quo succubuerunt Athenienses, aduersus Philippum Macedonum Regem pugnantes, factam eam fugam, ob abiectum clypeum, exprobrantibus solitus est hoc versiculo respondere: *ἀνὴρ ὁ φεύγων καὶ πάλιν μάχισται*, hoc est: Vir qui fugit, rursus capesset prælium. Tertullianus paulo ante hæc opponit: *Stare immobiles præcipit vtrique, nec fuga mobiles, & accinctos in fugam, an in occursum Euangelij?* Hætam abijcere, & Græcis *πίπτοις*, & *ἀπὸ δουλοῦ*, *ἀπὸ τῆς πίπτοις ἀποβάλλει τὴν ἀσπίδα*, Prouerb. pro: diffidere causa, vel causæ defensionem deserere. Tertull. Prouerbio (quod à Græcis profectum) moneri possumus, non protinus despondere animum, si quid infeliciter successerit: & quum hac non successit, ut ait Comicus, alia adgredi via.

56. Funem contentionis ducere. *To. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 4. num. 28.*

Frequens est apud bonos Auctores: *Ducere funem*, quod sumptum *μεταφορικῶς* à Comica saltatione, quam *κόρδακα* & *κόρδακισμὸν* appellant. Terent. Adolph. Tu inter eos restim ductitans saltitabis; & apud Aristoph. *ῥεφέλας. οὐδὲ κόρδακι ἐλκυσον*. In quibus choreis qui præfultor est, & moderator, *funem ducit*, quem alij adprehensio fune præeuntem sequuntur. Hinc apud Ciceron. familiam *ducere* est, esse principem & auctorem alicuius sectæ, & Horat. de Pecunia epist. 1.

Tortum digna sequi porius, quam ducere funem.

Sed quid hæc ad contentionem & certamen? ad pertinem opinionum defensionem? Ad ludere igitur videtur ad aliud lusum genus, in quo forte *funem* medium vtraque pars in diuersa obtinens ad se pertrahere nitentur, & alteris extorquere. Qua in re propositum erat victoriæ præmium: quod non paucis locis à pueris obseruatur hodie: quem *funem* contentionis vel contentiosum, à partium contentione (vt *Kisbal* Flandri) in lusu pileæ palmaria,

A

maria; quum luditur datatim appellat. Tertull. qui ad- dit : *pari hinc inde nisu fluctuante*; fortasse : fluctuantem sub funem.

57. Fune contentioso diem ad vesperam duce- re *Tom. 1. lib. aduer. Iud. cap. 1. nu. 1. & Tom. 3. lib. de Resurr. carnis c. 34. nu. 254.*

VEl in vesperam trahere. Cui addit Tertull. *alternis vicibus*, vt supra : *pari hinc inde nisu*. Cicer. 2. Epist. 1. lib. Familiari. Hac controuersia vsque ad noctem ducta : & 2. Epist. 4. lib. ad Artic. Quum ad Clodium ventum est, cupijt diem consumere. Plinius : Actionem meam, vt prælia nox dirimit. & : Dixit in noctem, atque etiam illatis lucernis. Apud Roman. quum quid differri, vel in diem diffindi vellent intercessores : dicendo diem ducebant, nequid eo die ipso à Senatu decerneretur : dicebanturque diem extrahere, tempus trahere, & prolatare consultationes apud Sallust. Itaque significabitur contentio- nis diuturna pertinacia. In l. de Resurrect. carn. *contentioso fune deducere*, est argumentis prolixis perplexisque rem agitare.

B

58. Funem contentiosum alterno ductu in di- uersa distendere. *Tom. 5. lib. de Pudic. cap. 2. num. 22.*

PRater ea quæ supra adlata sunt, hoc prouerbio admo- neor, *Ductarium funem* dici, qui per orbiculos troch- læ (quæ est machina tractoria, cum aëro lig neoue orbiculo, qui circum axiculum versatur, siue rotula striata, quam *Caterol & Mousle* Belgæ appellant) traicitur. Qua machina vitmur in oneribus, falcibus, fæccis frumentarijs in altum adto lendis, & per fenestras immittendis. Qui funis dicitur contra demitti Virgil.

Demissum lapsi per funem.

Alterno ductu, vt supra, *Alternis vicibus*, *pari nisu hinc inde*. Idemque significabit. Vtrinque magna cum pertinacia rem disputando agitare.

C

59. Funem longum adtrahere. *Tom. 2. lib. de Veland. virg. c. 14. nu. 115.*

NOtum est illud B. Greg. in Moralibus : Oritur ex sug- gessione cogitatio, ex cogitatione affectio, ex affectio- ne delectatio, ex delectatione consensus, &c. vsque ad certam damnationem. Quæ est longa illa & horrenda peccatorum catena. Qui funes atque compedes, quibus constrictum hominem Satanas non solum in omne genus malorum, sed etiam tartaream abyssum præcipitat. Apud profanos auctores Catena negotiorum, Catenati labores. Pindar. *δυσφείδων χοιρίων κλωσάνων.*

60. Glacie fragilior. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 1. num. 14.*

ALijs : *Gelu fragilior*. De homine inconstante & fædij- frago. Nam fragile opponitur firmo & stabili. Fragilitatis in glacie causa est, partium, excreto calore, quod coniungendi vinculum est, raritas.

D

61. Gradu cedere, de gradu cedere, siue paulisper decedere. *Tom. 3. lib. de Præf. adu. heret. c. 9. nu. 64. & lib. 5. adu. Marc. cap. 16. num. 256. ac Tom. 5. lib. de Pudic. c. 7. nu. 53.*

OMnes metaphoræ ab athleticis sumtæ iam ingredi- entibus, siue gradum, pedē, manum conferentibus. Lib de Præf. adu. her. *Cedo nunc sponte de gradu isto*. Quod est, non impulsus, nec armentis cuius de iure meo con- cedo : hoc dono aduersario, quod defendere mihi sit procliuē, & ad firmiores ratio- nes recurro.

* * *

*

E

62. Gradu eodem occurrere. *Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. c. 29. num. 492.*

SVMtum à gladiatoribus, qui cum Antagonista decer- taturi gradum figunt, & ictus declinandi causa cedentes, iterum procedunt, & eodem gradu consistunt, & obuiam euntes renituntur. Erit, eodem argumento & telo vti.

63. Gradu excludere, expellere, de gradu pel- lere. *Tom. 3. lib. de Anim. cap. 6. num. 82. & lib. 1. aduer. Marc. cap. 13. num. 71. ac l. 4. aduer. Marc. cap. 9. num. 104.*

Libro de anima : *Huius definitionis gradum exclusero*, hoc est, ostendero definitionem consistere non posse, neque rem definitam cum ea retro commeari; quod est vitium in rei definiendæ ratione primarium. *Cum Deum hoc gradu expellimus*, hoc est, quum Deo hanc potestatem, prærogatiuam, vim creandi adimimus. *Te gradu pellam*, hoc est, conuincam te falsi, & tuas rationes infirmem. Hac omnia à colluctatoribus sumpta, significant aduersarium confutare, & in certamine disputatio- nis superare.

F

64. De gradu deijci, aut moueri. *Tom. 3. lib. de Resurr. carnis, cap. 2. num. 18.*

APud Ciceron. libr. 1. Offic. *De gradu deijci*, est animo consternari, & velut à statu mentis demoueri, nec præsentis animi vti consilio. Huc pertinent, *Moueri loco*, deturbari gradu. Cui contraria : *Reponi in gradum*, & : *Restitui in locum*. *Ter. deiectus vel motus de gradu eius spei*, hoc est, qui iam spem abiicit, in qua innitebatur alienis persuasionebus inductus.

65. Gradum alium inire. *Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 6. num. 52.*

ESt alia adgredi via, & nouum inire certamen, vel sal- tem nouo modo. Vel, te vna iam improbata & labe- factata, ad alterius euerfionem sese accingere.

G

66. Gradum conferre. *Tom. 1. lib. adu. Iud. c. 2. num. 6. & cap. 7. num. 27. & lib. 3. aduers. Marc. cap. 2. num. 4.*

Militaris phrasis; vt illa : *Collato pede præliari*; con- ferre manum vel pedem; conferre gradum cum hoste. *κατόρθωσεν τῆς μάχης*, Auspicari certamen disputa- tionis : *Ad rem propius accedere*. Homer *ἰγυὶς ἰόντες*, cominus congressi.

67. Gradum dirigere. *Tom. 3. lib. 4. aduers. Marc. cap. 37. num. 601.*

ESt aliquo referre vim ingenij; ad aliquid expenden- dum se comparare.

68. Gradum figere. *Tom. 2. lib. de Veland. virg. cap. 11. num. 86. & Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. c. 2. nu. 18. lib. 5. adu. Marc. cap. 10. nu. 154. lib. adu. Praxean. cap. 8. num. 56. & cap. 22. num. 135. Tom. 5. lib. de Iuin. cap. 11. num. 71.*

H

RHenanus : Translatio ab athleticis in certamine con- gredientibus, sermo prouerbialis. Consistere cum constantia, & apud Tertull. tot locis est, sententiam semel conceptam acriter defendere, in eaque persistere; aut premere argumentum suum, vt loquitur Cicero; vel in vnus rei diligenti pensatione immorari, & nullis vti ex- cursuibus à re alienis.

69. Gradum in acie figere. *Tom. 5. lib. de Fuga in persecut. cap. 11. num. 80.*

A Pud Virgilium frequens: State viri, adhortantis vt ex fuga listant, vnde Iouis Statoris nomen. Et Æneid. lib. 10.

*Fidite ne pedibus, ferro rumpenda per hosteis
Est via.*

Prouerbialiter: argumentis aduersariorum non moueri, pertinaciter in sententia persistere, suam causam acriter defendere. Li. de Ieiun. State in isto gradu si potestis.

70. Gradum mouere. Tom. 5. lib. de Ieiun. cap. 13. num. 78.

Tertullianus sic interpretatur: *Mouisti gradum excedendo traditionem, quum que non sunt constituta, obitis.* Est igitur: recedere ab instituto, siue à præscripta norma; cedere aduersario victum. Virgil. lib. 2.

Retroque pedem eum voce represit.

71. Gradum obstruere. Tom. 1. Apolog. cap. 27. num. 424. Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 15. num. 120. Tom. 3. lib. de Præscript. ad. hæret. cap. 15. num. 99. & lib. de Resurrect. carn. cap. 48. num. 344.

Hinc igitur gradum potissimum obstruimus, non admitrendi eos ad villam de scripturis disputationem, hoc est: hoc primum opponimus, à congressu remouemus. In Apolog. Prouocati ad sacrificandum obstruimus gradum perfidie (al. pro fide) conscientia nostra, hoc est: anteuertimus, ne perfidia irrepat mentibus nostris. Cicero: obstruere perfugia improborum. Lib. de Resurr. carn. vt quod aduersarij in prima statim acie obstruunt, in vltima congressione profereremus.

72. Gradum sustinere. Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. cap. 1. num. 23.

Qui oppugnantur, dicuntur vim & impressionem hostilem sustinere, siue sufferre. Hinc Prouerbialiter, pro: Suscipere alicuius rei defensionem, siue sustinere. Tertullianus sic transtulit ad litterariam disputationem: *Alius libellus hunc gradum sustinebit aduersus hereticos.*

73. Gradum vnum insistere. Tom. 3. lib. Scorp. ad. Gnost. cap. 8. num. 52.

Addit Tertullianus, & explicat se: *In hoc solum prouocamus. Insistere, & referre pedem, & longius procedere, contraria sunt, Cicero: Insistere in aliquo statu, est commorari. Prouerb. ab instituta disputatione non egredi, & in vnus rei disquisitionem incumbere.*

74. Gradus hic stabit. Tom. 3. lib. de Anima, cap. num. 83.

TERTULLIANVS: *Sed nec hic gradus stabit,* hoc est: hæc ratio, hæc definitio, hoc argumentum firmum non erit neque consistet; facile poterit refelli & infirmari. Adfirmate: hoc ego defendendum aduersus omnes rationes suscipiam; huius pronuntiati veritatem propugnabo.

75. Ad gradum præsentem occurrere. Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. c. 19. nu. 125.

Cicero: Consilij alicuius occurrere, atque obistere. Tertulliano est, argumentum pro re nata eludere responso & contraria ratione.

76. De gradu primo præludere. Tom. 3. lib. 3. adu. Marc. cap. 5. num. 14.

Adiungit Tertull. *Adhuc & quasi de longinquo, cui statim oppositum subiungit: Ad certum & coninus dimi-*

care; quæ supra explicata huc faciunt. Solent gladiatores ante iustum cum Antagonista certamen, ostentandæ artis & oblectandi spectatoris causa præludere, vt apud Virgilium Arestes:

Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.

Est igitur leuia & quasi ludicra adferre argumenta, & imbecilliora, initio, ante quam ipsum robur argumentorum depromatur.

77. In gradu esse. Tom. 5. lib. de Pudicit. cap. 10. num. 83.

In vno argumento insistere. Cui opponit Tertull. *pergere.* Quod interpretari possumus, Ex sumptionibus siue pronuntiantis complexionem elicere, & ad rei probandæ summam peruenire. *In gradu totus esse,* ille dici potest, qui proponit quidem, sed nihil concludit. *Qui sorte,* siue argumentatione acerali vtens in initijs immoratur, longèque abest ab extremo conclusionis.

78. In gradum decurrere. *Ibid. c. 21. n. 183.*

Ad nouam rei disquisitionem se comparare; re vna explicata, ad aliud progredi.

79. In gradum rursus. Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 9. num. 155.

Quam ab instituto per digressionem, siue *παρεκβασιον*, abrepti abductique longius, eodem, vnde diuertimus, regredimur; & eandem rem denuo agimus expendimulque.

80. In gradu ipso prouocare. Tom. 3. lib. 5. aduers. Marc. cap. 1. num. 12.

Sunt à prouocantibus ad pugnam, qui quum gradum insiterint, aduersarium opperiantur & intentato telo lacessunt. Significat itaque, caput rei adgredi, & rem altius non repetere neque longè arcessere; sed ea super quibus pugna est, inito inquirere, ab eorumque inquisitione non recedere.

81. Habenis effusis. Tom. 5. Epist. de Cibis Iudaicis, cap. 4. num. 14.

Habenas, lora sunt, quæ freno vtrique adligantur ad hequum regendum. Hinc illæ Metaphoræ, laxissimas habenas dare amicitia Cic. Virgilius lib. 5.

— spumantiaque addit

Frena feris, manibusq; omnes effundit habenas.

Proprie lib. 12.

— nullo discrimine eodem

Suscitat irarumque omnes effundit habenas.

Translate. Et Orator dicitur in peroratione totos eloquentiæ aperire fonteis, & omnes adfectuum habenas effundere. Contrarium est: Inijcere habenas pro compescere, & impetum sistere. *Habenas effundere,* dare, laxare, Græcis δέναι χαλινός, πρῶτον ἀφίεναι, ἢ θάην ἐφίεναι τῆν ἵππον, pro: Nimium indulgere, nimiamque permittere libertatem. *Habenas effusis,* est licentissime, liberime, & intemperantissime; vel immodice. Idem Nouatianus lib. de Trinitate: *Indulgentia siue sinus Largos profudit, &: Sub iugo enim naturalis legis omnibus data, alia quasi frenis reuocata retrahuntur, alia quasi effusis habenis excitata impelluntur.*

82. Hamaxobio instabilior. Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 1. num. 12.

Videantur Adnotat. Pamelij. Historicis & Poëtis celebrati Hamaxobij, vel hamaxobitæ, Sarmatiæ gens. Quos sic describit Horat. lib. 3. Od. 24.

Campestres melius Scythæ,

Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,

A

Viuunt, & rigidi Geta;
Immetata quibus ingera liberas
Fruges, & Cererem serunt;
Nec cultura placet longior annua.

Ergo non modo in eum dicitur, qui sedes subinde mutat, & fabulam vndecumque motoriam agit: sed qui verfatili est animi sententia inconstans.

83. Hieme frigidior. Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. cap. 1. num. 14.

Verba, iudicia, homines frigere dicuntur Ciceroni: &: In re frigidissima calere, in feruentissima frigere, opponit metaphoricis, &: Lentus in dicendo, & pene frigidus. De homine insulso, tardi stupidique ingenij. Vt calidus dealacri & excitato animo. Et: Calida consilia, est præcipitia & temeraria.

84. Hypobrychium irrespirabile. Tom. 2. lib. de Idolol. cap. ult. num. 170.

Videantur Adnotat. Pamelij. ὑποβρυχίον, τὸ ὑπὸ τῶν κυμάτων καλυπτόμενον, quod fluctibus est obiectum Homer. Odyss. ε.

τὸν δ' ἀπὸ ὑποβρυχίου θῆκε πολλὸν χρόνον.

vbi ὑποβρυχία. Poet. pro ὑποβρυχίου, τὸν κατεδεδυκότα εἰς τὸ ὕδωρ, qui sub aqua subijt. Hæc fere Paul. Leop. lib. 8. Miscell. cap. 23. Sed quum Tert. dicat: Inenatabile excusis profundum, inextricabile impactis naufragium, irrespirabile deuoratis hypobrychium, videtur locum significare, immum scilicet maris fundum in quem & excussi natandi imperiti & impacti; nec tabulis nec scopulis adhærescentes deferantur. Significabit ergo Prouerb. Extremum periculum, vt omnis salutis emergendique è malis spes adempta sit.

85. In alium ictum considerare. Tom. 3. Scorp. adu. Gnost. cap. 5. num. 35.

Ocursum est huic plaga; in alium ictum consideremus, &c. Alij longe aliter distinguunt. A gladiatoribus sumptum. Cicer. 1. Caril. Quot ego tuas petitiones, ita coniectas vt vitari posse non viderentur, parua quadam declinatione, & vt aiunt, corpore effugi? & Virgil. lib. 5 de Pupil.

Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum, & varijs assultibus irritus vrget:
Ostendit dextram, insurgens Entellus, & alte
Extulit ille ictum venientem à vertice velox
Praudidit, celerique elapsus corpore cecit.

Vt sit: vno argumento refutato, alius infirmationem inquirere, & rationem secum inire, qua improbari possit.

86. Istro fallatior. Tom. 3. lib. 1. aduer. Marc. cap. 1. num. 15.

Videantur Adnotat. Pamelij. Quis ab histrice animante hoc sumtum dicat? Istriæ regionis incolæ, non Istri aut Histri, sed Istrij dicuntur: quibus quis fallaciam tribuat, non reperio. Reliquum est igitur, vt Ister fluuius alio nomine Danubius, huic prouerbio locum fecerit. Quum Tertull. Marcioni tot titulos honorificasque appellationes, à locis, gentibus, Ponto, Patriæ vicinis, & rebus eidem peculiaribus, adsignet. Dicitur autem: fallax ister, vel propter sinuosos flexus (vt Maander) vnde à Poëtis retortus & sinuatus dicitur; vel propter ostiorum multitudinem (inter quæ vnum est Pseudostoma, quasi falsum vel fallax ostium) quæ fallat in instituto cursu nauiganteis; vel quod subita inundatione plerumque accolas inopinato opprimat, Tibul.

-Fallax quoque testis

Pannonius, qui Istri accolat.

Auson.

Et fontem Latij ignotum annalibus Histri.

(adspirat namque.) Ignotum, quia fallit & latet.

C

D

87. Iugum excutere, &: Ceruicem à iugo excuffare. Tom. 5. lib. de Pudic. c. 10. & 12. num. 81. & 95.

Iugum, quod boues induunt, cum trahunt aratrum vel currum. Cicer. Boum ceruices natae ad iugum. Metaphoricis seruitutem aut onus graue significat. Hinc illa: sub iugum mittere. Iugum deijcere à ceruicibus, est: liberare violenta dominatione, graui onere seruitutis. Contrar. apud Virgil. 12.

Ni frenum accipere, & victi parere fatentur.

Tertull. lib. de Idol. vinculum & iugum nobis relaxauit, & lib. de Pudic. operum iuga reiecta sunt, non disciplinarum.

88. Lamia turres. Tom. 3. l. adu. Valent. c. 3. n. 23.

DE Lamijs multa Politianus in Præfatione in Dialect. & Brassicanus eius commentator. Hadrian. Iunius Adagio 34. Cent. 2. & Cæl. Rhodig. cap. 5. libr. 29. vbi de Menippi Lycij amica, in coniugem iamiam adsciscenda, post multa ait quidam Philosophus: Bella hæc sponsa vna est τῶ ἐμπυσίων, & λαμίας τε καὶ μορμολυκίας δι πολλοὶ ἠγθόνται, hoc est: ex Empusis, quas & Lamias & Mormolycias plerique putant. Turres autem commemorat Tertulli. quod ingentem specum ad rupis radices insedisse fabulantur Lamiam in Libyæ locis reginam. Dicitur igitur de rebus in speciem formidabilibus, in quibus nihil insit periculi. Nomina ad terrorem inuenta, fabulæ aniles.

89. Latere hoc defendit. Tom. 3. lib. de Resurr. carn. cap. 2. num. 21.

IN acie, hoc est, in exercitu ad pugnam procincto, hæc fuere, frons, tergum, duo latera, quæ & alæ & cornua dicebantur. Tectum latus, de ijs qui armis & præsidio muniti sunt; apertum, de ijs qui periculo expositi. Terent. Heauton.

Triumpho, si licet me latere tecto abscedere:

hoc est, sic vt nihil mihi accersam periculi. Cesar. l. 2. bell. Gall. Quæ res & latus vnum castrorum ripis fluminis munebat; &c: Totis fere castris à fronte, & à sinistra parte nudatis; &: quorum pars aperto latere legiones circumuenire. Nannius in Miscellaneis (si rite memini) & eum securus Muret. in Terent. à gladiatoribus sumptum voluit, quibus si minus plagam ἀντιπάλω possint infligere, satis honorificum est, latere tecto, id est, integros illæfosque abire. Dicebantur præterea: latus apertum præbere, quum ictum non declinarent, sed licet morti se gratis obijcerent. Latere hoc defendi igitur est, his iisdemque argumentis, rationibus, probationibusque constabili; quo verbo, vt & militari, muniri, eodem loco vitur Tert.

90. Ex latere vtroque. Tom. 5. lib. de Trinit. cap. 26. num. 112.

Verba Iureconsultis frequentata. Vlpian. lib. 3. Digest. de Procurat. vt ex vtroque latere quasi actor habeatur. Et Iustin. lib. 5. Cod. Iuris, inquit, Auctores ex vtroque latere magnum habuere certamen. Tertull. Ex vtroque latere nos veritas in istam concludit sententiam, id est: vtrumque, & ex vtraque argumenti parte.

91. Quoquo latere velis. Tom. 3. libro 4. aduerf. Marc. cap. 34. num. 544.

IDem cum superiore: ex vtroque latere, quod Tert. declarat: Habes nuptiarum quoquo velis latere prospectorem, hoc est: quamcumque in partem te veritas.

92. Quo laterum. Tom. 5. lib. de Ieiun. cap. 11. num. 72.

TRA parte argumenti? qua ratione? quum in partem? Et hic vitur verbo confirmatum, vt ad

A latus rectum, in exercitu vel gladiatore, refertur.

93. Leonis in pace. *vide supra*: Cerui in prælio.
Tom. 2. lib. de Cor. milit. c. 1. num. 18.

Conuenit in eos qui præpostere se gerunt: vbi res postulat audaciam & virtutem, ibi timidi; feroces, vbi nihil ferocitate opus. Lilius. In otio tumultuosi, in bello segnes. Synesius: *ἐν μὲν εἰρήνῃ θρασύς, ἐν δὲ πολέμῳ δειλός*, in pace feroces, in bello formidolosi.

94. In limine occurrere. *Tom. 5. lib. de Monog. cap. 8. num. 52.*

In ipso operis, disputationis ingressu sese offerre.

95. De limine offendere. *Tom. 3. lib. aduers. Valent. cap. 3. num. 22.*

Rhenanus: Prouerbum de his qui initio rei, quam agenda suscepant, peccant. Simile illi: Cantharus in porta. Cum hoc conueniunt: In portu impingere: In limine deficere. Virgil.

*Cur indecores in limine primo
Deficimus? -*

pro, in ipso operis negotijque suscepti primordio peccare. Ab ijs translatum, qui ex quibus egressuri, in limine pedem offendunt. Offendisse autem limen, laciniam ad id adhæsisse, vel prolapsum cecidisse, ostenta fuere inauspicata & mali ominis, passim apud Poetas. Ouidius:

Dicitur offenso procubuisse pede.

96. Lineas agere. *Tom. 3. lib. de Anima, capi. 43. num. 480.*

HVmani vel maxime initij ac finis lineas quotidie agere. Prouerbia à lineis ducta, quæ consequuntur, partim à Geometria, quæ lineis omnia perficit, partim à curriculum & palæstris, quorum spatia certis lineis includebantur: partim à pictoribus, qui penicillo lineas ducere solent, priusquam umbram sine colorare incipiant, translata sunt. Hoc autem primum Tertull. ducere videtur vel ab initio & fine spatiorum in Dromone, vel à pictura, quum addit: *Manum fidei porrigens facilius adiuuanda per imagines & parabolis, sicut sermonum ita & rerum.* Deinde: *Proponit igitur tibi, quasi ob oculos subijcit in pictura: post: Etiam per imaginem mortis.*

97. Lineas aliquas præducere, ad quas erit dimicandum. *Tom. 3. lib. aduers. Marc. cap. 5. num. 14.*

Hoc sumptum ab ijs qui duello, siue singulari certamine congregiuntur, vel ab ijs qui in stadio decurrunt, pro: certam materiæ legem præfinire.

98. Lineis certis determinare. *Tom. 1. lib. aduers. Iudæos c. 2. num. 6.*

Addit Tertullian. *summam questionis ipsius.* Ab iisdem certantium lineis, intra quas decertaturi consistunt. In lib. de Pudicit. *Exdem limitem liminis figimus.* Vbi *limen* est linea, ut apud Virgil. *limenque relinquunt.* Certos terminos certasque leges præstituerunt instituta disputationi.

99. Lineis claudere. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 7. num. 51.*

Quamquam tota materia de duobus Deis dimicetur, his interim lineis eam clausimus, intra nos congregiemur. Est igitur stata quædam argumenta præfinire, intra quæ ceu cancellos quosdam coercetur liberior orationis euagatio.

100. Lineis deducere. *Ibid. c. 25. nu. 175.*

CICERO: Huc causa deducitur. Rem huc deduxi, id est, in hunc statum, locum adduxi. Tertull. *Quod adinet ad bonitatis questionem: his lineis deduximus eam minime Deo adequari,* hoc est: intra hosce terminos tractauimus.

101. Lineas certas præducere in vnam congregationis speciem. *Tom. 3. Scorp. aduers. Gnost. cap. 4. num. 32.*

Præcedit apud Tertullian. *Nos alibi de Deo dimicantes.* Certas leges sibi præscribere, quas intra de vna eademque re decurrat disputationi.

102. Linea extrema. *Tom. lib. aduers. Hermogen. c. 3. num. 19. & cap. 3. nu. 13. 2. 133. & lib. adu. Præx. c. 16. nu. 100.*

Rhenanus: In spatijs olim, in quibus cursus publice fiebat, initium & finis lineis notabatur. Hinc quidquid postremum est, *extrema linea* prouerbialiter dici caput. Ergo quum Tertull. Hermogenem hic vocat non *intelligentium extremam lineam*, in peritissimam accipe Horatius Epistolam ad Quintum sic claudit:

Mors vltima linea rerum est.

Hæc etiam Turneb. *Aduers. libr. 12. cap. 10.* Vbi similem Terent. locum explicat, & *Calx* dicebatur, quod scilicet calce & creta notaretur. Ultra autem calcem nihil superest quo cursus tendatur. Atqui quum Deus vniuersitatis, lib. adu. *Præx. Extrema linea* dicitur, ad ludere potius videtur Auctor ad illud *Apoca. 1. & 22. Ego sum α & ω. siue principium & finis.* Lib. aduers. Hermogen. *Si determinatur, habet lineam extremam; quam quantum proprie pictor, agnoscis finem esse omni rei, cuius linea extrema est.* Apud Terentium: *extrema linea* amare, est impensissime. *ἡ ἀκρα γραμμή*, summa linea & extremus terminus, ut ibi summus amor significetur. Quomodo Eurip. cum extremum terminum malorum & miseriarum intelligeret, *ἡ ἀκρα ἡ κοινὴ γραμμή τῶν κακῶν*, dixit. Non tamen inepte apud Terent. intellexeris *extremam lineam* in amore, ipsum rei materiam ad concupitæ ad spectum; quasi longis lineis, hoc est, de longinquo amare. Erasmus Hermogenem, *extremam lineam* à Tertulliano appellari autumat, quasi extremum & postremum sui temporis hæreticorum, qui ætate Tertulliani superesset.

103. Ad lineam dimicare. *Tom. 5. lib. de Pudicit. cap. 6. num. 59.*

Ad hanc iam lineam dimicabit nostra congregio. Deinde explicat se: *Præscribam tamen tibi formam necesse est, ne ad vetera manum emittas, ne in terga respicias.* Est itaque, in disputando à re propofita non euagari.

104. A lineis excedere. *Tom. 3. lib. adu. Hermoge. c. 39. num. 137.*

Abinstituto & proposito aberrare, quæ translatio videtur sumpta ab ijs, qui lineis non insistentes, excidunt; aut excedunt, hoc est, ultra lineam pedem inter dimicandum efferunt.

105. Ultra lineam. *Ibid.*

Vltra præstitum disputationis limitem.

106. Linea vna est. *Tom. 3. Scorp. aduers. Gnost. c. 11. num. 84.*

Vnus est scopus, ad quem totius disputationis summa est dirigenda.

A 107. Ad lineam vnam congressionem dirigere
To. 3. lib. de Carne Christi c. 17. n. 135.

In re vna insistere, & eam adlatis vtrimque rationibus disputate. vt supra: *Eodem gradu dimicare.*

108. Lineæ insistere. *Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 17. num. 250.*

Cvi superius contrarium est: *A lineis excedere.* Est, in instituto permanere, neq; euagari. Quia, vt ait Turneb. sic interdum collato pede pugnabatur, vt lineæ ductæ pedem semper porteret insistere, nec inde referri.

109. Lineis eisdem dimicare. *Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. c. 1. num. 12.*

Intra certa argumentorum septa permanere, siue intra eosdem fineis in disputando versari.

B 110. Ad lineas rursus. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 9. num. 55.*

Hoc est, ad propositum atque institutum post digressionem siue *παρέκβασις* reuerti. Sumtum ab ijs, qui quum à lineis iam exciderint, rursus gradum colligunt. Vide supra? *In gradum rursus.*

111. In lineas easdem gradum colligere. *Tom. 3. lib. de Anima c. 26. num. 345.*

B. Hieron. in Dialog. Lucifer. In gradum rursus ac lineas regredere.

112. Intra lineam extremam includere. *Tom. 3. lib. adu. Hermog. c. 38. nu. 134.*

Hoc sumptum videtur magis à Geometris, quorum tractatio est de quantitate, loco, superficie, & linea. Loquitur de Materia Tertull. quam Hermogenes corpore infinitam faciebat & locum tamen ei adscribebat, quo ambiretur, hoc est, *extrema linea* includeretur. Significabit igitur Prouerbiū, si placet, Certis limitibus aliquid comprehendere, & finire.

C 113. Lineas ducere. *Tom. 3. lib. de Anima cap. 36. num. 432.*

Græcis *ἀγειν ἢ ἀφαινειν ἀραμνῶν.* Et linearis pictura, ἢ *ἀραμία.* Hinc illud: *Primas lineas ducere* eleganti Metaphora à pictoribus, pro eo quod est, vmbra tantum alicuius rei exhibere, atque obiter, quod intelligi cupias, delineare. Ducit & primas lineas, qui formulam exordiendi negotij præscribit. Et mittere lineam, pro: Rem tantum adumbrare, & coniecturis quibusdam inuestigandam proponere. Siquidem ex linearum ductu iustum etiam picturæ artificium discimus. Vnde verficulus:

Linea, quæ veterem longe fateatur Apellem.

Plinius lib. 35. cap. 10. meminit linearum Apellis. Solent enim pictores, vt etiam Rhen. adnotauit, penicillo lineas ducere, prius quam vmbra sine colore colorare incipiant.

D 114. Lineas rectas ducere. *Tom. 3. lib. aduer. Hermogen. cap. 36. num. 126.*

Adaptat hæc Prouerbia, à pictoria arte deducta, Hermogeni, qui ante hæresin pictoriam exercuerat: *Nisi quod si tam rectas lineas ducis Hermogenes, quam ratio ista, pictor te bardior non est.* Referri potest ad eum, qui officium suum probe facit; qui ab honestatis præceptis non discedit; qui suæ artis peritus est. Cui opponatur etiam: *à lineis excidere.*

*

E 115. Lineamenta ductare. *Tom. 3. lib. de Resurr. carn. cap. num. 55.*

Cicero: Adspersa temere pigmenta in tabella, oris lineamenta effingere possunt. Græcis sunt *μελαραραφαι* & *σχιοραραφαι.* Item Cic. in Orat. ad Brut. Numerus quasi quandam palæstram & extrema lineamenta orationi adtulit, hoc est, venustatem ad ostentationem adhibitam, & extremam quasi manum. Tertullianus: *Exprimere* interpretatur, vt sit perfectius quiddam quam *lineas ducere.* Rem scilicet clarius ob oculos proponere & demonstrare.

116. A lineis excidere. *Tom. 3. Lib. adu. Hermog. c. 39. num. 137.*

Præter superiorem interpretationem ab athletis ductam, à pictoribus hoc potius in Hermogenem antea pictorem refert. Pictores namque à lineis penicillo deductis excidentes, vltra lineam picturam protendunt suam; vt sit: exorbitare ab instituto, vel etiam, ab officio discedere; & falli atque errare.

117. Per lineam eandem ferram reciprocare. *To. 2. l. de Coron. milit. 3. n. 28.*

Rhenanus: Habet Prouerbij speciem de inutili & vano labore. Metaphora sumta à sectoribus lignorum: qui si sic ducant *ferram*, vt aut non dimittant, aut in eadem tantum linea perseuerent: nihil agent, vel certe non multum agent. Innuit Tertull. inutilem laborem circa vnam eandemque rem, vt ij qui in eodem argumento immobili sunt, & velut cupressum simulant. Hæc eodem spectant: Eadem semper oberrare corda: Eandem incudem noctu diuque tundere. Apud Virgil. Argutæ lamina *ferræ*, innuit, reciprocationem. Sic fullones dicuntur: *Argutari pedibus*, hoc est, alterno & reciproco pede exculare & lauare pannos.

G 118. Lucifugæ. *Tom. 3. lib. de Resurrect. carn. cap. 47. num. 341.*

Lucifuga, & *Lucifugus*, infame nomen. Homo nimium naturæ contrarius & præposterus, qui luce dormit, noctu vigilat; quem Iureconfulti appellant vespertilionem, quod exacto iam diei curriculo, sub noctem, vespertilionis in morem prorepat. Græce *λυχνόβητος*, quibusdam: Tenebrio, quasi amans tenebrarum. Cicero in Catil. Dormientes appellat, quum Vigilantibus opponit. Tertull. *Lucifuge scripturarum*, qui in summa scriptorum claritate, & inijs, vt verbis Tertull. vtat, *quæ vel ipsius solis radio scripta clarent*, impingunt; & vt dicitur, in sole caligant.

119. Lucernam meridiæ circumferre. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 1. num. 19.*

Prouerbialiter idem significabit quod: Lucernam adhibere vel accendere in meridiæ, quod est, facere aliquid non suo tempore, vel: in re clara obscuritatem aucupari. Natum à Diogene, qui accensa lucerna meridiæ hominem quærebat.

120. Luminibus effosis orbatus. *Tom. 5. lib. de Trinit. cap. 28. num. 127.*

Virgil. lib. 3. Æneid. de Polyp.
Luminis effosi fluidum lauit inde cruorem.
Et paulo superius: *Cui lumen ademptum.* &: Telo lumen terebramus. Vide supra: *Cacus in petram offendit.* Adiungit Nouatianus per Epexegefin: *Totus sit in doctrina sue cecitate superatus.* Vt prouerbialiter de eo dici possit, qui doctrinarum vel errorum prauitate excæcatus est, & cui nihil sanæ mentis intelligentiæ sit reliquum. Vel ad Noua-

A tianisententiam propius, cui nihil subterfugij restat, quo argumentis victus recurrat; nihilque secum potest dispicere, quo errorem tueatur.

121. A lumine exorbitare caligine. *Tom. 5. lib. de Pudic. c. 8. num. 59.*

A Borbita, quod est vestigium decurrentis in via rotæ, est verbum *exorbitare*, quasi à via defectere; præ errorum cæcitare veram doctrinam, quæ per se lucet, non posse perspicere. Lib. ad Gnost. *Ab illo (Deo) in idololatria exorbitauerunt.*

122. Malum foras. *Tom. 3. lib. aduer. Valent. ca. 10. num. 119.*

Detestantis & abhorrentis vox, & malum infortunium deprecantis. Virg. 2. *Æneid.*

— *Quod Dii prius omen in ipsum*

Conuertant.—

&:

Dij meliora pijs, erroremque hostibus illum.

& lib. 3. *Æneid.*

Dij prohibere minas, Dij tal. m auertite casum.

Solet apud Veteres in vestibus ædium statui Hercules ἀλεξίκακος, hoc est, malorum depulsor, & adscribi interdum, boni omnis causa, *μηδεν εν εσιτω*, nihil mali ingreditur. A sacris præterea mali profanique homines sacrificorum voce solebant arceri. Virgil.

— *procul hinc, procul este profani.*

Theoc. in Idyll.

Ἄεσος σωετοῖσι, δὲ γε, δ' ἐπιθίος βέληλοι.

hoc est:

Expertis cantabo, fores operite profani.

123. Manu iniecta detinere. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 6. num. 44.*

Iniocere *manum*, proprie antiquo verbo Iuris, est quoties, nulla Iudicis expectata auctoritate, rem nobis debitam, aut etiam nostram vindicamus, & Dominus in prædium beneficiarium manu iniocere consuevit. *Iniicitur* autem *manus* in aliquem, eiusque bona merceſſe, quum inde abire vel moueri auctoritate aliqua siue edicto vetantur. Sic recipere manus iniectionem, est retinere facultatem reprehendenda rei alienatæ. Virgil.

Iniocere manu Parcæ,

id est, morti destinantur. Explicat se Tertull. *Porro & hic eadem regula summi magni patrocinabitur nobis, utpote que totum statum vindicet diuinitatis.*

124. Manum porrigere. *Tom. 3. lib. de Anima. cap. 43. num. 480. & lib. de Resurrect. carn. cap. 53. num. 382. ac libro 4. aduers. Marcion. cap. 41. num. 677.*

Satis vulgatum, pro: Auxilio esse. Cicero in Orat. post credit. Qui mihi primus afflicto & iacenti consulari fidem dextramque porrexit. Sic Deus dicitur Tertull. *manum porrigere fidei*, hoc est, confirmare, & in sua firmitate conferuare. Virg. lib. 3.

Dat dextram, atq; animum presenti pignore firmat.

Manuum porrectione etiam alienæ sententiæ comprobatio fuit significata, quæ Græcis *χειροτονία*, & τὸ χειροτονεῖν.

125. Manum tradere. *Tom. 5. lib. de Pudic. cap. 15. num. 126.*

PRO eodem cum superiore vsurpat. Virgilius libro 8. *Æneid.*

Accepitq; manu, dextramque amplexus inhasit.

Tradere de manu in *manum* Cicero. est dedere & commendare.

126. Manus dare. *Tom. 5. libro de Trinit. capi. 11. num. 55.*

Cicero in Amicit. Ad extremum det manus, vincique se patiat. Virgil.

Neque enim ipse manus firmitate dedisset.

Est igitur se victum agnoscere, & aduersario cedere, Nam qui se victori dedunt ne interimantur, vltro manus ad vincula offerunt. Virgil. etiam Tendere, & Protendere dixit lib. 12. *Æneid.*

Ille humilis supplexq; oculos, dextramque precantem

Protendens, & vicisti, & victum tendere palmas

Ausonij videre.—

127. Inter manus tenere. *Ibid. c. 21. n. 95.*

ESt certum quid habere, ob oculos quasi propositum habere. Sic dicimus: Victoriam in manibus tenere. Virgil.

Cetera qua rerum iaceant percussa ruina,

Ante oculos, interq; manus sunt omnia vestras.

Quasi dicat: Narratione non egent, omnibus patent, claraque sunt.

128. Mappa missa. *Tom. 3. lib. adu. Valent. cap. 36. num. 381.*

HOc est, veluti signo copiam dato. Ad ludic. Tertull. ad morem Circensibus Romæ Ludis receptum, quo *mappa* Tragædis vsitata à Prætoribus dimittebatur in signum aurigationis & certaminis auspiciandi. Quem morem attingit Iuuen. Sat. 11.

Interea Megalesiacæ spectacula mappa

Ideam sollempne colunt.— Et Martial.

Cretatam (al. ceratam) prætor quum vellet mittere mappam

Et Sueton. in Nerone: Aliquo liberto mittente *mappam*. Vide Adnotat. Pamelij ad lib. de Spect. cap. 16. num. 143. Tom. 2.

129. Massageta inhumanior. *Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. c. 1. num. 13.*

Videantur Adnotat. Pamelij. Scytharum natio trans mare Hyrcanum, Alani, Abasgi, & Augi postea dicti, & ab Hebræis Magogi; hospitibus infestissimi, neque cum vicinis populis diuturna amicitia fœdera, neque fidem possunt seruare. Lac equorum sanguine mistum bibunt; præterea tam prodigiosa immanisque naturæ, vt senio cōfectos in frustra cædere, illorumque carnibus cum pecuinis admistis pasci consueuerint. Hinc nobile illud inhumanitatis nomen.

130. *Μη θεομαχεῖν. Tom. 1. lib. ad Scap. c. 4. n. 22.*

NOli cum Deo bellare. Cicero in lib. de Senect. Quid est enim aliud Gigantum more bellare cum Dijs, nisi naturæ repugnare? Hinc *θεομάχοι*, Dei hostes vel qui Deo obluantur. Tractum videtur à notissima Gigantum in Iouem belligerantium fabula. Vsurpari poterit, vbi quis viribus suis fretus temere res non tentandas molitur; & vti admoneamus infeliciter cedere, quæcumque aduersus diuinam humanaque iura per vim instituantur. Horat. in Od.

Quid æternis minorem

Consilij animam fatigas? Virgil.

Cede Deo. &:

Heu nihil inuitis fas quemquam fidere Diuis.

Bis in Actis Apost. *μη θεομαχεῖν, & θεομάχοι ἀρεθῆναι*. Plato eiusmodi homines, è Titanum genere, dixit.

131. Micas infarcire. *Tom. 3. lib. de Anim. cap. 6. num. 85.*

EX contentione Platonis & Aristotelis, quam instituit Tertull. aliquid poterit elici. Plato varius, multiplex,

A tiplex, & copiosus, singulari eloquentia & suauitate orationis, in cuius Dialogis locutio, etsi absit à versu, tamen quod imitatus feratur, & clarissimis verborum luminibus vtatur, potius Poëma putanda, quam Comitorum Poëtarum. Aristoteles breuitate dicendi præstitit, vel potius siccitatem quandam tenuitatemque in dicendo, hoc est, orationem angustam, pressam & concisam (quæ in Platone est ampla, copiosa, redundans) admauit. Hinc illa: *Mulsam aqua, de eloquio Platonis*; &: *Mica de minutiloquio Aristotelis*, prouerbialiter accipi possunt. Vt hoc quidem genus orationis siccum, & cui nihil temere detrahi possit; illud autem redundans, & ex quo si quid demas mutæve, de sententia nihil detraxeris. Nihilominus *Micas infarcire*, interpretari etiam poterimus, Tenuiter & cum parcitate quid distribuere, vt: *mulsam aquam infundere*, largiter & benigne.

132. *Mulsam aquam infundere. Ibid.*

B **A**qua *mulsam*, ὑδρὸς ἁλῆς, ἢ μελίχρον, aqua melle mista. Vt adludat non solum ad copiosam, sed ad mellitam siue melleam in Platone eloquentiam. Lib. de Anima de eodem Platone: *ob mella sacundia*. Quum contra quod siccum est, facillime frietur, & in micas minutatim dissoluatur. Eodem faciunt verba: *Infundere*, &: *Infarcire*. Fortasse & *Micas infarcire*, cum Tulliano isto, præmansum in os inferere, conueniet; quod est: rem in docendo nimis enucleate, nimisque frustulatim tradere, & crasse explicare. Græce: *Μικρολογεῖν ἢ λεπτολογεῖν*, siue vt Cicero ad Attic. *περὶ μικρῶν ἁπυδά ζειν*, quod est: cura minutula anxium esse.

133. *Mulum de asino pingere. Tom. 3. lib. aduers. Valent. c. 19. num. 237.*

C **M**uli, quos asini & equæ generant, vnde *ἡμίονοι*, quasi dimidiati asini, à patribus. Hinnuli, vel potius ex Columellæ sententia: Hinni, à patris, equi hinnitu equo & asina geniti. Hinni, cum equa muli coitu nati. Hinc Prouerbiū: ex asini, mulique, id est: dimidiati asini, ex etymologia Græca, similitudine; quando exemplar & res effecta non multum sunt discreta; vel quando ineptiæ ineptijs repræsentantur, vel mendacia mendacijs astruuntur. Cuiusmodi farina & illa: Non tam ouum ouo simile, Armenti cuiusdem, Cum Bytho Bacchius.

134. *Narem contrahere. Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. c. 13. num. 71.*

In naso irrisiōnis sedes. Hinc nasuti, & nasum habere, irrisores dicuntur. Plin. lib. 11. c. 37. Nasum noui mores subdola irrisiōni dicauerē. Horat.

Naso adunco suspendere. Martial.
Et pueri nasum Rhinocerotis habent. Pers.
Rides, ait, & nimis vncis
Naribus indulges.

Et Græci *μυκτηρίζειν*, ἢ *πρὸς τὸ μυκτῆρος*, à naso, irridere. Ex naribus etiam indicium iracundiæ; vt animantes quadam iram narium flatu produunt. Theoc. in Thyrsi:

Καὶ οἱ αἰεὶ δριμύτα χολὰ ποτὶ ῥινὶ κέθηται.
Aspera ei semper sedet ira in naribus.

D Vnde corrugare & contrahere nares dicuntur, qui offenduntur. Horat.

— Ne sordida mappa
Corruget nares.

135. *Naso agere. Tom. 3. lib. aduers. Marc. cap. 25. num. 170.*

Cicer. Ridiculo scommaticoque dictione lædere.

136. *Naso deridere. Tom. 5. libro de Pudic. cap. 2. num. 18.*

B. Paulus ad Gal. 6. *θεός ἐστι μύκτης ἄνθρωπος*, id est, non irridetur, non agitur naso. *μύζειν* enim apud Græcos, id

est, *myllare* vel *myllare*, non aliud fere signat, quam labijs occlusis sonum naribus elicere. vnde *μυκτῆρ*. Sonus autem *μυκτῆρ*, irrisiōni plerumque dicatur; atque hinc, qui citra reprehensionis morsum agit. *ἀμύσιον* dicitur, Homero passim *ἀμύσιον*. Addit Tertull. *adulantium*, vt significari videatur postica fanna, quæ est clancularia & tecta irrisio, à gestu ridentium aliquem à tergo siue occipitio; vt sit: obtrudere palpum Deo.

137. *Naufragium inextricabile. Tom. 2. lib. de Idolol. c. vlt. num. 169.*

Gracis: *ναυόζιον ἀφύκτων*, quod vitari non potest. **Q**ui in scopulos impingunt, nauemque frangunt, sese extricare siue expedire à periculo non possunt. Virgil. de Labyrintho, *inextricabilis error*. Vide *Hypobrychium*.

138. *Naugare inter scopulos & sinus, inter vada & freta. Ibid. 168.*

Est, versari in accipiti periculo. Nam *scopuli*, hoc est, montes saxei; siue rupes è mari eminentes, & quandoque sub aquæ æquore latentes; &: *Sinus*, littora incurua mare amplectentia; &: *vada*, minus profunda maris loca, & vndarum breuibus infesta; &: *freta*, maris angustia, vbi quasi æstu feruescit mare, nauigantibus & infidiola & periculosa sunt. Lib. 1. aduers. Marc. *Duas Symplegadas naufragij sui*.

139. *Nubilo obscurior. Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 1. num. 14.*

Videantur Adnotat. Pamelij de Cimmerijs tenebris, quæ in idem incidunt Prouerbiū. *Nubilum*, nubes densior siue crassamentum exhalationum aquæ gignendæ fecundam vim habens. Vnde cælum nebulosum seu *nubilum*. *Nebulas* vel *Nubilum* offundere, est obscurare. Sed quum Tertullianus ad mores Marcionis adludat, tristitia & recondita animi feueritas significabitur: vt apud Comicum Græcus *ἄσπεδος δὲ τὸ νέφος* ἢ *μεταίπυ* dicere frontis *nubilum*, quod est tristitiam abigere, lætumque vultum inducere. Et *supercilium nubilum*, ἐφ' οὗτος ἕλωσθης, pro tristi. Horat. *Deme supercilio nubem*. Virgil. 6. *Æneid*.

Sed frons lata parum, & deciccto lumina vultu. &:
Sed nox atra caput tristi circumuolat umbra.

140. *Nutu tradere, (nisi traducere quis malit.) Tom. 1. lib. de Pall. c. 4. n. 84.*

Vide: *Acie figere*, &: *Digito designare*. Est deridentium & improbantium aliquid clanculum inter se, quod palam facere non sit impune vel decens: quum neque coniectis in hominem remve oculis, neque parentis digitis id facere licet: tum clanculario saltem adnutu demonstrari potest.

141. *Oculis clausis. Tom. 1. lib. de Pall. cap. 2. n. 20. Apolog. c. 3. n. 36. Tom. 3. lib. de Resurr. carnis c. 51. num. 361.*

Si subaudias verbum, liquet, res est clarissima, luce meridiana clarius, vt nolens volensque quiuis vel videre possit, vel intelligere. Si subaudias: Agere quid; est abrupte, temere, sine discrimine facere. Vt impingunt in odium nominis Christiani *clausis oculis*, & cæcitate odij in naufragium: qui rei veritatem neque explorant neque explorare laborant, sed adfectibus suis iniquissime indulgent, & iuxta Terent.

Neque ius neque bonum atque æquum sciunt.
Melius, peius, proficit obstit, nihil vident, nisi quod lubet.

B. August. Quæ tandem vis, nisi cæcitas & vanitas animi cogit hominem clausis, vt dicitur, oculis, tamquam in alterum iacere, quod cum in eum iecerit, continuo redeat?

A B Hieronym. More Andabatarum in tenebris gladium ventilans. & Melius est tamen *clausis* (quod dicitur) *oculis* Andabatarum more pugnare, quam directa spicula clypeo non repellere veritatis. Et B. Basil. *ὄφθαλμοι δὲ* dixit, nocturnam pugnam, in eos qui nullo iudicio infectantur aliquid.

124. Oculis Homericis. *Tom. 1. lib. de Pall. cap. 2. num. 20.*

Videantur Adnotationes Pamelij. Idem cum superiore. *Homerus* antea Melesigenes dictus, à cecitate (nam ab incunte atate luminibus captus proditur) *ὄφθαλμος* nomen sortitus est. Vnde illa omnium admiratio, omnium rerum humanarum simulacra expressa nobis ante oculos constituit potuisse ab eo, qui nunquam ea suis oculis vsurparat.

B 143. Palos terminales figere. *Tom. 5. lib. de Ieu. cap. 11. num. 72.*

Terminalis lapis, & aliquando *palus*, qui in agrorum finibus ponitur, & vt Virgil. de Saxo:

--*Campo qui sorte iacobat*

Limes agro positus, litem vt discerneret aruis.

Et in Georg.

Nec signare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat. --

Palos autem loco lapidum aut saxorum poni consueuisse indicat nomen, *Palen*, Flandris pro agrorum terminis vsitatum. Vel adludit Tertull. ad Dromonem siue stadium equestre; vbi terminus erat, vbi peracto cursu quiescebant, & meta: *palus* erat acuminatus in stadij fine positus, circa quem gyabant cursum. Est igitur *palos terminales figere*, intra angustos & certos fines aliquem concludere, ne quid vel tentet, vel possit, vel imperium exerceat vlterius.

144. In partem vnā incumbere. *Tom. 5. lib. de Trinit. c. 23. num. 102.*

C Svm̄tum à militia, vbi in dextrum vel sinistrum latus siue cornu siue partem maiore impetu & pertinacia conuersa vndique signa inferentibus aduersarijs incumbitur. Quibus deiectis & loco summotis procliuis sit victoria. *Cæsa. 2. Bel Gal. Casar* ad dextrum cornu profectus, vbi suos vrgeri, &c. His verbis se explicat Auctor lib. de Trinit. *Inclinauerant, Trahere, Superare*, quæ à militia ducta sunt.

145. Pepone magis infulsus. *Tom. 3. lib. de Anima cap. 32. num. 387.*

Πέπωνες, molles & faciles dicuntur, Metaphora à maturis fructibus ducta; vel etiam à cucumeribus, qui *pepones*, quod mollescant, & simul atque maturerint, flaccescant, appellantur. Inde illa. *μαλακώτερον πέπον*, *συνε*, mollior siue maturior, *πεπαιότερον μώρον*, maturior moris. Et coniuuium Prouerbiale per translationem *πέπωνες, τυπέστιν, ἀπαλοι* & *ἀσθενείς*. Est & interdum blanda & amica vox, *ὄ πέπον, τυπέστι, περὶ φιλέσατε ἢ περὶ σινέσατε*, à maturis placidisque moribus, vel quod *τὰ πέπωνα*, hoc est, mollia maturaque amemus omnes.

D 146. Peponem cordis loco habere. *Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. c. 40. nu. 666.*

Videantur hoc loco Adnotat. Pamelij; & Feuarentij ad illud B. Irenæi lib. 1. cap. 3. num. 10. O *pepones* Sophistæ vituperabiles, & non viri; quod ex Homer. *Ilia. β.* desumptum est.

ὦ πέπωνες, καὶ ἐλέγχεις ἀχαιοὶδες, σὺν ἔτ' ἀχαιοί.

id est:

O molles, mala probra, & *Acheides*, haud enim *Achiui*.

Quod Virgil. imitatus:

O vere *Phrygia*, neque enim *Phryges*.

Significat itaque Prouerbiū: Exordem esse, vel corde esse infulso. In corde enim primariæ animi vires. Hinc cordati, quibus cor recte adfectum est & robustum. Excordes, quibus *peponis* instar, molle, flaccidum, & minime virile. Vide supra: *Cerebrum vel cor non habere*, &: *Cerui in pralio*.

147. Personam agere. *Tom. 3. lib. 3. aduers. Marc. cap. 11. num. 77.*

Vide infra: *Scenam decurrere. Persona*, pro munere siue partibus. Cicer. Has partes lenitatis semper egi; illam grauitatis *personam* non appetiui. Ab histrionum persona. *Personam* gerere, tueri, sustinere, agere, ab histrionicis actoribus.

148. Physcone impurius. *Tom. 1. lib. de Pall. cap. 4. num. 79.*

DE homine qui se in omne luxus libidinifque genus ingurgitat. Fuit enim Ptolemæus *Physcon* 8. *Ægypti* Rex, qui quum *Cyrenæ* imperaret, fratri *Euergetæ* defuncto successit; qui supra belluinam libidinem & crudelitatem (quæ facinora commemorat *Iustin. libr. 38.*) sagina ventris, & corporis vultusque deformitate belluæ quam homini similior. Quæ fœditas in eo pellicidæ vestis subtilitate, quasi de industria, siue potius ex intemperantia augebatur, infame *Physconis* nomen ex re tulit, quasi ventricosi & aquarioli, propter abdominis studium *φύσκων* enim *ὁ γαστρὸν ἢ παχυς, ἀπὸ τῆς φύσκων*, quod est, intestinum crassum. Cui & *Perfus* ait:

Pinguis aqualiculus propenso sesquipede exstat.

149. Plagæ occurrere. *Tom. 3. Scorp. aduer. Gnost. cap. 5. num. 35.*

Svm̄tum à gladiatoribus, qui vel aduersarij petitionem corporis declinatione effugiunt, vel parmula excipiunt, vt sit frustra conatus. Vide supra: *In alium ictum considerare*. B. Hieron. contra Iouin. Quasi de loco videmur cedere, & aduersario ferendi occasionem dare. Et: directa spicula clypeo refellere veritatis.

150. Plaudere in sinum. *Tom. 5. lib. de Pudic. cap. 9. num. 42.*

Siqua vobis exempla in sinum plaudent, hoc est, tam grata vobis accidant, quæ informatam in animis vestris opinionem videantur confirmare; vt inde tacitam apud vos voluptatem sentiat, vestroque adfectui indulgeatis. Apud Homer. *ἐν θυμῷ χαίρειν*, Tib. In tacito gaudere sinu.

151. Plaudere parti. *Ibidem cap. 19. nu. 160.*

L Egitur apud Tertull. *diuurse parti supplaudere*, vel *subplaudere*, quasi suffragari & subscribere aliorum sententiæ. Ab ijs qui pedibus strepitum edunt, vel manuum complosione adprobant. Cicero: *Pedem nemo in illo iudicio supplotit.*

152. Polycrate felicius. *Tom. 1. Apolog. cap. 11. num. 173.*

POLycrates Sami Tyrannus, aureus fortunæ fœtus, cui adnutum voluntatemque omnia fluxerunt. Sed qui tamen prosperum ad inuidiam vsque vitæ cursum miserabili exitu in *Mycalensis* montis vertice cruce suffixus conclusit. *Valer. Max. lib. 6. c. 11.*

153. Pompeio sublimior. *Ibidem.*

POMpeij elogium habes apud Cicer. Orat. pro Leg. Manil. Apud *Plin. libr. 7. toto cap. 26.* à quo ait non modo *Alexandri Magni* rerum splendorem æquat, sed etiam *Herculis* prope ac *Liberi*. Cognomentum Magni,

A

cum Alexandro commune, communem quoque sublimitatis titulum dedit.

154. In ponti æstu medio hæreret. *Tom. lib. 1. adu. Marc. c. 7. num. 50.*

Virgil. lib. 5. Æneid.
Saxis in procurrentibus hæsit. Et:
In scopulo luctantem breuib; vadis.
Et lib. 10.

Insicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Quæ, vti Tertullianicum, Prouerbialiter accipi possunt.
Contrarium erit ex eodem lib.

Labitur alta secans, fluitaque æstuque secundo.
Æstus autem aliquando accipitur pro ipsa maris crescentis decrescensque commotione, hoc est, accessu siue incremento, vel recessu siue reciprocatione. Aliquando pro arena illa instabili, quæ absorbet & haurit omnia. Virgil.

Furit æstus arenis. &
Æstu miscetur arena.

B

Similia illa: Hæreret in iisdem scopulis, in aqua, in vado, in salebra. Metaphoræ à nauigantibus ductæ, qui vado illis naui cursum institutum tenere non possunt. Sic dum naui æstu reciproco huc & illuc impellitur, neque progredi potest; vt significetur Prouerb. Se non extricare aut expedire, non satisfacere argumento, sed eodem relabi. Vide: *Fluctus vtriusque.*

155. In præruptum imponere. *Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. c. 37. nu. 607.*

Præruptum, substantiue, vt abruptum, quidquid altum & præceps, saxa prærupta, & mons præruptus, altus. Plin. Græcis τὸ ἀπὸ κορυφῆς, vnde procliuæ præcipitium. Explicat se Tertullianus: *Sciens præceps ituros homines, ipse illos in præruptum imposuit.* vt sit: aperto periculo exponere, nec satis providere, ne quid mali contingat; vt si homini auaro & furi pecuniæ administratio committatur, adolescenti libidinoso pudicitia virginum.

C

156. Profundum inenatabile. *Tom. 2. lib. de Idolol. cap. ult. num. 169.*

Quinaui excussi in maris profundum delabuntur, natatione vixvquam emergunt, de periculo ineluctabili. Vide *Hypobrychium*, &: *Naufragium*. Contrarium erit illud Virgil. 5. Æneid.

Fundo vix tandem redditus imo est.
& lib. 6.
Adnabam terra, & iam tuta tenebam.

157. Ad regulas perducere. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 22. num. 153.*

Regula, alias norma, est instrumentum fabrile, quo structuræ longitudinem, an respondeat, exigunt fabri; & vtiur Tertullian. verbo fabrii, exanimandam Dei bonitatem. Hinc illa, *regula rector*, amissi exactior, ad perpendicularum & amissim. Rem diligenter expendere, vt omnibus suis partibus numerisque absolute tractetur.

D

158. Sardanapalo mollior. *Tom. 1. lib. de Pall. cap. 4. num. 79.*

Sardanapalus postremus Assyriorum Rex, vir muliere corruptior, inquit Iustin. lib. 1. qui inter scortorum greges inuentus, purpuram colo nere, & muliebri habitu, cum mollitia corporis & oculorum lasciuia omnes fæminas anteiret, pensâ inter virgines partiri, adeo vt eius cognomen ob insignem molliem in Prouerbium abierit apud Græcos & Latinos.

159. Scenam decurrere & desaltare. *Tom. 3. libro 3. aduers. Marc. cap. 11. num. 7.*

E

Scena, proprie frons theatri, locus nimirum Auctorum obstructus peripetasmatis, è quo in proscenium acturi histriones prodibant. Frequenter pro ipsa fabula, Tragœdia, aut comœdia. Virgi.

Scenis agitur Orestes,
id est, Tragœdijs celebratus & frequenter actus. Horat.
Quam non astricco percurrat pulpita socco.

Pulpita, pro scena. hoc est, quam inconditas & male aptas conscribat comœdias. Erit igitur decurrere scenam, perficere eius rei, quæ instituta erat, summam. Cicero: Quæ abs te breuiter de arte decursa sunt. Decurrere scenam phantasmatis Tertull. est, omnino & absolute probare, carnem Christi phantasma tantum fuisse, & in eo probando hæreret. Sic Cæl. ad Cæro. lib. 8. *scena* totius rei, hoc est, id in quo tota res vertitur & consumi debet. Lib. adu. Valenti. appellat Tertull. *desultricem virtutem*, instabilem & male firmam & motoriam, & inde: *desultorij* homines, à desultoribus equitibus. Proprie etiam vsurpat, vt decurrere, vt desaltare, sit saltu mimico representare. Nam in scena Orchestra, chori propria est, sicuti scena histrionum; in qua Mimi solebant suas actiones exhibere. ὁ χορὸς, ars saltandi, & ipsa saltatio; vt adludat ad vtroque verbo, & ad scenicos histriones, & ad mimos, & ab iisdem diuersas trahat Metaphoras.

F

60. Scalpellum immergere. *Tom. 1. lib. de Pall. c. 5. num. 103.*

Scalpellus, vel *scalpellum*, est scalprum chirurgicum, φλεβότομον. Nescio an etiam *scalpella*, vt pistilla Plauto, pro pistillo. vulgo lanceola, à chirurgis tractum. Nam voce: *acerbitati*, videtur cholericis humoris in Vedio abundantia significari. Cicero. pro Sest. Non ea est medicina, quum sanæ parti corporis *scalpellum* adhibetur. Solent Chirurgi immerso *scalpello* venam incidere, & humorem redundantem elicere Vfus erit Prouerbij in morborum animi medicina, vti & ea quæ consequuntur apud Tertull. *Catharticum dare.*

161. Scipione iustior & militarior. *Tom. 1. Apolog. c. 11. num. 173.*

Plinius lib. 7. num. 27. Cato primus tres summas in homine res præstitisse existimatus est. Optimus orator, Imperator, Senator. Quæ mihi omnia etiam si non prius, attamen clarius fulsisse in Scipione Æmiliano videntur. Eiusdem laus apud Cicer. lib. de Amicitia iustitia & bonitas in altero Scipione, Nafica, commendatur. Vtrumque tamen, & iustitiæ & militaris scientiæ studium Scipioni minori siue Æmiliano adtribuit Lælius apud Cicer. lib. eodem: Maior, siue Africanus, vtraque etiam laude excelluit.

G

162. Scythæ tetrior. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 1. num. 12.*

Vide Adnotat. Pamelij. Gens *Scythica* omnimemoria, & omnium fere gentium scriptorumque existimatione ad bella & ad immanitatem magis, quam ad vllum humanitatis studium nata.

163. Siluam cædere & truncare. *Tom. 1. Apolog. cap. 4. num. 50. & 51. & lib. de Præscr. adu. hæ. cap. 37. num. 222.*

Vo iure siluam meam cædis, quæ à Iure ciuili transfert omnia, hoc est: quid in meam possessionem irruis? in meam messem falcem immittis? Apolog. *Totam illam veterem & squallentem siluam legum, nouis principalium re-scriptorum & edictorum securibus, truncatis & cæditis.* Silua Latinis, vt & Græcis ἄλν, Metaphoricis, pro copia & materia. Cicero: Omnis vbertas & quasi silua dicendi. &: Rerum & sententiarum silua. Hoc autem Prouerbium sumtum ab arboribus, quæ vel putantur ne siluecant sarmentis, & in omnes partes,

H

- A nimia fundantur, vel radicibus vna cum trunco exciduntur.
164. Siluam cædere, eradicare, & excaudicare. *Tom. 5. lib. de Pudic. c. 16. n. 135.*
Quanta securi omnem siluam libidinum cadat, & eradicet, & excaudicet. Addit: Ne quidquam de reciduo fructuare permittat. Est penitus aliquid abolere, idemque cum superiore. Nam truncus est stipes ipse ramis & frondibus exutus. Caudex cum frontibus. Itaque truncare, & excaudicare, eadem.
165. Siluam ingentem commouere. *Tom. 5. lib. de Trinit. c. 16. nu. 81.*
Siluam Scripturarum commouere circa aliquid Multa excutere, & vndique argumenta defumere, lato campo euagari.
- B 166. Quanta filua. *Tom. 3. libro de. Anim. cap. 2. num. 30.*
Quæ vis? quæ copia? quam ampla lateque patens materia?
167. Socrate sapientior. *Tom. 1. Apolog. cap. 11. num. 173.*
Non modo hominum existimatione, sed Pythij Apollinis oraculo sapientissimus iudicatus Socrates, & cunctis prælatus proditur. *Plin. lib. 7. cap. 31. Cic. lib. de Amicit.*
168. Solis pectines. *Tom. 3. lib. aduers. Valent. cap. 3. num. 23.*
In pectinibus, quibus comas vel discriminamus vel pectinus, radij densi & rari, à solarium radiorum similitudine, dicuntur; & reciproca Metaphora: pectines solis, quod omnem in partem radios, quasi crenula instar pectinis, intercisos emittat. Vnde apud Lucret. Tela dici, quasi missiles, telorum in morem, radij. Et *ἐπιπέλας ἡ ἀπόλλων*, Sol. At cum his verbis, puerorum terriculamenta, vti & *Lamia turres*, significantur: consueuerunt fortasse nutrices, vel puerilem eiulatum compercere, vel obstinatam, dum caput sibi pecti non ferunt, contumaciam hisce verbis infringere, dum pectines solis, veluti strigiles, ad se adferri imperant.
- C 169. Solis radio scriptum. *Tom. 3. lib. de Resurr. carn. c. 47. num. 341.*
Pro perspicuo, & eo quod claret. Nam quæ maxime constant, maximeq; in confesso sunt, ea sole clariora dicimus. Hinc illa: In sole caligare; Aduersus solem loqui. *Lib. de Pudicit. c. 7. Quibus exquirendis non lucerna speculo lumine, sed totius solis lancea opus est.*
170. In solido esse. *Tom. 5. lib. de Pudicit. cap. 10. num. 83.*
Securum esse, & bene firmum, munitumque. Cui opponit: Pendente vestigio ingredi, &: In gradu totum esse, Decuti de tenore. Huic similia: Duabus ancoris fultum esse; Invado esse. *Virgil lib. 11. Æneid. -- Multos alterna reuifens Lusit, & in solido rursus fortuna locauit.*
- D 171. Ad speculum respondere. *Ibidem c. 8. n. 64. lib. 4. adu. Marc. c. 31. nu. 511.*
Aduersus speculum parabola, dixisse videtur pro sensu anagogico, siue ipsa anagoge, qui est sensus scripturarum, parabolarum, oraculorum mysticus & reconditus, quique interius & quasi sub cortice latet. Sic ad speculum respondere (vti in rebus fabrilibus ad regulam, amussim,
- perpendicularum) erit omnia ea; quæ parabola proponuntur, posse accommodari ijs, quæ eadem significantur. Et, vt loquitur Tertull. *exempla per aquari.*
172. Spongia Marcionis. *Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 4. num. 43.*
Vsus spongia pictoribus in colore delendo. Quod patet ex *Plin. lib. 35. cap. 10. de Pictoribus & de Protogene.* Absterferat sapius, mutaueratque penicillum; postremo, spongiam eam impedit inuiso loco tabulæ. *Auson. in Epist. quadam: Fuco tuæ emendationis adiecto impingas spongiam, quæ imperfectum opus equi male spumantis abluat.* Vtus etiam in extergendis mensis nummulariorum, præcipueque abacis, in quibus scribebant, & inducta spongia corrigebant. Et in palimpsestis, hoc est, tabellis membranifve deletitijs, in quibus stylo graphiario exarare solems. Hinc Augustus, Aiacei Tragædiam, quam conscriptam à se delebat, in spongiam decubuisse dicebat, ad exemplum Aiacei, qui in ferrum incubuerat. *Aristides in Orat. quadam ἔδειν δὲ τῆς σπονγῆς πάλιν ἐξιδίαι, ἀλλὰ ἀπογράφου ἰατρῆτος*, nihil opus fuerit Stesichori palinodia siue recantatione, sed spongia medebitur. Sic quum Marcion, quos vellet, sacra Scripturæ libros deleteret (quod declaratum est supra: Abruptum amplissimum salire; & hoc loco statim subiungit: quæ abstulit quæ seruauit) spongiam Marcionis appellauit, audaciam illam in expungendis Libris, & censoria temeritate intercidendis.
173. Sportulam furunculus captat. *Tom. 3. lib. 3. aduer. Marc. ca. 16. nu. 111.*
SPORTULA, à sportulis sparteis, nummorum receptaculis dicta, donarium, siue potius obsonium, quod diuites Roman. saluatoribus dabant, ipsi secreto cenant. Cui opposita Recta cæna, quam ciuilliores clientibus saluatoribus suis legitimum conuiuium exhiberent; quæ olim pauperibus tantum dabatur, postea diuites etiam sportulam captare & exposcere cœperunt. Qui vero quum cliens non esset, nec ordinarius saluator, alij sese ingerebat, & sportulam accipere ignotus contendeat, furunculus hoc loco dicitur. In eum conueniet, qui falso sibi quid vindicat, vt Deus Marcionis nomen Christi.
174. Stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit, quam in suo trabem. *Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 510.*
Prouerbum Euangelicum, *Math. 5. & Luc. 6.* quo philautia notatur eorum, qui aliorum vel minimis vitijs offenduntur, suis & maximis blandiuntur, & *εὐφροσύνη*, stipula Tertullian. vulgatæ editionis Interpreti: festuca. *Horat. Qui, ne tuberibus proprijs offendat amicum Postulat, ignoscat verrucis illius æquum est.* Et aliud Prouerb. Pustulas alienas, vlceribus scatens.
175. Sub sinu & tunica. *Tom. 5. lib. de Fug. in persecut. cap. 12. num. 89.*
Addit Tertullia. vt furtiuo; & opponit: coram toto mundo. Quidquid proptatulo non fit, sed insidioso & clam, remotis arbitris, & aliena conscientia, sub sinu fieri dicitur: Sic: In sinum conferre, vertere, id est, in priuatum commodum referre. Et *Plinio Scaurus dicitur rapinarum prouincialium sinus, qui in suæ auaritiæ voraginem omnia conuerteret. In sinu gaudere, est gaudium suum in vulgus non edere, nec palam facere.*
176. Sylla felicior. *Tom. 1. Apolog. 11. num. 173.*
Hic Sylla felicitatis ostentum datum est fulmine, vt ait *Plin. lib. 2. cap. 54.* Vnus hominum, inquit idem *Plinius lib. 7. cap. 44.* ad hoc æui, Felicis sibi cogno-

A

men asseruit. Quam temeritatem cum stultitia coniunctam eodem loco refellit.

177. Tanti vitreum, quanti margaritum? *Tom. 2. lib. ad Mart. c. 4. n. 38.*

Istud non solum legitur apud Tertull. sed etiam apud B. Hieronym. Quo dicto summa rerum inaequalitas significabitur. Margaritarum, alias unionum, summum inter gemmas pretium. Vitrum vilissimum, quod tamen margaritam mentiri potest, & imperitis imponere. Explicat se Tertull. & haec inter se confert, *Terrenam gloriam, gloriam caelestem, premium laudis humanae, diuinam mercedem.*

178. Tempus omnia reuelat. *Tom. 1. Apolog. cap. 7. num. 102.*

B

Senece: Veritatem dies aperit. Horat. *Quidquid sub terra est, in apricum proferet aetas, Desodiet, condetque nitentia.*

ὁ χρόνος πάντων βασιλεύς, tempus omnia explorat. Et Sophocli χρόνος dicitur πάνθ' ὀρώων, ἀκρωτίζων, ἀναπύσσων, omnia videre & audire, etiam apertum prolaturum. Atque hinc: Veritas Temporis filia, apte dicitur, quae temporis progressu, quum aliquandiu delituerit in lucem emergat. Hinc illud: *Αἴθερ δὲ πᾶσι φῶς, τὴν ἀλήθειαν χρόνος.* At veritatem tempus in lucem eruit.

179. Terrae filii. *Ibid. c. 10. nu. 162.*

Videantur Adnotat. Pamelij. *Terra filios* (inquit Tertull.) *vulgos vocat, quorum genus incertum est; γηγόνεις, & inde Gigantes, quasi de terra nati* Apud Iuuenal. *Fraterculus Gigantum*, pro ignoto. Persius: *Progenies terrae.* Vide supra: *De calo superuenit.*

180. Terram grauem imprecari. *Tom. 1. lib. de Testim. anima c. 4. nu. 21.*

C

Solebant antiqui, vt ex omnibus fere pater Latinis Poëtis; manibus eius, cuius memoriam, vt Tertull. ait: *quum alicuius offensa morsu facerent, & maledicere vellent, terram grauem imprecari;* eius vero cui gratiam deberent, ossibus & cineribus refrigerium comprecari. Et mensē praesertim Februatio duodecim continetis dies, pro impetranda mortuorum manibus quiete, populus iustrationes & piacula faciebat. Hinc illa:

*Mollior ossa cubent, -
Et cinerem tellus non onerosa premat.
Ossa quieti precor tuta requiescere in vrna.
Et sit humus cineri non onerosa tuo.*

181. Thales in puteum. *Tom. 3. lib. de Anim. cap. 6. num. 89.*

Vide hoc Prouerbiū tractatum à Platone in Theaeteto. De ijs qui nec pro pedibus prospiciunt. *Thales* est septem Graeciae sapientibus vnus & primus, dum caelestia intentius contemplatur, in foueam incidit. Hinc à vetula siue ab ancilla irrisus.

D

182. Themistocle sublimior. *Tom. 1. Apolog. ca. 11. num. 173.*

Militarem illum appellat Tertullia. Hinc legendum videtur *militarior*, vel militiae aut militaris artis peritior. Ipsius autem adolescentis gloria emicuit bello medico, pugna Maratonia, sub auspicijs Miltiadis. Deinde aliquot annis post Dux Atheniensium, aduersus Xerxis naualeis copias ad Salaminem memorabili cum laude, confligit.

183. Titulum dispungere. *Tom. 5. lib. de Monog. cap. 8. num. 55.*

Dispungere rationes apud Iureconsultos est computum, vt vulgo loquimur, examinare; siue, vt Papi-

E

nian. describit, conferre accepta & data; & alibi: percontari, examinare, describere rationes, pro eo quod est *dispungere*. Aliud est expungere, quod est punctis circumducere & tollere, & quasi rem confectam eximere de codice. Vtitur Tertull. Metaphora à ratiocinatoribus ducta, & à censoribus, qui in tabulas referunt nomina & titulos eorum qui profitentur. Si prouerbialiter vsurpare placet, erit: rationem vel causam, iustane sit an contra, expendere; vel diiudicare, idoneusne sit quis ad munus aliquod obeundum, & suis dotibus adfatim instructus. Lib. 4. aduers. Marc. *Creatorem vocat iudicem & dispunctorem meritorum.* Lib. 5. *dispunctionem boni atque mali operis.* Lib. de Patient. *Omnis iniuria quum patientiam offenderit, eo lem exitu dispungetur, quo telum in petra libratum & obtusum;* hoc est: euanescet & irritus erit conatus, vt euanescent ea quae delentur siue dispunguntur, pro expunguntur.

184. Titulum incidere. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 9. num. 57.*

F

Incidere est notare aliquid in monumentis rerum gestarum. Cicero: *incidere* elogium (alijs, & Mureto imprimis eclogium) in sepulcro, in aë, in marmore. Plin. de Pomp. Magno cap. 26. lib. 7. commemorat titulos victoriarum & triumphorum notatos. Quem ad morem adlusit Tertull. vt sit, publico cognomento honestare vel infamare, & elogio nobilitare.

185. Tullio eloquentior. *Tom. 1. Apolog. cap. 11. num. 17.*

M. Tullij elogium habes lib. 7. num. 30. apud Plini. vbi eum vocat facundiae Latiarumque litterarum parentem. Quinctil. lib. 9. Instit. In quem, ait, copiam Platonis, vim Demosthenis, suauitatem Isocratis fuisse transfusam.

186. Vanitatem vanitate depellere. *Tom. 3. lib. 4. aduer. Marc. cap. 30. nu. 496.*

G

Est arte, mendacium mendacio eludere. Friuolum argumentum, & ad rem non accommodatum, friuolo & alieno infringere & refellere. Illa persimilia: Cum vulpe vulpinari, cum Cretensi cretizare.

187. Venas deducere. *Tom. 5. lib. de Trinit. 1. cap. 29. num. 131.*

Translatio ducta à frontibus, vnde riuus & quasi venae aquarum deducuntur. Hinc illa: Diuite vel tenui vena; quod fontium alij angustiore vena manent, alij maiore, vt flumen efficiant; vel etiam à metallis, quorum venae vt genere, ita copia interdum differunt. Quinctill. Pleniore canali fluunt. Et Poëta venas ab Homero, tamquam Poëseos fonte, venas duxisse dicuntur.

188. Via eadem sursum & deorsum. *Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. c. 28. n. 195.*

Hoc Prouerbiū Heraclito vsurpatum, transferre videtur Tertull. ad suam argumentandi rationem. Nam eo faciunt: Super, & infra se. Haec quidem ad dignitatem, illa sursum ac deorsum ad locum spectantia. Hoc enim vere est aduersus Marcionem Antithefesis amulas facere, quae non solum in sententijs, si ignorauit, omnino non sciuit, sed in vocabulis, quae dixi, consistant. Heraclitus vsurparit forte in Physicis disciplinis hoc obscurius dictum, quum sursum ac deorsum in loci ratione sint ex numero eorum quae dicuntur *ἄνω καὶ κάτω*, siue Relata. Cicero: *Ferri sursum* rectis lineis, &: *deorsum* ad lineam. Atque ita Tertull. argumentationem suam ἀπὸ τοῦ ἑναντίου Heracliti axiomatice probat.

H

*

A

189. *Viva voce. Tom. 3. lib. de Præscript. aduers. haeret. cap. 11. num. 128.*

Hic statim opponitur: *per Epistolas*, subintell. prædicando *Viva vox*, quasi viuuda atque efficax ab ipso pronuntiantis ore percepta, in qua natiua & genuina e-lucefcit gratia, & actio cum motu, quæ in orationis est vita, inhærefcit. Quæ omnia à scriptura, quæ veram vi-amque vocem tantum imitatur, sunt feiuncta. Quin-til. Actio orationis quafi vita est, rerum inuentio offium inftar est; ordo neruus imitatur, elocutio carnem, cutem & colorem refert; memoria fpiritus vice fungitur. Qui-bus omnibus accedit pronuntiatio velut motus quidam vitalis. Nullum enim certius argumentum vitæ, quam motus; vnde flumina viuia, a motu. B. Hieron. in Præfat. Gen. Habet nefcio quid latentis energiæ *viua vox*. Huic opponit, vt dixi, Tertull. *per Epistolam prædicare*. Et alij:

B

Muti magiftri, quæ funt fcripta eorum, qui eruditi ingenij monumenta pofter tati litteris mandata reliquerunt, quafi vocis & vitæ expertes.

190. *Vmbram fine lumine colorare. Tom. 3. lib. adu. Hermog. cap. 2. num. 12.*

A Barte pictoria, quam Hermogenes exercuerat, tra-ctum. Prima picturæ mitia (inquit Plin.) *umbra* ho-minis lineis circumducta, quæ linearis dicta; fecunda fingulis coloribus, & monochromatos appellata. Ita-que prima fine vllo colore fuit, adeo vt quos pingerent, adfcibere effer institutum. Deinde lineæ colorari ce-ptæ tefta trita. Cuiufmodi picturæ in arte tectonica par est *ινοξεοδια*, quæ eft arca iacens efformatio & superfi-ciaria descriptio, futuri operis fpecimen exhibens. De-torquebitur ad fermonis, argumenti, rei demonftratæ obfcuritatem.

F I N I S.

INDEX SCRIPTURARVM SACRARVM A TERTULLIANO ET NOVATIANO CITATARVM, OMNIVM.

Ad SS. Litterarum Professores Iacobi Pamelij Praefatiuncula.

VVM Indicem scripturarum in S. Cyprianum, qualis à nobis est editus, gratum fuisse plerisque intellexerim, similem omnino ad Terrullianum per Dn. Michaellem Ingelmontium Canonicum Brugensem, Amanuensem in toto hoc opere nostrum, curavi colligi, ipsis Auctoris verbis retentis, quo ad fieri potuit; asterisco iis addito, qui aut ab eo, aut à nobis explicantur. In quo animaduertere licebit, secutum illum (vti etiam Novatianum) editionem LXX. Interpretum in veteri Testamento, & tam in illo quam in Nouo Testamento, sua propria ex Græco translatione vsùm. Prodesse itaque Deo fauente vobis poterit, si quando ex Lectionum varietate scripturas explicare licebit, quod eruditissimis illis viris Origeni, S. Hieronymo, immo & S. Augustino, non fuit infrequens. Qua de causa etiam hoc mihi imprimis curæ fuit; vt, ne necesse sit per multa vagari, in Adnotationibus nostris ipsam plerumque diuersitatem indicaui, adscriptis etiam hic versuum numeris ad maiorem commoditatem.

EX GENESI.

Genes. 1.

* Vers. 1.	Q uoniam in primordio (sive principio) fecit Deus cælum & terram 6.34.36.277.294.296. 298.447.607
2	At terra erat inuisibilis & rudis sive incomposita 277.294.298.299
*	Et tenebra erant super abyssum 277.299
*	Et spiritus Dei ferebatur super aquam 277.278.518
* 3.	Et dixit Deus: Fiat lux & facta est lux 6.43.463.570.609
6.	Et dixit Deus: Fiat firmamentum, & fecit Deus firmamentum 609
*	7. Et separauit inter aquam qua erat infra firmamentum, & qua supra firmamentum 277.466.730
8.	Et vocauit Deus firmamentum cælum 727
9.	Congregetur aqua qua sub cælo in congregationem vnã, & appareat arida 299
10.	Et vocauit Deus aridam terram ibid.
*	11. Et dixit Deus: Fruiticeat terra herbam sœni seminantem semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso secundum similitudinem. Et factum est sic 298.299.466
12.	Et produxit terra herbam sœni seminantem semen secundum genus, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem 298
* 14.	Et dixit Deus: Fiant luminaria 609
Erunt enim in tempora & menses & annos 34.463.566	
* 16.	Et fecit Deus luminare maius & minus 609
* 20.	Producant aqua repentina animarum viuarum, & volatilia volantia super terram per firmamentum cœli. Et factum est sic 298
* 21.	Et fecit Deus cetos magnos, & omnem animam animalium reptantium, quos produxerunt aqua secundum genus ipsorum. Et vidit Deus quod esset bonum 296.298
* 22.	Et benedixit ea Deus 296.463.468.515.570
* 24.	Producat terra animam viuentem secundum genus, quadrupedia & reptantia, & bestias terre, secundum genus ipsorum 298.299
* 26.	Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & prebit piscibus maris 351.408.463.514.607.609.711.734.736.738
* 27.	Et figurauit seu sinitit Deus hominem ad imaginem & similitudinem viuacitatis sue, masculum & feminam fecit eos 277.278.351.355.359.408.464.467.484.525.566.609
* 28.	Replete & in multitudinem proficite, seu multiplicamini, & replete terram, & subiicite eam 351.453.466.663.672.711
* 29.	Dominamini piscibus maris, volatilibus cœli, & vniuersis animalibus qua mouentur super terram 136
* 31.	Ecce dedi vos omne fœnum sementium, seminavi semen super terram, & omne lignum quod habet in semetipso fructum seminis sementini: vobis erit in escam 693
* 32.	Viditque Deus qua fecerat, & erant valde bona 684.750
* 2.	Et requieuit septima die ab operibus suis 97.355
* 2.	Et sanctificauit Deus diem septimum requiescendo in eo ab

Genes. 2.

operibus suis qua fecit 97.355.508
* 7. Et fecit hominem Deus limum de terra, vel de limo terra 299.351.408.452.463.483.738
* Et efflauit in faciem eius flatum vitæ 299.408.464
* Et factus est homo in animam viuam 395.408.464.465.466.467
* 8. Plantauit Deus paradysum 53
* Et posuit Deus hominem quem fecit, & paradiso colonum praefecit 96.464.406
* 15. Et accepit Deus hominem quem sinitit 408.484
* 16. Ex omni ligno paradysi edetis 103.355
* 17. De ligno scientia boni & mali ne comedas 96.466.693
* qua autem die ederitis, morte moriemini 464.727
* 18. Non est bonum solum esse hominem 464
* Mulier in adiutorium masculo data 522.
* 20. Omnibus animalibus Adam nomina imposuit 221.222
* 21. Et misit Deus in Adam estasin seu amentiam 349.357
* 21. Mulier de costa Ada 221.222.299.631.663
* 23. Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea 221.670
* Hæc vocabitur mulier, si de viro sumpta 221.222
* 24. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adglutinetur se uxori sue, & erunt duo in carnem vnã 221.344.349.507.515.522.663.671
* 25. Erat autem uterque nudus 6
* 1. Sed & serpens erat callidus 315.221.223
* Primos homines diabolus elisit 155.466.520
* 3. Ex omni ligno quod est in medio paradysi, Deus edere vetuit 465.466.730
* 4. Et dixit serpens: nequaquam moriemini 96
* 5. Aperientur oculi vestri 299
* Et eritis sicut Dii. ibid.
* De arbore agnitionis gustauerunt 103.223.741
* 6. Credidit Eua serpenti 242.395
* Deditque viro suo qui comedit 142.241.467.594
* 7. Et aperti sunt oculi amborum 223
* Et cognouerunt se esse nudos 706
* De ficulneis foliis 706
* 8. Dominus in paradiso ad vesperã deambulauit 470.520.611
* 9. Adam ubi? 469.470.513.611
* 15. Inimicitias ponam inter te & mulierem 466
* 16. In doloribus & anxietatibus paries filios, & ad virum tuum conuersio tua, & ille dominabitur tui 183.395.464.511
* 10. Tribulos & spinas edet tibi 452.466
* In sudore vultus tui pasceres pane tuo 466
* 19. Terra es & in terram ibis, vel quia pulvis es, & in puluerem reuertetur 408.411.413.422.466.568
* 20. Eua, quoniam mater viuentium 222
* 21. Pellicea sive scortea tunica qua fecit Adam 6.408.460
* 22. Ecce Adam factus est tamquam vnus ex nobis, & nunc ne quando extendat manum, & sumat de ligno vitæ, & viuat in ænum 426.470.609

Genes. 3.

Genes. 4.	23. Adam de paradiso eiectus	6.118	18. Benedictio Patrum & semini eorum destinatur	467
	4. Abel vero minor filius obtulit munera Deo de fructu ovium suarum. Respexit Deus in Abel & in munera eius 96.97.409		21. Descendam & videbo si secundum clamorem peruenierim ad me consumment. si vero non, ut agnoscam	470
	5. In Cain autem & in munera eius non respexit	96	1. Venerunt angeli duo ad Loth	425.483
	6. Et dixit Deus ad Cain: Quare cecidit vultus tuus? ibi & 142		16. Loth de incendio Sodomitarum liberatus	96.464
	7. Quoniam si recte quidem offeras, non recte autem diuidas peccasti, quiesce. Ad te enim conuerso eius, & tu dominaberis eius		17. Respectare noluit Dominus quos ex Sodomis liberarat	516.675
	94. Et tunc dixit Cain ad Abel fratrem suum: Eamus in campum, & abiit cum eo illic, & interfecit eum	97.142.595.671	24. Et pluit Dominus super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem de caelo à Domino	47.520.610.611.616
	9. Et tunc dixit Iesus ad Cain: Vbi est Abel frater tuus? Et dixit: Nescio. Nunquid custos fratris mei sum ego?	97.470	33. Incestus Loth	65.706
	Et dixit ei Deus	97	2. Abraham sororem mentitur Saram	199
	10. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra	97	10. Abiice ancillam	633.739
	11. Propter quod maledicta terra qua aperuis os suum ad excipiendum sanguinem fratris tui	97.412	13. Benedictio Patrum & semini eorum destinatur	467
	12. Gemens & tremens eris super terram	97	2. Tolle filium tuum quem diligis Isaac	97.129.611.630.730
	13. Et dixit Cain ad Dominum: Maius delictum meum, quam ut remittatur mihi	97	6. Isaac à patre in hostiam deditus, lignum sibi ipsi portabat	101.104.486
	14. Et eiecies me hodie à facie terra, & à facie tua abscondar, & erogemens & tremens super terram, & omnis qui me inuenierit, occidet	97.470	11. Deus Isaac protexit	730
	19. Lamech duabus maritatus	663.67.	17. Et faciam semen tuum tamquam stellas in caelo	470.577
	24. De Cain septies, de Lamech septuagies septies reputabitur ultio	129	18. In semine tuo benedicentur nationes terra	95.397.467.470.523
	22. Henoch iustissimus	96.633	4. Postulans Sara humandi locum de filiis Chet, dixit Abraham: Date mihi possessionem sepulchri vobiscum, & humabo mortuam meam	411
Genes. 5.	24. Transiit Deus Enoch qui nondum mortem gustauit, ut aternitatis candidatus	96.97.359.730	3. Non accipias in uxorem filio meo de filiabus Canaanorum	209
Genes. 6.	1. Et factum est, quum cepissent homines plures fieri super terram, & si nata essent eis	222	64. & 65. Rebecca confectio procul sponso velamen inuasit	223
	2. Conspicati autem filii Dei filias hominum quod pulchrae essent, acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerunt	171.183.190.212.342	6. Concubina Abraham	613
	3. Non manebit spiritus meus in hominibus, quia caro sunt	409.670	23. Viscera Rebecca inquietantur	351
	6. Paenitens quod hominem fecisset	611	12. Ecce gemini, dua gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur, & populus populum superabit, & minor seruiet minori	351
	7. Iniquitates diluuium prouocauerunt	611.671	27. Esau venator ferarum	
	8. Noe iustus inuentus, quem Deus de diluuii o liberauit	96.97.467.633.730	2. Apparuitque ei Dominus, & ait	
	19. Ex omnibus bestiis ex omni carne duo induces in arcam, ut uiuant tecum. Masculus & femina erunt de animalibus volatilibus secundum genus, & de omnibus serpentibus terra secundum genus ipsorum. duo ex omnibus introibunt ad te, masculus & femina	671	3. Tibi & semini tuo dabo vnuerfas regiones has	397.467.610.611
Genes. 7.	2. Ex omnibus bestiis ex omni carne duo induces in arcam	175	38. Det tibi Deus de rore caeli	489
	671.751		39. De opimitate terra eris inhabitatio tua, & de rore caeli	489
	10. Diluuium	6.96.636.751	3. Deus omnipotens	611
	16. Arcam Dominus post introitum Noe clausit	611.633	12. Nuptia frequentata	706
Genes. 8.	8. Columba dimissa ex arca	278	9. Scala Iacob	489.683
	9. Odoratusque est Dominus Deus odorem bonae fragantiae	469.729	31.32.33.34. Deus auxit Iacob	613.633.732
	11. Columba pacis praeo, cum olea reuersa	278.315	4. Deuixitque illi Balam in coniugium	195.706
Genes. 9.	1. Benedictioque Deus Noe & filiis eius, & dixit ad eos: Crescite & multiplicamini & replete terram	633.706.750	4.6.9.11.17.19.21.23. Deus auxit Iacob	613
	2. Terror vester sit super cuncta animantia	142	26. Concubina Iacob	ibid.
	3. & 4. Ecce dedi vobis omnia in escam tamquam holerae sceni, verum carnem in sanguine anima sua non edetis	355.693.708	4. & seq. Iacob apud uxores suas Liam atque Rachel de patris illarum iniquitate queritur, & refert, quod iam in terram propriam remeare & reuertere cuperet. Somniquae sui interponit auditoriam, quo tempore refert sibi angelum Dei per somnium dixisse	739.740
	5. Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum	414.415.417.426	11.12. Iacob, Iacob. Et ego dixi: Quid? Aspice, inquit, oculis tuis, & vide hircos & arietes ascendentes super oves & capras, varios albos, & varios, & cineriticos, & aspersos. Vidi enim quacuq; Laban tibi fecit	740
	6. Qui effuderit sanguinem hominis, pro sanguine hominis eius effundetur	155.417	13. Ego sum Deus qui visus sum tibi in loco Dei, ubi vnixisti mihi illic stantem lapidem, & vnixisti mihi illic votum. Nunc ergo surge, & proficiscere de terra hac, & uade in terram nativitatis tuae, & ero tecum	740
Genes. 11.	7. Venite descendamus & confundamus illis ipsorum linguas	611.738	24. Lucubatur homo cum eo usque mane	730
Gen 12.	7. Apparuit ei Dominus	470.610.611	25. Et vidit quoniam non potest aduersus eum, & teigit latitudinem femoris Iacob, quum in eum lucubaretur, & ipse cum eo	740
	13. Abraham sororem mentitur Saram	199	26. Et dixit ei: Dimitte me, ascendet enim Lucifer. Et ille dixit: Non te dimittam nisi me benedixeris	ibid.
	17. Flagellauit autem Dominus Pharaonem plagis maximis, & domum eius propter Sarai uxorem Abrahæ	118	27. Et dixit: Quod est nomen tuum? Et ille dixit: Iacob	ibid.
Genes. 13.	16. Faciam semen tuum sicut multitudinem arenæ	467.633	28. Dixitque ei: Non vocabitur iam nunc nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum, quia inualuisti cum Deo, & quum hominis potens es	526.740
Genes. 14.	18. Abrahæ reuerenti de praelio panem & vinum obtulit Melchisedech	96	30. Et vocauit Iacob nomen illius: Visio Dei. Vidi enim Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea	610.740
	Rex Dei altissimi sacerdos	96.97.612	31. Ortusque est ei sol, mox transiit visionem Dei, ipse vero claudicabat femore suo	129.236.390.610.611.740
Genes. 15.	19. Et benedixit ei	ibid.	23. Ioseph venundatus à fratribus in Ægyptum	101.480
	5. Velus stella caeli erit semen tuum	469.489.523	14. Thamar visa est quasi sedere	184
	7. Abraham credidit Deo, & iustitia deputatum est ab eo	143.523.564.671	18. Fornicatio Iuda cum incesto	ibid.
	Dominus apparuit Agar	738	42. Ioseph in ornamento	174
Genes. 16.	18. Semini tuo dabo	730	45. Ioseph fuisse vniugum	772
	3. Agar Abrahæ ancillam angelus adloquitur	738	24. Ne irascamini in via	13
	Et dedit eam viro suo uxorem	671.706	1. & seq. Chaldaum semen in Ægyptum educatur	6
Genes. 17.	1. Dominus apparuit Abrahæ	470.610.611	10. & seq. Iacob nepotes suos ex Ioseph Ephrem & Manasse capitibus impostus & intermutatis manibus benedixit	728.740
	2. Deus in amicitia societatem Abraham adlegit	411	15. & 16. Deus qui pascit me à iuuentute mea usque in hunc diem, angelus qui liberauit me ex omnibus malis, benedicit pueros hos	733
	4. & 5. Abraham pater nationum multarum	671	5. & 6. Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem ex sua secta. Ne venerit in concilium eorum anima mea, & in stationem eorum ne incubuerim iecora mea, quoniam in indignatione sua interfecerunt homines, in concupiscentia sua subueruerunt aurum	102.486
	Dabo tibi & semini tuo	267.564.633.730	10. Non deficiet princeps de Iuda, neque dux de femoribus eius, donec veniat is cui repromissum est	633.730
	Lex à Patriarchis	96	Et ipse erit spes & expectatio gentium, sive nationum	482.
	Abraham circumcisionem accepit	96.470	506.730	
Genes. 18.	15. Abrahæ & Saræ nomina reformata	508	11. Lauabis in vino stolam suam, & in sanguine vna amicum suum	527.734
	1. Abrahæ visus Deus apud quercum Mambre	391.610.611.738.739		
	2. Et venerunt angeli ad Abraham	390.391.425.484		
	Et unum adorauit			
	4. Dominus apud Abraham sub quercu refrigerauit	612		

* 27. Benjamin lupus rapax ad matutinum comedit adhuc, & ad vesperam dabit escam 502

EX EXODO.

Exod. 1. v. 11. **L**asteria deducta ab Hebrais, & villa, ac ciuitates adificatae 516
 15. De obstericibus protegentibus partus Hebraeos 515
 16. Masculi filii Hebraeorum interfici iussi 468
 Exod. 2. 13. Quid proximum tuum percussit? 519
 14. Quis te constituit magistrum aut iudicem super nos? 519. 672
 Exod. 3. 1. Moyses autem pascebat oves Ietro soceri sui sacerdotis Madian 514. 611
 * 2. Apparuit Moysi Dominus 103.
 * De rubo ardenti 484. 520. 611
 * 5. Solue calcamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas terra sancta est 205. 414.
 * 6. Vocauit eum Dominus, & dixit. Ego sum Deus Abraham, Isaac, & Iacob 236
 * 8. Et introducam te in terram quam paraui tibi, terram lacte & melle manantem dabo vobis 414. 484. 693
 10. Deus Moysen ducem populo praefecit 633. 730
 14. Ego sum qui sum 129. 613. 728
 Exod. 4. * 21. Quum egrediemini, non exhibitis vacui 468
 * 2. Virgam portauit Moyses 468
 3. Virga in serpentem commutata 414
 5. Apparuit Moysi Dominus 101. 514
 * 6. Opprimantur operibus, & expleant ea rursum insinuat, & viuidam explicat 414. 423
 * 10. Moysi causato lingue tarditatem, os repromisit, & sapientiam & seq. ipsam, cui nemo resisteret 526
 * 13. Prouide alium quem mittas 730
 24. & 25. Filius Moysi ab angelo praefocatus fuisse, si non Soffora mater eius calculo praepitum infantis circumcidisset 96
 Exod. 5. 9. Opprimantur operibus, & expleant ea 467
 * 14. Flagellati Praefeci Hebraeorum 468
 Exod. 6. 3. Ego Dominus qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob 101. 514
 * 23. Aaronem non fuisse digamum 672
 Exod. 7. 1. Deum te posui Pharaonis 733
 * 3. Et ego indurabo cor eius 467
 * 10. Signa per Moysen facta 481
 * 11. De magia aduersus Moysen 172
 * 12. Magicarum virgarum dracones 361
 17. Plaga Aegyptiorum decem 467
 10. Aqua in sanguinem *ibid.* & 414
 Exod. 8. 6. Ranarum 467. 633
 17. Ciniphium 467
 19. Digitus Dei est 518
 24. Muscarum 467
 Exod. 9. 6. Pestis pecorum 467. 633
 10. Hulcerosarum vesicarum 467
 23. Grandinis, tonitruus & fulguris 467
 Exod. 10. 14. Locustarum 633
 22. Tenebrarum palpabilium *ibid.*
 Exod. 11. * 2. Dices ergo omni plebi, ut postulet vir ab amico suo, & mulier a vicina sua vasa argentea, aurea & vestem 571
 5. Mors primogenitorum 467. 633
 Exod. 12. 6. Omne vulgus filiorum Israel ad vesperum agnum immolabit 100. 101. 102
 * 11. Pascha est Domini 101. 257. 630
 12. Dominus comminatur exitum Aegyptiis 152
 15. Azyma comeditis 527
 * 34. Petierunt ab Aegyptiis vasa argentea & aurea & vestes, & illis spoliis offarcinatos cum oneribus consparsonum eduxit Moyses ex Aegypto 516. 521. 730
 * 36. Direptio iusta Aegyptii per filios Israel 468. 516. 571
 37. Exierunt ex Aegypto sexcenta hominum millia 514. 516
 Exod. 13. 2. Omne masculinum adaperiens vuluam sanctum vocabitur Domino 397
 Exod. 14. 5. De terra fluente lacte & melle 484
 21. Virga Moysi imperat mari rubro 513
 22. Israel per mare Erythreum transuectus est 97
 * 27. Aegyptii Rex aqua extinguitur 278. 633
 28. Mare reuersum est primo diluculo ad priorem locum fugientibus, Aegyptiis occurrerunt aqua, & inuoluit eos Dominus in medio fluctibus 121
 30. Israel de duritia Aegyptiae seruitutis ereptus 693
 Exod. 15. 26. De ligno amarum aquam dulcem reddente 101. 278. 633
 28. Duodecim fontes Elim 486. 508. 516
 Exod. 16. 2. Et murmurauit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen & Aaron in solitudine 143
 3. Vitinam obissemus percussi a Domino in terra Aegypti, quando super ollas carnis sedebamus, & panes in plenitudinem comede-bamus. Quoniam eduxisti nos in hac deserta ad interficiendum synagogam istam fame 633
 * 13. Panem petentibus de caelo dedit manna 97. 518
 * 16. De collectione manna duplici in Parasceue Sabbati 97. 507. 514
 * 23. Memento diem Sabbatorum sanctificare 507
 3. Post manna escatilem pluuiam, post petra aquatilem sequela desperanti de Domino 701

278. 633
 10. Agmen agit Iesus Naue, & bellat populus 175
 * 11. Moyses extensis manibus orabat usque in occasum, quum Iesus aduersus Amalech praeliaretur 102. 487. 633. 695
 Exod. 19. 2. Lex promulgata in solitudine Sina 96
 * 16. Apparuit Dominus in igne & nube, in monte & voce de caelo 504. 515
 Exod. 20. 1. Dominus initiator veteris Testamenti 515
 Lex Dei data est 96. 355. 729
 * 2. Ego sum Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Aegypti 453. 192. 750
 * 3. Non erunt tibi Dei alii praeter me 592
 * 4. Non facies tibi simulacrum (sive idolum) eorum quae in caelo & quae in terra deorsum, & quae in mari infra terram 96. 515. 592. 151. 469
 * 5. Non adorabis ea neque seruias eis. Ego enim sum Dominus Deus zelotes 453. 489. 517. 519. 705
 Ipsi vidistis quod locutus de caelo ad vos sum. Non facietis vobis Deos argenteos, Deos aureos. Non facietis vobis secundum haec Deus tuus 96. 155. 170. 175. 502. 706
 Patrum delicta a filijs exigii Deus 467
 * 7. Non sumes nomen Domini Dei tui in vano 172. 175. 608
 * 8. Memento diem sabbatorum sanctificare eum 97. 469
 * 9. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua 469
 * 10. Septima autem die sabbatum Domini est. Non facies in ea omne opus tuum 97. 469. 507.
 * 12. Honora patrem tuum & matrem 96. 208. 468. 672
 Ut sis longauus super terram 517
 * 13. Non occides 519. 151. 155. 469. 511
 * 14. Non adulterabis siue mœchaberis 96. 453. 468. 511. 97. 706
 * 15. Non fraudaberis, seu furaberis 96. 468. 511. 571
 * 16. Non falsum testimonium dices 96. 155. 468. 511.
 * 17. Vxorem proximi tui non concupisces 96. 453. 468
 * 2. Septimo anno seruituta liberata soluntur 468
 * 22. De abortu 355
 De poena talionis 510. 565
 Exod. 23. 24. Dentem pro dente, oculum pro oculo 143. 510. 663
 4. Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum 523
 * 13. Nomen Deorum non memorabitis 172. 175. 597
 * 15. Azymorum sollempnitas 521
 * 20. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in itinere, & introducat te in terram quam paraui tibi 21. Insende illi, & audi eum, ne inobaudiens fueris ei, non enim celauit te, quoniam nomen meum super illum est 101. 480
 * 15. Vidit Moyses gloriam Domini 694
 * 16. Per nubem congressus Domini cum Moise 484. 570
 * 18. Quadraginta dies ieiunio Moyses functus 425
 * 18. Cherubin & Seraphin aurea 469
 1. Tabernaculum erigere populo permittitur. 729
 Exod. 26. 6. Facies triginta circulos aureos
 13. & sequi. Conspicuum ceterorum velo oppasso interdicitur 32
 * 13. Fibulam portauit Aaron 175
 Exod. 28. * 17. 18. 1. & 20. Duodecim gemmae in tunica sacerdotali Aaronis 508
 18. Traduntur Moysi tabulae scriptae digito Dei 729
 Exod. 31. i. Fac nobis Deos qui nos antecedant, seu praecant nobis 96. 97. 321
 Exod. 32. * 2. & sequi. Vergetur Aaron & iubeat in aures faminarum suarum in ignem conferri
 Quum ex monilibus faminarum & anulis virorum aurum fuisset igne conflatum, & processisset eis bubulum caput, huic figmento uniuersus Israel derelicto Deo, honorem dederunt, dicentes: Hi sunt dei qui nos eiecerunt de terra Aegypti 96. 192
 * 6. Et sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere 208. 408
 * 10. Sine me, & inagnatus ira disperdam illos, & faciam te in nationem magnam 470
 * 32. Non facies istud, aut & me cum iis impende 170
 * 34. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in via, & introducat in terram quam paraui tibi, ne inobaudieris eum: non enim celauit te, quoniam nomen meum super illum est 486
 Exod. 33. 6. Lex Dei in monte Choreb 96. 593
 * 11. Os ad os stabat Moyses, & facie ad faciem cum Deo, sicut quis loquitur ad amicum suum 515. 610
 * 13. Si inueni gratiam coram te, manifesta te mihi, ut cognoscerem videam te 515. 610
 17. Et hunc sermonem quem dixisti, faciam tibi 515
 * 18. & 19. Et dixit Moyses, ostende mihi gloriam tuam. Et Dominus: Ego praecedam in gloria mea 514. 610. 611
 20. Non potes videre faciem meam
 Nemo hominum Deum videbit, & uiuet 101. 470. 515. 576. 610. 611. 738
 23. Et tunc videbis posteriora mea 515
 12. Idololatria mœchia nomine intellecta 595
 * 16. Vetus lex admittit coniugium allophylorum 672
 * 17. Azymorum sollempnitas 521
 * 30. Splendore faciei suae Moyses oculos percutiebat filiorum Israelis 423. 515. 570. 633. 694
 Exod. 37. 7. Cherubin & Seraphin 469

EX LEVITICO.

Leuit.1.	v.1.	L ocutus est Moysi Dominus	101
Leuit.2.4.5.6 & 7.	* 1.	Sacrificiorum & operationum ac oblationum scrupulositates.	468
Leuit.8.	* 12.	Aaron à Moysè unctus est	278
Leuit.10.	* 9.	Vinum & siceram non bibetis tu & filii tui post te, si quando ingrediemini tabernaculum, vel ascendetis ad altare, & non moriemini	695
Leuit.11.	* 4.	Quis dabit nobis ad vescendum carnes	518 750
	* 7.	Camelum non comedetis, nec leporem, nec suem	751
	* 15.	Libum Corui prohibet	ibid.
	* 18.	Cygni	ibid.
	* 19.	Charadrii.	ibid.
	* 29.	Musfela.	ibid.
	* 30.	Stellionis & lacerta	ibid.
	* 44.	Sancti eritis quia Deus sanctus	664 671
Leuit.12.	* 2.4. & 5.	Sollentis parvialis sanguinis fluxus de lege taxatur, & modus temporis prescribitur	513
Leuit.13.	* 2. & seq.	Lex leprosum	523
	* 12.	Si autem varietas effloruerit in cutem, & totam cutem tegerit à capite usque ad pedes per omnem conspectam	714
	* 13.	Et sacerdos cum viderit, emundabit eum, quoniam conuerit in album, mundus est	ibid.
	* 14.	Qua vero die visus fuerit, eiusmodi color viuis inquinatus est	ibid.
Leuit.14.	* 2. & seq.	Lex de Lepra	513 714
	* 19.	Ordinarius menstrui sanguinis fluxus in lege taxatur, & modus temporis prescribitur	513
	* 24.	Fluxus sanguinis ex vitio valetudinis modum temporis prescriptum non habet	513
Leuit.16.	* 30.	Lex à contactu feminae sanguinantis submouit	513
Leuit.19.	* 7.	De hircis duobus in sacrificio	105 482
	* 4.	Non sequemini idola, & Deos fustiles non facietis vobis. Ego Dominus Deus vester	593
	* 17.	Non odies fratrem tuum in animo tuo, traductione traduces proximum tuum, & non sumes propter illum delictum	523
	* 18.	Fratris malitia memor non sis	523
	* 20.	Diliges proximum tibi tamquam te	96 208 523
Leuit.20.	* 15.	Qui cum iumento & pecore colerit, morte moriatur, pecus quoque occidite	453
	* 21.	Quicumque sumpserit fratris uxorem, immunditia est	453 672
Leuit.21.	* 1.	Super omnem animam defunctam sacerdos non introibit	515 672
	* 14.	Sacerdotes mei non plus nubent	663
Leuit.22.	* 13.	Filia sacerdotis vidua vel eiecta, si semen non fuerit illi, in domum patris sui regredietur, & de pane eius alatur	ibid.
Leuit.23.	* 3.	Non facies omne opus in ea, nisi quod fiet omni anima	507
	* 4.	Festa Iudaorum	
	* 27.	Decima mensis septimi dies placationis sancta erit vobis dies, & vexabitis animas vestras	527 692
Leuit.24.	* 29.	Et omnis anima que vexata non fuerit, in illa die exterminabitur de populo suo	692
	* 20.	Oculum pro oculo, dentem pro dente, linorem pro li uore	97 468
Leuit.25.	* 3.	Sex annis seres agrum, & sex annis prestabis vineam tuam	468
	* 4.	Septimo autem anno Sabbarum erit terra	468
Leuit.26.	* 1.	Filii Israel famulati pueri mei. Hi sunt quos eduxi de terra Aegypti. Ego Dominus Deus vester. Non facietis vobis manufacta, nec sculprile, nec staticulum stauerit vobis, nec lapidem scopum ponetis in terra vestra. Ego Dominus Deus vester	593

EX NVMERIS.

Num.1.	v.1.	L ocutusque est Dominus ad Moysen	101
	* 5 & seq.	Iudaea gens per tribus, & populos, & familias, & domos destructa fuit	524
Num.5.	* 2.	Eijciant de castris omnem leprosum	504
Num.6.	* 3.	Vinum bibere prohibitum Aarone & filijs eius	575
	* 6.	Qui se Deo vouerit, ne super ullam animam introeat defunctam, ne super patris quidem aut matris, aut fratris	515
Num.11.	* 1.	Ignepunitus Israeliticus populus	467
	* 4.	Carnem & ortygetruan	8
	* 5.	In mentem nobis veniunt cucumeres & pepones, & porri, & cepe, & allia	468 493
	* 25.	Transiit de spiritu Moysi	355
Num.12.	* 6.7. & 8.	Et si Propheta fuerit in vobis, in visione cognoscat illi, & in somno loquar ad eum. Non quomodo ad Moysen, os ad os loquar ad eum in specie, non in aenigmate	515 610
Num.13.	* 17.	Et cognouit Moyses Ausen filium Naue Iesum	10 486 504 508 633
Num.15.	* 30 & 33.	Ligna colligens morti datus	469
Num.20.	* 11.	Aqua de Petra defluit	278
Num.21.	* 6.	Misit Dominus in populum ignitos serpentes	467
	* 8.	De serpente aereo suspensio in ligno	102 242 469 487
	* 9.	Fecit Moyses serpentem aeneum	171
Num.22.8	* 5.	De Balaam Propheeta	519 526
23 ac 24	* 1.	Abeunt libidinatam ad filias Moab imitantur ad idola, ut spiritu fornicarentur. Edunt de pollute eorum, & adorant Deos	
Num.25.			

gentis, & Beelphegor inuasiuntur	593 706
* 9. Et occisi sunt viginti quatuor millia hominum	706
* 5. & 9. Per familias & domos Iudaea gens fuit destructa	524
* 1. Profectio filiorum Israel ex Aegypto	516
* 9. Duodecim fontes Elim	508 516

Num.26.
Num.33.

EX DEUTERONOMIO.

v.24.	D eus ignis consumens est	750
* 39.	Deus in caelo sursum, & in terra deorsum	728
* 9.	Non adorabitis ea, neque seruietis illis	470
* 14.	Septima autem die sabbatiza Domino Deo	729
* 25.	Populus Israel de terra Aegypti, manu valida & brachio excelso liberatus	ibid.
* 21.	Uxorem proximi tui non concupisces	453
* 2.	Vi timeas Dominum Deum tuum	592
* 4.	Audi Israel: Dominus Deus tuus vnus est	91 592 742
* 5.	Diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis	96 469 517 518 565 592
* 12.	Ne obliuiscaris Domini Dei tui, qui te eduxit de terra Aegypti, & domo seruitutis	592
* 13.	Dominum Deum tuum timebis, & illi famulaberis soli, & illi ad glatinaberis & in nomine eius deierabis	467 593 594
* 14.	Non ibitis post Deos aliorum & Deos nationum quae circum vos	593
* 15.	Quia Deus amulator Dominus Deus tuus in te, & ne iratus indignetur, & extermet te à facie terra	593
* 3.	Allophylorum nuptia	565
* 3.	Non in solo pane uiuit homo, sed in omni verbo quod proficitur ex ore Dei	751
* 12.	Ne quum manducaueris, & repletus fueris, & domos magnas adificaueris	
* 13.	onibset & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro	510
* 14.	Extollatur cor tuum, & obliuiscaris Domini Dei tui	509
* 16.	Circumcidetis duricordiam uestram	571
* 27.	Ecce posui ante te maledictionem & benedictionem	564
593		
* 27.	Benedictionem, si audieritis praecipia Domini Dei uestri, quaecumque ego praecipio vobis hodie	564 593
* 28.	Maledictionem, si erraueritis de via quam mandauit vobis, ut abeuntes seruiatis Deis alijs quos non scitis	564 593
* 21.	Perditione perdetis omnia loca in quibus seruiuerunt nationes Deus suas, quas vos possidebitis hereditate, super montes & colles, & arbores densas quascumque	98 593
* 3.	Effodietis aras earum, euerietis & comminuetis staticula earum, & exciderit lucos earum, & sculprilia ipsarum Deorum concremabitis igni, & dispergetis nomen eorum de loco illo	593
* 30.	Caue tibi ne sequaris eas, posteaquam exterminata fuerint à facie tua: ne requisieris Deos illarum, dicens: Quemadmodum faciunt nationes Deis suis, & ego ita faciam	ibid.
* 1.	Si Prophetes exsurxerit in te, aut somnium somnians, & dederit tibi signum vel ostentum	ibid.
* 2.	Et euenerit & dixerit: Eamus & seruiamus Deis alijs, quos non scitis	ibid.
* 3.	ne audiat sermone Propheta aut somniatoris illius: quia tenet vos Dominus Deus vester, ut sciat, si ex toto corde uestro, & ex tota anima uestra diligatis Deum	ibid.
* 4.	Post Deum uestrum abibitis, & hunc timebitis, & praecipia eius custodietis, & uocem eius audietis, & illi seruietis, & illi adiciemini	ibid.
* 5.	Prophetes autem & somniator ille morietur: locutus est enim ad seducendum te à Domino Deo tuo	ibid.
* 6.	Si rogauerit te frater tuus ex parte uel matre, aut filius tuus aut filia tua, aut mulier que in gremio tuo est, aut amicus qui anima tua par est, clam dicens: Eamus & seruiamus Deis alijs, quos non scis, nec patres tui	ibid.
* 7.	ex Deis nationum quae circum te proxime sunt, aut longe, ne uelis ire cum illo, & ne audieris eum. Non parcerit oculus tuus super eum. Non misereberis nec calabis eum, adnuncians adnunciabis de eo	ibid.
* 9.	Manus tua erunt in eum in primis ad occidendum, & manus omni populi in nouissimis	ibid.
* 10.	& lapidabitis eum, & morietur, quoniam quae suus euertere te à Domino Deo tuo	ibid.
12. & seq.	Si quam de ciuitatibus constiterit suauis iniquorum hominum transisse ad Deos alios, ut interficiantur omnes incolentes eam, & deudamenta fiant uniuersa eius, & colligantur omnia spolia eius in omnes exitus eius, & igni crementur cum omnibus uasis suis, & cum omni populo in conspectu Domini Dei. Et non erit habitabilis in aeternum, non reedificabitur amplius, nec adhaerebit quicquam manibus tuis ex deuotamento eius, ut auertatur Dominus ab indignatione ira sua	ibid.
* 3.	De ciborum immundorum prohibitione	468 565 570
* 7.	Camelum non comedetis, nec leporem	468 751
* 8.	nec suem	468 751
* 9.	In piscibus munda sunt quae cooperta squamis, & armata remigijs	468 750
* 14.	Edi prohibetur coruus	467 468
* 15.	Noctua	ibid.
* 16.	Cygnus	ibid.
* 18.	Charadrius, uespertilio	ibid.

Deut.4.
Deut.5.
Deut.6.
Deut.7.
Deut.8.
Deut.10.
Deut.11.
Deut.12.
Deut.13.
Deut.14.

Deu. 15. 2. Dimittes omne debitum quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non reposes, quoniam remisso Domini Dei tui inuocata est 510
 4. Non erit in te indigens, uti benedicens benedicat te Dominus Deus tuus 510
 7. Si autem fuerit indigens de fratribus tuis, non auertes cor tuum, nec constringes manum tuam à fratre tuo indigente 510
 8. Aperiens aperiet illi manum, sicutus senerabis illi quantum desiderarit 510
 Deu. 18. 15. Prophetam suscitabit vobis Deus ex filiis vestris 514.730
 16. Ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar 514
 Deu. 19. 17. In tribus testibus stabit omne verbum 237.514
 21. Malum malo senerabant 143
 Deu. 21. 21. Auferte malum de vobis 572
 22. Si autem fuerit in aliquo delicto, ita ut iudicium mortis sit & morietur, & suspendetis eum in ligno 101
 23. Sed & sepultura sepelietis eum ipsa die, quoniam maledictus omnis homo qui penderit in ligno: & non inquinabitis terram, quoniam Dominus Deus tuus dabit tibi in sorte. 101.143.448.486.564.
 Deu. 21. 5. Maledictus qui muliebribus vestietur 155.174.
 28. Qui ex commissione matrimonium fecerit, non poterit dimittere & 29. mittere uxorem in diuine tempus 522
 Deu. 23. 3. Ammoniti & Moabitæ prohibentur Ecclesiam populi Dei ingredi 516
 4. Quod populum Egypto profectum inhumane & inhospitaliter copis defraudassent 516
 Deu. 24. 1. Si sumperit quis uxorem, & habitauerit cum ea, & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam, eo quod inuentum sit in illa impudicum negotium, scribet libellum repudii, & dabit in manum eius, & dimittet illam de domo sua 521.522.675
 12. Non dormies super pignus eius 511
 13. redditione reddes ei pallium circa solis occasum, & dormiet in pallio suo 511.
 Deu. 25. 4. Bout terent i os non colligabis 516.566
 5. Si quis frater illiberis defecerit, à fratre ipsius supparabitur semen illi 522.672
 Deu. 27. 15. Maledictus homo qui fecerit sculptile aut fusile aspernamentum Domino opus manuum artificis, & colligauerit istud in abscondito 593
 Deu. 28. 63. Ejiciemini de terra in quam introibitis 103
 65. Et in nationibus illis non eritis in requiem, & non erit stabilitas vestigiis pedum tuorum. Dabit tibi Deus cor radicans, & tabescenscentem animam, & oculos deficientes, ut non videant 516
 66. Et erit vita tua pendens in ligno ante oculos tuos, & non credes vita tua 103.730
 5. Per quadraginta annos populus calceamenta & vestimenta non deriueraat 424.516.730
 Deu. 29. 27. Indignatio Dei 729
 11. Præceptum excelsum non est, nec longe à te 524
 12. Non est in calo ut dicas: Quis ascendet in caelum, & deponet nobis illud, & audirum illud faciemus? 524
 13. Nec ultra mare est, ut dicas: Quis transfretabit, & sumet illud nobis, & audirum illud faciemus? 524
 14. Propere est verbum, in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud 524
 19. Ecce posui ante vos benedictionem & maledictionem 509
 Deu. 32. 8. Quum disseminaret filios Adam, statuit fines gentium iuxta numerum angelorum Dei 738
 15. Incrassatus est delictus & pingues factus & dilatatus est, & dereliquit Deum qui fecit eum, & abscessit à Domino saluificatore suo 694
 20. Auertam faciem meam ab eis, & monstrabo quid illis in nouissimis. Quoniam genitura peruersa est, filii in quibus fides non est 521
 21. Illi obamulati sunt me in non Deo, & prouocauerunt me in iram in idolis suis. Et ego obamulabor eos in non natione, insipientio prouocabo eos in iram 50
 35. Vindictam mihi, & ego vindicabo 144.468.510.570.684
 39. Ego percussit, & ego sanabo 409.467.501.510.570.684.705
 Deu. 33. 18. Tauri decor eius, cornua unicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum usque terra 101.486

EX IOSVÆ.

Iof. 3. 1. **T**ransiit Iordanem Iesus cum populo Israel 513.630.
 & sequ. 633.
 Introduxit Iesus Naue populum in terram repromissionis melle & lacte manantem 101.486.730
 Iof. 4. 3. Duodecim lapides ab Iesu de Iordane electi, & in arcam testamenti conditi 486.508
 10. In transitu Iordanis macharam fuisse 513
 Iof. 5. 3. Circumcidit Iesus populum 486
 Iof. 6. 1. Iesus Naue quum Hiericho ciuitatem debellabat, præcepit sibi à Deo dixit: uti populo mandaret, ut sacerdotes arcam testamenti Dei septem diebus circumferrent in circuitu ciuitatis, atque ita septimi diei circuitu peracto, sponte ruerunt muri ciuitatis. Quod ita factum est, & finito spatio diei septimi, sicut prædictum erat, ruerunt muri ciuitatis. Quo die non tantum sacerdotes sunt operati, sed & ore gladii præda facta sit ciuitas ab omni populo Israel 97.469.507

12. Stetit sol in Gabaon, & luna in Aialon, donec ultus est populus de inimicis suis 633.695 Iof. 10.

EX IUDICVM.

8. **D**efuncto Iesu Naue dereliquerunt Deum patrum suorum, & seruiunt idolis Baalim & Astartis. Et iratus Dominus tradidit eos in manibus diripientium, & diripiebantur ab illis, & venundabantur inimicis, nec poterant omnino subsistere à facie inimicorum suorum: quocumque processerant, manus erat super illos in mala, & compressati sunt valde 96.593.
 16. Critis obaudire non perseuerauerunt, ut quis Critarum obiequitur, illi ad delinquendum supra quam Patres eorum, abeundo post Deos aliorum, & seruendo & adorando eos. Itaque Dominus iratus, quoniam quidem (ait) transgressus est gens ista pactum meum quod disposui patribus eorum. Et non obaudierunt voci meæ, & ego non aduertam ad auferendum virum à facie eorum ex nationibus quas reliquit decedens Iesus 593
 6. Dum à Deo in idololatria exorbitat Israel, & bello & captiuitate & iugo Allophylorum punitur 30. Restituit Israel 467.706
 24. Quotiens populus Israeliticus idololatria reus inuentus est, toties restitutus est 468.706
 2. Quoties iudicauit, toties Israel Dominus restituit 468
 6.7. Israel à Deo exorbitans per idololatriam, à Deo punitur 468.706.
 1. Israel faciens malum, à Deo punitur 706

EX I. REGVM.

15. **P**er abstinentiam Anna Samuelum Deo vouerat. Vinum, iniquus & inebriamen non bibi 694
 20. Anna uxor Helcana sterilis, per ieiunium impetrauit sibi filium 414.467.501.523
 6. Qui occidit & viuificat 414.467.501.523
 8. Anna mater Samuelis: Qui inquit, excitat pauperem de terra & mendicum, uti sedere eum faciat cum Dynastis populi, & in thronis gloria 508.520.571.
 17. Ob sacrificiorum carnalium defraudationem, eliditur pro templi foribus senior Heli, filii eius in acie ruunt, nurus expirat in partu 697
 6. Deliquerat Israel in aquatione apud Maspha, sed delictum ieiunio diluit 694
 7. Non te contempserunt, sed me 516
 16. Adlegitur Saul 469
 6. Saul in alium virum conuersus 235.425
 12. Quid hoc filio Cis: An & Saul in Prophetis? 345
 24. Quælus non erat in filijs Israel 235
 6. Saulem adsumit in regnum, & spiritu sancto auget 469
 9. Quomodo Israel à Deo exorbitans traditus sit in manibus Philistinorum 593
 8. Saul despector Samuelis 469
 14. Dauid uir bonus secundum cor Domini 235
 24. Maledictus homo qui ederit panem ad uesperam, usque dum ulciscar de inimico meo, & non gustauit totus populus eius 695
 43. Ionathas filius Saulis, resignati ieiunij culpam deprecatione & 45. deleuit 505
 45. Liberauit populus Ionatham ut non moueretur 467.469
 11. Penitent quod Regem Saul fecerim 469
 17. Vnctio regis Israelis 278
 28. Discidit Dominus regnum Israelis de manu tua hodie 469
 7. Homo in faciem, Deus in præcordia contempletur, seu videt ea que patens, Dominus autem intuetur cor 191.235.633
 14. Abscessit Spiritus Domini à Saule 683
 10. & sequ. Dauid exagitur 562.595
 6. Dauid cum suis panes propositionis accepit, & comedit 507
 6. Saul iubet Pythonico spiritu à sepulcro uocare animam Saule & 11. muelis 361

EX II. REGVM.

8. **D**avidem in recuperatione Sionis offenderant cali resistentes quominus admitteretur 525
 12. Semen tuum non erit ex ventre tuo 487
 16. & 27. Dauid per sanguinem nuptias sibi ingessit 671
 9. Dauid cadus & stupri reus 235
 13. Et dixit Nathan agnoscanti Dauid delictum suum in Vriam: 2. Reg. 11.
 14. Et Dominus circumdedit delictum tuum 467 505 570 707
 u. plurimis. Dauid exagitur 595
 2. Reg. 16.
 1. Re. 18. 19.
 20. 21. 22.
 23. 24. 26.
 27.
 1. Reg. 21.
 1. Reg. 28.

EX III. REGVM.

39. **C**Ornu de quo Reges ungebantur 103
 11. Salomon quia permissa sibi optione maluit postulare sapientiammeruit etiam diuinitus consequi 509
 12. Salomon omni gratia & sapientia donatus à Domino 234.
 15. A Bersabee usque Dan termini regni eius De Dei templo & sequ. 207.729.
 3. Reg. 1.
 3. Reg. 3.
 3. Reg. 4.
 3. Reg. 8.

Reg. II.	1. De arca Testamenti	207
	* 63. Prima templi dedicatio	207
	* 3. Salomon diues uxoris	672
	* 4. Salomon ad idololatriam à mulieribus inducitur	235.469.
	568.	
	* 9. & Salomoni ira Dei accessit post luxuriam & idololatriam	
	10. 487.	
	* 29. & Samaria descinerat ab Israele, habens schisma illud ex decem tribubus, quas auulsas per Achiam Prophetam collocauerat apud Samariam Ieroboam	483.523.
3. Reg. 12.	28. & seq. Cum Ieroboam vaccas aureas & lucos colebant	96
3. Reg. 13.	* 9. 19. 23. Sameas homo Dei prohibitus ne cibum adtingeret apud Ieroboam pœnam deserti ieiunij luit	697
3. Reg. 14.	* 22. Israel à Deo exorbitans per idololatriam, à Deo punitus est & sequi.	593.
3. Reg. 17.	1. Viuit Dominus, cui adfisso in conspectu eius, si erit ros istis annis & imber	694
	2. Et factum est uerbum Domini ad Heliam	514 694
	6. Corui pane & carne assueuerunt pascere Heliam	695
	13. & seq. Vidua Sareptensis pascitur ab Helia propheta	514
	* 22. Filium uidua mortuum suscitauit Helias	512
3. Reg. 19.	* 2. & Helias minantem Iezabel fugiens, post unicum pabulum & seq. potum quem ab Angelo expergefactus inuenerat, & ipse quadraginta diebus & noctibus vacuo ventre, arido ore peruenit in montem Choreb, ubi quum in spelunca diuerrisset, familiari ingresso Dei exceptus est	425.594 694.695
	9. Quid tu Helia hic?	694
	11. & seq. Dominus uisus Helia	514
	* 12. Non in igni Dominus, sed in spiritu mitti	516
	* 27. Achab regem maritum Iezabel reum idololatriæ & sanguinis	
3. Reg. 21.	& 28. nis Nabutha, vniam meruit pœnitentia nomine	505.570. 633.664.695.706
	28. Et factus est sermo Domini ad Heliam	514

EX QVARTO REGVM.

4. Reg. I.	* 10. Descendat ignis de cœlo, & deuoret te	516.594
4. Reg. 2.	* 11. Helias curru raptus	354.379.594
	* Translatus est	359.424
	15. & Intellexerunt quod Helia spiritus in Helisam sit reipren- 16. tatus	104 534
4. Reg. 3.	* 24. Immisit Helias uisus uersos	467.515
4. Reg. 4.	* 26. Mandauit Helias Giezi, cum introisset ad Sunamitam, dicere ei: Pax viro tuo, pax filio tuo	516
	* 18. Accinge lumbos tuos, & sume bacillum meum in manum, & uade, quemcumque conueneris in uia, ne benedixeris eum, & qui te benedixeris ne respondeas ei	516
	* 33. 34. Die Sabbati Helias uisus Prophetes Sunamitidis filium mor- 35. ac 36. tuum restituit in uitam	505 512.516
	* 42. & seq. Viginti hordeaceos panes quum populo distribui iussisset, & minister eius respondisset: Quid ego hoc dem in conspectum 100. milibus hominum? Da, inquit, & manducabunt, quoniam hac dicit Dominus. Manducauerunt, & reliquerunt reliquias secundum dictum Domini	514.
	14. Naaman Syrus mundatur	505 595
4. Reg. 5.	* 4. & Quum filii Prophetarum super flumen Iordanem lignum se- 4. Reg. 6. sequi. curuissus aderent, exiit ferrum, &mersum est in flumine: at- que ita Heliaso Prophetasuperueniente, petunt ab eo filii Pro- phetarum, uti ferrum flumini quodmersum fuerat, erueret. Atque ita Helias accepit ligno, & misit in eum locum ubi submersum fuerat ferrum, statim supernatauit, & lignummersum est, quod repperunt filii Prophetarum	104 594
4. Reg. 13.	* 23. Israel à Deo exorbitans per idololatriam, à Deo punitur bel- 4. Reg. 18. lio gentium	593
4. Reg. 18.	28. 30. & seq. Mina & blasphemia Sennacherib Regis Assyriorum	633.694.
4. Reg. 19.	* 1. & Humiliatio Regis Ezechia auertit propositum Sennacherib sequi. 568. 694.	
	19. Ut sciant omnes quia tu es Deus solus	730.742
4. Reg. 20.	1. Hæc dicit Dominus Deus: Præcipe domui tuæ, morietur enim & non uiues	520
4. Reg. 22.	* 6. 7. Dominus Ezechia stertibus stertitur	467.570 633
	* 17. Israel punitus, quia sacrificauit Deus alienis	593

EX I. PARALIPOMENON.

1. Paral. 17.	v. 10. Domine, non est similis tui	446
---------------	------------------------------------	-----

EX II. PARALIPOMENON.

2. Par. 24.	v. 21. & Zacharias trucidatur inter altare & adem	595
	22.	

EX I. ESDRÆ.

v. 1.	Populus reuersus de Babylone	208
4. Es. 2. & 3.	* 13. & seq. Secunda restitutio templi	ibid.
1. Es. 5.	11. Cum Allophylis non commiscendum	567
1. Es. 9.	* 2. & seq. Allophylorum nuptia prohibita	567

EX IV. ESDRÆ.

4. Es. 8.	* 20. Oculi Domini alti	235
4. Es. 15.	* 1. Loquere in aures audientium	50

EX IVDITH.

* 1.	Iudith filia Merari monogama uidua	675	Iudith. 8
EX IOB.			
* 12.	Ecce omnia quæ sunt ei in manu tua do, in ipsum autem ne extendis manum	675	Iob. 1.
21.	Dominus dedit, Dominus abstulit, sit nomen Domini bene- dictum	145	
* 6.	Dedit Deus potestatem Satanae in corpus Iob	675	Iob 2.
& seq.	Ecce trado tibi illum, tamen animam eius custodi	675	Iob. 5.
10.	Quasi uina de stultis mulieribus locuta es	145	Iob. 17.
* 13.	Deprehendens sapientes in nequitia eorum	499	
* 14.	Putredini dixi: Pater meus es, mater mea & soror mea uer- mibus	145	Iob. 19.
* 25.	In nouissimo die de terra surrecturus sum	412.571	Iob. 38.
* 1.	Respondens Dominus, Iob de turbine dixit	484	Iob. vlt.
* 12. 13.	Quia Iob amiserat, reduplicata possedit	145	

EX PSALMIS.

* v. 1.	Felix uir qui non abiit in concilio impiorum, & in uia peccatorum non stetit, & in cathedra pestium non se- dit	152.156.467.468	Psal. 1.
* 2.	In lege Domini uoluntas eius, & in lege Domini meditati tur die ac nocte	468.528.706	
* 3.	Et erit tamquam lignum, quod plantatum est iuxta exitum aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo	119 174.468	
	Et folium eius non decidet, & omnia quæcumque faciet, prof- perabuntur illi	468	
* 1.	Quare tumultuata sunt gentes, & populi meditati sunt in- ania?	412.528	Psal. 2.
* 2.	Astiterunt Reges terra, & magistratus conuenerunt, sine congregati sunt, in unum aduersus Dominum, & aduersus Chri- stum ipsum	297 485 514.566.572.614.616.743	
* 3.	Dirumpamus uincula eorum à nobis, & abiciamus à nobis iugum ipsorum	450.488.564.	
* 7.	Filius meus es, ego hodie genui te	105.487.515.607.609	
	736.		
* 3.	Pete à me & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessio- nem terminos terra	487.510.517 5.6.574.730	
* 1.	Domine, quid multiplicati sunt qui comprimunt me?	607	Psal. 3.
* 4.	Voce mea ad Dominum exclamaui, & exaudiuit me de monte sancto suo	508	
* 5.	Ira scimini, & nolite peccare, uel delinquere	419.468.575.	Psal. 4.
	714.		
* 7.	Significatum est super nos lumen persona tua Domine	570	Psal. 7.
* 10.	Scrutans corda & renes Deus	566.733	
* 12.	Deus iudex iustus	705.709	Psal. 8.
* 3.	Ex ore infantium & lactentium	348	
* 6.	Minorasti eum modico citra angelos	209.395.470.482.514	
	608.611.614.		
	Gloria & honore coronasti eum	209	
* 7.	Omnia subiecisti sub pedibus eius	465.574	Psal. 9.
* 13.	Auertantur peccatores in inferos, omnes nationes quæ Dei ob- liuiscuntur	508	
* 19.	Quoniam non in finem obliuioni habebitur mendicis, tole- rantia pauperum (sue iustorum) non peribit in finem	508. 526	Psal. 17.
* 28.	Cum sancto sanctificatus eris, & cum uiro innocente inno- cens eris, & cum peruerso peruerteris, & cum electo electus eris	575.664.713.	
* 43.	Populus quem non noueram, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi	97	Psal. 18.
* 4.	In uniuersam terram exiuit sonus eorum, & usque ad ter- minos terra uerba eorum	98.488 528.575 630.684	
* 5.	Ipse tamquam sponsus egrediens de thalamo suo	506.732	
* 6.	A summo caeli progressio eius	506.732	
* 7.	& deuerso eius usque ad summum eius	506.732	
* 8.	Lex inuituperabilis conuertens animas	501.706	
* 9.	Iura Domini directa, præceptum Domini longe lucens, illu- minans oculos	511.506	
* 11.	Eloquia Domini dulciora super mel & fauos	593	Psal. 19.
* 1.	Exaudiet te Dominus in die pressura	572	
* 3.	Isti in curribus & isti in equis nos autem in nomine Dei no- stri inuocabimus	209	Psal. 21.
* 2.	Deus meus, clamabo per diem, & exaudies, & nocte, & non in vanitatem mihi	507	
* 6.	Ego uermis & non homo, ignominia hominum & abiectio plebis	104.395.482.486.514	
* 7.	Omnes qui spectabant me, naso irridebant me, locuti sunt labijs, & capita mouerunt		
* 8.	Sperauit in eum, liberet eum	102	
* 9.	Quia tu es qui auulsisti me ex utero matris meæ, & spes meæ ab uberibus matris meæ, super te proiectus sum ex uulua	396	
* 10.	Et ab utero matris meæ Deus meus es tu	396	
* 14.	Sicut aqua effusus sum	528	
* 16.	Lingua mea adglutinata est gutturi meo	528	
* 17.	Circumdederunt me canes, synagoga malefactorum circum- uallauit me	528	
* 18.	Extremauerunt manus meas & pedes, & dinumerauerunt ossa meæ		

Ipsi autem contemplati sunt & viderunt me.

	19. Super vestem meam miserunt sortem	99.101.412.287.528.
	22. Salua me ex ore leonis, & de cornibus unicorruorum humilitatem meam	102.487
Pfal. 23.	23. Enarrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesia hymnum tibi dicam	488
	1. Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terræ, & omnes qui habitant in illa	468
	2. Ipse super maria fundavit eam, & super flumina præparavit eam.	468
	4. Imocens & purus corde, qui non accepit in vanum nomen Dei, & non iuravit ad proximum suum in dolo	468
	5. Iste accipiet benedictionem à Domino, & misericordiam à Deo salutificatore suo	468
	7. Auferre portas principis vestras, & subleuentur porta aerna, & intrabit Rex gloria	569.686
	8. Dominus validus, Dominus potens in bello	513
	10. Quis est iste rex gloriae, Dominus virtutum ipse est rex gloria	209.574.612.
Pfal. 15.	4. Non sedi cum consilio vanitatis, & cum inique agentibus non introibo	713
	5. & cum impiis non sedebo	ibid.
	6. Laudabo cum innocentibus manus meas, & altare tuum circumdabo Domine	ibid.
Pfal. 28.	2. Afferte Deo claritatem & honorem	
	3. Dominus super aquas multas.	513
Pfal. 30.	2. Inclina ad me aurem tuam, accelera ut eruas me	528
Pfal. 31.	1. Beati quorum dimissa sunt delicta, & quorum opera sunt iniquitates.	
	2. Beatus vir cui non reputauerit Deus delictum.	
	6. Sermone eius cæli confirmati sunt, & spiritu ipsius uniuersæ vires eorum	302.603.612
	18. Oculi Domini super iumentes eum, sperantes in misericordiam ipsius	468
	19. Ad deliberandas animas eorum de morte, & nutricandos eos infame	468
Pfal. 32.	1. Benedicam Dominum in omni tempore	129
	13. Compece linguam à malo, & labia tua ne loquantur dolum	468.
	14. Declina à malo, & fac bonum: quare pacem, & sectare eam	468.572
	15. Oculi Domini super iustos	729
	19. Multa pressura iustorum, & ex omnibus liberabit eos Dominus	468
	20. Dominus custodit omnia ossa eorum, unum ex ipsis non comminuetur.	468
	22. Redimet Dominus animas seruorum suorum	468
Pfal. 34.	14. Retribuebant mihi mala pro bonis	101
Pfal. 40.	10. Qui mecum panem edidit, leuabit in me plantam	527
Pfal. 44.	1. Frustrauit cor meum sermonem optimum	463.508.607.609.732.737
	disco ego opera mea regi	738
	3. Tempestiuus decore citra filios hominum	105.482.465.486.
	Effusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit tibi Deus in æuum	105.482.485.4865
	4. Accingere ensam super femur	100.105.482.485.57
	5. Petens tempestiuitate tua, & pulchritudine tuâ	482
	6. Deducet te magnitudo dextera tua	100
	7. Sagitta tua acuta populi sub te cadent	100
	8. Toronus tuus Deus in æuum, virga regni tui	105.610.741
	9. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ confortibus tuis	610.741
Pfal. 48.	17. Netimueris, quum diues factus fuerit homo, & quum abundantabit gloria eius	510.
	18. Quoniam quum morietur non tollet omnia, neque descendet cum eo gloria sua	510
	21. Admularus est homo irrationabilibus iumentis	353.422
Pfal. 49.	14. Non enim bibam sanguinem taurorum & hircorum	469.592
	15. Sacrifica Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua	98
	17. Peccatori autem dicit Dominus: Vt quid exponis tu iustificationes meas, & adsumis testamentum meum per os tuum?	713
	19. Si videbas furem, concurrebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas	154.713
	15. Cor mundum conde in me Deus	346
Pfal. 50.	18. Cor contribulatum hostia est Dei	98.693.697
	12. Disperge illos in virtute tua	104.489
Pfal. 58.	10. Ne desideraueritis diuitias, & si relucet, ne adieceritis cor	510
Pfal. 61.	7. Preparans montes in fortitudine tua	302
	5. Terra dedit benedictiones suas	103
Pfal. 64.	18. Currus Dei decies milliet multiplicatus	730
Pfal. 66.	19. Ascendit in sublimitatem, captiuam duxit captiuitatem	567.575
	28. In Ecclesijs benedicite Dominum	488
	6. Que non rapueram, tunc exsoluebam	101
Pfal. 68.	26. Miserunt in potum meum fel.	101
	Et in siti mea potauerunt me aceto	101.103.412.141
Pfal. 70.	19. Ne dereliqueris me	609

	20. donec adnuincem brachium tuum trinitati uniuersa ventura	609
	1. Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis	568.730
	4. Iustitia iudicabit mendicos populi, & faciet saluos filios pauperum	508
Pfal. 71.	10. Reges Arabum & Saba munera afferent illi	100.485
	12. Quod liberauit à Dynastia mendicum	508
	13. Parcet mendico & pauperi, & animas pauperum saluas faciet	508
	14. Ex usura & iniustitia redimet eorum animas, & honoratum nomen eorum coram ipso	508
	15. Et dabituri de auro Arabia	100.485
	18. Omnes nationes seruient ei	508
	2. Aperiunt in parabolam os meum, cloquar problemata	507
Pfal. 77.	29. Panem angelorum edit homo	96.392.468.518.
	1. Deus Deorum stetit in Ecclesia Deorum, in medio autem Deos discernit	294.446.610.733
Pfal. 81.	3. Iudicate pupillo & mendico, humilem & pauperem iuste tractate	508.733
	4. Liberate pauperem, & mendicum de manu peccatoris eruite	508
	6. Ego dixi, Dei estis vos	294.446.733
	7. Et sicut vnus de principibus caderet	733
Pfal. 84.	5. In secula seculorum laudabunt te.	163
	11. Elegit abiectus esse in domo Dei mei	199
Pfal. 86.	4. Et ecce allophylis & Tyrus & populus Æthiopiae, istifuerunt illic	508
	5. Mater Sion dicet: Homo, & homo factus siue natus est in illa, & edificauit eam voluntate patris	616
	13. Super aspidem & basiliscum incedes, & conculcabis leonem & draconem	510.606
	12. Et florebit sicut phoenix.	410
	11. Dominus scit cogitationes gentium quoniam sint superuana tua.	566.
Pfal. 90.	2. Cantate Domino canticum nouum, adnuinciate inter gentes gloriam eius	424
	5. Dei gentium da monia	92
	7. Adferre Deo patria gentium, adferre Deo claritatem & honorem, adferre Deo sacrificia nomini eius	98
	8. Tollite hostias, & introite atria eius	98
	9. Dominus à ligno regnauit	102.103.487.488
	1. Dominus regnauit, exulteret terra	ibid.
	3. Ignis ante ipsum procedet, & cremabit inimicos eius	520.705
	4. Vidit, & concussa est terra	413
	5. Montes tanquam cera liquefcent (seu liquefacti sunt) à conspectu facie Domini	300.611
	1. Qui sedes à super Cherubin	730
Pfal. 98.	10. Quia cinerem tanquam panem manducabam, & potum meum cum sletu miscebam	695
Pfal. 101.	26. Opera manuum tuarum cæli	300.302
	27. Et mutabis illos ut oportorium, & mutabuntur, & ipsi peribunt	300
	5. Qui facit angulos spiritus, & apparitores ignem flagrantem	102.483
	25. Omnia in sapientia fecisti	728.743
	33. Qui aspicit terram, & iucit eam tremere	728
Pfal. 106.	16. Qui contriuit portas adamantinas mortis, & æneis seras inferorum infregit	419
	20. Misit verbum suum, & sanauit eos	
	33. ponam flumina in regione sitiens	
	7. Episcopatum accipiat alter	237
Pfal. 108.	1. Dixit Dominus Domino meo, sedet ad dexteram meam	525
Pfal. 109.	527.568.574.609.730.736	
	2. Donec ponam inimicos meos scabellum pedum tuorum	293.
	395.412.568.574.607.609.731	
	4. Ante luciferum genuite siue generati te	568.606.609
	5. Tu es sacerdos in æternum, seu æuum, secundum ordinem Melchisedech	105.244.523.568
	5. Quis sicut Deus noster qui habitat in excelsis, & humiliata prospexit in cælo & in terra?	308
Pfal. 111.	6. Qui suscitauit mendicum de terra, & de stercore exaltauit pauperem	508.520
	7. Vt sedere eum faciat cum principibus populi	508.510.523
Pfal. 113.	1. In exitu Israel de Ægypto facta est iudæa	6
	4. Idola aatonum argentum & aurum	175.592
	5. Os habent, & non loquentur	592
	Oculos habent, nec vident	208
	6. Aures habent, & non audiunt	592
	nares habent, nec odorantur	208.592
	7. Manus, nec contrahunt, pedes, nec ingrediuntur	175.208.592
	3. Similes illis sunt qui faciunt ea, & qui fidit in illis	170.592
Pfal. 115.	1. Credidi propter quod locutus sum	
	5. Honorabilis mors in conspectu Domini sanctorum eius	468
	526.595	
	8. Bonum est fidere in Dominum, quam fidere in hominem	468.510.519.
Pfal. 117.	9. Bonum est sperare in Dominum, quam sperare in principes	510.519.566.572

	* 21. Lapis quem reprobaerunt adificantes, iste factus est in caput anguli	104.524
Pfal. 118.	* 22. A Domino factum est hoc	104.524.
Pfal. 125.	* 2. Et seq. In viis eius ambulauerunt	130
Pfal. 131.	* 6. Qui seminat in lacrymis, in exultatione, siue gaudio, metent	509
Pfal. 132.	* 11. Ex fructu ventris tui collocabo super thronum tuum	397. 487.525.633
Pfal. 138.	* 18. Parauit lucernam Christo meo	101
	1. Vide quam bonum & quam iocundum habitare fratres in unum	670
	7. Si ascendero in caelum, tu ibies, si descendero ad inferos, ades	729
	8. Et si aduersero alas meas, & abiero trans mare	ibid.
Pfal. 140.	9. Ibi manus tua adprehendet me, & dextera tua detinebit me	ibid.
Pfal. 148.	* 22. Proba me Deus, & scito cor meum	346
	6. Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum	
	* 5. Dixit & facta sunt, omnia praecepit, & processerunt uniuersa	728

EX PROVERBIIS.

Prou. 1.	v. 7. Initium sapientia, metus in Deum	
Prou. 6.	* 20. & 21. Sophia in excubiis canitur hymnis	595
	* 26. & 27. Sophia iugulauit filios suos	ibid.
	31. Machus per indignitiam sensuum perditionem anima sua acquirat, dolores & debonestationes sustinet, Ignominia autem eius non aboletur in aeuum	713
Prou. 7.	21. Quasi caurua ad victimam	
Prou. 8.	* 22. Dominus condidit me initium viarum suarum in opera sua	296.297
	* 23. Ante secula fundauit me, priusquam faceret terram	296
	297.300.302.607.612.607	
	* 24. Prior autem abyssogenita sum	296.297.300
	* 25. Priusquam montes callocaerentur, ante omnes colles generauit me	296.297.607.300
	* 27. Quum pararet caelum, aderam illi simul	296.297.612
	* 28. Et quum fortia faciebat qua sursum nubila, & quum firmos ponebat fontes qua sub caelo est	296.297.300
	29. Quando suspendebat fundamenta terra	277
	* 30. Cum eo eram compingens, siue modulans cum ipso. Ego eram ad quam gaudebat, quotidie autem oblectabar in persona eius	296.
	* 31. Quando oblectabatur, quum perfecisset orbem, & inoblectabatur in filius hominum	296.297
Prou. 21.	1. Cor regis in manu Dei	129.518
Prou. 24.	* 12. Qui inspector est cordis	346

EX ECCLESIASTE.

Eccle. 3.	* 17. Tempus omni rei	220.565.671
Eccle. 9.	* 1. Odium Dei	728

EX CANTICIS.

Cant. 4.	* 8. Veni sponsa de Libano	507
----------	----------------------------	-----

EX SAPIENTIA.

Sap. 1.	* 1. Dominum in simplicitate cordis quaerite	235.316
	4. Quoniam in maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis	129
	* 6. Scrutator cordis Deus	346
Sap. 2.	* 12. Venite auferamus iustum, quia inutilis est nobis	488
	* 15. Gravis est nobis etiam ad videndum	143
Sap. 3.	* 8. Iudicabunt nationes	163
Sap. 8.	* 21. Et ut scini quoniam aliter non possum esse continens nisi Deus det	224

EX ECCLESIASTICO.

Eccle. 11.	* 14. Vita & mors a Deo sunt	449
Eccle. 15.	* 18. Ecce posui ante te bonum & malum, vitam & mortem	464.662
Eccle. 18.	30. & Si concupiscentia in cor hominis ascenderit, pro facto teneris	
Eccle. 33.	* 16. Contra malum bonum est, & contra mortem vita	156
Eccle. 46.	1. Iesus Nause secundus Moses	

EX ISAIA.

Isai. 1.	* v. 2. Audi caelum, & in aures percipe terra	489
	* Filios generavi & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me (alias illi me receperunt)	96.100.128.482.485.568.707
	* 3. Agnouit bos possessorem suum, & asinus praesepe domini sui: Israel me non cognouit, & populus me non intellexit, sed dereliquit, & in indignationem prouocauit sanctum Israel	482.517.572
	* 4. Va gens peccatrix, populus plenus peccatis, filii scelerati, dereliquistis Deum, & in indignationem misistis sanctum Israel	96.482
	* 7. Terra uestra deserta, ciuitates uestrae exusta igni, regionem uestram in conspectu uestro alieni comedent, & deserta & subuer-	

	sa a populis extraneis	96.103.104.489
	* 8. Derelicta Sion tamquam specula (siue casa) in vinea, & in cucumerario casula, & quasi ciuitas qua expugnatur	96.489.521.528
	* 11. Quo mihi multitudinem sacrificiorum uestrorum, dicit Dominus	97.468.469
	* 13. Quoniam etsi aduleritis mihi similes, vanum est, incensum abominatio est mihi	93
	* 14. Neomenias uestras, & Sabbata, & diem magnum non sustineo, serias & ieiunium, & festiuitates uestras odit anima mea	97.173.450.469.507.564
	15. Et si extenderit manus, auertam faciem meam a uobis, & si multiplicaueritis preces, non exaudiam uos, manus enim uestrae sanguine plene sunt	97
	16. Auferre nequitias de anima	97
	17. discite benefacere, exquirite iudicium, exquirite quaestiones	468
	Iuste facite uidua & pupillo	468.508.511.517
	* 18. Et uenite, disputemus, dicit Dominus	394.508
	Et si fuerint delicta uestra tanquam rosam, uelut niuem exalbabo, & si uelut coccinum, sicut lanam exalbabo	505.598
	* 19. Bona terra edetis	414
	* 20. Si nolueritis, nec obaudieritis, gladius deuorabit uos	482
	* 22. Vinum tuum mistum est aqua	358
	* 23. Archontes Sodomorum populus Gomorra clamantes populum amantes munera, sedantes retributionem	100.239.484.519.519.521.707
	* 2. In nouissimis diebus manifestus futurus est mons Domini, & domus Dei super uertices montium, & exaltabitur super colles, & uenient super illum omnes gentes	97.488.564
	* 3. Et ambulabunt multi, & dicent: Venite, ascendamus in montem Domini, & in eadem (siue domum) Dei Iacob, & administabit nobis uiam suam, & incedemus in ea. Ex Sion enim exhibit lex, & sermo Domini ex Ierusalem	97.342.633.564.488.489
	* 4. Et iudicabit inter gentes, & reuincet (siue traducet) populum amplum (siue plurimum) Et concident macharas suas in aratra, & sybinas (siue lanceas) in falces, & non accipiet gens super gentem macharam, & iam non discant preliari	97.342.488
	* 12. Dies enim Domini Sabbathi in omnem contumeliosum & superbum, & in omnem sublimem & elatum, & humiliabuntur.	522
	* 19. Quum surrexit confringere, seu comminuere terram	300.412.520
	* 20. Proiecit homo aspernamenta, seu abominamenta sua aurea & argentea, qua fecerunt adorandis uanis & nocturnis	104.482
	* 1. Tulit enim Dominus Sabbathi a Iudaea & ab Ierusalem	104.482
	* 2. Et Prophetam & Consiliarium & sapientem architectum	104.482.568
	* 3. Qui uos postulant, dominantur uestri	579
	* 11. Populus meus qui uos beatos dicunt, seducunt uos, & uias pedum uestrorum disturbant	510
	* 12. Constitutus est Dominus in iudicium, & statuit in iudicio populum suum	528
	* 13. Ipse Dominus in iudicium ueniet, cum presbyteris & archonibus populi	411
	* Vos autem ad quid incenditis uineam meam, & rapina mendici in domibus uestris?	508
	* 14. Cur uos ladiris populum, & faciem mendicorum confunditis?	508
	* 15. 16. In filias Sionis inuehitur, cultu & diuitiarum & seq. abundantia inflatas	190.510
	* 2. Emanatum est nubibus, ne pluerent imbrem & 6. super uineam Sorech.	104.488
	* 7. Vineae Sorech imputat, quod non iudicium fecisset, sed clamorem	104.520
	* 12. Cum tympanis & psalteris & tibiis bibunt uinum, iungentes domum ad domum	207.575
	14. Dilatauit orcus animam suam, & aperuit os suum, & descendit incliti, & magni, & diuites, & humiliabitur homo, & in honorabitur uir	510
	* 20. Va qui faciunt dulce amarum, & tenebras lucem	397.593
	* 23. Qua proximi sunt auferentes, amantes munera	519
	* 26. Ecce uelociter & leuiter aduenient	509
	* 3. Sanctus, Sanctus, Sanctus	129
	* 10. Incrassatum est cor populi huius, & auribus grauitur audierunt, & oculos conuerserunt, nequando auribus audiant, & oculis uideant, & corde concitiant, & conuertantur, & sanem illos	482
	* At aures audietis & non audietis & oculus uidebitis, & non uidebitis.	694.512.521.570.707
	* 9. Appauit Dominus Isaia	610.611
	* 3. Nisi credideritis, non intelligetis	206.278.513.517.518.519.570
	* 13. Audite domus David: Non pusillum uobis certamen cum hominibus, quoniam Deus praestat certamen	100
	* 14. Propterea dabit uobis Dominus ipse signum	100.397
	* Ecce uirgo concipiet in utero, & pariet filium	100.395.396.397.412.484.506.730.731
	* Et uocabitis nomen eius Emmanuel	100.412.485

Isai. 2.

Isai. 3.

Isai. 5.

Isai. 6.

Isai. 7.

15. Butyrum & mel manducabit	100	Etce Deus habet iudicium retribuit, ipso venit, & saluos faciet nos	103. 731
3. Et accessi ad Prophetam, & concepit & peperit filium	741	8. Tunc infirmi curabuntur, & oculus caecorum videbitur, & aures surdorum audient	516 730 731
4. Prius quam cognoscat infans vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Sathariz ad Regem assyriorum	100 412. 485. 486. 575	6. Tunc saliet claudus velut ceruus, & musorum lingua soluentur	101. 412. 516
14. Positus in lapidem offendiculi, & in petram scandali	104.	8. Via munda & via sancta vocabitur, & non transibit illic immundum, nec erit illic via immunda. Qui autem disperserunt, vadent in ea, & non errabunt	516
1. Regio zabulon & Nephthim, & ceteri qui maritimam ad Iordanem Galilda nationum	503	9. Et non erit iam illic leo, nec ex bestis pessimis quidquam ascendet in eam, nec intuentur illic	516
2. Populus qui sedet in tenebris, videte lumen magnum, qui habitatis terram, sedentes in umbra mortis, lumen ortum est super vos	503	10. Incunditas eterna super caput eorum	425
6. Quoniam puer natus est nobis, & datus est nobis filius	102.	16. Corripies me, & viuificabis me	414
487. 741		21. Isaias Ezechiam languenti aliquid medicinale mandauit	207
cuius imperium factum est super humerum ipsius	102	2. 3. Ezechiam Regem thesauris inflatum, & de eis gloriatum a pud illos qui ex Perside adueniant, insilit per Isaiam domo. 520	
Et vocabitur nomen eius, magni consilii angelus	394. 730. 733.	6. Etce dies veniunt, & auferentur omnia que in domo tua sunt, & qua patres tui congeserunt in Babylonem, transferentur	509 520
739. 741		3. Ego sum vociferator in deserto, & preparator viarum Domini	206. 512. 522. 564
1. Va qui scribunt nequitiam	508. 509	5. Et videbit omnis caro salutem Domini	409 424
2. Scribentes enim scribunt nequam, vitantes iudicia mendicorum, & diripientes iudicata pauperum populi mei	508. 519	7. Omnis caro fenem	346. 409. 425
14. Qui totum orbem comprehendit manu velut nidum	470. 611	8. Verbum enim Domini manet in eum	517. 527. 651
23. Decisum sermonem faciet Dominus in terra	501. 511	9. In montem excelsum ascende qui euangelizas Sion, extolle cum vigore vocem tuam qui euangelizas Ierusalem	508. 503
33. Etce Dominus virtutum conturbabit gloriosos cum valentia, & elati commuentur, & ruent gladio sublimes	510	12. Quis manu mensus est caelum, & palma terram? Quis expendit montes in powder, & memora in sterua? 728. 742	
1. Prohibet virga de radice Iesse, & filios de radice ascendet	101.	13. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?	296. 463. 566 572. 575. 612
209. 397. 486. 501. 524 568. 730		14. Aut quem consultatus est, aut vitam intelligentis & scientias que demonstrauit illi?	29. 425. 463
2. Et requiescet super eum spiritus sapientia & intellectus, spiritus consilii & virtutis (sive vigoris) spiritus agnitionis & pietatis.		15. Nationes velut stillicidium sicula, aut puluis ex area	95. 119
3. Et spiritus timoris Dei replebit illum	101. 480. 568. 572. 741	136. 517. 569 624	
6. 7. Pecora condicem bestium	295	17. Et quasi salua reputabuntur	424. 569
8. Contere manum in cauernam aspidum, & in cubile natorum aspidum, nec ladi, paruulus puertis repromisit Dominus	516	18. Cui me similabitur	446
10. Et erit in illa die radix Iesse, & qui surget imperare gentibus, in eum gentes sperabunt, & erit requies eius honor	568. 730. 733	22. Qui continet gyrum terra, & eos qui habitant in ipso quasi locusta.	
1. & seq. Exitia Babylonis pradicuntur	412. 730	23. Qui terram quasi nihil fecit, in ornamentum maiestatis sue	26. 33
10. Obrenbratus est sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo	412	28. Deus aternus, Deus qui creauit terminos terra	33 137
14. Ponam in nubibus thronum meum, ero similis altissimi	570. 574	4. Ego primus & nouissimus, & prater me non est Deus	294. 612
1. & seq. Plaga Moab ob incredulitatem	208. 730	17. Quarent aqua & non erunt	300
4. Etce profelyti per me accedent ad te	97. 488	18. Ponam flumina in regione sitientium	482
1. & seq. Plaga Damasci ob incredulitatem	730	19. Et in solitudine cedrum & buxum	482
1. & seq. Plaga Aegypti ob incredulitatem	730	1. Etce filius meus quem elegi, dilectus meus in quem bene sensi	
1. & seq. Aegyptus totus orbis intelligitur superstitionis & maledictionis elogio	100. 152. 412. 485. 730	2. Non contendit neque clamauit, neque audita foris vox eius	
1. & seq. Exitia laumea	412. 730	142. 486. 609 730	
1. & seq. Exitia Ierusalem	730	Arundinem contusam non comminuit, linum ardens non extinxit	142. 487. 516
1. & seq. Exitia Tyri 493; & nauium Carthaginensium	730	4. in nomine eius nationes sperabunt	488. 563
1. & seq. Plaga Israelis	412. 730	5. Qui dedit flatum populo super terram, & spiritum calcantibus eam	345
19. Vient mortui, & exsurgent de sepulchris, ros enim qui a te est, medela est ossibus eorum	415	6. Etce dedi te in dispositionem generis mei, posui te in lucem nationum	103. 488. 504. 506. 517. 518. 570
20. Populus meus introite in cellas promas quantulum, donec ira mea pretereat	414	7. Aperire oculos caecorum; exsoluere de vinculis vinctos, & de cella carceris sedentes in tenebris	103. 481. 487. 488. 69
1. Illa die superducat Dominus Deus macharam sanctam magnam & fortem in draconem illum, colubrum magnum & toruosum, & interficiet illum illa die	517	14. Tacui, nunquid non semper racebo, & susnebo?	705
11. Mulieres venientes a visione venire	528	19. Quis caecus nisi pueri mei, & qui surdi nisi qui dominantur eorum?	482. 574
1. & seq. Plaga Ephraim	730	18. Ne memineritis priorum, & antiqua ne recogitis auertitis	450
14. Va qui valent in Ierusalem	519	191	
1. Etce ego initio in fundamenta Sionis lapidem preciosum, honorabilem, & qui in eum crediderit, non confundetur	104	19. Etce noua qua ego nunc facio	450. 522. 564 571. 576. 706
565. 566		20. Benedicent me bestia agri	482
1. & seq. Plaga Ierusalem	730	Ponam in terra iniqua flumina	482. 508
13. Populus labris Deum diligens, corde autem longe absistens ab eo	482. 507. 518. 519. 527. 565	5. Hic dicit: Ego Dei sum, & clamabit in nomine Iacob, & alius inscribet in nomine Israelis	526. 595
14. Auferam siue perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium celabo	482. 517. 570	6. Rex Israelis	526. 612
18. Audient in die illa surdi verba libri	578	Ego primus, & ego nouissimus, & absque me non est Deus	194. 742
21. Odio habentes traducenem in portis, & aspernamento sermone sanctum.		8. Testes vos estis.	
1. & seq. Plaga Iudaeorum	730	9. Si est Deus absque me, & erunt tunc qui fingunt, & exsculpunt, omnes vani qui faciunt libita sibi, qua illis non proderunt	170. 515
27. Ignis Exarsit ex indignatione mea	520	20. Cognoscite quod cinis sit cor illorum, & erent, & nemo animam suam liberare possit.	
Et lingua eius quasi ignis deorans	99	24. Ego sum Dominus omnium auctor, extendens caelos solus	294. 612
5. Volant velut qui sunt milui, ut nubes volant, & velut pueri columbarum ad me	489	25. Quis alius disciet signa ventriloquorum, & divinationes ex corde. Auertens in posteriora sapientes, & cogitationes eorum insauans	517. 518
9. Spadones & steriles ignominiosi	672	1. Sic dicit Dominus Deus Christo Domino meo, cuius tenui dextram, ut exaudiant illum gentes, Fortitudines Regum dispersam, aperiam ante illum portas, & ciuitates non clauduntur illi	98. 487. 514. 509. 614. 616. 736
9. Mulieres diuites exurgite, & audite vocem meam, filie in spe audite sermones meos	512	3. Et dabo illis thesauros occultos, inuisibiles aperiam eis	517.
10. dies anni mementote cum labore in spe	512.	566. 572	
14. Adnuncians locum aeternum	523	Ego sum Deus, & non est alius prater me iustus & saluus	294. 397. 448 612. 613. 728 742
17. Regem cum claritate videbitis, & oculi vestri videbunt terram de longinquo	103.	7. Ego sum Dominus qui struxi lucem, & feci tenebras faciens	
18. Anima vestra meditabitur timorem	103		
4. Et caelum conuoluetur ut liber	300.		
11. Coruus & miluus	175		
1. Incunditatem capiet solitudo	504		
3. Inualecite, siue conualecite manus dimissa, & genua resoluta siue dissoluta	412. 501. 508. 516. 731		
4. Consolamini pusillanimes sensu, conualecite, nolite timere.			

Index Scripturarum sacrarum,

	pacem, & condens malum	300.445.449.467.469 501.663.684.705.		
	9. Numquid argilla dicit figulo	408		
	14. Seboin viri elati ad te transibant, & post te sequentur vincti manibus, & te adorabunt, quia in te Deus est	610		
	15. Tu enim es Deus noster, & nesciebamus, Deus Israelis ibid.			
	18. Hac dicit Dominus qui fecit caelum, iste Deus qui demonstravit terram, & fecit illam. Non in vacuum fecit illam, sed inhabitari	299		
	23. Iuravit per semetipsum Deus, quod alius non sit qualis ipse	294. 470.		
Ifai. 46.	9. Ante me Deus non fuit	397		
	12. Qui longe erant a me, appropinquaverunt iustitia mea	488.		
Ifai. 48.	13. Quoniam maiestatem meam non dabo alteri	728		
	13. Manus mea fundavit terram, & dextera mea firmavit caelum	302		
Ifai. 49.	6. Posui te in lucem nationum, ut sis salus in extremum terra	517.609.		
	10. Non esuriens neque sitiens	506.508		
	12. Ecce isti veniens de longinquo, isti autem venient ab Aquilone & mari, alii autem de terra Perfarum	508		
	18. Attolle per circuitum oculos tuos & vide omnes congregati sunt	508		
	Et circumdabis enim illos tibi tamquam ornamentum sponsae	489.506		
	21. Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo: Quis istos genuit mihi? Porro hos quis mihi educavit? At hi mihi ubi fuerunt?	508.		
Ifai. 50.	3. Caelum vestiam tenebris	528		
	4. Dominus dat mihi linguam disciplinam, quando debeam profiteri sermonem	526.527 528.613.614		
	5. apposuit mihi mane aurem ad audiendum			
	6. Dorsum meum posui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meam vero non auerti a seditate sputaminum	412.481.		
	10. Quis in vobis qui metuit Dominum, exaudiat vocem filii eius?	486.515		
	11. Propter me haec facta sunt vobis, in anxietate dormietis	104.488.489.		
Ifai. 51.	4. Audite me, audite me, populus meus, & Reges auribus intendite in me, quoniam lex prodibit a me, & iudicium meum in lumen nationum	501.523		
	7. Ne metueritis ignominiam ab hominibus, & nullificatione eorum ne minuamini	509		
	9. Exsurge, Exsurge Ierusalem, induere fortitudinem brachii tui	414		
	5. Propter vos blasphematur nomen meum in nationibus	104.488.509.571.		
Ifai. 52.	6. Propterea cognoscet populus nomen meum in illa die, quod ego sum ipse qui loquebar	507		
	7. Quam tempestivi super montes pedes euangelizantis Sion pacem, Euangelizantis bona	507.523.563.565		
	10. Reuelavit Dominus brachio suo sanctum coram nationibus, ut viderent uniuersa nationes, & summa terra salutem	488		
	11. Diuertite, diuertite, excedite illinc, & immundum ne adingeritis. Excedite de medio eius, separamini qui causam Domini portatis	482		
	14. Quemadmodum expanfcent multi super te, sic sine gloria erit forma tua	209.486		
Ifai. 53.	1. Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est?	425.609.610		
	2. Adnucauimus coram ipso velut puerulus, velut radix in terra sitienti, & non est species eius neque gloria, & vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum	104.484.486.730		
	3. Homo in plaga positus, & sciens ferre imbecillitatem	101.104.467.484.486.504.505.730.		
	& quasi absconditus vultus eius & despectus	174.393		
	4. Morbos & valetudines nostras ipse suscepit	505		
	Imbecillitates nostras abstulit, & labores portauit	486.504		
	5. Liuore eius sanati sumus	514.730		
	7. Oblatus est quia voluit	523		
	Tamquam ovis ad victimam ductus est, & tamquam agnus coram tonante se sine voce, sic non aperuit os suum	101.411.486.527.528.686.730.		
	8. In humilitate enim iudicium eius sublatum est	104.		
	Natiuitatem eius quis enarrabit?	104.483.741		
	Et quia tolletur a terra vita eius	104		
	A facinoribus populi mei perductus ad mortem	102		
	9. Et dabo pessimos pro sepultura eius, & diuites pro morte eius, quia scelus non fecit, nec dolus in ore eius inuentus est	102.489		
	10. Et Deus voluit eximere a morte animam eius	102		
	12. Ipse multos hereditatem habebit, & multorum diuidet spolia	102.487		
	Cum iniquis deputatus est	411.528		
	Delicta nostra ipse auferet	505.617		
Ifai. 55.	3. Audite me & uinietis, & disponam vobis dispositionem aeternam, religiosa & fidelia Dauid	488.501.686		
	4. Ecce testimonium eum nationibus deposui, principem & imperantem nationibus	488.686		
	5. Nationes qua te non sciunt, inuocabunt te, & populi confugiunt ad te	105.		Ifai. 56.
	2. Custodientes Sabbata mea, ut non prophaneent ea	509		
	4. Spadones inuitati ad regna calorum			Ifai. 57.
	1. Videte quomodo perit iustus, & nemo excipit corde, & viri iusti auferuntur, nec quisquam animaduertit, seu, & nemo considerat	488.514.519.595		
	a persona seu facie enim iustitiae sublatus est perit iustus 488			
	595.			
	2. & sepultura eius sublata est de medio	487.528.595		
	16. Spiritus ex me prodiiit, & omnipnem flatum ego feci	300.345		Ifai. 58.
	1. Exclama in vigore, & ne peperceris, exalta ut tuba vocem tuam, adnuncia plebi mea facinora ipsorum, & domui Iacob delicta eorum	101		
	2. Me de die in diem quarunt, & cognoscere vias meas cupiunt, quasi populus qui iustitiam fecerit, & iudicium Dei non dereliquerit	674		
	3. In diebus ieiuniorum vestrorum inueniuntur voluptates vestrae, & omnes subiectos vobis succurritis	119		
	4. Aut ad conuitia & lites ieiunatis, & caditis pugnis	119		
	5. Non tale ieiunium ego elegi	692.697		
	6. Fugito improborum contra tum, dissolue violentiorum contractum, obnexos, dimitte conflictatos in laxamentum, & omnem conscriptionem iniquam disipa	468		
	7. Infringito panem tuum mendicis, & qui sine testis sunt, in domum tuam inducitis, & nudum si videris, regito	468.511.521.		
	525.			
	9. Tunc lumen tuum temporaneum erumpet, & vestimenta tua citius orientur	414		
	13. Sabbata dedicata sancta Deo tuo	507		
	3. Et ambulabunt nationes in lumine tuo	424		Ifai. 60.
	8. Quinam huc velut nubes volant, tamquam columba cum pullis ad me	489.573		
	11. Aperiam ante illum portas, & ciuitates non claudentur illi	97.		
	1. Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, ad euangelizandum hominibus seu pauperibus	507.610.741		Ifai. 61.
	2. Misit me curare obritos corde, aduocare languentes, dare lugentibus Sionis gloriam	411.509		
	3. Et pro cinere unguentis iocunditatem, & gloria habitum pro spiritu radii	509		
	10. Exultet anima mea in Domino. Induit enim me indumentum salutaris, & tunicam iocunditatis velut sponso, circumposuit mihi mitram, & velut sponfam ornauit me ornatu	506		Ifai. 63.
	1. Quis, qui aduenit ex Edom? rubor vestimentorum eius ex Bozor. Sic decorus in stola violenta cum fortitudine?	527		
	2. Quare rubra vestimenta tua & indumenta; sicut de foro torcularis pleno conculcatus?	527		
	5. De nationibus mecum nemo	517		
	9. Non angelus neque legatus, sed Dominus saluos fecit eos	395		
	515.			
	2. Expandi manus meas tota die ad populum contumacem & contradicentem mihi. Qui ambulat viam non bonam, sed post peccata sua	103.730.740		Ifai. 65.
	12. Ecce qui seruiunt mihi manducabunt: vos autem esurietis: seruientes mihi potabuntur, vos autem sitietis	104.515		
	13. Ecce qui seruiunt mihi oblectabuntur: vos autem confundemini	509.510		
	14. Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, vos autem clamabitis pra dolore cordis	509		
	15. Remittetis enim nomen vestrum, in satietatem electis meis, vos autem interficiet Dominus. Eis autem qui seruiunt mihi, nomen nominabitur nouum, quod benedicetur in terris	103		Ifai. 66.
	1. Caelum mihi thronus, & terra scabellum pedum meorum. Qualem mihi adificabitis domum, aut quis locus requies meae?	415.470.728.		
	2. Super quem requiescit spiritus meus, nisi super humilem & quietum & trementem verba mea?	415.728		
	5. Dicite fratres nostri estis, eis qui vos oderunt	515.610		
	14. Et gaudebit cor vestrum, & ossa vestra velut herba orientur	415.		
	13. Et erit mensis ex mense, & dies de die, & sabbatum ex sabbato, & veniet omnis caro adorare in Ierusalem, dicit Dominus	97		
	415.			
	24. Et exhibunt de sepulchris, & videbunt artus eorum qui impie egerunt, quoniam vermis illorum non decidet, & ignis eorum non extinguetur, & erunt conspectus omni carni	415		
	EX IEREMIA.			
	5. Priusquam te in utero fingerem, noui te, & antequam exires de vulua, sanctificauit te	351.		Hierem. 1.
	9. Et dixit mihi Dominus, Ecce dedi sermones meos in os tuum	634.		
	10. Mittite & interrogate nimis si facta sunt talia	103		Hierem. 2.
	11. Si mutabunt gentes Deos suos, & isti non sunt Dii. Populus autem meus mutauit gloriam suam, ex quo nihil proderit eis ibid			

12. *Expandit cælum super isto* *ibid.*
 13. *Quoniam hac mala fecit populus meus. Me dereliquerunt fontem aqua viva, & foderunt sibi lacus contritos, qui non poterant aquam continere* *ibid.*
 31. *Numquid solitudo factus sum domui Israël? aut terra in incultum derelicta? Quoniam dixit populus meus, non venimus ad te?* 521
 Hierem. 4. 4. *Innovate vobis novitatem, sicut, Notate vobis novamen novum, & nolite seminare in spinis, circumcidimini Deo, & circumcidimini praputium cordis vestri* 97. 450. 501. 507. 576. 705
 Hierem. 7. 15. *Tu ne adoraveris pro populo isto, & ne postuleris misericordiam consequi eos, & ne accesseris pro his ad me, quoniam non exaudiam* 705
 24. *Et misit ad vos omnes famulos meos Prophetas* 521
 25. *Et non audit populus meus & non intendit auribus suis, & obduravit collum suum* 521
 Hierem. 8. 4. *Non qui ceciderit, resurget, & qui avertatus fuerit, converteretur?* 120
 22. *Ne glorietur dives in divitiis suis* 510
 Hierem. 9. 8. *Audite vocem meam, & ero vobis in Dominum, & vos mihi in populum, & ibitis in omnibus viris meis quascunque mandavero vobis. Et non audierunt, & non adverterunt aurem suam, sed abierunt in iis que concupierunt in corde suo malo* 521
 Hierem. 11. 19. *Adversum me cogitaverunt cogitatum, dicentes: Venite miramur in panem eius lignum, & conteramus eum à terra viarum, & nomen eius non memorabitur amplius* 102. 487
 20. *Tu autem Domine Sabbathoth, qui iudicis iuste, & probas renes & corda* 521
 Hierem. 14. 8. *Spes Iudaorum Saluator* 482
 11. *Quod si icinnaverim, non exaudiam objectionem eorum* 705
 Hierem. 16. 16. *Ecce ego mittam piscatores multos, & piscabuntur illos* 504
 Hierem. 17. 5. *Maledictus homo qui credit in hominem solitarium & nudum* 510. 519. 522. 566
 9. *Et homo est, & quis agnosces illum?* 103. 395. 483
 10. *Ego Dominus scrutans corda & probans renes* 522
 Hierem. 18. 11. *Ecce ego mitto contra vos mala* 397
 Hierem. 19. 11. *Tamquam vasculum figuli* 119
 Hierem. 22. 3. *Facite iudicium & iustitiam* 520
 5. *Per memetipsum iuravi* 470
 Hierem. 31. 8. *Et congregabo illos ab extremis terra in die festo* 280
 29. *Acidam vnam patres mandauerunt, & filiorum dentes obstupuerunt* 467. 672
 13. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus. Et disponam domui Iuda & domui Iacob testamentum novum* 450. 501
 32. *non tale quale dedi patribus eorum in die quo eos eduxi de terra Ægypti* 450. 501
 Hierem. 32. 25. *Eme agrum argento* 412. 527
 Hierem. 49. 13. *Per memetipsum iuravi* 470
 Hierem. 51. 18. *Subverti vos sicut subvertit Deus Sodomam*
 15. *Deus faciens terram in valentia sua, parans orbem in intelligentia sua, & suo sensu extendit cælos* 302

EX THRENIS.

Thren. 4. 7. *N* Azarai exalbat sunt super niuem 504
 20. *Spiritus persona eius Christus Dominus* 482. 485. 514. 570. 811. 612

EX BARVHC.

Bar. 3. 38. *D*eus in terris cum hominibus conuersatus 611
 Bar. 6. 3. *Et nunc videbitis Deos Babyloniorum & aureos, & argenteos, & ligneos, portari super humeros, ostentantes nationibus timorem* 595
 4. *Canete igitur ne & vos consimiles sitis Allophylis, & timore capiamini* *ibid.*
 5. *Dum aspicietis turbas adorantes retro eos & ante, sed dicite in animo vestro: Te Domine adorare debemus* *ibid.*
 9. *Coronas aureas habent super capita sua Dei illorum* 208

EX EZEGHIELE.

Ezech. 1. 1. *A*pparuit Dominus Ezechielis 611. 612
 15. *Rota una super terram*
 Ezech. 8. 12. *Et dixit Dominus ad me: Fili hominis, vidisti que seniores filiorum Israel faciunt vnusquisque eorum in tenebris, vnusquisque in cubiculo abscondo. Quoniam dixerunt: Non videt nos Dominus, dereliquit Dominus terram* 102
 13. *Et dixit ad me: Adhuc conuersus videbis facinora maiora que isti faciunt* *ibid.*
 14. *Et introduxit me ad limina ianua domus Domini qua aspexit ad Aquilonem, & ecce illic mulieres sedentes, & plangentem Thammus* *ibid.*
 15. *Et dixit Dominus ad me: Fili hominis vidisti? Numquid modica domus Iuda, ut faciant facinora que fecerunt. Et adhuc visurus es adfectiones maiores eorum* *ibid.*
 16. *Et introduxit me in aedem domus Domini interioram, & ecce in liminibus templi Domini inter medium elam, & inser me-*

dium altaris, quasi viginti quinque viri posteriora sua dederunt ad templum Domini, & facies suas contra Orientem, Eli adorabant Solem *ibid.*
 17. *Et dixit ad me: Vides fili hominis? Numquid pusilla domus Iuda, ut faciant facinora que fecerunt hic? Quoniam impleverunt impietates suas, & ecce ipsi quasi submannantes* *ibid.*
 18. *Ego faciam cum indignatione mea, non parceret oculus meus, nec miserabor* *ibid.*
 1. *Et clamavit in aëres meos voce magna, dicens: Appropinquavit vindicta civitatis huius, & vnusquisque habuit vasa exterminii in manu sua* *ibid.*
 2. *Et ecce sex viri veniebant à via porta alta, qua respiciebat ad Aquilonem, & vnus cuiusque bipennis dispersionis erat in manu eius, & vnus vir in medio eorum indutus podere, & zona saphiri in lumbis eius, & introierunt in proximis altaris arei* *ibid.*
 3. *Et claritas Dei Israel ascendit à cherubin, qua fuit super eam in subduali domus. Et vocavit hominem qui indutus erat podere, qui habuit super lumbos suos zonam* *ibid.*
 4. *Et dixit ad eum Dominus: Transi mediam Ierusalem, & scribe signum Tau in frontibus virorum, qui gemunt & dolent super omnia facinora que sunt in medio eorum* *ibidem* & 483
 5. *Et in his dixit ad auertentem: Ite post eum in civitatem, & concidite, & nolite parcere oculis vestris, & ne miseremini* *ibid.*
 6. *senioris aut iuuentis, aut virginis, & paruulos & mulieres interficite omnes, ut perdeantur. Omnis autem super quos est Tau signum ne accesseritis. Et à sanctis meis incipite* 102
 7. *Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cheraa* 100. 485
 8. *Pignus reddet panem suum dabit esurienti, & nudum conteget* *ibid.*
 9. *pecuniam suam faciori non dedit, & quod abundauerit non sumet* *ibid.*
 21. *Pœnitere, & saluum faciam te* 119
 20. *Filius non portabit iniquitatem patris, neque pater iniquitatem filii* 467
 23. *maius est salutem peccatoris magis quam mortem* 119. 409. 465
 8. *Sabbata mea profanastis* 97
 17. *seq. Scrupum pro idololatria* 170
 11. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens* 465
 12. *Fili hominis: sume planticum super principem Sor, & dices: Hæc dicit Dominus: Tu es signaculum, similitudinis, plenus sapientia, corona decorus* *ibid.*
 13. *In deliciis paradisi Dei tui natus es, lapidem optimum induus es, Sardium, Topazium, Smaragdum, Carbunculum, Saphirum, Iaspim, Ligurium, Achatem, Amethystum, Chrysolithum, Berillum, Onychium, & auro replesti horrea tua, & thesauros tuos. Ex qua die conditus es* *ibid.*
 14. *Cum Cherub posui te in monte sancto Dei, fuisti in medio lapidum igneorum* 468
 15. *fuisti inuituperabilis in diebus tuis ex qua die conditus es, donec inuenta sunt lasura tua* *ibid.*
 16. *De multitudine negotiationis tua promas replesti, & deliquisti* *ibid.*
 7. *Solem nube tegam, & luna non dabit lumen suum* 412
 11. *Vino ego, dicit Dominus: Nolo mortem peccatoris, sed pœnitentiam* 119. 129. 409. 465. 467. 505. 705. 709. 713. 716.
 2. *De pastoribus pascentibus semetipsos* 686
 3. *Pastores ecclæ lac deuoratis, & lanam vestimini, quod forte est occidistis* 686. 707
 4. *Quod infirmum est non curastis, quod comminutum est non colligastis, quod expulsum est non conuertistis, quod perit non requisistis* 686. 707
 16. *quod perit saluum faciam, quod mortuum est viuificabo, quod percussum est sanabo, quod languit medicabo, quod ereptum est redimam, quod famulatum est liberabo, quod seducium est reuocabo, & quod elisum est suscitabo* 410. 707
 22. *Propter vos nomen Dei blasphematur* 571
 1. *Et facta est super me manus Domini, & exculit me in spiritu Dominus, & posuit me in medio campi, & erat ossibus referus* 414
 2. *Et circumdaxit me super eam per circuitum, & ecce mæssa super faciem campi, & ecce arida saris. Et ait ad me* *ibid.*
 3. *Fili hominis, si uiuent ossa ista? Et dixi: Adonai Domine, tu scis. Et ait ad me: Propheta in ossa hæc, & dices* *ibid.*
 4. *Ossa arida audite sermonem Domini* *ibid.*
 5. *Hæc dicit Dominus Adonai ossibus istis: Ecce ego adfero in vos spiritum, & uiuetis* *ibid.*
 6. *Et dabo in vos spiritum, & reuincam in vos carnes, circumdabo vobis cutem, & dabo in vos spiritum, & uiuetis, & cognoscetis quod ego Dominus* *ibid.*
 7. *Et prophetaui secundum præceptum, & ecce vox dum propheta, & ecce motus, & accedebant ossa ad ossa* *ibid.*
 8. *Et vidi, & ecce super ossa nerui & caro ascendit, & circumposita sunt eis carnes, & spiritus in eis non erat* *ibid.*
 9. *Et ait ad me: Propheta ad spiritum filii hominis, propheta, & dices ad spiritum: Hæc dicit Dominus Adonai: A quatuor*

Ezech. 9.

Ezech. 16.

Ezech. 18.

Ezech. 21.

Ezech. 23.

Ezech. 28.

Ezech. 32.

Ezech. 33.

Ezech. 34.

Ezech. 36.

Ezech. 37.

ventis veni spiritus, & spira in istis interemptis, & viuant ibidem.
 10. Et propheta ait ad spiritum sicut precepit mihi, & introiuit in ea spiritus, & vixerunt, & conlisterunt super pedes suos valentia magna satis
 ibid.
 11. Et ait ad me: Fili hominis, ossa ista omnis domus Israel est. Ipsi dicunt: Exaruerunt ossa nostra, & perijt spes nostra, auulsifsumus in eis
 ibid.
 12. Propterea propheta ad eos: Ecce ego patefacio sepulcra vestra, & eueham vos de sepulcra vestris populus meus, & inducam vos in terram Israel
 ibid.
 13. Et cognoscetis quod ego Dominus aperuerim sepulcra vestra, & eduxerim vos de sepulcra vestris populus meus
 ibid.
 14. Et dabo in vos spiritum, & vueris & requiescetis in terra vestra, & cognoscetis quod ego Dominus locutus sim, & fecerim, dicit Dominus
 ibid.
 1. & seq. Domus Dei
 15. Visa ciuitas 489

Ezech. 4.6.
Ezech. 4.8.

EX DANIELE.

v. 6. **T**Rina illa fraternitas, legumine solo contenti, ne Regis ferculus contaminarentur, sapientiam reliquam somniorum gratiam à Deo redemerunt & impetratorum & desiderendorum 358
 * 1. Nabuchodonosor diuinitus somniat 358
 * 16. Daniel spiritum tridui postulat, cum sua fraternitate ieiunat, atque ita per omnia significationem & ordinem somni exponit 694
 * 35. Tunc conerita sunt pariter ferrum, testa, as, argentum & aurum, redacta quasi in fauillam estua arca 119
 * Lapis qui percusserat statuam, factus est mons magnus 524
 * 45. Petra de monte preciosa 97. 104. 482. 524
 * 16. Non habemus necessitatem respondendi huic tuo imperio 595
 * 17. Est enim Deus noster quem colimus, potens eruere nos de fornace ignis, & ex manibus eius 595
 * 18. & tunc manifestum fiet, tibi, quod neque idolo tuo famulabimur, nec imaginem tuam auream quam statuisti, adorabimus 174. 595. 730
 * 21. Et confestim viri illi vinciti cum bractis suis & tiaris & calceamentis & vestibus missi sunt in medium fornacis ignis 130. 424. 595. 634
 * & seq. 57. Inan imalia & incorporalia laudes canunt 302
 * 9. In fornace videtur filius hominis 506. 514
 * 94. Babylonii ignes irium fratrum nec tiaras nec sarabaras laferunt 424
 Dan. 4. * 30. Rex Babylonis exomologesin operatus, unguisum aquilinum in morem efferatione, capilli incuria horrorem leoninum preferente 121
 * 33. cum offenso Domino, cum squalore & pedore septenni ab humana forma exulasset, regnum recuperat 144. 465
 Dan. 5. * 29. Daniel in purpura 174
 Dan. 6. * 10. Daniel tribus temporibus in die orabat 433
 * 13. à Chaldaeis delatus ac adpostulatus 595
 * 16. Leones regios non timuit 174. 634
 Dan. 7. * 10. Millies centies centena millia adfistebant ei 607
 * 13. Ecce cum caeli nubidus tanquam filius hominis adueniens, venit vsque ad veterem dierum & aderat in conspectu eius, & qui assistebant, adduxerunt illum 395. 482. 489. 506. 527
 * 14. Et data est ei potestas regia, & omnes nationes terra secundum genus, & omnis gloria seruiet illi, & potestas illius aeterna, qua non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur 89. 104. 174. 395. 412. 482. 489. 506. 514. 526.
 Dan. 9. * 1. In primo anno sub Dario filio Assueri ex semine Medorum, qui regnavit super regnum Chaldaeorum 99. 695
 * 2. ego Daniel intellexi in libro numerum annorum 99. 695
 * 3. Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare & deprecari in ieiuniis, sacco, & cinere 358. 694. 695
 * 21. Et adhuc me loquente in oratione, Ecce vir Gabriel quem vidi in visione in principio, volans, & tetigit me, quasi hora sacrificii vespertini 99. 103
 * 22. & intelligere me fecit, & locutus est mecum, & dixit Daniel, nunc exiit imbuiere te intelligentia 103
 * 23. In principio obsecrationis tuae exiit sermo, & ego veni ut adnunciem tibi, quia vir desideriorum tuus, & cogit in verbo, & intellige in visione ibid.
 * 24. Septuaginta hebdomada breuiata sunt super plebem tuam, & super ciuitatem sanctam, quoad usque inueteretur delictum, & signentur peccata, & exorentur iniustitia, & inducatur iniustitia aeterna, & ut signetur visio & Prophetes, & ut unguatur Sanctus Sanctorum ibidem 675
 * 25. Et scies & perspicias & intelliges à profectione sermonis, integrando & readificando Ierusalem vsque ad Christum ducem, hebdomadas septem & dimidiam, & sexaginta duas & dimidiam, & conuertet & edificabitur in latitiam & conuallationem, & innovabuntur tempora 99. 485. 514. 655
 * 26. Et post hebdomadas has septuaginta duas, & exterminabitur unctio, & non erit, & ciuitatem sanctam exterminabit cum

Dan. 1.

Dan. 2.

Dan. 3.

Dan. 4.

Dan. 5.

Dan. 6.

Dan. 7.

Dan. 9.

duce adueniente, & concidentur quomodo in cataclysmo vsque ad finem belli, quod concidetur vsque ad interitum 99. 485. 514
 * 27. Et confirmabit testamentum multum. Hebdomada una, & dimidia hebdomada auferetur meum sacrificium & litatio, & in sancto execratio vastationis, & vsque ad finem temporis consummatio dabitur super hac vastatione 99. 103
 * 2. In illis diebus ego Daniel eram lugens, per tres hebdomadas
 * 3. panem suauem non edi, caro & vinum non introierunt in os meum, oleo unctus non sum, donec consummarentur tres hebdomades 695
 48. & seq. Susanna in iudicio reuelata 206
 2. & seq. De Bele & dracone 174
 * 35. Septem diebus ieiunanti in lacu leonum, Angelus Domini
 & 36. Danieli prandium procurauit 695

Dan. 10.

Dan. 13.

Dan. 14.

EX OSEE.

v. 2. **T** Vrpes nuptia Osee de prostitutione 706
 * 6. Et non misericordiam consecuta, misericordiam consecuta 510
 * 7. Iam non saltabo eos in arcu, neque in equis, neque in equitibus, sed saluabo eos in Domino Deo ipsorum 731
 * 9. Non populus meus populus meus 510
 * 1. Dicite fratribus vestris: Populus meus, & sorori vestrae misericordiam consecuta ibi.
 * 11. Et auerit omnes iucunditates eius, & ceremonias eius, & sabbata, & Neomenias eius, & omnes frequentias eius 450. 564
 * 1. Ante lucem surgent ad me, dicentes: Eamus & conuertamur ad Dominum Deum, quoniam ipse eripiet, & liberabit nos, percutiet, & miserabitur nostri
 * 2. Iauabit nos post biduum, in die tertia resurgemus 104. 528
 * 6. Misericordiam malui quam sacrificium 120. 466. 505. 511. 513. 518. 570
 * 14. Ignem immittam in ciuitates Iuda
 * 6. Et vinculum eum ducent xenium Regi 528
 * 4. In templo meo me inuenerunt, & illic disputatum est ad eos 527
 * 14. Ero mors tua & mors, morsus tuus ero inferne 570

Osee. 1.

Osee. 2.

Osee. 6.

Osee. 8.

Osee. 10.

Osee. 12.

Osee. 13.

EX IOELE.

v. * 10. **A** Cuius conspectu terra contremiscit 611
 * 13. Misericors & miserator & misericordia plurimus 705
 * 15. Sanctificate ieiunium & orationem 697
 * 22. Liguam attulit fructum suum 103
 * 28. In nouissimis diebus effundam de spiritu meo super omnem carnem 409. 426. 564. 568. 570. 574. 741
 * 30. Et dabo prodigia in caelo, & in terra sanguinem, & ignem, & vaporem fumi 412. 526
 * 31. Sol conuertetur in tenebras, & in sanguinem luna, priusquam adueniat dies magnus & illustris Domini 526
 * 18. Montes distillarunt dulcorem 482

Ioel. 2.

Ioel. 3.

EX AMOS.

* v. 6. **P** Ro eo quod venundare iustum 527
 * 12. **P** Et porum dabitur sanctis meis vinum 575. 695
 11. Subuerit vos, sicut subuertit Dominus Sodomam & Gomorrhaim 739
 * 13. Qui solidat tonitruum, & condit spiritum, & adnuntiat in homines Christum suum 300. 482. 616
 * 21. Odi, reieci ceremonias vestras, & non adorabor in frequentis vestris 564
 * 1. Va eis qui confidunt in monte Samaria 523
 * 4. Va qui dormiunt in lectis eburneis, & deliciu suunt in thoris suis, qui edunt haedos de gregibus caprarum, & vitulos de gregibus boum lactantes 510
 * 5. complaudentes ad sonum organorum, tanquam perseverantia deputauerunt, & non tanquam fugientia ibid.
 * 6. qui bibunt vinum liquatum, & unguentis primariis unguuntur ibid.
 * 9. Et erit in die illa, dicit Dominus, occidet sol media die, tenebrescet super terram dies luminis 102. 103. 528
 * 10. Et conuertam dies festos vestros in luctum, & omne canticum vestrum, in lamentationem, & imponam super lumbos vestros saccum, & super omne caput caluitium, & ponam eum quasi luctum delicti, & eos qui cum illo, quasi diem maeroris 102. 528
 * 6. Qui aedificat in caelum ascensum suum, & profusionem suam fundat in terras 489. 523. 553. 569. 616

Amos. 2.

Amos. 4.

Amos. 5.

Amos. 6.

Amos. 8.

Amos. 9.

EX IONA.

* v. 3. **I** Onas fugit à Domino in Tharsum 207. 685
 1. Deuoratus à belua maris 424
 * 2. Oratio Iona, de ventre ceti, per tanta bestia viscera ab ipsis abyssis per tantam aquoris molem ad caelum euasit 130
 11. & euomuit eum in aridam 150
 * 4. Adhuc quadraginta dies, & Ninive subueretur 469. 697
 709

Ion. 1.

Ion. 2.

Ion. 3.

10. Et poenituit Dominum de malitia, quam dixerat se facturum illis 469.508.570.697
 * 2. Propterea praeueni profugere in Tharfos, quia cognoueram te esse misericordem & miserentem, patientem & plurimum misericordiam, poenitentem malitiarum 469.570

EX MICHÆA.

Mich.5. * v.2. **E**T tu Berthelem non minima es in ducibus Iuda. Ex te enim exiit dux qui pascat populum meum Israel 103
 Mich.6. * 8. Si adnunciavit tibi homo quid bonum? aut quid à te Dominus exquirat, quam facere iudicium, diligere misericordiam, & paratum esse sequi Dominum Deum tuum? 524
 Mich.7. * 6. Filius contumeliam facit patri, filia surgit aduersus matrem, & nurus contra socrum suam 520
 * 18. Quis Deus quomodo tu: eximens iniquitatem, & prateriens iniustitias residuis hereditatis tuae? non tenuit in testimonium iram suam, quia voluit misericordiam 505
 * 19. Auerte & miserebitur nostri, demerget delicta nostra & demerget in profunda maris peccata nostra 505

EX NAHV. M.

Nah.1. * v.4. **C**ominans mari, & aresaciens illud 513
 * 15. Quoniam ecce veloces pedes in mente euangelizantis patrem 507

EX HABACVC.

Habac. 2. * v.4. **I**ustus ex fide uiuet 512.564
 Habac.3. * 2. Domine audiui auditum tuum, & extimui, consideravi opera tua, & excidi mente, in medio duorum animalium cognosceris 515
 * 3. Deus ab Africo ueniet, & sanctus è monte opaco & condensio. Operuit caelos uirtus, & splendor eius ut lux erit 515.732
 * 8. Fluminibus dirumpetur terra 412.526
 * 9. Videbunt & parturient populi, disperges aquas gressu 513.526
 * 10. dedit abyssus sonum suum, sublimitas timoris eius elata est 513.526
 * 11. Sol & luna constitit in ordine suo, in lucem conuersiones tuae, ibunt in fulgorem, fulgur scutum tuum 412
 * 12. In comminatione tua diminues terram, & in indignatione tua depones nationes ib.
 * 13. Existi in salutem populi tui, ad saluos faciendos Christos tuo 526

EX SOPHONIA.

Sophon.1. * v.14. Quia iuxta est dies Domini magnus 412

EX ZACHARIA.

Zach.1. * 14. **E**T ait mihi angelus qui in me loquebatur 394
 Zach.2. * 8. Qui tetigerit uos, ac si pupillam oculi mei tangat 523
 Zach.3. * 3. Sordibus indutus est 104.483
 * 5. Christus exornatus podere & mitra & cidari munda 483
 * 8. Ecce ego adducam seruum meum orientem 316
 Zach.4. * 3. Dna oliuae, & duo ramuli oleae 515
 * 14. Illi duo filij opimitatis adsistunt Domino uniuersa terra 515
 Zach.6. * 12. Oriens nomen eius 316
 * 14. Corona autem erit eis qui tolerauerint 526
 Zach.7. * 6. Si manducetis & bibatis, nome uos manducatis aut bibitis? 754
 * 10. Ne unusquisque malitia fratris sui meminerit 510
 Zach.8. * 16. Iustum iudicium & pacatorium iudicate 520
 * 17. Malitiam proximi sui unusquisque ne recogitet 510
 Zach.9. * 15. Dominus omnipotens proteget eos, & consumet illos, & lapidabunt lapidibus funda, & bibent sanguinem illorum, uelut uinum, & replebunt quasi pateras altare 207.526
 * 16. & saluos eos faciet Dominus illo die uelut oues populum suum, quia lapides sancti uoluntate 526
 Zach.11. * 12. Et acceperunt triginta argenteos 527
 * 13. pretium adpretiati (uel honorati) & dederunt eos in agrum figuli ib.
 Zach.12. * 10. Tunc cognoscent eum quem pupugerunt 104.412.482
 Zach.13. * 7. Exsurge romphoea in pastores, & euelle oues, & superducam agnum meum in pastores 686
 * 9. Vram illos sicuti uirum argentum, & probabo illos, sicuti probatur aurum 595.684
 Zach.14. * 4. Et stabunt pedes eius in monte Eleone 527
 * 14. Et ludas pertendet Ierusalem, & congregabit omnem ualentiam populorum per circuitum aurum & argentum 100.485

EX MALACHIA.

Malach.1. * 10. **N**on est uoluntas mea, dicit Dominus, non recipiam sacrificium de manibus uestris 98.488.501
 * 11. quoniam ab oriente sole usque ad occidentem nomen meum clarificatum est in nationibus, & in omni loco offeruntur sacrifici-

cia munda nomini meo 98.488.501
 * 10. Numquid non Deus unus creauit nos 742
 * 15. Uxorem iuuentutis tuae non dimittes 322
 Malach.3. * 1. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui praeparet uiam tuam ante te 101.522
 * 6. Ego sum Deus, & non sum mutatus 728
 Malach.4. * 2. Exhibitis de sepulchris ueluti uituli de uinculis soluti, & conculcabit inimicos 415
 * 5. Et ecce mittam uobis Heliam Thesbitem 354.413.633

EX I. MACHABÆORVM.

v. 41. **T**emporibus Machabæorum sabbatis pugnando fortiter fecerunt, & Hostes Allophylos expugnaverunt, legemque paternam ad prisinum uita suam pugnando Sabbatis renouerunt 97

EX II. MACHABÆORVM.

v. 28. Ex nihilo produxit illa Deus 24 2.Mach.7.

EX MATTHÆO.

* v.1. **L**iber genitura Iesu Christi filii Dauid, filii Abraham 396.730.731.732
 * 16. Iacob genuerunt Ioseph uirum Mariae, ex qua nascitur Iesus, qui dicitur Christus 242.396
 * 20. Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est 236.396
 * 21. Vocabis nomen eius Iesum 236.486.616
 * 23. Ecce uirgo concipiet in utero 397.731
 * Et uocabitur nomen eius Emmanuel, quod interpretatur nobiscum Deus 100.485.615.735
 * 25. Peperit filium suum primogenitum
 * 1. De magis 390.595
 * 2. Primi stellarum interpretes natum Christum adnuntiauerunt 171.615
 * Sciebant Iudaei Christum esse uenturum 36
 * 6. Et tu Berthelem terra Iuda, non minima es in ducibus Iuda, ex te enim exiit dux qui pascet populum meum Israel 103
 * 14. Christus refugit uim 685
 * 16. Infantes testimonium Christo sanguine litauerunt
 * 23. Christus apud Nazareth descendit 504
 * quoniam Nazareus uocabitur ibid.
 * 2. Poenitentiam inuito, iam enim salus nationibus adpropinquabit 118.506.709
 * 3. Parate uias Domini 278.506.634
 * 4. Cingitur loro Ioannes 175
 * 6. Tingebantur confitentes peccata sua 280
 * 7. Genimina uiperarum facite fructum poenitentiae 295.349.709
 * 9. De lapidibus filios Abrahæ suscitare potens est Deus 295.301.349
 * 10. Securis ad radicem arboris posita 119.209
 * 12. Palam in manu sua portat ad purgandam aream 235.634
 * 15. Decet nos implere omnem iustitiam
 * 16. Christus in aqua tingitur à Ioanne 278.634.672.741
 Et ecce aperti sunt caeli, & uidit spiritum Dei descendentem sicut columbam, & uenientem super se 278.316
 * 17. Et uox de caelis dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacuit ipsum audire 347.611
 * 1. Diabolus post baptismum tentator 104.483.566
 * 2. Quadraginta diebus ieiunauit Christus 280.393.624
 Postea esuriit 615
 * 3. Si tu es filius Dei 129
 * 4. Non in solo pane uiuit homo 414.425.694.695
 * 6. Si tu es filius Dei, deice te dehinc. Scriptum est enim: Quod mandauit angelus tuus super te, ut te manibus suis tollant, ne cubi ad lapidem pedem tuum offendas 606
 * 10. Recede Satanus, scandalum mihi est. Scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias 599
 * 17. Coepit Iesus predicare 236
 * 19. Faciam uos piscatores hominum 342
 * 21. & Iacobus & Ioannes uocati à Domino, patrem natemque derelinquunt 172.279
 * 23. Et sanans omnem languorem 37.628
 * 3. Beati mendici (pauperes spiritu) quoniam illorum est regnum Dei 144.172.201.693.752
 * 4. Beati mites 144
 * 5. Beati lugentes atque flentes 144.204
 * 8. Beati mundo corde, quia ipsi Deum uidebunt 741
 * 6. Beati pacifici, quia filij Dei nuncupabuntur 144.706
 * 10. Beati qui persecutionem patiuntur ob iustitiam, quoniam illorum est regnum caelorum 418.595.685
 * 11. Beati eritis quum uos dedecorauerint, & persecuti fuerint, & dixerint aduersus uos omnia mala propter me 143.595
 * 12. Gaudete & exultate, quoniam merces uestra plurius in caelo 143.595
 * 14. Vos estis lumen terra 174
 Non potest ciuitas abscondi supra montem constituta
 * 15. Lucerna non sub modio abscondi solet, sed in candelastrum constitui, ut luceat omnibus qui in domo sunt 237

Index Scripturarum sacrarum,

	* 16. <i>Lucaunt opera vestra.</i>	174.191		2. <i>Fides tua te saluum fecit</i>	
	* 17. <i>Non veni legem dissoluere, sed adimplere</i> 403.505.507.524			4. <i>Quid cogitatis in cordibus vestris nequam</i> 346.410.716	Matth.9
	573.672			5. <i>Quid enim facilius est, dicere paralytico, dimittere tibi peccata, aut surge & ambula?</i> 37.483.716.732	
	* 20. <i>Nisi redundauerit iustitia vestra super scribarum & Pharisaeorum</i>	170.451.672		* 6. <i>Igitur ut sciatis filium hominis habere dimittere sorum peccatorum in terra potestatem, tibi dico, paralytico: surge & ambula</i>	
	* 22. <i>Nefratri irascaris</i>	51.130.395		716.732	
	* <i>Nec verbo laceessere, nec fatue quidem dicere, sine iudicii periculo liceat</i>	53.143.452		* 9. <i>Matthaeus de te tonio suscitatur</i>	172.279
	* <i>Gehenna ignis</i>	53		<i>Sequere me</i>	ib.
	* 23. <i>Si offers manus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quod frater tuus habeat aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum, & vade reconciliari fratri tuo</i>	144		* 10. <i>Christus non aspernatur peccatores</i>	142
	* 25. <i>Habeto beneuolentiam cum aduersario</i>	144		* 13. <i>Misericordiam volo, & non sacrificium</i>	120.466
	* <i>Et iudex te tradat angelo executionis, & ille te in carcerem mandet, unde non dimittaris</i>	354		* 15. <i>Venient dies, quum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt</i>	692.696
	* 26. <i>donec exsoluat nouissimum quadrantem</i> 129.354.395.418			* 16. <i>Noua plagula non assuitur vestimento veteri</i>	118.485
	* 8. <i>Qui conspexit seu uiderit feminam seu mulierem ad concupiscendum, iam adulterauit in corde</i> 51.119.170.175.189.223.			17. <i>Nec uinum nouum ueteribus uiribus creditur</i>	118.485
	346.356.362.410.664.705			20.21.22. <i>Tangendo Christum sanata est mulier</i>	483
	* 32. <i>Qui dimiserit uxorem suam praeter causam adulterii, facit eam adulterari, eque adulter censetur & ille qui dimissam a viro duxerit</i>	119.522.574.712		* 25. <i>Christus mortuum uerbo reddidit uita</i>	37.415.417
	* 34. <i>Non iurabis</i>			* 27. <i>Iesus Filius David</i>	731
	* 36. <i>Quis ueltrum potest capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro?</i>			49. <i>Protensa manu tetigit illum</i>	483
	* 37. <i>Sit sermo uester, est, est, non, non. Quod amplius est, a malo est</i> 51.239.397.608			35. <i>Christum uirtutes fecisse</i>	236
	* 39. <i>Verberanti te in facie, etiam alteram genam obuertere</i> 51.143.156			* 2. <i>& seq. Apostolos duodecim Dominus adlegit</i>	237
	* 40. <i>Auferenti pallium offer & tunicam</i>	143.		* 5. <i>In uiam gentium ne ieris, & in ciuitatem Samaritanorum ne introieris</i>	ib.
	44. <i>Diligite inimicos uestros, & maledicentibus benedicite</i> 46.	154.354.451.714		6. <i>Sed ite potius ad oues perditas domus Israel</i>	684
	* <i>Orate pro inimicis, & persecutoribus uestris bona precamini</i>	43.129		7. <i>Dicite illis, quia appropinquauerit regnum Dei</i>	415
	* 45. <i>Qui solem suum oriri facit super iustos & iniustos</i> 163.242.	414.467.511.524		* 16. <i>Ecce ego mitto uos tanquam oues in medio luporum. Estote prudentes ut serpentes, & simplices sicut columba</i>	237.278.316.569.672
	* 47. <i>Nonne ethnici hoc faciunt?</i>	511		* 17. <i>Cauete ab hominibus, tradent enim uos in confessus, & in synagogis suis flagellabunt uos</i>	569.684
	* 48. <i>Estote perfecti sicut pater uester qui in caelis est</i>			* 18. <i>& ad reges & praesides perducemini mei causa in testimonium illis & nationibus</i>	569
Matth. 6.	1. <i>Attendite ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus</i>	198		* 19. <i>Nolite cogitare, &c.</i>	569
	2. <i>Quum facis elemosynam, noli buccinare</i>	223		* 21. <i>Tradet autem frater fratrem, & pater filium in mortem, & insurgent filii in parentes, & mortificabunt eos</i>	569.570
	6. <i>Tu autem quum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio tu ora patrem tuum in abscondito</i>	118.615		* 22. <i>Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.</i> 235.569.570.597.685	596.685
	* 9. <i>Pater noster qui es in caelis</i>	128.614.730		* 23. <i>Fugite de ciuitate in ciuitatem</i>	596.685
	* <i>Sanctificetur nomen tuum</i>	ib.		24. <i>Non est super magistrum discipulus, & seruus super Dominum</i>	360.448.502.596
	* 10. <i>ueniat regnum tuum</i>	129		* 26. <i>Nihil occultum quod non reuelabitur</i>	224
	* <i>Fiat uoluntas tua in caelis & in terra</i>	129		* 27. <i>Quod in tenebris & in abscondito audis, in luce & in rebus predicare</i>	237.239
	* 11. <i>Panem nostrum quotidianum da nobis hodie</i>	ib.		* 28. <i>Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam non possunt occidere. Timete eum qui potest corpus & animam perdere in gehennam</i>	416.596.597.685.705.735.
	* 12. <i>Dimitte nobis debita nostra</i>	ib.		* 29. <i>Sine cuius uoluntate nec passerum alter in terram cadit</i> 596.	662.673.730
	<i>Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris</i>	ib. & 705		* 30. <i>Uestri autem & capilli capitis omnes numerari sunt.</i> 683.730	
	* 13. <i>Ne nos inducas in tentationem</i>	129.130.683		* 31. <i>Nolite metuere, multi passerum antistatis</i>	412.596
	* <i>Sed euehe nos a malo</i>	ib.		* 32. <i>Omnis qui in me confessus fuerit coram hominibus, & ego confitebor in illo coram patre meo qui in caelis est</i> 595.615.684.733	
	16. & 17. <i>Lex ieiunij sine tristitia transigenda</i>	694		* 33. <i>Et omnis qui confusus super me fuerit penes homines, & ego confundar super illo penes patrem meum qui in caelis est</i>	173
	* 21. <i>Vbi erit cor tuum, illic erit & thesaurus tuus</i>	163.361		* 34. <i>Ne putaueritis uenisse me uti pacem mittam in terram, non uenisse, sed ut macharam</i>	500.596
	* 24. <i>Nemo potest ad uos dominis seruire</i>	156.172.198		* 35. <i>Veni diuidere hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & socrum aduersus nurum suam</i>	596
	<i>Non potestis Deo seruire & mammona</i>	209.686		* 36. <i>& inimici hominis domestici eius</i>	ib.
	* 25. <i>Ideo dico uobis: Nolite cogitare de crastino quid edatis, neque quid induamini</i>	172.196.395.675		* 37. <i>Qui plures fecerit, animam suam quam me, non est me dignus</i>	ib.
	* 27. <i>Nemo potest adiciere cubitum unum (alias mensuram) ad staturam suam</i>	155.189.673		<i>Qui patrem aut matrem mihi praeulerit, non est me dignus</i>	279.
	* 50. <i>Qui lilia agrestia uestit</i>	172.196		392.513	
	32. <i>Cetera enim nationes requirunt</i>	129		38. <i>Qui non tollit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus</i>	360
	33. <i>Quarite prius regnum, & tunc uobis etiam haec adicietur</i>	129		* 39. <i>Qui lucri habuerit animam suam, perdet illam, & qui miserit animam pro nomine meo, saluum faciet.</i>	208.598
	* 1. <i>Nolite iudicare ne iudicemini</i>	144.705		* 42. <i>Quicumque potum dederit uni ex minimis calicem aquae frigidae, non perdet mercedem suam</i>	278
	<i>Dimitte, & dimittetur tibi</i>	705		* 2. <i>Mittit Ioannes discipulos suos ad Christum</i>	278
	29. <i>Quo iudicio iudicaueritis, iudicabitur de uobis</i>			* 3. <i>Tu es qui uenturus es, an alium exspectamus?</i>	236.278.
Matth. 7.	* 6. <i>Nolite sanctum canibus & margaritis porcis iactare, ne conculent ea, & conuersi uos quoque eueriant</i>	201.235.241.279		392.	
	* 7. <i>Fesite & accipietis</i>	236.241.279.280		5. <i>Ceci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur</i>	391.392.
	* 9. <i>Numquid filio patrem poscenti panem, lapidem tradet?</i>	129		412	
	12. <i>Quomodo uultis faciant uobis homines, & uos ita facite illis</i>	269		* 8. <i>Ecce qui teneris uestiuntur, in domibus Regum sunt</i>	174
	* 13. <i>Lata porta & spatiosa uia qua ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam</i>	466		* 10. <i>Ecce ego mitto angelum meum, & praeparabit uiam tuam ante te</i>	101
	* 15. <i>Attendite uobis a pseudo prophetis, qui uenient ad uos in pelibus ouium, lupi apaces</i>	235.242		* 11. <i>Inter natos foeminarum non superexiit maior Ioanne baptizatore</i>	279.634
	* 16. <i>De operibus suis resurrescentur</i>	239		* 13. <i>Lex & Propheta usque ad Ioannem baptizatorem,</i>	99.104
	* 17. & 18. <i>Omnis mala arbor fructus malos fert, nec bona arbor fructus malos edit, nec mala bonos</i>	234.354.393.445.463.469		488.617.692.696.706	
	* 21. <i>Quid uocas Domine, Domine?</i>			* 14. <i>Et si uultis audire, hic est Elias qui uenturus est</i>	354.
	3. <i>Tetigit eum Iesus, & mundata est lepra</i>	37.483		673	
	5. <i>Accessit ad eum Centurio</i>	175.208.320		16. <i>Et dicunt: Ecce potator & uorator, homo prandiorum, & caenarum cum publicanis, & peccatoribus frequentator</i>	673.692.
	10. <i>Ne in Israel quidem tantum fidei reperi</i>			694	
	* 11. <i>Recumbent cum Abraham, Isaac & Iacob</i>	417		21. <i>Si in Tyro & Sydone facta essent uirtutes quae facta sunt in uobis, olim in cilicio & cinere poenitentiam egressent</i>	709
	* 12. <i>in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium</i>	417.452		* 24. <i>Tolerabilis erit Tyro & Sydoni in die iudicii</i>	415.790
	15. <i>Christus tetigit socrum Petri</i>	347.483.672		* 25. <i>Confiteor tibi pater, quod absconderis haec a sapientibus, &</i>	
	* 17. <i>Ipse imbecillitates nostras abstulit, & languores portauit</i>	486			
	* 21. <i>Et sepeliuimus patrem meum</i>	172.279.672			
	* 24. <i>Nauicula operiebatur fluctibus, & compescuit procellas</i>	37.			
Matth. 8.	279.628				

	reuelasti ea paruulis	128.615	7. Christus Ierusalem ingressus super asina	209	Matth. 21.
Matth. 12.	27. Omnia mihi tradidit pater. Nemo cognouit patrem nisi filius	470.615	9. Benedictus qui venit in nomine Domini	611	
	8. Dominus est Sabbati filius hominis	467.631	13. Spelunca latronum	704	
	20. Qui arundinem contusam non comminuit	101	21. Fides montes transferre potest	687	
	32. Quicumque dixerit uerbum contra filium hominis, remittetur ei. Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro	742	25. Baptismus Ioannis unde erat, à caelo, an ex hominibus?	278	
	37. Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo damnaberis	174.511	35. Alios lapidauerunt, alios fugauerunt, plures uero ad mortis necem tradiderunt	104.615	
	40. Erit Christus triduum in corde terre	360.709	37. Filius à Domino mittitur ad cultores uinea	395	Matth. 22.
Matth. 13.	48. Quae mihi mater, & qui fratres mei	464	12. Amice, quomodo huc intrasti non habens uestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc rex dixit ministris, Ligatis manibus & pedibus eius, eicite eum in tenebras exteriores	414.416.708	
	9. Quae habet aures, audiat	512	14. Multi uocati, pauci electi	687	
	10. Quare in parabolis loqueris?	237.415	21. Reddite qua sunt Caesaris, Caesari	173.175.209.513.598	
	11. Vobis datum est cognoscere arcana	237	24. Callida questio Sadducaeorum, cuius erit uxor de septem uiris in resurrectione?	100.242.414.416	
	25. Quum uero dormirent homines, uenit inimicus eius, & superseminauit zizania	346.606	30. In resurrectione neque nubent neque nubentur, sed erunt sicut angeli in caelis.	184.195.196.321.355.416.425.426.483.489.569.672	
	27. Unde igitur habet zizania?	415.606	32. Ego sum Deus Abraham, Isaac & Iacob	731.735	
	30. Alligate ea in fasciculos ad cremandum igni	416	Deus uiuorum, non mortuorum	278	
	30. Hac omnia locutus est Iesus in parabolis, & sine parabolis non loquebatur ad illos	415.606	35. Surrexit legis Doctor tentans eum	392	
Matth. 14.	54. Unde huic doctrina & signa ista?	393	37. Deum diliges ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua, & ex totis uiribus tuis	426.595.693	
	55. Iesus creditus Ioseph fabri filius	392	39. Et proximum tuum sicut teipsum	409.573.693	
	4. Dicebat illi Ioannes: Non licet tibi habere eam	522	43. Quomodo Dauid uocat eum Dominum?	128	Matth. 23.
	13. Infidiatioribus cessit Christus	142	9. Et patrem uobis uolite uocare super terram	671.743	
	25. Super aquas incedit	278	25. Cura uasculorum reprobatur	467.519	
	29. Petrus per mare ingreditur	279	27. Comparantur Pharisaei sepulchris dealbatis	413.519.673	
Matth. 15.	36. Et quicumque eum tetigerunt, salui facti sunt	483	37. Ierusalem qua occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt	414	
	13. Plantam quam non plantauit pater, eradicat	235	1. Non relinquetur lapis super lapidem		
	14. Caci & duces caecorum	407	3. De ultimo seculi exitu	35.295	Matth. 24.
	18. Inquinamentis eorum qua ex corde promuntur hominem communicari	519.565.751.752	5. Multi uenient in nomine meo	242.481	
	24. Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israelis	236.503.648	6. Audituri estis praelia & opiniones praeliorum	35.234.	
	26. Non est bonum auferre panem filius, & dare eum canibus	129.	7. Regna regnis compulsabunt	35	
	28. 30. 31. Sanitatis signa	412.732	Et erunt lues & fames & terra motus	35	
Matth. 16.	13. Quem aiunt esse homines filium hominis	236.506.569	19. Va pregnantibus & nutricantibus	412.664	
	16. Tu es Christus filius Dei uiui	485.613.614.615.736	23. Multi uenient qui dicent: Ecce hic est Christus		
	17. Beatus es Simon Barionam, quoniam hoc tibi non reuelauit caro & sanguis sed pater meus qui in caelis est	128.506.613.675.736	24. Et signa edent fallacia magistris & pseudopropheia ad euer-tendos fieri potest, etiam electos	235.239.242.293.342.361.481	
	18. Tu es Petrus & super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam	672.715	30. Venturus Christus cum claritate	236	
	19. Tibi dabo clauis regni caelestis	237.715	35. Caelum & terra praeteribunt	300	
	Et quaecumque solueris uel alligaueris in terra, erunt alligata uel soluta in caelis	715	36. Diem illum solus pater nouit	412.615	
	24. Si quis uult Domini discipulus esse, tollat crucem suam, & sequatur me	175.237	38. Nubentes & nuptui tradentes	196.664	
Matth. 17.	2. Gloriam discipulis demonstrat	163.597.611.694	38. Parabola de decem uirginibus	347	Matth. 25.
	3. In transfiguratione Moysen & Heliam sumpsit secum	424.672.694	31. Quum uenerit filius hominis in maiestate sua	395.412	
	4. Tibi unum & Moysi unum, Heliam unum	ibi.	46. Et ibi in supplicium aeternum preparatur diabolus & angeli eius, iusti autem in uitam aeternam	34.53.236.292.394	
	5. Nubes lucida obrumbravit eos	145	7. Accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti preciosi, & effudit super caput ipsius recubentis	347.709	Matth. 26.
	Hic est filius meus dilectus, in quo bene sensi, audite illum	614	14. Traditor Christi de Apostolis fuit	142.235	
	6. Et audientes ceciderunt in faciem suam, & timuerunt	483	15. Iudas argenteis Christum uendit	209	
	7. Et accessit Iesus, & tetigit eos	483	17. Primo autem die azymorum	100.102	
	12. Elias iam uenit, & non cognouerunt eum	354	18. Hic est enim sanguis meus noui Testamenti	347	
	12. Hoc autem genus non eicitur nisi per orationem & ieiunium	694	38. Tristis es anima mea	394.395.411.616	
Matth. 18.	3. Puerorum dicit esse regnum caelorum	673	39. Pater mi transeat à me calix passionis	685	
	9. De gehenna ignis	452	41. Vigilate & orate, ne incidatis in tentationem	129.280	
	15. & seq. Semel & iterum, & sub duobus aut tribus testibus frater castigandus	236.278	Caro infirma, spiritus autem promptus	145.195.393	
	20. Vbi duo uel tres in nomine meo sunt congregati	201.663	52. Reconde gladium tuum in uaginam qui gladio usus fuerit, gladio peribit	175.685	
	22. Non dicam septies, sed septuagies septies	129.144.715	53. Christo, si uoluisset, legiones angelorum uno dicto, adfuisissent	142.108	
	27. Seruo Dominus debitum remisit	129	54. Quomodo ergo implebuntur scripturae, quia sic oportet fieri	101	
	34. Et iratus Dominus tradidit eos tortoribus	129	63. Iesus autem tacebat	142	
	3. Et accesserunt ad eum Pharisaei tentantes	392	2. Christum in tribunal Pilati imponunt	100	Matth. 27
Matth. 19.	6. Quod Deus coniuuixit, homo neseperat	507.673.674	3. reuult triginta argenteos proditor	237.412.527	
	8. Quoniam Moses propter duritiam cordis uestri praecipit libellum repudii dare	522.671.675	10. Et dederunt eos in agrum figuli		
	Ab initio autem non fuit sic	522.671	21. Iesus Rex Iudaeorum proscriptus in crucem uolentia suffragiorum, Pontio Pilato Syriam tunc ex parte Romana procurante	37.142.209.236.627.631	
	9. Qui dimiserit uxorem suam praeterquam ex causa adulterii facit eam adulterari, & qui dimissam à uiro duxerit, adulterat u-tique	522	24. Aqualauat Pilatus manus	278	
	12. Sunt spadones qui seipos castrauerunt propter regnum caelo-rum, &c. Qui capit, capiat	145.190.414.670.675.687	25. Omnis synagoga filiorum Israel dixit ad Pilatum, quum uel-let eum dimittere: sanguis eius super nos, & super filios nostros	101.	
	14. Nolite paruulos prohibere venire ad me	280.671	26. Christus ut homo sententiam patitur	628.731	
	16. Quid me interrogas de bono? Unus Deus bonus	712.735	Corona Christi spinea	104.207.488	
	19. Diliges proximum tuum sicut teipsum	189.237	29. Contumelias adfectus Iesus	383	
	21. vende omnia, & egenus diuide	675	35. Christus crucifigitur	209	
	23. Diues difficile intrabit in regnum caelorum	177.424.608	45. Eodem momento dies, medium orbem signante sole subducta est	37	
Matth. 20.	26. Difficilia apud homines facilia apud Deum	416	46. Deus meus, ad quid me dereliquisti?	615.617.633	
	28. Sedebitis & uos super sedes duodecim	416	50. Christus spiritum cum uerbo sponte dimisit	37	
	2. Conuentione autem facta ex denario diurno cum operariis, misit eos in uineam suam	671	51. Et terra tremuit, & uelum templi scissum est, & monumen-ta disrupta sunt	103	
	10. De uno denario eiusdem mercedis	235	59. & 60. Ioseph postulatam detulit corpus, & condidit	628.695	
	16. Erunt primi nouissimi & nouissimi primi	416			
	21. Adfisteret ad dextram uel ad sinistram	416			
	34. Misertus eorum Iesus tergit oculos eorum	483			

Index Scripturarum sacrarum,

Matth. 18.

- * 64. Tunc Iudei detractum & sepulcro conditum, magna etiam militari manu custodia diligentia circumfoderunt, ne quia praxiderat tertia die resurrexerunt se à morte, discipuli furto amoliti cadauer fallerent suspectos 37.104
- * 2. Ecce die tertia concussa repente terra 37.236
- * & mole reuoluta qua obstruxerat sepulcrum 37.236
- 4. & seq. & custodia pauore disiecta nullis apparentibus discipulis, nihil in sepulcro repperitum est, praterquam exuuiæ sepulti 38.735
- * 12. Pecunia dederunt discipulis ad falsum testimonium cadaveris subrepti
- * 18. Data est mihi omnis potestas à patre in caelis & in terra 237.612.614.683.734
- * 19. Ite ad docendas & tinguendas nationes in Patrem & Filium & Spiritum sanctum 236.237.242.278.279.501.528.616
- * 20. Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi 731

EX MARCO.

Marc. 1.

- * 1. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te 101
- * 24. Scimus, quia sis filius Dei 614.615
- * 27. Vnde huic doctrina & signa ista? 614.615
- * 35. Dominus in secessu orabat 163
- * 27. Quis potest peccata dimittere nisi solus Deus? 278.715
- * 21. Qui autem blasphemauerit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in æternum 742

Marc. 2.

- * 9. Gerasenus demon legionarii numeri 351
- * 12. In porcorum gregem dial oli legio non habuit potestatem 683

Marc. 3.

- * 22. Ioannes baptista contumeliosa eade truncatur in puella sal-tice lucar 595

Marc. 5.

- * 3. Israel Iudæis quotidie lauat 279
- * 19. Deus etiam cum caussa maledicere non sinit 154
- * 15. Quæ ex ore prodeunt, coinguant hominem, non quæ in inferuntur 692
- 18. & Inquinamentis eorum quæ ex ore promuntur, hominem 19. communicari 143

Marc. 6.

- * 38. Qui me confusus fuerit coram hominibus, & ego confundar eum coram patre meo qui in caelis est 391.596.685

Marc. 7.

- * 2. Transfiguratio Domini, in qua gloria eius demonstratur 136. & sequ. 424
- * 27. Quæ difficulta penes homines, facilia penes Deum 277
- * 29. Relinquet homo patrem & matrem, coniuges, liberos, propter Deum 173
- * 52. Fides tua te saluum facit 278
- * 30. Baptismus Ioannis an à Deo sit 279
- * 25. Eruat tamquam angeli 8. Præuenit ungere corpus meum in sepulcrum 100
- * 12. Die prima azymorum 280
- * 13. Inuenietis hominem aquam baiulantem 239
- * 21. Va homini illi per quem filius hominis tradetur 142
- * 19. Christus despicitur 350
- * 9. Magdalena septenarij spiritus eiectione 37.239
- * 15. Ordinavit discipulos ad officium prædicandi per orbem 37.239
- * 16. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit 239
- * 17. Signa eos qui crediderint, sequentur 37.237.422.
- * 19. Ereptus est in caelum, & sedet à dextris Dei 489.617.731
- * 20. Discipuli diffusi per orbem 37.730

EX LVCA.

Luc. 1.

- * 5. Monogamia in Zacharia sacerdote 672
- * 17. Et ipse præcedet coram populo in virtute & Spiritu Helie 355
- * 26. Natiuitas Christi à Gabriele adnuntiatur 104
- * 27. Christus filius David 614
- * 28. Et ingressus angelus ad eam dixit 130
- Benedicta tu inter mulieres 222
- * 31. Concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum 485.616
- * 35. Spiritus Dei superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit te 615.631.735
- Quod in te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei 504.615.730.735
- * 41. Elizabeth sterilis exultat 550
- * 38. Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum 395
- * 42. Benedictus fructus ventris tui 396
- * 43. Et vnde mihi ut mater Domini mei ad me veniat? ib.
- * 46. Glorificat Maria Dominum 350
- * 63. Zacharias stylo in cera scribit 175.672
- * 70. Locutus est per os Prophetarum 98
- * 78. Fulgente nobis lumine ex alto 98
- * 79. qui sedebamus in tenebris, & in umbra mortis detinebamur 98

Luc. 2.

- * 1. & 2. Casaris census 390.503.513.524
- * 3. Christus in Bethlehem natus 730.731
- * 7. Et peperit filium suum primogenitum 104.568.672.731
- * & pannus eum involuit, & reclinauit eum in præsepio, quia non erat ei locus in dieritorio 390.628

- 6. Pastores 390
- 9. & 10. Angeli natiuitatem Christi adnuntiant 390.396.568
- 14. gloria in excelsis Deo 136
- * 21. Circumcisus est Christus 390
- 22. Ad templum delatus 390.672
- * 23. Omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Dominum vocabitur 397
- * 34. Ecce hic positus est in ruinam & suscitationem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur 397.672
- * 37. Anna Prophetes filia Phannuelis ieiuniorum testimonio augetur 694
- * 49. Non scitis quod in patris mei me esse oportet 615
- * 1. Anno decimoquinto Principatus Tiberiani 23.35.104.503
- 2. Ioannes præcursor 278
- * 4. Vox clamantis in eremo, Parate vias Domini 564.709
- * 14. Milites Ioannes admisit ad lauacrum 175.208.709
- * 16. Ego vos sola penitentia tinguo, venturus qui vos tinguet in spiritu 279
- * 17. Palam in manu sua portat ad purgandam aream 235
- * 22. Carni nostre emergenti de lauacro columba sancti Spiritus aduolat 279
- * 23. Gradus generis Christi ab ultimo ad principalem recedat 397
- * 16. Apud Nazareth Christus notatur prædicasse, dum alio merito vnus Proverbij eiectione refertur 504
- * 27. Helizæus Prophetes unicum leprosum Naaman Syrum ex tot leprosis Israelitis emundavit 504
- * 29. Et manibus ei iniectis, ad præcipitium usque protraxit Christus 504
- * 30. per medios euasit 504
- * 31. Et descendit in ciuitatem Galilææ Capharnaum, & in Synagoga docebat illos 503.504
- * 32. Stupebant autem omnes ad doctrinam eius, quoniam in potestate semper erat eius 504.508
- * 33. Et exclamauit spiritus demonis: 504
- * 34. Quid nobis & tibi est Iesu? Venisti perdere nos? Scio qui sis sanctus Dei 504.566
- * 35. Et increpuit illum Iesus 504
- * 40. Et manus imponens beneficia medicinarum conferebat 505.516
- * 41. Itaque spiritus nequam excedebant vociferantes: Tu es filius Dei. Sed increpabantur, & iubebantur tacere 504
- * 42. Inde in solitudinem procedit 136.701. Et detentus à turbis 504
- * 43. Oportet me (inquit) & alijs ciuitatibus adnuntiare regnum Dei 504.685
- * 9. Dixit Christus Petro trepidanti de copiosa indagine piscium 504
- * 10. Ne time, abhinc enim eris homines capiens 504
- * 11. Et Petrus & filij Zebedæi, Iacobus & Ioannes, relictis nauiculis secuti sunt eum 504
- * 13. Et retigit leprosum Iesus, & mundauit 505.516.523
- * 14. Et veruit illum diuulgare, sed iussit: Vade, ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses, ut sit vobis in testimonium 504
- * 17. Curatur & paralyticus, & quidem in cætu spectante populo & seq. 505.516
- * 12. Quis dimittet peccata nisi solus Deus? 505
- * 24. Vi sciatis quia filius hominis habet potestatem dimittendis peccata, ait paralytico: Exurge, & tolle grabatum tuum 505.506
- * 27. & 28. Publicanus adlectus à Domino 505
- * 31. Medico non opus habet sani, sed male habentes 409.506.507
- * 33. At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Ioannis assidue ieiunant, & orant, tui autem manducant & bibunt? 507
- * 34. Quibus ipse ait: Non possunt ieiunare filij sponsi, quamdiu cum eis est sponus 507
- * 35. postea vero ieiunabunt, quum ablatus fuerit ab eis sponus 507
- * 36. Nemo nouum additamentum iniicit veteri vestimento 507
- * 37. Nemo committit vinum notum in utres veteres 507
- * 1. In Sabbato discipuli spicas decortas manib. effrinxerant 507
- * 2. Eos Sabbati lasi accusant Pharisei 507
- * 3. Excusat illos Christus, exemplo David 507
- * 4. Introgressi Sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractus panibus propositionis 507. & 508
- * 5. Et dicebat illis: Quia Dominus est Sabbati filius hominis 508.509.731
- * 7. Exinde obseruant Pharisei, si medicinas Sabbatis ngeret, ut accusarent eum 507
- * 9. Interrogat autem illos. Licetne Sabbatis benefacere, an non, animam liberare, an perdere? 507.508
- * 10. Et curata est manus arida 507.508.516
- * 12. Et ascendit in montem, & illic pernoctat in oratione 507
- * 13. Et elegit duodecim Apostolos 507.508.562
- * 14. Mutat & Petro nomen de Simone 507
- * 17. Et conueniunt à Tyro & ex alijs regionibus multitudine etiam transmarina 507.508
- * 20. Beati mendici, quoniam illorum est regnum caelorum 508.509
- * 21. Beati esurientes, quoniam ipsi saturabuntur 508.509.752
- * Beati plorantes, quoniam ridebunt 144.509
- * 22. Beati erit, cui vos odio habebunt homines, & exprobrabunt, & eii-

Luc. 3.

Luc. 4.

Luc. 5.

Luc. 6.

Et eicient nomen vestrum velut malum propter filium hominis
 509
 * 23. Secundum hac enim faciebant Prophetis patres eorum 589.
 595
 * 24. Va vobis diuitibus, quoniam accepistis aduocationem ve-
 stram 510
 * 25. Va etiam saturatis, quia esurient, etiam ridentibus nunc, quia
 lugebunt 510
 * 26. Va quum vobis benedixerint homines, secundum hac & faci-
 ent & psendo prophetis patres illorum 510
 * 27. Sed vobis dico qui auditis: Diligite inimicos vestros, & bene-
 dicite eos qui vos oderunt 354
 * 28. Et orate pro eis qui vos calumniantur 354-510-511
 * 29. Et qui te percussit in maxillam, prabe illi alteram amplius,
 & qui aufert tibi tunicam, pallio quoque cede 510-511
 * 30. Omni petenti te dato 280-510
 * 31. Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite il-
 lis 510-512
 * 34. Et, si fueraueritis à quibus speratis vos recepturos, qua gra-
 tia est vobis? ibid.
 * 35. Et eritis filii Dei, quia ipse suauis est aduersus ingratos &
 malos ibid.
 * 36. Estote misericordes sicut pater vester misertus est vestri 511,
 705
 * 37. Nolite iudicare, ne iudicemini, nolite condemnare, ne condem-
 nemini, dimitte, & dimitte mini 144 511
 * 38. Date & dabitur vobis, mensuram bonam pressam ac fluen-
 tem dabunt in sinum vestrum, eadem qua mensi eritis mensura,
 remetietur vobis 511
 * 39. Caeum caecus ducit in fossenam 511-525
 * 40. Non est discipulus super magistrum 240 321-511
 * 42. Exime de oculo tuo trabem, & tunc reuincas stipulam in o-
 culo Christiani 511
 * 43. Arbor bona non profert malum fructum, nec mala bonum
 325-511
 * 45. Malus homo de malo thesauro profert malum 511
 * 46. Quid vocatis Domine, Domine? & non facitis qua ego dico?
 ibid.
 * 9. De centurione dixit Christus, talem fidem nec in Israel in-
 ueni ibid.
 * 15. Resuscitauit & mortuum filium viduae 417, 512, 517
 * 16. Et gloriam retulerunt Deo dicentes: Magnus Prophetes pro-
 dit in nobis, & respexit Deus populum suum 512
 * 19. Et auditis virtutibus Christi, misit Ioannes ad Iesum, di-
 cens: Tu es qui venis, an alium expectamus? 512-513
 * 21. & 22. Per operationes suas Dominus agnoscendum se nunciauit
 Ioanni ibid.
 * 23. Beatus qui non fuerit scandalizatus in me ibid.
 * 24. Et testimonium Ioanni perhibuit ibid.
 * 27. Propheten eum confirmans, immo & supra Propheten ibid.
 * 27. Hic est super quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum
 ante faciem tuam, qui praeparat viam tuam ante te 101-512
 * 28. Maior quidem Ioannes omnibus natus mulierum, sed qui mi-
 nor fuerit in regno Dei, maior erit illo 512
 * 37. & 38. Peccatrix fœmina pedes Domini osculis figebat, lacrymis
 inundabat, crinibus detergebat, unguento perducebat 512-709
 * 50. Ab eo audiit: Fides tua te saluam fecit 512, 513
 * 2. Diuites Christo mulieres adhaerebant, qua & de facultatibus
 suis ministrabant ei 512
 * 3. Inter quas & uxor Procuratoris Regis 512
 * 8. Qui habet aures, audiat 513
 * 10. Videte quomodo audiat, & non audiat 513
 * 11. Semen est verbum Dei 239
 * 16. Nemo lucernam abscondit 513
 * 17. Nihil occultum quod non reuelabitur 120
 * 18. Et qui habet, dabitur, ab eo autem qui non habet, etiam quod
 habere se putat, auferetur ei 513
 * 20. Et adnuntiatur est illi: Mater tua & fratres tui stant foris,
 quærentes videre te 392 484-513-524
 * 21. Qui respondens dixit ad eos: Qua mihi mater, qui mihi fra-
 tres, nisi qui audiunt verba mea, & faciunt ea? 391-513
 * 22. Nauigarunt Apostoli 207
 * 25. Quis iste est, qui & ventis & mari imperat, & obaudiant ei?
 513
 * 28. Quid mihi & tibi est, Iesu fili Dei? 513
 * 30. In uno homine multitudo demonum, Legionem se professam
 est. 513
 * Dei filium verum Legio testata est ibid.
 * 13. Et deperunt ab eo veniam abyssi 513
 * 43. Tangitur à femina qua sanguine fluitabat ibid.
 * 45. Et ait Iesus: Quis est qui me tetigit? Excusantibus autem di-
 scipulis, dixit Iesus ibid.
 * 46. Tetigit me aliquis, sensi enim virtutem ex me profectam ibi.
 * 47. Videns autem mulier quia non latuit, tremens venit, & in-
 dicauit quemadmodum confestim sanata sit ibid.
 * 48. At ipse dixit ei: Fides tua te saluam fecit ibid.
 * 1. & 2. Dimittit discipulos ad prædicandum Dei regnum ibid.
 * 3. Et prohibet eos uicium ac vestitum quid in viam ferre 514
 * 5. Et habet puluerem excutere de pedibus in eos, à quibus excep-
 ti non fuissent in testimonium ibid.

* 7. & 18. Christum Iesum alii Ioannem, alii Eliam, alii unum ali-
 quem è veteribus Prophetis Herodi adseuerabant ibid.
 * 10. Secessit in solitudinem ibid.
 * 14. Erant autem circiter quinque milia hominum ibid.
 * 17. Et passi sunt omnes, & etiam exuberauit 514-516
 * 18. Interroganti Domino quisnam discipulis videretur 514
 * 20. Respondit Petrus: Tu es Christus 514-515
 * 21. At ille precepit ne cui hoc dicerent 514
 * 22. Quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari à pres-
 byteris, & Scribis, & sacerdotibus, & interfici, & post tertium di-
 em resurgere 514
 * 24. Qui voluerit animam suam saluam facere, perdet illam, &
 qui perdidit eam propter me, saluam faciet eam 392, 514
 * 26. Qui confusus me fuerit, & ego confundar eum 391, 514, 596
 * 28. Et adsumpsit tres de discipulis arbitros futura visionis &
 vocis, & in montem secedit 514-611
 * 29. Et vultus & vestitus eius resulsit 514-515
 * 30. & 31. Et ecce loquebantur cum illo Moses & Elias, consecti in
 consortio claritatis 424-514-515 610-611
 * 33. Et ait Petrus: Bonum est nos hic esse, faciamus hic tria taber-
 nacula, unum tibi, & Moysi unum, & Elia unum, nesciens quid
 diceret 515
 * 34. Et nubes ambiuit eos 515
 * 35. Et vox facta est de caelo dicens: Hic est filius meus dilectus, hunc
 audite 515 524
 * 41. O genitura incredula, quousque ero apud vos 515, quousque
 sustinebo vos? ibid.
 * 47. Et ecce apprehendit Iesus puerum, & taleis esse docens debere,
 qui semper maiores velint esse 515
 * 52. & 54. Increpauit Christus discipulos destinantes ignem super
 viculum Samaritanorum 142
 * 55. Nescitis cuius spiritus sitis 520
 * 56. Filius hominis venit non animas perdere, sed saluas facere 394
 * 57. Recusauit Dominus eum qui dixerat, Sequar te quocumque
 ieris 515
 * 58. Filius hominis non habet ubi caput suum collocet 174
 * 59. 60. Alteri causato patris sepulturam responder: Si mortui sepe-
 liant mortuos suos, tu autem vade, & adnuntia regnum Dei
 515
 * 16. Alterum prius suis valedicere petentem prohibet retro respe-
 ctare 515
 * 62. Nemo aratro manum imponens, & retro spectans aptus est
 172
 * 1. Adlegit Deus & alios septuaginta Apostolos 517
 * 4. Nolite in viam ferre, neque peram, neque calcemata, &
 neminem per viam salutaueritis ibid.
 * 5. In quam autem introieritis domum, pacem ei dicite ibid.
 * 7. Dignus est autem operarius mercede sua 514-517
 * 9. Adpropinquauit in vos regnum Dei 517
 * 10. Eis qui vos non receperint dicite ibid.
 * 11. Etiam puluerem terra vestra excutimus in vos. Scitote tam-
 en in vos adpropinquasse regnum Dei 513-514-517
 * 16. Qui vos spernit, me spernit 517
 * 18. Videbam Satanam sicut fulgur de caelo cadentem 347-466
 * 19. Ecce dedi vobis potestatem calcandi super colubros & scorp-
 ios 175-516-517-592-685
 * 21. Gratias ago, & confiteor Domine caeli, quod ea qua erant abs-
 condita sapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis
 517
 * 22. Omnia mihi tradita sunt à patre, & nemo scit, qui sit pater
 nisi filius, & qui sit filius nisi pater, & cuiusque filius reuelauerit
 237-517-736
 * 23. Beati oculi qui vident qua vos videtis 517
 * 24. Dico enim vobis, quia Propheta non viderunt qua vos viden-
 tis ibid.
 * 25. Et ecce legis Doctor Dominum adgressus: Quid faciens (in-
 quit) vitam aeternam consequar? 512-517
 * 27. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota
 anima tua, & ex totis viribus tuis 517
 * 38. Mulier quadam Martha nomine excepit illum in domum
 suam 393
 * 1. Et quum in quodam loco orasset, adgressus eum ex discipulis
 quidam: Domine (inquit) doce nos orare, sicut Ioannes discipulos
 suos docuit 518, 524
 * 2. Pater, sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum
 128-518.
 * 3. Panem nostrum quotidianum da nobis 518
 * 4. Et dimitte nobis delicta nostra, siquidem & nos dimittimus,
 Et ne nos sinas induci in tentationem ibid.
 * 5. Amice da mihi mutuo tres panes. ibid. Et ille de intus dicat
 ibid.
 * 7. Noli mihi molestus esse, iam ianna clausa est, & infantes
 mecum cubant 518
 * 8. Et si ille perseuerauerit pulsans, dabit illi quotquot habet
 necessarios 129-236-518
 * 9. Petite & dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulsate & a-
 perietur vobis 236-518
 * 11. Quis autem ex vobis patrem petit panem, aut piscem, num-
 quid pro pisce serpentem dabit illi? 518
 * 12. Aut si petierit ouum, numquid porriget ei scorpionem? 518

Luc. 7.

Luc. 8.

Luc. 10.

Luc. 11.

Luc. 9.

13. Si ergo vos quum sitis mali, nostis bona data dare, quanto magis pater vester dabit Spiritum sanctum? *ibid.*
 * 14. Et erat expellens demonium, & illud erat sordidum *ibid.*
 * 15. Quidam autem dixerunt: In Beelzebule eiecit demonia *518.*
 * 18. Non potest Satanas diuidi aduersus semetipsum, quomodo enim adhuc staret regnum eius? *518*
 * 19. Si ego in Beelzebule eieci demonia, filii vestri in quo eiciunt? *ibid.*
 * 20. Quod se ego in digito Dei expello demonia, ergone adpropinquauit in vos regnum Dei? *ibid.*
 * 21. Parabola fortis armati, quem validior alius oppressit *518.*
 * 22. *566*
 * 27. Exclamauit mulier de turba: Beatus uterus qui te portauit, & ubera qua te educauerunt *393.484.518*
 * 28. Et Dominus: Immo beati, qui sermonem Dei audiunt & faciunt *393.518*
 * 29. Signum non dabitur ei *518*
 * 33. Nemo lucernam absruiuit, sed super candelabrum proponit ut omnibus luceat *ibid.*
 * 37. Phariseus, qui Dominum vocarat ad prandium, retractabat *ibid.*
 * 38. penes se, cur non prius tinctus esset quam recubisset *ibid.*
 * 39. Et ait Dominus: Vos calicis & catini exteriora emundatis, interiora autem vestra plena sunt rapina & iniquitate *ibid.*
 * 40. Nonne qui exteriora fecit, & interiora fecit? *ibid.*
 * 41. Date qua habetis elemosynam, & omnia munda erunt vobis *ibid.*
 * 42. Va vobis Phariseis, qui decimatis mentam & rutam, & hulusculam, vocationem autem & dilectionem Dei prateritis *ibid.*
 * 43. Va vobis Phariseis, qui captatis primatum locorum & honorem salutationum *ibid.*
 * 46. Et vobis Doctoribus Legis va, quod oneretis alios importabilibus oneribus, qua ipsi ne digito quidem adgredi audeatis *519.*
 * 47. Va vobis qui adificatis Prophetis monumenta interemptis a patribus vestris *ibid.*
 * 50. Vi inquiratur sanguis omnium Prophetarum qui effusus est a constitutione mundi *ibid.*
 * 52. Va vobis Legis Doctoribus qui habuistis clauem legis, ipsi non introistis, nec alius aditum praestastis *ibid.*
 * 1. Inquit Dominus discipulis: Cauete a fermento Pharisaeorum, quod est hypocrisis *ibid.*
 * 2. Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil absconditum, quod non dignoscetur *ibid.*
 * 4. Dico autem vobis amicis: Nolite terreri ab eis qui vos solummodo occidere possunt, nec post hoc ullam in vobis potestatem habent *ibid.*
 * 5. Demonstrabo autem vobis quem timeatis, Timeate eum qui postquam occiderit, potestatem habet mittendi in gehennam. Itaque dico vobis, hunc timeate *ibid.*
 * 8. Dico enim vobis, omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram Deo *391.519*
 * 9. Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur coram Deo *173.391.519*
 * 10. Qui dixerit in filium hominis, remittetur, illi autem qui dixerit in Spiritum sanctum, non remittetur ei *519*
 * 11. Quum vos perducent ad potestates ad interrogationem, nolite cogitare de responsione *ibid.*
 * 12. Spiritus enim sanctus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis *ibid.*
 * 13. Postulatus a quodam Christus, ut inter illum & fratrem ipsum de diuidenda hereditate componeret, operam suam *519*
 * 14. Quis inquit me iudicem constituit super vos? *ibid.*
 * 16. Dixit autem parabolam diuinitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum *ib.*
 * 20. Cui dixit Deus: Stulte, hac nocte animam tuam reposcet, qua autem parasti, cuius erunt? *129.520*
 * 22. Nolite curam anime agere de victu, & corpori de vestimento *129.520*
 * 23. Anima potior esca, & corpus potius tunica *520*
 * 24. Corui non serunt nec metunt, nec in apothecas conduunt, & tamen aluntur a Deo *513.520*
 * 25. Nemo potest adicere cubitum vnum ad staturam suam *155*
 * 27. Lilia & saxum non texunt, nec nent, & tamen vestiuntur ab ipso. Nec Salomon gloriosissimus villo flosculo cultior *513.520*
 * 28. Quanto magis vos modica fidei? *520*
 * 30. Hac enim nationes mundi quarunt. Scit autem pater opus esse hac vobis *ib.*
 * 31. Quarite inquit primum regnum Dei, & hac vobis adicietur *489.520*
 * 35. Sint lumbi vestri succincti, & lucerna ardentes *520*
 * 36. Et vos similes seruis expectantibus dominum suum redentem a nuptiis *ib.*
 * 39. Si sciverit pater familia horam qua fur veniret, non sineret suffodi domum suam *ib.*
 * 40. Et vos estote parati, quia qua non putatis hora, filius hominis adueniet *ib.*
 * 41. Interrogat autem Petrus: Domine, in nos dixisti hanc parabolam, an & in omnes? *ib.*
 * 42. & seq. Proponit autem Dominus a Torii similitudinem: Quo-

rum qui bene tractauerit consuetus absentia domini, reuerso eorum omnibus bonis praeponeatur. Qui vero secus egerit reuerso domino qua a se non putauerit, hora qua non scierit segregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur *ib.*
 * 47. Seruus qui cognouit voluntatem domini sui, & non fecit, cadetur plagis multis *ib.*
 * 48. Qui autem non cognouit & fecit, fecit digna plagis, cadetur paucis *ib.*
 * & prout commisit illis, ita & exigit ab eis *ib.*
 * 49. Ignem veni mittere in terram *ib.*
 * 50. Habeo baptismum tingui, & quomodo coarctor *279.716*
 * 51. Putatis venisse me pacem mittere in terram? Non, dico vobis, sed separationem *520*
 * 53. Diuidetur pater in filium, & filius in patrem, & mater in filiam, & filia in matrem, & nurus in socram, & socrus in nurum *ibid.*
 * 56. Hypocrita caeli & terra faciem probantes, tempus istud non dignoscitis? *ib.*
 * 57. Quod autem a vobis metipsis non indicatis quod iustum est? *206.520*
 * 58. Ne forte tradat te in iudicem qui mittit in gehennam *ib.*
 * 59. nec ducit inde, nisi soluto etiam nouissimo quadrante *ib.*
 * 14. De curatione in Sabbatho facta *ib.*
 * 15. Vnusquisque vestrum Sabbathis non soluit asinum aut bouem suum a praesepe, & ducit ad potum? *ib.*
 * 19. Simile est regnum Dei grano sinapis, quod accepit homo, & seminavit in horto suo *521*
 * 21. Simile est regnum caelorum fermento *ib.*
 * 25. Quum surrexerit pater familia, & cluserit ostium, quibus pulsantibus respondebis: Nescio unde sis *521*
 * 26. Tunc incipietis dicere: Edimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti *ib.*
 * 27. & adicit: Recedite a me omnes operarii iniquitatis *ib.*
 * 28. Ibi erit fletus & stridor dentium. Quum videritis iustos introeuntes in regnum Dei, vos vero detineri foris *ib.*
 * 34. Ierusalem, Ierusalem qua occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt *414*
 * 13. Ad prandium vel ad caenam vocari iubet pauperes debiles, claudos & cacos *521*
 * 13. Et beatus eris, quia non habens retribuere tibi *521. retribuere tibi in resurrectione iustorum* *415.521*
 * 16. Homo quidam fecit caenam, & vocauit multos *521*
 * 18. Et ceperunt simul omnes excusare. Primus dixit: agrum emi, & boues mercatus sum, & uxorem duxi *521*
 * 21. Hoc ut patri familia renuntiatum est, motus, tunc mandata de plateis & vicis ciuitatis facere sublecionem *ib.*
 * 22. Dehinc loco abundante, praecipit etiam de viis & sepibus colligi *ib.*
 * 23. Nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit caenam meam *ib.*
 * 26. Qui pluri fecerit animam suam quam me, non est me dignus *597.598*
 * 2. Pharisei indignati mussitabant quod Dominus publicanos & peccatores ethnicos admitteret, de victu cum illis communicans *707.708*
 * 4. Quis ex vobis homo habens centum oves, & si perdidit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, & vadit ad illam qua perierat, donec inueniat eam? *144.393.416.521.631.708.710*
 * 5. Et quum inuenierit, imponit in humeros suos gaudens *354.521.707*
 * 8. Aut qua mulier habens didragmas decem, & si perdidit dragmam unam, nonne accendit lucernam, & euertit domum, & quarit diligenter, donec inueniat eam? *236.521.707.708.709.710*
 * 9. Ita dico vobis, gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore penitentiam agente *393.521*
 * 20. Prodigium filium pater recipit *144.708.709*
 * 29. Ecce quot annis tibi serui, & mandatum tuum numquam prateriui *144.708*
 * 31. Tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt *144.708*
 * 3. Seruus ab actu summotus, Dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat, in subsidium sibi *521*
 * 9. Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniustitia *143.521*
 * 11. Si in mammona iniusto fideles non exististis, quod verum est, quis vobis credet? *521*
 * 12. Et si in alieno fideles inueni non estis, quod mecum est, quis dabit vobis? *521*
 * 13. Nemo potest duobus dominis seruire quia alterum offendit necesse, alterum defendi, Deum proponens & Mammonam *ib.*
 * 14. Irridebant Pharisei pecuniam cupidi *522*
 * 15. Vos estis qui iniustificatis vos coram hominibus *522*
 * Sicut autem Deus corda vestra, quod elatum est apud homines, perosum est Deo *ib.*
 * 16. Lex & prophet a vsque ad Ioannem, ex quo regnum Dei adnuntiatur *522.567*
 * 17. Transeat caelum & terra citius quam vnus apex verborum Domini *522*

Luc. 12.

Luc. 13.

Luc. 14.

Luc. 15.

Luc. 16.

Luc.17.

* 18. Qui dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium commisit, qui dimissam à viro duxerit, æque adulter est *ibid.*
 * 20. Lazarus fame & ulceribus *518. 752*
 * 22. Factum est ut moreretur mendicus, & portaretur ab angelis in sinum Abrahe, mortuus est & diues, & sepultus est in inferno *173. 489. 522*
 * 23. Eleuans oculos de longinquo, quum esset in tormentis, vidit Abraham à longe, & Lazarum in sinu eius *518. 519*
 * 24. Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma *342. 489. 523*
 * 26. Magnum interitum in rationes istas profundum, & transitum utrimque prohibens *523*
 * 29. Habent Moyses & Prophetas, illos audiant *236. 523. 697*
 * 1. Va auctori scandalorum *523*
 * 2. Expedisset ei si natus non fuisset, aut si molino saxo ad colulum deligato precipitatus esset in profundum, quam unum ex illis modicus scandalizasset *ibid.*
 * 3. Si peccauerit in te frater tuus, corripe illum *ibid.*
 * 4. Et si frater in te deliquerit, veniam des illi etiam septies *ibi.*
 * 14. Quos ut vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt *523. & 524*
 * 15. Vnus autem ex illis ut vidit quia mundatus est, gloriam Deo reddens *523*
 * 16. Et hic erat Samaritanus *523. 524*
 * 19. Fides tua te saluum fecit, audiit *524*
 * 20. Interrogatus à Pharisæis quando regnum Dei venturum sit *ibid.*

Luc.18.

* Non venit regnum Dei cum obseruatione, nec dicunt *ibi.*
 * 21. ecce hic, ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est. *ibi.*
 * 25. Oportet filium hominis ante multa pati & reprobari, ante aduentum suum *ibid.*
 * 26. Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit & in diebus filii hominis *ibid.*
 * 28. Sicut factum est in diebus Loth *ibid.*
 * 32. Memores estote uxoris Loth *ibid.*
 * 2. Parabola de Iudice superbo *ibid.*
 * 3. & vidua instante *415. 524*
 * 5. Vidua à iudice petebat audiri *236*
 * 7. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte *524*
 * 9. Dicebat autem & parabolam ad eos *415*
 * 10. Duo homines ascendebant in templum ut orarent, unus Pharisæus, alter publicanus *524*
 * 14. Dico vobis, descendit hic iustificatus, alter reprobatus, quia qui se humiliat, alleuabitur, & qui se exaltat, destruetur *130. 524*
 * 18. Interrogatus ab illo quodam: Præceptor optime, quid faciens vitam æternam possidebo? *524*
 * 19. Quis optimus, nisi vnus Deus? *409. 524*
 * 20. Præcepta scis? Non occides, non adulterabis, non suraberis, non falsum testaberis, & diliges patrem & matrem *524*
 * 21. Quumque ille principaliora quæque obseruasse affirmasset se ab adolescentia *524*
 * 22. Vnum (inquit) tibi deest Omnia quæcumque habes, vende, & da pauperibus & habebis thesaurum in cælo, & veni, sequere me *524*

Luc.19.

* 27. Quæ penes homines difficilia, penes Deum facilia *173*
 * 37. Quum prætereuntem illum cæcus audisset *524. 525*
 * 38. Exclamauit: Iesu fili Dauid, miserere mei *525*
 * 39. Sed antecedentes increpant eum cum vti taceret *524*
 * 42. fides tua te saluum fecit *524. 525*
 * 43. Et omnis populus laudes referebat Deo *525*
 * 5. Domus Zachari *ibid.*
 * 6. Exceptum domo sua pascit Dominum *ibid.*
 * 8. Dicendo, Dimidium substantia offero pauperibus, & si cui quid per calumniam eripui, quadruplum reddo *ibid.*
 * 9. Itaque Dominus: Hodie (inquit) salus huic domui *ibid.*
 * 10. Venit enim filius hominis saluum facere quod perierat *409. 416. 525*
 * 13. De seruorum parabola, qui secundum rationem seruata pecunie Dominica diiudicantur *525*
 * 21. Timui enim quia austerus es, tollis quod non posuisti, & meris quod non seuisi *ibid.*
 * 23. Et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum favore vti que exegissem *238. 525. 526*
 * 4. Interrogat Christus: Baptisma Ioannis unde est? *525*
 * 5. At illi cogitabant: Si dixerimus, de cælo fuit baptisma Ioannis, dicit: Quare non credidistis ei? *ibid.*
 * 6. Si dixerimus humanum baptisma Ioannis, statim plebs nos lapidibus elidet *ibid.*
 * 7. Et ego non dico vobis, in qua virtute hæc facio *ibid.*
 * 25. Reddite quæ Cesaris Cesari, & quæ sunt Dei Deo *174. 525*
 * 27. Sadducæi resurrectionis negatores, interrogationem proposuerunt Domino *ibid.*
 * 28. ex lege materiam mulieris qua septem fratribus ex ordine defunctis secundum præceptum legale nupsisset, cuius viri deputanda esset in resurrectione *525*
 * 34. Respondit Iesus: Huius quidem aui filios nubere *525*

Luc.20.

* 35. Quos vero dignatus sit Deus, illius aui possessione & resurrectione à mortuis, neque nubere, neque nubere *526*
 * 36. quia nec morituri iam sunt, quum similes angelorum fiant, Dei & resurrectionis filii facii *525*
 * 39. Magister, bene dixisti *ibi.*
 * 44. David eum Dominum appellat *ibid.*
 * 7. Præceptor, quando hæc erunt? *525. 526*
 * 8. Multi venient, dicentes: Ego sum Christus *525. 526*
 * 9. Quum audieritis bella, &c. oportet primum hæc fieri *412. 525*
 * 10. Surget gens super gentem, regnum super regnum *412*
 * 11. Et pestis, & fames, terraque motus, & formidines, & prodigia de cælo *412. 526*
 * 12. Ante hæc autem persequentur vos, & manus vobis iniicient *526*
 * 14. Vetat quid responderi oporteat apud tribunalia *ibid.*
 * 15. Ego dabo sapientiam ipsam, cui nemo resistet *ibid.*
 * 16. Trademini à proximis in persecutione *ibid.*
 * 17. Et eritis in blasphemiam ex odio nominis mei *ibid.*
 * 19. Sed per tolerantiam, saluos facietis vosmetipsos *ibid.*
 * 20. Quum videritis tempore excidii vallari exercitibus Ierusalem *412. 526*
 * 25. Vltimi finis signa, ut solis & luna, siderumque prodigia, & in terra angustia nationum obstupescientium veluti à fonu maris fluctuantis *412. 526*
 * 26. pro expectatione imminentium orbi malorum, quod & ipse vires cælorum concuti habeant *412. 526*
 * 27. Et tunc videbunt filium hominis venientem cum plurima virtute *ibid.*
 * 28. Quum autem hæc fieri, erigetis vos, & leuabit is capita, quoniam adpropinquauit redemptio vestra *ibid.*
 * 30. & 31. Aspicite ficum & arbores omnes, quum fructum protulerint, intelligunt homines æstatem adpropinquasse. Sic & vos, quum videritis hæc fieri, scitote in proximo esse regnum Dei *527*
 * 32. Cælum & terra non transibunt, donec omnia peragantur *ibid.*
 * 34. Attendite vobis nequando grauentur corda vestra crapula & ebrietate & secularibus curis, & insinat repentinus dies ille *ibid.*
 * 35. velut laqueus *ibid.*
 * 37. Per diem in templo docebat, Ad noctem vero in elanem secedebat *ibid.*
 * 1. Dominus diem Pascha elegit *ibid.*
 * 3. Intrauit autem Satanus in Iudam *566*
 * 15. Concupiscentia concupiu Pascha edere vobiscum antequam patier *527*
 * 19. Acceptum panem & distributum discipulis, corpus suum illum fecit, Hoc est corpus meum dicendo, quod pro vobis traderetur *527. 567*
 * 20. Sic & in calicis mentione testamentum constituit, sanguine suo obsignatum *ibid.*
 * 22. Va per quem traditur filius hominis *ibid.*
 * 28. Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis *280*
 * 29. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater regnum *619*
 * 31. Ecce postulauit Satanus ut cerneret vos velut frumentum *683*
 * 32. Verum ego rogavi pro te, ne desceat fides tua *ibid.*
 * 53. Petrus presumptione elocutus *ibid.*
 * 42. Pater, inquit, transfer poculum istud, verum tamen non mea, sed tua voluntas fiat *129*
 * 48. Debuti etiam osculo tradit *527*
 * 66. Perductus in confessum *ibid.*
 * 67. An ipse esset Christum interrogatur *ibid.*
 * Si dixerò vobis, non credetis *ibid.*
 * 69. Abhinc erit filius hominis sedens ad dexteram virtutis Dei *527*
 * Ergo (inquiunt) tu Dei filius es? *ibid.* Et respondit: Vos dicitis quia ego sum *ibid.*
 * 3. Perductum illum ad Pilatum, onerare ceperrunt quod se regem diceret *527*
 * 4. Pilato interroganti: Tu es Christus, proinde: Tu dicitis, respondit *528*
 * 7. missus ad Herodem à Pilato *412. 518*
 * 8. Delectatus est Herodes viso Iesu *ibid.*
 * 9. nec vocem ullam ab eo audiuisset *ibid.*
 * 23. Deridetur, fœdis vestitur *142*
 * 25. Barrabas nocentissimus visa donatur, Christus vero morti expostulatur *528*
 * 32. Sed & duo celesti circumfiguntur illi, ut inter iniquos deputaretur *ibid.*
 * 34. Milites vestitum eius diuiserunt, sortes concedentes *ibid.*
 * 44. Erat autem fere hora sexta. *ibi.* Occidit sol inmersit *528*
 * 45. Ecce autem & elementa concutuntur. *ibi.* Scissum est templi velum *ibid.*
 * 46. Vociferatur ad patrem, ut Prophetas adimpleret, hoc dicto exspirauit *528. 615*
 * 51. Ioseph qui non consenserat in scelere Iudæis *528*
 * 52. Postulauit à Pilato corpus Iesu *ibid.*
 * 53. Detrahitur de patibulo sindone inuoluit, & in sepulcro nouo *ibid.*

Luc.21.

Luc.22.

Luc.23.

Luc. 14.

condidit
 * 1. Mulieres ante lucem conuenerunt ad sepulcrum cum odorum paratura
 * 2. Et inuenerunt lapidem reuolutum à sepulcro, & ingressæ non inuenerunt corpus Domini
 * 4. Et ecce duo angeli apparuerunt
 * 6. Rememoramini quæ locutus sit uobis in Galilæa, dicens: Quod oportet tradi filium hominis, & crucifigi, & tertia die resurgere
 * 8. Et recordate sunt uerborum eius
 * 9. Et regressæ à sepulcro
 * 11. Et uisæ sunt ante illos sicut deliramenta uerba ista
 * 13. quum duo ier agerent
 * 15. & Dominus eis adhæsisset
 * 16. non comparsens quod ipse esset, etiam dissimulans de conscientia rei gesta
 * 21. Nos autem putabamus ipsum esse redemptorem Israel
 * 25. Et ipse inuictus in illos, dixit: O insensati & tardi corde in non credendo omnibus quæ locutus est ad uos
 * 37. Hæsitantibus eis ne phantasma esset, immo phantasma credentibus
 * 38. Quid turbati estis (inquit) & quid cogitationes subeunt in corda uestra?
 * 39. Videte manus meas & pedes, quia ego sum, quia spiritus ossa non habet, sicut me uideris habere
 * 41. Ad huc eis non credentibus propterea cibum desiderauit
 * 634
 * 47. Apostolos misit ad predicandum uniuersis Nationibus
 * 51. Et ferebatur in cælum

ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 ibid.
 237. 528
 528
 ibid.
 397. 528
 528.
 37
 37

EX IOANNE.

Ioan. 1.

* v. 1. **I**n primordio (sive principio) erat sermo, & sermo apud Deum, & Deus erat sermo
 * 3. Omnia per ipsum facta sunt, sine quo factum est nihil
 * 4. Vita manifesta est
 * 9. Erat lux uera quæ illuminat hominem uenientem in hunc mundum
 * 10. Mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit
 * 11. In sua uenit, & sui eum non receperunt
 * 12. Qui in eum crediderint, dedit eis potestatem ut filii Dei uocentur
 * 31. Non ex sanguine, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex Deo natus est
 * 14. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & uisimus gloriam eius tamquam unigeniti à patre
 * 18. Deum nemo uidit unquam, unigenitus filius qui est in sinu patris, ipse disseruit
 * 21. Tu es Helias?
 * 27. Qui post me uenit, ante me factus est
 * 29. Ioannes agnum Dei demonstrat
 * 32. Uidi spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum
 * 43. quia dixi, uidi te sub ficu
 * 49. Respondit Nathanael, & ait: Rabbi, tu es filius Dei
 * 1. Iesus apud nuptias cœnat
 * 8. R uidentia potestatis sue uocatus ad nuptias in aqua aspicatur

Ioan. 2.

* 16. Templum adæ patris sui appellat
 * 19. Diruite templum istud, & ego illud triduo resuscitabo
 * 5. Nisi quis nascatur ex aqua & spiritu, non introibit in regnum Dei; seu, Nisi natus ex aqua quis erit, non habet uitam
 * 6. Quod in carne natum est, caro est, & quod de spiritu, spiritus est
 * 11. Quia quod scimus loquimur, & quod uidimus testamur
 * 13. Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo
 * 14. Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis
 * 16. Ita dilexit Deus mundum, ut filium suum unicum dederit, in quem omnis qui crediderit, non pereat, sed habeat uitam æternam
 * 30. Illum augeri oportet, se uero diminui
 * 31. Qui de terra est, de terra loquitur, qui de supernis uenit, super omnes est
 * 34. Non enim ad mensuram dat filio pater
 * 35. Pater diligit filium, & omnia tradidit in manu eius
 * 36. Qui credit in filium, habet uitam æternam, qui non crediderit in filio Dei, non uidebit Deum, sed ira Dei manebit super eum

Ioan. 3.

* 2. Is tamen non tinguebat, sed discipuli eius

Ioan. 4.

* 6. Apud puteum uires resumit
 * 7. Iesus sedit sub Samaritide
 * 12. Ne tu maior sis
 * 17. Samaritana maritum negat, ut adulterum ostendat numero
 * 18. resum maritum
 * 20. Patres nostri in isto monte adorauerunt, & uos dicitis quia Hierosolymis oportet adorare
 * 21. Veniet hora, quum neque in monte isto, neque in Ierusalem adorabit is patrem
 * 24. Deus spiritus est
 * 25. Messias qui dicitur Christus
 * 31. Ego cibum habeo manducare quem uos nescitis
 * 34. Meus cibus est ut faciam uoluntatem eius qui misit me
 * 2. Depiscina Bethsaida
 * 17. Pater meus usque modo operatur, & ego operor
 * 19. Amen amen dico uobis: Non potest filius à se facere quidquam nisi quod uiderit patrem facientem
 * 20. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat illi quæ ille fecit, & maiora istis opera demonstrat illi, ut uos miremini
 * 21. Quomodo enim suscitatur mortuos, & uiuificat, ita & filius quos uult uiuificat
 * 22. Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio
 * 23. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium misit
 * 24. Qui audit sermones meos, & credit in eum qui me misit, habet uitam æternam, & in iudicium non ueniet, sed transit de morte in uitam
 * 25. Veniet hora quum mortui audient uocem filii Dei, & qui audierint, uiuent
 * 26. Sicut pater habet uitam in semetipso
 * 27. Sic dedit & filio habere uitam in semetipso
 * 28. Ne miremini quod ueniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocem filii Dei
 * 29. Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem uitæ, qui uero mala egerunt, in resurrectionem iudicii
 * 31. Ipse Dominus de se testimonium non dixit
 * 35. Ille erat lucerna ardens & lucens
 * 36. Ego autem habeo maius quam Ioannis testimonium. Opera quæ pater mihi dedit consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent, quod me pater miserit
 * 37. Et qui me misit pater, ipse testimonium dixit ad me. Neque uocem eius audistis unquam, neque formam eius uidistis
 * 39. Scrutamini scripturas
 * 43. Ego ueni in patris mei nomine, & non me recepistis
 * 45. Regem fieri conscius sui regni fugit
 * 28. Quaritis me, non quia signa uidistis, sed quia manducastis de panibus meis, & saturati estis
 * 27. Operamini escam quæ permanet in uitam æternam
 * 28. Quid faciemus ut operemur opera Dei?
 * 29. Respondit: ut credatis in eum quem Deus misit
 * 35. Omnis qui uidet & credit in me, non morietur in æternum
 * 38. Quia descendi de cælo, non ut faciam uoluntatem meam, sed eius qui misit me
 * 37. Omne quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quidquam
 * 40. Hæc est uoluntas patris, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternam, & suscitetur illum nouissima die
 * 44. Nemo ad me uenit, nisi quem pater adducit
 * 46. Patrem Deum nemo uidit unquam, nisi qui est à Deo, hic uidit Deum
 * 48. Ego sum panis uitæ, qui de cælo descendi
 * 51. Panis quem ego dederam pro salute mundi, caro mea est
 * 60. Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?
 * 62. Quid si uideritis filium hominis ascendentem illuc ubi ante erat
 * 63. Spiritus est qui uiuificat
 * 66. Ex hoc multi discipulorum abierunt retro
 * 67. Dixit ergo Iesus: Numquid & uos uultis abire?
 * 68. Respondit ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus, uerba uitæ æternæ habes?
 * 5. Fratres Domini non crediderunt in illum
 * 24. Quod iustum est, iudicate
 * 28. Neque me scitis unde sim, & non ueni à meipso, sed est uerus qui me misit, quem uos non nostis
 * 29. Ego noui illum quia ab illo sum, & ille me misit
 * 33. Modicum adhuc temporis uobiscum sum, & uado ad eum qui me misit
 * 37. Siquis sitiat, ueniat ad me, & bibat

Ioan. 5.

Ioan. 6.

Ioan. 7.

Ioan. 8.

14. Et ego de me testifcor, Verum est testimonium meum. Quia scio unde venerim, & quo eam. Vos ignoratis unde veniam, & quo eam

15. Vos secundum carnem iudicatis 613

* 16. Quia solus non sum, sed ego, & qui me misit pater ib.

* 17. Duorum hominum testimonium verum est 613, 736

* 18. Ego testimonium dico de me, & testimonium dicit de me qui me misit pater 613, 736

* 19. Dixerunt ergo ei: Vbi est pater tuus? Respondit Iesus: Neque me scitis neque patrem meum si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis 237, 613

* 23. Vos ex inferioribus estis, ego de sursum sum, vos de hoc mundo estis, ego non sum de hoc mundo 613, 737

* 26. Qui me misit, verax est, & ego quia de eo audiui, ea & loquar in mundum 608, 613

* 27. Non cognouerunt quod de patre dixisset 613

* 28. Tunc cognoscetis quod ego sim, & à memetipso nihil loquar, sed sicut me docuit, ita & loquor. ibid.

* 29. quia & qui misit me, mecum est ib.

* 38. Ego quia vidi penes patrem meum loquor, & vos quia audistis penes patrem vestrum, id facitis ib.

* 40. Et nunc vultis occidere hominem veritatem ad vos locutum, quam audiui à patre 395

* 42. Et si Deus esset pater vester, dilexisset me ego enim à Deo exiui, & veni 613, 614

* 44. Vos ex patre diabolo estis 326

* 49. Ego demonium non habeo, sed honoro patrem meum 613

* 51. Si quis verbum meum seruauerit, mortem non videbit in aeternum

* 54. Et ego meipsum glorificem, nihil est gloria mea. Est qui me glorificat pater, quem vos dicitis Deum esse vestrum 613

* 55. Necno scio eum, quia ego noui eum. Et si dicam, non noui, ero similis vestri mendax. Sed noui illum, & sermonem eius seruo 613

* 56. Abraham diem meum vidit, & letatus est ib.

* 58. Ante Abraham ego sum 613, 736, 739

Ioan. 9.

4. Me oportet operari opera patris mei 613

15. Tu credis in filium Dei? 237, 613

* 36. Respondit ille, & dixit: Quis est Domine ut credam in eum? 237, 613

* 37. Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum; ipse est Deus & pastore 613

11. Christus etiam bonus dicitur est 613, 685, 709

* 12. Malus pastor viso lupo fugit 613, 685, 686

* 15. Sicut nouit me pater, & ego agnosco patrem 613

* 17. Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam ibid.

18. Potestatem habeo animam meam ponendi: & rursus recipere eam ib.

24. Si tu es Christus, dic nobis palam 613

25. Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis; opera quae ego facio in nomine patris mei ipsa de me testimonium dicunt 464, 613

28. Non rapit eas quisquam de manu mea 613

* 29. Pater enim quod mihi dedit, maius est omnibus ib.

* 30. Ego & pater unum sumus 128, 608, 613, 614, 732, 736, 737

* 32. Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? 613, 736, 737

* 33. Propter opera Iudaei dicebant se Christum non lapidare 102, sed propter blasphemiam, & quia tu quum homo sis, facis te Deum 613, 736

* 34. Ego dixi, Dei estis 613

* 35. & non potest solus scriptura ib.

* 36. Quem pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemias, quia dixi: Filius Dei sum? 613, 636, 634

* 37. Si non facio opera patris mei, nolite credere 464, 613

* 38. Si vero facio, & mihi credere non vultis, vel propter opera credite, & scitote quod ego in patre sim, & pater in me. 464, 613

Ioan. 11.

11. De Lazaro suscitato 394, 423, 421, 613

33. Iesus lachrymatu super Lazarum 466, 616

41. Pater gratias ago tibi quod me semper exaudias 613, 635

* 42. Propter turbas istas circumstantes dixi, ut credant quod tu me miseris 613

Ioan. 12.

* 27. Et quid dicam? Pater, saluum me fac ex ista hora. Atquin propter hoc veni in istam horam ib.

* 28. Verum, pater, clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de caelo dicens: Et glorificauit, & glorificabo 613, 614, 635

* 30. Non propter me ista vox venit, sed propter vos 614

* 44. Qui credit in me, non in me credit, sed in eum credit qui me misit ib.

* 45. A memetipso non sum locutus, sed qui me misit pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar ib.

* 50. Sicut mihi pater dixit, ita & loquor ib.

Ioan. 13.

1. Ante sollemnitate Pascha ib.

2. Quum diabolus iam immisisset in cor Iuda 483, 614

3. Sciens Iesus omnia sibi tradita esse à patre, & se ex Deo esse,

ad Deum vadere 614

* 4. Discipulorum lauandis pedibus ministrandi 104, 174, 279

* 5. Peluum discipulorum pedibus offerre 207

* 6. Quis semel lauit, non habet necesse rursum 279

* 31. Nunc glorificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est in illo 614

* 2. In domo patris mei multa mansiones sunt 418, 594

* 5. Dicit ei Thomas: Non scimus quo eas, & quomodo viam nouimus 614

* 6. Et Iesus: Ego sum via, veritas, & vita. Nemo venit ad patrem nisi per me 220, 614

* 7. Si cognouissetis me, cognouissetis & patrem, sed abhinc nolitis illum, & vidistis illum 238, 614, 740

8. Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis 614

* 9. Et Dominus: Philippe, tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis mei? Qui videt me, videt & patrem 612, 614, 740

* 10. Non creditis quia ego in patre, & pater in me est? Verba quae ego loquor vobis, non sunt mea, utique quia patris. Pater autem manens in me, facit opera 608, 612, 613, 614

11. Non creditis quia ego in patre & pater in me, si quomodus vel propter opera credite 614

* 12. Qui credit in me, opera quae ego facio, & ipse faciet, & maiora his faciet, quia ego ad patrem vado 614, 740

* 15. Si diligitis me, praeccepta mea seruate 614, 740

* 16. Rogabo enim patrem meum, & alium aduocatum dabit vobis 238, 608, 614, 740, 741

* 17. Spiritum veritatis 608, 614

* 23. Siquis me diligit, sermonem meum custodit, & pater meus diligit illum, & ad eum veniet, & mansionem apud eum faciet 418, 740

* 26. Aduocatus autem ille Spiritus sanctus, quem missurus est pater, ille vos docebit, & commemorabit omnia quaecumque dixero 740, 741

* 28. Si diligeretis me, gauderetis, quia eo ad patrem, quia pater maior me est 608, 610, 710

Ioan. 14.

* 1. Ego sum vitis vera, & pater meus agricola 65, 741

2. Omne sarmentum in me non auferens fructum, tollit illud, & omne fructiferum purgat, ut fructum ampliore ferat 740

* 6. Mitteretur foris sicut palme, & arefceret 463

* 9. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos, manete in mea caritate 740

* 10. Si mandata mea seruaueritis, manebitis in mea caritate. Sicut ego mandata patris seruaui, & maneo in eius caritate ib.

* 15. Dixi autem vos amicos, quia omnia quae audiui à patre meo, nota feci vobis ib.

* 21. Sed haec omnia facient vobis propter nomen meum, quia ignorans eum qui me misit ib.

* 26. Quum venerit aduocatus ille, quem ego missurus sum vobis à patre meo spiritum veritatis, qui de patre meo procedit ib.

* 7. Si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos, si autem ego abiero, mittam illum ad vos 278, 738

11. Adhuc multa habeo loqui vobis, sed non dum potestis ea bastulare siue sustinere. 220, 237

* 13. Quum venerit ille spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem. Non enim à se loquetur, sed quae mandauerunt à Christo 206, 220, 236, 238, 606, 671, 675

* 14. Et de meo accipiet 612

* 15. Omnia patris mea sunt 612

* 20. Sectulum gaudebit, vos tristes eritis 156, 173, 209

* 23. Petite & accipietis 229

* 27. Ego ex Deo prodii, & veni 737

* 28. Exiui à patre, & veni ib.

3. Haec est autem vita aeterna, ut sciant te unum & verum Deum, & quem misisti Iesum Christum 731, 736, 738

4. Ego te honorificauit super terram, opus perfecti quod dedisti mihi

* 5. Et nunc pater honorifica me gloria, quam habebam apud te, priusquam mundus esset 615, 734, 736, 738

* 6. Nomen tuum manifestauit hominibus 123, 512

9. Christus discipulos suos patri tradidit 615

11. Dixit ergo Iesus: Mitte gladium tuum in vaginam 142

2. Christus fedioribus coronatur 142

9. Iesus Pilato interrogante nihil locutus est 104

12. Si hunc dimiseris, non es amicus Caesaris 100

17. Christus lignum humeris suis portauit 104

* 16. Christus loco suo filium Iohannem Mariae mandauit 237

* 34. Sed unus militum lancea latus eius aperuit, & continuo sanguis & aqua exiuit 208, 278, 280, 357, 631, 767, 731, 742

* 37. Et vident, & agnoscent qui eum confecerunt 397, 413, 422

* 17. Ne contigeris me, nondum ascendi ad patrem meum, vade autem ad fratres meos, & dices eis: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum 615, 616, 736

* 21. Sicut misit me pater, & ego mitto vos 734

* 22. Accipite spiritum sanctum 741

* 23. Quorum remiseritis peccata, erunt remissa, & quorum retinueritis, erunt retenta ibid.

Ioan. 9.

Ioan. 10.

Ioan. 11.

Ioan. 12.

Ioan. 13.

Ioan. 14.

Ioan. 14.

Ioan. 16.

Ioan. 17.

Ioan. 18.

Ioan. 19.

Index Scripturarum sacrarum

	24. Ipse auditus & visus, & ne phantasma crederetur, etiam & seq. conrectatus	347.611	repulsiis eum, nec dignos vos aeterna vita existimastis, ecce conuertimus nos ad nationes	488.685	
	27. Dicit Thomae: Infer digitum tuum huc	732	5. Circumcidi non oportere	563	
	28. Dominus meus & Deus meus	232.742.743	18. Nunc ergo quid tentatis Deum ut imponatur iugum super ceruicis discipulorum, quod nec patres sustinere valuerunt	671.	Act. 15.
	31. Propter quid hac scripta: nisi ut credatis Iesum Christum filium Dei?	616	28. Visum est spiritui & nobis nullum amplius vobis adiciere pondus, quam eorum a quibus necessum est abstinere, a sacrificijs (sive idolothytis) & sanguine, & suffocatis, & fornicationibus	27.	
Ioan. 21.	20. Ioannes dilectissimus Domino, qui pectori eius incubabat	237	3. Et adsumtum Timotheum circumcidit	238.675.713	Act. 16.
	23. De morte Ioannis	359	16. Paulus fuerat Athenis	235	Act. 17.
	EX ACTIS APOSTOLORVM.				
Act. 1.	3. Cum discipulis apud Galilaeam Iudae ad quadraginta dies egit, docens eos quae doceret	37	23. Inuenio plane ignotis Deis aras prostitutas	447	
	10. Ecce duo viri asiterunt illis in vestibus albis	413	24. Qui non habitat in manufactis	611	
	11. Angeli dixerunt sic venturum, quemadmodum in caelos ascendit	280.397.422.617	32. Deridebant Athenienses Paulum, quum audirent eum de resurrectione	417	
	12. Iesum Nazarenum virum vobis a Deo destinatum	395	2. Aquila succurrit Apostolo in persecutione	686	Act. 18.
	26. Et cecidit fors super Matthiam	237	4. Qui Ioannis baptismum habebant, non acceperunt Spiritum sanctum	278	Act. 19.
Act. 2.	2. Christum misisse vicariam vim Spiritus sancti	236.237.238	11. Da Agabo vincula Paulo iniiciente	598.684	Act. 21.
	4. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto	617.742	13. Quid facitis lacrymantes & conturbantes (sive fletis & conturbata) cor meum. At ego non modo vincula Hierosolymis peroptauerim, verumetiam mori pro nomine Domini nostri Iesu Christi	598.684	
	9. 10. Parthi, Medii, Elamitae, & qui habitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum, & Asiam & Pamphyliam, immanentes Aegyptum, & regionem Africae quae est trans Cyrenen inhabitantes, Romani & incolae: tunc & in Ierusalem Iudaei, & cetera gentes	98	14. Atque ita cefferunt dicendo: Fiat voluntas Domini	598.	
	13. Resurrectio Domini inter discipulos frequentata, & gratia Sancti spiritus dedicata	280	26. Tunc Paulus adsumtis viris postera die purificatus cum illis, & rasis, intravit in templum	675	
	15. Non enim sicut vos aestimatis, hi ebraei sunt, quum sit hora dici tertia	426.568.	40. Apostolus factus predicator	238	
	17. Effundam de spiritu meo in omnem carnem, in seruos, ancillas	395.715	6. Viri fratres, ego Pharisaus sum, filius Pharisaeorum, de spe nunc & de resurrectione iudicor apud vos	417	Act. 23.
	22. Viri Israelitae, auribus mandate quae dico, Iesum Nazarenum virum vobis a Deo destinatum	525	27. Felix Praeses sperabat se peccunias accepturum, a Paulo	686	Act. 24.
	30. Christum ex fructu lumborum Dauid destinatur	485.	22. Apud Agrippam nihil ait se proferre citra quam Prophetam adnuntiassent	417	Act. 26.
	36. Certissime sciat omnis domus Israel, quia & Dominum eum & Christum fecit Deus hunc Iesum quem vos crucifixistis	612	3. Fides scorpis paritur	592	Act. 28.
	1. Petrus & Ioannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam	695	EX EPISTOLA AD ROMANOS.		
	19. Paeniteat vos, & respicite ad abolenda delicta vestra	413	v 1. Paulus Apostolus	711	Rom. 1.
Act. 4.	2. Apostoli neminem verebantur	238	3. Qui factus est ex semine Dauid	397.615.734	
	19. Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, iudicate	488	4. Iesus Christus Dominus nominatur	610	
	26. Collecti sunt uniuersi aduersum sanctum filium tuum quem vnxiisti	278.485.616	8. Gratias ago Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, quia fides vestra adnuntiatur in uniuerso mundo	239.616	
Act. 5.	34. Adferbant pretia eorum quae vendebant, & ponebant ante pedes Discipulorum	627	16. Non me pudet Euangelio. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudaeo & Graeco	571	
	5. Percussus Ananias morte	715	17. quia iustitia Dei in eo reuelatur ex fide in fidem	ibid.	
	18. Et posuerunt eos in custodia publica	563.598.686	18. Ira Dei reuelatur de caelo super impietatem & iniustitiam hominum, qui veritatem in iniustitia detinent	571.743	
Act. 6.	40. Apostoli flagella percussi	686	20. Inuisibilia Dei per ea quae facta sunt, intellectu conspicuntur	302.348.517.728	
	1. Stephanus Apostolus Domini in persecutione succurrit	142	25. Seruierunt creaturae potius quam creatori	414.511	
	3. Septem Diaconi electi sunt	686	2. Scimus iudicium Dei secundum veritatem esse	571	Rom. 2.
	12. Et concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in Concilium	423	11. Non est personarum acceptio apud Deum. Quicumque sine lege peccauerunt, sine lege peribunt	571.663	
	15. Et viderunt faciem eius tamquam faciem angeli	145.598	12. & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur	571.663	
	55. Stephanus vidit gloriam Dei, & Iesum stantem ad dexteram Dei	145.	13. Non auditores legis iustificabuntur a Deo, sed factores	571.663	
Act. 8.	59. Et lapidabant Stephanum	242	14. Legem ignorant, & natura faciunt quae sunt legis	207.571	
	60. Postis autem genibus, veniam hostibus suis postulat	627	16. In die iudicabit Dominus occulta hominum secundum Euangelium per Christum	571	
	10. Simon ausus est se dicere summam virtutem	172	21. Doces non furari, & furaris	ibid.	
	18. Simon pecuniam Apostolis obtulit pro spiritu Christi	280	24. Nomen Dei blasphematur per vos inter gentes	ibid.	
	20. Pecunia tua sit tecum in perditionem	280	28. Non enim qui in manifesto Iudaeus sed in occulto	414.571	
	21. Non est tibi pars neque fors	238.562.574.598	29. Circumcisio cordis, non carnis	571.	
	38. De Eunuchio baptizato	485	spiritus non littera	ibid.	
Act. 9.	1. & seq. Paulus persecutor	479	20. Tunc lex	ibid.	Rom. 3.
	5. Ego sum Iesus quem tu persequeris	611	21. nunc iustitia Dei per fidem Christi	ibid.	
	6. Exsurge, & introi Damascum, illic tibi demonstrabitur quid debeas agere	412	29. Non Iudaeorum Deus tantum, sed & gentium	95	Rom. 4.
	8. cum periculo luminis visus est Dominus Paulo	685	30. Quoniam quidem vnus est Deus	742	
	15. Omnia sacramenta cognouerat vas electionis, Doctor nationum	623.694	30. Credidit Abraham Deo, & deputatum est ei iustitia	564	Rom. 5.
	18. Paulus tinctus est	692	1. Iustificati fide pacem habemus, pacem habeamus ad Deum	571	
	25. Per murum demiserunt eum	412	3. Non solum autem, verum etiam in pressuris, certi quod pressura tolerantiam perficit	598	
Act. 10.	4. Ieiunia Cornelii Centurionis exaudita	685	4. Tolerantiam vero probationem, probatio autem spem	ibid.	
	9. Petrus hora sexta capiendi cibi caussa prius in superiora ad orandum ascendit	627	5. Spes vero non confundit	ibid.	
	10. Petrus Centurionem catechizat, & admittit ad lauacrum	692	12. In omnes homines mors pertransit	423	
	34. Quomodo vnxit eum Dominus Spiritu sancto & virtute	208	14. Mors regnauit ab Adam usque ad Christum	356	
Act. 13.	8. Elymas resistit Apostolis	485	20. Lex super introiuit ut abundaret delictum, ubi delictum abundauerit, illic gratiam superabundasse	416.420.571	
	11. Elymas cecitate percussus	361	21. Ut sicut regnauit in morte delictum, ita & gratia regnet in iustitia in vitam sempiternam per Iesum Christum Dominum nostrum	420.571	
	13. Nauigarunt Apostoli	ibid.	2. Quid ergo dicemus & perseuerabimus in delinquentia, ut superet gratia? Absit	420.711	
	28. Omnis synagoga filiorum Israel Christum interfecit, dicentes ad Pilatum, quum eum vellet dimittere: Sanguis huius	207	2. Qui mortui sumus delinquentia, quomodo viuemus in ea adhuc?	420.712	Rom. 6.
	46. Vobis oportet in primis sermonem Dei tradi, sed quoniam	100	3. An ignoratis quod qui tincti sumus in Christo Iesu, in mortem eius sumus tincti?	278.420.712	

* 4. Consepit ergo illi sumus per baptismum in mortem, ut
fiscit Christus resurrexit à mortuis, ita & nos in nouitate uitae in-
cedamus 420. 571. 712

* 5. Si enim consati sumus simulacro mortis eius, sed & resurre-
ctionis erimus 420. 712

6. Hoc scientes, quia uetus homo noster simul confixus est illi
420. 712

7. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quod & con-
uiuemus cum illo 712

9. Scientes quod Christus suscitatus à mortuis iam non moria-
tur, mors iam non dominetur eius ibi.

10. Quod enim mortuus est delinquentia, mortuus est semel,
quod autem uiuit, uiuit Deo ibid.

11. Ita & reputate uosmetipsos mortuos quidem delinquentia,
uiuente autem Deo per Christum Iesum 420. 712

* 12. Ne ergo regnauerit in corpore uestro mortali delinquentia ad
obaudiendum illi 420. 712

* 13. & ad exhibendum membra uestra arma iniustitiae delin-
quentiae, sed exhibete uosmetipsos Deo uelut ex mortuis uiuos, non
uelut uiuos, sed uelut ex mortuis uiuos, & membra uestra arma
iustitiae 420. 712

* 19. Sicut exhibuistis membra uestra famula immunditiae, &
iniquitati ad iniquitatem, ita & nunc exhibete membra uestra
famulae iustitiae in sanctificationem 410. 712

* 20. Quum enim serui essetis delinquentiae, liberi eratis iustitiae
420

* 21. Quem ergo fructum habebatis super his, de quibus nunc con-
fundimini, finis enim illorum mors 420

* 22. Nunc uero liberi facti à delinquentia, famulati autem Deo,
habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem autem uitam æ-
ternam ibid.

* 23. Sripentia enim delinquentie mors, donatiuum autem Dei,
uita aeterna in Christo Iesu Domino nostro ibid.

Rom. 7. * 2. Quia autem sub uiro est mulier, uiuente uiro uincta est: si
autem obierit, euacuata est à lege uiro 674

* 3. Nemp ergo uiuente uiro adulterare putabitur, si iuncta fue-
rit alteri uiro. Si uero obierit uir, liberata est à lege, quod non sit
adultera facta alii uiro ibid.

4. Itaque fratres mortificamini & uos legi per corpus Christi,
ut efficiamini alteri, ei scilicet qui à mortuis resurrexit uti fru-
ctum feramus Deo ib.

5. Quum enim eramus in carne, passiones delictorum qua per
legem efficiebantur in membris nostris ad fructum ferendum morti
420

6. Nunc autem euacuati sumus à lege mortis in qua teneba-
mur ad feruendam Deo in nouitate spiritus, & non in uetustate
littera 422

* 7. Quid ergo dicemus: quia lex peccatum Absit. Sed ego deli-
ctum non scio, nisi per legem 572

* Legem ergo euacuamus per fidem: Absit 572. 706

* 11. Non ergo lex seduxit, sed peccatum, per peccati occasionem
572

* 12. Lex sancta, & praeceptum eius iustum & bonum 572. 706

14. Scimus autem quod lex spiritualis est 572. 729. 750

18. Scio enim quod non habitat in me, hoc est in carne mea bo-
num 572

* 20. Sed quod habitat in me peccatum 420

* 23. Video aliam legem in membris meis repugnantem legi men-
tis meae 420. 421

Rom. 8. * 2. Lex enim spiritus uita in Christo Iesu manumisit me à lege
delinquentiae & mortis 420. 712

* 3. Quod enim inuulidum erat legis in quo infirmabatur per
carnem, misso Deo filio suo in simulacro carnis delinquentiae, &
per delinquentiam damnauit delinquentiam in carne 395. 420.
572. 712

4. Ut itus legis impleteret in nobis, qui non secundum carnem,
sed secundum spiritum incedimus 712

5. Qui enim secundum carnem incedunt, ea qua carnis sunt
sapiunt, & qui secundum spiritum, ea qua sunt spiritus 712

6. Nam sapere secundum carnem mors est, secundum spiritum
uero sapere uita aeterna 420

* 8. Qui in carne sunt, Deo placere non possunt 409. 420. 569. 697

9. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. Qui spiritum
Christi non habet, hic non est eius 419. 421. 572. 741

* 10. Corpus mortuum propter delinquentiam, spiritus autem ui-
uit propter iustitiam 420. 572

* 11. Quod si spiritus eius qui suscitauit, seu excitauit, Iesum à
mortuis, habitat in uobis qui suscitauit Iesum à mortuis, uiuifica-
bit & mortalia corpora uestra, propter inhabitantem spiritum e-
ius in uobis 420. 572. 616

13. Si enim secundum carnem uixeritis, futurum est ut moria-
mini: si uero spiritu actus carnis mortificaueritis, uiuatis 420

* 17. Quod si filii & haeredes, haeredes quidem Dei, cohaeredes uero
Christi. Siquidem compatimur, uiri & cum illo conglorificemur
418. 597

* 18. Reputo enim passiones huius temporis non esse dignas ad glo-
riam, qua in nos habeat reuelari 418. 597

* 19. Quum reuelatio filiorum Dei redemerit conditionem à ma-
lo utriusque uanitati subiectam 295

* 20. Inuita creatura succidit uanis plurimum uisibus 207. 236

* 32. Si Deus filio suo non pepercit, sed pro nobis tradidit illum, quomodo non & cum illo omnia condonauit nobis? 617. 686

* 35. Quis separabit nos à dilectione Christi: pressuram an angustiam: an fames, an nuditas, an periculum, an machera, secundum quod scriptum est? 173. 595

* 36. Tui causa mortificamur tota die, deputati sumus ut peccata iugulationis 597

* 37. Sed in omnibus istis superuincimus pro eo qui nos dilexit ibi.

* 38. Per suam enim habemus, quod neque mors, neque uita, neque uirtus ib.

* 39. neque sublimitas, neque profunditas, neque alia conditio, poterit nos à dilectione Dei separare, qua est in Christo Iesu Domino nostro 595. 664

Rom. 9. * 4. Iudaei prior in adoptione 707

* 5. Quorum patres, ex quibus est Christus, secundum carnem, qui est super omnia benedictus in aeuum omne 173. 610. 611. 732. 742

* 20. Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit 408

* 23. Ut ostenderet diuinitas gloria in uasa misericordiae 207

* 24. Zelum Dei habent, non tamen per scientiam 572

Rom. 10. * 3. Deum enim ignorantes, & suam iustitiam sistere quarentes, non subiecerunt se iustitiae Dei 751

* 4. Finis legis Christus in iustitia omni credenti 751

* 8. prope est uerbum in ore tuo, & in corde tuo ib.

* 10. Corde creditur ad iustitiam 346

* 13. Omnis qui in uocauerit nomen Domini, saluus erit 733

* 5. Sic ergo & hoc tempore, reliquia secundum electionem gratia Dei salua facta sunt 568. 708

Rom. 11. * 17. Iudaei in quorum oleastro insiti sumus 89

* 33. O profundum diuinitarum & sophia Dei, ut inuidentibilia iudicia eius & inuestigabiles uia eius 302. 463. 572. 730

* 34. Quis cognouit sensum Dei, aut quis consiliarius eius fuit 296. 302. 463. 572. 575. 595

* 35. Quis porrexit (sive tradidit) & retribuetur illi? 296. 572

* 36. Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia 296. 728

Rom. 12. 1. Exhibete corpora uestra hostiam uiuam, sanctam, placabilem Deo 420

* 9. odio habentes malum, & bono adhaerentes 572

* 10. Amore fraternitatis inuicem adhaerens 572

* 12. Pressuram sustinentes, se gaudentes ib.

* 14. Benedicite, & nolite maledicere 154. 572

* 15. Gaudete cum gaudentibus, & lugete cum lugentibus 173. 696

* 16. Non altum sapientes, sed humilibus adficientes, ne sitis apud uos sapientes 235. 572

* 17. Malum pro malo non rependentes 144. 572. 653

* 18. Pacem cum hominibus habentes 572

* 19. Nec uosmet ipsos ueliscientes. Mibi uindictam, & ego uindicta 572

Rom. 13. 20. Carbores acerbis super caput ipsius

* 1. Omnibus potestatibus subiecti, quia non sit potestas nisi à Deo 174. 598

* 3. Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo 598

* 4. quia non sine causa gladium gestet, & quia ministra sit Dei, sed & ulex in iram ei, qui malum fecerit 354. 598

* 9. Diligas proximum tuum tamquam teipsum 154. 527

* 13. Et ut in die honeste ambulemus, non in comestationibus & ebrietatibus, nec in cubilibus & libidibus 695. 697. 712

Rom. 14. * 2. Quidam credit omnia manducanda esse, quidam autem infirmus olere uescitur 685. 697

* 3. qui manducat, ne nullificet non manducantem 697

* 4. Tu quis es qui alienum seruum iudicas: Domino suo stat uel cadis 697. 705

* 6. Et qui manducat, & qui non manducat, Deo agit gratias 698

* 10. Omnes enim stabimus ante tribunal Christi 573

* 17. Non enim est esca & potus regnum Dei, sed iustitia, pax, & gaudium 698

* 20. Ne propter pabulum solueritis opus Dei 692

* 4. Omnia dicta Domini omnibus posita sunt 236

Rom. 15. * 14. Quoniam & ipsi estis pleni dilectione, repleti omni scientia 239

EX I. EPISTOLÀ AD CORIN-
THIOS.

* 3. **G**ratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu 565

* 10. Obsecro ut idipsum & unum loquantur omnes, & non sint schismata 239. 279

* 14. Gratias ago Deo, quod neminem uestrum tinxerim, nisi Crispum & Gaium 279. 710

* 15. Ne quis dicat quod in nomine meo tinxerim 710

* 16. Timxi & Stephanæ domum 279

* 17. Non enim ad tingendum Christus me misit 297

* 18. Verbum enim crucis stultitia est perituris, uirtus autem & sapientia Dei salutem consecutus 565

* 19. Scriptum est enim: Per dam sapientiam sapientium, & pru-

Rom. 7.
Rom. 8.

Rom. 9.
Rom. 10.
Rom. 11.
Rom. 13.
Rom. 14.
Rom. 15.
i. Cor. 1.

	de: tiam prudentium irritam faciam	565			
	* 20. Vbi sapiens, ibi litterator, vbi conquisitor huius aui. Nonne infatuauit Deus sapientiam huius saeculi?	172. 565			
	* 21. Quoniam in Dei sapientia non intellexit mundus, per sapientiam Deum boni duxit Deus, per stultitiam predicationis saluos facere credentes	463. 565			
	* 22. Quoniam Iudaei signa desiderant, & Graeci sapientiam quarunt	ib.			
	* 23. Nos autem predicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam	101. 486 565			
	* 24. Ipsi autem vocatis Iudaeis atque Graecis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam	708			
	* 25. Stultum Dei sapientius hominibus, & inualidum Deo validius hominibus 463. seu, infirmum Dei, fortius homine	565			
	* 27. 28. Infirma (sive stulta) mundi elegit Deus, vt confundat sapientiam seu fortia, & inhonesta, & minima, & contemptibilia qua non sunt, vt confundat qua sunt	235. 277. 391. 424. 565. 576 609 683			
	* 29. Ne gloriatur omnis caro	565			
	* 31. Vt quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino gloriatur.	565			
	* 2. Non enim iudicauit me scire aliquid in vobis quam Iesum Christum, & hunc crucifixum	710			
	* 6. Sapientiam loquimur inter perfectos	566			
	* 7. Loquimur Dei sapientiam in occulto	566			
	* Proposita vero in proposito Dei ante saecula, proposuit gloriam nostram	506			
	* 8. Ceterum si scissent, numquam Dominum gloria crucifixi sent	482. 566			
	* 9. Qua nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt 486. qua preparauit Deus diligentibus se	729			
	* 11. Quis scit qua sunt in Deo (sive Dei) nisi spiritus qui in ipso est?	296. 463. 608. 612			
I. Cor. 2.	* 12. Non enim spiritum mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est	742			
	* 14. Homo animalis non recipit qua sunt spiritus	463. 713			
	* 16. Quis cognouit censum Dei, aut quis illi consiliarius fuit, qui eum instruat, aut omnia intelligentia quis demonstrat illi?	296. 463. 565. 595			
I. Cor. 3.	* 2. Lac vobis dedi, non escam	239. 481. 674			
	* 6. Ego plantauit, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit	736			
	* 7. Iraque neque qui plantat, est quidquam, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus	ib.			
	* 8. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt	ib.			
	* 11. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere prater id quod positum est, quod est Christus Iesus	566			
	* 12. Si quis autem superaedificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, foenum, stipulam	566			
	* 13. Vniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur, & uniuscuiusque opus quale sit ignis probabit	566			
	* 16. Nescitis quia templum Dei sitis, & in vobis inhabitat spiritus Dei	183. 207. 409. 566. 711			
	* 17. Si quis templum Dei vitiauerit à Deo vitiaabitur	198. 566. 711. 713			
	Templum enim Dei sanctum est quod estis vos	566. 711			
	* 18. Nemo seducat semetipsum. Stulti estote vt sitis sapientes	391 566. 711			
	* 19. Sapientia mundi stultitia est penes Deum	235. 391. 463 566			
	Scriptum est: Deprehendes sapientes in nequitia eorum	566			
	* 20. Et rursum. Dominus scit cogitationes sapientium quod sint superuacua	ib.			
	* 21. Nemo gloriatur in homine	ib.			
	* 22. Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive praesentia, sive futura	425. 567			
I. Cor. 4.	* 3. Mihi in modico est vt à vobis interroget, aut ab humano die	710			
	* 4. neque enim mihi conscius sum	710			
	* 5. Occulta tenebrarum illuminabit Christus	566			
	* 6. Christus descendisse causa peccatorum liberandorum	171			
	* 7. Quis enim te discernit? Quid gloriaris, quasi non acceperis? Si vero non accepisti, quid habes quod datum tibi non est?	224. 710			
	* 8. Iam danti estis, iam saturati estis, iam regnatis	710			
	* 9. Putonos Apostolos nouissimos Deus elegit velut bestiarum, quoniam spectaculum facti sumus huic mundo, & angelis, & hominibus	366. 710			
	* 14. Et purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripetema	710			
	* 15. Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui	566. 568 686			
	* 18. Quasi non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam	710			
	* 19. Veniam autem citius si permisit Dominus, & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem	710			
	* 21. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute	ib.			
	* 21. Et quid vultis veniam ad vos in virga, an in spiritu lenitatis	ib.			
	* 1. Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec in gentibus, vt uxorem patris sui quis habeat	710.	I. Cor. 5.		
	* 2. Et vos inflati estis, & non luxistis potius, vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit	566. 705. 710. 711			
	* 3. 4. Damnat huiusmodi hominem dedendum Satanae	366. 710. 715			
	* 5. In interitum carnis vt spiritus saluus fiat in die Domini	566. 709. 710			
	* 6. Nescitis quia modicum fermentum totam desipit conspersione	445. 631			
	* 7. Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus	566			
	* 9. Scripsit vobis non commiseri fornicatoribus	366. 713			
	* 10. Non vtique fornicatoribus huius mundi, ceterum oportebat nos exire de mundo	173. 354. 713			
	* 11. Nunc autem scribo vobis, si quis frater nominabitur in vobis fornicator, aut idololatre, aut fraudator, cum talibus ne quidem cibum sumere	198. 504. 713. 714			
	* 12. Vt quid mihi eos qui foris sunt, iudicare, aut ab humano die: neque enim conscius mihi sum	713			
	* 13. Aferre malum ex vobis ipsis	295			
	* 1. Increpat quod fratres non apud sanctos iudicarentur	705	I. Cor. 6.		
	* 2. An nescitis quoniam & sancti de hoc mundo iudicabunt	184			
	* 3. Nescitis quoniam angelos iudicabimus	184. 465. 685. 710			
	* 6. Sed frater cum fratre iudicio contendit	208			
	* 8. Dico autem nuptis & viduis, vti nubant, si continere non possunt	670			
	* 10. Neque mœchi neque fornicatores, neque molles, neque masculorum concubitores, regnum Dei consequentur	711			
	* 11. Sed haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri	349. 685. 711			
	* 12. Omnia mihi licent, sed non omnia conducunt (sive expediunt)	425. 663			
	* 13. Cibi ventri & venter cibi, Deus & hunc & illos conficit (sive euacuabit); corpus autem non fornicationi, sed Domino & Dominus corpori	711. 751			
	* 14. Quem Dominus suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam	567. 711			
	* 15. Nescitis corpora vestra membra esse Christi. Aferens membra Christi faciam membra fornicaria	522. 707. 711			
	* 16. Non scitis quod qui adglutinetur fornicaria, vnus corpus efficitur. Erunt enim duo in carnem vnâ	712			
	* 17. Qui autem adglutinetur Domino, vnus spiritus est	ib.			
	* 18. Fugite fornicationem. Omne enim delictum quod admiserit homo, extra corpus est: qui autem adulteratur, in corpus suum delinquit	198. 672. 712. 742			
	* 19. Vos estis templum Dei viuus, & iam non estis vestri	707. 711			
	* 20. Empti enim estis pretio magno. Glorificate, & tollite Deum in corpore vestro	198. 390. 566. 686. 707			
	* 1. De quibus autem scribitis, bonum est homini mulierem non contingere	567. 664. 670. 674. 712	I. Cor. 7.		
	* 2. Propter fornicationem autem vnusquisque uxorem suam habeat	663. 674. 712			
	* 3. Vir uxori, & uxor viro debitum reddat	712			
	* 6. Hec autem dico secundum indulgentiam, & non secundum imperium	662			
	* 7. Volo autem vos omnes esse sicut me ipsum	195. 712			
	* 8. Dico autem innuptis & viduis, bonum esse illis, si se permanserint sicut ego	674. 712			
	* 9. Si vero deficiant, nubant, quia praest nubere quam vtri	195 670. 705. 712			
	* 10. Nuptis autem denuncio, non ego, sed Dominus, mulierem à viro non discedere	567. 712			
	* 11. Aut si discesserit, manere innuptam, aut reconciliari viro	567. 712			
	* 12. Si quis frater infidelem habet uxorem, & illa matrimonio consentit, ne dimittat eam	206. 673			
	* 13. Similiter mulier fidelis, infideli nupta, si consentaneum martium experitur, ne dimiserit eum	206. 674			
	* 14. Sanctificatur enim infidelis vir à fidelis uxore, & infidelis uxor à fidelis marito: ceterum immundi essent filii vestri	199. 206 674			
	* 15. In pace autem vocauit vos Deus				
	* 20. Vt quisque fuerit inuentus, ita & perseveret	171.			
	* 21. Qui in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini	209. 673			
	* 22. Tunc liber hominis eras redemptus à Christo, & tunc seruus es Christi, licet manumissus ab homine	209			
	* 25. Praeceptum Dei non habeo, sed consilium do, quasi misericordiam consecutus fidelis esse	662			
	* 26. Inunctus es uxori, nolis quarere solutionem. Solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem	196. 662. 712			
	* 18. Quod si duxeris uxorem, & si nupserit virgo, non peccat. Verumtamen pressuram carnis habebunt huiusmodi, parco autem vobis	195. 674. 712			

* 19 Tempus in collecto est 196.567.568.663.670.671.674.
712.
Superest, & qui habent uxores. sic sint quasi non habeant 196.
453.672.712.
* 31 Et qui videntur hoc mundo, tanquam non utantur; praterit enim habitus huius mundi 190.407.712.
* 32 Ostendit quid nos velut esse 675.
* 33 Maritus hoc in solitudinem habet, quomodo, sibi placeat 221.
663.
* 34 Diuisa est mulier, & virgo inuupta de Dominicis cogitat, uti corpore & spiritu sancta sit. Nupta vero sollicita est, quomodo coniugi sua placeat 195.221.670.674.712.
* 38 Qui matrimonio iungit virginem, bene facit, & qui non iungit, melius facit 195.221.674.712.
* 39 Mulier vincita est in quantum temporis viuere vir eius; si autem mortuus fuerit, libera est; cui vult nubat, tantum in Domino 198.209.567.663.672.673.
* 40 Puto autem quod & ego spiritum Dei habeam 663.742.
* 2 Si quis se putat scire, nondum scit quemadmodum eum oporteat scire 239.710.
* 4 Deestis quae idolis immolantur, scimus quod idolum nihil sit 154.208.567.
* 5 Nam etsi sunt qui dicuntur Dei, sive in caelo, sive in terra 294.
567.
* 6 Nobis tamen vnus Deus Pater, ex quo omnia & nos in illo 294.
413.742.
* 10 Quidam in conscientia vsque nunc idolothytum edunt 697.
710.
* 12 Sic autem delinquentes, percutiendo conscientias fratrum infirmas, in Christum delinquent 697.
* 1 Non sum liber, non sum Apostolus, non Christum Iesum Dominum nostrum vidi 611.710.
* 4 Non enim potestatem habemus manducandi & bibendi? 672.
* 5 & mulieres circumducendi, sicut & ceteri Apostoli 664.
612.710.
* 6 Aut ego solus & Barnabas non habemus hoc operandi potestatem 714.
* 7 Militum rusticorum & pastorum exemplo unumquemque docet viuere 567.
* 8 De bubus terentibus ore libero 468.482. Nunquid de bubus perzinet ad Dominum 567.667.
* 10 Propter nos enim scriptum est
* 12 Et si alij de potestate uestra consequuntur, non magis nos? 710.
* 14 Dominus de Euangelio viuentibus patrocinatur
* 15 Paulus noluit vti legis potestate 567.
* 20 Factus Iudeis Iudeus, ut Iudeos lucrificaret 238.450.
563.
* 22 Omnibus omnia factum sum, ut omnes lucrarer 502.663.675.
* 25 Et illi quidem ut corruptibilem coronam consequantur, nos aeternam consecuturi 136.
* 4 Bibebant autem de consequente eos Petra, Petra autem erat Christus 101.178.482.486.524.567.
* 6 Hac autem exempla nobis sunt facta 171.207.567.
* 7 Manducauerat enim populus, & biberat, & surrexit ludere 567.
* 8 Neque fornicemur, sicut quidam ex ipis fornicati sunt, & ceciderunt una die viginti tria millia 567.
* 11 Hac autem quemadmodum euenerunt illis, scripta sunt ad nos commoneados, in quos fines auorum decurrerunt 567.
611.
* 12 Qui se putat stare, videat ne cadat 710.
* 14 Fugite idololatriam
* 19 Non quasi aliquid sit idolum 154.207.
* 21 Non possumus Dei coenam edere, & coenam demoniorum 154.
* 23 Omnia nihil licent, sed non omnia adfiscant 190.280.
* 25 Omne quod in matello venit, manducate
* 28 Si quis autem dixerit, hoc est, idolothytum, non contigeris 208.
* 33 Ego per omnia omnibus placeo 173.
* 3 Viri caput Christus est 209.567.
Caput mulieris vir 222.570.
Caput Christus Deus 611.
* 4 Omnis vir orans, aut profanans velato capite, deturbat caput suum 222.567.
* 5 Omnis mulier orans aut profanans non velato capite, deturbat caput suum 130.207.221.222.223.
* 6 Turpe est mulieri radi 222.
* 7 Gloria viri est mulier 222.
* 8 Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro 222.567.
* 10 Mulier debet potestatem habere in capite 222.224.567.
* nec nudo capite debet videri propter angelos 189.208.221.222.
567.
* 14 Nec natura vos docet 207.
* 15 Mulier si comam nutriat, gloria est illi 222.223.
* 16 Si quis contentiosus videtur, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei 710.
* 19 Oportet haerese esse, ut electi manifestentur, & reprobi detegantur 234.237.239.241.293.316.342.567.

* 19 Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit 567.
* 1 Nunc de spiritalibus dico 567.
* 3 In spiritu positus, nemo vnquam dicit Anathema Iesum 741.
* 8 Alij datur per spiritum sermo sapientiae, alij sermo scientiae 567.
* 9 Alij fides in eodem spiritu, alij donum curationum 567.
* 9 Alij virtutum, alij prophetiae, alij genera linguarum 568.741.
* 12 Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa; vnum tantum corpus sunt, ita & Christus 568.
* 23 In honestioribus maiorem circumdamus honorem 409.
* 27 Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro 707.
* 31 Meliorum de nationum sectatores simus 195.
* 1 & seq. Omnibus charitativis dilectionem preponi 235.368.
* 3 Si tradidero corpus ad vrendum, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest
* 4 Dilectio benefica est, non inflatur, magnanimitas est 144.
* 5 Non emulatur, non proteruum sapit, non inflatur, nec sua requirit ibid.
* 7 Suffert sua, omnia sustinet, omnia tolerat ibid.
* 8 Nunquam excidet, siue prophetia euacuabuntur, siue scientia consummabuntur, siue lingua exhauriantur ibid.
* 11 Quom parvulus essem, tanquam parvulus loquebar. At ubi vir sum factus, quae parvuli fuerant euacuauit 705.
* 12 Nunc videmus tanquam per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem 610.
* 13 Permanent, fides, spes, dilectio 144.
* 20 Mulieres in Ecclesiis taceant; non enim permittitur eis loqui, sed viros suos consulant 223.280.
* 20 Repuerafcere nos iubet secundum Deum, ut malitia infantis per simplicitatem, ita demum sapientes sensibus simus 316.
* 21 In lege enim scriptum est. Quoniam in alijs linguis & labijs alijs loquar populo huic 568.
* 26 Edat aliquam Psalmum, aliquem visionem, aliquam orationem in ecstasy, si qua lingua interpretatio accessit 568.
* 3 Et spiritus Prophetarum Prophetis subditis sunt 574.741.
* 33 Non enim euerfionis sunt, sed pacis ibid.
* 3 Tradidi enim vobis imprimis, quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris secundum scripturas 483.611.616.617.
* 11 Sive ego, siue illi, sic predicamus 502.713.
* 12 Si autem Christus predicatur quod a mortuis resurrexit, quomodo quidam dicunt in vobis, resurrectionem mortuorum non esse? 420.568.
* 13 quae si non est, non Christus resurrexit 420.
* 14 Si autem Christus non resurrexit, inania est predicatio nostra: vacua est & fides uestra 240.425.483.
* 15 Inuenimur autem falsi testes Dei, qui testimonium diximus aduersus Deum, quod resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit 420.
* 16 Nam si mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit 420.
* 17 Si Christus non resurrexit, vana est fides uestra, quia adhuc in delictis uestris estis 420.
* 18 Et qui in Christo dormierunt, perierunt ibid.
* 19 Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus 413.
* 21 Qui per hominem mors & per hominem resurrectio 420.568.
* 22 Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur 420.
* 23 Vnusquisque autem in suo ordine 420.
* 24 Quom tradiderit regnum Deo & Patri 607.
* 25 Oportet enim regnare, donec ponat inimicos eius sub pedes eius 568.607.
* 28 Tunc & ipse filius subiectus erit ei, quom subiecit sibi omnia 463.607.612.
* 29 Quid facient ij qui pro mortuis baptizantur, si non quae baptizantur, corpora resurgunt 420.569.
* 30 Quid & nos omni hora periclitamur 420.
* 31 Quotidie morior ibid.
* 32 Ad bestias pugnaui Ephesi Manducemus & bibamus, cras enim moriemur 420.675.697.
* 33 Bonos corrumpunt mores congressus mali (alias confabulationes male) 197.198.
* 35 Sed dicens quidam: Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore venient? 420.569.
* 36 Stulte quod feminas, non viuificabitur, nisi mortuum fuerit 422.
* 37 Et quid feminas? non corpus quod futurum est, feminas, sed nudum granum, si forte frumenti aut alius eiusmodi 422.569.
* 38 Deus autem dat illi corpus sicut vult 422.569.
* 39 Non omnis caro eadem caro, sed alia caro hominum, alia pecudum, & volucrum, alia piscium 422.569.
* 40 Et corpora caelestia atq; terrena ibid.
* 41 Et alia gloria solis, & alia luna, & stellarum alia 422.569.
* 42 Stella a stella differ in gloria 422.569.577.594.
* 43 Seminatur seu feritur in corruptela, resurgit in incorruptela. Seminatur in dedecoratione, resurgit in gloria. Seminatur in infirmitate, resurgit in virtute 422.577.

1. Cor. 12.

1. Cor. 13.

1. Cor. 14.

1. Cor. 15.

1. Cor. 8.

1. Cor. 9.

1. Cor. 10.

1. Cor. 11.

* 44	Seminatur corpus animale, resurgit spiritale. Si est corpus animale, est & spiritale, sicut scriptum est	423. 577.	* 16	Sed etsi exterior homo noster vitatur vi persecutionum, sed interior renouatur de die & die	417. 569.	
* 45	Factus est homo primus in animam viuam, nouissimus Adam in spiritum viuificantem	395. 396. 422. 423. 569.	* 17	Quod ad presens est temporale & leuis pressura nostra, per supergressum aeternum gloria pondus perficiet in nobis	417. 598.	
* 46	Non prius quod spiritale	569.	* 18	Non intuentibus qua videntur, sed qua non videntur	417. 598.	
* 47	Primus homo de terra limo seu terra choicus, secundus homo de caelo	393. 395. 420. 423. 569. 631.	* 1	Scimus enim quoniam etsi terrena domus nostra huius tabernaculi dissoluatur, habemus domum non manufactam aeternam in caelis	418. 570.	
* 48	Qualis choicus, tales & choici: qualis caelestis, tales & caelestes	420. 569.	* 2	Ingeniscimus qui sumus in tabernaculo corporis terreni, quod de caelo est superindui cupientes	321. 418. 570. 612.	
* 49	Portemus & imaginem supercaelestis, portauimus enim imaginem choici	420.	* 3	Si quidem & despoliati non inueniemur nudi (seu exuti, non nudinuentiamur.)	418. 570.	
* 50	Caro & sanguis regnum Dei consequi non possunt, 420. 421. 569 572. Ita nec corruptela incorruptelam hereditati habebit. Ibidem. ubiq.		* 4	Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis, ingenimus quod grauemur, nolentes mortem experiri, sed vita praeniri, ut deuoletur mortale hoc a vita	418. 423. 570.	
* 51	Omnes quidem resurgemus, sed non omnes demutabimur	418. 471. 569.	* 5	Qui autem efficit in hoc ipsam, Deus qui dedit nobis arrabonem Spiritus	570.	
* 52	in atomo, in oculi momentaneo motu in nouissima tuba mortui resurgent incorrupti	418. 422. 423. 424. 489. 569. 570.	* 6	Audientes igitur semper, & scientes quoniam dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino	419. 570.	
* 53	Oportet autem corruptiuum siue corruptibile hoc induere incorruptelam seu incorruptionem, & mortale istud induere immortalitatem,	417. 418. 422. 423. 424. 570.	* 7	Per fidem enim incedimus, non per speciem	419.	
* 54	Quum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet verbum quod scriptum est: Vbi est mors victoria (vel contentio) tua? ubi est mors aculeus tuus?	420. 423. 424. 569.	* 8	Fidentes autem & bonum ducentes, audientes autem & bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & immigrari seu praesentes esse ad Dominum	419. 570.	
* 56	Virens autem delinquentia lex	421.	* 6	Et ideo gestimus siue peregrinantes, siue immorantes, placabiles illi esse	419.	
* 57	Deo autem gratias, qui praestare dignatus est nobis victoriam per Iesum Christum	570.	* 10	Omnes enim nos manifestari oportet pro tribunali (siue ante tribunal) Christi, ut unusquisque reportet per corpus secundum qua gessit, bonum siue malum	419. 425. 570.	
I. COR. 16.	* 21	Si quis non amat Dominum Iesum, sit Anathema Maranatha	710	* 17	Vetera transierunt, noua oriuntur	501. 507. 522. 564. 570. 576.

EX II. EPISTOLA AD Corinthios.

2. COR. I.	* 3	B enedictus Deus Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum	570.	* 5	In plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis	711. ibid.
	* 8	Nolumus vos ignorare fratres de pressura nostra apud Asiam, quod super quam grauati sumus supra vires, ut de vita habitaremus	420. 421.	* 6	In castitate	ibid.
	* 12	Pignus promissae hereditatis	741.	* 14	Nolite iugum ducere cum infidelibus	156. 199. 575.
2. COR. 1.	5	Si quis autem contristauit, non me contristauit, sed ex parte, ne vos oneret omnes	710.	* 15	Nihil communione est lumini & tenebris, vita & morti qua communio Christi & Belie	156. 173. 184. 208. 483. 711.
	6	Sufficit eiusmodi homini increpatio ista, qua a multis fit	710.	* 16	Aut quis consensus Dei & idolis?	711.
	* 7	Ne forte abundantiori tristitia absorbeat, qui eiusmodi est ibidem.			Vos estis templum Dei viui	707. 711.
	* 8	Propter quod rogo vos, ut constituatis in eum dilectionem	709. 710.		dicunt enim: Inhabitabo in vobis, & inambulabo, & ero Deus illorum, & illi erunt mihi populus	711.
	9	In hoc enim & scripsi, ut cognoscam probationem vestram, quod in omnibus obadiuisti mihi	709.	* 17	Propter quod descendite de medio eorum, & separamini, & immundum ne atigeritis	575. 711. 713.
	* 10	Sicut autem donaueritis, & ego. Nam & ego si quid donauit, donauit in persona Christi, ne fraudemur a datana, quoniam non ignoramus iniectiones eius	ibid.	* 1	Habentes igitur promissionem istam, emundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perspicientes castimoniam in Dei timore	570. 711.
2. COR. 3.	* 3	et si non littera, ut spiritus eius	570. 711.	* 5	Quum venissemus Macedoniam, nullam remissionem habuit caro nostra: in omnibus compressi, extrinsecus pugna, intrinsecus timor	418. 483.
	* 6	Littera occidit, spiritus vero viuificat	570.	7	Non ex tristitia, aut ex necessitate	129.
	* 7	De velamine Moysis, quo faciem tegebat in contemplabilem filius Israel, ut claritatem maiorem defenderet noui Testamenti, quod manet in gloria, quam veteris, quod euacuari habebat	423. 570.	* 2	Respondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo	570.
	* 14	Sed obtusi sunt sensus mundi. Ad hodiernum velamen id ipsum in corde eorum	570.	* 13	Pseudoapostoli operarij dolosi, transfiguratores sui,	235. 503. 570.
	* 16	Quum vero conuerterit ad Deum, auferetur velamen	570.	* 14	Ipse enim Satanas transfiguratus se in angelum lucis,	235. 361. 424. 570.
	* 17	Vbi spiritus Domini, ibi libertas	741.	* 23	In laboribus abundantius, in carceribus plurimum, in mortibus saepius	598.
	* 18	Nos iam aperta facie contemplantes Christum, eadem imagine transfiguramur a gloria in gloriam, tanquam a Domino spirituum	570.	* 24	A Iudaeis quinquies quadragenas citra unam accepi	ibid.
2. COR. 4.	* 1	Propterea habentes in ministrationem istam, secundum quod misericordiam consecuti sumus, non desicimus	570. 712.	* 25	Ter virgis caesus, semel lapidatus	ibid.
	* 2	Se d abdicamus occulta dedecoris	570. 711.	* 27	In labore, in arumna, in vigiliis multis, in fame & siti, in ieiuniis multis	295.
	* 4	In quibus Deus aut huius excacauit mentes infidelium qui est imago Dei	570.	* 2	Paulum ereptum in tertium usque coelum	238. 571. 634.
	* 6	Quoniam Deus est, qui insit de tenebris lucem illucescere, relaxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suae in persona Christi	419. 570.	* 4	& delatum in paradysum audisse arcana	571. 597.
	* 7	Habemus thesaurum hunc in testaceis vasculis, cuius vasa eminentiam virtutis Dei sapient	408. 419. 570.	* 7	Datus est mihi sudes carnis meae angelus Satanae, qui me colaphizat	571. 683. 710.
	* 8	In omnibus tribulamur, sed non coangustamur; indigemus, sed non superindigemus	419. 598.	* 8	Propter quod ter Dominum rogavi ut descenderet a me	571. 683.
	9	Persecutionibus agitatur, sed non derelinquimur, deicimur, & non perimus	598.	* 9	Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur	409. 420. 448. 453. 571. 683. 710.
	10	Semper mortificationem Christum in corpore nostro circumferentes	ibid. 419. 570. 598.	10	Propter quod boni duco in infirmitatibus, in iniuriis, in necessitatibus, in persecutiombus, in angustiis pro Christo	598.
	* 11	Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum, ut & vita Iesu manifestetur in corpore nostro mortali	419.	* 21	Nervus sum cum venero humiliter me Deus, & lugeam multos eorum, qui ante deliquerunt, & penitentiam non egerunt super immunditia quam admiserunt, fornicatione, & vilitate	711.
	* 13	Habentes eundem spiritum sicut scriptum est: Credidi, propter quod locutus sum, & nos credimus, ideo loquimur	741.	* 1	In tribus testibus stabit omne verbum	344. 571.
	* 14	Scientes quod quis suscitauit Iesum, & nos suscitabit cum ipso, qui iam resurrexit a mortuis	419.	* 2	Pradixi enim & pradico, ut praesens vobis, & non absens sis, qui ante peccauerunt, & ceteris omnibus, quoniam si venero, iterum non parcam	571.
				* 10	Durius agendi in praesentia potestatem a Domino datam adfirmat. Non in destructionem, sed in adificationem,	206. 571.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

* 1	N on ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum Apostolum constitutum	238. 562. 616. 722.	Gal. 1.
* 6	Miror vos tam cito transferri ab eo qui vos vocauit in gratiam ad aliud Euangelium	239. 450. 563.	

Gal. 2.

- * 7 Sunt aliqui qui vos conturbant, & volunt pervertere Euangelium Christi 502.
- * 8 Etiam si angelus ex caelo aliter Euangelizauerit quam nos; seu praenauerit uobis Euangelium prater id quod praedicauiimus uobis anathema sit 235.238.397.502.563.630.
- * 10 Si hominibus uellem placere, Christi seruus non essem 173.
- * 13 Paulus de persequutore factus Apostolus 238.563.
- * 4 Emulator existens patrum traditionum 422.704.
- * 16 Statim non reuili ad carnem & sanguinem 422.
- * 1 Post annos quatuordecim ascendit Hierosolimam, ut conferrem cum illis de Euangelij regula, ne in vacuum tot annis currerem aut cucurrissem 238.502.563.
- * 3 Nec Titus qui mecum erat, circumcidat 563.564.630.
- * 4 Propter falsos superinductitios fratres, qui subintrauerant ad speculandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, ut nos subigerent seruituti 562.563.
- * 5 Nec ad horam cessamus subiectioni 563.
- * 6 Dextras Paulo iunxerunt siue dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes 238.450.
- * & de officij distributione pepigerunt, uti nos in nationes; illi in circumcissionem 563.
- * 10 tantum ut meminissimus egenorum 563.
- * 11 Paulus reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij ueritatem 238.563.
- * 12 Prius quam uenirent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat; quum autem uenissent, subtrahabat se, timens eos qui erant ex circumcissione 502.563.
- * 14 Sed quum uiderem quod non recto pede incederent ad ueritatem Euangelij 502.569.

Gal. 3.

- * 1 Offensati Galatae, quis uos fascinoit? 239.
- * 6 Abraham Deo credidit, & deputatus est ei iustitia 143.563.671.
- * 7 Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, filij sunt Abrahae 563.671.
- * 8 Quia ex fide iustificat gentes Deus, praenunciavit Abrahae, quia in semine tuo benedicentur omnes Nationes 397.563.
- * 6 Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham 563.
- * 10 Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt 96.563.
- * 11 Iustus ex fide uiuet 563.
- * 13 Maledictus omnis qui pependerit in ligno 101.143.563.
- * 15 Secundum hominem dico; tam enim testamentum hominis nemo spernit, aut superordinat 564.
- * 16 Abrahae dicta sunt promissiones & semini eius. Non dixit: seminibus, quasi pluribus, sed semini, tanquam uni, quod Christus est 397.564.
- * 17 Post quadringentos & triginta annos data est lex 96.
- * 20 Mediator autem unius non est, Deus autem unius est 564.743.
- * 22 Sed concluserat omnia lex creatoris sub delictum, & totum mundum deduxerat in reatum, & omne os obstruxerat, ne quis gloriaretur per illam 564.572.
- * 26 Omnes enim filij estis fidei 564.
- * 27 Quotquot enim in Christo tincti estis, Christum induistis 414.484.707.

Gal. 4.

- * 28 Non est seruus, neque liber 209.
- * 3 Adhuc securum boni in me dico dum essemus paruuli, sub elementis mundi eramus positi ad deseruendum eis 240.564.630.
- * 4 Quum autem euenit impleri tempus misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege 222.564.568.731.
- * 5 Ut eos qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus 564.
- * 6 Ut certum esset nos filios Dei esse, misit spiritum suum in corda nostra, clamantem Abba Pater 564.
- * 8 Sed ergo his, qui non natura sunt Dei, seruitus 564.
- * 6 Post haec itaque diuitias non erat reuerendum ad infirma & mendicamenta 240.564.
- * 10 Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos 450.564.692.696.
- * 19 Filij mei, quos parturio rursus, donec formetur Christus in uobis 568.674.
- * 20 Vos autem non sic didicistis Christum 568.
- * 22 Abraham duos liberos habuit, unum ex ancilla, & unum ex libera 564.
- * 23 Sed qui de ancilla, carnaliter natus est; qui uero ex libera, per repromissionem: quae duo argumenta allegorice cucurrisse constat 482.564.674.
- * 24 Haec enim sunt duo testamenta, unum à Syna monte generans in seruitutem 482.564.695.
- * 26 Alium generans, seu Ierusalem, quae sursum est, quae est mater nostra 489.564.573.
- * 31 Propter quod fratres non sumus ancilla filij, sed libera, qua libertate Christus nos manumisit 564.
- * 1 State & nolite iterum iugo seruitutis contineri ibid.
- * 2 Inuehitur in obseruatores circumcissionis 240.450.502.565.705.
- * 5 Nos enim spiritu ex fide iustitia expectamus 413.
- * 6 Nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid ualeat, neque pra-

Gal. 5.

- putium, sed fides per dilectionem perficitur 564.
- * 7 Currebatis bene, quos uos impeditur ueritati non obedire? 239.
- * 10 Qui autem turbat uos, iudicium feret 564.
- * 12 Utinam abscondantur seu praedantur qui uos conturbant siue subuertunt 346.
- * 14 Totam enim lex in uobis adimpleta est: Diliges proximum tuum tanquam te 564.
- * 17 Caro aduersus spiritum concupiscit, & spiritus aduersus carnem 409.
- * 19 Manifesta sunt opera carnis, fornicatio, immunditia, lasciuia 235.356.419.569.712.713.716.
- * 21 quae praedico uobis quoniam qui talia agunt, regnum Dei non sunt consecuturi hereditate 421.712.
- * 2 Onera uestra iniucem sustinete, & sic adimplebitis legem Christi 564.565.
- * 7 Erratis, Deus non deridetur; quae enim seminauerit homo, haec & metet 424.565.
- * 9 Bonum enim facientes non fatigemur; seu bene facientes ne tadeat. Tempore enim suo metemus 565.
- * 10 Dum habemus tempus, operemur bonum 565.
- * 12 Quicumque enim uolunt placere in carne, hi cogunt uos circumcidi 183.238.
- * 14 Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo 565.
- * 16 Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia 502.
- * 17 Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo gesto 409.565.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

- v. * 9 Deum proposuisse in semetipso in sacramento uoluntatis suae 574.671.
- * 10 ad dispensationem adimpletionis temporum recapitulare omnia in Christum, quae in caelis, & quae in terris 574.671.
- * 12 Ut simus in laudem gloriae illius nos qui prosperauimus in Christum, in quo & uos quum audissetis sermonem ueritatis Euangelium 574.
- * 13 In quo credidistis, & signati estis spiritu promissionis eius sancto ibid.
- * 15 Et ego audiens fidem uestram quae est in Christo Iesu, & dilectionem in omnes sanctos 239.
- * 16 non cesso gratias agens ibid.
- * 17 Pater gloria det uobis spiritum sapientiae & agnitionis 574.616.
- * 18 Illuminatos cordis oculos, ut sciatis quae sit spes uocationis eius, & quae diuitiae 574.
- * 20 Quis inoperatus est in Christum ualentiam suam, suscitando eum à mortuis, & collocando eum ad dexteram suam, & subiuciendo omnia 574.
- * 1 Quum essetis mortui delictis 574.
- * 2 in quibus ingressi eratis secundum eum mundi huius, secundum principem potestatis aeris, qui operatur in filiis incredulitatis ibid.
- * 3 In quibus & nos omnes conuersati sumus, facientes concupiscentias & uoluptates carnis, & sumus natura filij iracundiae 346.349. sicut & ceteri. 570.574.
- * 10 Ipsi sumus factura conditi in Christo 574.
- * 11 Memores estote uos aliquando nationes in carne fuisse, qui appellamini preputium ab ea qua dicitur circumcisio in carne manusuata 574.
- * 12 quod essetis illo in tempore sine Christo alienati à conuersatione Israelis, & peregrini testamentorum & promissionis eorum spem non habentes, & sine Deo in mundo ibid.
- * 13 At nunc in Christo uos, qui eratis longe, facti estis prope in sanguine eius ibid.
- * 14 Ipse est pax nostra, qui fecit duo unum, soluto medio pariete inimicitiae in carne sua ibid.
- * 15 Legem praeceptorum sententiae uacua faciens, ut duos conderet in semetipso ibid.
- * 16 Ut reconciliet ambos Deo in uno corpore, interficiens inimicitiam in eo per crucem ibid.
- * 17 Adnuntiavit pacem eis qui prope ibid.
- * 18 Et eis qui longe accessum consecuti simul ad patrem ibid.
- * 19 iam non estis peregrini nec aduena, sed cives sanctorum & domestici Dei ibid.
- * 20 Superadificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu 526.574.
- * 8 Data est mihi gratia nouissimo omnium 574.
- * 9 Illuminaui omnes, quae dispensatio sacramenti occultis ab auiis in Deo qui omnia condidit ibid.
- * 10 Ut nota fiat principatibus & potestatibus in supercaelestibus per Ecclesiam multifaria sapientiae Dei ibid.
- * 17 Per fidem & in cordibus uestris 418.
- * 5 Unus Dominus, unus baptisimus, una Ecclesia in caelis 279.569.752.
- * 8 Ascendens in sublimitatem, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona filijs hominum 565.575.
- * 9 Nec ante ascendit in sublimiora caelorum, quam descendit in inferiora terrarum 360.

Gal. 6.

Ephesi.

Ephesi.

Ephesi.

Ephesi.

- * 10 Qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes caelos, ut imple-
ret omnia 738.
- * 15 Caput nostrum Christus est 575. 686.
- * 22 Deponere veterem hominem qui corrumpitur per concupiscenti-
am seductionis 419.
- * 23 Renouamini autem Spiritu sensus 419.
- * 24 Et induite nomen hominem qui secundum Deum conditus est,
in sua iustitia & religione veritatis ibid.
- * 25 Deponentes mendacium loquimini veritatem unusquisque ad
proximum suum, quoniam membra alterutrum sumus 419.
575.
- * 26 Irascimini & nolite delinquere, sol non recipiat super iracundiam
vestram 130. 144. 419. 575. 714.
- * 27 Nolite locum dare malo 685.
- * 30 Nolite contristare Spiritum sanctum 136. 154.
- * 32 Donantes iniucem, sicut & Christus donauit nobis 705.
- * 3 Fornicatio autem immunditia omnis ne nominetur quidem in-
ter vos, sicut decet sanctos ibid.
- * 3 Hoc scientes quod omnis fornicator aut immundus non habeat
Dei regnum 713.
- * 6 Nemo vos seducat inanibus verbis. Propter hoc venit ira Dei in
filios incredulitatis ibid.
- * 7 Nolite participes esse eorum ibid.
- * 8 Eratis & vos aliquando tenebrae 349. 713.
- * 11 Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, immo &
reincite ea 685. 613. 715.
- 12 Quae enim in occulto ab eis fiunt, turpe est edicere 713.
- 16 Redimentes tempus, quia dies nequam sunt 685.
- * 18 Nolite inebriari vino in quo est luxuria 575. 713.
- * 19 Loquentes vobismetipsis in Psalmis & hymnis 575.
- * 22 Mulieres viris subditae sint ibid.
- * 23 Christus caput est Ecclesiae ibid.
- * 25 Carnem suam diligit qui uxorem diligit, sicut & Christus Ec-
clesiam, & seipsum iradidit pro ea ibid.
- * 29 Nemo carnem suam odio habet, sed & nutrit, & fouet eam, sicut
& Christus Ecclesiam ibid.
- * 32 Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & erunt duo in
carnem unam. Magnum sacramentum in Ecclesiam & Chri-
stum 321. 345. 349. 482. 575. 670. 671. 692.

Ephes. 5.

Ephes. 6.

- EX EPISTOLA AD PHI-
lippenses.
- * 3 Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri super commu-
nicatione vestra in Euangelio Christi 239.
 - * 14 Quod alij ex fiducia vinculorum eius audientius sermonem enun-
tiant 576.
 - * 15 Nonnulli per inuidiam & contentionem, quidam vero & per
sermonis existimationem 576.
 - * 16 Plerique ex dilectione 576.
 - * 17 Nonnulli ex emulatione, iam aliqui & similitate Christum pra-
dicant ibid.
 - * 18 Nihil in eis sine causatione sine veritate Christus adnuntietur
ibidem.
 - * 20 Et nunc magnificabitur Christus in corpore meo 190.
 - * 23 Cupio recipi, & esse cum Christo 144. 156. 196.
 - * 29 Beati quibus donatum est non tantum credere in Christum, sed
etiam pati pro ipso 598.
 - * 30 Eudem agonem habentes quem in me vidistis, & nunc auditis
ibidem.
 - * 6 Qui quum in effigie Dei esset constitutus, non rapinam existima-
uit seu arbitratu est aequalem se Deo esse, sine parari Deo 576.
608. 734.
 - * 7 Sed ex haustu semetipsum accepta effigie serui, in veritate & si-
militudine hominum factus, & figura inuentus ut homo 467.
470. 576. 734.
 - * 8 Humiliauit se obediens factus usque ad mortem, mortem autem
crucis 390. 576. 675. 734.
 - * 9 Propterea Deus illum superexaltauit, & dedit illi nomen quod
est super omne nomen 733. 734.
 - * 10 Ut in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium &
infernorum ibid.

Philip. 1.

Philip. 2.

- 11 Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Iesus Chri-
stus in gloria est Dei patris ibid.
- * 15 In quo lucetis sicut luminaria in mundo 208.
- * 17 Nam & si labor super sacrificium, gaudeo & congaudeo omnibus
vobis 598.
- * 18 Perinde & vos gaudete, & congaudeate mihi ibid.
- * 2 Videte canes, videte malos operarios 175.
- * 3 Nos sumus circumcisio 190.
- * 7 Quae autem retro lucrifeceram, hac modo detrimento mihi de-
puto 576.
- * 8 Haec ac si stercora existimo praeparatione agnitionis Christi
ibidem.
- 9 Habens iustitiam non meam iam qua ex lege, sed qua per ipsum
ibidem.
- * 11 Si qua concurrant in resurrectionem qua est a mortuis 413.
- * 12 Non quia iam accepti aut consummatus sum 413.
- 13 Vnum autem (qua quidem retro sunt obliuisceris, ad ea vero qua
sunt priora, extendens meipsum) 195. 413. 706.
- * 14 Ad destinatum persequor, sed brauium supernae vocationis Dei in
Christo Iesu 413. 750.
- * 15 Si quid ignoratis, Deus vobis reuelabit 206. 695.
- * 20 Municipatus noster in caelis est
unde & saluatorem nostrum expectamus Iesum Chri-
stum 489.
- * 21 Qui transfigurabit corpus nostrae humilitatis conformale corpori
claritatis seu gloriae suae 420. 424.
- * 3 Quorum nomina sunt in libro vite 209.
- * 5 Probrum vestrum coram hominibus appareat 191.

Philip. 3.

Philip. 4.

EX EPISTOLA AD CO-
lossenses.

- * v. 5 De spe reposita in caelis, quem audistis in sermone veritatis
Euangelij 575.
- * 6 Quod peruenit ad vos, sicut & per totum mundum ibid.
- * 15 Qui est imago Deo inuisibilis, primogenitus conditionis omnis
creatura 575. 576. 607. 733. 734. 739. 741. 745.
- * 16 Quoniam in ipso condita sunt vniuersa in caelis & in terra visibi-
lia, siue throni siue dominationes, siue principatus, siue po-
testates, cuncta per illum & in illo sunt condita 449. 575. 732.
733. 734. 743.
- * 19 Quia boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare
575.
- * 20 In semetipsum reconciliari omnia pacem faciens per crucis sua
sanguinem conditis in Christo in caelis & in terra 575.
- * 21 Ita & nos quondam alienatos & inimicos sensu in malis operibus
& 22 creatori redigi in gratiam ibid.
- * 24 Adimpleto reliqua pressurarum Christi in carne pro corpore eius
quod est Ecclesia ibid.
- 2 Damnat eos qui non putarent Iesum esse filium Dei 240.
- * 8 Videte ne quis vos circumueniat per Philosophiam & inanem
seductionem, quae fit secundum elementa mundi (siue traditio-
nem hominum) 235. 342. 575.
- * 9 Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter
742.
- * 11 In quo circumcisi estis, circumcisio non manufacta in expolia-
tione corporis carnis 408.
- * 12 Consepulti ei in baptismo, & conuersi citati in eo per fidem effica-
ciae Dei, qui illum suscitauit a mortuis 413.
- * 13 Et vos quum mortui essetis in delictis & praepositione carnis ve-
stre, viuificauit cum eo donatis vobis omnibus delictis 413. 575.
- * 14 Liberans hominem per lauacrum, donato ei chirographo mortis
714.
- * 15 Christus excutus carnem, potestates de honestauit palam, trium-
phans illis in semetipso 733.
- * 16 Nemo vos iudicet in cibo & potu, & in parte diei festi, & neome-
nia, & Sabbati 576. 752.
- * 17 Quia est umbra futurorum, corpus autem Christi 576.
- * 18 Taxat eos qui ex visionibus angelicis dicebant cibis abstinen-
dum, ne adigeritis, ne gustaueritis, volentes in humilitate
sensus incedere 576.
- * 19 non tenentes caput, ex quo omne corpus per nexum concatenat-
um, & fibula caritatis membris mutuis in nexum atque con-
cretum crescit in Deum ibid.
- * 20 Si cum Christo mortui estis ab elementis mundi, quomodo quasi
quidam viuentes in mundo sententiam fertis 413. 420.
- * 22 Secundum praeccepta & doctrinam hominum 576.
- * 1 Si resurrexistis cum Christo, ea qua sursum sunt querite, ubi est
Christus in dextera Dei sedens 413.
- * 2 Ea qua sursum sunt sapite, non qua deorsum 413.
- * 3 Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in
Deo ibid.
- 5 Mortificate membra vestra qua sunt super terram, fornicatio-
nem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, &
turpilium 713.

Coloss. 1.

Coloss. 2.

Coloss. 3.

EX I. AD THESSALONICENSES.

- * v. 6 Quae valiter conuersi sitis ab idolis ad seruendum vno & vero
Deo 413.

1. Thess. 1.

10 Et expectandum è caelis filium eius, quem suscitauit ex mortuis Iesum 413.

1. Theff. 2. * 3 *Aduocatio nostra non ex seductione, nec in immunditia* 713.

* 15 *Domini interfecerunt & Prophetas suos Iudaei* 572.

* 19 *Qua spes nostra vel gaudium vel exultationis corona, quam & vos coram Domino nostro Iesu Christo in aduentu ipsius?* 413.

1. Theff. 3. 5 *Propierea & ego amplius non sustinent nisi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentauerit vos is qui tentat* 129.

* 13 *Coram Deo & patre nostro, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum uniuersis sanctis eius* 413.

1. Theff. 4. * 3 *Et haec est uoluntas Dei, sanctimonia uestra, ut abstineatis à spiritu* 572. 661. 713.

* 4 *Ut sciat unusquisque uestrum uas suum tractare in sanctificatione & honore* 410. 572. 713.

5 *Non in libidine concupiscentia, sicut gentes quae Deum ignorant* 713.

11 *Et operemini manibus uestris* 171.

* 13 *Ceterum nolo uos ignorare de his qui obdormierunt, ne contristemini dormitione cuiquam, sicut nationes quae spe carent* 143. 413. 572.

* 14 *Si enim credimus quod Iesus mortuus sit & resurrexerit, sic & Deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cum ipso* 413. 572.

* 15 *Hoc enim dicimus uobis in sermone Domini, quod nos qui uiuimus, qui remanemus in aduentum Domini nostri, non praenociemus eos qui dormierunt* 413. 418. 572.

* 16 *Quoniam ipse Dominus in iussu & in uoce archangeli & tuba Dei descendet de caelo, & mortui in Christo primi resurgent* 413. 418.

* 17 *Deinde nos qui uiuimus, simul cum illis tollemur in nubibus, obuiam Domino in aera, & ita semper cum Domino erimus* 413. 418. 489. 572.

1. Theff. 5. * 1 *De temporibus autem & temporum spatii non est necessitas scribendi uobis* 413.

* 2 *Ipsi enim certissime scitis quod dies Domini, quasi situr nocte ita adueniet* 413.

* 3 *Quum dicent, pax & tuta sunt omnia, tunc illis repentinus insuet inierit* *ibid.*

* 14 *Sustinete infirmos, consolamini pusillanimes* 685.

* 19 *Spiritum ne extinguatis* 572.

* 20 *Prophetas nolite nihil haberi* 572.

* 21 *Omnia examinate, quod bonum est tenete* 235.

* 23 *Ipse autem Deus pacis sanctificet uos totos, & integrum corpus uestrum, & anima, & Spiritus sine querela conferentur in praesentia Domini* 420. 574.

EX II. AD THESSALONICENS.

1. Theff. 1. * 4 *Ut gloriemur in uobis in Ecclesijs Dei pro tolerantia uestra in fide, in omnibus persecutionibus & pressuris, quibus sustinetis ostentationem iustitiae Dei* 598.

* 5 *Ut digni habeamini regno eius, pro quo & patimini* *ibid.*

* 6 *Iustum est adflatoribus nostrae rependat adflactionem* 573.

* 7 *& nobis qui afflictemur, requiescem, & in reuelatione Domini Iesu uenientis à caelo cum angelis uirtutis sua* 573.

* 8 *& in flammam ignis dantis uisionem ad exigentiam de eis, qui Deum ignorant, & qui non obadiunt Euangelio* *ibid.*

* 9 *Qui poenam luent exitalem aeternam à facie Domini nostri Iesu Christi, & congregationem nostram ad illum* 414.

2. Theff. 2. * 1 *Obsecro autem uos, fratres, per aduentum Domini & à gloria ualentis eius* *ibid.*

* 2 *Ne cito commoueamini animo, neque turbeamini, neque per Spiritum, neque per sermonem, neque per Epistolam, ac si per nostram, quasi insit dies Domini* 237. 413.

* 3 *Ne quis uos seducat ullo modo, quoniam nisi ueniat abscissio primo, & reueletur delinquentia homo finis perditionis* 44. 91. 413. 573.

* 4 *Quia aduersatur & superexaltatur in omne quod Deus dicitur, uel religio, uti sedeat in templo Dei, adfirmans Deum se* 361. 413. 574.

5 *Nomine meministis quod quum apud uos essem, haec dicebam uobis?* 413.

* 6 *Et nunc quid detineat, scitis, ad reuelandum eum in suo tempore* 413. 573.

* 7 *Iam enim arcanum iniquitatis agitur, tantum qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat* *ibid.*

* 8 *Et tunc reuelabitur iniquus quem Dominus Iesus interficiet Spiritu oris sui, & euacuabit apparentia aduentus sui* 573.

* 9 *Cuius est aduentus secundum operationem Satanae in omni uirtute & signis atque portentis mendacij* *ibid.*

* 10 *& in omni seductione in iustitia eius qui pereunt* *ibid.*

* 14 *Qui autem non obaudierit sermonei uostro, per Epistolam hunc notate, ne committamini illi, ut reuereatur* 573. 710. 713.

* 15 *Non quasi inimicum deputantes, sed quasi fratrem oburgantes* 573. 710. 713.

EX I. EPIST. AD TIMOTH.

* 4 *Neque intendere fabulis & genealogiis in determinatis* 235. 305. 342. 447.

15 *Christus uenit in hunc mundum, ut peccatores saluos faceret, quorum primus sum ego* 713.

16 *Sed misericordiam sum consecutus, quoniam ignorans feci, in incredulitate* *ibid.*

* 17 *Regi autem seculorum immortalis, inuisibilis, soli Deo* 611. 728.

* 18 *Hanc denuntiationem commendo apud te, filiule Timothee* 238.

* 20 *Hymenam & Alexandrum Satana tradidi, ut emendarentur non blasphemare* 683. 684. 710.

* 2 *Nos pro salute Imperatorum Deum inuocamus aeternum* 43. 44. 91.

* 5 *Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus* 395. 421. 674. 733. 734.

* 7 *Paulus Apostolus doctor nationum* 711.

* 9 *Similiter & mulieres in habitu ornato cum uerecundia & sobrietate* 109. 223.

* 12 *Docere autem mihi terem non permitto* 223.

* 15 *Salua tamen fiet per generationem liberorum* *ibid.*

1 *Si quis Episcopatum concupiscit, bonum opus concupiscit* 346.

* 3 *Oportet Episcopum esse unius uxoria uirum, sobrium, bene moratum, ornatum, hospitalem, docibilem* 663. 673. 674.

4 *non uino deditum, non manu promptum, non cadentem, non pugnam non pecunia amantem* *ibid.*

5 *Sed domum regentem, & filiorum curantem disciplinam, & ab extraneis bonam famam facientem* *ibid.*

* 1 *Spiritus manifeste dicit, quod in nouissimis diebus recedent quidam à fide, ad tentantes spiritibus seductoribus, doctrinis demoniorum* 235. 742.

2 *In hypocrysi mendaciloquorum, cauteriatam habentium conscientiam suam* *ibid.*

3 *Prohibentium nubere, & abstinere à cibis, quos Deus creauit, ad proficiendum cum gratiarum actione fidelibus & his qui cognouerunt Deum* 675. 692.

* 4 *Omnia creatura bona Dei, & nihil reiicendum, quod cum gratiarum actione percipitur* 675. 751.

* 5 *Sanctificatur enim per uerbum Dei & orationem* 675. 751. 752.

* 10 *Salutificator omnium hominum, & maxime fidelium* 675.

* 22 *Nuptiarum interdictores iugillat* 240.

* 9 *Uirum eligatur non minus sexaginta annorum, qua fuerit unius uiri uxor* 196. 223.

* 14 *Volo iuuenulas nubere, filios suscipere, matres familiae agere* 240. 705.

* 17 *Presbyteri qui bene praesunt, duplici honore digni habeantur* 697.

* 22 *Manus nemini cito imponas, neque communices (sive participes aliena delicta) delictis alienis* 280. 713.

23 *Modico uino utere propter stomachum & frequentes infirmitates* 207. 695.

8 *Habentes uictum & uestitum, his contenti sumus* 752.

10 *Radix omnium malorum auaritia* 143.

* 13 *Denuntio tibi ante Deum qui uiuificat omnia, & Iesum Christum, qui testificatus est sub Pontio Pilato bonam confessionem* 338.

* 14 *Ut custodias praeceptum. 238. immaculatum, irreprehensibile, in apparentiam Domini Iesu Christi* 412.

15 *Quam suis temporibus ostendit beatus & solus potentator, & Rex regnantium, & Dominus dominantium* 237. 412.

* 16 *Qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem, quem nemo uidit hominum, nec videre potest* 611. 739. 742.

EX II. EPIST. AD TIMOTHEUM.

* 7 *Non enim dedit nobis Dominus Spiritum timiditatis, sed uirtutis & dilectionis, & sanam mentis* 598.

12 *Depositum custodi* 238.

14 *Bonum depositum custodi* *ibid.*

* 15 *Phigellus & Hermogenes auersi à Domino* 235. 412.

16 *Onesiphorus in persecutione Paulo succurrit* 973.

* 18 *Det illi Dominus inuenire misericordiam, quia catenam meam non crubuit* 412.

* 2 *De non alia admittenda doctrina praeter eam, quam audierat coram multis testibus* 238.

* 4 *Qui uult omnes homines saluos fieri* 240.

* 11 *Si enim commortui sumus Christo, & conuiuemus* 598.

12 *Si sufferimus, & coregnabimus; si negauerimus, & ille nos negabit* *ibid.*

* 13 *Si non credimus, ille fidelis est, negare se non potest* *ibid.*

* 17 *Sermo eorum ut cancer serpit. 235. ex quibus est Hymeneus & Philetus* 235. 412.

2 Tim. 4.
 * 19 Cognoscit Dominus qui sunt eius 235
 * 4 Cogitauerunt sibi magistros purientes auribus ibid.
 * 6 Ego iam labor. Et tempus deuotionis insidit 598
 * 7 Agonem bonum certauit, cursum consummavit, fidem custodiuit 209. 598.
 * 8 Superest corona, quam mihi Dominus illa die reddet 598
 13 Penulam quam reliquit Troade apud Carpum, ueniens aufer te-
 curam 130. 207.

EX EPISTOLA AD TITVM.

Tit. 1.
 * v. 6 Vnusa uxor uir 673. 674.
 12 Mendaces Cretas semper 349.
 * 15 Omnia munda mundis 207. 751.
 Tit. 3.
 5 Secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum re-
 generationis et renouationis Spiritus sancti 742.
 * 9 Stultas autem quastiones et genealogias et contentiones legis de-
 uitate 235. 242.
 * 10 Hareticum hominem post unam et secundam correptionem de-
 uitat, sciens quod peruersus sit eiusmodi, et delinquit, et a se-
 metipso damnatus 235. 237.

EX EPISTOLA AD HE-
 BRAOS.

Hebr. 1.
 v. 1 Verbum Dei in Prophetis semper auditum 236.
 * 3 Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis
 4 Tanto melior angelis effectus, quanto differentius praestitit nomen
 hereditatis 465. 738.
 * 7 Quis facit spiritus angelos, et apparitores flammam ignis 465.
 8 Et Christus melior, maior, et antiquior ipsis
 10 Angelis 733.
 14 Nonne omnes sicut administratori Spiritus?
 8 Omnia subiecisti sub pedibus eius 733.
 * 4 Impossibile est eos qui semel illuminati sunt, et donum caeleste
 gustauerunt, et participauerunt spiritum sanctum 714.
 5 Et uerbum Dei dulce gustauerunt, occidente iam auro cum exci-
 derint ibid.
 6 Rursus renouari in penitentiam, resigentes cruci in semetipsum fi-
 lium Dei, et dedecorantes ibid.
 7 Terra enim qua bibit saporis deuenientem in se humorem, et pe-
 perit herbam, aperiam huius, propter quos et colitur, benedictio-
 nem Dei consequitur ibid.
 8 Proferens autem spinas, reproba, et maledictioni proxima, cuius
 finis in exustionem ibid.
 Hebr. 7.
 Hebr. 9.
 Hebr. 11.
 Hebr. 13.
 * 1 Melchisedech Sacerdos Dei summi 96. 105. 568.
 * 6 Solus sacerdotibus sacrarium adire licitum 32.
 * 37 Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt 595. 633.
 12 Extra ciuitatem crucifixus est 105.

EX EPISTOLA D. IACOBI.

Iac. 1.
 * v. 13 Nemo quum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur; Deus
 enim intencator malorum est 129.
 Iac. 2.
 * 23 Abraham amicus Dei deputatus est 96

EX EPISTOLA PRIORIS D. PETRI
 ad Ponticos.

I. Petr. 1.
 v. 11. DEmonstratur gloria Christi 136
 12. Deus Prophetas instruxit, et per hoc filium suum Chri-
 stum repromisit 730.
 I. Petr. 2.
 * 4 et seq. Petra et lapis Christus 575.
 * 8 Positum in lapidem offendiculi, et in Petram scandali 482.
 13 Regem honorandum 598
 * 20 Quanta enim gloria, si non ut delinquentes puniamini, sustine-
 tis 597
 * 22 Qui dolum de ore suo locutus est 101.
 8 Dilectio operit multitudinem delictorum 595.
 I. Petr. 4.
 * 12 Dilecti, ne expanseatis uisionem qua agit in uobis in tentat-
 onem, quasi nouum accidat uobis 597.
 * 13 Etenim secundum quod communicatis passionibus Christi, gau-
 dete, uti et in reuelatione gloria eius gaudeatis exultantes
 ibidem.
 * 14 Si dedecoramini nomine Christi, beati estis, quoniam gloria et
 Dei Spiritus requiescit in uobis ibidem.
 * 15 Dum ne quis uestrum patitur ut homicida, aut fur, aut male-
 ficus, aut alieni speculator ibid.
 * 16 Si autem ut Christianus, ne erubescat, glorificet autem Domi-
 num in nomine isto ibid.

EX II. EPIST. D. PETRI.

I. Petr. 3.
 * 12 Adignem diem iudicii mundus iste festinat 730.

EX I. EPIST. D. IOANNIS.

I. Ioan. 1.
 * v. 1 Quod uidimus, quod audiuius, oculis nostris uidimus, et
 manibus nostris contrectauerunt de sermone uita 347. 611.
 634.

* 5 Quoniam Deus lux est, et tenebra in eo non sunt 714. 729.
 * 6 Et mentimur, si dicamus nos communicationem habere cum eo,
 in tenebris incedamus 714.
 * 7 Communionem cum eo habebimus, et sanguinis Iesu Christi Do-
 mini nostri emanat nos ab omni delicto 714
 * 8 Si dicamus nos delictum non habere, seducimus nosmet ipsos, et
 ueritas non est in nobis ibidem
 * 9 Si confitemur delicta nostra, fidelis et iustus est, ut dimittat ea
 nobis, et emundet nos ab omni iniustitia ibid.
 * 10 Si dicamus nos delictum non habere, mendacem facimus illum, et sermo
 eius non est in nobis 714.
 * 1 Filii mei, hac scripsi uobis ne delinquatis, et si deliqueritis, ad-
 uocatum habemus apud Deum Patrem Iesum Christum ius-
 tum 714.
 * 2 et ipse placatio est pro delictis nostris 714
 6 Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, et ipse
 ambulare 671.
 * 16 Omne quod est in mundo, aut concupiscentia carne est, et con-
 cupiscentia oculorum, et superbia uita 154.
 * 18 Sunt multi Antichristi, qui negant Christum in carnis uenisse
 235. 283. 617.

* 19 Ex nobis prodierunt, sed non fuerunt ex nobis 235. 240.
 * 22 Mendax est is, qui negat quoniam Iesus non est Christus; Hic est
 Antichristus, qui negat Patrem et filium 616. 696.
 2 Et nondum manifestum est quid futuri simus 412.
 3 Omnia qui spem in isto habet, castigat se, sicut ipse castus est 671.
 712.
 4 Omnia qui facit delictum, et iniquitatem facit, et delictum est
 iniquitas 714.
 5 Et scitis quod ille manifestatus sit, ut auferat delicta ibid.
 * 6 Omnis qui manet in illo, non delinquit. Omnis qui delinquit, ne-
 que uidit, neque cognouit eum ibid.
 7 Filii mei, nemo uos seducat. Omnis qui facit iustitiam, iustus
 est, sicut et ille iustus est ibid.
 8 Qui facit delictum, ex diabolo est, quod diabolus a primordio de-
 linquit. In hoc enim manifestatus est filius Dei, ut soluat ope-
 ra Diaboli ibid.
 9 Omnis qui ex Deo nascitur, non facit delictum, quia semen Dei
 in eo manet, et non potest delinquere, quia ex Deo natus est
 616. 714.
 10 In hoc manifesti sunt filii Dei, et filii Diaboli 714.
 Qui non est iustus, ex Deo non est ibid.
 15 Omnis qui oderit fratrem suum, homicida est 170.
 * 16 Animas nostras pro fratribus nostris ponere oportet 569. 685.
 687.
 * 21 Si cor nostrum non reprehenderit nos 346.
 * 1 Multi iam Antichristi processerunt in mundum 397. 483.
 * 2 Praeursores Antichristi Spiritus, negantes Christum in carne
 uenisse 397. 483. 573.
 * 3 et soluentes Iesum 483. 597.
 * 8 Deus caritas est
 * 12 Quem nemo uidit hominum, nec uidere potest 739.
 15 Qui confessus fuerit Christum filium Dei in illo manet, et ipse
 in Deo 617.
 18 Perfecta enim dilectio foras abiicit timorem, quoniam timor
 poenam habet, et qui timet, non est perfectus in dilectione 597.
 685. 687. 719.

* 1 Omnis qui credit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est
 616.
 * 8 Sanguis et aqua 280.
 11 Nos credimus testimonium Dei, quoniam uitam aeternam dedit
 nobis 617. 236.
 12 Qui filium non habet, nec uitam habet 617.
 * 13 Hac scribo uobis, ut sciatis quoniam uitam habetis aeternam,
 qui creditis in nomine filii Dei 714.
 * 16 Siquis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem,
 dabitur uita ei, quia non ad mortem deliquit. Est delictum ad
 mortem non pro illo dico ut quis postulet 705. 714.
 * 21 Filii, custodite uos ab idolis 208.

EX II. EPIST. S. IOANNIS.

* v. 7 Antichristos uocat, qui Christum negant in carne uenisse 2. Ioan. 1.
 240. 397.
 * 10 Nec aue ei dixeritis 236.

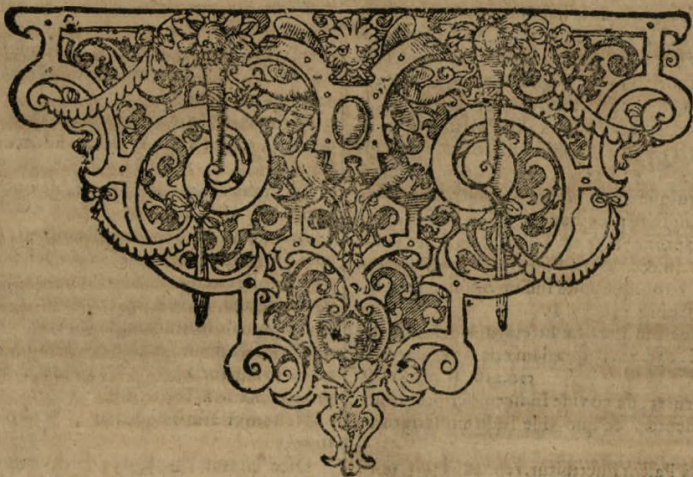
EX EPISTOLA S. IVDÆ.

v. 14 Enoch in testimonium 184. Iud. 1.

EX APOCALYPSI D.

Ioannis.
 * v. 6 Fecit nos reges et sacerdotes Deo 209. 663. 672. 674. Apoc. 1.
 * 8 Ego Dominus qui est, et qui fuit, et uenit, omnipotens 612.
 * 10 Fui in Spiritu in Dominica die 344.
 * 19 Ensis ex ore Dei prodiit bis acutus 100. 485.
 * 8. 12. 18. Ecclesia alumna 502. Apoc. 2.
 3 Laodiceos fidentes diuitiis obiurgat 120.
 4 Desertam dilectionem Ephesios imputat 120.

	* 6	Quia hoc tenes, odisti doctrinam Nicolaitarum	242	14	Et omnia mons & insula de locis suis mota sunt	ibid.	
	* 7	Vincenti dabo edere de ligno vite	416	* 13	Agno sit honor, gloria, claritas, dignitas potestas, nunc & in secula seculorum	195	Apoc. 7.
	* 9	Sardos non plenorum operum incusat	120	14	Hi sunt qui veniunt ex illa pressura magna & lauerunt vestimenta sua, & candidauerunt ipsa in sanguine agni	598	
	* 10	Ecce diabolus ex numero tuo conijciat in carcerem, ut tentemini diebus decem. Esto fidelis ad mortem usque, & dabo tibi vita coronam.	209. 598. 683	* 18	Et delebit Deus omnem lacrymam ab oculis eorum	424	
	12	Ad Pergamenorum de Antipa fidelissimo interfecto in habitacione Satanae	598	1	Et quinque angelus tuba cecinit		Apoc. 9.
	13	Docentes peruersa Pergameno reprehendit	120	* 1	Et iras in capite eius	109	Apoc. 10.
	17	Latens manna, cum calculo candido	598	* 3	Enoch & Helias morituri reseruantur	359	Apoc. 11.
	* 20	Sed habeo aduersus te pauca, quia permittis mulierem Iezabel, qua se dicit Prophetem, docere & seducere seruos meos ad fornicandum & edendum de idolot hytis	713	* 10	Hic est accusator fratrum nostrorum	314	Apoc. 12.
	21	Et largitus sum illi temporis spatium, ut poenitentiam iniret: nec vult eam inire nomine fornicationis	ibid.	* 8	Quorum non sunt scripta nomina in libro vite agni	209	Apoc. 13.
	* 22	Ecce dabo eam in lectum & mactos eius cum ipsa in maximam pressuram, nisi poenitentiam egerint operum eius	120. 240	* 4	Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati	214	Apoc. 14.
Apoc. 3.	* 1.7. & 14.	Ecclesie alumna	503	14	Filius hominis supra nubem micat	209	
	* 4	Hi sunt qui vestimenta sua non coinquinauerunt cum mulieribus	414	* 7	Et unum de quatuor animalibus dedit septem angelis septem phylas aureas plenas irae: undia Dei	413	Apoc. 15.
	* 5	Albam vestiri, nec deleri de libro vite, & columnam fieri in Dei templo in nomine Dei & Domini & Ierusalem caelesti inscriptum	413. 598. 683	* 1. & seq.	De patribus angelorum	ibid.	Apoc. 16.
	10	à tentatione ultima liberabitur, qui nomen Domini non negauerit	598	* 5	Babylon	485	Apoc. 17.
Apoc. 4.	* 4	Et super thronos viginti quatuor seniores	209	* 6	Babylon ebria sanctorum cruore	598	
	* 6	Et in conspectu sedis tamquam mare vitreum simile crystallum, & in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis ante & retro	730	* 9	18. Illa ciuitas valida, que super septem montes	413	
	* 8	Sanctus, Sanctus, Sanctus	129	* 4	Exite ab illa populus meus, ut ne participes sitis delictorum eius	485	Apoc. 18.
Apoc. 5.	* 13	Agno sit honor, gloria, claritas, dignitas, potestas, nunc & in secula seculorum	195	* 15	Et de ore eius procedit gladius ex utraq. parte acutus	485	Apoc. 19.
Apoc. 6.	2	Accipit angelus coronam procedens in albo equo	209	* 19	Bestia Antichristus cum suo pseudopropheta certamen Ecclesie Dei infert	413	
	* 9	Sub altari Martyrum anima placidum quiescunt, & fiducia vitionis candidam claritatis vsurpant, donec & alij consortium illarum glorie impleant	344. 413. 598	21	Et cerei occisi sunt gladio, sedentes super equum		Apoc. 20.
	10	Et clamant: Quoniam usque non ulcisceris Domine sanguinem nostrum in incolis terre	129. 413	* 3	Et misit eum in abyssum, in puteum abyssi	295. 413	
	* 11	Et data sunt illi singula stola alba	191	4	Et regnauerunt cum Christo mille annis	489	
	12	Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu throni	344	* 13	Et dedit mare mortuos qui in eo erant	415	
	* 13	Et stella de caelo ruent sicuti fici arbor, quum valido commota vento acerba sua amittit	300	* 1	Caelum primum & terra prima abierunt, & locus non est inuentus illis	300	Apoc. 21.
				* 2	Vidi Ierusalem nouam descendentem de caelo	489	
				* 4	Deus delebit omnem lacrymam ab oculis eorum	424	
				* 8	Timidis debinc a teris, particula in stagno ignis & sulfuris, quod est mors secunda	598. 685. 713	
				* 13	Ego sum Alpha & ω	671	
				* 14	Beati qui ex preceptis agunt, ut in lignum vite habeant potestatem, & in portas ad introeundum in sanctam ciuitatem	713	Apoc. 22.
				* 15	Canes vniuersi fornicatoris, homicida foras	465. 713	
				18	Si quis apposuerit ad hac, apponet super illum Dominus plagas scriptas in libro isto		
				19	Et si quis diminuerit de verbis libri Prophetiae, auferet Deus partem eius de libro vite	298	

IN TERTULLIANICVM OPVS, RERVM, PHRASEON, VOCVMQVE INDEX

GENERALIS, CVM PRÆMISSO AVCTORVM AB EO CITATORUM Indice; in quibus prior numerus paginarum est, posterior interlinearis; T. Tertulliani contextum, P. Adnotationes Pamelii indicat.

AVCTORVM A TERTULLIANO CITATORVM, EORVMQ; ad quos adludis, Catalogus.

SACRORVM.

Mos citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum

Arithmi si. e Numeri, 516. 359. T. 545. 359. P. 519. 460. T. 549. 460. P. 593. 27. T. 601. 27. P.

Barnabæ titulo citatur Epistola ad Hebræos, quam apud Ecclesias receptam pronuntiat, 714. 174. T. 724. 174. P. eandem à Luca vel Clemente in Græcum translata quidam volunt, & Apostoli Pauli plerique Patres

Baruch citatur Hieremiæ nomine, 595. 57. T. 602. 57. P. Basilium, id est Regum, Libri quatuor, 487. 153. T. 497. 153. P. 508. 177. T. 537. 177. P. 514. 301. T. 542. 301. P. quietiam Regum Annales vocatur, 593. 30. T. 601. 30. P.

Critarum, seu Iudicium Annales, 593. 29. 30. T. 601. 29. 30. P. Danielis hebdomadae explicantur, 99. 53. 55. & seq. ibid. 80. vsque 94. T. 108. 53. 54 & seq. 57. & seq. 108. & 109. 68. & seq. 109. 78. & seq. 110. 85. vsque 94. P. nempe anni quadringenti triginta septem menses sex, conficientes sexaginta duas hebdomadas & dimidiam in diem natiuitatis Christi, 99. 78. T. 190. 70. P. & alia septem & dimidia hebdomades, id est, anni quinquaginta duo menses sex vsque ad debilitationem Iudeorum per Vespasianum, 99. 79. & 90. T. 191. 90. P. eius historia Susanna citatur, 206. 43. 44. T. 634. T. etiam in materia fidei, ibid. 45. T. vnde & ex alijs Patribus eam constat esse authenticam, 213. 43. P. Citatur etiam ab eodem Hymnus trium puerorum, 302. 152. T. 309. 152. P. item historia de Bele & Dracone, 174. 138. T. denique quod Habacuc ieiunanti Danieli per angelum sublatus, per andium procurauit, 69. 4. 45. T. 700. 45. P.

Enoch Libri verba citantur, 170. 15. 16. T. 176. 15. 16. P. 174. 119. T. 184. 30. vsque 35. T. 186. 30. & c. 186. 34. P. in armarium Iudaicum non admittitur, ibid. 32. vtroque apud Iudam Apostolum testimonium possidet, ibid. vtroque 190. 59. T.

Eldras omne instrumentum Iudaicæ litteraturæ restaurauit, 184. 33. T. 186. 33. P. 634. T. 635. 22. P. quædam etiam ex quarto libro Eldræ citantur, 510. 216. T. 538. 216. P.

Ezechia citatur frequenter, de eo vide Indicem scripturarum. Habacuc citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.

Hermas, cuius scriptura Pastor inscribitur, 130. 48. T. 135. 48. P. cuius auctoritas non satis probata, ibid. frater Pij Pontificis Romani, 634. 29. T. 635. 29. P. ab omni concilio Ecclesiarum inter Apocrypha & falsa iudicatur, 709. 84. T. 720. 84. P. 714. 176. T. 724. 176. P.

Hieremiæ olim adscriptum, quicquid hodie libro Baruch continetur, 595. 57. T. 602. 57. P.

Iacobus, vide Indicem scripturarum.

Ioannis Apocalypsis, & Epistola prima & secunda eiusdem Auctoris, 240. 195. 196. T. Nempe Ioannis Apostoli & Euangelistæ, atque adeo authentica scriptura, 259. 195. P. eius Euangelium ante Marcionem edicum, 392. 68. T. 400. 68. P. Ioanni Apostolo tribuitur Apocalypsis, 485. 102. T. 494. 102. P. Vt Apostolus Euangelio suo fidem nobis insinuat, 501. 16. T. 529. 16. P. Et si Apocalypsin eius Marcion respuit, ordo tamen Episcoporum ad originem recensus, in Ioannem statit Auctorem, 502. 41. 42. T. 530. 41. 42. P. 598. 92. T. 604. 92. P. Eidem rursus auctori Ioanni adscribitur Euangelium & Apocalypsis, 636. 12. T. 614. 12. P. quam de Insulis ad Ecclesias scriptam, 685. 61. T. 689. 61. P. 685. 67. T. 690. 67. P.

Iob citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.

Ioel citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.

Ionas citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.

Isaias citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.

Iudas, vide Indicem scripturarum.

Iudith ex libro quædam citantur, 446. 50. T. 675. 127. T. 682. 127. P.

Lucæ sectatoris Apostoli Pauli ex Apostolicis Acta Apostolorum, scriptura authentica, 238. 136. T. ibid. P. 254. 138. 139. P. ibid. 139. P. 278. 61. T. eiusdem Euangelij digestum, 501. 16. 19. 20. vsque 23. T. 529. 16. 19. 20. 21. 22. P. quod & Paulo adscribere solent, 502. 46. 47. T. 530. 20. 531. 46. 47. P. Auctorum Apostolicorum scripturam confirmat Paulus Epistola ad Galatas, quæ proinde male respiciuntur à Marcione, 563. 20. 21. 22. T. 578. 20. 21. 22. P.

Machabæorum Libri citantur à Tertulliano, 97. 17. T. vnde constat pro canonica scriptura habitos, 106. 17. P.

Malachias citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.

Marcus Apostolus Euangelio suo fidem nobis instaurat, 501. 16. T. 529. 16. P. licet & Marcus quod edidit, Petri adfirmetur, cuius interpretes Marcus, 502. 46. T. 531. 46. P.

Matthæus fidelissimus Euangelii commentator, vt comes Domini, 397. 167. T. vt Apostolus fidem nobis facit, 501. 16. T. 529. 16. P.

Michæas citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.

Moyse Auctore Iudaici Instrumenti, Argiuo Inacho paritate, quadringentis pene annis, (nam & septem minus Danaum præuenit) mille circiter cladem Pisiæ antecedit, quingentis amplius & Homerum, 34. 278. 279. 280. 281. T. 70. 278. 279. 280. 281. P. Eius originale Instrumentum Genesis, 297. 64. T. 305. 64. P. antiquior Saturno non gentis circiter annis, 351. 359. T. 377. 359. P. Pentateuchi Auctore, 447. 60. T. 456. 60. P. ante Lycurgos & Solonos omnes, 468. 108. T. 475. 108. P.

Naham citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.

Osce citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.

Pauli Epistolis plurimum vii hæreticos ad quæstiones adnotauit Tertullianus 238. 139. T. 254. 139. P. Eius Apocalypsis improbat, 238. 146. T. 255. 146. P. item eius & Teclæ actus sine periodi, 280. 118. T. 291. 118. P. ibid. 119. T. P. Eius Epistolas de numero mutilauit Marcion, 562. 13. T. vt ipse omiffis Epistolis ad Timotheum, & ad Titum, qui & alias eius Epistolas sententis mutilauit, 562. 13. T. 577. 13. P. quatuor ea quæ ad Galatas est, principalis est aduersus Iudaicum Epistola, 562. 14. T. 577. 14. P. quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici ad Laodicenos, 570. 187. T. 585. 187. P. 574. 258. 259. T. 588. 258. P. maxime de vinculis scriptæ sunt, 685. 61. T. 689. 61. P.

Petrus Epistola ad Ponticos, quam primam hodie vocamus, 597. 87. 88. 89. 90. T. 604. 87. 88. & c. P. & alibi frequenter, item à Nouatiano Epistola secunda, 730. 39. T. 745. 39. P.

Salomonis nomine citatur, præter Prouerbia, Ecclesiasten, & Cantica Canticorum, etiam Liber Sapientiæ, 235. 51. 52. T. 248. 51. 52. P. item Ecclesiastæ eius, 449. 111. 464. 32. T.

Septuaginta duo Interpretes iussu Ptolemæi Philadelphi Hebræarum litterarum Instrumentum Iudaicum in Græcum stylam

transfulerunt, quorum sententia communione suspexit Menedemus Philosophus, adfirmavit hæc Aristæus, 34. 264. & 35. 268. 269. 270. T. 70. 264. 267. 268. 269. 270. P. quorum translatio apud Serapæum Ptolemæi Bibliothecæ cum ipsi Hebraicis litteris exhibetur, ibid. 271. T. P.
Sophonias citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.
Symmachi editionem aliquando sequitur Tertull. 512. 266. T. 541. 266. P.
Testamenti veteris volumina viginti quatuor, 637. 15. T. 638. 15. P.
Theodotionis editionem sequitur nonnunquam Tertullianus, 107. 54. P. 108. 59. & 62. P.
Zacharias citatur frequenter, de quo vide Indicem scripturarum.

ECCLESIASTICORVM.

APOLLONII Librum adu. Montanum impugnavit Tertull. 657. T. ibid. P.
Apologeticorum aduersus Gentes scriptores, 87. 2. T. nempæ, Aristides, Iustus Martyr, Anaxagoras, Quadratus, Melito, Theophilus Antiochenus, Apollinaris, Tarianus, Irenæus, Agrippa, Clemens Alexandrinus, & Miltiades, 89. 2. P.
Antidem contra Gentes imitatur Tertullianus, 14. P.
Athenagoræ Librum adu. Gentes imitatur Tertull. 87. 90. & 89. 121. P. 63. 162. P. 46. 205. & ib. 216. & 117. 73. 338. & 74. 368. P.
Clementem Alexandr. imitatur Tertull. 70. 264. & ibid. 278. 281. & 71. 283. 287. 289. 292. 293. & 81. 505. 108. 55. 57. 505. 1. P.
Clementem Romanum in Const. Apost. imitatur, 430. 104. P.
Dionysium Areopagitam imitatur Tertull. 192. 32. P.
Irenæum ad verbum imitatur Tertull. lib. adu. Valent. 310. P. & citat. 316. 43. T. 32. 4. 43. P. & deinceps pleraque eius verba describit vsque ad libri finem adu. Valentini. 322. 399. T. 340. 399. P. quem vocat omnium doctrinarum curiosiss. exploratorem, ibid. 43. T. P. rarium in lib. de Anima, 362. 1. P. item in lib. adu. hæref. 385. 556. ibid. 562. P.
Iudam in hebdomadas Danielis imitatur 691. 97. P.
Iustin Martyris Apologias, adu. Gentes imitatur per omnia Tertullianus. Apologico, 56. 57. 36. P. 60. 90. P. 61. 121. P. 62. 140. P. ibid. 145. P. 64. 174. & 66. 199. 205. & ibid. 216. & 67. 237. 238. & 69. 252. & 264. & 70. 273. & 72. 322. & 333. 338. & 74. 368. & 75. 373. 374. & 80. 497. & 85. 590. P. Eius librum de Monarchia, 69. 252. P. Philosophum etiam vocat, ad ludens ad librum eius contra omnes Gentes, 316. 41. T. 324. 41. P. 362. 1. P. Imitatur & Apologiam eius secundam, 495. 120. P. & lib. adu. Tryphonem, 496. 126. 130. & ibid. 133. 134. 135. 136. 137. 140. & 497. 142. 143. 144. 146. 149. 150. 151. 156. & 498. 161. P.
Melitonem scribit Tertullianus à plerisque Prophetam putari, 655. T.
Miltiades Ecclesiarum Sophista, 316. 42. T. adu. Valentini. 324. 43. P.
Proculus adhuc Catholicus adu. Valent. quem vocat Christianæ eloquentiæ dignitatem, 316. 44. T. 324. 44. P.
Tariani librum adu. Gentes imitatur Tertull. 66. 205. & 70. 273. P.
Theophilum Antiochenum imitatur Tertull. 71. 283. P.

HÆRETICORVM.

AESCHINES, 244. 327. T. 275. 327. hæf. 21. P. Alexander Ærarius, 270. 300. P.
Alexander Valentinianus, 402. 127. P. 395. 130. 131. ibid. 133. T. 403. 130. 132. 133. P.
Apelles, 235. 35. T. 246. 35. P. 236. 70. T. 239. 173. 174. 175. T. 256. 173. 174. 175. P. qui Phaneroles conscripsit, ibid. 176. T. P. 240. 192. T. ibid. 199. T. ibid. 222. T. & libros Syllogismorum, 243. 324. T. 349. 298. T. 375. 298. P. 355. 431. T. 380. 431. P. 390. 9. T. 398. 9. P. 391. 53. T. 399. 52. 53. P. 406. 14. T. 426. 12. 13. 14. P. 407. 46. T. 428. 46. P. 48. 73. T. 493. 73. P. 654. & ib. T. P.
Apelleriani, 393. 77. 78. 79. vsque 84. T. 400. 77. vsque 84. P. 654. ibid. T. P.
Axionicus, 316. 34. T. 324. 34. P.
Basilides, 353. 404. T. 379. 404. hæf. 4. P. 406. 14. T. 426. 12. 13. 14. P. 628. 25. T.
Blaſius, 244. 328. 329. T. 275. 328. 329. hæf. 22. P.
Caiani, 240. 196. T. 259. 196. P. 276. 7. T. 284. 7. P.
Cainei, 242. 308. T. 371. 308. hæf. 7. P.
Carpocrates, 243. 310. T. 372. 310. 311. hæf. 9. P. 349. 297. T. 375. 297. P. 354. 415. vsq. 429. T. 380. 415. vsq. 530. 439. P.
Cataphrygas, 244. 327. T. 275. 327. hæf. 21. P.
Cerdon, 243. 320. 321. T. 274. 320. 321. hæf. 16. P. 488. 157. T. 497. 157. P. 628. 20. T. 634. T. 635. 28. P.
Cerinthus, 243. 312. T. 272. 312. hæf. 10. P.
Colorbasus, 243. 318. 319. T. 273. 318. 319. hæf. 15. P.
Diotrephes, 270. 300. P.
Doſitheus Samaritanus, 242. 296. T. 269. 196. P.
Gnostici, 592. 1. T. 599. 1. P.
Hebion, 222. 46. T. 236. 70. T. 240. 192. T. ib. 196. T. 394. 117. T. 402. 117. P. 628. 27. T.

Heracleon. 243. 317. T. 273. 317. hæf. 14. P. 316. 30. T. 323. 30. P.
Hermogenes Africanus, 248. 43. P. 239. 177. T. 257. 177. P. 240. 194. T. 293. 1. T. 302. 1. P. & seq. 349. 279. T. ibid. 311. T. 575. 311. P. 350. 323. T. 376. 323. P.
Hermogenes Apostolicus, 235. 19. T. 245. 19. P. 293. 9. T. 303. 9. P. 413. 199. T. 439. 199. P. 653. T. ibid. P. 675. 118. T. 681. 118. P. 684. 29. T.
Herodiani, 242. 299. T. 270. 299. P.
Hymenæus, 235. 19. T. 245. 19. P.
Lucanus, 243. 323. T. 274. 323. hæf. 18. P. 407. 22. T. 427. 22. P.
Marcion, 235. 40. T. 247. 40. P. 236. 70. T. 239. 163. 164. T. 256. 164. P. 239. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. T. 256. 165. 166. 167. 369. 168. 170. 171. 172. P. ibid. 176. T. 259. 192. T. ibid. 196. 199. T. 240. 222. T. 241. 228. T. 241. 274. T. 244. 322. T. 274. 322. hæf. 17. P. 390. 8. T. 398. 8. P. ibidem. 11. P. in quadam Epistola, 390. 22. T. 398. 22. P. 391. 35. T. ibid. 38. 40. 42. 48. T. 398. 14. ibid. 23. 399. 30. 41. 406. 14. T. 426. 12. 13. 14. P. 424. 394. P. 445. 2. P. in Epistolis, 445. 21. T. 455. 21. P. in Antihesibus, 450. 132. T. 459. 132. P. 471. 193. vsque 208. T. in lib. Apostolico, 482. 24. T. 491. 24. P. in Euangelio, 486. 123. T. 496. 123. P. in Antihesibus ex Euangelio, 501. 3. vsq. 520. 713. T. 529. 3. vsq. 561. 713. P. ex libro Apostolico, 562. 1. vsq. 577. 322. T. 577. vsq. 591. 322. P. 634. 29. T. 635. 29. P.
Marcus, 243. 318. 319. T. 273. 318. 319. hæf. 15. P. Magus, 243. 32. T. 323. 32. P. 502. 46. T. 531. 46. P. 628. 26. T.
Menander, 242. 302. T. 270. 302. hæf. 21. P. Magus Samaritanus, 359. 556. T. 385. 556. P. 407. 45. T. 428. 45. P.
Monarchiani, 608. 65. 66. T. 620. 65. 66. P.
Montanus, 244. 327. T. 275. 327. hæf. 21. P.
Nicolaus & Nicolaitæ, 240. 195. T. 242. 305. T. 271. 305. hæf. 5. P. 453. 197. T. 461. 197. P.
Nigidius, 239. 177. T. 257. 177. P.
Ophita, 242. 307. T. 271. 307. P.
Pharisæi, 242. 298. T. 269. 298. P.
Philerus, 235. 19. T. 245. 19. P.
Phygelus, 235. 19. T. 245. 19. P. 413. 199. T. 434. 199. P. 684. 29. T.
Praxeas, 244. 332. T. 276. 332. hæf. 25. P. 606. 1. vsq. 617. 185. T. 617. 1. vsq. 625. 185. P.
Proclus seu Proculus, 244. 327. T. 275. 327. hæf. 21. P.
Prodicus, 599. 1. P. 598. 119. T. 605. 119. P. ibid. 120. T. P. 607. 37. T. 619. 37. P.
Ptolomæus, 243. 316. T. 273. 316. hæf. 13. P. 316. 29. T. 223. 29. P. 317. 91. T. 326. 91. P. in Miscellanæ, 318. 143. T. 329. 143. P.
Quintilla, 277. 2. T. 283. 2. P. ibid. 10. T. P.
Sabellius à Nouatiano citatus, 732. 63. T. 746. 63. P.
Sadducæi, 240. 192. T. 242. 297. T. 269. 297. P. 390. 3. T. 398. 3. P. 406. 11. T. 426. 11. P. 416. 263. T. 437. 263. P. 525. T. 556. 612. P.
Saturninus, 242. 303. T. 270. 303. hæf. 3. P. 349. 296. T. 375. 296. P. 398. 11. P.
Scorpianus, 599. 1. P.
Secundus, 243. 316. T. 273. 316. hæf. 13. P. 316. 31. T. 323. 31. P. 321. 389. T. 339. 389. P.
Settoitæ, 243. 309. T. 271. 309. hæf. 8. P.
Simon Magus, 236. 70. P. 240. 197. T. 259. 197. P. 242. 301. T. 270. 301. hæf. 1. P. 354. 410. vsq. 415. T. 379. 410. vsq. 415. P.
Tarianus, 244. 326. T. 274. 326. hæf. 20. P. 323. 32. P.
Theodorus Byzantius, 244. 330. T. 275. 330. hæf. 23. P.
Theodorus Cariatius, 244. 331. T. 276. 331. P.
Theotimus, 316. 32. T. 323. 32. P.
Valentinus, 235. 39. T. 247. 39. P. 235. 44. 45. T. 248. 45. P. 236. 70. T. 239. 164. 165. 166. 167. T. ibid. 176. T. 240. 192. T. ibid. 199. T. ibid. 222. T. 241. 228. T. ibid. 274. T. 243. 314. 315. T. 272. 314. 315. hæf. 12. P. 316. 1. 2. 11. 15. T. 322. 1. P. & c. vsque ad libri finem adu. Valentinianos, 322. 398. T. 340. 398. P. Eius libri Sophia, 316. 15. T. 322. 1. 323. 15. P. Euangelium, 243. 315. T. 272. 315. hæf. 12. P. 322. 1. P. Psalmi, 272. 315. hæf. 12. P. 396. 153. T. 403. 153. P. Epistolæ, 323. 1. P. 390. 10. T. 398. 10. P. 395. 121. T. 402. 121. P. 395. 133. 134. T. 403. 134. P. 406. 14. T. 426. 12. 13. 14. P. 424. 394. T. 442. 394. P. 446. 40. T. 455. 40. P. 506. 116. T. 534. 116. P. 560. 95. 66. 67. 68. T. 693. 65. 66. 67. 68. P. 599. 119. T. 605. 119. P. 607. 37. T. 617. 37. P. 608. 55. 57. T. 619. 55. 57. P. 615. 162. T. 624. 162. P. 628. 23. T.
Valentiniani, 316. 1. 2. 11. T. 322. 1. P. ibid. 2. 3. 4. P. eorum commentarij, ibid. T. P. 316. 33. T. 324. 33. P. 349. 299. T. 375. 299. P. 425. 416. T. 443. 416. P.
Victorinus, 244. 332. T. 276. 332. hæf. 25. P.

Eorum qui de Deo & Deis scripserunt, eoque pertinentibus.

ABAMO diuinarum Ægyptius commentator, 371. 199. P.
Anebo Ægyptius diuinarum commentator, 371. 199. P.
Antiphon de somniis, 358. 520. T. 384. 520. P.
Artemon de somniis, 358. 519. T. 384. 519. P.
Callimachus de Coronis, 207. 70. T. 214. 70. P. ibid. 74. 75. T. P.
Claudius Saturninus de Coronis liber, origines, causas, species

& omnemitates earum edifferens, 207.85.86. T.214.85.86.P.208.
 121. T.215.121. P.208.150. T.209.187.T.
 Cratippus de somnijs, 358.525.T.384.525.P.
 Diodorus, 207.67.T.214.67.P.
 Dionysius Rhodius de somnijs, 358.526.T.384.526.P.
 Epicharmus de somnijs, 358.523.527.T.384.523.P.358.543.T.
 384.543.P.
 Harpocratio, 207.78.T.214.78.P.
 Hermias eius sine Termateles de Circensibus ludis, 153.75.T.
 161.75.P.
 Hermippus Beritensis omnem historiam somniorum cum suis
 originibus, ritibus, & reatoribus quinione voluminum satiatiffi-
 me exhibuit, 358.527.& ibid 535.T.384.527.P.
 Heronionum litterarum, 32.219.T.
 Homerus in Iliade, 66.206.P.
 Leo Aegyptius de Coronis, 207.83.84.T.214.83.84.P.
 Mercurius Trimegistus Aegyptius diuinarum commentariorum,
 371.199.P.
 Muleus, 342.27.T.363.27.P.
 Nicander de Oraculis, 361.642.T.388.642.P.
 Numa Pompilius, 241.250.T. in libris superstitionum, 265.
 250.P.
 Orpheus, 72.310.P. ibid. 322.P.73.333.T. Lib. ad Musæum filiū,
 ib.25.T.363.27.P.346.200.T.371.200.P.
 Pherecydes de Sarnio, 207.66.T.214.66.P.
 Philochorus Atheniensis, 358.521.517.T.384.522.P.
 Pindarus, 31.209.T.66.209.P.207.74.T.214.74.P.
 Piso de Ludis, 152.46.T.159.46.49.P.
 Serapion de somnijs, 358.524.T.384.524.P.
 Stesichorus de Ludis, 153.83.T.161.83.P.
 Strato Lampiacenus, 358.521.T.384.521.P.
 Timæus de Ludorum origine, 152.26.T.159.26.P.
 Varro Atacinus, 159.29.P.
 Varro Romanus Cynicus, 31.114.T.66.214.P.152.29.T.159.29.P.
 P. de Deis selectis, 225.P.

MAGORVM.

BERENICE, 361.632.T.388.632.P.
 Damigeron, 361.630.T.388.630.P.
 Dardanus, 361.629.T.388.629.P.
 Nectabis, 361.631.T.388.631.P.
 Osthanes, 73.344.P.361.627.T.388.627.P.
 Thyphon, 361.628.T.388.628.P.

Medicorum, Mathematicorum, & Physicorum.

Andreas, 346.179.T.370.179.P.
 Apollodorus, 346.202.T.371.202.P.599.5.P.
 Apollonhanes, 346.169.T.370.169.P.
 Archimedes, 346.174.T.370.174.P. qui organum hydraulicum
 confecit, ibid.T.P.
 Asclepiades, 346.180.T.370.180.P.346.203.T.350.333.355.
 442.T.381.442.P.
 Chryſippus, 346.203.T.371.203.P.
 Diocles, 346.184.T.370.184.T.446.216.T.472.216.P.
 Erasistratus, 346.183.T.371.186.T.371.196.P.350.333.T.
 Harpocratio, 207.78.79.80.T.214.77.78.79.80.P.
 Herophilus, qui sexcentos exæcuit ut nauarum scrutaretur,
 344.130.T.368.130.P.346.183.T. ibid. 194.T.371.194.P.350.
 333.T.
 Hecæus, 350.329.T.376.329.P.350.333.T.
 Hippocrates, 346.184.T. ibid. 193.T.371.193.P.350.333.T.
 Mercurius Trimegistus, magister omnium Physicorum, 318.
 185.186.T.331.185.186.P.
 Nicander lib. de Venenatis bestijs, 592.5.T.599.5.P.
 Praxagoras, 371.201.P.
 Soranus Medicorū medicinarum instructissimus auctor, plenif-
 sime super Anima commentatus quatuor voluminibus, 343.84.
 85.T.366.84.85.P.346.167.T.370.167.P.346.184.T.350.333.T.
 357.484.T.383.484.P.
 Strato Physicus, 346.195.T.371.195.P.

PHILOSOPHORVM.

AENESIDEMVS de Anima, 344.117.T.367.117.P.346.
 175.T.350.327.T.
 Albinus Platonicus, 351.358.T.377.358.P.352.371.T.378.
 371.P.
 Anacharsis, 17.15.T.56.15.P.
 Anaxagoras de Deo, 345.150. vique 155.T.369.150. vique 155.P. de
 somno, 356.471.T.382.471.P.
 Anaximander, 519.T.9.19.P.448.76.P.457.76.P.
 Anaximenes de Anima, 344.118.T.367.118.P.448.76.T.457.
 76.P.
 Apollonhanes de Anima, 346.169.T.370.169.P.
 Aristodemus, 557.501.T.383.501.P.
 Aristophon, 357.501.T.383.501.P.
 Aristoteles in Dialectica, 235.46.T.248.46.P. de Anima, 342.
 47.T.364.47.P. b. d. 62.T.365.62.P.346.152.153.154.T.369.152.

153.154.P.345.158.T.369.158.P. in Physicis, 345.166.173.T.516.
 166.173.P. in Ethicis, & de Anima, 412.183.T.369.183.P.346.249.
 T.373.249.P. de somno, 350.473.T.382.473.P. de Diuinatione
 per tonnia, 357.494.T.383.494.P.358.550.T. in Metaphysicis,
 407.23.T.427.23.P.
 Arius, 360.597.& bid. 609.T.387.597.P.
 Callinicus in Oracionibus, 55.633.T.87.633.P.
 Cebes in Pinace, 241.233.T.262.233.P. de Anima, 342.19.T.
 363.19.P.
 Chryſippus de Diuinatione, 88.11.T.90.11.P. de Anima 343.77.
 T.366.77.P.345.168.T.370.168.P.
 Cleanthes, 51.312.T.36.312.P. de Anima, 342.75.T.366.75.P.
 351.343.T.376.343.P.
 Cratippus, 358.525.T.384.525.P.
 Critias de Anima, 342.70.T.365.70.P.
 Critolaus Aheniensis de Anima, 342.59.T.365.59.P.
 Critolaus Peripateticus, 342.71.T.365.71.P.
 Democritus de Anima, 345.155.T.369.155.P.346.181. l. de som-
 no, 356.472.T.
 Diacarchus Messenius de Anima libris tribus, 346.178.T.370.
 178.P.
 Diogenes Cynicus, 68.508.509.T.81.509.P. de morte, 55.631.
 T.86.631.P.
 Diogenes Cyrenæus, seu Smyrnæus, 31.213.T.66.213.P.
 Empedocles de Anima, 342.50.T.364.50.P.342.69.T.365.69.
 P. de Amicitia & inimicitia, 343.101.T.367.101.P.346.18.T. l. b.
 200.T.371.200.P.346.217.T.372.217.P.353.384. vique 388.T.
 378.384. vique 388.P. de somno, 356.472.T.382.472.P.360.594.
 T.386.594.P.406.5.T.426.5.P.
 Epicharmus, 358.523.T.384.523.P.
 Epicurus, 7.99.T.13.99.P.46.496.T.51.569.T.84.569.P.235.
 41.T.247.41.P.317.61.T.325.61.P. de vacuo & manū, 318.161.T.
 329.161.P. de Anima, 342.48.T.364.48.P.342.71.T.365.71.P.346.
 181.T. l. b. d. 198.T.370.198.P. in Epitola ad Menecleum, 356.464.
 T.382.464.P. de somnijs, 357.492.T.383.492.P.406.4.T.452.177.
 T.537.177.P.509.193.T.538.193.P.576.303.T.590.303.P.673.78.
 T.679.78.P.
 Eubulus de Anima, 342.58.T.364.58.P.351.
 Heraclides Ponticus de Anima, 344.120.T.367.120.P.
 Heraclitus de Igneo Deo, 235.44.T.248.44.P. l. b. de Natura,
 342.32.T.364.32.P.342.49.T.364.49.P.342.66.T.365.66.P.344.
 119.T.367.119.P.346.175.T. ibid. 189.T.384.517.P.346.216.T.372.
 216.P.448.76.T.457.76.P.471.195.T.479.195.P.
 Hipparchus de Anima, 342.65.T.365.65.P.
 Hippo de Anima, 342.67.T.365.67.P.
 Menedemus prouidentiarum index de editione, 34.268.T.70.
 268.P.
 Mercurius Aegyptius, 342.23.T.363.23.P. l. de n. qui Trime-
 gistus, ibid. in Pimandro, 371.199.P.351.358.T.377.358.P. in Affic-
 pijs, 353.404.T.397.404.P.
 Moschion, 346.190.T.370.190.P.
 Nigidius, 239.177.T.256.177.P.
 Panetius de Anima, 346.166.T.369.166.P.
 Parmenides de somno, 356.472.T.382.472.P.
 Pherecydes Pythagoræ magister,
 342.23.T.363.
 28.P.
 Phædo, 342.19.T.363.19.P.
 Plato, 5.19.T.9.19.P.5.24.& 25.T. in Timæo, 10.24.& 25.P.38.
 343.T. in sympho, 73.343.P.40.368.T.74.368.P.48.374.T.75.
 374.P. in Timæo, 48.528.T.82.528.P.48.532.T.83.532.P. in So-
 crate, 51.575.T.84.575.P. in Timæo, 52.577.T.84.577.P. in Socra-
 te, 76.578.T.84.578.P. in Phædone, 128.4. vique 120.T.406.4. vique
 507.20.P. in Phædo, 342.19.T.363.19.P.342.45.T.364.45.P.
 342.54.T.365.54.P. in Sophista, ibidem, 57.T. in Phædo, Hippo-
 cratcho, Lache & Protagora, Symposia Alcibiade Gorgia, Crito-
 ne, & Timæo, 342.61.T.358.545.P. in Phædo, 344.110.T.367.110.
 P. in Timæo, 344.126.T.368.126.P.345.148.T.369.148.P. in Phæ-
 do, 345.164.T.369.164.P.366.181.182.T.370.182.P. in Timæo,
 364.191.T.371.191.P. de Republica, 346.205.206.T.371.205.206.P.
 P. in Timæo & Phædone, 364.218.T.372.218.P. in Phædo, 347.
 229.231.T.372.231.P. in Theæte, 347.230.T.372.230.P. in Phæ-
 done, 347.235.T.372.235.P. ibidem, 237.T. P. in Parmenide & Timæo
 de Idejs, 347.238.T.373.238.P.348.247.T.373.247.P. in Timæo,
 348.264.T.374.264.P. in Legibus, ibidem 265.T. P. in Phæ-
 done, 349.300.301.T.375.300.301.P. in Timæo, 349.301.303.304.
 305.T.375.302.303.304.305.P. in Phædone, 349.306.307.308.309.
 T.375.306.307.308.309.P. in Philebo, 349.312.T.375.312.P. in
 Phædone, 350.321.T.375.321.P. in Phædo, 350.322.T.376.322.P.
 in Parmenide, 489.324.T.376.324.P.350.328.T.375.328.P.351.339.
 T.376.339.P. in Legibus, 351.342.T.376.342.P. de Republica & in
 Phædo, 352.376.T.378.376.P.379.403.T.380.403.P. in Phædone
 & de Repub., 357.480.T.382.480.P.358.545.T. in Phædone & in Poli-
 tia, 359.569.T.386.569.P. in Phædone, 360.594.T.387.594.P. in
 Phædo & Timæo, 360.596. l. b. d. c. r. p. in Phædone, 360.599.T.
 387.599.P.406.5.T.407.27.T.427.27.P.448.76.T.457.76.P.
 Potidonius de Anima, 345.171.T.370.171.P.
 Protogoras, 246.201.T.371.201.P.
 Pyrron, 55.632.T.86.632.P.
 Pythagoras, 53.606.P. Samius Sophista, 351.358.360.T.377.358.
 360.P.360.594.T.386.594.P.406.5.T.426.5.P.

Socrates, 38.340. T.73.340.P.
 Strato Physicus, 346.175. T.370.176.P.346.181. T.346.197. T.
 371.197.P. de Somno, 356.472. T.448.76. T.448.76.P.
 Thales de anima, 342.68. T.365.68.P.448.76. T.457.76.P.
 Theophrasti ad aureolum de nuptiis librum adludit Tertull.
 664.61. T.668.61. P.
 Xenocrates de Anima, 342.60. T.365.60.P.346.192. T.371.
 192. P.
 Xenophanes de Somno, 356.471. T.382.471.P.
 Zenon Citiicus, 7.99. T.13.99.P.36.311. T.72.311. P.235.43. T.
 248.43. P. de Anima, 342.46. T.364.46. P.345.165. T.369.165.P.
 448.76. T.457.76. P.

HISTORICVM.

AEGYPTIORVM, Chaldaeorum, Phœnicum archiua, 35.
 285. T.71. 285. P.
 Alexander Polyhistor, 6.52. T.11. 52. P.
 Appion, siue Appion, 35.292. T. in hist. Ægyptiaca, 71.292. P.
 Apri de Condiendis cibis lib. 20. 64.183. P.
 Apollonius Molonis, 67.235. P.
 Aristæas de 70. Interpretibus, 34.270. T.34.270. P.
 idem qui Aristæus, 70.270. P.
 Berofus Chaldaeus, 35.287. T. in hist. Chaldaeor. 102.287. P.
 Callisthenes, 358.507. T.383.507. P.
 Cassius Sæuerus, 28.156. T.63.156. P.
 Charon Lamplascenus Herodoto prior, 357.498. T. in Persicis,
 383.498. P.
 Cornelius Nepos, 28.157. T.63.157. P.
 Cornelius Tacitus in Commentariis, 23.59. T.59.59. P.32.235.
 T.67.235. P. in historiæ Romanæ Lib.5. mendaciorum loquacissi-
 mus, ibid.
 Ctesias, 27.141. P.62.141. P.
 Demetrius Phalereus Bibliothecæ Ptolemæi præfectus, 34.266.
 T.70.266. P. Grammaticorum probatissimus, ibid. 35.290. T. in
 Antiquitatibus, 70.266. P.
 Diodorus Siculus, 28.154. T.63.154. P.207.67.68.69. T.214.
 67.68.69. P.
 Dionysius Afer, 6.52. T.11. 52. P.
 Egeffippum imitatur Tertull. 719.71. P.
 Ephorus, 357.502. T.383.502. P.
 Euphorion, 357.505. T.383.505. P.
 Fenestella in Annalibus, 321.374. T.338.374. P.
 Græcorum Annales, 35.293. T.71.293. P.
 Heraclides, 357.504. T.383.504. P.361.639. T.
 Hermotimus, 342.26. T.363.26. P.
 Herodotus, 24.131. T.62.131. P. in Clio, 56.354. T. in historiis,
 357.497. T.383.497. P.358.510.511.512. T.383.510.511.512. P. in Mel-
 pomene, 358.550. T.385.550. P.361.640. T.388.640. P.
 Hieronymus Phœnix Tyri rex, 35.288. T. in Antiquitat. Phœni-
 nic. 71.288. P.
 Iosephum in Libris contra Apionem imitatur Tertul. 67.235. P.
 70.278. & 71.285.286.287.288.290.292.293. P. & citat 35.292. T.
 item in Antiquitatum libris, 719.70. P.
 Iuba Rex, 35.291. T. de Assyriis, 71.291. P.
 Manethon Ægypticus, 35.286. T. in Ægyptiacis, 71.286. P.
 Menander Ephesus, 35.290. T. in historia Reg. 71.290. P.
 Nestor in Coceto, 318.142. T.329.142. P.
 Nymphodorus, 361.640. T.388.640. P.
 Phlegon, lib.14. Olymp. 72.324. P.
 P. Pilatus Epistola ad Tiberium, 23.57. & 58. T.58.57. & 58. P.37
 329. T.73329. P.
 Pifistratus Bibliothecarum studiosus, 34.265. T.70.265. P.
 Plinii Secundi naturalem historiam pene ad verbum imitatur
 Tertullianus, 11.47.49. & 13.101.102.103.104.105.106.107.108.
 P.60.81.82.83. P.79.456. P.185.8.9.10.11.12.13.186.45.49.50.52.57.
 58.61. P.193.59.194.80.84. P.213.55. P.214.71.72.73. P. ib.81.82. T.
 P. ibid.86. T. P.217.148.150.151.152.157. & 217.159.160.165.166.
 167.173.182.218.187.188.195.202. P.370.179.370.180.184.193.194
 196.371.203. P.357.485. T.383.485. P.383.500. P.
 Plinius Secundus in Epist. ad Traianum, 57.24. P.
 Plutarchum de Placitis Philosophorum imitatur Tertull. 371.
 193. vsque 371.204. T.376. P. in Alexandro, 375.499. T.383.499. P.
 383.513. P.
 Posidonius, 67.235. P.

Ptolemæus Mendesium, 35.289. T. in hist. Ægypt. 71.289. P.
 Ptolemæus Philadelphus eruditiss. studio Bibliothecarum Pif-
 stratum æmula u. 70. Interpretibus transferenda in linguâ Græ-
 cam Biblia tradidit, 34.264.265. T.70.264. P. Bibliotheca eius
 apud Serapæum, 34.271. T.70.271. P.
 Sallustius, 348.266. T. in historiæ libris, 374.266. P.
 Scrip. incertus, 7.98. T.8.114. T.14.114. P.
 Silenus Phryx, 5.19. T.9.19. P.298.85. T.306.85. P.342.25. T.363
 25. P.
 Strabo, 357.506. T.383.506. P.
 Suetonius Tranquillus, 23.59. T. in Vitis Cæsarum 59.59. P. cum
 imitatur Tertullianus, 79.457. P.152.50. T.160.50. P. in Nerone,
 357.485. T.598.116. T.605.116. P.
 Thallus, 28.155. T.63.155. P.35.292. T. Theopompus Chius, 35.
 281. T. in quadrag. tercio Philippic. 71.281. P.298.86. T.306.86. P. in
 variis historiis, 357.484. T.383.484. P.
 Traiani rescriptum ad Plinium, 18.24. T.57.24. P.
 Varro, 66.214. P. cum imitatur Tertull. 186.37. P.
 Vitellius in commentariis, 358.508. T.383.508. P.
 Zeno Eleates, 55.625. T.86.625. P.

Oratorum, Poetarum, & Grammaticorum.

AESOPVS in Fabulis, 318.139. T.328.139. P.
 Aratus in Phænomenis, 569.69. T. P.602.69. T.
 Aristarchus Grammaticorum princeps, 21.44. T.57.44. P.
 Cato lenior, 6.58. & 59. T.11.59. P.
 Catullus Mimographus in Laureolo, 318.180. T.330.180. P.
 Cebetis Pinax ex Virgilio 241.233. T.262.233. P.
 Cicero seu M. Tullius, 8.100. T.8.101. T.13.101. P. in Tuscula-
 nis, 55.630. T.345.157. P. de Oratore, 349.313. T.375.312. P. in Tuscu-
 lanis, 685.74. T.690.74. P.
 Comicus incertus, 7.85. T.348.265. T.
 Demetrius Phalereus Grammaticorum probatissimus, 34.266
 T.70.266. P.
 Demosthenis Græcus versificulus, 681.71.72. T.690.72. P.
 Diogenes comicus, 31.213. T.66.213. P.
 Ennius, 74.351. P.317.50.32. T.325.50.52. P.321.386. T.339.386.
 P.354.407. T.359.407. P.
 Epicharmus Comicus, 347.236. T.372.236. P.
 Hesiodus de Pandora, 207.64. T.214.64. P. & 65. T. Poeticus
 Pastor appellatus, ib.65. T. P.318.140. T.328.140. P.
 Homerus, 6.65. T. in Odyssæa, 12.64. P.66.206. P.209.187. T.
 317.51. T. in Iliad. 325.51. P. in Odyff. 357.493. T.383.493. P. in Iliad.
 360.615.616. T.388.615.616. P.
 Homocentones, 241.234. T.241.234.262.234. P.
 Hostilius Comicus, 32.217. T.66.217. P. in Fabulis, ibid.
 Laberius Mimographus, 5.16. T.9.16. P.53.605. T.85.605. P.
 Lentulus Mimographus in Catinicibus, 776. T.12.76. P.32.
 217. T.66.217. P. in Fabulis, ibid.
 Lucianus in ludicio Paridis, 67.223. P. in Hæresi, 79.468. P. de
 morte peregrini, 140.51. P.
 Lucretius Lib.1. de rerum natura, 343.78. T.366.78. P.504.82.
 T.533.82. P.
 Macrobius in Somnium Scipionis, 344.120. T. castigatus, 367.
 120. P.
 Menander comicus in Fullonibus 7.76. T.12.76. P.
 Neoptolemus Tragædus, 358.517. T.384.517. P.
 Nouius Comicus in Fullonibus, 7.76. T.12.76. P.
 Ouidius Geta in Medæa Tragædia ex Virgilio, 241.232. T.262
 232. P. in Metamorphosisibus, 318.131. T.328.131. P.
 Pacuius, 6.49. T.11.49. P.
 Phosphorus Rhetor, 317.88.89. P.
 Poeta incertus, 41.405. T.176.405. P.45.470. in Tragædia Cer-
 beri, 207.74. T.214.74. P.345.157. T.369.157. P.
 Seneca, 30.183. T. ex lib. de Superstitione, 64.183. P. in Fortuitis,
 55.630. T.348.261. P. quem sæpe nostrum appellat, ibidem. T. P. in
 Fortuitis, 356.465. T.382.465. P.406.4. T.426.4. P.
 Sophocles Tragicus, 358.516. T.384.516. P.
 Theopompus Comicus, 298.86. T.306.86. P.
 Tragædia Oedipus, 27.142. T.62.142. P.
 Virgilius in Æneide, 9.17. P.61.101. P.76.405. P.559.561. T.385.
 561. P. cum imitatur ad verbum in Eclog. 5.645. T.645.5. P. Ma-
 ronis nomine citatur in Æneide, 623.5. T.624.5. P.
 Virgilius centones, 241.231. T. Pomponii Poetæ, 262.231. P.

IN OPVS TERTVLLIANICVM RERV, PHRASEON, VOCVMQVE INDEX GENERALIS.

- A** & 243. 319. T. duas Græcæ litteras hæc summam & vltimam sibi induit Dominus, 671. 27. T. 677. 27. P.
 Aaron de vestibus libri Tertull. mentio, 652. T. P. quæ octo erant numero, Ibid. P.
 Abascantus Æon Valentini, 569. 67. T. 603. 67. P.
 Abdicare, 240. 223. T. 261. 223. P.
 Abdicere, 510. 214. T. 538. 214. P.
 Abel populum Christianum demonstrabat, 97. 19. T. Deo placens occiditur, 595. 54. T. 602. 54. P.
 Ablutio, 408. 72. T. 429. 72. P.
 Aborigines, 352. 373. T. 378. 373. P.
 Abraham cur circumcisus, 96. 9. T. 165. 9. P. nomen eius mutatum syllabam addiçendo, 508. 162. T. 536. 162. P.
 Abraxas Deus Basilidis hæretici, 242. 304. T. 270. 304. hæret. 4. P.
 Ab'olefcit, pro abolcfacit, 663. 33. T. 318. 33. P.
 Absolute quædam verba pronuntiantur, 650. T. II. 46. ac 50. P. 446. 50. T. 456. 50. P.
 Abstruere, 518. 436. T. 548. 436. P.
 Abuti cum Accusatiuo, 39. 365. T. 74. 365. P.
Acacia, 199. 32. T. 192. 32. P.
 Academia, 87. 4. T. 89. 4. P. 347. 228. T.
 Academici fidem quinque sensuum durius damnant, 346. 215. T. 372. 215. P. 347. 228. T.
 Acataleptos Æon Valentianorum, 314. P. 321. 377. T. 338. 377. P.
 Acarus, 562. 5. T. 577. 5. P.
 Accepto ferre, 30. 198. T.
 Accipi patina, 318. 141. T. 329. 141. P.
 Acerba, pro acerbe, 289. 63. P.
 Acerba, pro immatura, 223. 90. T. 229. 90. P.
 Acerria, 27. 139. T. 621. 139. P. 453. 190. T. 461. 190. P.
 Achaia, 240. 209. T. 260. 209. P. 669. 69. T.
 Achamothe, Æon Valentini, 243. 315. T. quæ & Enthymesis 312. P. 318. 157. 158. T. 329. 157. 158. P. & Sophia secunda, Ibid. 318. 172. T. 330. 172. P. & Spiritus sanctus, ib. 173. T. P. terra, & mater, 312. P. 319. 251. T. & Hierusalem, 319. 251. P.
 Achilles nomen fumpfit, quod vberum gustu caruerit ferarum medullis educatus, à Chirone monstorum etuditore, à matre efforminatus, sicuti apud Sigæum statua monstrat, postea necessitate miles ab Ulyffe euocatus contra salutem propriam, 6. 64. & 65. T. II. 64. P. ab eo curatus in somnis Cleonymus Pyctes, 358. 515. T. 383. 515. P.
 Achæorum Deorum cum Troianis pugna, 312. 206. T. 66. 206. P. ipforum quoque inter se bella, 41. 397. T.
 Acinetos, Æon Valentini, 312. 15. P. 317. 81. T. 326. 81. P. 569. 67. T. 603. 67. P.
 Aconitum, 6. 42. T. II. 42. P.
 Acta apud Præfectos, 205. 9. T. 210. 9. P. Professio apud acta, in qua nemo sibi professor & testis est: alius scribit, alius subscribit, alius obfignat, alius actis refert, 562. 8. T. 557. 8. P.
 Actores, 520. 478. T. 550. 478. P. 690. 78. P.
 Actus iudicum, 51. 562. T.
 Adam & Eua exciderunt de immortalitate faciçdo contra præceptum Dei, 96. 7. T. exomologesi restitutus in paradifum, 121. 79. T. 128. 79. P. in paradifo nondum maritus, 142. 33. T. 146. 33. P. ante peccatum innocens, 142. 36. T. 142. 36. P. virgo quam ex illo fumptra est Eua, 222. 42. T. eius delictum etiam hæc fecis dici potest, quod per electionem suæ potius quam diuinæ sententiæ admifit, 466. 12. T. 481. 12. P. extra parad. sam Dei natus, 466. 67. T. 474. 64. P. eodẽ Christus passus quo ille cecidi, 631. 9. T. 632. 9. P. sepultus in Golgotha môre ab eius Caluaria dicto, 631. 12. T. 632. 9. 12. P.
 Ad cognoscere, 201. 40. T. 201. 40. P.
 Addicere, pro vendere, voce præconis sub hasta, & adnotatione quætoris, 30. 194. T. 65. 194. P. 43. 436. T. 119. 33. T. 125. 33. P. 173. 96. T. 180. 96. P. 687. 113. T. 691. 113. P.
 Adfectari, 141. 6. T. 145. 6. P. 316. 39. T. 424. 39. P.
 Adfectatio, 573. 250. T. 588. 250. P. Adfectator, ibid. T. P.
 Ad hæc fpeciem, 17. 5. T. 57. 24. P.
 Adiectiua cum Genitiuis, 5. 3. T. 8. 3. P. 7. 79. T. 49. 539. T. 151. 7. T. 158. 7. P. 188. 10. T. 191. 10. P. 49. 49. T. 197. 49. P. 236. 54. T. 305. 54. P. 318. 159. T. 329. 159. P. 567. 120. T. 582. 120. P.
 Adiectiua cum Datiuo, 241. 253. T. 265. 253. P. 301. 144. T. 309. 144. P.
 Adiectiua cum Accusatiuo, 510. T. 9. 10. P. 6. 50. T. II. 50. P. 6. 65. T.
 Adiurare, 44. 453. T. 78. 453. P. 240. 223. T.
 Adlectio, 241. 282. T. 268. 282. P.
 Adlegi, 468. 71. T. 429. 71. P.
 Admeto Regi seruit Apollo, 31. 208. T. 66. 208. P.
 Adnotatio, 31. 194. T. 65. 194. P.
 Adolationes, 41. 410. T. 77. 410. P.
 Adorant Christiani Deum verum, 49. 536. T. 764. 40. T. manus non tantum adtolentes, sed etiam expandentes, & Dominica passione modulantes, 130. 41. T. 134. 41. P. manibus temperate ac probe clatis, nec vultu in audaciam erecto, sed humiliato atque deiecto, sono vocis non tam claro, vt proximis obstrepamus, 130. 51. 52. 53. T. 135. 51. 52. T. 171. 30. T. 177. 30. P.
 Adorate gentibus vñtatum, 49. 543. T. sedendo, 130. 49. T. 135. 49. P.
 Adsentator, pro eo qui consentit, 395. 37. T. 304. 37. P.
 Adsertor, 196. 52. T. 197. 52. P. 431. 161. T. 460. 161. P.
 Adseffores, 92. 26. T.
 Adtinere cum Accusatiuo, 144. 76. T. 148. 76. P.
 Aduersatio, 594. 36. T. 601. 36. P.
 Adulterium non solum in osculis, amplexibus, & carnis congressione censendum, sed etiam si oculum quis impegerit libidinoso, & animam commouerit impudice, 170. 6. T. tunc est, quum quoquo modo disunctis duobus alia caro, immo aliena miscetur, 673. 72. T. 679. 72. P.
 Adulterium, pro adultetatione, 511. 151. T. 540. 251. P.
 Aduocare, pro consolari, 509. 187. T. 537. 187. P. eodem significatu aduocatio, 509. 201. T. 538. 201. P.
 Aduocati, 92. 26. 29. T.
 Aduocatio mercenaria, 18. 20. T. 60. 74. T. 148. 74. P. 449. 110. T. 458. 110. P.
 Adifex, 172. 84. T. 179. 84. P.
 Adilitas, 52. 583. T. 85. 583. P.
 Adigion oppidum Achaia, 196. 41. T. 197. 41. P.
 Adgyptiorum historia, 6. 51. T. Dei, aues & bestia capite damnans, qui aliquem huiusmodi Deum occidit, 40. 376. 378. T. 75. 378. P. ad Christum conuersi, 98. 36. T. 107. 36. P.
 Adgypti Reges, Pharo, 98. 46. T. Alexander Magnus qui regnavit annis xij. Soter annis xxxv. Philadelphus, annis xxxix. Euergetes an. xxv. Philopator an. xvij. Epipha. an. xxiiij. alius Euergetes an. xxix. Soter alius, an. xxxviij. Psolomæus an. xxxviij. Cleopatra an. xx. mens. vj. eadem sub Augusto an. xiiij. Augustus alijs an. xliij. 99. 72. 73. 74. 75. 76. 77. T. 128. 7. & seq. P.
 Adgyptus nonnunquam totus orbis intelligitur, 100. 105. T. III. 105. P. 152. 20. T. 159. 20. P. inde enim omnis superstio, 153. 75. T. 485. 97. T. 494. 97. P.
 Admulari cum Datiuo, 145. 108. T. 150. 108. P.
 Admulatio pro aduersatione, 519. 289. T. 542. 289. P.
 Admulamenta, 636. 1. T. 613. 1. P.
 Admulum in bonam partem, 222. 50. T. 227. 50. P.
 Admulatio, pro imitatione, 502. 30. T. 530. 30. P.
 Adncadarum vrbs, 26. 126. T. Roma, 62. 120. P. 41. 405. T. Aneas pene interfectus à Diomede, 31. 206. P.
 Adobres, siue Adones, & formæ nescio, quæ & trinitas hominis apud Valentianum, Platonium hæreticum 235. 39. T. 247. 39. P. 240. 193. 194. T. 259. 193. 194. P. 243. 314. T. triginta numero, 243. 315. 316. T.
 Adonum seu Deorum Valentini, imo criminum potius quam numinum, aliorumque eo pertinentium nomina Græcæ & Latine ex Tertull. Irenæo & Epiphano, 310. vsque 314. P. Arcium schema, quibus singulæ Adonum poreftates collocabantur à Valentiano, 314. P. vniuersa Adonum genealogia secundum arces suas, 314. 345. P. eorum contugia, genimina, exitus euentus, felicitates, infelicitates, dispersæ atque concisæ diuinitates, non aliud quam fabulæ & genealogiæ indeterminatæ, quas Apostolus damnare præuenit, 316. 24. T. 323. 24. P.
 Aliorum Adonum Ogdoads siue Tetras duplex ante Bythum, 321. 377. P. T. 338. 377. hæc semina Gnosticorum & Valentianorum ex Idæis Platonis, 347. 239. 241. T. 373. 239. 241. P. Deos omnes appellabant, 446. 40. T. 455. 40. P. 506. 116. T. 534. 116. P. 608. 55. T. 619. 55. 57. P.
 Adon télai, 311. P. 317. 57. T. 325. 57. P.
 Adquanimitas, 144. 71. T. 148. 71. P.
 Adsculapius Africæ Deus, cuius sacerdotes pallio vtebantur, 5. 6. T. 9. 6. P. 7. 92. T. 13. 92. P. & crepidis cretatis, ibid. auaritiæ merito, qua medicinarum nocenter exercebat, fulmine vindicatus, 31. 209. T. 66. 209. P. medicinarum demonstrator, alias morituris scordii & denarii & Aesclepiadori subministrator, 39. 361. 362. 363. T. 74. 361. 362. 363. P. stantes ei ministrabant sacerdotes, 88. 9. T. illi reddi iussit gallinaceum Socrates, 341. 16. T. 363. 16. P. ob honorem patris eius, Apollinis nempe, ibid.
 Adsopus histrio, ex aubus sexcentorum millium parinam conflavit, 8. 108. T. 14. 108. P. filius eius, margarita dehaufit, 8. 109. T. Clodius nomine, 14. 109. P.
 Adstiuia hyberna, 49. 541. T. 83. 541. P.
 Adtas hominis octoginta annorum, 360. 620. T. 388. 620. P. quinq;

cius aetates, infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, senectus, Ib. 622. T. P. earum officia, studere ab infantia pueritiae delegata; militate ab adolescentia iuuenta excitata; censere, agrum vigere, nauigare, litigare nubere, laborare, ægitudines obire, à iuuenta senectate ponderata, Ibid. T. P.

Æthalides, 352. 361. T. 377. 361. P.

Æthiopia omnis gens vocatur quæ peccatrix est, 152. 20. T. 159 20. P.

Æthiæ ignes, 55. 621. P.

Affectatio, 141. 6. T. 145. 6. T.

Africæ Principes Carthaginenses, 5. 2. T. 8. 2. P. in ea terræ motus & vorago, 5. 28. T. 10. 28. P. in eam Phœnices eruant, 6. 35. T. 10. 35. P. eius Dei, 39. 360. 361. T. 74. 360. 361. P. 40. 383. T. 75. 385. P. Regio eius, quæ est trans Cyrenen, facta primum Christiana, 92. 37. T. 107. 37. P. apud Africanos quoque celebrati agones, & superstitiosa certamina Græcorum religionum & voluptatum, 594. 40. T. 601. 40. P.

Agape, Æon Valentini, 315. 24. P. 317. 84. T. 326. 84. P.

Agape, ἀγάπη, cœna Christianorum, dilectio penes, 278. Græcos est, 48. 517. T. 81. 517. P. 136. 23. T. 139. 23. P.

Agave infans in filijs bestias vidit, 321. 228. T. 372. 228. P.

Agennetos, Æon Valentini, 374. P. 322. 377. T. 338. 377. P.

Ageratos, 316. 11. P. 317. 79. T. 326. 79. P.

Agere alteri, 515. 348. T. 544. 348. P.

Agina, 301. 142. T. 309. 142. P.

Agones & sacri & funebres, quorum illi Deis, hi mortuis fiunt, 153. 106. T. 162. 106. P. sicuti & illorum rituli, 153. 107. 108. 109. 110. T. 163. 107. 108. 109. 110. P. apparatus quoque eorum idolorum spurcat, 154. 111. T. 163. 111. P. ibi enim Olympius ter, Nemæus Heules, millellus Archemorus, & Antinous infelix in Christiano aguntur, 209. 183. 184. 185. T. 218. 183. P. Græca certamina, 594. 40. T. in quibus committuntur artes, corporum & vocum præstantia expenditur præmio indice prælia aguntur & vulnera pugni quassant, calcès arceant, cæsus dilaniant, flagella dilacerant: quarum iniuriam metces, coronæ, gloria & dos, privilegia publica, stipendia ciuica imagines, statuae, Ibid. 41. T.

Agonothetes, 136. 42. T. 152. 42. P. 163. 106. P. Agonis Præfex, 594. 41. T.

Athori, 361. 625. T. præcoci morte præuerti, 388. 625. P.

Ajax infans Vlystem in armento vidit, 347. 227. T. 372. 227. P.

Ainus, 315. 25. P. 317. 85. T. 326. 85. P.

Albarius testor, 171. 36. T. 178. 36. P. Albarium opus, Ibid.

Albini, siue Albiniani, ab Albino Cæsare, qui in Seuerum Imperat. conspirauerant, 45. 473. T. 79. 473. P. partium eius socij & eorum superstites, 45. 478. 479. T. 80. 478. 479. P. idem ipsi qui per genios eorum in pridie vsque iurauerant, qui Christianos sæpe damnauerant, 91. 8. & 9. T. 93. 8. P. inopinatos natalibus, dignitatibus, corporibus, exitus retulerunt, 137. 63. T. 140. 63. P.

Alburnus Deus, 22. 56. T. 58. 56. P. 449. 12. 3. T. 458. 12. 3. P.

Aleinoi pometum, 6. 43. T. 11. 43. P.

Alemona Dea, 355. 436. T. 380. 436. P.

Alexander Magnus, Rex Macedo, delitit Persicis emollitus, 7. 80. 81. P. eius sublimitas, 29. 173. T. Asiam & ceteras regiones pestaequam deuicere, nunquam tenuit, 98. 49. T. 107. 49. P. regnauit annis xij. etiam Medis & Persis, & in Alexandria regnum suum firmavit, nomine suo eam appellans, 99. 72. T. 190. 72. P.

Aliena sumuntur dominio, precario, aut vi, siue iure, beneficio, impetu, 295. 33. 34. T. 304. 33. 34. P.

Aliquanta, pro aliquot, 484. 70. T. 493. 70. P.

Aliqui, pro aliquis, 30. 182. P. Ibid. 183. P. 39. 358. P.

Allegorizare, 511. 250. T. 540. 250. P.

Allophyl, 97. 18. T. pro Philisthijm & Græcis, 106. 18. P. 525. 598. T. 555. 598. P.

Alpes aeris rigidi, 350. 337. T.

Alphabetica Marci hæresis ex Græcorum Alphabeto, 243. 319. T. 373. 319. hæ. 15. P.

Alate, 75. 376. P.

Alteri, pro alii, 199. 12. T. 191. 12. P.

Alterius, pro alius, 394. 101. T. 401. 101. P.

Alucaria, 263. 334. T. pro vase pistorio in quo fit farina confersio, 337. 334. P.

Amazones, 42. 419. T. Amazoniæ militare malebant quam nubere, 336. 14. T. 454. 14. P.

Ambitio dicta, quod concupiscentia apud animum ambiente nascatur ad gloriæ vorum, 185. 70. T.

Ambrosius Tertullianum imitatur, 186. 41. P.

Amentate, pro iaculari, 522. 521. T. 552. 521. P.

Amomum, 642. 11. T. 643. 11. P.

Amphiarai oraculum, 358. 529. T. 384. 529. P.

Amphiloci oraculum, 358. 530. T. 384. 530. P.

Amphitheatrum, 154. 126. T. 164. 126. P. 155. 159. T. 148. 159. P. varia Romæ exstructa, Ibid.

Αναχάρης, 449. 116. T. 458. 116. P.

Anacharis regno Scythiæ Philosophiam præuertit, 7. 95. T. 13. 95. P.

Αναξίνορος, 349. 306. T. 375. 306. P.

Anaxagoras depositum hostibus denegauit, 52. 584. T. 85. 584. P.

Anaxarchus quum pilo conuideretur, Tunde, tunde, aiebat,

Anaxarchi follem, 55. 621. T. 86. 621. P.

Ancharia Dea Asculanorum, 40. 387. T. 75. 387. P.

Anenoctos Æon Valentianorum, 314. P. 263. 377. T. 338. 377. P.

Anfractus, 152. 19. T. Theatri totius circuitus flexuosus, 158. 19. P.

Angelos etiam Plato non negauit, 38. 343. T. 73. 343. P. eius nominis testes vel Magi, 38. 344. T. 73. 344. P. de quibusdam sua prouisione corruptis gens demonum euasit damnata à Deo cum principe Satana, 38. 344. T. quid ubique geratur, tam facile sciunt, quam enuntiant; 38. 348. T. eo nomine appellantur quos ministris suæ virtutis Deus præfecit, 101. 118. T. nonnunquam appareant vixitibus Christianis terrori viris gentilibus, 201. 45. T. diuinæ voluntatis ministri animas hominum modulantur, 361. 643. T. 380. 435. P. statim à natiuitate, Ibid. qui etiam morituris apparent, 360. 591. 592. T. 386. 591. P. an ante omnem creaturam, an simul creati variæ sententiæ, 91. 9. T. 744. 9. P.

Anima à Deo, 43. 439. T. alii diuinam & æternam, alii dissolubilem contendebant, 53. 595. T. 85. 595. P. eas in corpora recipiendas sentiebat Pythagoras, 53. 606. 607. T. 85. 606. P. alii de cœlo excipi dicebant, alii de terra concipi: alii numeris, alii atomis concinnabant: alii cum corpore incipere, alii post corpus induci, in hoc conueniebant, quod hominem faciat animal rationale, 87. 3. T. 89. 3. P. eam qui diuinam consistunt, Deum consistantur necesse est, 88. 7. T. manet post vitæ disunctionem, proque meritis aut cruciatui destinatur, aut refrigerio, vtrique sempiterno, Ibid. 13. 14. T. 90. 13. 14. P. ea opinio Christiana, honestior Pythagorica, quæ eam in bestias transfert, plenior Platonica quæ eam adsignat corporibus diuersis, Epicurea gratior, quæ eam ab interitu non defendit, Ibid. 15. 16. 17. T. P. discipula naturæ magistra, & sic etiam Dei magistri naturæ, 88. 23. T. à Deo data eadem canit quæ Deus iuis dedit nosse, Ibidem prior quam littera, Ibidem, 24. T. 90. 24. P. nobis omnia est, sine qua nec viuere possumus, nec mori, 89. 27. T. adflatu Dei consummata, 119. 12. T. 123. 12. P.

Animas aut nullas aut non in pristina corpora venturas adfirmabant Philosophi, 156. 213. T. 169. 213. P. mortalis apud Valentiananos, nisi quæ salutem fide inuenierit, 263. 349. T. 337. 349. P. de anima qui scripserint, 361. 1. P. de eius immortalitate non à Socrate qui eam vindicauit, sed à Deo discenda est, 341. 2. vsque 20. T. 361. 2. vsque 363. 20. P. etsi enim quadam recte sententiæ Philosophi, aut natura, aut ex nostris litteris, ea tamen veniunt argumentationibus contrariis fidei, 342. 20. vsque 342. 35. T. 363. 20. vsque 369. 35. P. à quibus etiam hæretici suas de anima hæreseis mutauerunt, 342. 35. vsque 53. T. 364. vsque 53. P. quorum alii immortalem negant animam, alii plusquam immortalem adfirmant alii de substantia, alii de forma, alii de vnaquaque dispositione animæ disceptant; hi statum eius aliunde ducunt, hi exitum aliorum abducunt, Ibid. 308. vsque 43. T. P.

Anima nata & facta, 342. vsque 58. T. 365. 53. vsque 58. P. cui plures Philosophi corpus vindicantur, 342. 58. vsque 79. T. 365. 58. vsque 366. 79. P. at Platonici multis animam incorporealem probant, 343. 79. vsque 92. 343. 99. vsque 344. T. 366. 79. & c. 367. 99. & c. P. à quibus tamen dissentiens errat, 343. 92. vsque 99. 344. 107. & c. T. 366. 92. vsque 367. 107. vsque 368. 125. P. qui etiam vnum esse vult animam & spiritum: animam & animum, & quod circa animam non animum sit principalitas, 344. 125. vsque 345. 161. T. 344. 125. vsque 345. 161. P. est autem indiuisibilis, anima præterquam in potentias diuersas, vtmortalis, 345. 161. vsque 346. T. 369. 161. P. vsque 370. 177. P. de cuius Hegemonico an sit, vel vbi sit, opiniones variæ, 346. 177. vsque 204. T. 370. 177. vsque 371. 204. P. Est illud ad fidem pertinens, quod Plato bifariam partitur animam per rationalem & irrationalem, 346. 204. vsque 214. T. 371. 204. vsque 372. 214. P. qui duo genera subdiuidit ex irrationali, indignituum & concupiscentium, quæ tamen apud nos non semper ex irrationali censenda sunt, Ibid. 150. 209. 210. T. P. ad animam etiam contingit, quinque sensuum quæstio, 346. 214. vsque 347. 235. T. 372. 214. vsque 372. 60. 234. P. apud quam non separantur sensus alia & intellectualia: quippe quæ sentiant, dum intelligit, & econtrario, 347. 234. vsque 348. 248. T. 372. 234. vsque 248. P. in quo ante mortem consentit Plato, ib. 235. T. P. anima intellectus semper inest, & cetera naturalia, 348. 248. vsque 340. 268. T. 373. 248. vsque 374. 268. P. Eam definit Tertull. Dei fiatam natam immortalē, substantia simplicem, de suo patientem, varie procedentem, liberam arbitrii, accidētis obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem, dominatricem, diuinatricem, ex vna redundantem, 349. 281. vsq. 488. 291. T. 374. 281. vsque 295. P. Male itaque hæretici animam de cœlis deuenisse credunt, 349. 295. vsq. 308. T. 374. 295. vsq. 375. 308. P. sicut & Plato, dum discentias animæ reminiscencias appellat, eorum nempe quæ retro norit de exemplaribus referre, Ibid. 306. 307. T. P. 349. 308. vsque 350. 325. T. 375. 308. vsque 524. P. item qui post partum corpori animam inducunt ex respiratione infantis, aut frigido aere circumfuso, 350. 325. vsq. 351. 349. T. 376. 325. vsq. 349. P. quod probare nituntur, quod vocabulū animæ penes Græcos ψυχή, de refrigeratione respondeat: verū si ita esset, extra Germanias nemo deberet nasci, quum tamen populi frequentiores sint apud Orientalem & Meridionalem temperaturam: vnde & Romanæ gentes animam cognominauerunt, ab animando nempe, 350. 334. vsque 351. 338. T. 376. 334. vsq. 338. P. Tertull. putauit animam simul cum corpore concipi, confici, & perfici, 351. 349. vsque 491. 357. T. 376. 349. vsq. 377. 357. P.

Abfurdisimus autem est Platonis sermo de animarum reciproco discursu, quo hinc abeunt, eant illuc, & rursus huc veniunt &

viuant, & dehinc de vita abeant, rursus ex mortuis efficiantur uiui, 351. 357. v. lq. 352. 384. T. 377. 377. v. lq. 378. 384. P. sicuti etiam Me-
templechosus & Metemphatosus Pythagoræ & Empedoclis, 352.
382. v. lq. 354. 410. T. 378. 377. 380. 382. 378. 384. v. lq. 378. 410. P. T.
item & Simonis Magi de sua Helena, 354. 410. T. 379. 410. v. lq. 380.
P. denique Carpoeratis hæresis de animarum recorporatione, 354.
415. v. lq. 429. T. 380. 415. v. lq. 429. P. de anima paradoxa quadam,
355. 429. v. lq. 441. T. 380. 429. v. lq. 381. 441. P. animam aliquam utri-
que potestas diuine voluntatis ministra modulat, 355. 435. T. 380
435. P. quæ officia diuina angelos ctedimus, ibid. 436. T. minime
vero propterea mortalis dicenda, quod cibus quodammodo susten-
tur, & ad pubertatem procedat, 355. 441. v. lq. 445. T. 381. 441. v. lq.
445. P. nulla pene anima sine dæmonio, vtrique ethnicorum, 355.
445. v. lq. 356. 453. T. 381. 445. v. lq. 453. P.

Anima quomodo peccatrix dicatur mala & bona, 356. 453. v. lq.
463. T. 381. 453. v. lq. 463. P. cui etiam sine effectibus imputari solent
sensu delictorum, 356. 457. T. 382. 457. P. quum morte opera sua
consummet, de ea etiam agendum, 356. 463. v. lq. 497. 467. T. 382
463. v. lq. 467. P. dummodo prius de somno mortis speculo dis-
putet, 356. 467. v. lq. 357. 487. P. 382. 467. v. lq. 584. 487. P. item
de somniis, quomodo ea patiatur anima, & vnde eueniant, 357.
487. v. lq. 359. 554. T. 383. 487. v. lq. 385. 554. P. Arqui mors, à qua
saluo Menander per suum baptisma discipulos suos eximit, discreto
est corporis & animæ; quare frustra quidam credi etiam
post mortem animas quasdam adherere corporibus, 358. 554. v. lq.
359. 584. T. 385. 554. v. lq. 386. 584. P. varii modi seu causæ excessus a-
nimarum de corpore, 359. 584. v. lq. 360. T. 386. 584. v. lq. 593. P. non a-
liquo modo quam quo aurigam defecisse præsumitur, quum vires e-
quorum defatigatio denegauit; auriga enim corporis spiritus ani-
malis, 359. 586. T. 386. 586. P. post excessum de corpore, aut in cælum
aut ad inferos animæ deducuntur, 360. 593. v. lq. 614. T. 386. 593. v. lq.
388. 614. P. animæ enim immortalitatem agnoscunt etiam Py-
thagoras, Empedocles, Plato, & Stoici, 360. 594. 595. 596. 597. 598.
T. quamquam illi, supernas quidem mansiones agnouerint, & in-
feros, non tamen cælum aut paradisi, ibid. T. & 386. 593. & c. P.
apud Platonem enim sublimabantur animæ sapietes in ætherem,
apud Arium in aerem, apud Stoicos sub lunam 360. 596. 597. 598.
& 503. 360. T. 387. 596. 597. 598. 609. P. Non itaque hic deinentur
post mortem, aut huc animæ ab inferis commeant imperio dæ-
monum per magicam, 360. 614. v. lq. 601. T. 388. 614. v. lq. 389. 544.
P. sed apud inferos puniuntur, aut in refrigerio fouentur, 361. 644.
v. lq. 362. 652. T. 389. 644. v. lq. 652. P. possunt enim sicuti recreari, ita
& puniri animæ sine carne, 362. 650. 651. T. 389. 645. 650. P.
sunt enim immortales, 416. 253. T. eius census siue origo non ex
materia Deo coæterna, sed ex Dei sua: ut quippe quæ longe Deo
inferior sit nata, passibilis, exorbitationis capax, & inde etiam ob-
liuionis affinis, sicuti latius deduxit Terull. lib. de Censu animæ
adu. Hermogen. 653. T. 653. P. 675. 118. 119. T. 681. 118. 119. P. & 120.
Ibid. T. P.

Animaduerti, 92. 45. T. 94. 45. P.

Animalibus abstinendum putabat Pythagoras, ne forte bubu-
lam de alquo proauo suo obsonet, 53. 606. T. animalia non omnia
respirare quidam volunt, eo quod non habeant organa spiritus,
pulmones, & arterias, inter quæ culices, formicæ, tineæ, 344. 127.
128. 129. v. lq. 136. T. 368. 127. v. lq. 368. 136. P. cuius contrarium ni-
titur probare Terull. T. P. quædam igni contraria, colubri, stello-
nes, salamandræ, & aquatilia; alia aquæ, ut: locustæ, papiliunculi,
chamæleontes; & sanguini contraria, cochleæ, vermiculi, & maior
piscium sensus; spiritui contraria, quæ spirare non videntur, ut iam
dicta; acri contraria, quæ semper subterranæ & subaquaneum
viuentia, carent hausto eius, res magis quam nomina noueris: lu-
mini denique contraria, quæ cæca in totum vel solis tenebris ha-
bent oculos, talpæ, vesperu gines, noctuæ, 353. 390. v. lq. 395. T. 379.
390. v. lq. 395. P. animalia etiam minutiora ingenijs aut viribus val-
ent, cuius exempla, apis ad ficia, formicæ stabula, aranæ retia,
bombycis stamina; item lectuli & tegeris bestiarum, cantharidis
venena, muscæ spicula, culicis tuba & ianæa, 448. 90. 91. T. 457.
90. 91. P.

Animum quidam vniuersitatis motatorem de cernebant, 345.
147. T. 369. 147. P.

Annibal apud Cannas Romanos annulos modio metiebatur,
49. 537. T. 83. 537. P.

Anni tempora, hyems, æstas, vernum, autumnum, 153. 90. 91.
92. 93. T.

Annulus, pronubus aureus, 23. 79. T. antea ferreus, 60. 79. P. 184.
43. T. 186. 43. P. eorum vsus maxime in sinistra, 185. 76. T. 187. 76. P.

Anonomastos Æon Valentinianorum, 314. 321. 342. T. 338.
377. P.

Antecessium, 221. 30. T. 227. 30. P.

Antecessor, pro eo qui auctoritate antecedit, 220. 12. T. 226.
12. P.

Antecessores, pro decessoribus, 220. 15. T. 226. 12. P.

An elij dæmones, 174. 118. T. 180. 118. P.

Antia, 7. 73. T. 12. 73. P.

Antichristi præcursores, & Antichristi Marcionitæ, 573. 253. T.
588. 253. P. sicuti & alij hæretici, 617. 185. T. 624. 285. P. 696. 72. T.
701. 72. P.

Antichristus iam instare putabatur, 686. 97. T. 691. 97. P.

Antinous Cynæus Deus, 31. 202. T. 66. 202. P. infelix, 209. 185.
T. 218. 185. P. 449. 124. T. 458. 124. P.

Antistare, 43. 439. T. 78. 439. P. 664. 66. T. P. 684. 34. T.

Antistites, 17. 2. T. 56. 2. P.

Antitheses, id est, contrariæ oppositiones, quæ conantur dis-
cordiam Euangelii cum lege committere, opus Marcionis, 501.
3. T. 529. 3. P.

Anubis mæchus, 32. 218. T. 66. 218. P. Vide Cynocephalus,
Anytus accusator Socratis, 341. 9. T. 362. 9. T.
Aoratos, Æon Valentinianorum, 321. 377. T. 338. 377. P. siucin-
uisibilis.

Aparuria Dionysia, mysteria Attica, 48. 515. T. 81. 515. P.

Apelles signis & præfignis Philumenes inductus, nouam hære-
sim induxit, 235. 35. T. 246. 35. P. 239. 175. T. 256. 175. P. Marcionis
discipulus, sed lapsus in fœminam, ab oculis eius Alexandriam se-
cessit, inde in alteram fœminam impegit, illam virginem Philu-
menem, postea immane prostitulum 239. 173. 174. T. 246. 173. 174.
P. defertor Marcionis, 484. 73. T. 492. 73. P. eius diuersæ hæreses,
243. 324. T. 274. hæret. 19. 324. P. 653. 654. P. eiusd. acta, ibid. P. cuius
discipuli adhuc superferunt ætate Tertulliani, Appellesiani nunc-
cupati, ibid. P.

Apex apices, 7. 93. T.

Apiciis in cibus excessus, 8. 110. T. cōdimēta, 352. 405. T. 379. 405.
Apocateresis, 448. 99. T. 458. 99. P.

Apollinæres ludi, 152. 53. T. 160. 53. P. in illis tinguebantur, 277.
34. T. saltem iis qui mithræ Apollini dicabantur, 286. 34. T. P.

Apologetici Græci Terull. fragmenta, 921. v. lq. 924. T. P.

Apollo Admeti Regis pæcora pascit, 31. 208. 66. 208. P. illi iura
consecratæ 153. 103. 104. T. 163. 103. 104. P. apud Delphos eiusd. sac-
cerdotes nubere nesciunt, 196. 42. T. 199. 42. P. ibi colitur ob inter-
fectum draconem Delphicum, 207. 75. T. iaura coronabatur,
207. 75. T. 214. 75. P. 208. 148. T. 217. 148. P. vt Deus telorum, ibid.
149. T. P. atrox appellatur apud Delphos, vbi eius virgines, 664.
70. T. 669. 70. P. & Pythius. 676. 131. T.

Aporiatio, 243. 315. T.

Apostata, 241. 266. T. 266. 266. P.

Apostolici discipuli Christi diffusi per orbem Euangelii præ-
dicarunt, 37. 329. T. 237. 117. v. lq. 123. T. 253. 117. v. lq. 253. 123. P.
quos hæc appellatio missos interprecatur, ibid. 117. T. P.

Apparete, pro ministrare, 31. 198. T. 66. 198. P. 155. 151. T. 165. 151.
P. hinc Apparitores, ibid. v. lq. 174. 130. T. inde Apparito, 241.
284. T. 268. 284. P. 408. 68. T. 428. 68. P.

Apulia, 155. 166. T. 148. 166. P.

Aquana, pro aqua, 393. 89. T. 401. 89. P.

Aquarum auctoritas in primordio mundi in baptismo, & apud
nationes, 277. 16. v. lq. 278. 44. T. 285. 16. v. lq. 287. 44. P. quorum
hi totas vrbes, aspergere circum late aquæ expiabant, 277. 33. T.
286. 33. P. quisquis etiam se homicidio infecerat purgatrice aqua
se expiabat, 278. 35. T. 286. 35. P. is immundi spiritus incubant, in
fontibus, riuis, piscinis euripis, cisternis, & puteis, qui rapere di-
cuntur per vim spiritus nocentis, & subinde necant, 278. 30. 38. T.
280. 36. 37. 38. P. aut amentia vel formidine exercent, ibid. 39. T. P.
etiam alia patrocina naturæ, priuilegia gratiæ, solemnia discipli-
næ, figuræ, præstructiones, precatones, religionem aquæ ordina-
uerunt, 278. 62. v. lq. 72. T. 289. 62. P. quædam salæ, aliæ dulces,
calidæ item & frigidæ, bituminosæ quoque ferruginantes & sul-
phurantes: vtrique & venenatæ, 319. 190. T. 331. 190. P. pleraque ea-
rum genera miranda 385. 550. T.

Aquarioli, 50. 559. T. 84. 559. P.

Aquila Paulo in persecutione succurrit 686. 93. T. 691. 93. P.

Aquilæ vngues, 121. 77. T. 127. 77. P. oculi solem ita sustinent, vt
natorum suorum generositatem de pupillorum audacia iudicent,
343. 105. T. 371. 105. P.

Aquilex, 83. 542. P. 482. 21. T. 490. 21. P.

Aquilitia Ioui immolabantur pro imbris impetrandis, 49.
542. T. 83. 542. P.

Ara, 40. 370. T. 75. 376. P.

Arabia loca aquarum egentissima, 32. 235. T. eorum Deus, 40.
380. T. 75. 380. P. ibi thus, 43. 442. T. 78. 442. P. 50. 553. T. fœminæ
non caput modo, sed & faciem totam tegebant, 225. 129. T. 230.
129. P. Arabia deputabatur olim Damascus, 485. 94. T. 494. 94. P.

Arbiter, 672. 38. T. 678. 38. P.

Arbores coronariæ, laurea, vitis, populus, oleaster, apiu, hedera,
207. 63. 70. 71. 72. 73. 79. T. 214. 63. 70. 71. 72. 73. 79. P. myrtus 208
151. T. 217. 151. P. rosæ centenariæ, vtraque; lilia, & omnia viola, & il-
lustriores quoque fiondes, 209. 195. T. 218. 195. P. arbores viuere, nec
tamen sapere scribit Aristoteles, 348. 249. T. 373. 249. P.

Arbustiores, pro ferociore, 479. 208. T. 479. 208. P.

Arcadiæ Nonacris aqua venenata, 359. 559. T. 385. 559. P.

Archemorus misellus, 209. 184. T. 218. 184. P.

Archetypa, 316. 38. T. 313. 38. P. 67. P.

Agx, 239. 67. T. 305.

Agx, Æon Valentin. 311. P. 317. 57. T. 323. 57. P.

Agx, aliter Æon Valentin. 314. P. 315. 377. T. 338. 377. P.

Agx, pro materia Philosophica, 314. 279. T. 334. 279. P.

Archias dux Corinthiorum muniuit Syracusas, 6. 40. T. 11. 40. P.

Archigallus, 41. 401. T. 76. 401. P. 410. 122. T. 431. 122. P.

Archiaua, 35. 285. T. 71. 285. P.

Agx, 207. 98. 215. 98. P.

Agx, siue Archontes, 100. 104. T. 239. 68. T. 305. 68. P. 484.
85. P. 488. 168. T. 498. 168. P.

Arenarii, 155. 171. T. vide Harenarii.

Argæi montes aeris rigidi, 351. 337. T. 376. 137. P.
 Argi Lunoni sacrum oppidum, 207. 70. T.
 Ariadne ferum post & fidus, 207. 69. T. 214. 69. P. 569. 69. T. 603. 69. P.
 Ariæ reciproci cornis, lanicutis, & testitrahus, 51. 6. T. 9. 16. P.
 Ariæ trabs machina quæ muros frangere militat, Carthagini primum armata: 51. 6. T. 9. 16. P.
 Aristidis iustitia, 29. 173. T.
 Aristippus in purpura, 7. 82. T. 13. 82. P. 52. 287. T. 85. 587. P.
 Aristoteles Hetimiam familiarem suam interfecit, 52. 585. T. 85. 585. P. turpiter Alexandro regendo adulatur, Ibid.
 Armamara, 153. 64. T. 160. 64. P.
 Armenia iam Christiana, 98. 32. T. 106. 32. P.
 Arnobius Tertullianum imitatur, 85. 592. 593. 594. P. emendatus, 164. 125. P.
 Arrethos, Æon Valentinianorum, 314. 321. 377. T. 338. 377. P.
 Arrotii, Medici Caij Cæsaris visio, 358. 509. T. 383. 509. P.
 Aruspex & Deorum & mortuorum, 31. 198. T. 66. 198. P. Magis comparatur, & ariolis, 50. 559. T. 153. 97. T. 162. 7. P.
 Aclepiadoton alias morituris pharmacum, ab Æsculapio dictum, 39. 361. 362. 363. T. 74. 363. P.
 Afulani in Italia, 40. 387. T. 75. 387. P.
 Afulbalis vxor Carthagine cum filijs suis in incendium patriæ deuoluit, 137. 53. T. 140. 53. P.
 Afula, 5. 25. T. in ea soli ingluuies, 5. 28. T. 10. 28. P. Ex Afula exoniæ munditiæ in Lybiam & Europam translata, 6. 62. T. 12. 62. P. in ea persecutio, 92. 47. T. 95. 47. P. vtripte iam Christiana, 98. 35. T. 107. 35. P. eam antea deuicatur Alexander Macedo, 98. 49. T. ex ea Lydi in Hetruriam transfusa, 152. 25. T. 159. 25. P.
 Afulaminor, 240. 211. T. 260. 211. P. eam occupant Athenienses, 352. 373. T. 378. 373. P.
 Afulinum caput pro Deo Christianos coluisse quidam somniant, 32. 234. T. Posidonius & Apollonius Molonis, 67. 235. P. & Cornelius Tacitus, 32. 235. T. lb. p. inde dicti Christiani, 32. 237. T. quum ipsi potius a suis colerent pro diis, 67. 237. P.
 Afulius Celer nulli vnus obsonium fertertijs sex emit, 8. 107. T. id est sex milibus nummum, 14. 107. P.
 Afulius Gallus pro mensa citrea bis quingenta millia nummum numerat, 8. 101. T. 13. 101. P.
 Afuliorum Rex primus Ninus, 5. 31. T. 10. 31. P.
 Afulartes Sytiæ Dea, 40. 379. T. 75. 379. P.
 Afultris nihil impudandum, 18. 17. T. 56. 17. P.
 Afultologus stellarem coniectat, 8. 116. T. 14. 116. P. eorum artes ficuti & aruspicum & augurum & magorum, ab angelis defecto-ribus prodita, à Deo interdita sunt, 45. 480. T. 80. 480. P. 171. 45. vsque 61. T. 178. 44. vsque 179. 61. P. prælumens stellarum nos immutabili arbitrio agi, 171. 47. T. 178. 47. P. expulsi Vrbe & Italia, lb. vtrobique, 51. vsque ad Euangelium dumtaxat hæc scientia inaccessa, 171. 54. T. 178. 54. P. Magis comparantur, 241. 278. T. 267. 278. P. veteres Astrologi genituram hominis ab initio conceptus digerebant, 351. 344. T. 376. 344. P. in Christo nihil de Septentrio-nibus & Vergilius & Sucus emendicatum, 393. 87. 88. 89. T. 401. 87. 88. 89. P. apud illos visitata *ἄναβηθὸς ἄναβηθὸς*, hora fatalis, Saturnus quadrat, Mats trigonus, 449. 115. 116. 118. T. 458. 115. 116. 117. 118. P.
 Afulonomus volaticam spectat, 8. 116. T. 14. 116. P.
 Afulyges Medorum regnator, somnio præuidit Afulæ occupa-tionem per Cyrum, 357. 497. 498. T. 383. 497. 498. P.
 Afulanus gesticator, 154. 147. T. 165. 147. P.
 Athamas infans in filiis bestias vidit, 347. 228. T. 372. 228. P.
 Athenienses magistratus aureis coronis insignes, 209. 166. T. eorum cicada, 223. 80. T. 228. 80. P. sapiendi dicendique acutissi-mi, vbi penes Colyum pueri mente citius eloquuntur, 348. 263. T. 373. 263. P. Siquidem & Plato in Timæo scribit, nihil aliud Mi-neruam quam regionis naturam prospexisse, talia ingenia polli-citam, lbid. 264. T. P.
 Atham occupant, 348. 373. T. 378. 373. P. in arce Athenis corona aurea, 358. 516. T. 384. 516. P.
 Athlantes, Lybica gens, an aliquando somniant, 358. 550. 552. T. 385. 550. P. si non, sic id videri demonum, qui in illo climate dominan-tur, nam & Aristoteles talem quendam heroem Sardinia demonem notat, incubatores fani sui visionibus priuantem, 358. 550. T. 550. P.
 Atomi Epicuri, 353. 395. T. 379. 395. P.
 Atquin, 18. 23. T. 57. 23. P. 26. 108. T. 61. 108. P. 79. 544. T. 142. 16. T. 146. 16. P.
 Attica meretrix, 55. 624. T. 86. 624. P. 137. 56. T. 140. 56. P.
 Atys castratus, 32. 224. T. 67. 221. P. ex Pessinunte 32. 225. T. 67. 225. P.
 Auctores, 240. 223. T. 261. 223. P.
 Auctores plerosque etiam deos existimant antiquas, hinc sacras eorum vocabant litteras, 242. 22. vsque 29. T. 162. 22. vsque 29. P.
 Auctoreta, 206. 23. T. pro autentica 211. 23. P.
 Aucupari orbitas, 145. 111. T. 150. 111. P.
 Audientes, pro Cate. humenis, 120. 39. T. 125. 39. P.
 Auditores, pro Cate. humenis, 120. 39. T. 125. 39. P.
 Auditus quomodo fallatur, quum celestem marmur putamus, & plauftrum est, vel tonitru meditante, de plaufstro credimus soni-

tum, 346. 220. 223. T. 372. 220. 223. P.
 Aucæ, pro zizaniis, 346. 213. T. 372. 213. P. 606. 13. T. 618. 13. P.
 Aufidius Lureo primus fagine corpora in cibum ordinavit, 8. 106. T. 14. 106. P.
 Augustinus, 228. 32. P.
 Augustus ne Dominum quidem dici se volebat, 44. 457. T. 79. 457. P. lbid. 458. ante imperium Iulius Octauus appellatur, 358. 508. T. 383. 508. P. eius census per totum orbem, 503. 67. T. 532. 67. P. Sentium Saturninum, 513. 276. T. Præfide Cyro seu Quirino, 541. 276. P. siue per vtrumque, lb. P.
 Aurigarum Circensium colores, albūs, rufus, prafinus, venetus, 153. 90. 91. 92. 93. T. 162. 90. 91. 92. 93. P.
 Aurum, terra glotiosior, ficuti & argentum, de tormentis in or-namenta mutatur, ferro & ære nihilo generosior, quæ operas plures & necessarios exhibeat rebus humanis, 184. 38. vsque 45. T. 678. 38. vsque 45. P. apud barbaros quibus vernaculum est, auro victos in ergastulis habent, 184. 54. 55. T. 187. 54. 55. P. 190. 56. T. erant aurum & argentum illustrium tantum, 190. 58. T. 193. 58. P.
 Auspex in nuptiis ex parte viri, 664. 64. T. 669. 64. P.
 Auspicari, 205. 11. T. 210. 11. P.
 Auspicata passiuè, 38. 345. 73. 345. P. 142. 31. T. 146. 31. P.
 Autem, fibula est coniunctiæ partiæ ad connexum narra-tioni apposita, 298. 90. T. 307. 90. P.
 A' *ὑπερβολικῶν*, 349. 279. T. 374. 279. P.
 Authenticæ litteræ, 240. 208. T. 260. 208. P.
 Autophyes, Æon Valentini, 411. 13. P. 317. 80. T. 326. 80. P.
 Autoramentum, 48. 517. T.
 Autorare, 137. 60. T. 140. 60. P.
 Autorari, 91. 4. T. 93. 4. P.
 Aureos, 686. 78. T. 690. 78. P.
 Axis, qui cælum torquet, 597. 76. T. qui polus arcticus dicitur, aut totius cæli axis, 603. 76. P.
 Azyma familiariora Deo, 521. 496. T. 551. 496. P.

B

Baalidolum colebant etiam filii Israel, 95. 5. T.
 Babylon Romana vrbs, in quantum sanctorum debellatrix, 100. 160. T. non vero Romana ecclesia, 111. 106. P.
 Babyloniorum reges, Darius primus, 98. 46. T. Nabuchodonosor cum suis regulis, qui ab India vsque Æthiopiam habuit regni sui terminos, 98. 48. T. 107. 48. P. Dar. Assueri filius, qui regnauit annis nouemdecim; Artaxerxes, qui annis quadraginta; Ochus, qui & Syrus, annis xxiiij. Argus anno. j. Darius, qui & Melas, annis xxij. 99. 70. 71. T. 190. 70. 71. P. ab iis intrexebantur Babyloniæ vestes, 183. 11. T. 185. 11. P.
 Bacchanalium furia, 46. 485. T. 80. 485. P.
 Bacchantium indumenta cymbala, 7. 83. T. 13. 83. P.
 Bacchus Deus, postea Italicus, 24. 89. 55. T.
 Betica, 6. 55. T. 11. P.
 Balaam Prophetes, 519. 460. T. 549. 460. P.
 Balalides Illyricus à molossis vsque Macedonia ex omnio dominarus, 358. 507. T. 383. 507. P.
 Balnearum Dei, 174. 120. T. 180. 120. P.
 Balnearum fures, seu lauantium prædones, 51. 565. T. 84. 565. P. 171. 21. T. 177. 21. P. 687. 107. T. 691. 107. P.
 Balsamum, 7. 71. T.
 Baltea quibus theatrum concludebatur binis cardinibus, 152. 18. T. 158. 18. P.
 Baptismatis ceremoniæ, pactum fidei, 91. 3. T. 93. 3. P. in aquis baptizato sanctificatus baptismo Christi, 99. 79. T. 190. 79. P. in eo à profundo erroris liberamus, 104. 155. T. omnimodo in aqua ab-olito delictorum, 247. 36. T. 146. 36. P. per aspergem nonnunquam fiebat, 136. 37. T. 120. 37. P. symbolum mortis Christi, 139. 38. T. 147. 38. P. lauacrum illud obfignatio est fidei, 120. T. 125. 40. P. repeti, non potest, 120. 45. T. 125. 45. P. in eo seculo renuncia-mus, 116. 20. T. 177. 20. P. in sacramenti verba respondemus, 136. 32. T. 139. 32. P. diabolo, pompæ, & angelis eius renunciasse nos contestamur, 152. 21. T. 159. 21. P. 152. 59. T. 152. 184. 185. T. 167. 184. 185. P. signaculum fidei, lbid. vtrobique. Dei patris & Domini reconciliatio, criminum venia, 156. 204. T. 168. 204. P. sacramen-tum in quo diabolo repudium dicimus, 171. 24. T. 177. 24. P. præ-mittitur exufflatio & exorcismus demonum, 172. 81. T. 179. 81. P. item fidei obfignatio, 172. 83. T. 179. 81. P. sacramentum diui-num, signum Christi, 175. 148. T. 181. 148. P. aquam adituri, lbid. sed & aliquando prius, in ecclesia sub antistitis manu contestamur nos renuntiare diabolo, pompæ, & angelis eius: dehinc ter mer-gimur, amplius aliquid respondentes quam Dominus in Etan-gelium determinauit: inde susceprilactis & mellis concordiam degustamus: exque ea die lauacro quotidiano per totam hebdomadam abstinemus, 206. 30. T. 211. 30. P. diuinum sacramentum, vbi in Christum respondemus, 208. 123. T. 216. 123. P. idolis renuncia-mus, 208. 130. T. 216. 130. P. pompam Diaboli & angelorum eius in sacramenti restatione cieramus, 209. 186. T. 258. 186. P. lauacri sacramentum appellatur, 221. 17. T. 226. 17. P. aqua signans, 240. 216. T. 261. 216. P. baptismi ceremoniæ vel ex ipso Tertulliano: e-ius celebratio in Pascha & Pentecoste, in festis, spōsore, catechi-

zatio catechumenorum Competentium per septem scrutinia, nominum baptizandorum recitatio, renunciatio diabolo, pompa, & angelis eius, exufflatio, exorcizatio, signaculum in fronte, falsi deglutatio symboli Apostolici responsio, narium & aurium de sputo tactus, pectoris & scapularum oleo perunctio, consecratio fontis, in nomine sanctę trinitatis, trina submersioe baptizatio siue perfusio, sacro chrismate capitis perunctio, mysticū velamen, albarum velium indumentum, luminis in manus baptizatorum traditio, ad sacramentum Eucharistię admissio, lactis & mellis deglutatio, vini quocq; & lactis, lotio pedum, & ex ea die per totam hebdomadam lauarii quotidiani abstinentia, 284. vsque 292. P. foelix est aquę sacramentum, 277. 3. T. 284. 3. P. quo ablucis delictis in vitam æternam liberamur, 284. 4. 5. T. 284. 4. 5. P. nihil nos deterrere debet à baptismo eius simplicitas, imo tanto magis amplectendum, 277. vsque, 277. 11. vsque 277. 16. T. 285. 11. vsque 16. P. inter pauca enim verba cinctis, lauacro mors diluitur, lb. 13. T. P. aquę huius auctoritatē confirmat quę in primordio mundi huic elemento data est auctoritas, 277. 16. vsque 21. T. 285. 16. vsque 23. P. hæc à Spiritu S. inuocato Deo sanctificata etiam ipsa sanctificat, 277. 23. vsque 28. T. 285. 23. vsque 286. 28. P. si nationes lauacro se inuitantes purgari se putabant, multo id magis baptismi aquę efficiunt, delecta morte per ablutionem delictorum, exempto reatu, exempta & pœna, 277. 28. vsque 278. 44. T. 286. 28. vsque 287. 44. P. Sicuti enim immundi spiritus aquis incubant, ita & angelus Dei sanctus, aquis in salute hominis, temperandis adest, cuius rei figura Bethsaida piscina, 278. 36. vsque 44. T. 286. 36. vsque 287. 44. P. in quo spiritum Dei recipimus, lbid. 43. 44. T. P. quem impetrat eum ablutione delictorum fides obsignata in Patre & filio & Spiritu sancto, vbi necessario adiicitur Ecclesię mentio, 278. 43. 44. vsque 48. T. 287. 43. 44. vsque 48. P. exinde egressi de lauacro, perunimur benedicta vnctione, chrismate, vnde Christus dicitur, 278. 48. vsque 54. T. 287. 48. vsque 288. 54. P. Differt à Ioannis baptismo, 278. 72. vsque 83. T. 289. 72. vsque 83. P. prædicabat enim ille baptismum penitentię in futuram remissionem delictorum 279. 80. T. 289. 80. P. Christus, si non per se, mādato suo per Apostolos tinxit 279. 83. vsque 292. T. 289. 83. vsque 88. P. Apostoli etiam baptizati fuisse videntur, 279. 88. vsque 94. T. 279. 88. vsque 94. P. eo quod prescribatur nemini sine baptismo competere salutem, 279. 89. T. 279. 89. P. certe post passionem Christi baptismus necessarius est: lex enim tingendi imposita est, & forma præscripta, 279. 94. vsque 100. T. 290. 94. vsque 290. 100. P. vnde & Apostolus quosdam etiam tinxit, 279. 100. T. 290. 100. P. vnum tamē est aquę baptismum 279. 101. vsque 100. T. 285. 286. vsque 293. P. Est etiam nobis secundū lauacrum sanguinis vnum & ipsium, 290. 110. vsque 114. T. 290. 110. vsque 293. 114. P. minister baptismi Episcopus, dehinc presbyteri & diaconi, & in necessitate laici, 291. 114. vsque 121. T. 291. 114. vsque 121. P. non temere tamen dandus, 291. 121. vsque 302. 131. P. 291. 121. vsque 131. P. Hinc sponsores adsumuntur, 280. 127. T. 291. 127. P. dies baptismi solemniores, Pascha & Pentecoste, 281. 131. vsque 135. T. 291. vsque 131. 292. 135. P. Ingressus denique baptismum, orationibus, ieiuniis, genuculationibus & perugilijs exercebant, cum confessione omnium retro delictorum. 280. 135. 136. 137. T. 292. 135. 136. 137. P. In hac regeneratione nostra omnia iniquamenta sanctificatur 497. 157. T. 404. 157. P. caro abluitur, vt anima immaculetur, caro vnguitur, vt anima consecretur, caro signatur vt & anima muniatur, 498. 72. 73. 74. T. 429. 72. 73. 74. P. Per regenerationem restitutioni inauguramur, 420. 335. T. Baptizari pro mortuis, præsumtio, qua putabant alij etiam carni vicarium baptismi profuturum ad ipsum resurrectionis, 421. 347. T. 440. 347. P. anima enim non lauacione, sed responsione sanctificatur, 421. 348. T. 440. 347. 348. P. per eum in Deo nascimur, 426. 432. T. 442. 400. P. aqua ablucimur oleo vnguitur, mellis & lactis societas nos infansat 448. 93. 94. 95. T. 457. 93. 94. 95. P. in aqua Deo tingimur, 451. 164. T. fidei est sacramentum, remissio delictorum, absolutio mortis consecratio spiritus sancti, cui iteratio non competit, 453. 192. T. 461. 192. P. signat, lauat, carnem mergit in salutem, imponit sanctitatem, sanctificat substantiam, remunerat salutem, mercedem operis rependens, etiam carni salutem, lbid. 194. T. P. Frustra igitur Marcion tingui volebat, nisi virgines & coelibes, 453. 192. T. 461. 192. P. vnum lauacrum Christus representauit, 762. 101. T. 533. 101. P. 569. 154. T. 584. 154. P. pro mortuis non probatur, 569. 151. 152. T. 583. 151. 152. P. in eo signamus, adiuramus, & vngimus bestię calcem, 592. 8. T. 600. 8. P. nec semel, sed ter ad singula nomina in personas singulas tingimur, 615. 158. T. 624. 158. P. hæretici quidem bis docuerunt tingui, semel in aqua, semel in igne, 628. 24. T. 629. 24. P. de baptismo libri Græci, in quo tractatur de baptismo hæreticorum, quantum apparet, sub Agrippino scripti mentio, 650. 925. T. P. aquis Christus munditias suas tradidit, 707. 49. T. 718. 49. P. in baptif. fidei passionem interrogati obsignamus, atque ita exinde opimitate dominici corporis vescimur 708. 77. 78. T. 720. 77. 78. P. denuo ablui non licet, 711. 132. T. 722. 132. P. Barbarorum crosyli, 223. 79. T. 228. 79. P. Barbaries, 98. 51. T. pro regionibus barbaris 107. 51. P. 220. 14. T. 226. 14. P. Barbaria, 484. 86. T. 493. 86. P. Basilius Tertullianum imitatur, 211. 27. P. Baxea Tyria, 7. 82. T. crepida Philosophica, 16. 13. P. puparea, lbidem. Berycius cruor, 645. 2. T. Buzelbul, 518. 427. T. 547. 427. P.

Belenus Deus Norici, 40. 382. T. 75. 381. 381. P.
 Belias, 184. 27. T. diaboli nomen, 185. 27. P.
 Bellonę Deę initiatorum tenebrica vestis, & reticum super caput vellus, 7. 92. T. 13. 92. P. in eius facris sanguis de femore proficisso in palmulam exceptus, suis datur signatis, 27. 134. T. 62. 134. P.
 Belucinus, Deus Crustaminensium, 40. 385. T. 75. 385. P.
 Benedicti & Benedictę, epietron martyrum, 136. 3. T. 137. 3. P. 136. 41. T. 140. 41. P. 239. 167. T. 216. 167. P.
 Benedictio, luminum disciplinę & conuersationis Christianę sacramentum, 88. 6. T. 89. 6. P. Benedictio nę ecclesiasticarum varia genera, lbid.
 Beneficiarii, 686. 103. T. 691. 103. P.
 Berenices reginę delictum leo, 350. 316. T. 375. 316. P.
 Bestię adplicabantur Libero, Cybele, & Cereri, 30. 181. T. colebantur pro Diis. 32. 237. T. 67. 237. P.
 Bestiarii, 26. 127. T. 62. 127. P. corum scolarę, 45. 467. T. 79. 467. P.
 Biathanati, 361. 625. T. violenta morte necati, 388. 625. P.
 Bibliothecarum exercitatio, 87. 3. T. Ptolomę regis in iis Pistrati æmulatio, 34. 264. 265. T. 70. 264. 265. P. eius præfectus Demetrius Phaleræus, 34. 266. T. 70. 266. P. in ea apud Serapam septuaginta interpretum monimeta cum ipsis Hebraicis literis exhibebantur, 341. 267. 271. T. 70. 267. 271. P.
 Bigas lunę dicauerant, 153. 85. T. 162. 85. P. quam primum iunxit Phrygum natio, 162. 86. T.
 Bitumen in mari mortuo solum inuenitur, 646. 10. T. 623. 10. P.
 Botoriæ oraculum Trophonii, 258. 532. T. 384. 532. P.
 Bombix, 657. T. 11. 57. P.
 Bona fide, 295. 36. T. 304. 36. P.
 Boni ducere 565. 69. T. 580. 69. P. 571. 195. T. 585. 195. P. 576. 299 T. 590. 299. P.
 Bos Deus Ægyptiorum, 539. 26. T. 601. 26. P.
 Botuli, 27. 138. T. 692. 6. T. 698. 6. P.
 Brachmanę, 50. 546. T. 83. 546. P.
 Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo subdita, 98. 43. T. 107. 43. P. intra oceanum conclusi, 98. 50. T.
 Britonum stigmata, 223. 82. T. 228. 82. P.
 Brumę, siue Brumalia, 172. 65. T. 173. 107. T. 253. 107. P.
 Brutus & Cassius, peruelles Cai Cæsaris, 358. 409. T. 383. 509. P.
 Buccinę, 5. 24. T. conchę minores, 10. 24. P.
 Bullę puerorum, 190. 56. T. 193. 56. P.
 Bulta, 88. 20. T. 90. 19. & 20. P.
 Buryridis bustuaria altaria, 6. 68. T. 12. 68. P. Ægypti Regis, lb. eius arę, 645. 2. T.
 Bythios, Æon Valentini, 311. 9. P. 317. 78. T. 326. 78. P.
 Bythos, siue Bythos, Æon Valentini, 243. 315. T. 311. P. 317. 78. T. 323. 58. P. lb. 59. T. P. qui & pater, 311. 1. P. 317. 95. T. 345. 149. T. 369. 149. P.
 Byzantinum exitium, 92. 10. T. 93. 20. P.

C.

Acabaceus, 301. 141. T. 309. 141. P.
 Cacabulus, 30. 189. T. 65. 189. P.
 Cactus, 6. 42. T. 11. 42. P.
 Cadauer in sepulchro cuiusdam sine vlla labe seruatum longo tempore, 359. 569. T. 386. 569. P. cimenta vnguam & comarum in sepulchris, lbid. 570. T. P.
 Cæcina Seuerus senatusconsultum fecit, ne matrona sine stola in publico procedat, 7. 88. T. 13. 88. P.
 Cæsarem præter, alium dicere & audire capitale iudicabatur, 40. 374. T. maiore formidine eius maiestatem obseruabant quam Deos, respectu potestatis, 42. 432. 433. 434. T. citius per omnes Deos quam per vnum genium Cæsaris peierabant, 42. 434. T. Cæsarium aliquis Romę inter duas laurus obsessus, 45. 474. T. 79. 474. P.
 C. Cæsaris longę in Africa morę 5. 12. T. 9. 12. P. in prælium perduellium Bruti & Cassii Philippis æget delatus, Antonii Medicatione euasit, 358. 509. T. 383. 509. P.
 Cæuon populum Israel, & eius sacrificia demonstrabat, 97. 19. T. primus homicida, 142. 38. T.
 Caius, 21. 37. T. 57. 37. P. 53. 607. T. 85. 607. P. 321. 354. T. 337. 354. P.
 Calceorum genera, puri mulleoli, 7. 91. T. vncipedes, perones, 7. 96. T. 13. 91. P. cothurni, 155. 180. T. 167. 180. P. baxea seu baxa Philosophorum aurata, 7. 82. T. 13. 82. P. 171. 42. T. 178. 42. P. foccus deauratus, 171. 42. T. comędis vitatus, 178. 42. P.
 Calices vitati, qui frangi poterant, vtpote vitrei, depicti, 707. 51. T. 718. 51. P. vbi videtur ad ludere ad statum Zephyri Papę, 718. 51. P.
 Calendrum, 7. 90. T. capitis operimentum, 13. 90. P.
 Caliga militaris, 623. 4. T. 623. 4. P.
 Caliblepharum, 190. 59. T. 193. 59. P.
 Callositas, 89. 26. T. 90. 26. P.
 Calvinistę confutantur, 124. 27. P. 121. 38. 39. 40. P.
 Camœnas interpretabantur aquas, 448. 84. T. 457. 84. P.
 Campania, 527. T. 10. 27. P. 49. 534. T.

Candida, 205. 14. T. 210. 14. P. 504. 76. T. 532. 76. P. 802. 316. T. 822. 316. P.

Candidati, 129. 201. 10. T. 33. 10. P. à toga candida, 174. 138. T. 181. 138. P. 201. 46. T. 203. 46. P.

Canaliculus ardor, 450. 129. T. 459. 129. P. 592. 11. T. 600. 11. P.

Cannensis cades Romanorum, 49. 537. T. 83. 537. P.

Cantabra, 33. 245. T. 68. 245. P.

Cantharis, 448. 91. T. 457. 91. P.

Cantherij pro Dijs colebantur, 37. 237. T. 67. 137. P.

Cantores, qui hodie Acolyti, 267. 269. P.

Cantus Christianis vsitatus, 18. 24. T. 57. 24. P. 201. 41. 42. T. 203. 32. P. 201. 64. T. 664. 52. T. 668. 52. P.

Capharea faxa naufragijs frequentia, 359. 583. T. 386. 583. P.

Capit, pro capax est, 33. 254. T. 69. 254. P. 152. 19. T. 158. 19. P. 183. 25. T. 185. 25. P. 242. 292. T. 269. 292. P. 239. 63. T. 305. 63. P. 569. 160. T. 584. 160. P.

Capitis minutio, 155. 173. T. 167. 173. P.

Capitolium, 24. 87. T. 30. 192. T. 65. 192. P. 41. 404. T. nullum adhuc tempore Numæ, 41. 406. T. 49. 538. & 542. T. à quo Capitolini ludi, 152. 46. T. 159. 46. P. illud sacrificandi aut adorandi gratia adire non licebat, 153. 80. T. Capitolini celebrabantur etiam agones ad instar olympiorum, 153. 108. T. 163. 108. P. omnium dæmonum templum, 154. 127. T. 164. 127. P. ex capite Toli sic appellatum, 31. 203. T. 66. 203. P.

Capitula bestiarum immolabant, 31. 203. T. 66. 203. P.

Cappadocia, 90. 18. T. 93. 18. P. iam Christiana, ibid. & 98. 34. T. 107. 34. P.

Capuitatis notæ agri tributo onusti, hominum capita stipendio censæ, 30. 194. T.

Capulus pfo receptaculo, 408. 67. T. 428. 67. P. pro sepulcro, 415. 244. T. 436. 244. P.

Cardea Dea, 173. 114. T. 180. 114. P.

Caro manu Dei expressa, cuius & animæ tanta communio, vt pariter in vitam aut iudicium suscitentur, qui pariter deliquerint, aut innocenter egerint, 118. 12. T. quid aliud quàm terra conuersa in figuras suas: quæ habet musculos vt glebas, ossa vt faxa, cum papillas calculos, quosdam neruorum connexus, vt traduces radicum, venarum ramosos discursus, vt ambages riuorum lanugines vt muscos comam vt cespitem, & ipsos medullarum in abdito thesauros, vt metalla, 393. 86. T. eam del. mo figuratam etiam ad fabulas nationum veritas transfinit, Ibidem. T.

Carpocrates Simonis discipulus, pariter magus pariter fornicarius, 354. 416. 417. T.

Carthago à Scipione Africano deleta, G. Graccho iterum reedificata, 8. 2. & 11. P. mœnia rursum illi imposita à Statilio Tauri sollempnia, enatrante Sentio Saturnino, 5. 13. T. 9. 13. P. idque iussu Augusti Cæsaris, 9. 13. P. studijs aspernina belli, 5. 17. T. 9. 17. P. à Phœnicibus primum condita, 10. 35. P. vrbs Punica Romæ æmula, 41. 405. T. eius conditrix rogo se dedit, 55. 622. T. Dido nempse, 86. 622. P. Prouincia Carthago, 92. 51. T. 95. 51. P. Proconsularis, 138. 16. T. eius scholæ Rhetorices, 317. 88. T. 326. 88. P. in vtraq; lingua, Ibid. P. ibi Odei fundamentum, 418. 300. 301. T. 438. 300. 301. P. Carthago donata Pythico agonæ, 594. 41. T. 601. 41. P.

Carthaginenses Principes Africæ, vetustate nobiles, nouitate felices, 5. 2. T. 8. 2. P. eorum habitus olim tunicæ in sceminis, 5. 4. & 5. T. 8. 4. & 5. P. in viris pallium, 5. 6. T. 9. 6. P. toga illis primum vsitata post exidium à Romanis, 5. 13. T. 9. 13. P.

Cassiani, siue Cassij, conspiratores in mortem Cæsarem, 45. 473. T. 79. 473. P. 91. 8. T. 93. 8. P.

Cassiodorus emendarus, 164. 126. P. 167. 176. P.

Cassus, pro priuatione, 73. 325. P.

Casta siue castum, Isis, 623. 3. T. 623. 3. P. Apis item & magnæ matris, 692. 18. T. 698. 18. P. etiam Cybeles, 697. 104. T. 104. P. 703.

Castor animal, 455. 17. T. 454. 17. P. 74.

Castorum Deorum phantasmata, 39. 354. T. 47. 354. P. illos ouo editos credebant de Cygno Ioue, 153. 71. T. 161. 71. P. Castori nempe & Polluci, quibus equi à Mercurio distributi fecerunt vt illis deputarentur equestres ludi, 153. 83. T. 161. 83. P. Castor filius Iouis, 506. 115. T. 534. 115. P.

Carabolici spiritus, 352. 367. T. 377. 367. P.

Catachresis, 485. 107. T. 495. 107. P.

Cataclita, 463. 45. T. 13. 45. P.

Cataclismus diluuium orbis, 48. 531. T. 83. 531. P. 92. 13. T. 93. 13. P. 12. 64. T. 636. 4. T.

Caraphraete, 780. T. thorax militaris, 13. 81. P.

Cathechizate, 172. 72. T. 179. 72. P.

Cathechumeni, 206. 21. T. eorum & fidelium nulla apud hæreticos distinctio vbi pariter orant, 241. 256. T. 265. 256. 12. Ibid. 259. T. P.

Catholicum, 238. 156. T. 245. 256. P. 467. 102. T. 475. 102. P. 684. 31. T. 688. 31. P. quicquid aduer. catholicam veritatem fit, nouum deputatur, 670. 9. 10. T. 676. 9. 10. P.

Catilina, 27. 132. T. sanguinem vino permixtum in signum fœderis suis propinabat, 27. 132. T. T. 62. 132. P.

Catonis grauitas & sapientia, 29. 173. T. censor Romanus, qui vxorem amicis communicabat, 47. 508. T. 81. 508. P.

Caucaforum cruces, 445. 11. T. 454. 11. P. Ibidem 15. T. P.

Caudices, 209. 172. T. 218. 172. P.

Cauca, 32. 224. T. 67. 224. P. in ea super sanguinem humanum & inquinamenta pœnarum Dei saltabant, Ibid. etiam harena dicta, 47. 495. T. duplex, 157. 218. T. Theatri & Amphitheatri, 169. 218. P.

Cauere, 144. 65. T. 148. 65. P. 173. 164. T. pro cautione præstare, 182. 164. P.

Cauillare, pro cauere, 208. 138. T. 216. 138. P.

Causas elatrare, 7. 98. T.

Cedo, 121. 65. T. 127. 65. P.

Celtæ apud vitorum fortium busta abnoctantes, oracula captabant, 358. 541. T. 464. 541. P.

Censeri, 30. 182. T. 64. 182. P.

Censoria inrentio, 7. 85. T.

Censorum officium, 64. 182. P. hominum capita stipendio censere, 31. 194. T.

Census, 24. 93. T. 64. 182. P. 221. 31. T. 31. P. 239. 184. T. 257. 184. P. 391. 49. T. 399. 49. P. 450. 149. T. 459. 149. P. 527. 670. T. 559. 670. P. 671. 20. T. 677. 20. P.

Censuales, 35. 293. T. 71. 293. P.

Centaurosum sanguis ab Hercule effusus, 6. 70. T. 12. 70. P.

Centenariæ cœna a centenis sestertijs dictæ, 2. 75. T. 60. 75. P.

Centonarius mors, 241. 234. T. 262. 234. P.

Cephus inrer fidera delineatus, 569. 69. T. 603. 69. P.

Cerberus triiceps, 12. 69. P. Cerberi trægœdia, 207. 74. T. 214. 74. P.

Cerea'es ludi, 152. 54. T. 160. 54. P.

Cereri Deæ initiatorum cultus omnia candidatus, vitæ & galieri priuilegium, 7. 92. T. 13. 92. P. 125. 9. T. 889. P. in Africa colebatur, 106. 43. T. alio nomine Cœlestis appellata, 197. 43. P. eius femina sponte abdicato matrimonio adfenscunt: exinde adempto contractu masculorum vsq; ad oscula filiorum, 664. 71. T. 669. 71. P. 682. 131.

Ceres fruges demonstrat, non inuenit, 29. 167. T. 63. 167. P. illi bestia consecrata, 30. 181. T. serpentes allati, lb. 181. farrea appellata, 33. 240. T. 682. 240. P.

Cernete, pro cribrate, 683. 24. T. 688. 24. P.

Cereus, 6. 48. T. 11. 48. P.

Ceterum, 17. 8. T. 56. 8. P.

Chaldaum semen in Ægyptum, inde in Iudæam, 6. 37. T. 10. 37. P.

Chamæleon, 6. 49. T. 11. 49. P. 353. 387. T.

Charis, Æon Valentini, 384. P. 317. 63. T. 325. 63. P.

Charites Deæ, 207. 64. T. 214. 64. P.

Chelidonia, 121. 75. T. 127. 75. P.

Chocicus, 320. 272. T. 330. 272. P. 421. 353. T. 440. 353. P.

Christianus perperam pronuntiatu Christianus, 21. 40. T. 57. 40. P. de suauitate vel benignitate compositum nomen, ibid.

Christina regale in captiuitate confici non licebat, 103. 150. T. 113. 150. P. post baptismum eo vnguntur fideles, 278. 48. vsq; 54. T. 287. 48. vsq; 288. 54. P. vnde Christus dicitur, 1b. 50. T. P.

Choreb in monte Moysi secundo data, 96. 8. T.

Christianorum cœtus antelucani ad canedum Christo & Deo, 18. 24. T. eos existimabant genes omnium scelerum reos: Deorum, Imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicos, 19. 31. T. Nomen de vnctiōe deducitur, 19. 139. T. nomen Christianum tempore Tiberij in seculum introiuit, 29. 57. T. 58. 57. P. 24. 93. T. illud ipse detulit ad Senatū cum prærogatiua suffragij sui, sed ille quia non in se probauerat, respuit, 23. 58. T. 58. 57. & 58. P. eam Iudaicam superstitionem appellabant, 59. 64. P. dicebantur sceleratissimi de sacramento infanticidij, & pabulo iude, & post conuictum in cœsto, homicidæ, sacrilegi, in cœsto, 18. 21. 22. & 23. T. 24. 90. 91. 92. T. 60. 88. 90. 91. 92. P. quod exierotes luminum canes, inuerecundia procurabant, 18. 23. & 33. 93. T. 60. 93. P. eorum hostes Iudæi milites domestici, ibid. in ipsis coribus & congregationibus opprimebantur, Ibid. falso eos accusari dicitur facinorū, 24. 25. 26. 27. pag. T. ne animalium quidem sanguinem in epulis esculis habebant, & propterea suffocatis & morticinis abstinebant: hinc in entertainmentibus botulos cruore distentos illis admovebant, 27. 138. T. 62. 138. P. eorum diligentissima & fidelissima castitas, ab stupris & omni post matrimonium excessu, 29. 146. T. Christiana religio antiquissimis Iudæorum instrumentis sustultra, 35. 302. T. ita tamen vt neque deuctus exceptioibus, neque de solemnitatibus dierum, neque de simulacro corporis neque de consortio nominis, cum Iudæis communiceus 35. 303. T. 72. 302. 303. P. eis imputabant crimen læsæ Romanæ religionis, cuius contrarium patet quod nulla apud illos religio esset, quod in ipsos potius resultrabat, qui veram Dei veri religionem negligebant, & expugnabant, 40. 372. T. 74. 372. P. Dementiam ex stimbant, quod quum possent Christiani sacrificare, & illæsi abire manente apud animam proposito non facerent, 42. 424. T. etiam licitarum factionum nomine non recte appellari Christianos, 46. 493. T. 80. 493. P. 48. 521. T. iniuriarum titulo etiam postolabantur tanquam infructuosi, 50. 545. T. 83. 545. P. de illis conquererebantur lenones, magi, & eiusmodi genus hominum, 50. 557. T. magnum detrimentum Reip. ex morte tot Christianorum, 51. 562. T. 84. 562. P. soli innocentes, 51. 567. T. 84. 567. P. æque licentia disciplinæ gaudere debent atque Philosophi, 51. 572. T. 84. 572. P. præsumptiones in Christianis vocantur, quæ in Philosophijs & Poetis summa scienciæ, 54. 615. T. 86. 615. P. infamabantur falso circa maiestatem Imperatoris, 91. 7. T.

Colunt enim Imperatorem Chriftiani, vt hominem à Deo secundum; 91. 10. T. & faciant pro salute Imperatoris Deo, & orant, 91. 11. T. eorum innocentia, 98. 22. T. 106. 22. P. 107. 40. T. dicti Elamitar, 98. 30. T. ab Elam filio Sem, 106. 30. P. eorum officia initio Ecclesie, stationes ieiunij, processiones, visitationes fratrum, conuocaciones nocturne, solemnij Pasche, Dominicum conuiuium, consolatio Martyrum, exultationes fratrum, ablutio pedum, signum crucis, communió Eucharistie, eius priuatió ante omnem cibum degustatio, sacra cantillatio, 199. 24. vsq; 42. T. 202. 25. & c. vsq; 201. 42. P.

Christum iam sciebat vulgus vt aliquem hominum, qualem Iudæi iudicauerunt, quo facilius nos hominis cultores existimauerim, verum etiam Deum præsumimus, 35. 30. 4. T. 72. 30. 4. P. filius Dei, 35. 30. 6. 30. 8. & 51. 36. 315. T. qui ad reformandas & illuminandas gentes venturus Deo prænunciabatur, 35. 30. 6. T. eius mater non de impudicitia, 36. 30. 8. T. ipse logos, sermo atque ratio, qua mundi hanc vniuersitatem Deus motus est, 36. 310. T. 72. 310. P. hunc Zeno determinat fabricatorem, factum, Deum, & animum Iouis, & necessitatem omnium rerum, Ibidem 311. T. P.

Cleantes spiritum permeatore vniuersitatis, Ibidem 312. T. P. hunc ex Deo prolatum didicimus, & prolatione generatum, & idcirco filium Dei, & Deum ex vnitare substantie, Ibidem 313. T. Hic de Deo Deus, lumen de lumine, & vnus ambo, Ibidem 315. T. P. Iste Dei radius de lapsus in virginem, in vtero eius caro figurata nascitur, Ibidem 316. T.

Caro spiritu in se uita nutritur, adolefcit, affatur, docet, operatur, Ibidem 317. T. Sciebant & Iudæi venturum esse ex Prophetis: nam & nunc aduentum eius expectant, nec alia magis inter illos & nos conuulsio est, quam quod iam uenisse non credunt, 36. 318. 319. T. Duo enim aduentus eius, primus in humilitate, secundus in sublimitate, Ibidem 320. T. 122. P. Magnum æstimabant de potestate, 37. 321. T. 72. 321. P. uerbum Dei illud primordiale primogenitum, qui uerbo omnia facit, & fecit, Ibidem, 322. 323. T. P. ad doctrinam eius quæ uincebantur magistri Iudæorum, ita exasperabantur, vt in crucem dedi sibi extorsissent: prædixerat ipse ita facturos, & Prophete etiam, Ibi tamen mortis suæ multa ostendit insignia, spiritum cum uerbo sponte dimisit, dies medium orbem signante sole subducta est, Ibidem, sepulchro conditus die tertia resurrexit, 37. 325. 326. T. cum discipulis apud Galilæam ad quadraginta dies egit, dehinc ordinatis eis ad officium prædicandum per orbem, in cælis est receptus, 37. 327. T. eum etiam vt hominem colimus, 38. 332. T. & adoramus, 73. 332. P. diuinitatem etiam eius agnoscimus, 38. 336. T. nunc in cælis est, non penes inferos, ubi post mortem fuit, inde uenturus cum totius mundi motu; Dei uirtus, sermo, sapientia, ratio, filius omnem animam restituro corpore iudicaturus, 39. 366. 367. T. Nouæ legislator, qui uenturus adnuntiabatur non uenturus speratur, sed iam uenit, iis temporibus quibus uenturum Prophetæ cecinerant, in quem nos gentes credituri adnuntiabamur, 91. 26. 27. & 98. 28. 29. 30. 31. T. 106. 27. P. cuius regnum æternum prænuntiatum fuit, 98. 45. T. 107. 45. P. cuius nomen ubique regnat, ubique adoratur, 99. 52. T. natus quadiag. primo anno Imperij Augusti, 99. 78. T. 190. 78. P. eo baptizato, omnis plenitudo spirituali charismatum ueterum cessit, quum aduentu suo prophetias omnes adimpleuerit, 99. 79. T. passio eius perfecta sub Tiberio Cæsare, Rubelio Gemino & Rufio Gemino Cons. mense Martio, temporibus Pasche, octauo Kal. Apulis, die prima azyum, 99. 91. 92. 93. T. 110. 92. 93. P. Eius natiuitas probatur ex Prophetis, 100. 94. vsq; ad 101. 123. T. 110. 94. vsq; 111. 123. P. cur angelus uocatus, 101. 117. T. Iesus cur appellatus, 118. T. ex uirgine natus, 100. 100. 101. T. 101. 119. T. ex semine Dauid, Ibid. ex stirpe Iesse de patria Bethlehem, Ibid. Signa operatum etiam Iudæi confitebantur, 101. 122. T. passio crucis eius prædicata à Prophetis, 101. 123. vsq; 102. 139. T. 111. 123. vsq; 112. 139. P. obumbrata à Patriarchis, 101. 127. & seq. T. genium claritas illi promissa, 101. 145. 146. 147. T. 113. 145. 146. 147. P. de ipso Prophetæ omnes adimpletæ, 146. 148. vsq; 147. 161. T. 113. 148. vsq; 160. 161. P. duo eius aduentus à Prophetis demonstrati vnus in humilitate, alter in sublimitate, 104. 161. vsq; ad finem libri, 160. 161. & c.

Christus sophia Dei & sermo, 239. 69. vsq; 239. 73. T. 346. 69. vsq; 73. P. forma humanæ mortis apud inferos functus, non ante ascendit in sublimiora cælorum, quam descendit in inferiora terrarum; vt illic Patriarchas & Prophetas comites sui faceret, 360. 603. 604. T. 387. 603. 604. P.

Christi carnis ueritatem negarunt quatuor hereses, eadem quæ fidem resurrexerunt studebant inquietare, 390. 1. vsq; 14. T. 397. 1. vsq; 14. P. ex traditione autem imprimis, eius natiuitas aduersus Marcionem comprobatur, 390. 14. vsq; 391. 52. T. 398. 14. vsq; 399. 52. T. vitæ quæ neque impossibilis, neque inconueniens Deo, Ibidem 23. vsq; 30. T. P. neque etiam indigna Deo neque stulta, Ibid. 30. vsq; 41. T. P. & non minus uera fuerit eius natiuitas atque passio, Ibidem 41. vsq; 52. T. P. probatur etiam non mutatus carnem ex syderibus aduersus Apellem, 392. 52. vsq; 392. 63. T. 391. 52. vsq; 392. 63. P. ueræ natiuitati Christi nihil præiudicat illud: Quæ mihi mater & qui mihi fratres, 393. 63. vsq; 393. 77. P. 400. 63. & c. P. rursum de syderibus ab igneo Deo iuxta Apellicianos probatur non composita Christi caro, quin potius constat ueram in illo carnem fuisse, 193. 77. vsq; 92. T. 400. 77. vsq; 401. 93. P. neque caro eius animalis, neque anima carnalis, sed anima & caro diuina in eo substantia, 393. 93.

vsq; 394. 110. T. 401. 93. vsq; 110. P. neque carnis solius, sed etiam animæ nostræ liberandæ causa Christus saluificator uenit, 393. 95. 96. T. 401. 95. 96. P. quare & hominem induit, non angelum, 394. 110. vsq; 395. 121. T. 394. 110. vsq; 402. 121. P. nõ tamen nudus homo est, quod uoluit Hebion, sed & Dei filius, 394. 117. T. 402. 117. P. minime uero caro eius spiritalis est, etiam si neque peccatrix, neque ex semine, quod ei non compebat vt filio Dei, sed quam ex uirgine sumpfit, contra quam uolebant Valentinus & Alexander eius discipulus, 395. 121. vsq; 396. 145. T. 402. 121. vsq; 403. 145. P. qui illud Euangelij Ioannis adulterauerunt, non ex sanguine, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex Deo natus est, pro eo quod est: nati sunt, 396. 145. vsq; 152. 403. 145. vsq; 152. P. etiam contra scripturam: non ex uirgine sed per uirginem natum Christum uolentes, 242. 315. T. 272. hæref. 112. 315. P. 320. 295. 296. T. 335. 295. 335. 296. P. 396. vsq; 397. 170. 403. 152. vsq; 404. 170. P. sicut ex scripturis manifeste probatur, Ibidem T. P. 397. 170. vsq; 177. T. 404. 170. vsq; 191. 177. P. quæ etiam Antichristos nuncupant, qui negant Christum in carne uenisse, 405. 181. T. 405. 181. P. quod etiam in eos competit, qui adfirmant carnem Christi in cælis uacuum sensu, vt uaginam exempto Christo federe, aut tantummodo animam, non uero carnem, 397. 187. T. 405. 187. P. in Christo nouam & hospitem diuinitatem reuelatam Marcion adseruit, 445. 30. T. 455. 30. P. suspectum est de Christo Marcionis, quod iam subito uenerit antequam pater de eo restaretur, 480. 4. vsq; 481. 6. T. 490. 4. 5. P. nec enim satis Christum Dei filium probat uoluntate signorum uirtutes 481. 6. vsq; 12. T. 490. 6. vsq; 12. P. debebat proinde Christus Marcionis, nõ ante, sed post Christum creatoris uenisse, 481. 12. 13. T. 490. 12. 13. P.

Christum ignoratum in Iudæis, atque adeo & Marcionitis eodem errore lociatis per scripturas prænuntiatum est, 482. 25. vsq; 43. T. 495. 25. vsq; 492. 43. P. idque quod duos Christi habitus, & totidem aduentus eius à Prophetis demonstratos non intelligenter, 482. 43. vsq; 483. 53. T. 492. 43. & c. P. si Christus, quod uolebat Marcion, in phantasmate, non in uera carne uenit, etiam uere mortuus non est, neque resurrexit pro peccatis nostris, 483. 53. vsq; 60. T. 492. 53. vsq; 60. P. neque illi suffragantur angeli creatoris, qui Abraham & Loth apparuerunt, 483. 60. vsq; 69. T. 492. 60. vsq; 69. P. Si autem caro in Christo negetur, tanquam indigna, etiam carnis imago in illis designanda, 484. 69. & c. T. 493. 69. P. Veram autem in Christo fuisse natiuitatem necesse est: alioqui mendacium Deo non ueritas tribueretur, 484. 72. vsq; 80. T. 493. 72. vsq; 80. P. Emmanuel autem fuit Christus significatione, & si non sono nominis, 484. 80. vsq; 83. T. 493. 80. 81. 82. P. sic & bellator dicitur, non nisi spiritualiter, tam apud Isaiam, quam in Psalm. 484. 83. vsq; 485. 105. T. 493. 83. vsq; 495. 105. P. nomen Christi, id est ueneti, à christmate sic dicti, Christo Marcionis non competit, nec etiam Iesu 485. 105. vsq; 486. 119. T. 495. 105. vsq; 119. P. Atqui habitum Christi ignobilem, eiusque passionem crucis prædictam habemus, & in Pentateucho, & in Psalmis, & Prophetis, 486. 119. vsq; 487. 146. T. 495. 119. vsq; 497. 146. P. post eius passionem completa nationum conuersio, quæ in Dauidem competere non potuit, in Psalmis & alijs scripturis prædicta, item & Apostolorum prædicatio non alterius, sed eiusdem Dei, in nationes, qui etiam ad exemplar Christi, à Iudæis persecutionem passæ sint, 487. 146. vsq; 488. 178. T. 497. 146. vsq; 498. 178. P. ob quam impietatem in Christum, prædictum Iudæorum exitium, iam completum est: nam restitutio terræ Iudææ, quæ alibi prædicitur, allegorica est interpretanda, 488. 178. vsq; 489. 201. T. 498. 178. 499. 187. & c. P.

Christum constat Dei creatoris Prophetias repræsentasse, atque adeo eiusdem est Dei nouum & uetus Testamentum, qua prædicatione ex ipso Marcion. Euangelio, id est Lucæ corrupto, latissime eum conuincit Terull. 503. 52. vsq; 504. 77. T. 492. 52. vsq; 493. 86. P. Non alius itaque est Christus, qui Tiberianis temporibus à Deo quondam ignoto quondam reuelatus sit, in saltem omnium gentium, alijs uero (quod cum Iudæis constituebatur Marcion) qui à Deo creatore in restitutionem Iudaici status sit destinatus quandoque uenturus, ib. T. P. nobis omnes scripturæ & ueteres Christum Dei, & nouæ filium Dei prænuntiant, 614. 141. 142. T. 623. 141. 142. P. non tam nomen est Christus, quam appellatio, uetus enim significatur, 616. 171. 172. T. 624. 172. P. infernum potuit, 639. 17. T. 640. 17. P.

Christus spado, 670. 12. T. 676. 12. P. inuuptus, 671. 28. T. & tamen ratione Ecclesie monogamus, 671. 29. T. 677. 29. P.

Christus Deus etiam ab hæreticis agnoscitur, 734. 86. vsq; 90. T. 747. 86. vsq; 90. P. & ex scripturis probatur, 736. 100. vsq; 740. 123. T. 747. 100. vsq; 748. 123. P.

Christus, æon Valenti, 842. 315. T. 445. 35. P. 318. 123. T. 328. 123. P. Chylon Spartanus præ gaudio spiritum exhalauit, dum uictorem Olympiæ filium amplectitur, 359. 579. T. 386. 579. P.

Ciborum delicia, murena, pauis, saginata corpora, nullus, aues pretiosæ, margarita, 810. 4. 105. 106. 107. 108. 109. T. 14. 104. 105. ac 14. 106. 107. 108. 109. P. altitium enormis sagina, 121. 66. T.

Cicercula, 448. 64. T. 456. 64. P. Cicuria ingenia, 321. 386. T. 386. P. Cilicia Mopsi habebat oraculum, 358. 533. T. 384. 533. P. Cinerarii, 201. 58. T. Cippus, 7. 97. T. locus quo uestes reconduntur, 13. 97. P. Circe Solis, vt uolunt, filia uenefica, 153. 69. T. 161. 69. P. hinc Circeæ pocula, 645. 2. T.

Circenses ludi, eorumque apparatus, locus, & artificum, 152.
 60. vique 153. 94. T. 160. 60. vique 162. 94. P. in iis cursus tempora, metæ, societatis signum tuba, palma denique, 156. 206. T. 168. 206. P.
 Circulatores, 241. 277. T. 267. 277. P. 391. 51. T. 399. 51. P.
 Circumcisio in signum data spiritalis circumcissionis, 96. 8. 9. T. 105. 9. P. vnde Israel in nouissimo tempore dinoscetur, quo in Hierusalem admitti prohiberetur, 96. 9. T.
 de Circumcisione quæstionum in Tertul. citatio, 652. T. P.
 Circumscriptio & circumscribere, 142. 35. T. 146. 35. P. circumscriptor, 452. 184. T. 460. 184. P. 465. 43. T. 473. 43. P.
 Circumspectum, 319. 194. T. p. o. circumspectu, 331. 194. P.
 Circus, 47. 495. T. Circi Maximi descriptio ad pa. 157. P. in eo ara defossa ad primas metas sub terra cum inscriptione, Confus consilio, Mars duello, Lares comicio potentes, apud quam sacrificabant Nonis Iuliis, 152. 39. 42. & duodecimo Kal. Sep. Ibid. 43. 159. 39. 42. 43. P. 153. 77. T. Soli principaliter consecratur, quod spectaculum primum a Circe habent Solis filia, a qua & Circi appellationem argumentatur, 153. 86. 69. T. 160. 68. 69. P. eius ornamenta, 153. 69. vique 79. T. 161. 70. 79. P. eius furones, 165. 140. vique 146. T. 165. 140. vique 146. P. in eo etiam gradus & apulæ, 155. 165. 166. T. 148. 165. 166. P.
 Citrus, 8. 181. T. arbor ex qua mensa Ciceroniana, 13. 101. P. Mauritania, 8. 181. T.
 Ciuitatibus sine fuit aliquando genus hominum, 42. 413. T. 77. 413. P.
 Clades publica, si Tiberis ascenderit mœnia, Nilus in arma, cœlum stetit, terra mouit fames, lues etiam ante Christi aduentum orbem & urbem acciderunt, 48. 522. 523. &c. T. 82. 522. P. immo leuiores nunc accidunt ex quo Christianos orbis accepit, 49. 540. T. qui deprecatores Dei esse cœperunt, ibidem quibus cœsum cultoribus Deorum clades communes sint, non læduntur, quia non aliud cupiunt, quam de hoc æuo celeriter excedere, 49. 543. 544. T.
 Clarissimi viri & Clarissimæ feminae, 92. 37. T. 94. 37. P.
 Claues custodiendæ vxoribus committebantur, 664. 58. T. 668. 58. P.
 Cleomachus pugil, 7. 75. T. 12. 75. P.
 Cleonymus Pyctes ab Achille curatur in somniis, 358. 515. T. 383. 515. P.
 Cleopatra aspides serpentes sibi immisit, ne in manus inimici perueniret, 137. 55. T. 140. 55. P.
 Clibanus, 521. 497. T. 551. 497. P.
 Clidemus Atheniensis præ gloria obiit, dum ab hiltionibus ob præstantiam auro coronatur, 359. 580. T. 386. 580. P.
 Climacterica, 172. 59. T. 178. 59. P.
 Clinia, 348. 265. T. interlocutor dialogorum Platonis de legibus, 374. 265. P.
 Cloacina Dea, 7. 84. T. eadem quæ Cluacina, 13. 84. P. 449. 122. T. 458. 122. P.
 Cludere, 29. 173. T. 481. 10. T. 490. 10. P.
 Cluet, 6. 55. T. 11. 55. P.
 Coætaneare, 419. 321. T. 439. 321. P.
 Coccinum, 121. 64. T. 127. 64. P.
 Cocerum, 318. 142. T. 329. 142. P.
 Cocci ab Apitio nuncupati, 21. 45. T. 57. 45. P.
 Cœlestis Dea Africa, virgo pluuiarum pollicitatrix, 39. 360. T. 74. 360. P. 40. 383. T. 75. 383. P. 197. 43. P.
 Cœlum pro Dea, 153. 93. T.
 Cœlum pro aere crasso, 136. 39. T. 139. 39. P.
 Cœlorum sex complex scena, 319. 243. T. 333. 243. P.
 Cœna Christianorum post conuentum, agape pauperum, 48. 508. 517. T. 48. 517. T. 81. 517. P.
 Cœnacula, superiora domus 317. 50. 52. T. 325. 52. P.
 Cœtus Christianorum, 18. 24. T. 57. 24. P. congregaciones, 24. 93. T. corpus vnum religionis & disciplinæ, vt ad Deum precationibus ambiamus; oramus ibi pro Imperatoribus, ministris eorum, statu seculi, rerum quiete, mora finis; ibi diuinarum litterarum commemoratio, exhortaciones, castigaciones & censura diuina, 47. 498. 499. 500. 501. 502. T. 80. 498. 499. & 81. 500. 501. 502. P. post agapen aqua manuali utebantur & luminibus, deinde cantu exscripturis sanctis, & per noctem adorabant Deum, 48. 518. 519. 520. T. 82. 519. 520. P.
 Colchorum amores, 445. 10. T. 454. 10. P.
 Colebat alius Iouem; alius supplices manus tendebat, ad aram Fidei, 40. 373. 376. T. Christianus vero Deum colit, ad cœlum supplices manus tendit, suam animam Deo suo vouet, Ibid.
 Collectæ elemosinarum, 47. 504. T. 81. 504. P.
 Collegia, 153. 64. T. 163. 111. P. Collegiarum ministri, 154. 111. T. 163. 111. P. artium musicarum, Mineralium & Apollinarium; etiam Martialium per duellum & tubam. Ibidem. Romæ nonnquam sublata omnia, & iterum restituta, 163. 111. P.
 Colligere, pro Dominica solemnia celebrare, 687. 110. T. 691. 110. P.
 Collyrides, 189. 36. T. 192. 36. P.
 Colophonis scaturigo dæmonica lymphaticos efficit, 359. 558. T. 385. 558. P.
 Colores albus, prasinus, rufus, venetus, 153. 90. 91. 92. 93. T. 162. 90. 91. 92. 93. P. hi quatuor in Circensibus vtitati, 155. 176. T. 167. 176. P. leaonibus competunt, 155. 176. T. 167. 176. P. croceus,

qui & flammeus & flauus, 189. 27. T. 192. 27. P.
 Coluber excantatur aut effumigatur, 136. 10. T. 138. 10. P.
 Columba animal simplicitatis & innocentie, felle carens, 27. 8. 59. T. 289. 59. P. auis etiam pudica, 673. 63. T. 679. 63. P.
 Colyrium apud Athenas, 348. 263. T. 373. 263. P.
 Comitia, 46. 493. T. campo Martio, 152. 41. T. 159. 41. P.
 Comitiali morbo sanguinem humanum mederi putabant, 27. 135. T. 62. 135. P.
 Commatrona, 201. 54. T. 204. 54. P.
 Commeatus, 52. 576. T. 119. 32. T. 125. 32. P. 606. 19. 685. 19. P. 618. 65. T. 689. 65. P.
 Commemorari, pro mentionem facere, 685. 69. T. 690. 69. P.
 Commentari, pro mentiri, 598. 115. T. 605. 115. P.
 Committere, pro ad certamen prouocare, 136. 11. T. 138. 11. P. 238. 143. T. 245. 143. P.
 Committere, pro delinquere, 206. 22. T. 210. 22. P.
 Committi, pro imperari, 420. 335. T. 440. 335. P.
 Commodus Imperator faucibus expressis interfectus, 45. 475. T. 79. 475. P.
 Commune, pro omne, 42. 421. T. 77. 421. P.
 Communicari, pro contaminari, 143. 59. T. 147. 59. P.
 Comparatiui cum Datio, 42. 433. T. 78. 433. P.
 Compensatio sententiarum, 407. 32. T. 427. 32. P.
 Compendiarum, 501. 9. T. 529. 9. P.
 Compenfatio redire, 6. 32. T.
 Compertus est, pro comperit, 299. 95. T. 307. 95. P.
 Compulsare, 352. 296. T. 363. 29. T. 72. 319. P.
 Conchatum genera, conchilium, 6. 45. T. 258. 49. T. ostrea peloris, margaritum, Ibidem 184. 51. T. 186. 50. 51. P. de mari Britannico aut Indico, Ibid. 49. vtrobique leui cute vel coriace septa, vel crispa aut duplice compagine clausa, 646. 9. T.
 Concilia per Græcias agebantur certis in locis ex vniuersis Ecclesiis, 696. 80. T. 701. 80. P. enumeratio eorumdem quæ ad Tertullianum vsque contigerunt, Ibid. P. quibus ieiunia solent præmittere, 696. 81. T. 702. 81. P.
 Conciones in sacrificiis munerariis, 159. 124. Tertul. 164. 124. P.
 Conclusio, pro confictatione, seu pressura, 412. 172. T. 432. 172. 14. P.
 Concubinæ pro secundariis vxoribus Patriarcharum, 195. 14. T. 197. P.
 Concussio, 92. 28. T.
 Concussor, 686. 91. T. 691. 91. P. milites, delator vel inimicus, 686. 98. T.
 Concussura, 687. 100. T. 691. 100. P.
 Condicere, pro idem dicere, 598. 112. T. 605. 112. P. 612. 104. T. 622. 104. P. 707. 54. T. 719. 54. P.
 Condicere, 208. 139. T. pro ex pacto polliceri, 208. 139. T. 303. 139. P. 295. 44. T. 304. 44. P. 450. 138. T. 459. 338. P.
 Conditio, pro creatura, 207. 59. T. 213. 59. P. 295. 43. T. 304. 43. P. 406. 16. T. 426. P. 571. 198. T. 586. 198. P. 576. 297. T. 590. 297. P.
 Conditionalis, 173. 86. T. pro adifice, 179. 86. P.
 Confessio, vide Pœnitentia
 Confessores, qui olim dicebantur, 136. 1. P. 206. 21. T. à martyribus distinguebantur, Ibid. T. 210. 21. P.
 Confirmatio sancto spiritu vestit, 240. 216. T. 261. 261. P. post baptismum olim adhibebatur manus impositio, per benedictionem aduocans & inuitans Spiritum sanctum, 278. 54. 62. T. 288. 54. vique 289. 62. P. & chrisma diuinum prorsus vagentur, 288. 54. P. sacramentum, 241. 239. 243. T. 264. 243. P. in eo caro manus impositione adumbratur, vt anima spiritu illuminetur, 408. 75. T. 429. 75. P.
 Confabellare scintillas, 156. 187. T. 167. 187. P.
 Confoderare, 18. 24. T. 57. 24. P.
 Conformalis, 420. 339. T. 440. 339. P.
 Congiarium diuidere, 45. 469. T. 79. 469. P.
 Conciuit, 267. 101. Tertul. pro communi sententia statuit, 215. 101. P.
 Conscripti, 209. 170. T. 218. 170. P.
 Consecraciones, 33. 239. T. 68. 239. P.
 Consecraciones idolorum, 30. 176. T. 64. 176. P. 154. 130. T. 164. 130. P. 170. 16. T. 17. 6. 16. P. 208. 104. T. 215. 104. P. 447. 53. T. 456. 53. P.
 Consecutio, 280. 130. T. 291. 130. P.
 Consparsio, 516. 365. T. 545. 365. P.
 Constitutio, pro confictione, 227. 101. T. 252. 101. P.
 Constitutum, pro constitutione, 412. 178. T. 433. 178. P.
 Constrictare, 467. 46. T. 475. 96. P.
 Confusalia, ludi initio in honorem Neptuni, inde & Romuli, quod ea Conso Deo dicauerit, cum Sabinarum virginum rapinam excogitauerit, 152. 33. 34. 36. T. 159. 33. 34. 36. P.
 Conuersudo etiam in ciuilibus rebus pro lege suscipitur quum deficit lex, nec differt scriptura an oratione consistat, 278. 46. T. 213. 46. P. sicuti & Ecclesiarum conuersudines, quibus veritas suffragatur, 220. 2. 3. T. 225. 2. P.
 Consulta maiorum, 23. 72. T.
 Consultatus est, pro consuevit, 296. 57. T. 305. 57. P.
 Confus Deus consilii, 152. 36. 39. T. 159. 36. 37. 39. P. 449. 121. T. 458. 121. P.

Contamen, 627.7. T. 629.7. P.
 Coniempo arc, 419.321. T. 439.321. P.
 Contenebrate, 18.23. T. 57.23. P.
 Confessatio, 237.125. T. 254.125. P.
 Continentia virginis, quidam senes puri, 28.147. T. 62.147. P.
 voluntarii spadones, 145. 87. T. 149. 87. P. 190. 51. T. 193. 51. P. fuerunt & Cheloniae foeminae continentiam fecuta, 196. 36. T. 198. 36. P. sunt etiam qui statim à lauacro carnem suam obfignant, sunt qui consensu pari inter se matrimonii debitum tollunt, 196. 37. 38. 39. T. 198. 37. 38. 39. P. 223. 75. 83. 84. T. 228. 75. 83. 84. P. 280. 129. T. 291. 129. P. 408. 81. T. 429. 81. P. 451. 172. T. 460. 172. P. 567. 109. T. 581. 109. P. 573. 244. T. 588. 244. P. continentia virorum etiam gentilibus vstrata, 664. 70. T. 669. 70. P.
 Continere, pro mordicus tenere, 662. 12. T. 665. 12. P.
 Conuenientia, 144. 77. T. 148. 77. P.
 Conuenire, pro inuenire, 208. 116. T. 116. P. 468. 107. T. 475. 107. P.
 Conuenire, pro pacisci, 202. 55. T. 531. 55. P.
 Conueniri in crimen, 44. 447. T.
 Conuentus prouinciarum Iuridici, 93. 15. P. quos referunt hodie oppida Episcopis insignia, ibidem
 Conuertibilium natura ea lege est, ne permaneant in eo quod conuertitur in eis, & in non permanendo pereant, dum perdunt conuertendo quod fuerunt, 390. 25. T. 398. 25. P.
 Corinthii muniant Syracusas, 6. 40. T. 11. 40. P. in Achaia, 240. 209. T. 260. 209. P.
 Corona foeminis vstrata, 6. 70. T. capiti Christiani non admoebant, ad nartibus, 50. 553. P. hinc improbantur in spectaculorum apparatus, 153. 64. 154. 110. 123. T. in sacrificiis quoque idolorum, 171. 43. T. in scholis quoque festo Saturnalium, 172. 65. T. in militia etiam, 205. 1. T. 210. 1. P. eaque laurea, 205. 4. T. 210. 4. P. 208. 147. T. 217. 147. 148. P. item ex myrto, 208. 151. 152. T. 217. 151. 152. P. quoniam ex olea, 208. 153. 154. T. 217. 153. 154. P. quas omnes vulgata disciplina Christianorum respuebat, 205. 5. T. 210. 5. P. omnes ita obleruabant à cathemenis vsque ad confessores & martyres, atque adeo & pro delicto habebatur coronam capite nosse, 206. 21. vsque 27. T. 210. 21. vsque 27. P. natura etiam ipsa praescribit coronam ex floribus capiti non conuenire, quae legis Dei auctoritate obtinet, 206. 50. vsque 207. 62. T. 313. 50. vsque 62. P. at substantia propria coronarum flores, & inserti & innexi, & in seipso, ut corona non sit aliud quam fascis florum per seriem comprehensorum, 206. 53. 54. 55. T. 213. 53. 54. 55. P. coronarii differri non possunt reliquarum coronarum originem idololatriam esse, 207. 62. & c. vsque 207. 88. T. 214. 62. vsque 215. 88. P. sic Pandorae cap. coronatum à Charibide, Saturnus ante omnes coronatus, Iuppiter post deos Titanas, Priapo, tanis. Ariadne scutum ex auro & Indis gemmis adtribuitur; Iuno viti coronata; Hercules poculum capite praefert oleastrum aut apium; Apollo in festo De phico dracone lauream induit; Liber nunc hederatus scribitur, nunc princeps coronae aureae, in qua ex Indis triumphauit; Isis repertas spicas capite circumtulit, 209. 291. ibid. T. P. coronabantur etiam supplices, 207. 76. T. id est, qui Deis supplicabant, 214. 76. P. nullum florem, nullum frondem, nullum escipit palmitem, non alicui capiti inuenies conecratum, 207. 86. T. 214. 86. P. nemo coronatus in scripturis inuenitur, nec ipsum Dei templum aut eo pertinentia, 207. 97. 98. 99. 190. T. 215. 97. 98. 99. P. solus Christus spinea corona coronatus, quem in hoc imitari licet, 207. 100. 101. T. 218. 194. T. alioqui quum mortuorum aut idolorum corona sit, Christianis non decet, 208. 102. vsque T. 215. 122. vsque 122. Apud illa fores, hostiae, arcae, ministri, & sacerdotes omnium collegiorum coronabantur, 207. 117. 118. 119. 120. 121. 215. 117. 118. 119. 120. P. ipsae etiam coronarum causae contra Christianos faciunt, 208. 217. 147. vsque 209. 193. T. 217. 147. vsque 218. 193. P. votorum nuncupatio annua, 209. 115. T. 217. 115. P. donatiu dispensatio, 209. 156. T. 217. 156. P. triumphus, in quo laurea solis struitur, adornatur leuistis, in auro ut lamulis, vnguentis delibuitur, 209. 157. 158. 159. 160. T. 157. 158. 159. 160. P. in quo etiam vstrata Castrenses coronae & munificae tolleuntur Casareanorum, 209. 163. 164. T. 217. 163. 164. P.
 Eodè pertinent laureae publicorum ordinum, magistratum aureae, Hetruscæ etiam, quas gemmis & foliis ex auro quercinis ad deducendas tenfas, cum palmatis togis fumebant & prouinciales aureae, 209. 165. 166. 167. 168. T. 217. 165. 166. 167. 168. P. item equorum publicorum & vulgi nunc in principalibus, nunc in municipalibus solennitatibus, etiam sponso nuptiarum & libertorum, 209. 173. 176. 178. 181. T. 218. 173. 176. 177. 181. P. agonisticas causas statim tituli sui damnant & facras & fanebres, 209. 182. 183. T. 218. 182. 183. P. etiam illam ob quas conabantur lupanaria, latrina, pistina, carcer, ludus, amphitheatra, spoliaria, & libitinae, 209. 188. 189. 190. 191. 192. 218. 189. 190. 191. P. eodè spectant quae sicut ex centenariois fess, vtrifque liliis, & omnibus violis, etiam gemmis & auro, 209. 195. T. earum variae appellationes, ferta, 210. 1. T. 213. 55. P. strophola, 210. 1. P. 209. 202. T. 219. 202. P. dracontaria, 209. 202. T. 219. 202. P. quoniam potius à Christo corona expectanda, 209. 197. & c. T. 218. 197. & c. 203. & c. P.
 Corporalitas, 300. 127. T. 308. 127. P.
 Corpus, pro collegio, 47. 498. T. 80. 498. P.
 Corpus hominis Platonica sententia animae carcer, ceterum Apostolica Dei templum, quum in Christo est, 360. 589. T. 386. 589. P. animam interim conspecto suo obcurat, & concreione carnis

infæca. Ibidem in eo spelunca oris dentium statio, gulæ lapsus, compitum stomachi alui gurgites, intestinorum perplexa proceritas, 425. 418. T.
 Corybanæ ara, 41. 404. T. 76. 404. P.
 Cralli copia, 29. 173. T.
 Crates, 7. 97. T. Philosophus Cynicus, 13. 97. P.
 Creimus in Christo Domino, 40. 371. T. 74. 371. P.
 Crepidulum, seu crepitulum, 7. 90. Tertul. capitis ornamentum, 13. 90. P.
 Crepitaculum, 100. 100. T. 100. 100. P.
 Cretam Iouis patriam & tumulum fabulabantur, 41. 404. T. 76. 404. P. hinc illud Prouerbiu: Cretenses semper mendaces, Ibidem 80. 487. Tertul. in ea multae herbae medicabiles, 642. 11. T. 643. 11. P.
 Crocodilus Deus, 467. 86. T. 475. 76. P.
 Cræsus ambiguitate oraculorum deceptus à Pythio Apolline, 39. 350. 352. T. 73. 350. P. Lydiae Rex, libid. Thaleri familiaris, 52. 576. T.
 Crobyli, 223. 79. V. 228. 79. P.
 Crucariis, 234. 6. T. 244. 6. P.
 Crucis religiosi Christiani, 33. 238. T. 67. 238. P. eam agnouerunt etiam gentes, quum lignum aliquod propitiabatur, quum sine effigie rudi palo & informi ligno profrabatur Deorum imaginis, quae à platis de cruce inducebantur, par crucis erat omne robur quod erecta statione ergebatur, in tropæis cruces sunt, religio Romanorum castrensium signa venerabatur, iurabat, & omnibus Deis proponebat, quae monilia crucium sunt, sicut etiam Sypara illa vexillum & laborum stolæ crucium, 33. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. T. 68. 240. 241. 242. 243. 244. 245. P.
 Crucis imagines iam tum vstratas fuisse apud Christianos, & eam cultum etiam cum crucifixi effigie, Ibid. 171. 23. P. eam significabat decussationis forma, quae litteram X. praeferebat apud Platonem, 67. 238. P. eius figurae, 101. 128. 131. Tertul. 112. 131. P.
 Crucis pars in antenna nauis, Ibidem. eam figurabat serpens æneus ligno impositus pendentis habitu, 102. 132. T. item signum Tau, 103. 142. T. 112. 142. P.
 Cruce lectulum & corpusculum signabant Christiani, quum aliquid immundum statu expuerent, 201. 34. T. 203. 34. P. ad omnem etiam progressum atque promotum; ad omnem ad tum & exitum, ad vestitum, & calceatum, ad lauacra, ad mensas, ad luminaria, ad cubilia, ad sedilia, quacumque eos conuersatio exercebat, frontem crucis signaculo terebant, 206. 40. T. 112. 40. P.
 Crucis figurae & religio, 486. 126. vsque 146. T. 498. 126. vsque 497. 146. P.
 Cultuminienses in Italia, 40. 385. T. 75. 385. P.
 Cum maxime, 525. 599. T. 555. 599. P.
 Curare, cum Dario, 51. 575. T. 84. 575. P. 155. 182. T. 167. 182. P.
 Curia, locus Iuridicundo, 3. 98. T. 13. 98. P. 209. 169. T. 218. 169. P.
 Curia pro loco curarum, 3. 98. T. 82. 521. P.
 Curia pro Senatu, 48. 521. Tertul. 82. 521. P. 155. 174. T. 167. 174. P.
 Curiae pro tribubus, 46. 493. T. triginta numero apud Romanos, 81. 511. P.
 Curio, 687. 104. T. 691. 104. P.
 Crucis pater Faliscorum Deus, 41. 391. T. 761. 391. P. à quo accepit nomen Curesis Iuno, Ibid. T. P.
 Curius alector, 8. 112. T. 14. 112. P.
 Curtus auctor Trochilus, 153. 87. T. 162. 87. P.
 Curtii, 88. 22. T. 90. 22. P.
 Custodiae, 27. 139. T. 62. 139. P.
 Custodiarum, 136. 17. T. 138. 17. P.
 Cybele Deae bestiae applicabantur, 30. 181. T. leones, Ibidem pastorem suspirat fastidiosum, 32. 221. Tertul. 67. 222. P. Atyan illum Deum ex Pellinunte, 32. 224. Tertul. 67. 225. ac 226. P.
 Roma etiam culta, 41. 397. 397. 398. 399. T. 76. 397. P.
 Cyclopes, 24. 94. T. 60. 94. P.
 Cyndri, 184. 58. T. 58. P.
 Cymatia distendere, 171. 38. T. 178. 38. P.
 Cynnama, 642. 11. T. 643. 11. P.
 Cynocephalus Deus, 24. 87. T. 60. 87. P. Anubis, 60. 87. P. illi comparatur persecutor Christianorum, 592. 11. T. 600. 11. P.
 Cynophanes, 25. 106. T. 61. 106. P.
 Cyprianum Tertullianum imitatur, 62. 140. P. 62. 150. 152. 59. P. 63. 164. & 178. P. 66. 209. & 67. 226. ac 233. 103. 306. 308. 310. P. 73. 337. P. 72. 338. 73. 340. 343. 344. & 349. P. 75. 377. & 384. P. 89. 5. P. 93. 7. 95. 12. 94. 22. 94. 45. P. 105. 5. P. 127. 68. 69. 70. P. 28. P. 133. 2. & c. vsque ad libri finem, P. 135. P. 137. 1. & 137. 1. 2. 3. 4. 9. 11. 12. 138. 16. 18. 19. 20. 22. 139. 23. 31. 140. 41. 43. 46. 140. 60. P. 145. 3. 5. 6. 7. 8. 9. 11. 12. 13. 146. 18. 21. 25. 28. 147. 40. 43. 44. 45. 47. 54. 148. 81. 64. 67. 73. 148. 77. 80. 81. 85. 149. 90. 96. 97. 99. 101. 106. 150. 113. P. 151. P. 157. P. 158. 15. 159. 21. 22. 23. 32. 35. 37. P. 148. 154. 156. 159. 162. & 167. 174. 177. 180. 182. P. 176. 1. 11. 176. 1. 11. 176. 14. 177. 25. 31. 32. 33. P. 185. 5. 185. 11. 14. 17. 19. 186. 39. 40. 187. 53. 64. 74. 85. 76. P. 191. 2. 3. 4. 5. 6. 9. 192. 19. 20. 23. 25. 27. 31. 33. 37. 37. 43. 46. 193. 50. 51. 63. 194. 65. 72. 73. P. 210. 5. 111. 32. 35. 297. 40. P. 225. 2. 218. 18. 24. 27. 227. 28. 69. 320. 94. 229. 110. 119. 230. 123. 133. P. 600. 14.

17.21.23.24.28.29.P. 601.39.43.44.45.46.60.52.53.54.58.59.61.
62.303.64.70.71.604.87.89.90.95.99.604.101.102.107.P.
Cyrenaica regio Christiana, 98.37. T. à quinq; ciuitatibus Pen-
tapolis appellata, 107.37.P.
Cyrus Aftyagis filius Afiam preffit, 357.498.383.498.P. in
illo vrsi cicatrices ornamenta iuuentutis, 362.649. T. 389.
649.P.

D.

Daci ad fidem conuersi, 98.44. T. 107.44.P.
Dæmones idonei testes Christi ipsi illos quos adorabant, 37.
330. T. 73. 330. P. sub nominibus & imaginibus mortuorum qui-
busdam signis, miraculis & oraculis fidem diuinitatis aucupantur,
38. 337. T. sunt substantiæ quædam spirituales, nec nomen nouum
est; sciunt eos Philosophi, dehortatorium à bono omnes sciunt
Poetæ, etiam vulgus indoctum in vsum maledicti frequentat,
Ibidem 338. 339. 341. 342. T. 73. 338. 339. 341. 342. P. eius
nominis vel Magi testes, Ibidem 344. T. 73. 344. P. operatio
omnis hominis euersio à primordio, corporibus valetudines infli-
gunt, & casus acerbos, animæ repentinos & extraordinarios ex-
cessus; iuppit illis ad hoc subtilitas & tenuitas sua, fruges etiam
conculcnerant, & aeri pestilentes haustus offundunt; mentes fur-
roribus & amentis aut sæuis libidinibus cum erroribus variis ve-
xant, 38. 344. 345. 346. T. pabula propria nidoris & sanguinis si-
mulachris procurant, & hominem à cogitata veræ diuinitatis
præstigijs falsis auerit, Ibidem 347. 348. T. momento vbique
sunt totus orbis illis locus vnus est; quid vbique geratur, tam fa-
cile sciunt quam enuntiant, quorum auctores videri volunt & sunt
malorum nonnunquam, bonorum nunquam, diuinationem fur-
rantur ex Prophetis concionantibus, & lectionibus resonantibus,
38. 348. 349. T. 73. 349. P. humanorum sacrificiorum auctores,
38. 346. 347. T. 73. 346. P. habent de incolatu aeris, vicinia syde-
rum, & commercio nubium, vt & pluuias quas iam sentiunt, re-
promittant; lædunt primo, dehinc remedia præcipiunt ad miracu-
lum noua siue contraria, post quæ desinunt lædere & curas se
ceduntur; sunt illis & alia ingenia ac vires fallaciæ spirituales aut
numina lapides credantur, 39. 353. 354. T. eadem phantasmata o-
perandi potestatem habent, quam magis præstant, 39. 356. T. An-
geli vocantur, vt pote qui sua sponte corrupti gens dæmonum e-
uasent, damnata à Deo cum suo principe, 38. 344. T. 38. 348. 356.
T. iubentur à quolibet Christiano loqui, 39. 358. T. im mundos
esse Spiritus vel ex pabulis illorum sanguine & fumo, & putidis
rogis pecorum, & impuratissimis linguis vatium ipsorum intelli-
gitur, prædammati in iudicii diem cum omnibus cultoribus & o-
peratoribus suis, 40. 368. 369. T. ab illis humanorum nominum
consecratio, persecutionem contra Christianos agitant nunc a-
stutia suadendi, nunc duritia sæuendi; nostri ob diuortium æ-
muli, & ob Dei gratiam inuidi de mentibus nostris aduersus nos
præliantur, 42. 424. T. eiusmodi Spiritus nequam lædere gesti-
unt quos venerunt, & tamen adprehensi subiguntur, 42. 426. T.
Christianæ disciplinæ fabulas emittunt, vt quis ideo putet Chri-
stianis non credendum, 53. 598. T. eos & reuincimus, & traduci-
mus, & de hominibus expellimus, 91. 11. T. per Christianos à dæ-
mone liberati persecutoris cuiusdam notarius propinquus, & pue-
rulus, ac multi alii, 92. 29. 30. T. ipsi materias occultas & artes
non bene reuelatas seculo prodiderunt, vt metallorum opera, in-
cantationum vires, stellarum interpretationes, 183. 18. 19. 20. 22.
T. 185. 18. 19. 20. 21. 22. P. fœminarum etiam omnium curiositate,
Ibid.

Dæmonia vox diminutua à dæmonibus, 44. 450. T. 78.
450.P.
Dæmonium vocabant etiam gentes hominem immunditia,
malitia, insolentia, aut quacumque adfectum macula, 88.
12. T.
Dæmoniaci de Deo pati existimabantur, se tamen dæmones
confitebantur, Christiano mentiri non audentes, 39. 358. T. 74.
358. P. aris inhalantes, numen de nidore concipiebant, ru-
dendo curabantur, anhelando præfabantur, 39. 359. T. 74.
359.P.
Dalmatæ feroces à Sallustio appellantur, 348. 266. T. 374.
266.P.
Damascus Arabiæ retro deputabatur, antequam scripta ef-
set in Sythophœnice ex distinctione Syriarum, 142. 104. T. 485. 94.
T. 494. 94.P.
Danaidis amator Iuppiter in auro conuersus, 36. 308. T. 72.
308.P.
Darius Babylonius & Parthis regnauit, 98. 46. T. eius nominis
primus, 107. 46.P.
Darius filius Assueri ex femine Medorum, Rex Chaldæorum,
99. 53. T. Nonus aut Longimanus, 190. 69. 70.P.
David exagitur, 595. 54. T. etiam per sanguinem nuptias sibi
ingessit, 672. 35. T.
Debitum in scripturis pro delicto, 129. 29. T. 144. 29.P.
Debuccinare, 224. 110. T. 229. 110. P.
Decalogus breuibus explicatur, 706. 32. T. 718. 31. P. vbi con-
iungitur interdita alienorum Deorum superstitio, ipsorumque
idolorum fabricatio, 706. 32. T. 718. 32. P. contra quam quidam
inde duo præcepta diuidunt, Ibid. P.
Decimare, 92. 50. T. 95. 50.P.

Decima Dea, quod legitima natiuitas ferme decimi mensis in-
gressus sit, 355. 436. T. 380. 436.P.
De comperto, 17. 11. T. 56. 11.P.
Decumani fluctus, 5. 22. T. 10. 22. P. 359. 583.P.
Decurserunt, 190. 53. T. 193. 53.P.
Decuriæ, 46. 490. T. 48. 511.P.
Decurialis numerus, pro decimo, eiusque perfectio, 355. 439. T.
381. 439.P.
Dedicari, 23. 59. T. 30. 178. T. 64. 178. P. 118. 8. T. 123.
8.P.
Dedim, pro dederim, 411. 133. T. 431. 133.P.
Dedititi, 7. 87. T.
Defarinatum, 321. 334. T. 337. 334.P.
Defensa, substantiue pro defensione, 468. 112. T. 476.
112. P.
Defurum, 482. 19. T. 490. 19.P.
Defunctus, pro eo qui opere cæpto defungitur, 179.
84.P.
Deierare, 31. 211. T. ad honorem Deorum iurare, 44. 453. T. 74.
353.P.
Deierandi formulæ gentibus vsitate; Nolo mihi Iouem propi-
tium, Me conueniat Ianus itatus ex qua velit fronte, 42. 430. 431.
T. 78. 431. P. Me Hercule, Me Dius fidius, 175. 156. 157. T. 182. 156.
157.P.
Delatura, pro delatione, 575. 290. T. 590. 290.P.
Delegare, 141. 8. T. 145. 8.P.
Deliberare, & deliberatum, & deliberatio, 143. 55. T. 147. 55.P.
320. 312. T. 336. 312. P. 468. 126. T. 476. 126. P. 514. 313. T. 543.
313.P.
Delictum, pro omni genere peccati, etiam grauiori, 143. 40. T.
147. 40.P.
Delinquentia, 420. 326. T. 439. 326.P.
Delphica inscriptio, 347. 229. T. Noscet eipsum, 372. 229. P. ibi
virgines Apollinis 664. 70. T.
Delphini in Circo, 153. 72. T. 161. 72.P.
Demandare, pro allegare, 481. 15. T. 490. 15.P.
Dementire, 39. 357. T. 74. 357.P.
Demiurgus Æon Valentini, 319. 188. & 223. P. 322. 218. P. quem
& patrem appellabant, & regem vniuersorum, & Metropatora, I-
bid. T. 226. T.P.
Democritus excæcauit semetipsum, quod mulieres sine concu-
piscencia aspice non posset, 52. 581. T. cuius aliam causam alii re-
centent, 85. 581.P.
Demosthenis eloquentia, 29. 173. T.
Denarium alias moturum medicina, 39. 363. T.
Denotare, pro ostendere, 17. 12. T. 56. 12. P. T. 142. 18. T. 146. 18.
P. 191. 79. T. 194. 79.P.
Denotare, pro arguere, 569. 153. T. 584. 153.P.
Denotari, 7. 86. T. 13. 86.P.
Deiocas viri iustus, 354. 408. T. 379. 408.P.
Depalare, pro propalare, 299. 98. T. 307. 98.P.
Depalator, 566. 89. T. 581. 89.P.
Depallari, 6. 63. T. 12. 61.P.
Deprecari, 17. 7. T. 56. 7.P.
Depretari, 446. 45. T. 456. 45.P.
Depungere, pro dispungere, 465. 44. T. 473. 44.P.
Deriuare, pro riuu instar defluere, 35. 305. T. 103. 305.P.
Deserobare, 408. 66. T. 428. 66.P.
Designati, 136. 4. T. 137. 4.P.
Designator, 153. 97. T. 162. 97. P. 316. 25. T. 323. 25.P.
Despectatores, 201. 50. T. 204. 50.P.
Despector, 190. 61. T. pro despectore, 194. 61.P.
Destinare, pro deputare, 199. 15. T. 124. 15. P. 316. 10. T. 323.
10. P.
Desultrix, 322. 391. T. 339. 391.P.
Detractatus, pro tractatus, 152. 16. T. 158. 16. P. 198. 16. T. 202. 16.
P. 223. 62. T. 22. 862. P.
Deuersatus pro versatus, 321. 330. T. 336. 330.P.
Deuertere, pro diuertere, 419. 307. T. 439. 307.P.
Deum sublimiorem esse aliis Deis necesse est, 29. 164. T. à pri-
mordio enim & pluuia de cælo ruisse, & sidera radiasse, & lumina
floruisse, & tonitrua mugisse etiam ante Saturnum & Iouem, 29.
165. T. item omnem frugem ante Liberum, Cererem & Miner-
uam, de terra exuberasse, 29. 167. T. 63. 167. P. quem colimus vnus
est, inuisibilis, incomprehensibilis, inestimabilis, verus, immen-
sus, 33. 252. 253. T. & hæc est summa delicti, non recognoscere
quem ignorare non possunt, 33. 255. T. ex operibus suis cognoscit
ur, quibus continemur, sustinemur, oblectamur, exterremur, 33.
255. T.
Deum colimus per Christum, 37. 331. T. Eum vere Deum & vni-
cum etiam dæmones & Dei confitentur, proinde ita credendus
colendusque, vt fides & disciplina Christianorum facit, 40.
366. T. etiam Gentes sublimiorem aliquem Deum concede-
bant, & summæ dominationis imperium penes vnum Deum fa-
cebantur, 40. 373. T. 75. 373. P. omnium itaque Deus est, cuius
velimus nolimus, omnes sumus, præter quem apud Gentes quoduis
colere ius erat, 41. 391. T. qui regna dispensat, ante om-
niæ tempus fuit, & seculum corpus temporum fecit, 42. 412.
T. eius cælum est & omnes creaturæ, 43. 439. T. æqualis est super
omne genus hominum indulgens & incipientans, vt omnes

& lenitatem eius, & severitatem experiretur; quare non præcipit iudicium ante sæculi finem, 49. 543. 544. T. Factitorem vniuersitatis neque inueniri facilem, & inueniendum enarrari difficilem adfirmat Plato, 52. 577. T. 84. 577. P. Deum inuentum alii incorporalem adseuerabant, alii corporealem; alii ex atomis, alii ex numeris, alii ex igne; alii curantem rerum, alii ociofum; positum extra mundum alii, intra mundum alii, 52. 592. 593. T. 85. 582. 583. P.

Deus vnicus, à quo omnia, sub quo vniuersa, 88. 5. T. bonus est, 88. 5. T. eum etiam quidam non negant, dispectorem, arbitrum, & iudicem non putant, 88. 6. T.

Deus, & eius bonitas vbique, 89. 2. 9. T. vnum colimus quem omnes naturaliter norunt, ad cuius vulgura & tonitrua contremiscunt, ad cuius beneficia gaudent, 89. 6. T. Iudex animæ & carnis, 90. 12. T. eum nemo negat vniuersitatis conditorem, eamque homini mancipatam, 90. 10. T. 97. 10. P. à damnatione decreto suæ voluntatis neminem creauit, 90. 14. T. 158. 14. P.

Deum secundum naturam nouimus bonum præsumentes, & iudicem inuocantes, 2. 07. 58. T. 2. 13. 58. P. duos Deos Marcion adtulit, creatorem, id est, nostrum, quem malum nuncupat, & quem probare non potuit suum, quem bonum dicit, 445. 24. vsque 32. T. 455. 24. &c. P. verum Deus si vna non est, non est, eo quod summus magnus sit, cui nihil adæquari potest, 445. 32. vsque 36. T. 455. 32. vsque 36. duo enim summa magna consistere non possunt; & si duo, etiam plura admittere oportebit, 446. 36. vsque 42. T. 455. 36. vsque 42. P. neque vero etiam dispares duo Di admitteri possunt, 446. 42. vsque 46. T. 456. 42. vsque 46. P. alia enim significatione etiam in alios petimus in scripturis nomina Dei, Ibidem 46. vsque 52. T. P. nouitas Dei Marcionitarum refutatur ex eo quod Deus æternus sit, & proinde ignotus & incertus esse non potuerit, ut pote notus etiam ethnicorum conscientia, 447. 52. vsque 62. T. 456. 52. vsque 62. P. etiam ex eo quod sine causa esset Deus, si rem nullam habeat, quum res causa sit, vt sit aliquid, 448. 68. vsque 71. T. 448. 68. vsque 71. P. mundum itaque, opus esse Deo dignum, sicut & minutiora animalia, 448. 71. vsque 100. T. 457. 71. vsque 100. P. si etiam Deo Marcionis suum cælum & suum mundum adtribuamus, nouem Deos oportere constitucere, qui etiam inuisibilium creator dici nequit, 448. 100. vsque 449. 112. T. 458. 100. vsque 112. P. quare Deus Marcionis digne reuelatus negatur, neque natura, neque doctrina, neque in Christo Iesu, 449. 114. vsque 450. 133. T. 458. 114. vsque 459. 133. P. Frustra autem se iactat Marcion se curasse adulteratam regulam, & reprehensione Petri quæ de Deo facta non est, sed de disciplina duntaxat, 459. 133. vsque 460. 151. T. 459. 133. vsque 460. 151. P. Certe Deus eius, neque naturaliter bonus esse potest, neque rationalibilis, neque perfectus, 460. 151. vsque 175. T. 460. 151. vsque 175. P. neque vero Deus verus, de sola bonitate defendendus est, quia & iudex est in damnationem; alioqui peccatores sine timore peccarent, & frustra exigeretur bestissima fidei sacramentum, 175. vsque 461. 195. T. 460. 175. vsque 461. 195. P. atqui etiam Deum creatorem bonum esse ex conditione hominis & mundi, ac lege quam homini præscripsit, comprobatur, 463. 14. vsque 464. 25. T. 472. 14. vsque 25. P. nec enim lapsus hominis illi imputandus, sed libero arbitrio, quod bonitas Dei, & ratio homini concedi requirebat, & grauitas quoque, fides, & patientia Dei; profus itaque homini delictum imputandum, quem ad bene viuendum produxerat Deus, 464. 25. vsque 465. 49. T. 472. 25. vsque 473. 49. P. nihil enim à Deo mali euenire potuit, Ibidem 39. T. proinde neque propterea imputandum Deo delictum, quod ad status Dei sit anima, neque quod diabolum creauerit seductorem hominis, qui bonus ab eo creatus est, 465. 49. vsque 466. 69. T. 473. 49. vsque 474. 69. P. si post delictum hominis Deus seuerus fuerit, ad iustitiam eius id pertinet, quæ cum bonitate Dei perpetuo coniuncta fuit, immo etiam ad eius bonitatem spectat, 466. 69. vsque 467. 82. T. 474. 69. vsque 82. P. si quando Deus condere mala dicitur, hoc de malis poenæ, non culpæ intelligendum, 467. 82. vsque 101. T. 475. 82. vsque 101. P. & seueritas quæ in illo videretur, iustitia est, Ibidem T. P. neque enim quoniam in homine corruptoriæ conditionis habentur passionis, idcirco & in Deo eiusdem status existimantur; nam & dexteram, & oculos, & pedes Dei legimus, nec ideo tamen humanis comparabuntur, 467. 98. 99. 100. T. 475. 98. 99. 100. P. Sunt & disciplina & doctrina Dei bonitatis eius consentanea, 467. 101. vsque 468. 110. T. 475. 101. vsque 110. P. etiam illæ quæ sunt, de poenâ rationis, ciborum immundorum prohibitione, & sacrificiorum onere, de quibus Marcio Antithesis composuit, 468. 110. vsque 120. T. 476. vsque 120. P. Confirmatur eadem ex legalibus eius disciplinis, 468. 120. vsque 127. T. 476. 120. vsque 127. P. contra etiam Antithesis Marcionis tanquam de Deo malo, aut sibi ipsi contrario, defenditur directo Ægypti per filios. Israel tanquam iusta, 468. 127. vsque 134. T. 476. 127. vsque 134. P. circumlatio arcæ in Sabbato, vt præcepto Dei non contraria, 469. 134. vsque 139. T. 477. 134. vsque 139. P. effigies serpentis ænei, aut Cherubin, aut Seraphin, non magis contraria legi similitudinem vetanti, quam sacrificiorum præcepto, eorumdem postea reprobatio, 469. 139. vsque 150. T. 477. 139. vsque 150. P.

Deo etiam tanquam bono iudici conuenit, reiectio quarundam perfonarum quas prius probauerat, quam poenitentiam Dei appellatam præ Marcion interpretatur, 469. 150. vsque 653. 166. T. 477. 150. vsque 478. 166. P. sicuti etiam perperam interpretatur verba Dei: Adam vbi es, vbi est Abel frater tuus, descen-

dens videbo iurauit Deus per semetipsum, & ad Moysen: Sine me, &c. 470. 167. vsque 183. T. 478. 167. vsque 479. 183. P. reliquæ etiam Dei crea oris quas vocat pusillitates, non tantæ sunt, quantasin Christo etiam suo agnosuit Marcionitæ, 470. 183. vsque 471. 193. T. 479. 183. &c. P. quas proinde tanquam Antithesis eius Antithesis contrarias obicit Tertullianus, 471. 193. vsque 471. 208. T. 479. 193. vsque 208. P. nihil sine origine nisi solus Deus, 562. T. Non est bonæ & solidæ fidei sic omnia ad voluntatem Dei referre, dicens nihil fieri sine iussione eius, vt non intelligamus, aliquid esse in nobis ipsis; sic enim excusaretur omne delictum, 662. 11. T. 665. 11. P.

Dei iracundia, indignationes & odia, non intelligenda ad humanorum exempla vti orum, 729. 21. &c. T. 744. 21. vsque 25. P. sic nec oculi Dei, nares, digitus, manus, os, auris, pedes, brachium, lingua, ad humanam formam intelligenda, 729. 25. vsque 30. T. 744. 25. vsque 30. P. nullis autem propriis appellationibus Deus explicari potest, 729. 30. vsque 34. T. 745. 30. vsque 34. P.

Deorum sacra, quibus homines immolabantur, Saturni penes Africanam, Mercurii apud Gallos, Dianæ Tauricæ, apud Scythas, & Iouis Latiaris Romæ, 2. 6. 122. 124. 125. 126. T. 61. 122. 124. 125. 126. P. ea inter dicta ciuibus Romanis sub Augusto, & cessare iussa toto orbe principatu Hadriani, præterquam Iouis Latiaris, 61. 123. P.

Deos non fuisse quos colebant Gentiles, sed homines, 28. 151. T. 62. 150. testimonium perhibentibus ciuitatibus in quibus nati sunt, regionibus in quibus vestigia reliquerunt, in quibus etiam sepulchri demonstrantur, 28. 152. T. 62. 152. P. noui, veteres, barbari, Græci, Romani, peregrini, captiui, adoptiui, proprii, communes, masculi, foeminae, rustici, Vrbanis, nautici, & militares, 28. 153. T. 63. 153. P. triginta eorum milia, Ibidem homines post mortem Deos factos vanum est, 33. cap. 11. T. 63. cap. 11. P. Necessè esse aliquem sublimiorem Deum, qui Deos faceret, Ibidem dicuntur inuenisse necessaria ista vitæ, non instruisse; non ergo ei deputabantur qui inuenit, sed qui instruit, 29. 167. T. incocti, adulteri, virginum raptores, puerorum contaminatores, qui occidunt, & furantur, & decipiunt, 29. 171. T. 64. 171. P. nomina solummodo mortuorum, & Fabulæ, & sacra de Fabulis, 39. 174. T. ipsi contra Deos suos impii, sacrilegi, irreligiosi, 30. 186. T. quia domesticos Deos domestica potestate tractabant pigerando, venditando, demutando, Ibidem 188. & 189. T. 65. 188. & 189. P. publicos publico iure fœdabant, vestigiales habebant, vendebant, & condecebant, 30. 191. 194. T. 65. 191. 194. P. tributarii erant quæstuarii, medicantes, exigentes mercedem, venales, non licebat eos nosse gratis, 30. 194. & 195. T. 65. 195. P. ad honorandos eos nihil faciebatur quod non etiam mortuis, 31. 195. T. aëdes, aras, habitus, & insignia in statibus similia, Ibidem non solum Imperatoribus defunctis honorem diuinitatis dicabant, sed & scortis magis ac cynædis, 31. 198. 199. 200. 202. T. 66. 199. 200. 202. P. nobiliores Dei veteres, 31. 202. T. eorum ludibria, 31. 205. T. quæ Poetæ & Philosophi de illis conferperunt, 66. 205. P. eorum personas famosi, impuri, & efforminatione ad istam artem producti, induunt, & repræsentant, 32. 223. T. 66. 223. P. in templis eorum adulteria componebantur, inter aras lenocinia tractabantur, in ipsis ædituorum & sacerdotum tabernaculis sub iisdem vitis & apicibus, & purpuris thure fragrantæ, 32. 230. T. 67. 230. P. Ibidem 231. nomina quædam apud eos canino & leonino capite, de capro & de arietæ, & à lumbis hircos, à cruribus serpentes, & planta vel tergo alites, 33. 251. T. 69. 251. T.

Deos templa non faciunt, qui alibi Dei non dicuntur, 39. 356. T. eorum ac dæmonum vna nominis qualitas; idem enim quem dæmone agi constat, tam dæmonem confitebitur vere, quam alibi Deum falso, 39. 358. T. Christianis subiecta eorum diuinitas, 39. 358. 363. 364. T. vnicuique provinciarum & ciuitati suus Deus erat, 40. 378. T.

Deos non fecisse vt pro merito religiositatis orbem occuparent Romani, 41. 392. T. peregrinos enim Deos coluerunt non minus quam patrios, Ibidem 395. plures Deos regnasse certum est, 41. 405. T. ergo illorum non est regnum dare, quia regnabat multo antequam Dei incederentur, 41. 406. T. ab hostibus suis sustentant adorari, & illis imperium sine fine decerant, quorum iniurias patiuntur, tam impune læduntur qui nihil sentiunt, 41. 409. T.

Deorum ministri pontifices, Salii, Luperci, Vestales, 42. 416. 418. 419. 420. T. 77. 416. 418. 419. 420. P. suas statuas, aëdes & templa rueri nequeunt, in Cæsaris sunt potestate, cuius toti sunt, 43. 436. T.

Dei negantur esse, dum suis vocabulis nuncupantur, Saturnus Iuppiter, Mars, Minerva, 88. 5. T. ab ipsis cultoribus suis deridentur & contemnuntur omnes, 91. 7. T. deuehebant eorum imagines, sacra sacrificia, collegia, sacerdotia, in pompa Circensium, 153. 62. T. 160. 62. P.

Dei magni, potentes, valentes, 152. 39. 40. 41. 73. T. 159. 40. 41. 161. 74. P.

Deos pronunciare lex prohibet, 172. 70. T. 179. 70. P. erat & incerti Dei, 447. 57. T. 456. 57. P. vana sunt autem causæ, ob quas error orbis Deos præsumpt, quoniam aliquid ab iis prospectum videtur utilitatis & commodis vitæ, 365. 63. T. 456. 63. P.

Diabolus, Æon Valentini, 319. P. 320. 261. T. 334. 261. P. Diabolus, id est, delator, nempe falsum deferendi de Deo,

320. 60. 61. vsque 466. 69. T. 474. 60. vsque 69. P. 575. 290. T. 590. 290. P.
 Diaconus, 235. 12. T. 241. 268. T. 267. 268. P.
 Dialecticam Aristoteles instituit, 235. 46. T. 248. 46. P.
 Διαλεκτικὴ, id est, flagellatio, apud Lacedæmonas solemnitas maxima, 137. 57. T. 140. 57. P.
 Diana Dea, 31. 199. T. flagellata, 32. 218. T. 66. 218. P. Scytharum hominum victima placabatur, 595. 51. T. 602. 51. P. eius virgines, 665. 70. T. 669. 70. P. 676. 131. T.
 D. cibula puerilia, 319. 247. T. 333. 247. P. in mari poma nasci, & in arbore pices Ibid. T.
 D. clamus, 121. 74. T. 127. 74. P.
 Dictata, 136. 8. T. 136. 8. P.
 Dido ignes contemfit, 137. 52. T. 140. 52. P. 354. 408. T. ne secundas experiret nuptias, 664. 71. T. 669. 71. P. 676. 128. T. 682. 128. P.
 Dies solis Christianis Dominicus dicitur dies Saturni Sabbatum Iudæorum, 33. 148. T. 69. 148. P.
 Dominicus dies ab Apostolorum tempore obseruatus, ibid. 173. 109. T. 180. 109. P. qui & octauus nuncupatur, Ibidem. utrobique, 100.
 Die Dominico ieiunium nefas ducimus, vel de geniculis adorari, 206. 38. T. 211. 38. P. 208. 129. T. 216. 129. P.
 Digestum, 284. 6. T. 277. 6. P.
 Digitorum supputarii gesticuli, 35. 284. T. 71. 284. P.
 Dignitatum insignia, 23. 74. T. Consularia, Senatoria, Quæstoria, & Equestria, 60. 74. P.
 Dilectio inimicorum præcepta à Christo, 46. 483. T. 80. 483. P.
 Diogenes canicula de dolio latrauit, cœnulentis, pedibus thoros Platonicos calcavit, 7. 83. T. 13. 83. P. 52. 582. T. 85. 582. P. nescio quid in Herculem ludit, 31. 213. T. 66. 213. P. Phryne eius meretrix, 52. 579. T. 84. 579. P. hominem inuenire cupiebat, lucernam meretricum circumferens, 445. 19. T. 455. 19. P.
 Diomedes Glæus ab Hercule superatus, 6. 67. T. 12. 67. P. eius cruentia præsepia, ibid.
 Diomedes Achiuus Æneam pene interfecit, 31. 206. T.
 Dionysia, mysteria Baccho sacra, 48. 515. T. 81. 515. P.
 à Libero instituta penes Græcos, 153. 102. T. 163. 102. P.
 Dionysii Sicilia tyrannidem Hymerea quædam somniauit, 357. 503. T. 383. 503. P.
 Difares, Arabia Deus, 40. 380. T. 75. 380. P.
 Discipales, pro discipulis, 142. 19. T. 146. 19. P. 157. 216. T. 237. 115.
 Discidium, 239. 170. T. 256. 170. P. 411. 141. T. 431. 141. P.
 Disciplina, 316. 4. T. 322. 4. P.
 Dispergere, 594. 38. T.
 Disperare, 62. 151. P.
 Dispergere, 34. 262. T. 70. 262. P. 88. 13. T. 90. 13. P. 586. 197. P. 646. 6. T. 111. 121. P. 515. 338. T. 544. 338. P. 571. 197. T.
 Distulit, 25. 103. T. 61. 103. P.
 Diuiniatio in bonam partem, 35. 299. 300. T. 72. 299. P.
 Diuinitas superior omni potestate, non ergo demones Dii cum eadem faciunt quæ Magi, 39. 356. T.
 Diuinitas væ, ob causas, quibus offensus est Christus, superbiam, gloriam, saculi studia, & Dei incuriam; non vero iis per quos opera iustitiæ & dilectionis administrantur, 509. 199. 200. T. 538. 199. 200. P.
 Diuortium, pro secessione, 46. 491. T. 80. 491. P.
 Diuorcium coniugii prohibitum, 522. 534. vsque 523. 548. T. 552. 534. vsque 553. 548. P. per annos seime sexcentos ab vrbē condita, nullum, 23. 84. T. 60. 84. P. 673. 73. T. 679. 73. P. permittum apud seculum concordia nomine, 675. 111. T. 681. 111. P.
 Doctores in Ecclesia, 233. 12. T. 237. 93. T. 237. 93. P.
 Dominus, Dei cognomen est, vnus est, omnipotens, Deus æternus, 44. 458. T. 79. 458. P.
 Domitianus Imperator, occisus à Stephano & Patthenio, 45. 477. T. 80. 477. P.
 Domitius Ænobarbus, 39. 354. T. 74. 354. P.
 Donatium, 205. 14. T. 205. 2. 210. 4. 6. P.
 Dotalia, 673. 86. T. 679. 86. P.
 Draco de longinquo spiritu absorbet alites, 208. 112. T. 215. 112. P. quod alii basilisco tribuunt, Ibid. P.
 Druffillanus feruus Claudii quinquagenariam promulsi dem adificat, 8. 103. T. 14. 103. P. 23. 76. T. 60. 76. P.
 Ducario, 208. 145. T. 217. 145. P.
 Ducator, 103. 151. T.
 Duellum, pro bello, 152. 40. T. 159. 40. P.
 Duriores, pro firmiores, 407. 47. T. 428. 47. P.

E.

Erinæ oues, 184. 64. T. id est, vitides, 187. 64. P.
 Ebullare, 5. 23. T. 10. 23. P.
 Ecclesia, Æon Valentini, 242. 315. T. 312. 8. P. 317. 71. T. 357. 1. P.
 Ecclesia mater, 128. 7. T. 133. 7. P. 136. 5. T. 137. 5. P. Domina, Ibid.

Ecclesiæ per Græciam & quasdam Barbarias eius & sub hoc cœlo, 220. 14. 15. T. nempe in Ponto & Europa, 226. 13. 14. 15. T. quas & ipsi & Apostoli vel Apostolici viri condiderunt, Ib. T. P. quibus idē ius pacis & nomen fraternitatis, vna fides vnus Deus, idē Christus, eadem spes, eadem lætici sacramentum, & proinde vna Ecclesia, 221. 16. 17. 18. T. 226. 16. 17. 18. P.
 Ecclesias quidem Apostoli apud vnamquamq; ciuitatem condiderunt; à quibus femina fidei, cæteræ exinde Ecclesiæ mutuatae sunt, & quotidie mutantur vt Ecclesiæ fiant; sed tot ætatis Ecclesiæ vna est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes, si omnes primæ & omnes Apostolicæ, dum vnam omnes probant vnitatem, 238. 120. vsque 123. T. 253. 120. vsque 123. P.
 Ecclesiæ Apostolicæ Corinthus, Philippi, Thessalonicenses, Ephesus, Roma vnde nobis auctoritas præsto est, 240. 209. 210. 211. 212. T. 260. 209. 210. 211. 212. P. Galatæ quoque, & Ioannis a lunne, 502. 38. 39. 40. T. 530. 38. 39. P. Smyrna, Pergamena, Thyatirensis, Sardensis, Philadelphiensis, & Laodicensis, Ibidem 40. P.
 Ecclesia tamen vna est, 279. 105. T. 290. 105. P. faciunt Ecclesias & Marcionitæ, sed sicut fauos vespæ, 502. 44. T. 531. 44. P.
 Ecclesiæ Dei ad sacrificia, 156. 188. T. 171. 29. T. 177. 26. P. 201. 63. T. 204. 63. P. 224. 108. 109. T. ad Orientem, 316. 20. 21. T. 323. 20. 21. P. 344. 112. T. 367. 112. P. 684. 33. T. 388. 33. P.
 Ecclesiasticus Æon Valentini, 312. 27. P. 317. 86. T. 326. 86. P.
 Ecclitasis variæ significationes, 655. 656. P.
 Ecclitoma Valentini, 235. 44. 45. T. 248. 45. P.
 Edicere, 509. 204. T. 538. 204. P.
 Edicta Prætorum, 22. 51. T. 58. 51. P. etiam in spectaculis munerariis vsitata, 154. 124. P.
 ad Edictum inducere, 508. 170. T. 537. 170. P.
 Edictum proponere, & quidem peremptorium; cui adscribi non poterit bonum factum, 704. 4. 7. T. 716. 4. & 716. 7. P.
 Educare, pro educere, 6. 37. T. 10. 37. P. 226. 103. T. 230. 103. P.
 Efficare, 507. 141. T. 535. 141. P. 175. 157. T. 182. 157. P. 208. 124. T. 216. 124. P. 240. 190. T. 258. 190. P.
 Eidos Græce formam sonat; ab eo per diminutionem εἶδος deductum, 170. 11. T. 176. 11. P.
 Eis αἰθῆρας, 156. 191. T. 168. 191. T. 538. 648. P.
 Elæon, pro Oliueti monte, 527. 648. P.
 Elamitæ Christiani, 98. 30. T.
 ab Elam filio Sem, 106. 30. P.
 Electrum, 298. 84. T. 306. 84. P. 615. 167. T. 624. 167. P.
 Eleusynia sacra, 25. 98. T. 61. 98. P. 316. 5. vsque 10. T. 322. 5. vsque 10. P.
 Elogium, 18. 22. T. 56. 22. P. criminum, 51. 563. T. 84. 563. P. 22. T. 90. 22. P. 92. 28. T. 94. 28. P. 347. 228. T. 407. 35. T. 427. 35. P. 598. 114. T. 605. 114. P. 628. 29. T. 630. 29. P.
 Elpis, Æon Valentini, 312. 22. P. 317. 83. T. 326. 83. P.
 Elimas Magus, 361. 637. T. 388. 637. P.
 Ἐμβροσθητή siue ἔμβροσθητή, siue ἔμβροσθητή, 350. 333. T. 370. 333. P.
 Emmanuel, sonus Hebraicus significans Nobiscum Deus, 100. 98. T. 110. 99. P.
 Empedocles vt se cœlitem deliraret, in ignem Æthnæi montis insiluit, 783. T. 13. 83. P. 55. 621. T. 137. 50. T.
 Endromis, 7. 78. T. 13. 78. P.
 Enecti, 278. 37. T. 286. 37. P. 604. 36. T. 699. 36. P.
 Energema, 239. 175. T. 256. 175. P.
 Ennoia, siue, Ennoia, Æon Valentini, 312. 2. P. 317. 62. T. 325. 62. P. siue cogitatio, 321. 369. T. 338. 369. P. 345. 149. T. 369. 149. P.
 Enoch necdum mortem gustauit, 96. 8. T. 105. 8. P. 359. 564. T. 385. 564. P. moriturus reueruatur vt Antichristum sanguine suo extinguat, Ibidem 565. T. P. 424. 407. T. 443. 407. P. 663. 3. T.
 Entelechiæ Aristotelis, 365. 62. & 72. P. 353. 396. T. 379. 396. P.
 Enthymesis Valentini, 235. 45. T. 248. 45. P.
 Euuillare, 524. 591. T. 555. 591. P.
 Ἐπερὶ ἁπλοῦ, 515. 347. T. 544. 347. P. 517. 397. T.
 Ephesus, oppidum Asiæ minoris, 240. 211. T. 260. 211. P.
 Epicurei, 21. 42. T. 57. 42. P. 47. 496. T. 80. 496. P. eorum de Deo ocioso opinio, 52. 592. T. de Anima mortali, 235. 41. T. 247. 41. P. rursum de Deo stupido, 317. 61. T. 365. 61. P. de quinque sensibus, 346. 221. T. 372. 221. P. de somno diminutione spiritus animalis, 356. 470. T. 383. 470. P.
 Epimenidis somnus, 357. 485. T. 383. 485. P.
 Epiphanius Tertull. imitatur, 310. P. ad intellectum facit 177. Tertulliani in hæresi Marcionis, 456. 57. & deinceps vsque ad finem libri 5. aduers. Marc. T. P.

Epifchynium, 7. 85. T. fupercilium, 13. 85. P.
 Epifcopus, 207. 98. T. 223. 72. T. 223. 72. P. 235. 12. T. 241. 267.
 T. 266. 267. P.
 Epifcoporum fucceffio fuas Ecclefias probat Apoftolicas, 239.
 183. T. 257. 183. 502. 42. T. 531. 42. P. eorum potestas indicendorum
 ieiuniorum & conciliorum, 696. 78. 79. 80. 81. T. 701. 78. 79.
 80. 81. P.
 Epifates, 136. 44. T. 140. 44. P. 163. 106. P.
 Ἐπιθυμία animæ, fiue concupifcentium, 346. 209. T. 372.
 209. P.
 Eques, 155. 174. T. 167. 174. P.
 Equeftres ludi, 153. 82. 83. 84. 85. &c. vſque 94. T. 161. 82. vſque
 94. P.
 Equi publici, 209. 173. T. 218. 173. P.
 Equitia, Ludi, 152. 35. T. 154. 35. P.
 Erasmus notatus, 8. 1. P. 64. 173. P. 83. 549. 315.
 i. P.
 Ergaftula, 42. 427. T.
 Erichthonicus Mineræ & Vulcani filius, portentum dæmoni-
 cum, 153. 86. T. 162. 86. P.
 Eridanus, 646. 5. T. 646. 5. P.
 Etigone inter fidera, 569. 69. T. 603. 69. P.
 Erogare, 234. 7. T. 244. 7. P.
 Errare, 236. 72. T. 250. 72. P.
 Eruditus, pro eruditione, 320. 316. T. 336. 316. P.
 Eruere, 18. 23. T. 57. 23. P. 24. 93. T.
 Eſau populum Ifrael præfigurabat, 97. 10. T.
 Eua in paradifo adhuc virgo, 221. 33. T. 227. 33. P. mater men-
 tum cognominatur, 222. 44. T. 227. 44. P.
 Euacuari, pro vana facere, 357. 495. T. 383. 495. P.
 Euangelica instrumenta Apoftolos Auctores habent, Ioannem
 & Matthæum; aut Apoftolicos, Lucam & Marcum; in quibus ſi
 narratio difpofitionum variauit, de capite fidei conuenit, 591. 15
 16. 17. T. 529. 15. 16. 529. 17. P. ex quibus Euangelium Lucæ conſtat
 antiquius eſſe quam Marcionis, quod ab illo adulteratum & in-
 terpolatum fit, & vitiatum, 502. 28. vſque 37. T. 530. 28. vſque 37. P.
 fed & Ioannis, Matthæi ac Marci Euangelia auctoritatem habent
 ab Eccleſiæ Apoftolicis, & ordine Epifcoporum ad originem re-
 cenſo, 502. 37. vſque 503. 52. T. 502. 37. vſque 503. 52. P.
 Euangelia quatuor, 34. T.
 Euaporare, 594. 38. T.
 Euchariftia in azymo pane conſtituta, 110. 93. P. corpus Chri-
 ſti, 102. 134. T. 114. 132. P. 129. 23. T. 133. 23. P. 130. 58. 59. 60. T. 135.
 60. P. 171. 31. 32. 33. 34. T. 177. 30. &c. P. In manus accipiebatur à
 ſacerdotibus, 171. 31. 32. T. 177. 31. 32. P. 201. 41. T. 203. 41. P. conui-
 uium dominicum, 201. 28. T. 203. 26. P. ſecreto ante omnem ci-
 bum guſtabatur, 201. 36. T. 203. 36. P. panis non ille creditur eſſe
 qui dicitur, 201. T. 203. 37. P. Euchariftiæ ſacramentum & in tem-
 pore victus, & omnibus mandatum à Domino etiam antelucanis
 cœtibus; nec de aliorum manu quam præſidentium ſumimus,
 206. 31. 32. 33. 34. 35. & T. 211. 31. 32. 33. 34. 35. P. Eius calicis aut pan-
 nis, ſicut & communis aliquid decuti in terram anxie patimur,
 206. 39. T. 212. 39. P. Paſcit, 240. 216. T. ad benedicenda Eucha-
 riſtica ſua ſerpentem introducunt Ophitæ, 242. 307. T. Sanguis
 Chriſti conſecratus, 347. 232. T. 372. 232. P. caro corpore & ſangu-
 ine Chriſti veſcitur, vt anima ſaginetur, 408. 76. T. 429. 76. P.
 448. 96. T. 457. 96. P. 487. 141. T. 497. 141. P. 527. 661. vſque 672. T.
 558. 661. vſque 672. P. 636. 6. T. 613. 6. P. 639. 13. T. 640. 13. P.
 708. 78. T. 720. 78. P. 720. 78. P. buccellæ Euchariftiæ dabatur
 calice domum ferendæ, 673. 85. T. 679. 85. P. etiam ſi de calice ſub-
 inde communicabant laici, viſitata tamen etiam fuit communio
 ſub altera duntaxat ſpecie, 720. 86. P.
 Euhodææ procurator, 92. 34. T. ſiue Euhode, 94. 34. P. 94.
 34. P.
 Euigoratur, 7. 71. T.
 Euirare, 377. 664. 67. T. 669. 67. P.
 Euphorbus, 352. 362. T. 377. 362. P. Troianus qui Delphis ely-
 peum conſecrauerat, 352. 364. 369. T. 354. 410. T. in Pythagoram
 mutatus dicebatur, 406. 7. T. 526. 7. P.
 Euripus in Circo, 153. 77. T. 161. 77. P. eius ſtatua, Ibid. T. P. 106.
 T. 367. 106. P.
 Europa, 6. 62. T.
 Euſebius caſtigatus, 63. 155. P. Tertullianum imitatur, 142. 502.
 592. P. iterum emendatus, 162. 87. P.
 Exauctorare, 481. 7. T. 481. 7. P.
 Exceſſus, 195. 8. T. pro morte, 197. 8. P. 321. 363. T. 338.
 363. P.
 Exceſſus, pro indulgentia, 662. 22. T. 666. 22. P.
 Excetra, 143. 41. T. id eſt, hydra, 147. 41. P.
 Excludere animum, 318. 123. T. 328. 123. P. ſic excludere pro e-
 nucleare, 708. 66. T. 719. 66. P.
 Excommunicatio cenſura diuina qua iudicatur magno cum
 pondere, quæ ſummum futuri iudicii præiudicium eſt, qua à
 communicatione orationis, & conuentus, & omnis ſancti com-
 mercii relegatur, ſi quis ita deliquerit per ſeniores præſides, 47.
 502. 503. T. 81. 502. 503. P.
 ab Eccleſia ſeparatio, 172. 80. T. 179. 80. P. ab omni etiam
 communicatione fraternitatis, 198. 19. T. 202. 19. P. ſemel & iterum,
 & tertio in perpetuum diſcidium ab Eccleſia relegabant hære-
 tici, 239. 170. T. 256. 170. P. vocatur communicationis interdi-

ctum, & prohibitio, ne in Eccleſiam recipiantur, 516. 378. 379.
 380. 381. 382. T. 586. 378. 381. 383. 381. 382. P. anathema, 592. 10. T.
 68. 10. P. quo communicatione deppelluntur, 675. 116. T. 681.
 116. P. 692. 13. T. 698. 13. P. non modo à limine, verum omni Ec-
 cleſiæ recto, 706. 30. P. 718. 30. P. 711. 119. T. ſacramento benedi-
 ctionis exautorantur, & ab Eccleſia eiciuntur, Ibidem, 119. T. P. a-
 qua abſoluere hoc modo affert Tert. poſtliminium largiri Eccle-
 ſiaſticae pacis, recipere in communicationem, in Eccleſiam reuo-
 care, concorporare rurfus Eccleſiæ, 711. 124. &c. T. 721.
 119. P.
 Excuffare, 222. 53. T. 227. 53. P.
 Exemplarium, 301. 135. T. 308. 135. P.
 Exequi, pro punire, 353. 488. T. 461. 188. P.
 Exertus, 46. 487. T. 80. 487. P. 198. 10. T. 202. 10. P.
 Exhæredare, 240. 223. T. 240. 223. T.
 Exhibitio, 171. 25. T. pro victu, 177. 25. P. 675. 121. T. 681.
 121. P.
 Exitus, pro exitio, 92. 20. T. 93. 20. P. 317. 106. T. 327.
 106. P.
 Exodoratus, 7. 71. T.
 Exomologefis proſternendi & humilificandi hominis discipli-
 na, 121. 54. 55. 56. 57. T. 125. 53. P. nonnunquam pro delictorum
 confeſſione accipitur, 129. 28. T. 134. 28. P.
 Exorcifmis de corporibus imperio Chriſtianorum excedunt
 dæmones inuiti & dolentes Chriſtum timentes, in Deo, & Deum
 in Chriſto repræſentatione ignis illius de contractu, & adſtatu no-
 ſtro, 40. 370. T. 74. 370. P. 46. 492. T. 50. 561. T. 84. 561. P. 51. 574.
 T. eius exemplum, 156. 193. T. 168. 193. P. in eo exufflatio dæmo-
 num, 172. 81. T. 189. 81. P. per exorcifmos, 208. 132. T. 216. 132. P.
 361. 635. T. 388. 635. P.
 Exorcifmæ, 267. 269. P.
 Exornata pro ornatu ſpoliata, 190. 45. T. 193. 45. P.
 Exoticum, 6. 62. T.
 Expeditio, 683. 17. T. 688. 17. P.
 Expingere, 188. 8. T. 191. 8. P.
 Exponere, pro factum abiicere, 317. 105. 109. T. 327.
 109. P.
 Expunicare, 319. 209. T. 332. 209. P.
 Expungere, 19. 31. T. 57. 31. P. 32. 230. T. 67. 230. P. 35.
 301. T. 72. 301. P. 97. 35. 106. T. 15. P. 103. 144. T. 205. 4.
 T. 210. 4. P.
 Exſtare, 191. 77. T. 194. 77. P.
 Exſtructio, 198. 22. T. pro exornatione, 202. 21. P.
 Exſtruere, pro adſtruere, 416. 256. T. 436. 256. P.
 Exterminare, 201. 48. T. 204. 48. P.
 Exima, 35. 306. T.
 Extremitiffimi, 35. 283. T. 71. 283. P.

F.

Fabius preſbyter, ad quem ſcriptus liber de Fuga in perſecut,
 683. 2. T. 687. 2. P.
 Facere cum Datio, pro conſentire, 142. 29. T. 146. 29. P. 207.
 92. T. 215. 92. P.
 Factiones, 46. 493. T. 80. 493. P. in bonam partem, 47. 497. T.
 80. 493. P.
 Facilitator, 36. 311. T. 72. 311. P. facilitatio, 299. 108. T.
 307. 108. P.
 Falſci in Italia, 40. 391. T. 76. 391. P.
 Fama malum, quia velox index & plurimum mendax, non niſi
 quum mentitur perſeuerat; ſiquidem vbi probauit, ceſſat eſſe, 25.
 101. T.
 Famofitas, 155. 175. T.
 Famulare, actiue, 37. 323. T. 72. 323. P.
 Famularis, 37. 327. T. 73. 327. P.
 Faſces magiſtratum, 174. 141. T. 181. 141. P. Conſulum duo-
 decim, 319. 205. T. 331. 205. P.
 Faſciæ ſacerdotum idolorum, 154. 123. T. 164. 123. P.
 Faſcinum, 319. 120. T. 237. 120. P.
 Faſci municipales, 152. 58. T. 160. 58. P.
 Fatum, 18. 17. T. illi nihil imputandum, 56. 17. P. 349. 266. 267.
 T. 374. 267. P. vltima die arſantibus ſata inſcribenda aduoca-
 bantur, 356. 449. T. 381. 449. P.
 Farum neceſſitas, 424. 404. T. 442. 404. P.
 de Fato libri Tertullian. mentio, & fragmentum, 650.
 T. P.
 Febris inter cæteros mortiferos exitus, etogando homini de-
 putata, 234. 5. T.
 Fœminarum cultus ſtolam fundere, comam ſtruere, cutem
 fingere, ſpeculum conſulere, collum demulcere, aurem foratum
 effœminare, 6. 65. T. balſamo aut T. clino inungi peſtiferæ crines in-
 ferare, ceruicem enectare, peſtus nudare, aur ventulante ferico te-
 gere, lenocinia facitare, 6. 71. 72. 81. 7. 89. T. epifcinia diſpergere,
 7. 85. T. inter matronas & lupas nullum diſcrimen, 7. 90. T. 23.
 78. T. ac uentur crinibus diſtinguendis, puluere dentibus eli-
 mandis, biſulco ferri, vel aris vnguibus repaſtinandis, aliquid
 ficti nitoris coacti ruboris in labia aut genas vrgent, 121. 65.
 66. T. 127. 66. P. is cultus in viris maledictus à Deo, 174. 126.

T. angelorum desertorum inuentum niger puluis, quo oculo-
rum exordia producuntur, 187. 22. T. in mundum muliebrem
cōuenit dici, qui in cura capilli, & cutis & earum partium corpo-
ris, quæ oculos trahunt consistit, 184. 37. T. 186. 37. P. his pudicitia
contrariatur, 188. 2. vsq; 9. T. 185. 2. vsq; 9. P. studium enim placēdi
per decorem de integra conscientia non venit, 188. 9. vsq; 17. 199.
pag. T. 191. 9. vsq; 17. 192. pag. P. prohibetur, cum in carne gloriā-
dum non sit, 199. 17. & T. 192. 17. P. nec mariti quidē causa com-
ponere se mulier debet, 199. 20. 21. T. 192. 20. 21. P. maximā delin-
quunt quæ eum medicaminibus vnguant, genas rubore macu-
lant, oculos fuligine collinunt, 199. 22. vsq; 25. 199. pag. T. 192. 22.
& c. P. aut capillū croco vertunt, 199. 25. vsq; 33. T. 192. 25. vsq; 33.
P. aut capillamēris adfucitibus vtuntur galeri in modum collyridas
quasdam ceruicibus adfucientes, 199. 33. vsq; 38. T. 192. 33. & c. P.
aut atrum ex albo conantur facere, quas pōnituit ad senectā vsq;
vixisse, 199. 30. T. aut quæ gestunt in cincinnis crines coercere,
aut vt vagi & volucres elabantur relaxare, 199. 33. T. quæ etiā ce-
russa & purpurillo faciem expingūt, 199. 38. T. 193. 38. P. quæ for-
ma lenocinia publiciarum libidinū, victimis competunt, 190. 69.
& c. T. 194. 69. vsq; 74. quas leges à matronalibus decoramentis
coercebant, 191. 71. T. 194. 71. P. quid est capiti feminae corona,
quam formæ leuā, propterea nec crinium artificio coronabitur,
209. 194. T. increpantur itaq; vertentes capillum, & in acu lasci-
uore comam sibi inferentes, crinibus a fronte diuisis, iam & con-
siliū formæ a speculo petentes, faciem morosiorē lauacro ma-
cerantes, forsitan & aliquo eam medicaminē interpolantes, 224.
103. 104. T. item quæ mitris & lanis nō velat caput, sed cōligant;
à frōte quidem protecta, quæ proprie autē caput est, nuda; quæ-
ue modice linteolis nec ad aures vsq; demissis, cerebro tenus ope-
riuntur, 224. 128. T. 237. 128. P. quæq; simbriam aut villum, aut
quodlibet filum cerebro in ecclesia superponunt, & tectas se opi-
nantur, etiam ille quæ in capite suo abutuntur, vt bestia quædam
magis quam auis (nempe struthiocamelus) licet pennata, breui
capite protrahat ceruicē, cetera ategradia, 225. 138. 139. T. 237.
138. 139. P. q̄ palmam, id est, velum palmarum nuncupant, ibid. P.
Feretrum, 145. 95. T. 149. 95. P.
Feria scholarum, 172. 68. T. 179. 68. P.
Fertitas, pro fertilitate, à ferendo
646. 7. T. 646. 7. P.
Festiuitas, a festiuo,
317. 49. T. 325. 49. P.
Fidamen, pro fiducia,
624. 6. T.
Fide commissum, 195. 6. T. 197. 6. P. 240. 223. T. 261. 223. P.
Fidei Dea ara,
40. 376. T. 75. 376. P.
Fidem Casaria,
318. 177. T. 330. 177. P.
Fides Christiana omnia iam impleuerat, vrbes, insulas, castel-
la, municipia, conciliabula, castra, tribus, decurias, palatium, se-
natum, forum, 46. 490. T. 80. 490. P. Cappadociam, 92. 18. T. 93.
18. P. Byzantium, 92. 20. T. 33. 20. P. adriumentum, 94. 21. T. 94. 21.
P. Thistrum, 92. 24. T. in Mylia inferiori, 49. 24. P. legionem, 92.
43. T. 94. 43. P. Mauritaniam, 92. 44. T. 94. 44. P. Asiam 92. 47. T.
95. 47. Prouinciā Carthaginiensem, 92. 49. 51. T. 95. 49. 51. P. eam
amplexerant Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitabant Meso-
potamiam, Armeniam, Phrygiam, Pontum, Asiam, Pamphiliam,
Ægyptum ac regionem Africæ, quæ est trans Cyrenen, & Roma-
ni, 98. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. T. 106. 30. 31. 32. & 107. 33. 34. 35.
36. 37. 38. P. item Geruli, Hispaniarum omnes termini, Galliarum
diuersæ nationes, Britannorum inaccessa Romanis loca, Sarmatæ,
Daci, Germani, Scythæ, & abditæ multæ gentes Prouinciæq;
& insulæ multæ nobis ignotæ, 98. 39. 40. 41. 42. 43. 44. T. 107. 39.
40. 41. 42. 43. 44. P. totum iam orbem occupauerat, 103. 146. T.
ca laudatur quæ ante credit obseruandum esse quam didicit, 206.
25. T. 211. 25. P. etiam apud barbaros iam tum Christus, 209. 161.
T. 217. 161. P. quæ fidei sunt non intelliguntur nisi credantur, 250.
74. T. 289. 74. P. 513. 292. T. 542. 292. P.
Fiduciat sub pignoribus,
175. 163. T. 182. 163. P.
Figi, pro crucifigi,
142. 21. T. 146. 21. P.
Figulario,
520. 269. T. 334. 269. P. 393. 86. 401. 86. P.
Figura, pro significatione,
129. 29. T. 134. 29. P.
Fingere, pro formare,
319. 221. T. 332. 221. P.
Flabellari,
780. T. 13. 80. P.
Flumines decorum sacerdotes, Quirinalis, 152. 42. T. 159. 42. P.
à quibus flamina sacerdotia,
154. 122. T. 164. 122. P.
Flaminicæ & adiles sacrificabāt Cereri, 172. 66. 67. T. 179. 66.
67. P. nō nisi vniuiræ, 664. 65. T. 669. 65. P. 676. 131. T. 682. 131. P.
Floralis ludii,
152. 57. T. 160. 54. P.
Flustra,
522. T. 10. 22. P.
Fluuii, Iordanis Palestinae finium arbiter,
526. T.
Foculus in facris gentiliū,
27. 139. T. 62. 139. P.
Foenoris fructus, interdictus à Christo, 511. 235. vsq; 242. T.
539. 235. & c. P.
Follicans,
6. 49. T. 11. 49. P.
Forculus Deus,
173. 115. T. 180. 115. P.
Formam dare, in quam velis agi tecum,
173. 96. T. 180. 96. P.
Fornicatio inter maxima delicta deputatur, 705. 13. T. 717. 13.
P. & mœchiæ comparatur, 706. 27. vsq; 39. T. interdicta in con-
cilio Apostolorum, 709. 91. vsq; 95. T. 720. 92. vsq; 95. P. ad-
uersus eandem multi alii Apostoli loci, 711. 124. vsq; 713. 148.
T. 722. 124. vsq; 723. 148. P.
Fors,
198. 13. T. pro forte, 202. 13. P.
Forum, 30. 193. T. 65. 193. P. olitorium, ibid. Forum, pro loco
vbi causæ agebantur, 798. T. 46. 490. T. 143. 51. T. 147. 51. P.

Fraternitas, pro Ecclesia, 47. 505. P. 237. 124. T. 253. 124. P.
Fratres, Christiani, 47. 505. T. 81. 505. P. inter quos omnia in-
difereta erant præter vxores, 750. 6. T. 81. 506. P. 136. 23. T. 139. 23.
P. 224. 109. T. 229. 109. P.
Frictrices,
7. 90. T. 13. 90. P.
Fruges ante Liberum, Cererem, & Mineruam,
29. 167. T. 63.
167. T.
Fruor, cum Accusatio,
141. 2. T. 152. 2. P.
Fruticate, 239. 76. T. 343. 76. P. fructum proferre, 527. 643. T.
557. 643. P. 606. 12. T. 618. 12. P.
Frutices primum inoculantur, hinc folia formantur, germina
insanantur, flosculi inornantur, & fucci condiuntur, 348. 252. T.
373. 252. P.
Fuga in persecutione, probatur, 145. 88. T. 149. 88. P. ab illo Ter-
tulliano ante hæresim, & à B. Cypriano, Athanasio, Hierōn. Au-
gustino. Nicephoro, 682. P. non licet tamen periculum nummis
redimere, 684. 41. T. 688. 41. P. 686. 85. vsq; 687. 99. T. 690. 85.
vsq; 601. 99. P. alioqui præceptum est Christi fugere de ciuitate
in ciuitatem, 684. 42. 43. T. 688. 42. 43. P. Paulus etiam se per mu-
rum concessit expediri de persecutione, 685. 49. T. 694. 49. P. Fu-
gitetiam Christus, 685. 55. T. 689. 55. P. duces tamen Ecclesiæ fugere
non oportet, nisi grege fugiente, aut præpositum non deside-
rante, 686. 77. vsq; 85. T. 690. 77. vsq; 85. P.
Fulmina diu ante ipsum Iouē, & tonitrua, 29. 166. T. 63. 166. P.
Fungi aurium,
156. 183. T. 167. 183. P.
Fungi, cum Accusatio,
616. 169. T. 624. 169. P.

G.

Gabinus Consul, 24. 88. T. 60. 88. P.
Galatius in Irenæum notatur,
472. 32. P.
Galba alienos seruos non manumisit,
564. 55. T.
Galli sacerdotis genitalia sibi profecabant, lacertos lancina-
bant,
39. 357. T. 41. 401. T. 76. 401. P.
Galliarū diuersæ nationes Christum amplexæ, 98. 42. T. 107.
42. P. Gallæ mulieres croceo capillo, 199. 26. T. 192. 26. P.
Gallici vultus,
196. 28. T. 198. 28. P.
Gallina de suo parit,
317. 106. T.
Garamentum pennæ,
223. 78. T. 228. 78. P.
Gehennæ instar; quæ est ignis arcani subterraneus ad pœnam
thelaurus, Pyriphlegeton mortuorū amnis, 53. 600. T. 85. 600. P.
121. 71. 72. T. perpetua, 121. 73. T. eius descriptio poetica, 637. 13. P.
Gemmarum genera, margaritæ, ceruicæ, 183. 12. 13. T. 185. 12.
13. P. & quidquid de mari Britannico aut Indico ambitio pisci-
tari, margaritarum vocatur, 186. 49. 51. T. 186. 49. 187. 51. P. draconi-
tes, 184. 52. P. in piscium cerebris lapidositas quadam, 184. 52. T.
apud barbaros fastidium sunt, apud quos latent in cingulis sma-
ragdin, in vagina cylindri, in peronibus vniones, 184. 56. 57. 58. 59.
T. 184. 56. 57. 58. 59. P. Indicæ, 290. 69. T. ceruicæ gemmæ, & Be-
tylli, 344. 121. 122. T. 367. 121. 122. P. Scythicæ & Indicæ, & ruben-
tis maris grana candentia, 408. 65. T. Sardius, Topazius, Smara-
gdus, Carbunculus, Saphyrus, Iaspis, Ligurius, Achates, Amethy-
stus, Christolychnus, Berillus, Onychius, 466. 64. P. prafinus 642.
10. T. 643. 10. P. 645. 3. T. 645. 3. P.
Genesis prima quatuor capita carmine expressa, 644. 1. vsq; 645.
7. T.
Geniculationibus Christianorum siccitates depulsa, 92. 39. T.
Genii 50. T. dæmones, 44. 451. T. 78. 451. P. 356. 451. T. 532.
451. P.
Genitura, 141. 10. T. 146. 10. P. 515. 346. T. 544. 346. P. 646. 3. T.
Gentiles sacrilegi plerumque, 32. 232. T. si qua in illis pudicitia
credi potest, imperfecta est, 188. 7. T. 191. P. eorum scelerala de
Christianis opinio,
199. 21. T. 192. 21. P.
Gentilitus, pro gentilitate,
658. T. 14. 58. P.
Gentium redundantium transmigrations, Scytharum in Per-
sas, Phœnicum in Africanam, Phrygum in Romanos Chaldæorum
in Ægyptum, & inde in Iudæam. Herculeæ posteritatis in Pelo-
ponnesum, Ionum in Asiam, & Corinthiorum Syracusas, 633. 34.
35. 36. 37. 38. 39. & 40. T. 10. 33. & 34. 35. 36. 37. 38. 39. & 40. P. earum
uocatio scripturis prædicta, 353. 06. T. ad grauiam & legem Dei
admittendi, 95. 1. T. 105. 1. P. 103. 146. 147. T. 103. imo iam admitti,
104. 164. T.
Genuini,
7. 73. T. 13. 73. P.
Gerion ter vnus, 6. 68. T. Hispaniæ tribus regnis præfectus, 12.
69. P. 320. 280. T. 334. 280. P.
Germanica in expeditione M. Aurelii sitis, discussa impetrato
imbri precationibus militum Christianorum, 23. 64. T. 59. 64. P.
92. 39. T. 94. 39. P. ad fidem conuersi, 94. 44. T. 107. 44. P. vsq; ad
id temporis limites transgredi non sinebantur, 98. 50. T. 107. 50.
P. Germanæ mulieres croceo capillo, 199. 26. T. 192. 26. P. Germa-
nici baiuli, 196. 29. T. 198. 29. P. eorum cirri, 223. 81. T. 228. 81. P.
apud Germanias rigor aeris,
351. 337. T. 376. 337. P.
Getulorum varietates ad fidem conuersæ, 98. 39. T. 107. 39. P.
à Romanis obsidebantur, ne regionum suarum fines excederent,
98. 51. T.
Giganum crates adhuc viuunt,
418. 298. T.
Gladiatores, 136. 7. T. 137. 7. P. eorum magistri & præpositi,
eorumque dictata, ibid. & 8. maledicuntur à Christo, 242. 20. T.
146. 20. P. 143. 52. T. 147. 52. P. innocentes in ludum veniunt, vt
publicæ voluptatis hostiæ fiant, 155. 162. T. 148. 162. P. ad homici-

dium flagellis & virgis compellantur, 155.168. T.148.168.P. carnifices vocantur, 410.123. T.451.123.P.
 Gnostici, 321.399. T.340.399.P. ex Valentinianis, ibid. 321.399. T.P. 347.239. T.373.239. P.599.1.P. Menandriani etiam sic vocabantur, & Caiani, ibid. P. & omnes martyriorum refugatores, ibid. 8. T.P.
 Golgotha; locus in quo caluaria Adæ quondam sepulta, 631.12. T.632.12.P.
 Gomphii, 30.180. T.64.180.P.
 G. Gracchus Trib. pleb. 5.11. T.9.11.P.
 Græcatis, & Græcatis, 6.63. & 7.82. & 7.92. T.12.63.P.
 Græcia nominis, 6.49. T.11.49.P.
 Græcia Phrygiæ debellatrix, à Romanis subacta, 41.398. T. per eam & qualdam barbarias eius, plures Ecclesiæ, 220.14. T. 226.13.14.P.
 Græcismus, reprobari habens, 524.578. T.554.578.P.
 Græcos pellendos vrbe censebat Cato, 6.53. T.11.59. P. ab illis Palestæ studia ad Romanos translata, 6.61. T.12.61.P. eorum ingenia fingendis simulacris, 41.407. T.7.6.407.P.
 Gramæ & pituitæ, oculorum vitia, 320.268. T.334.268.P.
 Grammatici ab Aristarcho nuncupati, 21.44. T.57.44.P.
 Gregorius Nyssenus, lib. de Anima Tertull. imitatur, 371.204. v.que 372.234. P.372.243.257.374.295.375.308.376.325.P.
 Gula, pro intemperantia, 152.12. T.158.12. P.468.116. T.476.116.P.
 Gustus quomodo eadem vina posteriore vsu depreciet, 368. 220.347.224. T.372.220.224.P.
 Gymnasia, 157.215. T.169.215.P.
 Gymnicæ artes, 154.113. T.163.113.P. eas Castrorum & Herulum, & Mercuriorum disciplinæ prodiderunt, 154. ibid.
 Gymnosophistæ Indorum syluicolæ, 50.547. T.83.547. P. ab aliis collocantur in Æthiopia, ibid. 448.81. T.448.81.P.
 Gynæ penes Græcos mulieres significat vxores, 672.59. T.678.59.P.

H.

Habere odisse, 46.484. T.80.484.P. Græcorum phrasis, ibid.
 Haætenus, pro non vltra, 662.9. T.665.9.P.
 Hadrianus Imper. curiositatum omnium explorator, 23.68. T.59.68.P.
 Hæc, pro hæ, 516.372. T.545.372.P.
 Hæretici ex Philosophorum semine, 53.596.P. ex quorum ingeniis omnis hæresis animatur, 85.596.P.295.32. T.304.32.P. eorum enim Patriarchæ Philosophi, 85.596.P. sectam mentiuntur Christianam, 92.39. T. mirari de illis non oportet, 234.34. T.244.34.P. fed vt mala deuitare, 234.5. v.que 9. T.244.5.P. quia apud eos multum valent quæ in fide non valent, 234.8. T. quare scandalizari non debemus, si quidam etiam pudentissimi ab hæresi capiantur, 234.9. v.que 335.20. T.245.9. v.que 20.P. aut ad partem eorum transeant, ibid. 11. T. ita eam appellant veteres, non Ecclesiæ, 245.11.P. hæreses à Domino & Apofolis prænitunt & fugiendas esse prænitunt, 234.20. v.que 25. T. 235.20. v.que 246.25.P. à quibus vocantur, lupi rapaces, Pseudopropheta, Pseudopostoli, Antichristi, ibid. T. P. non modo enim diffensiones & schismata, sed & hæreses Apofolus increpat, 235.25. v.que 36. T.246.25. v.que 247.36.P. ita dicit Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis siue ad institutas, siue ad suscipiendas eas vtitur, 235.32.34. T.246.32.246.34.P. hæ à Philosophia subornantur, 235.36.38. v.que 53. T.247.36. v.que 249.53.P. quia curiositate Christianis non est opus, 236.53. v.que 64. T.249.53. v.que 64.P. nihil enim quærendum est vltra quam credimus, 236.64. v.que 68. T.249.64. & c. P.236.68. v.que 77. T.249.68. & c. P. si Christianis quærendum, non apud hæreticos, sed apud nostros, 236.77. v.que 81. T.249.77. v.que 81.P. vbi regula fidei nobis traditur, 236.81. & c. 250.81. v.que 82.P. quæ nullas habet quæstiones, nisi quas hæreses in ferunt, & quæ hæreticos faciunt; quæ sicut videtur, vel ambiguitate pendere, vel obsecritate obumbrari, est frater aliquis doctor, gratia scientiæ donatus, & 236.92. v.que 98. T.251.92. v.que 98.P. proinde non sunt admittendi hæretici ad scripturarum disputationem, 237.98.99. T.252.98.99.P. quod id Apofolus censuerit, 237.100. v.que 104. T.252.100. v.que 104.P. deinde quod nil proficiat congressus scripturarum, quarum qualdam hæresis non recipit, & si quas recipit, adiectionibus, & detractionibus interuertit, & non recipit integras & aliquatenus integras præstat, diuersas expositiones commentatur, & pariter adducunt quæ ex falso composuerunt, 237.104. v.que 107. T.252. v.que 253.107.P. quod etiam faciat ad subuersionem audientium incertorum de pari altercatione negandi & defendendi, 237.107. v.que 110. T.253.107. v.que 110.P. proinde non alia debet esse vitæ iniri disputatio, nisi an Christiani sint; vbi enim apparuerit eum veritatem fidei Christianæ, illic veritas scripturarum & expositionum, 237.110.111.112. T.237.110. v.que 113.P. per Christum enim Apofolus, per illos Ecclesiis Apofolicis fides est tradita, 237.113. v.que 127. T.253.113. v.que 254.127.P. proinde non alia accipienda doctrina, quæ ab Apofolis viua voce, quam per Epistolâ postea, & eam quam Ecclesiæ à matricibus Ecclesiis Apofolicis, Apofoli à Christo, Christus à Deo suscepit, 237.127. v.que 131. T.254.127. v.que 131.P. Apofolus enim nihil ignorarunt, & proinde nihil non docuerunt, quod ad salutem nostram pertinet, 238.131. v.que 335.138. T.254.131. v.que 138.P. nec obstat Petri per Paulum reprehensio, quæ non prædicationis fuit, sed cõuersatio-

nis, pro temporibus & causis, 238.138. v.que 147. T.254.138. v.que 255.147.P. nõ aliud etiam docuerunt Apofoli in occulto, quam in publico, 238.147. v.que 146.147. v.que 151. T.255.147. v.que 151.P. quamquam interim hoc caebant ne religionis mysteria propalarentur apud ethnicos, 238.151. v.que 161. T.255.151. P. vna etiam fuit Apofoli ecclesiæ institutio, tam earum quas corripit, quæ quas cõmedat, 239.158. v.que 161. T.255.161. v.que 161. T.255.161.P. proinde hæretici potius in errore impetrunt, vt pote vera doctrina posterioris, 239.162. v.que 239.183. T.256.162. v.que 257.183. P. qui si veritatis adulteri non sint, offendant ex qua auctoritate prodierunt, probent se nouos Apofolos esse eadem signa edendo quæ Christus; sic enim Apofoli facere solent, quorum illi de mortuis viuos faciebant, isti de viuis mortuos faciunt, 239.177.178. T.257.178.257.179.P. edant origines Ecclesiarum suarum, euoluant ordinem Episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, vt primus ille Episcopus aliquæ ab Apofolis vel Apofolicis viris, qui tamẽ cum Apofolis perseuerauerint, habuerint auctoriẽ & antecessorem, 239.183. v.que 240.189. T.252.183. v.que 258.189.P. nõ modo enim quare nõ possunt suas Ecclesiæ Apofolicas, sed nec recipiuntur in pace ab Ecclesiis Apofolicis, 239.187.188. T.258.187.188.P. fed ex hæresibus quas Apofoli damnarunt, omnes exorta sunt, & imprimis illi etiam reliquæ posteriores prædamnate sunt, 240.189. v.que 203. T.258.189. v.que 364.P. hæreticæ vero dici non possunt Ecclesiæ Apofolicæ, quæ nihil cum hæresibus habent commune, 240.203. v.que 206. T.259.203.P. illæ proinde solæ Ecclesiæ veræ sunt, quæ Romanæ, aliarumq; Ecclesiarum Apofolicarum fidem sequuntur, 240.206. v.que 240.219. T.259.206. v.que 261.219.P. quum hæretici itaq; Christiani non sint, & proinde scripturæ illis alienæ, non est ex illis cum iis disputandum, 240.219. v.que 224. T.240.219. & c. P. maxime cum scripturarum & expositionum adulteratio scripturarum & expositionum adulteratio illis vfitata sit, quas detractione vel adiectione aut trãsumptione interpolant, 240.224.241.226. v.que 229. T.261.224. v.que 229.P. in quo Virgiliocentonas, & Homero centonas imitantur, 241.229. v.que 241.238. T.262. v.que 263.238.P. ita enim diabolus sacras scripturas hæresibus adtemperat, fictici res diuinorum sacramentorum æmulatur, 242.238. v.que 255. T.262.238. v.que 265.255.P. nihil itaq; ab idololatria distat hæreses, quæ auctoris & operis eiusdem sunt, 241.254. T.265.254.P. nulla etiam est apud eos vitæ, sexus, ordinis, in mysteriis eorum distinctio, 241.255. v.que 272. T.265.255. v.que 267.272.P. omnes scientiæ pollicentur, 266.258. T. inde Gnostici appellari, 316.258.P. in verbi quoq; administratione ob mutuã discordiã nihil proficiunt, 241.372. T. & c. 267.272. & c. P. perique nec Ecclesiis habent, ibid. 275. T. P. notata sunt etiam commercia eorũ, quo magis, aliisq; eius generis hominibus; qui disciplinæ neglectus, index est perueriæ doctrinæ, 241.276. v.que 286. T.267.276. v.que 268.286.P. Ab hæresibus itaq; deterrere nos debet metus futuri iudicii, vt pote qui stupent adulterio hæretico virginẽ traditam à Christo, 286. v.que 293. T.268.286. v.que 269.293.P. hæreticorum catalogus, qui continet 25. hæreses, 242.293. v.que 244.330. & c. T.269.293. v.que 276.331. & c. P. illis fere mos est, simplicita quæque torquere, 297.65. T.305.65.P. illis cõpetit argutiæ & subtilitates, simplicitatẽ cõmuniu verborum torquentes in quæstione, 298.92. T. fere ad nostra exempla profiliunt, inde fumentes præsidia quo pugnent, 359.566. T. Contra eos præscribitur, quod neque Prophetæ sint, neq; Apofoli, neq; Apofolici, imo nec Christiani, 390.19.20.21. T.398.19.20.21.P. interfectores veritatis, qui destruant necessarium decus fidei, 391.45. T.391.45.P. scripturæ aduulteratores, 396.146. T.396.146.P. ineunda cum illis disceptatio extraordinaria, ordine à principalibus deducto, 407.18. T.426.18.P. eorum mysteria arcana, 411.144. T.432.144.P. hæreticus, qui deserto quod prius fuerat, id postea sibi elegerit, quod retro non erat, 445.22. T.455.22.P. cum illis interdum admittenda cõgressione, compendium præscriptionis vbiq; aduocatum diffidentia deputetur, 445.23. T.455.23.P. alioqui id verius præscribitur qd prius est, & ab initio & Apofolis, 502.38. T.6.38.P. Hæretici dum semper emendate scripturas volunt vitiant, 502.35. T.530.35. P.503.49. T.531.49.P. eradentes contraria quæq; sententiæ suæ, competentia referuantes, 503.54. T.545.54.P. inter mala tamen hæreses apud Apof. vt bonum ponunt, vt probabiles manifestentur, 567.123. T.582.123.P. hæreticos nihilominus ad officium compelli, non illic dignum est; duritia vincenda est, nõ suadenda; ad instar idololatriæ, quæ ita vitanda præcipitur à Deo. vt loca exterminari & idololatriæ interfici iusserit, 592.15. v.que 594.35. T.600.15. v.que 601.35.P. hæc est peruersitas fidei, probata nõ credere, non probata præsumere, 597.85. T.603.85. hæretici de emendatione chirographũ dabãt, 606.16. T.16.618.P. quia hæresis quibusdam vocibus vtitur, quas ex veritate accepit, non ideo veritas, 608.54. T.619.54.P. hæretici veris idola fabricantur; quare recte idololatriæ comparentur, 612.110. T.622.110.P. proprium illorum pauca aduersus plura defendere, posteriora aduersus priora suscipere, 612.118. T.622.118.P. fugiendi obturatis auribus, ne sermone suo maculent innoxia corda, 613.17. T. quos dum cum eis disceptantes vincimus, vix mundam linguam sermone culpa reseruat, 636.2. T.640.2.P. Quæquæ ex parte idem anathema audire debent, 692.13. T.698.13.P. ira etiam tumor, æmulatione quod denique sæpe fit, indignatione castigationis, abrumpunt, 707.56. T.719.56.P.

ficat hiltroiaes alia longe à præfenti & fabula, & scena, & perfo-
 nam exprimuntur; fic & hæretici eafdem parabolas quo volunt tri-
 buant, non quo debent aptiffime excludunt, foluti à regula veri-
 tatis, 708. 65. 66. T. 719. 65. 66. P. hoc illis folement alicuius capi-
 tulum incipit occasione aduerfus exercitum fententiarum inftitu-
 menti totius atuari, 712. 137. T. 722. 137. P. firmū interim eft ge-
 nus probatiōis, quod etiam ab illis fumitur, vt veritas etiam ab
 ipfis inimicis veritatis probetur, 733. 86. T. 747. 86. P. quibusdam
 itaque permittit, qui norint fingula quæque probare, & decerne-
 re, libri hæreticorum poffunt, aliis non item, ibid. P.
 Hammon ouium paffor, 6. 53. T. Ioui Hammoni templum
 confluit, 11. 53. P.
 Hamaxobii in plauftris habitabant 445. 12. T. 454. 12. P.
 Harenarii, 8. 115. T. 14. 115. P. 150. 171. T. Vide Arenarii.
 Harpocrates Deus, 24. 87. T. 60. 87. P.
 Haftarum, 30. 191. T. 65. 191. P. hafta, ibid. 194. P.
 Hebrai, retro qui nunc Iudei, eorum literæ Hebrææ & elo-
 quium, à 70. Interpretibus in Græcum ftylum translata, 34.
 266. 267. 270. T. 70. 267. P.
 Hedera ftatim ad fuperna conantur, & nullo præeunte fuf-
 penduntur, parietibus inuecti textili filua, 348. 255. T.
 Hedone, Æon Valentini, 314. 14. P. 317. 80. T. 226. 80. P.
 Hæmonia anima, 345. 171. 177. T. 370. 177. vſque 371. 204. P.
 in corde hominis, 410. 117. T. 430. 117. P.
 Helena Tyria libidinis publicæ, fcortum Simonis Magi, quam
 ille eandem dicebat cum Helena exitiofil. Priamo, mille nauis-
 bus decennii prælio à Menelao recuperata, 354. 412. vſque 357.
 495. T. 379. 412. 414. P.
 Helia mors dilata eft, vt Antichriftum fanguine fuo extin-
 guat, 359. 564. 565. T. 385. 564. 565. P. 424. 407. T. 443. 407. P.
 noni Teftamenti confirmator, 514. 322. T. atque adeo cum E-
 noch venturus ad iudicium, 543. 322. P. 633. 13. T.
 Helias detinuit pluuias iterato tempore duplo, 634. 14. T.
 613. 14. P.
 Heluco liberare cerebrum hederæ natura, 207. 80. T. 214. 80. P.
 Hen, ſive Voio, Æon Valentianorum, 374. P. 321. 387. 388.
 T. 339. 387. 388. P.
 Henofis, Æon Valentini, 312. 12. P. 317. 79. T. 326. 79. P.
 Heracles, ſive vltiras, 371. P. 321. 387. 388. T. 339. 387. 388. P.
 Heracito, Deus ex igne, 52. 592. T. 85. 592. P. fe bubulo ſtercore
 oblitum exuffit, 137. 49. T. 140. 49. P. tenebrofus appellatus, 342.
 32. T. 364. 32. P.
 Hercules in Omphale Lydia proſtitutus, 6. 66. 71. & 74. T. 12.
 66. P. Alcmena filius, Diomedem fuperauit, Buſyridem, Gerio-
 nem ter vnum ſeu Cerberum, Hydram & Centauros, & Leonem
 Nemæum, 6. 67. 68. 69. 70. 71. T. 12. 67. & 68. 69. 70. 71. P. ſex
 alia eius certamina, 12. 71. P. famelicus tres, 32. 218. T. 66. 218. P.
 vltimus concrematus, 32. 226. T. 67. 226. P. cœnatus populæ olea-
 ſtro, apio, 207. 72. 73. T. 224. 71. 72. 73. P.
 Herculis Dei decima, 312. 266. 202. P. 48. 513. T. 81. 513. P.
 ex Ioue natum tradunt fabulæ, 506. 115. T. 534. 115. P.
 Hercules poſtea Peloponneſum occuparunt, 6. 38. T. 10.
 38. P. Heracles & Menide, ibid.
 Hermæ proditus, 321. 373. T. 338. 373. P.
 Hermione, oppidum & oraculum in Macedonia, 338. 534. T.
 384. 534. P.
 Hermetium ſe retro fuiſſe Pythagoras ſcripfit, 352. 364. T.
 377. 364. P. anima in ſomno carebat, vxor hoc prodidit, inimici
 dormientem naſti pro defuncto cremauerunt; ciues Clazomeni-
 eum templo conſolantur, quod mulier non adit ob notam vxoris,
 357. 482. vſque 484. T. 382. 482. P.
 Heroes dæmones, qui in aliquo climate dominantur, 358.
 550. T.
 Hærruria prima ritus ſuperſtitionum religionis nomine inſti-
 tuit, 152. 25. 26. T. 159. 25. P.
 Hieremias lapidatur, 595. 54. T. 602. 54. P.
 Hiericho ſepitimi diei circuiſu peracto debellata, 170. 164. P.
 Hieroboam populum ad idololatriam induxit, 170. 5. T. 42.
 104. T.
 Hieronymus Tertull. imitatur, 101. 120. P. 108. 53. & c. 08. 57.
 & c. 108. 68. & c. 109. 78. & c. 110. 85. vſque 94. P. 117. P. 24. 19. &
 127. 74. 75. P. 135. P. 185. 7. 222. 54. P. 262. 236. 237. 34. 193. 42. P.
 196. 28. 197. 42. 53. 55. P. 111. 27. 112. 38. 213. 45. P. 272. 284. 7. P.
 293. P. 364. 32. 37. P. eius aliquot loci caſtigati, 197. 41. P.
 Hierophantæ Ægyptiorum Sophiſtæ, 448. 0. T. 456. 80. P.
 Hieruſalem inhabitantes quidam Iudæi, Chriſtiani facti, 98.
 58. T. 107. 38. P.
 Higinus emendatus, 162. 87. P.
 Hilarius librum citat de Oratiōe, 128. P.
 Himeræa mulier, 357. 503. T. 383. 503. P.
 Hippias dum ciuitati inſidias diſponi occiditur, 52. 588. T. 85.
 588. P.
 Iſis Neptunus appellatus, 153. 84. T. 161. 84. P.
 Hippona Dea, 32. 237. T. 67. 237. P.
 Hispaniarum omnes termini in Chriſtum credebant, 98. 41.
 T. 107. 41. P.
 Holofernes rex, 446. 50. T.
 Homerus pauum ſe meminit, Ennio ſomniantem, 354. 407. T.
 379. 407. 7. T. 406. 426. 7. P.
 Homicidium eſt liberis rigori, fami & canibus exponi, 26.

128. T. etiam conceptum vtero diſſoluere & prohibere naſci,
 ibid. 130. T. 62. 128. & 150. P. non in ſola ſanguinis profuſione &
 animæ ereptione reputandum, ſed etiam in verbo maledicti, vel
 conuitii, & odio, 170. 7. T. 176. 7. P.
 Homo, Æon Valentini, 343. 315. T. 311. 7. P. 317. 7. T. 325. 71. P.
 Homo alter, Æon Valentini, 320. 264. T. 334. 264. P.
 Homo vel Pythiæ teſtimonio Dominus omnium morien-
 tium & reſurgentium, 54. 611. T. 86. 611. P. nullus hominum apud
 Ethnicos carebat dæmonio, 355. 445. vſque 356. 453. T. 381. 445.
 vſque 453. P. 361. 634. 388. 634. P.
 Homo pro viro, 484. 85. T. 493. 85. P.
 Horos, Æon Valentini, 243. 315. T. 312. P. 317. 102. T. 327. 102.
 P. quem & Crucem appellant, & Lytroten, & Carpiſtem, 372. P.
 317. 103. 104. T. 327. 103. 104. P. & Metagoga, id eſt, circumdu-
 ctorem, & Horoteten, 312. P. 117. T. 328. 117. P.
 Hortentia, ſive abhorrentia, 516. 378. T. 546. 378. P.
 Hortenſius Orator primus pauum cibi cauſa occidit, 8. 105. T.
 14. 105. P.
 Hoſtia, 171. 27. T. 177. 27. P.
 Hrabanus quædam tranſcripſit ex Tertull. 150. P. 160. 67.
 & c. 161. 81. & c. eius videtur eſſe liber qui de membris Dei inſcri-
 batur, inter opera S. Hieronymi, 475. 100. P.
 Hyæna, 6. 47. T. 11. 47. P.
 Hydra ab Hercule ſuperata, 6. 70. T. 12. 70. P.
 Hypodiaconus, 367. 269. P.
 Hypogæam, 352. 365. T. 377. 365. P.

I.

Iacob populum Chriſtianum ſignificabat, 97. 10. T.
 Iacobi Pamelii Lucubratiōes, S. Cypriani operum recogni-
 tio, 2. P. Adnotat. in eundem, 8. 110. 92. & alibi frequentiff. P. Lei-
 turgica Latinorum, 130. 1. 720. 92. 65. 85. & alibi ſæpe. P. Adferio
 communionis ſub altera ſpecie, 202. 1. P. De non admittendis di-
 uerſis religionibus in vna aliqua republ. ad ordines Belgii Relatio,
 600. 15. 622. 110. 698. 12. P. Libri apud eundem manuſcripti,
 Hrabani Mauri Commentarius in regulam ſancti Benedicti, 8.
 1. P. eiusdem lib. de naturis rerum, 10. 34. P. item liber de Symbolo
 & Regula fidei, 251. 93. P. Commentarii eiusdem in omnes pe-
 ne ſcripturas, 835. 20. P. & alia eius ſcripta alibi. Hugonis Floria-
 cenſis hiſtoriarum libri, 57. 24. P. Iſidori opera Mſ. 58. 52. P.
 Eufebii Chronicon, 162. 87. P. Bernardi, quantum apparet, Clu-
 niacenſis de Virginitate liber, 225. 1. P.
 Ialdabaoth, 242. 307. T.
 Ianæi, 201. 106. T. 691. 106. P.
 Ianuæ ſex Kalendæ Ianuæ, 173. 102. T. 160. 102. P.
 in quibus ſæcularæ commentant, 173. 106. 108. T.
 Ianus Deus bifrons, 42. 431. T. 78. 431. P. 173. 116. T. 180. 116. P.
 Ianus, Rex Italiæ, vel Ianus, vt Salii volunt, 28. 159. T. 63. 159. P.
 Iao, Valentiniſis vſitata vox, 243. 315. T. 318. 175. 178. T. 330. 175.
 & 178. P.
 Ibis Dea, 467. 86. T. 475. 86. P.
 Idæum antrum tumulus Iouis, 41. 404. T. 76. 404. P.
 Idæa Platonis formæ exemplares inuiſibiles, incorporales, ſu-
 permundiales, diuinæ & æternæ, 347. 238. T. 373. 238. P. inde or-
 tæ Æones & Genealogiæ Valentini, ibid. 241. T. P. 349. 314. T.
 375. 314. P. 350. 324. T. 376. 324. P.
 Idem, pro idem, 33. 248. T. 62. 148. P. 31. 195. T. 46. 482. T. 80.
 482. P. 106. 9. T. 109. 9. P.
 Idola etiam plateas, forum, balneas, ſtabula & domos reple-
 bant, 179. T. 161. 79. P. vnde dicta, 170. 11. T. 176. 11. P. tam ſi-
 ri-quum coli prohibita, 170. 13. vſque 19. P. 170. 13. vſque 19. P. ne-
 que artifices excuſat operatos, 170. 19. vſque 171. 24. T. 177. 19. vſque
 4. P. illis in baptiſmo renuntiauiimus, 171. 24. T. 177. 24. P. zelus
 etiam fidei idipſum prohibet, 171. 28. vſque 35. T. 177. 28. & c. P.
 Idololatria Samaria nomine notata, 100. 104. T. principale
 crimen humani generis, quod in ea crimen omne & in omni cri-
 mine idololatria deprehendatur, 170. 1. vſque 5. T. 176. 1. 2. 4. P.
 neq; his ſolis modis ſiquis incendat aut immolet, aut polluceat,
 aut ſacris aliquibus aut ſacerdotiſis obligetur, ſed etiam aliis mo-
 dis, 170. 5. vſque 8. T. 176. 5. 6. P. eius origo non omnino antiqua,
 176. 8. 9. T. 176. 8. 9. P. nec intereſt an plaſtes eſtingat, an cœlator
 excuſpat, an Phrygio detexat, nec an gyppo, coloribus, lapide,
 ære, argento, an filo formetur idolum; quando etiam ſine idolo
 idololatria fiat, 176. 10. T. 176. 10. P. ad eam pertinet idolorum
 templa, aras, ædicular, aut inſignia fabricate, aut exornate, 171.
 35. vſque 44. T. 177. 35. vſque 44. P. cui etiam obnoxii Astrologi
 & Magi, 171. 44. vſque 172. 61. T. 178. 44. vſque 179. 61. P. Iudi-
 magiſtri etiam & cæteri profeſſores literarū ad fines erant mul-
 timodæ idololatriæ, honorifice explicando deorum nomina,
 genealogias, fabulas, ornamenta, tum ſolemnia, feſtaque eun-
 dem obſeruando, 172. 61. vſque 172. 47. T. 179. 61. vſque 74. P. Ac
 eam etiam pertinet negotiatio mercium, quæ idolis ſacrifican-
 tur, 172. 75. vſque 82. T. 189. 74. vſque 82. P. neque etiam hic præ-
 tendendæ vitæ neceſſitates, 179. 82. vſque 98. T. 179. 82. P. Ad ean-
 dem referenda ſacrificia, ſacerdotia, ſpectacula, feſti dies, & aliæ
 extraordinariæ ſolemnitates idolorum, 173. 89. vſque 97. T. 179.
 89. vſque 97. P. & vtrouique 97. vſque 111. Nec enim communica-
 re poſſumus nationibus in idolis rebus ſiue habitu, ſiue victu,
 vel quo aliquo genere lætitiæ, 173. 91. 92. T. 170. 91. P.

nec enim in iis complacendum est Ethnicis, ne nomen blasphemetur, ibid. utrobique eodem pertinent solemnia Caesarum, 173.111. &c. T. 180.111. &c. P. omnis idololatria in homines cultura est, quum ipsos deos homines fuisse constet, 173.112. T. 180.112. P. quidquid ultra humani honoris modum adintra diuinæ sublimitatis extollitur, 174.123. T. 181.123. P. cui non sunt obnoxia priuatae solemnitates, nisi quis earum occasione sacrificiis interfuit, 174.124. v. s. q. T. 181.124. v. s. q. 129. P. quod neque feruus, neque officialis licet, 174.129. v. s. q. T. 181.129. v. s. q. 135. P. potest tamen feruus Dei alicuius dignitatis aut potestatis administrationem apud Ethnicos capere, si ab omni specie idololatriæ, aut gratia, aut astutia intactum se præstare queat, 174.131. T. 181.131. P. neque sacrificet, neque iis auctoritatem suam accommodet, non hostias locet, non curas templotum deleget, nec vectigalia eorum procuret, non spectacula ædat, nihil solemnè pronuntiet, vel edicat, aut iuret, neque iudicet de capite alicuius, vel pudore, aut recludat, aut torqueat, si hæc credibile est fieri posse, 174.133. & 134. T. 181.133. & 134. P. nec vestium ornatus liticus, qui cum idololatria commune quid habet, 174.135. v. s. q. 245.146. T. 181.135. v. s. q. 146. P. neque etiam militia, in qua sit necessitas immolationum, vel capitalium iudiciorum contra Christianos, 175.146. v. s. q. 151. T. 181.146. P. etiam verbis abstinendum ab idololatria, 175.151. &c. T. 182.151. &c. P. vt exempli gratia, Me Hercule, Me Dius filius, 175.156. T. 182.156. P. siue per idola iures, siue per alios adiura uis acquiescat, 175.158. T. 182.158. P. imo neque benedicat pro deos nationum sustineri debet Christianus, 175.159. v. s. q. 162. T. 182.159. P. negat enim quicumque dissimulat, 175.161. T. 182.161. P. denique neque scripto, per deos iurare licet, 175.162. v. s. q. 168. T. 182.162.165. P.

Idolothya, pro eo quod idolis sacratum est, 173.95. T. 173.95. P. Idolothya pro cibis idolis immolatis, 154.132. T. 164.132. P.

Idonius, 657. T. 11.57. P.

Ieiunius aridi Christiani ab omni vitæ fruge, in sacco & cinere voluntates misericordiam Dei extorquent, 45.542. T. ieiunationibus siccitates depulsa, 92.39. T. sacrificiorum orationibus & communiene non interruptantur, nec deorum Deo obsequium Eucharistia resoluit, 135.58.59. T. 135.58.59. P. quidam vino abstinentes, & animalibus exultantes, humilitatem animæ suæ Deo immolabant, 193.52. T. 193.52. P. 199.24. P. Deo gratia ieiunia, & seræ ac aridæ efæ, 408.78. T. 429.78. P. non solum Tertulliano teste lib. de Ieiuniis, sed & aliis Patribus, 692. P. in quo adfert imprimis obsecrationes adu. ieiunia, 692.14. v. s. q. 24. T. 698.14. v. s. q. 24. P. Deinde probat auctoritate eorum a primordio, 671.24. v. s. q. 693.28. T. 699.24. v. s. q. 28. P. omnes quidem cibos addens permittit ad Deo, vt quædam postea demeret immundorum nempe animalium, 693.28. v. s. q. 34.1. 093. 093. 24. P. item antepabulum & potum nos esse diuinis tractandis aptiores, 693.34. v. s. q. 694.39. T. 699.34. v. s. q. 39. P. alia deinde adfert exempla ieiuniorum tam veteris quam nouæ legis, 694.39. v. s. q. 49. T. 699.39. v. s. q. 700.49. P. item 694.49. v. s. q. 695.69. T. 700.49. v. s. q. 701.69. P. quorum quum quædam imperata sunt, quædam per vota expuncta, noua non sunt, & multum fructus adferunt, 695.69. v. s. q. 77. T. 701.69. v. s. q. 77. P. etiam præter Quadragesimam Episcopi ieiunia mandare adsolent, maxime tempore Conciliorum, 696.77. v. s. q. 82. T. 701.77. v. s. q. 702.72. P. Apostolus autem ad Galatas obseruationem temporum, dierum, & mensum improbat, loquitur de Iudaicis ceremoniis, 564.49. T. 579.49. P. 696.82. T. 702.82. P. quare non Galaticamur, quum stationibus quartam & sextam sabbati, & ieiunius Parasceuen siue sabbatum dicamus, 696.86.87. T. 702.86.87. P. Apostolus etiam ad Timotheum, reprobat eos qui debebant cibis abstinere aduersus Marcum, agit & Tatianum de Pythagora hæreticos, 697.89. T. 702.89. P. ad similes Apostoli locos, & Ista contra ieiunia facilis est responsio, 697.92. v. s. q. 96. T. 703.92. v. s. q. 96. P. Quum itaque Deo displiceat gulæ incontinentia, & ieiunia placeat, etiam si Iudæi & gentiles in Castro Isidis & Cybeles ea obseruent, minime cõtemnenda sunt, 697.96. v. s. q. 107.703.96. v. s. q. 704.107. P.

Iepthe peccati votum, 633.10. T. 635.10. P.

Iesus Æon Valentini, qui & Soter, & Christus, & Sermo, 318.126. P. 328.126. T.

Iesus Naue sabbatum non obseruauit, 97.16. T. antea Aufes dictus vocatus Iesus, figura Iesu Christi, 101.113. T. 111.113. P. 486.114.115. T. 496.115. v. s. q. 119. T. P. 508.163. T. 536.163. P. secundus Moyses populi fecundi, 672.39. T. 678.39. P.

Ignis inferni æternus, habens ex ipsa natura subministratiõnem incorruptibilitatis, quem Philosophi arcanum vocant, & comparant montibus semper ardentibus, 54.612.613.614. T. 86.613.614. P.

Illustres, 190.58. T. 192.58. P.

Imaginum usus in Ecclesia antiquus, quibus male adaptantur quod de imaginibus deorum habet Tertull. quum alibi picturas calicum & crucis Christi agnoscat suo tempore visitatas, 64.184. P. 177.22. P. Similitudinem verans fieri Deus, ostendit & causas idololatriæ, scilicet substantiam cohibentes; subicit enim: Non adorabitis eam, neque seruietis illis serpentis autem ænei effigies, postea præcepta Moysi à Domino ad idololatria titulum non pertinebat, sed ad remediandos eos, qui à serpentibus infestabantur; sic & Cherubim & Seraphim aurea, non videntur similitudinum prohibitarum legi refragari, nõ in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur, 469.139. v. s. q.

145. T. 477.139. v. s. q. 145. P. 487.135. T. 496.135. P. erant in usu picturæ calicum, 707.51. T. 718.51. P. 709.85. T. 720.85. P.

Imbonitas, 136.36. T. 139.36. P.

Impedimenta, 183.15. T. 185.15. P.

Impendi, 155.161. T. 148.161. P.

Imperatoribus defunctis honorem diuinitatis dicantur, 31.198. T. Imperatorum liberalitas in donatio militibus dando, 205.2.3. T. 210.2.3.4.6. P.

Impetigo, 8.100. T. pro vitio, 13.100. P.

Impressi, 34.258. T. 394.103. T. 401.103. P. 483.57. T. 492.57. P.

Impurissimus, 403.69. T. 74.369. P.

In albo scribi, 562.4. T. 577.4. P.

Inalterare, 221.28. T. 227.28. P.

Inanimale, 300.127. T. 308.127. P. 302.152. T. 309.152. P.

Incestu, 18.23. T. 57.23. P. 24.92. T. 60.92. P. 25.105. T. 28.143. T.

Includere, 119.30. T. 125.30. P.

Incolæ, pro aduenis, 125.38. T. 107.38. P.

Incontinenti, 393.66. T. 74.366. P. 235.26. T. 246.26. P.

Incorporabilis, 486.121. T. 495.121. P.

Increpuit, pro increpauit, 504.75. T. 532.75. P.

Incubare, 89.4. T. 123.4.118.4. P. 144.67. T. 148.67. P.

Incubonis morbus & opposita valetudo, 357.484. T. 383.484. P.

Inculcare, pro conculare, 120.43. T. 125.43. P.

Inculcare, pro frequenter proponere, 176.173. T. 182.173. P.

Incunabula pro primis exordiis, 142.39. T. 147.39. P.

Indefectus, 6.49. T. 11.49. P.

Indigitare precem, 697.101. T. 703.101. P.

Indorum Brachmanæ & Gymnosophitæ, syluicole, 50.546. P.

547. T. 83.546.547. P. Philosophi, 353.383. T. 378.383. P.

Inducere consultationem, 684.36. T. 688.36. P.

Indulgentiarum usum spectat, pax illa quam lapsi, à Martyribus in carcere exorabant, 138.12. P.

In expedito, 142.27. T. 146.27. P.

Infantes exponere homicidio proximum, 26.128. & 28.145. T.

Inferiæ, 154.117. T. 164.117. P.

Infernas pœnas agnoscebant etiam gentes impiis destinatas, 29.170. T. ibi tamen reliquerunt Socratem, Aristidem, Themistoclem, Alexandrum, Polycratem, Demosthenem, Catonem, Scipionem, Pompeium, Syllam, Crassum, & Tullium, 401.173. T. 402.173. P. ibi mittuntur profani in ignem perpetuum, 34.261. T. 70.261. P. cruciatus sempiterni, 51.570. T.

Inferos describit Plato velut gremium terræ, quo omnes labe mundialium fordimum confundendo aerem stipent, nobis inferi nõ nuda cauositas, nec subdualis mundi sentina, sed in fossa terræ vastitas, & in ipsis visceribus eius abstrusa profunditas subterranea, 360.599.600.601.602.603.604.605. T. 386.599.600. v. s. q. 604. P.

Ingratia, 118.4. T. 123.4. P.

Ingratis, 21.48. T. 42.4. T. 77.428. P. 320.290. T. 335.190. P.

Iniuuentibilia, 302.160. T. 309.160. P.

Initiare, pro baptizare, 672.54. T. 678.54. P.

Initiari, 25.105. & 35.26. T. 316.6. T. 322.6. P.

Initiationes etiam impiæ arceant profanos, 25.100. T. 61.100. P.

Inludia, 410.124. T. 431.124. P.

In manu esse, 189.24. T. 192.24. P.

Inuptus, pro spadone, seu virgine, 671.29. T. 677.29. P.

Inorari, 410.125. T. 431.125. P.

Inquisitio fit in confcios & socios, qualitate facti, numerum locum, tempus, 18.22. T. 19.26. T.

Inquit, pro inquit, 18.16. T. 56.16. P.

Inrecogitatio, 662.22. T. 945.22. P.

Inscientia, 572.234. T. 587.234. P.

Inscriptura, 321.323. T. 336.323. P.

Inspeciata, 318.120. T. 328.120. P.

Instantia, 144.66. T. 148.66. P.

Instita, 55. T. 8.5. P.

Instructus, pro instructione, 348.251. T. 373.251. P.

Instrumentum literaturæ Iudaicæ, 34.258. T. palam lectitur sabbatis omnibus, primam illi auctoritatem summa antiquitas vindicat; omnes enim substantias, origines, gentes, orbis, historiariam culas, memoriarum, effigies literarum, Deos, templa, & cetera seculari aliquot viciis; in eo collocatur thesaurus rotius Iudæi, sacramenti, & inde etiam Christiani, 34.272.273.274.275.276.277. P.

Insula, Delos iam nulla, 5.25. T. 10.25. P. Samios harenæ, ibid. Platonica in Atlantico Lybiam & Asiam adæquans, ibid. Sicilia Italæ quondam pars, Hadria, Tyrrenoque quassantibus medio tenui intercepim, ibid. 48.376.528.530. T. 82.526. & 358.530. P. Hierapolis & Rhodos & Coo pessum abierunt, 48.525.526.527. T. 82.525.526. P. multæ nobis ignotæ, 98.44. T. dicta Platonica insula, nostri seculo inuenta, noua Hispania appellatur, 82.528. T. quam insulam Feliculam vocat Tertull. 325.55. P.

Intercalare, 572.220. T. 586.220. P.

Intercedere, 317.96. T. nõ obstat, 327.96. P. 445.6. T. 455.6. P. 464.41. T. 473.41. P. 563.22. T. 578.22. P.

Interpolare, 241.2.6. T. 261.2.6. P. 501.2. T. 529.2. P.

Interuenire, 144.72. T. 148.72. P.

Intimare, 185.44. T. pro inserere, 186.44. P. 319.217. T. 332.217. P. 418.284. T. 437.284. P. 592.10. T. 600.10. P.

Inactio, pro baptismo, 118.9. T. 123.9. P. 119.31. T. 125.31. P. 120.45. T. 125.45. P.
 Inuadere, 118.10. T. 123.10. P.
 Inuestis, 650. T. 223.60. T. 227.60. P.
 Inuxora uirginitas, 664.49. T. 668.49. P.
 Ioannes Apostolus Romæ postquam in oleum igneum demerfus, nihil passus est, in Insulam relegatus, 240.215. T. 261.215. P. obiit, quem in aduentum Domini remansurum fuerat fuerat spes, 359.566. T. 385.566. P.
 Iob patientia, qui inter cætera erumpentes bestiolas, inde in eosdem specus & patus foraminosa carnis ludendo reuocabat, 145.94. vique 99. T. 149.94.97.98. P.
 Iones ex Athenis in Asia Ioniam condiderunt, 6.39. T. 10.39. P.
 Iofedech sacerdos nunquam sacerdotali munere priuatus, 105.163. T.
 Ioseph Christi figura, 101.127.128.129. T. 112.128. P. viiiugus, 672.37. T. 678.37. P.
 Ira omnis ab initio interdicta, 130.38. T. 134.38. P.
 Irruditi, 220.10. T. 226.10. P.
 Isaac Christi figura, quem lignum sibi ipse portaret, 101.127. T. 112.127. P. Monogamus, 672.34. T. 678.34. P.
 Isaias secarus est, 145.92. T. 149.92. P. 595.54. T. 602.54. P. 634.16. T.
 Isis Deæ spica corona, 207.84. T. 248.84. P. eius aræ uersæ a Pifone & Gabinio Coss. 2.4.87. & 88. T. 60.87. & 88. P. sacerdotibus lineatis, 88.9. T. 90.9. P. barbara, 155.178. T. 167.178. P. per lauacrum iunctabantur, 277.29.30. T. 286.29.30. P. eius sacerdotibus uirata, tunica muliebres, mutatus sexus, laceratio corporis, fusio cruoris, caluities, pedes Gallicana papyro redimti, cum sistro facies canina 645.2.3.4. T. 623.2.3.4. P.
 Isidorus Hispalensis quædam ex Tertull. descripsit, 160.67. P. 161.81. & c. P. emendatus, 163.113. P. 213.46. P.
 Israel, cum Deo inualefcens interpretatur, 526.628. T. 557.628. P.
 Ister fluuius, quem Danubium alibi uocamus, 445.15. T. 454.15. P.
 Isthic, 360.617. T. pro hic, 388.617. P.
 Isthmia Neptuno sacra, 154.110. T. 163.110. P.
 Italia, 525. T. 240.212. T. 260.212. P. primum O Enotria, hinc Saturnia cognominata, 28.160. T. 63.160. P. eam Phryges occupant, 352.373. T. 378.373. P.
 Iudææ lacus medicus, ante Christum, 359.560. T. 385.560. P.
 Iudaicum bellum describit ab origine gentis Cornelius Tacitus, 32.235. T. 67.235. P. eos scribit Ægypto extorres in vastis Arabiæ locis, cum siti macerarentur, onagris indicibus fontibus vfos, ob eam gratiam confimilis bestia superficiem consecrassè, 32.235. T. 67.235. P. eorum religionis propinqui Christiani, eidem simulacro initiari somniantur, ibidem. Eis erat apud Deum gratia, insignis iustitia & fides, originalium auctorum regni sublimitas & felicitas. Sed quanta deliquerint, etsi ipsi non confiterentur, probaret exitus hodiernus disperis, palabundi, cæli & soli sui extorres vagantur per orbem sine homine, sine Deo Rege, quibus nec aduenarum iure terram pariam, saltem, uestigium salutare conceditur, 35.304.305.306. T. 72.306. P. eorum Deum uictimis, templum donis, gentem fœderibus Romani honorarunt, numquam dominaturi, si illi non deliquissent in Christum, 42.422. T. 77.422. P. in Hierusalem quidam Christiani facti, quos 38. P. debellati à Vespasiano anno primo Imperii sui, apud quos postea cessauerunt libamina, sacrificia & uictio, 99.89.91. T. 110.89. P. post passionem Domini eorum clades prænuntiat, 102.139. vique 103.145. T. 112.139. vique 113.145. P. interdictum ne in confinio ipsius regionis demoretur quiquam Iudæorum, 149. T. à primordio distincterant per tribus, populos, familias & domos, 52.588. T. 555.588. P. Iudaici fasti, Sabbata, cœnæ, puræ, ieiunia, & dies magni, improbantur, ab Apostolo Epist. ad Galatas, 564.49.50.51. T. 579.49.50.51. P. Iudæa uirpata iam pridem Pompeii Magni manu, 708.70. T. 719.70. P. arque Luculli, ibid. 71. T. P.
 Iudam proditorem defendunt Cainci, sicuti & Cain, 242.308. T.
 Iudex officio iurisdictionis suæ fungi potest, & humanitatis meminisse, quia & ipse sub gladio est, 92.22. T.
 Iudicium Dei eludebant Poetæ & Philosophi, per tribunal apud inferos, 52.599. T. 85.599. P.
 Iumenta pro diis colebantur, 32.237. T. 67.237. P.
 Iuno Dea, 31.199. T. à pastore iudicatur, 32.223. T. 67.223. P.
 Curetis dicta, 40.391. T. 76.391. P. Samia, Punicam urbem Carthaginem dilexit, coniunx Iouis & foror, eam taman defendere non ualuit, 41.405. T. 76.405. P. in aere exorabatur, 88.9. T. Achæa apud Ægium oppidum colebatur, 196.41. T. 197.41. P. uic coronabatur, 207.70. T. 214.70. P. ita & Argis signum eius, subiecto pedibus eius corio leonino de exuuiis uirique priuigni, 207.70. T. Bacchi scilicet & Hercules, 214.70. P. post partum per totam hebdomadam ei mensa proponebatur, 356.448. T. 381.448. P. lunonem interpretabantur aerem, secundum Iouem Græci uocabuli, 448.82. T. 457.82. P. eius uirgines apud Achæa ganem, 664.69. T. 669.69. P. 676.131. T.
 Iupiter Deus Latiaris, quem humano proluunt sanguine Æneidæ, 26.126. T. 62.126. P. 595.51. T. incestus, 27.140. T. 62.140. P. Saturni filius, 26.127. T. 29.162. T. fulmina quæ in manu eius

imponunt, timuit, 29.166. T. 63.166. P. adulter, uirginum, & puerorum raptor, & sæuus, 62.171. P. Iouis epulum, 31.196. opera cuiusdam monstri liberatus, 31.206. T. 66.206. P. Iupiter trescentos sine capitibus introducit Varro, 31.215. T. 66.215. P. eius mortui testamentum, 32.218. T. 66.218. P. eius elogia cantabantur, 32.222. T. id est criminum tituli, 67.222. P. infamis de fororis incestu, stupro filia, coniugis alienæ patrem passus, squamatus, aut cornutus, aut plumatus amator, aut in auro conuersus Danaidis, 36.308. T. 72.308. P. Iouem magnum in cælo comitatum exercitu deorum & dæmonum describit Plato, 40.374. T. Cretensem fuisse testantur antrum Idæum & æra Corybantia, 41.404. T. 76.404. P. Ibi eius tumulum figebant, ibidem in Olympo colebantur, 42.433. T. 78.433. P. Feretrio ludi instituti in Tarpeio, 152.45. T. 159.45. P. eidem qui Capitolinus dicitur, ibid. cum post deuictos Titanas coronarum fabulantur, 207.67. T. 214.67. P. illi quercus sacra, 209.167. T. taurus factus legitur aut cygnus, 391.40. T. 399.40. P. Iouem interpretabantur substantiam feruidam secundum Græci uocabuli sonum, 448.82. T. 457.82. P.
 Iura conturbare, 798. T.
 Irare per salutem Cæsarem, 44.450. T. prohibitum legibus Francorū, 78.450. P. pergenios Cæsarem, 42.434. T. 44.449. T.
 Iuridicina, locus in quo ius dicebatur: eiusmodi forum, campus, curia, rostra, prætoria, cancelli, subsellia, 798. T. 13.98. P.
 Iurulentia, 26.109. T. 61.109. P.
 Ius ciuile citat Tertullianus, 199.49.51.52. T. 204.49.292.51.52. P. 204.62. P. 206.46. T. 213.46. P. ius trium liberorum, 319.218.219. T. 332.219. P. 343.91. T. 366.91. P. 355.442. T. 381.442. P.
 Iustini Martyris discipulus Tarianus, 244.325. P.
 Iustitium, 401.101. T. 430.101. P. 697.102. T. 703.102. P.
 Iuuenire, 663.35. T. 666.35. P.
 Ixobus uocatus Iesus Christus, 277.9. T. cuius uoces Græcæ singulis huius uocis literis indicantur, 285.9. P.

K.

Kalendæ Februariæ, 569.152. T. 383.152. P. fortassis in locum baptismi pro mortuis olim obseruata, sicuti hodie dies Purificatæ Mariæ cum cereis, ibid. P.
 Kalendarium, 185.75. T. 187.75. P.
 Καλλιέσχηνη, καλλι Proclum, καλλι Phrygas, Montanitarum uariæ sectæ, 244.327. T.
 Κύβητις χυβητις, 319.207. T. 331.207. P.

L.

Lacedæmonii primi penulam ludis excogitarunt, 23.77. T.
 Laciniosa uelutis, 190.44. T. 193.44. P. laciniosa opera, 501.10. T. 529.10. P. laciniosa uita, 520.474. T. 550.474. P.
 Laconum constantia, 55.626. T. 86.626. P. ab iis emendatæ Lycurgi leges, 52.584. T. in Laconica oraculum Paphiæ, 358.535. T. 384.535. P.
 Lactantius Tertullianum imitatus, 61.122.125.128. & 62.134. & 143. & 152.153.154.159. P. 63.162.171. P. 66.211. & 218.198.149.5. P.
 Lactes piscium, 407.39. T. 427.39. P.
 Læsuræ, 143.49. T. 147.49. P. 466.66. T. 474.66. P.
 Lais scortum, 31.199. T.
 Lamnula, 209.160. T. 217.160. P.
 Lanceare, 484.88. T. 493.88. P.
 Lances Syllanæ centenarii ponderis, 8.102. T. 14.102. P.
 quinquagenarii, ibid. utrobique, 60.76. T. 60.76. P. 171.43. T. 178.43. P. 353.405. T.
 Lancinare, 484.88. T. 493.88. P.
 Lanista, 7.87. T. gladiator, 13.87. P. 172.79. T.
 Laomedonti Regi operas structorias locat Neptunus, 31.208. T. 66.208. P.
 Laphati, 353.388. T. 378.388. P.
 Latentia Dea, 66.199. T. 66.199. P. 41.395. & 41.405. T. 76.395. P.
 Lares Dei comitio potentes, 152.41. T. 159.41. P. in quorum honorem celebrabantur Compitalitii ludi, 159.41. P. domi colebantur, 199.38. T. 201.38. P.
 Larissæus heros Achilles, 6.64. T. 12.64. P.
 Latereculum, 320.319. T. 336.319. P.
 Latiares ludi, 152.56. T. 160.56. P.
 Latufclausus, 174.141. T. 181.141. P. 209.171. T.
 Lauacrum mortuorum apud Christianos, 50.551. T. 83.551. P.
 lauacra quotidiana apud Iudæos, 279.109.110. T. 290.109. P.
 Lauretum, siue inter duas lauros, 45.474. T. locus urbis Romæ, 79.474. P.
 Læsticæ, 7.90. T. 13.90. P.
 Lector, 242.269. T. 267.269. P.
 Legalis uita, 517.406. T. 547.406. P.
 Legatum prælegare, 195.4. T. 197.4. P.
 Legio, 92.43. T. 94.43. P.
 Lemnisci, 209.159. T. 217.159. P.
 Lenocinium, 7.89. T. 145.110. T. 150. P.
 Lentulus augur pœnam stupri constituit matronæ sine stola in publico procedenti, 7.89. T. 13.89. P.

Leonina stiuia & iuba, & genuini, 7.71.72.73. T. 12.72.73. P. capilli incuria, 121.77. T. 127.77. P. leones in amphitheatrum qui primi prodixerunt & Pantherarum, 158.6. P. leones delitium reginarum, quibus languentibus, loco theriacae simiae lasciuia in rabiem agens, qui & gallum formidant, 350.316.317.318. T. 375.316.317.318. P.

Leo semel pater est, 357.500. T. 383.500. P.

Lepidi violenta ludibria in Africa, 5.12. T. 9.12. P.

Lex naturalis lege Moyfi antiquior, qua vigente neque sabbatum, neque circuncisio obseruata sunt, 96.6. T. 105.6. P. Adæ & Euae data in qua omnia præcepta condita recognoscuntur, 96.6.7. T. non scripta, quæ naturaliter intelligebatur, & à patribus custodiebatur, 105.7. P. legem Dei obinet, 207.56. vsque 62. T. 213.56.57.58. P.

Lex Moyfi si primum in Sina, deinde in Choreb lata, 96.8. T. 105.8. P. iam obliterata, & abolita, 97.11. T.

Lex pro Traditione feniorum, 518.439. T. 548.439. P.

Lex noua prædicta in lege Moyfi, 98.25. T. 106.25. P. eius legislator Christus iam venit, non venturus speratur, 98.26.27. T. 106.27. P. sicuti deo omnes Prophetæ præcauerunt, 98.27.28.29. T. per alios etiam Prophetas prædicta, 501.1. vsque 15. T. 529. vsque 15. P.

Leges aduersus Christianos impie, 23.59. & 60. T. 23.65. P. quia lex nulla vetat discuti quod prohibet admitti, quia neque iudex iuste vlciscitur, nisi cognoscat admissum, neque ciuis fideliter legi obsequitur, legem ignorans, 22.54. T. Suspecta est quæ probari se non vult, improba si non probata dominetur, ibid.

Leges ad innocentiam pertinentes, de diuina lege mutuata, 51.567. T.

Leges posteriores derogant prioribus. Veteres principal. rescriptis, & Prætorum edictis abrogare, 22.51. T. Multæ etiam abrogandæ, quas neque annorum numerus, neque conditorum dignitas commendat, 22.53. T.

Leges de Deis, ne qui ab Imperatore consecraretur, nisi à Senatu probatus, 22.55. T. 58.55. P. vt Serapis, Isis, & Harpocrates, cum suo Cynocephalo Capitolium non inferantur, 24.87. T. 60.88. P. & Liber Pater ne colatur, 24.86. T. 60.86. P.

Leges Papiæ quæ liberos suscipi cogunt à Senatu principæ exclusæ, 22.52. T. 58.52. P. 196.31. P. 664.60. T. 668.60. P. eadem & Lulii, ibidem. 52. T. 675.123.124.681.123. P.

Leges Sumptuaria, 23.73. T. 50.73. P. Licinia, Ibidem quæ & Centulsi ibid. Cenforia, ibid. Fannia, ibid. de Theatris prohibitis, ibid.

Lex de ambitu, 23.73. T. Calphurnia, 59.73. P.

Lex Caina, 321.342. T. 337.342. P.

Lex de consuetudine, quod pro lege suscipiatur, quam deficit lex, 206.46. T. 213.46. P.

Lex de fœminis vino abstinendis, 23.80.83. T.

Lex quæ fœminas à duodecim annis, masculum vero à duobus amplius ad negotia mittit, 223.100. T. 229.100. P. 355.442. T. 381.442. P.

Lex de filiis familiæ, quod sine consensu patrum rite non nubant, 199.62. T. 204.62. P.

Lex Iulia de adulteriis, & de vi publica seu priuata, 321.341. T. 337.341. P.

Lex Iulia cogens matrimonium contrahi, 22.52. & 58.52. P.

Lex de iudicatis in partes secandis à creditoribus in bonorum prescriptionem mutata, 22.53. T. 58.53. P.

Lex contra Mathematicos, 171.47. T. 178.47. P. Non quis in auditus damnatur, 17.9. T. 18.21. T. Seueri & Antonini, 56.21. P.

Lex Rhodia de iactu, 482.27. T. 491.27. P.

de feruis foras nubere interdictis, 199.51. T. 204.51. P.

de seruituti vendicandis fœminis, quæ cum alieno seruo post domino denuntiationem in consuetudine perseverauerunt, 201.52. T. ex S. C. Claudio, 199.52. P.

Leges Lycurgi à Lacedæmoniis emendatæ, 22.50. T. 58.50. P.

Liare cisternam, 171.37. T. 178.37. P.

Libacunculus, seu Liuacunculus, 156.198. T. 168.198. P.

Libanus, mons thuris vocabulo est penes Græcos, 507.130. T. 535.130. P.

Liber Deus cum mysteriis suis vrbe & vniuersa Italia eliminatus, 24.86. T. 60.86. P. vitem demonstrauit, 29.167. T. 63.167. P. 171.32. T. Tigribus vehabatur, 63.182. T. Libero & Veneri conuenit, Deus ebrietatis & libidinis, 153.101. T. barba rasa pingebatur, 155.178. T. 167.178. P. eius munus sertum Ariadnæ, 207.69. T. 214.69. P. idem qui Ofiris apud Ægyptios, 207.77. T. 214.77. P. de Indis triumphauit, vnde dies in illum solemnes magna corona appellatur, 207.81.82. T. 214.81.214.82. P. princeps laureæ coronæ, 207.81. T. 214.81. P. 208.148. T. 217.148. P. vt Deus triumphorum, 208.150. T. 217.150. P. recensetur inter eos qui excocto matris vtero viui acrem hauserunt, 351.338. T. 376.338. P.

Liberalia sacra, 50.552. T. 83.552. P. ludi, 152.31. T. 159.31. P. steniici, 153.102. T. 163.102. P.

Liberorum onera etiam à gentiliū prophanis vitabantur, legibus locabantur, 196.31. T. 196.31. P.

Libertatis seruorum insignia, vestis albæ nitidæ, aurei anuli honoris, & patroni nomen, tribus, ac mensa, 424.401. T. 442.401.

Libertini, 7.87. T.

Libertum arbitrium, 309.266.275. vsque 281. T. 374.268.

vsque 281. P. subiaccens gratiæ diuinæ, quod τὸ ἀυτοεξούσιον dicitur, Ibidem 279. T. P. liberi arbitrii à Deo institutus homo & suæ potestatis, 464.223.30.31. T. 472.30.31. P. sed & in posteris legibus proponuntur ante hominem, boni & malum, vita & mors, 464.32. T. atque adeo etiam post peccatum mansit hominis liberum arbitrium, 472.32. P. alioquin nec boni nec mali merces iure penfaretur, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate, 464.38. T. 473.38. P. certamini enim dedit spiritum Deus, vt & homo eadem arbitrii libertate elideret inimicum qua susceperat illi, & ita salutem digne per victoriam recuperaret, 466.68. T. 474.68. P. 727.7. T. 744.7. P.

Libido, pro appetita & inclinatione, 300.128. T. 308.128. P.

Libitina, 209.191. T. 218.191. P.

Librate, 143.60. T. 147.60. P.

Libripens, 664.36. T. 473.36. P.

Libri vitæ, 209.171. T. 218.171. P.

Licebit, pro loquebit, 119.34. T. 125.34. P. 300.129. T. 308.129. P.

Licentia, 342.21. T. 363.21. P. Poetica, Pictoria & hæretica, 445.33. T. 455.33. P.

Limare, 594.38. T.

Limentinus Deus, 173.115. T. 180.115. P.

Lingua Græca & Latina propinque inter se, 89.29. T. 91.29. P. aliarum gentium omnium varia vox, varius sonus, propria quæque genti loquela, 89.29. T.

Liquit, pro claruit, 395.136. T. 403.136. P. 572.225. T. 587.225. P. 594.40. 691.40. T.

Litigare, 208.126. T. 216.126. P.

Literarum inuentor Saturnus dicitur à quibusdam, 28.160. T. 63.160. P. ab aliis Mercurius, 89.25. T. Ægyptius nempe, 90.25. P. verior eorum sententia, qui Assyriis earum inuentum tribuunt, 101. & 90.25. P. ad eos enim ab Hebræis post diluuium translatae sunt, ibid. necessariae commercii rebus, & nostris erga Deum studiis, 207.90. T. 215.90. P.

Literator, & literatura, 172.58. T. 178.58. P.

Localiter, 5.24. T.

Loculi, 23.81. T. pro promptuariis, 60.81. P.

Λογισμὸν animæ, 345.171.370.171.346.204. vsque 214. T. 370.175.371.204. vsque 214. P.

Λόγος, filius Dei, 607.44.45. T. 619.44.45. P.

Loth frater Abrahæ, pro meritis iustitiæ de Sodomitarum incendio liberatus, 96.8. T. eius vxoris statua durabat adhuc ætate Tertulliani, 646.66. T. 646.66. P.

Lucar, 595.56. T. 602.56. P.

Lucina Dea, quæ producat in lucem, 355.436. T. 380.436. P. cui in partu euilatur, 356.447. T. 381.447. P. eadem quæ Luno, ibid. 448. T. P. & à quibusdam etiam Diana, ibid. T. P.

Lucius, Titius, 20. T. 37. P.

Lucretia, 137.47. T. 140.47. P. 664.71.696.71. P.

Lueri ducere, 576.335. T. 591.335. P.

Luctatus, 156.208. T. 168.208. P.

Lucullus primus cerasa ex Ponto Italia promulgauit, 29.168. T. 63.168. P. Iudæam vsurpauit L. Licinius Lucullus, 708.71. T. 719.71. P.

Ludorum originem auctores multi commentariis suis ediderunt, 152.23. T. 159.23.24. P. è quibus à Laëtantio citatur Sifinius Capito, Ibidem eorum origo & nomen à Lydis, 153.25.26.27.28. T. 159.25. 159.26.27.28. et si Varro à ludo, id est, lusu interpretetur, 159.23. vsque 160.51. P. eorum tituli, 152.51. vsque 60. T. 160.51. vsque 60. P. eorumdem apparatus, 160.60. vsque 67. T. 160.60. vsque 67. P. loci, 153.67. vsque 82. T. 160.67. vsque 161.81. P. artes, 153.81. vsque 94. T. 161.81. vsque 162.94. P. sacri & funebres, id est, Deus nationum & mortuis, 153.59. T. 160.59. P.

Luna masculus Deus, 66.218. P. 153.85. T. 162.85. P.

Luna modulationibus mensuris variat, 5.21. T. 9.21. P.

Lunenses, 321.372. T. 338.372. P.

Lunchus, 208.133. T. 216.133. P.

Luperci, 42.419. T. 77.419. P. luperci ludi, 152.30. T. 159.30. P.

Lurconiana condimenta, 353.405. T.

Luxuria, pro libidine, 468.116. T. 476.116. P.

Lybia pro Africa, 6.25. T. 6.53. T. 6.62. T. 12.62. P. in ea Atlantes, 358.550. T. Hinc Lybica palestra, 645.2. T.

Lycurgus apocarteresin optauit, quod leges eius Lacones emendassent, 22.50. T. 58.50. P. 52.584. T. 85.584. P.

Lydia, 6.66. T.

Lydi, 5.14. T. 9.14. P. ludorum inuentores, 5.14. P. 152.25. T. 28. Ibidem 159.28. P. ex Asia transuenæ in Hetruria confederunt, duce Tyrtheno, vade Romani artifices mutuati sunt tempus & enuntiationem, 152.25.26.27. T. 159.25.27. P.

Lymphati, 278.38. T. 286.38. P. siue Lymphatici, 359.558. T.

Lyncæstarum aqua ebrios efficit, 319.190. T. 359.557. T. 385.557. P.

M.

Maccaria, siue fortunata, Æon Valentini, 312.18. P. 317.82. T. 326.82. P.

Machariotes, Æon Valentini, 312.27. P. 317.86. T. 326.86. P.

Macedonia, 240.210. T. 260.210. P. vsque ad eam dominatus Balarides, 358.507. T. 383.507. P. in ea oraculum Hermonæ, 358.534. T. 384.534. P.

Maccabari Sabbathis pugnando legem paternam ad pristinum reuocauerunt, 97.17. T.

Machera, 241.228. T. 262.228. P.

Mæandric fluxu vestis, 7.85. T. 13.85. P.

Mæccius vxore impune trucidauit, quæ vinam adtigerat, 23.82. T. 70.82. P.

Magdenburgenses Centuriatores notati, 810. i. T. 64. 184. P. 67.238. P. 78.441. P. 85.596. P. 123.6. P. 133. 23. P. 135.58. P. 211.30. 34.3.6. P. 212.40. P. 212.40. P. 260.212. P. 285.27. P. 472.32. P. 667. 42. P.

Magi pro incantatoribus, 38.334. T. 73.334. P. phantasmata edunt defunctorum, in clamant animas, pueros in eloquium oraculo eliciunt, multa miracula circularioris præstigiis ludunt, somnia emittunt, habentes semel inuitatorum dæmonum adfidentem sibi potestatem, per quos & capræ & mensæ diuinare confueverunt, 39.355. 356. T. 74.355. 356. P. Magicis deminutionibus homicidium perpetratur, 151.11. T. 158.11. P. miraculis quomodo operetur circularioria facta, 172.55.56. T. 178. 55.56. P. appellatur Sophista, Chaldaei, incantatores, coniectores, 172.57. T. circulariores astrologi, 241.276. 277.278. T. 375.267.277.278. P. eliciunt explorandis oculis per Catholicos patros, & Pythonicos spiritus, 352.366. 367.368.369. T. 377.366. &c. P. animas euocatores se ad inferum incolat pollicentur, sed dæmones operantur sub obtentu magiæ, quam omnes pene fallacem vocant, 361.633.634.635. T. 388.633. P. Magicarum virgarum dracones, & Samuelis euocatio, Simonis quoque & Elymæ Magorum signa, præstigia, 361.636. vique 639. T. 388.636. vique 639. P.

Magi Reges Orientis, qui Christum muneribus affecerunt, Arabes, 100.104. T. 171.52. T. 178.52. P. Perlarum Sophista, 448. 79. T. 457.79. P.

Magica, pro Magia, 361.626. T. 388. 626. P.

Magistrum ambientes, quas non ignobilitates vestium adsectabant, quæ non attia nocturnis & crudis salutationibus occupabant, 121.68. T. 122.68. P. propter vnius anni volaticum gaudium, 121.69. T. 127.69. P. omnis dignitas administrationis eo nomine significatur, 154.121. T. 164.121. P.

Magnam matrem interpretabatur terram 448.85. T. 457.85. P. Vide Mater magna.

Magnes ferrum adtrahit, 302.151. T. 309.151. P.

Malitia etiam apud Græcos interdum pro vexationibus accipiunt, non pro malignitatibus, 469.162. T. 478.162. P.

Mali naturalia, timor, pudor, tergiversatio, penitentia, deploratio, 18.18. T. male velle, facere, dicere, cogitare ex quo veramur, 46.482. T.

Mallum oppidum, 358.530. T. 384.530. P.

Malus pro diabolo, 119.25. T. 174.25. P. 144.70.71. 148.70. P. 189. 24. T. 192.24. P.

Mammona nummus, 521.520. T. 552.520. P.

Mancipes, 29.164. T. 63.164. P. 153.104. T. 63.104. P. 170. 4. T. 196. 4. P.

Mandane Atyagis Medi filia, 357.497. T.

Mandate, 20.6.33. T. pro agendum committere 211.33. P. mandator, 481.5. T. 490.5. P.

Manere, pro expectare, 100.102. T. 110.102. P.

Mantularius, 51.564. T. 84.564. P.

Manupretia, 171.41. T. 178.41. P.

Marcionis Deus melior de tranquillitate à Stoicis venerat, 235.40. T. 247.40. P. Ponticus Naucerius appellatus, quem constat Antonini fere principatu fuisse, & in Catholicam primo doctrinam credidisse apud Ecclesiam Romanensem, donec sub Episcopatu Eleutherii, semel & iterum eiecitus, cum ducentis seferentijs quæ Ecclesiam intulerat, in perpetuum discedium relegatus, venena sua disseminauit: postmodum penitentiam confessus, ita pacem receperunt, si ceteros quoque quos perditioni crudidisset, Ecclesie restitueret morte præuentus est, 239. 163. vique 336.173. T. 265.163. vique 266.173. P. continentia iactator, 239. 174. T. 256.174. P. Ponticus genere, 243.22. T. discipulus Ceidonis, qui eadem quæ ille hæreticus ante dixerat, Ibidem T. 274. hæret. 173.322. P. 445.2. 4.16. T. 453.2. P. eius scripta: Euangelium Epistola, Antithesis, Apofoliticum instrumentum, Ibidem P. eius hæresis, quod nuptia abstulit, Euangelia corripit, Deum quem inuenerat, amisit 445.17.18.19. T. 455.17.18.19. P. aduersus quem antea quidem scripserat, sed iam plenus, 445.3. T. 454.3. P. sub Antonino maior floruit, sed quoto anno incertum, de hoc constat, quod Antonianus hæreticus sit, sub Pio impius, 450.12.8.12.9. 130. T. 458.12.8.12.9. 130. P. librum primum aduersus eum scripsit Terull. de Deo vnicò, 445.2. T. 453.1. P. librum secundum de Deo iusto, & tamen optimo, 462.471.1. vtpote qui Deum de arbitrio sensus sui pensaret 462.5. T. 471.5. P. tertium librum adu. Marc. scripsit de Christo, 801. T. 498.1. P. librum quartum de Antithesis eius ex Euangelio, 501.1.2.3. T. 529.3. P. quod ex Luca: Euangelio interpolato adulterauit, 501.15.19.20. T. 529.15.19. P. cum aliquando in Catholicam Ecclesiam credidisset, quum & pecuniã contulit, ex Epistola eius constat, 502.31.32. T. 530.31.32. P. librum quintum aduersus eum scripsit ex Epistolis Pauli, 529.1.2.3. T. 577.1.2.3. 4. in quo contra eum ostendit Paulum Apofolium & testimonium habere à Deo creatore, & conuenire cum veteri Testamento, Ibid. vique 599. T. P. saltem ex illis quas ipse agnouit epistolis: nam quidam miscuit de numero, 562.13. T. 577. 13. P. Antonianus hæreticus 575.295. T. 580.295. P. xate interm

Tertulliani maior pars erat omnibus in locis sententiæ Catholice quam hæreticæ, 576.312. T. 591.312. P.

Marcomanni hostes Romanorum, 46.489. T.

Marcus Æmilius Deum Alburnum consecrauit, 22.56. T. 58: 56. P.

Marcus Aurelius Imp. apud Syrium interemptus, 16. Kalend. April. 41.400. T. 76.400. P.

M. Tullius quingentis milibus nummum orbem Cæsaris emit, 8. 101. T. 13.101. P. mensam citream, Ibidem eius eloquentia, 29. 173. T. hinc mensa Ciceroniana, 353.405. T. Iulium Octauum puerulum adhuc, & sibi ignotum iam & Augustum & ciuilium turbinum sepulchrum de somnio notat, 358.508. T. 383.508. P. eius dignitatem paruuli etiam nunc gerula iam sua inspexerat, 358.513. T. 383.513. P.

Mappam mittere in Circensibus, 154. 142. 143. T. 165.142. 143. P.

Marcus Iureconsultum vox, 321.354. T. 337.354. P.

Mare pro Deo habebant, 153.93. T. 153.93. P.

Margarita ipso nomine pretiosa, 8.109. T.

Margo quælibet, 7.100. T. 13.100. P.

Maria, Atlantium, Hadria, Tyrrenum, 625. T. mortuum, 5. 27. T. 10.26. P. 48.528. T. 82.528. P. Corinthium, 48.529. T. 82. 529. P. Erychæum, 97.13. T. idem quod rubrum, 106.13. P. Oceanus, 300.122. T. 308.122. P.

Maria virgo licet Hebion resistat, etiam mulier appellatur, 222. 45.46.47. T. 227.45.46.47. P.

Mars Deus tredecim mensibus in vinculis pene consumptus, 31.206. T. 66.206. P. ei Romulus Equiria instituit, vtpote eius filius, qui duello potens appellabatur; eidem Numa Pompilius ludos instituit, 152.35.38.40.47. T. 159.35.38.40.47. P. ipse cum per Iliam & Romulos Romanus, 208.152. T. 217.153. P.

Mars homicida, 74.172. P.

Martyres omnem veniam à Deo compensatione sanguinis sui expediunt; omnia huic operi delicta donantur, 55.634. T. 87.634. P. ita appellati non modo qui iam toleratis supplicijs pro Christo mortem obierant, sed & qui in confessione nil tormentorum atrocitate moti sumites perstiterant, aut carcere detenti, aut iam dimissi, siue etiam qui vt torquerentur, inclusi erant, 136.1. P. qui proprie martyres designari appellantur, 136.4. T. 137.4. P. 206.21. T. in carcerem coniecti diabolum in domo sua conculcant, 136. 8. T. ab eis quidem pacem in Ecclesia non habentes exorare consueverant, 137.12. T. 138.12. P. eorum curam gerebat Ecclesia, 136.22. T. ta n viuentium pro elemosynas & commemorationem in sacrificio, quam iam defunctorum in sacrificijs & commemorationibus dierum quibus excellenter, 138.22. P. ex quibus commemorationibus orti dies festi martyrum, Ibidem, quorum nomine etiam recitabantur in sacrificio, Ibidem. animari debent exemplis eorum, qui famæ & gloriæ solius causa multa peccata sustulerunt, 136.45. &c. T. 140.45. &c. P. exemplis etiam eorum qui adfectione quadam omnia tormenta conculcant, Ibid. 140.59. & 60. P. denique conditionis humane contemplatione, 137.61. 62.63. T. 140.61.62.63. P. ad osculanda martyrum vincula carcere inclusorum tepabant, Christiani, 199.29. T. 201.29. P. vnde & orta reliquiarum Sanctorum veneratio, Ibid. P. eorumdem natalia celebrata 206.37. T. 212.37. P. facti quoque obseruati, Ibidem P. 209.177. T. proprie enim illis nihil iam reputari potest, 828.45. T. 837.45. P.

Martyrium pro testimonio, 207.99. T. 215.99. P.

Martyrium, secunda in instinctio, 145.89. T. 149. P. 155.44. T. 601. 44. P. baptismus sanguinis, Ibidem T. P. statim ad ipsum diuinæ sedis ascensum perducit, 149.90. T. 149.90. P. eius necessitatem eludebant Valentiniiani, 320.321. T. 336.321. P. item Gnostici, contra quos Scorpiacō scripsit de bono Martyrii 592.3. P. primo bonum martyrii commendans, quod idololatriam ita vitandam præcipiat Dominus, vt & loca exterminari, & idololatrias interfici iusserit; quodque vindicata sit à Deo in populum Israel, quæ Martyris patrocinantur, 592.14. vique 594.35. T. 600.14. vique 601.35. P. deinde quod est periculosum ac durum, vitales tamen dolores non secus atque medicina adfert, 594.35. vique 599. T. 601.35. &c. P. quod etiam certaminis nomine Deus nobis martyria proponat, pro quorum meritis mercede accipiemus, 594. 39. vique 595.46. T. 601.39. vique 46. P. quod etiam fidei sint examinatoria, 595.46. vique 52. T. 602.46. vique 52. P. quod etiam martyrium à primordio & in lege exempla inuenire fit, 595.52. vique 59. T. 602.52. vique 59. P. quod etiam in nouo Christianismo Christus ad martyria hortatus sit, 595.52. vique 59. T. 602.52. vique 59. P. ea que in hac vita, non vero in cælis, quod volebant Valentiniiani, 599.65. vique 597.92. T. 603.65. vique 82. P. & quod alijs verbis ea Christus adprobauit, 597.82. vique 86. T. 603.82. vique 86. P. adprobauit etiam martyria ex Epistolis, 55. Petri & Ioannis, ac huius Apocalypsi, 597.86. vique 598.99. T. 603.86. vique 99. ex Pauli quoque Epistolis, 598.99. vique 113. T. 604.99. vique 605.113. P. denique ex Actis Apofolorum & martyriorum historiis, 598.113. &c. T. 605.113. vique 605.120. P.

Marcini, 574.272. T. 589.272. P.

Maffæca parentum cadauera vorabant, 445.613. T. 454.13. P.

Maffalis summa, 512.257. T. 540.257. P.

Maffalter, 319.211. T. 332.211. P. 687.101. T. 691.101. P.

Mater familia, 223. 100. T.
 Mater magna Deum 153. 76. T. 161. 76. P. ipsam lautionibus
 efferebant, 277. 32. T. 187. 32. P. terra, 448. 85. T. 457. 85. P.
 Materiam Deo coeternam primus asseruit Hermogenes pi-
 ctor haereticus, 293. 2. vsque 12. T. 303. 2. vsque 12. P. Stoicos in
 hoc imitatus, 293. 10. 11. T. 303. 10. 11. P. praetextans Deum neque ex
 seipso cuncta facere potuisse, neque ex nihilo, & Deum semper
 Deum etiam semper Dominus fuerit, 293. 12. 13. 14. T. 303. 12. 13.
 14. P. sed ex scripturis probatur, tum primum Dominum fuisse,
 quum creaturam cui dominaretur, condidit, 293. 14. vsque 294.
 21. T. 303. 14. vsque 21. P. materia itaque Deo coeterna esse non
 potest; alioqui Deus esset, cum minor, & inferior Deo esse ne-
 queat si aeterna sit, 294. 21. vsque 295. 30. T. 303. 21. vsque 30. P.
 quid, quod praepositur illa Deo si ex materia cuncta fecerit, 295.
 30. T. 304. 30. P. quippe qui id dominio facere non potuerit, sed
 precario aut vi; proinde etiam mali auctor, aut desertor dici de-
 beat, 295. 33. vsque 39. Tert. 304. 33. vsque 39. P. malam enim dice-
 bat Hermogenes materiam qualis tamen esse non potest, si a-
 terna sit, 295. 39. vsque 296. 49. T. 429. 39. vsque 305. 49. P. oport-
 uerit igitur illum boni & mali capax esse, & proinde Deum mater-
 iam deseruisse, 296. 49. vsque 52. T. 305. 49. vsque 52. P. aut Deo
 itaque adscribendum bonum & malum aut materiae, aut alteri
 alteri, 296. 53. vsque 56. T. 305. 53. vsque 56. P. repugnat haec
 haereticis cum vnicuique Dei statu qui fecit omnia simul, nemo enim
 cooperari Deo potuit, nisi Sophia eius, & sermo, id est filius Dei,
 296. 56. vsque 297. 64. T. 305. 56. vsque 64. P. nec pro illa facit il-
 lud Genes: In principio fecit Deus caelum & terram, 297. 64. vs-
 que 73. T. 305. 64. vsque 73. P. quia ex nihilo omnia factis scrip-
 tura indicat, dum non addit, ex quo facta sint; quum enim quid
 ex aliquo sit refert, unde fiat, 297. 73. vsque 80. T. 306. 73. vsque
 80. P. nihil etiam pro illo facit illud: Terra autem erat inuisibilis
 & incompota, 297. 75. vsque 294. 103. T. 306. 80. vsque 307. 103.
 P. neque etiam illud: Et tenebrae super abyssum, 307. 103. vsque
 308. 116. T. 307. 103. vsque 308. 116. P. omnia ex nihilo constite-
 runt, quia in nihilum redigenda sunt, 300. 116. vsque 123. T. 308.
 116. vsque 123. P. materia autem neque corporalis est, neque in-
 corporalis, 300. 123. vsque 421. 130. T. 308. 123. vsque 130. P. nec
 bona nec mala, 300. 130. vsque 132. T. 307. 130. 131. P. nec situm ha-
 bere, nec definitum esse potest, nec in melius reformata dici aut
 moteri, 301. 332. vsque 302. 148. T. 308. 132. vsque 309. 148. P. pro-
 inde, cum ex Materia Deum operatum tradit, & a Philosophis re-
 cedit, & a Prophetis ac ab Apostolis, 302. 148. & c. T. 309. 148. 149.
 150. 151. & c. P. eam etiam innotam voluerunt Stoici, Pythagorici,
 & Plato ipse, 318. 183. T. 330. 183. P.
 Mathematici Magis comparantur, 50. 559. T. 171. 50. 51. 53. T.
 maxime Genethlia, 178. 50. 51. 53. T. de Christo mathesis iride-
 rit, Ibidem sicuti etiam quod Saturni & Martis stellae obseruent
 & climacterica, Ibidem & 56. 59. v. ubique 449. 115. 116. 117. 118.
 119. T. 448. 115. 116. 117. 118. 119. P.
 Matrimonium cum ethnicis disungebatur, 144. 78. T. 148. 78.
 P. coniunctio viri & foeminae benedicta a Domino 195. 12. T. apud
 Patriarchas etiam plurimariam matrimonium vii fas fuit, Ibidem
 13. 14. T. 197. 13. 14. P. matrimonium & si bonum, continentia tamen
 melior, 195. 15. vsque 21. T. 197. 15. vsque 21. P. quod neque
 carnis neque seculi necessitas ad nuptias cogat, 195. 21. T. vsque
 196. 30. T. 198. 21. P. nec liberorum procreatio necessaria esset 196.
 30. vsque 35. 198. 30. vsque 35. P. saltem cum gentilibus non contra-
 hendum 198. 1. T. 202. 1. P. quod in Domino tantum, id est Chris-
 tiano, nubendum praecipiat Apostolus, 198. 2. vsque 11. T. 202. 2.
 vsque 11. P. nec sibi contrariatur, quod de viro infideli & vxo-
 re fidelizati, quia designat eos qui in matrimonio gentili inuenti
 fuerunt 180. 11. vsque 17. T. 202. 11. vsque 17. P. Deo satisfacere gentili
 nuptia non potest; quare arcenda a communicatione fraternitatis
 202. 17. vsque 31. T. 202. 17. & c. 201. 26. vsque 31. P. stuprum, reat, 180.
 18. T. 202. 18. P. & gentiles nostra nosse non expedit, 201. 31. vsque
 283. 38. T. 201. 31. 32. 33. P. nec poterit euadere vxor, vt gentilium
 sollemnitas prohibita non obseruet, 202. 38. vsque 45. T. 201. 38. vs-
 que 45. P. ratum tamen est matrimonium cum gentili ante fidem
 contractum, 201. 45. vsque 49. P. 201. 45. vsque 49. P. post fidem
 vero etiam de iure ratum non est, 201. 49. 59. T. 204. 49. vsque 59.
 P. at felix illud matrimonium quod Ecclesia conciliat, confirmat
 oblatio, obsequium angeli renunciant, pater rato haberi iugum
 duorum fidelium, 201. 60. 61. 62. T. 204. 60. 61. 204. 62. P. ne nu-
 bamus ethnicis, habemus legem a Patriarchis & Apostolo, 209.
 180. T. 218. 180. P. sacramentum 241. 248. T. 264. 248. P. 321. 328.
 T. 336. 328. P. 349. 270. T. 374. 270. P. 575. 285. T. 589. 285. P. 671.
 29. T. status benedictus apud Deum, in quo concubitus libido,
 non conditio foedat, 331. 352. T. 377. 352. P. quare male a Marcio-
 ne spurcitate nomine accusatur & damnatur; nos vero sanctitati
 sine nuptiarum damnatione sectamur, & praefirimus, vt bonum
 melius quam Deus coniugium benedixerit, 453. 195. vsque 204.
 T. 461. 195. vsque 204. P. quia si nuptiae non erunt, sanctitas nulla
 est, iam vero fementem generis humani conuenerunt totum, opti-
 mum Deo congruere non viderit, Ibidem 204. 205. T. P. 507. 131.
 132. T. 535. 131. 132. P. 535. 351. 352. T. 545. 351. 352. P. 522. 539. T. 552.
 539. P. et si Apostolus bonum continentiae praefert, tamen & con-
 iugium contrahi permittit, 567. 109. T. 581. 109. P. 614. 5. T. 640. 5.
 P. verat tamē cum ethnico contrahi, sicuti & a scriptura, 567. 112.
 113. T. 582. 112. 113. P. haereticis, qui nuptias auferunt, 670. 8. T. 676.

1. P. Domino, id est, non ethnico, 672. 46. T. 678. 46. P. matrimo-
 nium est, quum Deus iungit duos in vnam carnem, aut iunctos in
 eadem carne deprehendens, coniunctionem signauit, 673. 71. T.
 967. 71. P. ex voluntate, 673. 82. T. 967. 82. P. postulabatur id ab
 Episcopis, presbyteris, diaconis, & viduis, & coniungebantur in
 Ecclesia, 673. 84. T. 967. 84. P.
 Matrix, 96. 7. T. 222. 41. T. 327. 41. P. 227. 129. T. 254. 129. P.
 hinc matrices, libri Caesarei fisci, 687. 102. T. 69. 102. P.
 Matrionales, 173. 108. T. 180. 108. P.
 Matta, 88. 20. T. 90. 20. P.
 Maturate, 118. 7. T. 123. 7. P.
 Matutae matri Deae coronam non imponit nisi vniuita, 676.
 130. T. 682. 130. P.
 Mauus Adrumeticus ad bestias damnatus, 92. 21. T.
 Mauri hostes Romanorum, 46. 489. T. 80. 489. P. eorum multum
 fines ad fidem conuerfi, 98. 40. T. 107. 40. P. a Romanis, obfide-
 bantur, ne regionum fines suarum excederent, 98. 51. T. 107. 51. P.
 vana a Sallustio appellantur, 348. 266. T. 374. 266. P.
 Mauritania, 40. 384. T. 75. 384. P. 92. 44. T. 94. 44. P.
 Medea maga, 359. 563. T. 385. 563. P.
 Medica gens, 7. 80. T. Pro Perfi. 13. 80. P. 98. 30. T. 106. 30. P.
 Romae visi, 184. 57. T. in triumpho Seueri, 187. 56. P.
 Medicare, 420. 338. T. 440. 338. P. medicator 486. 125. T. 496.
 125. P.
 Medici ab Erasistrato nuncupati, 21. 43. T. 57. 43. P.
 Medicinas sibi diuinitus adtribuas agnoscunt animae irrationa-
 les, ceruus dictamnum, hiundo chelidoniam, 121. 74. 75. T.
 127. 74. 75. P. primus illas Aesculapius explorasse dicitur, 207. 93.
 T. 215. 93. P. Maia etiam Ezechiae languenti aliquid medicinale
 mandauit, 215. 94. T. 215. 94. P. scit & Paulus stomacho vinum
 modicum prodesse, Ibidem T. medicina soror Philosophiae, 342.
 31. T. 363. 31. P. medicorum instrumenta adducendos, & non un-
 quam perimendos infantes in vtero matrum, hebes vacuus, anem-
 um spiculum, 350. 331. 332. 333. T. 376. 331. 332. 333. P. varias adle-
 gant mortis causas, vt pote quae sit euerfio aut materiam, vt fel-
 lis, vt sanguinis, aut regionum, vt cordis, vt iecoris, aut viarum, vt
 venarum, vt arteriarum, 359. 585. T. 386. 585. P. medicina non eui-
 tanda, etiam si ferramenta eius seceat, inurant, amputent & con-
 stricent; quando sine instrumenta artis medicus esse non possit,
 467. 96. T. est plane sanctorum de scapello, de cauterio, de sinapis in-
 cendio tamen secari, inuri, morderique malunt, quia dolore vti-
 les adfert, 594. 37. T. 601. 37. P. medicum quoque mirabilis in il-
 lo, quod ferme pares adhibet qualitates medelatum, aduersus
 qualitates querelatum; nam & calores caloribus amplius one-
 rando compescit, & ardores siti potius macerando restringit, &
 fellis excessus, amarum quibusque potionibus colligit, & sanguinis
 fluxus defusa in super venula reuocat, Ibidem 38. T. P.
 Megalenses ludi, 152. 52. T. 160. 52. P.
 Megareses obfonant quasi eras morituri, & dificant quasi
 nunquam morituri, 48. 509. T. 81. 509. P.
 Megillus interlocutor dialogorum Platonis, delegibus, 348.
 265. T. 374. 265. P.
 Melampi initiationes Argis, 38. 334. T. 73. 334. P.
 Melchisedech, sacerdos Dei summi, 96. 7. T.
 Melitus accusator Socratis, 341. 9. T. 362. 9. P.
 Memoria, sensuum & intellectuum salus, thesaurus omnium stu-
 diorum, 349. 312. 313. T. 375. 312. 313. P.
 Memoriae, 96. 4. T. pro scripturis, 105. 4. P.
 Menelaus deuicta Troia Helenam recuperavit, 354. 414. T.
 Menidae Peloponensem occuparunt, 352. 373. T. 378. 373. P.
 Mens, Aeon Valentini, 243. 315. T.
 Mensurum, 727. 5. T. 744. 5. P.
 Mentiri pro simulare, de Abraham accipitur, 189. 16. T. 192.
 16. P.
 Meracior, 225. 332. T. 230. 131. P.
 Merces operum a Deo remuneratore, 46. 482. T. 118. 9. T. pe-
 rennis vita, 119. 33. T. 120. 39. T. praemium, corona aeternitatis,
 brabium, 136. 43. T. 136. 43. P. 144. 73. 75. T. 148. 73. 75. P. 183. 1. T.
 189. 19. T. 192. 19. P. 197. 54. T. 199. 54. P. 209. 197. & c. T. 209. 197.
 P. 218. 197. P. 224. 111. T. 229. 111. P. 408. 77. T. 429. 77. P. 410. 114.
 T. 430. 114. P. 468. 125. T. 476. 125. P. retributio pro meritis fit a
 Deo iudice, & dispunctore, 511. 248. T. 540. 248. P. 514. 309. T. 543.
 309. P. 616. 373. T. 545. 373. P. 517. 408. T. 547. 408. P. 571. 197. T.
 585. 197. P. 594. 43. T. 601. 43. P. 626. 17. T. 629. 17. P. 662. 13. T. 665.
 13. P. 673. 80. T. 667. 80. P. 727. 7. T. 744. 7. P.
 Mercurius Aegyptius tempore Otyridis, lanitii & vestis auctor,
 6. 53. T. 11. 53. P. primus literas enarrauit, 89. 25. T. 90. 25. P. 207. 89.
 T. 215. 89. P.
 Mercurio Deo apud Gallos humana hostia caedebatur, 26. 124. T.
 quem Esonem & Teuthantem alii vocant, 61. 124. 125. P. 595.
 51. T. P. fur & nebulo, 54. 172. P. mortuos cauterio examine scribitur,
 32. 228. T. 67. 228. P. illi modi & organa consecrata, 153. 103.
 104. T. 163. 103. 104. P. quod neruos primus in sonum strinxerit,
 207. 91. T. 215. 91. P. apud Poetas euocator animarum, 360. 592.
 T. 386. 592. P.
 Meridiani gladiatores, 32. 227. T. 67. 227. P.
 Merita operum bonorum, 34. 262. T. 70. 262. P. 49. 543. T. 53.
 608. 54. 612. T. 86. 612. P. 83. 14. T. 96. 8. T. 118. 5. T. 123. 5. P. 144. 82.
 T. 148. 82. P. 224. 111. T. 321. 111. P. 572. 120. T. 431. 120. P. 448. 69. T.
 457. 69. P. 464. 38. T. 473. 38. P. 498. 167. T. 554. 168. P.

Meritorium, pro tabeſſina meritoria, 317. 54. T. 325. 54. P. Meropes, 519. T. Mesopotamia fidem amplexa, 98. 31. T. 106. 31. P. Meſſia columna, 153. 73. T. à Meſſia Dea, 161. 73. P. Metæ in Circo, 152. 39. T. 159. 39. P. 153. 77. T. 156. 202. 206. T. ſeptem numero, 168. 202. P. Metallo dari, 650. T. 11. 50. P. Metallorum opera prodiderunt angeli deſertores 183. 19. T. 185. 19. P. eorum ferales officina, 184. 39. T. 186. 39. P. Metatio, 5. 20. T. 9. 20. P. 225. 133. T. 230. 133. P. Metator 447. 54. T. 456. 54. P. Metemphychoſis, *Μεταμψυχωσις* Pythagoræ, 272. vſque 354. 411. T. 378. 377. 380. 382. 378. 384. vſque 458. 110. P. *Μεμεντατοſος*, Merenſolatoris Empedoclis, 352. 382. vſque 389. T. 378. 382. 384. vſque 379. 410. P. *Μεμεντατοſος*, ſollemnes migrationes quibus conſilio exonetandæ popularitatis in alios fines examina gentis eructant, 352. 373. 374. T. 378. 373. 374. P. *Μεμεντατοſος*, 92. 22. T. Metrics, *Æon* Valentini, 312. 23. P. 317. 84. T. 226. 84. P. Midas Rex, 519. T. 9. 19. P. 298. 85. T. 306. 85. P. eius roſetum, 6. 43. T. 11. 43. P. 209. 195. T. Milesii, 654. T. 11. 54. P. 183. 7. T. 185. 7. P. Militarior, 29. 173. T. Militia etiam Chriſtiani vſitata, 50. 549. T. 83. 549. P. ea excepta quæ cum idololatria commune quod habet, 175. 146. vſque 151. T. 181. 146. P. multi enim fratres, id eſt Chriſtiani commilitones illi qui coronam capite recuſavit, 205. 15. T. 210. 15. P. dummodo idololatriæ non ſeruiat, 208. 12. 2. vſque 147. T. 215. 12. 2. 216. 12. 3. vſque 217. 147. P. milites ad lauacrum Ioannes admittebat, centuriones etiam fideliffimi quos Chriſtus probat, & Petrus catechizabat, 208. 136. 137. T. 216. 136. 137. P. cauendum tamen ne quid aduerſus Deum committatur, 208. 138. T. 216. 138. P. Militum exercitia in papilionibus expeditis & ſubſtrictis; etiam in pace in armis deamulando, campum decurrendo, foſſam moliendo, teſtitudinem deſecando, in bello vero, de umbra ad ſolem, & ſole ad cœlum de tunica ad lorica, de ſilentio ad clamorem, de quiete ad tumultum, 136. 35. 37. 38. 39. 40. T. 139. 35. 37. 38. 39. 40. P. eorum penulæ, ſpectulorum caliga, gladius, calcei, corrigia, arma, 205. 10. 205. 12. 13. T. 210. 10. 12. 13. P. Luchus, vexillum, tuba, & alia caſtrenſia munia 208. 133. 134. 135. T. erat & militia regiarum familiarum, 209. 162. T. 217. 162. P. Millenarium æuum à Platone mutuatum de itinere mille annorum, 352. 376. T. 378. 376. P. Mimica ineptiæ, 154. 148. T. 165. 148. P. Mimus, 165. 208. T. 219. 208. P. Minare, 101. 111. T. Minerualia, 172. 63. T. 179. 63. P. Mineruæ Deæ lanitiſ diſpenſationem ſtructuramque telarum quidam adtribuunt, 653. T. 11. 53. P. fruges demonſtravit, non inuenit, 29. 167. T. 63. 167. P. à paſſore iudicatur, 32. 223. T. 67. 223. P. galæ in ſtar vellere ſuuo caput tegebant eius miniſtri, 82. 9. T. 90. 9. P. illi dicata modi, organa, & lyra, 153. 103. 104. T. 163. 103. 104. P. non ſolum arium, ſed armorum quoque Dea, quæ pacem inuit cum Neptuno, olea coronata, 208. 154. T. 217. 154. P. Athenas molita eſt, 348. 264. T. 374. 264. P. eius virgines, 664. 70. T. 669. 70. P. Miniſtrare, cum accuſatio, 19. 29. T. 57. 29. P. 180. 7. T. 202. 7. P. Minos Iudex inferorum, 40. 368. T. 74. 368. P. 156. 214. T. Minotaurus bicornis, 102. 130. T. 112. 130. P. Minutalia, 184. 46. T. 186. 46. P. 446. 38. T. 455. 38. P. Minutiſ Felix Tertulliani Apolog. ad verbum imitatur, 60. 91. 104. 105. & 61. 116. 120. P. 61. 122. 124. 125. 126. 128. 130. & 62. 132. 134. 135. 136. 18. 141. 145. P. 62. 133. 134. 135. 136. 138. 141. 145. P. 63. 153. 155. 156. 157. 159. 160. P. 63. 161. 162. 92. 156. P. 62. 176. 177. P. & 66. 208. 209. & 66. 216. & 213. & 69. 252. & 70. 276. & 73. 338. & 77. 415. & 85. 590. P. 89. 5. P. Mitrones, 255. 10. T. 2. 4. 10. P. Miſſilia fulgura, 521. T. 9. 21. P. Mithræ miles quum initiatur in ſpelæo, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam, dehinc capiti ſuo accommodatam monetur obuia manu capite depellere, & in humerum transferre, dicens mithram eſſe coronam ſuam, quod in ſignum habet ad probationem ſui, 209. 206. 207. T. 219. 290. 207. P. in his myſteris diabolus ipſas res ſacramentorum diuinorum æmulatur, tinguunt, ſignatim frontibus, celebrat panis oblationem, imaginem reſurrectionis inducit, & ſub gladio redimit coronam, 241. 239. vſque 247. T. 283. 293. vſque 264. 247. P. 277. 31. T. 286. 31. P. leones illi philoſophabantur 448. 87. T. 457. 87. P. Mithridates ex ſomnio Ponti potitus, 357. 506. T. 383. 506. P. Mixis, *Æon* Valentini, 311. 10. P. 317. 78. T. 326. 78. P. Modulari, 278. 55. T. 288. 55. P. Mœchia & fornicationis nomine intelliguntur in ſcripturis omnia libidinum genera, & comparantur Idololatriæ ac homicidio 706. 27. vſque 39. T. 663. 27. vſque 39. P. Molinum ſaxum, 523. 559. T. 553. 559. P. Moloſſi populi, quorum rex Balarides, 338. 507. T. 383. 507. P.

Momi reprehentio, quod peſtoribus natura non obduerit ſpeculum ad translucendum, 45. 468. T. 79. 464. P. Monachorum veterum veſtitus diuerſus à reliquo hodie vtuntur genere, idem cum eo quo hodie vtuntur 7. 1. P. Monarchia, *Μοναρχία*, 606. 31. 32. 33. T. 619. 31. 32. 33. P. Monas, ſive ſolitas, *Æon* Valentinianorum, 321. 387. 388. T. 339. 387. 388. P. Monela, 143. 56. T. 147. 56. P. 523. 556. T. 553. 556. P. Monogamiam ſuaſit initio Tertullianus, 195. 2. vſque 12. T. 197. 2. vſque 12. P. non delinqui tamen in tenubendo, 196. 45. T. 199. 45. P. Pontificem Maximum, regem ſeculi ruſus nubere neſas erat, 196. 48. T. 199. 48. P. quum poſt matrimonium vnum intercepum, exinde ſexui renuntiat, ſanctificatio eſt, & modeſtiæ laus, 662. 8. 9. T. 665. 8. P. quæ ab Apoſtolo probatur, 662. 15. vſque 663. 2. 6. T. 665. 15. vſque 666. 2. 6. P. ſic & vna Adami vxor in figuram vnus Chriſti & vnus Eccleſiæ 663. 2. 6. vſque 30. T. 666. 2. 6. vſque 30. P. eius exempla multa apud ethnicos, 664. 63. vſque 72. T. 669. 63. vſque 72. P. item apud ſacerdotes veteris legis & filiam ſacerdotis, 672. 40. vſque 52. T. 677. 40. vſque 52. P. item in Zacharia. Simeone, Anna vidua, Petro Apoſtolo, 672. 52. vſque 673. 66. T. 678. 52. vſque 679. 66. P. eadem præſcripta illis qui ſunt in clero, 674. 98. T. 680. 98. P. Monogenes, *Æon* Valentini, 311. 442. T. 325. 66. P. 325. 67. P. 345. 149. T. 369. 149. P. Monogenes alter, *Æon* Valentini, 312. 17. P. 317. 82. T. 326. 82. P. Monotes, *Æon* Valentinianorum, 321. 387. T. 339. 387. P. Monſtra, 352. 98. T. 72. 298. P. Monumenta poſt mortem, literaturæ opera, laus morum vel ſepulcrorum ambitio, 88. 22. T. Mopſi oraculum, 358. 533. T. 384. 533. P. Morbi ſomno contrarii, freneticus, cardiacus, 357. 475. T. 382. 475. P. quibus contrarius letargus. Ibid. 335. T. P. Morofitas, 523. 567. T. 554. 567. P. Mortis genera, gladius 23. 59. T. inedia, 22. 50. T. eadem quæ apocartereſis, 58. 50. P. 23. 81. T. beſtia, metalla, 51. 565. T. Mors non aliud, quam corporis animæ que diſunctio, 351. 350. T. 377. 350. P. mortis debitum negabat ad nos pertinere Epicurus, multo coactius Seneca poſt mortem ait omnia ſine vtuntur etiam ipſa 356. 464. 465. T. 382. 464. 465. 466. 4. T. 426. 4. P. mors ſine omnium quaſtionum, publica totius generis humani ſententia nature debitum, 358. 555. T. 385. 555. P. diſcretio ſive ſeparatio, corporis & animæ 359. 568. 577. T. 386. 568. P. ex culpa mors omnis non ordinaria, aut naturalis, niſi ex accidentia, 359. 577. vſque 584. T. 386. 577. vſque 584. & ſi variis enim exitus mortis nullus ita leuis, vt non viagar, quia & ſi præ gaudio quis ſpiritu exhallet, & ſi præ gloria, & ſi per ſomnum, & ſi per riſum, violenta tamen mors eſt quæ tunc mori adfert, quum iocundius viuere eſt, Ibid. 52. 580. 581. 582. T. P. rapida, mortis genera, ceruicum meſſis, ſemel tantam ianuam pandens, ruina vis, ſemel omnia vitalia eadens apoplexis interior ruina 360. 587. T. 386. 587. P. morituris ſollicitior obrutus, & extraordinaria loquacitas, enuncians quæ videt, quæ audit, quæ incipit noſſe: illis velut per corneum ſpeculari obſoletior lux rerum eſt, tunc & exultat aut trepidat, prout paraturam deuteri ſuo ſentit, de ipſius ſtatim angeli facie euocatoris animarum, Ibid. 423. 589. 590. 591. T. P. poſt mortem agniti ſumus, tam noſmetipſos quam noſtros, 673. 79. T. 679. 79. P. Mortuorum buſta extra portam, 88. 19. T. 90. 19. P. ibi obſonijs & mattæis parentabant, Ibid. 20. T. P. hoſtium cineri penes inferos tormentum imprecabantur, amicum obſibus refrigerium comprecabantur, & vt bene requieſcant apud inferos, 90. 21. T. pro deſunctis oblationes Chriſtianorum 206. 63. T. 111. 36. P. creabantur ex diſciplina caſtrenſi, 208. 135. T. 216. 135. P. pro ſpiritu eorum poſtulatio, & oblationes animæ, quæ offeruntur & commemorantur ſacerdotes, 664. 56. T. 668. 56. P. & pro animabus eorum orat vidua, refrigerium eis adpoſtulans, & offerens annuis diebus dormitionis eorum, 673. 77. T. 679. 77. P. Moyſes Chriſti figura in extenſione manuum, 102. 132. T. dominicam crucem notabat aeneo ſerpente ligno impoſito pendens habitu, 102. 132. T. gloria ſua oculos percutiebat filiorum Iſraelis, 515. 344. T. vt exiſtimarent cornutum eius faciem, 544. 344. P. 570. 179. T. 585. 179. P. Monogamus, 672. 38. T. 678. 38. P. Mouerit, pro itaſci, 521. 507. T. 551. 507. P. Mulæ, 201. 57. 204. 57. P. Muliebribus veſtiti prohibitorum viro, 155. 182. T. Tertullian. 167. 182. P. Mulieris nomine etiam virgo accipitur, 221. 25. vſque 222. 57. 64. vſque 74. T. 226. 25. vſque 227. 57. 64. vſque 74. 1. P. naturalis enim vocabuli generale nomen eſt, 221. 29. T. 227. 29. P. nam & Græci, qui magis vocabulo mulieris in vxore vtuntur, alia habent propria vocabula vxoris, 222. 38. 39. T. 227. 38. 39. præſcripta etiam diſciplina Eccleſiaſtica de muliere in virginem ſpectant, non loqui in Eccleſia, nec tinguere, nec offerre, nec vilius ſacerdotialis officii ſortem ſibi vendicare, 223. 64. 65. 66. 67. 68. T. 228. 64. vſque 69. P. vocabantur apud Chriſtianos; mater, ſoror, filia, 224. 125. T. 230. 125. P. hæreticæ audebant docere, contendere, exorcifmos agere, curationes reprimere forſitan & tinguere, 241. 260. vſque 264. T. & c. 266. 263. P.

Mulierum habitus, corona, theristrū, endromidis solox, multicia synthesis, Meandricū fluxu medicata vestis, stola, supparum, crepidulum, calicandrum, sericum, monilia, armilla, purus aut mulleolus calceus, & crepidæ, 7.70.74.78.85.88.90.91. & 92. T. 12.74.78. ac 13.83.85.90.92. P. iuxta maiorum instituta aurum nulla norat præter pronubum annulū, 23.79. T. 60.79. P. at nunc in fœminis præ auro nullum est membrum, 23.84. T. vino vsque adeo abstinere iubebantur, vt si vinum adrigissent, necarentur, 23.80.81. & 82. T. 60.81.82. P. idcirco & oscula propinquis offerre necessitas erat, vt spiritui iudicarentur 23.83. T. 60.83. P. lugere potius quam ornari mulier debet, 183.1. vsque 16. T. 185.1. P. angelis desertoribus debetur, 183.16. vsque 184.35. T. 185.16. vsque 186.35. P. à quibus inuenta lumina lapillorum, quibus monilia variantur, circuli ex auro, quibus brachia arctantur, & medicamenta ex fuce, quibus lanæ colorantur, Ibidem 22. T. mandus item muliebris, qui in auro, argento, gemmis, & vestibus deputatur, 184.37. T. 186.37. P. quæ omnia ad ambitionem pertinent, 185.70. & c. T. 187.70. & c. P. vno enim lino decies sistertium inferitur, saltus & insulas tenera ceruix fert, graciles aurium cutes calendarium expendunt, & sinistra per singulos digitos de faxis singulis ludit. Ibid. vtrobique prohibetur vestitus pompa, 190.43. vsque 54. T. 193.43. & c. P. quod earum colores à desertoribus angelis monstrati sint, vti & grana quæ auribus inferunt, aurum & argentum, & vellerum tincturæ, 190.54. vsque 64. T. 193.54. vsque 64. P. quodque nulla sit causa ornatus prodeundi, 190.64. vsque 69. T. 194.64. vsque 69. P. maxime persecutionis temporibus, 223.74. vsque 84. T. 194.74. & c. P. si quas vel diuitiarum vel natalium vel dignitatum ratio compellit pompaticas progredi, temperare saltem ab huiusmodi curent, 190.46. T. 193.46. P. vestem de conchilio, lunulas, botronatum, reprobat Isaias, 190.60. T. 194.60. P. sicut etiam pallium extinsecus iactantes calceum stipantes multiformem, 224.105.106. T. 229.105.106. P.

Mulicritas, 224.104. T. 329.104. P.
 Multicia, 7.78. T. 19.78. P.
 Mudo habitum vertere sollempne est, 5.19. T. 9.19. P. plures putat Anaximander & Silenus, Ibidem. Plato ex diuersis substantiis constituit, ibi. aliquando totus aquis obitus, 5.24. T. hinc adhuc maris conchæ peregrinantur in montibus, ibi. eiusdem natales in diuinis literis legimus, 5.31. innatum & infectum dicebat Pythagoras, natum & factum Plato 29.165. T. 63.165. P. in ornamento maiestatis sue factus à Deo 33.252. T. natus innatule, sit, decessus mansurusve, variant Philosophi, 53.594. T. 85.594. P. Mundum si dixeris, illic intelligitur & cœlum, & quæ in eo, sol, luna, sydera, & astra; & terra; & fræta, & omnis census elementorum, 246.30. 31. T. Sileni orbis alius, 298.85. T. 306.85. P. mundo apud Græcos ornamentum nomen est, 448.74. T. 457.74. P. eius elementa Deos pronuntiauerunt Philosophi, & eius considerando magnitudinem, vim, decorem, initium ac finem mundo dare, formidarunt Physici 448.74. & c. T. 457.74. vsque 82. P. mundi etiam elementis vitur idololatria ad fabulas Deorum suorum 448.82. vsque 87. T. 457.82. vsque 87. P.
 Mundorum & immundorum animalium interpretatio Tertulliani citatur 62. T. ibid. P. late etiam tractatur à Nouatiano Epist. de cibis Iudaicis sicuti ex argumto videre est, 750. P. 750.1. vsque 753.23. T. 752.1. vsque 23. P. Munda autem dicebantur animalia, quæ ruminatione ruminant, & vngulas findunt, immunda, quæ neutrum vel alterum faciunt; sic in piscibus munda, quæ cooperta squamis, & armata remigiis: cetera immunda, alium quoque discrimen induxit, 750.6. T. 752.6. P. inter quæ allegorice explicat hæc quæ sequuntur, camelum, suem, mustelam, lacertam, stellionem, corum, passerem, noctuam, cygnum, charadriam, vespertilionem ex singulis singularum proprietatibus, 751.10. vsque 14. T. 753.10. vsque 14. P.
 Municipales sollempnitates, 209.176. T.
 Municipatus, 209.177. P. 577.318. T. 591.318. P.
 Munus gladiatorū in arena, 27.135. T. 62.135. P. quo etiā homines feris discerpendi obiciebantur, 27.136. T. 62.136. P. inde dicti Munerarii, qui ad id & bestias saginabant, & noxiorum greges pascebant, 51.565. T. officium mortuis hoc facere se veteres arbitrabantur, quoniam animas illorum humano sanguine propitiari creditur erat; ad quod olim captiuos, vel malo ingenio feruos mercati, in exequiis immolabant, postea impietatem voluptate adumbrabant, 154.114.115.116. T. 163.114.115.116. P. paulatim etiam prouecti ad maiorem crudelitatem, & feris humana corpora dissipanda tradebantur, 154.118. T. 164.118. P. trans hoc genus ad honores viuientium, 154.119.120. T. 164.120. P. apparatus eius ad pompam diaboli pertinet, 154.123.124.125. T. 164.123.124.125. P. Mars & Diana, vtriusque ludi præsides, 154.128. T. 164.128. P.
 Munerum dies, idolothyta, sollempnia, 173.94.95. T. à muneribus dandis, 160.94.95. P.
 Muræna, bestia exedenda, exunguis & excornis, de piscibus, 8.104. T. 14.104. P.
 Murtia Dea, cuius ædes in Circo, 153.78. T. 161.78. P.
 Mus Ponicus, 445.18. T. 455.18. P.
 Musæi initiationes Athenis, 38.333. T. 73.333. P.
 Musis lyra adtribuuntur, vox, modi, & organa, 153.103.104. T. 163.103.104. P.
 Mustitare, 205.17. T. 210.17. P.
 Mutinus Deus, 41.394. T. 76.394. P.

Mutius dexteram suam libens in ara reliquit, 55.621. T. 86.621. P. 137.48. T. 362.647. T.
 Myfteriis omnibus silentii fides debetur, 25.96. T. 61.96. P.
 N.
 Næ, 321.361. T. 338.361. P. 524.572. T. 554.572. P.
 Narnienses in Italia, 40.386. T. 75.286. P.
 Nalammonum propria oracula apud parentum sepulcra, 361.639. T. 388.639. P.
 Natales, pro origine, 142.30. T. 146.30. P.
 Natales Deorum, 172.68. T.
 Natalitium honestorum insignia, 23.74. T. non temere, nec impune vsurpari sinebant, Ibidem
 Nationes quædam sanguinem ex alterutro degustatum fœderi comparabant, 27.131. T. 62.131. P. pro gentilibus, 236.60. T. 249.60. P. quædam sub feruentissimo axe censentur, colorem quoque excocta, 350.336. T. 376.336. P.
 Natiuitas legitima ferme decimi mensis ingressus est, septimo interim mense natiuitas facilius plena est quam octauo, 355.438. 439. T. 381.438. P.
 Naturale quodammodo, & naturale proprium, 356.459. T. 382.459. P.
 Naui inuentrix putabatur Minerua, 207.94. T.
 Nauiter, 294.16. T. 303.16. P.
 Necessarii, 88.13. T. 90.13. P. 144.69. T. 148.69. P.
 Necrothyta, 154.132. T. 164.132. P.
 Negotiandi quæstus causa iustitia parum secunda de cupiditatis & mendacii obseruatione, non tamen hoc modo omnibus negotiationibus controuersa fieri debet, sed pro magnitudine periculi diligentia obseruationis adhibenda, 172.75.78. T. 179.76. P. alioqui licita mercimonia, 196.32. T.
 Nemæleonis à se superari exuuias Hercules induebatur, 7.71. T. 12.71. P. inde Nemæa dicti agones, qui Herculi exhibebantur, 154.109. T. 163.109. P.
 Neophyti, 241.264. T. 266.264. P.
 Neoprolemeus Tragedus apud Rhetem Troiaz sepulcrum Aiæ monitus in somnis, à ruina liberatur, & quum lapidum fenina deponit, diues inde auro redit, 358.517. T. 384.517. P.
 Neptunus Laomedonti muros struit, 31.208. T. 78.95. P. eum tamquam Deum Consulum ludis honorabant, 152.34. T. 159.34. P. ab eo Neptanales Iudi, 152.55. T. 160.55. P. illi Delphini facti, 153.72. T. 161.72. P. etiam equestris erat, 153.84. T. 161.84. P. cum quo pacem Minerua iniit, 208.154. T.
 Nero Imper. impurus & mollis, 7.79. T. 13.79. P. in cœnis sumptuosior, 8.110. T. 61.110. P. nunquam somniasse putatur, nisi in vltimo exitu post pauores, 357.485. T. 383.485. P. 358.551. T. 385.551. P.
 Nerua Dea Volfiniensium, 40.388. T. 176.388. P.
 Neruus supplicii genus, 136.29. T. 139.29. P.
 Nestoris mella facundia, 353.383. T.
 Nicephorus castigator, 59.59. T. 64.4. P.
 Nidores demonum pabula, 38.347. 348. T. 73.347. 348. P. & vtrobique 171.26. T. 177.26. P.
 Nigriani siue Nigri, à Nigro tyranno Romano 43.473. T. 29.473. P. 19.8. T. 91.8. T. 93.8. P.
 Nileus Ionum dux in Asiam, 6.39. T. 10.39. P.
 Ninus rex Assyriorum, Beli progenies, 6.39. T. 10.39. P. 10.31. P. non regnavit primus, Ibidem sed ante eum Sefostres Ægypti & Tanais Scythæ Reges, 10.31. P.
 Nisi si, 21.39. T. 57.36. P.
 Nocentia, 49.540. T. 83.540. P. 466.79. T. 475.79. P.
 Noctua oculi solem nesciunt, 343.104. T. 367.104. P.
 Noe iustus inuentus, 96.7. T.
 Noeti cœli, 319.245. T. 333.245. P.
 Nomen proprietatis appellatio, 485.106. T. 495.106. P.
 Nomen, pro nomine Christiano, 18.21. T. 19.26. T. 20.33. T. 20.37. T. 20.38. & 39. & 40. T. 22.54. T. 92.44. T. 141.11. T. 146.11. P. 409.85. T. 429.83. P. 592.10. T. 600.10. P.
 Nominalium sollempnitas, qua nomen imponebatur, 174.126. T. 181.126. P.
 Non, pro nonne, 508.154. T. 536.154. P. 686.92. T. 691.92. P.
 Nona Dea, 355.436. T. 380.436. P.
 Nonacris Arcadiæ aqua Alexandrum occidit, 319.190. T. 331.190. P. 359.559. T. 385.559. P.
 Noricum, 40.381. T. Germanis olim contributi, 75.381. P.
 Nortia Dea Sutrinorum, 40.390. T. 76.390. P.
 Nosce teipsum, 54.611. T. 86.611. P.
 Notarius, 92.29. T.
 Nouatianus Romanæ vrbs Presbyter in lecto baptizatus, quem postea sacramentum chrismatis non accepisset, ex Catholico in hæresim lapsus est, à Nouato B. Cypriani presbytero schismatico & hæretico seductus; cuius etiam factione, contra S. Cornelium legitimum Romanum Pontificem, se contrarium & adulterinum caput constituit, vi consecratus à tribus Episcopis; & ita deinceps Romæ & alibi hæresim suam disseminauit, qua ad penitentiam quidem admittit, sed à solo Deo, non vero ab Ecclesia pacem posse tribui contendebat; proinde etiam si verum esset (quod quidam tribunt) occisum illum sub Valeriano, quum

extra Ecclesiam fuerit, nihil potuit prodesse martyrium, 743. 1. P.
 ab hoc adhuc Catholico scriptus liber de Trinitate, qui etiam
 iam olim Tertulliano & Cypriano adscriptus fuit, sed falso, sicuti
 Origenes, Hieron. & Rufinus adnotarunt; quod vel ex eo confir-
 matur, quod Sabellianorum meminit, quum multo post Tertul-
 lianum exortus sit Sabellius, in quo etiam errores quidam repe-
 nuntur de Spiritu sancto, qua de causa à Macedonianis fuit editus
 titulo S. Cypriani, 726. & ibid. P. in quo interim reliqua magno-
 pere faciunt, ad confirmandam personarum Trinitatem in vna
 deitate, sicuti ex argumento latius patet, Ib. Eius sectatores No-
 uatiani præter errorem prædictum, quem postmodum incurrit,
 etiam chrismate non unguebantur, secundas damnabant nuptias,
 & Catharose nuncupabant, contra quos multi partes ex pro-
 fesso scripserunt 743. 1. P. Epistolas Nouatiani in secessu scriptas
 tempore persecutionis Decianæ aduersus Iud. de vera Circumcisi-
 one, de vero Sabbatho, & de Cibis Iudaicis, agnouerunt Hieron.
 Sophron. & Honorius, & priorum duarum ipse Nouatia. meminit
 Epist. de Cibis Iudaicis, 749. P. 750. P. 753. 754. T. P. in quo quæ
 tractentur inueniet lector in argumento, 749. 750. P. Non illi au-
 tem, sed S. Cypriano inscribendus liber de Spectaculis, etiam si si-
 milem habeat salutandi formulam, 752. 1. P. Secessus eius non ip-
 se modo, sed & Eusebius ac Pacianus, 750. 3. T. 752. 3. P.
 Nouitioli, 119. 2. 9. T. 124. 2. 9. P.
 Noxa, 19. 2. 6. T.
 Nudipedalia populo denuntiabantur, pro imbribus impetran-
 dis, 49. 542. T. 83. 542. P.
 Nullificamen, & nullificatio, 509. 189. T. 538. 189. P.
 Numerorum harenarius, 8. 115. T. 8. 115. P. numeri mi-
 litares, 46. 484. T. 80. 488. P. numeri Pythagoræ, 353. 395. T. 379.
 395. P.
 Numidæ etiam equis cæsariati, 6. 62. T. 12. 62. P.
 Numus imagine signatus à Saturno, 28. 160. T. 63. 160. P. exa-
 minari solet ne sculptus sit, rufus, aut adulter, 138. 13. T.
 Nuptiarum fax & flammeum, 321. 359. T. 338. 359. P.
 de Nuptiarum angustiis ad amicam Philosopherum Tertulliani li-
 bri notula, 651. T. 651. P.
 Nois, Deus Basilidis, 242. 304. T. 270. 304. hæc. 4. P. Æon Val-
 entini, 311. P. 317. 66. 67. T. 325. 67. P.
 Nois, apud Græcos animus, 345. 146. T. 369. 146. P.
 Nymphon, Æon Valentini, 311. P. 321. 356. T. 338. 356. P.

O.

Ozæmulari, 521. 510. T. 551. 510. P.
 Obaudire, 575. 286. T. 590. 286. P.
 Obba, 31. 197. T. 66. 197. P.
 Obducere, 51. 572. T. 84. 572. P. 55. 618. T. 86. 618. P. 301. 134. T.
 308. 134. P. 396. 147. T. 403. 147. P. 406. 17. T. 426. 17. P. 450. 150.
 T. 459. 150. P.
 Obelisci enormitas soli proficitur, scriptura eius, & sensus de
 Ægypto, 153. 75. T. 161. 75. P. 299. 106. T. 307. 106. P.
 Obire, pro obambulare, 121. 68. T. 127. 68. P. pro exequi, 672.
 61. T. 679. 61. P. hinc obitus, pro officio, 683. 8. T. 687. 8. P.
 Oblaqueare, 408. 66. T. 428. 66. P.
 Obloqui, pro in contrariam partem loqui, 683. 5. T. 687. 5. P.
 Obnexus, 525. 600. T. vox composita a nexu, 355. 600. P.
 Obsequii ratio in similitudine animorum constituta, 119.
 21. T.
 Obsignare, pro testimonium dicere, 172. 69. T. 179. 69. P. 172.
 83. T. 179. 83. P.
 Obsolefacta, pro robustior facta, 223. 96. T. 229. 96. P.
 Obsoletere, 32. 229. T. 67. 229. P.
 Obstinatio in bonam partem, 150. 4. T. 158. 4. P.
 Obstipui, 645. 1. T. 623. 1. P.
 Obtentus, 416. 264. T. 437. 264. P.
 Obtusus, 445. 28. 455. 28. P. Obtundere, 525. 618. T. 556. 618.
 P. 562. 9. T. P. 577. 9. P.
 Obuenientia, 320. 314. T. 336. 314. P.
 Obumbrare, 684. 40. T. 688. 40. P.
 Occupare, 49. 538. T. pro opprimere, 83. 538. P.
 Oculiculi in Italia, 40. 389. T. 76. 389.
 Oculare, 38. 337. T. 73. 337. P. 121. 75. T. 127. 75. P.
 Odeum, 418. 301. T. 438. 301. P.
 ὀδὸν, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημένους ἢ βροχίας ἔχειν, 92. 48. T.
 95. 48. P.
 Odiri, 21. 41. T. 51. 41. P.
 Odonatus quomodo posteriore vsu unguenta, depreciet, 346.
 210. & 224. T. 372. 220. 224. P.
 Oedipici incæstus, 27. 142. T. 62. 142. P.
 Oenophora, 694. 52. T. 700. 52. P.
 Oenotria Italia, 28. 160. T. 63. 159. P.
 Offerentia, 516. 367. T. 545. 367. P.
 Officia, 208. 115. T. 215. 115. P. 319. 203. T. 331. 203. P. 687. 111. T.
 691. 111. P.
 Officiales, 174. 130. T. 181. 130. P.
 Offocare, 175. 171. T. 182. 171. P.
 Ogdoads Valent. 317. 71. T. 326. 74. P.
 Οὐκονομία, 606. 23. 30. T. 618. 23. P.
 Olea, pacis signum, 208. 154. T.
 Oleaster, 240. 217. T. 261. 218. P.

Oleo curabant Christiani, 92. 35. T. 94. 35. P.
 Olympia, 7. 75. T. Ioui sacra, 153. 108. T. 163. 108. P. certamina,
 386. 579. P. 579. 579. T.
 Omina, 5. 1. T. 9. 11. P.
 Omne totum est, & integrum, & nulla sui parte defectum, 222.
 59. T.
 Omphale scortum Herculis, 6. 69. & 74. T. 12. 66. P.
 Onesimus, 321. 358. T. pro vtili seruo, 338. 358. P.
 Onesiphorus Paulo refrigeria subministravit, 686. 93. T. 691.
 93. P.
 Ononichytes appellabatur Deus Christianorum, auribus as-
 ninis, altero pede unguatus, librum gestans & togatus, 33. 249. T.
 69. 249. P.
 Onus auertere, 562. 6. T. 577. 6. P.
 Opera, pro operario, 172. 86. T. 179. 86. P.
 Opera, pro opere, 118. 9. T. 123. 9. P. 145. 107. T. 150. 107. P. 410.
 115. T. 430. 115. P.
 Operari, & operatus, cum Datio, 17. 6. T. 56. 6. P.
 Operari, pro eleemosynam facere, 175. 167. T. 182. 167. P.
 Opici, 607. 33. T. 619. 33. P.
 Oppallum, 32. 236. T. 67. 236. P.
 Optimus, pro bono, 524. 585. T. 554. 585. P.
 Orabant Christiani ad regionem Orientis, 33. 247. T. 69. 247.
 P. pro salute Imperatorum inuocabant Deum æternum, Deum
 verum, Deum viuum, 43. 437. 438. T. 78. 437. 438. P. in cœlum su-
 spicientes, manibus expansis, capite nudo, de pectore, de carne
 pudica, de anima innocenti, 43. 440. 441. T. 78. 441. P. pro inimi-
 cis & persecutoribus orare præceptum, 43. 446. T. 78. 446. P. item
 pro Imperatoribus, quia cum illis concutitur Imperium, 448. T.
 78. 448. P. 47. 500. T. 80. 500. P. genibus positus, manibus cœden-
 tibus pectus, facie humi volutata, 102. 132. T. Oratio accipitur à
 Tertulliano pro oratione in genere & oratione Dominica, tum
 pro oratione mystica, seu sacrificio Missæ, 130. 1. P. in oratione ad
 cœlum se expandebant, alii vero pœnitentes nempe, Deo se ster-
 nebant, 451. 165. 166. T. 460. 165. 166. P. 48. 7. 133. 134. T. 496. 133.
 134. alii expansis manibus, alii in rebus attonitis genibus positus,
 manibus cœdentibus pectus, & facie humi volutante, Ibid. T. P.
 Oracula 38. 337. T. in iis quo ingenio dæmones ambiguitates
 temperent in euentus, sciunt Cræsi & Pythia, 39. 349. 350. 351. T.
 73. 350. 351. P. nonnumquam tamquam diplomata consignata ad
 absentes mitti solent, 41. 403. T. 76. 403. P. Dæmonis Pythii ver-
 ba ipsa, 130. 53. T. 135. 53. P. diuersorum diuersis in locis, 358. 528. T.
 384. 528. P. quæ omnia quid aliud quam dæmonica, etiam per be-
 neficia fallentia, 358. 537. 538. T. 384. 538. P. apud quæ quum incu-
 baturis ieiunium indicitur supersticio est, 358. 546. T. 384. 546. P.
 ὀργιστὸν καὶ δαιμόνιον,
 Oratio Dominica à Christo determinata, 128. 2. T. 133. 2. P.
 non tantum in relationem Dei aut hominis petitionem, sed om-
 nem pene sermonem Domini, omnem commemorationem disci-
 plinæ, complexa, vt re vera breuiarium totius Euangelii dici
 possit, 128. 3. T. eius verbum omnium explicat, 168. 4. &c. 128.
 129. vsque 34. T. 132. 133. à 4. vsque 134. P. in qua etiam mater Ec-
 clesie in patre Deo recognoscitur 128. 7. T. 133. 7. P. compendiosi
 paucorum verborum adtinguntur edicta Prophetarum, Euangeli-
 orum, Apostolorum; sermones Domini, parabola, exempla
 præcepta, 134. 34. T. Legitima est & ordinaria oratio, qua præ-
 missa, ius est superfluendi & alias petitiones, Ibid. 35. T. cum me-
 moria tamen præcepti, ne altare ascendamus, discordes cum fra-
 tribus, 130. 36. 37. T. 134. 36. 37. P. eius altera explicatio, 517. 409.
 vsque 418. T. 547. 409. vsque 418. P. oratio legitima, 683. 25. T.
 688. 25. P.
 Ordo Ecclesiasticus, 98. 33. T. 106. 33. P. sacramentum, 241. 239.
 247. T. in illo Episcopus, presbyter diaconus, lector, 241. 266.
 268. 269. 270. T. 265. 248. 266. 267. 268. 269. 320. 270. P. differen-
 tiam inter ordinem & plebem constituit Ecclesiæ auctoritas, &
 honor per ordinem confessum sanctificatus à Deo, 663. 39. T. 666.
 39. P. etiam subdiaconi tunc in Ecclesia, ostiarii, exorcistæ, & a-
 colyti; non solum diaconi, presbyteri, & Episcopi, 686. 79. T. 690.
 79. P.
 Orestes insanus matrem in sorore vidit, 347. 226. T. 372.
 226. P.
 Origenes Tertullianum imitatur, 211. 27. P.
 Orion sidus, 579. 77. T. 603. 77. P.
 Ornatus & cultus, confunduntur ab Auctore, 184. 37. T. 186.
 37. P. 188. 1. T. 191. 1. P.
 Oropus oppidum, 358. 529. T. 384. 529. P.
 Orosius castigatus, 57. 40. P.
 Orphei initiationes, sive Orgia Pieriæ, 38. 333. T. 73. 333. P.
 Ortygometa, 518. 421. T. 549. 421. P.
 Oscillum, 5. 58. T. 9. 18. P. 345. 151. T. 369. 151. P.
 Osculum inter Christianos in fraternitate vsitatum, 124. 117.
 T. 229. 117. P.
 Ostenta quædam, 359. 573. 574. 576. T. 386. 573. 574. 576. P.
 Ostentamen, 598. 100. T. 604. 100. P.
 Ostiarii, 267. 269. P.
 Ostiorum Dei Cardea, Forculus, Limentinus, Ianus, Apollo
 Φαειός, & Antelii, balnearumque, 173. 113. 114. 175. 116. 117. 118.
 120. T. 180. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 120. P. 209. 192. T. 218. 192. P.
 569. 70. T. 603. 70. P.
 Olyris Rex Ægyptiorum, 6. 53. T. 11. 53. P. idem qui Liber Deus,

207.77. T. 214. 77. P. eius sacerdotum vestis linea, 207. 95. T. 215.
 95. P. Olyrin Deum interpretabantur reciprocarum frugum fi-
 dem, 448. 86. T. 457. 86. P.
 Oua in Circo, 153. 70. T. 161. 70. P.
 Ouecula, 6. 53. T.
 Ouilia Milefia, Selgica, Altina, Tarentina, & Betica, 7. 54. & 55.
 T. 11. 54. & 55. P. 183. 7. T. 185. 7. P.

P.

Pacifici cum delatore, vel milite, vel furunculo aliquo praefide,
 furtiuo, 686. 89. T. 691. 89. P.
 Paedagogia aulica, 31. 201. T. 66. 201. P.
 Paedagogium, 317. 93. T. 326. 93. P.
 Paganorum, id est ethnicorum fides, 208. 139. 142. T. 217.
 142. P.
 Paganus, pro non milite, 208. 142. T. 217. 142. P.
 Pala, 235. 17. T. 245. 17. P.
 Palatium, 46. 490. T.
 52. 6. T.
 Palestina, 52. 6. T.
 Palestra studia, lutea vnctio, pulcrea volutatio, & arida fagi-
 natio, 6. 61. T.
 Paliurus, 644. 5. T. 645. 5. P.
 Palliatus sermo, 8. 113. T.
 Pallii descriptio, 5. 6. T. 8. 1. P. 9. 6. P. Christianis vsitatum,
 88. 1. P. 7. 95. & 88. 117. T. Graeco magis, sed lingua etiam Lati-
 num; palliatus enim habitus Graecorum, 6. 58. & 59. T. duplex
 Crateti vsitatum, 7. 97. T. 13. 97. P. Philosophiae habitus, 8. 114.
 T. sub cuius recogitatu mores erubescunt. Eo vestiuntur primus
 informator literarum, primus edomator vocis, primus nume-
 rorum harenarius, Grammaticus, Rhetor, Sophista, Medicus,
 Poeta, qui musicam pulsat, qui stellarum coniectat, qui volati-
 cam spectat, & omnis liberalitas studiorum, 8. 114. 115. & 116. T.
 14. 115. 116. P. Romani etiam Equites, ibid. quatuor angulis tegi-
 tur, ibidem
 Palmata vestis, 55. 620. T. 86. 620. P. 174. 137. T. 181. 137. P. 209.
 167. T.
 Pamphila ad Christum conuersa, 89. 35. T. 107.
 35. P.
 Pancarpia, 318. 145. T. 329. 145. P.
 Pandora, 207. 64. T. 214. 64. P.
 Pangere, 6. 33. T. 10. 33. P. 6. 55. T. 28. 146. T.
 Pantomimus, 154. 149. T. 165. 149. P.
 Papauer, pro semine seu grano, 240. 218. T. 261.
 218. P.
 Papiliones, 136. 35. T. pro tentoriis, 139. 35. P.
 Par, cum Genitiuo, 29. 162. T. 63. 162. P. 145. 109. T. 150. 109.
 P. 391. 26. T. 398. 26. P. 52. 621. T. 55. 621. P.
 Paracletus Aeon Valentini, 312. 19. P. 317. 83. T. 326.
 83. P.
 Paradigma, 357. 480. T. 382. 480. P. exemplar, ibidem.
 T. P.
 Paradisi fidem Elysi campi occupauerunt, 53. 601. 602. T. eius
 poetica descriptio, 642. 9. vsque 12. T. de eo Libri Tertull. parado-
 xum argumentum, 654. T. 654. & 655. P. terrestri interim illi pa-
 radisi etiam agnitus, sicuti & ab aliis partibus, quem in Oriente
 constitutum referunt; vbi vero sit paradisi, ad fidem non perti-
 net, ibidem. P.
 Parascue, pro Sabbatho, 696. 87. T. 702. 87. P.
 Paratura, 6. 58. T. 11. 58. P. 145. 91. T. 149. 91. P. 319. 212. T. 332.
 212. P. 320. 284. T. 334. 284. P. 597. 80. T. 603. 80. P.
 Paredri spiritus, 352. 368. T. 377. 368. P.
 Parentatio quae mortuis litabatur, 88. 20. T. 91. 20. P. 154. 119.
 T. 164. 119. P. idololatria, 154. 119. T. 154. 130. 131. T. 164. 131. P.
 406. 2. T. 426. 2. P.
 Parentes, pro quibuslibet cognatis, 136. 14. T. 138. 14. P.
 Pariare, 520. 472. T. 550. 472. P. 576. 314. T. 591. 314. P.
 Parricidium homicidio interest, 26. 127. T.
 Parthenius interfecto Domitiano, 45. 477. T. 80. 477. P.
 Parchi Romanorum hostes, 46. 489. T. 80. 489. P. Christiani, 98.
 30. T. 106. 30. P. eorum regnum, 98. 46. T. iidem qui Persae, 98. 46.
 P. Romae vsu à Tertulliano, 190. 56. T. 187. 56. P. grana quaedam
 auribus bullarum vice inferebant, 190. 55. 56. T. idem qui Persae,
 378. 373. P.
 Partula Dea, quae partum gubernet, 355. 436. T. 380. 436. P.
 Pascha Domini passio Christi, 102. 138. T. 112. 138. P. 138. 57. T.
 155. 57. P. eius sollempnia, 201. 27. T. 201. 27. P. id celebramus an-
 nuo circulo in mense primo, & quinquaginta exinde diebus in
 omni exultatione decurrimus, 696. 84. 85. T. 702. 84. 85. P.
 Passiphæ oraculum, 358. 535. T. 384. 535. P.
 Passionalis, 88. 14. T. 88. 14. P.
 Passiones, pro persecutiones, 598. 104. T. 604.
 104. P.
 Passivitas, 7. 86. T. 13. 86. P. 28. 144. T. 62. 144. P. 207. 96. T.
 215. 96. P. 301. 143. T. 309. 143. P. 321. 325. T. 469. 325. P. 336. 56. T.
 365. 56. P. 511. 230. T. 539. 230. P.
 Passivitas, 6. 58. T. 11. 58. P.
 Passivum, 195. 14. T. 295. 14. P. 316. 39. T. 324. 39. P. 446. 47. T.
 456. 47. P. 671. 31. T. 677. 31. P.

Patagium, 6. 45. T. 11. 45. P.
 Patientia Philosophorum adfectata, 142. 34. 6. 7. T. 145. 1. 6.
 7. P. Deus ipse verae patientiae exemplum, 141. 5. & T. 145. 5.
 & C. P. Christus quoque 141. 12. & C. 142. 19. vsque 23. T. 146.
 12. 13. 14. 146. 15. vsque 23. P. patientiam itaque obsequii vicif-
 sim Deo debemus, 146. 23. & C. T. 146. 23. & C. P. eius contrari-
 um impatientia in diabolo, 142. 28. T. & in eius affectis, 142. 35.
 & C. T. 146. 28. 29. 30. 31. 32. vsque 147. 43. P. Adani & Eua, Caini,
 & filii Israel, ibid. patientia vero fidem & antecedit, & subse-
 quitur in Abraham, 143. 43. vsque 47. T. 147. 43. vsque 47. P. con-
 temptum etiam seculi operatur, 143. 47. vsque 54. T. 147. 47. vs-
 que 54. P. iniurias lenit, 143. 54. vsque 61. T. 147. 54. vsque
 61. P. luctum item temperat, 143. 61. vsque 64. T. 147. 61. P.
 vltionis quoque libidinem excludit, 144. 64. vsque 68. T. 147.
 64. P. praeterquam quod reliqua illudat mali spiritus incita-
 menta, etiam pro mercede aeternam felicitatem recipit, 144.
 68. vsque 76. T. 148. 68. 73. 74. 75. P. paci quoque, dilectioni
 & poenitentiae ministrat, 144. 76. vsque 81. T. 148. 76. P. non
 tantum in animo constituta, sed & corpore, in ieiuniis, con-
 tinentia ac martyriis, 144. 81. vsque 92. T. 148. 81. vsque 91. P.
 eius exempla Esaias, Stephanus, Iob, 145. 92. vsque 99. T. 149. 92.
 vsque 99. P. omnibus Dei mandatis interuenit, 145. 99. vsque
 103. T. 149. 99. 101. 102. P. eius effigies, 145. 103. T. 149. 103. P.
 hanc diabolus in ethnicis emulatur, 145. 106. & C. T. 149. 106.
 107. P.
 Patitur sanitatem, 34. 257. T. 69. 257. P.
 Patres familiae, 190. 62. T. 194. 62. P.
 Patricos, Aeon Valentini, 312. 21. P. 317. 83. T. 326.
 83. P.
 Patrocinia contumeliosa, 145. 112. T. 150. 112. P.
 Patroclus Homericus funus in somnis de Achille flagitant,
 quasi non alias adire inferos posset, arcentibus cum longe anima-
 bus sepulcorum, 360. 615. T. 383. 615. P.
 Paulus Apostolus Romae per Neronis fauicium sanguinam
 Christianum seminavit, 37. 329. T. continens sicut non coniugam
 Christianus, 195. 20. T. 196. 20. P. 198. 15. T. 614. 15. T. 662. 24. T. 666. 24.
 P. 670. 13. T. 676. 13. P. 672. 59. 60. T. Ioannis exitu coronatus,
 240. 214. T. 261. 214. P. nempe gladio sicuti Ioannes baptista. Ibidem
 P. eius omnes Epistolae communem & eundem titulum ha-
 bent, gratiam & pacem, 565. 65. T. 580. 65. P. Romae ciuitatis Ro-
 manae consequitur natiuitatem per martyrium, 598. 117. T. 506.
 117. P.
 Paupertina, 448. 92. T. 457. 92. P.
 Pauus, 6. 45. T. 11. 45. P.
 Pax orbis, 5. 13. T. sub Augusto Caesare, 9. 13. P. Pacis ius
 communicabatur per Ecclesias, 220. 16. T. 226. 16. P. 237. 123. T.
 253. 123. P. 239. 187. T. quam haeretici passim cum omnibus mis-
 cent, 241. 257. T. 266. 257. P. Episcopi Romani dabant & reuocabant,
 606. 7. 10. T. 617. 7. & 10. P. quae poenitentibus dabatur,
 136. 12. T. 138. 12. P. 239. 172. T. 256. 172. P. à Martyribus, ibidem
 725. 192. P.
 Peccatum actuale nisi malum factum dici non meretur, 118.
 9. T. eorum quaedam carnalia, quaedam spiritalia, 118. 11. vsque
 14. T. 123. 11. 12. 12. 4. 13. P. corporalia in facto, spiritalia in animo,
 166. 12. T. voluntas enim facti origo; non enim nisi voluntate
 delinquitur, 118. 13. T. 12. 5. 13. P. quae principalis est ad culpam; &
 ne tunc quidem liberatur, quom aliqua difficultas perpetratio-
 nem eius intercipit, ibidem excusantur si qua casu aut neces-
 sitate contingant, ibidem non autem ignorantia, ibidem & 119.
 23. T. 124. 23. 124. 24. P. nec licet saluo metu & fide peccare, 119.
 27. T.
 Peccatum originale, quo homo in mortem datur, exinde to-
 tum genus de suo semine infectum suae damnationis traducem
 fecit, 88. 12. T. 142. 34. T. 142. 35. T. 146. 34. P. de Eua tractum, 183.
 3. T. 176. 3. P.
 Peccata media quaedam, & alia modica, 705. 13. T. 717. 13. P.
 irasci, aut verecundia aut necessitate mentiri, 714. 170. T. 724.
 170. P.
 Peccata principalia, homicidium, odium, auaritia, adulteri-
 um, 142. 39. 40. T. 147. 40. P. mortem adferentia eadem ipsa, &
 idololatria, stuprum, fraus, ebrietates, eaque exitiosa, & deora-
 toria salutis, 170. 1. 2. 3. 4. T. capitalia etiam, idololatria, blasphem-
 ia, falsum testimonium, 505. 100. 533. 100. P. punit ea Deus pa-
 terna in nepotibus, peccata patrum sequentibus, 636. 4. T. ea et-
 iam dicuntur maxima, & quae culmen criminum teneant, inter
 quae etiam fornicatio, 705. 13. T. 717. 13. P. negatio, & omnis vio-
 latio templi Dei, 714. 171. T. 724. 171. P.
 Peccudes omnes colebantur pro Diis, 32. 237. T. 67. 237. P.
 Pecus pro oue, 598. 102. T. 604. 102. P.
 Pelasgi, 5. 14. T. 9. 14. P.
 Peloponnesum occupauit Hereulea posteritas, 6. 38. T. 10. 38.
 P. Menidae, 352. 373. T. 378. 373. P.
 Pelusiis ludis tinguebantur, 277. 34. T. qui celebrantur Isidi,
 286. 34. P.
 Pendere sententiam, 411. 134. T. 431. 134. P.
 Pentecoste, 173. 110. T. 180. 110. P. pro toto tempore Paschali,
 ibid. à die Paschae in Pentecosten immunitate gaudemus ieiunii,
 & de geniculis adorationis, 206. 38. T. 212. 38. P.
 Penula, 23. 77. T. 60. 77. P.
 Pepli, 7. 93. T.

Percaſſum, pro in caſſum, 713.150. T. 723.150. P.
 Perductores, 50.558. T. 84.558. P. lenonum famuli, ibi-
 dem.
 Peregrinus ſerogo immiſit, 137.51. T. Philoſophus apud Pi-
 ſas anno Imperii M. Antonini Veri V. 140.51. P.
 Perennare, 119.21. T. 124.21. P. 418.302. T. 438.
 302. P.
 Pergula, 317.53. T. 325.53. P.
 Penicilitatus, 239.74. T. 306.74. P. 351.354. T.
 Pericelis, ſive pericelium, 191.81. T. 194.81. P.
 Perſe, 243.319. T.
 Perpes, 34.261. T. 70.261. P.
 Perpetrabile, 235.8. T. in bonam partem, 202.8. P.
 Perpetua Martyr forſiffima, 360.612. T. 387.612. P.
 Perſæ ex Scythiſ, 6.34. T. 10.34. P. Idem cum Parthiſ, ibid.
 cum matribus miſcebantur, 24.141. T. 62.141. P. ſolem adoran-
 tem ipſum vbique habentes in ſuo clypeo, 33.246. T. 69.
 246. P.
 Perſecutio Chriſtianorum initium fortita à domeſticorum
 tormentis, 17.6. T. 55.6. P. per Antiftites Romanos ſub Seue-
 ro, 17.2. T. 56.2. P. eius dedicator primus Caſario gladio
 ferocius Nero, 23.59. T. 59.59. P. tentauit & Domitianus, ſed
 captum reſtreſſit reſtitutus quoſ relegauerat, 23.60. T. 59.60. P.
 tales ſemper iniuſti, impij, qui pes, ibid. truces, vaſi, demen-
 tes, 23.65. T. etiam Traianus ex parte fruſtratus eſt, vetando
 inquiri Chriſtianos, 18.24. & 23.66. T. 59.66. P. eam nullus
 Veibaſianus, nullus Pius, neque etiam inſitio Imperii Seuerus im-
 preſſit, 23.67.69. 70.71. T. 59.67.69. P. 59.71. P. eam M.
 Aurelius Imper. poſt Germanicam ſitum Chriſtianorum militum
 precationibus impetrato imbri diſcuſſam palam diſperſit, 23.
 64. T. 59.64. P. ſicuti etiam antea Tiberius comminatus peri-
 culum acculatoꝝ, 23.58. T. 58.58. P. Iudæi primi diſcipu-
 los inſecuti ſunt, 37.329. T. nulli magis depoſitulatoꝝ
 Chriſtianorum quam vulgus, 45.471. T. 79.471. P. quod
 Chriſtianos inuadit lapidibus & incendiis, nec mortuis parcit,
 de requie ſepultura auellit, diſſecat, diſtrahit, 46.484. 485.
 486. T. aduerſus ſanguinem innocentium conclamabant, 48.
 52. T. Chriſtianos ad leonem, 48.523. T. quum ſub discrimi-
 ne capitis pro veritate certamus, ea victoria gloriã habes placen-
 di Deo, & prædam viuendi in æternum, 55.617. T. 86.617. P.
 plures efficiuntur quo plures occidunt, ſemen eſt ſanguis Chri-
 ſtianorum, 55.629. T. 86.629. P. ſententis acceptis gratias
 agebant, 55.634. T. Scapula perſecutor fidei, 91.1. T. 92.1.
 Carthagini, 95.49. T. 107.49. P. nulla ciuitas impune latura
 Chriſtiani ſanguinis effuſionem, 92.12. T. 93.12. P. quod pro-
 bat exemplis Hilariani præſidis, 92.13. T. 93.13. P. & ſignis vari-
 ſis, 92.13.14. 15. T. 93.13.14. 15. P. Vigellii item Saturnini,
 qui primus in Africa perſecutor lumina amiſit, 92.17. P. 92.17.
 P. Claudii Herminiani in Cappadocia vaſtati peſte, quum vi-
 uis vermibus bulliſſet, qui cogito errore ſuo pene Chriſtiani-
 us deceſſit, 92.18.19. T. 93.18. P. Cæciliæ Capelle in exitio
 Byzantino, 92.20. T. 93.20. P. Præſides conſtantiores diſſi-
 mulauerunt ab huiusmodi cauſis, 94.22. T. vt Cincius Seue-
 rus, 92.23. T. 94.23. P. Vetronius Candidus, 92.25. T. 94.
 25. P. Alper, 92.26. T. 94.26. P. Pudens, 92.27. T. 94.27.
 P. ipſe etiam Seuerus pater Antonini, 92.32. T. 94.32. P. &
 Antoninus, 92.36. T. 94.36. P. & 38. ibidem. Marcus quo-
 que Aurelius, 92.39. T. 94.39. P. cremabantur in Africa Chri-
 ſtiani, 92.41. T. 94.41. P. à Præſide Legionis & Mauritanie
 vexabantur gladio tenui, ſicut à primordio mandatum eſt anim-
 aduerſi in huiusmodi, 92.43.44.45. T. 94.43.44.45. P. Arius
 quoque Antoninus in Aſia perſecutionem moderatus eſt, 92.
 47.48. T. 95.47. P. Chriſtiani parens ob nimiam multitudi-
 nem, ibid. quotidiani in illos leones expoſtulabantur, 156.
 196. T. 168.196. P. perſecutores Domini nominis præſides,
 156.212. T. 169.212. P. & populus clamans Chriſtianos ad leo-
 nem, 412.177. T. 433.177. P. in Africa non magna perſecutio
 viuente Seuero, 592.12. T. 600.12. P.
 Perſeuare, 142.32. T. 146.32. P.
 Perſeus inter ſidera deliniatus, 569.69. T. 603.
 69. P.
 Perſonatorum opus, 255.181. T. 167.181. P.
 Pertere, pro extendere, 100.103. T. 111.103. P.
 Pertinax Imperator ab armatis palatium irruentibus occi-
 ſus, 45.476. T. 80.476. P.
 Pertractus vita, 129.20. T. 133.20. P.
 Peſſimus, 32.225. T. 67.225.
 Petrus Apoſtolus Romæ per Neronis ſcruitium ſanguinem
 Chriſtianum ſeminauit, 37.329. T. Romæ adificandæ Eccle-
 ſiæ petra, 238.134. T. 254.134. P. Petrus paſſionis Dominicæ
 adæquatus, 240.214. T. 261.214. P. in Tiberi tinxit, 277.
 26. T. 285.26. P. à Paulo reprehenſus, non de fidei prædicatio-
 ne, ſed conuerſationis modo cum Iudæis, 238.138. vſque 147.
 T. 254.138. vſque 255.147. P. 450.133. vſque 140. T. 459.133. vſ-
 que 140. P. 502.23. vſque 28. T. 530.23. vſque 28. P. 563.28.29.
 T. 578.28.29. P. illi Petro nomen mutatum de Simone ob vi-
 gorem fidei, 508.162. T. 536.162. P. quodque adſcrauit Chri-
 ſtus de figuris ſuis, illi peculiariter nomen communicauit, ibid.
 164. T. pro omnibus reſpondit: Tu es Chriſtus, 514.302. T.
 543.302. P. ei & Eccleſiæ per eum clauſes cœli reliquit Domi-

nus, 569.73. T. 603.73. P. Romæ cruci aſtringitur, 598.117.
 T. 605.117. P. ſuper illum adificata Eccleſia, 672.58. T.
 678.58. P.
 Phancroſeis, 239.176. T. 330.176. P. 243.322. T.
 Phantaſmata Caſtorum, & aqua cribro geſtata, nauis cingulo
 promotâ, barba tactu trufata, 39.354. T.
 Pharus, 120.78. T. 127.78. P.
 Phœ, 317.90. T. 326.90. P.
 Philippi Macedoniſ de Olympiade vxore ſomnium, 357.499.
 T. 383.499. P.
 Philippi, Macedoniæ ciuitas, 240.210. T. 260.210. P. 358.
 509. T.
 Philoſophia multipartita in ſuas hæreſeis, varietate ſectarum,
 inuicem repugnantium, ex qua hæreſeis ſubornantur, 235.38.
 vſque 53. T. 247.36. vſque 248. 53. P. pulſabat ſalutem, licet non
 adæq. veritatem, 400.9. T. eius nomine ab Apoſtolo omnes
 damnantur hæreſeis, 576.302. T. 590.302. P.
 Philoſophus in purpura, 782. T. Ariſtippus, 12.82. P. ſeri-
 catus, & crepidam aratus, 7.33. T. Empedocles, 13.83. P. Philo-
 ſophi contumelioſi in Deos, 31.211. T. profitentur innocen-
 tiam, iuſtitiam, patientiam, ſobrietatem, pudicitiam, 51.572.
 T. mimice adſcraunt veritatem, & adſcraundo corrumpunt glo-
 riam captantes, 51.575. T. Græciæ diſcipuli, famæ negotiato-
 res, veritatis interpolatoꝝ, 52.589. T. 85.589. P. eiecti ſunt à
 Thebanis, Spartiatis & Arginis, 52.591. T. 85.591. T.
 Philumene virgo, cuius ſignis & præſtigis Apelles inductus
 nouam hæreſim induxit, 235.35. T. 246.35. P. 355.431. T. 380.
 431. P. 391.53.54. T. 399.54. P. 408.73. T. 439.73. P.
 Phœnices in Africam, 6.35. T. 10.35. P. 352.373. T. 378.
 373. P.
 Phœnix, ales Orientis peculiaris ex Arabia, de ſingularitate
 famoſus, de poſteritate monſtruoſus, qui ſemctipſum lubenter
 funerans renouat, natali ſine decedens atque ſuccedens iterum,
 410.104.105. 106. T. 430.104.105. 106. P. 641.5. T. 643.
 5. P.
 Phryges Romanos patiunt, 6.36. T. 10.36. P. eorum debella-
 trix Græciâ, 41.398. T. Chriſtiani facti, 98.33. T. 106.33. P.
 pictas veſtes inſuebant, 183.10. T. 185.10. P. tam quam timi-
 dos Comici illudunt, 348.265. T. Italiam occupant, 352.
 373. T. 378.373. P.
 Phryne, ſcortum Diogenis, 31.199. T. 52.579. T. 84.
 579. P.
 Phylira, 6.53. T. 11.53. P.
 Phylon, 7.79. T. Ptolomæus Ægypti Rex ſenior, 13.
 79. P.
 Pigmæntæ, 191.84. T. 194.84. P.
 Pileus libertatis ſeruorum inſigne, 202.24. T. 146.24. P. 155.
 169. T. 148.169. P.
 Piplare, 319.192. T. 331.192. P. 675.125. T. 381.
 125. P.
 Piſces, ſanctorum cibis, 448.98. T. 457.98. P.
 Piſo Conſul, 24.88. T. 60.88. P.
 Piſtis, Æon Valentini, 312.20.1.317.83. T. 326.
 83. P.
 Placibilis, 420.340. T. 440.340. P.
 Plagiator, 451.162. T. 460.162. P.
 Planus, pro impoſtore, 482.42. T. 492.42. P.
 Plaſtica, 155.157. T. 148.156. P. 199.15. T. 192.
 15. P.
 Plato à Dionyſio ventris gratia venditur, 52.586. T.
 85.586. P. in Timæo aliter translatus quam hodie, 374.264. P.
 omnium hæreticorum condimentarium, 349.300. T. 375.300. P.
 P. facundia inſignis, 353.383. T. 378.383. P. egyptus in ſomnis
 apparuit Socrati demulcens homines, 358.514. T. 383.514. P.
 per ſomnium vita exceſſit, 359.581. T. 386.582. P.
 Platonici, 21.42. T. 57.42. P. eorum de Deo opinionēs, 52.
 592.593. T. 85.593. P. eorum forma, 235.39. T. 247.39. P.
 Pleroma Valentini, 242.315. T. vniuerſitas, 317.70. T. 325.
 70. P. 347.241. T. 373.241. P.
 Plinius caſtigatus, 12.101. P. 57.40. P. 210.1. P. 213.55. P. 370.
 179. T.
 Plurimum, pro vt plurimum, 516.364. T. 545.364. P.
 Pluto Iouis frater, gladiatorum mortuorum cadauerum cum
 mallo deducere ſcribitur, 32.228. T. 67.228. P.
 Pluuia, ſidera, & lumina, ante Saturnum & Saturniam gen-
 tem, 29.165. T.
 Ploſ, 473.50. P. adflatum ſignificat, 465.50.51. T. 473.
 50.51. P.
 Pœnæ Martyrum, crux, ſtipes, patibulum, vngulæ, beſtia,
 ignes, metalla, in inſulas relegant, 30.177. & 178. 179. 180. 181.
 182. T. 64.177. P. 43.445. T. 78.445. P. lapides, 46.484. T.
 ad leonem, ad leonem, 55.628. T. & exquiſitor quæuis cru-
 delitas, ibid. 629. T. ignes, 92.41. gladius, ibid. 45. T.
 ibid. 48. T. 137.46. T. 140.46. P. fulſtes, in carcere eſuries, 592.
 12. T. 600.12. P. ad probationem ſeruorum Dei inſiguntur,
 683.10. T. 687.10. P. aut ad coronam, aut ad præmia conſequen-
 da agonis inſtar, 683.15.16. T. 688.15. 16. P. non ergo ſuppli-
 cia ſunt peccatorum, 687.10. P.
 Pœnale, 184.40. T. 186.40. P.
 Pœnicum, pro Carthaginienſi, 519. T.

Pœnitentiæ adfertores adu. Montanum & Nouatian. 122.1. P. quam quum vnica post baptismum scribunt, de publica pœnitentiâ loquuntur, ibid. alioqui frequentem pœnitentiã agnoscetes etiã culpã mortalium, ibid. etiã confessionem secretam, secundam pœnitentiã partem, necessariã adferentes, 122.1. P. quam pœnitentiã publicã quibus oportet infligere, tractant libri Pœnitentiales Theodori, Bedæ, Hrabani apud Latinos, & Græcorum SS. Basilii & Petri Alexandrini, ibid. ad quod presbyter Pœnitentiales constituebatur, quem, non vero confessionem priuatã, abrogauit Nectarius, ibid. remansit tamen eius vestigium in initio quadragesimæ multis in Ecclesiis, 122.1. P. Pœnitentiã gentes appellabant passionem animi, quæ veniat de offensa sententiã prioris, etiã in benefactis eam agnoscetes, 118. 2. 3. 4. T. 123. P. sed vera pœnitentiã malorum & delictorum, 118. 5. T. 122. 5. P. quæ timorem Domini coniunctum habet, 118. 6. T. quem vocamus contritionem, vtpote primam pœnitentiã partem, 202. 6. P. eam Deus dedicauit in Adam, 118. 8. T. eius baptismum præire iussit in Ioanne baptizatore, eius bonum salus hominis & criminum abolitio, 118. 9. T. tam spiritualium quam carnalium, 118. 11. & c. T. 123. 11. P. tam voluntatis quam facti, ibid. quibus omnibus Deus veniam per pœnitentiã spondit, sicuti ex scripturis probatur, 118. 14. & seq. 18. & c. T. 124. 14. & seq. P. ad quam obtinendam omnia & singula grauiora peccata confitentur, 124. 14. P. quam amplexamur vt naufragus alicuius tabulæ sedem, 119. 19. T. 124. 19. P. eam Deus non præcipit tantum, sed etiã hortatur, 119. 21. T. post eam peccata non iteranda, 119. 22. & c. T. 124. 22. & c. P. per eam Domino satisfacimus, 119. 26. T. 124. 26. P. quibus verbis satisfactio tertia pœnitentiã pars probatur, ibid. eorum penitentia non fidelis, qui dicunt satis Deum habere, si corde & animo suscipiatur, licet actu minus fiat, 119. 27. T. 124. 27. P. quam etiã Audientes, id est, Catechumeni agere debent, 119. 28. 29. 119. 30. & c. T. 124. 28. & c. 125. 36. vsque 47. P. etiã secundæ penitentia mentio, 120. 41. 42. & seq. T. 125. 41. vsque 47. P. iteratæ enim valetudinis iteranda medicina, 120. 46. T. ad eam sub comminationibus monet Deus, 120. 47. & c. T. 125. 47. vsque 52. T. P. etiã publicæ actus pœnitentiã administrandus, 121. 52. T. & seq. qui Græco vocabulo exomologesis est, 121. 53. T. 125. 53. P. quæ delictum Domino primum confitemur, 121. 54. T. 126. 54. P. sacco & cineri incubamus, 121. 56. T. 126. 56. P. animum moribus deicimus, 121. 57. T. 126. 57. P. inde presbyteris aduoluimur & adgeniculamur, 121. 58. T. 126. 58. P. à quibus absolui, 121. 62. T. 127. 62. P. qui hanc publicationem sui suffugiunt, aut de die in diem differunt, cum erubescencia sua pereunt, 121. 59. T. 126. 59. P. nam etsi quid humanæ notitiæ subdixerimus, non tamen Deum celabimus, 121. 61. T. Miserum quidem pœnitentiã satisfactio securi, & quasi pulueris alicuius mordacitate cruciari, sed ea per insuauitatem medentur, 121. 62. T. Nullis itaque corporis incommodis deterri debemus à pœnitentiã, 121. 63. & c. T. 127. 63. & c. P. multo minus in delictis perseuerare debemus, ibid. Omnia hæc metus gehennæ æternæ sperare debet, 121. 71. & c. T. 127. 71. & c. P. maxime quum à Domino instituta sit, 121. 76. T. 127. 76. P. delictum omni satisfactionis habitu expiandum, 183. 4. T. 185. 4. P. nobis gratulandum, si non publice confitemur iniquitates nostras, simul & de pristinis satisfacimus, confictatione carnis & spiritus, 280. 136. 137. 138. T. 292. 136. 137. 138. P. Pœnitentiã omnis confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto, 393. 83. T. 401. 83. P. sacramentum, 241. 239. 241. T. 263. 241. P. appendices huius officii sordes, 408. 79. T. 429. 79. P. in Græco sono *μυστήριον* pœnitentiã nomen, non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est, quam & apud Deum agnoscimus, 470. 165. 166. T. 478. 165. 166. P. sacramentum, 241. 241. T. 369. 241. P. ad pœnitentiã etiã pertinet lauacri abstinentia, & aridus vitus, 692. 12. T. 698. 12. P.

Pocæ dedecoratores deorum, 31. 207. T. Lyrici, ibid. Tragici & Comici, ibid. 210. T. 66. 210. P. ærumnas vel errores alicuius Dei præstantur, ibid. T.

Polluctor, 31. 197. T. 66. 198. P. 595. 51. T.

Polluctores Herculæ decimarum, 48. 513. T. à pollucendo, 81. 513. P. 170. 6. T. 176. 6. P.

Polycarpus Smyræorum Episcopus ab Ioanne collocatus, 239. 185. T. 218. 185. P.

Polycrates Samius de felicitate celebratur, 29. 173. T. ei filia crucem propicit, de solis vngue & lauacro Iouis, 358. 510. T. 383. 510. 511. 512. P.

Pompa proprie nomen vnde accepit, 153. 61. T. 160. 61. P. 172. 78. T.

Pompaticus suggestus, 153. 61. T. 160. 61. P.

Pompei, ciuitas Campaniæ deusta, 527. T. 10. 27. P. 49. 536. T. 83. 536. P.

Pompei trina aræ in Africa, 512. T. 9. 12. P. eius sublimitas, 29. 173. T. quum Ierusalem cepisset, templumque adisset speculandis Iudaicæ religionis arcanis, nullum illic reperit simulacrum, 32. 235. T. 67. 235. P. neque Licinius Crassus, neque Titus Cæsar, ibid. Iudæam vsurpauit, 708. 70. T. 719. 70. P.

Ponti incolæ Christiani, 98. 35. T. 107. 35. P. eius portus Mithridates, 357. 506. T. 383. 506. P. Euxinus vocatur, quum tamen inhospitalis sit, eam gentes ferocissimæ in plaustris inhabitant, sedes incerta, vita cruda, libido promiscua, & pluitum nuda;

parentum cadauera cum pecudibus cæsa conuorant; fœminæ vbera excludunt, penum securibus faciunt, malum militare quam nubere. Duritia de cælo quoque, dies nunquam patens, sol nunquam liber, vnus aer, nebula, totus annus hybernum, omne quod flauerit, aquilo est, 445. 4. vsque 9. T. 454. 4. 5. 6. 7. 8. P.

Pontifices gentilium, 42. 416. T. 70. 416. P. Summum Pontificem in vnis nuptis statabauit, 241. 247. 248. T. id est Flaminem dialem, 264. 247. P. 664. 65. T. 669. 65. P. 676. 131. T. 682. 131. P.

Popularitas, 352. 374. T.

Porro, seu pro Quitites, 318. 176. T. 330. 176. P.

Portare Græci etiã pro eo solent ponere quod est tollere, 504. 85. T. 533. 85. P.

Portenta, 35. 298. T. 72. 298. P.

Porricus Atticæ, 87. 4. T. 89. 4. P. Stoæ nuncupatæ, 248. 51. P. 576. 303. T. 590. 303. P.

Portionale, 221. 30. T. 227. 30. P. 424. 397. T. 442. 397. P. 694. 50. T. 700. 50. P.

Possessionum distributionem Deus ordinauit, 184. 69. T. 187. 69. P.

Posthumare, 35. 282. T. 71. 282. P. 419. 319. T. 439. 319. P.

Posthumus, 672. 43. T. 678. 43. P.

Postremissimus, 183. 3. T. 191. 3. P.

Præcipitare, 38. 346. T. 73. 346. P.

Præconis vox, 30. 194. T. 65. 194. P.

Præcoquam, 483. 54. T. 492. 54. P.

Prædicare, pro prædicere, 684. 45. T. 689. 45. P. 686. 94. T. 691. 94. P.

Prægnantes sibi nonnumquam videntur mulierculæ, aut sanguinis tributo, aut aliqua valerudine inflatæ, 484. 77. T. 493. 77. P.

Prægnatus, pro imprægnatione, 100. 101. T. 110. 101. P. 390. 12. P. 398. 12. P.

Præiudicari adulterii, 675. 106. T. 681. 106. P.

Præmeditatorum, 693. 35. T. 699. 35. P.

Præmia obseruantibus præcepta Dei, vitæ æternæ retributio, 34. 260. T. 70. 260. P.

Præparatura, 512. 257. T. 540. 257. P.

Præputiatio, 56. 58. T. 579. 58. P.

Præscriptio, 142. 27. T. 146. 27. P. 234. 1. T. 244. 1. P.

Præsides Ecclesiæ Episcopi, 47. 503. T. 81. 503. P. 196. 46. T. 197. 46. P.

Præstans, pro liberali, 516. 374. T. 545. 374. P.

Præstantia in malam partem, 119. 18. T. 124. 18. P.

Præstructum, 6. 50. T. Præstruere, 296. 52. T. 305. 53. P. 407. 34. T. 427. 34. P.

Præsumere, 19. 27. T. 57. 27. P.

Præsumptio, impedimentum timoris, & proinde salutis, 188. 10. T.

Præter, pro præterquam, 23. 79. T. 60. 79. P. 319. 222. T. 332. 222. P.

Prætextæ, 174. 136. T. 181. 137. P. ibidem. vtrouique 99. & 100.

Prætorium, 7. 98. T. 13. 98. P. 92. 19. T. 93. 19. P.

Prætor in Circensibus mappam mittebat signum, vt è carceribus exiret, 154. 142. 143. T. 165. 142. 143. P.

Præxas de iactatione Martyrii inflatus, primus ex Asia hoc genus peruersitatis entulit Romanæ humo, vt diceret ipsum Deum patrem esse Iesum Christum; quod quum etiã in Africa superseminallet, traductus dehinc cauetur de emendatione sua, exinde silentium, ita aliquandiu per hypocrisis latitauit, sed postea denuo erupit, 617. 1. P. 606. 5. 6. 13. 14. 16. 17. T. 617. 5. 6. 13. 14. 15. 16. 17. P.

Præcario vti, 515. 332. T. 544. 332. P.

Presbyterorum ordini coniugati adscripti, sed illis numquam permillum ne apud Græcos quidem uxorem ducere, 195. 1. P. eorum sacerdotalia munia etiã laicis hæretici iniungunt, 666. 39. P.

Priami clades, 34. 280. T. Troianum excidium, 71. 280. P. 354. 414. T. 379. 414. P.

Priapus tæniis coronabatur, 207. 68. T. ex iis quæ etant hortensia, 214. 68. P.

Priennenses, 52. 583. T. 85. 583. P.

Primatus, 351. 351. T. 377. 351. P.

Principales personæ, 92. 50. T. solemnitates, 209. 176. T. 218. 176. P. 514. 321. T. 543. 321. P.

Principalia recepta, 22. 51. T. 58. 51. P.

Principalitas, 239. 180. T. 257. 180. P.

Principibus suis lingua Romana in spectaculis suis non parcebat, 45. 466. 467. T. 79. 467. P. 154. 144. T. 165. 144. P.

Principium inceptions initium, 297. 66. T. 305. 66. P. ibid. 69. 70. 72. T. P.

Principium, pro principatu, 297. 67. T. 305. 67. P.

Principium mandata, 19. 30. T. 57. 30. P.

Priscilla & Maximilla Montani sectatrices, 606. 7. 8. 717. T. 7. 8. T. 692. 7. T. 698. 7. P.

Priscinus nondum Christianus in martyrii defecit, 696. 76. T. 701. 76. P.

Pro auspice, 569.63. T. 603.63. P. 311. P. 317.57. T. 325.57. P. 1.
 Proarcha, alter Æon Valentini, 314. P. 321.377. T. 338.377. P. 1.
 tem alius Æon Valentianorum, qui & Monotes, 374. P. 321.
 387. T. siue singulariter, ibidem T. 339.387. P.
 Probari, pro approbari, 321.384. T. 339.384. P.
 Probolæ, 234. 304. T. 270. 304. hæc. 4. P. prolaciones siue e-
 missiones, 370. P. 317.68.69. T. 325.68.69. P. 608.55.57. T. 619.55.
 57. P.
 Procedere, 190. 64. T. 194.64. P.
 Processiones, 174. 122. T. 181.122. P. 201.25. T. 199.25. P. 241.
 285. T. 268.285. T.
 Proclium, 198.5. T. 202.5. P.
 Proconsul, 136.16. T. 138.16. P.
 Proculus Romulum Deum mentitus est, 37. 328. T. 73.328. P.
 503.61. T. 532.61. P.
 Proculus Torpation Christianus, qui Seuerus Imperatorem
 per oleum aliquando curauit, 92.33.34.35. T. 94.33.34.35. P.
 Procurare, cum Datio, 92.34. T. 94.34. P. 319.258. T. 333.258. P.
 411.136. T. 431.136. P.
 Prodigia, orbis totus aquis obfusus. Delos merfa, Samo ex mari
 arena, insula Platonis in Atlantico euanuit, Sicilia insula ex con-
 tinente, Sodoma & Gomorra cinis omnia, Vulsinii Tusciae de
 cælo deusta, Pompei Campanie oppidum ex montium incendio,
 Asia etiam non secunda de soli ingluuie, & Africa semel voragine
 passa, 5.2.4.25.26.27.28. ac 29. T. 10.2.4.25.26.28. P. terræ vorant
 vrbes insulas maria fraudant, externa atque interna bella dilani-
 ant, fames & lues & locales quæque clades & frequentia morti-
 um vastant, officia temporum & elementorum munia exorbi-
 tant, monstris & portentis naturalium forma turbatur, 35.296.
 267.298. T. 72.296.297.298. P. deliquium solis in morte Domi-
 ni, relatum in archiuis gentium, 37.32.4.325. T. 72. 324.325. P. Ti-
 beris ascensus in mœnia, Nilus in arua: si cœlum fœtur, si terra
 mouit, fames, lues, 48.52.2.523. T. Hierapolis, Delos, Rhodos, &
 Coo insula multis cum milibus hominum pestum abierunt, 48.
 525.526.527. T. 82.525.526.527. P. maior insula Asia & Africa At-
 lantico mari erepta, 82.528. T. eadem quam nunc Orbem nouum
 appellamus, iam denuo inuenta, 82.528. P. mare Corinthium ter-
 ræ motus ebbit, & vis vndarum Lucaniam Italæ abscisit in Si-
 cilia nomen relegauit 48.529.530. T. 82.529.530. P. totum orbem
 diluuium aboleuit, Sodoma & Gomorra igneus imber exuffit,
 sicuti etiam Volsinios & Pompeios 48.532.532.533.534.535.536. T.
 83.531.533.534.535.536. P. cataclysmus orbis 92.13. T. 93.13. P. mes-
 ses in Africa non fuerunt, ibidem T. ignes super mœnia Carthagi-
 nis pependerit per noctem, 92.14. T. 93.14. P. sol in conuentu
 Vticensi, extincto pene lumine, non potuit ex ordinario deliquio
 hoc pati, positus in suo hypsomate & domicilio, ibid. 15.16. T. P.
 fumariola quædam tales flammularum ictus suscitantes, vt proximi-
 mæ vrbes, aut iam nullæ extant, aut idem sibi de Deis sperant,
 121.72. T. 127.72. P. montes ignis intrinsecus fœti, ibidem 73. in
 Orientali expeditione, ethnicis quoque testibus, in Iudæa per dies
 quadraginta, marutinis momentis ciuitas de cælo pendit,
 omni mœniorum habitu euanescente, de profectu diei, 489.193.
 T. 499.193. P.
 Profitebantur Veteres apud acta sibi natos esse filios, item
 metes pro vestigialibus, 50.556. T. 84.556. P.
 Profigare, 571.206. T. 815.206. P.
 Proma, 201.30. T. 201.30. P.
 Prometheus verus Deus, qui seculum certis temporum dispo-
 sitionibus ordinauit, 70.259. P. 445.16. T. 454.16. P.
 Promotio, 241.283. T. 268.283. P.
 Pronuba vniura, 664.64. T. 669.64. P.
 Pronuntiatio, Æon Heracleonis Valentini, 243.
 317. T.
 Prophetæ de officio præfandi vocantur, voces eorū & virtutes
 ad fidem diuinitatis in thesauris literarum manent, 34.293. T. 70.
 293. P. extrēmissimi eorum non retrofiores primoribus sapienti-
 bus, & legiferis, & historicis, 35.283. T. 71.283. P. Propheticus mo-
 dus futura prædicit, 221.36. T. 227.36. P.
 Profelytus, 95.1. T. 95.1. P.
 Prospex, 89.23. T.
 Prostrubula, pro meretricibus, 154.149. T.
 Protelate, 199.20. T. 124.20. P. 514.300. T. 542.300. P.
 Protogenes, Æon Valentini, 311. P. 317.67. T.
 Protoludere, 209.200. T. 226.200. P.
 Prouinciam nouam adire, 319.240. T. 333.240. P.
 Prudentius Tertullimitatur, 149.99.103. P.
 Psalmi pene omnes Christi personam sustinent, filium ad pa-
 trem verba facientem repræsentant, 601.71. T. 620.71. P.
 Pseudippus de Platonis schola in adulterio petiit, 52.580. T. 84.
 580. P.
 Ψυχή apud Græcos, anima, 369.146. P. 350.334. T. 376.334. P. à
 refrigeratione dicta, ibidem, 334. T. P. 351.353. T.
 Pnychici, id est animales, 514.325. T. 543.325. P. 606.17. T. 618.
 17. P. 670.1.3.4. T. 676.1.3.4. T. 673.87.674.95. T. 680.95. P. 675.
 120. T. 681.120. P. 692.2. T. 698.2. P. 704.8. T. 716.8. P. 709.85. T.
 720.83. P.
 Pubertas à quarto decimo fere anno, vnde & iura ciuilia ab-
 hinc agendis rebus adtemperant, 355.442. T. 381.442. P.
 Publicari, 685.70. T. 690.70. P.

P. Crassus per risum mortuus est, 359.582. T. 386.582. P.
 Pudicitia flos morum, honor corporum, decor sexuum, in-
 tegras sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, præ-
 iudicium omnis bonæ mentis; quamquam rara nec facile perfec-
 ta, vixque perpetua; tamen aliquatenus haberi potest, si natura
 præftruxerit, si disciplina persuaferit, si censura compresserit, 704.
 2. T. 716.2. P. Sæculi autem pudicitia, quia vana, non prodest apud
 Deum, ibidem 3.4. T. P.
 Pugillatus, 156.208. T. 168.208. P.
 Purgatorius ignis, in quo modica delicta mora resurrectionis
 expendantur, 354.424. T. 380.424. P. vbi opus per ignem proba-
 bitur, 566.93. T. 581.93. P. 595.45. T. 601.45. P.
 Purpura de mari, vellus ex conchis, 6.56. T. 11.56. P. purpura sac-
 erdotum idolorum, 154.113. T. 164.113. P. insignis dignitatis apud
 Ægyptios & Babylonios, 174.132.136. T. 181.132.136. P. sicut
 ingenuitatis apud barbaros, 174.139. T. 181.139. P.
 Pusillitas, 296.51. T. 305.51. P.
 Pato, pro æstimo ita esse, 412.163. T. 432.163. P.
 Pyctes, 358.515. T. 383.515. P. 594.41. T. 601.41. P.
 Pyrrhus piscator, 352.363. T. 377.363. P.
 Pyrrhus deceptus ambiguitate oraculi Apollo Pythius, 39.351.
 T. 74.351.353. P.
 Pythagoras apud Tyrios tyrannidem adfectat, 120.583. P. De-
 us illi ex numeris, 52.592. T. eius sententia, hominem fieri ex
 mulo, colubrum ex muliere, 53.606. T. 61.121. P. & rursus in be-
 stias reformari, ibidem vt reciduarum animarum probaret, mortem
 simulauit, sub tertaneo latuit septenio, illic se patientia dam-
 nans, vnica matre conscia, & vbi satis visus est corpulentiam in-
 terpolasse, de adytis fallacia emersit, vt ab inferis redditum crede-
 retur, dicens se primo fuisse Æthalidem, inde Euphorbum, Pyr-
 rhum piscatorem, & Hermotimum, 351.360. vsque 366. T. 377.
 360. vsque 366. P. tam imbellis, vt prælia Græciæ vitans Italia
 maluerit quietem, Geometriæ, & Astrologiæ, & Musicæ deuotus,
 339.379. T. ab animalibus abstinebat, ne per fabalia quidem
 transeundum, discipulis suis tradidit, 352.380.381. T. 378.380.381.
 P. hinc & Pythagorici fabam respuunt, 358.546. T. 384.546. P.
 Pythagorici, 21.42. T. 57.42. P.
 Pythius, 39.352. T. Apollo Delphicus, 73.350.351.353. P. 130.53.
 T. 135.53. P. dæmon, 34.114. T. 363.14. P. illi consecrati Pythici a-
 gones, 82.7.41. T. 83.7.41. P.
 Pythionici spiritus, 352.369. T. 377.369. P. 361.638. T. 388.638.
 P. ventiloqui, 517.395. T. 546.395. P.

Q

Q Vadrigari, 155.171. T.
 Quadrigas primus Erichthonius iuauit, 153.85.86. T. 162.
 85.86. P.
 Quæstoris adnotatio, 30.194. T. 65.194. P.
 Quæstuarus, 157.216. T. 216. P.
 Quæstura, 154.120. T. 164.120. P.
 Quam, pro magis quam 119.32. T. 136.15. T. 138.15. P. 225.130.
 T. 229.130. P. 296.51. T. 305.51. P.
 Quanti, pro quot, 92.30. T. 94. 30. P. 418.298. T. 438.
 298. P.
 Qui pro quis, 198.14. T. 202.14. P.
 Quietem summam atque vnicam v oluptatem vocatur Epi-
 curi, & Zenones, 7.99. T. 13.99. P.
 Quindecimviri, 42.417. T. sacrorum, 77.417. P. antea Decem-
 viri, & olim Duumviri, 77.417. P.
 Quinquatria, 172.62. T. 179.62. P.
 Quirinus Deus Romulus post obitum, 162.89.37. P. 153.89. T.
 162.89. P. inde flamen Quirinalis, 152.44. T. 159.44. P.
 Quirites Romani, 45.466. T. 179.466. P.
 Quiuis, pro quantumcunque, 143.57. T. 147.57. P.
 Quo, pro ad quem vsum, 425.418. T. 443.418. P.
 Quotiens, 46.484. T. 80.484. P.

R

R Adamanthus, Iudex apud inferos, 40.368. T. 74.368. P. 156.
 214. T.
 Radius astrologi abutitur suo, 172.60. T. 178.60. P.
 Raptus virginum, neque apud ipsos Romanos licitus, 152.37.
 T. 159.37. P.
 Rebecca ex vtero duæ gentes processerunt, Iudæorum & Gen-
 tium, 95.2. P.
 Recapitulare, 574.261. T. 588.261. P.
 Reciduius, 406.8. T. 426.8. P.
 Reconsuevit, 170.48. T. 193.48. P.
 Recordatus, pro recordatione, 407. T. 427.36. P.
 Recumbere in lectulo, pro discumbere, 207.94. T.
 Refrigerare, pro iuare, 611.101. T. 621.101. P.
 Refrigerium, pro elemosyna, 48.517. T. 223.71. T. 71. P.
 Refuga, 184.42. T. 186.42. P. 627.5. T. 629.5. P.
 Regnorum vices à Nino, 5.30. T. Hebræorum, Assyriorum,
 Sycioniorum, Ægyptiorum, Argiuorum, Atheniensium, Myca-
 narum, Latinorum, Lacedæmoniorum, Corinthiorum, Medo-
 rum, Macedonum, Lydorum, Romanorum, Persarum, turfis A-
 theniensium, Lydorum, Ægyptiorum, denique Romanorum, 10.

30. P. Babyloniorum, Medorum, Ægyptiorum, Assyriorum, Amazonum, Romanorum, Iudæorum, 42. 415. 416. 417. 418. 419. 420. T. 77. 415. 417. P.

Reguli Dei Mauritanæ, 40. 384. T. 75. 384 P.

Regulus ne vnus pro multis hostibus viveret toto corpore cruce paritur, 55. 622. T. 88. 22. T. 90. 22. P. 137. T. 54. 140. 54. P.

Religionem suam nulli mentiri fas, 37. 331. T. 73. 331. P. an ad aliquam quis cogi possit, 42. 429. 430. T. 77. 430. P. 93. 7. P. non sufficit si eam corde & animo quis retineat, & actu non fiat, 12. 4. 27. P. quia salus erga Deum metu & honore eam simulare non licet, 151. 3. T. 158. 3. P.

Reliquatio, 360. 618. T. 388. 618. P.

Remediati, 92. 31. T. 94. 31. P.

Remissa, 512. 263. T. 540. 263. P.

Renuntiare, pro adtribuere, 346. 199. T. 371. 199. P.

Renuntiare, pro reculare, 118. 9. T. 123. 9. P. 488. 168. T. 498. 168. P.

Repastinare, 190. 47. T. 193. 47. P. 468. 112. T. 476. 112. P. repastinatio, 663. 34. T. 666. 34. P.

Repræsentaneum, 42. 434. T. 78. 434. P.

Repræsentare, pro præsens reddere, 129. 19. T. 142. 17. T. 146. 17. P. 157. 217. T. 410. 112. T. 430. 112. P. 426. 430. T. 444. 430. P. 448. 96. T. 457. 96. P. 484. 71. T. 493. 71. P. 505. 101. T. 533. 101. P. 505. 107. T. 534. 107. P. 510. 220. T. 539. 220. P. 515. 353. T. 545. 353. P. 614. 144. T. 623. 144. P. 706. 45. T. 718. 45. P.

Repudium per annos fere sexcentos ab vrbe condita nullum intercessit, 23. 84. T. 60. 84. P.

Rerum materia per singulas quasque terras à Deo distributæ sunt, inuicem sibi peregrinæ apud exteros mutuo raræ, 184. 68. T. res omnes vt Dei mundæ, & communes vsui, sed ipsius vsus administratio interest, 208. 106. T.

Resignaculum, 465. 63. T. 474. 63. P.

Resignare, 23. 81. T. 60. 81. P. resignatus, 453. 194. T. 461. 194. P.

Resurrectio mortuorum, 34. 261. T. 53. 604. &c. T. 85. 604. 608. P. 54. 610. & 54. 611. 612. T. ab omnibus philosophis negatur, 235. 42. T. 248. 42. P. eam tamè vel euigilatio ex somno adfirmat, 357. 481. T. eam etiam Gentiles Platonici, ac Pythagorici agnoscunt, 406. 1. vsque 10. T. 426. 1. vsque 10. P. quo magis mirandum ab hæreticis non agnoscitur, Sadducæis, Marcione, Basilide, Valentino, Appelle, & Luciano, 406. 10. &c. T. 426. 10. 426. 12. &c. P. & omnibus aliis alterius diuinitatis hæreticis, 406. 13. T. Simone nempe, Menandro, Saturnino, Ophitis, Carpocrate, Cerintho, Prolomæo, Secundo, & Heraclide, Cerdone & Tatiano, 426. 13. P. alii que qui dimidiam agnoscebant resurrectionem, Marco nempe, & Colorbaso, 406. 12. T. 426. 12. P. rectius Plato & conscientia populi etiam ethnica: quare male cum vulgo eam negant, 407. 26. vsque 33. T. 427. 26. vsque 33. P. neque obstat carnis quam præterdunt ignobilitas, & resurrectionis impossibilitas 407. 33. vsque 43. T. 427. vsque 43. P. cuius tamen dignitatem confirmat, quod à Deo facta & manu Dei, limus in carnem muratus sit, & reformatus, apud Christianos magna eius prærogatiua sit, quod Christus eam amet, etiam infirmam; quod denique multis aliis scripturis illustretur, 407. 43. vsque 409. 97. T. 595. 43. vsque 429. 97. P. possibile etiam probatur vel ex eo, quod eius exempla sint diei ac noctis, & quatuor anni temporum vices, tum etiam Phœnix, 409. 97. vsque 410. 108. T. 429. 97. vsque 430. 108. P. quæ & necessaria comprobatur ex iudicio Dei integro, quod quum operamur inter se societatem habeant, anima & caro, etiam simul mercedem accipere debeant, 410. 108. vsque 119. T. 430. 108. vsque 119. P. simul comitari aut inhonorari, etiam si vas animæ corpus dicatur, vt pote quod, non vero sola anima etiam pati debeat, 410. 119. vsque 411. 135. T. 431. 119. vsque 135. P. in scripturis sacris edictum Dei pendet resurrectio mortuorum, 411. 135. vsque 140. T. 431. 135. vsque 140. P. quam perperam quidam in imaginaria significationem distorquent, quod non omnia in Prophetis aut Euangelis allogorice aut figurate interpretanda sint, & illud edictum spiritaliter intelligi nequeat, 411. 140. vsque 412. 164. T. 431. 140. vsque 432. 164. P. nec si non scripturæ, vt dicatur resurrectionem hic fieri, aut statim ab excessu vitæ, 412. 164. vsque 182. T. 432. 164. vsque 182. P. et si enim Apostolus spiritaliter nos resuscitatos dicat, alibi tamen corporaliter resurrecturos adfirmat, 412. 182. vsque 413. 203. T. 433. 182. vsque 434. 203. P. etiam in Apocalypsi Ioannis ordo temporum resurrectionis inuenitur, & tam dictis quam factis prophetata, 13. 203. vsque 415. 246. T. 434. 203. vsque 436. 246. P. maxime apud Ezechielem, Ibidem 435. 230. vsque 236. T. P. in qua resurgens etiam inseparata cadauera, 407. 37. vsque 42. T. 427. 37. vsque 42. P. 415. 241. vsque 246. T. 436. 241. vsque 246. P. ex Euangelis quoque, vbi non omnia parabole sunt, resurrectio probatur, quam & Christus non dictis modo, sed & factis adprobauit, mortuos resuscitando, 415. 246. vsque 417. 274. T. 437. 246. vsque 608. 417. P. quare nihil hæreticis suffragatur illud: Caro nihil prodest, ibidem 267. vsque 272. T. P. resurrectionem Apostolica quoque Acta testantur, 417. 274. vsque 279. T. 437. 274. vsque pertotum etiam pene instrumentum Apostolicum eius sit mentio, 417. 278. vsque 424. 393. T. 437. 278. vsque 442. 393. P. quare frustra pro hæreticis citatur interior & exterior homo apud

Apostolum, ibidem 279. vsque 289. T. P. neque etiam veteris & noui hominis apud illum distinctio, Ibidem 226. vsque 323. T. P. qui carnem damnans, opera carnis intelligit, vt pote qui salutem carni repromittit, Ibidem 228. vsque 343. T. P. pro quibus etiam non facit illud eisdem: Caro & sanguis regnum Dei hæreditate possidere non possunt, Ibidem 227. vsque 371. T. P. quippe qui etiam in eodem corpore non resurrecturos scribit, Ibidem, 228. vsque 381. frustra apud illum corpus animale, animam interpretantur, Ibidem 228. vsque 386. T. P. denique frustra adlegant & illud, vt deuoretur mortale à vita, Ibidem 229. vsque 393. T. P. eadem autem caro quæ operatur, mercedem accipiet, 424. 393. vsque 396. T. 442. 393. vsque 396. P. & integra resurget sine vexatione, 424. 396. vsque 417. T. 442. 396. vsque 443. 417. P. membra etiam eadem remanebunt, etiam si non ad eundem vsum, 425. 417. vsque 426. T. 443. 417. vsque 426. P. erimus enim non angeli, sed sicut angeli Dei, 425. 426. vsque 429. T. 443. 426. vsque 429. P. resurget denique caro, & omnis, & ipsa, & integra, 425. 429. 426. vsque 436. T. 443. 429. &c. quæ etiam ex Apostolo probatur, 1. Cor. 5. 411. 138. T. 583. 138. P. 569. 149. vsque 570. 172. T. 583. 149. vsque 584. 172. P. eadem iisdem argumentis probatur, 641. 5. T. 643. 5. P. Ibidem 7. P.

Retractare, pro tractare, 142. 26. T. 146. 26. P. 296. 53. T. 305. 53. P.

Retro, 17. 10. T. 56. 10. P. 34. 266. T. 236. 59. T. 249. 59. P.

Retrofiores, 35. 283. T.

Reuelaciones probandæ, si ex Deo sunt, 299. 96. T. 307. 96. P.

Rhegium fretum inter Siciliam & Italiam, 10. 25. T.

Rhenanus notatus, 8. 1. P. 11. 41. P. 67. 238. P. 83. 549. P. 118. & 122. 1. 130. 1. P. 124. 14. P. 131. 1. P. 212. 37. P. 225. 1. P.

Rhetæum Troiæ sepulchrum Aiæcis, 358. 517. T. 384. 317. P.

Rhinoceros vnicornis, 102. 129. T. 112. 129. P.

Robigo Dea, cui ludi instituti à Numa Pompilio 152. 47. P. 159. 47. P.

Roma, vrbs memoria Troiani generis, 41. 394. T.

Roma syluestris prior Deis suis, & capitolium, 42. 414. T. 77. 414. P. septem collium, 45. 466. T. 79. 466. P. in qua demoniorum conuentus confedit, 156. 65. T. 160. 65. P. quia sanctorum Dei debellatrix, Babylon à Ioanne vocatur, 485. 98. T. 494. 98. P. Romam ex Asia venit Præaxeas, 606. 5. T. 617. 5. P.

Romanensis Ecclesiæ Catholica 239. 166. T. 256. 166. P. apud eam Cathedra Apostolica præsidetur, 240. 207. T. 260. 207. P. ab ea nobis quoque auctoritas præsto est, statum scilicet Ecclesiæ, cui totam doctrinam, Apostoli Petrus & Paulus, cum sanguine suo profuderunt, vbi Apostolus Ioannes in oleum igneum demersus, nihil passus est, 240. 212. 213. 214. 215. T. 260. 212. 363. 366. 213. 214. 215. P. cum ea Africanæ quoque Ecclesiæ conuenerunt, 240. 215. T. cui Euangelium Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt, 502. 39. T. 530. 39. P.

Romanæ Ecclesiæ Pontifices, Petrus, 239. 186. T. 258. 186. P. 240. 213. 214. T. 260. 213. 214. P. 634. 26. T. 635. 26. P. Linus, Cletus, 258. 186. P. 639. 26. T. 635. 26. P. Clemens à Petro ordinatus, 239. 186. T. 258. 186. P. 634. 26. T. 635. 26. P. Anacleus, Alexander, Sixtus, 331. 186. P. 634. 26. 27. T. 635. 26. 27. P. Telephorus, Higinus, Pius, 634. 27. 28. 29. T. 635. 27. 28. 29. P. Anicetus, 256. 165. P. 634. 29. T. 635. 29. P. Soter, 256. 167. P. P. Eleutherus, 239. 167. T. 256. 167. P. Victor, 701. 80. P. Zephyrinus, 618. 14. P. illorum auctoritas summam in hereticis pacis dandis & reuocandis, 606. 7. 9. 10. T. 617. 7. 9. 10. 14. P. appellatur Romanus Episcopus, Episcopus Episcoporum, bonus pastor, benedictus Papa, & Apostolicus à Tertulliano, etiam hæretico, 704. 5. 107. 101. 715. 185. T. 716. 5. 721. 101. 725. 185. P. Confirmantur eiusdem priuilegia, & donatio Constantini, 716. 5. P.

Romanæ provinciæ, Syria, Arabia, Noricum, Africa, Mauritania, 40. 379. 380. 381. 382. 383. 384. T. regna constata in Imperii summam, 41. 411. T. 77. 411. P.

Romani Consules, Statilius Taurus, 5. 13. T. 11. 13. P. Sentius Saturninus, Ibidem vtrobique: Caro, 6. 59. T. 14. 59. P. Lentulus Augur, 8. 89. T. 13. 89. P. Papius & Poppæus, 22. 52. T. 58. 52. P. Marcus Æmilius, 22. 56. T. 58. 56. P. Posthumus Albinus, & Martius Philippus, 24. 86. T. 60. 86. P. Piso & Gabinius, 24. 88. T. 60. 88. P. Vigellius Saturninus, 92. 17. T. 93. 17. P. Cincius Seuerus, 92. 23. T. 94. 23. P. Vespronius Candidus, 92. 25. T. 94. 25. P. Alfer, 92. 26. T. 94. 26. P. Pudens, 92. 27. T. 94. 27. P. Scapula, 91. 1. T. 92. 1. P. Arrius Antoninus, 92. 47. T. 95. 47. P. Rudellius Geminus & Rufus Geminus, 99. 91. 92. T. 110. 92. P. Metellus, 449. 123. T. 458. 123. P. Sulpitius Quirinus, 541. 276. P. Pompeius, 708. 70. T. 719. 70. P. Lucullus, Ibidem 71. T. P.

Romani Imperatores, Cæsar, 5. 12. T. 9. 12. P. Augustus, 44. 457. T. 79. 457. P. Tiberius, 23. 57. T. 58. 57. P. Caligula, qui & Caius, 99. 84. T. 110. 82. P. Claudius, 8. 103. T. 14. 103. P. Nero, 7. 79. T. 10. 110. T. 14. 110. P. 23. 59. T. 59. 59. P. Galba, 99. 86. T. 110. 86. P. Otho, 99. 87. T. 110. 87. P. Vitellius, 99. 88. T. 110. 88. P. Vespasianus, 23. 69. T. 59. 69. P. Titus, 59. 69. P. Domitianus, 19. 31. T. 59. 60. P. Nerua, 59. 62. P. Traianus, 18. 24. T. 57. 24.

P. 23. 66. T. 59. 66. P. Hadrianus, 23. 66. T. 59. 66. P. Pius, 29. 70. T. 59. 70. P. M. Aurelius, 23. 64. T. 59. 64. P. Lucius & Verus, 23. 71. T. 59. 71. P. Commodus, 45. 475. T. 79. 475. P. Pertinax, 45. 476. T. 89. 476. P. Niger, 45. 473. T. 79. 473. P. Seuerus cum Antonino & Albino, 11. 41. P. idem, 22. 52. T. 58. 52. P. 23. 71. T. 59. 71. P. 92. 32. 38. T. 94. 32. & 38. P. Antonianus, 99. 32. 36. T. 94. 32. & 36. P. Anni quibus imperatur primi Imperatores Augusti, I. V. I. 99. 77. & 78. T. 190. 77. 78. 190. 80. P. à cuius anno XLI. vsque ad primam annum Vespasiani, quo debellauit Iudæos, anni LI. mens. VI. 99. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. T. 190. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. P. qui imperauit annis nouem, 99. 91. T. 110. 91. P. à Tiberio vsque ad Antoninum Pium anni fere centum quindecim, & dimidium anni cum dimidio mensis, 450. 131. T. 459. 131. P.
 Roman. ordines, 6. 41. T. Senatus, equites, milites, palatini, 45. 472. T. 79. 472. P. magistratus, 209. 166. T.
 Romanis Deus fuit in occupanda Carthagine, 5. 9. T. 9. 9. & 9. 13. P. ex phrygiis orti, 6. 63. T. 10. 36. P. Imperii Antifites, 17. 2. T. 56. 2. P. ab eis census transcripti, populi propaginati, ordines illustrati, barbari exclusi, 9. 41. T. Victorias adorabant in castris, signa venerantur, & iurabant, 33. 241. T. 68. 241. 242. P. orbem occupantur, 41. 392. T. eius Imperii comteu clausula seculi retardatur, 44. 449. T. 77. 449. P. 91. 9. & 10. T. 93. 10. P. Christiani facti, 98. 38. T. 107. 38. P. legionum suarum praesidiis Imperium suum muniebant, nec trans Germanos, Britannos, Mauros & Getulos regnum porrexerant, 99. 52. & 51. T. 107. 52. P.
 Romanorum Dei, Sterculius, Mutinus Laurentina, Cybele, Iupiter, Iuno, 41. 393. 394. 395. & 41. 397. 404. 405. T. 76. 393. & 394. 395. 397. & 76. 404. 405. P.
 Romanorum Reges, Romulus, 23. 81. T. 37. 328. T. 73. 328. P. 152. 36. 37. 38. 45. T. 159. 36. 37. 38. 45. P. Pompilius Numa, qui Romanos superstitionibus onerauit, 33. 336. T. 73. 336. P. 152. 47. T. 159. 47. P. Tullius Hostilius 152. 48. T. 159. 48. P. Ancus Martius, & ceteri, 152. 49. T. 160. 49. P. Seruius Tullius & Tarquinius Superbus, Ibidem
 Romanitas, 6. 60. T. 11. 60. P.
 Romulus, ascensus sui in caelum habuit Proculum adfirmatorem, 503. 61. T. 532. 61. P.
 Roftra, 139. 38. T. 155. 174. T. 167. 174. P.
 Rubrica, 184. 62. T. 187. 62. P.
 Rudein petra, 155. 169. T. 148. 169. P.
 Ruffi in cenis sumptuositas, 14. 110. T.
 Ruge vestium, 7. 96. T. 13. 96. P.
 Rumæ alium, 407. 38. T. 427. 38. P.
 Runcare, 6. 33. T. 10. 33. P.
 Runcina, 30. 179. T. 64. 179. P.
 Rupex, 6. 64. T. 7. 87. T. 13. 87. P. 38. 337. T. 343. 86. T. 366. 86. P.
 Ruspate, 6. 33. T. 10. 33. P.
 Rutilius martyr, 684. 41. T. 688. 41. P.

S.

Sabbatorum merces thura, 50. 554. T.
 Sabbathum non obseruandum, quia in praeteritum iusti non Sabbatharunt, 96. 8. T. illius obseruatio temporalis duntaxat, vnde nos intelligimus Sabbathizare nos debere ob omni opere feruili, 97. 14. T. 106. 14. P. non obseruatum à Iosue, neque à Machabæis, 97. 17. 18. T. 106. 17. P.
 Sabelliana heresis inuenit faciebat patrem & filium, 732. 63. T. 746. 63. P. contra quam disputat Nouatianus, 736. 94. vsque 736. 100. 740. 123. vsque 741. 128. T. 747. 94. vsque 100. 748. 123. vsque 128. P.
 Sabinarum raptus in matrimonia, 152. 36. T. 159. 36. P.
 Sacci, 185. 76. T. pecuniarii, 187. 76. P. 321. 352. T. 337. 352. P.
 Sacerdotes idolorum, publici, Ramen quiritinalis, virgines, 152. 42. 44. T. 159. 42. 44. P. inter eos sacerdotales praesides & collegia, 154. 111. T. 163. 111. P.
 Sacerdotibus Iudæorum solis in sacrarium olim adrelictum apud Iudæos, velo oppasso à conspectu ceterorum, 32. 236. T. 67. 236. P.
 Sacerdotes Christianorum quotiè admoueant manus corpori Domini, 171. 31. 34. T. 177. 31. 34. P. ab eorum manibus accipitur Eucharistia, Ibid. 32. T. P. vnus tantum matrimonii in veteri & noua lege, 663. 36. vsque 41. T. 666. 36. vsque 41. P. quadam ratione etiam laici sacerdotes dicuntur, eadem qua Reges, 663. 39. T. 666. 39. P. numquam iam sacerdotibus nubere licuit, 663. 41. & 663. 42. 43. T. 667. 41. 42. P. quod quibus quotiè oratio necessaria, vtique & continentia, 664. 51. vsque 55. T. 668. 51. vsque 55. P. à Apollolis etiam solus Petrus inuenitur maritus, 672. 57. T. 678. 57. P. ceteri quum mariti non inueniuntur, haud spudones intelligantur necne est, aut continentes, 672. 58. T. nec enim si penes Græcos communi vocabulo censentur mulieres & vxores, ideo Paulum sic interpretabimur, quasi demonstrat vxores Apostolos habuisse, Ibidem 59. T. P.
 Sacramenta militaria, 208. 123. T. ad eius instat sacramentum coarctationis in baptismo 237. 126. T. 254. 126. P. 240. 188. T. 258. 188. P. 594. 34. T. 601. 34. P.
 Sacramenta nostra magis credenda, quorum imagines quo-

que fidem inueniunt, 53. 603. T. diuina, sancta, Christiana, quorum ipsas res diabolus in idolorum mysteriis æmularur, 241. 238. vsque 254. T. 263. 239. vsque 265. 254. P. variæ vocis sacramenti significationes, & sacramentorum nouæ legis definitiones aliquot, 263. 239. P. septem eorumdem sacramentorum mentio, Ibid. baptisimi siue tinctionis, expiationis delictorum seu poenitentia, signi in frontibus siue confirmationis, oblationis siue Eucharistia, Pontificatus summi seu sacrorum ordinum, Nuptiarum, 241. 240. 241. 243. 244. 247. 248. T. 263. 240. 241. 264. 243. 244. 247. 248. P. & curationis per vntionem siue extremae vntionis, 241. 262. T. 266. 262. P. eorum duo ad fidem initiatio fuerit, baptisima & Eucharistia, 524. 538. T. 552. 538. P.

Sacrificium Christianorum pro salute Imperatoris, 230. T. 93. 11. P. praestensum in sacrificio Abel, 97. 19. T. praedictum à Malachia, 98. 21. 22. T. 106. 22. P. Missæ nomine appellatur, aut à dimittendis catechumenis, aut à dimissa plebe post transacta sollempnia, aut ab Hebraea voce Missah, 128. 1. P. quam Tertullian. variis appellationibus circumferbit, etiam sacrificii, frequenter, Ibid. qui etiam Ecclesias, altare luminaria, & calices ad vsum sacrificii agnoscit, Ibid. Item per sacerdotem offerri debere sacrificia, 130. 1. P. Cantus etiam ante & post sacrificium meminit, precationum, quas Collectas vocamus, lecti onis scripturarum, adlocutionis siue concionis, inuocationis Dei, seu symboli fidei, oblationumque, Ibid. Veteribus etiam visitata Kyrieleyson, Gloria in excelsis, & Alleluia, Ibid. Gratiarum actiones, à quibus Missam fidelium auspicamur, commemorat etiam Tertullian. & ipsa verba Praefationis S. Cyprianus, aliaque alii Patres, Ibid. Prolationem etiam verborum in Sanctum siue consecrationis, quam aliis quoque verbis effert, 132. P. Meminit & adorationis, sacrificii, oblationis & manuum expansionis, item orationis Dominicae, oculi pacis, & populi communionis, Ibid. Sanctorum quoque & defunctorum commemoratio ex aliis Patribus adfertur, Ibid. Meminit etiam consuetudinum, quibus & in manus tradebatur Eucharistia, & domum deferebatur, quæ pro consecratione corporis Domini faciunt, 132. 133. 1. P. praeterea agapes pauperum post sacrificium, & quod ante omnem cibum gustare oporteat corpus & sanguinem Domini, ac ab ira & omni animi confusione animum liberum esse debere, Ibid. etiam Sanctus, Sanctus, Sanctus visitatum significat, 129. 9. T. ad illud lauerum totius corporis non necessarium, 130. 40. T. 134. 40. P. manualet aquam tamen Tertullian. agnoscit, Ibid. In eo omitenda si quæ superstitione deputantur, quod gentilibus adæquent, vult, postis penulis orationem facere, & sedere sub conspectu Dei, angelo orationis adistente, 130. 45. 46. 47. 48. 49. 50. T. 134. iisdem num. P. non tamen contra scripturam fecerit, si quis in cathedra aut subsellio sederit, 130. 47. T. 134. 47. P. quod Episcopis & canonicis visitatum est, Ibid. in illo osculo pacis signaculum est orationis, quale enim sacrificium est à quo sine pace receditur, 130. 54. 55. 56. T. 135. 54. 55. 56. P. quod tamen merito reponitur in die Paschæ, id est passionis, 130. 57. T. 135. 57. P. neque ieiunium soluitur accepto corpore Domini, quo accepto & reseruat, salua est & participatio sacrificii, & executio officii, 130. 59. 60. T. 135. 59. 60. P. in eo post Symbolum, & mutuum pacis consulationem, nomina olim pie defunctorum recitabantur, 138. 22. P. manus ad Dominum extendebantur, Amen in Sanctum praeferebatur, eis oblationes dicebatur, 156. 190. 191. T. 168. 190. 191. P. oblatio sacrificii vocatur, 190. 65. T. alia eiusdem circumlocutiones, 194. 65. P. Dei cona, in qua cantus, Dei mentio, Christi inuocatio, script. interlectio, diuina benedictio, 201. 41. 42. 43. T. 201. 41. 42. 43. P. 201. 64. T. 201. 64. 204. 64. P. pro defunctis, pro natalitiis, 206. 36. 37. T. 211. 296. P. annua die, Ibi. vtrobique. Inter dominica sollempnia scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur, post transacta sollempnia dimissa plebe 344. 113. 114. 115. T. 367. 113. 114. 115. P. sacrificium in sepultura defuncti, 359. 573. T. 386. 573. P. in sacrificio Deo super panem gratiarum actionibus fungimur, 451. 167. T. 460. 167. P. Offerre, sacerdotalis est officii, 663. 39. T. 666. 39. P. per quos etiam offeruntur oblationes annuæ pro spiritu defunctorum, 664. 36. T. 608. 56. P. omnis dies etiam stationum seu ieiuniorum vulgata consecratione celebrabatur, 696. 88. T. 702. 88. P.
 Sacrificiis Deorum enecta & tabidosa, & scabiosa quæque mactabant, & de opimis ac integris capitula & vngulas, 31. 203. T. 66. 203. P. de decima Hercules, nec tertiam partem in ara imponebant, 31. 204. T. offerebant grana thuris vnus assis, meri guttas duas, sanguinem reprobi hominis, 43. 442. 443. 444. T. 78. 442. 443. 444. P. quum hostia probabantur, praecordia potius victimarum quam sacrificantium examinabantur, ibidem T. celebrabantur in adsumptione togæ & sponsalibus, nuptialibus & nominalibus sollempnitatibus, 174. 125. 126. 127. T. quorum spectatores esse non prohibentur, Ibidem 128. T. 181. 127. P.
 Sacrificia Iudæorum terrenarum oblationum figuræ spiritualium, 97. 19. T. 106. 19. P. etiam à primordio praestenta in sacrificio Cain, ibidem reprobata à Deo per Isaian & Malachiam, 98. 22. 23. 24. T. eorum morositatem diabolus per Numæ Pompilius superstitionis imitatus est, 241. 251. T. 265. 251. P. à Deo instituta, vt illos auocaret à seculi superstitione, 468. 119. T. 476. 119. P. 469. 145. vsque 150. T.

Sacrificia spiritalia in gentibus prædicta à Moysè, 98.22. T. Sacilegi, qui templa dispoliant, etiam apud gentes, 90.7. T. Sapphina, 636.9. T. 613.9. P. Sali, 18.159. T. 42. 418. T. 77. 478. P. 48. 512. T. ab iis Saliæres dæ-
 pes, 81. 512. P.
 Salmacis aqua, 319. 191. T. 331. 191. P.
 Salomon regnavit in finibus Iudæ tantum à Bersabee vsque Dan, 98. 45. T. etiam quam habuit in Deo gloriam amisit, 569. 148. T. 583. 148. P. etiam vxoribus diues, 672. 36. T. 678. 36. P.
 Salsica puella, 593. 56. T. 602. 56. P.
 Saluianus castigatus, 75. 383. P.
 Salutarificator, 394. 113. T. 402. 113. P. 420. 339. T. 440. 339. P.
 Sameas homo Dei, 697. 97. 98. T. 703. 97. 98. P.
 Samia vasa, 41. 406. T.
 Samiæ placentæ, 482. 20. T. 490. 20. P.
 Samos, 41. 405. T.
 Samothracia, 25. 97. T. 61. 97. P. à Samothracibus Deis, 153. 74. T. 161. 74. P.
 Sancire, pro sanctificare, 509. 190. T. 537. 190. P. 697. 100. T. 703. 100. P.
 Sancta Sanctorum ingredi non licebat, nisi circumciso, in qua Christus ad docendum admissus, 503. 68. 69. T. 532. 68. 69. P.
 Sanctificatio triplex, virginitalis à natiuitate, castitatis à lauacro, aquæ in matrimonio, & viduitatis seu Monogamiæ, 937. 2. vsque 10. T. 665. 2. 3. vsque 10. P.
 Sancti, pro Christianis, 198. 3. T. 202. 3. P.
 Sapa, 482. 19. T. 490. 19. P.
 Sapores, pro sapientia, 418. 182. T. 438. 182. P. 468. 113. T. 661. 113. 476. P.
 Saporata, 156. 197. T. 168. 197. P.
 Satæ nomen mutatum, syllabam adiuciendo, 508. 164. T. 538. 194. P.
 Sarabara Medica vestis, 7. 80. 81. T. 13. 81. P. 424. 406. T. 442. 406. P.
 Sardanapalus, 7. 79. T.
 Sardinia, 358. 550. T.
 Sarmatæ ad fidem conuersi, 98. 44. T. 107. 44. P. aeris rigidi, 351. 337. T. 376. 337. P.
 Sarmenitici Christiani, 55. 619. T. 86. 619. P.
 Sarpedonis casum sicut Iuppiter, 31. 206. T. 66. 206. P. eius oraculum in Troade, 358. 531. T. 384. 531. P.
 Satanæ malitiæ angelus, totius erroris artifex, totius seculi interpellator, per quem homo à primordio circumuentus est, 88. 12. T. Satanam pronuntiabant gentes in omni aduersatione, & aspernatione, & detestatione, Ibidem hostis interpretatur, 487. 155. T. 497. 155. P.
 Satiare plagam, pro plene infligere, 592. 10. T. 600. 10. P.
 Satis agentes, 159. 3. T. pro fatagentes, 197. 3. P.
 Saturnalia sacra, 10. 550. T. 83. 550. P. festa, 172. 65. T. 179. 64. P. 173. 101. T. 180. 101. P. 173. 106. T. dona, quæ & Saturnalia, 687. 109. T. 691. 109. P.
 Saturnia ciuitas, 28. 160. T. 63. 160. P.
 Saturnia gens, 29. 165. T.
 Saturnia Italia cognominata, 28. 160. T. 63. 160. P.
 Saturnius mons, 28. 160. T. 63. 160. P. in quo capitolium, Ibid.
 Saturnus propriis filiis non pepercit, 26. 123. T. solus eius filius Iupiter, Ibidem 127. hominem literæ docent, qui apud Italiam post multas expeditiones, postque Attica hospitia confedit, exceptus à Iano; ab ipso primum tabulæ, & imagine signatus numerus, 28. 157. 158. 159. 160. T. 63. 159. 160. P. ex homine natus, Ibidem 161. T. cui Vranio nomen, 63. 161. P. cæli filius dictus, quod pater ignotus esset, 29. 161. T. 63. 162. P. ante omnes connotatus, 207. 66. T.
 Saturno Deo initorium vestis purpurei & galatici ruboris, 7. 92. T. 13. 92. P. infantes pence Africam immolabantur vsque ad Proconsulatum Tiberii, qui eius sacerdotes crucibus exposuit, 26. 122. T. 61. 122. & 123. P. 595. 51. T. ætatio præsidet, 28. 160. T. pallio vtebantur, coccineo eius sacerdotes, 88. 9. T. 90. 9. P. barba rasa pingebatur, 155. 178. T. 167. 178. P. eus antiquitas ex nouo titulo consecrationis, 447. 53. T. 456. 53. P.
 Saul liuore postea evertitur, 235. 11. T.
 Scandalum non bonæ rei, sed malæ exemplum est edificans ad delictum, 221. 22. T. 226. 22. P.
 Scapulæ montium, 5. 23. T. 10. 23. P.
 Scauri impuritas, 8. 111. T. Mamercus Scaurorum vicinus si fuit, 14. 111. P.
 Scelera seu peccata mortalia, homicidium, adulterium, fraus, perfidia, 18. 24. T.
 Scena pro theatro, 155. 94. T. 162. 94. P. Scenicarum artium apparatus etiam incipiebant, à templis & aris, in quo inter tibias & cubas ibatur, duobus arbitris designatore & aruspice, 155. 94. 95. 96. 97. 98. T. 162. 95. 96. 97. 98. P. est in illis Liberi & Veneris patrocinium, 153. 102. T. 163. 102. P. etiam Deos manicipes habent, quæ voce, modis, organis & lyris transiguntur, dæmones scilicet, 153. 103. 104. 105. T. 163. 103. 104. 105. P. in ea vitata literæ, versus, sententiæ, cantica, voces, fabulæ, & strophæ, 156. 207. T. 168. 207. P.

Scenici, 155. 171. T.
 Sciapodes, 25. 107. T. 61. 107. P.
 Scipio Africanus Carthaginem exiit, 5. 9. T. 9. 11. P. eius iustitia & ars militaris, 2. 9. 173. P. ex cæto matris vtero natus, 338. T. hinc primus Cæsar appellatus, 376. 338. P.
 Schismata Apostolus increpat, 235. 25. T. 246. 25. P.
 Scobinæ, 30. 179. T. 64. 179. P.
 Scordium, 39. 363. alias prodest morituris, Ibidem T. 74. 363. P.
 Scorpii descriptio elegans & latissima, 592. 4. vsque 14. T. 599. 4. vsque 600. 14. P. à quo Scorpiacum pro pharmaco aduersus Scorpios, P. 592. 2. T. 599. 2. 600. 13. P. Scorpius etiam vocatur bellica machina, 599. 6. 600. 6. P. remedia quædam naturalia contra Scorpium, Ibidem 592. 7. T. 599. 7. P.
 Scortæ vestes, 466. 72. T. 474. 72. P.
 Scribæ apud subfellia, 468. 131. T. pro aduocatis, 476. 131. P.
 Scribilita, 639. 12. T. 640. 12. P.
 Scripturas emigrare, 205. 17. T.
 Scripturæ sacræ arcana non omnium nosse, 6. 51. T. 11. 51. P. eis auctoritatem summa antiquitas vindicat, 34. 273. T. 70. 273. P. maiestas earum probatur, quod diuinæ sint, quidquid enim agitur, iis prænunciatur, 35. 295. T. Dei voces quas plerique casus ad extraneos transferunt, 43. 446. T. earum commemoratio in congregatione Christianorum, 47. 501. T. 81. 501. P. nemo non poetarum aut philosophorum de prophetarum fonte potauit, 52. 590. T. 85. 590. P. vetus instrumentum ingenia philosophorum interuerterunt, & hæretici adulterauerunt, 53. 595. T. multo secularibus literis non modica tantum ætate antecedunt, 34. 274. T. 70. 274. P. 89. 26. T. 90. 26. P. illis non nouum figurate vti translatione nominum ex comparatione criminum, 100. 104. T. late secundum præsentis rei sensum explicari possunt, 152. 17. T. nam & specialiter quædam pronuntiata generaliter sapiunt, 152. 20. T. 159. 20. P. etiam quædam e contrario à genere ad speciem, Ibidem à Iudæis in instrumentum redactæ, per Eudram postea restauratæ, 184. 32. 33. T. 186. 32. 186. 33. P. non ad præsentem tantum materiam, sed ad omnem vtilitatis occasionem dirigi possunt, 199. 13. T. expostulantes scripturæ sanctæ patrocinium in parte diuersa, dicentes vbi scriptum est, præiudicant, suæ quoque parti scripturæ patrocinium adesse debere, qua prohibetur quod non permittitur, 206. 26. T. omnia quidem dicta Domini omnibus posita sunt; sed pleraque in personas directa, non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exemplum, 236. 63. T. nulla vox diuina ita dissoluta est, vt verba tantum defendantur, & ratio verborum non constituatur, 236. 65. T. 249. 65. P. ratio vero dictorum, in tribus consistit, re, tempore, modo, 236. 68. T. 249. 68. P. fecunda est diuina literatura ad facultatem cuiusque naturæ, si ex Dei voluntate disposita, vt hæreticis materiis subministrant, 241. 236. 237. T. 262. 236. 237. P. sufficit initio in genere id quod continet nominare, postea etiam contenta, 299. 105. T. 307. 105. P. earum multa originalia instrumenta delere Marcion ausus est, 390. 18. T. 398. 18. P. 392. 66. T. 400. 66. P. sicuti & ceteri hæretici, 397. 165. T. non omnia in Prophetis aut Euangelii allegorie aut figurate interpretanda, 411. 145. vsque 412. 160. T. 432. 145. vsque 160. P. & temporalia enim & localia, & personalia Dei decreta atque iudicia in vrbes & gentes, & reges aperta Prophetia iaculata est, 412. 162. T. 432. 162. P. sic & in Euangelio non omnia parabolæ, 415. 246. vsque 416. 251. T. 436. 246. vsque 250. P. si non perperam scripturæ intelligi possent, hæreses non essent, 417. 280. T. 437. 280. P. prima enim instrumenta, quasdam materias illis videntur subministrasse, & ipsas tamen eisdem literis reuincibiles, 426. 435. T. 444. 435. P. Prophetiarum scripturarum intelligentia duplex agnoscenda: vna qua futura interdum pro iam transactis enuntiantur, alia, qua pleraque figurate porciuntur per ænigmata, allegorias, & parabolas, aliter intelligenda quam scripta sunt, 481. 14. vsque 25. T. 490. 14. vsque 25. P. eius abscondita per Prophetias, parabolas, visiones, & rerum verborum vel nominum argumenta per allegorias & figuras vel ænigmata sunt obumbrata, 517. 390. T. 546. 390. P. ab initio solum in libros distincte fuerunt; hinc varia olim & nunc capitulorum distinctio, 593. 20. T. 600. 20. P. scripturæ verba non solum solum sapiunt, sed & sensu, 595. 50. T. vt allegoria, parabola, ænigmata, 597. 84. T. 603. 84. P.
 Scrophæ fecunditas, 446. 40. 455. 40. P.
 Scrupea scola, 6. 64. T. 12. 64. P.
 Scythæ exuberant in Persis, 6. 34. T. 10. 34. P. apud quosdam eorum gentiles aiunt defunctum quemque à suis comedi, 27. 133. T. 62. 133. P. Christiani facti, 98. 44. T. 107. 44. P. apud eos rigor aeris, 351. 337. T. Parthicas tentas occupant, 352. 373. T. 378. 373. P. olim Philosophabantur, 353. 383. T. 378. 383. P. aliqui tecti, 445. 12. T. 454. 12. P.
 Scythosagitti pelliger Hercules, 6. 66. T. 12. 66. P.
 Secta in bonam partem, 8. 117. T. 14. 117. P. 17. 6. T. 21. 46. T. 51. 572. T. 91. 3. T. 151. 8. T. 158. 8. P. 686. 96. T. 691. 96. P.
 Seculares fortes, 5. 9. T. 9. 9. P. Ludi quarti, 9. 9. P.
 Secularis literatura, sine qua diuina non possunt intelligi, Christianis non vitanda, 172. 68. T.
 Secundatus, 351. 51. T.
 Secures magistratibus præferantur, 121. 70. T. 127. 70. P.

Seffora vxor Moyfi, 96.8. T.
 Senus, 20.37. T. 57.37. P.
 Seleuco regnum Asiae Laodicæ mater nondum cum enixa præuidit, 357.505. T. 383.505. P.
 Selgici, 6.54. T. 11.54. P.
 Sella, 201.56. T. 204.56. P.
 Semaxii Christiani, quia ad stipitem dimidii axis reuincti, famentorum ambitu exurebantur, 55.619. T. 86.619. P.
 Senarus CONSULTA, 19.30. T. 57.30. P.
 Senatus Romanus, 22.55. T. 46.490. T. 155.174. T. 167.174. P.
 Senones capitolium occuparunt, 49. 538. T. nempe Galli Belgici, 83. 538. P.
 Sentius Saturninus augur, 5.13. T. 9.13. P.
 Septs, 627.8. T. 629.8. P.
 Septemtriones, 393.87. T. 401.87. P. quas Vrfas alii vocant, 597.78. T. 603.78. P.
 Septimontium, 172.65. T. 179.65. P.
 Septuaginta discipuli Domini, 516.363. T. 545.363. P.
 Septuaginta editio recognita, 108.55.108.62. & 67. P. ab illis aliquando differt Terullianus, 108.60.63.65.67. P. 110.98.111.117. 120.122. P. 112.132.133.136.137. P. 112.140. P. 112.141.142. P. à Iudæis corrupta, 112.133. P.
 Sepultura aylum mortis, 46. 486. T. 80. 486. P. in eius violatores poenæ Ibidem in sepeliendis Christianis thus vfitatam, 50. 554. T. 84. 554. P. sepulturae areas prohibebant præfides, 92. 13. T. 93.13. P. Ignibus funerandum non est, 359.571. T. 386.571. P. morante sepultura quum corpus quoddam oratione presbyteri componeretur, manus à lateribus dimotas in habitum supplicem conformauit, rursusque condita pace fitui suo reddidit, 359.573. T. 386. 573. P. est & alia relatio, in Cœmiterio corpus corpori iuxta collocando spatium recessu communicasse, Ibid. 574. T. P. credebant poenæ infepultos non ante ad inferos redigi, quam iusta percipissent, 360.615. T. 388.615. P. Carthagini quingentorum fere annorum adhuc fuccida, & capillos oles populus exhoru, 1,418.300.301. T. 438.300.301. P. constat autem non tantum ossa durare, verum & dentes incorruptos perennare, Ibid. 302. T. P.
 Sequester, 145.100. T. 149.100. P.
 Sequestrare, 417.273. T. 437.273. P.
 Sequestratorium, 422.379. T. 441.379. P.
 Serapæum Ptolemæi Bibliotheca, 34.271. T. 70.271. P. iuxta Serapæum templum, 153.80. T.
 Serapis Deus 24.87. T. 60.87. P. Romanus postea factus, 24.89. T. Serapica cœna ab illo dicta, 48.516. T. Ægyptiorum antea Soropis dictus, 81. 516. P. in eius sacris Sparteoli vfitati, 81. 516. P.
 Seres arbores nebant, 183.8. T. 185.8. P.
 Sermo, Æon Valentini, 311. P. 317.69. T. 325.69. P.
 Sermo medicamen sapientissimum, 8.114. T. Græca hæc phrasis est, 14.114. P.
 Serpens, 6.46. T. 11.46. P. Serpentum genera, viperæ, apides, reguli, arida & inaquosa sciantur, 277.8. T. 285.8. P.
 Seruū libertate mutare, 482.35. T. 491.35. P. post notas, Ibidem qui liberus factus coronabatur, 209.181. T. 218.181. P. regum nominibus subinde gloriantur, 446.50. T. 456.50. P.
 Sessis columna, 153.73. T. à Sessia Dea, 161.73. P.
 Sesteria sex, 81. 107. T. idem quod sex milia nummum, 14. 107. P. decies sesterium, 185.73. T. 187.73. P. ducenta sesteria, 239.169. T. 256.168. P.
 Sibynæ, 488.162. T. 498.162. P.
 Sicariorum supplicia ad feras, vltimus gladius, ignis, patibula, viuicomburia, cullei, vinci, scopuli, & sepultura priuatio, 50.561. T. 353.496. T. 379.406. P.
 Siccauerit, abfolute, 320.267. T. 334.267. P.
 Siciliæ Tyrannus Dionysius, 357.503. T. 383.503. P.
 Siderum distincta confusio interdum deiicit quid, interdum refuscitat, 521. T.
 Si forte, 29.168. T. pro forte, 451.170. T. 460.170. P.
 Sigæum, 6.65. T. sepulcrum Achillis, 12.64. P.
 Sigillaria, 138.130.49. T. 135.49. P. 318.146. T. 329.146. P.
 Signa castrensia cum imaginum suggestu, vexilla, labara, cantabra, 33.241.2.42.243.244.245. T. aquila, 88. 242.243.244.245. P. eorum effigies ex Nummis veteribus, Ibidem
 Silentii officium attente custoditur in Eleusiniis sacris, 316.7. T. 323.7. P.
 Silentium siue Sige, Æon Valentini, 243.315. T. 311. P. 317.64. T. 325.64. P. quæ & Mater, 311.2. P. 317.96. T.
 Silicernium, 31.196. T. 66.196. P.
 Simon Magus, statua & inscriptione sancti Dei inauguratus, 31.200. T. 66.200. P. à Petro Apostolo damnatus, 240.197. T. 242.301. T.
 Simplicitas, in bonam partem, 607.45. T. 619.45. P.
 Simulacrum, & Simulacrum, 31.197. T. 66.197. P.
 Simul, pro simul, 373.251. P.
 Simulacra Deorum materiae vasculorum instrumento: umque communiæ, vel ex eisdem quasi factum consecratione mutata, hec uti artis transfigurante, & contumeliosissime, & in ipso opere sacrilege, 30.174. T. 64.175. & 176. P. in eisdem supplicis afficiuntur, quibus Christiani, Ibidem statua frigida mortuorum suorum similitudine non adoranda, quas nihil, mures, & araneæ intelligunt, 131. & 132. T. 65. 185. P. nulla Romæ tempore Numæ, 41. 406. 407. T. 76. 406. 407. P. Græciarumque Tuscii eorum fingendorum Auctores, Ibidem T. P. captiuorum Deorum manubiæ & triumphii apud Romanos, 41. 409. P. 77.409. P.
 Sina in monte lex Moyfi primum data, 96.8. T.
 Singillarius, 319.225. T. 332.225. P.
 Singularitas, pro vita singulari, sine fecmina, 87.2. T. 89.2. P.
 Siparia, 316.8. T. 323.8. P. 318.156. T. 329.156. P.
 Si qui, pro si quis, 21.46. T. 57.46. P. 34.258. T.
 Sirenes, 31.94. T. 61.94. P.
 Smyrnæi, 239.185. T.
 Socratis sapientia, 29. 173. T. quercum, & hircum & canem deiebat; propterea damnatus, quia Deos destruebat, cuius tamen imaginem auream cum poenitentia sententia Athenienses in templo collocarunt, adfictis postea eius criminatibus, 31. 211. & 212. T. 66. 211. & 212. P. vxorem amicis communicabat, 47. 506. T. 81. 507. P. sapientia Attica, leno tamen, Ibidem eius vox: Si dæmonium permittat; Deos negans Æsculapio tamen gallinaceum profecari iubebat, 51. 575. T. 84. 575. P. eum Apollo sapientissimum omnium cecinit, Ibidem sententia Attica in eum lata tamquam corruptorem adolescentium, 52. 578. T. eius disceptatio de animæ statu in carcere iam factro nauigio regresso, iam cicutis damnationis exhaustis, eiusque constans ad lacrymas coniugis responsum, 341. 4. vsque 11. T. 362. 4. vsque 11. P. cui aiunt dæmonium à puero adhaesisse, quæ sapientissimus iudicatus est à Pytheo dæmone, Ibidem 12. 13. 14. T. P. qui quum Æsculapio gallinaceum reddi iussisset iam moriens, acutus est tamen tamquam noua inferret dæmonia, & adolescentiam vitaret, 341. 16. 17. 18. 19. T. 363. 16. 17. 18. P.
 Sodalitia, 201.39. T. 201.39. P.
 Sodoma & Gomorra cinis, omnia, 5.26. T. 10.26. P. oler adhuc incendio terra, & arborum poma, oculis tenus, contacta cinerelescunt, 49. 533. 534. T. 83. 533. 534. P. eorum euerfionis historia carmine descripta, 645. 1. vsque 612. 12. T. hinc orta fabula de Phæonte solis progenie 646. 5. T. 646. 5. P. illic autumni conantur opes, sed indice tactæ soluntur in cinerem, nec mare viuut ibi, quod etiam nequit proferte aliquos pisces, solum illic propria mentitur fruge bitumen, exulsi fuligo maris, & cuncta illic immissa natant, 646. 8. 9. 10. 11. 12. T. 623. 8. 9. 10. 11. 12. P.
 Sol stitionibus annis variat, 5. 21. T. 9. 21. P. eum credebant esse Deum Christianorum, quod orientis regionem precarentur, 33. 245. 247. T. 69. 247. P. ipsi vero potius solem adorabant, ad eius ortum labia vibrantes, 33. 247. T. præsertim Persæ habentes ipsum semper in suo clypeo, 33. 246. T. 69. 246. P. non potest deliquium pati postus in suo hypsomate & domicilio secundum Astrologos, 92. 15. 16. T. 93. 16. P. etiam à Romanis Deus habitus, 153. 68. 69. 75. T. 160. 68. 69. 75. P.
 Solidum testamento capere, 158.5. T. 197.5. P.
 Sollemnia Cæsaris, 45. 461. T. 79. 461. P. in eis vfitatum focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari, vino lutum cogere, cateruatim cursitare ad iniurias, impudentias libidinis illecebras, laurea postes obumbrare, lucernis diem infringere, 45. 462. 463. 464. T. 70. 462. 391. 392. P. in iis adclamabatur: De nostris annis tibi Iuppiter ageat annos, 45. 470. T. 79. 470. P. 173. 111. & c. T. 175. 111. P. feruabantur incipiente anno, incipiente mense cum nidore thuris, & ianuis laureatis & lucernatis, & sodalitiis, 201.38.39. T. 203.38.39. P.
 Solox, 7.78. T. 12.78. P.
 Solutum, id est, vno circumiectus, 7.97. T.
 Sornium mulieris, cui ostensum linteum siue mappa, eius diei nocte, qua tragœdum audierat cum exprobratione, quæ ultra quintum diem in seculo non fuit, 156.193. T. Sornia non modicæ iactationes animæ, quæ semper negotiosa est, sed vacuæ; acta enim sunt, effectu non sunt, 357. 487. T. 383. 487. P. in illis & bona facta gratuita sunt, & delicta secuta, 357. 489. 490. T. 383. 489. 490. P. non tamen in totum vana esse, multis exemplis probatur, 357. 491. vsque 500. 539. T. 383. 491. vsque 384. 539. P. ex variis commentatoribus qui de somniis scriperunt 358. 518. 499. vsque 536. T. 384. 518. & c. vsque 528. P. ea plerumque Christianis à Dæmonio aut Deo imittuntur, 358. 539. vsque 544. T. 384. 539. vsque 544. P. certiora somniari adfirmant sub exitis & verno tempore, & ex quietis situ, 358. 544. 545. T. 384. 544. 545. P. sed ingeniose magis quam constanter hæc probantur, Ibidem 545. T. P. etiam infantes & omnis omnino gens somnia patiuntur, 358. 549. vsque 554. T. 384. 385. vsque 554. P.
 Somnus mortis speculum, non vtique extra naturale, 356. 466. 467. T. 382. 467. 468. P. eius variae definitiones variorum philosophorum, 356. 469. vsque 474. T. 382. 469. vsque 474. P. his tam aptus, tam vtilis, tam necessarius, vt sit recreator corporum, redintegrator virium, probator valetudinum, pacator operum; medicus laborum, 356. 474. T. 382. 474. P. quem & medici naturalem præiudicauerunt, Ibidem 353. 400. 401. T. P. 379. 400. & 401. est & in cibis plurima somni paratura, Ibid. 357. 382. 477. 477. T. P.
 Sophia, Æon Valentini, 312.30. P. 317.87. T. 326.87. P.

Sophocles Tragedus coronam auream, quum ex arce Athenae perdidissent, somnando redinuenit, 358. 516. T. 384. 516. P.
 Sordidi, 183. 24. T. pro auaribus, 185. 24. P.
 Sorores, pro Christianis, 196. 24. T. 196. 24. P.
 Sortiri, 19. 26. T. 57. 26. P.
 Sortium verna, 5. 9. T. per illas immittebantur in circum aurige, 9. 9. P. 154. 142. 143. T. 165. 142. 143. P.
 Sparteoli, 48. 516. T. 81. 516. P.
 Sparthae, 191. 82. T. 194. 82. P.
 Spathalium, 191. 80. T. 194. 80. P.
 Spectaculum, 301. 139. T. 308. 139. P.
 Spectacula interdita Christianis, 47. 494. T. 80. 494. P. quatuor eorum genera, infania Circi, impudicia Theatri, atrocitas harenae, Xisti vanitas, 47. 495. T. eodem pertinent clamores, atrocitas, furor, & impudicia spectaculorum, 157. 26. T. quae quatuor genera variis periphrasibus expressit Auctor 156. 212. 157. 1. P. generatim autem vocantur subinde ludi Certaminum, & eodem pertinet quicquid tractat de Ludorum origine, titulis, apparibus, artibus & locis, 157. 1. P. de quibus gladiatorios ludos à Constantino interdictos fuisse, sed nondum in totum sublatis constat, nisi ab Honorio Imperat. 157. 1. P. qui tamen iterum inrepleverunt sub Zenone Imper. Constantinopoli, 157. 1. P. reliqua tria permittenda videntur à Caesaribus Christianis, quantumvis repugnantibus Episcopis, qui hoc solum imperarunt, ut Dominicus & festis diebus interdicerentur, 157. 1. P. ad tria post spectacula ethnica argumenta responsio, 151. 2. vsque 153. 15. T. 118. 2. vsque 15. P. omnia etiam non expresse, tacite saltem scripturis prohibita, 152. 15. vsque 21. T. 158. 15. vsque 21. P. quibus in baptismo renuntiaimus diabolo & pompae & angelis eius renuntiantes, quia omnium illorum mater idololatria, 152. 21. vsque 23. T. 159. 21. 22. P. & deinceps vsque ad libri finem. Daemones enim spectaculorum auctores, 153. 105. T. ab omnibus itaque illis tanquam idololatria abstinendum, 154. 129. vsque 133. T. 164. 129. vsque 133. P. etiam concupiscentiae generali nomine interdita, 154. 135. T. 164. 133. 113. 114. P. similiter furoris, bilis, irae, doloris nomine, 154. 136. vsque 146. T. 165. vsque 140. P. maxime visitatorum in Circeis, 154. 140. vsque 146. T. 165. 140. vsque 146. P. impudicitiae, quoque nomine theatra prohibita, 154. 146. vsque 155. 152. T. 165. 146. vsque 152. P. item vanitatis, tragœdiae, comœdiae, luforiae, vel agonisticae scaenae, & palestra, 155. 152. vsque 159. T. 165. 152. vsque 148. 159. P. laetitiae quoque, impietatis & feueritatis nomine amphitheatrum prohibetur, 155. 159. vsque 163. 148. 159. vsque 163. P. et si Deus illa spectat de caelo, aliam longe hominis esse rationem, 155. 163. vsque 167. T. in iis bonum ethnico dicere, quod alibi malum fatentur, 155. 167. vsque 155. 170. T. 148. 167. P. capitis diminutione damnati spectaculorum editores, & arcebantur honoribus omnibus ac ornamentis, 150. 170. vsque 175. T. 148. 170. vsque 175. P. multo magis diuina iustitia in spectaculorum artifices animaduertit, 155. 175. vsque 184. T. 155. 175. vsque 184. P. in baptismo illa eieramus, & Christiani agnoscimur de eorumdem repudio, 156. 184. vsque 186. T. 156. 184. P. de Deo cogitare non potest in spectaculis positus, 156. 186. vsque 192. T. 167. 186. vsque 168. 192. P. ea aduentus daemones penetrabiles sunt, quod exemplo mulieris confirmatur, 291. 192. T. 168. 192. P. odisse itaque illa debent Christiani, 219. 156. vsque 199. T. 168. 195. vsque 199. P. maxime enim à Christianis nulla debeat in hoc seculo concupisci voluptas, 156. 199. vsque 203. T. 168. 199. vsque 199. P. & longe maiores voluptates à Deo contributas habeamus, 156. 203. vsque 210. P. 168. 203. vsque 210. P. & multo ampliora spectacula sint Christianis iudicii die expectanda, 156. 210. T. &c. 168. 210. &c. P. non ideo probanda, quia Deum equum, Pantheram & vocem homini dedit, quia non ideo impune idololatriam faciet Christianus, quia Dei conditio est, thus, merum, ignis, animalia quae victimae sunt, 184. 66. 67. T. de Spectaculis libri Graeci Tertull. mentio, 657. T. P.
 Spectantes, 95. 1. T. pro spectatoribus 105. 1. P.
 Speculo tantum mentiri licet, 183. 14. T. 185. 14. P. nemo se tamen apud tonsores pro homine murum inspexit, 301. 139. T. 308. 139. P.
 Sperare, pro timere, 188. 11. T. 191. 11. P.
 Spiritales se nuncupabant Montanistae, 670. 4. T. 677. 4. P.
 Spiritus angeli & daemones, 38. 348. T.
 Spiritus sanctus, à Eon Valentini, 311. P. 318. 123. T. 328. 123. P.
 Spongiae Retiariorum, 156. 188. T. 167. 188. P.
 Sponiones in Circeis, 154. 141. T. 165. 141. P.
 Stabula pro diuersis, 50. 548. T. 83. 548. P.
 Stadia in quibus agones fiebant, 154. 112. T. 163. 112. P. 155. 154. T. 148. 154. P. in eo videre erat pugnos, calces, colaphos, curfus, iaculatus, saltus & palestra, 155. 154. 155. 265. 157. T. 148. 155. 157. P. 155. 179. T. 167. 179. P.
 Stadia, porticus opaci, 136. 28. T. 139. 28. P. 206. 44. T. 213. 44. P.
 Staicula, pro stautis, 593. 22. T. 593. 18. T. 600. 18. 22. P.
 Stacilius Taurus Africae Praefectus, 513. T. 9. 13. P.
 Statio militaris, 19. 26. T. 57. 26. P. Deorum, 29. 169. T. 63. 169. P. à militari exemplo stationum dies, id est ieiuniorum nomen acceptant, 130. 58. 60. T. 121. 58. P. ita vocabantur statuti ieiuniorum dies quae in vespem producebantur, 153. 158. P. etiam inde deriuantur stationes in certis basilicis martyrium

135. 24. T. 202. 24. P. stationes ieiuniorum die Dominico prohibita, 208. 129. T. 216. 129. P. statio credendi, 236. 70. T. 249. 70. P. statio trium hebdomadarum, pro ieiunio arido, 353. 548. T. 384. 548. P. 683. 18. T. 688. 18. P. 692. 10. T. 698. 10. P. stationum non modo ad nonam, sed ad vespem vsque exempla, 695. 58. vsque 69. T. 700. 58. &c. P. nam milites nunquam immemores sacramenti stationibus parent, Ibidem 65. T. P.
 Statuæ Deae sacrum, prima constitutio infantis super terram, 356. 450. T. 381. 450. P.
 Statuæ, quas mortuis defundebant, quibus imagines inscribebant, & titulos incidebant in aeternitatem, monumenta erant resurrectionis mortuorum, 55. 627. T.
 Statutum facere, 206. 29. T. 211. 29. P. status conuersi scripti & voluntatis, 50. 143. T. 533. 143. P.
 Stephanus interfecto Domitiani Imperat. 45. 477. T. 80. 477. P.
 Stephanus, seu potius Stephana, Paulo in persecutione succurrit, 686. 93. T. 691. 93. P.
 Sterceia, 317. 94. T. 326. 94. P.
 Sterculius Deus, 41. 393. T. siue Stercutius, 76. 393. P.
 Stesichorus excaecatus ob conuicium carminis in Helenam Troianam, dehinc reluminatus, 354. 414. T. 379. 414. P.
 Stipare, 449. 105. T. 458. 105. P.
 Stipes, quae Deis iactabantur mendicantibus, 50. 555. T. 84. 555. P. matris Deum, 154. 150. T. 165. 150. P. primam noui discipuli stipem Mineruae honoris & nomini consecrabant ad imaginem, 172. 62. T. Minerua appellatam, 179. 62. P.
 Stiria leonina, 7. 72. T. 12. 72. P.
 Stoici, 21. 42. 57. 42. P. eorum de Deo opiniones, 52. 592. 593. T. 235. 40. T. 247. 240. P. & de duobus hominum generibus, Ibidem P. de mundi creatione ex materia, 302. 149. T. 109. 149. P. de anima, 342. 73. T. 365. 73. P. de quinque sensibus, 346. 221. T. 372. 221. P. de anima ex aeris rigore, 350. 327. T. 376. 327. P. de fomno resolutione sensuualis vigoris, 356. 469. T. 382. 470. P.
 Strola muliebris vestis, 7. 88. 89. & 90. T. 13. 90. P. 174. 140. T. 181. 140. P.
 Strenae in Saturnalibus, 172. 64. T. 179. 64. P. in Ianuariis, Brumis, & Matronalibus, 173. 106. 191. T.
 Strophæ, 352. 365. T. 484. 70. T. 493. 70. P.
 Structus & structio, 142. 22. T. 146. 22. P. 174. 64. T. 371. 380. T. 339. 380. P.
 Strues, 318. 184. T. pro structura, 331. 184. P.
 Stupor, 88. 18. T. 141. 7. T. 145. 7. P. 148. 48. T. 186. 48. P. inde stuporata, 199. 18. T. 192. 18. P. 447. 52. T. 456. 52. P.
 Stygiae paludes mortem diluentes, 359. 561. T. 385. 561. P.
 Stylus, 241. 228. T. 262. 228. P.
 Suauiludius, 155. 164. T. 148. 164. P.
 Subciliua, 449. 104. T. 458. 104. P.
 Subfundii, 221. 20. T. 226. 20. P.
 Subiectium, 221. 30. T. 227. 30. P.
 Subiici, pro decipi, 26. 108. T. 61. 108. P.
 Subleuare, pro eleuare, & verbis minuere, 663. 46. T. 668. 46. P.
 Sublimantia, 319. 242. T. 333. 242. P.
 Submissus, pro submissione, 573. 255. T. 588. 255. P.
 Subnixus, 142. 25. T. 146. 25. P.
 Subornari, pro ornari, 235. 38. T. 247. 38. P.
 Subradiare, 414. 231. T. 435. 231. P.
 Subsignare, pro fauere, 141. 4. T. 145. 4. P. 452. 187. T. 461. 187. P.
 Substantia animalis, pro potentia, 348. 250. T. 373. 250. P.
 Substillum, 521. T. 9. 21. P.
 Subtemen, 55. T.
 Subuerbium, 7. 87. T. 13. 87. P.
 Succidere, 142. 37. T. 147. 37. P. 207. 60. T. 213. 60. P.
 Suclea, 393. 86. T. 401. 89. P.
 Suffectura, 453. 193. T. 461. 193. P.
 Sufferentia, 509. 196. T. 538. 196. P.
 Suffragia, 205. 8. T. 210. 8. P.
 Suffundere, 46. 492. T. 80. 492. P.
 Suggestus, 7. 93. T. 153. 61. T. 160. 61. P. 174. 135. T. 181. 135. P. 199. 14. T. 192. 14. P. 296. 55. T. 305. 55. P. 341. 3. T. 362. 3. P. 646. 6. T.
 Suggillatio, 593. 25. T. 601. 25. P.
 Sui, pro eorum, 145. 114. T. 150. 114. P.
 Summum bonum Epicurus decernebat voluptatem, quam interpretabantur Epicurei animi aequitatem, 47. 496. T. 80. 496. P.
 Superfructare, 322. 398. T. 340. 398. P.
 Supparare, 199. 37. T. 193. 37. P. 351. 342. T. 672. 43. T. 678. 43. P.
 Supparum muliebre, 7. 90. T. interula, 13. 90. P.
 Supplicamentum, pro supplicio, 685. 68. T. 690. 68. P.
 Surculus, 463. 19. T. 472. 19. P.
 Suspecti, pro suspicaces, 37. 326. T. 73. 326. P.
 Sutriini, Italiae municipium, 50. 390. T. 76. 390. P.
 Syllae lances centenarij ponderis 8. 102. T. 14. 102. P. eius felicitas, 29. 173. T.

Symbola notarum, 318.134. T. 328.134. P.
 Symbolum fidei Apostolicum regula veritatis, quæ venit à Christo, transmissa per comites ipsius, 53.597. T. vna omnino sola inreformabilis, 220.5. T. 220.5. P. qua creditur vnum omnino Deum esse; & verbum filium eius; delatum ex spiritu Dei patris in virginem Mariam, carnem factum in vtero eius, & ex ea natum hominem Iesum Christum; fixum cruci; tertia die resurrexisset; in cælos ereptum, sedere ad dexteram patris, misisse vicariam vim Spiritus sancti; venturum cum claritate ad fumens sanctos facta carnis resurrectione in vitæ æternæ fructum, 236.81. &c. T. 250.81. vsque 251.92. P. id Ecclesiæ ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à Deo suscepti, 237.130. T. 254.130. P. 240.219. T. 261.219. P. ab initio Euangelii decurrit, 606.25. T. 618.25. P. eius explicatio, 727.3. & deinceps, T. 744.3. &c. P.
 συμμοίμασις, id est, coodibilis, 504.96. T. 533.96. P.
 Symplegades, 445.25. T. 455.25. P.
 Syncretis, Æon Valentini, 312.16. P. 317.81. T. 326.81. P.
 Synesis, Æon Valentini, 312.26. P. 317.85. T. 326.85. P.
 συναίμασις, id est, commiserio, 504.96. T. 533.96. P.
 Synthesis, 7.78. T. 12.78. P.
 Syntrophi, 317.94. T. 326.94. P.
 Sypara, 33.244. T. 68.244. P. stolæ vexillorum, ibidem.
 Syracusæ muniuntur à Corinthiis, 6.40. T. 11.40. P. in Achaia, 240.209. T. 260.209. P.
 Syria Palestina, 23.57. T. eius Deus, 40.379. T. 75.379. P.
 Syrina, 6.45. T.
 Syrophœnice ex distinctione Syriarum, 485.94. T. 494.94. P.
 Syzygia Valentini, 243.315. T. siue coniugationes, 370.191. P. 317.72. T. 325.72. P. seu connubia, ibid. 73. T. P.

T.

Tabella iudiciaria, de qua recitabant Christianos, 20.34. T. 57.34. P. naturalium sponfalium & nuptiarum, 223.102. T. 229.102. P.
 Tabernarii, 687.105. T. 691.105. P.
 Tabula ludere, 392.71. T. 400.71. P.
 Tabulæ literarum à Saturno, 28.160. T. 63.160. P.
 Tabulæ nuptiales, 198.20. T. 202.20. P. 705.14. T. 717.14. P.
 dotales, ibid. 14. T. P.
 tabulæ vestium, 7.96. & 97. T. 13.96. P. tabulatum, ibidem.
 tabularia idolorum, 172.62. T. 179.62. P.
 tabularii, sumptuum supputatores, 48.513. T. 81.514. P.
 tacitus castigatus, 58.41. P.
 tactui cur eadem pavimenta manibus asperiora, pedibus leuora credantur, & in laua cris idem calidus lacus feruentissimus primo, dehinc temperatissimus renuntietur, 346.220. 224.225. T. 372.220. 224.225. P.
 tænie, 207.68. T. 214.68. P.
 tanti quanti, 17.12. T. 56.12. P.
 tarenum, 6.55. T. 11.55. P.
 tarpeii ludi, 152.46. T. 159.46. P.
 tartarus, carcer poenarum infernarum vocatur à gentibus, quo abstrudi solent impij, 29.170. T.
 tau signum, 103.142. T. 112.142. P. ipsa litera illa litera Græcorum, nostra autem T. species crucis est, quam portendebat Propheta futuram in fontibus nostris apud veram & Catholicam Ierusalem, 488.174. T. 498.174. P. numerum trecentenum exprimit, 633.8. T. 635.8. P.
 tauricæ fabulæ, 26.125. T. quod apud tauros Diana hospites immolarentur, 61.125. P. taurorum sacrificia, 445.9. T. 454.9. P.
 tauri Ægyptii antistes continentes vitæ, 664.70. T. 676.132. T. 682.232. P.
 tecla virgo martyr, 280.119. T. 291.119. P.
 tecla densare, 184.47. T. 193.74. P.
 reges, 448.90. T. 457.90. P.
 teletus, Æon Valentini, 312.29. P. 317.87. T. 326.87. P. quem Phileum vocat, 312.29. P. 317.98. T. 327.98. P. 569.67. T. 603.67. P.
 telium & Philinum vnguenta, 7.71. T. 12.71. P.
 telmessenses somnis plurimum dediti, 357.495. T. 389.495. P.
 themenus dux Herculeæ posteritatis in Peloponnesum, 6.38. T. 10.38. P.
 temperari cum Genitio, 19.31. T. 57.31. P.
 tempestiuitas, & tempestiuus, 100.108. T. 111.108. P. 482.49. T. 492.49. P.
 templa idolorum Christiani adorare prohiberi & ingredi, 32.

233. T. factem tempore idololatricæ, 67.233. P. nondum fuerunt apud Romanos sub Numæ sed de cepite altaria, 41.408. T. 76.406. P. eorum & mœnium eadem strages, 41.408. T. 77.408. P. adiri possunt sine periculo, virgente causa simplici dumtaxat, quæ non pertineat ad proprium eius loci negotium vel officium, 153.78. T. loca enim non contaminari per se, sed quæ in locis sunt, 153.80. T. templi Iudæorum duplex dedicatio; in eo arca testamenti, tabernaculum martyrii, altare, candelabrum, vasa, 207.99. 100. T. 215.99. P. hoc nomen illis tribuitur, Ecclesiarum vero Christianis, 664.59. P.

Terræ motus, 528. & 29. T. 10.28. & 29. P.
 Terram matrem pro Dea colebant, 153.93. T. 163.93. vide Mater magna Deum.

Tertulliani Scriptorum in quinque Tomos distinctio, 2. P.
 Tomi primi Librorum ordo, ibidem. P. Liber de Pallio scriptus anno circiter tertio Imperii Seueri, 3. P. initio Iulæ scriptæ fidei, ibidem. Citatur tacite à Hieron. & Vincent. Lirinenf. 4. P. sub triplici Imperio, 6.41. T. Seueri, Antonini, & Albini, 11.41. P. Apologeticus scriptus anno circiter 7. Seueri Imperatoris, 18. P. Eius meminerunt Lactantius & Beatus Hieronymus, 9.19. P. Eusebius quoque, Augustinus, Vincentius Lirinenf. Niciphorus, Hugo Floriacenf. & Vincentius Bellouacen. 34.273. P. Citatur ab ipso auctore lib. de Test. Anima, 70.273. P. Proinde liber hic illo posterior, qui citatur à Beato Hieronymo & ipso auctore, 87. P. Liber ad Scapulam scriptus sub initio quintæ persecutionis, 91. P. ad eum alludit S. Hieron. & imitatur S. Cyprian. 91. P. missus, non potestus, 91.5. P. Post lib. de Pallio & Apologeticus scriptus, 91.8. à iam presbitero, 93.11. P. Liber aduersus Iudæos scriptus ante bellum Britannicum; eum imitatur S. Cyprian. libris duobus prioribus ad Quirinum aduersus Iudæos, & Iulianus Pomerius lib. 3. contra Iudæos. Transcripts sunt etiam ex illo quædam ab eodem ac Eusebio, & Sanct. Hieronymo; meminit etiam Vincentius Lirinenf. & alij, 94. & 95. P. citant etiam & imitantur Hugo in Glossa ordinaria, & Prospero adscriptum opus de promiss. & Prædiction. 108.53. P. Tomi secundi Librorum ordo, 115. Librum de Pœnitentia citat, & multa inde desumpsit S. Pacianus libro de Pœnitentia aduersus Nouatianos. Imitantur etiam SS. Cyprianus, Hieronymus, Ambrosius, 116. 117. P. citat & ipse Tertullianus, 704. & 717.9. P. Librum de Oratione citat S. Hilarius, imitatur S. Cyprianus Libro de Oratione Domin. & quædam transcripsit Hrabanus, 150. P. imitatur etiam Fortunatus lib. de Ora. Domin. 133.4. & seq. P. Librum ad Martyras imitantur, & quædam ad verbum transcripsit SS. Cyprian. & Hieronym. qui scriptus est in ipsis quintæ persecutionis Christianorum sub Seueri initio, 134. ac 135. P. eodem pene conscriptum quo Apologeticus, 140.63. P. ex lib. de Patientia multa transcripsit S. Cyprianus libro de Bono Patientiæ, 141. P. Liber de Spectaculis scriptus duodecimo anno Seueri, sub tempore Ludorum secularium, quos ille Octauos Romæ indixit, & celebravit, 149. P. citat eum Tertull. libris de Habitu mulieb. & de Coron. milit. ex quo etiam Græce scriptum constat, ex eodem etiam multa descripsit S. Isidorus & Hrabanus, 188. P. in quo tam Carechumenos alloquitur quam baptizatos, 188.2. P. Liber de idololatria scriptus post librum de Spectaculis, cuius etiam meminit, & eundem imitatur S. Cyprian. lib. de idolo. vanit. ac verba quædam transcripsit S. Isidorus, 169. & 183. P. Librum de Habitu muliebri imitantur SS. Cyprian. & Hieronym. in quo meminit lib. de Spectac. 151. P. Librum de Cultu seminarum, ad verbum imitatur S. Cyprian. & in eo eadem quædam repetuntur quæ lib. præcedenti, 188. P. Ex lib. 1. ad Vxor. multa descripsit B. Hieronym. 195. P. sicuti etiam ex secundo, 198. P. Liber de Corona militis Romæ scriptus post ludos seculares in voris decemnalibus Cæsaris, 205. P. in eo lib. citat de Spectaculis, etiam Græcum. & multa repetit ex Apologet. & lib. de Idololatria. Imitantur eundem SS. Hieron. & Basilus, & quædam transcripsit B. Isidorus, 205. P. qui scriptus est ante lib. de veland. Virg. 229.42. T. 205.42. P. In libro de Virginibus velandis, quem Græce & Latine scripsit, se Septimum Tertullianum vocat, & eundem imitatur S. Cyprian. 219. & 220. P. Tomi Tertii librorum ordo, 326. P. Ad lib. de Præscrip. aduersus hæret. adluit frequenter Tertull. & nominatim bis citat, qui olim in duos diuidebatur, quod si quis facere voler, poterit posterior pars inscribi: Hæreticorum Catalogus, 233. P. 269.293. vsque 262.231. &c. P. Librum de Baptismo citat, & ex eo quædam descripsit B. Hieronym. & Hrabanus noster, qui ante omnem hæresim aduersus Quintillam conscripsit, 276. P. etiam Græce in quo de Hæreticorum baptismo tractat, 279.106.107. T. 290.106.107. P. in hoc libro Tertullianum peccatorem se nuncupat, 280.142. T. 292.142. P. Librum aduersus Hermogenem ipse citat; meminit eiusdem Vincentius Lirinenf. & ex eo ad verbum quædam citat B. Hieronym. 239. P. In libro aduersus Valentinianos citat. lib. aduersus Hermogenem, & eius meminerunt Optatus Mileuitan. ac Vincentius Lirinenf. 310. P. Libri de Anima meminit Tertull. & quædam ex eo ad verbum citantur SS. Hieronym. & August. 341. P. Librum de carne Christi citat Tertull. 543. P. in quo agit contra quatuor hæreseis, 390.1. vsque 14. T. 396.1. vsque 14. P. libri de Relur. carnis Tertullianus nominatim meminit, & in eo citat libros de Anima, de carne Christi, & secundum ac tertium aduersus Marcionem, 406. P. Libros aduersus Marcionem, non modo citant Optat. Mileuitan. Rufinus, & Vincentius Lirin. sed ipso Tertull. nō semel, 444.

P.462.P.460.P.501.P.562.P. Scorpiaci aduersus Gnosticos præter Cyprianum, Hieronym. & Vincentium Lirinens. citatur etiam ab ipso Tertullian. 594. & 592. P. adlegatur etiam à Sophronio Hierosolymitano de certaminibus Petri & Pauli, 606. 116. P. Librum aduersus Praxeam agnouerunt Optat. Mileuit. & Vincentius Lirinens. ac citat B. Hieronym. 606. P. Quartum Tomi librorum & fragmentorum ordo, 626. P. Librorum quinque aduersus Marcionem, carmine meminisse videtur ipse Tertullian. 627. P. quorum primus est de Deo vnico, 627. 1. T. 629. 1. P. Secundus de concordia veteris & nouæ legis, 630. 1. T. Liber tertius de concordia patrum veteris & noui Testamenti, 633. 1. T. Quartus de Marcionis Antithesibus, 636. 1. T. Quintus de variis eius hæresibus, 614. 1. T. in cuius initium reliquorum etiam quatuor librorum argumenta indicat, ibidem. T. P. Libri de iudicio Domini meminit ipse Tertullian. 640. P. Genesis. Sodomæ, & libri ad Senatorem eundem auctorem ex stilo esse constat, qui magis Tertullianicus, est quam Cyprianicus, 643. P. 645. P. 646. P. Apologietici ex Latino in Græcum conuersi meminerunt Euseb. & Nicephor. cuius hic fragmenta sunt edita Græcolatina, 624. vsque 649. T. P. Libri de Spectaculis Græci ipse auctor meminit, 650. T. P. sicuti etiam de Virgin. veland. Græci, ibidem. T. P. & de Baptismo libri Græci, 650. T. P. Libri de Angustiis nuptiarum ab adhuc adolescente conscripsi mentionem facit B. Hieronym. ibidem. 651. P. De fato ipse Tertullian. cuius etiam fragmentum citat Fulgentius Placiades, & adludit B. Hieronym. 651. T. P. qui etiam meminit Quæstionum de mundis ac immundis animalibus, & de Circumcisione, item librorum de Vestibus Aaron, & de Trinitate, 652. & 653. T. P. Libri aduers. Hermogenem de Cæsu animæ argumentum & fragmentum, 653. T. ibid. P. ex ipso Tertullian. ibidem. T. sicuti etiam libri aduersus Appelleianos citatio, 654. T. ibid. P. & libri de Paradoxi paradoxo argumentum, 654. T. 655. P. Libri quoque paradoxo de Spe fidelium, 655. 930. T. ibid. P. cuius verba etiam quadam citantur à B. Hieronym. & Gennadio, ibidem. T. P. Librorum etiam aduersus Ecclesiam pro Montano scriptorum, sex, de Ecclasi, & septimi aduersus Apollonium mentio & fragmenta ex B. Hieronym. & Nicephoro, 656. 657. T. P. qui Græce potius videntur editi quam Latine, ibidem. P. Operum denique Septimii Tertulliani Indicis mentio, ibid. T. P. 657. P. ex quo multo plura eum scripsisse constat, sicuti & ex B. Hieronym. ac Nicephoro & Vincentio Lirinensi, ibidem. T. P. cuius non sunt libri de vera Circumcisione ad amicam ægrotum, & de definitionibus fidei, 657. P. Tomi Quinti librorum ordo, 660. P. qui in hæresi aduersus Ecclesiam conscripti sunt, ibidem. Librum de Exhortatione castitatis inter illos recenset Nicephorus, quem tamen imitatur Hieronym. & ipse Tertullianus esse ex libri clausula constat, 661. P. Libri de Monogamia meminit ipse Tertullian. sed contra Ecclesiam scriptum tradunt Beati Hieronym. August. Nicephorus, 670. P. Librum de Fuga in persecutione ad Fabium, scribunt contra Ecclesiam scriptum Hieronym. & Nicephorus, 683. P. Librum de Ieiuniis citat ipse Tertullian. titulo aduersus Psychicos, quem contra Ecclesiam etiam scriptum tradunt Hieron. & Nicephorus, 692. P. & tamen imitatur B. Hieron. fere ad verbum lib. 2. aduersus Iouinian. hostem ieiuniorum, ibidem. P. Librum de Pudicitia aduersus Pœnitentiam citant Hieronym. & Pacianus, scribentes eum veterem sententiam (quam nempe adhuc catholicis libro de Pœnitentia ediderat) noua opinione dissoluisse, quod & ipse Tertullianus fatetur, 704. T. & 716. P.

Tertulliani patria Carthago, 5. 18. T. eius conuersio ad Christianismum, 7. 93. & 9. 17. T. 13. 93. P. à toga ad pallium transiit, 7. 94. T. causas egit in foro, 7. 13. 98. T. 13. 98. P. prius ethnicus, postea Christianus, 34. 26. T. testimonium deorum qui se dæmones esse confitebantur, 40. 371. T. 74. 371. P. Presbyter deinde, 93. 11. P. Carthagini habitauit, 93. 14. & 19. P. scripturarum subinde peculiari editione vitus, & vnam pro altera citat, 112. & 143. P. peccatorem se nuncupat, 109. 17. T. 124. 18. P. Parthos & Medos Romæ vidit, 184. 56. T. 187. 56. P. in triumpho Seueri de Parthis & Medis, ibidem vxorem iam presbyter pari inter se consensu continentiam à se separauit, 273. 1. T. 197. 1. P. Septimum Tertullianum se vocat, 225. 140. T. 230. 140. P. maris fuit accola, 328. 133. P. Gracismis frequenter vitus, 318. 163. 179. T. 329. 163. 179. P. Scripsit librum primum aduersus Marc. ad decimum quintum annum Seueri Imper. 449. 103. T. 458. 103. P. Tertullianum se nuncupat, 665. 74. T. 669. 74. P. Vixit, & scripsit librum de Monogamia annis circiter centum sexaginta productis à scripta Apostoli Epistola ad Corinthios prima, 671. 17. T. 677. 17. P. anathema in eum iam Montanizantem prolatum videtur, 692. 13. T. 698. 13. P.

Testamentum cauere, 240. 223. T. 261. 223. P.

Testamentum vetus & nouum sacrarum scripturarum magis vsui est dicere, quam instrumentum, 501. 4. T. 529. 4. P.

Testimonium animæ de anima, quod immortalis sit, cui nempe penes inferos tormentum aut refrigerium optat, quæ mortem timet tanquam aliquid passura post illam, quæ memoria post mortem frequentandæ studet, 88. 22. T. quæ iam pridem defunctum tanquam viuum requirit, 152. 22. T. quæ de mortuis iudicat, 129. 27. T.

Testimonium animæ de dæmonibus, 38. 342. T. 73. 342. P. Dæmonium vocabant hominem immundum malum insolentem, aut quem odio habebant, Satanam in omni aucteritate & asper-

natione & detestatione pronuntiabant, 88. 12. T. 90. 12. P. 89. 27. T.

Testimonium animæ adhuc ethnicæ de Deo: Quod Deus dederit, Deus inter nos iudicabit, Deus videt Deo cōmendo, Deus mihi reddet, quæ pronuntians, ad cælum respicit, 34. 256. 257. T. 69. 256. P. 88. 5. & 6. 7. T. 89. 5. P. Si Deus voluerit, Deus bonus est, Deus benefecit, Benedicat te Deus, Deus videt omnia, ibidem. ad cælum contestatur, & ad terram detestatur, 89. 27. T.

Testudo anima, 649. T.

Testudo, bellicum instrumentum, 136. 38. T. 139. 38. P.

Tetraon, 448. 88. T. 457. 88. P.

Tetrastylus, 311. P. 317. 71. 74. T.

Thales, princeps Physicorum, de diuinitate sciscitanti Cræso nihil certum renuntiauit, 52. 576. T. 84. 576. P.

Thammus Deus à Iudæis cultus, 102. 140. T. idem qui Adonis, 112. 140. P.

Thamnus, 353. 386. 388. T. 378. 386. 388. P.

Theatra stuprandis moribus apta, 23. 63. T. 47. 495. T. in his primi Lacedæmonii penulam excogitauerunt, 23. 77. T. 60. 77. P. Veneris sacrarium sunt, quæ Censores renascentia sæpe destruxerunt moribus consulentes, quare Pompeius magnus quum illam arcem omnium turpitudinum extruxisset, Veneris ædem superposuit, 153. 98. 99. 100. 101. T. 162. 98. 99. 100. 101. P.

Thebis hebetes & brutos nasci relatum est, 348. 262. T. 373. 262. P. nempe Bæotia, ibid. P.

Thelesis, altera coniux Bythi, Æonis Valentini, 314. P. siue voluntas, 321. 369. T. 338. 369. P.

Themistocles militia insignis, 29. 173. T.

Thensæ, 153. 63. T. 160. 63. P. Iouis plaustum, 153. 66. T. 160. 66. P. 209. 167. T.

Theriaca, 350. 317. T.

Theristrum, 7. 74. T. 12. 74. P.

Theseus, 623. 5. T. 624. 5. P.

Thessalonicenses in Macedonia, 240. 210. T.

Theris filium planxit, 359. 561. T. 385. 561. P.

Thrasymedes numquam somnia selegitur, 357. 485. T. 383. 485. P. 358. 552. T. 385. 552. P.

Thus Arabica arboris lacrymæ, 43. 442. T. 78. 442. P. 49. 543. 544. T. 208. 108. T. apud Sabæos, ibidem. Christianis sepeliendis profigabatur, 50. 554. T. 84. 554. P. 172. 78. T. etiam ad pigmenta medicinalia vsui, ibid.

Indignatio animæ siue indignatum, 346. 209. T. 372. 209. P.

Iugos Apollo, 174. 117. T. 180. 117. P.

Thyrii, 52. 583. T. iidem Thyrreni, 85. 583. P. purpuram tingebant, 183. 9. T. 185. 9. P.

Tiara, 424. 405. T.

Tiberis, 45. 466. T.

Tiberii Proconsulatus Africa, 26. 123. T. 61. 123. P.

Tibia, 153. 96. T. eorum inuentor, 162. 96. P.

Tilia arbor, seu Thya, ad idola conficienda olim vsitata, 171. 40. T. 178. 40. P.

Tilia vestium, 7. 96. T.

Timor fundamentum salutis, 188. 10. T.

Tingui, pro baptizari, 142. 14. T. 146. 14. P.

Titanes à Ioue deuicti, 207. 67. T. 214. 67. P.

Titulus, 17. 9. T.

Tituli, 7. 93. T.

Togæ, 390. 13. T. 398. 13. P.

Toga à Pelasgis ad Lydos, à Lydis ad Romanos, inde ad Carthaginienses transiit, 5. 14. T. 9. 14. P. eius descriptio, 7. 96. T. 13. 96. P. Onustum potius reddit quam indutum, 7. 76. T. eius tormentum calcei, ibidem. plus læserunt Remp. quam lorice, 7. 100. T. ea vestiuntur Cerdones, & omnis gladiatorum ignominia, 8. 116. T. togæ puræ solemnitas, 174. 125. T. 181. 125. P. toga candida, 174. 138. T. 181. 138. P.

Tonorum instrumenta, culter, resina, volsella, 6. 62. T. 12. 62. P. ex Asia in Siciliam, inde anno vrbs Cond. 383. Romam primum euocati, ibidem. etiam nouacula vultus mutant, 155. 177. T. 167. 177. P.

Tormenta adhibentur ad confitendum, 19. 26. T. apud tyrannos etiam pro pœna adhibentur, 19. 31. T.

Totum pro pleroque, 515. 352. T. 545. 352. P.

Trabæ, 174. 137. 141. T. 181. 137. 141. P.

Traditiones transmissæ à discipulis Christi, 53. 597. T. 85. 597. P. 90. 24. P. 89. 26. T. 134. 43. P. etiam non scriptæ recipi debent, 266. 27. vsque 21. T. 111. 27. vsque 212. 41. P. 206. 41. vsque 50. T. 212. 41. vsque 213. 50. P. vbi apparuerit esse veritatem fidei Christianæ, illic veritas omnium traditionum Christianarum, 237. 112. T. credere oportet Christianum quod traditum est, 390. 20. T. 398. 20. P. 450. 148. T. 359. 148. P. 501. 51. T. 531. 51. P.

Traducere, 240. 191. T. 259. 191. P.

Traduções, 238. 137. T. 254. 137. P.

Tradux, 237. 121. T. 253. 121. P.

Tragedi cothurnis utebantur, 155. 180. T. 167. 170. P.

Traianus Imperator inquisitionem in Christianos fieri prohibuit, 18. 24. T. 57. 24. P.

Tramittere, 503. 50. T. 531. 50. P. 571. 206. T. 686. 206. P.

Transfiguratio (quam transsubstantiationem dicimus) interemptio est pristini; omne enim quod transfiguratur in aliud, definit esse quod fuerat, & incipit esse quod non erat, 615.164. T. 624.164. P.

Transfunctorium, 317.48. T. 324.48. P. 452.185. T. 461.185. P.

Transuena, 645.3. T.

Tribunus militum, 205.6. T. 210.6. P.

Tribus, 46.490. T. 48.511. T.

Tricha, 318.181. T.

Trinitate personarum Patris, Filii & Spiritus sancti in diuinitate defendit Tertull. libro aduersus Praxean, 606.2. T. 617.2. P. hanc regulam siue symbolum fidei agnoscit, quod vnitatem in trinitatem disponit, 606.21. vsque 30. T. 618.21. vsque 30. P. quare non sequitur, etiam si monarchiam Dei non solum Oeonomiam admittimus, patrem se sibi filium fecisse, quod volebant Monarchiani, 606.30. vsque 38. T. 618.30. vsque 38. P. Patrem vero filium & Spiritum sanctum agnoscit Epistola Apostolica, 607.38. vsque 42. T. 619.38. vsque 42. P. diuersos etiam esse Patrem & filium inde constat, quod filius in scripturis appellatur $\lambda\omicron\gamma\theta$, Sophia & sermo, 607.42. vsque 608.54. T. 619.42. vsque 54. P. in $\theta\upsilon\varsigma\ \epsilon\lambda\lambda\eta$ agnoscit, etiam eam vocem in suis $\epsilon\omicron\nu\alpha\gamma\gamma\iota\sigma\tau\omicron\upsilon$ versus usurpauerit Valentinus, 608.54. vsque 61. T. 619.54. vsque 61. P. sic filius ex patre Spiritus sanctus a Deo & filio, 608.59.60. T. 620.60. P. Alius itaque dicitur pater, alius filius, alius Spiritus sanctus, non tamen aliud, 608.61. vsque 64. T. 620.61. vsque 64. P. aduersus Monarchianos quoque probatur non potuisse patrem se ipsum fecisse filium; quod correlatiua sint pater & filius, quod in scripturis distincte pronuntiantur, quodque in creatione hominis pluraliter Deus loquatur, 608.64. vsque 609.75. T. 620.64. vsque 75. P. quodque subinde in scripturis bis Deus legitur, & nomen Domini in duobus, quod pater inuisibilis, filius vero visibilis scribitur, quod denique nomina patris: Deus omnipotens, altissimus, Dominus virtutum, Rex Israelis, etiam filio competant, 609.75. vsque 612.106. T. 620.75. vsque 622.106. P. nec obstant scripturae de vnicō Deo vel solo; quia filium nō excludunt, sed plures Deos, 612.106. vsque 117. T. 621.106. vsque 117. P. nihil etiam pro Monarchianis facit Euangelium Iohannis, quia in eo vbique distinguuntur, pater & filius, 612.117. vsque 615.155. T. 622.117. vsque 623.155. P. Idipsum & ex aliis Euangelistis probatur, 615.155. vsque 159. T. 623.155. vsque 159. P. contra Praxeanos in super & Monarchianos facit, quod patrem spiritum dicerent, filium carnem, patrem Christum filium Iesum, 615.159. vsque 616.178. T. 624.159. vsque 178. P. Obmutescat itaque ista blasphemiam, sufficiat Christum filium Dei motum dicere secundum humanam substantiam: patrem vero ne compassum quidem, 616.178. vsque 617.180. T. 624.178. vsque 180. P. & 180. vsque 184. T. P. ad Iudaicam enim fidem pertinet scire vnum Deum credere, vt filium ei nolis adnumerare, 617.184. vsque 185. T. 624.184. vsque 185. P. de Trinitate libri maioris quam sit Nouatiani à Tertulliano conscripsi, 727. T. P. de Trinitate alii etiam scriptores recensentur, 744.2. P. inter quos Nouatiani liber de Trinitate, in quo plerique iam dicta reperuntur, sicuti ex argumento, quo Lectorem breuitatis gratia remittimus, latius videre est, 129.130. P. 727.1.2. vsque 743.144. T. 743.1. vsque 144. P.

Tripolemus, 448.64. T. primus serendi modum tradidit, 456.64. P.

Triumphanti Imperatori in illo sublmissimo curru suggeritur à tergo: Respice post te, hominem memento te, 44.456. T. 79.456. P.

Trochilus Argius curru Iunoni dedicauit, 153.87.88. T. 162.87.88. P.

Troianorum & Achiuorum Deorum pugna, 31.206. T. 66.206. P. inter ipsos bella, 41.397. T. eorum generis memoria vrbis Romana, ibidem. Troia mille nauibus obsessa & deuicta, 354.414. T. in Troade Oraculum Sarpedonis, 358.531. T. 384.531. P.

Tropaea, 33.241. T. 63.241. P. eorum descriptio ex Numo veteri, ibid.

Trophonii oraculum & initiationes, Bæotiaz, 38.335. T. 73.335. P. 358.532. T. 384.532. P.

Trulla, 30.189. T. 65.189. P.

Tuba, 153.96. T. 162.96. P.

Tunica, 5.4. T. 8.4. P. eiusdem descriptio, 5.14. T. cingulo correpta, 7.96. T.

Tunica, pro cute, 391.50. T. 399.50. P.

Tuscia, 5.27. T. Tuscorum ingenia fingendis simulacris, 41.407. T. 76.407. P.

Tutelinae columna à Tutelina Dea, 153.73. T. 161.73. P.

Tyrinthius, 7.75. T. 12.75. P.

Tyrius color, iude Tyrium, 121.64. T. 167.64. P.

Tyrhenus dux Lydorum in Hetrusiam transuenarum, qui fracti suo cesserat regni contentione, 152.26. T. 159.25. P.

V.

Vacatio, pro inanitate, 34.610. T.

Vacuerat & vacuisset, 6.64. T. 12.64. P. 29.168. T. Vacare,

236.63. T. 249.63. P. 318.112. T. 327.112. P. 391.44. T. 399.44. P. 409.90. T. 428.90. P.

Valentia, pro robore, 100.104. T. 111.104. P. 302.157. T. 309.157. P.

Valentia, Variculanorum Dea, 40.389. T. 76.389. P.

Valentinus Platonicæ sectator, fuit Antonini fere principatu, & in Catholicam primo doctrinam credidit, apud Romanensem Ecclesiam, donec sub Episcopatu Eleutherii, semel & iterum eiectus, nouissime in perpetuum discidium relegatus, venena sua disseminauit, 239.164. vsque 171. T. 256.165. vsque 171. P. eius patria, ætas qua vixit, hæresis, & libri, 316.1. P. sperauerat Episcopatum, sed alium ex martyrii prærogatiua loci positum indignatus de Ecclesia abruptit, 316.26.27. T. 323.26.27. P.

Valentiniani frequentissimum collegium inter hæreticos, 316.3. T. 322.2. & c. P. à quibus Catholici, etsi simplices vocentur, omnia tamen eorum norunt, quæ serpentis in morem abscondere nituntur, 316.14. vsque 26. T. 323.14. vsque 26. P. eorum origo à Valentino ex cuiusdam hæresis veteris (Basiliid'is nempe) semine, inter quos Ptolomæus, Heracleon Secundus, Marcus Magus, & eotempore Axionicus, 316.26. vsque 38. T. 322.26.30. vsque 38. P. cum quibus tanquam principalibus magistris discepat Tertullianus ex Iustino, Milciade, Irenæo, & Proclo, ipsorum hæresiarcharum contemporalibus, 316.38. vsque 45. T. 324.38. vsque 45. P. plurimum Græcæ & Latine Æonum nomina suggillans & ridens, 316.45. vsque 50. T. 324.45. vsque 50. P. primo Æonum ipsorum Ogdoada seu Tetradia duplicem, 317.50. vsque 74. T. 325.50. vsque 326.74. P. deinde ex illa Ogdoada decada & duodecada, atque adeo tricenarium Æonum, 317.74. vsque 95. T. 326.74. vsque 327.95. P. hinc Enthymesin ab initio partu procreata à Sophia vigesimo Æone, & Horon custodem pleromatis, 317.95. vsque 318.121. T. 327.95. vsque 328.21. P. item nouam generationem Christi & Spiritus sancti, 317.121. vsque 128. T. 328.121. vsque 128. P. nouum etiam fructum ex omnibus compassum, quem Iesum vocabant; & angelos satellites, 318.128. vsque 148. T. 328.128. vsque 329.148. P. item Enthymesin, siue Achamoth passiones, ex quibus materia mundi originem traxerit, animalis quoque substantia & spiritalis, 318.157. vsque 319.218. T. 329.157. vsque 332.218. P. Demiurgum etiam per Achamoth ex animali substantia productum, qui tria genera creaturarum produxerit, spirituum, materialium, & animalium, 319.218. vsque 259. T. 332.218. vsque 333.259. P. Diaboli etiam originem partim ex Achamoth, partim ex Demiurgo, 319.255.256. T. 333.255.256. P. quem & Manditeneum vocant, 320.257. T. 333.257. P. singularium deinde potestatum arces siue sedes, 319.259. vsque 264. T. 333.259. vsque 264. P. homines fabricationem eiusque quadruplicem substantiam, & tria genera, 320.264. vsque 292. T. 334.264. vsque 335.292. P. Christum Demiurgi filium, 320.292. vsque 305. T. 335.292. vsque 305. P. animas denique meliores in Prophetas, reges & sacerdotes adlectas, tripartitas adinstar Adæ posteritatis, Cain, Abel, & Seth, 320.305. vsque 320. T. 335.305. vsque 336.320. P. ideoque sibi operationes necessarias non existimant tanquam spiritalibus, sed nobis tanquam animalibus, martyrii quoque eludentes necessitatem, 320.320. vsque 332. T. 336.320. vsque 332. P. postremo ridiculam consummationem & dispensationem mercedis, 321.332. vsque 366. T. 337.332. vsque 338.366. P. in super varias alias Æonum productiones per emendatores Prolomæi, 321.366. vsque 322.399. T. 338.366. vsque 340.399. P. in scripturis suggillati, 397.177.178.179.180. T. 404.177.178.179.180. P.

Valetudo, pro inuaretudine, 278.40. T. 286.40. P.

Valerius Maximus castigatus, 383.103. P.

Varro castigatus, 181.126. P.

Vas capacitatis nomine dictum, 410.128. T. hoc enim sonat vox $\sigma\upsilon\kappa\iota\tau\omicron\varsigma$, 431.128. P.

Vasit, 6.53. T. 11.53. P.

Vedius, seu Ateidius Pollio, seruos murenis inuadendos obiectabat, 8.104. T. 14.104. P. 427.40. P.

Vehi, pro inuchi, 571.214. T. 586.214. P.

Vela Tyria, Hyacinthina, & Regia, operose transfigurata, 184.61. T. quæ & Atalica vocantur, 187.61. P.

Velamen capitis tam solemne fœminis apud Iudæos, vt inde noscantur, quod in virginibus requirit Apostolus, 20.6.42. T. 2.12.42. P. 156.193. T. 221.25. vsque 227.57. T. 226.25. vsque 227.57. P. Male itaque facere virgines Dei, quæ quum foris velari soleant, in Ecclesia ostentationis gratia caput nudant, 225.1. P. in Ecclesiis enim per Græciam Apostolicis, & quasdam Barbaras virgines velantur, 226.13. vsque 21. T. 226.13.14.15. P. Carthagini liberum erat antea regi vel non regi, 226.21. vsque 221.25. T. 226.21. P. at mulierem velari iubens Apostolus etiam virgines intelligit, 221.25. vsque 222.57. T. 226.25. vsque 228.74. P. rationes enim Apostoli etiam in virgines competunt, 222.49. vsque 57. T. 227.49. vsque 57. P. à quo velamen, potestas vocatur, 222.51. T. 227.51. P. Corinthii virgines suas velantes, quid docuerint, Apostoli indicant, 223.63. T. 228.63. P. non enim magis fœminæ quam viri notam virginitatis suæ præferre debent, 223.74. vsque 85. T. 228.74.75.228.83.84. P. Debet ergo velari virgo ex quo le intelligere incipit, & sensum naturæ suæ, 223.85. vsque 223.101. T. 228.85. vsque 229.101. P. idque Rebecæ exemplo, 223.91.92. T. 229.91. P. etiam apud ethnicos velatæ ad virum ducuntur, 273.98. T. 229.

98.P. capitis nuditas ostentatur ab illis virginibus, quæ reliquo habitu mulieritatem produnt, 223. 101. v. que 108. T. 229. 101. P. virgines verò Dei sicuti foris, ita & in Ecclesia velari debent, 224. 108. v. que 104. P. 229. 109. P. alioqui publicatione sui periclitantur, dum percutionum oculis incertis & multis, dum digitis demonstrantium titillantur, dum inter amplexus & oscula assidue concalescunt, 224. 116. 117. T. 229. 117. P. sed vera & tota & pura virginitas nihil magis timet quam semetipsam, etiam fœminarum oculos pati non vult; confugit ad velamen capitis, quasi ad galeam, quasi ad clypeum, aduersus istus tentationum, aduersus iacula scandalorum, aduersus suspiciones, & susurros, & æmulationem, ipsum quoque liuorem, 224. 118. 119. T. 229. 118. 119. P. eius scriptura legem condit, natura contestatur, disciplina, exigit, 224. 230. 123. T. 230. 122. 123. P. nec virginibus modo, sed & nuptis mulieribus conuenit velaminis disciplina, 224. 127. &c. T. 230. 127. &c. P. Iudicabunt enim illas Arabiæ fœminæ ethnica, quæ faciem ita totam tegunt, vt vno oculo liberato, contentæ sint dimidium frui lucem, quam totam faciem prostituere, 225. 129. 130. T. 230. 129. 130. P. Eodem pertinet quod propterea in felicissimas a t fœminas Romanæ quædam reginæ, quod adamare magis, quam adamari possint, 225. 131. T. 230. 131. P. quantam denique castigationem merebuntur illæ, quæ inter Psalmos, vel in quacunque Dei mentione, & oratione ipsa reterece perferuerant, 225. 134. 135. 136. T. 230. 134. 114. 115. P. de Velandis virgin. libri Græci notula, 650. T. P. Velificare, 175. 169. T. 182. 169. P. 592. 6. T. 599. 6. P. 646. 12. T. 623. 12. P. Venæ stili, 34. 274. T. 70. 274. P. Venenarius calix, 410. 121. T. 431. 121. P. venenari, 706. 37. T. 718. 37. P. Veneria furtina, effœminata, 7. 96. T. Venia, 223. 69. T. pro gratia seu indulgentia, 228. 69. P. 683. 25. T. 688. 25. P. Veni, Aufser & Africus, 592. 6. T. 599. 6. P. Venus humana fagitta fauciata, 31. 206. T. 66. 206. P. a patre iudicatur, 32. 223. T. 66. 223. P. Mater Ence, cui myrtus facta, 208. 151. 152. T. 215. 151. P. Veneris templum superpositum theatro, 153. 98. T. 162. 98. 162. 101. P. Venus & Liber dæmonia conspirata ebrietatis & libidinis, 153. 101. T. Verba actiua passiuæ seu naturaliter accepta, 6. 50. & 57. T. 11. 46. & 57. P. 317. 100. T. 327. 100. P. 321. 344. T. 337. 344. P. Verba cum Ablatiuo, 208. 146. T. 213. 146. P. Verba cum Datiuo, 35. 296. T. 72. 296. P. Verba cum Accusatiuo, 7. 79. T. 21. 39. T. 141. 3. T. 145. 3. P. Verbum, Æon Valentini, 243. 315. T. Virgiliz, 393. 88. T. 401. 88. P. Veritas, Æon Valentini, 230. 315. T. 311. P. 317. 67. T. 325. 67. P. quæ & Alethia, 311. 4. P. 318. 130. T. 328. 130. P. Veritas semper odio est, 31. 211. T. Vernæ & autumnæ, 409. 102. T. 430. 102. P. Versura, 6. 32. T. Veruicina, 527. 655. T. 558. 655. P. Vesparum fauis comparatæ Ecclesiæ hæreticorum, 502. 44. T. 531. 44. P. Vespasianus Iudæorum debellator, 29. 69. T. cum Tito filio, 59. 69. P. Vespillo, 7. 87. T. Vestam interperabantur ignem, 448. 83. T. 457. 83. P. Vestales virgines Tuscæ & Claudia carumque phantasmata, 74. 354. P. 42. 420. T. 70. 420. P. 196. 40. P. 198. 40. P. aliæ quocunque, 664. 68. T. 669. 68. P. 678. 131. T. Vestificina, 6. 58. T. Vestium colores adulterini, 180. 60. v. que 68. T. 187. 60. v. que 68. P. in illis patrimonium grande dissipatur, 185. 72. &c. T. 187. 72. &c. P. Veterina, 8. 100. T. pro vitiiis, 13. 100. P. 594. 38. T. Vereriosum, pro veteri, 355. 430. T. 380. 430. P. Victoriatu, 224. 112. T. 229. 112. P. Videlicet, pro scilicet, 569. 74. T. 603. 74. P. Viderit, 119. 13. T. 124. 13. P. 150. 113. T. 150. 113. P. 176. 174. T. 182. 174. P. 646. 5. T. Viduarum continentia, 145. 85. T. 149. 85. P. etiam apud gentiles sacerdotum Africanæ Cereris, 196. 43. T. 197. 43. P. honoratæ sunt à Deo. 196. 50. &c. T. 197. 50. &c. P. olim ordinabantur in ministerium Ecclesiæ, 196. 47. T. 197. 47. P. Poterit virgo felicior haberi, at vidua laboriosior. 195. 53. T. 197. 53. P. ad viduatam, id est viduarum ordinem præter annos sexaginta non admittebantur, 223. 70. 73. P. T. 128. 70. 73. P. viduitas de bonis carnis Deo adoletur, 408. 80. T. 429. 80. P. quæ perferuerat ex arbitrio, sanctificatio, 662. 7. T. 665. 7. P. etiam vtitata apud ethnicos, 664. 67. T. 669. 67. P. quædam viduæ in Ecclesiis ordinari solent, quæ Deo nubere maluerunt, 665. 72. 73. T. 669. 72. 73. P. Vindex, 89. 28. T. 91. 28. P. Vini senectutem defæcari, 121. 67. T. 127. 67. P.

Virgæ magistratibus præferebantur, 121. 70. T. 127. 70. P. 174. 141. T. 181. 141. P. 209. 172. T. Virginiari, 224. 107. T. 229. 107. P. Virginitas continentia, 145. 86. T. 149. 86. P. quæ maluit Deo nubere, 196. 25. T. 198. 25. P. ea dura esse non debet Christianis, quum gentiles satanæ virginitatis sacerdotia perferant, Romæ Vestales, apud Ægiæm Aenææ Iunonis & quæ Delphis insaniunt, 196. 39. 40. 41. 42. T. 212. 40. 41. 197. 42. P. quædam consecratæ & profectæ, etiam habitum mutabant ex voto, 225. 1. P. ð sacrilegæ manus, quæ dicatur Deo habitum detrahere poterunt, 221. 24. T. id est velamen sacrum, 226. 24. P. earum ornatus proprius, vt conculmata in verticem, ipsam capitis arcem ambitu crinium contegat, 222. 56. T. 227. 56. P. virgo etiam vir vocatur, 223. 61. T. 228. 61. P. virgines Dei oblationem offerrebat corporis & spiritus sui, ipsamque naturam consecrabant, 224. 112. T. non curandum an in Ecclesia multæ virgines, sed an veræ virgines, 224. 114. v. que 118. T. 229. 114. P. non debetitaque illis gloria esse in causa; vbi enim gloria, illic sollicitatio; vbi sollicitatio, illic coactio; vbi coactio, illic necessitas; vbi necessitas, illic infirmitas, 224. 114. T. 229. 114. P. at virgines Dei nuperunt Christo, illi tradiderunt carnem suam, illi sponserunt maturitatem suam, 224. 126. T. 229. 126. P. habebant etiam gentiles virgines & continentes, 241. 249. T. 265. 249. P. virginitas Deo grata de bonis carnis illi adoletur, 408. 80. T. 429. 80. P. à natiuitate sanctificatio, 661. 4. T. 665. 4. P. obseruata etiam in ethnicis, 664. 67. T. 669. 67. 68. P. ibid. 68. 69. 70. T. P. Viria, 7. 77. T. 12. 77. P. Viridianus Narniensium Deus, 40. 386. T. 78. 386. P. Viriofa, 7. 77. T. 12. 77. P. Virorum vestitus muliebris male dictus à Deo, 174. 126. T. quibus etiam non continet barbam acrius cadere & intelligere, capillum circumdare, colorare canitiem, primam quamque subducere lanuginem, pigmento quoque muliebris distinguere, cætera pulueris cuiusdam asperitudinem leuigare, tum speculum omni occasione consulere, 190. 40. 41. 42. T. 197. 40. 41. 42. P. viri sub nomine etiam puerum complectitur scriptura, 222. 58. T. 226. 58. P. vir appellatur etiam ante nuptiarum congressum, 222. 59. T. 226. 59. P. Visiones varia, 156. 193. T. 174. 121. T. 180. 121. P. Visus quomodo fallatur, quum remos in aqua inflexos vel infractos adfueret, turrem quadrangulatam de longinquo rotundam persuadeat, æqualissimum porticum angustiorum in vltimo infamet, cælum mari iungat, 346. 219. 346. 222. T. 373. 219. 222. P. Vita, Æon Valentini, 243. 315. T. 311. P. 317. 69. T. 325. 69. P. quæ & Zoe, 312. 6. P. 318. 130. T. 328. 130. P. Vitis tenera & impubes sine arundinæ, sine cornu, si quid adigerit, vltro amabit; & viriosus amplexabitur de suo ingenio, quam de rustica disciplina, 348. 53. 54. 255. T. Vitæ, 154. 123. T. 164. 123. P. sacerdotum idolorum. ibid. Vlpianus castigatus, 75. 383. P. Vlysses, 327. 227. T. 372. 227. P. Vinbonis figmentum in vestibus, 7. 96. T. 13. 96. P. Vnare, pro adunare, 615. 161. T. 624. 161. P. Vnctio athletarum ad solem, 484. 87. T. 493. 87. Vnctio extrema curat infirmos, 266. 262. P. sacramentum, ibidem. Vndique, pro vndecumque, 316. 40. T. 324. 40. P. Vnio, pro vnitate, 407. 21. 427. 21. P. Vocatus, pro vocatione, 174. 128. T. 182. 128. P. Volaticum, 121. 69. T. 127. 69. P. 196. 26. T. 198. 26. P. Voluptatem concupiscere non licet, nec sapientes sunt Philosophi, qui hoc nomen quieti & tranquillitati dederunt, 156. 200. 201. T. 168. 200. 201. P. Vota Cæsaris annua prima in principiis secunda in capitolis, his verbis: Hunc tibi Iupiter bouem cornibus auro decoratis vouemus esse futurum, 209. 155. T. 217. 155. P. Votum continentia, 190. 51. T. 193. 51. P. 196. 37. T. 198. 37. P. 196. 25. T. 198. 25. P. 223. 94. T. 228. 94. P. 516. 360. T. 545. 360. P. 665. 73. T. 669. 73. P. votum ieiunii, 695. 57. T. 700. 57. P. votum autem quum à Deo acceptatum est, legem in posterum facit, 696. 70. T. 701. 70. P. Vna fortium, 59. T. 9. 9. P. 154. 142. 143. T. 165. 142. 143. P. Vtricularæ, 6. 65. T. 12. 65. P. Vlturpare, 142. 38. T. 147. 38. P. Vthineses, 674. 101. T. 680. 101. P. Vt cum Accusatiuo, 664. 48. T. 668. 48. P. Vtica soror ciuitas Carthaginis, 5. 7. T. 9. 7. P. Romana præcoqua ad pulsum Scipionem salutauit, 5. 9. T. 9. 7. P. concunus prouinciæ Carthaginensis, 92. 15. T. 93. 15. P. Vulcani opus fertum Ariadne, 207. 69. T. 214. 69. P. Vulsinii deusta, 5. 27. T. 10. 27. P. Iidem Volsinenses, 40. 388. T. 76. 388. P. 49. 535. T. 83. 535. P. Vultures fœminas tantum parere aiunt, 517. 107. T. 327. 107. P.

Index generalis.

Vxorum communicatio Christianis interdicta, 47.506.T.
81.506.P. pluralitas quomodo Patriarchis permiffa, 663.30.31.
T.666.30.31.P. vocabulum proprium habet etiam penes Graecos,
672.59.T.678.59.P.

X.

Xerophagia, 692.11.T.698.11.P. eatum & abftinentiae vini
exempla, 694.49.vfque 695.58.T.700.49. vfque 58.P. in
hoc peccabant Montaniftae & Tertullianus, quod duas in anno
feruabant hebdomadas Xerophagiarum, 697.90.T.702.
90.P.

Xyftarches, 136.42.T.140.42.P.140.42.P.
Xyftici gladiatores, 12.62.P. à Xyfto, 47.495.T.155.
171.T.

Z.

Zacharias inter altare & ædem trucidatur, perennes cruoris
fui maculas filicibus adsignans, 195.55.T.602.
55.P.

Zeno apud Priennenses tyrannidem adfectat, 52.583.T.85.
583.P. Eleates à Dionyfio tyranno occifus, quod contemptum
mortis prædicaret, 55.625.T.86.625.P. materiam cum Deo æ-
quauit, 235.43.T.248.43.P.362.648.T.

Zephyrus notatus, 30.184.P.64.184.P.67.238.P.73.344.P.
74.371.P.

Zephyri pro Deis habiti, 153.92.T.162.92.P.

Zodiacus tauros & leones continet, 597.79.T.603.79.P.

Zonæ cæli, 597.75.T.603.75.P.

Indicis generalis Finis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTULLIANI
CARTHAGINIENSIS
OPERVM

TOMVS PRIMVS,

QVO CONTINENTVR LIBRI ADVERSVS
GENTES ET IVDÆOS, NOVIS ARGVMENTIS
& Adnotationibus illustrati.

De Pallio.	pagina 5.
Apologeticus aduersus Gentes pro Christianis, cum para- phraſi F. Zephiri,	pag. 17.
De Teſtimonio animæ aduer- ſus Gentes.	pag. 87.
Ad Scapulam.	pag. 91.
Aduersus Iudæos.	pag. 95.

2

IACOBI PAMELII AD LECTOREM PRÆFATIO DE TOTIVS OPERIS ET LIBRORVM TOMI HVIVS ORDINE.

RDINEM à nobis immutatum Epistolarum B. Cypriani, et si initio quidem non probarent, quod non tam facile reperire daretur locus ipsius à Neotericis scriptoribus iuxta editiones veteres citatos: tandem tamen calculo suo confirmarunt omnes, vbi penitus aduerterunt Catalogum earundem editionum post vitam Auctoris simul additum: quod adeo vt ne quis ignoraret, in Parisiensis editionis frontispicio eius rei Lectorem admonendum putavi. Si id ipsum faciam in Tertulliano nostro, minus mirabitur quispiam, quippe cuius Libri nullo ordine certo aut editi, aut citati deprehenduntur. Nos itaque imprimis in quinque Tomos illum distinximus: quorum primo continentur scripta ADVERSUS GENTES ET IVDÆOS, secundo PARÆNETICA, tertio ADVERSUS HÆRESES, quarto POEMATATA, ET EORVM QUÆ DESIDERANTVR FRAGMENTA, quinto denique QUÆ ADVERSUS ECCLESIAM IN HÆRESI SCRIPSITET ALIENA. Qua in digestionem, præterquam quod ex parte sim imitatus B. Possidium Indiculo Operum B. Augustini, etiam id obseruavi, vt priori loco collocentur, quæ initio susceptæ fidei conscripsit, deinde quæ Presbyter, tum quæ iam prouectior, postremo (interiectis quæ recreandi animi gratia scripsisse videtur Poematibus) quæ sub finem vitæ in lucem dedit. Porro inter eos qui primo Tomo continentur libros, quin prima omnium Carthagini peroratus sit DE PALLIO LIBER, nemo dubitare potest, qui occasionem scribendi eam solam animaduertit, quod iam Christianus factus habitu pro more immutato, à Toga transisset ad Pallium. APOLOGETICVS ADVERSUS GENTES aliquot post annis, vbi primum cæpit quinta sub Seuero Imperatore Ecclesia persecutio, Romam ad Romani imperij Antistites missus exstitit, si forte eorum animas calumnijs dilutis, emolliri possit. Quo scripti genere quum se parum videret proficere in conuertendis ad fidem ethnicis, alia id via tentans, DE TESTIMONIO ANIMÆ ADVERSUS IDOLA LIBRVM edidit, in quo etiam disertis verbis cap. 5. ad Apologeticum adludit, vtpote in quo sacras litteras secularibus antiquiores cap. 19. comprobauerat. Eodem fere tempore, quum iam etiam Carthagini persecutio atrocior in Christianos fieret quam alibi, ad SCAPVLAM LIBRVM edidit, Prouinciæ Africae Præsidentem seu Proconsulem. Postremo, ad LIBRVM ADVERSUS IVDÆOS quod attinet, et si non omnino constet quo tempore, tamen antequam Presbyter esset, publicatum fuisse ab Auctore, ipsum Libri auspiciam satis indicat, quum disputationis meminit inter Christianum (de se haud dubie locutus) et Profelytum Iudæum. Atque adeo etiam ante Librum ad Scapulam collocari oportebat, nisi alterius esset argumenti. His vale in Christo, Candide Lector, æqui bonique labores hos nostros consulens.

**Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI CARTHAGI-
NENSIS, LIBRI ADVERSUS GENTES
& Iudæos: initio susceptæ fidei plerique
conscripti.**

Argumentum libri de Pallio per Iacobum Pamelium.

*VM Tertullianus anno circiter quinto imperij (uti latius
in vita Auctoris) L. Septimij Seueri, Antonini eius filii, &
Clodii Albini, trium Auggg. post deuictos Arabas, Par-
thos, & Adiabenos eradicato omni hostilitatis aconito:
Christo nomen dedisset, & pallio reiecta toga vestiretur, ut
simplicitati religionis responderet cultus simplicitas: à quo-
dam inconstantiæ notatus, oratione hac facti sui rationem
reddidit: quam videtur in publico Carthagini perorasse. (Imprimis vero, à vetu-
state pallium commendat: quippe quod non Carthaginensibus modo, sed & U-
ticae sorori ciuitati, & toti Africa vsitatum initio fuerit, dum tunicis strictiori-
bus pallij habitus fibulae morfu ceruicibus soleret superindui, uti etiam Escula-
pij sacerdotibus: toga vero, quæ à Pelasgis ad Lydos, ab his ad Romanos, trans-
lata est, non nisi cum patriæ tempora ultimarent, in usum fuerit recepta. (Ad-
dit deinde non mirum videri debere, quod habitum verterit, quum non modo
mundus, diluuij aquis iam olim obrutus, quotidiana etiam temporum vicissi-
tudine mutationi sit obnoxius: sed & calum, sol, luna, sidera, tum solstitijs annu-
is, tum mensuris modulationibus variant: maria in super & tellus, in sularum à
continenti discidio aut coniunctione, soli hiatu, & imbris ignium quasi vices
fæderent: regna denique & populi variis gentium examinibus hinc inde trans-
ducantur & transuolent. (Quid? quod etiam animantia pro veste formam mu-
tant? exempli gratia, pauus, serpens, hyana, chamæleon: homo denique ipse va-
rias indumentorum formas indies promulgat. qui primum nudus & inuestis,
ficulneis inde folijs circumdatus, pellitus hinc pro necessitate orbi oblati, nunc
etiam, ambitione succedente, ornando potius quam tegendo corpori (studet.
Proinde habitum transferre, honori esse, si Religioni Dei deferatur, & ita de-
mum probro esse, si non consuetudo sed natura mutetur: quale quid merito illis
exprobrat de heroe Lariseo in virginem, Hercule in feminam, Cleomacho in
cinædum mutatis, Phiscone item, Sardanapolo, Nerone, & aliis Cæsarib. Em-
pedocle: vespillonibus denique, lenonibus, & lanistis: sicuti etiam improbat ma-
tronarum cultum indecentem. (Posthac uti calumniatori satisfaciat, qui forte
fortuna obuius factus, Itane, inquit, à toga ad pallium? ac si diceret, ab equis ad
asinos? pallij simplicitatem & facilitatem commendat: quod etiam si duplex sit*

in Cratetis aliorumque morem Philosophorum, solutum, id est, unico circumiectu corpus operiat: nec artifice sit opus, qui pridie rugas formet, & inde deducat in tiliis: addens quod toga plus laeserint remp. quam lorica, & è contrario, pallio nihil aliud cura sit, quam ne curet: utpote qua nihil foro, nihil curia debeat: nulla rostra praecipet: nulla pratoria obseruet: cancellos non adoret: subsellia non contundat: iura non conturbet: causas non elatret: non iudicet: non militet: non regnet: sed secedat de populo (quibus verbis etiam vita forensis, quasi aliud agens, mutationem in se designat) nullius etiam vitis aduletur, sed adigat cauterem tum ambitioni, tum gula: cuius prodigiosa quadam exempla, tacens Neronnes, Apicios, & Rufos, commemorat. (Postremo non modo Philosophiam docet pallio vestiri: sed etiam artes alias: uti sunt, primus Numerorum harenarias, Grammaticus, Rethor, Sophista, Medicus, Poeta, Musici, Mathematici, omnes denique studiorum liberalium assecla: ubi contra cerdonum & omnis gladiatorum ignominia togata producit. denique etiam diuina secta ac disciplina commercium pallio conferri: quum illud melior philosophia dignata sit, ex quo Christianum vestire cepit.

Ceterum ad hunc de Pallio librum alludit D. Hieronymus epistola ad Magnum Oratorem, ac Vincentius Lirinensis, mentione facta plurium librorum Tertulliani aduersus Gentes siue Gentiles. meminerunt etiam priusquam excusus esset, Trithemius Catalogo Scriptorum, & Politianus epistolis ac Miscellaneis, & P. Crinitus de honesta disciplina. exstabat denique in Hirsaugiensi, Paterniacensi, ac Grociensi, quibus vsus fuit Rhenanus, codicibus: & nunc postremum ad tria Vaticana exemplaria manuscripta collatus & castigatus est.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, DE PALLIO, LIBER.

CAP. I.
A

PRINCIPES

² semper Africæ, viri Carthaginienſes, veruſtate nobiles, nouitate felices, ³ gaudeo vos tam proſperos temporum, cum ita vacat ac iuuat, habitus denotare pacis. hæc & annonæ & ocia ab imperio & à cælo. bene eſt. ⁴ tamen & vobis habitus olim aliter tunicæ fuere, ⁵ & quidem in fama deſubteminis ſtudii, & luminis conſilio, & menſuræ temperamento, quod neque trans erura prodigæ, nec intra genua inuerecundæ, nec brachijs parcæ, nec manibus artæ, ſed nec cingulo ſinus diuidente, expeditæ atque quadratæ inſita, ⁶ in viris autem pallii extrinſecus habitus & ipſe quadrangulus, ab utroque laterum regeſtus, & ceruicibus circumſtructus, in fibulâ morſu humeris ad quieteſcebat. inſtar eius, hodie *Æſculapio* iam veſtro ſacerdotium eſt. ⁷ Sic & in proximo ſoror ciuitas veſteſcebat, & ⁸ ſicubi a. ibi in Africa, Tyros. ⁹ At cum ſæcularium ſortium variauit vrna, & Romanis Deus maluit: ſoror quidem ciuitas ſuo opte arbitrio mutare properauit, vt adpulſum Scipiorum ante iam de habitu ſalutaret, Roma a præcoqua. ¹⁰ Vobis vero poſt iniuriæ beneficiū, vt ſenium non ſtugium exemptis, poſt ¹¹ Gracchi obſcœna omina, & ¹² Lepidi violenta ludibria, poſt trinas Pompeij aras & longas Cæſaris moras, ¹³ vbi mœnia Statilius Taurus impoſuit, ſollemnia Sentius Saturninus enarravit, cum concordia iuuat, toga oblata eſt. Pro quantum circummeauit, à ¹⁴ Pelagijs ad Lydos, à Lydis ad Romanos, vt ab humeris ſublimioris populi Carthaginienſes complecteretur. exinde tunicam longiorem cinctū arbitrante ſuſpenditis, & pallii iam teretis redundantiam tabulata congregatione fulcitis, & ſi quid præterea conditio vel dignitas, vel temporalitas ¹⁵ veſtit. pallium tamen generaliter veſtrum immemores etiam denotatis. Et quidem haud miror præ documento ſuperiore. nam & ¹⁶ arietem (non quem Laberius reciprocicornem & lanicutem & teſtitrahum, ſed trabes machina eſt, quæ muros frangere militat) nemini vquam adhuc libratum, illa dicitur Carthago ¹⁷ *ſtudijs aſperriſſima belli*, prima omnium armaſſe in ¹⁸ ocellum penduli impetus, commentatâ vim tormenti de bile pecoris capite vindicantis. Cum tamen vltimarent tempora patriæ, & aries iam Romanus in muros quondam ſuos auderet, ſtupere illico Carthaginienſes vt nouum extraneum ingenium.

Tantum aui longinqua valet mutare veſtuſtas.

II

Sic denique pallium agnoſcitur. [¹⁹ Sic nunc aliunde res, ne Pœnicum inter Romanos aut erubeſcat aut doleat, certe habitum vertere, nature totius ſollemne munus eſt, fungitur & ipſe mundus interim iſte quem incumbimus. Viderit Anaximander ſi plures putat; viderit ſi quis vſpiam alius ad Meropas, vt Silenus penes aures Midæ blattit, aptas ſane grandioribus fabulis. Sed & ſi quem Plato æſtimat, cuius imago hic ſit: etiam

ille habeat, neceſſe eſt proinde mutare: quippe ſi mundus; ex diuerſis ſubſtantijs officiſque conſtat, ad formam eius quod mundus, hic eſt, neque enim mundus, ſi non vt mundus. proinde diuerſa in vnum, ex demutatione diuerſa ſunt. denique diuerſitatis diſcordiam vices ſœderant. ita mutando erit mundus omnis, qui & diuerſitatibus corporatus & vitibus temperatus. Noſtra ²⁰ certe mutatio (quod clauſis, vel in totum Homericis oculis liquet) totum verſiforme eſt: dies & nox inuicem vertunt; ²¹ ſol ſtationibus annuis, luna modulationibus menſtruis variat; ſiderum diſtincta conſuſio interdum deiicit quid, in te dum reſulcat; celi ambitus nunc ſub diuo ſplendidus, nunc nubilo ſordidus: aut imbrēs ruunt, & ſi qua miſſilia cum imbribus, dehinc ſubſtillum, & denuo ſudum, ſic & mari fides infamis, dum & ſtabris æque mutantibus. de tranquillo probum, de ²² ſuſtris temperatum, & extemplo de decumanis inquietat. ²³ Sic & terram, ſi recenſeas, temporum veſtiri amantem, prope ſis eandem negare, memor viridem cum conſpicias ſlauam, mox viſurus & canam, ceteri quoque eius ornatus, quid? non aliud ex alio mutat, & montium ſcapulæ decurrendo, & fontium venæ ebullando, & fluminum via obumbrando. ²⁴ Mutauit & totus orbis, aliquando aquis omnibus oblitus: adhuc maris conchæ & buccinæ peregrinantur in montibus, cupientes Platonem probare etiam ardua ſuiraſſe: ſed & enatando ruruſ inſima mutauit, ruruſ orbis alius, idem mutat & nunc localiter habitus: cum ſitus læditur: cum inter inſulas ²⁵ nulla iam Delos, harenæ Samos, & (ſi ille non mendax,) *Æon*, in Atlantico, Libyam aut Aſiam adæquans quæritur nunc: Italia quondam latus, Hadria Tyrhænoque quaſi ſantibus. mediò tenuis intercepturn reliquias Sicilia facit: cum tota illa plaga diſceidij, contentioſos æquorum coitus anguſtijs retorquens, nomen vitij mari induit, non exſpuentis naufragia, ſed deuorantis. ²⁶ Patitur & continens de calo aut de ſuo. Aſpice ad Palæſtinam, qua Iordanis amnis finium arbiter: vaſtitas ingens, & orba regio, & fruſtra agereſt, & vrbes retro, & populi frequentes. ²⁷ & ſolus audiebat. de hinc vt Deus cenſeret, impietas ignium meū t imbrēs, hæc tenus Sodomæ, & nulla Gomorra, & cinis omnia, & propinquitas maris iuxta cum ſolo mortem bibit. Ex huiusmodi nubilo & Tuſcia Vulſinios præſtinos deuſta, quo magis de montibus ſuis Campania ſperet, erepta Pompeios. Sed abſit. ²⁸ Vtinam & Aſia ſectura iam ſide ſoli ingluuie: vtinam & Africa ſemel voraginem pauerit: ²⁹ vicinis caſtris fraudatis expiata. Multa & alia huiusmodi detrimenta habitum obis noua uere, ſiſque mouere. Bellis quoque plurimum licuit. Sed piger tuſtia non minus quam ³⁰ Regnorum vices recenſere, quotiens & iſta mutauerint iam inde à Nino Beli progenie: ſi ³¹ tamen Ninus regnauit primus, vt autumat ſuperiorum prophanitas, (terme apud vos vltra ſtilus non ſolet) ab Aſſyrijs, ſi forte auiſta hiſtoria pateſcunt. Qui vero diuinas lætitanas, ab ipſius mundi natalibus compoſtes ſumus: ſed lata iam malo, quippe & lata mutant.

D

E

Gen. 7. 8. 9

Gen. 18. 19.

F

Gen. 1.

A Denique si quid mare diluit, cælum texit, terra subdu-
xit, gladius detotondit, alias ³² versura compensato re-
dit. ³³ Nam & primitus maiore ambitu terra casta, &
vacans hominum, & sicubi aliqua gens occuparat, sibi-
met foli erat. Itaque cogitans omnia sibi domum, intel-
ligens alibi stipantem copiam, alibi deferentem, runcare
Gen. 47. P/sal. 113. & propaginare consulu-
it, ut inde velut ex furculis & propaginibus populi de populis, vrbes de urbibus, per
vbique orbis pangerentur. Transuolauere redundan-
tium gentium examina: ³⁴ Scythæ exuberant in Persas,
³⁵ Phœnices in Africam eructant, ³⁶ Romanos Phry-
ges pariunt, ³⁷ Chaldæum semen in Ægyptum educa-
tur. dehinc cum inde transfuditur, Iudæa gens est. Sic
³⁸ & Herculeam posteritas, qui Temeno pariter Pelopo-
nesum occupando producunt. Sic & ³⁹ Iones Nilei
comites Asiæ nouis urbibus instruunt, ⁴⁰ sic & Co-
rinthij cum Archia muniunt Syracusas. Sed vanum iam
antiquitas, quando curricula nostra coram. Quantum
reformauit orbis seculum istud; ⁴¹ quantum urbium
aut produxit, aut auxit, aut reddidit præsentis Imperij
triplex virtus, Deo tot Augustis in vnum fauente? quot
census transcripti? quot populi propaginati? quot ordi-
nes illustrati? quot barbari exclusi? Reuera orbis cultis-
simum huius Imperij rus est, ⁴² eradicated omni aconi-
to hostilitatis, & casto & rubo subdolæ familiaritatis,
confitum & amœnum super. ⁴³ Alcinoi pometum, &
Midæ rosetum. Laudans igitur orbem mutantem, quid
denotas hominem? ⁴⁴ Mutant & bestia pro veste for-
mam. ⁴⁵ Quamquam & pauo pluma vestis, & quidem
de cataclitibus, imo omni conchylio depressior, qua colla
floreant, & omni paratio inaurator, qua terga fulgent,
& omni firmate solucior, qua caudæ iacent, multicolor,
& discolor, & versicolor, nunquam ipsa, semper alia,
& si semper ipsa quando alia, totiens denique muta-
nda, quotiens mouenda. ⁴⁶ Nominandus est & serpens
licet pone pauum. nam & iste quod sortitus est
conuertit corium & eum. siquidem ut senium persensit
in angusta se stipat, pariterque specum ingrediens &
cute egrediens, ab ipso statim limine erasus, exuuiis ibi-
dem relictis nouum se explicat, cum squamis & anni
recuratur. ⁴⁷ Hyana, si obserues, sexus annalis est, ma-
rem & feminam alternat. ⁴⁸ taceo ceruum, quod & ipse
aratis suæ arbiter, serpente pastus, veneno languescit
in iuuentutem. ⁴⁹ est & quadrupes, tardigrada, agrestis, hu-
militas, aspera. testudinem Pacuianam putas. non est; cap-
it & alia bestiola versiculum, de mediocribus oppido,
sed nomen grande: chamæleonem qui audieris, haud
antè gnarus, iam timebis aliquid amplius cum leone.
at cum offenderis apud vineam ferme sub pampino to-
tum; ridebis illico audaciam & Græciam nominis:
quippe nec succus est corpori, qui minutionibus mul-
to licet. chamæleon pellicula viuunt, capitulum statim à
dorso: nam deficit ceruix. itaque durum reflecti, sed cir-
cumspectu emissitij ocelli, imo luminis puncta vertiginant.
hebes, fessus vix se à terra suspendit: molliter in-
cessum stupens, & promouet, gradum magis demon-
strat quam explicat, ieiunus scilicet semper & indefectus:
oscitans vescitur, follicans ruminat, de vento cibum
tamen & chamæleon mutare totus, nec aliud valet
nam cum illi coloris proprietates vna sit, quid accessit,
inde suffunditur: hoc soli chamæleonti datum, quod
vulgo dictum est, de corio suo ludere. ⁵⁰ Multa dicen-
dum fuit, ut ad hominem præstructum perueniretur:
hunc quoquo primordio accipitis, nudus certe & in-
uestis nigulo suo constitit, post demum sapietiam haud
licitam, præreptam potitur. ibidem quod in nouo
corpore indebitum adhuc pudori erat, protegere festi-
nans, ficulneis foliis interim circumdat. dehinc cum de
originis loco exterminat, quippe deliquerat, pellitus
orbi. ut metallo datur: ⁵¹ sed arcana ista, nec omnium
nosse. Cedo iam de vestro, quod Ægyptij narrat, & ⁵²
Alexander digerit & Afer legit, ⁵³ ea tempestate Osiri-
dis qua ad illum ex Libya Hammon uasit onium diues.
denique cum ipsis Mercurium autumant forte palpati
arietis mollitie delectarum, diglubasse oueculam:

dumque pertentat quod facilitas materiae suadebat,
tractu prosequente filum eliquasse, & in vestis pristinae
modum quam phylra tenui vin xerat, texuisse. Sed vos
omnem lanitij dispensationem structuramque telarum
Minerua maluistis; cum penes Arachnen diligentior
officina, exinde materia. ⁵⁴ nec de ouibus dico Milesiis
& Selgicis & Altinis, aut ⁵⁵ quis Tarentum, vel Batica
cluet, natura colorante. Sed quoniam & arbuta vesti-
unt, & lini herbida post virorem lauacro niuescunt:
nec fuit satis tunicam pangere & ferere, ni etiam piscari
vestitum contigisset. nam & ⁵⁶ de mari vellera, quæ
muscosæ lanositatis lautiores conchæ comant. ⁵⁷ Pro-
fus haud lateret, bombycem (vermiculi genus est) quæ
per aerem aliquando araneorum more scopis idoneus se
distendit, dehinc deuorat, mox æque reddere, pro-
inde si necaueris, animata iam stamine aluo. ⁵⁸ Tan-
tam igitur paraturam materiarum ingenia quoque ve-
stificina profecuta, primum tegendo homini qua ne-
cessitas præcessit, dehinc & quando, imo & instando
qua ambitio successit, varias indumentorum formas
promulgauere. quarum pars gentilitus inhabitantur,
ceteris incommunes, pars vero passiuus omnibus vtil-
es, ut hoc pallium, & si Græcum magis, sed lingua iam
penes Latium est. cum voce vestis intrauit. atque adeo
ipse, qui Græcos pellendos vrbe censebat, literas eor-
um vocemque senex iam eruditus, ⁵⁹ idem Cato iuri-
dicinæ suæ in tempore humerum exfertus, haud minus
palliato habitu Græcis fauit. [⁶⁰ Quid nunc: si est Ro-
manitas omnis alia, nec vestis: tamen admodum Græci
estis. Anne ita est? ⁶¹ Vnde gentium in prouinciis meli-
us exercitis, quas natura agro potius eluctando com-
modauit, studia palestra male senescencia & incassum
laborantia, & lutea vnctio, & puluera volutatio, & ari-
da saginatio? vnde ⁶² apud aliquos Numidas etiam e-
quis cæsariatos, iuxta cutem tonsor, & cultri vertice so-
lus immunis: vnde apud hirtos & hirsutos tam rapax
ab alta refina, tam furax à mento voluella? Prodigium
est, hæc sine pallio fieri. illius est hæc tota res Asiæ. Quid
tibi Libya & Europa cum exoticis mundiciis, quas ve-
stire non nosti? Reuera enim quale est ⁶³ Græcarum de-
pallari magis quam amicitia: habitum transferre ita de-
mum cultus probrum est, si non contuetudo, sed natu-
ra mutetur. sat refert inter honorem temporis, & reli-
gionem Dei: consuetudo fidem tempori natura Deo.
⁶⁴ Naturam itaque concussit Larissæus Heros in virgi-
nem mutando ille ferarum medullis educatus, vnde
& nominis consilium, quando quidem labijs vacuerat
ab vberum gustu: ille apud rupicem & siluicolum &
monstrorum eruditorem scrupea schola eruditus. Fer-
ras in puero matris sollicitudinem. ⁶⁵ patiens certe
iam vtricularum, certe iam virum alicuius clanculo fun-
ctus, adhuc sustinet stolam fundere, comam struere,
cutem fingere, speculum consulere, collum demulcere,
aurem quoque foratu effeminatus, quod illi apud Si-
gæum statua seruat. ¶ lane postea miles est. necessi-
tas enim reddidit sexum. de prælio sonuerat. nec arma
longe ipsum (inquit) ferrum virum attrahit. Ceterum
si post incertium quoque puella perseverasset, po-
tuit & nubere. ecce itaque mutatio, monstrum e-
quidem geminum, de viro femina, mox de femina
vir, quando neque veritas negari debuisset, neque fal-
lacia confiteri. Vterque habitus mutandi malus, alter
aduersus naturam, alter contra salutem. ⁶⁶ Turpius ad-
huc libido virum cultu transfigurauit, quam aliqua
materna formido: tamen adoratur à vobis, qui erube-
scendus est, Scytalo sagittipelliger ille, qui totam epi-
theti sui sortem cum muliebri cultu compensauit. Tan-
tum Lydiæ clancularia licuit ut Hercules in Omphale.
& Omphale in Hercule prostituere. ⁶⁷ vbi Diomedes
& ceruera præsepia: ⁶⁸ vbi Busris & bustuaria altaria?
⁶⁹ vbi Gerion ter vnus: Celebris adhuc coru claua scer-
tere malebat, cum vnquentis offenderetur. ⁷⁰ Vetusta
Hydræ Centaurorumque sanguis in sagittis, pumice
speculi excludebatur, insulante luxuria, ut post mon-
stra transfixa coronam forsitan fuerent. ⁷¹ Ne sobria
mulie-

A mulieris quidem aut viraginis alicuius scapula, sub
 exuias bestiarum tantæ introire potuissent, nisi diu mol-
 litas & euigoratas & exodoratas, quod apud Ompha-
 len balsamo aut telino spero factum. credo & iubas pe-
 ctinæ passas, ne ceruicem eneruam inurer⁷² stria leoni-
 na: hiatu crinibus infarctis, ⁷³ genuinos inter antias
 adumbratos ne tota otis contumelia mugiret. Si pos-
 set, Nemæa certe, si quis loci Genius, ingemebat, tunc
 enim se circumspexit leonem perdidisse. ⁷⁴ Qualis ille
 Hercules in theatro Omphales fuerit, iam Omphale
 in Herculis scorto designata descripsit. ⁷⁵ Sed & qui
 arte Tyrrhenum accesserat pugil Cleomachus, post O-
 lympia cum incredibili mutatu de masculo fluxisset,
 inter eum cæcus & ultra inter ⁷⁶ fullones iam No-
 uianos coronandus, meritoque mimographo Lentulo
 in Catinienisibus commemoratus: ⁷⁷ utique sicut fas-
 tigia castuum viriosa occupauit, ⁷⁸ ita & endromidis
 solocem aliqua multitia synthesi extruxit. ⁷⁹ Phyc-
 onem & Sardanapalum tacendum est, qui nisi insignis
 libidinum, alias reges nemo nosset. tacendum autem
 ne quid & illi de Caesaribus quibusdam vestris ocmul-
 sissent, patenter propudiosis: nec magnæ forte constantiæ
 mandatum sit, impuriorem Phycone, molliorem Sar-
 danapalo Caesarem designare, & quidem sub Nerone.
⁸⁰ Nec tepidior vis vanæ quoque gloriæ mutandis in
 dubiis, etiam vero saluo. calor est omnis affectus: verum
 cum in affectationem flabellatur, iam de incendio gloriæ ardor est. Habes igitur ex isto formite as-
 tuantem magnum regem, sola gloria minorem. vicerat
 Medicam gentem, & victus est Medica veste. trium-
 phalem cataphractem amolitus, in captiua ⁸¹ Sarabara
 decessit: pectus squamarum signaculis disculptum, tex-
 tu pellucido tegendo nudavit, anhelum adhuc ab o-
 pere belli, & vt mollius ventilare serico exstinxit. Non
 erat satis animi tumens Macedo, ni illum etiam vestis
 inflator delectasset. ⁸² Nisi quod & philosophi put-
 o ipsi aliquid eiusmodi affectant. audio enim & in pur-
 pura philosophatum. Si philosophus in purpura: cur
 non & in baxeatyria calciare, nisi aurum minime Græ-
 catos docet. ⁸³ atquin alius & sericatus & crepidam a-
 ratas incessit: digne quidem vt Bacchantibus indu-
 mentis aliquid subtraheret, cymbalo incessit. Quod si
 iam tunc locorum Diogenes de dolio latraret: non cœ-
 nulentis pedibus vt thori Platonici sciunt, sed omnino
 totum Empedoclen in ⁸⁴ adyta Cloacinarum detulisset:
 vt qui se cœlitem deliraret, sorores prius suas, de-
 hinc homines deas salutarer. Tales igitur habitus qui
 de natura & modestia transferunt, & acie figere, & digi-
 to destinare, & nutu tradere, merito sit. ⁸⁵ Proflus si
 quis Mæandrico fluxu delicatam vestem humi protrahat,
 audiat pone se quod & Comicus, *Qualem demens iste
 chlamydem disperdit*: Enimvero iam dubium censorie in-
 tentionis epischynio disperso, ⁸⁶ quantum denotari
 passuuitas offert, ⁸⁷ libertinos in equestribus, subuer-
 bustos in liberalibus, dedititios in ingenuis, rupices in
 vrbanis, scurras in forensibus, paganos in militaribus.
 Vespillo, leno, lanista, tecum vestimtur. Conuerte &
 ad feminas. Habes spectare quod ⁸⁸ Cecina Seuerus
 grauitate senatui impressit, *matrona sine stola in publico*. de-
 nique ⁸⁹ Lentuli Auguris consultis, que ita sese exau-
 torasset, pro stupro erat pœna: quoniam quidem indi-
 ces custodesque dignitatis habitus, vt lenocinii facti-
 tandi impedimenta, sedulo quædam desuefecerant. at
 nunc in semetipsas lenocinando quo planius adeantur,
 & ⁹⁰ stolam, & supparum, & crepidulum, & cali-
 endrum, ipsas quoque iam lecticas & fellas quis in
 publico quoque domestice ac secreta habebantur, eie-
 raue. Sed aliusextinguit sua lumina, alius non sua ac-
 cendit. Adspice lupas popularium libidinum nundinas,
 ipsas quoque frictices. Et, si præstat oculos addu-
 cere ab eiusmodi propudiis occisæ in publico castita-
 tis, adspice tamen vel sublimis iam: matronas videbis,
 cum latrinarum antistes sericum ventilat, & immun-
 diorem loco cernicem monilibus consolatur, & armil-
 lis, quas ex virorum fortium donis ipsæ quoque ma-

E trona temere vsurpassent, omnium pudendorum con-
 scias manus inserit, impuro cruri ⁹¹ purum aut mulleo-
 lum inducit casceum. Cur istas non spectas: ⁹² vel illos
 item habitus, qui nouitate vestitus religionem men-
 tiuntur, cum ob cultum omnia candidatum, & ob no-
 tam vitæ, & priuilegium galeri, Cereri initiantur: cum
 ob diuersam affectionem tenebricæ vestis, & et tecti su-
 per caput velleris in Bellonæ montes fugantur: cum la-
 toris purpuræ ambitio, & galaticæ ruboris superiectio
 Saturnum commendat: cum ipsum hoc pallium mo-
 rosius ordinatum, & crepidæ cretatæ Græcæcum Escu-
 lapio adulantur. Quanto tunc magis arguas illud? &
 vrges oculis etiam simplicis & inastetata tamen super-
 stitionis reum. ⁹³ Enimvero cum hanc primum sapien-
 tiam vestit, quæ vanissimis superstitionibus renuit: tunc
 certissime pallium super omnes exuias & peplos au-
 gula vestis, superque omnes apices & titulos sacer fug-
 gestus deducit oculos. suadeo reuerere habitum, vnus
 interim erroris tui renunciatorem. [⁹⁴ Tamen inquis:
 ita à toga ad Pallium? Quid enim si & à diademate & à
 scepro? ⁹⁵ An alicui mutauit Anacharctis, cum regno
 Seythiæ philosophiam præuertit: Nulla in melius trans-
 gressus sunt signa: est habitus iste quod faciat, Prius et-
 iam ad simplicem specta telam eius: nullo tædio con-
 stat. adeo ⁹⁶ nec artifice necesse est, qui pridie rugas ab
 exordio formet, & inde deducat in rilias, totumque con-
 tracti vmbonis figmentum custodibus forcipibus as-
 signet: dehinc diluculo (tunica prius cingulo correpta,
 quam præstabat moderatiorem tenuisse) recognito
 rursus vmbone & si quid exorbitauit reformato, par-
 tem quidem de lauo promittat, ambitum vero eius ex
 quo sinus nascitur iam deficientibus tabulis retrahat à
 scapulis, & exclusa dextera in lauiam adhuc congetat
 cum alio pari tabulato in tergo deuoto, atque ita ho-
 minem sarcina vestiatur. Conscientiam denique tuam
 perrogabo, quid te prius in toga sentias, indutumne an
 onutum? habere vestem, an baiulare? Si negabis: do-
 mum consequar, videbo quid statim à limine prope-
 res: nullus profecto alterius indumenti expositio quæ
 togæ gratulatur. calceos nihil dicimus, proprium togæ
 tormentum, immundissimam pedum tutelam, verum
 & saluam. quem enim non expedit in algore & ardore
 rigere nudipedem, quam in calceo vnipedem. mag-
 num incessui munimentum futinæ Veneriæ prospere,
 perones effeminatos. At enim pallio nihil expediti-
 us, ⁹⁷ etiam si duplex, quod Crateris more nusquam
 vestiendo componitur. quippe tota molitio eius operi-
 re est solutum, id est, vno circumiectu, licet quidem nus-
 quam in humano: ita omnia hominis simul congeit.
 Humerum velans exponit, vel includit, cetero qua in
 humerum adhæret nihil circumfulcit, nihil circum-
 stitit, nihil de tabularum fide laborat, facile sese re-
 git, facile reficit. etiam cum reponitur nulli cippo in
 crastinum demandatur. si quid interula superest, vocat
 zonæ tormentum: si quid calceatus inducitur, mundis-
 simum opus est, aut pedes nudimagis, certe viriles mag-
 is quam in calceis. Hæc pro Pallio interim, quantum
 nomine concitasti. Iam vero & de negotio prouocat.
⁹⁸ Ego, inquit, nihil foro, nihil campo, nihil curiæ de-
 beo: nihil officio aduigilo, nulla nostra præoccupo, nul-
 la prætoria obseruo, cancellos non adoro, subsella non
 contundo, iura non conturbo, causas non elatro, non
 iudico, non milito, non regno: secessi de populo. ita
 vnicum negotium mihi est, nec aliud nunc curo quam
 ne curem. Via meliore magis in secessu fruare quam in
 promptu. sed ignaua infamique scilicet patriæ, & im-
 perio reique pub. viuendum est. Errat olim ista sen-
 tentia: Nemo alij nascitur, moriturus sibi. ⁹⁹ Certe
 cum ad Epicuros & Zenonas ventum est: sapientes
 vocas totum quietis magisterium, qui eam summa
 atque vnica voluptatis nomine conseruauer. Tam-
 en propemodum mihi quoque licebit in publicum
 prodesse. ¹⁰⁰ Soleo de qualibet margine vel ara medi-
 cinas moribus dicere, quæ felicitis publicis rebus & ciui-
 tatibus & imperiis bonas valetudines conferent, quam

A tua opera. Quippe si pergam ad acuta tecum, plus toga laedere rempub. quam lorica. Atquin nullis vitiis adolor, nullis veteris parco, nulli impetigini adolor; adigo cauterē ambitioni, qua ¹⁰¹ M. Tullius quintensis millibus numūm orbem citri emit, qua bis tantum Alinius Gallus pro mensa eiusdem Mauritanię numerat. Hem, quantis facultatibus aestimauere ligneas maculas? ¹⁰² item qua lances centenarij ponderis Sulla molitur. Vereor sane ne parua sit ista trutina, cum ¹⁰³ Drusillanus, equidem seruus Claudij, quingenariam promulsidem aedificat, supra scriptis fortasse mensis necessariam: cui si officina extructa est, debuit & triclinium. Immergo æque scalpellum aescibitari ei, qua ¹⁰⁴ Vedius Pollio seruos muranis inuadendos obiecitabat, noua scilicet sæuitia delectatus, terrenæ bestię exedentulæ & exunguis & excornis: de piscibus placuit feras cogere, vtique statim coquendis, vt in visceribus earum aliquid de seruorum suorum corporibus & ipse gustaret. Præcidam gulam: qua ¹⁰⁵ Hortensius orator primus pauum cibi causa potuit occidere: qua ¹⁰⁶ Aufidius Turco primus sagina corpora vitiauit, & coactis alimentis in adulterinum prouexit saporem: qua ¹⁰⁷ Alinius Celer nulli vnus obsonium v. i. n. s. derulit: qua ¹⁰⁸ Alópus histrio ex auibis eiusdem preciositatis vt canoris & loquacibus. quibusque sexcentorum millium patinam confluuit: ¹⁰⁹ qua filius eius post tale pulpamentum potuit aliquid sumptuosius esurire: margarita namque vel ipso nomine preciosa dehausit, credo ne mendicius patre cœnasset. Taceo ¹¹⁰ Neronis & Apicis & Rufos. ¹¹¹ Dabo catharticum impuritati Scari, & ¹¹² aleæ Curij, ¹¹³ & vinolentię Antonij. Et memento istos interim ex multis togatos fuisse, quales apud pallium haud facile. Has purulentis ciuitatis quis eliciet & exuaporabit, nisi sermo palliat? ¹¹⁴ Ser-mone, inquis, me suafisti medicamine sapientissimo. Verum etſi eloquium quiescat, aut infantia subductum, aut verecundia retentum, (nam & clingui philosophia vita contenta est) ipse habitus sonat. sic denique auditur philosophia non videtur. De occurſu meo vitia suffundo. Quis non emulum suum cum videt paritur? quis oculis in eum potest, in quem mentibus non potest? grande pallij beneficium est, sub cuius recogitatu improbi mores vel erubescunt. Viderit nunc philosophia, quid profit. Nec enim sola mecum est. Habeo & alias artes in publico viles. de meo vestiuntur, & primus informator literatarum, & primus edomator vocis, & primus ¹¹⁵ numerorum haruarius, & Grammaticus, & Rhetor, & So-hista, & Medicus, & Poeta, & qui Musicam pulsat, ¹¹⁶ & qui stellarem coniectat, & qui volaticam spectat. omnis liberalitas studiorum quatuor meis angulis tegitur. plane post Romanos equites. Verum & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata produciunt. Hęc nimirum indignitas erit *atoga ad pallium*? Sed ista pallium loquitur. ¹¹⁷ At ego iam me illi etiam diuinæ sectæ ac disciplinæ commercium confero. Gaude pallium & exulta. melior iam te philosophia dignata est, ex quo Christianum vestire cœpisti.

cris initiati forent, Græci vocarentur, & ab iniectione pallii, quod tunica superimponebant, etiam imponentes, vt ita dixerim, siue impositores. Quoties ergo Christianus aliquis prodisset, statim illud è trituo audiebat, & *regulus* imitatus. Id simpliciter accipiebat indolum vulgus ob pallij superimpositionem; ceterum literati figuratum morsum intelligebat in vocabulo imitatus; in quo fieret ad impositors nomen apud Latinos tacita allusio; hoc est, deceptoris & hominis sanctitatem mentientis. Atque hoc est quod Hieronymus ad Furiam de viduat et scribens: Vbiunque (inquit) viderint Christianum, statim illud de trituo, *regulus* imitatus. vocant impositorem, detrahunt. Sensum scommatis idem Hieronymus expressit epistola ad Marcellam de egrotatione Elefilla, de Christianis agens, qui propter vestitum viliores à gentilibus, nonnunquam etiam à pseudochristianis viderentur: Nos (inquit) quia leuica veste non vitur, Monachi iudicamur; quia ebrii non sumus, nec cachiuno ora dissoluimus, continenteres vocamur & tristes. si tunica non canduerit, statim illud è trituo: Impositor & Græcus est. Vbi vides ad vessem pertinere dicitur, qua philosophi Græcorum peculiariter vterentur, & post illos Christiani, cum inquit, si tunica non canduerit. Hactenus Rhenanus, non incommode sed expungendi (præter eos, quos Censores Regij repurgarunt) veniunt duo loci in ipsis ad hunc librum argumento, præterquam enim quod in calce tacite suggillat Romani Pontificis sceptrum & diadema; etiam in ipso offendit limine, de Monachorum agens veterum vestitu, Erasmus (opinor) imitatus in vita D. Hieronymi & Antidoto scilicet suo in Epistolam ad Rusticum. Repugnat etenim directe hic errorum trum veterum iam inde ab ætate Apostolorum sententia, qui vnanimiter omnes tam in monachis quam Sanctimonialibus imitationem habitus agnoscent. De his aliquid diximus Adnot. nostris in Epistola D. Cypriani LXXI. ad Pompon. de Virgin. De Monachis vero id adferunt non modo Philo Ludas, D. Dionysj. Areop. & D. Ephrem, locis ibidem citatis, sed etiam D. Chrysostomus homil. 69. in 21. cap. Matth. eiusque discipulus Cassianus de Instit. cenob. c. 12. 3. & Nilus Abbas in Ascetico, amicum monachorum describentes, qualis Helias, Helisai, & Ioannis Baptiste describitur, lib. 3. Reg. 17. & 19. c. 1. 4. c. 1. 2. 4. 6. Matth. 3. & 11. c. Marc. 1. Luc 1. & Hebr. 11. qui haud dubie diuersus fuit à reliquo hominum genere. Quod quantūuis negent Centuriatores Magdeburgenses de D. Ioanne, ne videatur monachorum exemplar fuisse; contrarium tamen pulchre ostendunt Alanus Copus dial. 1. 2. ca. 5. ac 6. & P. Canisius Comment. de verb. Dei corrupt. lib. 1. à quibus citantur Optatus Mileuitanus li. 2. contra Parmen. Athanasius de virgin. Ambrosius epist. 36. Gregorius Nazianz. exhort. ad virgines. Hieron. in Hilarione & Paulo Eremitis. Augustinus epist. 199. ad Ediciam, Theodor. in Mefsyma, Pallad. hist. Lau. c. 41. & Damasc. de Barlaam & Iosaphat. His adde Sever. Sulpit. vita S. Mart. dial. 1. cap. 2. ac 14. & qua habet Nicephorus Eccles. hist. lib. c. 19. de vestitu monachorum Tabernensis sub S. Pachomio eodem plane cum eo, quo vtuntur hodie monachi. Quid? quod, non solum Pachomyi discipuli D. Orestes in inst. monast. & I-fains Abbas monast. inst. l. 3. cucullam, zonam, pellem, & sandalia recenseant; verum etiam D. Hieronymus ad Demetr. de custod. virgin. cucullarum & marmoris meminerit, vel teste etiam Rufino lib. 2. inuestiue in Hieronymum, & eadem ætate Cassianus dicto l. c. 4. 5. 6. & 7. quid mysterij significent cuculle, cgllobia, rebrachinatoria, ac mafortes, late explicat. immo ipse D. Benedictus (contra quem audeat perperam adserere Rhenanus) Regula sua cap. 56. nominat cucullam, tunicam & scapulare. in cuius Commentario Hrabanus noster, quem M. S. habemus, pro nobis citat verba SS. Basilij & Isidori.

C A P. I.

2. Principes semper Africæ viri Carthaginienses, &c.] Faciunt ad loci huius intelligentiam, tum que de Africæ primatu & imperio in 6. prouincijs distributo, ad epist. D. Cypriani XLV. & XLIX. tum que de Carthagini origine, nobilitate, interuentione & noua re-stauracione adnotauimus in Præfatione Concilij sub eodem Cypriano Carthaginiensis, quam etiam esse veriorum lectionem ibidem diximus. Vide Africa descriptionem apud Sallust. in bello Jugurth.
3. Gaudeo vos tam prosperos temporum, &c.] Voces phrase-seque Tertull. hic adnotatu digna: prosperos temporum, vt & infra, insignes libidinum; denotare, hic & infra, pro; notare: sicuti paulo-post; denotari, pro; reprehensionem. Pacis autem habitus, pallium vocat, quod neque casidicis neq; militibus vstitatum fuerit.
4. Tamen & vobis habitus aliter olim Tunicae fuere.] Hęc pertinet illud Nonij Marcelli: Ennius. probo Carthaginiensium Tunica tam iuuentutem voluit dicere, & quod Pœnum autem nuncupat Plautus in Pœnulo, ob manicas alarum instar vtrunque peniles. Nam & Roma probo verti solere manicatas tunicas (quales hic pulchre describuntur) testatur A. Gellius, quippe cum tunica Romanorum breuior esset & sine manica.
5. & quidem in fama, de subterminis studio, &c.] Ac si dicat: fama celebres, vt pote picturas, vel auri (vti apud Verg. Æneid. 3.) vel potius luminis, id est, coloris alicuius luminosi, qualis est puniceus & coccineus. Ludonicus tamen Carrio I. C. Clariss. & doctissimus legi volebat, & quidem in fœmina, eo quod sequatur: in viros autem. iudicet Lector. Turnebus paulo post emendauit lib. 7. c. 20. quod castigaciones totius huius libri continet, nec brachij parce, pro: pare: Ego vero etiam legendum conicio: expedite atque quadratae instita, præsertim quum vnus Vaticanorum codicum legat: quadrata: vt significet, tunicas illas subscitas fuisse & quadratas instita: qua fas-

ANNOTATIONES

IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE PALLIO.

DE PALLIO.] Pallium quale fuerit, satis patet tum ex verbis Auctoris supra in Argumento, tum ex vitiis sculpturisque superioris vestis Apostolorum Christi, qua etiamnum exstant. Similem autem habitus mutationem in nouis Christianis subindicat Origenes apud Eusebium Eccles. hist. lib. 6. cap. 15. cum de Heracla dicit, postea illum communem indumento habitum adsumpsisse Philosophicum. Quoniam autem Pallium Græcorum erat gestamen (vti adnotauit Rhenanus) vt toga Romanorum, & Christiani, frugalitatis gratia, pallio vestiebantur, tanquam veste simpliciore & philosophica: factum est, vt vulgari conicio, qui nostris sa-

A

ciola erat tenuissima, qua vestes subsuebantur, iuxta illud Horat. :
Quartum subfita talos tegit insita veste. quamquam sic adhuc imper-
fecta sit oratio, quales affectare solet hic Auctor, nisi forte quis sic
emendandum existimet hunc locum, ut pro adverbis adiectiva cum
diphthongis hae substituantur, prodige, inuerecunde, parce, ar-
ta. quam coniecturam confirmare videntur duo Vaticani codices,
qui legunt: pares. Facit autem ad intellectum huius loci quod scri-
bit Arabianus noster de rerum naturis lib. 21. cap. 8. Pallam esse qua-
drum pallium muliebri deductum vsque ad vestigia, adfixis in ordi-
nem gemmis circa huius indumenti sinem.

6. In viris autem pallii extrinsecus habitus, &c.] *Pulchre tum
hic, tum postea pallii formam describit. hinc quia supra tunicas in-
ducebatur, ortum proverbum: tunica pallio propior. Aesculapius
autem peculiariter colebatur in Africa, quod matre Paena crederet-
ur genitus, unde Panigena vocatur iuxta Seruium apud Vergil.
Aeneid. 7.*

7. Sic & in proximo foror ciuitas, &c.] *Vricam intelligi recte
diuinauit Rhenanus. caussam vero eius nuncupationis esse existi-
mo, quod & in eodem sinu, & a Tyrijs aque ad Carthagofuerit con-
dita, uti latius in Adn. nostris ad diu. Concil. Carthag. sent. 89. vbi
plura de hac ciuitate; qua etiam infra vocatur Romana praeco-
qua: quod, cum vltro se dedisset, Romanorum fuerit recepta-
culum.*

8. & sicubi alibi in Africa, Tyros, &c.] *Aut ita distinguendum
est hoc membrum, ut ante Tyros, comma ponatur, cum ea non in
Africa, sed in Phoenice Asia maioris sita fuerit; aut (quod magis place-
ret) ex margine vox, Tyros, in contextum irrupit iuxta quod cenfer
vir eruditiss. Latinus Latinus in suis ad me missis observationibus
a sciolo fortassis quopiam adposita, qui putauit sororem ciuitatem,
Tyrum intelligi, qua potius parons dici debet.*

9. At cum secularium fortium variat vna, &c.] *Hanc Tur-
nebi coniecturam, pro eo quod erat: fortium domina fortuna, omni-
no confirmant Vaticani codices tres, quorum duo quam proxime ac-
cedunt, tertius vero manifeste sic legit: Putabat tamen dect. Petr. Pi-
thoens scribi posse: At cum secularium fortium domnia fortunare
Romanis Deus maluit. Metaphora autem sumpta est a fortibus soliti-
is in vnam mitti, verari, & educi, iuxta illud Salomonis: Sortes
mittuntur in vnam, & a Domino disponuntur. Vide Robertellum
in Ciceronem: vbi lassissime prosequitur modum fortis mittendi, &
quibus in rebus sortes adhibebantur. Fortassis etiam alludit ad Sa-
culares ludos quartos, qui primo anno 3. belli Punici celebrati sunt
iuxta Varronem & Lium, quippe quum fortibus in vna volu-
tata emitterentur in Circum Aueriga, vti patet l. de Spei. cap. 16.
num. 141.*

10. vobis vero post iniuria beneficium & senium non fasti-
gium, exemptis, &c.] *Ex Vatic. codicib. fastigium, pro fastidium legi-
mus. Phraasi autem sua dixit Tertullianus, exemptis senium, sicut
infra deusta Vulfianus, crepta Pompeios; & iterum c. 4. crepidam
aratius.*

11. post Graeci obsecra omnia, &c.] *Historia ad quam allu-
dit, sic se habet. Carthago X X I I. anno postquam per Scipionem A-
fricanum iuniorem funditus exci asuerat, in vestigijs magna Car-
thaginis beneficio Populi Romani reaedificari iussa est, & a G. Graeco
Tribuno plebis deductis colonijs Romanorum (teste Solino) Lu-
nomia cognominata, sed non sine prodigio aut omine, vti Auctor lo-
quitur. Nam monsores (inquit Orofissus l. 5. c. 12) ante eum Appia-
nus. Alex. sub finem libri de bello Libyco ad limitandam Carthagi-
nensem agrum missi, stipites terminorum indices fixos, nocte a lupis
remulos mordicu que corrosos reppererunt.*

12. Post Lepidi violenta ludibria, post trinas Pompeii aras, &
longas Caesaris moras, &c.] *Videtur agere de varijs expeditionibus
in Africa, tum Lepidi, qui, Sulla defuncto, Mariam a partis violentus
adsector existit; tum Pompeij qui magnam stragem apud Vticam
Carthagini vicinam, caesis cis, idccc. edidit. vti refert Orofissus;
tum Caesaris qui in bello Africano aduersus Iubam regem a x i v. kal.
Ian. ad Idus vsque Lunias (Hircio teste) moras longas fecit. Per aras
autem trinas Pompeii, illud intelligi coniecit, quod ab Aris Philae-
norum fratrum iuxta Hyppi promontorium, ad aras vsque Nepruni
inter Hipponem, & Vticam, Africam bello peruegat sit, nisi cui
forte Carriani assentiri lubet, per tres aras, triplicem Pompeij trium-
phum intelligebat.*

13. vbi moenia Statilius Taurus imposuit, &c.] *Recte adnota-
uit Turnebus in toga Carthaginensibus datum, tum cum a Statio-
lio Tauro (Africae nempe II. Proconsole, ante II. Consule) iterum
deductis Roma colonijs muro nouo cincta est Carthago. Aelio seu po-
tius Sentio Saturnio vel Augure vel Pontifice (qui postea etiam II.
Consul fuit) eam inaugurante & solemne carnem effante, idque
tum, cum iuuaret (iuuat, enim pro Iuba, ipse & Vaticani codices
legunt) concordia; pax, inquam, toto terrarum orbe Iano clauso
I I I. aut I I I I. sub Augusto Casare, & iussu Augusti Carthaginem
denno aedificatam restatur Appianus vbi supra. Atqui Togam pul-
chre describit Petrus Crinitus de hon. disc. lib. 3. c. 7.*

14. a Pelagis ad Lydos, a Lydis ad Romanos &c.] *Graci (in-
quit Turnebus) quandam Benennum Arcadem toga Romana in-
uentorem praedicant, qui primus id genus vestis gesserit, & sinum Ioni-
cum nauis ingressus in Italiam venerit, & vestimentum propaga-
rit, vnde & togam benenno appellatam fuisse scribunt de inventoris
nomine. Quum autem Arcadia olim Pelagios dicta sit, videtur
alia Auctoris sententia, ut nempe non per Arcadem aliquem Euan-
dri Regis coram item, sed potius per Lydos, qui Tyrreno dice Etruriam*

occuparunt, in Italiam toga introduca sit; eisdem Lydos, a quibus
ludos dictos & institutos contendit infra lib. de Spect. T. 2. Porro
phrajs hic adnotanda: cinctu arbitrate, & tabulata congrega-
tione.

15. vel temporalitas vestit.] *Turn. cenfer legendum vertit. sed
mibi magis placet prior, & Vaticanorum codicum lectio, e quibus
paulo post substituit & quidem, pro equidem.*

16. Nam & Arietem non quem Laberius, &c.] *De Laberio
Minographo latius infra in Apologetico, ad cuius verba plerumque
duriora alludit Auctor, quibus Arietem reciprociotnem & lauic-
tatem nominat, eo quod (interprete Crinito lib. 19. de hon. disc. c.
5.) id animal reciproca & obortia cornua habeat. qui quidem legit:
sed trabitextum, & haud absimiliter Vaticani duo cod. textitrah-
tum, pro eo quod est & textitrahum, sed magis placet haec lectio, tum
quod testes trahere videatur Aries animal, tum quod sequatur in
eadem Parenthesi: sed trahes, &c. conueniente mecum etiam Tur-
nebo, nisi malit quis legere cum Vatic. cod. vno textitrahum: quod
trahat lanas, quibus textitur alia materies. ad quod accedit lectio
Scaligeri in Varronem: textitrahum. Atqui pulchre locum hunc
interpretatur Turn. Aduers. lib. 23. c. 30. & lib. 29. cap. 18. &
praesentim vbi supra. Arietem, inquit, machinam oppugnatoriam
Pimius quidem dicit bello Troiano ab Epheo inuentam, cui primum
equus nomen fuerit: sed cum Auctore conferrent Panfanias & Vi-
truius eius interpres in hac verba: Carthaginenses ad Gades oppu-
gnandas castris positis, cum castellum ante cepissent, nec haberent
ferramenta ad eius demolitionem, iusserunt tigrum, idque ma-
nibus sustinentes, capiteque eius summum murum continent er pul-
santes, summi ordinis lapides deiecebant, atque ita gradatim totam
munitionem dissipauerunt. Postea faber quidam Tyrius, nomine
Pephasmos, hac ratione & inuentione inductus, malo statuto, ex
eo alterum transuersum vti trutinam suspendit, & reducendo &
impellendo vehementibus plagis deiecit. atque hoc est, quod addit
Auctor noster sane pereleganter: in oscillum penduli impetus.*

17. Quem admodum hemisphaerum est Virgilianum Aeneid. 1.
studij aperitina belli, traetiam illud ex eiusd. Aeneid. 3.

Taurum aut longinqua valer mutare veritas.
Porro vox vetus & phrajs adnotata digna: vltimarent, ac fran-
gere militat.

18. in oscillum penduli imperus, &c.] *Nam quamuis oscilla
sint parua sigilla in effigiem humanam arte simulata, ut scribit
Macrobius, & imaguncula, que infantibus praebeantur ad lusum;
tamen oscilla etiam dicebantur qua augei Hejychio, id est, pensiles
quodam gestationes de arboribus suspensas, in quibus pueri diebus fe-
stis apud Athenienses per lusum iactabantur, atque ea iactatio os-
cillatio dicebantur, qua sese iactantes impositi tranverso signo de
arbore suspensio, alternis se mutuoque subieciunt deprimebantque.
Quod etiam genus lusus per sex Latinorum festiarum dies celebrari
solebat in memoriam & imaginem vna humana, in qua altissima
interdum in infimum deieciuntur, insima in altum eferunt & eno-
hantur. Festus autem, de quo plurae hic descripta sunt, inde
dictum putat, quod oscillare, id est, inclinare, praecipiteque in os
ferantur. Vbi vide Adnot. tum aliorum, tum Scaligeri, & huius
eiusdem in Ausonium. Virgilius ad similem oscillationem in Libe-
ralibus fieri solitam alludit hoc versu Geor. 2.*

Oscilla ex alta suspendunt mollia quercu;
quem etsi alij aliter interpretentur, ita debere intelligi, confirma-
tur ex dictorum Atheniensium more, qui in Bacchanalibus augeis
celebrabant. Eodem autem modo mundum ex axe pendentem, Oscil-
lum vocat Tertullianus infra lib. de Anima.

CAP. II.

19. Sic nunc aliunde res, &c.] *Hic secundum huius libri caput
non absurde quis suspicetur, quo ostendit, non debere videri no-
uam velis mutationem exterum omnium, imo & mundi plus
mutatione, quem fungi, id est paulatim interire dicit (neque enim
placet quod vnus codex Vatic. itringitur, legit, pro: fungitur) siue
quis cum Anaximandro plures mundos faciat, siue cum Sileno sen-
tiant, qui de alio orbe Mide regi apud Meropes Platine, id est, incon-
dite loqui non sit veritus siue denique cum Platone, qui ex diuersis
substantijs mundum conficit. Atqui Platonis opera passim extant.
De Sileni hac sententia latius infra T. 3. lib. aduersus Hermogenem,
& de Anaximandro in Apologetico; hoc vno hic addito, quod tractet
has Anaximandri & Platonis sententias Theodoret. lib. 4. de
Graec. affect. curat. Legimus vero cum Gagneo & Geleno: Sed & li
quem, pro eo quod alij: Sed &, pfi quem: & ex Vatic. cod. 3. emen-
dauius: & diuersitatibus, pro ex. Adnotanda etiam hic Tertull.
voces & phrajs: viderit (de qua in Adn. nostris in Cyprian. sapius)
vices fcederant, & corporatus.*

20. Nostra certe metatio, &c.] *De Metaphora hac, qua mun-
dum sublunarem intelligit Tertullianus, sapius vsitata, vide Adn.
nostras in Cyprianum, epist. 22. Eleganter etiam oculos Homericos,
id est, cacos nuncupat, quippe quum ille ea de causa id nomen
fortitus fuerit.*

21. Sol sitionibus annuis, Luna, &c.] *Ita distinguendam hanc
periodum recte adnotauit Latinus. Missilia vero fulgura intelligit.
Substilum interpretatur Paulus apud Festum, tempus ante pluuiam
iam pene vniudum, & post pluuiam non per siccum, quod iam sillet,
aut nondum deserit. Atqui videtur hic imitatus Auctor Varro-
nem de lingua Latina lib. vbi similitur conmutat non absurdum esse
vorum mutationem, quum & caelum & terra & aer & mare saepe
variant.*

B

C

D

E

F

G

H

A

22. de fluctibus temperaturam & extemplo de decumanis, &c.] Fluctus dicuntur, inquit Festus, cum in mari fluctus non moventur: Decumani vero fluctus dicuntur, qui maximi (uti adnotat Rhe-nanus) nam & quum decimum etiam nascitur, inquit Festus. Poli-tianus vero Miscell. c. 86. addit etiam scuta amplissima decumana nuncupari, & decumanam in castris portare, qua ab hoste auersa est, ac decumanum in agro limitem, qui ab oriente est ad occiduum: citans de fluctibus decumano Ouid. 2. Trist. & 11. Metam. Silium Italiae lib. 14. Senec. in Trag. Agamemnone, Lucan 5. I. Pharsal. & Val. Flaccum 2. I. Argonaut.

23. Sic & terram si recenseas, temporatim vestiri amantem, propolis, &c.] Turnebus legendum conicit: verti variantem, prope postis sed placet prior lectio magis Tertullianica, maxime consentien-tibus Vatic. exemplaribus. Paulopost ex emendatione Latini confirmata ipsidem codic. reposuimus: monitium scapulae, pro scopula. Est vero noue dictum: ebullando.

24. Mutauit & totus orbis, &c.] Mutauit, & infra, Mutat, ac aduers. Valentinianos, mutabit; absolute accipi adnotat Rhe-na-nus, addens buccinas minores esse conchas, quas buccina vocat Plin-ius, ad similitudinem eius buccini quo sonus editur, unde ex rotun-ditate oris in margine incisa illi nomen est; verbis mutatis ex lib. 9. nat. hist. c. 36. tacite autem pugit Auctor Platonem, tanquam qui non crediderit ardua fluitasse. Quod repetit in Apologetico cap. 40. ubi de eo latius. Atqui vnus cod. Vatic. in forma mutauit, pro; in-firma; sed placet, quod Latinus legit: infirma agit autem de dilu-zio.

B

25. Nullam iam Delos, Rhene, Samos; & illa, si non mendax Plato, in Atlantico Libyam & Asiam adaequans queritur nunc, &c.] Ita hunc locum restituit Turnebus partim ex coniectura, partim ex Apologetico Tertull. infra pro eo, quod erat: & Sibylla non mendax Aeon in Atlantico. nam & Plato, inquit, in Timaeo scribit, in mari Atlantico insulam ingeniem submerisari, & insulam exiguam Delo vicinam commemorat Stephanum, cui nomen Rhene. Ego vero malui retinere: harenæ Samos, eo: quod hac insula Plinio teste repente de mari emerferit; & veriorum puto lectionem: & si ille non mendax, Plato nempe, cuius paulo ante facta est mentio, Aeon, ut ironice alludat ad Aeonas Valentinianorum figmentis plenos & scho-la Platonis profectos. Pro quo facere videtur illud Tertulliani infra Tom. 3. lib. adu. Valentin. insulam Feliculam credas, tanta tabu-lata caelorum, nescio ubi. Atqui de harum aliarumque in-sularum interitum ac Sicilia insula ex continente, latius infra in Apolog. ad cap. 40. ubi ipsidem pene verbis Tertullianus vritur. Et vero: nomen vitij quod plaga illa didicidij mari induit, aut, ut Vati-c. cod. imbut, intelligi Rhegium, quippe quod Graece obrutum significet. Fretum nempe inter Siciliam & Italiam ita diluim; quod, quum aexta conuincta essent, medium illud spatium aquas obrutum esset, & per angustiam scissum, sicuti ex Sallustio citat Isidor. Etym. lib. 4. in voce, Sicilia, ad Seruio mutatus.

C

26. Patitur & continens, de caelo, aut de suo, &c.] De caelo exempla profert, mare mortuum in Palaestina iuxta Iordanem, ortum ex conflagratione caelestis Sodome & Gomorrae, ac Vulnibus Tusciae; de suo vero id est, ex montium incendio Pompeios Campa-nia oppidum, de quibus latius infra in Apologetico.

27. Et solus audiebat.] videtur similes phrasim, qualis paulo post: & sicubi aliqua gens occupat, sibi meti soleat, & infra Tom. 3. Lib. adu. Hermo. cap. 3. Nam Deus sibi erat, nisi malit quis ex con-iectura Carrionis legere, & sol sua vi debet.

28. Vtinam & Asia, & Africa, &c.] Subindicat contigisse eius-modi conflagrationes, non solum in Europa, sed & in Asia & in A-frica, duabus reliquis orbis partibus. De illa scribit Plin. hist. nat. lib. 2. cap. 86. Tiberij Caesaris principatu. X 111. imo (secundum Euseb. Chron. x 11.) Asia vrbes vna nocte prostratas, maximo, inquit, me-moria hominum, terra motu: quem eundem fuisse, qui in passione Domini contigit, recte sentit Oros. lib. 7. cap. 4. qui post Eusebium etiam sub Traiano Casare 4. Asia ciuitates subuerfas narrat, Graeciae duas, & Galatia tres. De Africa & Thracia terramotibus ali-cubi meminit D. Augustinus: Euseb. anno Traiani 16. addit Antio-chenum terra motum in Syria, quo Africa conturbuitur, & sub Ha-driano Nicopolis ac Casares. Vide autem plura orbis detrimenta, quibus sitis mutari sunt, dicto lib. nat. hist. apud Plinium.

29. Vnicis castris fraudatis expiata.] Edit. 1. Thunicis castris. sed prior lectio confirmatur ex manuscripto. Videsur alludere ad Plin. lib. 2. nat. hist. cap. 84. Creberrimus, inquit, Punico bello intra eundem annum septies atque quinquages nunciatur Romanis terra motus. Quo quidem anno ad Thrasimenum lacum dimicantes, ma-ximum motum neque Pœni senlere neque Romanis. Quod ipsum repe-tit latius Oros. lib. 4. c. 15.

D

30. Regnorum vices, &c.] Regnorum vices iam inde a Nino Beli Progenie vltra quem stilus non solet scriptorum extendi, qua vox aut simi. is hic suppleri debet, ut perfecta sit oratio, videre est apud Eusebium in chronico, qui praeter Hebraeorum regnum quod ab ipsis mundi natalibus cepisse constat, ab Assyriorum, & Scyriorum, & Aegyptiorum regnis auspiciatur: Argiuorum deinde Atheniensium-que adiciens reges, & Argiuus deficientibus Mycoenarum, inde La-tinorum: Sicyonijs Lacedaemoniorum regna subijciens: Corinthiorum dynastias conuungens: deinceps Medorum deicijs Assyrijs & post La-cedamonas, Macedonum: ac deficientibus regibus, Corinthijs Lydo-rum, Latinijsque Romanorum, ac Medis deicijs Persarum, imperia per Olympiades profequitur. Post haec Athenensium primo, deinde Lydorum, & de Aegypti regnorum octava indicato & regibus expulsis

ad Consules Roma redacta Rep. rursum renasam. Aegyptiorum sine Alexandrinorum dynastiam profequitur, deinde translatum imper-ium caso Dario à Persis ad Macedonas, & per Alexandri Magni obitum dispersum in regna varia Aegypti, Syria, & Asia: tandemque sub Augusto Casare vni Romano Imperio omnia regna cessisse perquam eleganter demonstrat Nec minus egregie D. Augustinus toto lib. 18. de Ciuit. Dei, & suis in illum Adnotat. Ludo. Viues.

31. si tamen Ninus regnauit primus.] Quod Ninus primus non regnauerit, alias latior dicendi se campus offeret. hoc vnum hic ad-ijciam, quod Iustinus hist. lib. 1. antiquiores Nino fuisse dicit Sesostrum Aegypti, & Tanaim Scythia reges, & Scythas Asiam per mille quin-gentes annos veltigalem fuisse, donec tributum Ninus Assyriorum rex finem fecit. Vat. autem cod. legunt: si forte cuius historia patefcunt, probo quod alii: si forte xui.

32. alias verura compensato redit, &c.] Quomodo Delos, de qua supra, & Rodos, de qua in Apologetico, aliaque multa insulae semel absorpta aut nunquam antea conspēta apparuerint denno, aut recens enatae sint, late profequitur Plinius dicto lib. 2. nat. hist. deinde per eam, quam profequitur, gentium transmigrationem veru-ram illam compensatam satis probat. quo fit ut omnino confirmem coniecturam Turra, qui consequenter legit.

33. Nam & primitiui, seu potius iuxta 3. Vatic. cod. primitus, maiore ambitu terra calla.] pro eo quod erat: Iam & primitiui maio-rem ambitum. Atqui: runcare, euellere est, rursusque quarere No-nio, crebro querere Festo; iuxta illud Glossarii: ut latebras rursus rimer maritimas. ac sic dicit Auctor, ibi truncantur copiam ubi ab-undabat, & nouas sedes quasitus ubi deserta erat populus regio; qui eleganter dixit: per vbiq; orbis; ac; vrbes ex vibibus pangeren-tur. quod clarius dixit Auctor infra Tom. 3. lib. de anima: Inueni-mus, inquit, apud commentarios humanarum antiquitatum paulatim humanum genus exuberasse; dum Aborigenes vel vagi, vel extortes, vel gloriosi quippe occupant terras, &c. dum solemnes etiam migrationes, quas pœnicios appellat, consilio exonerandae popularitatis in alios fines examina gentis eructant &c. ne prolixiores sumus hoc vno addito, quod similiter ibi dixerit: saxa panguntur.

34. Scythae exuberant in Perfas,] Ex coniectura Turnebi ad-iecti in Vatic. cod. & 1. edit. legunt: Machitae, pro quos substitua-tur: Mallagetae, tolerari poterit. De Scytharum vero examinibus in Perfas translatis nominatim haec tenus non licuit quid reperire. Videtur igitur cum D. Epiphasio, Iustino, & Plinio Auctor sentire, quorum hic histor. nat. l. 6. c. 17. Scythas omnium hominum pri-mos facit: Epiph. omnes eos, qui post diluuium à Noe filijs processe-rant, ad Babylonicam vrbe turris adificationem, Scythas dicit ap-pellatos. Iustinus causam etiam addit, quod editior sit terris omni-bus Scythia, & proinde post diluuium prius aquis detecta, quod vel inde confirmatur, quod D. Hieronymus montes Ararath, in quibus arca queteuit, interpretatur montem Caucasum, qui est in Scythiae finibus, & quod Habranus dicit oper. de nat. rer. lib. 12. cap. 3. dicit Nemroth gigantem in Persidem abyssē post linguarum confusione-m: ibique Persas ignem colere docuisse. Aut certe Persarum nomine Par-thos intelligit; quippe quod ita dictos autumat Iustinus hist. l. 4. 2. eo quod exules Scytharum fuerint, & lib. 1. à Scythia condita adfir-mat Parthicum & Bactrianum imperia. Quam coniecturam pro-babilem magis reddit quod Habranus lib. & cap. supra citatis sub Parthico regno Persidem comprehendit. & vero posterius hoc iudi-cat ipse Auctor loco, ubi subiungit exempli gratia: ut Scythae in Parthicas, terras nempe. Ludouicus tamen Carrio dicebat ex cor-rupta scriptura librorum Vaticanorum legendum videri: Macetae: pro: Macedonibus, de quo iudicat Lector.

35. Phœnices in Africam eructant,] De Carthagine à Phœ-nicibus in Africa condita loquitur: quod ipsidem verbis repetit Au-ctor infra lib. de Anima.

36. Romanos Phygies pariunt] Nota est historia de Romanorū origine ex Phygibus, Troianorū nempe reliquijs, Aenea & posteris.

37. Chaldaum semen in Aegyptum educatur, &c.] Turneb. ex coniectura educitur pro: educatur; nec multum dissentit quod Vati-c. 1. cod. legit, adducitur. verum educari pro educi familiare est Au-ctori lib. de Vel. virg. Atqui sacris literis plus satis hoc innocuit, quod non nisi post exitum ex Aegypto Iudaea gens cognominatus sit populus seu filii Israel. adludat interim ad illud Psalmi 113. In exitu Is-rael de Aegypto, domus Iacob de populo barbaro, facta est Iudaea san-dificatio eius.

38. Sic & Herculeae posteritas, qui Temeno patiter, &c.] Ad-notauit Turneb. malle se legere: Titameno pulso; quia regnante O-restis filio Titameno, Pausania & Eusebio in chron. testibus, He-raclicidarum in Peloponnesum descensus contigit. Sed refragatur idem Pausanias, quippe qui lib. 3. quem Laconica inscriptis, dicit regnum factione quadam diuisum, itaque à Messenijs Temeno, ab Argiis Cresponi delatum. Recte proinde Tertullian. Temeno Pelopone-sum occupando producat. Qui interim loco supra citato lib. de Anima, Menidas, vocat quos hic Herculeam posteritatem. de quo ibi latius.

39. Sic & Iones Nilice comites Asiam, &c.] Ionum ab Athenis emigrationem, quos proinde Auctor nuncupat Athenienles, qui ante-eo confugerant, scilicet scribit Euseb. in chron. anno 100. post Troia captiuitatem inter quos & Homerum secundum sententiam Aristarchi; secundum Philochorum vero anno 180. Ab his Ionia cog-nominata regio Asia minoris, quae est inter Cariam & Aeoliam, in qua inter ceteras vrbes collocat Ephesum & Smyrnam Plin. li. 5. c. 29.

40 sic & Corinthii cum Archia muniunt Syracusas,] De con-

41. Quantum vrbium aut produxit, aut auxit aut reddidit

42. eradicato omni aconito, &c.] Pulchra methaphora de Aco-

43. super Alcioni pometum & Midæ rosetum, &c.] Pomaria

C A P. III.

44. Mutant & bestie pro veste formam, &c.] Tertium qui ita

45. Quamquam & Pavo, &c.] Pavum eleganter describit, v-

46. Nominandus est & serpens, &c.] Quod hic de serpente, Ouid.

47. Hyæna, si obserues, sexus animalis est, &c.] Ita emenda-

48. Taceo ceruum, &c.] Huc pertinet illud Hrabani de nat. rer.

49. Est & quadrupes tardigrada, &c.] Pulcherrima & ad-

Sanguine cassa domiporta, terrigena traditur,
Quadrupes, tardigrada, agrestis, humilis, aspera;
Capite breui, ceruice an... ma, aspectu truci.

49. Est & quadrupes tardigrada, &c.] Pulcherrima & ad-

49. Est & quadrupes tardigrada, &c.] Pulcherrima & ad-

49. Est & quadrupes tardigrada, &c.] Pulcherrima & ad-

50. Multa dicendum fuit, vt ad hominem præstructum perui-

51. Sed arcana ista nec omnium nosse] Locus insignis veteribus

52. Et Alexandri dixerit & Afer legit, &c.] Vat. 2. cod. mater pro

53. Ea tempestate Ofridis, &c.] Apis Argiuorum rex III. post

54. Nec de ouibus dico Milefis & Selgis & Alteinis] Milefia

Velleribus primis Apulia, Parma secundis
Nobilis, Alcinum tercia laudat ouis.

55. Aut quis Tarentum vel Bœtica cluet, &c.] Ex coniectura le-

56. Nam & de mari velleria quæ, &c.] Turnebus censet legen-

57. Prorsus haud latet, bombycem] Facit ad huius loci intello-

58. Tantam igitur paraturam materiarum, &c.] Ita restituit

59. Idem Cato, &c.] De Catone maiore loquitur, nam quantum

60. Quid nunc? si est Romanitas omnis alia, nec vestis,

C A P. IV.

60. Quid nunc? si est Romanitas omnis alia, nec vestis,

A

tamen admodum Græci estis. Anne ita est.] *Caput quarium recte huius libri quis hic collocarit, qui docet probro verri non posse habitus mutationem sed naturæ & recte discipline, pulchre pudenda ethniorum facta commemorans. Atqui cum & prima editio, tum hac periodo tum sapiens alibi esset mendosissima, plus debent studiosi Sigifmundo Gelenio, quam quis opinetur, quod manifestum erit si quis conferre volet primam Tertulliani editionem anni 1521. cum secunda editione anni 1539. Pulchre itaque, exem pigratia, & hunc locum restituit pro eo quod erat: Quid nunc si & Romanitas omnium salus tamen admodum Græcis estis. ego interm aliter paulo distinxit hunc locum: & pro. At non ita est, se finis, Anne, eo quod tum 1. edit. tum Vat. cod. legant Aut ne, nctatu autem digna vox Romanitas.*

61. Vnde gentium, &c.] *Ac si dicat: Nunquid à Græcis studia palestra ad prouinciam vestram antea melius exercitiam transmeantur? Verum de his latius Tom. 2. li. de Spectaculis. Ex Vatic. cod. restitui: incallum laborantia: pro. callum.*

62. Vnde apud aliquos Numidas, &c.] *Molliciem Afrorum notat, quod cum olim cesariati fuerint etiam equus Numida, iam comam & barbam radant, & sic etiam in Europam & Africam irruerunt. Asiæ mundaicia exotica, sine (vt vnus Vat. cod.) Xyltica, vt alludat ad gladiatores qui etiam totum corpus radebant. nam Suetonius in Aug. ca. 47. Xylticorum conuerationes gladiatorias vocat. facit autem ad huius loci intellectum & alterius infra Tom. 2. de cultu femin vbi etiam de virosorum barbæ agit, quod habet Iunius Comm. de Coma c. 2. senos fuisset obseruatos ab antiquis modis, quibus crinum siluam tollerent, nam aut tondebant forficula, aut radebant nouacula de quibus hic dicitur, iuxta cutem tonfor & cultri verrex, aut de glabroribus medicamentis extingebant, aut pice resinæ (hinc illud: rapax ab ala resinæ) extirpabant aut denique voluella (hinc, furax à mente voluella) eradicaabant. Vbi etiam videre est, quomodo ex Asia mollicies hoc emanari, eam narrat ex Chryssippo à Persis ad Alexandrum Magnam, inde eadem pene à cetero Romanorum virtute in Asiaticam luxuriam degenerante (testibus Varrone li. 3. de re Rust. & Plinio li. 7. nat. hist. c. 59. Jccccc. l. v. anno ab urbe condita primum Romanæ ex Sicilia consore euocatos.*

63. Græcatum depallari.] *Mira phrasis, sicuti & infra nisi aurum Græcatos minime decet, & rursum: crepidæ Græcatæ (seu potius, cretatæ) Græcatim Esculapio adularur. Videtur autem Græcatim accipi, pro Græce ritus, & depallari (quod legendum puto pro eo quod erat: depalati) idem esse quod antea dixit: sine pallio fieri, ac si dicat: cui potius Græcos imitamine in denudando capillis corpore quam in amiccendo.*

64. Naturam itaque concussit Latissæus heros, &c.] *Achillem intelligit, vti recte Rhenanus, ostenditque vna etymologiam nominis. Aiunt enim appellatum Achillem θᾶτα πῦρ ὅθεν χεῖρας κίχθῃ, ὁ δὲ πῦρ, τρεοῖς, hoc est, ob id quod labiis nutrimentum non attingeret nam illi lactis alimonia defuit, à Chirone medullis tantum ceruinis enutrito. Proinde Myrmidones hoc cum nomine vocarunt, vt auctor est Euplorion. Atque hoc est quod Tertullianus dicit, illum vacuisse labiis ab vberum gustu, id est non fixisse lac nutriticis. nam vsurpat, vacerat, more suo, pro: vacauerat quod tamè legit Vat. 1. & Latinus. Atque Sciupeum scholam, saxum Antrum Chironis intelligit historia, quam hic attingit, ex vris auditoribus hæc colligitur. Cum mater Theis à Proteo vate audisset, in expeditione Troiana periturum si eo cum Græcis proficisceretur, iam adultum inter filias regis Lycomedes in Syro, Ægei maris insula, puellari habitu furtim occultit. atque hætenus ferenda (inquit Tertullianus) matris sollicitudo, ad illud vituperio dignum, quod etiam postquam clanculum Deidamiam hospitis sui filiam vitiasset & ex ea Pyrrhum suscepisset, adhuc & stolam muliebrem & reliqua forma lenocinia (qua si dem pene verbis enarrat Auctor lib. de cultu feminar.) adhuc contra naturam vsurparit, vti statua eius apud Sigem, vbi sepultus est, satis indicat: & nihilominus ex femina iterum vir factus sit, quem accepto oraculo, Troiam sine Achille vinci non posse, Vlysses inter merces femineas galeam, sicutum gladiumque immiscuisset, ipse ad arma prosiliens, ferum (inquit Tertull. teste) virum attrahit, quod contra salutem fecisse eum constat: nam sagitta à Paride in Apollinis Tymbræi templo interfectus est. Est autem, vt monuit Carrio, Homerj himisticium. Odiss. π. in oratione Vlyssis ad Telemachum: αὐτῆς γὰρ ἰφιδάτου ἀνδρὸς ἀνδρὸς, quod ipsum sic expressit Val. Flaccus: Iamq; virum trahit ipse chalybs.*

65. Patiens iam vstriculas, &c.] *Placet hæc Rhenani & Gelenij lectio, eo quod Achilles iam adultus virginem se simularit, quasi, qui ne agnosceretur, erumpentem malarum lanuginem vstriculis aduri passus sit magis (inquam) arripit, quam quod Adu. li. 7. cap. 20. & li. 11. c. 22. Turnebus legendum censet: Patiens certesiã vstriculus, eo significat u, quo Arnobius grandiusculum puerum à stricta quadam corporis soliditate vstriculum vocat, dum leuigari dicit in speciem habitum nondum duri & vstriculi pusionis. maxime cum & 1. editio, vstriculus, legat, & Vat. cod. eodem accedant, etsi corrupti. quorum vnus illi consentit, & alter habet: iam vstriculus. ex qua ego conformiter Turn. prima facie conieciẽbam legendum: Patiens iam vim vstriculus, sed contrarium suscipit tum supra dicta ratio, tum id, quod sequitur.*

66. Turpius adhuc libido, &c.] *Vbi Hercules turpem libidinem cum dicta materna formidine confert. Atqui mirabili compositione: Scytaloga fit pellicer, eo quod (inquit Rbe. clauam, sagittas & pellem gestaret, nam οὐρετὴν ἑλθὼν Græcis etiam baculum significat. Non est dissimilis compositionis vocabulum illud, pari etiam syllabarum numero, quo Cyclops in Epigrammatibus Græcis θρεοῦ γρηγορὸς μὲν ἰμῖτατος*

B

appellatur, hoc est fera & flexi iuge frontis. Turpem autem hanc Hercules, quem pro Deo colebant, seruitutem, qua seruauit Omphalæ Lydiæ meretrici, gentibus etiam improperant Origenes li. 3. & 7. contra Celsum, Laet. de fals. religione libro 1. capite 9. & Arnobius alibi.

67. Vbi Diomedes & cruenta præsepia,] *Celebrantur 12. certamina Hercules Alcmena filij, (nam plures fuisse Hercules adnotauimus ad librum D. Cypriani de Idolol. n. 6.) tum à poetis ethnici, tum etiam à Clemente Alexandrino libro 5. Strom. Eusebio de preparatione Euang. li. 3. c. 4. ac D. Aug. li. 18. de ciuit. Dei, capite 12. & omnium aperitissime à Boetio de cons. philof. li. 4. metro 7. quadam etiam à Minutio, Arnobio, & Lactantio inter ea vnum est, quod hic adfert Auctor, de superato Glauco Diomede, qui corporibus humanis equos suos pascebat quem vltimim illis denorandum dederit.*

68. Vbi Auluris & bustuaria altaria. Hoc certamen cum Busriride Ægypti rege, qui etiam humano diis suis litabat sanguine, Aug. inter 12. numerat. loco cuius alij luctam cum Anteo in Mauriana ponunt, quam Augustinus cum Eusebio in chron. mauult attribui Herculi Ægyptio. certe nec Virgilius hanc Herculi Italico dat.

69. Vbi Gerion rei vnus celebris adhuc corum, &c.] *Castigauit ita hunc locum Rhenanus ex Gerziensi cod. pro eo quod erat: Vbi Gerion, vbi Cerberus: Vt est, & Gerionem tricipitem, id est (interprete Seruio in Virg. Hispania trib. regnis præfectum, historia, & Cerberum tricipitem poete, immo ipse quoque Boetius, ab Hercule interfectum narrans, si retineatur illa lectio, metaphoricè de claua Hercules loquitur, cerebris dictorum regum asperja.*

70. Venusiam Hydræ Centaurorumque sanguis, &c.] *En quartum & quintum Hercules certamen cum Hydræ, feliciter (inquit Minutius in Octauio) vulneribus renascente, & cum Centauris, eque (inquit idem) suis hominibus implexis. Atqui vide li. de cor. mil. infra To 2. ad intellectum huius loci de coronis Hercules.*

71. Ne sobriæ mulieris, & c. sub exuias bestia, &c.] *Hic de pelle agit leonis Nemeæ, quo sexto certamine deuicto vestiebatur Hercules. cuius etiam Lactantius meminit. Apud Boetium habes præterea (ex alia Hercules huius certamina, nempe cum Harpyis auibus, quas (inquit Lactan.) sagittis deiecit, cum dracone malorum auroreum custodcum Achelo, cum Caco, cum Apro Calydonio, de quo etiam Lactan. cum Calo denique: quod fabulantur eum & Athlanter humeris sustinuisse. Tatianus aduersus gentes eis etiam improperat, quod Hercules Thespii (seu potius Thestii, vti corrigendus est locus ex Arnobio filias 50. vna nocte violarit. Recte autem diuinavit Rhenanus legendum: telino, aut, phyllino: pro eo quod est in 1. edit. & Vacic. pehio, cum illa sint vnguentorum nomina apud Plinium lib. 13. cap. 1. Faciunt ad hunc locum, vt etiam adnotat Rhenanus, qua apud Senecam in Tragedia leguntur, nempe hæc:*

Fortem vocemus, cuius ex humeris leo.
Donum puellæ factus, & claua, excidit.
Fulsitque pictum veste Sidonia latus.
Fortem vocemus, cuius horrentes comæ
Maderunt nardo. Laudemus qui ignoras manus
Ad non virilem tympani mouit sonum,
Mitra ferocem Barbara frontem premens.

72. Stitia leonina, &c.] *Vat. cod. Sciria, quantum apparet, non male pro scipio: aut scipio: qua duritiem Græce significant. Lud. tamen Cartio, stitia, retinendum omnino existimabat. idque elegantissime dictum esse commendabat sic enim & Claudianum dixisse de leone, quamuis alta in re fluentes adfringit stitia setas.*

73. Genuinos inter antrias adumbratos] *Antrias (inquit Rhen.) vocat capillos anteriores à fronte pendentes, genuinos vero dentes leonis. addidi autem voculam, ne, vt sensus constaret.*

74. Qualis ille Hercules in theristrò, &c.] *Ita legit, Rhen. pro: in serico. Est autem theristrum, θεῖστρον ἱαγοτρον, hoc est, æstiva vestis, cuius meminit Iul. Pollux li. 7. D. Hieronymus in comment. in Isaiam: Habent (inquit) mulieres & Theristra, que non palliola possumus appellare: quibus obuoluta est & Rebecca, & hodie quoque Arabia & Mesopotamia operiuntur feminis, que dicuntur Græce Theristra ab eo quod in Ægei, hoc est, in asiæ & caumate corpora protegant feminarum. Hætenus ille. Quam autem decebat Herculem Theristrum, vestis tenuissima, tam ornabat Omphalem Leonina pellis. nam hoc est, quod Tertullianus vult dicere.*

75. Sed & qui arte Tyrinthium accesserat pugil Cleomachus, &c.] *Vat. cod. legunt: ante. Atqui, Cleomachus hic, Magnesius fuit (inquit idem) qui cum in amore cuiusdam cinadi incidisset, & orationem, & mores cinadorum imitatus est. De Olympiis agonibus alibi latius. Lego paulo post: iuter cutem ex cod. Vatic. pro, intercutem,*

76. Nouianus fullones.] *Sic à Nonno poeta dictos (vt adnotauit Turnebus) qui sabulam à se editam, fullones, inscriptis, quo in verbo inesit nefanda obsecantia. De Lentulo Mimographo latius in Apolog. infra.*

77. Vtique sicut fastigia cestuum virofa occupauit.] *ita hunc locum restitui partim ex cod. Vat. partim ex prima edit. pro eo quod erat: Vestigia cestuum viria nisi quis malis: virilia, aut potius: viratia, immo viriola, id est, magnarum virium, sicuti interpretatur Nonnius Marcellus Nam sic infra tom. 1. auctor aduref. Valent. exercitata viria & vsu viriosa dixit nisi quis Carrioni assentiatur, legendi, fastigia, aut, vestigia cestuum viria occupauit. Magistri veteres interpretantur virias, & virtolas, κλῆματα, ψέλαια, περὶ ἑταῖρα βερεχθῶνα γο: αὐτῶν, armillas muliebres, tralatione, inquit Carrio, pulcherrima & hinc loco aperitissima.*

78. Ita & endromidis folocem aliqua multicia synthesi exstruxit

D

E

F

G

H

struxit.] *placet magis extruxit: quam extruxit Endromis. (vri recte adnotauit Rhenanus) vestis erat hirsuta & villi longioris, qua in balneo & gymnasio praeipue solebant vti veteres: sic dicta quod apra cur sui foret. nam dicitur quod Graeci cursum vocant. Conuenit autem hic Endromis pugili & cursori Cleomacho. Porro Solox lanam crassam significat, autem Festo. Multitiam autem erant vestimenta subtilissima filis contexta. Synthesim domesticam vestem fuisse constat, breuem & expeditam, ac ex diuersis lanarum coloribus compositam, quod nomen ipsum arguit, qua non indecorum erat vti senatores quoque & equites Romanos, subinde preciosiori vti in diebus festis, subinde viliori vti in Saturnalibus & balneis. Hic Multitiam Synthesim adiectiue videtur usurpare, pro subtili veste.*

79. Physconem & Sardanapalum, &c.] *De Sardanapali mollitia nota est historia, de Physcone non perinde, eo quod variis historiis in Regibus Aegypti Ptolomaeis, quibus cognomen fuit Physcon. nam Iosephus Ptolomaei Epiphani filium minorem natu ita nuncupatum scribit Antiq. lib. 12. c. 6. fratrem Ptolomaei; cui videtur consentire Strabo, dum Philometoris successorem, quem alij Euergetem, ipse Physconem nominat, & eum quem Eusebius Physconem, ipse Lathurum, sicut Iosephus etiam lib. 11. c. 17. eidem nepo, qui a matre Cleopatra expulsum fuit. Iustinus simpliciter de Ptolomaeis loquens, post Philopatorē nihil etiam lucis addit. Cum autem Nerone cum Physcone coparet, mihi maxime placet, vt intelligatur senior ille Ptolomaeus, Seraboni & Iosepho dictus Physcō, maritus Cleopatrae, suae sororis, cuius & crudelitatem & vitiā impuritatē Iustinus lib. 33. similem describit illi, quam Suetonius Neroni appingit, pro quo facit illius haec descriptio: Sagina ventris non homini sed belluae similis: nam quosdam ventricosum significat.*

80. Nec tepidior vis vanae quoque gloriae, &c.] *Ad Alexandri Magni delicias & mollitiem Persicā (nam Darius Medus etiam Persa a quibusdam vocatur) alludit, qua ille captiuus Regis habitus se induit.*

81. Sarabara] *namque, vti adnotat Rhenanus, vestis est Persica sine Medica (vri Turnebus) fluxa, sit eiusdem mentio Danielis 3. quod ea vestitus fuerit Daniel, & tres pueri saltem, iuxta lect. lib. de Trin. Tom. 5. inf. & Auctoris T. 3. li. de Resurr. carnis ac li. de Orat. Tom. 2. Notanda autem hic voces: flabellatur, & Cataphractem triumphalem, secundum quod legitur, Vatic. cod. pro: Cataphractem. Vegetius ita nuncupat thoracem militarem, quod paulo post dicit: pectus squamatum signaculis defulptum.*

82. Nisi quod & philosophi, &c.] *de Aristippo apertius narrat Auctor, infra in Apolog. Atqui baxa Tyria pro: baxa, subtilissimus ex Turnebi coniectura: qui adnotauit, quod, Baxa, crepida sit Philosophica, quam, si purpuratus erat Philosophus, etiam Tyriam, id est, purpuream esse oportuit.*

83. Atquin alius & fericatus & crepidam aetatus, &c.] *de Empeio loquitur, sicut etiam lib. ad Martyr. Tom. 2. ac. de Anima. Tom. 3. Porro, quid Thori Platonicis sine, latius infra in Apolog. cap. 47. Hoc tradit (inquit Rhenanus) & Laerterius in vita Empedocle, solitum illum esse calceari. Indicaui etiam hunc in ignes Aetnae montis insulisse, ex crepidulis altera, vt flammarum ad exteriora reiecta: quo se coniecerat latenter, absque arbitrio, vt deus factus putaretur, dum mortuus ignoratur. Hinc videt illum Turnebianus, quod contempta hominum sorte diuinitatem impudenter affectarit: dignum asserens qui a Diogene illo liberrimo Philosopho, non turbulentis pedibus impetatur, id in ipsa adyta Deae impurissima Cloacina & mulierum ei seruentium, rapiatur. Alludit deinde Auctor ad cymbala, quae Bacchantum indumentis subsuebantur.*

84. in adyta Cloacinarum,] *De Cloacina Dea vide Adnot. nostras in Cypr. li. de Idol. vanit. numero 24. Hoc vnum addam, Tertull. Cypr. Lactantium ac DD. Prudentium & Augustinum Cloacinam vocasse a cloaca ioci gratia, sed olim striam Venerem Cluacinaam dictam iuxta Plin. 15. cap. 19. nat. hist. Cluete, enim (inquit) antiqui purgare dicebant. probat utrumque Turnebus Adu. lib. 23. cap. 12. dicens ab eodem verbo eadem significatione etiam cloacas dictas quod subterraneis cuniculis oppidorum sordes perpurarent.*

85. Prorsus si quis mæandrico fluxu, &c.] *Vul lectio erat: Mæandrico. Vat. cod. Mæandrico: è qua veram intentionem coniecit mæandrico. Iuxta illud Virg. Aeneid. 5. Victorii eblamydem auratam, cui plurima circum Pupura, Mæandro duplici Melibœa cucurrit: Hoc est interprete Seruio, flexuosa pupura in modum Mæandri fluminis. epichynium autem recte Turneb. interpretatur, supercilium.*

86. quantum denotauit passiuitas offert.] *passiuitas (vt recte adnotauit Rhen.) promissam frequentiam hic significat. Ita dixit infra in Apolog. suppeditante materiam passiuitate luxuria.*

87. libertinos in equestribus, subuerbustos in liberalibus, &c.] *Variis vestium genera pro qualitate personarum & festorum dierum significat Auctor. Sicut enim pulchre adnotauit Petrus Faber Semest. 1. a. quum serui atris & cucullatis vestib. sine lacernis pleurumque vterentur, ingenui albari incederent, quibusdam diebus & praesertim Saturnalibus permittitur vt serui ingenuorum & liberti dominorum suorum vestibus vterentur. citat ad hoc Horatium, Dionem, Lampridium & Plautum, Porro: subuerbustos interpretatur Turnebus Adu. lib. 14. capite 1. sub verberibus vestos, tanquam vox sit licentiae. Comica quales supra, è multis vocibus coagmentata. Carrioni videbatur esse quasi sub veru vltus. vt veru sit & sum stigma, & subuerbustus stigmatia, eo quod, inquit, Festus scribat: subuerbustam verubus vitam significat Plautus, cum ait: Vl-*

cerosam, compeditam, subuerbustam, fordidam. Rupices, Auct. li. de Anim. interpretatur Barbaros: & iterum ea voce vtiur eo significatu in Apolog. Supra autem per Rupicem videtur intelligere, qui in Rupibus agit. Quod autem dicit: vel pillo, leno, lanista tecum vestiuntur, infra sub finem libri apertius sic offert: omnis gladiatorum ignominia togata produciunt.

88. Cæcina Seuerus, &c.] *Cæcina (inquit Varro de ling. lat. lib. 9.) Perperna & Spurina figura muliebria dicuntur habere nomina, non mulierum. Vide Rom. hist. de Cæcina Seuerus.*

89. Lentuli auguris] *Cn. Corn. Lentulus Augur, cui fuit anno urbis cond. 1000 cxxxix. cum M. Licinio Crasso sub Augusto Casare.*

90. & stola & supparum & crepidulum & calidrum, &c.] *Turnebus crepidulam legit, sed magis placet vulgata lectio, nam crepidulum Festo significat ornamentum capitis, quod in capitis motu crepitem facit, De stola & interula cuius ca. sequi meminit, vide Nonium; calidrum (inquit Turnebus) operimentum capitis significat à Graeco καλιδρῶν ὑποφύρα vtiurpatum etiam ab Arnobio lib. 6. Aduersum gentes. De lecticis ac lecticarijs. vide tom. 2. lib. 1. ad uxorem. Ego vero, vt cõset sensus, scripsit: fellas quis, pro: quibus, & cicrauere, retinimus, eo quod eadem voce vtiur lib. de Spectr. tom. 2. frictices (iuxta Rhenanum) nis rebusdus intelligit, quarum obfcaenissimam fœditatem quamlibet scurrilis Luciani explicare suspenderit. Paulo post: & expunxi eo loco: cum latinorum antistes, &c. & cum Turn. lego; armillis: pro; amillas.*

91. Purum aut mulleolum indacit calceum, &c.] *Calceorum varia genera Tertulliano. hic, puri & mulleoli, ac infra; vnguipedes, sed potius iuxta Vat. cod. vncipedes ac perones, de quibus sic pulchre in Festum Ios. Scaliger. Catois verba ita legenda sunt: Qui magistratum currulem capisset, calceos mulleos, alij vncinatos, perones magistratu enim functi, mulleos, milites fulminatos, ceteri perones equosque vtiur. Talia autem fuisse omnia genera calceorum apud Romanos, qualia Turcarum crure mediotenus, ex hoc loco Tertulliani colligit Scaliger.*

92. Velillos item habitus, qui nouitate vestitus religione in, &c.] *Agit de vario vestitu eorum, qui aut Cereri initiantur, aut Bellonae, aut Saturno, aut denique Aesculapio, quorum primus, cultum omnia candidatum vitæ & glæri priuilegium; secundus, tenebricæ vestis & teretrici velleris; tertius, purpurei & galatici (de quibus Plinius libro 9. capite 41.) ruboris superiectionem, postremus, pallium & crepidas crætaras (quod pro Græcatas scripsit Turnebus) id est, candidas dat; sicuti Cicero ad Atticum fascias crætaras dixit.*

93. Enimvero cum hanc primum Sapientiam vestit, &c.] *sacite adingit suam ad Christianissimum conuerfionem.*

C A P. V.

94. Tamen, inquis: Ita à Toga ad Pallium, &c.] *Capite hoc molestiam togæ & è contrario tum simplicitatem ac facilitatem, tum inconuenientiam pallij pulchre deducit.*

95. An aliter mutauit Anacharsis, &c.] *Anacharsin ex Rege Scythia Philosophum solum ex Barbaris exiisse constat Laër. li. 3. ca. 24. qui (inquit) Philosophiam ne somniasset quidem, nisi & linguam & litteras Græcas ante didicisset. Habes eiusdem Apophthegma infra i. c. Apologetic.*

96. Adeo nec artifice necesse est, &c.] *Necesse est, pro: opus est. Pulchre autem describit Togam: in qua descriptione notanda sunt phrasos metaphorica: rugas formare, deducere in tilias, contracti vmbonis figmentum, vmbonem recognoscere & reformare; tabulis deficientibus; tabulato in terga deuoto. Porro ex Vatic. cod. & Latino substituitur: indutum ne an onustum; pro eo quod erat: indutum an ne onustum. notanda etiam phrasis: domum conseqnar, pro: in domum.*

97. Etiam si duplex quod Crætetis mōre, &c.] *Duplex erat (inquit Turnebus) Cynicis Pallium, vt Crætetis & Diogeni iuxta Laerium vnde & Horatius scripsit.*

Contra quam duplici panno patientia velat, Cynicorum enim professio, patientia & equanimitas, rursus metaphorice infra: cipus: pro loco accipitur, quo vestes reconduntur.

98. Ego, inquit, nihil foro, &c.] *Vel hinc patet Inreconsultum fuisse Tertullianum antequam Christo nomen daret, vbi pulchre distinguit tanquam pallio interloquente varia loca vbi ius dicebatur seu comitia habebantur, nempe: forum, campum, curiam, rostra, prætoria, cancellos, subfellia. de quibus non nihil videre licet apud Varronem li. 4. de ling. lat. vbi loca describit vrbis Romæ.*

99. Certe cum ad Epicuros & Zenonas ventum est,] *De Epicuro & Zenone latius to. 3. li. de Anima. hic autem illis attribuit quod quietem pro summo bono habuerint; ad quorum instar meliorem contendit vitam Tertull. in secessu, quam in promptu, id est, in publico; addens pulchrum epiphonema: Nemo alij nascitur, morturus sibi.*

100. Soleo de qualibet margine vel ara, &c.] *Turnebus cõset legendum imagine, praesertim quum Vat. cod. id legat, & Inuenalis etiam dixerit fem. genere: plena iam margine libri. Metaphorice autem usurpat: veteranos, & impetiginem, pro vitijs.*

101. qua M. Tullius quingentis millibus numum orbem ctri emit, &c.] *Refle iunius Animadu. lib. 5. cap. 10. (vbi reliquam pene huius capitis partem egregie explicat, & post eum Turnebus le-*

A

B

C

D

E

F

G

H

A ad Antifites Romanos missa, qua potest ratione, defendit. imitatus est quidem (vt vobis Bap. Egn. itii vtar) Iustinum maxime & Aristidem; qui in hoc genere precipuum sunt nomen adsecuti; sed ita, vt vtrumque & acuminis & eruditione facile superet. quantus enim contra Gentes insurgit? quam constans puritatem nostra fidei tuetur? quos ille Auctores non legit? quas eorum disciplinas non adtrigit? vt velicis hic liber ad conuincendam gentium pertinaciam satis esse poterit. Quod certe verissimum esse Lactantius quoque confitetur lib. 5. Inst. c. 4. dum dicit, Tertullianum hanc causam plene perorasse. His adde, quod si de aliquo alio huius Auctoris scripto, de hoc locutus videatur D. Hieronymus Epist. ad Magnum: Apologeticus (inquit) eius, & Aduersus Gentes, libri, cunctam seculi continent disciplinam.

I. Principio autem, quae palam id non licebat, occulta litterarum via, captata beneuolentia à persona iudicari, attentioneque conciliata, quod nihil de causa sua deprecaretur, sed hoc solum ageret, ne inaudita damnetur, ab odio Nominis disputationem suam exorditur: quippe quod precipuum persecutionis ansam dederit, vel inde bonam esse vel malam Christianorum sectam comprobans, quod latere Christiani non gestiant, sed interrogati vltro confitentur.

B
II. Deinde quod nomen potius quam crimen in Christianis damnetur, late prosequitur; ex Iudicium peruersitate in damnandis Christianis, quibus solis ad negandum tormenta adhibebantur, aliis autem ad confitendum; obiter impugnans decretum Traiani Casaris, de non inquirendis, puniendis tamen, qui se offerrent, Christianis.

III. Confirmans iam dicta, quod bonum aliqui testimonium ferentes, admisceant solius nominis exprobrationem, quam tamen nihil maledicum aut impudicum sonet, & nouum non sit, quod aliqua disciplina de magistro cognouerunt sectatoribus suis inducit.

IV. Exinde, ne forte Legum aduersus veritatem adstruatur auctoritas; eas errare potuisse, vt pote ab homine conceptas, & proinde recognosciposse, pulchre deducit; exemplis tum Lacedaemoniorum tum Romanorum, immo ipsius Seueri, qui Papias vanissimas de suscipiendis liberis leges heri exclusit.

V. Iniquitatem legum aduersus Christianos, ab eorum origine retractans, quod primum Caesariano gladio in hanc sectam ferociter, iniustus, impius, turpis Nero; quem quidem imitatus in crudelitate sit Domitianus; sed captum represserit, & deinceps difficile sit reperire alium Christianorum debellatorem.

C
VI. Adiciens pro huius propositionis coronide, quod à Legibus suorum institutorum multum exorbitarint Romanorum mores.

VII. Porro propius ad institutum veniens, latissime prosequitur, quod quantumuis de grauissimis criminibus, infanticidio, sanguinis humani pabulo, ac incesto, ac cusarentur Christiani, nunquam tamen conuicti fuerint; nisi sorte de solasama quae plurimum mendax.

VIII. Immo non modo falsa esse ea crimina, sed & non credenda ac aduersus naturae fidem.

IX. Quid? quod in ipsos qui obiciebant flagitia dicta retorquet?

X. Post hac alteram obiectionem, quod deos Christiani non colerent, ex eo refellit; quod homines illos fuisse non deos ipsa gentium conscientia inficit ire nequeat.

XI. Et vero, cur post mortem dii facti adseuerentur, cunctas esse vanissimas, praesertim cum criminosis quosque carodae & ei dignitati sint; dignioribus apud inferos relictis.

XII. Quin potius, aut nomina esse vana mortuorum quae ab his coluntur, aut simulacra ex conuuni vasculorum materia, quasi fatum consecratione mutante, idem passa vt sunt quod patiuntur Christiani.

D
XIII. Tacitam autem obiectionem, quae respondet, Sed nobis dii sunt, pulchre confutat, propriis, ipsorum ludibriis in deos, tum domesticos, tum publicos.

XIV. Quae potissimum reperiri sit apud Poetas & Philosophos.

XV. Quae denique Mimographos in theatris ac scena representare non pudeat & impuneliceat.

XVI. Deinceps ad tertiam cauillationem de capite asinino ac Onochite tanquam Christianorum diis, Crucis religione, & Solis cultu, respondet, duo illa meras esse calumnias, & in eos retorquet: Crucem vero non nouam esse, sed & ab ipsis gentibus usurpatam, tum in deorum simulacris, tum in torpaeis; in super & venerationi esse in signis, vexillis, ac labaris castrorum; Solem autem à Christianis minime adorari, sed hinc ortum cauillum,

quod diem solis obseruent, & ad Orientem praecentur.

Porro dilutis criminibus quae falso obiciebantur, quod Deus verus sit, partim ex operibus diuinis, partim ex Animae testimonio etiam apud deorum cultores (de quo latius in eiusdem argumenti libro sequenti) comprobatur.

Adde vt hoc ipsum impressius & plenius nossemus, sacra litteratura instrumentum adiectum à Deo, nec ipsis incognitum quippe cum Ptolomeus Ithaladepus Aegypti Rex litteras casacas in Graecum sermonem interpretari iusserit.

Iisdem autem auctoritatem vindicari summa antiquitate: cum Moyses omnes origenes, gentes etiam plerasque & vrbes, ipsos denique deos gentium aliquot seculis antecesserit.

Tum etiam earum maiestate & diuinitate, vt pote quibus non modo mundi exordium & exitus, sed & quicquid agitur praenunciatum fuerit.

Neque tamen, quia Iudeorum instrumentis antiqussimis religio Christiana suffulta est, eandem esse cum secta Iudeorum, qui in caeli & solis extores per orbem vagantur; sed iuxta praedictiones, ex omni gente & populo & loco iam delectos esse Dei cultores; ex quo Christus Dei filius, verus Deus, verus homo, & zos seu sermo atque ratio, vniuersitatis artifex, ex virgine natus & sub Pontio Pilato passus, post resurrectionem à mortuis, ordinatis ad officium per orbem praedicandi discipulis, in caelos ascendit neque mirum quod Deus per Christum colatur; cum & Graeci & Romani ab hominibus Dei cultum acceperint.

His adiecit de demonibus disputatiunculam, quos & philosophi nouerunt, & poetae, & vulgus indoctum, & Magi; Socrates denique & Plato; qui hoc vnum agunt, vt numina lapides credantur, & Deus vnus non queratur.

Proinde, cum Magi eadem cum illis edunt phantasmata, habentes adfidentem eorum potestatem, & eadem demones quae dii gentium operentur; praesumendum, ipsos esse qui se deos faciunt, quum eadem edant quae deos faciunt credi, praesertim, cum se demones esse non deos profiteantur, à Christianis adiuuati.

Et vt constaret illos deos esse; non inuidet illos debere Christianis, qui summum Deum principem maiestatis colant, notum etiam Platonis; praesertim, cum non modo Romanis, sed & vnicuique prouincia ac ciuitati suus deus fuerit.

Quoniam autem Romani nominis mentio incidit; magnam apud eos praesumptionem fuisse, quod ob cultum deorum imperium occupassent; apud quos non nisi post Reges exactos, aut simulacra aut templa diis erecta fuerint.

Quin potius, illum regna dispensare verum Deum, cuius est orbis qui regatur; quod vel ex is Imperiis patet, quae ante Romanum floruisse constat.

Atque haec omnia sufficere, ad diuidendum crimen lese diuinitatis; neque id etiam incurrere Christianos quod sacrificare diis nolint; quippe quod demones non deos norint, à quibus ista suggeruntur.

Veniens deinde ad secundum titulum lese Imperatoriae maiestatis; primum illis improperat, quod eo ipso in deos suos irreligiosi essent, quod plus honoris Imperatoribus quam Ioui aut ceteris diis exhiberent.

Deinde dicit, constare debere, an isti quibus sacrificari voluit, possint, salutem impertiri Imperatoribus; praesertim cum suas ipsi statuas & ades non nisi Caesarum excubitus iuri possint.

Rectius itaque Christianos per illum salute Deum et ceterum inuocare verum & viuum; quem & ipsi praeter ceteris propitium sibi malunt. Illum (inquam) Christianos, manibus expansis, capite nudo; de peccare precari pro Imperatoribus.

Quod si non credunt: in promptu esse diuinas litteras, quibus praecipuum est, etiam pro inimicis orare, & nominatim pro Regibus & Romano Imperio; praesertim cum clausulam saculi comiteatu & longevitate illius Imperii retardari sciant.

Iurare etiam illos per salutem Imperatorum; quae augustior sit omnibus Genti, id est, demonibus; quos adiuurare ipsi solent.

Neque vero Imperatorem à Christianis, Deum appellari, quod in ipsis triumphis illis à tergo suggeratur: Hominem te memento.

Immo nec dominum, nisi more communi; ad instar Augusti Casaris qui ne dominum quidem se dici passus est.

Non recte itaque publicos hostes Christianos dici quod Imperatorum solomnia cum lasciuia non celebrent; quippe qui ea obseruent maiori cum modestia, verecundia, pudicitia, quam Quirites; quorum vernacula plebs nulli Casari suo, Romana

E
XVII.
XVIII.
XIX.
XX.
XXI.
F
XXII.
XXIII.
XXIV.
XXV.
G
XXVI.
XXVII.
XXVIII.
XXIX.
XXX.
XXXI.
H
XXXII.
XXXIII.
XXXIV.
XXXV.

- A parcat lingua, etiam ipsa hora qua adclamant: De nostris annis tibi Iupiter augeat annos; immo sub ipsis sacris in Caesarem conspirasse Casios, Nigros, & Albinos.
- XXXVI. A Christianis autem nihil hostile in Imperatores statui; qui etiam male velle, male cogitare de aliquo vetantur.
- XXXVII. Praesertim cum etiam lesi vicem referre prohibeantur; quo fit ut aduersus tot iniurias ad mortem vsque de conspiratione tamen ne cogitarint vnquam, quantumuis ingenti sint numero.
- XXXVIII. Proinde falsam esse calumniam adfecta hac tanquam de illicita aliqua factione; cum illis nulla res aliena sit magis quam publica: qui proinde etiam spectaculis publicis, in quibus maxime vigent emule studiorum compulsationes, tanquam de superstitione conceptis renunciarint.
- XXXIX. Quod ut magis probeur, ipse negotia Christiane factionis edit, Coire (inquam) eos in carum: tum ad orationem pro Imperatoribus, tum ad litterarum diuinarum commemoracionem ibidem fieri exhortationes, castigaciones, & censuram diuinam, qua à communicatione stationis & conuentus quis ob delicta relegatur: auctoritate seniorum & presbyterorum qui praesident. illic etiam de pesti: a pietatis offerri, eaque non epulis sed egenis & in insulas relegatis dispensari, fratres vero vocari, non modo iure naturae matris omnium sicuti cum gentibus, sed quod & vnum Deum patrem agnouerint; & etiam substantia familiarum fratres sint, excepto solo matrimonio. cenas autem eorum tales esse quales Megarensium, quasi crastina die sint morituri, (quod vel ipsum nomen ἀποκρίσις indicat) in quibus non prius discumbitur quam oratio praemittatur, cum omni sobrietate: ut pote quibus de nocte Deus adrandus.
- XL. Illis itaque potius facti nomen accommodandum, qui innocentiū conclamant sanguinem: praetextes omnis publicae calunitatis causam esse Christianos: cum tamen ante Christi aduentum clades maiores & urbem & orbem ceciderint, & in ipso deorum cultu Capitolium Senones occuparint: denique si quid urbibus aduersi accidit, id cum deorum templis commune sit.
- XLI. Quinimmo; ipsos potius publicorum incommodorum reos esse, apud quos Deus spiritatur, statuae deorum adstantur, maxime cum dii etiam cultores suos ledant: neque vero id in Christianorum Deum retorqueri posse; quippe qui non distinguat inter bonos & malos ante saeculi finem, & Christianos non ledat, quibus nihil cura magis quam celeriter hinc excedere.
- XLII. C. P. stremo, ad alium titulum respondet, quo infructuosos dicebant Christianos; iniuriam eam confutans experientia contraria, quod non solum oia essent Christiani, sed eiusdem cum illis victus, habitus, instructus opera quaeque sua vsui omnium publicent, & vectigalia nullo frustrent mendacio, in solis differentes ceremoniis, ita tamen, ut similes actus alio opportuno tempore celebrent, exempli gratia thura djs non adoleri, sed Christianis sepeliendis merces has profligari.
- XLIII. Nullos itaque de illis alios conqueri posse, quam lenones, perductores, aquariolos, sicarios, ariolos, magos, & huiusmodi: cum vel in hoc fructuosi sint, quod demonia eiciant.
- XLIV. E contrario vero grande detrimentum esse reip. cum tot Christiani innocentes erogantur.
- XLV. Solos igitur Christianos innocentes esse, qui innocentiam à Deo edocti sint; gentibus vero eam aut humana aestimatio tradiderit aut dominatio imperauerit.
- XLVI. Atqui cum, qui equiores videbantur, non diuinam esse sectam Christianam adfirmarent, sed Philosophiae quoddam genus: inde colligit, non magis igitur Christianos debere cogi ad sacrifican-
- dum aut deierandum, quam Philosophos, qui deos suis commentariis destruant, & plerique in principes lairant: antithesim interim quandam adiciens inter philosophos & Christianos.
- Deinde iterum veritatem Christiana religionis ex antiquitate sacrarum litterarum deducit: quippe è quarum fontibus nemo non poetarum & Philosophorum potauerit: quanquam de Deo & rebus diuinis non vt inuenerint disputauerint, quos imitati quidem sint in hac nonioli paratura adulteri quidam scripturarum, heretici nempe: aduersus quos se prescribere regulam veritatis, quae à Christo veniat, per comites eius transmissa: & nihilominus ab iis fabulas quasdam immistas esse; vt quis idco putet Christianis non credendum, quia nec philosophis; nec poetis exempli gratia, irrideri, praedicantes iudicium, gehennam, & paradysum, quod apud illos similia inueniantur.
- Atque hac occasione ad disputationem de restauracione corporum delabitur, eam adprobans, non tanquam *μυστικόν* Pythagore, sed vti reditum ad eandem substantiam.
- Sicuti & ignis aeterni supplicia vel ex ipsis philosophorum dictis: quas sententias mirum esse in Christianis praesumptiones nuncupari, quae in philosophis summae scientiae vocentur quae ipsa etsi falsa essent, at tamen necessaria, inepta, at tamen vitia, quod meliores metu fieri cogant: etsi falsa & inepta, nulli tamen noxia: & proinde quamuis fortassis irrisoria obnoxia; non tamen tot suppliciorum generibus adiudicanda.
- Quamquam interim Christianorum victoria in iis consistat supplicia, ob quae Sarmeniti & Semaxii appellantur, & commendetur etiam apud Gentes eiusmodi sublimitas animi, denique exquisitior iudicium crudelitas sectae Christianae sit illecebra, & sanguis semen sit Christianorum.
- CETERVM Apologetici Tertulliani aduersus gentes meminere inter veteres Lactantius Diuin. Instit. lib. 5. cap. 1. & 4. Euseb. Eccl. hist. diuersis locis infra adnotatis Tom. V. inter fragmenta Graecorum operum quae desiderantur, ac in Chronicis ad ann. domini 38. & III. D. Hieron. loc. supracitatis. D. August. (quarum apparet) lib. 7. de Ciuit. Dei cap. 11. Vincentius Lirinensis dum scripta aduersus gentes memorat. Niceph. lib. 4. hist. Eccl. cap. 12. Hugo Floriacensis hist. Rom. li. 9. cap. 3. Vincent. denique Bellouacens. spec. hist. lib. 11. addens plura se ex hoc libro locis congruis inseruisse. Nostro autem saeculo antequam excuderetur, Petrus Crinitus de hon. disc. non vno in loco, & Angelus Politianus meminerunt. nam apud Trithemium nescio quo casu omisus est. Eum autem primus restituit Bap. Egnatius an. domini 110. 10. xv. cuius editionem recuderunt haeredes Aldi cum Lactantio anno xxxv. Venetiis. post quem B. Rhenanus 1. edit. ex Hirsaugiensi & Paterniacensi; ac 2. edit. ex cod. Gorziensi eundem repurgauit, additis argumento & Adnotationibus; quae cum alibi vbique desiderantur, exstant in edit. Io. Gagnei Parisiensis: deinde etiam Franciscus Zephyrus adiectis epistola nuncupatoria, Argumento, & Paraphrasi: quam postremam (omissis reliquis tanquam superfluis) paucissimis immutatis retinuimus. Nunc denique ad manuscripta D. Bauonis ac Elmonensise sive D. Amandi, item Leodiense Reuerendiss. D. Leuini Torrentii exemplaria Belgica: praeterea Romanos manuscriptos Vaticanos tres codices, ad veteres excusos collatus, castigatior Deo auspice in publicum prodit, adiectis etiam Argumento & Adnotationibus nostris. Postremo Lud. Carrio I. C. Lutetiae Parisiorum eundem cum clarissimi humanissimi que viri Cl. Puteiani Senatoris in suprema curia regii libro antiquissimo comparauit: scripturarum que varietates apposuit.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI APOLOGETI- CVS ADVERSVS GENTES PRO Christianis.

NON licet vobis, Romani imperii Antistites, in aperto & ædito ipso fere vertice ciuitatis præsidetibus ad iudicandum, palam dispicere, & coram examinare, quid sit liquido in causa Christianorum: si ad hanc solam speciem auctoritas vestra de iustitia diligentia in publico aut timet, aut erubescit inquirere: si denique (quod proxime accidit) domesticis iudiciis nimis operata sectæ huius infestatio obstruit viam defensionis, liceat veritati vel occultæ via tacitarum litterarum ad aures vestras peruenire.

Paraphrasis Francisci Zephyri.

VIDEO, inquit Tertullianus, duabus de causis; Christianos damnari iudicatis causa primam quia vobis, Iudices, aliter fieri per leges non liceat, cumque in vertice summaque arce Capitolina ad ius dicendum præsideatis (qui locus est vrbis celeberrimus) in operto & procul à populi testimonio vobiscum agi, etiam si velitis, non licet. Deinde quia causa Christianorum tantis videtur esse præiudiciis damnata, tantisque pseudofratrum iudiciis oppressa, vt super eam quisque iam timeat, & erubescat quodammodo palam diligentior haberi: atque id ex omnibus aliis causis generibus solum videtur, quod oblatum nulla questione seruata de subito damnari potest. Cum itaque res se ita habeat Christianorum, vt vndique à manifesto patrocinio excludatur, liceat saltem in occulto veritatem examinare, & quas ad vos litteras datus legere non dedignemini.

7 Nihil illa de causa sua deprecatur, quia nec de conditione miratur, scit se peregrinam in terris agere, inter extraneos facile inimicos inuenire. Ceterum genus, sedem, spem, gratiam, dignitatem in cælis habere: vnum gestit interdum, ne ignorata damnetur.

Veniens est, quisquis reus iudicium attentionem implorat, illud maxime intendere, vt conditionem suam deprecando releuet, & quibus potest modis se suamque causam commendans misericordiam moueat. Quæ res in aliorum omnium causis tractatitia erat, Christianis vero penitus negabatur, tum quia iudices nullas eorum preces admittabant, tum quod Christiani ad pœnam pleno gradu incedebant. Tertullianus igitur, ne iudices si crederent litteras nihil aliud quam veniam reatus exposcere, lectionem ob eam causam negligenter ex auribus illorum hunc in primis scrupulum eximere contendit. Ea vis est, inquit, Christiana secta, vt nihil sollicita sit, quomodo vobis satisfaciens aliquid de sua causa imminui contendat, quo minus damnationem mereri videatur. Cum enim tota eius ratio, atque ipse omnis à cælo pendeat, cælestia vero opposita sint omnia terrenis, quid mirum, si diuersa quoque est eius conditio, aliterque tractetur apud externos quam æquum sit atque legitimum? Sed hoc vnum est quamobrem attentionem vestram requirat, quia vehementer exoptat: vt quid ea sit, & in quo nitatur, cognoscatur prius a vobis quam damnetur. Quæ sane peritio & honesta est, & à iudicibus reculari non potest. DEPRECARI vero est pro te a iudice vel pro amico à principe viro veniam precari. Cicero ad Pontif. *Amici illi tui te vno amico testis, &c.* Quibus autem verbis deprecatio fiat, idem Cicero pro Ligario docet, *ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si vquam post hac, &c.*

9 Quid hic deperit legibus in suo regno dominantibus, si audiatur? An hoc magis gloriabitur potestas eorum, quo etiam inauditam damnabunt veritatem? Ceterum inauditam si damnant, præter inuidiam iniquitatis, etiam suspicionem merebuntur alicuius conscientia, nolentes audire, quod auditum damnare non possint.

Ratio, quamobrem homines aliquid expectant, triplex est, honestum, vile, iucundum: cur fugiant his contraria, faciunt turpe, inuile, molestum. Tertullianus itaque, vt facilius Christiani exorent iudices vt audiantur, antequam ad tabellam deueniant, ostendit nihil esse in ea petitione, quamobrem reici mereantur: nihil enim ab ea timeri posse, quod legibus inutile sit, præsertim vbi ad libidinem suam omnia trahere possint, imò quod iucundum sit sperari posse. Namque post dictam causam, id est, de more damnare reos merito gloriari poterunt. Quid? & honesti ipsius auctoritas ita se melius tuebitur. Omnis enim inuidia hoc modo subterfugitur, quam leges alioqui apud multos tanquam iniuste commouere videntur, cum ob eam causam nolle iudices audire Christianum suspicentur, quia expurgatum absoluerent non cogantur. Si igitur, quod honestum, iucundum, & vile est, respicere iudices velint, Christianis dicendæ causæ potestatem faciant.

Hanc itaque primam causam apud vos collocamus, iniquitatis odium erga nomen Christianum. Quam iniquitatem idem titulus & onerat & reuincit, qui videtur excusare, ignorantia scilicet. Quid enim iniquius, quàm vt oderint homines quod ignorant? etiã si res mereretur odium? Tunc etenim meretur cum cognoscitur an mereatur. Vacante autem meriti notitia, vnde odii iustitia defenditur? quæ non de euentu, sed de conscientia probanda est. Cum ergo propterea oderint homines, quia ignorant quale sit quod oderunt, cur non liceat eiusmodi illud esse, quod non debeant odisse?

Altera proemii pars, quæ commune odium in Christianos multiplici ratione ostendit esse iniquum. Iudices enim atque omnes fere gentes, vt iudas in sua epistola inquit, ita se habebant, vt quæ nescirent vituperarent, in illis vero rebus, quas naturaliter veluti bruta animalia cognoscerent, distabescerent. Illud igitur est, inquit Tertullianus, quod primum in iudicium vestrum venire, & à vobis cognosci velim, iniquitas scilicet odij in Christianum nomen: quam si excusare conamini, quod publicum rumorem secuti, nihil inquam de hac causa certi cognoueritis, dico hanc vestram rationem ignorantia non modo non releuare vos aut aliquo modo liberare, sed magis onerare obligareque fidem vestram. Tota hæc argumentatio ex eo est axioma, quod & ab Aristotele ponitur: *At vero bene quisquis iudicat ea quæ cognoscit, & ipsorum verus est iudex, &c.* Si quod igitur est incognitum nobis, bonum malum ve esse asseueramus, puerile hoc est iudicium & temerarium: odium enim & amorem non casus facit, sed ex certa scientia suboriri solent, cum notitia meriti non vacat, sed suum locum occupauerit: & pro comperto dignitatem habemus, indignitatemque rei, præsertim cum nihil obstat, quamobrem bonum esse possit, quod ignoratur.

Ita vtrumque ex alterutro redarguimus, & ignorare illos dum oderunt, iniuste odisse dum ignorant. Testimonium ignorantia est, quæ iniquitatem dum excusat, condemnat. Cum omnes qui retro oderant, quia ignorabant quale esset quod oderant, simul vt desinunt ignorare, cessent & odisse. Ex his sicut Christiani, vtique de comperto, & incipiunt odisse quod fuerant, & profiteri quod oderant & sunt tanti quanti & denotantur. Obsessam vociferantur ciuitatem, in agris, in castellis, in insulis Christianos, omnem sexum, ætatem, conditionem, etiam dignitatem transgredi ad hoc nomen quasi detrimento marant.

Inferens ex superioribus ab vtrouis enthymemate demonstrat vtrumque reselli: quia scilicet ignorant gentes ipsos Christianos, ideo iniuste odisse, & odisse quia ignorant: vt quod de vno existimatur, satis sit ad alterius constitutionem. ex eo igitur quod sequitur, si quid ego ignorans odi, iniustum est odium, cum bonum esse possit quod ignoro: & si iniustum est, fit vtique ab ignorantia: ita odium ex ignorantia iniustum esse concedendum. Quod autem ex hac causa suboritur odium, demonstratur (huic enim propositioni occurrere gentes poterant, se quidem de comperto odisse Christianos) ex eo quod efficitur, si remoueatur. Quicumque enim, inquit, instituta nostra patienter cognouerit, tantum abest vt odio prosequatur, vt postea mirifice comprobet illa & amplectatur. hinc in dies magis pullulant Christiani, neque est locus in terris, qui eius nationis omnino sit expers. Qui igitur testatur ignorantiam vt odium excuset, se magis condemnat.

Nec tamen hoc ipso modo ad æstimationem alicuius latentis boni promouent animos, non licet relictis suspicari, non licet propius experiri. Hic tantum humana curiositas torpescit, amant ignorare, cum alij gaudeant cognouisse: quanto magis hos Anacharis denotasset imprudentes, de prudentibus iudicantes, quam immuscos de muscis.

Iudicium consensusque multitudinis in eadem re nunquam est à sapientibus improbatum, imò pro vero semper accipi solet, tanquam comperta res & definita ratione. Cum itaque Romani sua voce faterentur à nullo genere hominum Christianos non laudari, si rationi non odio obsequerentur, debuerant ex ea multitudine moueri, non fieri quidem temere, si quanto magis a Christo deterrerent homines, tanto illum libentius confectarentur, sed ex aliqua causa, quam si animaduertere velint, in æstimationem alicuius latentis boni venient. Verum tanta odij nubes præteritur, vt quæ cunctis hominibus naturalia sunt obliuiscantur,

A nec melius aliquid ex ijs conijcere volunt, neque de proximo certius experimentum facere. Et quæ est vrbanoꝝ peruersa curiositas, vt vnum quodque velit diligentius perscrutari, in hac tantum causa negligentes inueniantur, & quæ omnibus infucunda esse solet ignorantia, delectentur! Quam sit hoc absurdum, & auctoritate simul & comparatione ratioeinatur. Nam si Anacharis, inquit, philosophus ignorantes musicam deridebat de musicis ferre iudicium, quanto magis imprudentes damnaſſet, si de prudentibus vidisset iudicare? quum multo magis importuna sit imprudentia quam amusia.

16 Malunt nescire, quia iam oderunt. adeo quod nesciunt præiudicant id esse, quod si sciant, odisse non poterant: quando, si nullum odij debitum deprehendatur, optimum vtique sit definire iniuste odisse: si vero de merito constet, non modo nihil odij detrahatur, sed amplius acquiratur ad perseuerantiam, etiam iustitiæ ipsius auctoritate.

B Sapientis est mutare consilium, nonnulli tamen ita ceruicosi sunt, quales plerumque potentiores, vt si quem semel vel immérito læserint aut oderint, perpetuis calumnijs persequantur. nam si peccatum suum fateantur, minus iam prudentes haberi credunt: igitur ne fateantur, aut verum dissimulant, aut rei ipsius certiores fieri nolunt: id quod Christianis eueniebat apud Romanos, aliasque gentes. cum illi hanc sectam semel odissent, ne illud temere suscepisse viderentur, sine quæſtione odisse perseuerare malebant, consilij, iam sibi ac prospicientes, si rem Christianam diligentius discuterent, eiusmodi esse, quæ odij finem faceret. Quod autem hoc conscientia puræ iudicium impediatur veritatem, manifestum est, cum in tali quæſtione nihil sit quod illos offenderet: debet: nam si nulla causa deprehendatur odij, æquam sane foret odio renunciare: si vero ita mereri Christianos pateat, multo æquius in eo odio perseuerarent, cum auctoritate ipsius iustitiæ subniterentur. Prius enim, quam res examinata erat, odisse, abeat à iustitia: cum vero examinata, sceleri obnoxia iudicatur, ipsa iam exigit iustitia, vt non modo odio, sed pœna quoque digna mulctentur.

C Sed non ideo, inquit, bonum quia multos conuertit. Quanti enim ad malum præformantur, quanti transfugæ in peruersum? quis negat? tamen quod vere malum est, ne ipsi quidem quos rapit defendere p̄ bono audent. Omne malum aut timore aut pudore natura pfudit. Deniq; malefici gestiunt latere, deuitat apparere, trepidant deprehensi, negant accusati, ne torti quidem facile aut semper consentitur: certe damnati marent: dinumerant in semetipſos mentis malæ impetus 17 vel fato vel astris imputant. nolunt enim suum esse, quia malum agnoscunt 18 Christianis vero quid simile? neminem pudet, neminem pœnitet, nisi plane retro non fuisse. Si denotatur, gloriatur: si accusatur, non defendit: interrogatus, vel vltro confitetur, damnatus gratias agit. Quid hoc mali est, quod naturalia mali non habet? timorem, pudorem, tergiversationem, pœnitentiam, deplorationem. Quid hoc mali est: cuius reus gaudet: cuius accusatio votum est, & pœna felicitas?

D Anthypophora hæc & obiectio tacita aduersariorum, quam affatim Tertullianus vehementerque refellit. nam cum bonitatem Christianæ sectæ ex multorum hominum consensu probasset, idque probabile videri posset, non autem semper verum, ne sibi contradicere confidat, certiores notas verioraque afferit argumenta, quibus malum a bono, vitiumque à virtute dignosci possit. Fateor enim, inquit, multos homines, quos nostra lex ad se conuertit, apostatas fieri ab utique præceptis. Quid mirum? in potestate si quidem nostra est, & bene & male agere. vno deest ex actionibus nostris elucere certius, quid bonum sit aut scelus. Sed hoc ipsa nostra natura prudens omnium rerum magistra docet manifestis indicijs de necessitate consequentibus. Qui quid enim malum est, cogit nos etiam si nequam sumus, malum esse fateri, trepidationem & pudorem voluit comites esse mali: odit enim lucem qui male agit, timetq; ne deprehendatur, & deprehensus pudore confunditur. pœnitet negatque quantum potest causam in se esse talis facinorosæ. Quæ omnia indicia naturalia, & vera si in Christianis apparent, nulli dubium est quin illi mali scelerisque sint à contrario, si neque illos nominis pudet, sed interrogati sint ne Christiani, vltro fateantur, neque accusationem eius cause timent. non enim se defendunt, tantumque abest vt se huius sectæ pœniteat, vt ægre ferant prius multo in eius cognitionem non venisse, palam profidentes verum Dei cultum per Christum fieri in spiritu & veritate. Quid est, cur non bonum illud dicatur, in quo hæc nulla sint, illa liquido inueniantur.

Nō potes dementiā dicerē, qui reuincit ignorare.

Alia anthypophora, quæ vno istu exponitur, licet ea quidem vulgaris esset & pene recepta. Cum enim aliquis accusationem, paupertatem, exilium, eiusmodique mala non timet, nec ipsa quidem morte detretetur vit fortis esse potest & elati animi. Quod si quis hæc non modo non timeat, sed exoptet atq; in eis felicitate

esse credat, is profecto demens iudicabitur: tantū à naturali sensu abhorrebit. id q; & si in Christiano homine minime mirum videri debet, qui lorica spei certe indutus, clypeo fidei omnia procedat sempiternis rebus addictus: nulla tamen alia ratione Tertullianus iudicium hoc plebis Romanæ defendit de dementia Christianorum, quam quod temerarium illud esse probat, & à ceteris rebus penitus exclusum: quando ipsi iam professi sint rem Christianam ignorare. At quod aliquis ignorat, id sapiens ne sit an stultum, bonum an malum, quomodo intelligere potest?

19 Si crntum est denique nos nocentissimos esse, cur à vobis ipsis aliter tractamur, quam pares nostri, id est, ceteri nocentes? cū eiusdem noxæ eadē tractatio deberet interuenire. 20 Quodcumq; dicimur, cum alij dicuntur, & proprio ore & mercenaria aduocatione vtuntur ad innocentia suæ commendationem. Respondendi, altercandi facultas patet, 21 quando nec liceat in defensos & inauditos omnino damnari. Sed Christianis solis nihil permittitur loqui, quod causam purget, quod veritatem defendat, quod iudicem nō faciat iniustum.

Dictum est hoc per concessionem, vnde maior inuidia iudicum exaggeratur. Esto, inquit, liberum omnibus iudicium, & quisque velit mente feratur in Christianos, concedaturque etiam illos esse fontes, cur tamen quod lege communiter præscriptum est, in illis tantum privilegium existit? Non liber quidem tu es in eo quod lege cautum est. Rex tibi & dominus sunt leges, quibus statuitur nullum reum iudicia causa damnari debere. Dicimur homicidæ & hostes publici: concedo. cur non legitima quæſtio ex quolibet crimine peragitur? Sed audito hoc solo, *Christianus est*, damnationem pronunciaris? Alij cum dicuntur, & audiunt idem quod nos, & in eodem, quo nos, crimine denotentur, vt lege concessum est, & sua se & aliorum opera defendit: merito quidem, cum aliter verum explicari non possit, ac iudex probare æquitatem suam. At vide in re simili quam dissimilis sit conditio Christianorum. nec illud quidem iudices exaudire volunt, quod eos iustos redderet atque laudandos.

Sed illud solum expectatur, quod odio publico necessarium est confessio nominis, & non examinatio criminis. quando si de alio nocente cognoscitis, non statim confessio eo nomen homicidæ, vel facilegi, vel incesti, vel publici hostis (vt de 22 vestris elogijs loquar) contenti sitis ad pronuncianum, nisi & consequentia exigatis, qualitatem facti, numerum, locum, tempus, concios, locos.

G Post diem reo dictū consequens erat examinatio legitima nominis, ex qua qualitas facti, & quo nomine appellari conueniret excluderetur. accidit enim præter hæc, tempus scilicet, locus & alia id genus quibus verum fieret manifestum, diligentius quaerebatur. Non enim si statim consilius reus esset, nomen criminis homicidæ (verbi causa) aut adulteri, contenti erant iudices ad pronuncianum sententiam. In Christianis tamen non iuris esset inquittebatur, neque sibi indices neque legibus satis facere curabant, sed plebi tantummodo. Si quis enim se Christianum profiteretur eo solo nomine, nulla facta quæſtione, neque de manifestis crimine, qua potissimum causa Christiani postulabantur, vt infrequentibus videbitur, neq; de homicidio pœna statim irrogabatur.

De nobis nihil tale, cum æque extorquere oporteret quodcumq; falso iactatur, quot quisque iam infanticidia degustasset, quot incesta 23 contenebrasset, coci, qui canes affuissent. O quanta illius præfidis gloria, si eiuſſet aliquem, qui centum iam infantes comedisset!

H Poterant iudices, aut pro iudicibus populus respondere; nihil isthac opus est quæſtione in Christianos, hoc solum nomen crimen facit ad pœnam. Si ita res se habet, inquit Tertullianus, iam dictum est, quam hoc temerarium sit, aliquid præiudicare sine causa ratione vel aliqua introducta, hoc tantum contenti essemus: cum vero præter eum odio vestro adstruentes, ne fariis & impudens genus Christianorum dicitur, vt qui in suis factis illis argentis infantes mactent, & incesta luminibus extinctis frequentent: quid est, cur quæſtio non sit tempestiua necessariaque in his tantum facinoribus vt tandem eruat, qui canes affuerint luminum euerlores, & qui, quando, quomodo coxerint, &c. Vnde gloriam sibi ambitiosi iudices gratiamque apud plebem mirificam comperant.

Atquin inuenimus inquisitionem quoque in nos prohibitam. 24 Plinius enim Secundus cum prouinciam regeret damnatis quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsus, ipsa tamen multitudine perturbatus, quid de cetero ageret, consuluit tunc Traianum imperatorem, allegans præter obstinationem non sacrificandi, nihil aliud se de facris eorum comperisse, quam cæcus antelucanos ad canendum Christo & Deo, & ad confederandam disciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, &cetera scelera prohibentes. Tunc

A Traianus referipit, hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos vero puniri oportere.

Hysteron proteron ad maiorem energiam, de inquisitione nunc agit, quæ semper quæstioni præcedit, ut vndeunque colligat, cum Christianis agi extra ordinem ex illiberali odio, quod quanto insolentius effertur, tanto magis arguit innocentiam Christianorum. Et quid insolentius, quam de ijs supplicium sumere, quorum etiam inquisitio quandoque sublata sit? neque id quidem negligentia, sed imperatorum edicto. Non omnes enim imperatores, ut patebit inferius, Christianum nomen persecuti sunt, quod natura malum non esse redarguit. Quod enim malum est, ab omnibus quoquomodo profigatur damnaturque. Traianus ita imperator cum Plinio & de Christianis consulenti, ijs quæ recitat verbis respondisset, inquisitionem certe subtulit. Imperatoris enim verba & scripta, edicta sunt ac leges.

B O sententiam necessitate consulam negat i inquirendos ut innocentes, & mandat ²⁵ puniendos ut nocentes. Parcit & sæuit, dissimulat & animaduertit. Quid temetipsum censura circumuenis? si damnas, cur non inquiris? si non inquiris, cur non & aboluis? Læronibus veltigandis per vniuersas prouincias ²⁶ militaris statio sortitur, in reos maiestatis & publicos hostes omnis homo miles est, ad socios, ad concios vsque inquisitio extenditur. Solum Christianum inquiri non licet, offerri licet, quasi aliud esset actura inquisitio quàm oblatio. Damnatis ergo oblatum quem nemo voluit requisitum, qui puto iam non ideo metuit pœnam, quia nocens est, sed quia non requirendus inuenitur est.

Traianus dum inuidiæ simul & iuri causis voluit, cum oblatos quidem Christianos si præterisset, gratiam populorum offendere videret: si vero, quod testimonio sui proconsulis defendebantur temere damnasset, contra ius iustitiamque decerneret, suis his verbis sententiam de Christianis adeo conuulit, ut quid sibi ea velit, quantum ad probandam destruendamque illorum sectam pertinet, parum constet. Damnat enim & absoluit. Altera quidem ex his distinctionibus necesse est veram esse, aut nocentes esse Christianos, aut innocentes: si nocentes publicique hostes, procul dubio inquirendi & inquisiti puniendi: si vero innocentes, etiam si casu vel ex malevolentia iudici offerantur, iure damnari non possunt. Quod si dicas inquisitionem ideo prohiberi, quia in alium finem tendat: hoc, inquit, non video, cum omnis inquisitio nihil aliud quam oblationem faciat. Sed si quasi finis merito permittitur, multo magis debent ea, quæ sunt ad finem: nisi forte opera quæ daretur inquirendo redderet innocentes, quos nulla alia causa, nisi quod occurrerunt alicui, damnandos facit. Seipsum itaque imperator irretituit, & quasi incidit in censuram ut emendatione dignus. Præterea ne inquisitionem ipsam prohibitam diceret, quia noua & insolita causa Christianorum, stationes militum afferre vique dispositas, nullam aliam ob rem, quam vtea scelerum, quorum rei sunt Christiani, exterminentur. Igitur dissimulatione & negligentia tantum Christiani arguantur infontes.

C Itaque nec in illo ex forma malorum iudicandorum agitis erga nos, quod ceteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum, solis Christianis ad negandum. cum si malum esset, nos quidem negaremus, vos vero confiteri tormentis compelleretis.

Iniuria alia aliam sequitur facile, si quis iudex ea quæ ante iudicium requiruntur inuertit, quæ etiam ipsi iudicio competunt, conturbabit. Habet suas quæcunque acti formulas, secundum quas necesse est aut de causis cadamus, aut superiores discedamus. Quod si rite formulæ non feruntur, iudicium irritum fit atque ridiculum. Cum ante tribunal itaque sisterentur Christiani extra ordinem iudices etiam iudicando, male essent necne, a communi formula iudiciorum recedebant. Reus enim (verbi causa) maiestatis eculeo fidebusque torquetur, ut quod negat, quia malum, confiteatur. Christianis vero tormenta adhibentur, ut quod sponte confitentur, quia bonum, negent. Si contritorum igitur eadē est disciplina, si malum est quod negatur, quod feruntur, bonum est. Iudices igitur suo se gladio conficiebant, Christianos quasi homicidas damnantes, cum tamē accusatos a confessione deterrerent, id est, a vero.

D Neque enim ideo putaretis non requirenda quæstionibus scelera, quia certi essetis admitti ea ex nominis confessione, quia hodie de confesso homicida, scientes homicidium quod sit, nihilominus ordinem extorquetis admissi: quo peruersus, cum præsumptis de sceleribus nostris ex nominis confessione, cogitis tormentis de confessione decedere, ut negantes nomen, pariter utique negemus & scelera, de quibus ex confessione nominis ²⁷ præsumperatis.

Per argumentum à legitima quasi consuetudine iudicij tacitæ obiectioni responderi, Nulla, inquit, opus est maiori quæstione ad eruenda flagitia, satis est si quis Christianus esse fateatur, sub eo nomine, omnia isthæc vitia latent. Esto, inquit Sæpimius. Sed si morem vestrum in iudicando recordamini, nec quicquam vobis

satis esse videret homicidæ alicuius confessi homicidium quale sit tenere, sed iuris esse censetur ordinem sceleris quoque extorquere, quando scilicet, vbi, quomodo, & quibus locis: Quapropter hanc vestram obiectionem peruersus reddere iudicij vestrum non videtis? nã si confesso nomine Christiano, simul etiam confiteri scelera temere præsumitis, vix vna vehementius erat, non remittenda confessio, ut vos iustiores, nos sceleratis magis videremus.

E Sed (opinor) non vultis nos petere, quos pessimos creditis (sic enim soletis dicere) homicidas.

Ironia: At, inquit, misericordia forte vestra erga nos sit, ut confessionem suppressimatis, ne ex ea damnatio irogetur ijs quos viuere velitis. Lachrymæ crocodili nimirum, quibus vos adeo bene cupitis, pessimos esse dicitis, & creditis homicidas. ita vestra hæc charitas benevolentiaque tantum abest ut crimina dissimulet, ut quæ nulla sint infimulet, quo iustus vexari videamur.

F Negatis laniam i tubere sacrilegum, si confiteri perseverauerit. Si non ita agitis circa nos nocentes, ergo nos innocentissimos iudicatis, cum quasi innocentissimos non vultis in ea confessione perseverare, quam necessitate non iustitia danandam à vobis sciatis. Vociferatur homo, *Christianus sum*, quod est dicit, tu vis audire quod non est: veritatis, extorquendæ præfides de nobis solis mendacium elaboratis audire. *Hoc sum*, inquit, quod quaeris an sim. *Quid me torques in peruersum? confiteor, & torques quid faceres, si negarem?* Plane alius negantibus non facile inde accomodatis: nobis, si negauimus, statim creditis.

Locus à simili, ex quo concluditur, ex peruersa hac iudicium quæstione Christianos infontes declarari. Sacrilegus (ex epi gratia) & Christianus uterque, ut creditur, nocens aculat: alter si fateatur ingenue sacra sublegisse, non opus esse videret, neque, ipsi iudices iubent lancinari atque torqueri: satis ea est confessio ad irrogandam pœnam. Alter vero si crimen quoque suum fateatur, Christi scilicet sectam legemque colere & amplecti, statim iubetur miris modis truciari: & quanto magis in confitendo crimine perseverat, tanto plura tormentorum genera intentantur. At sane hoc demonstrat, crimen hoc nominis non putari crimen, quod iure damnari possit. *Quid enim amplius vexatur, quando crimen fuerit extortum? Quippe ne contra ius fore iudices necessitate improbae legis cogentur, auertere homines Christianos ab ea confessione quibuscunque modis conabantur & mentiri desiderabant. Si itaque crimen nostrum odio quodam violenti non iure punitur, innocentes profecto sumus, vos iniusti.*

G ²⁸ Suspecta sit nobis ita peruersitas, ne quavis lateat in occulto, quæ ²⁹ vos aduersus formam, aduersus naturam iudicandi, contra ipsas quoque leges ministrat. Nisi enim fallor, leges malos erui iubent, non abscondi: confessos damnari præscribunt, non absolui. hoc ³⁰ senatus consulta, hoc principum mandata definiunt, hoc imperium, cuius ministri estis.

Admonitio qua mentes iudicum excitat, ut cognoscere ceteris velint, quam orem perperam agant, & immutato ordine iudiciorum contra Christianos, cum non sine suspitione alicuius violentiæ id fieri possit: nam si, inquit, quas populus leges sciuit, quarum vos ministri estis, si decreta senatus, si principum edicta, vnum omnia vobis propositum præscribunt, ut malos proferatis in lucem, confessosque damnatis: atque hanc formam in omni scelerum genere seruatis, præterquam in Christianis: quos neque perquiritis, & oblatos abscondere & confitentibus absolue conamini: debuerat hæc iudicij repugnantia suspensionem iam pridem vobis iniectis, non posse tam aperte deturbari leges, nisi aliqua necessitate impellente. Ea vero est ipsa veritas, quam quisquis impugnare velit, incredibile est, quantum omnia peruertantur.

H ³¹ Ciuilis non tyrannica dominatio vestra est. Apud tyrannos enim tormenta etiam pro pœna adhibentur: apud vos soli quæstioni temperatur. vestram illis feruere legem vsque ad confessionem necessariam: & si confessione præueniantur, vacabunt: sententia opus est. debito pœne nocens expungendus est, non eximendus.

Exaggerat iudicium iniquitatem, iudiciorum formas & instituta laudans: quæ quum ciuilia sint & suis legibus vtantur, non autem ad vnius libidinem conturbentur, contra reos nequaquam aburi deberent tormentis, sed quoties illi negauerint, suppresserintve reatum. Leges enim ideo tormenta excogitasse videntur, ut obstinata flagitiosorum negatio expugnaretur. Nam si viro fatentur, præueniatque confessio quæstionem, nihil ea opus est, sed vacat. Quod si adhibenda tamen reo sit ad veritatem eruendam, quandiu negabit, adhibebitur: simul ac confitebitur, illa vacabit cessabitque: atque ita omnis forma materiaque quæstionis secundum confessionem moderabitur. Quod si quis iudex in quæstione fatiatur atque tormentis, vbi locum non habent, id est, cum sponte sua reus cuncta fateatur, qualis est Christianus: iam hoc non ciuile est, sed tyrannorum, qui non contenti interrogatione pœna, longa hominū laceratione satiare explorique volunt: cum post deprehensum manifestum crimen sententia debitam semel pœnam pronuntiare debeat, quæ nocentes conuincantur, non absoluantur.

A Denique illum nemo gestit absolvere, non licet hoc velle, ideo nec cogitur quisquam negare. Christianum hominem omnium scelerum reum, deorum, imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicum existimans, & cogis negare, ut absolvas, quem non poteris absolvere, nisi negaverit. Prævaricaris in leges. Vis ergo neget se nocentem, ut eum facias innocentem, & quidem inuitum iam, nec de præterito reum.

Maius est hoc iudicium omnibus aliis, quod pro innocentia Christianorum Tertullianus de iudiciis affert. Nā quæ ab externis causis pendent actiones nostræ, facile in utramvis partem referuntur: in quibus vero sola hominis volūtas requiritur, verum illa de se iudicium facere videtur. Poterat, quia Christianū nomen & novum erat, & (vt illi dicebant) contrarium moribus & naturæ, non videri ab re, si noua etiam forma iudiciorum distrahatur. Quid si voluntas iudicum Christianos procul dubio innocentes arguat? absolvere nimirum illos cupiunt, quod ipsum patet, quia omnibus modis negatione eius nominis prætentendunt, facile in aliis noxis conuenientes, quia homines sub falso prætextu condemnari pro comperto habent, cum, si vel minimam criminum partem veram compertissent, & nolent, & non liceret absolvere etiam si à Christo descenderent. Quamquam illud non modo nouum, sed illegitimum est, vt per coactam negatione criminis absolutio fiat. Tales profecto iudices legum prævaricatores appellari merito possunt, cum dicenda taceant: breuiterque artinuat, quæ inculcanda repetendaque essent, vnde facinorosis (vt dicunt) hominibus non via tantum aperitur, vt euadant, sed tormentis omnibus illam capessere cogunt. Nam cum prævaricatoris proprie sit (vt Pedianus inquit) reum ita acculare vt absoluat, sic iudex cum existimet, Christianum diis hominibusque infensum non posse alia ratione elabi, nisi per negationem: nullo pacto si prævaricari nolit, mentionem negationis facere deberet. At etiam cogit inuitos, & quos ex ea absolutione declaraturus est, de quacumque præterita reos amplius non esse futuros, sed falso ex calumnia laborasse.

B Vnde ista peruerfitas? vt etiam illud non recogitetis, sponte confessio magis credendum esse, quam per vim neganti? vel ne compulsi negare, non ex fide negari? & absolutus ibidem post tribunal de vestra rideat æmulatione, 32 iterum Christianus.

C Excitat interrogatio iudices quasi dormientes & ita obsecratos mala consuetudine iudiciorum, vt, quæ luce sint clariora, non videant. Nam & conscientiam hominum venire in quaestionem volunt, & liberum mentis arbitrium terminare. Quod sane iniquum simul est atq; ridiculum. Quid enim ad forum? si mihi confitearis sim Epicureo non Stoico, & Christiano non ethnico, eoque id hoc simulare dissimulare vt pro tempore non licet? Sed & coacta confessio vel negatio nonne in contrariam partem interpretanda? quam obrem considerandum, inquit, vobis, iudices, fuerat, frustra vobis in hanc quoque partem laborem quaestionis suscipi duabus potissimum causis, quia verum hominis sensum & conscientiam eruere ab inuito non liceat & si videatur licere, nõ erit id ex fide verèque asserendum. Ad præfens enim aliquis vobis assentietur, simulac vero recedat à tribunal: ad suum ipse propositum repedabit: id quod eo tempore sepius euenisse credibile est, iis Christianis, qui adhuc infirmi, facile tormentis cedentes, munia tamen Christianorum paulo mox obibant, rideantes quodammodo se fessisse, tam accusatores quam iudices, qui Christianos iam infectari non ex iusta causa, sed æmulatione & studio suæ tuendæ opinionis præferrebant, inuidia concertationis suscitante. Quamquam enim Apostolus confitendum esse moneat, ore quidem ad salutem, corde vero ad iustitiam consequendam, cuiusmodi tamen lapsos ecclesia non repudiabat, sicuti Lactantius in quinto ratiocinatur, & Eusebius libro sexto sacræ historiae.

D 33 Cum igitur in omnibus in nos aliter disponitis quam in ceteros nocentes, id vnum contendendo, vt de eo nomine excludamur (excludimur enim, si facimus, quæ faciunt non Christiani) intelligere potestis non scelus aliquod in causa esse, sed nomen, quod quædam ratio æmula operationis insequitur.

Elegans enthymema & de necessitate verum. Nam si, inquit, in quaestione criminum, quibus rei Christiani sunt, negligentiores solito iudices videantur, neque easdem formas seruare in iisdem criminibus curent, & exclusio sola negatioque Christiani faciat omnium aliorum scelerum veniam & absolutionem, sequitur vt crimina cætera nulla sint, & de solo nomine Christiani condemnentur. Nam si eum nomine pariter crimina tenerentur, nequaquam penitentia nominis satis esset ad reliqua crimina diluenda: & iurati iudices rebus magis facinorosis, quam opinione, quæ sua cuique est, mouerentur. Colligendum igitur, nomen tantummodo esse in causa, non flagitium aliquod, & quidem id nomen, quod non per se odium debeat concitare, sed quod æmulationis quædam vis temeraria, dum alius alium imitari studet, delere & studio sui suppressere contendat. Interpositio vero, *Excludimur si facimus, &c.* Irritum quoque iudicium laborem demonstrat, dum homines ex albo Christianorum exuere tanto studio co-

nantur, cum fidei nomenque Christianorum ea, qua virtus, ratione probetur, si in actus scilicet exeat laudandos & in recte facta. Quoties enim cumque Christianus homo contra præcepta Christi patrarit, illico sine vi aliqua nullis tormentis adhibitis excluditur à Christo, nec iam Christianus appellari merito potest.

Hoc primum agentes, vt homines nolint scire pro certo, quod se nescire pro certo sciunt. Ideo & credunt de nobis, quæ non probantur: nolunt inquiri, ne probentur non esse. Quæ malant credidisse, vt Nomen illius æmulationis inimicum præsumptis, non probatis, criminibus de sua sola confessione dannerent.

Verum illud est verbum, quo Cæsar apud Sallustium vitur, *Omnnes homines qui de rebus consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet.* Animus enim noster perturbatione aliqua irretitus, quid verum sit, liquido diiudicare non potest, à quo malo veluti exordio plurima manant iniusta & extraordinaria: quod cum multis aliis locis, tum hoc Christianorum exemplo perspicuum est. Quos cum Romani, aliæque gentes odio & æmulatione infectarentur, talibus decepti affectibus, quod semel ignorauerant, semper ignorare iuuabat, ne quomodo veritatem cognoscentes, suorum se dictorum factorumque penitere cogere: vnde facile de Christianis falsa credebatur, & questio certior negligebatur, vt causam semper habere viderentur, quam obrem inimicos suos damnarent in qua re duo præcipue absurda concurrebant, vt inimicus esset non ex deprehensis criminibus, sed ex temeraria criminum opinione, atque ex sola eius confessione damnatio irrogaretur.

Ideo torquemur confitentes, & punimur perseuerantes, & absoluiur negantes, quia nominis præliū est.

Totius peruerse rationis iudiciorum de Christianis causam recitat cum maxima asseueratione, quasi proclamans, hinc est, Romani, quod contra morem nos, si confitemur, torquemur, & negantes præter morem aliorum reorum absoluiur, quia non crimen aliquod in causa, sed tantummodo nomen.

34 Denique quid de tabella recitatis illum Christianum, cur non & homicidam? 35 Si homicida Christianus, cur non & incestus? vel quodcunque aliud nos esse creditis? In nobis solis pudet aut piget ipsis nominibus scelerum pronuntiare? Christianus si nullius criminis reus est: Nomen valde infestum, si solius nominis crimen est.

Argumentum pro Christianorum innocentia validissimum in extrema parte reseruauit, quod ab auctoritate est, quæ non longe repetatur, aut ex obscuro loco, sed qua iudices ipsi suo se quasi gladio confodiant. Patet, inquit, insontes esse Christianos ex eulogiis iis, quæ in tabella sua iudices in damnatione proponunt: nam cū in ea poterant causæ, quam obrere damnari meruerint, si qua de Christianis proferebantur, perlegantur, nullam aliud denotatum crimen inuenietur, quam quod Christiani. Quod si illi homicidium, incestumve commiserint, aut maiestatem læserint, vulgaris opinio est, cur tanta crimina iudices in pronuntiatione sententiæ dissimulent: quando sibi & aliis ita melius satis facere possent? an id scilicet quia catuisse volunt Christianis, quos tanto amore aut reuerentia prosequantur, aut oculere cupiant illorum facinora? vide potius in quos tanto ferantur odio, falsa citius cōsignant quam dissimulent vera. Quum itaque luce clarius sit Christianos nullo criminum nomine reos fieri: neque enim adulteri neque venefici sunt omnino, quotidie tamen accusentur, vexentur, damnenturque ex eo tantum quod Christiani dicantur, nimirum necesse est hoc nomen nimis quidem odiosum esse infestumque omnibus, quando per se crimen solum faciat. Quod iam certius comprobare aggreditur.

36 Quid quod ita plerique, clausis oculis in odium eius impingunt, vt bonum alicui testimonium ferentes admisceant nominis exprobrationem. 37. Bonus vir Caius Seius, sed malus tantum, quod Christianus. Item alius. Ego Lucium sapientem virum repente factum Christianum: aut ideo Christianus, quia prudens & bonus. Laudant quæ sciunt, vituperant quæ ignorant. & id quod sciunt, eo quod ignorant corruptunt. Cū sit iustus occulta de manifestis præiudicare, quæ manifesta de occultis prædānare. Alii quos retro ante hoc nomē vagos, viles, improbos nouerūt, ex ipso denotāt, 38 quo laudāt cæcitate odij in suffragiū impingunt. Quæ mulier? quæ lasciuia, quæ festiua. Qui iuuenis? qui Lucius, quæ amafius, facti sunt Christiani. Ita nomen emendationi imputatur.

Quatuor quasi testimoniorum genera adducit, quibus palam fiat, quantum fuerit odium huiusce orbis in Christianos, ne quis forte miretur si solum id nomen, exilium, pauperiem, seuamque mortem apporretat. Illud profecto erat odium, vt quæcumque virtus aut etiam utilitas in Christiano cōtinebatur, ab iis quasi retro abinthio condita reiceretur. Nonnulli igitur in circulo (vt sit) si de aliquo Christiano, verbi causa Cato, mentio oriretur, laudare suo testimonio quod bonus esset, & vituperare quia Christianus, tanta

A odij cecitate transuecti, vt non viderent impingere offendereque in duo simul contraria, quæ esse non possunt. Alias item alio tramite in idem concurrebat absurdum. Affero, inquit; vobis nomen, Lucius sapiens ille vir de subito ad Christianos transfugit, quasi quod à sapienti viro factum esset, damari posset. Sed hæc audientes veluti cautiore, de vtroque verbum nullum neque retrahabant, agitantque prolixius rationem eius facti, ne alterum confiteri cogentur, aut bonitatem Caij, & prudentiam Lucij esse à Christo, aut ideo factos esse Christianos, quia bonus sit alter, alter merito sapiens. Dum itaque eiusmodi homines manifeste bonitati sapientiaque Christianum nomen adiungerent in conuicio, contraria ratione vtebantur ab alijs prudentioribus. Qui mentes hominum ab externis rebus metiri iudicateque soleat, & incerta laudare damnareque, prout iudicant possunt, quæcunq; apparent. Alij, quos maior odij caligabat, dum in nonnullis, qui antequam Christiani essent male audiebant, vituperare id nomen contenderent. inconstanter erant: eodẽ tempore fauorem suffragiumque illi imprudenter afferentes, cum dicerent, quæ mulier, quam me hercules lasciuia, quam festiua Christiana facta est, id est, lasciuia festiuitatemque omnino deposuit, & emendatur: atque ita nomen culpabile videri timere volebant, quod vitia exterminaret. Hæc de honestis sequitur quartum de vili.

B Nonnulli etiam de vtilitatibus suis cum odio isto pacifcentur contenti iniuria, dum ne domi habeant quod oderunt, vxorem iam pudicam maritus iam non zelotypus, filium subiectam pater retro patiens abdicauit, seruum iam fidelem dominus olim mitis ab oculis relegauit: vt quisq; hoc nomine emendatur, offendit. Tanti non est bonum, quanti est odij Christianorũ.

C Quicũque vere Christianus est, id est, quisquis præcepta Christi serauerit, vir ille sit, siue femina, seruus, vel liber, pauper aut diues, priuatamque aut publicam personam gerat, omnem de se alijs honestatem vtilitatemque præstabit, quæ à quouis hominum genere expectari possit, vt pote qui sibi ante oculos Deum semper cõscium proponat suarũ actionũ, nec alteri minus quam sibi cupiat. Nulla vniq; vxor sanctius iura coniugij seruabat, nullus magis filius parentibus auscultabat, nullus erit vilior seruus quam Christianus: ita maritus omni suspitione zelotypiaque liberatur, parentibus nulla opus est in liberos paciẽtia. Dominus nõ de fuga serui sollicitabitur. Attamen gentes (quod semel tenere constituerant) nihil inde boni prouenire posse putantes, tanto odio flagrabant, vt in id pactum conuentionemq; venirent, quam omnibus suis commodis renunciarent, modo Christianus non interneret, maritus (verbi causa) de pudicitia vxoris sollicitus omnibus modis occurrere, quasi scelerem se fore putans, si tanta suspitione liberaretur. Conuertebat illa se ad Christum, atque eoducte omnem culpam exuta ita pudice vivebat, vt viro nullum zelotypia locum relinqueret: quia tamen Christiana, statim abdicabatur & de concubernio expellebatur. Ita se pater habebat in filium emendatum, ita dominus aduersus fidelem seruum, magis eo quisque nomine offendebar, quam cum priori crimine laborabat, nec tanti emendatio, quanti odium aestimabatur.

D Nunc igitur si nominis odium est, quis nominum reatus? Quæ accusatio vocabulorum, 39, nisi si aut barbarum sonat aliqua vox nominis, aut infaustum, aut maledicum, aut impudicum: Christianus vero quantum interpretatio est, de vñctione deducitur. 40 Sed & cum perperam *Christianus* pronunciatũ à vobis (nam nec nominis certa est noticia penes vos) de suauitate vel benignitate compositum est. 41 Oditur ergo in hominibus innocuis etiam nomen innocuum.

Satis iam declarauit Tertullianus, suo tantum nomine Christianos vexari damarique. Qui reatus nominis & si grauior odiosiorque est, quam esse aut videri potest, iusta tamen causa nõ est, quam obrem tam miserabiliter homines torqueantur. Sed si comprobetur, etiam ne ipsum quidem nomen aliquid in se continere, quod graue sit, odiove dignum nonne licebit merito conueniri, quod innocentiũ hominum innocuum quoque nomen conuellatur? Quod itaque nomen hoc, *Christianus*, nullo modo debeat odium in se merito concitare: ex ipsius nota & argumento à debita diuisione suadet. Nomen enim, inquit, & vocabulum aliquod quatuor de causis abhorre re homines solent, quarum nullam in se habet Christianus. Barbarum quidem non est, quoniam Græcum, nihil habet in se infelicitatis aut ominis, quod malum aliquod miniteretur: nulli etiam maledicit, atque ab omni turpitudine seiungitur. Siue enim per *iota* scribitur orthographicè, vñctionem illam regiam præ se fert, siue per *ita*, quem admodum vulgo inepte *Christianus* derivat, benignitatem refert. *Christus* enim vñctus est, *Christus* autem bonus.

At enim secta oditur in nomine vtrique sui auctoris: Quid noui si aliqua disciplina de magistro cognomen tum sectatoribus suis inducit: nonne philosophi de auctoris suis nuncupantur 42 Platonici, Epicurei, Pythagorici? etiam à locis conuenticulorum & stationum suarũ Stoici, Academici: 43 Æque medici ab Eraistrato 44 & grãmatici ab Aristarcho, 45 coci etiam ab Apicio?

E nec tamen quenq; offendit professio nominis, cũ institutione transmissa ab institutore. 46 Plane si quis probat malam sectam, & ita malum est auctorem, is probabit & nomen malũ dignũ odio de reatu sectæ & auctoris. Ideoq; ante odiũ nominis cõpetebat prius de auctore sectam recognoscere, vel auctore de secta. At nũc vtriusq; inquisitione & agnitione neglecta nomen detinetur, nomen expugnatur, & ignotam sectam, ignotam & auctorem vox sola prædamnat, quia nominantur, non quia reuincuntur.

F Anthypophora. poterat enim aliquis dicere, haud infensum nomen id est, neque secta perse, sed propter auctorem. Hoc si ita est, inquit, cogitandum prius fuerat, vtrum auctor eius Christianus malus esset habendus, necne. Si enim probabili saltẽ rationio hominẽ fuisse nequam flagitiosumque persuadeatur, merito à tali principio & quasi capite nomen ipsum cum secta, quamuis belle sonaret, omnibus modis profligandum fuisset. Sed illud molestum & iniquum est, vt nomen aliquod arripiatur & expugnetur, diuexeturque propter sectam vel auctorem, cuius tota vita propositumque ignoretur, atque id non quia reuincatur refellaturque, quasi falsum & impudens, sed quia sic nominetur. Antea vero quam respondeat obiectioni, emollire exemplis ceruicem obijcientis pertentat (si, quasi hoc nomen esset & mutatum, vehementius irgeret) aliarum sectarum adducens exempla, non philosophorum tantum, sed cocorum etiam, qui traditam sibi a præceptore disciplinam amplectentur nomine eius vñctam, nullam cuiquam offensionem aut odium commouerunt, ita vt amantes sui detineant, à quibus vero reiciantur, vim nullam per se valere permittantur.

G 47 Atque adeo quasi præfatus hæc ad fugillandam odij erga nos publici iniquitatem, iam de causa innocentie consistam, nec tantum refutabo, quæ nobis obijciuntur, sed etiam in ipsos retorquebo. 48 qui obijciunt: vt ex hoc quoque sciant homines, in Christianis non esse quæ in se nesciunt esse, simul vt erubescant aculeantes non dico pessimi optimos, sed iam volunt cõpares suos. Respondebimus ad singula quæ in occulto admittere dicimur, quæ illos palam admittentes inuenimus, in quibus scelesti, in quibus vani, in quibus damnandi, in quibus irridendi deputamur.

Propositum (vt diximus) huius orationis innocentia est Christianorum, de qua nihil adhuc seorsum diximus. Nam quæ hæcenus insinuauit Tertullianus, loco quasi præfationis exacte necessarioque producta fuerunt. Expugnandum siquidem fuerat odium, quo omnis attentio perturbatur, atq; eius iniustitia damanda suggillandaque, priusquam ad ipsum innocentie statum confisteret. Quo loco attentionem sibi concilians pollicetur, nõ modo, quæ Christianis imputantur, diluere, sed etiam illa ipsa ita in accusatores reijcere atq; retorquere, vt quæ alijs falso ascribitur, in se reuera esse agnoscant, videantq; in iisdẽ criminibus impune volitari, quorũ anos facere reos conantur. Præterea quod multo impudẽius est, ea omnia faciorem, qui in operto Christiani operari dicuntur, & vnde scelesti, vani, irridendiq; existimantur, probabit eadem palam fieri ab calumniatoribus nulla habita ratione.

H Sed quoniam, cum ad omnia occurrit veritas nostra, postremo legum adstruatur auctoritas aduersus eam, vt aut nihil dicatur retractandum esse post leges, aut ingratis necessitas obsequij præferatur veritati: de legibus prius concertam vobiscum, vt cum tutoribus legũ.

Non poterat oratio, quæ pro Christianis dicebatur, eodem cursu deduci quo aliq; causa libere ferebantur. Primũ enim conciliandi erant auditores, non vt attentius audirent, sed vt (quod ordinatum ceteris erat) audire vellent: deinde exortatis iudicibus vt audiant, maior vtriusque difficultas occurreret: Leges & edicta, quæ Christianos indicta causa damari iubebant. Nam iudices, audimus te, inquirunt, Tertulliane libenter pro Christianis dicentem, sed vtriusque nostrum operam ludit, nam & si probabilia veraque afferas, legum tamen auctoritati deseriuit cogimur, quæ semel de sola nominis confessione Christianos male multandos esse præscribit, ita vt nihil aliter retractandum sit, ingratisque & quasi per vim necessarium hoc legis obsequium deferendum nobis est, plurisque æstimandum, quam veritas ipsa. Nos enim iurati in verba legum, tutores fidelesque legum ministri esse debemus. Hæc itaque excusatione cum videret Septimius iudices vti contra veritatem, de iure prius legum cum illis disputandum, si innocentes penitus absoluant.

Iam primum cum dure definitis dicendo, non licet esse vos, & hoc sine villo retractatu humaniore præscribitis, vim profitemini: & iniqua exercetis dominatione: si ideo negatis licere, quæ vultis, nõ quia debuit nõ licere.

Ius ipsum atque vis de eodem loco vicissim excluduntur, & in qua ciuitate tribunalia sunt, vires, vt quibus omnibus iniustitia inuenitur, comprimuntur exturbanturque omnibus modis, nihilque magis absurdum illegitimumque videtur, quã cum vires pro legibus

A & pro ipso iure haberi volunt. Quod Christianis præcipue enuebatur apud Romanos iudices, qui vires feuitiamque tyrannicam, qua Christianos perdebant, legitimam videri volebant, iureque perlatam. Necessarium itaque est de statu hoc legitimo differere, ne se hoc illi legum prætexant tuentes, Christianos iure damnare videantur: ijs quidem ad manus semper erat illa vox, *Non licet esse Christianos*. Quæ definitio determinatioque legis dura quidem est & penitus inhumana. Nam cur ita absoluta feratur, neque eius ratio aliter retractari recognoscique permittitur, ora quodammodo compescens disputationum. nimirum si hoc ita est, quia sic vobis placeat, non quia sic debeat, præ se fert illa quidem vim maximam: & quia ratio nulla dominatur, non iudices sedere in Capitolio, sed tyrannos, demonstrat, quorum proprium illud est: *Sic volo, sic inbeo, sit pro ratione voluntas*: nullo habito respectu ad id, quod permitti debeat aut non debeat. viribus igitur Christiani succumbunt, non legitime superantur.

Quod si quia non debet, ideo non vultis licere, sine dubio 49 id non debet licere, quod male fit, & utique hoc ipso præiudicatur licere, quod bene fit. Si bonum inuenero esse, quod lex tua prohibuit, nonne ex illo præiudicio prohibere me non potest, quod si malum esset, iure prohiberet?

B Altera pars dilemmatis. Non licet enim esse Christianos, aut quia non vultis, aut quia permitti non debeat. prius tyrannicum est, ut diximus, alterum temeritate sua & iniquitate idem peccat. nam cum omnium legumlatorum scopus ille sit & propositum, ut ciues civitatis virtutis virtutem capellant, qua felicem beatamque vitam vivant, profecto illud licere voluerunt, quod bene fit, quod autem malum, nequaquam. Igitur sectam Christianam per vos esse non licet, quia nequam esse non licet, quia nequam esse præiudicatis. At natura alicuius rei non est præiudicio temere damnanda. potest enim & nomen & res eius bona deprehendi: quod, si patienter audiamur, explicabitur, atque ita prohiberi legitime non poterit. Cum leges itaque mala persequantur, non quæ sunt bona, nulla vestra est isthac lex per vim lata aut errore, quæ extra ordinem commune refugit bonum, & quod proprium eius est, abrogat.

Si lex tua erravit, puto, ab homine concepta est. neque enim de cælo ruit. Miramini hominem aut errare potuisse in lege condenda, aut respicuisse in reprobanda: Nonne & ipsius Lycurgi leges à Lacedæmonijs emendate, tantum auctori suo doloris inculserunt, ut in secessu inedia de semetipso iudicaret.

C Legem aduersus Christianos posse ex errore esse inductam à versimili primùm confirmat, deinde ab exemplo. Quid enim facilius est hominibus quam errare, præsertim in his inferioribus: quarum principia cum aliter se habere possunt, ita nullam de se certam sententiam faciunt, ut sæpe quæ noxia videantur, salutaria fiant quæ vero bona, experiantur mala. Cum itaque lex contra Christianos ab hominibus concepta conditaque sit, neque de cælo ceciderit, sua autoritate non debet quod bonum est quasi malum contumaciter persequi, imo aut abroganda, quales pleræque alia leges tam apud alias gentes quam apud Romanos. Nam & Lycurgi leges, qui omnium & legumlatorum facile princeps à Pythia Deus appellatus est, Spartiatis duriores visæ sunt, & in commodiorem usum, redactæ. Ex quare Lycurgus cum ne hilum quidem aberrasse existimaret, recipere sese ab eo rigore noluit, ut aliquid remitteret & improbat, sed tantum ex eo doloris concepit, ut in Christam transuectus seipsum inedia condemnarit.

D Nonne & vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis totam illam veterem & squalentem siluam legum novis 51 Principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & cæditis: 52 Nonne vanissimas Papias leges quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Iuliam matrimonium contrahi, post tantæ autoritatis senectutem, heri Severus constantissimus principum exclusit: 53 Sed & iudicatos in partes seculari creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est: & in pudoris notam capitis pœna conuersa est, bonorum adhibita proscriptio, suffundere maluit hominis sanguinem quam effundere.

A notiori priorique exemplo iudices monet, malignitatem rei vel bonitatem non esse legum autoritate defendendam, quando pleræque non veritatem, sed commoda potius sui imperij respicientes, quæ pro temporum qualitate mutantur, facile aberrare possunt, ut ex multis patet, experientia duce omnia illustrante per rescripta mandataque principum edictorumque securibus id est, autoritate consulari prætorique vel antiquantur vel emendantur. Ex illa vero legum infinita congerie, quam merito siluam squalentem & incultam appellat, à Iustiniano sequenti tempore concisam, duas potissimum elegit, quarum alteram Papiam Popæam suo scilicet tempore Severus abrogauerat, altera de nexu iam pridem refrixerat.

Quot adhuc vobis repurgandæ leges latent, quas neque annorum numerus, neque copditorum dignitas commendat, sed æquitas sola? & ideo cum iniquæ recognoscuntur, merito damnantur. licet 54 damnent cum iniquas dicimus, imo si Nomen puniunt, etiam stultas.

A specie descendit ad genus. Longum enim fuisse & importunum quæcumque leges obliteratæ fuerunt recensere. Quam plures igitur, inquit, iudices latent adhuc leges quæ à vobis, populoque Romano, retractandæ corrigendæ que erunt. Nam cum propositum omnium legum, sit ipsum æquum, quæcumque ab eo quasi signo discedunt, nulla dignitate legislatoris, nulla auctoritate antiquitatis commendantur. Eoque etiam ipso tempore, quo vires suas exercent, hominesque condemnant, iniquæ dicuntur, & habentur. Quod si nomen aliquod solum persequantur, quales sunt in Christianos, stultæ etiam temeræque videri possunt.

Si vero facta, cur de solo nomine puniunt facta, quæ in alijs de admissio, non de nomine probata defendunt incestus sum, cur non requirunt? infanticida, cur non extorquent: in deos, in Cæsares aliquod committo, cur non audior, qui habeo, quod purger? nulla lex vetat discuti, quod prohibet admitti: quia neque iudex iuste vlciscitur, nisi cognoscat, admissum esse, quod non licet: neque cuius fideliter legi obsequitur, ignorans, quale sit quod vlciscitur lex. Nulla lex sibi soli conscientiam iustitiæ suæ debet, sed eis, à quibus obsequium expectat. Ceterum suspecta lex est, quæ probari se non vult: improba autem, si non probata dominetur.

Leges facile labi & iniquas fieri posse, satis est declaratum, nunc ipsam legem de Christianis examinat, qua ratione iniqua sit & ab æquo longius absit. Nam si, inquit, facta puniunt ipsæ leges, quamobrem de Christianis nomen tantum quasi factum infestantur? si quis enim Christianus infanticida vel sacrilegus defecerat, prætermittit quæritio, perinde, ac esset reuera sacrilegus, pœna mulctatur. Ea igitur facta quæ in alijs probata examinataque fuerint, haud equidem de nomine quia vulgo sic feratur, sed de admissio, id est, quia parata fuerint, defenduntur tuenturque à legibus pro veris, si in Christianis modo nominentur, damnantur utique: neque enim verus reatus sit necne quæritur, nec testes adducere, neque se purgare permittitur Christiano contra omnium legum constitutiones. Nulla siquidem lex id, quod prohibet, vetat, quin discutiatur. Iudex vero, nisi veritatem comperit, qui recte iudicare potest? Præterea cuius erit nullus, qui obtemperare legibus possit, si, quod illæ vindicant, ita inuoluatur, ut ignoret. haud enim satis est legem sibi conscientiam esse iustitiæ suæ, sed ij etiam quibus seruanda est, iusta videri cognoscere debet. Quamquam ex hoc ipso quod examen lex refugit, in suspicionem cadit iniustitiæ, quæ enim iusta est, quamobrem aliquod prohibeat, ut discutiatur, non curat. Sed non iniusta modo creditur, sed improba & violenta, quæ dominari velit & timeri, etiam si non probetur, qualis est lex de Christianis. Igitur à circumstantijs omnibus quasi iniusta & improba damnatur.

55 Ut de origine aliquid retractemus eiusmodi legum. Vetus erat decretum, Ne qui Deus ab imperatore consecraretur, nisi à senatu probatus, ut 56 M. Æmilius de deo suo Alburno. Facit & hoc ad causam nostram quod apud vos de humano arbitratu diuinitas pensatur. Nisi homini Deus placuerit, Deus non erit, homo iam Deo propitius esse debet.

Multam profecto interest, ex quo quidque fonte manet, & unde originem ducat, cum in omnibus rebus, tum in ijs quæ vitam humanam respiciunt. Cuiusmodi sunt ipsæ leges, quæ si autorem habuerint, qui sapiens iustusque fuerit, & iustæ & sapientes ipsæ putantur, nec facile suam auctoritatem amittunt: quales Lycurgi, Numæ, Solonis: contra sit, si legislator impius fuerit atque tyrannus. Tertullianus igitur, ut leges quæ contra Christianos latae fuerant nullam habere partem non modo æquitatis sed ne auctoritatis quidem ostendat, earum originem recenset, altius repetitio principio Christiani dogmatis. Quod cum imperante Tiberio sit reuelatum, non prius tamen vexatum fuit, quam sub Nerone, eiusque similibus tyrannis. Sensus vero huius præmij est. Sed ut certius temeritas legum in Christianos cognoscatur, de origine illarum disquirendum. Ea enim à Nerone est. Nam Tiberius, cuius memoria hoc nomen divulgari cepit, tantum abfuit ut persequeretur Christum, ut inter deos illum adnumerare voluerit: quia tamen lege cautum erat, peregrinas ceremonias non posse inconsulto senatu in urbem introduci, neque ille consilium perussisset, à consecratione destitit. Christianos tamen suo edicto turatus est, atque ita usque ad Neronem securam vitam traduerunt. Interea decretum senatus de religione irritid, diuinitas alicui acquiritur, ex arbitrio scilicet hominum. Quasi vero nomen visque illa Dei fautoribus indigeat, neque per se iatis sit probando persuadendoque omnibus, inuito etiam senatu, quod & colenda sit & pietate prosequenda. Sed ut verus Deus, etiam non probatus ab hominibus, sibi ipsi probatio est: ita qui sit ab homi-

ne probatus, haud ideo colendus erit. Statitque Senarusconsultum pro causa nostra, apud quos Diuinitas vna est & vera, quæ iudicium hominis non reformidat aut requirit: quæ vero apud vos habentur numina, ex hominum vel stulta persuasione vel adulatione templa sibi posuerunt.

57 Tiberius ergo, cuius tempore nomen Christianum in seculum introiuit, annunciatum sibi ex Syria Palaestina⁵⁸ quod illic veritatem illius diuinitatis reuelauerat, detulit ad senatum cum prerogatiua suffragij sui. Senarus quia non in se probauerat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum.

Ordo & sensus est: Tiberius, cuius tempore floruit in Indæa & cruci affixus est Iesus, nomen Christianum & Christum eius auctorem annunciatum sibi per litteras præfectorum Palaestinae Iudææ (ubi aperuit illic veritatem suæ diuinitatis) ad senatum retulit, non vt ex eorum sententia quid sibi faciendum super hac re esset, videret, sed vt suæ illi sententiæ subscriberent & assentirentur. Ipse enim ius omne suæ prerogatiuæ iam in dedicationem contulerat. Tot tantaque erant miracula, quæ ad illum ex Iudæa deferrebantur de Christo: quæ & si vel malignitate, vel adulatione, à scriptoribus supprimebantur, qui nihil nisi Cæsarum gesta admirari volebant, multa tamen, si fastorum libri, si acta senatus & commentaria Cæsarum extarent, apud hostes eius nominis legentur.

59 Consulite commentarios vestros, illic reperietis, primum Neronem in hanc sectam, tum maxime Romanonem, Cæsariano gladio ferocisse, sed tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriamur. Qui enim scit illum, intelligere potest non nisi grande aliquod bonum à Nerone damnatum. 60 Tentauerat Domitianus, portio Neronis de credulitate, 61 sed qua & homo, facile ceptum repressit, restituit etiam quos relegauerat. Tales semper nobis insecuriores, iniusti, impii, turpes: 62 quos & ipsi damnare consuecistis, & à quibus damnatos restituere soliti estis.

Tacitus autor est, itemque Suetonius, Neronem ex Cæsariis primum in Christianos distinxisse gladium, princepsque eius familia interfecisse. Cum vero feroc illud ingenium non charissimis ciuium, non consanguineis, nõ præceptoris, non deniq; matris pepercisset, nihilque ille amaret, nisi quod securile, impium, turpeque esset, eiusmodi damnationis auctore gloriari debent. Quicumque illi molesti fuerunt, tali nimirum testimonio graues pniq; & homines probantur. Longo post interuallo secutus est Domitianus, qui non tam ingenij sui seueritia, quam vt plebi gratificaretur, facta Neronis amplexus, eadem ege de tentauit vrbe commaculare: quia tamen non omnem exuectat humanitatem, neq; dignos exilio aut alia multa Christianos videret, repressit imperij, & quos iam in insulas aliæque passim loca relegarat, idem ipse restituit: quæ ita fides Christiana eos semper habuit hostes: qui aliis virtutibus infensi, vestro etiam consensu seculi habiti sunt & fuerunt. Qui vero ex imperatoribus laudantur, aut nostris hominibus pepercerunt, aut legum iudicium dissimularunt: atq; id est, quod à Tertulliano in clausula adiungitur.

63 Ceterum de tot exinde Principibus, vsq; ad hodiernum, diuinum humanumque sapientibus: edite aliquid de bellatore Christianorum. At nos è contrario edimus protectorem, si litteræ M. 64 Aurelij grauissimi Imperatoris requirantur, quibus illam Germanicam sitim, Christianorum sorte militum precationibus impetrato imbri, discussam contestatur. Qui sicut palæ ab eiusmodi hominibus penam dimouit, ita alio modo palam disperfit, adiecta etiam accusatoribus damnatione, & quidem terriore.

Si quor fuerit deinceps principes sapientes recenseatis vsque ad eum qui hodie nobis imperat, Seuerum scilicet, qui si ingenium eius respicitis, diuinis merito dici potest, si benignitatem, humanis: nullum profertis, qui Christianum nomen deturbauerit, imo adducere possumus qui illud defendit, tutatusque sit, Marcus videlicet Aurelius Imperator, cuius quum in bello aduersus Germanos exercitus omni humore destitueretur, precibus Christianorum retulit acceptum, quod sibi non conficeretur, qui pluriam à Deo exorauerunt. Huius beneficii memor Imperator tum omnes Christianos omni metu liberauit, tum quum delatores etiam damnari Christianorum, voluit vt omnes palam libereque fererent ac disseminarentur vbique. A rei igitur iudicio, quum quod plures sapientes constituant, id probandum esse videatur, Christianum dogma bonum esse conuincitur.

65 Quales ergo leges ista, quas aduersus nos soli exercent impii, iniusti, turpes, truces, vani, dementes? Quas 66 Traianus ex parte suscitatus est vetando inquiri Christianos: quas nullus 67 Hadrianus, quamquam 68 curiositatum omnium explorator: nullus 69

Vespasianus, quamquam Iudæorum debellator, nullus 70 Pius, nullus 71 Seuerus impressit. Facilius itaq; pessimi ab optimis quibusque, vt ab æmulis, quam à suis sociis eradicandi iudicarentur.

Conclusio ex antedictis, quæ secum probationem affert. Facile inquit, est de humilimodi legibus contra Christianos iudicare, quales illæ sint, si hominum ingenia à quibus exercentur dissimulantur, & cognoscantur. Nam si vitus vitio cõtraria, boni Imperatores, quales Vespasianus, Traianus, Hadrianus, Pius, Ælius Verus, sustinere placita Christianorum nequiuissent, si quid in eis turpe aut noxium comperissent. Et genus quidem bonitatis eorum non eiusmodi erat, vt hæc & alia id genus negligeret. namq; Hadrianus curiosissimus principum fuit, vt ex historicis videre est Vespasianus autem Iudæam gentem quæ cū Christiano dogmate plurimum consentit, disturbauit atque disperdidit. Quod si ab iis tantum qui omni genere nequitiæ flagrant, diuexatū est, certe suis illud moribus non quædam esse intelligitur, vt quod vitia damnet, neque vllam in factis diuitiis turpitudinem admittat.

72 Nunc religiosissimi legum & paternorum institutorum protectores & vtores respõdeant velim de sua fide, & honore, & obsequio, erga maiorum consulta, si à nullo deficiuerunt? si in nullo exorbitauerunt? si non necessaria & aptissima quæq; disciplina obliterauerunt? 73 Quonam illæ leges abierunt, sumptum & ambitionem comprimentes, quæ centum ara non amplius in cenâ subscribi iubebant? nec amplius quam vnâ inferri galinam, & eam non saginatam: quæ patricium, quod decem pondo argenti habuisset, pro magno titulo ambitionis, senatu summebant? quæ theatra stuprandis moribus orientia statim destruebant? 74 quæ dignitatū & honestorū nataliū insignia non temere nec impune vsurpari sinebant? 75 Video enim & centenarias cenas, à centenis iam sestertiis dicenda, 76 & in lances (parum est enim si senatorum & non libertinorum vel adhuc flaga rumpentium) argentaria metalla producta. Video & theatra nec singulara satis esse, nec nuda. Nā ne vel hyeme voluptas impudica frigeret, 77 primi Lacedæmonij penulam ludis excogitauerunt. 78 Video & inter matronas atq; prostibulas nullum de habitu discrimen relictum. Circa fœminas quidem etiam illa maiorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocina batur: 79 Cum aurum nulla norat præter vnico digito, quem sponsus oppignorasset pronubo annulo: 80 Cum mulieres vsque adeo vino abstinerentur: 81 vt matronæ ob resignatos cellæ vinariæ oculos sui inedia necarint: sub Romulo vero quæ vinum artigerat, impune à 82 Mecanio marito trucidata sit. 83 Idcirco & oscula propinquis offerre etiam necessitas erat, vt spiritum indicarentur. Vbi est illa felicitas matrimoniorū de moribus utiq; prosperata, 84 qua per annos ferme sexcentos ab vrbe condita nulla repudium domus scripsit: At nunc in fœminis præ auro nullum leue est membrum, præ vino nullum liberum est osculum: repudium vero iam & votum est, quasi matrimonij fructus.

Hic certius occurrit, quæ temere oratio hæc in tot capita fuerit dissipata. nam si quis locus, hic maxime suo capite distinguendus erat, quando ad aliam sententiam transeat Tertullianus. Neque enim satis erat persuasisse leges aberrare posse, & quæ præcipue erant in Christianos, demonstrasse iniustas, nisi obiectioni, qua iudices se adhuc defendere poterant, occurrisset. Quid enim, inquit, ad nos, si quas populus Romanus leges sciuit, inutiles iniustasq; deprehenduntur: munus nostrum est & officium, nõ de legibus iudicare, sed de iis, qui leges non seruauerunt. Contra igitur hocce legum religiosissimos defensores Tertullianus nõ sine ironia infertur, obiciens, hanc legum superstitiosam curam, non ex animi recta sententia fieri, sed à libidine manate, quæ prout alijs vel suffragatur vel aduersatur, ita se in iudicijs intendit, aut remittit. Nam cum (verbi causa) gula libenter obsequatur, facile in sumptuariam legem coniuert. quia vero Christianos perpetuo quodam odio prosequitur, seuera est & exacta legum exactrix. quod si ratione iudices ducerentur, facile intelligerent, si vllis vnquam, Christianis maxime indulgendum fuisse. Nulla igitur excusatio accipienda, ideo seuerissimos esse iudices in Christianos, quia turari seruareque maxime cupiant leges, quæ aptissima sint & necessaria: conseruando imperio Romano: nam aliæ quam plures eius generis leges contemnuntur. Quæ enim lex magis est necessaria in ciuitatibus, quam quæ luxuriam comprimit, qualis Licinia, quæ Centullis etiam dicebatur, quod in cenam centum tantum asses subscribi iubebat, qualis iudicium Censoria, quæ nobilissimo cuique senatori libras decem argenti in suppellectili habere nõ cõcedebat. quod si à censoribus ea summa deprehenderetur, è senatorum albo eradebatur. Quin (vt Plutarchus retulit) Cornelius

A

Ruffinus vir consularis, quia cauati aris plus decem libras contra legem possidebat, senatu motus est à censoribus, qui cum mores illegitimos ciuitatis taxarent, tum lasciuiam theatralem ex lege maxima cura comprimerebant, haud ignari, quantum moribus ciuium obesset publica illa spectaculorum immodesta licentia. Nec minor erat illis eius legis cura, quæ ingenuos quibusdam insignibus ab alijs segregabat, qualis erat bulla, prætexta, vitra, stola: quæ ornamenta si quis obscuro genere vsurpasset, grauius multabatur. Has igitur de multis quatuor leges non minus ciuitati necessarias quam honestas passim negligi Tertullianus exponit. Nam pro centum assibus in cœnam centum festertia profunduntur. & in supellectili, non dico senatorum, id enim ferendum aliquo modo foret, sed libertorum qui nuper empri de catasta compedes excussere, non modo argenti libræ decem censentur, sed integræ tantum non fodinæ metallorum exponuntur. In theatris autem pro singulis spectaculis plurima exhibentur, nudatis etiam corporibus tam in hyeme quam per æstatem. nam exemplo Lacedæmoniorum in ipsis etiam ludis penula ad iniurias cœli vitandas introducta est. Quantum vero ad insignia, nulla amplius seruantur, nec inter matronas quidem ac meretrices, quo nihil videtur esse turpius in maiestate tantæ vrbs. Quamquam si paulo superius maiorum instituta repetere volumus, omnem sceminarum modestiam, quæ tam cultum corporis quam victum tuebatur, concidisse videbimus: nam quo illa matrimonii sanctitas abiit, quæ tantos habuit de suis moribus successus rerum & filiorum? tantaque charitate deuincta erat, vt sexcentis paulominus annis nullo facto diuortio sit dissoluta. Postea vero quam primus Carbilus Spurius repudium fecit, ea leuitas in animis innata est & inconstantia ex negligentia vestra, vt nulla intercedente causa legitima sterilitatis, adulterii, male administratæ rei domesticæ, vel absentibus repudium remittant: neque iam ob aliam videantur causam nupsisse, nisi vt diuortia facere possint, licet Augustus aliique de numero diuortiorum legibus sæpe cauissent.

B

85 Etiam circa ipsos deos vestros quæ prospecte decreuerant patres vestri, iidem vos obsequentissimi rescidistis. 86 Liberum patrem cum mysteriis suis Consul senatus autoritate non modo vrbe, sed vniuersa Italia eliminauerunt. 87 Serapidem & Isidem & Harpocratem cum suo cynocephalo Capitolio prohibito inferri, id est, curia deorum pulsos, 88 Piso & Gabinius consules, non vtrique Christiani, eueris etiam aris eorum abdicauerunt, turpium & ociosarum superstitionum vitia cohibentes: his vos restitutis summam maiestatem contulistis.

C

Maius hoc est & pro causa Christianorum magis fauorabile, non enim à simili argumentatur, sed eodem res vertitur. nam si iudices obiectio illata dicerent, superiores leges de hominibus non debere per homines perinde seuerè tractari: ac si ad religionem pertinerent: qualis est ea, quæ Christianos esse prohibet, ne deorum cultus adulteretur: Septimius iudices de suis etiam ipsis dijs negligere perspectas consideratasque leges, & antiquæ autoritatis offendit. nam cum olim senatus Orgia Bacchi exterminasset, auctore Luitio, & Piso deinde Gabiniusque Egyptiam superstitionem Isidis, Serapidis, & Harpocratis, qui & si à Capitolio atcerentur, paulatim tamen in vrbe aras sacellaque inuenerant, submouissent, vobis nihilominus omnia hæc obstat non potuerunt, quin contra omnia maiorum instituta, contra leges, iidem illis dijs quasi postliminio reueris ædes in vrbe rescici pateremini.

Vbi religio: vbi veneratio maioribus debita à vobis? habitu, victu, instructu, sensu, 89 ipso denique sermone proavis renunciatistis. Laudatis semper antiquitatem, & noue de die viuistis. Per quod ostenditur, dum à bonis maiorum institutis deceditis, ea vos retinere & custodire quæ non debuistis, cum quæ debuistis non custodistis.

D

Epilogus breuis & grauis, quo sane colligit iudices atque eos homines qui se moueri dicebant autoritate patriorum morum, obseruandis siquæ videri volebant, suarum legum non modo veterum religioni nuncium remisisse, sed ab omnibus specie ita exorbitasse, vt ne eundem quidem sensum atque sententiam neque sermonem præ se ferant, vt qui iam omnes Epicurei essent. Ex quo ratiocinari facile est, quicunque ea, quæ probat, non seruat, in illis ipsum versari, quæ sunt vituperanda. Nullus igitur vestrum dicat, amore studioque suarum institutionum persequi Christianos, sed odore potius & quadam libidine temeraria.

Adhuc quod videmini fidelissime tueri à patribus traditum, in quo principaliter reos transgressionis Christianos destinatis, studium dico deorum colendorum (de quo maxime errauit antiquitas) licet Serapidi iam Romano aras restruxeritis, licet Baccho iam Italico furias vestras immolaritis, suo loco ostendam proinde despici & negligi & destrui à vobis aduersus maiorum autoritatem. Nunc enim ad illam oculorum facinorâ infamiâ respôdebo, vt iâ inde ad manifestiora pergâ.

Ritus ceremoniarumque factorum à Numa primum instituta, pontificum deinde autoritate diu seruata, quomodo, quando, quibus hostiis adire templa deorum oporteret, maxima erat pars totius religionis: quam cum Christiani non tam quia superstitionis erat, quam non vero Deo exhiberetur, præcipue refugioebant: in hanc partem accusatores enixissime incumberebant, quod religio omnis cultusque deorum ab illis negligeretur deridereturque, quod templa deinde intrare nollent, quod sacris interesset, quæ pro salute principis aut totius populi susciperentur, abhorrerent: omnia hæc feliciter alio loco Tertullianus ita regerit in aduersarios, vt eos criminis eiusdem reos magis esse demonstraret, vt qui perinde similiterque illa omnia discipiant contra suorum maiorum autoritatem, qui iam cum veteribus noua sacra admiserant. Commodius quippe visum est quædam arcana crimina examinare priusquam in his a prioribus longius immorari, quæ paulo post resumet ex eo loco. Deos, inquit, non colitis, &c.

90 Dicimur scelestissimi, 91 de sacramento infanticidij, & pabulo inde: & post conuiuium 92 incesto, 93 quod eueriores luminum canes, lenones scilicet, tenebrarum & libidinum impiarum inuerecundia procurrent. Dicimur tamen semper, nec vos, quod tam diu dicimur, erute curatis. Ergo aut eruite si creditis, aut nolite credere qui non erulistis, de vestra vobis dissimulatione non esse, quod nec ipsi audetis erute. Longe aliud munus carnifici in Christianos imperatis, non vt dicant quæ faciunt, sed vt negent quod sunt.

Dominica cœna à nostris maioribus eadem fere hora qua Christus cum discipulis nouissime cœnauit, ex eius monitis celebrabatur. Nocturnaque dominici diei apud aliquem ex Christianis, qui domi suæ synagogam ecclesiamque cogeret, precationibus, lectonibusque peruigiles incubebant, aderat & senior, vel episcopus, qui scripturas mysteriaque sanctæ fidei interpretaretur & habita concione mores semper in melius conformaret, qui panem & vinum dominica benedictione Christi corpus efficiens conuiuiis impertiret. Accedebant ad hæc (vt ait Eusebius in quarto historiae ecclesiasticæ) Carpocratis cuiusdam pseudochristiani, & aliorum, qui Simonem Magum sectabantur, mysteria quædam magicis obsecrationibus insignia, quibus ceteri Christiani insultarentur. Aduersarii igitur falsam historiam cum iis, quæ rescuerant, confundentes, multa in his vigilijs patrari scelera commentabantur, qualia in mysticis suorum deorum sacris sub religionis prætextu committi quandoque audierant: præcipue vero eos insultabant: quod infante Christiani facerent: quod eius carne vescerentur & sanguine: & quod à cœna sese viri ac mulieres promiscue incestarent, luminibus per canes extinctis, ne qua illi verecundia offenderentur. Quæ suspicio potissimum inualuit, etiam ex eo quod in Christiano dogmate haberi audiebant: *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.* Quamque tormenta Christi tenebraque illas in memoriam eius Christiani præsentarent, facile persuasum est maleuolis mysterium panis non intelligentibus, vt illi se ferinis eiusmodi ritibus contaminarent. His igitur calumniis facilius quam aliis omnibus, quæ in causa Christianorum versantur, Tertullianus per statum coniecturalem responderet, primum omnino non esse, & si sint non minorâ patrari ab acculatoribus. Solo enim incertoque rumore inniti demonstrat, quando si vera illa essent, fieri quidem non posse, quin interstitio tam multorum annorum inter tot inimicos & exploratores prodita iam & cõperta fuissent. Quod vero calumniam maxime arguit, illud est, quod quum hæc nobis obiiciantur, nullam vos adhibetis curam diligentiamve in erendis expiscandisque eiusmodi flagitijs. Alterum. certe ex altero esse debebat, si crederetis, vt quaereretis: si non quaerendum putatis, non credatis. Licet dissimulatio vestra aperte doceat sententiam vobis dissonare à verbis: aliud enim dicitis, aliud reuera sentitis, nam si hæc nefaria sacra aliquo modo vera esse suspicaremur, carnifici imperaretis, vt tormentis adhibitis omnia ad vnguem extorqueret, non vt cogeret negare, quod profiterentur.

Census istius disciplinæ, vt iam edidimus, à Tiberio est, cum odio sui cepit simul veritas atque apparuit inimica esse. Tot hostes eius, quod extranei: & quidem proprii ex emulatione Iudæi, ex concussione milites, ex natura ipsi etiam domestici nostri. Quotidie obsidemur, quotidie prodimur, in ipsis plurimum cœtibus & congregationibus nostris opprimimur. Quis vnquam taliter vagienti infanti superuenit: quis cruenta, vt inuenerat 94 Cyclosum & Sirenum ora iudici reserauit?

Nihil est, quod non reuelet dies, proverbium in iis rebus vsurpatum, quas quisque solus in aperto facit, vt deprehendi non posse poret. Qui vero cum multis aliquid sæpe peccare dicitur, quo loco vis semper maleuolorum rumpere potest, neque tamen deprehenditur, liberandus vtrique is est tali criminis suspitione. in eiusmodi causa erant Christiani. nam cum census & confessio talis religionis iam pridem imperante Tiberio trecentis paulo minus annis elapsis exordium sumperit, nec prius veritas ipsa apparuerit, quam vniuersus fere orbis coniuisset in illam ex odio:

quod

A quod semper sequitur illam, mirum si nullum adhuc tantæ immanitatis vestigium deprehensum sit, præsertim inter hostes & numero & genere tam multos. præter enim extraneas gentes, quæ communiter Christianos oderunt, proprie & peculiariter inimici sunt: Iudei ex emulatione nostrorum præceptorum, quæ quoties magis infringi per fidem nostram vident. Milites etiam qui vexare magis minime conseruunt, perinde atque intelligunt suos imperatores aut fauore aut odio ferri in aliquos, videtes Christianos sæpius concurri disturbareque palam à magistratibus, nos quasi neglectos libenter oburgant, exagitant, & in iudicium rapiunt. Quin & domestici familiaresque nostri duce quadam naturali similitudine nobis continuo insidiantur: quo fit vt vndique obsideamur, neque vllum nobis vsquam asylum sit, quo confugere possimus. Quod si status æcculatoris est coniecturalis, cum alias verisimiles certasque coniecturas afferre debebat, tum vero quæ ab adiunctis dicuntur, si vagitus infantis fuerit vnuquam exauditus à quopiam in nostris ecclesiis, si rabo ora conuiuorum infecta animaduertit, quasi Cyclopus & Sirenum, quæ delatos ad se occidisse, & deuorasse fingunt. Neque adeo obici potest, ideo non deprehendi, quia penetrare adyta sacrarii non liceat, nam in ipsa synagoga & in operando sæpius à cohortibus, à plebe opprimimur & deturbamur.

B Quis vel in vxoribus aliqua immunda vestigia deprehendit: quis talia facinora cum inuenisset, celauit: aut vendidit ipsos? Si trahens homines? Si semper lateamus, quando proditum est quod admittimus? Imo à quibus prodi potuit? ab ipsis enim reis non vtique, 96 cum vel ex forma omnibus mysteris silentij fides debeatur 97 Samothracia & 98 Eleusinia reticentur; quanto magis talia, quæ prodita 99 interim etiam humanam animaduersionem prouocant, diuina seruantur. Si ergo non ipsi proditores sui, sequitur vt extranei, & vnde extraneis notitia: 100 cum semper etiam impiæ initiationes arceant profanos, & arbitros caueant, nisi si impij minus metuunt.

C Sed neque, inquit, incesti certa vnquam exitit coniectura. Quis etenim vir vestigium aliquod & iudicium immundum in vxore deprehendit, quo concubitus indicari potest? Equis hoc vir suspicans in vxore tolerare potest, vt sagaciter non inquirat: & si deprehenderit, celare velit; quod si corrumpi dicas, animum illius, vel libidine aliqua, vel accepta pecunia, hoc nullo modo verisimile sit, vt crimen vendatis, quem Christianos semper homines in iudicium trahere iuuat, ne prius eis parcat, quam in carnicium manus tradiderit. Si semper lateamus, &c. Enthymemate hypothetico refutatur pertinacia æcculatorum. Qui obicere adhuc poterant, posse homines, si velint, latere, neque ideo crimina non esse vera, quæ latuerint. Si quod igitur, inquit, semper latuit, id nunquam proditum est, quod si nunquam proditum, vnde hæc vobis notitia, vnde tam certa vobis scientia, nisi à rumore quodam, incertaque & inconstanti fama, cui quantum credi oporteat, paulo post edocēbimus, si prius examinaret, hæc à nullis prodi indicarique potuisse. Nam vel à conscis dum rei sunt, vel ab extraneis: at conscis & initiati duabus de causis illa indicasse, nullo pacto potuerunt: & quia formula constitutioque omnium mysteriorum exigit, vt omnino reticeantur, & pro tacurnitate fides obligatur, qualia Samothracia sunt apud vos & Eleusinia, quæ initiatus prius, quæ detegat, emori velit: & quod maximum est, habet hic pro comperto, talia si detegat, morte plesti debere, quando eo etiam tempore, quo recitentur, quasi diuina seruantur, inuident homines ad vltionem. Extranei vero si velint reuelare, non possunt, quod ignorant. Neque de ignorantia dubitandum, cum omnes initiationes, quibus ad mysteria cognoscenda instituitur, procul arceant profanos, arbitros testesque refugiant, præcipue quæ Christianis attribuantur, quæ quum impiæ habentur, multo magis animaduertendum, ne in lucem exeant, neque in pœnam.

D 101 Natura famæ omnibus nota est. Vestrum est, *Fama malum, quo non aliud velocius vllum.* Cur fama malum? quia velox? quia index? an quia plurimum mendax? quæ ne tunc quidem, quum aliquid veri affert, sine mendacij vicio est, detrahens, adiciens, demutans de veritate. Quid? quod ea illic conditio est, vt non nisi quum mentitur, perseueret, & tam diu viuit, quam diu non probat. Siquidem vbi probauit, cessat esse, & quasi officio nunciandi functa, rem tradit: exinde res tenetur, res nominatur. Nec quisquam dicit (verbi gratia): 102 *hoc Rome aium factum: aut fama est, illum prouinciam sortitum: sed sortitus ille prouinciam, & hoc factum est Rome.* Fama nomen incerti locum non habet, vbi certum est. An vero famæ credat, nisi inconsideratus? quia sapiens non credit incerto.

Si nullum nostrorum facinorum iudicium à nullo vnquam reo extorqueri potuit, nec diuturni temporis longinquitate reuelari, neque villo alio modo venire in lucem; quæ nimirum iactantur in Christianos, necesse est ex quadam fama in animos homi-

num irrepisse, quæ facile inter inimicos admittitur & conseruatur, sed quod sit eius testimonium, & quanti eius fides apud omnes, cuique vestrum, vel carminibus Maronis, quæ in ore sunt omnium, patet, qui famam malum esse decantauit, non ob aliam prorsus causam, nisi quia ita mendacio gaudeat, vt plerumque falsa prædicans, si quando tamen vera apporet, ea mendacio semper inuolueret iuuat. Præterea eius tota ratio ex incerto pendet, imo nomen ipsum incerti, atque vbi aliquid certum est, locum habere non potest. Quicumque igitur sapiens est, famæ, id est incerto non credet. Sapientia enim nihil magis est quam scientia, scientia porro nulla est de rebus incertis, igitur qui adducuntur vt famæ credant, temerarii sunt, & inconsiderati, quorum nulla ratio habenda.

Omnium est æstimare quantacunque illa ambitione diffusa sit, quantacunque asseueratione constructa, quod ab vno aliquando principe exorta sit: necesse est exinde in traduces linguarum & aurium serpat: & ita modici seminis vicium cetera rumoris obscurat, vt nemo recogitet, num primum illud os mendacium seminauerit, quod sæpe fit aut ingenio emulationis, aut nõ noua, sed ingenua quibusdam mentiendi voluptate.

F Quo facilius iudices videant temeritatem suam, qui famæ adhibeant aures atque fidem, tenuis eius exordium tanti progressus describit. Cuique enim facile iudicare est famam ab vno aliquando, qui princeps, id est, primus & autor fuerit, exortam, nã & si illa quidem multa ambitione & inani quodam apparatu historia diuulgatur, maximaque asseueratione ac rerum confirmatione, quas adducit, instruitur, quantacunque tamen ei quasi doctes accesserint, facere non possunt, quin ab vno & illo quidem suspecto principium sumserit. Sed cum cundo (vt inquit poeta) vires acquirat, & in plures veluti traduces propagineque linguarum per traditionem dissipetur, principij eius & vitiosum quasi semen tanto iam rumore obruitur, vt agnoscere recogitareque homines non curent, vtrum primum illud os, vnde hæc auspicium habuerint, mentitur sit, necne: quod cum facile in omnes, tum maxime Christianos facillimum fuit, quibus nullus est angulus non inimicus. Ad hæc iibera cuiusque suspicio est, & innata quædam æmulatio, quibus veluti calcariis non mentiri modo, sed contra veritatem ferri solemus, præterquam quod eo ingenio omnes sumus, vt facile in inuentionibus mentiamur. Ratio igitur famæ, si quod est ante eius rem, si quæ in ipsa re consideres, si præterea consequens, tota futilis inuenietur, & nullius auctoritatis.

G Bene autem quod omnia tempus reuelat, testibus etiam vestris prouerbis atque sententiis, ex dispositione naturæ, quæ ita ordinauit, vt nihil diu lateat, etiam quod fama non 103 distulit. Merito igitur fama tandiu sola conscia est scelerum Christianorum, hanc iudicem aduersus nos profertis, quæ quod aliquando iactauit, tantoque spatio in opinionem corroborauit, vsque ad huc probare non valuit.

Aduersariorum armis suam causam Tertullianus defendit. Bene est, inquit, *ἡ γὰρ ἀλήθεια*, bene se habet, statque pro nobis prouerbium illud vestrum, quo Seneca scilicet aliqui Romani homines passim vtuntur: Quod omnia reuelat dies, neque est quodcunque tam occultum, quod temporum vices aliquando non explicent, ita rerum series natura reuoluit. Cum igitur tanti temporis spatium elapsum sit, nec tamen eo maiora indicia nostræ immanitatis prodierint, pro comperto habendum, si vestris verbis credendum est, nullam penitus esse. Sola ergo fama post tot annos incerta adhuc & inexplorata, qua conscia adducitur testis, cuius auctoritate Christiani impune damnari possunt.

H 104 Vt fidem naturæ ipsius appellem aduersus eos, qui talia credenda esse præsumunt; ecce proponimus horum facinorum mercedem, vitam æternam reprobant, credite interim; de hoc enim quæro, an & qui credideritis, tanti habeas ad eam tali conscientia peruenire. Veni, demerge ferrum in infantem nullius inimicum, nullius reum, omnium filium, vel si alterius officium est, tu modo assiste morienti homini, antequam vixit: fugientem animam nouam 105 exspecta excipere rudem sanguinem, eo panem tuum satia, vescere libenter. Interea discubens dinumera loca vbi mater, vbi soror, nota diligenter, vt quum tenebræ ceciderint caninæ, non erres, piaculum enim admiseris, nisi incestum feceris. Talia initiatus & consignatus viuis in æuum. Cupio respondeas, sit tanti æternitas, aut si non, ideo nec credenda: etiam si credideris, nego te velle: etiam si volueris, nego te posse. Cur ergo alii possunt, si vos non potestis? cur non possitis, si alii possunt? Alia nos, opinor natura 106 Cynophanes aut 107 Sciapodes: alii ordines dentiū, alii ad incestum libidine nerui. Qui ista credis de homine, potes & facere. Tu homo eas & ipse, quod &

A Christianus. qui non potes facere, non debes credere. homo est enim & Christianus, & quod & tu.

Argumentum à natura, quod tanto aliis est validius, quanto vis ipsius naturæ cæteris præstat: quæ ea profecto est hominis, ut quæcunq; in suis penetralibus Christiani perpetrare dicuntur, penitus abhorreat. Nulla enim conditione adduci quisquam poterit, ut humana carne vescatur, & panem tepido sanguine mactatum ori admoveat. nec minus matrem sororemque cognoscit. Isthæc tam sanctus animi quam corporis dedignantur atque refugiunt. Quid ergo, inquit Tertullianus, vobiscum iudices amplius agam de coniectura fama que nostræ feritatis; iam vos ipsos consulam, fidem auxiliumque naturæ cuiusque vestrum implorabo, si quis ex vobis catechumenus fiat, & initiatur Christianus, mythes paterque sacrorum dicat, Tibi quidem imprimis vel mactandus est infans, qui filius omnium merito dicitur, quando, [ut vultis] de communi adulterio nascitur, vel mactantibus aliis interesse oportet: deinde caro deuoranda, & panis sanguine maceratus comedendus, postremo cum matre vel sorore, luminibus extinctis, concumbere necesse est. Hæc si feceris, vitam viues æternam. Rogo vos, nec nunc de mercede hæc disputo credenda sit necne. Credite interim, ac si reprobittant, cautionem que dent: non enim in hoc quæstio est rogo itaque vos. tanti sit ea merces, ut obliuisci hominem possitis, & consensu stomacho que accedatis, ut iis studiose assentiamini? quanquam nec ipsa merces, quæ hoc modo comparetur, credibilis esse potest, neque si credatis simul & velitis, dico vos illud os habuisse à natura, gustum stomachumque, qui id omnino grauiori nausea rejiciat. A simili igitur, si Christiani perinde homines sunt atque vos, cur quæ penitus natura vestra abhorret, illi tanto studio se ætati poterunt, nisi forte nos aliud genus hominum sumus: quales, Cynophanes capite canino, quos Plin. refert, venatu & aucupio vesci, & quales Sciapodes, qui in Libya sunt, ad Oceanû, ea appellatione homines, quæ sibi latissima planta pedû resupini solè feruentissimû deuendant. His forte & id genus hominibus alia sunt instrumenta mandibularum, alii quoque neruorum genitalium tentiginis, ut quod unque manducare, & in quantumque arrigere possint.

B ¹¹⁸ Sed ignorantibus subiicitur & imponitur. nihil enim tale de Christianis asseuerari sciebant, obseruandum utique sibi, & omni vigilantia inuestigandum. At quin volentibus initiari moris est, opinor, prius patrem illum sacrorum adire, quæ præparanda sint, describere. Tum ille: Infans tibi necessarius adhuc tener, qui nesciat mortem, qui sub cultro tuo rideat. Item panis, quod sanguinis ¹¹⁹ iurulentiam colligas. ¹²⁰ Præterea candelabra, & lucernæ, & canes aliqui, & offulæ, quæ illos ad euerfionem luminum extendant. Ante omnia cû matre & sorore tua venire debetis: quid si noluerint vel nullæ fuerint? quid denique singulares Christiani? non erit, opinor, legitimus Christianus, nisi frater aut filius. quid tum? & si ista omnia ignaris præparantur, certe postea cognoscunt & iustinent & ignoscunt. Timent plecti si proclamant, qui defendi merebuntur. Quin etiam vltro perire malint, quam sub tali conscientia viuere. Age nunc timeant, cur etiam perseuerant? Sequitur enim vltra velis esse, quod si prius scisses, non fuisses.

C Omnes ex auribus scrupulos, & quæcunq; fieri possent, obiectiones eximit. Dicat enim aliquis, Ita profecto est, ut natura humana penitus hæc rejiciat, si proponantur, & allicitis vobis homines, & in penetralia isthæc traditis antequam resciscant, quid sibi agendum sit, aut non agendum: atque ita ignorantes præter suam opinionem non prius id sentiunt, quam in talibus flagitiis irreatant. His igitur respondetur, primum debuisse quidem illos omnia prius debita vigilantia inuestigare, quam in aliam sectam transfugerent: deinde eum esse morem initiandi, ut omnia necesse habeat hierophantes tyronem monere, quæ ad imitationem pertinent: priusquam descendat in opus. Sed esto semel ista ignaris præparentur, quam obrem reticent in ostentum, & patiuntur iterum atque iterum; certe pœnas non metuunt, quum si tanta flagitia in publicâ deserantur, qui deceptos se fuisse dicant, non modo non plectentur, sed defendentur ab omnibus. Quanquam plerique, si ex hæc sibi causa moriendum sit, libentius mortem oppetant, quæ sub conscientia talis incesfi viuere velint. Amplius fac timeant indicare cur tamen in eo dogmate persistunt ut pleriq; omnes malint miserabiliter torqueri (ut quotidie videris) quæ eius videri se etæ parum fideles? Quum itaq; hæc, etiam si plura vobis concedantur, non concedenda, ex intrepida natura veri, nec vera, nec verosimilia sunt, ergo, &c.

D ¹²¹ Hæc quo magis refutauerim, à vobis fieri ostendam partim in aperto, partim in occulto, per quod forsitan & de nobis credidistis. ¹²² Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam ¹²³ vsque ad proconsulatum Tiberij, qui eosdem sacerdotes in eisdem arboribus templi sui obumbraticibus scelerum vortius crucibus exposuit, teste militia patriæ nostræ, quæ id ipsum munus illi proconsuli functa est. Sed & nunc in occulto

perseuerat hoc sacrum facinus. non soli vos contemnant Christiani, nec vllum scelus perpetuû eradicatur, aut mores suos alicui De^o mutat. Cum proprijs filijs Saturnus non pepercit extraneis utiq; nõ parcendo perseuerabat, quos quidè ipsi parentes sui offerebant, & libentes exponebant, infantibus blandicbatur, ne lacrymantibus immolarentur: & tamen multum homicidio paritidû differt. ¹²⁴ Maior etas apud Gallos Mercurio profecatur. ¹²⁵ Remitto Tauricas fabulas theatris suis. ¹²⁶ Ecce in illa religiosissima vrbe Æneadarû piorû est Iupiter quidâ quæ ludis suis humano proluunt sanguine. sed ¹²⁷ bestiarij, inquit. Hoc, opinor, minus quam hominis. an hoc turpius, quod mali hominis? certe tamen de homicidio funditur. O Iouem Christianum solum, patris filium de crudelitate.

Misera erat flagitiorum calumnia, qua Christiani laborabant, sed longe miserum, ab ijs accusari damnarique qui non minora scelerata & eiusdem generis perpetrarent, qualia de humana hostia & de sanguine haustu: de incestu superius diximus: quæ sane facinora cum multis rationibus Tertullianus collegisset, nullo modo verisimilia esse, memor suorum promissorû, hæc ipsa nunc regent in aduersarios, qui, quæ tantopere damnent in Christianis, ea patre deprehenduntur. Quo maxime loco pater, nõ tantum cum Romanis rem esse Septimio, sed cû omnibus gentibus, quæ idololatræ dicerentur, quæ quidem cum multis sibi deos cõmentata essent, omnes insurgentes, quibus poterant modis. Christianos ut religionis insectatores deturbant, eos facile credentes admittere, quæ à suis fieri quandoque cognouerant. Nã quæ de infanticidio falsa diuulgabant de Christianis, plurimis locis a sua illa superstitione operari sciebant. Ex historia igitur super hæc rec locupietate tria sibi testimonia Tertullianus decerpens, fidè facit, ea, quibus falso damnantur Christiani, eadè à dominatoribus vere & impune tam in aperto tractari, quàm in operto. Primum est quasi patrum, & quod in Africa fieri describit, vbi in loco quodâ i qui eandem religionem colerent, quæ Christianis aduersatur, Saturno faciebant infante. quod ne quis commentitiû suspicet, locum, & tempus, & testes citat oculos: quando scilicet Tiberius eius prouinciæ præcõsul principes talis impietatis crucibus quasi ex voto affixerit in ipsis luci arboribus, qui tantum sceleris suis ramis contexerant. Et ne quis obieciat, hæc pœna idololatræ terribitos in ore impium obliterasse, asseuerat, durare adhuc hæc ita palam tales cerimonias, & perinde nõ commoueri tormentis, atq; Christiani dicuntur. Licet id mirum non adeo videri potest, cum nullû inquam malum iudicis extirpetur: & Saturnus ipse immortalis (ut ipsi volunt) & immutabilis a suis institutis discrepare non possit, quæ multis ante seculis à patre suorum filiorum fuerat auspiciatus. Atque id Africanû sacrû tanto est nequius eo, quod Christianis impuratur, quanto parricidium, id est, cædes proximorum, differt ab homicidio. Christiani si quidem contenti esse dicuntur quocunq; infante, Afri vero admittunt eos, qui à suis tantum parentibus offeruntur. Alterum exemplum à Gallis est, qui non infantes, sed virilem ætatem, non Christo, sed Mercurio iugulant. de quo more Plinius lib. 8. c. 22. & Iuuenal. *Tanquam rhetor dicturus ad aram.* Tertiu vero sumit ex ipsa Roma, quæ diatryricos Æneadarum vrbe vocat, ut pietatem illam pietatè Æneæ authoris eius gentis immerito ab illis vendicari demonstret. nam passim in tragedijs recitant, ut ipse fabulas prætermittit, licet ex voluptate illa theatrali ab eiuusmodi factis præ se ferat gentes non abhorreere: quale est illud ab Euripide decantatû in Tamina Cherso, vbi decreto totius exercitû Græcorû virgo Polyxena ad tumulû Achilles est iugulata, Neoptolemo faciente. non dissimile ab eo quod de Iphianassa in tumulû decantatur. Sed Romanus ritus, quanquã ipso nomine differre à superioribus videatur, re ipsa nõ distat. Nam in ludis ijs, qui Ioui sunt tanta superstitione, ut quæcunq; de causa leuiusculi omnis instaurari soleant, sanguis etiã humanus large effunditur. Damnatos n. iudicio homines bestiis obiciunt, ut miserabiliter lacerantur: qui ex ea re *bestiarij* dicebantur. Quod si dicas, noxios hos esse, & morte nihilominus multari; non heri tamè possit, quum homines non sint, tanto quidè magis à voto sacro arceri, quanto aliis deteriores sunt, & flagitiosiores iudicati.

H Sed quoniam de infanticidio nihil interest, sacro an arbitrio perpetraretur (licet parricidû homicidio intersit) conuertat ad populû. Quod vultis ex his circumstantibus, & in Christianorû sanguine hiãtib; ex ipsis etiã vobis iustissimis & seuerissimis in nos præsidibus, apud cõscientias pulsem, ¹²⁸ qui natos sibi liberos enecet? siquidè & de genere necis differt, utiq; crudelius in aqua spiritû extorquetis, aut frigori & fami & canib; exponitis: ¹²⁹ ferro n. mori atas quoq; maior optauit. Nobis vero homicidio semel interdicto, etiã cõceptû vtero, dũ adhuc sanguis in hominem de libatur, dissoluere non licet. ¹³⁰ Homicidij festinatio est, prohibere na sciri nec refert, natã qui eripiat animam, an nascenti disturbet: homo est & qui est futurus, & fructus omnis iam in semine est.

A publico instituto, quo singuli propter maiorum suorum reuerentiam excusare se aliquo modo poterant, ad priuatum morem transit, quo suæ quoque; domi infanticidium facere, idololatras exponit. Tam enim apud Græcos quam apud Romanos receptum erat ut suo quisque arbitrio, & pro facultatibus aleret aut perderet, quod sibi ex vxore natus erat. unde sepius factum est, ut parentes, ne suo se sanguine polluere viderentur liberos aut in flumen immergendos, aut exponendos mandarent, ubi vel fame, vel iniuria tēpestatis, vel morfu ferarum perirent, nisi prius ab aliquo succiperentur, ut in seruitium vel ad lupanar alerentur; unde tam nefarium erat (ut inquit Lactantius) exponere quam necare. Cum igitur id scelus sit propter factum aliquod committatur, siue ad arbitrium fiat, semper est infanticidium (nisi potius hoc domesticum peiori nota in sine, & homicidium appellari mereatur) licet iam mihi, inquit Tertullianus, ad populum conuerso conscientiam multorum sciscitari, an quod in nos tam feruissime damnet, in se quandoque admiserint. Profecto id ipsum grauius, si circumstantias consideremus, inuenietur, quanto scilicet leuius est in frigida aqua feruidum spiritum animi suffocare, aut frigore fameque confici, quam ferro, quod genus mortis plerique iam adultæ ætatis, ut iniuriæ, exporantur, ex libero sanguinis profuuiio. Sed facile videre est, qui sine huius facinoris accusandi, ex cuiusque præscripto. Gentes enim (ut diximus) aha infantes passim occidere non curant, nobis vero inter principalia præcepta traditur, ut ab omni nos homicidio seruemus impollutos. unde non modo in lucem iam editis hominibus, sed ipsi etiam embryonibus diligenter cauere volumus, non minus criminis in perendo semine, à quo omnis est fructus, credentes admitti, quam in eo quod natum est; neque leuius esse putamus, natales impedire, quam intermittere natum.

De sanguinis pabulo & eiusmodi tragicis ferculis legitur necubi relatum sit (est apud Herodotum, opinor) diffusum brachij sanguinem, ex alterutro degustatum nationes quasdam fœderi comparasse. ¹³² Nescio quid & sub Catilina degustatum est. ¹³³ Aiunt & apud quosdam gentiles Scytharum defunctum quemque à suis cœdi. Longe excurro: ¹³⁴ Hodie isthic Bellonæ sacratus sanguis de femore proficiso in palmulam exceptus suis datur signatis; ¹³⁵ itē illis, qui munere in arena noxiorum iugulorum sanguinē recenrem, de iugulo decurrentem, exceptum, auida siti comitali morbo medentes hauserunt. ¹³⁶ Vbi sunt itē illi qui de arena ferinis oblationis cœnāt? qui de apro, qui de ceruo petunt? Aper ille, quem cruentauit, colluctando dederit. Ceruus ille in gladiatoris sanguine iactauit. Ipsorum Vrsorū aluci appetuntur cruditates adhuc de visceribus humanis. Ruetur proinde ab homine caro pasta de homine.

Hęc qui editis, quantū abestis à cœuiuis Christianorū? Alterum retorquet in aduersarios de secretis facinoribus, quod impudenter & maior verborū apparatu gentes Christianis obijciabant, ut impium, ut ferinū & inauditum: quod scilicet ab infanticidio sanguinem humanum ebiberent, & quasi Thyestes sibi epulas, quales in tragicis ferculis confinguntur, apponerent. Sex potissimum exemplis exponit Tertull. ad idololatras manasse tam ferū morē, atque adhuc apud illos peiueuerare eius rei manifesta indicia. Primum igitur delegat iudices, aliosque eisdē superstitionis, ad historias, ubi legere est, præsertim apud Plinium libro septimo, & in Herodoto de Scytharū fœderibus libro quarto: Qui soliti sint sanguinem mittere de brachijs, quem in feriendo fœdere degustent: quod perinde natura abhorere deberet, ac si in sacrificio operaretur. Cuiusmodi etiam deuotione Catilina, Sal. est autor, coniurationis conscios obstrinxisse. Tertio loco affert Scytharum consuetudinem, non omnium sane, sed quorundā, quibus gentile est defunctos suos comedere, quasi dignissimum sit aliorum locus humanū corpus atque cognatum. Mox ad propiora deuenit, & quæ non in Barbaria fiant, sed in medijs vrbibus, Græcis & Latinis, & quæ ad sacra quoque pertineant: sed quia Bellonæ deæ ea sint, non Christi, permittuntur. Nam quid apud vos eius deæ sacerdotes in sacris faciunt, manifestum est. dissecis enim humeris, utraque manu distinctos gladios exerentes, non alieno cruore, sed suo numen ipsum placare creduntur. Qui etiam in suis initiandis ex aperto femore sanguinem haurientes, eius collegij hominibus lancinatis & stigmaticis propinant. Deinde ex medio amphitheatro profertur exemplum contra eos præsertim, qui stomachantes ex nausea sanguinei potus Christianos impudentes immundisque canes vocitabant, cum in gladiatorio munere & in venationibus, quæ frequentes edebantur, viderent sui generis homines non minus spurca ingratæ; sectari. nā qui comitali morbo laborabant, existimantes haustu humani sanguinis, dum teperet, tam infausto malo mederi, simul quis a fera iugulatus fuisset aut à mirillone, animaduertere ut sanguinem eius acceptum potarent. Multi etiam ut palato inferrent, de ijs ipsi feris epulas sibi comparabant, quæ se humano sanguine infecerant, quasi iucundiores ex eo fierent. Quin & vrsorum aluci humana carne referti exerebantur in gancā, ut sapidiores delicatioresque. quocirca ueniebat ut helleones eiusmodi car-

nem eructarent animantis, quæ hominem deuorasset. Quæ omnia si suo quisque animo, reuoluat, multo improbiora faciunt, quam quæ Christianis imputantur.

¹³⁷ Minus autem & illi faciunt qui libidine fera humanis membris inhiant, quia viuos vorant? minus humano sanguine ad spurcitiam consecrantur, quia futurum sanguinem lambunt? non edunt infantes plane, sed magis puberes.

Gravis hæc est ironia, & cuius pudere gentes maxime deberet, quæ tetras sanguinea que dapes Christianis obieciunt: Vtrumque enim in se detestabile scelus hoc irumationis, quod Tertull. memorat, continet, impietate scilicet fœditatemque; exhorrendam. nā & viuos homines appetunt atque vorant, multoque magis hoc sibi spurcitia per humanū sanguinē consecrat, quia non sanguinē, sed quod fœdus est, & futurum sanguinem lambunt, neque infantibus sed puberibus inhiant: quo flagitio quantum gentes omnes, Lesbij in primis, Græcique omnes, & Romani laborant, testes sunt cuiusque ætatis illorum scriptores.

Erubescat error vester Christianis, ¹³⁸ qui nē animalium quidem sanguinem in epulis esculentis habemus, qui propterea quoque suffocatis & morticinis abstineamus, ne quo modo sanguine contaminemur, vel intra viscera sepulto. Denique inter tentamenta Christianorum botulos etiam cruore distentos admouetis, certissimi scilicet, illicitum esse penes illos, per quod exorbitare eos vultis. Porro quale est, ut quos sanguinem pecoris horre confiditū, humano inhiare credatis? nisi forte suauiore eum experti.

Argumentum à minori, quod ex more eius temporis Christianorum sumitur (quem Iudæi etiam nunc seruant.) Cum nullis vescerentur animalibus nisi iugulatis, ita ut morticinis carnis abstinere, eorum scilicet animalium, quæ nulla externa vi per se expirarent, aut ex suffocatione perirent: utrobique enim sanguis exhalare effundique non potest. Cum itaque caveant Christiani, ne quo modo sanguinem pecudum esculentum habeant, quanto magis humanum putandum est abhorere? nonne id error vester ita iam ruius existit, ut cum Christianorum pudere debuerit? Cum præsertim vos ipsos habeam eius abstinentiæ testes, qui talis rei consilij soletis botulos Christianis apponere prætentantes patientiam suorum præceptorum.

Quem quidem & ipsum proinde examinatore Christianorum adhiberi ¹³⁹ ut foculum, ut acerram, oportebat. proinde enim probarentur sanguinem humanum appetendo, quemadmodum sacrificium respicendo: alioquin negandi si non gustassent, quemadmodum si immolassent, & vti que non deesset vobis in auditione custodiatum & damnatione sanguis humanus.

Irrisoria admonitio, ex qua latenter elicitur id, quod de sanguinis potu gentes contra Christianos effutiebant, iudices Romanos non credere. nam quum accusationis nullam non occasionem exquirent, ut innocentes homines, iure damnare viderentur, omnino hanc sanguinis non præmitterent. Ex qua duo sibi commoda procederent, & facilius Christianorum deprehensionem, quocumque custodie, id est, è carcere producti examinarentur, & damnationem magis legitimam concinnarent, cum sanguinis quoque etiam interueniret. Nam si, inquit, cum periculum facit Christianus aliquis sit necesse, inter foculum & acerram sanguis humanus à vobis proponeretur, illum facile qui Christianus est tanquam rem sacram & conuenientem sibi appeteret, at thura in sacrificium auerteret, atque ita duobus indicis ex affectibus contrariis contrariæ etiam mentes probarentur, cognoscerenturque & eorum qui in Christianorum censu adnumerandi, & qui forent ab ea familia abnegandi reiciendique.

¹⁴⁰ Proinde incesti qui magis, quam quos ipse Iupiter docuit? ¹⁴¹ Persas cum suis matribus misceri Ctesias refert: sed & Macedones suspecti, quia quum primum ¹⁴² Oedipum tragœdiam audissent, ridentes incesti dolorem, ¹⁴³ εἰς τὴν μητέρα.

Eclipsis cum pronunciatione & supercilio adiuvanda. Idcirco sequitur ut incesti dicamur. Iuuenalis. Minime corruptor, & idē incestus. Et de secretis criminibus tertium residui in accusatores, multo quidem facilius quam cætera nam verisimile est gentes mutuo se magis polluere incesto quā Christianis, cuius rei maximum deorum authorem habeant. Testes enim sibi metipsi sunt & scripto & ritu, Iouem vxorem habere Iunonem suam sororem. Cicero in Clodium: Sed videne tu debeas Iouem dicere, quod tu ite eandem vxorem & sororē appellare possis. Ctesias etiam Cnidius qui Persica vndecim voluminibus complexus est, narrat eius gentis homines cum matribus ipsis concumbere. Sed hi Barbari, idololatras tamen. Quid Macedones? nonne suo diderit admittere facinus probareque; videntur? Cū enim dolere Oedipū propter incestum riderent illarum Iocasta matris in Sophoclis tragœdia εἰς τὴν μητέρα dixerunt, εἰς τὴν μητέρα, id est, in matrem euomebat excrebatque, quid est cur tantum se conficiat?

A Iam nunc recogitate, quantum liceat erroribus ad in-
cesta miscenda ¹⁴⁴ suppeditate materias passiuitate lux-
uriæ. In ¹⁴⁵ primis filios exponitis suscipiendos ab ali-
qua prætereunte misericordie extraneæ vel adoptandos
melioribus parentibus emancipatis. Alienati generis
neceffe est quandoq; memoriâ dissipari, & simul error
inpegerit, exinde iam tradux proficiet incesti, serpente
genere cum scelere. Tunc deinde quocunq; in loco do-
mi, peregre, trans freta, comes est libido: cuius ¹⁴⁶ vbiq;
saltus facile possunt alicubi ignaris filios pangere vel ex
aliqua feminis portione, vti alpersum genus per cõmer-
cia humana cõcurrat in memorias suas, neq; eas cõtus
incesti sanguinis agnoscat. Nos ab isto euentu diligenti-
sima & fidelissima castitas sepsit, quantumq; ab stupris
& ab omni post matrimoniũ excessu, tantũ & ab incesti
casu tuti sumus. ¹⁴⁷ Quidam multo securiores totã vim
huius erroris virgine continentia depellũt, senes, pueri.

B Duo super eadem re commemorat, quibus fateri necesse est
gentes omnes multiplici incestu pollui & implicari. Primum est
alienatio filiorum: alterum, quod latius patet, communis in tem-
perantia. Nam liberi duobus modis ab alienati, per expositionem,
cum (vt superius dictũ est) in solitudine infantem aut noctũ ex-
ponerentur in triuiis, & ab aliqua prætereunte susciperentur, qui
succedente tempore adulti facile cum patre misceri aut fratribus
cognatisq; nubere poterant. Item quum per adoptionem in aliam
familiam emancipati, & patria pœstate liberi transibant, cum
quibus paulo post tranquam cum extraneis agebatur. Facile enim
memoria generis dissipatur & euanescit: quo errore semel im-
pacto proueniunt inde traduces propagationesq; perpetui incesti,
& genus cum scelere longius serpit: possunt itaq; errores hi ma-
ximam suppeditare sylvam ad miscenda incesta, præsertim inui-
tante vbiq; luxuria huius seculi, qui libidinis est fomentum: sed
multo magis quæ sequitur incontinentia. Cum enim gentes om-
nes voluptate plerumq; bonum metitentur, & veluti pecora quã
maxime possent, in re venerea occupabantur, nullus erat illis vir-
ginitatis odor, nullum castitatis præcium, nulla coniugii fides, aut
ratio fornicationis; vbiq; semper, dum licebat, semen, in quod-
cunque incitarentur, profundebant, ita vt quandoq; eas facile in-
irent, quæ à suis patribus compressæ aut genitæ fuerant, aut libe-
ro procrearent, qui, vt commercio hominum sit, sequenti tem-
pore pro vxore vel nuru, vel pellice haberentur. Nam qui fieri po-
terat, vt in tam vacuo saltu spaciosoque campo libidinis homines
non occurrerent iis, qui si non ex omni, aliqua tamen ex parte,
suo de semine essent. Christianis vero cum præscriptum sit in cas-
titate cõlibatus viuere, aut coniugii metas non transcendere, in
eiusmodi erroris euentum non ostendunt. atque vt in prima iu-
uentute cauent à stupris, ita post contractas nuptias ne quo mo-
do fidem eius sacramenti excedant. plerique etiam omnis ætatis
perpetuæ se virginitati propter Christum deuouent. vnde est, vt
nec in fortuitum incestum neque in voluntarium incurrant.

C Hæc in vobis esse si consideratis, proinde in Chri-
stianis non esse perspiceretis: ¹⁴⁸ Idem oculi renunci-
assent vtrumque. sed cæcitatibus duæ species facile con-
currunt, vt qui non vident quæ sunt, videre videantur
quæ non sunt. ¹⁴⁹ Sic per omnia ostendam.

Rationem Tertullianus quasi corollarium de secretis calum-
nijs adiungit, quam obrem gentes tam nequiter sentiant de Chri-
stianis. Fit hoc, inquit, ex cæcitate ignorantiaque sui ipsius. Qui
enim se ignorat, facile cæcietur in alijs: quod certe quam fugiẽ-
dum sit, & quam multa emergant incommoda ex eare, aut eum
illud præceptum monere videtur, *gnôti os auerit*. Quum itaque in
semetipsis gentes, quæ superius scelera dicta sunt, non agnosce-
rent, in alijs sibi contrariis inesse putabant contra eueniret, si se-
ipsos cognoscerent. Nam alterum ex contrariis ex altero statim
deprehenditur, atque idem refert arguitque vtrumque, idque eo
facilius persuaderi poterit, si cæcitatibus duæ species. altera corporis
quæ non videt ea quæ sunt, altera mentis quæ videre sibi videat
quæ non sunt, quam se facile sequantur, considerabitur.

D ¹⁵⁰ Nunc de manifestioribus dicam. Deos, inquitis,
non colitis, & pro imperatoribus sacrificia non impen-
ditis. Sequitur vt eadem ratio ne pro alijs non sacrificem-
us, quia nec pro nobis ipsis, semel deos non colendo
Itaque sacrilegij & maiestatis rei conuenimur. Summa
hæc causa, imo tota est. & vtique digna cognosci, si non
præsumptio aut iniquitas iudicet, altera quæ ¹⁵¹ despe-
rat, altera quæ recusat veritatem.

Auditorum animos breuiter reficit, quum ad alia dicat se trãs-
siturum, feriemque & structuram totius orationis componat in
animis iudicum. Primum enim contra eorum pugnavit, quo pos-
simum homines reuocantur à iustitia, vt admitteretur, deinde
contra leges vt audiretur, tertio loco contra etimina vt absolue-
retur. Quæcum partim arcana iactarentur, partim manifesta, pri-
us de secretis confixit, tanquam de ijs quæ apud aduersarios fir-
missima essent, ex suspitione, quæ in animis hominum ex incerto

rumore insederat. Restabant manifesta, quorum præcipua erant
crimen læsæ religionis & maiestatis. Quum enim Christiani se-
mel decreuissent & quasi plebiscito sanxissent, deos omnino præ-
ter vnum verum & viuum non esse colendos, à sacris aliarum gẽ-
tium maxime abhorrebant, vnde sacrilegi & torius religionis cõ-
temptores audiebant. Quumque moris esset quotannis ad minus
quarto Nonas Ianuarias, vt pro salute Imperatoris publice vota
susceperet ante aras deorum supplex populus. Romanus, cuncta-
que Italia, simul & omnes prouinciæ, nullibi vnquam interesse
Christiani sacris eiusmodi volebant. Quapropter Cæsaris hostes
& rei maiestatis conueniebantur atq; hic quasi principalis status
est causa, & vbi summa totius accusationis versatur, merito itaq;
examinari cognosciq; diligenti⁹ debet, vt, quid in vtranq; partẽ
asseratur, appareat. Fucrit hoc facile, præsumptio, inquit, aut ini-
quitas iudicũ non impediatur: ægre n. ex animis hominũ quæ præ-
supra fuerit opinio cõuellitur, ita vt aliter de aliquo credere possit,
quam sua velur informatione corripuerit, nõ despeçat, inquit
Tertullianus, animi vestri iudices de sua præsumptione, quin in
hac re possint pro Christianis stare rones: & omnis iniquitas interi-
m excludatur, quæ veritate reculare solet. Nã si liberi eiusmodi
affectibus, quasi nouo consilio aditis: admittetis proculdubio qua
dicetur à nobis. Vnde hoc sit & quã ei⁹ rei nostra scẽtia vera piãq;
facile intelligetis. quãquã illud inuidiose dictũ est: *q; Imperatoris
sacrificia nõ impediunt*. Nã q; nobis vnuersale est, in eã partẽ
reuocare vultis, quæ sua vi nos opprimat. veri⁹ diceretis, *pro nullis*,
quibus verbis mitigatur iam ambitiosum illud crimẽ maiestatis.

Deos vestros colere desinimus, ex quo illos non esse
cognoscimus. Hoc igitur exigere debetis, vti pbemus,
non esse illos deos, & idcirco non colèdos, quia tũc de-
mũ coli debuissent, si dij fuissent. Tũc & Christiani puni-
edi, si quos non colerent. quia putarent non esse, cõ-
staret, illos deos esse. Sed nobis, inquitis, dij sũt. Appel-
lamus & prouocamus à vobis ad conscientia vestra, illa
nos iudicet. illa nos damnet, si poterit negare, ocs istos
deos vestros homines fuisse. Sed & ipsa inficias si ierit,
de suis antiquitatũ instrumẽtis reuocetur, de quib. eos
didicit testimonium perhibentis ad hodiernum, & ¹⁵²
ciuitatibus in quib. nati sunt, & regionibus in quib. ali-
qui operati vestigia reliquerunt, in quib. èt sepulti de-
monstrantur. Ne ego per singulos decurram, tot ac rã-
tos, nouos, ¹⁵³ veteres, Barbaros, Græcos, Romanos,
peregrinos, captiuos, adoptiuos, proprios, cõmunes,
masculos, fæminas, rusticos, vrbanos, nauticos, militares,
ociofos (ociofos est etiam titulos persequi) vt colligã in cõ-
pendiũ, & hoc non quo cognoscatis, sed recognoscatis:
certe n. oblitos agitis. Ante Saturnũ Deus penes vos ne-
mo est, ab illo census totius vel potioris vel notioris di-
uinitatis. Itaq; q; de origine constiterit, id de posteritate
conueniet. Saturnum itaq; quantum litteræ docent, neq;
¹⁵⁴ Diodorus Græcus, aut ¹⁵⁵ Thallus, neq; ¹⁵⁶ Calsius
Seuerus aut ¹⁵⁷ Cornelius Nepos, neq; vllus cõmentator
eiuscemodi antiquitatũ aliud q; hominem promul-
gauerunt. Si quæras rerum argumenta, nusquam inue-
nio fideliora, quam apud ipsam Italiã, in qua Saturnus
post multas expeditiones, ¹⁵⁸ postq; Attica hospitia cõ-
sedit, ¹⁵⁹ excepit à Iano, vel Iane, vt Salij volunt. ¹⁶⁰
Mons quem incoluerat. Saturnius dictus, ciuitas quam
depalauerat, Saturnia vsq; nunc est. Tota deniq; Italia,
post Oenotriã, Saturnia cognominabatur. Ab ipso pri-
mũ tabulæ, & imagine signatus numus, & inde arario
præsider. ¹⁶¹ Tamen si homo Saturnus, vtique ex homine,
& quia ab homine, non vtique de cœlo & terra.

H Lõgiõr hæc est purgatio sacrilegij & læsæ deorũ maiestatis. ex-
tẽditur n. vsq; ad illud, *Vetũ est igitur vñq; ad scõdũ ritulũ læsã au-
gustioris maiestatis*. &c. In hoc n. & gentium ritus superstitiosus, &
Christianorũ vera religio recedat necesse est, vt ex cõparatione
oppositorũ veritas magis eluceat. Primũ igitur, inquit, nõ recte
sentitis de Christianis, neq; vere pronũciatis, eũ deos nõ colere il-
los dicitis. dicendũ erat, Christianos non colere, quos deos nõ esse
sciunt, colere vero, quẽ Deũ esse pro cõperto habet. Quare autẽ
vestra gentiũq; numina dii neq; sunt, neq; haberi debeat, multis rõ-
nib. patet. Nam si De⁹ est mēs perfectę rõnis, actusve pur⁹, qui or-
tũ obitq; nesciat, neq; humana specie cõscribatur, nemini du-
biũ est, quin Saturn⁹, Iupiter, Hercules, Bacch⁹, Iuno, omnesq; eu-
iusdẽ cõtus apud vos (quorũ tant⁹ est numerus, vt si quis tã sym-
bola, titulosq; colligere velit, ociofo nĩmiũ sit oportet) dii procul-
dubio nõ sunt, ne apud conscientiam quidẽ vestra, quando eũ ill s
quasi eũ imaginib. agitis irruerent: quod si tamẽ negatis, ecce
adsũt antiquitatis monumẽta quæ ita esse perhibent, plurimãq;
adhuc ei⁹ vestigia restant in plurib. locis. Nam si theologi vestri
legantur, Orpheus, Hesiodus, Euhemerus, Ennius, Cicero (tiam),
aut fabulosam originem deorum, aut humanam cognoscetis.

In Creta crepundia adhuc Iouis sepulchrumque ostenditur. In dicto enim eius insula promontorio natus, in antro Ides enutritus est à Corybantibus Pyrrhicam saltantibus: ita, ut Castoris, & Pollucis in Lacedaemone. necnon palma Deli ab Apollinis ætate conspicitur: quæ quia per se notissima sunt, non est cur singularem de omnibus disputem, satis est si, qui princeps & author deorū habetur, ostendam vobis quidem non earum rerum ignorantis, sed qui obliuitorum personam agitis, dissimulatisque talem notiorē mortalem fuisse, & ex homine. Nam si genus de specie prædicatur, quæcunq; de genere dicentur, in speciem quoque concurrunt, & totum eius agmen à mortali exordio ductum, mortale erit, simile sui primordii. Is vero Saturnus esse dicitur, namque ante ipsum nulla est notior diuinitas, & si nota est, nulla tamen prior augustinior; à vobis habetur. ab eo enim Iupiter, Iuno, Neptunus, Plutoque; exortī, &c. Quod igitur Saturnus homo fuerit. duobus maxime argumentis perspicuum est. Primum autoritate non poetarum, sed historiographorum iam apud Græcos quam apud Latinos celebratissimum, qui traditiones monumentaque antiquitatum referunt, Saturnum ex Cælo homine, Cælum ex Ophiōne natū scripserunt, & in terris omnia mortalitatis obitisse munia. Deinde ex multis locorum vestigiis, præcipue vero in Italia. siue enim à filio ex Creta fugatum, siue per expeditionem confed. sic in Latio ferunt ex Attica regione, à cuius rei memoria Saturnius mons quem incoluit, dictus est, & vrbs quam condidit, ex cepus à Iano, Saturnia dicta, & Latium denique totum, quia ibi latuerit. Qui etiam quod primus numum imagine signauit, ætarium Romanū in templo eius condiderunt, ut longius à Macrobio recensetur historia, & de aliis omnibus diis à Lactantio. Nec mirum à Saliis Ianum vocari Ianem: nam prisca illi vocabula in suis carminibus retinebant, iam pridem exoleta: nam & *oracula dolose*, pro *oscula dolore*, *Mamuriam* veterem, pro *memoriam*, & *manos* pro *bonos*, & alia cantabant.

Sed cuius parentes ignoti erant, facile fuit eorum filium dici, quorum & omnes possumus videri. Quis enim non Cælum & Terram matrem & patrem venerationis & honoris gratia appeller, vel ex cōsuetudine humana, ¹⁶² qua ignoti, vel ex inopinato apparentes, de cælo superuenisse dicuntur? Proinde Saturnum repentino aduentu vbiq; cælitem contigit dici. Nam & Terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum est. Taceo quod ita rudes adhuc homines agebant, ut cuiuslibet noui viri aspectu quasi diuino commouerentur. Quum hodie iam politī, quos ante paucos dies lectu publico mortuos sint confessi, in deos consecrant. Satis iam de Saturno, licet paucis etiam Iouem ostendimus tam hominem quam eius homine, & deinceps totum generis examen tam mortale quam seminis sui par.

Confutat vulgarem famam, qua receptum iam dudum fuerat: Saturnum Cæli fuisse & Opis, id est, Terræ filium. At hoc de omnibus, inquit, dici solet, præsertim quorum causa propinqua sit ignota. Cælum namque & Terram communes sunt quodammodo omnium parentes, & solem dicimus, & hominem, generare hominem. Item quorum natalia sunt obscura, Terræ filios fratresq; Gigantum dicimus, aut de cælo cecidisse. quod æquiuoce dictū, rudes præsertim homines in ætherei Cæli Terræque puerperium transtulerunt. Et pro Deo habitus est Saturnus, nec mirum si qua potentia aut sapientia cæteris præstiterit, cum hodie quando homines politiores sunt & elegantiori ingenio, suos Cæsares, quorum funera celebrarunt, in numerum deorū relatos haberi volūt.

¹⁶³ Et quoniam sicut illos homines fuisse non audeatis negare, ita post mortem deos factos instituitis asseuerare, causas quæ hoc exegerint retrahemus. In primis quidē necesse est concedatis esse aliquē sublimiorē Deum, & ¹⁶⁴ mancipem quandam diuinitatis, qui ex hominibus deos fecerit. nam neque sibi illi potuissent sumere diuinitatem, quam nō habebant, nec alius præstare eam non habentibus, nisi qui proprie possidebat. Cæterum si nemo esset qui deos faceret, frustra præsumitis deos factos, auferendo factorem. Certe quidem si ipsi se facere potuissent, nunquam homines fuissent, possidentes scilicet melioris conditionis potestatem. Igitur si est qui faciat deos, reuertor ad causas examinandas faciendorum ex hominibus deorum, nec vllas inuenio, nisi si ministeria & auxilia officiis diuinis desiderauit ille magnus Deus. Primo indignum est, ut alicuius opera indigeret, & quidem mortui, quum dignius ab initio Deum aliquem fecisset, qui mortuierat operam desideraturus. Sed nec operæ locum video. ¹⁶⁵ Totum enim hoc mundi corpus siue in natū & in infectū secundū Pythagoram, siue natum & factū secundū Platonē, semel vii que in hac constructione dispositū, & instructū, & ordinatū cum omni rationis gubernaculo inuentum

est. Imperfectū non potuit esse quod perfecit omnia. Nihil Saturnum & Saturniam gentem expectabat. Vani erūt homines, nisi certi sint, à primordio & pluuia de cælo ruisse, & sidera radiafle, & lumina floruisse, & conitrua mugisse ¹⁶⁶ & ipsum Iouē, quæ in manu eius imponitis, fulmina timuisse. ¹⁶⁷ Itē omnem frugē ante Libeū & Cererem & Mineruā, imo ante illum aliquē principē hominē de terra exhibuisse, quia nihil cōtinendo & sustinendo homini prospectū post hominē potuit inferri. Deniq; inuenisse dicuntur necessaria ista vitæ, nō instituisse: quod autem inuenitur, fuit: & quod fuit, nō eius deputabitur qui inuenit, sed eius qui inlucit. Erat enim ante, quā inueniretur. Cæterū si propterea Liber deus, quod vitem demonstrat, ¹⁶⁸ male cum Lucullo actū est, qui primus cerasa ex Ponto Italia promulgauit, quod non est propterea consecratus, ut nouē frugis autor, quia inuentor & ostensor. Quamobrē si ab initio & instructa & certis exercendorum officiorū rationibus dispensata vniuersitas constitit, vacat ex hac parte causa allegandæ humanitatis in diuinitatem: quia ¹⁶⁹ quas illis imitationes & potestates distribuitis, tā fuerūt ab initio, quā & fuissent etiam si deos istos non creassetis. Sed conuertimini ad causam aliam, respondentes, collationem diuinitatis meritōrum remunerandorū fuisse rationē. ¹⁷⁰ Et hinc concedetis, opinor, illū Deū deificum iustitia præcellere, qui nec temere, nec indigne, nec prodige tantū præmium dispensat. Volo igitur merita recensere, an eiusmodi sint ut illos in cælū exulerint, & nō potius in imū tartarū miserint, quæ carcerē pœnarū infernaū, cū vultis, affirmatis. Illuc enim abstrahi solēt impii, ¹⁷¹ qui in parentes & in sorores incesti, & maritarū adulteri, & virginum raptores, & puerorum contaminatores, & qui lauiunt, & ¹⁷² qui occidunt, & qui furantur, & qui decipiunt, & quicunq; similes sunt alicuius Dei vestri. Quæ neminē integrū à crimine, aut vitio probare poteritis, nisi hominē negaueritis. At quā in illos homines fuisse non possitis negare, etiā ista notā accedūt, quæ nec deos postea factos credi permittūt. Si enim talibus vos puniendis præsidetis, si cōmerciū, colloquiū, conuictū malorū, & turpiū probi quiq; respuitis, horū autē pares deus ille maiestatis suæ consortio asciiuit, quod ergo damnatis, quorū collegas adoratis? Suggillatio est in cælo vestra iustitia. Deos facitis criminosisimos quosq; ut placeatis diis vestris, illorū est honor cōsecratio cōqualiū. Sed ut omitram huius indignitatis tractatū, probi, & integri, & boni fuerint. ¹⁷³ Quot tamen potiores viros apud inferos reliquistis: aliquem de sapientia Socratem, de iustitia Aristidem, de militia The-mistoclem, de sublimitate Alexandrū, de felicitate Polycratem, de eloquentia Demosthenem. Quis ex illis diis vestris grauior & sapientior Catone? Iustior & militior Scipione? Quis sublimior Pompeio? felicior Sylla? copiosior Crasso? eloquētor Tullio? Quāto dignius istos deos ille assumēdos expectasset, præsciis utiq; potiorū. Properauit, opinor, & cælū semel clausit, & nunc utique melioribus apud inferos multatibus erubescit.

Quæ hæcenus de diis dicta sunt à Septimio, ex abudantia quodammodo rei affluxere potius, quā contra sententiā aduersariorū steterint. Gentes enim suos ipsæ deos, dum agerent in terris, homines putauerunt, colebant autem, quia post mortem deos esse factos autumabant. Id igitur ipsum quam ridiculum sit, aperitissime nunc exponit, examinando causas, quam obrem apothecofin mereri potuerint. Nam si, inquit, dii facti sunt, consecratorum certe intelligere necesse est, per quem illi fieri potuerint, tantæ autoritatis, ut manceps sit verusque dominus diuinitatis, quando eius vsum aliis præstet. Præterea neque temere aut imprudenter quicquam fecisse verisimile est, sed ex certa ratione atque causa. Allegasse igitur in consortium immortalitatis eiuſmodi homines duabus potissimum de causis videtur, aut quia alicuius opera indigeret, aut quia talem sua illorum merita mercedem exposcebant. Vtrumque dilemma si parum diligentius consideretur, non modo non probabile, sed ne verisimile est. Quid enim tunc deesse potuit tanto deo, aut quid à mortuo sperari? Viui potius erāt accersendi laborū socii: quāquā nō video quid illi faciendū restaret, nisi obitū taliū viroſū, quod prætermisū aut infectū fuisset, nā cū ipsi viuere sub hoc cælo tot annos potuerint, ita ut regna sic dicantur, nimirū quod hominis conseruationē propagationeq; continet, antea prospectum fuerat, nec tantæ huius obis machinæ aliquid abesse poterat, licet in vsum quædā nō venissent, quæ ab his

A deinde reperta aut inuenta in secretis natura, auctoritatem quasi illa condidissent, sibi falsam vendicauerunt. Quantum vero ad merita pertinet, si modo Deus ille summus iustus est atque prudens, talia dico fuisse, quae tantum abfuerunt, ut caelo digna viderentur, ut vel in imum tartarum detrudi meruerint: nam & vos in sententia quoque aliorum venistis, quod ad inferos id detrudantur, qui patrarunt ea, quae ab aliquo vestrorum deorum, à Ioue (verbi causa) commissa fuisse conceditis. Quod si integrum à crimine illum fuisse dicitis id fieri non potest, ut aliquis homo ea virtute praecellar, qua Deus haberi possit: si vero exuisse hominem Iouem obicitis, argumenta indiciaque iam dudum exposita demonstrant, Deum fieri non potuisse, ergo ut homo etiam num: id quod à minori probatur, nam si vos, inquit, iudices scelestos iure punitis, consortiumque vitiosorum respicitis, quanto magis Deus ille, qui iustitia est & ipsa virtus? At qui ista vos iustitia caelum suggillatis viruperatistis, cum, quos vestra iura damnant, Deum probasse credatis. E contrario vobis iudicandum fuerat, ut diis vestris à simili placeretis. Criminosissimi quique non damnandi erant, sed colendi, maximus illis ita honor haberetur, gratissimaque foret aequalium consecratio. Sed videte, quam secure in hac re vobiscum ago. Concedo, probos fuisse & bonos, neque ideo tamen esse deos putandum, alioqui multa essent absurda ridiculaque concedenda.

B Nam si tantum numen ex vitæ probitate, vel ex magnitudine fortunæ, vel ex rebus gestis, vel ex opibus comparatur, vel à scientia, multos vobis adducam in his omnibus praestantiores, qui indigne praeteriti nec dii sunt, nec habentur: qualis Socrates, Aristides, Cato, &c. an credendum, summum illum Deum aut ratione personarum habere, aut imprudenter eligere, aut occlusisse semel caelum, ut potiores apud inferos quam apud se censerentur.

XII. 147 Cessò iam de istis, ut qui sciam me ex ipsa veritate demonstraturum quid non sint, quum ostendero quid sint. Quantum igitur de diis vestris, nomina solum modo video quorundam veterum mortuorum, & fabulas audio, & sacra de fabulis recognosco. Quantum autem de simulacris ipsis, nihil aliud deprehendo, quam materias 175 (sorores esse vasculorum instrumentorumque communium, vel ex iisdem vasculis & instrumentis, 176 quasi fatum consecratione mutantes, licentia artis transfigurante, & quidem contumeliosissime, & in ipso opere sacrilege, ut reuera nobis maxime, qui propter deos ipsos plectimur, solatium poenarum esse possit, quod eadem & ipsi patiuntur ut fiant.

C Sed hæc, inquit, missa facio, faciliorem viam ingrediens, & breuiorem rationem, ut ostendam, Saturnum, Iouem, alios gentium demones non esse deos. Locus ab affirmatione, unde negatio vera infertur. Nam si hoc ego lignum esse demonstro, patebit sane non esse ferrum, neque lapidem, neque aliud praeter se quicquam, cum quod esse speciei vnus propria, ad aliam transferri non possit: sic de diis vestris, si quid sint, exponam, per se patebit quid non sint. Sunt autem mera nomina quorundam priscorum mortuorum, & maiori ex parte fabellar, quae sibi sacrorum ritus concinauerunt nam si ij quos sibi gentes pro diis colunt, vnde exorti sunt, & vbi vixere, quo loco sepulti, ex historiis monumentisque didicimus, quid illi iam sunt, nisi mortuorum nomina? Præterea si Rheam (sive Opem illam dicas) occultare filios video Cerybæ tum tinnitu, ne à Saturno deuorentur, si alios de ouo natos, hunc de genitalibus scētis, illum in femore patris coaluisse, Virbium de Hippolyto, Tyoniam de Dionysio reformatum, atque alia id genus infinita, nonne sunt hæc anicularum fabellar? Ad hæc si huic noctu magis quam interdum sacra operantur, si his instrumentis magis quam illis, hæc pecude potius quam alia, si denique sua cuiusque Dei sacrificia, si ceremoniarum rationem exquiras, nonne tibi fabulosa ridiculaque videantur? Cum itaque tales ipsi sint, dii profecto esse non possunt. Deus enim æternus est, omnium genitor, ipse non genitus, opifex & causa mundi, principio antiquior, sine diuturnior. Quod si mihi in statuis simulachris, quibus supplicatis, diuinitatem assumere Deo vultis, quasi faciant illa numen, in hac ego parte nihil deprehendere aut cōicere possum quam materias esse, nihil ab his dissimiles, quibus vasa vtenfiliaque constantur cælanurve, nisi contra idola non ex massa metallorum, sed ex vasisper artem transformantur in talem effigiem, sed tantundem. Neque enim per se hæc materia, neque per artem assequi potest, quod Deo proximum existimari possit. Totum enim hæc artificium deorum est contumeliosum & impium. Quo loco maxime Tertullianus deridet superstitionem gentium, quae in simulachris nescio quid numinis inesse volebant. ad ea enim Christiani trahebantur, ut in illa tanquam in verum Deum suspicientes thura incenderent. Neque mirum videri debet si in hac re longior videatur esse Tertullianus, quæ per se nimium manifesta est. Nam & Seneca in libro De superstitione, Pudebit, inquit, publicata dementia, alius horas Ioui nunciat, alius licitor est, alius victor. Sunt qui Iunoni & Minerue capillos disponant longe à templo, non tantum à simulachro stantes, digitos mouent ornantium modo: sunt qui speculum teneant, sunt qui ad vadimonia sua deos aduocent, sunt libellos qui offerant, & illos causam suam doceant.

D 177 Crucib. & stipitib. imponitis Christianos, quod simulachrum non prius argilla deformat cruci & stipiti

superstructa: in patibulo primum corpus Dei vestri 178 dedicatur. Ungulis deraditis latera Christianorum, at in deos vestros per omnia membra validius incumbunt 179 ascia & runcina, & scobina. Ceruices ponimus ante plumbum & glutinum & 180 gomphos: sine capite sunt dii vestri. 181 Ad bestias impellimur, certe quas Libero, & Cybele, & Cereri applicatis ignib. vimur: hoc & illi à prima quidem massa. In metalla damnamur: inde 182 censentur dii vestri. In insulas relegamur: solet & in insulis aliquis deus vester aut nasci, aut mori. Si per hæc constat diuinitas aliqua, ergo qui puniuntur, consecrantur: & numina erunt dicenda supplicia. Sed plane non sentiant habere iniurias & contumelias suæ fabricationis dii vestri, sicut nec obsequia.

Quum itaque nihil dii sint magis quam animæ ceterorum hominum, & simulachra colantur pro nominibus, restat, ut ex officio diuinitatem concipere credantur. Fabricam igitur hæc idolorum ita describit, ut non tantum ab hominibus fieri demonstrat, sed iis est rationibus, & instrumentis, quibus in puniendis scelestis, quales Christianos putabant, in carnificina videntur, tantum abest ut ex eorum structura religio emergat, aut cælestis potestas inspiretur. Ex quo non parum solatii Christiani capiunt, si quibus ipsi tormentis diuexantur, eadem in fabricandis diis, quorum gratia cruciatur, insigne videantur. nam si crucib. stipitibusque insiguntur, ab eiusmodi quoque plastis suspenditur argillam, ex qua simulachrum aliquis Dei confirmat. quod si faber lignum faciat, validioribus armis dedolatur, quam sint ungula illæ ferreæ, quibus latera Christianorum lancinantur. neque ab hac re est, si capite nos truncatis, nā plumbo, aut glutino, gomphis, id est, maioribus, clauis capita deorum compaginatis, alioqui sine capite sunt, & bestia, quib. insperante populo exponimur, non abhorrent a vestris diis: nam Bacchus ille vester curru inuehitur à tigris tracto, Cybele leones iungit, Ceres cum Triptolemo alatos serpentes: ignes etiam in confusione sicuti nos dii vestri experiuntur, & a metallis ad quæ fodienda sæpe damnantur, originem trahunt. si vero relegamur in insulas & in Delo Latona sit puerpera, & in Creta Iupiter est sepultus.

O impiæ voces, ô sacrilega conuicia, infrendite, inspumate, iidem estis 183 qui Senecam aliquem pluribus & maioribus de vestra superstitione perorantem reprehenditis. 184 Igitur si statuas & imagines frigidæ mortuorum suorum simillimas non adoramus, 185 quas milui & mures & araneæ intelligunt, nonne laudè magis quam poenam merebatur repudium agniti erroris? Possimus enim videri lædere eos, quos certi fumus omnino non esse: Quod non est, nihil ab vilo patitur, quia non est.

Sunt hæc gentium vociferationes, quibus insultant Christiani asseuerantibus deos esse nullos. Ad hæc Tertullianus, Ut lubet exclamate, & iactemini. Neque enim nouum hoc est, cum etiam Seneca in qui de vestra superstitione librum composuerit, damnare ausi estis, contra manifesta indicia: nam vel auiculæ & araneæ, dum libere insidunt in iis, manifeste sentiunt, sentire nihil tales imagines.

XIII. [186 Sed nobis Dei sunt, inquitis. Et quomodo vos econtrario impiis, & sacrilegi, & irreligiosi erga deos vestros deprehendimini: qui quos presumitis esse, negligitis: quos timetis, destruitis, quos etiam vindicatis, illuditis. Recognoscite si mentiar. Primo quia cum alii alios colitis, utique quos non colitis, offenditis: prælatio alterius sine contumelia alterius non potest procedere, quia 187 nec electio sine reprobatione. Iam ergo contentinuis quos reprobatis, quos reprobando offendere non timeis. Nam ut supra præstruximus, status Dei cuiusque in senatus æstimatione pendebat. Deus non erat, quem homo consultus noluisset, & nolendo damnasset. 188 Domesticos deos, quos lares dicitis, domestica potestate tractatis pigerando, venditando, demutando aliquando in 189 cacabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerua, ut quisque contritus atque contusus est, dum diu colitur, 190 ut quisque dominus, sanctiorem expertus est domesticam necessitatē, 193 Publicos æque publico iure fœdatis, quos in hastario vectigales habetis: si 192 capitolium, si 191 olitorium forum petitur, sub 194 eadem voce præconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quæstoris, diuinitas addicta conducitur.

Ex hoc loco regerit more suo Tertullianus totum hoc impietatis crimen in aduersarios, suis illos armis ita confodiens, ut fateri cogantur aliud sane dicere, aliud sentire de diis. Nam si actiones, verba scriptaque sunt animi nostri manifesta indicia, plerique omnes Romani Epicuri sectam amplexabantur. Cuius etiam imaginem, quam multis in locis, tum in annulis gestabat. Huic nullus

fuit respectus deorum: ne tamen maiorum instituta ritusque, quibus imperii auctoritas apud plebem maiori ex parte conseruatur, prodeire viderentur, in iudiciis de re sacra tristes, & religiosi videri volebant, illud identidem queritantes. At hi nobis dii sunt, & quomodo eum; maiestas illorum tuenda nobis est, contra omnes qui capite velint illos diminueret. Ad hæc Septimius, Aut ista, inquit, ex animo dicitis, aut cū simulatione. Si simulate, sententia vestra nobis scum conuenit. Neq; enim colendi, qui non sunt. Sin ex animo, plurimis ostendam argumentis, vos multo magis esse in illos impios, quā Christianos. At igitur nobiscum puniēdi essetis, aut nos absoluedi vobiscum. Primum enim aut ex affectu, aut ex vtilitate pendet omnis vester deorum cultus, nō à religione aliqua vel pietate. Mercator enim ex vobis aliquis Mercuriū facere sibi proprium studet: amantes Veneri satisfaciunt, milites Bellonam tantum & Martem colunt, poetæ Apollinem aut Bacchum, veneficæ in Proserpinam totā incumbunt, aliis dijs neglectis. At si, vt diximus, senatus alios etiam voluit vobis esse deos, cur à vobis omnes non coluntur? hæc nimirū electio offendat necesse est præteritos: cum vero id vos non moueat, illos profecto nō creditis: si mouet, iam nobiscum impij censentini. Sed & eos ipsos quos seorsum colitis, quā religione demeritis? Nam dii vobis sunt (vt identidem nostris auribus inculcatis) eiusmodi simulachra, quid est quod ij quos lares dicitis, quasi in supellectilis ratione cōputantur, vt perinde à vobis aut oppignerentur, aut venditentur, atq; cetera instrumenta domestica, instante necessitate erant potius exoranda vobis eorum numina, vt vrgentem inopiam defenderent, aut vendenda, ne propterea indignata miserias conduplicarent. Quod si tales dixerit impios, vt est hominū genus, cū sanctis, in quā, dominis pijs quæ patribus familiaribus multo peius agunt: qui cū exsequenti cultura illos cōstituerint, diffidere deinde solent, vt id quod prius fuerat illis Saturnus aut Minerua, vas constatū culinæ inseruiat. At erāt hæc aliquo modo ferēda, priuata enim sunt minusq; manifesta, præterea necessitas egestatis nulla lege circūscribitur. Esto, qd si eadē ratione publici dii tractātur? Video enim vestigales tributarij; gētes cū præterit pecuniā quādoq; nō habeāt, publicanis aut quaestorib; aureos argenteosq; deos addicere, vt sapennumero hastaria venditionisq; auctionarij p præconē veneant, & inter manubias captiui dii veneant, vt pecunia ærarij aut fise cōstipetur.

Sed enim agri tributo onusti, viliores: hominum capita stipendio censa, ignobiliora. Nam hæc sunt notæ captiuitatis. Dii vero, qui magis tributarij, magis sancti, imo qui magis sancti, magis tributarij: maiestas quaestiuana efficitur. 195 Circuit cauponas religio mendicans, exigitis mercedem pro soli templi, pro aditu sacri: non licet deos nosse gratis, venales sunt.

Amplificatio irrisoria. Nihil enim veri illi Christiani superiorum temporum abhorrebant magis, nihil vehementius detestabantur, quam ex sacris rebus quaestum quoquomodo facere. Genes vero in quibus nulla erat Spiritus sancti gratia, tam de sacris rebus quam de prophanis, opes sibi vnde cunq; comparabant. Et cuius dei nomen sanctius habebatur, magis erat antistitibus quaestuosum. Eo enim nomine stipēs ad inaurationem templi exigebant, aditusque quotidianos venditabant, contraria quidem ratione autouitatem diis cōseruantes. nam stipendiariæ res, quemadmodum homines & agri, multo viliores sunt, vt qui ex eo tributo captiuos esse & provinciales indicent. Nam municipales & coloni, quia immunes à tributo quod in stipendium militare persoluitur, plus merito estimari solent.

Quid omnino ad honorandos eos facitis, quod non etiam mortuis vestris conferatis? ædes proinde, aras proinde, idem habitus & insignia in statu. vt ætas, vt ars, vt negotium mortui fuit, ita deus est. quo differt ab epulo Iouis 196 silicernium? à 197 simpulo obba? ab aruspice pollinctor? 198 nā & aruspex mortuis apparet.

Collatio hæc euidētissime demonstrat gentes, vel quos deos credunt, aut credere simulant, omnino negligere, quando eximiam illam excellentemque Dei naturam non alijs prosequantur honoribus, quam quibus defunctis hominibus parentari soleant: deniq; in cultu nihil differat à mortuo deus. nam si ædes Ioui (verbi causa) dicata est, in qua epulum celebratur, si aræ vbi in simpulio vase vinum libatur, si aruspex qui hostiarum intestina perferretur, & mortuis non dissimilia tribuantur. Præter enim templa & aras cum flaminibus dicatas Cæsaribus, vbiq; videre est silicernium apparatus, id est, funebre conuiuium à cognatis defuncti hominis, nihil differens ab eo quod viri epulones Ioui inaurantur solent, vbi pro simpulio obba poculum est haud ab eo dissimile, & pollinctor minister cadaueribus curandis apparet, præstoque est. Nec minus in defunctorum statu & imaginibus eadem sunt ornamenta pro ætate munisque cuiusque, quæ spectantur in diis: At pudere vos huius paritatis debet, aut esse argumento, deos perinde fuisse homines atque alios defunctos, qui à vobis quotidie eodem honore impertiuntur.

Sed digne imperatoribus defunctis honorem diuinitatis dicatis, quibus & viuentibus cū addicitis. acceperunt ferent dii vestri, imo gratulabuntur, quod pares ei fiant domini sui. sed quom 199 Larentinā publicū scortum, velim saltē Laidē aut Phrynem, inter Iunones &

Cereres ac Dianæ adoratis, cū 200 Simonein Magum statua & inscriptione sancti Dei inauguratis, quō de 201 pædagogis aulicis 202 nescio quē cinādū Deū facitis, licet nō nobiliores dii veteres, tamē cōuēliā à vobis deputabūt hoc, & alijs licuisse, quos solis antiquitas contulit.

Maxima hæc ex opportuna correctione exaggeratio irrisoria Romanorum in suos deos quom in censum deorum & ad parem diuinitatem non imperatores tantum admittant, quasi res iusto examine expendatur, tanquam deorum domini magis legitimo cultu venerari merentur. Quos enim volunt, deos faciunt, & viuentes diu augustinque nominantur. Sed scorta etiam & magos & cinados non pro dignitate quidem personarum, sed ex adulatione. Nam si meretrices aliqua adoranda, multo decētius Laus illa famosissima, aut Phryne nobile Athenarum scortum, quæ Xenocratis tamen continentia suis illecebris expugnare nō potuisse dicitur, adorabitur, quam Romuli rustica Larentia nutrix. Tam bene etiam de delicijs & exoletis Hyla aut Sarmentus aliquis & defertus Narcissus, quam Antinous, qui nuper in gratiam Hadriani diuinis honores promeruit. quanquam si cuncta quæ ad deos de antiquitate commendatos pertinent exquirantur, neotericis non inuenientur nobiliores, nec meliores.

Volo & ritus vestros recensere: non dico quales sitis in sacrificando, cum eneata & tabidosa & scabiosa quæque macatis, cum de opimis & integris superuacua quæque truncatis 203 capita & vngulas, quæ domi quoque pueris vel canibus destinassetis. Quom de 204 decima Herculis ne tertiam partē in aram eius imponitis. Laudabo magis sapiētiam, quod de perduto aliquid eripitis. [205 Sed conuersus ad litteras vestras, quibus informari ini ad prudentiam, & ad liberalia officia, quanta inuenio ludibria? 206 Deos inter se propter Troianos & Achiuos vt gladiatorum paria congressos depugnasse: Venerem humana sagitta fauciarum, quod filij suū Æneam pene interfectum ab eodem Diomede rapere vellent. Martem tredecim mensibus in vinculis pene cōsumptum. Iouem ne eandem vim à cæteris cæliiibus experiretur opera cuiusdam monstri liberatum, & nunc flentem Sarpedonis casum, nunc fæde subantem, in fororē sub cōmemoratione non ita dilectarū iam pridē amicarū. Exinde quis non poeta ex auctoritate principis sui 207 de decorator inuenitur deorum? Hic 208 Apollinē Admeto regi pascendis pecorib; addidit, ille Neptuni structorias operas Laomedonti locat. Est & ille de Iricis (209 Pindarum dico) qui Æsculapiū canit auaritiæ merito, qua medicinam nocenter exercebat, fulmine vindicatum. Malus Iupiter, si fulmē illius est, impius in nepotē, inuidus in artificem. Hæc neq; vera prodi, neq; falsa confingi apud religiosisimos oportebat. 210 Nec tragici quidem aut Comici parcunt, vt non ærumnas vel errores domus alicuius Dei præsentur. 211 Taceo de philosophis, Socrate contentus, qui in contumeliam deorum quercum & hircum & canem detrabat. Sed propterea damnatus est Socrates, quia deos destruebat. Plane olim, id semper est, veritas odio est. 212 Tamen cum pœnitentiæ sententiæ Athenienses criminatores Socratis postea afflixerint, & imaginem eius auream in templo collocarint, rescissa damnatio testimonium Socrati reddidit. 213 Sed & Diogenes nescio quid in Hercule ludit, & 214 Romanus Cynicus Varro 215 trectetos, Ioues siue Iupiter dicendū, sine capitibus introducit.

Damnationis Christianorum causa omnium iustissima videbatur (vt diximus) & quam iudices potissimum obiciebant, quod cōtemptores essent religionis, & diis semper maledicerent: nō mirū igitur si hoc loco longior se Tertullianus effundat, dum manifeste inuati varijs argumentis exponere, multo magis gentes eadem causa damnari debere, quia nō minus suorum deorum maledicti sunt & vituperatores, & ab omni prorsus religione disuncti. Quod priusquā citatis testibus cōprobet (sunt enim hæc à ritibus tracta, vnde omnis cultus deorum religioque pendet & examinatur) per præoccupationem malignitatem eorum taxat in operatione holocaustorum, cum ne extremas quidē hostiarū partes diis adolere patiantur, atq; ita defraudent suscepta vota, quasi cū stupidis fatuifque tota res agatur. Sed hæc illi sapienter. Tāto enim min⁹ de suo disperdent. Quid vero religiosi viris cōtratiū magis esse videretur, quā Dei sacrosanctū nomen, cuius semper cū præfatione summi honoris meminisse debem⁹, per nefarias turpitudines traducere, puramq; ei⁹ ac sapientē naturā cū sordidis ludibrijs cōmaculare? At hoc ipsum Christiani nō peccant. Quos enim non credunt, nō est quod maledicant. Gentes vero tanta religione prædita, vt cum diis tanquam cum lenonibus, cum scelestis, cum lurconibus adolebant, primis suæ ætatis temporibus ad eos se scriptores con-

XIV.
F

G

H

A

ferunt, eos addiscunt, & nocturna versant manu, versantque diurna, qui de diis tanquam de infimo genere hominum loquuntur. Ferunt hoc domi patresfamilias, foris per omnia theatra publicæ personæ patiuntur, denique in suo regno Imperatores vt de suis diis risus voluptasque carminibus concilietur; quanquam non hoc sola sibi licentia poetarum vendicat, & qui philosophi fuere, ab eiusmodi derisione non abstinerunt. Nam cum Socrates per canem & anserem, per hircum & quercum & platenum iurabat, tantundem hoc cauillo volebat ostendere Iouem quam canem peieralle.

XV.

[²¹⁶ Cetera lasciuia ingenia etiam voluptatibus vestris per deorum dedecus operantur.²¹⁷ Displicite Lentulorum & Hostiliorum venustates, vtrum mimos an deos vestros, in iocis & strophis rideatis.²¹⁸ Mœchum Anubim, & masculum Lunam, & Dianam flagellatam, & Iouis mortui testamentum recitatum, & tres Herculeles famelicis irrisos.

Cetera lasciuia ingenia, &c. Vrger hoc vehementius aduersarios. Superiora enim à grauius introducta viris, plura in suis illis deorum apologis habere posse videntur epimychia, quæ vtramque partem philosophiæ allegorice prælibent. Hæc vero quæ mimographi ludere solent, ingenia ad lasciuam nata, siue hypocritarum strophia struthæque & omnia eiusmodi insignia respicias, siue verba, rei que totius signum, nihil aliud spectant, quam vt risum & delectationem concitent, ex ea plerumque materia, quæ deorum aliquem quasi impudicum scurræ & improbum hœlluonem repræsentet. Nam & Valerius, Mimorum, inquit, argumenta maiori ex parte stuporum continent actus. Genus autem eiusmodi poematis nullum, quod sciam, nostris temporibus extat: quamquam plures in eo studio excelluerint, vt Cornelius Nepos, Laberius, Marullus, Lentulus & Hostilius, de quibus nunc Tertullianus meminit. Quæ fuerint eorum hypothèses, facile ex his quæ hoc loco denotat, apparet. Dianam enim ex aliquo commisso vapulantem, Lunam tribatam in suum forte Endymiona (sicet & Lunus idem legatur apud Spartianum in Caracalla) Herculelem voracissimum vernam, & id genus alia peragebant, ita à faceto poeta disposita, vt in recitando cum morum taxatione risum per cuneos excitarent.

²¹⁹ Sed & histrionum litteræ omnem fœditatem eorum designant. ²²⁰ Luget sol filium iactatum de cœlo lætantibus vobis, ²²¹ & Cybele pastorem suspirat fastidiosum, non erubescens vobis. ²²² Et sustinetis Iouis elogia cantati, & ²²³ Iunonem, venerem, Mineruam à pastore iudicari.

Triplex est eadem re deorum irrisio: vna est quam diximus à personâ poetarum, altera ex partibus histrionum, qui suis lateribus gestulationeque & gannitu dum agerent deos omnes turpiores muliebresque affectus exprimebant, quo nihil in contemptum religionis nequius fieri potest. De Cybele vero & Aty qui adolescens à matre deorum adamatus studio muliebri, a se ipse castratus arte factus est: Cuius mysterium Galli sacerdotes digladiantes imitabantur vsque ad Almonem fluuium extraribem: Item de Phaetonte & iudicio Paridis, omnibus dramata notissima sunt.

Quid quod imago Dei vestri ignominiosissimum caput & famosum vestit: quod corpus impurum & ad istam artem effeminatione productum Mineruam aliquam vel Herculelem repræsentat? nonne violatam maieestas & diuinitas constupratur laudantibus vobis?

Alter hic est ab histrionibus contemptus deorum, quod scilicet ii qui deorum personam induunt in scœna, ignominiosum genus est hominum & aliorum famosissimum. Mimæ enim mulieres & pantomimi tam male audiebant, vt quemadmodum Tacitus testatur, senatoribus olim veritum sit ingredi tabernas eorum: at quanto minus maiestatem deorum patere debebant?

²²⁴ Plane religiosiores estis in cauea, vbi super sanguinem humanum, super inquinamenta pœnarum proinde saltent dii vestri, argumenta & historias noxiis ministrantes, nisi quod & ipsos deos vestros sæpe noxi induunt. Vidimus aliquando castratum Aty illum Deum ex ²²⁵ Pessinunte, & ²²⁶ qui viuus ardebat Herculelem induerat. Risimus & inter ludicras ²²⁷ meridianarum crudelitates ²²⁸ Mercurium mortuos cauterio examinantem. Vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem. Singula ista quæque adhuc quis posset inuestigare, si honorem inquierant diuinitatis, si maiestatem vestigia ²²⁹ obsoletant; de contemptu vtique censentur, tam eorum qui eiusmodi faciunt, quam eorum quibus faciunt. Sed ludicra ista sunt.

De scœna in arenam descendit, cum ironia demonstrans, multo illi magis esse gentes impias minusque religiosas. Nam præter ea quæ superius dicta sunt, adiungitur deos sub histrionum persona pollui humano sanguine, sœnioribusque inquinamentis, inter se saltitantes. nam vt Martialis alique quam plures testantur, in

peragendis fabulis, si cædes intercedebat, destinabantur in eam rem damnati, vt non ex ingenio, sed ex rebus ipsis populo vera exhiberetur. Quam itaque castratio Aty (elegantèr à Catullo deplorata) in gratiam suæ Cybeles ex Pessinunte oppido Phrygiæ repræsentanda erat, damnatus homo agebat Aty, vereque eui-rabatur. Eadem ratione si Hercules in Oeta monte cremabundus introducebatur, vt vicem eius homo exurebatur ex damnatis. Si cum Mercurio res erat aut cum Plutone, vt ille candenti cauterio mortuos præteraret, ille malleo & incude confirmaret, præsto erant cadauera gladiatorum. Quæ omnia simul cum aliis id genus quando honorem deorum perturbent, maiestatemque immi-nuant, & quasi obsoletam faciunt, vt potèridicula & fabulosa, nemini dubium est quin ex contemptu fiant, tam actorum quam spectatorum aduersus deos.

Sed ludicra ista sint. Ceterum si adiciam quæ non minus conscientia omnium recognoscunt ²³⁰ in tēplis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerumque ædituorum & sacerdotum tabernaculis, sub iisdem ²³¹ vitis & apicibus & purpuris thure flagrante libidinem ²³² expungi: nescio plusne de vobis dii vestri quæ de Christianis querantur. Certe sacrilegi de vestris semper apprehenduntur: ²³³ Christiani enim tēpla nec interdium norūt, spoliarent forsitan ea & ipsi ea adorarent.

Romanorum religionem, si quis historiam accuratius recognoscant, vna cum iure publico perisse comperiet, ita vt eius specie aliquam Cæsares vix retinuerint, ex ambitione tamen ac metu rerū nouarum; ex quo factum est vt iudices prætoresque, dum suo adulari cauere volūt imperatori, Christianis enixissime restiterint nam suos illos deos tantum aberat, vt esse crederent, vt omnibus modis contaminarent, templaque deorum perinde ac profana loca haberentur. Quoties enim legimus amores in templis conciliatos, Camilloque inter sacrificia dum constupratos à pontificibus flamineque vitatos pileatosque in sacriis libidinem expressisse? Nimirum, inquit Tertullianus, multo magis de vobis dii sunt, conquiri possunt, quam de Christianis, qui si eos non colunt, mille tamen probris non dedecorant: manifestum est etiam tam multos sacrilegos, qui à vobis quotidie multantur, vestra esse. Conuenit enim vobiscum Christianos templa deorum nunquam adire. Atque in incesti crimē & sacrilegii in aduersarios recidit.

Quid ergo colunt, qui talia non colunt: Iam quidem intelligi subiacet veritatis esse cultores, qui mendacii non sint: nec errare amplius in eo in quo errasse se recognoscendo cessauerunt. Hoc prius capite, & omnem hinc sacramenti nostri ordinem haurite, repercussis ante tamen opinionibus falsis (²³⁴ Nam, vt quidam, somniastis caput asininum esse deum nostrum, Hanc ²³⁵ Cornelius Tacitus suspicionem eiusmodi inseruit. Is enim in quinto Historiarum suarum bellum Iudaicum exorsus ab origine gentis, etiam de ipsa tam origine, quam de nomine & religione gentis quæ voluit argumentatus, Iudæos refert Ægypto expeditos, siue, vt putauit, extorres, in vastis Arabiæ locis aquarum egentissimis, cum siti macerarentur, onagris, qui forte de pastu potum petiuri æstimabantur indicibus, fontibus vsos: ob eam gratiam consimilis bestia superficiem consecrasset. Atque ita inde, opinor, præsumptum, nos quoque, vt Iudaicæ religionis propinquos, eidem simulachro initiari. At enim idem Cornel. Tacit. sane ille mendaciorum loquacissimus, in eadem historia refert, Cneum Pompeium, cum Hierusalē cepisset, proptereaque templū adisset speculandum Iudaicæ religionis arcans, nullum illic reperisse simulachrum. Et vtique si id colebatur quod aliqua effigie repræsentabatur, nusquam magis quam in sacratio suo exhiberetur, eo magis quia verebatur extraneos arbitros vna cultura. ²³⁶ Solis enim sacerdotibus adire licitum, & conspectus cæterorum velo oppasso interdicebatur. Vos tamen non negabitis, & ²³⁷ iumenta omnia, & totos cantherios cum sua Hippona coli à vobis. Hoc forsitan improbandum quod inter cultores omnium pecudum, bestiarumque aīnari tantum sumus.

Tempestiua addubitatio, & necessaria apologiæ, quæ Christianos non modo non contemptores esse religionis persūadeat, sed etiam amatores assereret, maximeque omnium religioſi, vt qui à falso cultu se vindicauerint, & verū pro viribus amplexi conueniunt. In primis igitur, inquit, capite tenereque hoc quod per se patet symperasma. Christiani non colunt deos quos esse falsos docuimus, colunt autem aliquid numen, ergo verum colunt, Quis ille sit, audietis breuiter à nobis, cum primum nonnulla quæ falso de Christiana religione circumferuntur, ex animis vestris eximemus. Ita enim attentiores sibi comparat, auditores ad eam rem & maiorem fidem conciliabit, cum nihil illa famam extimescere

E

A

aur dissimulare demonstratur. Quæ vero contra vulgare opinionem redarguit à testimonio, & à loco qui est à simili, quatuor sunt. Effigie asini nō esse deū Christianorū, nō mirum si crucē venerēt, solē p̄ deo nō adorari: postremo nō ea forma esse Christianis deū, quæ productus est à quodā in tabula. Et quonia rumores inter dū nō sine certa causā in vulgus manare solent, vnde hæc asini suspicio inuaserit animos gentiū, edocet. Nā cū noua Christianorum religio non multū ab antiqua Iudæorū discreparet, & autore Tacito Iudæi qui Mose duce à siti per onagros respirassent, asini effigiem sacrasse dicerēt, facile receptū est apud maleuolos, eandē Christianos asinariam superstitionē admisisse, vnde & asinarii appellarentur, licet cōtra verā significationē: nā qui asinos agit, asinarius dicitur, vt mulio qui mulos. Hoc facile refellitur. Autor enim eius rumoris Cornelio nō est credendū: primū quia ignarū vere historie multa falsa didiculaq; inseruisse, quilibet aperte reprehēdit, qui totū eius qui citatur locū perlegat: deinde quia ipse sibi aduerfatur, cū in ea historia quam ad veritatē accepisse à suis verisimilius est, p̄ opēū dicat nullū in penetrabilibus tēpli Hierosolymitani simulachrum inuenisse: at sicubi stabat, illic certe dicatū esse debebat, quāquā neq; hoc gētes irridere deberēt, apud quas nō tantū Pegalus ille, nec caput tantū modo equinū, sed toti cantheriū, id est, castrati equi in honorē Hippone deæ dicantur, quæ & ipsa ab equis nomē suū detraxit. Mirro serpētes Æsculapii, bouē Apis, Hāmōnis arietinū caput, aliq; eiusmodi plura, quæ gentes superstitione venerāt: vt si vnus asini effigies nobis quoq; reuera coleretur, id sane vitio aut infamiae veri non debeat, magis quam vobis, qui cum toralibusq; bestiis supplicetis, non tantū asinarii, sed serpentarii, boarii, equinarii que appellari potestis.

B

238 Sed & qui crucis nos nō religiosos putat, 239 cōsecratus erit noster, cū lignū aliq; pp̄tatur. viderit habitus dū materiæ qualitas eadē sit: viderit forma dū idipsum Dei corpus sit, & tamē 240 quanto distinguitur à crucis stipite Pallas Attica? & Ceres farrea, quæ sine effigie rudi palo & informi ligno prostant? Pars crucis est omne robur, quod erecta statione defigitur, nos si forte integrū & totū Deū colimus. Diximus originē deorum vestrorum à platis de cruce induci. 241 Sed & victorias adoratis, cū in tropæis cruces intestina sint tropæorum. Religio Romanorū tota castricis signa veneratur, signa iurat, 242 signa omnib. diis p̄ponit. 243 Omnes illi, imaginū suggestus insignes, monilia cruciū sūt. 244 Sypara illa vexillorū & 245 Cātabrorū stolæ cruciū sūt. Laudo diligentia, noluisse nudas & incultas cruces consecrare.

Labarum.

C

Paulo post cōmodius exponet, quam ob rē Christiani crucē venerentur: hoc loco satis est, si quod absurdū de cruce videbatur, apud gentes aliquo modo cōmitigat: exēploq; eorum appareat nec nouū neque adeo temerariū videri posse. De ipsius itaq; rei subiecto, & ex definitione probat Romanos præcipue in hac parte cōsecratos esse, & eiusdē cū Christianis hæreseos, cū materiā & ipsi adorent, ligneaq; deorū simulachra. Si enim rei substantia, nō habitus nec forma perpēditur, quid enim si recta magis se habeant, siue transferat minus, aut aliā de se speciē faciant decentiorem quā aliā sint modo lignea diuersa figura & Deus vester & crux, vtiq; eandē materiā colimus. Quāquā de diis optime scalpello elaboratisq; politisq; distanti collatio videtur. at vero cū fudes apud vos & informe lignū expositum in limitibus, in hortis pro Cere ac pro Priapo habeatur, parū mehercule isthæc à cruce nostra discedūt. Quod si dicas partē esse crucis eiusmodi simulachrum, quid tū nos forte melius, qui tota totum Deū representamus. Sed & illa quæ in conformatione deorū vestrorum superius diximus, ad hūc locū faciunt, cū platas, id est, eos qui ex luto fingunt, diceremus super patibulū stipite vae argillam astruere in effigie deorū: in iis igitur veluti intestina cruces sunt, quemadmodū & in victoriarū simulachris. Sed & signa illa imperatorū in castris, quæ milites omnibus præferunt diis, festis diebus vnguentū etiā perungentes, nonne ita constructa sunt, vt suggestus crepidinesq; illorū videatur cruces exornatæ monilibus? Sypara etiam velaq; illa è longioribus hastis dependentia vexillorum, in quibus præter alias imagines & nomen imperatoris adscribitur, per quod solennius quā per Iouē iurare soletis, nonne sunt quasi stolæ crucium; id tamen modū interest, quod nos nudas in altariis cruces statuimus, vos exornatas & excultas vbique dicatis.

D

Alii plane humanius & verisimilius solem credunt Deū nostrū. 246 Ad Persas si forte deputabimur (licet solē nō in linteo depictū adoramus) habentes ipsū vbique in clypeo. deniq; inde suspicio, quod innouerit nos 247 ad orientis regionē precari. Sed & plerique vestrū in affectatione aliquando vt cœlestia adorādi ad solis ortū labia vibratis. 248 Æque si diē solis latitiæ infulgemus, alia lōge ratione quā religione solis secundo loco ab eis sumus, qui diem Saturni ocio & victui decernūt, exorbitates & ipsi à Iudæico more, quē ignorāt.

Tertia hæc est opinio nonnullorū à consequentibus, verisimilior tamen, qui duabus coniecturis inducebantur, quod sol à Christianis adoraretur, quia preces ad orientem versū fundebāt, quod

que diē solis, qui dominicus dicitur est, latū ac festum celebraret: at hoc etiam si verum sit, damare nos, inquit, impietatis non debebat, nam etsi depictū solē in clypeis, vt Persæ, nō adoramus, tamen in eorū superstitione facile ceseri possumus, quādo & Romæ etiam multi sint, qui rædio simulachrorū affectantes aliquando cœlesti aliquid venerari, labia ad orientem solem (nihil enim eo præstantius vident) precando moueant. Quod autem ad diem solis attinet, vt paulo inferius patebit, alia ratio est a cultu solis, quæ nos eum diem qui est à Saturni secundus, & à Iudæis superstitiose obseruatur, celebrare persuadet, nam & illi nesciunt suam legem explosam iam & exoleram refixisse.

Sed noua iam Dei nostri in ista ciuitate proxime æditio publicata est, ex quo quidam in frustrandis bestiis mercenarius noxius picturā proposuit cū eiusmodi inscriptione, *Deus Christianorū 249 onenychites*. Is erat auribus asininis, altero pede vngularis, librū gestans, & togatus. Risimus & nomē & formā. Sed illi debebāt adorare statim biforme 250 numē, quæ 251 & canino & leonino capite commistos, & de capro & de ariete cornutos, & à lumbis hircos, & à cruribus serpentes, & planta vel tergo alites deos receperunt. Hæc ex abundantia, ne quid rumoris irreperculsum, quasi de conscientia præterissemus. Quæ omnia, conuersi iam ad demonstrationem religionis nostræ, repurgauimus.

F

Nulla fuit vnquam secta, quæ tot tantisque hinc inde modis diuexaretur quam Christiana. Vires, ingenia, odia omnium o. di. n. coniurarunt ad excidium eius, vt inter alia maxime mirum videatur, cōtra tantas hostiū iniurias pullulari potuisse: sēper tormenta & irrisiones præsto erant, illa à principibus viris, & plebique ab infima plebe, quæ principibus adulabatur. Quale hoc est, quod nunc à Tertulliano refertur, Homo enim mercenarius noxiusque gladiator, vt puto, qui suis noxis ad bestias damnandus, illas à sui corporis partu, vel sui corporis robore, vel iniquitate iudicū defraudabat, tanquā gloriosus miles, tabulam in apertum producere ausus est, in qua quod erat, monstrū depictū, Christū esse dicebat, & à forma Ononichit in appellabat, quæ asini vularium: quod tantū à forma vera abhorrebat, quæ Christiani venerabantur, vt tabulam inuentes nō possent non ridere & ignorare & imprudentiā hominū, qui dum alios ridere volunt, suam ipsi stultitiā detegunt. nam quibus id biforme portetum pro Deo cōueniat magis, quā iis qui Iouē Hāmōniū colūt arietis capite, Panæq; & Satyros, Eumenidasq; & alia id genus monstru innumerabilia, quæ ab Quidio libr. præsertim 5. Metamorph. recensentur? Sed hæc omnia diligentius diluēt, vt diximus, in exponēda vera Christianorū religione, ad quā nūc opportune Septimius transit.

XVII. Deut. 6. Es. 40.

[252] Quod colimus nos, Deus vnus est: qui totam molem istam cum omni instrumento elementorū, corporum, spirituum; verbo, quo iussit, ratione, qua disposuit: virtute, qua potuit, de nihilo expressit, in ornatum maiestatis suæ: 253 vnde & Græci nomen mundo κόσμον accommodauerunt. Inuulbilis est, et si videatur, incomprehensibilis, et si per gratiā repræsentetur, inestimabilis, et si humanis sensibus æstimetur, ad coverus & tantus est. Ceterum quod videri communiter, quod comprehendendi, quod æstimari potest, minus est & oculis quibus occupatur, & manibus quibus inuenitur. Quod vero in mētiū est, soli sibi notum est: hoc quod est, Deum æstimari facit, dum æstimari non 254 capit 255 Ita eum vis magnitudinis & notum hominibus obiecit & ignotum. Et hæc est summa delicti nolentium recognoscere, quem ignorare non possunt.

G

Nullibi Atticismus Tertulliani vberior apparet. ex medio Theologiæ thesauro illa de Deo prompsit, quæ maiestate tantū numinis seruata, tamen ab humano intellectu ita percipiuntur, vt amplecti etiam necesse sit, & Christianos nos esse non peniteat. Quod igitur, inquit, nos colimus, ne vos Christianos sine Deo, sine religione arbitremini, vnus est Deus, non ea quæ apud vos est condita turba deorum: neque is est qui natales ortumq; ex aliqua insula traxerit, sed qui totam hanc molē naturæ, totumq; mundum, quem à nomine ornamentū κόσμος Græci dixerunt, condidit: in qua si fabricam, si ordinem, si causam admiraris, talis est eius virtus, talis ratio & verbum, vt ex nihilo facile omnia de sese poterit excludere, ob eam causam, vt sua maiestas ex tanto opere condonoraretur, innotesceretque nature. Cumque ea sit eius substantia, vt eam sua magnitudine animus noster capere nequeat, ac multo minus exprimere verbis (nam in querendo Deo more Academico per negationem incedentes, cum non sit hoc, neque hoc, nec illud, in aliquam cognitionē commodius veniemus) ita tamen facile videtur intelligiturq; per sensus, vt negari nō possit. Atq; id est maximum Dei argumentum, quod intelligatur adesse, quomodo aut quantus non intelligatur, alio qui intra ingenium nostrū contineretur: nihilq; maiorem de se nobis opinionē faceret, quā quæ multa sunt in natura cognita à sapientioribus si

H

A omnium rerum certissimus, non videtur similis incerto. Merito igitur Septimus loco maximi summique delicti ponit, id quod etiam Paulus Apostolus ad Romanos. Quod quum tota natura gloriam Dei præ se ferat, gentes creatore neglecto creatis diuinum honorem attribuerint.

Vultis & ex operibus ipsius tot ac talibus quibus continemur, quibus sustinemur, quibus oblectamur, etiam quibus exterremur: vultis ex ²⁵⁶ Animæ ipsius Testimonio comprobemus? Quæ licet carcere corporis pressa, licet institutionibus prauis circumscripta, licet libidinibus & concupiscentiis euigorata, licet falsis diis excancellata, cum tamen respicit, vt ex crapula, vt ex aliqua valetudine, ²⁵⁷ & sanitatem suam patitur, Deum nominat, hoc solo quia proprie verus hic vnus Deus, bonus & magnus. Et quod Deus dederit, omnium vox est. Iudicem quoque contestatur illum, Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. O testimonium animæ naturaliter Christianæ! Denique pronuncians hæc, non ad Capitolium, sed ad cælum respicit. Nouit enim sedem Dei viui, ab illo, & inde descendit.

B Electio hæc oblata iudicibus & copiam & fiduciam habet persuasionis. Tam multa sunt in natura suo quæq; tempore procedentia, vicissimque subuentientia ad solam hominis conseruationem contemplationemque proposita, vt si quis vel mediocri ingenio ordinem eorum, si finem contempletur, vis Dei quædam in tota natura latens manifeste deprehendatur: nec etiam minus est argumentum quod ab animis nostris sumitur. Licet enim noster animus multis inquinamentis abducatur a suo naturali proposito, frequens tamen illuc recurrit, vt exprimat innatos veritates igniculos. Passim itaque videre est, cuiusque hærescos homines, vel Epicureos (vt de Cassio refert Plutarchus) quandoque vel a vitio, vel ab instituto imprudenter remittantur, aliquid statim proferte, quo & immortalitatem animorum, & diuinum nomen profiteantur. nam quid hoc est, quod sapius in cælum conuersi Deum appellemus? nempe ob eam causam, quod illic vnus de quo loquimur, proprie verus est Deus bonus & magnus: cui etiam benignitatem facultatemque omnium rerum quotidie acceptam referimus, cum illa frequenter verba suspendimus aut asseueramus, dicentes, Deus dedit, Deus abstulit: cum vero, Deus videbit, aut Deo commendo, tam frequenter vsurpamus, nonne iudicem esse contestamur conseruamusque? Quæ omnia præ se ferunt naturale, id est, certum animi testimonium de Deo fidemque Christianam id mirum perficere, quod natura exorditur in nobis.

C ²⁵⁸ Sed quo plenius & impressius tam ipsum quam dispositiones eius, & voluntates adiremus, instrumentum adiecit litteraturæ, si quis velit de Deo inquirere, & inquisitum inuenire, & inuentum credere, & credito deseruire. Viros enim iustitia & innocentia dignos Deum nosse & ostendere a primordio in seculum emisit spiritu diuino inuadatos, quo prædicarent, Deum vnicum esse, qui vniuersa condiderit, qui hominem humano struxerit (²⁵⁹ hic enim est verus Prometheus, qui seculum certis temporum dispositionibus & exitibus ordinauit) exinde quoque signa maiestatis suæ iudicantis ediderit per imbres, per ignes, quas demerendo sibi disciplinas determinauerit, quæ ignoratis & desertis. ²⁶⁰ Sed & obseruantibus quæ præmia destinaret, vt qui producto æuo isto iudicaturus sit suos cultores in vitæ æternæ retributionem: profanos ²⁶¹ in ignem æque perpetem & iugem, suscitatis omnibus ab initio defunctis, & reformatis, & recentis ad vtriusque meriti ²⁶² disputationem. Hæc & nos rithms aliquando. De vestris faimus, siunt non nascuntur Christiani.

D Poterant ea quæ in natura sunt, ex ipsa consuetudine haud ita quibusdam admiranda videri, neque ita eximia vt in his emicet Deus. Talibus igitur qui monitore egebant noluit deesse Deus, simul vt aliis se plenius informaret. Addidit enim monumenta litterarum sacrarum, ex quibus certam omnium rerum noticiam decerpere ab orbe condito. A primordio enim seculi homines qui se innocentes ab iniustitia seruabant, vt dignos quibus se reuelaret allegit, suoque spiritu sancto afflatus ita instruit, vt per traditiones & scripturas posteris conditorem se naturæ totius insinuare possent, hominibusque (plasterum qui a fabulosa Græcia Prometheus est dictus) prædicarent, item que sequenti tempore testarentur, quo pacto maiestas ipsius fontes hominum vindicatis a quarum diluuii, & sceleratos populos deiecit igne combufferit. Quas deinde leges in reconciliationem imposuerit, quæ pœnæ maneat refractarios, & quibus præmiis obsequentes afficere destinaret. Quando exacto hoc æuo venturus sit ad iudicandum, & qui mortui sunt, & qui viuimus pro vtriusque meriti distinctione. Excitatis enim defunctis omnibus reformatisque in integrum, vitam suis cultoribus perpetuam repender cum summo honore, profanos autem igni similiter perpetuo addicit. Quam rerum se-

riem & nos olim vobiscum ridebamus quasi commentitiam: cum vero meliori examine perpendimus, libenter in talem sententiam conuoluimus. Non enim Christianum dogma natura nobis conciliat: totum ab hæresi nostra est, quæ de certa portionis cognitione exoritur. Neque vero lenis existimanda est eius causæ vis, quæ naturalibus affectibus moribusque renuncians nos ad amplectenda cogit, quibus vniuersus orbis aduersatur.

²⁶³ Quos diximus prædicatores, prophetæ de officio præfandi vocantur. Voces eorum, itemque virtutes quas ad fidem diuinitatis edebant, in thesauris litterarum manent: nec istæ nunc latent. ²⁶⁴ Ptolemæorum eruditissimus (quem Philadelphum super nominant) & omnis litteraturæ sagacissimus, cum studio bibliotheca ²⁶⁵ Pilsitratum (vt opinor) emularetur, inter cetera memoriarum, quibus aut vetustas, aut curiositas aliqua ad famam patrocinabatur, ex suggestu ²⁶⁶ Demetrii Phalerei grammaticorum tunc probatissimi, cui præfecturam mandauerat, libros a Iudæis quoque postulari, proprias scilicet atque vernaculas litteras, quas soli habebant. Ex ipsis enim & ad ipsos semper prophetæ perorauerant, scilicet ad domesticam Dei gentem ex patrum gratia. Hebræi retro, qui nunc Iudæi, igitur & litteræ Hebrææ, & eloquium. Sed ne notitia vacaret, hoc quoque Ptolemæo a Iudæis subscriptum est, ²⁶⁷ septuaginta duobus interpretibus indultis: quos ²⁶⁸ Menedemus quoque philosophus prouidentia vindex ²⁶⁹ de sententiæ cõmuniõne suspexit. Affirmavit hæc vobis etiam ²⁷⁰ Aristæas, ita in Græcum stylium ex aperto monumenta reliquit. Hodie ²⁷¹ apud Serapum Ptolemæi bibliotheca cum ipsis Hebræicis litteris exhibentur. Sed & Iudæi palam lectitant, ²⁷² veltigalis libertas vulgo aditur sabbatis omnibus: qui audierit, inueniet Deum: qui etiam studuerit intelligere, cogetur & credere.

Quum Instrumentum veteris legis strictim breuiterque Tertullianus percurrentis, illic thesaurum esse totius naturæ inuissit, non satis auditoribus fecisse videri poterat, nisi, quænam hæc essent scripta, vbi reperiantur, a quibus cognita, certo testimonio indicaret. Fidem igitur autoritatemque illis obiter comparans ex iis argumentis, quæ ad cognitionem iudicium iam dudum venisse poterant, primum autores scripturæ nominat: qui a vaticinando prophetæ dicti sunt. In enim cum oracula easque virtutes æderent, quæ finem metamque diuinitatis viderentur attingere, iis litteris mandata fuere, quæ Hebræicæ dicuntur, adhuc superstitis: sed indigenæ quidem apud Iudæos, qui olim Hebræi dicti sunt (quorum patres cum Deo maxime grati essent apud se aliquem semper prophetam habuerunt) & aduenæ apud Græcos opera sane Ptolemæi, cognomento Philadelphii, qui cum ad imitationem Pilsitratæ Atheniensium tyranni bibliothecam, omnibus referent scriptorum generibus, in Serapio dedicare vellet, præfexit ei negotio Demetrium Phalereum, cuius adhuc scientiæ fama superest, atque inter alia quæ vndique comparabat monumenta, acciuit etiam ex suggestione monitisque eiusdem Phalerei sacra volumina ab Hebræis, quæ apud alias gentes non reperiebantur. Iudæi vero non modo in scriptis suis regi gratificati sunt, sed ne notitia eorum desideraretur, cumulate eius voluntati subscripserunt, faueruntque, duobus & septuaginta viis primæ eruditionis missis, qui mysteria eius scripturæ interpretantes in Græcum sermonem transferrent. Quod ne forte commentitium putaretur triplici corroborat testimonio: Menedemi primum philosophi, qui adeo prouidentiam tutatus est, vt vindex eius merito dicatur, sua is quoque sententia laudavit, admiratusque est talem disciplinam. Aristæas præterea eius rei monumentum reliquit stylo Græco exaratum. At hæc videri legique hæc omnia possunt hoc tempore in ipso Serapidis templo. Sed cui hæc longinquiora videntur, præsto æderit Romæ sabbatis omnibus, vnde hæc eadẽ ex Iudæis cognoscere possit. cuique enim patet eorum synagoga, dummodo hanc illi suam libertatem solutis fisco tributis conseruent.

²⁷³ Primam instrumentis istis autoritatẽ summa antiquitas vindicat. Apud vos quoque religionis est instar, fidem de temporibus asserere. Omnes itaque substantias, omnesque materias, origines, ordines, ²⁷⁴ venas veterani cuiusque styli vestri, gentes etiam plerasque, & vbes insignes, ²⁷⁵ historiarum causas & memoriarum, ipsas denique ²⁷⁶ effigies litterarum indices custodesque rerum, & (puto adhuc minus dicimus) ipsos ²⁷⁷ inquam deos vestros, ipsa tẽpla, & oracula, & sacra vnus interim prophetæ scrinium seculis vincit, in quo videtur thesaurus collocatus totius Iudæici sacramenti, & inde etiã nostri. Si ²⁷⁸ quem audistis interim Moysen, Argiuo Inacho par est ætate. ²⁷⁹ quadringentis pene annis: nam & septem minus, Danaum, & ipsam apud vos vetustissimam, præuenit: ²⁸⁰ mille circiter cladem Priami antecedit.

A 281 Possem etiam dicere, quingentis amplius & Homerum habens, quos sequar. Ceteri quoque prophetae, etiam Moysi²⁸² posthumant, 283 extremissimi tamen eorum non rectiores deprehenduntur primoribus vestris sapientibus & legiferis & historicis. Hæc quibus ordinibus probari possint, non tam difficile est nobis exponere quam enorme, nec arduum, sed interim longum. multis instrumentis 284 cum digitorum supputariis gesticulis affidendum est, referenda antiquissimarum etiam gentium 285 archiua, Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum: aduocandi etiam municipes, per quos notitia subministrata est, aliqui, 286 Manethon Ægyptius, & 287 Berolus Chaldæus: sed & 288 Hieronymus Phœnix Tyri rex: selectatores quoque eorum 289 Mendisius Ptolemæus, & 290 Menander Ephesius, & Demetrius Phalereus, & 291 rex Iuba, & 292 Appion, & Thallus, & qui istos aut probat, aut reuincit, Iudæus Iosephus antiquitatum Iudaicarum vernaculus vindex. 293 Græcorum etiam censuales conferendi, & quæ quando sint gesta, ut concatenationes temporum aperiantur, per quæ luceat Annalium numeri. Peregrinandum est in historias & litteras orbis, & tamen quasi partem iam probationis intulimus, quum per quæ probari possint, aspersimus. Verum differre præstat, ne vel minus persequamur festinando, vel diutius euagetur persequendo.

B Legitimo ordine incedit oratio, quæ cum sacra scripta Christianorum iudicauerit, cuius essent notæ, argumenta deinde profertur, quibus fidem eorum fulciat. parum enim fuerit monstrasse litteras, nisi aliqua autoritate apud aduersus communirent. Duobus itaque locis demonstrantur esse veræ: ex antiquitate originis earum, & ex suo quotidiano testimonio, quorum neutrum impugnat Romani præsertim possunt, cum & ipsi loco ab autoritate vtantur, ad insinuandam suarum rerum autoritatem, neque id iniuria. nam cum omnia reuelaret dies, quo quidque diutius durat, magis etiam probetur necesse est. At Pentateuchus ipse a Mose conditus thesaurus sacrorum omnium multis seculis superat non modo memorias, & quicquid primum ponitur in vestris monumentis, sed vestros ipsos deos & oracula. Nam cum ante Danaum vestrae gentis nulla sit memoria, Moyses ipse qui traditiones suorum maiorum litteris commendauit, floruit, quo tempore regnabat Inachus Argis: sed & aliorum prophetarum nouissimi, antiquiores antiquissimis vestris conditoribus computantur: id quod vobis iudices certius probare, nunc mihi parum est tempestuum, non quod hoc difficile sit & arduum: sed quia enorme & immensum foret, & longioris temporis vsuram desideraret, quam mihi sit per clypeidram concessum ad dicendum: satis est monstrasse locos, vnde materia abunde suppeditaret. Is enim census omnium gentium ex autoritate scriptorum fiet, si in patienter temporis campum res differretur, vt Hebræorum gens & scripta longe alijs omnibus vetustiora colligerentur.

C [294 Plus iam offerimus pro ista dilatione; 295 maiestatem scripturarum, si non vetustatem, diuinas probamus, si dubitatur antiquas; nec hoc tardius aut aliunde discendum; coram sunt quæ docebunt mundus, & seculum, & exitus. Quicquid agitur, prænucciabatur; quicquid videtur, audiebatur. 296 Quod terra vorat vrbes, quod insulas maria fraudant, quod externa atque interna bella dilaniant, quod regnis regna compulsi, quod fames, & lues, & locales quæque clades & frequentia plerumque; 297 mortium vastant, quod humiles sublimitate, sublimes humilitate mutantur; quod iustitia rarefcit, & iniquitas increbescit, bonarum omnium disciplinaram cura torpescit: quod etiam officia temporum, & elementorum munia exorbitant; quod & 298 monstrosi & portentosi naturalium formaturba, prouidenter scripta sunt. Dum patimur, leguntur; dum recognoscimus, probantur. Idoneum, opinor, testimonium diuinitatis, veritas 299 diuinationis. Hinc igitur apud nos futurorum quoque fides tuta est, iam scilicet probatur, quia cum illis quæ quotidie probantur, prædicebantur, 300 Eadem voces sonant, eadē litteræ notant, idem spiritus pulsant. Vnum tempus est diuinationi futura præstanti apud homines, si forte distinguitur dum 301 expungitur, dum ex futuro præfens, dehinc ex præfenti præteritum deputatur. Quid delinquitimus (oro vos) futura quoque credentes, qui iam didicimus illis per duos gradus credere?

D Quam aptissimus transitus ad secundam rationem: quasi dicat, Et si maxime stabat pro causa nostra eliceret ex arcanis seculis scriptorum quibus studemus autoritatem, vnde diuinitas eorum pro-

baretur, quia tamen oportuniori loco referendum hoc est, potuit iniicere suspicionem, ne vetustas, aliunde accersita, fera nimis testimonia afferret. Sed heus vos, ecce quod maius est, pro ista dilatione adduco. Mundus ipse, ætates seculorum, exitusque rerum coram vos docere monereque possunt, quanto numine sint exarata. nihil enim memorabile postea intrinsecat, aut nunc accidit, aut in posterum adueniet, quod in his non prædicatur, sicuti audire est ex ijs qui Spiritus sancti gratia mysteriorum interpretatione adipsentur. Nā quod omnia interna pariter & externa bellis defauiant, quod frequentis ceribusque populorum demortuis loca deuantur, quod nulla iam Delos, nulla Samos inter insulas, quod elementa maligniora videantur, quod Ecclesia Christianorum tantopere exagitetur, omnia hæc iam pridem denunciata fuere, quorum testata fides facit, vt quæcunque futura superflint, pro certis habeantur, quia simul cum his reb. quas quotidie experientia docet esse veras, prædicta sunt eodem tenore spiritus; cui omnia præsentia sunt, & quasi vnum & idem tempus, licet apud omnes homines ex eo quod aliquid efficitur exprimiturque; distingui solet præteritum, & ex futuro præfens colligatur. Non igitur ex hac eligitur scripturæ dignos esse puto Christianos damnatione, quando haud temere futurus credatur ab ijs qui per præteritorum præsentiumque gradus incedant ad persuadendum.

[302 Sed quoniam ædidimus antiquissimis Iudæorum instrumentis sectam istam esse sustulitā, quæ aliquanto nouellam, vt Tiberiani temporis plerique sciunt, profertentibus vobis quoque fortasse: an hoc nomine de statu eius retractetur, quam sub vmbaculo insignissimæ religionis, certæ licentiæ aliquid, & propria presumptionis abscondat: vel quia præteritatem, & neque de victus exceptionibus, neque de 303 solennitatibus dierum, neque de ipso signaculo corporis, neque de consortio nominis cum Iudæis agimus, quod vti que oporteret, si eidem Deo manciparetur? Sed & vulgus iam scit Christum, vt aliquem hominum, qualem Iudæi iudicauerunt, 304 quod facilius quis nos hominis cultores existimauerit. Veiū neque de Christo erubescimus, quum sub nomine eius deputari & dānari iuuat neque de Deo aliter præsumimus. Necesse est igitur pauca de Christo, vt de Deo totum.

Quum eam partē Christianorum dogmatum quæ cum Iudæis cōmunis est, pertractasset Tertullianus, alterā noui instrumenti, in qua tota causa, vt de *euangelio* versatur, nunc exponit, ita vt exponendo defendat. Nā quū Christianus sit Iudæus emendatus, quicunque hanc legis emendationem, quæ auctore Christo irrogata est, ignorabat, Iudæi præsertim in Christianis quoquo modo inuehebantur, quasi in eos qui omnino ab eis tanquā ab alijs diuersi essent. Trib. potissimum, inquit, causas subornati: Primum quia Iogis post seculis introductum est hoc nostrū nomen, vt quod Tiberio imperante diuulgari cepit (quomodo nos in libro contra Marcionem fatemur) non sine hypocrisis ferri dicunt, quasi sub vmbaculo atque prætextu Hebrææ religionis multa licentia abatur. Deinde quod I quū nos eidem Deo denotos esse profiteamur, præter tēporis diuersitatē alios ritus nouaque hæretim inducamus, quū nihil sit cōse nobis in cibus, nulla laboata colamus, nō citius fecerimus, neque sub eodē nomine celeriter vni, sed vt vulgo iā patet, quendā Christum tanquā Deū venerantes (quæ tertia est causa cur dānemur) nouū ei nomen nobis adoptem. Quum igitur his nominibus, id est de causis sectæ Christianorū forte in retractione postulati onemque; veniat (nā ex his quæ hacten de religione Dei dicta sūt, necesse erat dānari Christianos aut seruari cum Iudæis) operæ pretiū videtur esse noua hæc qualia sint patefacere, obiterque tueri; quæ quoniam sub Christo cum cōtinentur, de eo seorsum pauca prælibasse necessarium est, simul quo facilius totum id quod ad hanc de cultu Dei rationē pertinet intelligatur. Christi vero tantum abest vt Christianos pœniteat, vt ei se toti deuoeant, pro comperito habentes, Deum nisi in solo Christo videre neminem posse: neque ideo est, vt quum de Christo non erubescant, de summo, Deo aliquid à Iudæis dissentiant.

Iudæis erat apud Deum gratia, vbi & insignis iustitia, & fides originalium auctorum, vt de illis & generis magnitudo, & regni sublimitas floruit, & tanta felicitas, vt Dei vocibus quibus edocebantur, de promerendo Deo, & nō offendendo præmereretur. 305 Sed quāta dereliquerint, fiducia patrum inflati ad declinandū, deriuantes à disciplina in profanū modū; & si ipsi non confiterentur, probare t exitus hodiernus ipsorum. 306 dispersi, palabundi, cœli & soli sui extortes vagantur per orbē sine homine, sine Deo rege, quibus nec adueni: si iure terram patriā saltem vestigio salutare conceditur. Cū hæc illis sanctæ voces præminaretur, eadē fere sepe omnes ingerebāt fore, vt sub extimis curriculum seculi ex omni iā gente, & populo, & loco cultores sibi adlegeret Deus multo fideliores, in quos gratiam transferret pleniorē quidē ob disciplinæ auctoris capacitatem. Venit igitur, qui ad reformandam & illuminandam eam venturus à Deo prænucciabatur, Christus ille filius Dei.

E

XXI.
Luc. 3.

F

G

H

A Narratio brevis de Christo, quæ Iudæis alijsq; hominib; conuenit, qui eius rei expertes, velut infantes lac appetentes, robustiores cibos reiciant. Cum vero duo in hac re potissimum pertractanda viderentur, primum quis is esset Christus de quo loquimur, deinde quæ causa fuerit eius aduentus: hysteron proteron esse idoneum magis ad persuadendum ratus, à posteriori fidem commodius priori conciliat. Altius itaque causam breuiter reperit cur necessaria fuerit & desideraretur presentia Christi præsertim ab Hebræis, quæ gens merito Dei dicebatur, quod penes illos verus Dei cultus inueniretur cum insigni fide, miraculaque iustitia, quo præcipue tempore Abraham, Isaac, Jacob, Thobias, alique eius prosapia principes floruerunt. Quorum quidem virtute factum est, vt angeli versati cum illis non dedignarentur, suaque voce Deus præcepta promulgaret, quibus sua erga illos gratia seruaretur simul cum imperio opibusque multis. Quorum rerum fiducia posteriores nimium fieri, mox etiam negligentes, paulo post etiam ingrati ita à maiorum suorum disciplina & à diuina institutione, veluti plerique mortuorum, desierunt, vt iustitiam Dei in se tristitiam prouocauerint, sicut olim benigniorem indulgentiam senserant, non tamen sine certa prædictione adoptionis aliarum gentium. Extremo itaque tempore quod diuini consilij impenetrabilis altitudo à principio designarat, Christus filius Dei venit in terras, vt pleniore gratia amplioreque disciplina ore suo mores hominum informatos summo patri Deo reconciliaret, ex nullis non gentibus fideles sibi homines comparans quam Iudæos expectus esset. Aliiter enim de veritate simul & de virtute actum fuisse apud homines.

B Huius igitur gratiæ disciplinæque a bitere & magister, illuminator atque deductor generis humani filius Dei annunciabatur, non quidem ita genitus, vt erubescat in filii nomine, aut de patris semine, non de sororis 307 incesto, nec de stupro filia, aut coniugis alienæ Deum patrem passus est, 308 squamatum aut cornutum aut plumatum amatorem aut in auro conuersum Danaidis. Iouis ista sunt & numina vestra. Ceterum Dei filius nullam de 309 impudicitia habet matrem, etiam quam videtur habere non nuperat. Sed prius substantiam edisseram, ita natiuitatis qualitas intelligetur.

C Assignata causa quam obrem Christum terræ maxime desiderarent, nunc vnde profectus sit exponit. cumque superius in appellando Christo, ille filius Dei, adiunxisset, ex præoccupatione, inferit merito ex loco, alium quippe neminem prædixisse vates, qui arbitrium iusque haberet emendandæ legis, infundendæque largioris gratiæ, qui que illuminaret ac veluti manu deduceret in portum veritatis humanum genus tandem aberrans, quam filium Dei: filium vtique ea ratione quæ superet omnem naturam, non vt de Iouis, inquit, filijs, vestris numinibus, impudenter fateari soletis vnde cunq; pudendis: neque illi pater contigitis, qui stimulantem libidine in mille se formas commutatit, vt Ouidius in sexto præcipue sanctorum Transformationum commemorat: vestris hæc genealogiæ deorum fabulis conueniunt. Qui vero à nobis filius Dei dicitur, mulierem quidem illam habuit, quæ matris per eum nomen adepta virum non cognouit. Quod & si naturæ repugnet, mirum minus vobis videbitur, si quod est re ipsa & velut ex definitione cognoscetis, quid sit filius Dei. nam quod ex muliere natus est & appellatur Christus, ex adiectione est, quæ substantiæ fundamento percepto minus fuerit admiranda.

D Iam ediximus, Deum vniuersitatem hanc mundi verbo & ratione & virtute molitum. 310 Apud vestros quoque sapientes λόγος, id est, sermonem atque rationem constat artificem videri vniuersitatis. 311 Hunc enim Zeno determinat fabricatorem, qui cuncta in dispositione formauerit, eundem & fatum vocari, & Deum & animum Iouis, & necessitatem omnium rerum. Hæc 312 Cleanthes in spiritu conceit, quem permeatorem vniuersitatis affirmat: & nos etiam sermoui atque rationi, itemque virtuti, per quæ omnia molitum Deum ediximus, propriam substantiam 313 spiritum inscribimus, cui & sermo insit pronuncianti, & ratio adsit disponenti, & virtus præsit perficienti. Hunc ex Deo prolatum didicimus, & prolatione generatum, & idcirco filium Dei & Deum dictum ex vnitæ substantiæ: nam & Deus spiritus. Etiam cum radius ex sole porrigitur, portio ex summa, sed sol erit in radio, quia solis est radius, nec separatur substantia, sed extenditur. 314 Ita de spiritu spiritus, & de 315 Deo Deus, vt lumen de lumine accensum, manet integra & indefecta materiæ matrix, & si plures inde traduces qualitatis mutueris: ita & quod de Deo profectum est, Deus est & Dei filius, & vnus ambo. Ita de spiritu spiritus, & de Deo Deus modulo alternum numerum 316 gradu non statu fecit, & à matrice non recessit, sed excessit.

Altissimum Trinitatis mysterium Christianis tantummodo

reuelatum, homo qui velit optime explicare, Deum optime cognoscere necesse habet. At hoc certe minus multo fieri potest quam Isthmum fodere. Tertullianus itaque cum apud homines eius mysterij penitus ignaros Trinitatem afferre pro cognitione filij Dei cogeret, omnibus disputationibus his calumniosis atque perarduis, in quibus nostri deinde Theologi insudarunt, simplici gradu quibusdamque rerum simulachris ingreditur, vt gentes Christum filium Dei & Deum persuadeat, sed verbis etiam certis proprijsque indigemus, quibus id quod de Deo noster animus concepit, satis explicare possit, metaphoram semper vitum. Sic & filium & patrem in diuinis personis ponimus, quæ cum animo nostro satis non faciunt: pluribus alijsque nominibus opus est: meliusque ac certius filium à Deo inexplicabiliter procedentem exprinere videmur, cum illum logon, id est, aut verbum sermonemque dicimus, aut, rationem virtutem Dei, cuius officio Deum superius diximus omnia condidisse. Neque id mirum, inquit, vobis videri debet aut nouum. nam & apud vos docti sapientelque duce natura in eandem sententiam fere conuenere. Zeno enim admiratur rerum ordinem, logon hunc, quem eundem & fatum & Deum & animum Iouis, ac necessitatem appellat, cuncta facta esse dicebat. Sed & spiritus etiam ille, quo omnia hæc congesta Cleanthes asserbat, cuncta penetrante alenteque nobiscum facit: eidem enim verbo propriam spiritus substantiam attribuimus iidem circumstantijs, vt siue logos, vt Zeno non placuit, siue spiritus, vt Cleanthes, dicitur, quia si platus est ex Deo & ex prolotione deriuationeque illa quodammodo generatus, idcirco à Christianis filius Dei dicitur. idem vero quia est eiusdem particeps substantia, Deus quoque merito appellatur. Atque hoc vobis à radio solis dicere est, qui cum eiuudem sit cum sole substantiæ, quia tamen à sole tanquam portio ex alia summa deriuatur, idem & sol & filius quodammodo solis appellari potest. Ita filius Dei Christus de Deo extenditur, producitque ex eadem substantia, neque ideo minus Deus est pater quod ex se alium genuerit: neque filius, quod in alium statum defluerit, cum & lumen si lumen aliud inflammat, in sua seipsum matrice origineque indeficiens seruet, possitque in varias propagines traduci. Ita vnumque & idem ambo sunt, & alterius hic numerus vt duo videantur, & vnum sunt, & quod adest alteri, alteri quoque moduleretur: diuersa (inquam) videantur, non statu, id est, conditione & substantia, sed gradu generationis æternæ, qua ab origine illa patris filius excessit propagatusque est, perpetuo quodam ductu, non autem recessit quasi diuisus.

E Iste igitur Dei radius vt retro semper prædicabatur, delapsus in virginem quamdam, & in vtero eius caro figurata nascitur 317 homo Deo mistus. Caro spiritu intructa nutritur, adolescit, affatur, docet, operatur & Christus est. Recipite interim hanc fabulam, similis est vestris, dum ostendimus quomodo Christus probetur, & 318 qui penes vos eiusmodi fabulas æmulas ad destructionem veritatis istiusmodi præministraverint. Sciebant & Iudæi venturum esse Christum, scilicet quibus prophetæ loquebantur: nam & nunc aduentum eius expectant. nec alia magis inter nos & illos 319 compulsatio est, quam quod iam venisse non credunt. 320 Duobus enim aduentibus eius significatis; primo, qui iam expunctus est in humilitate conditionis humanæ; secundo, qui concludendo seculo imminet in sublimitate diuinitatis exerta: primum non intelligunt, secundum quem manifestus prædicatum sperant, vnum existimauerunt. Ne enim intelligerent pristinum, credituri si intellexissent, & consecuturi salutem si credidissent, meritum fuit delictorum. Ipsi legunt, ita se ipsum, multatos se sapientia, & intelligentia, & oculorum & aurium fruge.

F Tres sunt temporum status de Christo considerandi, vt pleniorum eius notitiam habeant ignorantes. Primus ante luciferum ad usque Augusti tempora productus est, in quo purus filius Dei simplexque verbum, qui nunc Christus est, in cælis proxime patrem intelligebatur. Alter tertio & trigesimo deinceps anno fere absolutus, in quo idem verbum mortalem hominis naturam indutus, duplicem substantiam sub vna persona sustinuit, ac degit in terris, Iesus Christus appellatus. Tertius à resurrectione sua nunc est, & durabit in æternum, postquam sublatas in cælum corpore diuinitate illustrato, dextera patrem assidet iudicaturus omne humanum genus. De primo igitur cum satis iam dixisset, nunc secundum Tertullianus insinuat, simplicem nudamque narrationem non refugiens hoc tempore de Deo, qui præter omnis huius naturæ leges factus homo sit, vt tenui hoc inducto principio ad maiora festineret argumenta (ex his enim hoc est, quod à consequentibus fidem sibi conciliat) præsertim cum speret hanc quam gentes fabellam didicant, quod in virginem radius ipse filiusque Dei delapsus corpus assumpsit humanum, ab iis merito recipi posse, quod de suis illi diuis haud dissimiles mythologias placidis auribus percipiant. Quam obrem detali Christi mysterio mentionem faciens, quod sibi procul est vt leuoria dicat, fabulam appellare non veretur, dummodo hac blanditione verbi

E

A

Christus doceatur, & illi simul qui in omnes gentes Apostoli eiusmodi Euangelium diuulgauerunt, in destructionem (vt gentes dice-
 refolent) & annihilationemque veritatis recipiantur. Verum my-
 sterium hoc, humano corpori Deum copulatum, haud inopinum
 accidisse, neque fuisse praeter spem eorum qui vaticinia intelligen-
 bant, testimonio comprobatur totius Iudaici populi, qui promissum
 a suis vaticinijs talem redemptorem etiamnum expectant, ignari
 iam dudum venisse. Quae maxima est inter Christianos Iudaeosque
 conflictatio, atque hoc illis euenit, quod scripta discernere nesciunt,
 confunduntque simul in vnum duos Christi aduentus, qui a suis
 prophetis praedicantur. Nam cum prior humilis atque ita abiectus
 descenderet, vt infirmitates, iniurias crucem denique intenderet
 (qui iam totus in Christi cruci affixo expunctus exaestuque est) alter
 vero potens, sublimis, & in ea maiestate, qua praeseferet exerta
 explicataque & distincta diuinitas, quo tempore tota haec natura
 facies commutabitur, Iudaei nihil de posterioris magnificentia
 factum fuisse videntes, priori haec non adhibent. Sed neque haec
 eorum caecitas in scripturis de pristino priorique aduentu sine ratione
 est. Ita enim promeruit illorum delictum, insignesque iniuriae contra
 omnes prophetas, contra Deum ipsum, vt oculorum auriumque vsu
 deitarentur, sicuti testantur tua quae quotidie vaticinia legunt.
 Vnde non iniuria proromaryt *Dura*, inquit, *certice, & incircumcisi corde & auribus, vos semper
 Spiritui sancto resistitis; quales & patres vestri, vos iridem.*

Ad. 7.

B

Matth. 4. & 9.

Quem igitur solum hominem modo praesumpserant de humilitate, sequebatur
 vi³²¹ magnum aestimarent de potestate. Cum ille verbo daemonia de
 hominibus excuteret, caecos reluminaret, leprosos purgaret, paraly-
 ticos restringeret, mortuos denique verbo redderet vita³²², id
 elementa ipsa famularet, compescens procellas & freta ingrediens,
 ostendens sese verbum Dei, ³²³ id est, *logos*, illud primordiale progenitum
 virtute, & ratione comitatum, & spiritu instructum, eundem
 qui verbo omnia & faceret & fecisset. Ad doctrinam vero eius
 quae reuincebantur magistri primoresque Iudaeorum, ita exaspera-
 bantur, maxime quod ad eum in gens multitudo defleceret, vt
 postremo oblatum Ponto Pilato, Syriam tunc ex parte Romana
 procuranti, violentia suffragiorum in crucem Iesum dedi sibi extor-
 serint. Praedixerat & ipse, ita facturos. Parum hoc, si non &
 prophetae retro etiam. Tamen suffixus multa mortis illius
 propria ostendit insignia. Nam spiritum cum verbo sponte dimisit,
 praesto carnificis officio. Eodem momento dies, medium orbem
 signante sole, subducta est. ³²⁴ Deliquium vtrique putauerunt,
 qui id quae super Christo praedicatum non scierunt. ³²⁵ Et tamen
 eum mundi casum relatum in archiuis veitris habetis. Tunc
 Iudaei detractum & sepulchro conditum, magna etiam militari
 manu custodia diligentia circumfuderunt, ne, quia praedixerat
 tertia die resurcturum se a morte, discipuli furto amoliti
 cadauer ³²⁶ fallerent suspectos. Sed ecce die tertia concussa
 repente terra, & mole reuoluta quae obstruxerat
 sepulchrum, & custodia pauore disiecta, nullis apparentibus
 discipulis, nihil in sepulchro repertum est, praeterquam exuuias
 sepulti. Nihilominus tamen primores, quorum intererat &
 scelus diuulgare, & populum vetricalem & ³²⁷ famularem
 sibi ad fidem reuocare, surreptum a discipulis iactauerunt.
 Nam nec ille se in vulgus eduxit, ne impij errore liberarentur,
 vt & fides non mediocri praemio destinata difficultate
 constaret. Cum discipulis autem quibusdam apud Galilaeam
 Iudaeae regionem ad quadraginta dies egit, docens eos
 quae doceret. Dehinc, ordinatis eis ad officium praedicandi
 per orbem, circumfusa nube in caelum est receptus, multo
 verius quam apud vos asseuerare de ³²⁸ Romulo Proculi solent.

Matth. 27

C

Marc. 16. Luc. 24. Act. 1.

D

En hominum caecitatem, qui hominem tantum illum esse putabant,
 quem ita manifestis argumentis diuina praeditum potestate
 videbant, vt cum ea dissimulare non possent, magorum cabalistarumque
 commentis suppressimae conarentur liceat forte magis vt ad
 tempus euincere naturam posse videantur: at quae a Christo
 suo iure facta sunt, non locorum, non personarum, non temporum
 testimonia debilitauerunt, a quantauis priuatione fiebant, ad
 habitum, neque aliter is natura imperitabat, quam vt qui ea
 condidisset. Sapius enim elementa eam ipsius virtutem rationem
 & spiritum agnouerunt, a quo facta fuerant. Adde his doctrinae
 rationem, quam non in chartis, sed in cordibus hominum ita
 imprimeret, vt non minora in animis miracula ederentur, quam
 in corporibus: quod facile videat quicumque philosophorum
 disciplinas considerauerit. nam cum illi probabilibus rationibus
 mirificoque artificio de virtute descoperuerint, cuique officium

suum ascribentes: ita tamen pauci & longo interiecto tempore
 studiosi exiteret, vt dicere austerint, Doctrina politiora quidem
 sed non meliora ingenia sunt: quandoquidem solida virtus nascitur
 magis quam fingitur. Et Aristoteles, Non in omnibus, inquit,
 praecipua vires habent, & qui perturbationibus inseruiunt,
 quales plerique plebei, qui fit vt verbis obtemperare possint: Le-
 gibus opus est & poenis, vt in ordine continentur. Quam hoc
 falsum sit apud Christianos, quotidie experientia docet. Quam-
 plures enim vidimus ex pessimo quantumuis habitu derепente
 frugi studiososque fieri, simulac Christum amplexantur. Quas ob-
 res facile apud ambrosios sacerdotes emergere causa potuit, quae
 ex inuidia genus id mortis quod a prophetis primum decantatum
 est, mox ab eodem sapius praedictum subornauit, quo etiam tempore
 haud minora secuta sunt eius diuinitatis ostenta. nam tantae
 mortis casum, quod in natura potissimum est, sol ipse miseratus
 est, seque in meridie turris abcondidit, quando nullus luna
 coitus esset. Cum enim treis horas a sexta ad nonam illa soli
 prae-
 tenderit, totidem tamen horis eius diei per diametrum solidi
 uerla visa est a mortalibus contra motus sui leges, statosque
 naturae meatus. Quod cum Dionysius Arcopagites, sophistaque
 Apollonophanes, qui eo tempore in Heliopoli Aegyptiaca philo-
 sophie studiosi versabantur, contemplantur, dixit Apollonophanes
αὐτὸ ἐδιδούρα, ἀποβύθη τὸ θεῶν πρῶτον μύστην. Sunt, inquit, *haec optime
 Dionysi, vices diuinarum rerum.* haud ignarus lunam non potuisse
 tuo iure hinc illuc tam paruo temporis interstitio curitare. Diony-
 sius vero horrore quoque tenebrarum moruque terrae commo-
 tus, *ἢ τὸ θεῶν*, inquit, *μάχη, ἢ τὸ μάχων συντάχεται*, id est, *aut ipse
 Deus paritur, aut patienti condoleat.* Sed ne hoc deliquium dubita-
 tionem afferret iudicibus, Et Romani, inquit Tertullianus, ponti-
 fices in suis fastis id ipsum tunc temporis annoraueunt, Vita vero
 necisque suae Christum potestatem habuisse palam facit, cum
 quod a maximo statim clamore exprauiet, prius quam a carnifice
 sua perfingerentur crura, tum quod tertio suae mortis die, antequam
 corpus putresceret, resurrexit quae a economia gestum est, quae
 omnem dubitationem tolleret, seruata tantae personae auctoritate.
 Erat totum collegium discipulorum disiectum perterritumque,
 corpus Christi nouo sepulchro conditum, cuius officium de more
 Iudaico ingenti lapide occludebatur. pontifices Iudaeorum cum
 de resurrectione tumorem turbauissent, custodia militum appofue-
 rant, Hi vero summo terribi diei mane, nouo terrae motu, quo lapis
 est reuolutus, percussus, cum in monumento nihil praeter findonem,
 qua cadauer inuolutum fuerat, inueniretur, pontificibus rem
 omnem detulerunt. Quare illi cum auctoritate suam apud
 populum periclitari simul cum opibus viderent, pecunia ita-
 mstatione militum subornauerunt, qui dicerent, discipulos impetu
 facto surripuisse corpus: quibus rebus effectum est, vt fides, quae
 tanta praemia proponit, aliqua difficultate inuolueretur, vt Iesum
 a mortuis excitatum videre non meruerint, quemadmodum discipuli
 vel quadraginta dies. Quo tempore cum confirmasset illos,
 monens docensque Euangelium quod per orbem terrarum annun-
 ciant, videntibus illis in caelum cum nimbo sublatus est: habuitque
 haec res plures fidelioresque testes quam apothecis vestri
 Romuli, qui ex relatione vnius Proculi creditur in caelum
 fuisse receptus.

F

G

³²⁹ Ea omnia super Christo Pilatus & ipse iam pro sua conscientia
 Christianus Caesari tum Tiberio nunciavit. Sed & Caesares credidissent
 super Christo, si aut Caesares non essent seculo necessarii, aut si &
 Christiani potuissent esse Caesares. Discipuli quoque diffusi per orbem,
 ex praeepto magistrum Dei paruerunt: qui & ipsi a Iudaeis insequen-
 tibus multa per pesti vtrique pro fiducia veritatis libenter,
 Romae postremo per Neronis saeuitiam sanguinem Christianum
 seminauerunt.

Marc. 16.

Grave hoc est huius narrationis testimonium. Quando Pontius
 Pilatus, qui sub auspicio Romani imperij Syriam tunc temporis
 procurabat, ita omnia haec de Christo noua & admiranda putauit,
 vt non duxerit abre, Tiberium imperatorem, de omnibus his
 certiores facere: quibus, vt dictum est, creditur Tiberius, sed
 senatus sententia destitutus est. Credidissent & alii Caesares
 Apostolorum monitis, si Christianus & seculum inter se conuen-
 nissent: ita enim tunc se humanae res habebat, vt Caesarum
 dominatio egeret: & seculo & Christiano male consultum videbatur,
 si Caesar idem & Christianus fuisset. Princeps vero Christiano-
 rum sectaeque simul omnis quam crudeliter accepta fuerit sub
 Nerone, Tacitus Tranquillusque testes.

H

Sed demonstrabimus vobis idoneos testes Christi, ³³⁰ ipsos illos
 quos adoratis. Multum est si eos adhibeam vt credatis Christianis.
 Interim hic est ordo nostrae institutionis: hunc adidimus & sectae
 & nominis censum cum suo auctore. Nemo iam infamiam incuriat,
 nemo alius existimet, ³³¹ quia nec fas est vlli de sua religione
 mentiri. Ex eo enim quod aliud a se colit dicit quam colit,
 negat quod colit, & culturam & honorem in alterum transfert,
 & transferendo iam non colit quod negauit. Dicimus, & palam
 dicimus, & vobis torquentibus laceraui & cruenti vociferamur:
 Deum colimus per Christum

A stum. 332 Illum hominem putare, per eum & in eo se cognosci vult Deus & coli. Vt autem Iudæis respondeamus, & ipsi Deum per hominem putate, per hominem Moysen colere didicerunt: 333 Vt Græcis occurram, Orpheus Pieriæ, Musæus Athenis, 334 Melampus Argis, 335 Trophonius Bœotia: initiationibus homines obligauerunt. Vt ad vos quoque dominatores gentiū adspiciam, homo fuit 336 Pompilius Numa, qui Romanos operosissimis superstitionibus oneravit. Licuit & Christo commentari diuinitatem rem propriam; non qui rupices & adhuc feros homines multitudine tot numinum demerendorum attonitis efficiendo ad humanitatem temperaret, quod Numa; sed qui iam expolitos & ipsa vrb. nitate deceptos in 337 agnitionem veritatis ocularet.

B Ad exactam Christianæ religionis cognitionem necessaria quoque restat Angelorum notitia bonorum malorumque, quos dæmonas vocant: in qua disceptatione Tertullianus pollicetur id quod in causa exoptatissimum videretur, vt quibus scilicet argumentis aduersarij maxime innituntur, ea pro nobis stare ostendantur, ita vt suo gladio de causa cadant, quicumque Christianos impugnent. Cum enim gentes propter deos oderint Christianos, illis ipsi testibus quos colunt, demonstrabitur & Christum verum esse Dei filium, & illorum deos non alios esse quam malos dæmonas, atque ita crimen læsæ maiestatis reicitur in aduersarios, quod tamen ipsum priusquam aggrediat, institutionem initiationemque nostræ religionis per Christum ita se habere sicut exposuit consummat: mox a simili persuadet iniustum esse odium, & pœnas quibus supprimitur extra ordinem profus indignas. Nam si, inquit, sub hac religione latere adhuc aliquid veremini, igitur nos mendaces: at hoc in religione aliqua verisimile non fit. Ita enim quod colitur negaretur, temereque in alium cultus transferretur. Sed tantum abest vt nos confessionem nostram inuoluamus, vt lacerati cœnæque in ipsa carnificina vociferemur Deum per Christum colere, neque alios religionis ritus admittere, quam quos Christus instituit. Quod si Christus ipse Deus est, vt pote filius Dei, quid mirum? sin à vobis existimatur homo, neque id vobis nouum videri debet, autorem nos hominem religionis habere, cum apud alias quoque nationes idem impune factitatum sit. Iudæis enim Moyses præcepta legemque tulit religionis, Orpheus apud Græcos in Pieria monte, qui Libethris imminet, eius patriæ homines initiabat, sicut & discipulus eius Musæus Athenis. Et Melampoda vatem simul & mythen Argiui venerabatur: ita Bœotij Trophonium, cuius antrum in Lebada oraculo serpentis memorabile fuit. Sed & qui tantæ superstitioni totque numinibus promerendis Romanos addixit, homo fuit Pompilius Numa. Cum igitur ijs omnibus nulli fraudi fuit docere religionem homines rusticos & indoctos qui facile decipi possent, cur non etiam Christo iure suo licuerit idem apud eos qui longo ævo edocti liberaliterque eruditi atque omni vrb. nitate expoliti, iam dudum nihil temere comprobarent? Miseratus est ille genus humanum, quod cum suo ingenio sursum deorsumque pererrans veritatem inuenire non posse videret, manum gratiæ suæ porrexit adueniens, qua mortalibus visum restituit, oculauitque, quos culpa diabolusque ex oculauerant.

XXII.

C Quærite ergo si vera est ista diuinitas Christi. Si ea est, qua cognita ad bonum quis reformatur, sequitur vt falsa renuncietur; cõperta imprimis illa omni ratione, quæ delitescens sub nominibus & imaginibus mortuorū, quibusdā signis & miraculis & oraculis fidē diuinitatis operatur. [338 Atque adeo dicimus, esse substantias quãdam spirituales; nec nomen nouum est, 339 Sciunt dæmonas philosophi, 340 Socrate ipso ad demonij arbitrium expectante, Quidni? cum & ipsi dæmonium adhasse à pueritia dicatur. 341 Dehoratorium plane à bono omnes sciunt poeta. 342 Etiam vulgus indoctū in vsum maledicti frequentat. Nam & Satanam principem huius mali generis proinde de propria conscientia anima eadem ex sacramenti voce pronunciat. 343 Angelos quoque, etiam Plato non negauit. 344 Vtriusque nominis testes esse vel Magos asserunt. Sed quomodo de Angelis quibusdam sua sponte corruptis corruptior gens dæmonium euaserit, damnata à Deo cum generis authoribus, & cum eo quem diximus principe; apud litteras sanctas ordine cognoscitur. Nunc de operatione eorum satis erit exponere.

D Hoc est quod semper dolet Tertullianus, vt Christus damnetur à gentibus, & Christiani crudeliter trucidentur in dicta causa, nulla adhibita quæstione, certus non improbatum iri si audiatur. Quærite ergo iudices. Quod si vera deprehenditur Christi diuinitas, ac per eam mali quinque habitus ad virtutem reformantur, consentaneum est vt quæ cuiusque alia falsa sit, & vt falsa climi-

netur, præsertim quod tota illa ratio & prætextus, quo sibi idololatrarum religio fidem interpellat sub nominibus mortuorum, quales dii vestri sunt, delitescens comperta fuerit, pateatque vnde sua illa signa habuerit, & oracula. Omnia enim hæc substantiis quibusdam propter tenuitatem suam spiritualibus appellatis emanasse pro comperto nobis est. Dæmonia per diminutionem à dæmone dicuntur, suis præstigijs apud aras, præsertim in extis precibusque, mortales à vera religione reuocantur, inuidentes hominibus cælum, a quo sua superbia deciderunt: quæ omnis historia, quia apud sacras litteras ad amissum cognoscitur, relegat illic auditores. Sed ne dæmoniorum nomen quibusdam ridiculum aut nouum videatur, quatuor affert super eam rem aliarum gentium auctoritates. Nam celeberrimi philosophorum dæmonas in naturam introducere (vt affatim testatur Plutarchus in ea oratione, in qua Causas querit quam obrē oracula deserunt) Plato præcipue & ipse Socrates, cui a pueritia dæmon adhasse dicitur, cuius auspicio res suas administraret, obiretque negocia. Præterea vim hanc dæmonum, cuius peculiare est homines à bono detortari, calumniisque disseminatis concitare ritas, omnes fere poetae posuerunt, dum suis illi stimulis Eumenidum abutuntur. Quod ipsum comprobatur etiam vulgaris quædam hominum vox, quam nunquam sapientes contempserunt (*φίμνη, ἐν πόρτῳ* *ἀδιδύται πῶς οἱ φημῖς*) Illi enim & cum alijs maledicunt, & sibi in præstando iure fidem faciunt, non alias sibi maleficas vires quam satanæ imprecantur, ita sibi distante conscientia. Quando & Magi Persarum omnium optimi, qui & philosophi & philothei dicti sunt, in religionem suam dicuntur dæmonas introduxisse. Quid igitur mirum, eadem si Christiani censent, cum de his omnibus certiora quotidie videant iudicia?

E Operatio eorum est hominis euerio, sic malitia spiritalis à primordio 345 auspiciata est in hominis exitiū. Itaque corporibus quidem & valeretudines infligunt & aliquos casus acerbos; animæ vero repentinos & extraordinarios per vim excessus. Suppetit illis ad vtramque substantiam hominis ad eundam subtilitas & tenuitas sua; multum spiritualibus viribus licet, vt inuisibiles & insensibiles in effectu potius quam in actu suo appareant: si poma, si fruges, ne scio quod auræ latens vitium in flore 346 præcipitat, in germine exanimat, in pubertate conuulnerat, ac si cæca ratione tentatus aer pestilentes haustus suos offundit. Eadem igitur obscuritate contagionis a piratio dæmonum & angelorum mentis quoque corruptelas agit furoribus & amentiis scædis, aut sauis libidinibus cum erroribus varijs: quorū iste potissimus, quod eos ipsos captis & circumscripitis hominū mentibus, comedat vt & sibi 347 pabula propria nidoris & sanguinis procuret simulachris imaginibus oblata; & quæ illi 348 accuratior pascua est, hominem à cogitatu veræ diuinitatis auertat præstigijs fallis, quas & ipsas quomodo opereur expediam.

F Inductis dæmonis videndum est nunc, si ad causam eos accommodare velimus, quid vnde & quomodo agant, vt ex illorum potestate cognoscatur eisdem esse dæmonas, & deos gentium. Propositum igitur, inquit, totius eorum actionis spectat ad euerionem generis humani, partim inuidia bonorum nostrorum, partim odio Dei optimi maximi, quod in protoplasticis parentibus è vestigio ostenderunt. Cuiusque sit illis natura a deo tenuis & exilis, sed tamen violenta & præstantibus viribus, quales omnes spiritus, vt facile animos & corpora hominum inuadere possint, vniūque pariter magna læpe mala impingunt, valeretudines, aduersos casus, efficiatque libidines, atque ea quibus & corpus male afficitur & animus obtulipescit, ita vt in furorem homines adacti, sapus in altos puteos, & ex vrb. nitibus præcipites se dedant. Lactantius tales ecstasies etiam describit: Ecce aliquis, inquit, instructus dæmonis percitus demerit, effertur, infant: quæ omnia certius ex effectu postremo videntur, quam cum primum in actu ipso versantur, perinde ac in aliis naturæ oculis insensibilibusque potestibus enenire sentimus. auræ enim ille venefica, quibus affiantur læpe fruges & carbunculantur, & pestilens aer non prius sentitur à nobis, quam corpus infecerit. Sed inter eos errores, quibus circumscribunt decipiuntque hominum mentes, potissimus ille est, quod ita eos ipsos errores sua arte commendant apud homines, vt ex eare non honorem tantum diuinum per sacrificia, sed & pabula sibi comparent (nam vt tota Magia testatur, spiritus nidore & sanguine delectantur, quod cum alij, tum Homerus in suis necyomantis non abs re seruauit) ac (quod illis maxime optabile est, & pascua sylua) vt suis præstigijs superstitionibusque homines à cultu veræ religionis reuocent.

H Omnis spiritus ales est. hoc angeli & dæmones. Igitur momento vbiq; sunt. Totus orbis illis locus vnus est; quid vbiq; geratur tā facile sciunt, quam enunciat. velocitas diuinitas creditur; quia substantia ignoratur. Sic & auctores interdū videti volūt eorū q̄ annunciat; & sunt

A plane malorum nonnunquam, bonorum tamen nunquam. 349 Dispositiones etiam Dei, & nunc prophetis concionantibus, excerpunt, & nunc lectionibus resonantibus carpunt. Ita & hinc fumentes quasdam temporū fortes, & mutantur diuinitatem; dum furantur diuinationem. In oraculis autem quo ingenio ambiguitates temperent in euentus: sciunt 350 Cræsi, sciunt 351 Pythi Ceterum 352 testudinem decoqui cum carnibus pecudis, Pythius eo modo renunciauit, quo supra diximus: 353 momento apud Lydiam fuerat. habent de incolatu aeris, & de vicinia siderum, & de commercio nubium cœlestes sapere paraturas: vt & pluias quas iam sentiūt repromittant, benefici plane & circa curas valetudinū. Lædunt enim primo, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum noua, siue contraria, post quæ desinunt lædere, & curasse creduntur. Quid ergo de ceteris ingenis vel etiam viribus fallaciæ spiritualis edisseram? phantasmata 354 Castorum, & aquam cribro gestatam, & nauem cingulo promotam, & barbam tactu irufatam: vt numina lapides crederentur, & Deus verus nõ quæreret.

B Diximus quæ operantur dæmones, atque vnde illis hæc facilis suppedit facultas: restat, qua ratione ea conentur, explicare præstigijs enim quibusdam videntur, quæ si natura eorum cognoscatur, facilissima illis esse putabimus. Nam cum omnis spiritus tantquam ales volucrisque sit, momentoque; temporis huc illuc veluti flabra ventorum permeet, qui fiat illis arduum? si sua hac celeritate captare sibi diuinitatem velint apud eos maxime, qui talem naturam ignorantes, facile credunt celeritatem hanc, qua cuncta præcipere possunt humana, diuinitatem esse? Cum enim *de iudicij* dicantur à scientia, rerumque peritia, qua à primordio insigniti fuerunt, ex præteritis præsentibusque rebus facile coniecere valent: quando etiam ab his qui Spiritu sancto imbuti vaticinantur concionando, aut lectiones scriptorum interpretantur, multa excipere possunt. Quæ vero captare non possunt sua celeritate (vt dictum est) cum facta sunt, anteuertunt annunciantes, quale est de testudine relatum à Pythia, quam domi suæ Cræsus cum aguinâ carne clanculum coxerat, vt in sua Clio commemorat Herodorus: at quæ ambigua per se sunt ac penitus incognita, qualia ex oraculis petere solent homines, ea callidi tanta amphibologia inuoluunt, vt in quamcumque partem exitus cadat, defendi possint. Ita Pythius Epirotiarum rex est decipus. *Aio te*, inquit, *Romanos vincere posse*. Denique nullum est ostentum, quod non facile factum sit in his. hac ratione Castorum phantasmata dicuntur Macedonici belli victoriam eadem hora Romanis annunciaisse, virginisque Vestales, altera nomine Tucia cribro continuit aquam, altera Claudia nauem magnæ Matris vado Tiberino inhaerentē, cingulo suo ducere potuit, & Domitii fusca barba solo Castorum tactu ruffa enituit, ad fidem dictorum facientem, vnde *Enobarborum* gens in vrbe admodum nobilis. quæ omnia cum alijs quâ plurimis ab historicis passim relata ob eam causam à dæmonibus sub deorum nomine edebantur, vt homines auerfos à Deo detinerent. Tempestates enim & quoscumque aeris affectus facillime prædicere possunt, quia cum in natura nihil derепente fiat, continuoque in superiore regione versentur, colligere omnia primi, & denunciare possunt, neque ideo mirum si veneficiorum peritissimi remedia quoque reneant morborum omnium.

C [355 Porro si & Magi phantasmata adunt, & 356 iam defunctorum inclamant animas: si pueros in eloquio oraculi eliciunt: si multa miracula circulatorijs præstigijs ludunt: si & somnia immittunt habentes semel inuictorum angelorum & dæmonum assistentem sibi potestatem, per quos & capra & mensæ diuinare consueverunt: quanto magis illa potestas de suo arbitrio & pro suo negotio studeat totis viribus operari, quod alienæ præstat negociationi?

D Locus est, sine quo minus, &c. quo vires dæmonum comprobant, & testificatur esse quales adducuntur. Nam si, inquit, magi in necromantijs animas defunctorum, dæmonum potentia concitas, percontantur, si in hydromantijs ædūt per pueros oracula, si somnia immittunt, si præstringunt in multis rebus oculos nostros, ita vt non modo boues, capraeque loquantur, sed & mensæ apud gymnosophistas, quas Apollonius ille Thyaneus vidisse Philostrato testatur, quanto maiora audebit libera hæc sibi potestas, & quanta patrabit?

Aur si eadem & angeli & dæmones operantur, quæ & dii vestri: vbi est ergo præcellentia diuinitatis, quam vtique superiorem omni potestate credendum est? Nõ ergo dignius præsumetur, ipsos esse qui se deos faciunt, cum eadem adant quæ faciunt deos credi, quam pares angelis & dæmonibus deos esse? Locorum differentia distinguitur (opinor) vt à tēplis Deos existimetis, quos alibi deos non dicitis; vt aliter 357 dementire videatur,

E qui sacras turres peruolat, aliter qui tecta viciniae transilit; & alia vis pronuncietur in eo qui genitalia vellacertos, alia qui sibi gulam profecat. Compar exitus furoris; & vna ratio est instigationis.

Ex obiectione tacita infertur comparisonem, ex qua propositū elicit. Nam si, inquit, dicatis hæc quæ sunt à magicis, fieri per angelos siue dæmonas, superiora vero à numine deorum, ita vobis quoque concedendum erit dæmonas atque deos pari inter se potestate præditos esse: quod maxime absurdum est, cum deorum potestas omnibus debeat excellere: magis profecto rationi consentaneum est, vt ipsos dæmonas ita deos se facere credamus, quâ diis illi adæquentur. nisi vero locorum differentia (quod ridiculū sane est) dæmonas distinguat à diis, & cum qui furore panico percussus se præcipitem dedat ex aliqua sacra turri, melioribus diis vexari credatis, quâ qui ex prophanis tectis præcipites: & si Galus sacerdos genitalia sibi profecat, lancinetque lacertos, furori Maris deum imputetur: alium vero si gulam sibi dissecet, aut laqueo pendeat, malo dæmoni adiudicetis. at eadem vis est instigationis, quæ eisdem exitus comparat.

F Sed hæc tenent verba, iam hinc demonstratio rei ipsius, qua ostendemus vnã esse vtriusque; nominis qualitatem. 358 Adatur hic aliquis sub tribunalibus vestris quem dæmone agi cõstet, Iustus à quolibet Christiano loqui spiritus ille, tam se dæmonem confitebitur de vero, quã alibi deũ de falso. Aque producat aliquis ex iis qui de deo pati existimantur. 359 qui aris in halantibus numen de nidore concipiunt, qui ructando curantur, qui anhelando præfantur. Ista 360 ipsa virgo cœlestis pluiuarū pollicitatrix. iste ipse 361 Æsculapius medicinarū demonstrator, 362 alias demoriturus 363 scorpionis & denatii & Aesclepiadoti sumministrator, nisi se dæmones confessi fuerint Christiano mentiri non audentes, ibidem illius Christiani procacissimi sanguinem fundite. Quid isto opere manifestius? quid hac probatione fidelius: simplicitas veritatis in medio est virtus illi sua afflitit, nihil suspicari licebit, magia aut aliqua eiusmodi fallacia fieri. Dictis non stetis, si oculi vestri & aures permiserint vobis. Quid autem inniti potest aduersus quod ostenditur nuda sinceritate.

G Maximum hoc est, & quod in iudicio raro producitur: & si producat, nihil est iudicibus optabilius. Quid enim ad veritatem eruendam certius, quam ea quæ vobis & coniectura persuadere conabamur, in periculum atque experientiam deducere: Si igitur, inquit, quæ diximus, haud satis probabilia videntur, quã obrem deos istos vestros nihil aliud esse quam dæmonas iudicetis periculum iam fiat in hac re, & ad tribunalia vestra duo ex phantasticis sistantur, quorum alter malo dæmone vexari, alter deo plenus in fumantibus sacris numen exhaustisse credatur à vobis, qui etiam pluias sidumve repromittat, aut quasi Æsculapius remedia morborū ostendat. hi igitur in interrogari à Christiano qui sint, nisi dæmonas se fateantur, de nobis quas vultis sumite pœnas procacitatis. Quid est quod hic desideratur? Veritas simplex est nuda, nec magicis artibus hoc agit à Christiano: nulla alia vi cogitur dæmon præterquam Christi, & qui dictis acquiescere nolit, licet oculatus esse huius rei testis, quando cumque libeat.

H Si 364 altera parte vere Dei sunt, cur sese dæmonia mentiuntur? an vt nobis obsequantur: iam ergo subiecta est Christianis diuinitas vestra, nec diuinitas deputanda est, quæ subita est homini, & si quid ad dedecus facit amulis suis. Si altera parte dæmones sunt vel angeli, cur se alibi pro diis agere respondent? Nam sicut illi qui dii habentur, dæmones se dicere nolissent, si vere dii essent, scilicet ne de maiestate se deponerent: Ita & isti, quos directo dæmones noltis, non audent alibi pro diis agere, si aliqui omnino dii essent, quorum nominibus vtuntur, 365 Verebantur enim abuti maiestatem superiorem sine dubio, & timendorum: adeo nulla est diuinitas ista quam tenetis; quia si esset, neque à dæmonibus affectaretur in confessione, neque à deis negaretur. Cum ergo vtraque pars conuñit in confessionem deos esse negans, agnoscite vnũ genus esse, id est, dæmonas. Verũ vtrouque iã Deos querite. Quos enim præsumperatis, dæmonas esse cognoscitis. Eadem vero opera nostra ab eisdem diis vestris non tantum hoc detegentibus, quod neque ipsi Dei sint, neque vlli alii. Etiam illud 366 incontinenti cognoscitis, qui sit vere Deus & an ille, & an vnusque Christiani profitemur, & an ita credendus colendusque vt fides, vt disciplina disposita est Christianorum.

Dubitando veritatem illustrat. forte enim aliquis dicat: Fieri

quidem potest, ut qui reuera Deus sit nobis, apud Christianos se demonem faciat, quasi pro tempore mentiens aut obsequens illis. At hoc, inquit, & turpe est, & parum verisimile. Ita enim diuinitas maiestate sua dimineretur, dumque studeret obsequi, duo praeipue peccaret, & quod homini subici posse prae se ferret, & quod sectatores suos conturbaret. Nec minus is qui à vobis malus habetur daemon, quique Christiano non modo se demonem, sed falso Deum alibi agere respondet, nequaquam se aut Apollinem aut Aesculapium appellaret, si in iis nominibus nomen aliquod esse cognosceret, veritus omnino, licet improbus, eius autoritatis vsurpationem. Cum pateat igitur ex his *dæmonas* deosque vestros vnum idemque genus esse: atque ita nullum vobis esse verum Deum, agnoscite iam quæ vera religio sit, nam vna (vraiunt) mercede duas res allequimini: eadem scilicet hæc opera nostra non tantum ex ipsis dependitis dæmonis non esse deos, sed etiam verum esse & vnicum, quem per Christum nos colimus & veneramus.

Dicent ibidem, æquis ille Christus cum sua fabula: si homo communis conditionis, si magus, si post mortem de sepulchro à discipulis surreptus, si nunc denique penes inferos, si non in caelis potius, & inde venturus cum totius mundi motu, cum horrore orbis, cum planctu omnium, si ³⁶⁷ non Christianorum, ut Dei virtus & Dei spiritus & sermo & sapiëntia & ratio & Dei filius. Quodcunq; ridetis, rideant & illi vobiscum: negent, Christum omnem ab æuo animam, restituto corpore, iudicatum. Dicant hoc pro tribunali (si ³⁶⁸ forte) Minoem & Rhadamanthum secundum consensum Platonis & poetarum hoc esse sortitos: suæ saltem ignominie & damnationis notam referunt. Renuncient se immundos spiritus esse, quod vel ex pabulis eorum sanguine & fumo & putidis rogis pecorum ³⁶⁹ impurissimis linguis ipsorum vatam intelligi debuerit. Renuant ob malitiam prædånatos se in eundem iudicii diem cum omnibus cultoribus, & operatoribus suis. ³⁷⁰ At quin omnis hæc nostra in illis dominatio & potestas de nominatione Christi valet, & de commemoratione eorum quæ sibi à Deo per arbitrum Christum imminetia expectant. Christum timentes in Deo, & Deum in Christo, subiiciuntur seruis Dei & Christi. Ita de contactu deque afflatu nostro contemplatione & repræsentatione ignis illius correpti, etiam de corporibus nostro imperio excedunt inuiti & dolentes, & vobis præsentibus ei ubescentes. Credite illis cum verum de se loquantur, qui mentientibus creditis. Nemo ad suum dedecus mentitur, quin potius ad honorem. Magis fides prona est in aduersus semetipsos confitentes, quàm pro semetipsis negantes. Hæc denique testimonia deorum vestrorum Christianos facere consueuerunt, ³⁷¹ quia plurimum illis credendo, in Christo domino credimus. Ipsi litterarum nostrarum fidem accedunt, ipsi spei nostræ fidentiam ædificant. At colitis illos quod sciam etiam de sanguine Christianorum. Nolle itaq; vos tam fructuosos, tam officiosos sibi amittere, vel ne à vobis quandoque Christianis fugentur, si illis sub Christiano, volente vobis veritate probare, mentiri liceret.

Quod si, inquit, à dæmonibus propiora adhuc requiritis ac certiora, ecce interrogati de Christo, illum non hominem, non magum, non à suis subreptum de sepulchro profitentur, sed filium esse Dei & in caelis, qui iterum venturus est iudicare mortales in ea maiestate quæ filio Dei conueniat, neque illi contemnere possunt, quod vos eum fabulam ridere soletis. Sed esto, dicant, iudicium referuari nescio cui Radamantho, tria tamen hæc nunquam dissimulare poterunt. Primum, quin à Deo damnati ignominiose fuerint. Deinde, quin sint immundi spiritus, sicut ex iis etiam patet quibus delectantur maculationibus impurique carminibus. Tertio non possunt non profiteri se expectare ob nequitiam suam damnationem perpetui ignis vna cum suis sectatoribus. Cui vero ita nobis subiiciantur, non ob aliam causam quam perinuoationem Christi, soloque nostro contactu afflatu inuici de corporibus expellantur, quid est cur de Christo illis ipsis testibus non credatis? nulla potest esse suspicio mentiendi in ea re, quæ profidenti dedecori esse potest: inclinatque semper potius fides in eos qui contra se aliquid confiteantur, quàm si negauerint, unde maior in singulos dies Christianorum numerus sit. Inuitantur enim gentes suorum deorum testimonio credere, & credentes per eodem confirmantur, cum quæ in sacris litteris cognoscunt & sperant, hæc fiant ratione certiora. Illud etiam non mediocre est argumentum, spiritus hocce sub Christianis, quando maxime de veritate agitur, mentiri non posse coactos maior potestate, qui cum à vobis tam laude accipiantur, ut non modo pcedum sanguine, sed & Christianorum fatentur, velent si liceret hæc sibi pabula conseruare, gnati si ad Christum confugeritis, non modo priuari tantis officiis, sed etiam à vobis alio fugari posse.

[372] Omnis ista confessio illorum qua se deos negant esse, quaq; non alium Deum respondent præter vnum, cui nos mancipamur, satis idonea est ad depellendum crimine læsæ maxime Romanæ religionis. Si enim non sunt Dei pro certo, nec religio pro certo est: si religio non est, quia nec dii, nec pro certo rei sumus læsæ religionis. At e contrario in vos exprobratio resultauit, qui mendacium colentes, veram religionem veri Dei non modo negligendo, quin insuper expugnando Deum verum, committitis crimen veræ irreligiositatis. ³⁷³ Nunc ut constaret illos deos esse, nonne conceditis de æstimatione communaliquem esse sublimiorem & potentioorem velut principem mundi, perfectæ peritiæ & maiestatis? nam & sic plerique disponunt diuinitatem, ut imperium summæ dominationis esse penes vnum, officia eius penes multos velint. Ut ³⁷⁴ Plato Iouem magnam in caelo comitatum exercitu describit deorum pariter & dæmonum. Itaq; oportere & procurantes & præfectos & præfides pariter suspici. & tamē quod facinus admittit qui magis ad Cæsarem promerendum & operam & spem suam transfert, nec appellationem Dei ita ut Imperatoris in aliquo principum confitetur, cum capitale esse iudicaret alium præter Cæsarem & dicere & audire?

Ex duobus criminibus, quibus maxime Christianos diximus impugnari, alterum erat reatus læsæ religionis, quam obrem omnis hæc disputatio de Deo, de Christo, & de angelis producta est. Hanc itaque nunc Tertullianus accommodat à consequentibus. Nam si dæmones cum de Deo vero interrogantur à nobis, vnum quem colimus respondentes comprobant, potest hæc confessio omni nos crimine impietatis liberare. Si enim illi dii non sunt, nec vlla religio deorum est: si religio nulla, nullum etiam crimine læsæ religionis, & nos extra crimine, ita vos in crimine, qui falsam religionem amplectentes, verè oppugnat. Sed videte quæ vobis concedat, sint illi vestri dæmones pro comperto dii, à crimine tamē eiusmodi teiungimur, sicuti ex læmate cõmunis opinionis demonstratur. Nã cū aliquod esse nomen aliis omnibus excellentius concedatur, cur eis nos cultores autoritatis facitis reos? tū qui se totum ad Cæsarem transfert promerendum, magis sibi & iustitiæ consulere videatur, quam qui procuratoribus inferuit, neque ipsum nomen Imperatoris in nullis præterquam in Cæsare velit agnoscere.

³⁷⁵ Colat alius Deum, alius Iouem, alius ad cælum supplices manus tendat, ³⁷⁶ alius ad aram fidei, alius, si hoc putatis, nubes numeret oras, alius lacunaria, alius suam animam deo suo voueat, alius hirci. Videte enim ne & hoc ad irreligiositatis elogium concurrat, adimere libertatem religionis, & interdiceret optionem diuinitatis, ut non liceat nisi colere quem velim, sed cogar colere quæ nolim. Nemo se ab inuito coli vellet, ne homo quidem, ³⁷⁷ atque adeo & Ægyptiis permissa est tam vanæ superstitionis potestas auibus & bestiis consecrandis, & capite damnandis, ³⁷⁸ qui aliquem huiusmodi Deum occiderit. Vnicuique etiam prouinciæ & ciuitati suus Deus est, ut ³⁷⁹ Syriæ Astartes, ut Arabiæ ³⁸⁰ Disares, ut ³⁸¹ Norici ³⁸² Belenus, ut Africa ³⁸³ Cælestis, ut ³⁸⁴ Mauritaniæ reguli sui Romanas (ut opinor) prouincias ædidi, nec tamen Romanos deos earum, quia Romanæ non magis coluntur quam qui per ipsam quoque Italiam municipali consecratione cõsentur: ³⁸⁵ Crustuminiensium Beluentinus, ³⁸⁶ Narniensium Viridianus, ³⁸⁷ Aesculanorum Ancaria, ³⁸⁸ Volturniensium Neria, ³⁸⁹ Oriculanorum Valentia, ³⁹⁰ Sutrinorum Nortia, ³⁹¹ Faliscorum in honore est pater Curis, unde accepit cognomen Iuno. Sed nos soliamur à religionis ppriate. Lædimus Romanos, nec Romani habemur, quia non Romanorum Deum colimus. Bene quod omnium Deus est, cuius velimus aut nolimus omnes sumus. Sed apud vos quoduis colere ius est, præter verum Deum, quasi non hic magis omnium sit Deus, cuius omnes sumus.

Ex τῷ Ἰουδαϊστικῷ τῷ μὲν, impietatem regegens in aduersarios. Nam si libera voluntas omnia solet officia cõmendare, atque illa nobis gratia grata est, quæ non ab inuito animo proficiscitur, quanto magis in ipsa pietate religionis, & in his quæ ad Deum pertinent, quæ lateat nihil, necessarium videtur ut aliquis sponte agatur: ea nempe maxima in Deum contumelia existimanda est, cū trahitur ad aras aliquis inuitus, à quo ne de necessitate Deus adorandus. Quæ res, inquit Tertullianus, cum à vobis iudices committitur, non ad irreligiositatis titulum pertinet? Pronunciatione vero adiuuanda est concessio illa, Colat alius Deum, alius Iouem: quæ ex collatione vehemetior infurgit. nã colere Deum, supplices manus in cælum tendere, & ut nonnulli irridentes dicebant, numerare nubes,

XXIV.

G

H

nubes, animamque Deo vouere Christianorum est: colere vero Iouem, manus ad aram fidei admouere, lacunaria tholumque templi suspicere, hircum aut aliquod aliud animal diis maculare, gentium aliarum. Sed quomodocumque sit, nemini fraudi esse deberet, si quis magis hoc quam illo ritu afficiatur. Et à simili probare licet, quam inique agitur cum Christianis in hac re. nam cum non regiones modo, sed singula etiam oppida sua numina priuatosq; suos habeant deos, solis Christianis præter ordinem negatur Deū illū colere, qui omniū verus est Deus & cuius sūt omnia

[392] Satis mihi quidem videor probasse de falsa & vera diuinitate, cum demonstrari quemadmodum probatio consistat, non modo disputationibus nec argumentationibus, sed ipsorum etiam testimonio, quos deos creditis, vt nihil iam ad hanc causam sit retractandum: quoniam tamen Romani nominis proprie mentio occurrit, non omitram congressionem, quam pro uocat illa præsumptio dicentium Romanos pro merito religiositatis diligentissime in tantum sublimitatis elatos, vt orbem occuparint, & adeo deos esse, vt præter ceteros floreat, qui illis officium præter ceteros faciāt. Si ista merces Romanis à diis pro gratia expensa est, 393 Sterculius, & 394 Mutinus, & 395 Larentina prouexit imperium. Peregrinos enim deos non putem extraneæ genti magis factum voluisse quam suæ, & 396 patrium solum, in quo nati, adulti, nobilitati, sepulchrique sunt, transfretanis dedisse.

Cum religionem Christianam Septimius non modo arguētis, sed etiam aduersariorum testimonio satis iam defendisset, locus exigebat vt alteri crimini læsæ maiestatis responderet: sed opinione quadam Romanorum propria impeditur, per quam sibi illi oblandentes volebant veluti experientia duce veros esse deos quos colerent, propterea quod dum illis præter morem aliorū supplicat, potentiores etiam præter ceteros extiterint. Huius igitur obiectionis disceptationem. quia iam apud plerosq; præualebat, ne videatur Tertullianus refugere, hoc loco inserit, quatuor illam rationibus dissoluens. Primum ex lemmate probabili, quia eius imperii magnitudine verisimile sit à propriis potius diis quam ab alienis processisse. Sterculius igitur & Mucianus & Larentia meretrix in causa fuerint tanti imperii: indigetes enim sunt & proprij Romanorum; sed quam ridiculi sint, nomine ipso arguitur. Deinde non fuisse tales eius regni autores, neq; penes ipsos imperia, ostendit. Tertio non posse hoc pietatis officii Romanorum attribui. Postremo quis ille sit cui reuera omnium regionum distributio debeatur, exponit

397 Viderit Cybele si urbem Romanam vt memoriam Troiani generis adamauit, vernaculi sui s. aduersus Achiuorum arma protecti, si 398 ad eos ultra transire prospexit, quos sciebat Græciam Phrygiæ debellatricæ subacturos? Itaque 399 maiestatis suæ in urbem collatæ grande documentum nostræ etiam ætati proposuit, cū Marco Aurelio 400 apud Syrmium reipublicæ exempto, die decimo sexto Kalendarum Aprilium 401 Archigallus ille sanctissimus die nono Kalend. earundem quo sanguinem impurum, 402 lacertos quoque castrando libabat pro salute imperatoris Marci iam interempti solita æque imperia mandauit. O nuncios tardos: ô 403 somniculosa diplomata, quorum vitio excessum Imperatoris non ante Cybele cognouit. Na Deam talem riderent Christiani. Sed 404 non statim & Iupiter Cretæ suam Romanis fascibus illum concuti sineret, oblitus antrum illud Iudaicum, & æra Corybantia, & iucundissimum illic nutricis sui odorem. Nonne omni Capitolio tumultum suum præposuisset, vt ea potius orbi terra præcelleret, quæ cineres Iouis texit? Velle 405 Iuno Punicam urbem posthabita Samo dilectam ab Æneadarum vtrique genere deleri? Quod si, hic illius arma, hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse, si qua fati sinant, iam tum tenditque fouetque misera illa coniunx Iouis & soror aduersus fata non valuit. plane fato stat Iupiter ipse. nec tantum tamen honoris Romani dicauerunt fati dedebunt sibi Carthaginem aduersus destinatum votumq; Iunonis, quantum prostitutissimæ Lupæ Larentinæ.

Ad externorum deorum rationem transiit, quos inter Cybele ex Pessinunte Phrygiæ Romam aduecta maxime à Romanis venerabatur, vt quæ ex eo loco fuisset vnde autor sui generis erat oriundus Æneas, quem vitpote suum alumnum sicut in incendio Ilii seruauit, ita posteris fauere ad eius memoriam credebatur. Si igitur, inquit Tertullianus, tæro ille studio storum flagrabat, cur potius non prouidit, ne Paris adulter cum Helena transfugerent in Troiam, vnde à coniurata Græcorum illud imperium cum Pessinunte diruendum erat? nimirum ita illa hæc nouerat,

aut prouidere poterat, vt nuper Marci Aurelii mortem cognouit, qui septimo die post obitum eius apud Syrmium inferioris Pannoniæ urbem Archigallus princepsque sacerdotum eius dea tanquam viuenti vota persoluebat. Præterea si Iupiter, aut eius soror & coniunx Iuno cuiuspiam ex gentibus imperium dare potuissent, nonne ille in Cretenses, hæc in Samios aut Carthaginenses potius studium omne suum contulisset? Sed fati impediabantur. Ergo Iupiter feriem hanc rerum necessariam sibi quoque experitur, & fata supersunt. Iphis tamen fati excellentioribus (vt patet) nulla ex iis obsequia præstitere, quibus vel scortum Larentiam promeretur.

Plures deos vestros regnasse certum est. Igitur si conferendi imperii tenent potestatem, cum ipsi regnarent, à quibus acceperant eam gratiam? quem coluerat Saturnus & Iupiter? aliquem opinor Sterculium, sed Romæ postea cum indigenis suis: etiam si qui non regnarent, tamen regnabatur ab aliis nondum cultoribus suis: vt qui nondum dii habebantur. Ergo aliorum est regnum dare, quia regnabatur multo 406 ante quam isti dii inciderebantur. Sed quam vanum est, fastigiū Romani nominis religiositatis meritis deputare, cum post imperiū siue adhuc regnum religio profecerit? Age iam rebus religio profecerit: nam etiam à Numa concepta est curiositas superstitiosa, nondum tamen aut simulacris aut templis res diuina apud Romanos constabat: frugi religio & pauperes ritus, & nulla Capitolia certitudo celo, sed temeraria de cespite altaria, & vasa adhuc Samia & nidor ex illis, & Deus ipse nusquam, nondum enim tunc 407 ingenia Græcorum atque Tuscorum fingēdis simulacris urbem inundauerant. Ergo non ante religiosi Romani, quam magni: ideoque non ob hoc magni quia religiosi.

Secundum argumentum, quo demonstratur imperia non à diis gentium, sed alia de causa pendere. Causam quidem non præcedit effectus, quod si deos facias regnandi causam, fieri non potest, vt ante illos quisquam regnauit. Cum vero non modo mortales reges ante vestros deos fuerint, sed plerique deorum vestrorum regnum quandoque tenuerint, manifestum est eiusmodi gratiam alius habuisse principū, per quam Saturnus in Latio, Iupiter in Creta regnarit. Quamquam si rerum feriem contemplanur, quæ vanum hoc sit arguetur, cum religio ipsa, à qua tantum imperium creditur exoritur, post imperii propagationem, vel certe cū imperio profecerit. Numa enim autor eius superstitionis Romulo successit, & quæ ab eo instituta erant, tam diu frugi populos tenuisque libavit, quam diu intra breues fines continebatur. Aurea siquidem vasa pro Samiis testis & aurea templorum fastigia, & aras pro cespitibus ac statuis, quibus maxime religionem creditis adaugeri, non prius in sacris dicata fuere, quam manubus opes tum publicæ tum priuatae subereuerunt. At in his quæ simul adunt, non est aliquid alio prius aut posterius.

At quin quomodo ob religionem magni, quibus magnitudo de religiositate provenit? Ni fallor enim, omne regnū vel imperium bellis queritur, & victoris propagatur. Porro bella & victoriæ captis & euerfis plurimū urbibus constāt. id negotiū siue deorū iniuria non est. 408 Eadē strages mœnium & templorū, patres cædes ciuū & sacerdotum, nec dissimiles rapinæ sacra diuitiarum & profanarū. Tot igitur sacrilegia Romanorū, quot trophæa: tot de diis quot de gentibus triumphi: tot manubia, quot manēt adhuc simulacra 409 captiuorū deorū. & ab hostibus ergo suis sustinent adorari, & illis imperium sine fine decernunt, quorū magis iniurias quam 410 adulationes remunerasse debeant. Sed qui nihil sentiunt, tā impune læduntur, quam frustra coluntur. Certe nō potest fidei conuenire, vt religionis meritis excreuisse videantur, qui, vt suggestimus, religionē aut lædendo creuerūt, aut crescēdo læserūt. Etiam illi 411 quorum regna conflata sunt in imperii Romani summā, cum ea amitterent, sine religionibus non fuerunt.

Sententiam aduersariorū in contrariā partē deducit per fortas: imperium enim ex victoriis propagatur. victoria est à bello, bellum porro urbium euerfiones importat, quas templorū ruina sacrilegiaque sequuntur. Quid est igitur cur Romanorū potentia, à profanis potius gestis, quā à sacris operationibus vires assumpsisse negetur: aut quis vnquam credere possit, eos beneficio religionis opes regni adauxisse, qui vel per offensiones religiosiores euaserunt, vel dū crescerent, iniustiores? Diruta siquidem Carth. excisa Corintho, vnaq; illarū tēplis deicentis creuit imperiū R. aut igitur deos pugnare inter se, aut nihil potius sentire putandū est.

[Videre 412 igitur ne ille regna dispenseret, cuius est &

A qui regnatur, & homo ipse qui regnat, ne ille vices dominationum ipsius temporibus in seculo ordinaret, qui ante omne tempus fuit & seculum corpus temporum fecit, ne ille ciuitates extollat aut deprimat, sub 433 quo fuit aliquando sine ciuitatibus genus hominum. Quid erratis? 414 prior est quibusdā diis suis sylvesteris Roma: ante regnavit, quam tantum ambitū Capitolii extrueretur. 415 Regnaverunt & Babylonii ante 416 pontifices, & Medi ante 417 Quindecim viros, & Ægyptii ante 418 Salios, & Assyrii ante 419 Lupercos, & Amazones ante 420 virgines Vastales: postremo si Romanae religiones regna præstant, nunquā retro Iudæa regnasset, despectrix 421 communium istarum diuinitatum. Cuius 422 & Deum victimis, & templum donis, & gēte fœderibus aliquādiu Romani honorastis, nunquam donaturi ei, si Deo nō deliquisset vltimo in Christū.

Quo magis falsum redarguatur, tertio loco ponit, vnde verum elici possit. Nam cum in regnis tempus, locus & personæ requirantur: homines enim in terris per temporum vices impendant: verisimile videtur vt omnium harum rerum sit ille œconomus, qui ante hæc omnia fuerit: qui seculum, id est, ætatem illam incertam, in qua nihil prius aut posterius dignoscatur, in ordinem certum vicesque redegit conditis luminaribus: qui omnia denique creati, & in cuius potestate sunt omnia: mirum profecto est tanto hoc errore mentes nonnullorum inuolui, vt à Romana religione imperia destitui opinentur: quasi vero nulli ante eius apparatus regnarint in terris. Nonne ante creatos Romæ pontifices, ante Quindecim viros Sibyllinos, ante Salios, ante Lupercos Persæ, Ægyptii regnarunt, & Assyrii, & ante Vastales ipse Amazones apud Thermopylae stiterunt: sed ipsa Roma non prius quosdam suos deos coluit, quam regnare cepit: nec Capitolium dedicauit, quam reges expulerit. Verum hæc omnia dicas ex eodem fonte manare, quid Iudæa contraria penitus & auersata ritus vestros, nonne opulentiæ sui regni floruit, vt & fœdus cum illa percussisset? Templumque illud celeberrimum admirati vestri imperatores victimis donisque plurimis exornarunt. Admonet ea gens mortales Deum patrem & Christum dare & adimere regna, ita vt omnibus exemplo esse possit.

[423 Satis hæc aduersus intentionem læsæ diuinitatis, quod non videamur ledere eam, quam offendimus non esse. Igitur prouocati ad sacrificandū, 424 obstruimus gradum pro fide conscientiæ, nostræ quæ certi sumus ad quos ista pertenuent officia, sub imaginū prostitutione, & humanorū nominū consecratione. Sed quidam dementiam existimant, quod cum possimus & sacrificare in præsentia & illæsi abire manente apud animū proposito, obstinationem salutis præferamus. Datis scilicet consilium quo vobis abutamur. Sed agnoscimus vnde talia suggerantur, quis totum hoc agitet, & quomodo nunc altaria suadendi, nunc duritia læuendi, ad constantiam nostram deiciendam operetur. Ille scilicet spiritus dæmoniæ & angelicæ paraturæ, qui noster ob diuortium æmulus, & ob Dei gratiam inuidus, de mentibus vestris aduersus nos præliatur, occulta inspiratione, modulatis & subornatis ad omnem 425 quam in primordio exorsus sumus, & iudicandi peruersitatem & læuendi iniquitatem.

Breuisimo epilogo longam de religionis crimine disceptationem concludit. non enim esse Christianos, inquit, impios & religionis aduersarios, quia negligunt eam, quam conscii sunt omnino nullam esse. Quo posito multa quæ quasi pæropemena accidebant, de quibus a principio dixerat, carptim repetendo defendit & examinat. Tria potissimum ea sunt, abstinentia Christianorum à facris: iudicium modo indulgentiæ, modo seuitiæ: & peruersitas iniquitasque quæstionum. Quid igitur, inquit, mirum, si cum à vobis prouocamur ad sacrificandū, conscientia nostra talem perfidiam non admittit? pro comperto enim habet, illa dæmonis officia eiusmodi præstari sub expositis imaginibus hominumque consecratione: & licet Christum dissimulare possimus, dum thura foculo imponerentur, nolumus tamen hac ratione subterfugere pœnas, atque abuti consilio vestro, quo nobis a quibusdam ceremoniis immunitatē pollicemini. conscii enim sumus, omnia hæc esse technas illius dæmoniæ spiritus sitan, qui nostrā in Christo constantiā conatur quomodocunque infringere. insinuat ille se in animū mentemque vestram, ac modo suadela vitur, modo seuitiam vobis proponit, atque ita modulatur & mentes vestras & rei huiusmodi rationem, vt præter morem vestri iuris non pudeat pigeatque vos de Christianis iudicare.

Nam licet subiecta sit nobis tota vis dæmonū & 426 eiusmodi spiritum, vt nequam tamen serui metui non nunquā contumaciā miscent, & lætere gestiunt quos alias verentur: odium enim etiam timor spiritat: præter-

quam & desperata conditio eorum ex prædamnatione solatiū reputat fruendā interim malignitatis de pœnæ mora. & tamen apprehensi subiguntur, & conditioni suæ succidūt: & quos de longinquo oppugnat, de proximo obsecrant. Itaque cum 427 vice rebellantium ergastulorum, siue carcerum, vel metallorum, vel hoc genus pœnalis seruitutis erumpūt aduersum nos, in quorū potestate sunt (certi, & impares se esse, & hoc magis perditos) 428 ingratis resistimus vt æquales, & repugnans perseverantes in eo quod oppugnant, & illos nunquā magis detriumphamus, quā quū pro fidei obstinatione damnatur. [429 Quoniam autē facile iniquum videtur, liberos homines inuitos vrgeri ad sacrificandū (430 nam & alias diuinæ rei faciendæ libens animus indicitur) certe ineptū existimaretur, si quis ab alio cogere ad honorem deorum, quos vltro sui causa placare deberet, ne sibi manu esse iure libertatis dicere, Nolo mihi Iouem propitium. Tu qui es: me conueniat 431 Ianus iratus ex qua velit fronte, quid tibi mecū est? 432 Formati estis ab iisdem vtique spiritibus, vt nos pro salute Imperatoris sacrificare cogatis. Et imposta est tam vobis necessitas cogendi, quam nobis obligatio periclitandi.

Tacite obiectioni occurrat, ex his quæ videri contraria possunt emergenti. Cum enim dicat aliquis, spiritus eiusmodi dæmonaque Christianis subiectos esse paulo ante suaferis, vnde est vt illos nunc vobis tot infligere mala dicatis? At hoc, inquit Tertull. minime absurdum, & fieri quidem potest quatuor de causis. Seru enim nequam cum metu contumaciā coniungunt, ledere conantes, quos aliqui verentur. præterea timor eiusmodi seruilis odium plerumque parit. Ad hæc cum se sciant pœnas æternas iudicii die manere, in lucro solatioque ponunt frui sua malignitate, quamdiu pœna supersedeat, inuidentes penitus nostrorum bonorum. Quarto loco posse hæc illos aduersus nos dicimus de sententia voluntateque nostra. nam cum eorum instigatione, modo pro seruis fugitiuis in ergastula detrudimur, modo in carcerem conicimur, modo ad metallorum fodinas damnatur, & ad cloacarum purgationes, ad munitiones viarum vicorumque, & id genus plurima (quanquam illi hæc longe à nobis remori: nam cum propius nos accedunt, subiguntur, fiunturque, & quasi subscribunt suæ conditioni) vires nostras dissimulantes cum illis dedita opera, tanquam cum paribus congregimur resistimusque, scientes nihil ingratis illis quam à patientia nostra oppugnari. Captiuos enim illos in triumphum maxime ducimus, cum pro fidei obstinatione damnatur. Longe vero perniciosissima est eorum malitia, cum ad rem sacram veniunt. Eos enim stimulos admovent ad eā operationem, vt alterutra pars cogatur aut facere, aut periclitari: nam libens animus & voluntas in his quæ ad Deum pertinent, maxime exigitur. Homines enim exigere operas solent, Deus vero solā expendit voluntatem, vt nullus sit apud illum hecatombe ab inuito: ridiculum facit & ineptum videtur, si quem cogimus vt sibi deos propitios faciat, atque inuitū (vt aiunt) seruare velimus. Cur enim iure suæ liberæ voluntatis præ manu & in præcepto illa sibi nō adstiteris tu, quid tuasi iratum Iouem non curo, neque bifrontis Iani neutrum supercilium extimesco? Vt igitur aliquid hæc res legitimi cōtinere videatur, fecerunt dæmones vt cum diis hominū potestas copularetur. ita necessario exigi possent operationes, cū scilicet omnes pro salute Imperatoris vota apud aras suscipere tenerentur. Qui locus opportunus admodum iam esse videtur, vterique ex manifestis criminibus more nostro respondeamus. neque enim lædimus maiestatem Cæsaris, aut si lædimus, nihilo min⁹ est vestrum, quam crimen nostrum. cuius duo præcipue erant capita, alterum quod Christiani salutem Cæsarem à diis exposcere dedignarentur, alterum quod festos eius dies celebrare abhorrent, vnde populus nolebat inter Romanos censere Christianum.

Ventum est igitur ad secundum titulum læsæ augustioris maiestatis: siquidē maiore formidine & callidiorē timiditate Cæsarem obseruatis, quam ipsum de 433 Olympo Iouem, & merito si sciatis. Quis enim ex viuētibus non quolibet mortuo potior? Sed nec hoc vos ratione facitis potius quam respectu 434 repræsentancæ potestatis, adeo & in isto irreligiosi erga deos vestros deprehendimini, cum plus timoris humano dominio dicatis. citius denique apud vos per omnes deos, quam per vnum genium Cæsaris peieratur.

In expositione huius criminis Cæsarii mirum quanta in primis arte beneuolentiam sibi capret Tertullianus, & fidem detrahat aduersariis: hanc partem religionis in Cæsare in sola ambigua adulatione versari demonstrans, ita vt in tota denique impij proculdubio deprehendantur. Nam cum augustior sanctiorque Cæsaris maiestas habeatur apud vos, quam deorum, tristiusque expictur qui deliquit in Cæsarem, quam qui in ipsum Iouem, ac maiori cū fiducia in peierando abutantur omnes deorū nominibus, quam Imperatorū: Fitne hoc, inquit, à vobis cum ratione, aut alia de causa? Si igitur cum ratione, vt ex viuētibus aliquis

XXVII.

C

D

XXVII

F

G

H

A non solum Imperator potior vobis sit quam quilibet demortuus, quales dii vestri, laudo vos: mirum tamen cum de diis ita sentialis, adeo in nos eandem ob causam desistere. Quod si alia est causa, quae tantum vobis homini praestare honoris persuadeat, presentia se. Caesaris, & religio seruilis, videre quantum diis ipsis detrahas, maleque dicatis. nimirum multo maior est impietas vestra quam Christianorum, quibus si nihil est cum diis, nihil illos penitus esse profiterentur.

XXIX. [435] Constatigitur prius, si isti quibus sacrificatur, salute Imperatoribus, vel cuiuslibet homini impertiri possunt, & ita 436 nos crimini maiestatis addicite. Si angeli aut demones substantia pessimi spiritus beneficium aliquod operantur, si perditu conseruant: si damnati liberant, si denique (quod in conscientia vestra est) mortui viuos tuetur, iam vtrique suas primo statuas, & imagines, & aedes tuerentur, quae (vt opinor) Caesarem milites excubiis suis salua praestant. Puto autem, haec ipsae materiae de metallis Caesarum veniunt, & tota templa de nutu Caesaris constant: multi denique dii habentur Caesarem iratum. Facit ad causam, si & propitium, cum illis aliquid liberalitatis aut priuilegii conferat, ita qui sunt in Caesaris potestate, cuius & totu sunt, quomodo habebunt salutem Caesaris in potestate: vt eam praestare posse videantur, qua facilius ipsi a Caesare conseruantur.

B Totum quod hoc loco ab aduersariis stabat, erat eiusmodi: Omnes qui diis non supplicant pro salute Imperatoris, in reatum laese maiestatis offendunt: Christiani non supplicant, ergo rei, puniendi igitur. Pro Christianis contra Tertulianus sic constituit, Nos Deo supplicamus pro Imperatore, ergo non rei. Controuersia igitur omnis de Deo est, vtr ex his decipiatur in eo nomine: Constat igitur, inquit, in primis & pro comperto sit, qui dii exorandi sunt salutem Caesaris, vere dii sint necne. nam si eorum numerus est, digni sumus, fateor, vt crimini nos addicatis: sin autem nulli sunt, neque aliud quam animae defensorum aut maligni spiritus, tantum abest vt damnari mereamur, vt laudandi etiam sumus: vos contra irridendi vituperandi que, qui salutem tantu imperatoris ab his ex torquere conamini, qui longe minores Imperatore nihil praestare de se possunt praeterquam malum, & quidem si perditu illi sunt exuleque miseri (vt in superioribus dicebamus) si danati, qui possunt alius salutem impendere, si denique quorum memoras colitis, mortui sunt, sicut vestra nouit conscientia, quomodo viuos tueantur? nimirum si qua potestate praestarent, in se primu suisque rebus experirentur. Est enim gratia stationibus militum habenda, si statuas, si templa illorum non penitus expilantur. Praeterea si effectus non potest esse nobilior sua causa, vestri ipsi dii qui a metallis supercilioque Caesarum toti plerique pendet, atque ita venerantur despiciuntur vt prout animus ipsius imperatoris seise in illos habebit, nequaquam beneficium aliquod in manibus habere possunt, praesertim eius qui veluti causa maior illis est atque superior.

C Ideo ergo committimus in maiestatem Imperatoru, quia illos non subiicimus rebus suis: quia non ludimus de officio salutis eorum, qui eam non puramus in manibus esse plumbatis? Sed vos irreligiosi, qui eam quaeritis vbi non est, petitis a quibus dari non potest, praeterito eo in cuius potestate est. Insuper eos debellatis qui eam sciunt petere, qui etiam possunt impetrare, dum sciunt petere. [437] Nos enim pro salute Imperatorum Deum inuocamus aeternum, 438 Deum verum Deum viuum, quem & ipsi Imperatores propitium sibi praeter ceteros malunt. Sciunt quis illis dedit imperiu, sciunt 439 qua homines, quis & anima: sentiunt eum Deum esse solu, in cuius solius potestate sunt a quo sunt secundi, post que primi, ante omnes & super omnes deos. Quidni: cum super omnes homines, qui vtrique viuunt & mortuis antistant. Recogitant quousque vires imperii sui valeant, & ita Deum intelligunt, aduersus quem valere non possunt, per eum se valere cognoscunt. Coelum denique debellet Imperator, caelum captiuu triumpho suo inuehat, caelo mittat excubias, caelo ve stigalia imponat. Non potest: ideo magnus est, quia caelo minor est. Illius enim est ipse, cuius & caelum est & omnis creatura. Inde est Imperator, vnde est & homo antequam Imperator, in te potestas illi, vnde & spiritus.

D Ex his quae dicta sunt, infert cum diasirica interrogatione, id quod apud omnes absurdum iniquumque videri potest, vt pietas vera damnetur, laudetur falsa & honestetur. Quis enim magis pius in Caesares, aut quis eorum auctoritatem vehementius tuetur quam Christianus: qui praecipue cauet ne tanta illorum maiestas minuat, subiiciaturque rebus possessionibusque suis: dum ab iis quos diximus in eius esse potestate, & qui mortui sunt, habeantur manus pedesque ex materia compactili, petere salutem cuiusquam imperii, nolint, neque in tanto officio ludere quasi cum lauis.

E Attramen ea est animorum perueritas & ignorantia, vris qui laudandus est, perinde ac impius in Caesares damnetur ab iis qui in ambrosiosis nugis occupati, religiosi amatores dicuntur Caesarianae salutis: cum nihil alioqui operentur, a quo ea operari possit. Sed vt pateat omnibus quanta in hac re veritate simul & pietate Christianus vtatur, videte a quo, & quomodo, & quid pro Imperatore exoptet. Primum enim Deum aduocat is, qui aeternus, verus & viuus est, vnde omne est imperium, & omnes qui continentur in illo homines, & quaecumque alia viuunt. neque id iam aduersus voluntatem Imperatorum facere potest, quando illi ipsi Iouem optimum maximum appellantes sentiant solu esse veru deum, a quo gaudet esse secundi: nam aliis diis non ipse tantu Imperator, sed quilibet viuens homo viribus praestat, tu quod nomen illud & sedem illius intelligit expugnari non posse. imo illinc & corpus & spiritum ducere. Quomodo vero & quid velint Imperatoribus Christiani, deinceps exponit.

F 440 Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubescimus, denique siue monitore, quia de pectore oramus, precantes sumus sepe pro omnibus Imperatoribus. vita illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, quaecumque hominis & Caesaris vota sunt. Hac ab alio orare non possum, quam a quo me scio consecuturum, quoniam & ipse est qui solus praestat, & ego sum cui impetrare debetur, famulus eius qui eum solam obsecro, qui propter disciplinam eius occidit, 441 qui ei offero opimam, & maiorem hostiam, quam ipse mandatur, orationem de carne pudica. de anima innocenti, de spiritu sancto profectam. 442 Non grana thuris vnus assis, Arabicae arboris lacrymas, nec 441 duas meri guttas, nec 444 sanguinem reprobu hominis mori optantis, & post omnia inquinamenta etiam conscientiam purcam: vt mire cu hostiae probantur penes vos a vitiosissimis sacerdotibus. cur praecordia potius victimarum, quam ipsorum sacrificantium examinantur? Sic itaque nos ad Deum expansos 445 vngulae fodiant: cruces suspendant ignes lambant, gladii guttura detruncant, bestiae insiliant, paratus est ad omne supplicium ipse habitus orantis Christiani. Hoc agite boni praesides, extorquete animam Deo supplicantem pro Imperatore. Hic erit crimen, vbi veritas & Dei deuotio est.

G Quodcumque verum est, consentanea omnia sunt. Cerimoniaratioque Christianorum in fundendis precibus talis quippe est, vt sola veritatem spectare videatur. Non enim, inquit, vt idololatras summissimo vultu, Christiani, precamur Deu: sed in caelum oculos mentemque conuertimus, non tenentes manibus aras, aut adductam rogam, sed expansis brachiis & manibus, vt quae innocetiam explicant, nec velato capite, sed nudo, quia liberi non erubescimus: denique dictatas a sacrificio preces non concipimus, sed ex ipsa sede animi spiritusque nostri eam suspensus gemituque non vnus aut alter ambrosiose, sed in vna veluti conspiratione ceteris omnis Christianoru vota pro omnibus Imperatoribus exponimus, non quae ad utilitatem nostram priuatim respiciant, sed qualia ipse sibi proponit exoptata & homo & Caesare exponimus, in qua ei tantum, quem scimus vnum Deu, solamque bonoru praebitorum maximam quidem fiduciam, nam cum nos illius serui sumus, opimam quam ipse praecipit hostiam offerentes (verba ea sunt de casto corpore & innocenti animo prolato) debetur nobis imperatio multo citius quam vobis: qui spurcam coinquinatamque conscientiam habentes, iussu tantulae stactae, tenuique libratione & sanguine pecudis damnative hominis placare deorum numina autumatis. Videte quid vobis Christianis intersit, vt quis pro Imperatore magis exorate debeat, intelligatis. Maxima vestra diligentia est, vt hostias puras esse probeatis: ex equimine suo acceptas bidentes, aut si de armeto indomitas, cauda non aculeata, quibus lingua nigra non sit, nec auribus fida, aliter non lita erant. A quibus vero flaminibus Deo ministrantur sacra, nullo examine perpenditur: sint illi adulteri, rapaces, belluones, factiosi, nihil refert. Contra Christianis euenit: proba illi sese, atque ita a vitis extricati, simplici ratione Deo satisfacere credunt. Non enim igitur haec est vobis citra iudicibus. vera animi nostri deuotio in Deum & gratissima preces: quasi tam hoc sit maximu crimē, nullo non genere tormentoru contenditis nos a veritate detertere, vt falsa ridiculaque vobiscum consecemur.

H [446] Adulati nunc sumus Imperatori, & mentiti vota quae diximus ad euadendam scilicet vim. Plane proficit ista fallacia. Admittis enim nos probare quodcumque defendimus. Qui ergo putas nihil nos de salute Caesaru curare, inspicere Dei voces, litteras nostras, quas neque ipsi suppressimus, & plerique casus ad extraneos transferunt. Scito ex illis praecipit esse nobis, ad redundantiam benignitatis etiam pro inimicis Deu orare, & persecutoribus nostris bona precari qui magis inimici & persecutores Christiano-

A
XXXII.
1. Tim. 2.

rum, quam de quorum maiestate 447 conuenimur in crimen? [448 Sed etiam nominatim atque manifeste: *Orate, inquit, pro regibus, & pro principibus, & potestatibus, vt omnia tranquilla sint.* Vobiscum enim concutitur imperium, concussis etiam ceteris membris eius: vtique & nos (licet extranei à turbis æstimetur) in aliquo loco casus inuenimur.

Quæ à Christianis de suis pro Imperatore precibus adducebantur, eiusmodi erant, vt non solum non impugnantur à iudicibus, sed etiam absolutionem facerent (leuior enim prætextus innocenti reo veniam subministrat) poterant tamen in suspitionem venire, & ne à Christianis quæ in hanc partem cadunt, simulata mente pronunciarentur in iudicio ad euitanda supplicia, & vt Imperatoribus adularentur. Septimius igitur vt omni suspicione animos iudicum liberet, duas adnectit causas, quibus necessarium quodammodo Christianis esse testatur vt quæ de Imperatorum salute loquantur, ea sentiant & operentur. Prima est a lege diuina. Sicuti scripta, inquit, nostra testantur, quæ nescio quomodo ad extraneos etiam circumferantur. monet enim suos sectatores Christus, vt sint inimicorum quoque deprecatores apud Deum nominatimque pro regibus principibusque totius orbis offerre preces iniungit, vt qua postumus hic vt pace, non defraudemur cum alijs. nam & si purgantia sumus apud Deum, & si nullo censu, casus tamen & nobis aliquem in terris locum circumscripti, vt vtriusque fortunæ non participes esse nequeamus.

Est alia maior necessitas nobis orandi pro Imperatoribus, etiam pro omni statu imperij, rebusque Romanis, quod vim maximam vniuerso orbi imminentem, 449 ipsamque clausulam seculi acerbitates horrendas comminantem, Romani imperij commeatu scimus retardari. Itaque nolimus experiri, & dum precamur differri, Romanæ diuturnitati fauemus.

Quando secundus aduentus domini, quæ clausura erit & finis humanæ huius vicissitudinis, quum vniuersum genus hominum à triumphante Christo iudicabitur, futurus esset, maxima erat inter primos Christianos sollicitudo & disceptatio pertentis afflictationibus illis miseris & horrendis, quæ tempus illud præcedent: donec literis Pauli apostoli ad Thesalonicensis moneri crederent, non prius hoc fore quam de medio impedimentum auferretur, Romanum scilicet imperium. nam quemadmodum Medorum dominatum Babylonii pellendederat, Babyloniorum vero Persæ, Persarum rursus Macedones Macedonum porro Romani, ita Romanorum imperium Antichristus, & Antichristi postremo Dominus noster. Igitur Christiani vt illi, tempestati non interessent, euitarentque vexationes tam acerbi temporis, Deum, quoties conueniebant, precabantur pro Romani imperij incohlmitate. Iquan diu enim impedimentum illud commeatet procederetque, securi sibi videbantur tantæ perturbationis.

Sed & iuramus; sicut non per genios Cæsarium, ita 450 per salutem eorum, quæ est augustior omnibus genis. Nescitis 451 genios dæmonas dici, & inde diminutua voce dæmonia? Nos iudicium Dei suspicimus in Imperatoribus qui genitibus illos præfecit. id in eis scimus esse, quod Deus voluit: 452 ideoque & saluum volumus esse quod Deus voluit, & pro magno id iuramento habemus. Ceterum 453 dæmonas, id est genios adiurare consueuimus, vt illos de hominibus exigamus, non deierare, vt illis honorem diuinitatis conferamus.

Ad exaggerandam inuidiam contra Christianos in hoc maiestatis crimine maleuoli illud etiam adiungebant, ex eo etiam certius apparere, Christianos dispicere obstinato animo maiestatem Cæsarium, quod nullo modo cogi possent, vt per genios eorum adiurent, aut eos velint deos appellare. Vtrunque facile refellit Tertullianus ex officio iustitiæ, demonstrans Christianos omnibus id quod conuenit attribuere. Quum enim genii isti nihil aliud quam dæmonas sonent, stolidum esset, & præter religionem, si iurifuradi autoritatē veneratetur, cum alioqui à nobis per eius vim sacramenti longius ab hominibus abigantur, Verum quum inconuenientibus sic aliquid asseueramus, ita nobis saluus sit Cæsar, ita incolumis regnet, nonne id augusti sanctiusque est: profecto non ex genis metimur tanti Imperatoris maiestatem, sed à Deo suspicientes admirantesque iudicium eius, quod ita voluit talem hominem extollere, vt aliis omnibus præflet, hoc nos maximi facimus, hoc nobis est loco maxime in iurando æstimationis.

[Sed 454 quid ego amplius de religione atque pietate Christiana in Imperatorem? quem necesse est suspiciamus, vt eum quem Dominus noster elegit: vt merito dixerim, *noster est magis Cæsar, vt à nostro Deo constitutus*, itaque vt meo plus ego illi operor in salutem. Siquidem non solum ab eo postulo, eam qui potest præstare, aut quod talis postulo qui mereat impetrare, sed etiam

quod temperans maiestatem Cæsaris infra Deum, magis, illum commendo Deo, cui soli subijcio: subijcio autem cui non adæquo. Non enim Deum Imperatorē dicam, vel quia mentiri nescio, vel quia illum deridere non audeo, vel quia nec ipse se Deum volet dici si homo sit. 455 interest homini Deo cedere. Satis habeat appellari Imperator. grande & hoc nomen est quod à Deo traditur. negat illum Imperatorem qui Deum dicit: nisi homo sit, non est Imperator. 456 Hominem se esse etiā triumphans in illo sublimissimo curru admo-netur. Suggestur enim ei à tergo *Respice post te hominē memento te.* Et vtique hoc magis gaudet, tanta se gloria coruscare, vt illi admonitio conditionis suæ sit necessaria. Minor erat, si tunc Deus diceretur, quia non vere diceretur. Maior est qui reuocatur, ne se Deum existimet.

Obliqua ratione insinuat Imperatorem non debere à quoquā Deum appellari: nam quum odiosum populo videretur, non potuit aduerso statim congressu impugnan. Prius igitur summam sibi beneuolentiam ex ea parte conciliat, ratiocinans Christianorum esse potius quam aliarum gentium, colere venerarique Cæsares. nam qui verum summumque Deum conditorem credunt, & seruatorem omnium, in maxima veneratione habeant necesse est potestates & imperia, vt ab eo non sine iatione facta; & ex omni alia mortalium copia selecta. Tanto igitur studiosiores sunt Imperatores: quanto magis alijs omnibus illum agnoscent, vt a Deo præpositum rebus humanis custodem patronumque suum. Cum itaque cogantur Christiani bene cupere Cæsari-bus, non odio sit aut designatione aliqua si eos nolint appellare deos, sed quatuor potissimum rationibus: primum quo illi Deum magis propitium habeant, alioqui indigna abundant si ad mortales numē suum traduci videat: deinde quum homines illi sint, aliter enim Imperatores non essent, sicuti in curru illo triumphali libenter audire solent, mentiar si deos appellem. nulla enim comparatio Dei & hominis, mentiri igitur nolo. Tertio quia hæc tam improba videtur assentatio, vt eo nomine illos deridere videret, quod profecto non ausim. Præterea quia hoc sibi usurpare minime velint, quum de quo Deo nobis agatur intelligant: imo sua hominum interesse putabunt, iustum piūque esse cedere Deo, satis habentes, in tanta gloria versari, vt quandoque admonendi sint de conditione sua.

[457 Augustus imperij formator, ne dominum quidem dici se volebat. & hoc 458 enim Dei est cognomen. Dicam plane Imperatorem dominum, sed more communi, sed quando non cogor vt dominum Dei vice dicam. Ceterum liber sum illi: dominus enim meus vnus est, omnipotens Deus æternus, idem qui & ipius. Qui pater patriæ est, quomodo dominus est? Sed & gratius est nomen pietatis quam potestatis: etiam familiæ magis patres quam domini vocantur. Tanto autem abest vt Imperator Deus debeat dici, quod non potest credi nisi turpissima & perniciosissima adulatione, rāquam si habens Imperatorem alterum appelles: nonne maximam & inexorabilem offensam contrahas eius quem habuisti, etiam ipsi timendam quem appellasti? Esto religiosus in Deum, qui vis illum propitium Imperatori. Desine alium Deum colere vel credere, atque ita & hunc Deum dicere, Cui Deo opus est. Si non de mendacio erubescit adulatio, eiusmodi hominem Deū appellans, timeat saltem de infaulto. 459 Maledictum est ante apotheosin Deum Cæsarem nuncupari.

A maiori proposito confirmat. Nam si auctores præcipue reum dii vocari solent, id Augusto cognomen maxime compete-bat: ille vero tantum abfuit vt Deus appellaretur, vt nomen quidem domini voluerit audire: quanquam & hoc etiam Dei cognomen proprium est, neque tu credas, cum dominum Imperatorem voco, ita à me intelligi vt dominum Iesum Christum, vulgari vtor abusione. Cum enim dominus ex eo genere sit vt dicatur ad aliquid, simul seruum me facio, si quem meum appello dominum. Ego vero Christum agnosco dominum qui me magno quidem redemit, præterea neminem. Sed vos ita studium tenet adulationis, vt contraria simul & ingrata euomat. Si enim Imperator pater merito patriæ est & dicitur, quæ ratione dominus quoque vocabitur? aut quo magis cognomento gaudebit, eone quod sua pietate celebratur ab omnibus, an quod apud omnes odiosum est? Sed & perniciosam esse & infaultam totam hanc adulationem patet exemplo: nam si viuente tibi Imperatore alterum eodem nomine salutare, vtrique tam salutato quam salutanti noxæ foret. Quid igitur de Deo existimandum, quum immortalē suam tantique numinis appellationem ad mortales & ephemeros transferri viderit: in mirum quem vos propitium Imperatori exoptatis, in perniciem sui capitis prouocatis. Deus enim is est qui honorem suum nemini commodat. Porro quam infaultum sit & ab omni religione damnatum, aliquem vocare Deum

B
2. Thess. 2.

C

D
XXXIII.

E

F

XXXIV
G

H

ante apothecin, id est, antequam de more relatus sit post mortem inter deos, nullus non sacrificulus videt: blasphemia hæc est impia, quam quæ maxime.

[469] Propterea igitur publici hostes Christiani, quia Imperatorib. neq; vanos, neq; mentientes, neque temerarios honores dicant, quia veræ religionis homines etiam solennia eorum conscientia potius quam lasciuia celebrant. Grande videlicet officium 462 focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari, 463 ciuitatem tabernæ habitu abolere, vino lutum cogere, cateruatim cursitare ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Sicce exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus: Hæcne solennes dies principum decent, quæ alios dies non decent? Qui obseruat disciplinam de Cæsaris respectu, ijeam propter Cæsarem deserunt, & malorum morum licentia pietas erit: occasio luxuriæ religio deputabitur? O nos merito damnandos! cur enim vota & gaudia Cæsarem casti & sobrii & obri expungimus? 464 cur die læto non laureis postes obumbrauerimus: nec lucernis diem infringimus? Honestæ res est solennitate publica exigente induere domui tuæ habitum alicuius noui lupanatis.

Ad alterum caput læsæ maiestatis impugandum cum graui ironia descendit. Cum iam, inquit, satis à nouis declaratum sit, vbi pro salute Cæsarem agitur cum Deo, nullo modo Christianos accusari posse restat vt publici hostes habeantur, propterea quia dicatos Cæsaris dies ea vanitate temeritateque non celebrent, qua passim in huiusmodi festis alii abutuntur, & quia veræ religionis homines, Christiani scilicet, natales eorum & id genus alios solennes dies pura obeant conscientia potius quam temerata lasciuia: quod sane nihil aliud est quam in honorem Cæsarem nolle amplecti vitia, & odisse virtutem. Quid enim obsecro officii est, aut honestæ obseruantia, in vestris istis lectisterniis per vrbes: omnia quæ in tabernis, fornicibus ac lupanaribus fieri damnarique solent, repræsentantur. At si religioni dicantur ii dies, homines puto continentiores esse oportebat, sanctiores honestioresque, & in tota morum disciplina diligentiores, quales esse ad videri volunt ipsi Christiani: dehonestare vero vrbes, luxuriosa licentia debacchari, & contra imperatorium decus est, & aduersus deos.

Velim tamen in hac quoque religione secundæ maiestatis, de quo in secundum sacrilegium conuenimur Christiani, non celebrandum vobiscum solennia Cæsarem, quo more celebrari nec modestia, nec verecundia, nec pudicitia permittit, sed occasio voluptatis magis quam digna ratio persuasit, sidem & 465 veritatem vestram demonstrare, ne forte & istic deteriores Christianis deprehendantur, qui nos nolunt Romanos haberi, sed hostes principum Romanorum. 466 Ipsos Quirites, ipsam vernaculam septem collium plebem conuenio, an alicui Cæsari suo parcat illa lingua Romana? Testis & Tiberis, & 467 scholæ bestiarum. 468 Iam si pectoribus ad translucendum quandam specularum materiam natura obduxisset, cuius non præcordia insculpta appareat: noui ac noui Cæsaris scenam in 469 congiario diuidendo præfidentis: etiã illa hora qua acclamant, 470 *De nostris annis tibi Iupiter augeat annos.* Hæc Christianus tam enunciare non nouit, quam de nouo Cæsare optare. Sed vulgus, inquit, vt vulgus. Tamen Romani, nec vlli magis 471 depostulatores Christianorum, quã vulgus. 472 Plane ceteri ordines pro auctoritate religiosi, ex fide nihil hosticū de ipso senatu, de equite, de castis, de palatiis istis spirat. 473 Vnde Cassij, & Nigri, & Albini? 474 vnde qui inter duas lauros obident Cæsare? vnde qui faucibus eius exprimentis palæstricam exercet? 476 vnde qui armati palatium irumpunt, 477 omnib. Stephanis atque Parthenijs audaciores? de Romanis, ni fallor, id est, de non Christianis. Atq; adeo omnes illi sub ipsa vsque impietatis eruptione & sacra faciebant pro salute Imperatoris, & geniū eius deierabāt, alij foris, alij intus, & vtique publicorum hostiū nomen Christianis dabāt.

Ab apologia reuertit more suo etimē in aduersarium, Patet, inquit, populum Rom. festos Cæsaris dies non religionis causa celebrare, sed voluptatis: eam nepe occasionem nacti totos pandunt luxuriæ sinus, vt qui magis illorum deliret, studiosior principis iudicetur: instat tamen adhuc plebs & vrget Christianos: Non vos, inquit, conscientia mouet, non deterrēt licetia, sed odium quoddam & insita in vobis Christianis contra Cæsares ipsos similitas. Esto, inquit Tertullianus Quid si & vos ex eadē (vt dicitur) fidelia Cæsarem dealbatis? Totum n. hoc beneuolentiæ studium in Cæ-

fares & mirifica obseruantia lucello noui congiarii venalis est vobis. Nam si quis circa Tiberim maxime regiones vrbs perambularet, quam partem plebs ista tam vehemens in Christianos rabula colit, inaudiet quantas euomat in Imperatorem suum execrationes, quanto subinde voto nouos ac nouos exoptet Cæsares, vt nouam experiat liberalitatem. Solebant enim Cæsares, vt plausum sibi popularem conciliarent, in ipsis plerunque auspiciis imperii numeroso populo diuidere, & in caritate annonæ viticū diuidere, aut vini oleiue congios distribuere. Quoribus igitur popellus ab aliqua re laboraret, cui Cæsar esse præsto non poterat, aut nollet, præsentem (vt plerunque affolet) rerum statum odat: & pro ipso plausu & acclamationibus, quibus Imperatorem per vrbes aut in theatrum ingredientem prosequeretur, longe aliter illis animus exoptabat, quam illa verba sonarent, *De nostris annis, &c.* Facile enim si per diaphanon materiam ita à natura comparatum esset, vt præcordia hominum inspicere dignoscere possent, in animis vtique populi appareat veluti scena quaedam noui deinceps ac noui Cæsaris, qui sibi statim post diuifum congiarium subinde succederent. Tantisper enim obuiat Cæsarem plebs, quam diu utilis est, omnisque illa adulatio à commodis extorquetur, non à vera proficiscitur obseruantia. Christianus autem vt mentiri adulando nescit, ita præsentibus semper rebus acquiescit. Nec aliquid mihi obijciat, inquit, hanc esse vulgi inconstantiam vitiaque plebis, quæ ad id quod præfens est quasi pecus commouetur, licet hoc ad causam nihil. Romani siquidem nihilominus sunt, & id maxime genus hominum quod Christianos maxime vexet. nam & ceteri ordines, si facta sunt potiora dictis, multo inueniuntur infideliores, magisque formidolosi Imperatoribus suis quam plebes, licet in sua illa auctoritate & fide religiosiores videri velint. Plures enim inuenire est de senatu, de ordine equestri, de præfecturis castrorum & prætorii, qui complures annos & in ipso conuersionis tempore vota pro Imperatore susceperint, illum paulo post aut dolo circumuenerunt, aut armis subuercere studebant. Nostra siquidem tempestate occisus est irrupentibus prætorianis iuxta Ianitricas illas lauros & pro foribus ipsius palatii, miserabili quidem & pernicioso exemplo, Pertinax optimus Imperator: cumque Romano Imperio ab Illyricis successisset vir cordatus simul & strenuus, & qui à senatu factus esset legitimus Imperator Seuerus, nonne proconsul Syriae Niger vir consularis totum in illum concitauit Orientem? nec minus Occidentem Albinus vir patricius & Britannia proconsul? quid Aufidius Cassius paulo ante princeps inter Rom. proceres nonne Imperat. Antioch. se appellauit, vt M Antonio imperium extorqueret? Quin & Aelius Latus castrorum præfectus per Narcissum tanquam palæstram contortis faucibus Commodum Imperatorem strangulauit? Quid alios referam Parthenios & Stephanos libertos, qui Domitianum oppressere, crudeliores in Cæsares? nimirum si animum aduertis, Romani isti sunt omnes, & principes viri, Cæsares ipsos vsque ad superstitionem colentes, non modo non Christiani, sed qui Christianos hostium loco habent.

178 Sed & qui nūc scelestarum partiū socii aut plausores quotidie reuelantur, 479 post vindemiam parricidarum racematio superstes quam recentissimis & ramolissimis laureis postes præstruebant: quam elatissimis & clarissimis lucernis vestibula enubilabant: quam cultissimis & superbissimis thoris forum sibi diuidebāt: nō vt gaudia publica celebrarent, sed vt vota propria iā edicerent, & in aliena solennitate exemplum atq; imaginem spei suæ inaugurarent, nomen principis in corde mutantes. Eadem officia dependunt & qui 480 astrologos, & aruspices, & augures, & magos de Cæsarem capite consultant. quas artes vt ab Angelis desertoribus proditas, & à Deo interdictas, ne suis quidem causis adhibent Christiani. Cui autem opus est perferuari super Cæsaris salute, nisi à quo aliquid aduersus illam cogitatur vel optatur? aut post illam speratur & sustinetur? non n. ea mente de charis consulitur, qua de dominis, aliter curiosa est sollicitudo sanguinis, aliter seruitutis.

Non esse credendum ambitiosis eceremoniis, quæ à ciuib. exhibentur Imperatori, certius adhuc à Tertulliano comprobatur. Tam enim illi qui in eare curiosiores videntur, hostes esse possunt, quam qui negligentiores erga Cæsares, beneuoli. Nam factiosi ciues quo facilius omnem de se suspicionem conuellant, nihil de reb. extrinsecis facere prætermittunt, quæ ad dissimulationem odiū pertineant, vt in persequendis Albini Nigrique partis quotidie intelligebatur. Herodiano siquidem teste, posteaquam Seuerus auctores vtriusq; facti onis deleuit, quos metaphorice Tertullianus vindemiam parricidarum cognominat, vt qui contrariè patrie cōiurabāt, ad reliquias opprimendas, quasi ad racematione se cōuertit. Et in quaestione. ii sapi? cōspicisse deprehendebatur, qui in Cæsaris cultu diligentiores fuisset. nā & in ludis secularib. quos ille maximo studio celebravit, & quotannis natali die, & in triūphis præcipue omnē latitiae locū explebant. Domo suas festa frōde exornare, in vestibulis ardentes lychnos suspēdere, & in lectisterniis per vrbes lectos omnium magnificentissimos parare, nō sine peculiari quodam gaudio. Ita n. aulpicia imperii captare vide-

A bantur, & in eo quasi praeludio imperii personam sibi & nomen Caesaris accommodabant. Quo etiam modo officiosos esse illos existimandum, qui magos Chaldeosq; de vita ac salute Caesaris consulunt. Isthæ enim superstitione nihil aliud spectat quam commoda cuiusque sua, quibus post Imperatoris dominique sui obitum perfui sperat, impatiens illa mora, ita suam cupiditatem iactat. Nec est cur mihi dicas, consulimus de Cesare tanquam de iis qui nobis chari iucundique sunt. ratio quippe diuersa. aliter enim de cognatis natura cogit cognatos esse sollicitos quam de dominis suis seruos. illi enim necessitudinem amplectuntur, hi necessitatem detrectant.

XXXVI.

[Si 481 hæc ita sunt, vt hostes deprehendantur qui Romani vocabantur, cur nos qui hostes existimamur, 482 Romani negamur? non possumus & Romani non esse, & hostes esse, cum hostes reperiantur qui Romani habebantur? adeo pietas & religio & fides Imperatoribus dedita non in huiusmodi officiis consistit quibus & hostilitas magis ad velamentum sui potest fungi: sed in ijs moribus quibus diuinitas imperat, tam vere quam circa omnes necesse habet exhiberi. neque enim hæc opera bonæ mentis solis Imperatoribus debentur à nobis. Nullum bonum sub exceptione personarum administramus, quia nobis præstamus qui non ab homine aut laudis, aut præmi expensum captamus, sed à Deo exactore & remuneratore indifferents benignitatis. Idem sumus Imperatoribus, qui & vicinis nostris. Male enim velle, male facere, male dicere, male cogitare de quoquam ex æquo vetamur. Quodcumq; non licet in Imperatorem, id nec in quenquam. quod in neminẽ, eo forsitan magis nec in ipsum qui per Deum tantus est. [Si 483 inimicos (vt supra diximus) iubemur diligere, quem 484 habemus odisse? item si læsi vicem referre prohibemur, ne de facto pares simus, quem possumus lædere?

XXXVII.

Matt. 5.

Romani omnes & quibus ius Quiritium impertiebatur, multis gaudebant priuilegijs, & in iudicijs præsertim non vbiq; neque simili modo diuebantur. Populus itaque Rom. vt in Christianos seuire omnib. modis posset, illos tanquam non censos, hostes humani generis appellabat, cum multis (vt dictabant) de causis, tum quia male de Imperatore suo sentirent: id quod à simili iniquum esse Tertull. ostendit. nam si plures alii (vt dicebamus) Imperatoris hostes, iidem & Romani appellantur à vobis, cur & nobis & hostes & Ro. esse ob eandem causam non licet? præsertim cum eiusmodi omnes circumstantiæ nullatione, sed furiosa quadam allentratione pensentur. Quid enim pietatis est aut religionis in istis officiis, quibus omnes vt Albinus & Niger aliiq; simulata mente ita abuti possunt, vt eo prætextu maxime nocere possint? In illis profecto morib. stat fides omnis atque religio quibus Christiani conformantur. Iubet enim illis Deus vt vere & omnibus semper bene velint, neque alicuius gratia moueantur, id quod libenter etiam exhibet, propterea quod operas eius officii Deus exigit, verus omnium remunerator. nolunt enim vt homines illis aliquid expendant in præmium aut in laudem, sed vt suam illi dilectionem gratis acceptam referant. Cum itaq; ita sibi præscriperint ex diuino iussu Christiani, vt nemini male cupiant, quanto minus de Imperatore, quem per Deum agnoscunt in tanta dignitate constitutum, male sentire possunt? Quoloco vt certior vobis fiat Christiana benignitas, repetite animo quæ in priori actione de dogmate nostro disseuimus, quum nobis sæpius præceptum esse dicebamus à Christo, vt inimicos etiam diligamus, & omnẽ sibi vindictam referuimus. Qua sanctione neminẽ iam odisse aut lædere possumus.

D

Nam de isto ipsi recognoscite. Quotiens enim in Christianos defauitis, partim animis proprijs, partim legibus obsequentes? Quotiens etiam præteritis vobis suo iure nos inimicum vulgus inuadit lapidibus & incendijs: 485 Ipsis Bacchanalium furijs nec mortuis parcunt Christianis, quin illos de 486 requie sepultura, de asylo quodam mortis iam alios, iam nec totos auellant, dissecant, distrahant. quid tamen de tam conspiratis vnquam denotatis, de tam animatis ad mortem vsq; pro iniuria repensatis: quando vel vna nox pauculis faculis largitatem vltionis posset operari, si malum malo dispungi penes nos liceret. Sed absit vt autigni humano vindicaretur diuina secta, aut doleat pati, in quo probatur. Si 487 enim & hostes exertos non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis 488 vis numerorum & copiarum? Plures nimirum 489 Mauri & Marcmanni, ipsique Parthi, vel quantæcunque vnus tamen loci, & suorum finium gentes, quã totius orbis? 490 externi sumus & vestra omnia impleuimus, vrbes, insulas, castella, municipa, conciliabula, castra ipsa, tribus, de-

curias, palatium, senatum, forum. Sola vobis relinquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuissimus, etiam impares copijs, qui tam libenter trucidamur? si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere. Potuimus & inermes nec rebelles, sed tantummodo discordes solius 491 diuortii inuidia aduersus vos dimicasse. Si enim tanta vis hominum in aliquem orbis remoti sinum abruptissemus à vobis, 492 suffudisset vtriq; dominationẽ vestrã tot qualiumcumq; amissio ciuium. imo etiam & ipsa destituitio punisset, proculdubio expauissetis ad solitudinẽ vestram, ad silentium rerum & stuporem quendam quasi mortuę vrbis quæsissetis quibus in ea imperassetis. Plures hostes quã ciues vobis remansissent. nunc enim pauciores hostes habetis præ multitudine Christianorũ pene omnium ciuium, pene omnes ciues Christianos habendo. Sed hostes maluistis vocare generis humani potius quã erroris humani. Quis autẽ vos ab illis occultis & vsquequaq; vastantibus mentes & valetudines vestras hostibus rapere: à demoniorũ incurfibus dico, quæ de vobis sine præmio, sine mercede depellimus. Sufficisset hoc solum nostræ vltioni, q̄ vacua exinde possessio immundis spiritibus pateret. Porro nec tãti præsidij cõpensationẽ cogitantes, nõ modo nõ molestũ vobis genus, verum etiam necessariũ, hostes iudicare maluistis: qui sumus plane nõ generis humani tamẽ, sed potius erroris.

Benevolentia Christianorum in suos inimicos vltionis negentia tantum abest à communi mortalium vsu, atque ita naturæ repugnare videtur, vt Tertulliano hoc loco iudices non credant, nisi rem ipsam suis circumstantiis ac testibus comprobaret. Testes itaque nullos alios citat, quam iudices ipsos, vt qui certius omnibus alijs videre possint, quanta vntur patientia Christiani, in omnes, qui de se pessime mereantur, ita vt cum facile vicem rependere valeant, nolint: nam vos, inquit, non præterit quam crudeliter tractemur quotidie vel à vestris legibus, vel ad libidinẽ animi vestri: nullum genus est tormenti, quod in nobis non desequat, dum vos patientiam deuotionemq; animi nostri admirari soletis, cum ne verbum quidem euomat, quod non placidum sit, quod non honestum. Præterea si cui accidar ex nobis, vt prætereat iudicium vestrum, quantis ipsius plebis iniurijs exponitur, præsertim ipsis non dico festis, sed feriis dierum Bacchanalium? Tanta est aliquando ferocitas vulgi, vt cadauera ipsa Christianorum etiam semiputrefacta de sepulchris (quod tandem asyllum esse debuit) eruant disiciantque: at tamen in tanto contumeliarum tumulto, quem vnquam de nostris, quos inter se dicitis veluti sordere quodam in genus humanum coniuirasse, notastis illatæ iniuriarum fieri? neque est vt obiciatis, Ideo iniurias dissimulant, quia suarum virium pœnitent, nam si minus aperte, clam dolore qui cumq; lædere potest. quid enim facilius, si malo malum compendandum est, quam noctu subditis faciis vrbem incendio deuastare? quãquam si personam hostium, vt deputamur, agere velimus, non desit nobis militum copia, maior etiam illarum gentium quæ quotidie contra vos arma mouent. Mauri enim & Parthi atque id genus Barbari, vna est gens suis præscripta finibus, Christianorum vero infinita est vbiq; multitudo: non modo enim vllus est locus, sed ne ordo quidem in quo Christiani non reperiantur, vt si eorum disciplina armis inuiteretur, nulla vnquam fuisset contra Rom. impetium conspiratio maior aut formidolosior, siue ad copias, siue ad deuotionem animorum respiciatis. Erat etiam facilior vindictæ ratio, si iniurias, quibus à Deo probamur, aufugere libeat, vt semel vna coacti alio proficeremur à vobis. Eiusmodi nempe diuortium satis superque vltionis afferret. tanta enim esset horum ciuium colonia, vt ipsam metropolim omnino reliquiarum suarum pœniteret, puderetque suæ in ciues improbitatis. Cum enim Christiani diligant omnes, in quibus plures sunt locis, pauciores hostes continentur, non sine maxima vtilitate, cum in multis rebus, tum in expellendis demonibus, qui mentes corporaque occulto meatu occupantes, domos sæpe conturbant. vnde ciuitatibus Christiana natio non grauis aut molesta videri debet, sed necessaria potius & gratiosa, neque appellari hostis humani generis, sed erroris humani.

[493] Proinde nec paulo lenius inter licitas factiones sectam istã deputari oportebat, à qua nihil tale comittitur, quale de illicitis factionibus timeri solet. nisi fallor enim, prohibendarũ factionũ causa de prouidentia constat ac modestia publica, ne ciuitas in partes scinderetur, quæ res facile comitia, concilia, curias, cõciones, spectacula etiam æmulis studiorum compulsionibus inquietaret, cum iam & in quæstu habere cœpissent venalem & mercenariam homines violentiæ suæ operam. At enim nobis ab omni gloriæ & dignitatis ardore frigentibus, nulla est necessitas cœtus, nec vlla magis res aliena, quam publica. Vnã omnium rempub. agnosci-

XXXVII.

A mus mundum, 494 æque spectaculis vestris in tantum renanciamus, in quantum originibus eorum: quas sci- mus de superstitione conceptas, 495 cum & ipsis rebus de quibus transiguntur prætersumus, nihil est nobis dictu, visu, auditu, cum insania circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arena, cum xyli vanitate. Quo vos offendimus, si alias præsumimus voluptates: si oblectari novisse volumus, nostra iniuria est, si forte non sit a non vestra. Sed reprobamus quæ placent vobis, nec vos nostra delectant. Sed 496 licuit Epicureis aliquam decernere voluptatis veritatem, id est, animæ quietatem & ampla negocia.

B Conclusio, quam à causa rei deinde confirmat. Explicatum longius est Christianos non modo infanticidij, incesti, impietatis, atque omni maiestatis crimine vacare, sed etiam civibus suis prodelle: proinde, inquit, iudices multo vehementius libentiusque sectam Christianam admittere debeatis, & inter honestas à vobis factiones recensere, cum nihil in eis contineat, quod vrbis aliquam partem conturbare possit. Sectarum siquidem collegia à providenti consilio inhiberi solent, quando civitates in contrarias partes dividant, vbi maxime homines, ut cuique maior vis est opum, conducere possunt in contentione sua hæreticos. At vero Christiani res cum nulla avaritia nullaque ambitione exæstuet, recitat ut ab ea nihil timere possit. quis enim aut in senatu, aut in concione tumultuabit, cum nullam aliam publicam rem agnoscat, quam mundum: neque alios civis, quam omnes homines? Sed & multo minus spectacula, quibus tantopere populus oblectatur, conturbabit, quanto nec res ipse quibus continentur, nihil sua putet in teresse, atque omnis origo eorum a superstitione deriuetur: imo nihil odit magis quam id genus voluptatis, quo sensus omnes corrumpuntur. Quid enim infans videri potest, quæ currentes in tanto discrimine quadrigæ in circos? quid turpius audiri, quam quæ recitantur in theatro? quid sævius intueri, quam ferarum & gladiatorum commissiones in arena & amphitheatro? quid denique magis vanum, quam in xylistis gymnasiis præludia quasi ludorum per totum diem exercere? Habent hæc tantum momenti, ut merito nos genus esse hominū triste agresteque dicere, quasi duri stipites nulla voluptate delectemur, vitantes spectacula, ludos choreas, nec nisi quod natura adversatur sectari: nihil hoc etiam loco in quo vos offendamus. Nonne præterea libera cui que voluntas est eligendi quamcunque libeat voluptatem, sicuti docemur a vobis & ab exemplo Epicureorum monemur, qui cum ab autore suo didicissent summum bonum esse voluptatem, nulli sibi fraudi est, si eam intellexisse volunt, non quæ in eiusmodi ludicris est, sed quæ prodeat ex æquitate & ex maximis rebus, præclarique gestis.

C [497] Adam iam nunc ergo ipse negocia Christiana factionis, ut qui mala refutaverim, bona ostendam.

Hactenus criminibus responsum est, ita ut non diluta modo sint, sed etiam in adversarios reiecta, vbi ea de Christo req; Christiana dicta sunt, quæ pro re nata vberiter videbantur. Nunc vero quoniam oratoris est non solum depulsionem criminis, sed etiam à proposito rei natura suadere. Tertullianus vniuersam rem Christianam ante oculos iudicū exponere aggreditur, ut vnde ea sit, & cuius gratia, per quos fiat, & quomodo, cognoscere facilius suam agnoscant iniquitatem quibus. quid est locis quæcumque etiam Christianis obiciebantur comodus audientur, excideruntque.

D 498 Corpus sumus de conscientia religionis & disciplina unitate & spei scedere. 499 Commis in cœtum & congregationem, ut ad Deū quasi manu facta precationibus, ambiamus orātes. Hæc vis Deo grata est. 500 Oramus etiā pro Imperatorib; pro ministris eorum & potestatibus, pro statu seculi, pro rerū quiete, pro morafinis, 501 Cogimur ad diuinarum litterarū cōmemorationē, si quid præsentium temporū qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certe fidē sanctis vobis pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinā præceptorū nihilominus inculcationibus densamus. ibidem etiā exhortationes, castigationes, & 502 censura diuina: nam & iudicator magno cum pondere, ut apud certos de Deo conspectu: summumque futuri iudicii præiudicium est, si quis ita deliquerit, ut à communicatione orationis & conuentus & omni sancti commercii relegatur.

Quid sint Christiani, breuiter ab efficienti causa definit. Quæ enim mutua inter se charitate deuiuantur, systema eorum corpus quoddam merito dicitur: cuius caput Christus est. Conciliantur autem hæc inter se membra, non ut aliarum hæresium cœtus, sed quia concilii sunt, verum Dei religionem per Christum operari, veram eius esse doctrinam, & præmiorum spem certam, quo veluti scedere continentur in ordine. Cum que in ecclesiam, id est in cœtum cogimur, nullum aliud apud nobis propositum est, quam ut multiplicibus ex vno veluti impetu precibus Deum nobis alitque pro pitium reddamus, ut quæ vasa sunt indignationis, fiant vasa misericordie. Præterea ut temporum tranquillitate per-

fruumur, & horrendum Dei iudicium differatur. Leguntur etiam diuinæ litteræ, quibus maxime prædicta cognoscere possumus ad confirmationem fidei spemque certiore faciendam. Nec pauciora sunt præcepta quæ præter literarum disciplinam afferunt, vbi pro rerum qualitate alii exhortantur, alii puniuntur exacto quidē examine, ut qui certū habeamus, hæc omnia coram Deo semper tractari. Quod si quis ceruicofosus sit aut in prob. cōmune aliorū interdicitur: quod quasi præiudicium est venturi iudicii, in quo Deos malos a te procul excludet & a suis.

E 503 Præiudicium probati quique seniores honorem istum non pretio, sed testimonio adepti. neque enim pretio vlla res Dei constat. 504 etiā si quod arcæ genus est, non de ordinaria summa quasi redemptæ religionis congregatur: modicā vno quique; stipē menstrua die, vel quum velit, & si modo velit & si modo possit, apponit: nam nemo compellitur, sed sponte confert. Hæc quasi deposita pietatis sunt. nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis voratrinis dispensantur, sed egenis alendis humanis que, & pueris ac puellis re ac parentibus. destitutus, iamque domesticis senibus. itē naufragis, & si qui in metallis, & si qui in insulis, vel in custodia, dumtaxat ex causa Dei sectæ, alumni confessionis suæ sunt. Sed cuiusmodi vel maxime dilectionis operatio notā nobis inurit penes quosdā. Vide inquit, ut inuicē se diligant ipsi enim inuicem oderunt. & ut pro alterutro mori sint parati. ipsi enim ad occidendum alterutrum paratiōes erant. Sed & 505 quod fratres nos vocamus, non alias opinor, infamant, quam quod apud ipsos omnē sanguinis nomen de affectatione simulatum est. Fratres autem etiam vestri sumus, iure naturæ matris vnus, et si vos partum homines, quia mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur, qui vnū patrem Deū agnouerunt, qui vnū spiritum biberunt sanctitatis, qui de vno vtero ignorantia eiusdem ad vnam lucem expauerunt veritatis. Sed eo fortasse minus legitimi existimamur, quia nulla de nostra fraternitate tragœdia exclamat, vel quia ex substantia familiari fratres sumus, quæ penes vos fere dirimit fraternitatem. Itaque quia animo anima que miscemur, nihil de rei communicatione dubitamus, 506 omnia indiscreta sunt apud nos præter vxores: in isto loco consortium soluiamus, in quo solo ceteri homines consortium exercent. qui non amicorum solummodo matrimonia vsurpant, sed & sua amicis patientissime subministrant, ex illa (credo) maiorum & sapientissimorum disciplina 507 Græci Socratis & 508 Romani Catonis, qui vxores suas amicis communicauerunt, quas in matrimonium duxerāt liberorum causa, & alibi creandum, nescio quidem an inuitas. Quid enim de castitate curarent, quam mariti tam facile donauerant? O sapientia Atticæ, o Romana grauitatis exemplum, Leno est Philo sophus & censor. quid ergo mirum si tanta charitas conuolatur?

F Sed ne tumultuarius quidam cæcus is esse eredatur, præsent, inquit, omnibus ii qui à Græcis presbyteri, a nobis seniores dicitur, non omnes, sed qui communi omnium testimonio probantur, nullo ambitu intercedente. nihil enim sacrum apud nos precio comparatur delegatur, minime de pecuniaria re sollicitus. si quid tamen in arca nostra numerum tenetur, ex collatione singulo quoque mense collectorum, non quod onus hoc & tributum quasi pro adepra vera religione imponatur (quando enim quisque velit aut possit, confert) quicquid id est, non in palati gratiam, sed totum in pietatis officia erogatur. Sepeliuntur, alunturque pauperes, pupilli, imbecilles, senes, naufragi, & qui profuerunt Christo in insulis: aut in fodiendo metalla, aut in carceribus macerantur, tanquam veræ fidei alumni, quam extraordinariam charitatem gentes alie videntes non possunt non admirari, sed ut qui se inuicē odisse & interimere quoque solent, suo modulo merentes, omnia semper in peius distrahant, dissimulantque hoc, & damnare etiam volunt, præsertim quod Christiani sese fratres ex dilectione appellant? quam nominis vsurpationem facile nobis est, inquit, defendere apud vos, etiam quibus nullus est consanguineus, nisi ambitione verborum, facta siquidē vestra declarant, nulla non commoda præferri necessitudinibus ut incredibile videatur nomen hoc alicui ecclesie conuenire posse. Si ergo a natura, a moribus, à simili suaderi potest aliquid, omnia cōgruere in nomine hoc, neque temere impositum esse videbitis. Nam si ad communē omnium parentem naturam respiciatis, quid est cur non modo eiusdem sectæ homines, sed vniuersi mortales, fratres inter se merito appellari non possint? licet vos hæc ita natura legem antiquastis ut non modo non fratres, sed ne homines quidem dici mereamini. Quod si communiter omnibus præcipue tamen Christianis conuenit, qui vnū patrem vnūque; verū Deum agnoscetes, eadem sancti Spiritus hereditate fruuntur,

A qui ex eodem ignorantia vtero prodeunt, veritatis aura refrigerantur: nisi forte minus ideo fratres dicendi, aut quia in fraterna summaque pace viuimus, nec de nobis aliqua sumitur materia digna theatro, quales in Phœnissis de Eteocle & Polynice: qualis etiam Romulus vestri generis autor in fratrem: aut quia in rebus domesticis legem fraternam exercere non videtis, vt suam quisque portionem rerum auferat, alterque succedat alteri, quæ causa frequens est apud vos, vt omnia iura violentur: Quam multi enim sunt, qui vt soli hæreditates inuadant, fratres de medio tollunt? At nos qui vna omnes anima & communi animo viuimus, rem quoque quæ multo minoris est, communicare inter nos volumus: denique omnia Christianorum communia, præter vxores: hic tantummodo confortium omne communionemque penitus castitatis amore dissoluimus, vbi ceteri turpiter labuntur. Quid enim, si sapiens ille Socrates apud Græcos, vxorem suam tanquam armenti matricem amico suo ad propagandam sobolem concessisset, & Cato apud Romanos Marciam suam Hortensio flagitanti, de coniugis aliorum sperandum.

B Nam & cœnulas nostras præterquam sceleris infames, vt prodigas quoque fugillatis, de nobis scilicet Diogenis dictum est, ⁵⁰⁹ *Megarenses obsonant, quasi crastina die morituri, ædificant vero quasi nunquam morituri.* ⁵¹⁰ Sed stipulam quibus in alieno oculo facilius percipit, quam in suo trabem. Tot ⁵¹¹ tributibus, & curijs, & decurijs ruentibus acescit aer. ⁵¹² Salijs cœnaturis creditor erit necessarius. ⁵¹³ Herculanarum decimarum & poluctorum sumptus ⁵¹⁴ tabularij supputabunt: ⁵¹⁵ Aparurijs, Dionysij mysterijs Atticis, coquorum delectus indicentur, ad ⁵¹⁶ fumum cœnæ Serapicæ sparteoli excitabuntur, de solo triclino Christianorum retractatur.

C Cœna Christianorum quod infanticidii incestique scelere tæxetur, dictum est in superioribus: cum vero luxus etiam factionisque nomine damnaretur, hoc loco Tertullianus cuiusmodi ea foret apertius narrat, dolens primo iniquitatem hominum, qui tanta odii cæcitate feruntur, vt quo illi maxime crimine laborant, in Christianos effundant, quasi vero securi, gulæ perinde atque alii indulgere possint, neque continuo mors eorum ceruicibus immineret, ita vt quod in Megarensium voracitatem Diogenes iussit, ex parte Christianis conueniat. Sed quod ingenium hominum est, aliorum errata ante oculos nobis proponimus, crimina vero nostra à tergo manica feruat. Nam si luxuria epularum in sacris debet in inuidiam crimenque vocari, omnes aliae gentes rectius accusari posse videntur quam Christiani. Si enim cuiusque tribus conuiuia quæ Romæ parantur in curijs à suis curionibus, si quæ cœnæ in decurijs iudicum quoti die fiunt inspicias, ex cruditate tot hominum eructantium, ipsum quidem acra tantum non acescere senties. Quid Salijs? nonne suas cœnas tanto infrauit sumptu, vt principibus publicanorum decumanis, Herculis decimas locare cogantur? vnde & opiparæ lautioresque epulæ *Saliare* vulgo vocantur. In funerum quoque locatione quam multa pollinctores ingurgitent, ex supputatione cognoscitur stabularij & cauponis. Nec apud Græcos minore est infania gulæ: nam & apud Athenienses sacra Liberi patris, quæ Aparuria dicuntur, tanto studio Phratiarum curantur, vt coquorum etiam delectus habeatur. Ægyptiorum quoque eulinæ in sacris Serapidis quanto luxu frequentantur, admonet vis illa sparteolorum & fuscellarum, quæ vndique concurrunt. Attamen cum ita res apud alias gentes habeat, Christianorum tantummodo mensa examinatur, quæ nihil in se quod honestum, quod non sanctum videatur, vt ex hoc loco docebitur.

D ⁵¹⁷ Cœna nostra de nomine rationem sui ostendit, vocatur enim *ἀγάθη* id quod *dilectio* penes Græcos est. Quantiscunque sumptibus confset, lucrum est pietatis nomine facere sumptum, siquidem inopes quoque refrigerio isto iuamus, non qua penes vos parasiti affectant, ad gloriam famulandæ libertatis, sub auroamento ventris inter contumelias faginandi, sed qua penes Deum maior est contemplatio mediocrium. Si honesta causa esse conuiuij, reliquum ⁵¹⁸ ordinem disciplinæ de causa æstimare, quid sit de religionis officio, nihil utilitatis, nihil immodestiæ admittit, non prius discumbitur quam oratio ad Deum prægustetur. editur quantum esurientes capiunt, bibitur quantum pudicis est vtile: ita saturantur, vt qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse: ita fabulantur, vt qui sciunt dominum audire. ⁵¹⁹ Postquam manua lem & lumina vt quisque de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, ⁵²⁰ prouocatur in medium Deo canere: hinc probatur quomodo biberit. Æque oratio conuiuium dirimet, inde disceditur non in carteruas cæsonum, neque in classes discursationum, nec in eruptiones lasciuarum, sed ad eandem curam mo-

destiæ & pudicitia, vt qui non tam cœnam cœnauerint, quam disciplinam.

Ὀνομαστος ὁ qui cum alijs locis negotio adiunctis ostendit, conuiuium Christianorum, si partes eius, si euentus considerentur, penitus esse dissimile ab aliorum comportionibus, contrariumque ab opinione & calumnia aduersariorum. nam cum agape dilectio charitatisque significet, nominaque semper à primarij partium rebus imponantur, satis constat maius illud momentum dilectionis esse, non sumptus: vbi sane ditiores nihil sibi præter modum apponentes suis epulis indigentiores refrigerant, non quasi parasitos gnatoneseque, qui cum liberi sint, gloriæ loco ponunt seruitutem & contumelias, ob eam sane mercedem & auroamentum vt venteri satisfaciant: sed quia tenuiorum curationem gratissimam esse Deo existimant; A minori igitur, si ipsa cœna tam honestam causam habet, nec sine religionis officio perfungitur, quid de reliqua Christianorum disciplina dicendum? nimirum cætera, vbi maior religio desideratur, maiori etiam pietate tractantur, quando ea pars vitæ maxime à sacris aliena tam sancte exigatur, vt nihil vile aut sordidum ibidem appareat. De die vero cœnasse antiquos omnes litteræ docent, ita vt secunda mensa ad tenebras vsque extendere, quo tempore lotis manibus & inflammatis lachryis aut talis operam ludebant, aut saltationibus cantilenisque, sæpe etiam in propinationibus vino effervescentes aut inter se iixabantur, aut ebrii per vrbes discurrentes cæcitatim, obuium quemque cæsonibus verberibus acciperent, nisi in turpes lasciuias prorumperent; quæ omnia ita Christiana norma emendauerat, vt non vitia tantum fugaret, sed optimos etiam mores reponeret, nec maior vbique corporis ratio haberetur, quam ipsius animi.

Hæc coitio Christianorum merito sane illicita, si illicitis, par merito damnanda, si quis de ea queritur eo titulo quo de factionibus querela est. In cuius perniciem aliquando conuenimus? Hoc sumus congregati, quod & dispersi, hoc vniuersi, quod & singuli: neminem lædentes, neminem contentantes, quum probi, cum boni coeunt, quum pij, cum casti congregantur, ⁵²¹ non est factio dicenda, sed curia. [At ⁵²² e contrario illis nomen factionis accommodandum est, qui in odium bonorum & proborum conspirant, qui aduersum sanguinem innocentium conclamant, prætexentes sane ad odij defensionem illam quoque vanitatem, quod existimant, omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Christianos esse causam. Si Tiberis ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arua, si ⁵²³ cœlum sterit, si terra mouit, si fames, si lues, statim, *Christianos ad leonem.* ⁵²⁴ Tantos ad vnum?

Factionis calumniam, qua contentus cœnaque Christianorum laborabat, per locum à partium enumeratione diluit. Concedo enim, inquit, si nostra hæc coitio similis est illicitis prohibitisque collegijs, veluti de Bacchanalibus, quandoque cautum est, vt nostra quoque damnetur: si præterea habet in se eas partes causalesque quibus factiosi conueniuntur in iudicium, nihil mori quum meritis pœnis afficiatur. Verum cum ratio diuersa sit, neque in vilius perniciem, conueniamus, neque in diuersa studia propter imperij cupiditatem discedamus: semper enim & vbi que Christiani idem est, idem que sentit solus quod in cœtu: nequaquam *factio* dicenda nostra ecclesia est, *curia* potius, vt quæ omnia bene curet. Vestra vero iudices collegia videte ne quæcunque sunt factiosos contineant. Conspirant enim in perniciem innocentium sub prætextu publicæ charitatis: odio quidem maligno, quæcunque naturæ iniuria accidunt, vt si cœlum pluuiam denegat, si concutuntur inundanturve vrbes, Christianis imputantes, & ad pœnas vocantes immanissimas, & vt leonibus obiciantur.

Oro vos, ante Tiberium, id est, ante Christi aduentum, quantæ clades orbem & vrbes cæciderunt? Legimus ⁵²⁵ Hierapolim, & ⁵²⁶ Delon, & Rhodon, & ⁵²⁷ Coon insulas multis cum millibus hominum pessum abiisse. ⁵²⁸ Memorat & Plato maiorem Asiæ & Africæ terram Atlantico mari ereptam. ⁵²⁹ Sed & mare Corinthium terramotus ebibit, & ⁵³⁰ vis vndarum Lucaniam Italiæ abscisam in Sicilia nomen relegauit. Hæc vtrique non sine iniuria incolentium accidere potuerunt. Vbi vero tunc non dicam deorum vestrorum contemptores Christiani, sed ipsi dii, cum totum orbem ⁵³¹ catclysmus aboleuit: vel ⁵³² vt Plato putauit, campestre solummodo? Posteriores enim illos clade diluuij testantur ipsæ vrbes in quibus nati mortuique sunt, etiam quas condiderunt. Neque enim alias in hodiernum manerent, nisi & ipsæ posthume cladis illius. Nōdum Iudæum ab Ægypto examen Palæstina susceperat, nec iam illie Christianæ sectæ origo confederat, quum regiones ac fines eius Sodoma & Gomorra igne-

us imber exussit. Olet 533 adhuc incendio terra, & si 534 qua illic arborum poma conantur, oculis tenus, ceterū contacta cinerescunt. Sed nec Tusciam atque Campaniam de Christianis querebatur, quum 535 Volturnus de celo, & 536 Pompeios de suo monte perfudit ignis. Nemo adhuc Romæ Deum verum adorabat, cum 537 Annibal apud Cannas per Romanos annulos cades suas modio metiebatur. Omnes dii vestri ab omnibus colebantur, cum 538 ipsum Capitolium Senones occupauerunt: Et 539 bene quod si quid aduersi accidit vrbibus, eadem clades telorum quæ & mœnium fuerunt: vt iam hoc reuincam, non à deis euenire, quia & ipsis euenit.

Sæpius obiecerunt Christianis calamitates suas alia gentes, temerario (vt diximus) odio simultatis magis, quam quod crederent indignari deos noua religione. nam antequam incendium vrbis à Nerone in Christianos reiectum est, multis deinde post annis vltimam vrbis deuastationem eadem causa accidisse plerique hominum dicebant: in qua re diluenda diuus Augustinus suam Ciuitatem maiori ex parte condidit. Tertullianus autem breuiter more tuo calumniam eiusmodi ridiculam esse per rationē temporū ac testes ab ipsis aduersariis reuincit & in enumerationē maiorum calamitatum (nulla enim iam Samos est nulla Delos inter insulas) quæ ante Christum obuenerit, magis semper aduersarios vrgit, communibus omnium gentium infortunijs prouinciales vicinosque adiungens. Pompei siquidem oppidum in Campania, & Volturnum Tusciam. Vltimo loco ad propria ipsorum Romanorum deuenit: tantumque abest, inquit, vt ira vel ope vestrorum deorum eiusmodi iniuriæ inferantur, vt plurima humano generi acciderint priusquam nascerentur. Saturnia enim & Ianculum oppida à Saturno Ianoque condita nullus non confiteretur, & ab alijs alia quamplurima post cataclysmum, vniuersaleque diluuium, aliqui nulla eorum monumenta restarent. Cum itaque tanta generis humani interecio præcesserit vestros deos vt posthumi sint illius, concedendum aliam habuisse causam. Atqui quando est tanta iam superstitione, à vobis venerati periri Annibalis causam aut impiorum Gallorum partes potius quam vestras suscepisse credendum, si qua fuissent vquam potestate præstantes. Ex quo illud etiam obiter cognoscitur, quam beneficit & oportune, vt nulla vquam oppida expungentur, quin & templa deorū simili damno mulctentur. certius enim colligitur aliunde pendere tantorum causam malorum.

Semper humana gens male de Deo meruit. primo quidem vt inofficiola eius, cum intelligeret ex parte, non requisit, sed & alios insuper sibi commentata est quos coleret: dehinc quod non inquirendo innocentiæ magistrum, & 540 nocentiæ iudicem & exactorem, omnibus vitijs & criminibus inoleuit. Ceterum si requisisset, sequeretur vt cognosceret & recognosceret requisitum, & recognitum obseruaret, & obseruatum magis propitium experiretur quam iratum. Eundem ergo nunc quoque scire debet iratum: quem & retro semper priusquam Christiani nominarentur; Cuius bonis utebatur ante editis, quam deos sibi fingeret: cur non ab eo etiam mala intelligat euenire, cuius bona esse non sensit? Illius rea est, cuius & ingrata.

Dissecta falsæ causæ opinione, veram substituit, Deum ostendens, qui ante omnia & per quem omnia, tribus iustis de causis humano generi veluti iratum, iusticiæ legibus vti & male de se merentes male aliquando tractare. Prima est, quod homines licet indocti reos se diuinæ maiestatis fecerunt, quod quem Deum aliqua ex parte intelligerent (nam per ea quidem que videmus facile, in cognitionem venimus eorum que non videntur à nobis: Celsi siquidem enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmiter) neglexerunt: doctiores vero quod pro comperto habentes, quicquid moueatur, ab alio moueri, neque infinitum esse processum: aliquid tandem immobile confiteri debuerint, qui Deus est: præterea cum nihil seipso generetur, ad eam denique causam deuenire, quæ increata & immobilis alia omnia moueat & generet. Per hos itaque naturæ igniculos cum aliqua Deum intelligerent, tantum abfuit vt studio eius cognitionem auerterent aut indagarent, vt alios sibi deos temere fingerent. & creatis (vt inquit Apostolus) diuinum honorem tribueret, creatore neglecto. vnde secundæ causæ aditus est factus, vt virtutis scilicet auctore & duce repudiato, omni genere vitiiorum contaminati merito plebantur. id quod in contrarium recidisset, si prælucentibus naturæ facibus, verum Deum requisissent, tantam enim illius numinis maiestatem vixque cognouissent, vt pro suis quisque vrbibus ipsum coluissent, maximaque pietate profecuti essent, atque ita semper propitium (vt pridem quandoque) sensitent, quem nunc iratum experiantur, ex quibus sæpe numero fuerit multo ante scētā Christianam, ex quibus tertia exorta est causa ingratiitudinis. Cum enim iam à principio mortales fructū bonorum, quæ parauerat edideratque Deus, ceperint, & immemores aut nullam gratiam habuerint, aut in indignos transfulerint, quid mirum, si cuius bona sentire noluerunt, mala tandem experiantur.

Et tamen si pristinas clades comparemus, leuiores nunc accidunt, ex quo Christianos à Deo orbis accepit. Ex eo enim & innocentia seculi iniquitates temperauit & deprecatores Dei esse cœperunt. Denique 541 cum ab imbribus æstiuæ hyberna suspendunt, & annus in cura est, vos quidem, quotidie pasti statimque pransi, balneis & cauponis & lupanaribus operati, 542 Aquilicia Ioui immolatis, nudipedalia populo denuntiatis, cælū apud Capitolium quaritis, nubila de laquearibus expectatis, auersi ab ipso & Deo & cælo. Nos vero ieiunijs aridi, & omni continentia expressi, ab omni vitæ fruge dilati, in sacco & cinere volutantes, inuidia cælū rūdumus. Deū tangimus, & cum misericordiam extorserimus, Iupiter honoratur. [543 Vos igitur importuni reb. humanis, vos rei publicorū incōmodorū, vos malorum ilices semper, apud quos Deus spernitur, statuæ adoratur. Etenim credibilis haberi debet eū irasci qui negligatur, quā qui coluntur. aut nec illi iniquissimi, si propter Christianos, etiam cultores suos laedunt, quos separare deberent à meritis Christianorum.

A collatione. Amplius, inquit, tantum abest vt Christiani sint in causa calamitatum, quibus orbis terrarum affligitur, vt astringere proculdubio possim, ex quo talis disciplina introducta est, multo minores incubuisse clades. Si enim Deus tangitur ira, & precibus mortalium conciliatur, graviorque est illi continentia quam libido atque luxuria, Christianos nimirum deprecatores magis quam alios accipiet. nam in comparatione institutionum, quibus in eiusmodi casibus vtriusque nostrum, liquido apparet, quanta cum virtute preces nos fundimus, tāta vos impietate contendere. Si enim sudū sit, & tādū serenus aer denegat imbres, vt æstiuæ continuetur cum hybernis. & maxima sollicitudine torqueantur eius anni homines: vos nullum intemperantiæ genus remittentes, pedibus tantū nudis procedentes, creditis nouo genere sacrificij, aquilicijs scilicet ex ipsis laquearibus Capitolij descendere nubes. Nos vero eo tempore quo magis misericordiam Dei exoremus, continentiam geminamus, & in omnia humilitatis genera descendimus. leuimus, sacco, cinere volutantes quidem nostras contudentes castigantque, cælum vero ipsum in inuidiam pene & in iram vocantes, quod tam mœstis afflictisque hominibus pluuia denegat: cumque nostra deinde opera propitius Deus pluat, vos Iouem Capitolinum quasi eius muneris auctorem veneramini. Vnde iustioribus de causis inferre possimus, in vos omnes eadem merito dici posse que Christianis imputantur. Nā si quis Dei cultus est, & status id mortalium dederit, nonne in tenas iram Dei allicitis, vt vobiscū omnes alij plebantur? profecto quicumque liber est ab odio, iudicabit vos equidem inter homines importunos esse & noxios, & quibus incommoda publica ascribi debeant. Quod si dii vestri quos tanto studio colitis, benigni sunt, calamitates tamen non defendant, restat vt ab alio quod negligitis numine proueniant: alioquin si possint illi auertere, nec velint, iniqui sunt: & nulla benemerentium gratia mouentur, quoniam insontes vos à nocentibus non segregent.

Hoc, inquit, & in Deum vestrum repercutere est. Si quidem & ipse patiatur propter prophanos etiā cultores suos lædi, admittite prius dispositiones eius & nō retores vobis, qui enim semel æternam iudiciū destinauit post seculi finē, non præcipit discretionem, quæ est conditio iudicij, ante seculi finē. Aequalis est interim super omne hominū genus & 544 indulgens & increpitans: cōmunia voluit esse & commoda profanis, & incommoda suis, vt pari consortio omnes & seueritate experiremur. qui æquitate didicimus apud ipsum, diligens lenitatem, meritis seueritatem: vos contra vtriusque despicitis; & sequitur vt omnes seculi plagæ nobis si forte in admonitionem, vobis in castigationem à Deo obuenant. Atquin nos nullo modo lædimur: in primis quia nihil nostra refert in hoc auro nisi de eo quæ celestiter excedere: dehinc, quia si quid aduersi infligitur vestris meritis deputatur, sed & si aliqua nos quoque perstringit vt vobis coherentes, lætamur magis recognitione diuinarū prædicationum, confirmationum, fiduciam & fidem sper nostræ. Sin vero ab eis quos colitis, omnia vobis mala eueniunt nostri causa, quid colere perseveratis tam ingratos, tam iniustos? qui magis vos in dolore Christianorum iuuare & asserere debuerant, quos separare deberent à meritis Christianorum.

Quæ Tertullianus ansam aduersariis dedisse videbatur, emaniat nunc aufert, ignorantia addicens. Cum enim misericordiam iusticiæque diuinæ participes omnes homines eodem tempore fiant, & gentes alia cum Christianis, & Christiani cum alijs plebantur, à quocumque id numine eueniat, iniquum videbatur iis qui rem ipsam de proximo inuenerunt. Christiani vero homines

A prouidentia & economiâq; Dei confecti, æquo omnia ferentes animo, ab eo ordine seruetur; rerum q̄ a principio destinavit in nobis nimirum recedere arbitrantur. Cum n. constituerit Deus in clausula seculorum iudicare omnes homines, nimirum inuidiose videretur aut improbe, si quos ad arbitrium suum in terris viuere voluerit, sub iisdem conditionibus ante statutum tempus, & quasi iudicata causa viribus iudicii exercerentur distinguerenturq; mortales. Sed & quos amat Deus tanquam filios statim corrigit, ita vt bonorum hic animos leniter expurgat, malos in grauioribus pœnas referat. *Timentibus n. Deum omnia cooperantur in bonum.* sceleritate siquidem diuina admoventur, à qua cæteri puniuntur. Sed quantumuis ab iniuriis conflitentur Christiani, trib. potissimum causis persuadentur nullo vnquam affici detrimento. primo quia cum se peregrinos in terris agere credant, quo citius vitam cum morte commutantes, ad veram patriam peruenerint, eo magis secum feliciter actum autemant, vt qui ad mortem cruciatuq; distracti canere solent. *Respice anima mea in requiem tuam, quoniam Deus benefecit tibi.* Deinde quicquid interea perpetiuntur, ascribitur illis à Deo inter vera certaque merita. Postremo in his malis tantum abest vt Christiani perturbentur, vt ex his fiduciam maiorem & quasi arthabona accipiant promissorum bonorum, cum eadem recognoscant à factis vitiis. tanto prius tempore prædicta: vnde vestra sunt omnia hæc mala. Si vero (vt dictatis) nostra culpa sciantur dii, admiror patientiam vestram, qui tã ingratos colatis & iniquos. debuerat illi egregia erga vos operã nauare, & beneficentiores esse, vos iam dudum sibi, quasi suos afferentes comprehendentesq; vt inuidia simul & dolore destituti Christiani dissiuiperentur, nedum seorsum ab illis vos seiuigere, expetereq; facere nostrorum demeritorum.

Rom. 8.

B
XLII.

545 Sed alio quoq; iniuriarum titulo postulamus; & infructuosi in negotijs dicimur. quo pacto homines vobiscum degentes, eiusdem victus, habitus, instructus, eiusdem ad vitam necessitatis? neq; n. 546 Brachmanarum, aut 547 Indorum gymnosophitarum sum⁹, syluicola & exules vitæ. Meminimus gratiã nos debere domino Deo creatori, nullum fructum operum eius repudiamus. plane temperamus, ne vltra modum aut perperam vtamur. Itaq; nõ sine foro, non sine macello, nõ sine balneis, tabernis, officinis, 548 stabulis, nundinis vestris, cæterisq; commercijs cohabitamus in hoc seculo. nauigamus & nos vobiscum & 549 militamus, & rusticamur, & mercamur, pinde miscemus artes, opera nostra publicamus vsui vestro. Quomodo infructuosi videamur negotijs vestris. cum quibus & de quibus viuimus, non scio. Sed si ceremonias tuas nõ frequeto, attamen & illa die homo sum. nõ laur diluculo 550 Saturnalibus. ne & noctem & diem perdam: attamen laur honesta hora & salubri, quæ mihi & calorem & sanguinem seruet. 551 rigere & pallere post lauacrum mortuos possum. 552 Non in publico Liberalibus discumbam, q̄ beltiarijs supra cenantibus. mos est: attamen vbi de copijs tuis cæno. 553 non emocapiti coronã. quid tua interest, emptis nihilominus floribus quomodo vtat: puto gratius esse liberis, & solutis, & vndiq; vagis. Sed & si in coronam coactis, nos coronam naribus nouimus, viderint qui per capillum odorantur. Spectaculis non conuenimus: quæ tamen apud illos cætes venduntur, si desiderauerit liberius de proprijs locis sumantur. Thura planenon emimus. Si Arabiarum queruntur, 554 scient Sabarum plures & ceteris suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam diis fumigandis. Certe, inquit, templorum vectigalia quotidie decoquunt, stipem quotuscumque iam iactat. non n. sufficimus & hominibus. & 555 Deis vestris mendicantibus opem ferre, nec putamus alii quam perentibus impertiendum. Deniq; porrigat manum Iupiter, & accipiat, cum interim plus nostra misericordia insumit vicatim, quam vestra religio templatum. Sed cætera vectigalia gratias Christianis agunt ex fide dependentibus debitum, qua alieno fraudado abstinemus: vt si in eatur quantum vectigalibus. pereat fraude & 556 mendacio vestrarum perfectionum, facile ratio haberi possit, vnius speciei querela compensata pro commoda cæterarum rationum.

D

Contra maximas huc vsque calumnias disputatum est à Septimio, Iesæ & diuinæ & humanæ maiestatis, quorum reatus morte mulctari solet. quæ restant, vulgares penitus sunt, & ex odii abundantia ab infirma indigentibus plebe in Christianos profusa. deriuatur sane ex eodem fonte immutata religionis. nam cum Christiana lex ita componat animos hominum, vt omnia cum virtute peragant, necesse erat vt eius sectatores in multis rebus aliorum viuendi ratione dissentirent, cum itaque Christiani homines immodestos quosdam mores exuri haud ita frequentes tabernis, balneis officinisque vterentur, iudiciorumq; contentiones sum-

mopere deuitarent, factum est vt apud multitudinem genus hominum appellarentur non modo extraneum, sed inutile quidem & nullius inter homines vsus, vt à quibus nihil compendii aut lucri sperari posset. Quæ maxima quidem iniuria est contra ciues. Nati n. ea conditione sumus omnes, vt non modo nobis, sed aliis etiam prodesse debeamus. Terrull. igitur vt ab hac quoque calumnia Christianos liberet, quam immerito talia de Christianis iactentur ostendit à simili potissimum, & à dissimili reprobanda auaritiã simul & ineprias plebis. Nam si, inquit, Christiani aliquid oceani insulam, quomodo gens illa superstitiosissima Brachmanarum, incolerent seorsum ab alijs hominibus, aut in syluis velut Indorum philosophi gymnosophitarum relegati viuerent, poterant aliquo modo infructuositate accersiri: verum cum eadem loca, eundem cultum, eandem vitæ necessitates profequantur, vobiscum eadem munia obeunt, non video cur eius nominis infimulari possint, nisi forte in epularum balnearumque ratione modum tempusque legitimum seruare, vitareque luxuriam, reponatur in culpa. Quid ergo minus ego merear vocari ciuis, si aut crudus aut temere nolim quacunque hora vobiscum in balneum descendere, à quo facile & pallere rigereque possim? nanque hoc mihi mortuo licebit. Si vero in ludis liberalibus in publico conuiuari non placet, quid hoc ego magis importunus si rebus humanis? damnandus hic mos potius erit. nam & qui bestijs damnantur, ita palam ad nouissimas epulas discumbunt. Præterea si in hi flores emo, vt manibus tantummodo gestare iuerit, aut spargere potius dum cæno, quam capita corollis adumbrare, nonne magistrati consentaneam, vt odorati suaque colorati flores naribus. potius admoueantur & oculis, quam inutiliter capiti: at si ad cætes nundinalium non venio ad merces emendas, sed potius in sua queque taberna opificem infitoremque conuenio, nonne ciuitas de meo facit eundem quæsum? sed ne mercatores quidem exoticis conueni de Christianis merito possunt nam si odore Arabicos ad suffites deorum non emimus, in sepeliendis tamen cadaueribus maiorem copiam thuris absumimus. Quod si templorum æditui clamitent, ex quo Christiani sunt, corbonas fieri in dijs maligniores, neque ideo nos minus viles hominibus, aut in deos magis impios credant, quam pauperiores eleemosynis nostris subleuentur, ita vt multo plus per singulos vicos hominibus petentibus stipem impendamus, quam vos diis vestris per templa offeratis. Cæterum tantum abest vt inutiles nos ciuitates existiment, vt maiorem à nobis in suis vectigalibus prouentum experiantur, qua compensatione omnis eiusmodi querela facile tolli potest, nesciunt enim Christiani fallere, summoque studio cauent ne fraudem aliquam committant, tributorum vectigaliumque debita semper ex fide dependentes, quæ alijs omnes minus semper quam inferant proficendo, defraudare gestiunt. Igitur cum dissimiles per omnia degamus ab ijs qui infructuosi habentur neque adeo nostra viuendi ratio sit à vestris vsibus aliena, quam obrem dicimur in negocijs inutiles, & in homines minus officiosi?

[557] Plane confitebor qui conqueruntur. nam si qui forte vere de sterilitate Christianorum conqueri possint, primi erunt lenones, 558 perductores, 559 aquarioli, tum sicarii, venenarii, magi: ite arioli, aruspices, mathematici. his infructuosos esse magnus fructus est: & tamen quodcumque 560 dispendium est rei vestræ per hanc sectam cum aliquo præsidio compensari potest quantos habetis; non dico 561 iam qui de vobis demonia excutiant, non dico iam qui pro vobis quoque vero Deo preces sternant, quia forte non creditis, sed à quibus nihil timere possitis.

Quæcumque dicuntur ad persuadendum, duabus præcipue rebus attractione, aut personarum autoritate communiti solent: ita sit vt modo ratio in oratione examinanda sit, vt rum necessario aut probabiliter concludat, modo de personarum qualitate discerpenti conueniat, si eiusmodi sint vt fidem facere possint. non enim quicquid à quoquam dicitur probandum: neque si prodigium nimium perparce fieri sumptus queratur, idcirco assentiendum. Cum igitur Tertullianus eorum qui Christianos dicerent, detrimento ciuitatis esse, confutasset, à qualitate nunc personarum ostendit: non modo non accipiendas esse talium querelas, sed luero potius gratiasq; pponendas. Sunt n. tria hominum genera qui de Christianis potissimum conqueruntur, ciuitatibus omnibus maxime importuni. Qui n. magis animis hominum insidiantur, quæ lenones, internuncii, & aquarioli, id est, impudicaru mulierum (vt inquit Festus) sordidi ad seclæ: Quam ferè in corpora mortalium ita atrociter seuiunt, quam sicari, venenarii, veneficiq; homines qui porro rebus maiori fraude insidiantur, quæ aruspices, Chaldaei, mathematici illi omnes, qui prædicere omnia proficentur: nimirum eiusmodi homines à secta Christiana deprehensi, meritoque damnati lamentantur, maligniores nunc esse quæstus, cum quod illis deperit inhonestis, addatur ingenuis, & magnus sit prouentus alijs illorum detrimento. Sed videte quam multa vero consonant. Esto, accipiant vrbes aliquid à Christianis damnatum, tantum adest ex alia parte boni vt cumulate compensatum æquius ferri possit. nam (vt omitam à vobis expelli per Christianos in festos demones, & pro vobis verum Deum quotidie deprecari) quotquot Christianos habent ciuitates, to-

idem homines habent à quibus nihil timentes sperare omnia bona possunt. Ea enim nostra lex est, quæ omnibus beneficientes, nullis esse detrimentum præcipiat.

XLIV.

[562] At enim illud detrimentum Reipublicæ tā grande quam verum nemo circumspicit, illam iniuriam civitatis nullus expendit, cum tot iusti impedimur, quum tot innocentes erogamur. Vestros enim iam contestamur actus, qui quotidie iudicandis custodijs præfidetis, [563] qui sententijis elogja dispungitis: tot à vobis nocentes varijs criminum elogijs recensentur, quis illic facinus? [564] quis manticularius: quis sacrilegus, aut corruptor. [565] aut lauantium prædo: quis ex illis etiam Christianus ascribitur? aut cum Christiani suo titulo offeruntur, quis ex illis etiam talis, quales tot nocentes. de vestris semper æstuat carcer, de vestris semper meralla suspitant, de vestris semper bestia saginantur, de vestris semper munerarij noxiorum greges pascunt. nemo illic Christianus, [566] nisi plane tantum Christianus, aut si & aliud, iam non Christianus.

B

Quemadmodum polyandria, id est, multitudo civium maxime optanda est cuique Reipublicæ, neque ab alia aliqua re maiora commoda expectare debet vlla civitas: quam à suo cum civium frequentia, unde leges de mariandis ordinibus proderunt, iusque, tum liberorum, tum ita nulla perniciosior Reipublicæ calamitas accidere potest, quā amissio civium & solitudo, quæ ex offensione bellica, aut aliqua pestilentia intelligi potest, aut quacunque civium discordia, ubi optimi civis aut periclitantur, aut tolluntur è medio. perinde ac omnibus locis eueniebat, in quibus Christiani exagitantur. quam rem secum Tertull. reputans: Vestra, inquit, Romani ridicula charitas est in Reipublicam, quæ minimo damno infamæ plebis commota, quod maximum est & verum detrimentum, negligit, damnatio scilicet & diuexatio optimorum virorum, quam, quoties Christianos damnatis, exercentis. Tunc enim Reipublicam iustis optimisque civibus orbatis, quod facile vobis per inductionem persuaderi potest, quam de vestris actibus eorum à vestris iudicibus sententis, quibus elogja tituliq; nocentium quos in custodijs continetis, deſinitis atque vltimam manum imponitis. Si jigitur quum à vobis scelesti recensetur, neque Christianos inter facinorosos & homicidas, neque inter manticularios & fures crumenarumque attrfectatores, neque inter sacrilegos, neque inter id genus facinorosos hominesprehenditis (tales enim inter nos non admittimus) pater nos esse innocentes, atque adeo iniuste, cum & cum maximo Reipublicæ damno damnavi. Quod si tamen inter scelestos vestri generis homines, quorum ea multitudo est, vtrius ferus carcer æstuat videatur, & fodina merallorum suspirare, de quibus etiam bestia saginantur: & munerarij, id est, civis illi qui spectacula populo adunt, greges sibi parant ad eiusmodi munera: Christiani quoque homines annumerantur, si nullo alio titulo damnantur quam quod Christiani sunt. nam si quo præterea eulogio insigniretur, ut furti, & homicidij, iā Christiani non sunt, neque eiusmodi homines in talē amplius secta recensentur.

XLV.

[567] Nos ergo soli innocentes. Quid mirum si necesse est? Enimvero necesse est, innocentia à Deo edocti, & perfecte eam novimus, ut à perfecto magistro reuelatam, & fideliter custodimus, vobis in contemptibili dispectore mandatam. Vobis autem humana æstimatio innocentiam tradidit, humana item dominatio imperavit, inde nec plenæ, nec adeo timendæ estis disciplinæ ad innocentiam veritatem. Tanta est prudencia hominis ad demonstrandum bonum, quanta auctoritas ad exigendum, tam illa falli facilis, quam ista contemni. Atque adeo quid plenius, dicere, Non occides? an docere ne irascaris quidem? Quid perfectius, prohibere adulterium, an etiam ab oculorum solitaria concupiscentia arcere? Quid eruditius, de maleficio, an & de maliloquio interdiceret? Quid instructius, iniurias non permittere, an nec vicem iniuriæ sineret dum tamé sciat, ipsas quoque leges vestras, quæ videntur ad innocentiam pergere, de diuina lege ut antiquioris formæ mutatas. [568] Diximus iam de Mose aetate. Sed quanta auctoritas legum humanarum? quum illas erit evadere homini contingat, & plerumque in admittis delitescere, & aliquando contemneret ex voluntate vel necessitate delinquendi, recogitata etiam brevitate supplicij cuiuslibet, non tamen ultra mortem remansuri? [569] Sic & Epicurus omnem cruciatum doloremque deprecia, modicum quidem contemptibilem pronuciando, magnū vero non diuturnum. Enimvero nos qui sub Deo omnium speculatore dispungimur, quique æternam ab eo penam providemus, merito soli innocentia occurrimus, & [570] pro scientia plenitudine, & pro latebrarū

Matth. 5.

D

difficultate, & pro magnitudine cruciatus non diuturni, verū sempiterni, eum timentes quæ timere debent & ipse, qui timentes iudicat, Deū non proconsule timetis.

E

Symperasina sane probabile. nam si qui carent scelere, sunt innocentes, Christiani, ut ex vestris actibus probatum est, sceleribus carent, sunt ergo innocentes: id quod nemini mirum videri debet, imo aliter fieri non posse, si autorem innocentia nostræ disciplinæ querationem contemplasset cum aliarum genitum legulatoribus conferat. Deus enim præceptor noster est, qui quum olim alloquutus sit maiores nostros per prophetas, novissime loquutus est nobis in filio, qui sane talis est, ut à discipulis sceleratoribusque suis duo illa, quæ potissimum in vnaquaque methodo desiderantur, de se maxime probet, ut perfecta scilicet sint & vera quæ doceat. Nihil enim non perfectum à Deo manat, ac eius auctoritas ut contemni non possit. Quid enim aut latere Deum potest, aut viribus eius resistere? vobis autem leges innocentia præscriptæ sunt, quorum iudicium & auctoritas ea est, ut illud facile falli possit, hæc autem negligi. Sed verba nunc nostrorum dogmatum perpendantur, quæ Christus non in tabulis lapideis ceratissime, sed in pectoribus nostris inulsi tanta virtute prædita, ut commenta omnia humana, quibus philosophia mores animorum concinnare studeat, longe superaret. Fingunt illa quidem studiosum hominem, Christus vero præstat, non modo enim ille facinora damnat, aut voluntatem in scelera pronam, sed motus ipsos naturales non necessarios statim resecat, ita ut homo per Christum renatus, seipsum abneget. Vestris siquidem legibus cauetur, ne homicidium committatur, Christianis vero præceptis, ut ne irascamur quidem. At quid plenius abolutiusque est dicere, an ne irascaris quidem? nimirum & illud perfectius oculos à sua voluptate continere, quā adulterium committere? atque ita de singulis. Sed & vos obiter illud recognosce, quæcumque leges innocentia sanxistis, ab exemplari diuinæ legis esse mutatas: ut quæ de Mose agebamus intelligi potuit: nunc vero pena neglectæ legis vtiq; expendatur, cuius sane metu continetur homines plerique in ordine. Leges enim humanæ earumque ministri paucos ex his quæ non seruent deprehendunt, & deprehensos puniunt: & facile plerumque est aut delitescere aut evadere. Et si voluntas vehementer urgeat aut necessitas, etiā contemneret. Recogitatis enim nullum post mortem scelera manere supplicium, & quādiu vixerit aliquid, dilemma quod in suis Cyriodoxis posuit Epicurus, satis ostendit omnem esse dolorem negligendum. At nos quæ legislatorem habeamus, qui nostra quoque pectora penetret, & ab eo diuitemur, qui docuit æternam animis penam aut præmium constitutum, cuius plena & perfecta scientia est, quem, ut diximus, nullus latere potest: quid mirum si soli innocentia amplectamur, timentes illum, quem si aliquando etiam timebit, qui respectum magis habens ad homines quam ad Deum, damnat timentes Deum, absoluit autem proconsulem prætoremve timentes.

Heb. 11.

F

XLVI.

[571] Constitimus, ut opinor, adversus omnium criminum intentionem, quæ Christiano uni sanguinem flagitat. Ostendimus totum statum nostrum, & quibus modis probare possimus ita esse sicut ostendimus, ex fide scilicet & antiquitate diuinarum litterarum. item ex confessione spiritualium potestariū. Quis nos retinere audebit non arte verborum, sed eadem forma qua probationem constituimus de veritate? Sed dum vnicuique manifestatur veritas nostra, interim incredulitas [572] dum de bono scitæ huius obducitur (quod vti iam & de commercio innouit) non vti que diuini negotij existimat, sed magis philosophie genus: Eadem, inquit, & philosophi movent & profitentur, innocentiam, iustitiam, patientiam, sobrietatem, pudicitiam. Cur ergo quibus comparatur de disciplina, proinde illis non adæquamur ad licentiam impunitatemque disciplinæ? vel cur & illi ut pares nostri non vrgentur ad officia, que nos non obeuntes periclitamur? quis enim philosophum sacrificare, aut deierare, [573] aut lucernas meride vanas proferre compellit? [574] Quinimodo & deos vestros palam destruunt, & superstitiones vestras commentariis quoque accusant, laudantibus vobis. Plerumque etiam in principes latrant sustinentibus vobis. Et facilius statuis & salariis remunerantur, quā ad bestias pronunciantur. Sed merito, philosophi enim non Christiani cognominantur. Nomen hoc philosophorum dæmonia non fugat, quidni? quum secundum Deos philosophi dæmonas deputant. [575] Socratis vox est, Si dæmonium permittat. Idem & quum aliquid de veritate sapiebat, deos negans, Æsculapio tamen gallinaceum profecari iam in fine iubebat. Credo, ob honorem patris eius, quia Socratem Apollo sapientissimum omnium cecuit. O Apollinem inconsideratum sapientia testimonium reddidit ei viro, qui negabat deos esse.

H

A Cum longior in dicendo Tertullianus fuisset, breui epilogo iudicum animos refecit, duo præcipue illis, quæ totius orationis maxima sunt capita ac veluti scopi, commemorans: quod scilicet criminum calumniam disceperit, quibus Christiani damnantur, atque eius sectæ statum esse à Deo ostenderit, iis quidem rationibus, quas haud sane quisquam reuincere poterit, si modo (sophistarum commentis relictis) nihil enim est quod verbo redargui non possit) in rei simplicitate verferet, quomodo scilicet nos formam veritatis constituimus. Atque ex hoc loco perorandum fuisset, nisi nonnullorum contumacia constaret, nobis aliud ex incredulitate negotium facessens. Nam cum ipsi ex diuturno iam commercio cum Christianis persuadeantur, & vi quodammodo cogantur confiteri, talem sectam bonam esse, & bonorum studiosam, atamen quale est incredulitatis ingenium, gloriam eius rei ad alios autores retorquere conantur: neque alia per Christum decerni, quam quæ olim à philosophis inuenta disputataque sint, oblatant, restat igitur ut collationem eorum faciamus, quo certius appareat Christianum dogma non ab homine pendere, neque ex homine propagatum, si tamen illud prius queramus, Cur si Christianorum disciplina eadem est, quæ & philosophorum, non eodem quoque modo accipiatur. Debebat enim comparationis argumentum patia vtriusque facere: & qualicentia philosophi vtrum in docendis suis placitis, permittere quoque Christianis: rursus quæcunque iubentur Christiani philosophus non excludere, ut illi quoque & sacrificare. & per genium Cæsaris deierare cogentur, quod si per festos Cæsaris dies pro foribus exornatis lucernas in meri die, quando lucente vera face solis, nullo opus est lumine, non inflammarent, fraudi perinde illis esset atque Christianis: nimirum lex illa iniqua quæ de æquabilibus non æqualiter promeretur. Quod si philosophos dicas, ob eam causam impune quæcunque faci, quia deos vestros non impugnant, neque Cæsarem maiestatem lædunt, falsa penitus hæc est obiectio atque ridicula. nam quam vos potissimum sectam probatis, multis suis scriptis & Latinis & Græcis omnem deorum censum penitus tollit, atque ea verborum libertate semper illi vtruntur, ut ne principibus quidem parcant in disertiis cauillisque suis: vos tamen tantum abest ut bestiiis, quomodo Christianos, obiciatis, ut salariis quoque aut conducatis, auratis, & postis statuis famam illorum propagetis. Sed totum hoc odium (ut à principio dicebamus) nominis est non rei, quod à contraria ratione sumitur. nam illud potius amandum fuerat quod maioris esset autoritatis & emolumentum. Per Christi siquidem nomen malos vobis dæmonas expellimus, quod per nullius philosophorum nomen licet. neque id mirum, quum illi dæmonas pro diis habeant & venerentur: quod quum alii quamplurimi, tum Socrates ille testimonio Pythii Apollinis sapiens iudicatus duobus comprobatur argumentis. Nam quum dæmone quodam vteretur, nihil de se nisi secundum illam exceptionem promittebat: *Si per genium licebit*. & in carcere gallinaceo fecit Æsculapio. In quare non possum satis admirari & hominis & eius Dei inconstantiam; ille quum deos nullos esse diceret, Æsculapio tamen sacrificauit: hic sapientem iudicauit, qui sua negaret numina.

C In quantum odio flagrat veritas, in tantum qui eam ex fide præstat, offendit. Qui autem adulterat & affectat, hoc maxime nomine gratiam pangit apud insectatores veritatis; qua illusores & corruptores. Mimice philosophi affectant veritatem, & affectando corrumpunt, ut qui gloriam captant. Christiani eam necessario appetunt, & integre præstant, ut qui salutem suam curant. ad eoque de conscientia, neque de disciplina ut putatis, æquamur.

D De eadem fidelia (ut aiunt) duos nunc Tertullianus parietes dealbat. Dum enim opponit quæ sit inter Christianos & philosophos differentia, rationem quoque assignat, quam obrem alteros gentes ament, alteros tanto odio persequantur. Vetus quippe adagium est, *Veritas odium parit*: ita à contrario hypocrisis benevolentiam, apud eos maxime qui voluptatibus implicati veritatem insectantur. Hanc itaque Christiani quum necessario inquirant, ac pro viribus fideliter præsent, id est, *veritas odium* neque dissimulent villo modo, ut qui ex ea salutem sibi finem proposuerint philosophi contra veritatem tantisper eurent, quantum ad gloriam assequendam faciatur, quo sine proposito necesse habent à veritatis tenore in gratiam hominum declinare: manifestum sit, quam obrem Christianos plerique hominum fugitent, Accedit etiam talem esse rationem philosophorum, ut quum videantur affectare veritatem, eo nomine & causa maiorem sibi gratiam conciliant apud homines, quam ij qui libere illudunt atque corrumpunt. Veritatis igitur illi nomine abutentes, veluti mimi, aliter re ipsa se habent. Quocirca alia est conscientia Christiano, alia philosopho, & quum in fine vterque maxime differat, distare quoque disciplinam necesse est.

576 Quid enim Thales ille princeps physicorum sciscitanti Cræso de diuinitate certum renunciauit cōmeatus deliberandi sæpe frustratus? Deum quilibet opifex Christianus & inuenit, & ostendit, & exinde totum quod à Deo queritur, re quoque assignat: 577 licet Plato affirmet facilitatorem vniuersitatis, neque inueniri faci-

lem, & inuentum enarrari in omnes difficilem. 578 Ceterum si de pudicitia prouocemus, lego partem sententiæ Atticæ in Socratem corruptorem adolescentium pronuntiatam. Sexum nec femineum mutat Christianus. 579 Noui & Phrynem meretricem Diogenis supra recubantis ardorem subantem. 580 Audio & quædam Speusippum de prætoris schola in adulterio periisse. Christianus vxori suæ soli masculus nascitur. 581 Democritus excæcando semetipsum, quod mulieres sine concupiscentia aspicere non posset, & doleret, si non esset potitus, incontinentiam emendatione profiteretur. At Christianus saluis oculis feminam videt, animo aduersus libidinem cæcus est. Si de probitate defendam, ecce lutulentis pedibus 582 Diogenes superbos Platonis thoros alia superbia deculcat: Christianus nec in pauperem superbit. Si de modestia certem, 583 ecce Pythagoras apud Thyrios Zeno apud Prienienses tyrānidem affectant: Christianus vero nec ædilitatem. Si de æquanimitate congregiar, 584 Lycurgus apocarteres in optauit, quod leges eius Lacones emendassent: Christianus etiam damnatus gratias agit. Si de fide comparem, Anaxagoras depositum hostibus denegauit: Christianus etiam fidelis vocatur. Si de simplicitate consistam, 585 Aristoteles familiarem suum Hermiam turpiter loco excedere fecit: Christianus nec inimicum suum lædit. Idem Aristoteles tam turpiter Alexandro regendo potius adulatur, quam 586 Plato à Dionysio ventris gratia venditur. 587 Aristippus in purpura sub magna grauitatis superficie nepotatur. & 588 Hippas dum ciuitati insidias disponit, occiditur. hoc pro suis omni citate dissipatis, nemo vnquam Christianus tentauit.

Post totius summæ breuem comparationem ad partes descendit. & quid primo differat in theologia; quæ totius philosophiæ scopus est & finis, disciplina philosophorum à Christiana, exemplo Thaletis demonstrat. nihil enim philosophi de Deo certi proferre aui sunt, vix per negationem edocentes quod cum affirmatione vulgaris quilibet Christianus communiter potest. Deinde partes eius philosophiæ, quæ ad mores pertinent, examinans, exemplis per virtutis capita productis admonet, quam negligetiores semper illi fuerint & incontinentiores, quam Christiani, qui multo arctioribus circumstantiis virtutem circumscriptentes sibi melius imperare, atque affectus omnes sedare didicerunt.

589 Sed dicit aliquis, etiã de nostris excedere quosdam à regula disciplinæ, desinunt tum Christiani haberi penes nos, philosophi vero illi cum talibus factis in nomine & in honore sapientiæ perseuerant. Quid adeo simile philosophus & Christianus, Græcia discipulus & cæli: famæ negociator & vitæ? verborum & factorum operator: rerum ædificator & destructor: amicus & inimicus erroris? veritatis interpolator & integrator? furator eius & custos. 590 Antiquior omnibus ni fallor? & hoc mihi proficit antiquitas præstructa diuinæ literaturæ, quo facile credatur thesaurum eam fuisse posteriori cuique sapientiæ. Et si non onus iam voluminis temperare, etiam excurrerem in hanc quoque probationem. Quis poetarum quis sophistarum, qui non omnino de prophetarum fonte potauerit? inde igitur philosophi sitim ingenii sui rigauerunt, ut que de nostris habent, ea nos comparent illis. 591 inde opinor & à quibusdam philosophia quoque eiecta est, à Thebanis dico, à Spartiatis, & arguis, dum nostra conantur, & homines gloriæ (ut diximus) & eloquentiæ solius libidinosi, si quid in sanctis scripturis offenderunt digestis pro instituto curiositatis ad propria opera verterunt, neque satis credentes diuinæ esse, quo minus interpolarent, neque satis intelligentes, ut adhuc tunc sub nubila etiã ipsis Iudæis obumbrata quorum propria videbantur. Nam & si qua simpliciter erat veritatis, eo magis scrupulositas humana fidem asperrata mutabat, per quæ incertū miscerunt etiam quod inuenerant certum. Inuentū enim solūmodo Deum nō ut inuenerant, disputauerunt; 592 ut & de qualitate & de natura eius & de sede disceptet. Alii incorporalē asseuerant. alii corporalē ut tam Platonici quam Stoici: alii ex atomis alii ex numeris, sicut Epicurus & Pythagoras, alii ex igne, qualiter Heraclæto visū est. 593 Platonici quidē curatē rerū, cōtia Epicurei otiosū & inexercitū, & ut ita dixerim ne-

A minem humanis rebus: positum vero extra mundum Stoici, qui figuli modo extrinsecus torqueat molē hanc intra mundum Platonici, qui gubernatoris exemplo intra illud maneat, quod regat. 594 Sic & de ipso mundo, natus innatusve sit, decessurus mansurusve sit, variant. 595 Sic & de animę statu, quam alij diuinam & æternam, alij dissolubilem contendunt, vt quis sensit, ita intulit aut reformauit. Nec mirum si verus instrumentum ingenia philosophorum interuerterunt. Ex 596 horum semine & nostram hanc nouitiolam paraturam viri quidam suis opinionibus ad Philosophicas sententias adulterauerunt, & de vna vbi alios multos trames & inextricabiles sciderunt. Quod ideo suggesterim, ne cui nota varietas sectę huius, in hoc quoq; nos philosophis adæquare videatur & ex varietate defensionum iudicet veritatem.

B Ex necessaria anthypophora propositum magis suum corroborat, nam obicere statim aliquis poterat, non ideo dissimile esse philosophum a Christiano, quia nonnulli ex philosophis temperantiam aut probitatem quam tradunt seruare nequuerunt: nam & hoc ipsum in secta etiam Christiana euenit, vt fiant apostatae. Verum hoc, inquit, est, sed ratio diuersa succedit. Philosophus enim licet aberrarit, eius nominis auctoritatem non amittit. Diogenes enim, Zeno & Aristoteles, inter principes philosophorum nihilominus habentur. Christianus vero simulacra a disciplina declinat, ex albo Christianorum eraditur: neque vlllo modo eo dignatur nomine aut censu. Sed definitas rei partes percurramus, iam profecto patebit, quam non possint inter se comparari. Discipulus nempe Gręcię & hominum philosophus est, at Christianus cęli & Dei philosophus totum se ad famam comparandum dirigit, Christianus vt honeste uiuat: ille verbo tenus laudabilis, hic etiam factis: ille suis placitis religione subiacet nesciens principibus seruire coniurat contra res humanas dissipatque concilia, huic nihil est antiquius quam munda charitate omnia simul deuincta conseruare. alter potro quum in vniuersa natura prouidentiam videat, suis tamen sophismatis in errore verari contemnit, alter sua simplicitate errorem quam maxime potest abigit & alter interpolat fucocoque veritatem commendat, id est, elegantia tantum verborum & syllogismis, alter exprimit ipsa re. Præter hæc tantum philosophus a Christiano differt, quantum is qui iuratur & veritatem quasi precario tenet, ab eo qui suo antiquo iure ac mancipio semper possedit. Omnia siquidem Moleos gesta & scripta, aliorum monumentis præcedunt, vt nemini dubium sit, illa fuisse fontem, vnde posteriores naturali discendi studio satisfaciens præcepta sapientię elicerent. Quam rem, si longius, non tam apologia quam volumen ipsum ad iustam magnitudinem congestum euagari posset, facile comprobarem. Præoccupatione tamen hac summam percurrit eam rem Tertullianus.

C Quis enim est, inquit, poetarum sophistarumve, qui prophetarum nostrorum commentaria non legerit? quanto magis philosophi, qui pro rerum inuestigatione totum orbem terrarum peragrarunt, antiquissima omnium monumenta perferunt. At qui vnde originem mundi, cognitionem Dei animorumque, & aliarum rerum notitiam commodius accipere potuerunt, quam ex Hebręa gente: ita nimirum hoc illi sibi usurparunt, vt iam comparatio, quęcunq; ea sit, non aliunde prodeat, quam quod nostra recognoscuntur in illis, qui dum crederent de stercore gemmas sibi eruere, erutas potius gemmas suo lenocinio deturparunt, ita vt nonnulli populi videntes, tali philosophia homines, a cultu deorum, id est, a fundamentum omnium virtutum averti, scholas illorum eiecerint, neque id mirum, si eorum rationem secum quisque reuoluit. Homines enim ij fuerunt, quorum plerique gloria tantum studentes satis sibi fecisse videbantur, si quę alioqui sacra, sed ab inconcinna quadam & intelligenti curiositate digesta, sua elegantia veluti mangones oblinirent, quando nec illa satis crederent, neque intelligerent, vt quę sublimia eo quoque tempore essent, vt nunc vel ipsi Iudæis, quibus scripta viderentur, obscura. Fecit etiam, vt homines curiosi illa maiori ex parte commutarent, simplicitas quędam, qua tora sacra scriptura deducitur, ignari omnia illi a spiritu sancto dictata referri. & quidem thetonica lex præscribit, vt in dictatis recitandis pura sit simplexque oratio, neque vllum figurę genus interponatur: licet simpliciter etiam de Deo tanquam manifesto loquatur, de condito orbe, & de animorum immortalitate, in quibus philosophi non contenti quod sit quidque nouisse, dum volunt propter quod illud inuestigare, mentes omnium perturbant: quemadmodum videre est in his opinionibus rerum quę diuinum quid præferunt: tam illę diuersę sunt inter se, quam incertę & inutiles. quod a simili quoque confirmatur. Quod enim, inquit, mirum tam longo intercedente tempore: si homines suis commentis vetus instrumentum confuderunt, quę & nostra hac tempestate illud quod nouum nobis parauim⁹, suis sophismatis in plures hæreses cindere conetur, dum de carne Christi disputant, an ægritudine obnoxia, an phantasma fuerit: num illi cum patre æqua potestas, atq; alia eiusmodi, quę instigante diabolo homines humana sapientia proponunt, vt his disceptationib; permixta veritatis simplicitas inter fabulosa scripta connumeretur, & fides infringatur.

Expedite autem præscribimus adulteris nostris, illam esse regulam veritatis quę veniat a Christo, 597 transmissa per comites ipsius, quibus aliquanto posteriores diuersi isti cõmentatores probabuntur. Omnia aduersus veritatem de ipsa veritate cõstructa sunt, operantib; æmulationem istam spiritib; erroris. Ab his adulteria huiusmodi salutari disciplinę suborta, ab his quędam etiam fabulę immixtę: quę dissimilitudine fidę infirmate veritatis, 598 vel eam sibi potius euincerent: vt quis ideo non putet Christianis credendum, quia nec poetis, nec philosophis. Vel ideo magis poetis & philosophis existimet credendum, quia non Christianis. Itaq; & ridemur Deum prædicantes iudicaturum. Sic n. & poetę & philosophi 599 tribunal apud inferos ponunt. Si gehennam comminemur, quę est ignis arcani subterraneus ad pœnã thesaurus, proinde decachinnamur. 600 Sic enim & Pyriphlegethon apud mortuos annis est. Et si 601 paradisum nominemus, locum diuinę amœnitatis recipiendis sanctorum spiritib; destinatum, materiam quãdam igneę illius Zonę a notitia orbis cõmunitis segregatum, 602 Elysijs campi fidę occupauerunt. Vnde hæc (603 oro vos) philosophis aut poetis tam consimilia: non nisi de nostris sacramentis. Si de nostris factis vt de priorib; ergo fideliora sunt nostra, magisq; credenda, quorum imagines quoq; fidem inuehiunt. Si de suis sensib; iã erga sacramenta nostra imagines posteriorum habebuntur, quod rerum forma non sustinet, nõquam n. corpus umbra, aut veritatem imago præcedit. [604 Age iã si qui philosophos affirmet, vt ait 605 Læberius, de sententia 606 Pythagorę, hominẽ fieri ex mulo, colubrum ex muliere, & in eã opinionem omnia argumenta eloquij virtute distorserit, nõne consensum mouebit, & fidem iniget etiam ab animalibus abstinenti? propterea persuasum quis hoc habeat, ne forte bubulã de aliquo proauo suo obsonet. At enim Christianus si de homine hominem, 607 ipsumq; de Caio Caium reducere promitterat, lapidibus magis, nec saltem cadib; a populo exigeretur. Si quęcunq; ratio præest animarum humanarum recipiendarum in corpora, cur non in eandem substantiam redeant, quum hoc sit restitui, id esse quod fuerat: iam non ipsę sunt quę fuerant, quia non potuerunt esse quod non erant, nisi desinant esse quod fuerant. Multis etiam locis & ocio opus erit, si velimus ad hanc partem lasciuire. Quis (inquam) bestiam reformari vidit? Sed de nostra magis defensione, qui proponimus, multo vtiq; dignius, credi hominem ex homine rediturum, quemlibet pro quolibet, dum hominem. 608 Vt eadem qualitas animę in eandem restitueretur conditionem, & si non effigiem. Certe quia ratio restitutionis destinatio iudicii est, eo quod omnino de iudicio Dei pati debent, necessario idem ipse qui fuerat exhibebitur, vt boni seu contrarii meriti iudiciũ a Deo referat. Ideoq; repræsentabuntur, & corpora, 609 quia neque pati quicquam potest anima sola sine stabili materia, id est, carne: & quod omnino de iudicio Dei pati debent animę, non sine carne meruerunt, intra quam omnia egerunt.

Edictum omnibus ecclesijs proponendum. Sed ne quis, inquit, hac in varietate veritatis adulterate confusus vere sibi videatur suas instructiones defendere, illud pro comperto habeat, Christianorum ecclesiam nullam aliam regulam veritatis admittere, quam quę a Christo nobis est per suos discipulos tradita, a quibus istos hæresiarchas & tempore & scientia posteriores aberrare docebimus, cum aduersus Marcionem & Hermogenem, Praxeam & alios stylum perstringemus: VEL IDEO magis poetis.] Correctio. Laborat spiritus erroris, vt in quibus poetę, philosophi, Christianique conueniunt, eadem estimatione accipiantur. Succedit hoc cumulate, tanto plerique odio in Christianos feruntur, quilibet scriptor, modo Christianus non sit, magis probatur, quã si Christianus eadem ratione referat probabiliori. Nam si de vniuersali illo iudicio, quando iudicabit Christus humanum genus, meminerimus: si infernum ignis fornacem, in quo sceleratis distoquentur, prædicemus: si contra paradisum locum beatis sanctisque destinatum, ignea spe munitum proferamus in medium, multo omnia hæc derident cachinnantq; gentes, magis, quam id genus multa quę apud alios auctores lectitantes decantant: quasi hæc de suis sensibus philosophi habeant tanquam priores, nos vero tanquam posteriores imitemur illos: verum quanto nostra monumenta antiquiora sunt illis, tanto maiorem fidem

Math.

26.

Math. 5.

Gen. 2.

F

XLVIII.

G

H

A cuique facere deberent, nisi forte ita sese res habeat, ut umbra potius quam corpus esse possit, & exemplaria præsentis veris rebus. Sed præcipue mortuorum resurrectionem substantiant, quasi tale mysterium penitus inauditum sit, neque id vilo modo natura permittat. At vero metempsychosis illa Pythagoreorum, quam Liberius vester tanto verborum apparatu exornat, affirmans homines ex mulo aut ex boue fieri, & contra, ita ut cauendum sit, ne dum quis animalium carne vescatur, de proauo suo comedat, nonne magis à vero distare videtur, quam quæ admodum Christiani dicunt, hominem reponi ex homine? Et de Caio, verbi causa, eundem Caium refici? ideo tamen Pythagorici celebrantur, Christiani lapidibus (si non etiam cædibus) expetuntur. At si animas hinc illuc recipere libenter auditis, nonne facilius concedere debetis, ut in eandem substantiam restituantur: id vero cur in corporibus magis absurdum videri potest, quam in ipsis animabus, quas qui considerat, quid ipsæ nunc sint, videbit iam non esse id quod fuerant, nam quomodo omnis motus deturbandi vim habeat, expellatur necesse est quod ante erat, quomodo noua forma inducitur, & quod semel factum conceditis, iterum fieri quid mirum? Sed si velimus totam hanc sententiam Pythagoræ luxuriante oratione explicare, quam falsum sit, ut quis possit in aliquam temere bestiam transformari, multis argumentorum locis, maiestique ocio opus sit. Sed hæc alii, nos de nostris placitis, ut verioribus & quæ magis conuenientia re promittant. Nam quomodo ad thronum Dei omnes cogendi sunt, ut ratione quisque suarum actionum reddita mercedem suam recipiat, ratio videtur exigere, ut corporum resurrectio præcedat, ut in quo velut instrumento operata est anima iudicetur. Altera est etiam causa, à posterioribus theologis damnata, merito fortasse, sed idcirco Tertulliani scripta refugienda non censeo, tanquam ab orthodoxa fide aliena. Eo si quidem tempore quomodo fides Christiana ita exagretur, ut radices altius adigere non posset, in his tantum quæ maxima erant occupabatur, neque se vndeque expolire, aut omnes suas partes persecutari poterat: vnde sæpius factum est, ut cum his quæ pro certis non erant determinata, naturalem philosophiam coniungere non vereretur. Quæ quomodo animam expertem ponat iniuriarum, & pœna sceleribus puniendis constituta sit, necessarium videbatur, ut suæ illa priori materię copularetur ad sensum doloris resumendum.

B Sed quomodo, inquis, dissoluta materia exhiberi potest? Considera temetipsum ô homo, & fidem rei inuenies. Recogita quid fueris, antequam esses, utiq; nihil meminisses enim si quid fuisses. Qui ergo nihil fueras prius quam esses, 610 idem nihil factus quomodo esse desideris: cur non possis esse rursus de nihilo, eiusdem autoris voluntate, qui te voluit esse de nihilo? Quid noui tibi eueniet? qui non eras, factus es: quomodo iterum non eris, fies. Redde si potes rationem qua factus es, & tunc require qua fies. Et tamen facilius utiq; fies, quod fuisti aliquando, quia æque non difficile factus es quod nunquam fuisti aliquando. Dubitatur (credo) de Dei viribus, qui tantum corpus hoc mundi de eo quod non fuerat non minus quam de morte vocationis & inanitatis imposuit animatum spiritu omnium animarum animatore, signatum & ipsum humanæ resurrectionis exemplum in testimonium vobis. Lux quotidie interfecta respundet, & tenebræ pari vice decedendo succedunt, sidera defuncta viuiscunt, tempora ubi finiuntur, incipiunt, fructus consummantur & redeunt. Certe semina non nisi corrupta & dissoluta fecundius surgunt, omnia pereundo seruantur, omnia de interitu reformantur. Tu homo tantum nomen, 611 si intelligas te vel de titulo Pythiæ dicens, dominus omnium morientium & resurgentium ad hoc morieris, ut pereas? Vbicunque resolutus fueris, quæcunque te materia destruxerit, hauserit, aboleuerit, in nihilum prodergit, reddet te. Eius est nihilum ipsum, cuius & totum.

C Argumenta hæc à naturalibus rebus sumpta, quibus insinuare corporum restitutionem Tertullianus conatur, videbuntur iis qui in fidei Christianæ basi iam resident, aut nulla esse aut friuola: sed si meminerint quibus cum res agitur, esse gentes plerasque Epicureas, quæ tantum aberant ut robustissimum cibum conficerent, ut vix fidei nostræ lac exurgerent, paulatim itaque procedendum fuit, & quæ comparari aliqui non possunt, in comparationem committere, ut fides apud ignaros mysteriorum Dei, aliquo rationis inuolucro protenderetur. Si ergo, inquit, tuam priorem conditionem animaduertas, mente que tecum reuoluas, nihil fuisse prius quam factus es, multo facilius esse putabis, postquam resolutus es, iterum ut prodeas in vitam. Neque tu mihi obiecias, Solus homo facit hominem, &c. nã qua tu es, nõ à proximo causis sumo, sed ad primum autorem te reuoco, qui & solem & hominum seminariū fecit, & naturæ chaos illud almo suo spiritu nõ tantum ab inanitate vindicauit, sed & animauit etiam: postremo suo tempore mortuus ipsum sibi corpus excitauit ad vitam, ut pro-

posito nobis tali testimonio, spem certam ex tantis mortuorum primitiis amplecteremur, habitum ex priuatione posse reponi. Quod si de vestri Epicuri sententia solem ignisque cœlestes quotidie extingui & accendi naturali quodam concursu putatis: quid adeo mirum, si idem nobis quoque euenturum ex voluntate authoris ipsius naturæ dicamus, apud quam multo quidem minoris sunt fructus, quos per anni tempestates terra ex corruptione seminis excitat pulchiores, quam cuius causa illi sunt: homo qui quomodo vel testimonio vestri Apollinis dominus omnium sit, haud verisimile est, ut ille hæc prærogatiua defraudetur, atque ita pereat, ut non suo tempore resurgat.

Ergo, inquit, semper moriendum erit, & semper resurgendum. Si ita rerum dominus destinasset, ingratissimum experieris conditionis tuæ legem. At nunc non aliter destinauit quam prædicauit. Quæ ratio vniuersitatem ex diuersitate composuit, ut omnia æmulus substantijs sub vnitatem constarent ex vacuo & solido, ex animali & inanimato, ex comprehensibili & incomprehensibili, ex luce & tenebris, ex ipsa vita & morte: eadem æuum quoque ita destinata ac distincta conditione conseruit, ut prima hæc pars ab exordio rerum quam incolimus, temporali ætate ad finem defluat: sequens vero quam expectamus, in infinitam æternitatem propagetur. Quomodo ergo finis & limes medius, qui interhiat, adfuerit, ut etiam mundi ipsius species transferatur æque temporalis, quæ illi dispositioni æternitatis aulæ vice opposita est: tunc restituetur omne humanum genus ad 612 expungendum quod in isto æuo boni seu mali meruit, & exinde pendendum immensam æternitatis perpetuitatem. Ideoq; nec mors iam, nec rursus ac rursus resurrectio, sed erimus iidem qui nunc, nec alij post. Dei quidem cultores apud Deum semper, superinduti substantia propria æternitatis. Profani vero & qui non integri ad Deum, in pœna æq; iugis ignis, habentis ex ipsa natura eius diuinam scilicet subministrationem incorruptibilitatis. 613 Nouerunt & philosophi diuersitatem arcani & publici ignis: ita longe alius est qui vlti humano, alius qui iudicio Dei apparet, siue de cœlo fulmina stringens, siue de terra per vertices montium eruptans. 614 Non enim absomit quod exuerit, sed dum erogat, reparat: adeo manent montes semper ardentes, & qui de cœlo tangitur, saluus est, ut nullo iam igni decinerescat. & hoc erit testimonium ignis æterni, hoc exemplum iugis iudicij, pœnam nutrientis: Montes vrantur & durant, quid nocentes & Dei hostes?

Hæc adiungit, ne quis exæplis superioribus persuasus, vices quoque perpetuas in hominibus esse putaret, præsertim necius economiæ nostri Dei, qui solus est in his rerum constitutionibus consulendus. Nam si libuisset, ei, ut tu quoque totidem vices obires, ne tu tibi sapias, velis nolis experieris. Sed ex alto suo consilio, quod à seculo absconditum, hoc tempore nobis per filium suum reuelauit, semel hoc in homine fore decreuit. Ea etenim ratio & logos, quod alij verbum & sermonem vocant, quæ ex voluntate patris hoc vnū veluti corpus systema; naturæ ex elementis inter se quasi de primis semper partibus decertantibus condidit, eadem æuum æternitatis mensuram ita distinxit, ut tota ea pars quæ iudicium præcesserit, tempore certo delata claudatur, reliqua perpetuo semper statu gaudeat. Quando igitur id quod superest, prioris fuerit exantlatum, & cœlum ipsum totaque hæc natura, exuta vices fluxusque temporarios, speciem induet æternitatis, humanum genus ad æternitatem quoque instauratum liberum ab omnibus quibus nunc conficitur, ægritudinibus, aut perpetuo cum Christo gaudebit in excelsis, aut cum malis demonibus torquebitur apud inferos in gehenna, cui non defore materiam, & philosophorum rationes, & plurima incendia in natura vobis probare possint.

D [615] Hæc sūt quæ in nobis solis psuptiones vocantur, in philosophis & poetis summa sciendi & insignia ingenia. Illi prudetes, nos inepti. Illi honorandi, nos irridendi, immo eo amplius & puniendi. Falsa nunc sint quæ tuemur, & merito præsumptiones, atque necessaria: inepta, atque vtilia: siquidem meliores fieri coguntur qui eis credunt metu æterni supplicij & spe æterni restituerij. Itaque non expedit falsa dici, nec inepta haberi, & expedit vera præsumi nullo titulo damnari licet, quæ profunt omnino. In vobis itaque præsumptio est hæc ipsa, quæ dant vtilia, proinde nec inepta esse possunt. Certe & si falsa & inepta, nulli tamen noxia. nã & multis aliis similia, quibus nullas pœnas irrogatis, vanis & fabulosis inaccusatis & impunitis, ut innoxiiis. 616 Sed in eiusmodi erroribus, si utiq; irrisorij iudicandus est, nõ gladiis & ignibus, & bestijs. De qua iniquitate

A
 sauitiæ non modo cæcum hoc vulgus exultat & insultat, sed & quidam vestrum, quibus fauor vulgi de iniquitate captatur, gloriantur. quasi non totum quod in nos potestis, nostrum sit arbitrium. Certe, si velim, Christianus sum, tunc ergo me damnabis, si damnari velim. quum vero quod in me potes, nisi velim non potes: iam meæ voluntatis est quod potes, non tuæ potestatis. Proinde & vulgus vane de nostra vexatione gaudet, proinde & nostrum est gaudium, quod sibi vindicant, qui malumus damnari quam à Deo excidere. contra illi qui nos oderunt, dolere non gaudere debebant, consecutus nobis quod eligimus.

B
 Quum multis hætenus argumentis, in hoc comparationis loco, verissimum illud esse cognouimus, *ὅτις ἀ τὸ πρὸς δὲ θεῷ, ἀλλὰ ἀ συμβαίνει* Quum enim aliquid homines semel oderint, nulla aliqua ratione coacti, nulla iam hoc ex parte commendate posse videntur, licet ab aliis non diuersum, imo eiusdem notæ. Si philosophus, si poeta aliquis de constitutione mundi, de animis, de inferis meminerit, mirum quam hæc pensitentur celebrenturque, quasi à certa ratione proficiantur. Si vero Christianus eadē perentet ex *ὀδὸς τῆς οὐνοποιίας* Dei, inanes conceptus habentur & inepti. quum tamen si quid à sine commendandum est, vilia hæc & necessaria sunt hominibus, vt quæ duo calcaria, spem scilicet & metum, exacuunt. Sed vide iniquitatem. Esto, sint falsa, & inepta, quia tamen innoxia, nullis esse fraudi debebant quomodo cum aliis de isdem rebus sæpius actum est, quorum nullus reus, nullus factus est noxius. Amplius inepta irideantur, non sæuissimis carnificinis expendantur. in qua re haud ego amplius vulgus insipiens, sed vos iudices satis mirari non possum. nullo quidem iure, sed grani quadam ambitione percussos, ita de nostris tormentis gloriari, quasi eius rei causa à vobis tora sit, & in manibus vestris: an nescitis in voluntate cuiusque positum, sectari Christum, aut negligere: atque ita iudicium vestrum aut subire aut declinare posse? Euenit nobis quod optamus dum cruciamur. quod si nos inimicorum loco censetis, gloria hæc vestra & gaudium, dedecus potius vobis & ingens dolor habendus est, quando vestra opera votorum suorum compotes fiant inimici vestri.

L
 C
 D
 617 Ergo, inquit, cur querimini quod vos insequamur, si pati vultis, cū diligere debeatis, per quos patimini quod vultis? plane volumus pati: verū eo more, quo & bellum miles. Nemo quippe libens patitur, cum & trepidare & periclitari sit necesse, tamen & præliatur omnibus viribus, & vincens in prælio gaudet, qui de prælio querebatur, quia & gloriam consequitur & prædam. Prælium est nobis quod prouocamur ad tribumalia, vt illic sub discrimine capitis pro veritate certemus. Victoria est autē pro quo certaueris obtinere. Ea victoria habet & gloriam placendi Deo, & prædam viuendi in æterum. 618 Sed obducimur certe cū obtinuimus: ergo vicimus, cum occidimur: denique euadimus, cum obducimur. Licet nunc 619 famenticios & femaxios appelletis, quia ad stipitem dimidij axis reuincti famentorum ambitu exurimur. Hic est habitus, victoriae nostræ, 620 hæc palmata vestis, tali curru triumphamus. merito itaque victis non placemus. propterea enim desperati & perditii existimamur. sed hæc desperatio & perditio penes vos in causa gloriae & famæ vexillū virtutis extollunt. 621 Mutius dextram suam libens in ara reliquit. O sublimitas animi! Empedocles totū sese Catanensium Ætnæis incendiis donauit, o vigor mentis! 622 Aliqua Carthaginis conditrix rogo se secundum matrimonium dedit, o præconium castitatis! Regulus ne vnus p multis hostibus viueret, toto corpore cruce patitur. o virum fortem, & in captiuitate victorem! 623 Anaxarchus quū in exitiū pitissanæ pilo contunderetur, Tunde, tunde, aiebat, Anaxarchi tollē. Anaxarchum enim non tūdis. o philosophi magnanimitatem, qui tali de suo exitu etiā iocabatur! Omitto eos qui cum gladio proprio aliove genere mortis mitiore de laude pepigerunt! Ecce enim & tormentorum certamina coronantur à vobis 624 Attica meretrix, carnifice iā fatigato, postremo linguam suam comestam in faciem tyranni seuentis expuit, vt expueret & vocē, ne coniuratos confiteri posset, si etiā victa voluisset. 625 Zeno Eleates cōsultus à Dionysio, quidnam philosophia præstaret, quum respondisset, Contemptum mortis: impassibilis flagellis tyranni obiectus sententiam suam ad mortem vtique signabat. 626 Certe Laconum flagella sub oculis etiam hortantium propinquorum acerbata tantū ho-

E
 noiē tolerantia domui conferunt, quantum sanguinis tulerint. O gloriam licitam, quia humanam, cui nec præsumptio perdita, nec persuasio desperata reputatur, in contemptu mortis, & atrocitatis omnimodæ, cui tantum pro patria, pro imperio, pro amicitia pati permisum est, quantum pro Deo non licet. & tamen illis omnibus & 627 statuas defunditis, & imagines in scriptis, & titulos inciditis in æternitatem, quantum de montimentis potestis: scilicet præstatis & ipsi quodammodo mortuis resurrectionem. hanc qui veram à Deo sperat, si pro Deo patitur, infans est.

F
 Obiectioni responder, quæ gentes continuo Christianis insultabant, & totum huius apologia propositum diruebatur. Nam si per nos, inquit, vori compotes estis, quid tu tanto verborum apparatu vicem Christianorum dolens de nostra semper iniquitate quereris? ad quos Tertullianus, Homines, inquit, sumus, atque eo sensu qui tormenta si fieri possit, naturaliter & quasi milites strenui refugiamus, qui si possint, sine puluere & sudore pace potiri velint, alioquin iniurias propulsantes, pro Imperatore, si sit opus, vitam cum morte cōmutant. Quamquā ratio diuersa est aliorum à nostro prælio victoriaque. Alij enim eo consilio militant, vt gloriam sibi & patriæ comparent. nostra vero gloria est placere Deo, illi ex victoria spolia opesque sibi prædantur, nos vt in æternum viuamus. præterea illi abiguntur trahunturque captiui, si victoriam non obtinuerint, nos cum obtinuimus: illi etiam victi occiduntur, nos victores, ac maxime tunc effugimus hostium manus, cum captiui circumducimus. Omnino vero vester apparatus in tormenta, triumphum nobis ex victoria subornat, tantum abest vt vestris conuijs aut opinione moueamur, nos cum famentarios femaxiosque & perditos homines desperatique consilii dicitatis. Sed mirum quam iudicii examen ab amore & odio inuertatur: Putat amans decora vitia in amica; &, vt ait ille, *Cassia Palladion est, nauosa & lignea Dorcas Paruula pumilio*, &c. Contra in odioso vitia vocantur, quæ in aliis maximæ virtutes. Vos itaque deuotionem animi & patientiam in tormentis, pro Deo, vituperantes in Christianis, in aliis quacunque de causa iustitiae extollitis, vt quæ à fortitudine omnium excellētissima proficiantur: ita sublimes animos non Romanorum tantum, sed Græcorum, nec virorum solummodo, sed etiam mulierum admirantes & in sermone laudatis, & memoris commendari curatis.

C
 Sed hoc agite boni præsidēs, meliores multo apud populum, si illis Christianos immolaueritis. Cruciate, torquete, damnate atterite nos. probatio est enim innocentia nostræ iniquitas vestra. Ideo nos hæc pati, Deus patitur. nam & proxime ad 628 lenonem damnādo Christianam potius quam ad leonem, confessi estis, labem pudicitia apud nos atrocioris omni pœna & omni morte reputati, nec 629 quicquam tamen proficit exquisitior quæque crudelitas vestra, illecebra est magis sectæ. plures efficimur quoties metimur à vobis, semen est sanguis Christianorum. Multi apud vos ad tolerantiam doloris & mortis hortantur vt, 630 Cicero in Tusculanis, vt Seneca in Fortuitis, vt 631 Diogenes, vt 632 Pyrrhon, vt Callinicus. 633 Nec tamen tantos inueniunt verba discipulos, quantos Christiani factis docendo. Illa ipsa oblitatio, quam exprobratis magistra est. Quis enim non contemplatione eius concutitur, ad requirendum, quid intus in re sit? Quis non vbi requisit, accedit? vbi accessit, pati exoptat? vt totam Dei gratiam redimat, vt 634 omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui expedit? omnia enim huic operi delicta donantur. Inde est quod ibidem sententiis vestris gratias agimus vt est amulatio diuinæ rei & humanæ, cū damnatur à vobis, à Deo absoluiumur.

H
 Conuersio hæc vltimo loco ad artifices eo artificio referata est, vt nullibi cesset vllum verbum, sed quod illis permittere videtur, sua ironia deiciat atque decurber, dum causam quam obrem illi Christianos damnet adducit, & ex ea re profert effectus. In contrariam partem: quæ omnia si quis rationis exigua participes expendat, non modo iniquam Christianorum vexationem videbit, sed intempestiuam & à proposito Imperatoris penitus alienam. potissima enim causa est, cur Christiani damnentur, quia populo iudices satisfacere cupiunt. Successus vero rei stare id pro Christianis manifeste declarat. nam quo sæuius cruciantur, eo probantur meliores: quantoque plures intereunt, tanto maior seges exerefcit. Admirantes si quidē homines patientiam eorum in tormentis, illecebra enim & delictū carnificinā videretur talis secte hominibus) causam eius rei requirunt, & requisita ita plerumque amplectuntur, vt in eorū sententiā conuolent, præsertim edocēi, humana hæc cū diuinis nequaquā cōgruere. Sed ea inter se veluti æmulatione pugnare, vt quæ altera pars damnet, absoluat ab altera; ita oritur occasio incrementi, ea ratio, quæ in exitiū iustitiæ est comparata, vt satius sit contra stimulum non calcitrare.

CAP. III.

Scapulam, Christianum in elogio concussione eius intellecta dimisit, scisso elogio, & sub sinem Scorpiaci infra T. 3. tribunorum elogia, & c. s. l. de Cor. Milit. elogium sacrilegij tum quod vox prior in eadem significatione Iureconsultis sit peculiaris & a Spartiano quoque in vita dicti Severi Imperatoris hac eadem atate usurpata, uti ad priorem librum latius ex Rhenano. Addidimus nobis autem paulo post ex Rhen. & M. S. omnibus numerum, De nobis hic liber Puteani ponit caput secundum; contra inquisitionem; & pro, extorquere, legit extorqueri.

23. Quot incesta contenebasset.] Id iterum restituumus ex M. S. omnibus, quod antea Rhen. castigauerat, pro: concelebrasset, nam in tenebris (inquit ille) peragi mentiebantur gentiles, de quo alijque huc pertinentibus latius infra c. 7. 8. & 9. Similiter, eruiisset; pro: inuenisset. Eruidi enim (inquit idem) verbum Tertull. frequens est. Sic infra. Nisi enim fallor, leges malos erui iubent, id est, manifestari. Ex M. S. deinde vocem Tertullianicam: Atquin pro; Atqui.

24. Plinius enit secundus, & c.] Est locus hic unus ex illis qui infra tom. 4. Græce editur ex Eusebij Eccles. hist. l. 3. c. 32. seu 27. repetitus à Hieron. in addit. ad Eusebij Chronicon. Niceph. eccl. hist. l. 3. c. 17. Hugone. Floriacensi Rom. hist. l. 9. c. 3. Orsel. l. 7. c. 12. & Paulo Diacono; Et reperiuntur Epistola Plinij ex Prouincia (uti adnotat Zeph.) Bithynia, seu potius Asia ad Traianum & Traiani ad Plinium Secundum inter huius Epistolas l. 10. epist. 103. & 104. E quibus & M. S. tum Tertullianicam Eusebij codicibus adiecimus iterum uoculam: tunc, & repositimus: ad conseruandam; tum quod ad illud magis accedit Græca vox: ἀπολαύσειν quod conseruare recte vertit Langius in Niceph. tum illud ipsius Plinij Secundi sacramento obstringere. Atqui M. S. cod. Elnonensis Puteani, S. Bau. & 2. Vatic. legunt de sacramentis eorum pro: sacris. De quibus sicuti & de cano Ecclesiastico infra latius c. 39.

25. Mandat puniendos.] Hoc etiam ex M. S. & Rhen. restituumus, pro: puniri, & ex iisdem sic legimus: si non inquiris, cur non & abfoluis; ubi uerba erant transposita. Item: uestigandis, & paulo post: oblatio; pro: oblationem, & in Puteani libro est, oblationem: & postea: de confessione decedere, pro, temetipsum, in Puteani erat, temetipsam.

26. Militaris Statio sortitor.] Id est (Rhen. interprete) per fortitionem assignatur. Sortitor uero (inquit Zeph.) à uerbo sortio contrarij affectus significationem gerere, Nonius ex auctoritate Varronis commemorat. Hinc autem Stationarij milites nuncupabantur. Dānatis ergo.] Puteani liber, damnatis inquit.

27. Præsumperatis.] Præsumere (inquit idem) ἀεὶ λαμβάνειν, & quasi animo aliquid praoccupare. Plin. hanc ego uitam uoto & cogitatione præsumo. Item: Rerum quas assequi cupias præsumptio ipsa incunda est. Negatis lauari,] dicere homicidas. Puteani, homicidæ Carrio legendum putabat, negate lauari iubere sacrilegium si confiteri perseverauerit: si non ita agitis circa nos nocentes. Sic enim liber Puteani; nisi quod habet, nega, pro negate quamquam frequenter in istis Apologeticis numeri mutantur, ut inquit pro: iniquant, sicut apud Arnobium sapissime.

28. Suspecta sit uobis.] Priores, exc. cod. Suspecta sit nobis. V. traq; lectio commoda. Puteani liber; suspecta sit nobis.

29. Vos ministrat.] Id est ut interpretatur Latinus; uobis ministris utatur, qui addit Plinij & Ciceronis testimonia à Zeph. citata nihil ad rem facere.

30. Hoc senatus consulta, hoc Principum mandata.] Rursum uoces Iureconsultus uisitata, quorum illa à Senatu, hæc auctoritate Principum constituuntur. D. lib. l. de orig. Iur. l. 2. §. ita.

31. Ciuilis non tyrannica dominatio uestra est.] Iterum ex M. S. cod. sic legimus pro: damnatio, eum Rhenan. ex iisdem: apud uos soli quaestioni temperatur; pro: eo quod Zephyr. ityli quaestiois temperantur. Item uocem Tertullianicam: expungendus pro; expugnandus. Expungitur enim debito poena nocens (inquit Rhenan.) cum debito poena per soluit. Ciuilis non liber Puteani; hoc imperium, cuius ministri estis, ciuilis, non tyrannica, dominatio est. quod probat Carrio. adhibentur] Puteani; adhibebantur uti infra pro: uestram illis, & c. habet uestram illis seruare legem usque ad confessionem necessariam. etiam si confessione praueuantur, vacabunt.

32. Iterum Christianus.] M. S. cod. & antea Rhen. inter Christianos. eligat lector quam uelit. priorem scripturam agnoscit Puteanus.

33. Cum igitur in omnibus in nos aliter disponitis, quam in ceteros nocentes] Ita ceteris melius mea quidem sententia Rhenan. Licet codex Puteani habeat: cum igitur in omnibus nos aliter disponitis quam ceteros nocentes, ad uinum contendendo ut de eo nomine excludamur. item; si faciamus; pro, si facimus. Item paulo post: Hoc primum agentes, est liber Puteani habet, agens: cui etiam magis placet deinceps: æmulationis inimicum, quod habebat Gorzienfis cod. quam quod reliqui M. S. & exc. æmulæ rationis.

34. Denique quid de tabella recitatis.] Olim (inquit Rhen.) sententia animaduersionis capitalis de tabella recitabatur. Quod confirmatur ex uita D. Cypriani per Pontium & Paulum Diaconum; adeo ut existimem etiam in Sermone D. Aug. sic legi debere pro eo quod est: ex libello, nisi quis pro eodem libellum accipiat.

35. Si & homicida.] hoc etiam ex M. S. omnibus, sicuti & illud; Christianus si nullius criminis reus est, nomen ualde infestum. est Puteani liber habet. Christianus si nullius criminis nomen reus est, ualde inestum, & c.

36. Quid quod ita plerique clausis oculis.] Cap. 3. De nominis exprobratione inscribitur plerumque: in altero uero Vat. cod. De odio Christianitatis titulo. Multa autem etiam in hoc cap. ex Iustino & Athenagora desumpta uidentur.

37. Bonus uir Caius Seius] Caius sine Gaius (uti M. S. legunt) Seius & Lucius Titius (quod semel hic legunt M. S.) Iureconsultus sunt frequentissima, ubi exempli gratia aliquid inculcare uolunt de personis in genere. Simile est illud (ut adnotat Latinus) Opt. Mileuit. lib. 3. & 6. adu. Parmen. Cai Sci, aut Caia Seia. Reuar. in 12. Tab. cap. 21. adfert ex Plutarcho, quod boni illud ominis causa frequentabant nubentes. Vbi tu Gaius, ego Gaia, existimans id ortum ab uoce Prisci Tarquinij, qua prius Tanaquil, postea Caia Cæcilia appellata sit, ad quam etiam alluserit Cicero Orat. pro Murana. Cui assensit Onuphr. lib. de Antiq. nominib. ubi de mulierum nominibus agit. Sed malus tantum] liber Puteani delet uoces illas: Sed malus & legit, Bonus uir C. Seius, tantum quod Christianus, item abest uox defero: & irrumpunt pro: corrumpunt.

38. ex ipso denorant, quo laudant.] Ita ex Rhen. scholius præsertim quum M. S. omnes legant: quod laudant: pro eo quod perperam legebatur: collaudant, sicuti paulo post iterum: uox rem iam pudicam: & seruum fidelem dominus: priori loco adiucentes, & posteriori auferentes uoculam: iam. Filium subiectum] filium abest à Puteani: & infra, est: quanti odium Christianorum.

39. Nisi si aut barbarum.] Legèdum omnino ita est (inquit Zeph.) ut uet. cod. habet, neque (ut à nonnullis creditur) h. uacat. Græci, πλὴν τῶν λέγειν, id est, præterquam. Iocrates, πλὴν τῶν λέγειν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλο τι πρὸς τὸ λέγειν. Quid. in sua Metamorphoseos: Nisi si crudelis id ipsum Exigis ut peccat. Pl. l. 6. Iuba qui uidetur diligentissime prosecutus hæc, omisit in hoc tractatu (nisi si exemplarium uisatum est) Benenicaleram. Plaut. in Menechm. Quin nos hinc domum redimus, nisi hi historiam scripturi sumus.

40. Sed & cum perperam Chrestianus. Ita cum Pūhao & Latino restituumus hunc locum ex M. S. omnibus pro: Christianus, quod etiam in sua Paraphrasi, confirmat Zephyrus, præsertim quum ita loquatur Laetantius lib. 4. capite 7. Ignari rerum nostrarum Chrestum Chrestum, & Chrestianos Chrestianos uocabant. & c. autem bonus seu commodus dicitur: Et Suetonius in uita Claudij Chrestum Chrestum nuncupet, sicut & Iuda quidam in Hebraica historia. Proinde etiam sic uerti debere existimo illud Iustini Martyris: Chrestiani enim esse deferimur: at qui & cetero, id est, commodum & bonum odisse, iniurium est. Nec minus apud Tacitum libro 15. & Orosium libro 7. capite 6. & fortassis etiam apud Plinium secundum epist. 109. ad Traianum ac eius responso. Certa est notitia.] uocem, certa, ex libro Puteani addidit Carrio.

41. Oditur ergo.] Priscus uerba (inquit Zephyr.) delestat Terullianus. O diri uerbum apud antiquos fuisse, ojus adhuc, ut Festus docet, perofus demonstrant. Puteani est, oditur itaque non ergo.

42. Platonicj, Epicurej, & c.] Scætas præcipuas Philosophorum enumerat, quorum quidam ab auctoribus, ut pote: Platonicj, Epicurej, Pythagorici: alij à locis conuenticulorum nuncupentur, ut Stoicj, Academicj: de quorum omnium sententis lato disputat D. August. de Ciuitate Dei lib. 8. & de iisdem eorumque Auctoribus singulis infra latius ad caput 47. ac libro de Anima.

43. Æque Medici ab Erasistrato.] Ita M. S. cod. pro: Atque, Erasistrato uero & aliorum medicorum sit mentio etiam libro de Anima infra Tom. 3. ubi de illa latius.

44. Et Grammatici ab Aristarcho.] Is tam castigato iudicio fuit, ut tradat Aelianus, Humeri uersus non putatos; nisi quos ipse probaret: usque adeo ut tum apud Horatium in Arte Poetica, & apud Ciceronem epist. 9. lib. 1. ad Atticum, tum ab alijs Aristarchus nominetur, qui quis scriptorum bonus censor est. Aristarchum inter antiquiss. qui de Homero scripserunt. Grammaticos enumerat Tattianus Orat. contra Græc. citatus etiam ab Euseb. de præp. Euang. lib. 10. ca. ult. Certe Sueton. de claris Gramm. Cratesem, quem primum enumerat, Aristarcho aequalem dicit, Plinius interim l. 36. c. 17. Taberium Erotam Grammatica conditorem dicit.

45. Cocieriam ab Apicio.] De Apicio (inquit Zephyr.) qui à Plinio nepotum omnium altissimus gurgis appellatur, cum plures alij, tum Seneca ad Elbiam matrem meminir. V. de Suidis historica.

46. Plane si qui probat.] Ita pro: probauit ex M. S. & Rhen. qui adnotat phrasin Tertullianicam: si qui, pro: si quis, in Puteani tamen est: probatit.

CAP. IV.

47. Atque adeo quasi præfatus hæc ad suggillandam, & c.] Cap. 4. à plerisque inscribitur: De illicitis legibus, ab altero Vat. Quod leges principum & Senatus consulta nonnunquam errare possunt atque adeo repurgari. M. S. 2. Vat. cod. habent;] sigillandam. Odij erga nos. hinc apparet, inquit Carrio recte superius emendatum esse, odij, pro, odium.

48. Qui obiciunt.] Iterum hoc reposuit ex M. S. omnibus pro, qua: qui legunt etiam, homines, pro: omnes. Ex iisdem paulo post: occurrit, & de legibus, pro quo irrepserat: de quibus; pro adstruat Puteani habet, obstruitur. Non male autem interpretatur Zeph. uocem: ingratis, quasi per uim, de qua latius infra ex Rhen. T. 3. ad lib.

A

lib. aduers. Valentin. Item non multo post legimus cum Rhen. exercit. dominationem pro: ex arce malebat tamen Carrio, illud, ex arce. consentientibus omnibus veteribus libris, retinere. Notum enim est ut illi arces & summa ciuitatum loca occupant, de dominatu & tyrannide suspecti sint. historia de optimo consule editiore loco adificante nota est: iam primu.] hic liber Puteani ponit caput quartum de illicito.

49. sine dubio id non debet licere quod male fit.] Etiam hoc ex prioribus exc. & M. S. omnibus restitimus, pro: id quod non debet licere fit. Ac deinde ex Rhen. & M. S. omnibus: nonne ex illo prauidicio prohibere me non potest pro eo quod priores exc. minime, & c. prohibere me potest. ac Zeph. nomen, ex illo prohibere, & c. Et rursum: Miramini hominem aut errare potuisse in lege condenda aut respuisse, pro: recepisse se: quod interim vnus Vat. legit.

50. Nonne & ipsius Lycurgi leges, &c.] hac est [inquit Rhenan.] illa & dicitur: Lycurgi, de qua infra cap. 47. & utrobique in Paraphrasi Zephyrus. Iustinus histor. libro 3. In Creta in insula interijisse Lycurgum scribit. fortassis itaq; apud August. quoque ita legendum pro. Crissa.

51. Principalium Rescriptorum. & Edictorum.] Rursum Iureconsultorum phrasis. D. l. 1. de Orig. iur. l. 2. de qua Zephyrus: Rescripta Principalia, mandata Principis dicebantur, quibus sponte sua vel precibus exoratus imperator, alicui priuata persona vel communitati aliquid aut concedebat aut excludebat: qua ex eo nomen traxerunt, quia, ut Tacitus scribit, moris fuit Principem quamquam praesentem scripso adire, quo scripta libelli supplices a Martiale dicuntur, nostra tempestate, supplicationes. Ad ea igitur scripta quod Imperator rescribat rescriptum proprio appellabatur, nomen deinde latius patere cepit, ad quacunq; praecipua mandata fecisset: nam edicta omnem in omnibus auctoritatem magistratum praeseferunt.

52. Nonne vanissimas Papias leges, quae anteliberos suscipi cogunt, quam Iulia matrimonium contrahi.] Ad eadem alludit Auctor infra Tom. 2. Ad uxorem, lib. 1. cap. 5. in hac verba: Nimirum necessaria est soboles, quaerenda nobis onera sunt, quae legibus locantur. unde Rhenanus, recte in schol. eius loci adnotat, varias esse leges de priuilegijs eorum, qui liberos suscipissent, & prius eorum, qui in calibatu permanerent, ubi etiam aliquot eiusmodi leges adnotauimus. nu. 31. Et rursum Tom. 5. lib. de exhorti. Castit. ad quos [inquit] suscipiendos homines legibus compelluntur, ad quem locum idem Rhenan. (propius ad institutum nostrum) intelligi illic dicit, legem Papiam Poppaam de penis coelibum, & exponi quodammodo eum locum uerbis modo citatis ex Apologetico. Demum etiam penam dicta lege inter cetera adiectam his uerbis indicat Auctor dicto Tom. 5. lib. de Monog. Legibus [inquit] Iulij agi credunt, & existimant, coelibes & orbos ex testamento Dei solidum non posse capere. De qua interim pena illic latius. Meminerunt etiam legis Papiam Poppaam Sueton. in Claud. Caesar. cap. 19. ac 23. Aufonius alicubi, Tacitus denique latissime Annal. l. 3. & varia comentati sunt in Sueton. B. Egnatius ac Glareanus. & ante eos in Taciti Sabellicus, Beroaldus, Rhenanus, & Emilius Forretus, ad annum urb. cond. 761. Cuspiantianus comment. in Cassiod. Consules, in hunc denique locum Zephyrus; sed tota aberrantes via. Nos partim ex Fastis Consularibus Onuphrij, & Golizij, partim ex Tacito ipso, Suetonio, & Diono; deniq; ex Isidoro ac Zozeno (na sigoniu de iure vet. Rom. haec uenire uidere non conrigit) uerum huius loci intellectu nactos (Deo fauente) putamus. Imprimis itaq; Iuliae leges de matrimonijs, quae etsi ab Aug. Imperatore editae, in honore tamē Iulij Cas. Iulij ab eo sunt nuncupatae, certā etate praescripserunt (fortassis iuxta Platonis leges) annoru xxxv. quae ad contrahendu matrimoniu cogerebantur. Eam (ut Suetonij uerbis utar Orlau c. 34.) de maritandis ordinibus inscriptam, Aug. postea seuerius emendauit. De Papijs uero legib. sic habet Isid. Etymol. li. 5. c. 15. prout citatur etia à Gratiano Dist. 2. c. 7. sub Orlau. Cas. sufficit Consules Papius & Poppaeus iuxta a quod legitur ex M. S. p. eo quod antea Poppaeus M. in qua, Papi M. F. M. N. Mutius, & Q. Poppaeus Q. F. Q. N. Secundinus, Consules suffecti ex Cal. Iulij, legem ualerunt, quae a nominibus eorum appellatur Papiam Poppaam (sic iterum ex M. S.) continens Patrum praemia pro suscipiendis liberis. Atq; hoc ipsum est, quod refert Dio, coelibes à marito Augusti multa decreuisse. Item illud Taciti iuxta emendatores codices, quod legem Papiam Poppaam senior Augustus post Iulianae rogationes, incitandorum coelibum penis & augendo arario sanxerit (nam posthoru Consulatum quinquennio non toto superuixit.) Et quod lege Papiam Poppaam praemij induciti essent, ne si à priuilegijs parentu cessaretur, uelut parens omnium populus uacantia bona teneret. Lex enim hac inter cetera (Zozeno teste l. hist. Eccel. 1. c. 9. ac Rufi Trip. hist. etiam l. 1. c. 9.) uetuit, coelibes, si annu atatis xxv. praeterissent in Papiam legem, quae cogit ante liberos suscipi, quomodo Iuliae matrimoniu contrahi paribus cum his qui nuptias contraxissent priuilegijs frui: etiam ut nihil commodi, etiam si genere propinqui essent, ex testamento suorum caperent saltem, nisi intra centum dies coelibes legi pareret, ut habet Vlp. in fragmen. 17. de caducis legatis. Quinetiam eos qui nullos habebant liberos dimidiata (aut saltem, ut alij decima) bonorum parte mutauit. Idque [inquit] eo consilio, ut non urbem Romam solum, sed etiam ceteram ditionem suam hominu multitudinem completeret, quādoquidem haud longo tempore ante latae hanc legem quamplurimus bellis intestinis ac ciuilibus amiserant. Perum causam hanc uanissimam fuisse, atque adeo recte uanissimas leges Papias dici, uel ipse

B

C

D

Tacitus iam sub Tiberio Augusti successore conqueritur, dicens reatum fuisse de moderanda lege Papiam Poppaam, quod non ideo coniugia & educationes liberorum frequentarentur, sed quod hac occasione praualidat orbitas secuta fuerit, atque adeo multorum fuissent excisi status, ni Tiberius statuendo remedio, quinquē Consularium, quinquē à Praetoris, totidem à cetero senatu (orte dixisset, apud quos exsoluti plerique legis nexu. Quod autem remedium ille adhiberit, non ita constat, nisi quod apud Sueton. in Claudio ca. 23. subobscure sic legatur. Capiti Poppae legis à Tiberio Casare quasi sexagenarii generare non possent, edito, abrogauit. Ex quo loco constat, etiam à Claudio aliquid immutatum in dicta lege, praesertim cum cap. 19. apud eundem hoc legatur: Constituit pro conditione cuiusque cuius vacationem legis Papiam Poppaam. Porro si & à Tiberio & à Claudio Imperatoribus aut ex parte aut in totum uacatio suspensa legis constituta sit, quidni etiam credendum Tertuliano, qui addit, post tanta seuentatis auctoritatem, heri, id est, iam à paucis diebus constantissimum Caesarum Seuerus excludit, quia [inquam] obstat, quominus ipse Seuerus imp. dictam Papiam legem excluderet, relicti aliis contra calibatam legibus, iam initio condita uerbis lauis, quas postea Constantinus Caesar testibus Euseb. uita eius lib. 4. cap. 26. Zozeno. loco citato, ac Niceph. lib. 7. cap. 46. abrogauerit. Aut si etiam illam iuxta Zozenon susulserit, potuit iterum introducta fuisse illa post Seueri obitum, sicuti Constantini abrogationem non multo post tempore uiguisse patet uel ex eo, quod iterum longo post tempore Honorius & Arcadius coacti fuerint similem constitutionem edere, quae etiamnum exstat ti. de infirmis & penis coelibum. Si denique uerum sit, quod refert Zephyrus, dicta Papiam Poppaam (nam sic etiam ille) restituenda lege etiam praemij affectos, qui ex concubitu illicito liberos suscipissent, (quod uerissimè facit locus Inuenialis infra citatus lib. de Monogamia, de lege simili, quam caducam etiam uocat Vlpian. in fragmen. Iust. tit. 16. (certe prohibitos à Seuero illicitos concubitus, ex legibus ab eo editis manifestum est. Exempli gratia D. L. 48. Tit. 5. l. 13. iuxta emendatores codices exstat Lex Seruere & Antonini de sponsa, quod iuxta legem Iuliam adulterij accusari poterit. Qui locus facit ad intellectu illius Tertull. nostri, quod habet adu. Valentin. Credas uti de loco in locum transmigratur, leges quoque Iulias interuenire, quem admodum ibi latius.

53. Sed & Iudicatos in partes secari ac creditoribus leges erant.] Alludit Auctor (ut clarius dicamus quod Zephyrus paulo obscurius) ad legem 12. Tabularum ca. 8. de Nexu, in qua sic legitur, Tertius nundinis capite penas luito, aut trans Tyberim peregre ito. At si plures erunt rei (sic est, ut interpretatur A. Gellius lib. 20. cap. 1. si plures sint quibus res adiudicatus est.) Tertius nundinis partes secanto, si pius minutè fecerunt, sine traade esto. Tum etiam ad legem Consularum, qua (non sola de uetudine, ut opinatur Zephyrus) expresse Lex illa Decemuiralis abrogata est anno ab Urbe condita 630. L. Papiro Mugellano Curjore & C. Paterio 11. Coss. & (ut recte ex hoc loco Terrull. obseruauit Concilius) pena capitis in bonorum proseriptionem conuersa est. Hac ex Roenardo nostro in LL. 12. Tabularum bonorum proseriptione. Liber Puteani, bonorum proseriptis.

54. Licet damnant cum iniquas dicimus.] Hic iterum ex ms. cod. pro eo quod Rhen suscipuerat, damnantur pro cum iniquas, liber Puteani, quomodo iniquas. Qui etiam paulo post cum ms. legit, inestum cur non requirit, infanticiam legi, & c. sed quia sequitur, in Casares aliquid committo, placet magis uulgata lectio, inestum, seu inestuositas sum: & infanticia. Lego interim cum illis ac prioribus excusis, quo purgetur, pro, quod purgem.

CAP. V.

55. Ut de origine aliquid retractemus.] Cap. 5. in quo etiam Iust. Mart. imitatur, plerumque in scribitur, Contra idola, in altero Vaticano. Quod errorneae fuit lex definitens non licere Christianum esse, & ideo abroganda. in exc. uero antiquis rectius, Quod Romani Imperatores Christianum nomen protulerunt, & qui oderint. Atqui, ut, pro eo quod post Zephyrum, At, legebatur: habent non modo ms. & exc. priores codices omnes, sed etiam Euseb. Eccl. hist. lib. 2. cap. 2. etiam Graece legens & c. & Niceph. lib. 2. cap. 8. apud quos hunc locum Graece (sicuti infra quoque Tom. 4. inter fragmenta) & Latine reperire est, Ex quibus etiam & ms. ac excusis prioribus reposui, ne qui Deus, phrasi Tertullianica, de qua supra ueni. mihi à Senatu probatus.] Decretum autem istud exstat apud Crinitum de hon. di. cipl. l. 10. cap. 3. ex Pontificum libris in hac uerba Separatum nemo fit habens deos nouos siue aduenas. Nisi publice adfectos priuatum coluato.

56. Ut M. Aemilius de Deo suo fecit Alburno. Facit & hoc.] Ita hunc locum restitimus, partim ex ms. & prioribus excusis ac interpretibus Eusebii & Nicephori uarijs, qui omnes legunt, Facit & hoc: partim ex Graeco Eusebio, qui primo loco habet, & ceteris, & postea repetit, & ceteris. At qui de Deo Alburno latius infra T. 3. lib. 1. aduersus Marc. ubi pro Metellus, legendum haud dubie, M. Aemilius, nam & Graece est, Mæxos Apud nos apud Euseb. & Latine apud uis & Nicephori Interpretes omnes. Liber Puteani eleganter, Scit M. Aemilius de Deo suo Alburno, facit & hoc, & c.

57. Tiberius ergo cuius tempore nomen Christianum in seculum introiuit.] Sic infra cap. 7. Censuram istius disciplina à Tiberio est. & qui etiam hunc locum Graece apud Eusebium ac infra To. 4. 118

A Latine apud eius ac Nicephori Interpretes omnes, ubi supra ad verbum reperire est, ac eandem historiam de Christi resurrectione adnunciatam Tiberio per Pilatum, Syria Palaestina prasidem, latius apud eosdē ac Euseb. in Chronic. Oros. li. 7. c. 4. & Cedrenum Grace ac Latine. posteriores deniq; historicos omnes: Quibus fidem nō adhibere, tā probata scriptoribus, vanum foret. Et si enim A. 4. nominetur Pilatus cum Herode inter persecutores Apostolorum, nihil tamen obstat, quominus potuerit Casarem Tiberium certiorē facere de ijs, quā in provincia sibi contigerant. Nec contrariatur, quod A. 11. primum dicitur Antiochia discipuli cognominati Christiani, quia qui Hierosolymis in Samaria ante crediderant in Christum, cui dubium, quin à Christo etiam Christiani nuncuparentur: ut verisimile sit, Lucam loqui de primis Christianis inter gentes.

8. Quod illic veritatem illius diuinitatis reuelauerat.] MS. omnes & Christophorus in versione Eusebii ac prius excusis legunt, quæ, pro quod, sed hoc magis placet, ut referatur ad nomen Christianum. Clarior ex Græco veritē Langius apud Nicephorum: & adnunciatam sibi ex Palaestina veritatem dogmatis istius, ibi enim prima initia sumperat, ad Senatum retulit, &c. At qui reuelationem diuinitatis eam intelligo, quæ per resurrectionem Christi facta est.

B 9. Consultite commentarios vestros. Rursum Iureconsultorum vitur. Alludit ad Annal. Cornelij Taciti, qui disertus verbe id habet libro 15. aut potius ad Suetonium in Nerone, nam in fine Scorpiani infra T. 3. hic verbe idipsum explicat, vitas Casarum legimus, orientem fidem Romæ primus Nero creuatauit. Atqui etiam hunc locum ad verbum ediderunt Græce Eusebii histor. Eccles. libro 2. capite 2. 4. & Nicephorus lib. 2. cap. 37. Et certe D. August. lib. 18. de Ciuit. Dei. cap. 52. Seuerus, Eusebii, Orosius, Sulpitius, ac Beda, ceteriq; omnes in Chronicis, primam gentium sub Nerone Christianorum per gentiles persecutionem collocant, nam illa, quā in Iudæa & Samaria A. 8. recensetur, particularis erat, nec admodum atrox, & à Iudæis non à gentibus facta est. Dedicatorem vero pro inceptore accipit phrasē Tertullia recte adnotauit Rhenanus. Hoc obiter hic adnotandum, aut in Niceph. periodum integram esse transpositam, aut quæ præterea illic habet de DD. Petri & Pauli martyrio, sumpta esse ex lib. de præscript. aduers. heret. vel ex Scorpiano Tertulliani.

60. Tentauerat & Domitianus portio Neronis de crudelitate.] Hanc lectionem ex ms. cod. ac prioribus excusis restitimus, pro eo quod Zephyrus dumtaxat, Domitianus præ nomine Neronis, præsertim cum confirmetur lectione Græca apud Euseb. Eccles. hist. ubi supra & lib. 3. cap. 20. seu 15. ac Niceph. lib. 3. ca. 10. ubi legitur: πῆξ τὸ Νῆρον & ἀποκτείνῃ. Et certe secundam persecutionem veteres omnes sub hoc Domitiano collocant.

C 61. Sed qua & homo, facile ceprum repressit.] hoc etiam ex ms. cod. & prioribus exc. phrasē Tertull. pro quia, & pro eo quod mendose irrepserat, receptum. Atqui reuocatos ab exsilio & propinquos Christi & Christianos à Domitiano, restantur, ubi supra, Euseb. & Niceph.

62. Quos & ipsi damnare consuevistis, &c.] Neronis iniustitia impietas & turpitudine plus satis nota est, & late à Suet. Tacit. alijsq; describitur, qui ipsum crudelitatis damnarunt. Sicut etiam de Domitiani actus relictis per Senatum & Neruam eius iucessorem, tum ex ijsdem tum ex Euseb. & Niceph. in Eccles. hist. Quid quod Nerua (si Dionii creditur) omnes, qui rei erant impietatis in Deos, Christianos scilicet, absoluit voluit.

63. Ceterum de tot exinde Principibus, vsque ad hodiernum, diuinum humanumque sapientibus.] Magis placet hæc Rhen. & priorum editionum distinctio, cum sit hæc aduersatiua, qua Principes diuinum humanumque sapientes opponit impijs, iniustis, turpibus, quam ut referamus cum Zephyro ad hodiernum diuinum humanumque principem Seuerum. Quod sic vacaret particula, sapientibus, & non sit credibile diuinum appellari à Tertulliano qui Deum non nosset.

D 64. Silitteræ Marci Aurelij requirantur.] Exstant etiamnum hæc litteræ, tum in Appendice Apolog. Iustini Martyris Græce, & Latine ex triplici versione, Perionij, Galenij, ac Langij, tum in comment. Onuphrij in fast. Rom. li. 2. ex exemplari Vaticano. Meminit eiusdem victorie in Marcomanorum finibus pro Christianorum preces Auctor, paucis infra ad Scapulam, citatus etiam cum Apollinari ad Euseb. l. 5. hist. Eccles. c. 5. & in Chron. ubi hæc ipsa verba reperire est. Et late Niceph. Eccles. hist. l. 4. c. 12. citans tum verba prolixissima Eusebii tanquam ex Apologia quadam ad Senatum Romanum (quam perperam, nisi mendosus sit codex, uti apparet, Tertulliano adscribit) tum ipsa hæc verba ex Tertulliani Apologetico nominatim. Ad quem locum Langius in margine præterea adnotauit verba Orosii lib. 7. c. 15. Iulij Capitolini, (quancquam ille hoc potius ipsi Imperatori tribuat, ut recte adnotat dictus Auctor apud Niceph. quia Christianum nomen oderat) Dionis item, qui vnam legem imbrem impetrasse scribit, quæ Κεκοινωσολ &c. id est fulminatrix dicta sit, & Eutropij seu potius Pauli Diaconi li. 10. Atqui damnatio terrior in accusatores erat, ut vini comburentur. Eodem pertinet Rescriptum l. Generaliter. s. fin. D. de Decur. Eis qui Iudæam (ita vocant Christianam quod à Iudæis orta) superstitionem, sequuntur, Diui Verus & Antoninus honores adipisci permiserunt, sed & necessitatem eis imposuerunt, qui superstitionem eorum ladeverunt, Germanicam fitem addidit vocem, illam Carrio, ex optimo libro Puteani in quo etiam erant, sicut non palam.

65. Quales ergo leges istæ, &c.] Etiam hunc locum ibidem Nicephorus pene ad verbum citat (ubi ex ms. cod. & exc. prior restituitur,

vani, pro variis.) præterquam quod iuxta ordinem quo imperarunt Vespasianum ante Traianum collocet, & veri mentem non faciat. Hic autem liber Puteani ponit caput sextum de legibus.

66. Quas Traianus ex parte frustratus sit.] Eleganter id quidem de Traiano, quippe qui tertiam quidem in Christianos persecutionem mouerit, sed post acceptas Plinij litteras, de quibus supra 2. ca. Christianos inquiri vetuerit.

67. Quas nullus Hadrianus, &c.] Præculabest ut Hadrianus Imperator Christianos persecutus sit, quin potius per Apologias Quadrati & Aristidis ac Serenum Gratium legatum admonitus, penam rationis iniustus accusatoribus constituit, Rescripto edito ad Minutium Fundanum quod extat in calce dictæ Apologia Iustini Mart. apud Euseb. li. 4. c. 9. Niceph. li. 3. cap. 28. & Paul. Diac. li. 10. & insuper (sicut ex Ælio Lampridio ad Constant. Imper. adnotauit Crinit. de honest. disc. lib. 10. ca. 5.) de adorando Christo cogitauit, eidemque templa inchoauit, sed ab instituto desistit à præfatis sacrorum seductus, veritus ne cetera templa desererentur. Quare non placet quod solus Sen. Sulpitius sub isto quartam persecutionem collocat.

68. Quancquam curiositatum omnium explorator.] Iste (inquit Paulus Diaconus) facundissimus Latino sermone, Græcæ litteris eruditiss. fuit, peritus etiam & in ceteris disciplinis canendi, psallendi, medendique scientia? Musicus, Geometra, pictor, sictorque ex ære & marmore, ut elegantius nunquam quidquam res humana experte sint, &c. prolixitate gratia prætermittimus.

69. Nullus Vespasianus quamquam Iudæorum debellator.] Notior est historia belli Iudæici partim à Vespasiano, partim eius au spiciis à Tito filio confecti, ad destructionem usque Hierosolymæ, quam pluribus sit opus. Videat Lector Ioseph. li. 3. 4. 5. 6. & 7. de bello Iudæico. ac Egeßippum de excidio Hierosol.

70. Nullus Pius.] Etiam de Antonino Pio, ad quem dictam Apologiam scripsit Iustinus Mart. verum est hoc testimonium, quæppe qui in contrarium Constitutionem ediderit, pro Christianis, quæ existat apud Euseb. Eccles. hist. li. 4. c. 13. Niceph. li. 3. ca. 28. ac Paulum Diaconum dicto li. 10.

71. Nullus Verus.] Hoc opus, hic labor est disquirere quomodo nullas leges Verus aduersus Christianos impresserit, quippe quod Euseb. Eccles. hist. li. 4. ca. 15. 16. & 17. ac post eum Niceph. li. 3. c. 32. 33. 34. 35. & 36. Martyria enumerent DD. Polycarpi & Iustini aliorumque plurimorum martyrum in Asia, quæ contigisse scribit sub M. Aurelio Verō Antonini Pij filio & Lucio, præsertim cum etiam Eutropij ac post eum Paulus Diaconus & M. Aurelio & Lucio cognominati Veri attribuat, quibus consentit Iul. Capitol. in vitâ M. Aurelij, dicens quod M. Annij Verus 18. anno ætatis adoptatus fuerit ab Antonino Pio Consulatu eius 11. & pro Anio Aurelij exoptat vocari, & cum eo L. Verus simul adoptatus ambo, Casares appellati sint, ac Dion & Ælius Spartianus in vitâ Hadriani, qui scribunt eisdem dicto mortuo Pio pariter imperasse Diuos fratres appellatos. Itaque dicendum L. Verum Imperatorem iuxta quod videtur sentire Nicephor lib. 3. ca. 34.) defunctum antequam persecutio quarta cæpisset, cui fauere videtur Apologia pro Christianis D. Arhenagor non ad M. Aurelium & L. Verum, sed ad M. Aurelium & L. Commodum eius filium, quem post fratris obitum Casarem declarauit: & proinde Tertulliano non alium fuisse notum Verum, quam L. Verum, ad distinctionem M. Aurelij, pro qua sententia etiam faciunt D. August. Oros. Sener. Sulpit. locis supra citatis ac Martyrologium Romanum in festo D. Polycarpi qui omnes quartam persecutionem ponunt sub Aurelio Antonino, quam tamen postmodum moderatus sit ut supra diximus, tum præsertim Paulus Diaconus, qui disertis verbis dicit, post obitum L. Veri sui fratris ab eo persequi ceptos Christianos. Si id non placet aut dicendum, quod loco persecutionis hanc non habuerit Tertullianus, quia solum Asiam & Galliam, non vero Africam peruenata sit, quod confirmatur ex eo quod D. Cyprianus longo post hunc tempore primus Episcopus in Africa sacerdotales in istas sanguine suo decorauit, ut in vitâ eius à me dictum est: Aut quod nulla leges à Verō aduersus Christianos sint editæ Aut denique quod magis probò legendum est cum 1. Varsie. & Leodiensi cod. Nullus Seuerus, quippe qui hætenus cum scriberetur apologeticus nullas leges in Christianos edidisset, quinimo, si Tertull. ad Scapulam credendam est, clarissimas quædam feminas & clarissimos sciens huius sectæ esse, non modò non læserit, verum & testimonio exornauit & populo furenti in os restiterit. Niceph. hunc locum citans Veri nullam facit mentionem, sed in Pio finit periodum, fortassis ex proposito hoc comma prætermittens. Facilius itaque] liber Puteani, facilius vti- que.

CAF. VI.

72. Nunc religiosissimi legum, &c.] Inscriptur caput hoc & ubique in ms. codicibus. De legibus, sed quæ nimis generale hoc, placet magis Tit. Veterum excusorum codicum, quantum à pietate & maiorum suorum legibus Romani deficerent. Atqui ex ms. omnibus substituitur, vtiores pro cultores, & in nullo exorbitauerunt, pro in illo.

73. Quoniam illæ leges abierunt sumptum & ambitionem comprimentes.] Alludit ad Leges Sumptuarias & de ambitu, quas partim retractasse, partim ex integro sanxisse Augustum Imperatorem: testis est Seuerus in Octauio cap. 14. E quibus de Licinia siue centulsi satis apte Zephyr. in sua Paraphrasi, sicut & de Confortia qua

A ex censura Fabricij Lucini iuxta Valer. Max. lib. 2. cap. 4. 10 argenti libras Senatori dumtaxat concedebat, & ea qua spectacula interdita sunt, ac de dignitatibus ingeniorumque insignibus, ut pluribus non sit opus quod ad eas 4. leges artinet. Præterquam quod de eis & earum Auctoribus ad Gellium & Macrobius, Paulum denique Manutium de legibus Romanorum, lectorem remittamus & Legem Fanniam hic adicimus ex Grinto lib. 14. de hom. disc. c. 6. Ludis, inquit, Romanis, Plebeis & Saturnalibus, & aliis quibusdam diebus, æra centi in dies singulos impendunt, & aliis diebus X. in singulis mensibus trigena sunt. Si quis plus faxit, dicta poena damnatus esto. Calphurnia etiam legis de ambitu meminit in sua Præfatione Zephyrus, quoniam illa, liber Puteani, quomodo illa.

74. Quæ dignitatem.] Castigationem hanc Rhen. pro dignitatem, confirmant Vaticanæ codices. et in Puteani est. dignitatem. Erant enim apud Veteres Romanos non modo ingeniorum qua enumerat Zephyr. sed etiam Consularia, Senatoria, Quæstoria, & Equestria insignia, de quibus late tractat Pet. Faber Præses Tolosanus Semest. lib. 2. c. 6. ac 22. usque ad 1. 9. & præsertim de annulis aureis quos iam à tempore Augusti libertinis concedi cæptos tradit.

75. Video enim & centenariis cœnas.] Adfert similem phrasim dicto loco Crinitus ex C. Plinio de centenariis porticibus, ac centenariis argenteis sculptis, ex Lampridio.

76. Et in lances.] De lancibus centenarii ponderis Sylla. & Drusillani ferui Claudij promulsi de quinquagenaria (ad quas hic alludit) vide supra lib. de Pallio cap. 5. num. 102. & 103.

77. Primi Lacedæmonii penulam ludis excogitauerunt.] Restituimus, ludis, pro nudis, ex ms. omnibus & exc. prioribus. Atqui, penula, qua & lacerna (inquit Rhenan. alicubi) vestimenti genus itinerarium & arcenda pluuiæ accommodatum apud veteres, teste Elio Lampridio.

78. Video & inter matronas atque prostibulas.] Etiam hunc locum latius tractat supra lib. de Palio cap. 4.

79. Quum autem nulla norat præter vnico digito.] Iterum ex ms. omnibus & exc. lectionem hanc restitimus (ut iuxta Rhenan. sicuti etiam alibi accipitur, præter, pro præterquam more Græco qui ita τὸ πλὴν usurpant) pro eo quod quasi elegantius substituerat Zephyr. nulla membra norant præter vnico digito. Atqui quod addit, quem ipsos oppignorauerat pronubo annulo. Videri sic intelligendum, ut pro ferreo annulo, qui teste Plinio hist. nat. lib. 37. sponsa mittebatur aureum annulum postea dare consueuerit sponsus, & sic illam quasi oppignorare.

80. Cum mulieres vsque adeo vino abstinerent.] hanc vocem Tertullianicam pro abstinerent, substituitur ex ms. omnibus.

C 81. Ut matronam ob resignatos cellæ viniæ oculos.] Intellexit (inquit Rhenan. promptuarium quibus signa etiam imprimebantur, que dum auellerentur resignari dicebantur. sic in Exhort. cast. resignandos oculos dixit, lib. de habitu Mulieb. arboris illius resignatrix, li. de Vel. Virg. cum virginitatem resignasset, & ibidem cap. 11. per que primum resignauerat pudorem spiritu. Vox sicuti & historia ad verbum pene desumpta ex Plinio nat. hist. lib. 14. cap. 13. qui id adfert ex Fabio Pictore, præterquam quod legat resignatos oculos in quibus erant clauis cellæ viniæ.

82. Impune à Mæcenio marito trucidata sit.] Ita ex 4. ms. cod. pro est, qui etiam legunt, Mæcenio, sed prior lectio legitima est, quam Plinius ibidem Mæcenii legat, qui uxorem fuisse cum interfecisset quod vinum bibisset à Romano absolutus est.

83. Idcirco & oscula propinquis offerre etiam necessitas erat.] Adicimus etiam, ex ms. omnibus Cato (inquit ibidem Plinius) ideo propinquis feminis osculum dare instituit, ut scirent an temetum olerent, hoc tum nomen vino erat, unde & temulentia appellata, spiritu indicarentur. Puteani, indicarentur.

84. Quæ per annos ferme sexcentos ab vrbe condita, &c.] Repudium (inquit Val. Max. lib. 2. c. 1.) inter uxorem & virum, a condita Vrbe vsq. ad vicesimum & quingentesimum annum nullum intercessit. Primum autem sicuti etiam adnotauit Zephyr. in Paraph. uxorem sterilitatis causa dimisit Carbilus Spurius.

85. Etiam circa ipsos Deos vestros quæ prospicte.] Ex ms. omnibus id substituitur pro perficte.

86. Liberum patrem cum mysteriis suis.] Ex iisdem adicimus suis. Liberi Bacchique sacra sublata fuisse sp. Posthumio Albino & Martio Philippo Coss. anno Vrbs d. LXVIII. Auctor est Lin. 4. dec. li. 9. id ipsum repetit D. August. lib. 6. de ciuit. Dei cap. 9.

D 87. Serapidem & Isidem & Harpocratem cum Iu. Cynocephalo, &c.] De his adfert Zephyr. carmen Lucani huic insituito optime conueniens.

Nos in templam Romanam accepimus Isum,

Semideosque canes, & sistra iubentia luctus.

Et certe Serapis & Isis Ægyptiorum dij omnibus probe noti sunt. De Harpocrate silentii Deo late tractat, hunc quoque locum citans Politian. Miscel. cap. 83. ex Catullo, Plutarcho libro de Iside & Osiride, Abammone Ægyptio ad Porphyrum. siue Iamblichus, Lucil. Epigr. ad Dionys. Varrone lib. 3. de lingua Latina, Plin. nat. hist. lib. 33. cap. 21. & Ouid. 9. Metamorph. qui omnes Serapidi (siue Osiridi) & Isidi Harpocratem coniungunt tanquam illorum filium. D. August. denique lib. 18. cap. 5. de ciuit. Dei in hac verba. Quando (inquit) fere in omnibus templis vbi colebantur Isis & Serapis, etat simulacrum quod digito labiis impresso admonere videretur vt silentium fieret, hoc significare Varro significat, ut homines eos fuisse tacerent. Vbi latissime & D. August. & Ludovic. Viues in schol. integram historiam & fabulas inde ortas horum Deorum Ægyptiorum prosequuntur.

tur. Cynocephali, id est canini capitis Dei ibidem meminit D. August. lib. 2. cap. 13. & explicat Viues in commentario, dicens eundem esse, de quo Virg. Æneid. 8. Et Iarrator Anubis, putans eam effigiem ortam, quod eiusmodi insignia gestavit Anubis Osiridis filius Ægypti Rex. de quo plura in Adnotat. nostris in D. Cypr. li. ad Demerianum num. 32.

88. Pifo & Gabinus consules.] Consulatum gesserunt L. Calphurnius L. F. L. N. Pifo Cæsonius, & A. Gabinus A. F. Nepos, anno ab Vrbe Cond. d. C. XCV. Quod autem illi cœperunt, aris dictorum Deorum euerfis, perfectum videtur anno post hunc octavo v. c. DCC. III. à L. Emilio Paulo consule, qui, cum (teste Val. Max. li. 1. cap. 4.) Senatus Idis & Serapis phana diruenda censuisset, ea que nemo opticum attingere audeat, postea prætexta securim arripuit, templitque eius foribus insilixit, de quo infra latius cap. 9. num. 123.

89. Ipso denique sermone proauis renuntiatis.] subindicat, sua ætate iam corruptam sermonis Romani Latini que elegantiam, quod manifestius est quam ut comprobatione sit opus. Notanda interim phrasia, noue de die viuere, pro indices. Et ex ms. omnibus substituitur, custoditis, pro custoditis, & de contrario paulo post ex Belg. ms. 2. delinatis, pro delinatis. ac ex iisdem ms. & Vaticanis, tum hic tum postea frequenter. proinde, pro perinde. ut iam inde ad manifestiora pergam, elegantior liber Puteani, ut viam mihi ad manifestiora purgem.

CAP. VII.

90. Dicimur sceleratissimi.] ms. partim hoc caput inscribitur, De infanticidio, partim, De fama incestus, Vatic. hoc modo, Inanis est fama que Christianis obicitur, qui etiam multo post hoc caput incipiunt: sed maximo placet hæc duorum capitum in vnum composita Rhen. cum alio exc. inscriptio. Quod de grauisimis sceleribus accusati Christiani, nunquam tamen conuicti sunt, nisi de fama sola cui non credendum Securæ est autem hic vel maxime Iustinum martyrem & Anaxagoram. Rem ipsam satis explicat Zephyrus in sua paraphrasi, & latius Suffridus nos in Anaxagoram. Nos itaq. nihil aliud quam de singulis calumniis locos etiam aliorum Scriptorum indicabimus, quibus ille tractantur. Ad quas certe iam ab ipsis Christianis fidei incunabulis alludit D. Petrus 1. Epist. cap. 2. in hac verba, Conuersionem vestram inter gentes habentes bonam, ut in eo quod detractant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis: & paulo post, Quia scit est voluntas Dei, vt benedictes obmutescere faciatis inprudenter hominum ignorantiam. Auctor etiam supra non semel cepit hoc argumentum attingere nempe cap. 1. vbi de domesticis indicis agit, cap. 2. cum bis terue repetit Christianis obicit nomen homicida, lacerni, incesti, & nominatim infanticidiorum, incestorum, cocorum, canum, & comelorum infantium, meminit & cap. 3. cum dicit, singula que in occulto admittere dicimur in ipsos retorqueo qui obicitur: & iterum, incesti & infanticida mentionem facit, & rursum in calce præced. cap.

91. De sacramento infanticidii & pabulo inde.] Iterum restituitur cum Rhen. ex ms. cod. omnibus, inde; id est ex sacramento infanticidii, pro eo quod tanquam elegantius (ut alius ex coniectura frequenter, quod semel adnotasse sufficit) substituit Zephyrus, cruda. Præterquam enim quod Iustinus, Anaxagoras, Tatianus, in suis Apologijs aduersus gentes, Theophilus ad Antolycom lib. 3. Minutius Felix in suo Octauio aut Euleb. Eccles. hist. lib. 4. cap. 8. hanc calumniam tractantes, nunquam crude carnis meminerint, & Thyesteæ epula que Christianis falso adscribebant lautissime coctæ fuerint ab Atreo illius fratre, certe Auctor supra cap. 2. cocorum meminit. Causam porro huius suspitionis dedisse existimat Eusebius illa tum Simonis Magi, tum Menandri, Saturnini, Basilidis, Carpocratis & eius discipulorum cruenta & funesta sacrificia, de quibus præterea scripserunt D. Clemens Rom. in vita D. Petri, & Niceph. lib. 2. Eccl. hist. cap. 14. Quæ etiam de Casaphrygiis & Pepuzianis referunt Epiph. ac D. August. de harebus.

92. & post conuiuium incesto.] Sicuti antea & postea vbi que ita hic, incestum neutro genere usurpatur, ut & à Minutio Felice, & Anaxagoras, qui præ aliis supra citatis etiam hoc argumentum latius tractant.

93. quod euerfores luminum canes, &c.] Iam ante me adnotauit G. Canterus, non roste canes tum supra cap. 2. tum hic interpretari Zephyrum lenones impudentes aut qui canum more hunc anas carnes vorarent, quin potius proprii nominis canes intelligendos, patet vel ex eo, quod sequi. ca. habet auctor, præterea candelabra & lucernæ & canes aliqui & oscula que illos ad euerfionem luminum extendunt. Atqui, crullis, pro, cruitis, iterum ex ms. omnibus restituitur, ac paulo post, & quidem proprii, nempe hostes, pro, proprie, ex prioribus, & c. licet manuscripti habeant, proprie tenebrarum & libidinum, putabat Carro copulam, & elegantius omitti posse. idque probante Puteani libro.

94. Quis cruenta &c. Cyclopum & Sirenum ora iudicii referuauit.] Ita hunc locum ex Var. i. castigauimus, pro Sirenarum ora iudicii referuauit. Nota est fabula Polyphemi & Cyclopum hostes suos denorantem in Sicilia & Italia, vel Plinio teste nat. hist. lib. 7. cap. 2. Sirenes vero aues erant teste Dione, qua ubi homines cantu demulserunt, somno deinde grauatos lacerabat. ut est apud Plinium lib. 10. nat. hist. ca. 49. Hinc Zephyrus etiam ad Sirenes referunt.

quod delatos ad se occidisse & delibasse fingantur. Tert. infra T. 3. li. 3. adu. Marcionem vocat Sirenes monstruosas fabulosasque cantatrices. Liber Puteani. Cyclopium & Sirenum ora iudici referuat.

95. ipsos trahens homines.] Ita ex ms. cod. & prior exc. pro eo quod mundo se irrepserat, ipsos vendens, praefertim cum sic etiam interpretetur in paraphrasi Zephyrus, & ante eum Rhen. trahens nempe ad Praesidem sive in iudicium.

96. cum vel ex forma omnibus mysteriis silentii fides debeatur.] Id indicasse Harpocratus statuum supradiximus cap. praeced. ex D. Aug. & Varrone.

97. Samothracia.] In Samothrace insula (inquit Zephyr.) initiationes quaedam fuisse dicuntur ad remedia nonnullarum periculationum, ubi & Corybantum mysteria & Hecates sacra celebrabantur, cui canes ad antrum Zerinthum immolabant. Laet. lib. 1. cap. 15. & 17. in Samo etiam Lunoni Sacra scribit celebrata.

98. & Eleusinia reticenti.] Haud absimiliter Auctor infra to. 3. aduers. Valer. Eleusinia Valentiniara fecerunt lenocinia sancta silentio magno, sola taciturnitate caelestia. Quare etiam hic ex ms. restituiimus, Eleusinia, pro Eleusina. Meminerunt eorumdem & turpissima fuisse declarant Athenagoras initio Apolog. Arnob. aduers. gent. libr. Minutius in Octauio. Clemens Alexandr. exhort. ad Graecos. Lactant. libr. 1. cap. 21. Euseb. prepar. Euang. libr. 2. cap. 3. Gregor. Nazian. in serm. Epiph. D. Augusti. de ciuit. Dei libr. 7. cap. 20. & Theodoret. de affect. Graecorum. Vide Suffridum in Athenag. & Vinum in D. Augustin. qui Cerei & Proserpina dicata fuisse hac sacra memorant, & in Eleusipago Attica à Musaeo instituta.

99. Interim etiam humanam, &c.] Hoc similiter ex ms. & Vet. exc. restituiimus, pro eo quod primus Zephyr. interiment, iam &c. qui non male tamen explicat illud, dum diuina, id est, secreta, feruantur, Puteani liber optime, prouocabunt, pro, prouocabant.

100. Cum etiam impia initiationes arceant prophanos.] Ipsis verbis veterum ethnicorum vtitur, qui solos initiatos & Romanos ad Ceteris mysteria Eleusinia admittebant, unde ortum illud Poeta.

Procul ò procul este prophani. & illud,

Odi prophanum vulgus & arceo.

101. Natura famae omnibus nota est. Vestrum est.

Fama malum, &c. Cur fama malum?

Ita iterum distinximus ex ms. omnibus & Rhen. pro eo quod irrepserat, omnibus nota est, vestrum Est, fama malum. Est autem etiam versus Maronis ex 4. Aeneidos, quem pulcherrime explicat. Imitatur etiam hunc locum ad verbum fere Minutius in Octauio. Ab hoc autem loco liber Puteani orditur caput septimum de infanticidio.

102. Hoc Romae aiunt factum.] Etiam hoc ex ms. restituiimus pro eo quod erat, fama est hoc Romae factum. & paulo post adieciimus, est. Ac rursum, Omnium est estimare, pro, existimare, & addimus, illa item, obsecrat, pro, obsecrant, in libro Puteani alia longe est distinctio & scriptura, ab vno aliquando principe exorta sit, necesse est. exinde in traduces linguarum & aurium serpit. & ita &c.

103. etiam quod fama non distulit.] Id est (inquit Rhen.) dissipauit. Sic etiam loquitur Tacitus.

CAP. VIII.

104. Ut fidem naturae ipsius appellem.] Prae ceteris huius capituli titulus arridet iste Vatic. 1. cod. flagitia quibus infamantur, necdum falsa sunt, sed de Christianis incredibilia. Imitatur etiam hic Athenagora apologiam sub finem, Ironice autem loquitur dum dicit, Ecce proponimus horum facinorum mercedem, vitam aeternam repropitimus, reliqua satis explicat Zephyr. in paraphrasi quibus pauca quadam adieciimus. Ecce proponimus.] liber Puteani ponit caput octauum de fama incesti. & certe superiora illa, ut fidem naturae, &c. praecedentibus coherere neque ab eis auelli posse concedebat Carrio.

105. Fugientem nouam animam exspecta.] Iterum reposuimus ex ms. ac exc. prioribus, pro, spectata. & infra sitanti aeternitas, pro, sic, faciunt autem ad intellectum huius loci que apud Minutium in Octauio Christianis falso obicit Caecilii ex castigatione Fr. Balduini, iam de initiandis (inquit) tyrunculis fabula tam detestanda quam nota est. Infans, farse contactus ut decipiat incautos opponitur ei qui facris imbuatur. Is infans, à tirunculo, fratris superflue quasi ad innoxios ictus prouocato, caecis occultisque vulneribus occiditur. Huius (pro nefas) sanguinem lambunt, huius certatim membra disperciunt, hac federantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur. Hac sacra facriligis omnibus terriora. Bene est autem quod ille etiam fabulam vocet. Respondet interim illi Octauius isdem pene verbis quibus hic Auctor. Illum iam velim (inquit) conuenire, qui initian nos dicit aut credit de caede infantis & sanguine. Putas posse fieri vt tam molle, tam paruolum corpus fata vulnerum capiat, vt quisquam rudem illum sanguinem nouelli & vixdum hominis cadat, fundat, exhaustiat? Nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere.

116. Cynophanes.] Ita recte primus Zephyr. pro eo quod Vet. exc. Tertulliani Opera.

Ms. Eln. S. Bauon. Puteani ac 2. Vatic. Cynopennae, ac Rhen. 1. e. dit. Cyclopes, dicens, Cynophanes capere canino, quos Plinius refert venatu & aucupio vesi, & loquitur quidem de talibus Indiae populi Plin. lib. 7. cap. 2. sed nullo adscripto nomine, in fine interim capitis Cynocephalos collocat in Africa solitudinibus, & Gell. li. 9. c. 4. Cynocephalos nuncupat, vt & Cic. 6. ad Attic.

117. Aut Sciapodes.] Consentanea Zephyro de his tradit Plinius ibidem, sed longe eos à Troglodytis abesse scribit, quantum apparet in India, non in Libya.

118. Sed ignorantibus subicitur.] Supposita, inquit Zephyr. impersonaliter eam gerunt significationem, quam apud Graecos τὸ ὑποβιβάζειν & ὑποβιβάζειν, id est, fraudem facere & decipere, unde subicit testamentum & impostores. De qua plura ad Epistolam 2. Cypriani ad Donatum num. 40. Reposuimus autem, asseuerati, & ex ms. omnibus vocem Tertullianicam, Atquin.

119. Item panis quo sanguinis iurulentiam colligas.] Ita nunc primum ex ms. quingue pro eo quod Rhen. & antea excusit, qui sanguinis virulentiam colligat.

120. Præterea candelabra, &c.] Multum etiam illustrare possit hunc locum disputatio Caecilij & Octauij apud Minutium sicut edita est à Fr. Balduino. Quorum ille, Et de conuiuium inquit, notum est, passim omnes loquuntur, id etiam Cirtensis nostri restatur oratio: Ad epulas solempni die coeunt, cum omnibus libentibus, sororibus, matribus, sexus omnes homines & omnis ætatis. Illic, post multas epulas, vbi conuiuium caluit, & incestus libidinis ebrietate feruor exarsit, canis candelabro nexus est, iactu offusæ ultra spatium linearum qua victus est, ad imperum & saltem prouocatur. Sic euerfo & extincto consilio lumine, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis inuoluunt per incertum fortis, etsi non omnes opera, conscientia tamen pariter incesti. E contrario Octauius Et de incesto, inquit, conuiuium fabulam grandem aduersus nos dæmonum consilio mentita est, vt gloriam pudicitiae, deformis infamiae auersione macularet, vt ante exploratam veritatem homines à bellis terrore infandæ opinionis auerteret. Sic de isto & tuus Fronto, non vt affirmator testimonium fecit, sed conuiuium vt orator aspersit. Hæc enim potius de vestris gentibus nata sunt. & cetera, qua à sequenti capite etiam pene ad verbum desumpta sunt. Quid tum etiam Puteani, quid nunc etiam ista.

CAP. IX.

121. Hæc quo magis refutauerim.] Huius capitis inscriptionem partim ex excusis desumpsit, quandoquidem ms. hic distinctionem nullam faciant. Hanc nempe, Quod quæ Christianis obiciuntur, in sacris ipsorum gentilium tum in aperto, tum in publico committantur. Atqui etiam hic Iustinum martyrem & Athenagoram imitatur, ipsum vero pene ad verbum Minutius in Octauio.

122. Infantes penes Africam Saturno immolabantur, &c.] Eodem modo Octauius apud Minutium, Quia Saturnus filios suos exposuit non vorauit, merito ei in nonnullis Africa partibus à parentibus infantes immolabantur, blanditiis & osculo comperimentem vagitum, ne flebilis hostia immoletur: Id ipsum paucis, sed in genere iam antea Iustinus Martyr. Apolog. 1. ad Senat. Rom. Lactant. latius lib. 1. diuin. Instit. cap. 21. de eodem sacrificij genere tum in Latio, quod sublatum sit ab Hercule, tum Carthagini ex Pelsennio, Festo, D. Augusti. denique libr. 7. de ciuit. Dei, cap. 19. & ibi latissime Viues in suis Aduers. citans præterea Orof. lib. 4. cap. 6. Trogum, Platonem in Mimoe, Dionem Halycarnassum, Theod. Cyrensem in sacrif. Euseb. prepar. Euang. Diodorum bibliotheca lib. 20. & hunc Tertulliani locum. Atqui penes Africam (inquit Zephyrus) dixit in secretiori Africa parte, qua significatione vtitur frequenter Linius, Omnis penes milites noxa erat, id est, tacita inerat militibus.

123. Vtque ad Proconsulatum Tiberii.] Quod hic Tertull. Tiberio tribuit de sacerdotibus Saturni in cinerem actis, referunt Joseph. Antiquit. Iudaic. lib. 18. cap. 4. sen. 7. & Hugo Floriacensis hist. Rom. 7. cap. 14. de sacerdotibus Isidis & templo eius destructo ac facta in Tiberim mersa. Plin. lib. 30. cap. 1. Tiberio etiam adscribit, quod Gallis Druidibus humanas victimas interdixerit, quod Suetonius Claudio tribuit. videtur simile quid fecisse Tiberius in Africa cum ibi Proconsulatum ageret ante imperium. Porro huiusmodi sacra iam antea sub Augusto ciuibus Romanis interdicta fuerunt, iam & toto orbe cessarunt principatu Adriani, præterquam Iouis Latiaris de quo infra. Nos autem cum Rhen. ex ms. cod. restituiimus phrasim Tertull. aliqui Deus, pro, aliquis. Perseuerat hoc sacrum. Puteani liber, perseueratur, utique infra, libentes respondebant, pro, exponebant.

124. Maior ætas apud Gallos Mercurio profecatur.] Haud absimiliter Minutius, Mercurio Gallos humanas vel inhumanas hostias cadere, & de maioribus D. Aug. ubi supra, præterquam quod etiam Saturno sacra hæc adtribuit, nisi mendosi sunt codices. Alii vt Plinius, ubi supra, Solinus, Mela, Casar, Lucanus & Lactantius ubi supra, Ejo & Theutanti ea adtribuit, sed recte adnotat illic Viues, eundem Theutantem esse quem Mercurium, (ad quem lectorem remitto.) quia Hugo Floriacensis apud me ms. hist. Treuitorum seu Gallorum lib. 1. cap. 14. disertis verbis scribit, eiusmodi sacrificia Mercurio à Druidibus immolata.

125. Remitto Tauricas fabulas] Tauris (inquit Minutius) Ponticiis & Aegypcio Busiridi, ritus fuit hostias immolare. Et Lactan-

A *tius: Erat lex apud Tauros, uti Diana hospites immolarentur. Et ante eos Athenagoras: Diana, qua apud Tauros colitur, hospites cadit. Similiter Tertull. infra tom. 3. Lib. 1. adu. Marcion. Nihil illic nisi feritas calet, illa fecit quae fabulas frenis dedit, de sacrificiis Taurorum, &c. ac latius in Scorpiaco, Sed enim inquit, Scytharum Dianam aut Gallorum Mercurium, aut Afiorum Saturnum: hominum victima placari apud saeculum licuit. Et Latio in hodiernum Ioui media in vrbe humanus sanguis ingustatur. Atque hoc est, quod sequitur.*

126. Ecce in religiofissima vrbe, &c.] *Hodieque (inquit similiter. Minutius à Romanis Latiaris Iupiter homicidio colitur, & quod Saturni filio dignum est, mali & noxii hominis sanguine saginatur. Quod iisdem pene verbis repetit Lactantius etiam tum in Lazio fieri, immo adhuc atate sua Eusebium id scribere, astruit Vives, ubi supra Quare & apud Plinium li. 8. cap. 22. ubi id ipsum de Arcadibus refert, cenfeo, legendum Ioui Latio, pro Lyceo.*

127. Sed bestiarum.] *Rhen. in schol. bestiariorum, sed magis placet haec etiam ms. lectio, quod sequatur, mali hominis. Interpretatur ille bestiarum vilissimos homines, qui cum bestiis, spectante populo, depugnabant, addens bestiarum cuiusdam, qui Germanus fuit, meminisse Senecam. Rectius Zephyrus damnata ad bestias. Cum quo ex ms. & Vet. exc. iterum legimus, solum patris filium de crudelitate.*

128. Qui natos sibi liberos ecent.] *Vos enim video (inquit Minutius) procreatos filios nunc feris & anibus exponere, nunc ad strangulatos misero mortis genere elidere, & multo latius Lactant. li. 6. cap. 20. cuius verba quaedam adfert Zephyrus.*

129. Ferro enim morietas quoque maior optauit.] *Repetitio est eius, quod antea dixit: Maior aetas apud Gallos Mercurio profecatur. in libro Puteani elegantior, optauerit, uti infra, deliberatur, pro, delibetur.*

130. Homicidii festinatio est prohibere nasci.] *Sic iterum ex ms. & Prioribus &c., an nascentium distubet, pro, nascentium, ac, fructus omnis, pro, hominis. Sunt (inquit Minutius) qua in ipsis visceribus, medicaminibus epotis originem futuri hominis extringunt, & parcidium faciunt, antequam pariant. in Puteani, etiam fructus.*

131. (Est apud Herodotum opinor) Mirum est, cur hanc periodum praetermisit Zephyrus, nisi putarit esse ex margine contextui addit am, verum eandem haberi non modo vet. exc. sed & ms. Belgici, Gallici, & Vaticani omnes, & ipse Zephyr. locum Herodoti citat lib. 9. de Scytharum federibus, sicuti etiam Plin. lib. 7. verum ibi federum talium nullam mentionem reperio, Diffusum sanguine Puteani, defusum. quod elegantius videtur Carrioni.

132. Nescio quid & sub Catilina degustatum est.] *Haud aliter Minutius: ipsum credo, nempe Saturnum, docuisse, sanguinis federe coniurare Catilinam. De quo sic Sallustius: Fuere ea tempestate, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, cum ad iurandum popularis sceleris suos adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse. sic cum locum emendauit Carrio.*

133. Aiunt apud quosdam gentiles Scytharum, &c.] *Late agit Plin. dicto lib. 7. ca. 2. de Scythis, Cyclopiibus, Lestrygonibus & aliis tum trans Alpes tum ad Septentrionem ἀβρωπιόταρις, quorum quosdam addit supra Boristhenam ossibus humanorum caput bibere. cutibusque cum capillo pro baltheis ante pectora uti. Hinc illa Prouerbia apud Tertull. lib. 1. adu. Marc. infra tom. 3. Scythia retrior, Masagete inhumanior.*

134. Hodie isthic Bellonae sacratus sanguis de femore proficiso in palmulam exceptus suis datur signatis.] *Ita denuo ex ms. omnibus ac prioribus exc. pro, in parmulam Porro haud ab similitur Minutius: & Bellonam, inquit, serum suum haustu humani cruoris imbunere. De quo latius Zephyr. paraph. verbis mutatis ex Laet. lib. 1. cap. 20. in libro Puteani, in palmulam exceptus & sui datus signat*

135. Item illis qui munere, &c.] *ms. & vet. exc. illi. Intelligit autem (Rhen. interprete) gladiatorum munus. Minutius pauca ita expressit hunc locum: & comitalem morbum, hominis sanguine, id est, morbo grauiore sanare. Restitimus vero, hauserunt, ex ms. pro, auferunt.*

136. Vbi sunt item illi qui de harena.] *Etiam hoc hu verbis repetit Minutius: non dissimiles, qui de harena feras deuorant illucis & infectas cruore, vel membris hominis & viscere saginatis. Atqui iterum reposuimus ex ms. colluctando, pro, conculcando. & , iactauit, pro, iacuit, licet in Puteani libro sit, iacuit. Ipsorum visum alucis: pro, alui. Item, Ructauit proinde, pro, deinde, pro, cruditantes, liber Puteani, cruditantibus.*

137. Minus autem & illi faciunt.] *Ironice loqui recte adnotauit Zephyr. & Gagnas ad Marg. τὸ ἀσπίδου notat, cum quo rursum legimus: ad spurcitiam consecrantur, pro, à spurcitia.*

138. Christianis, qui ne animalium quidem sanguinem, &c.] *Nobis (inquit Othianus apud Minutium) homicidium nec videre fas, nec audire, tantumque ab humano sanguine cauemus, ut nec edulium, pecorum sanguinem in cibis nouerimus. Porro (ut adnotat Rhen.) non ita diu est, quod Christiani vesicium suffocato & morticina carne. Nam Beronius (sen Beda) presbyter & Hrabanus in Penitentiario, sed & quotquot de hac re supra cccc. annos scripserunt, certum penitentiae tempus praescribunt, si quis Apostolicam hanc legem fuerit praenarricatus, qua in Actis existat Apostol. (nempe capite 15.) ubi statuitur, ut abstineant se à sanguine & suffocatis. Atqui ex ms. legimus: ne quo modo sanguine contaminemur; & iterum*

adiecimus integram orationis commia ex ms. & prioribus, exc. certissimi, scilicet, illicitum esse penilos, per quod exorbitare eos vultis. Item ipsum proinde examinatorem, ac postea, alioquin.

139. Ut foculum & acceram.] *Acerra hic accipitur iuxta secundam interpretationem Fesli, pro arcula thuraria, in qua thus ponebatur. custodias aeneam nuncupat captiuos ipsos, uti adnotat Rhen. Alioquin negandi) putabat Cariron vitio admodum familiaris legendum, alioquin necandi.*

140. Proinde incoesti qui magis, quam quos ipse Iupiter docuit.] *Similis locus est apud Cypria. epist. 2. ad Donatum. ubi videat lector adnotat. nostras num. 33. Idem gentibus impropertat Iust. Apol. 1. ad Senat. Rom. & apertius de Ioue Athenagoras. Qui, inquit, ex matre rea Rhea, & ex filia puella prolem suscepit, & propria sorore pro coniuge abusus est. Et Arn. lib. 5. Etiam in marem, etiam in filium efferati pectoris appetitionibus adhinuit: &c. Immo etiam Othianus apud Minutium, & Lactant. lib. 1. ca. 10.*

141. Perfas cum matribus miteri Ctesias refert.] *Similiter Minutius: Ius est apud Perfas misceri cum matribus. Vide Zephyri Paraphrasi. Exstant quaedam huius Ctesiae Cnidij fragmenta edita Graece ab Henrico Stephano.*

142. Cum primum Oedipum Tragediam.] *Hinc Athenagoras concubitus, quos Christianis obijcebant, Oedipodios appellat, quod Oedipus matrem locastam nescius uxorem duxerit, sic & Laet. ubi infra.*

143. ἡμετέροις τὸ μυστήριον.] *Prioribus editionibus habebant dumtaxat, μυστήριον, substituit Rhen. μυστήριον à μυστήριον, id est insaniuit, ac si dicat, Oedipum visum Macedonibus insanire, qui tantopere de incesto doleret. Eln. & S. Baulon. & Puteani ms. cod. ἡμετέροις τὸ μυστήριον. Placet magis prima lectio, quam Zephyro acceptum debemus uti quae ab iuio, id est, enomo, deriuetur. Praesertim cum Vat. cod. idem habuisse coniciamus, quod 14. amanuenses qui illa contulerunt, nullam hic diuerfitatem adnotarunt, alioquin diligentissimi praesertim in Gracis phrasibus.*

144. Suppeditante materias passiuitate luxuria.] *Hanc Rhen. restrictionem confirmant quinque ms. cod. quare iterum reposuimus, praesertim cum passiuitas vox sit Tertullianica, de qua supra lib. de Pallio. nu. 86.*

145. Imprimis filios exponitis suscipiendos ab aliqua praetereuntemifericordiae extranea.] *Ita hunc locum restitimus partim ex ms. & exc. prioribus, qui omnes habent, misericordia extranea, partim ex his Minutij verbis: dum etiam damnatos aliena misericordia frequenter exponitis. Quem eundem ab usum illis impropertat Iust. Mart. Apol. 2. ad Anton. Pium, & Laet. libro 6. capite 20. Manifestum dicens illum fieri exemplo disti Oedipodis duplici scelere confusum, quod nempe expositio ipsius adhuc infantis materiam subministrat incesti.*

146. Cuius vbique saltus facile possunt alicubi ignaris filios pangere.] *Rursum etiam hoc restitimus ex ms. cod. pro eo quod irreperat, saltu: & ignari. Iterumque paulo post adiecimus, & fidelissima.*

147. Quidam multo securiores totam vim huius erroris virginem continentia.] *Sic etiam ex ms. omnibus, pro, virginea. Locus insignis pro Christianorum primorum, etiam virorum, perpetua continentia, aduersus eos, qui omnes ad matrimonium volunt adigere, de quo alibi latius.*

148. idem oculi renunciaffent vtrumque. Etiam hoc ex ms. & prioribus, exc. pro, idem renunciaffent; ut, idem, accipiat more veteri pro, iidem.

149. Sic per omnia ostendam.] *Prioribus exc. dumtaxat habebant, Sic per omnia. Zephyrus in contextu nihil tale, sed tamen interpretari videtur in paraphrasi lectionem hanc ms. quinque codicum, addendo illud, considerabitur. Quia tamen adhuc locus obscurus est, conicio legipotius debere: Sic per omnia ostendunt.*

CAP. X.

150. Nunc de manifestioribus dicam. Deos, inquit, non colitis.] *Caput hoc X. inscribitur fere in ms. cod. De non colendis idolis, sed inscriptio placet, aut quam habent exc. cod. Deos, quos colunt, non esse deos. cum similem titulum, libro suo Cyprianus eiusdem argumenti inscripserit, aut illa 1. Vat. cod. Quod Saturnus, Iupiter, & alii dii, homines fuerint, & non vere dii. Liber Puteani ab eo, deos inquit, &c. incipit caput 1. de non colendo idola. non impenditis, liber Puteani, non penditis.*

151. Altera quae desperat, altera quae recusat.] *Sic iterum ex ms. ac prioribus, exc. pro desperat, ac recusat. Item delinimus, pro desimus. In Puteani libro est disperat, quod rectum putat Carrio pro eo quod est, separat aut potius causam diuidit. mutabant enim in compositis a in e, ut à paro, repero. & similia. sic infra semper, sepe pro sepe.*

152. Et de ciuitatibus in quibus nati sunt, &c.] *Hoc & quod de sepulchris subiungit ad Iouem refertur, cuius Antrum (Cypriano teste, ubi supra) in Creta visitare sepulchrum, de quibus illic latius in adnot. nostris num. 8. Quod vero de regionibus habet in quibus vestigia sunt relicta; ad Saturnum, de quo mox latius Athenag. pro Christianis deos omnes genitos, ex Orpheo & Homero demonstrat, latissime id etiam Arnob. lib. 1. & frequenter Lactant. D. August. denique lib. 7. de ciuitate Dei cap. 18. nec ego; liber Puteani. Nunc ego.*

A

154. Nouos, veteres, Barbaros, Græcos, Romanos, &c.] *Varia deorum appellatioes, quorum 30. millia censi ab Hesiodo testis est Euseb. lib. 5. de prepar. Euang. cap. 15. Lactant. lib. 1. cap. 1. & 16. eo quod masculi sint dii & femina, quum quotidie noni dii nascantur, deorum innumerabilium plenadicit omnia. Atqui deos nouos videtur intelligere, qui dicebantur Minorum gentium, quales Castor & Pollux vel Amphiaræus. Veteres maiorum gentium, quales Saturnus, Iupiter, Apollo, Vulcanus, Mercurius, Barbaros, qui à gentibus Barbaris colebantur. Græcos & Romanos, habes distinctum apud Cyprian. ubi supra, & Minutium in Octauio. Percegnos, qui aliunde accersebantur, quales Isis & Serapis. Captiuos, sicuti Penates Troia adductos, quæ in triumpho primum aduecti etiam venerationi esse ceperunt. Adoptiuos, quales Aninuous. Proprio id est, cuique genti peculiare, de quibus infra cap. 24. Communes, tam Græcos quam Romanos Masculos, feminas, ut Iouem & Iunonem. Rusticos, Faunos nempe & Satyros. Vrbano, qui in urbibus colebantur. Nauticos, ut Leucosteam & Palemona. Militares, ut Matrem & Bellonam. Ante Saturnum. liber Puteani caput decimum ponit, de Saturno & Ioue. Quantum litteræ. liber Puteani; nisi quantum litteræ. ut infra, si quantum rerum argumenta, pro: si quæras rerum argumenta.*

B

154. Neque Diodorus Græcus.] *Etiam hic locus ex ms. Elnon. Puteani & S. Banois ac exc. priorib. restitutus est, pro eo quod nescio unde Zephyr. substituerit Theodoros. Quemadmodum Carrion in suis Antiquis lectionib. recte emendauit præsertim cum priori lectioni consentiat in idem pene verbis Lactant. lib. 1. cap. 13. Omnes inquit, non tantum poeta, sed historiarum quoque ac rerum antiquarum scriptores, hominem fuisse Saturnum consentiunt, qui res eius in Italia gestas memoria prodiderunt. Græci, Diodorus & Thallus; Latini, Nepos, & Cassius & Varro, verbis mutatis à Minutio Felici in Octauio. Inselligit autem Diodorus Siculum, de quo in hac verba Iust. Mart. orat. ad gent. Et qui apud vos historiarum omnium illustrissimus est Diodorus, qui Bibliothecas in compendium redegit, & 30. totis annis, quemadmodum ipse scriptum reliquit, Asiam & Europam propter exquisitam diligentiam peragravit, spectatoque rebus plurimum fuit, quadraginta integris edis historiae suæ libri. Meminit eiusdem Bibliotheca Afric. apud Euseb. lib. 10. de prep. Euang. cap. ult. Eiusdem hist. lib. 1. de Ægyptiorum Theologia magnam partem, cum laude citat Euseb. de prep. Euang. lib. 2. cap. 1. ubi hæc de Saturno verba reperire est, ad qua Tertull. alludit: Deos, inquit, mortales homines fuisse adserunt, Ægyptij, sed virtute ac beneficijs immortalitatem consecutos, quorum nonnulli reges fuerunt. Et paulo post: Solem aiunt primum omnium apud Ægyptum regnasse. Soli cælesti cognomine, quæuis nonnulli sacerdotum Vulcanum contendunt primum igne inuentum regnum obtinuisse, deinde Saturnum, qui, sorore Cybele in uxorem ducta, Osirim & Isim genuit, aut (ut plurimi dicunt) Iouem & Iunonem. Hos vniuersum orbem imperio subiugasse, & quinque deos procreasse aiunt, Osirim, Isim, Typhona, Apollinem, ac Venerem, Osirim Dionysium, Isim Cererem esse autumant. Exstat dictus Diodori lib. 1. Poggio Florentino interprete, & Græc. lib. eius 15. ex. 40. Vixisse autem se testatur lib. 6. sub Augusto Cesare.*

C

155. Aut Thallus.] *Etiam hoc & infra cap. 19. ex ms. Belgicæ ac Lactantio pro Tallus præsertim cum consentiat Iust. Mart. ubi supra. Et proinde etiam castigandus Africanus apud Euseb. de prep. Euang. lib. 10. cap. ult. ut & Diodori, Thalli, Castoris, Polybij Ptolethontisque historiis patet. Nam paulo post sequitur: Castor & Thallus, in hoc conueniunt qui Syriacam historiam diligenter tractarunt.*

156. Neque Cassius Seuerus.] *Cassii meminere etiam Lactant. ubi supra & ante eum Minutius. Plin. lib. 35. multa se de sumptibus tradidit ex Cassio Seuero, & Seneca alicubi Cassii Seueri Rhetorememinit, qui multas lucubrations scripserit.*

157. Neque Cornelius Nepos.] *Etiam huius meminere Minutius, & Lactant. ubi supra, & quam plurima ex illo citantur à Plinio in omnibus pene libris hist. nat. Atqui ex ms. restituit eiuscomodi antiquitatum & pi. omulgauerunt.*

D

158. Postque Attica hospitia.] *ms. legitur postquam. Verum illud magis placeat: præsertim cum ita sit in Puteani.*

159. Exceptus à Iano vel Iane, ut Sallii dicunt, &c.] *Hæc eadem tractant idem pene verba Minutius in Octauio, & Lact. lib. 1. cap. 3. Vide etiam paraph. Zephyri ac adnot. nostras in D. Cyprian. lib. de idol. vanit. num. 9. 10. 11. 12. 13. & 14. Atqui ex ms. cod. omnibus restitutum incoluerat, & depalauerat, pro debellauerat, & addidimus qua nescio quo casu prætermisissæ erant in editione Zephyri & deinceps: vsque nunc est. Tota denique Italia post Oenotriam Saturnia cognominabatur. Oenotriam vero dictam tradit Stephanus, aut ab Oenotrio Arcade, aut à bonitate vini, ut videtur scribitur.*

160. Mons quem incoluerat Saturnius dictus est.] *Hunc locum videtur deumpisse ex Varrone lib. 4. de ling. Lat. citatum etiam à D. August. lib. 7. de ciuitate Dei, cap. 2. Mons, inquit, in quo Capitolium est, ante Tarpeius dictus est. Hunc antea montem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo late Saturniam terram, ut etiam Ennius appellat. Antiquum oppidum in hoc fuisse Saturnium scribitur. Eius vestigia etiam nunc manent tria, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturni poeta quam Iunius scribit, quam nunc vocant Pandanum, quod post adem Saturni in ædificiorum legibus, parietes, postici, muri sunt scripti. In quem locum adfert Scaliger ipse Ennii & similes Maronis versus de luniculo, facit etiam*

ad huius loci intellectum quod habet Minutius, docuisse Saturnum litteras imprimere, & instrumenta conficere, hoc est enim, quod dicit auctor, Ab ipso primum tabulæ.

161. Tamen si homo Saturnus, vique ex homine.] *Lactant. cap. 11. lib. 1. docet ex Trismegisto natum fuisse Saturnum ex eo homine, cui Vranio nomen fuit.*

162. Quæ ignoti, &c. de cælo superuenisse dicuntur, &c.] *Imitatur Athenagoram, qui ex Sibylla hos versus adfert: Ætas humani generis cum dena vigeret Ex quo diluuiio gentes periret priores; Saturnus, Titan, regnabant Iapetusque Quos homines cæli tobolem terræque vocantes Extimiam, cælo nomen terræque dederunt. Quod virtute forent reliquis præstabiliore.*

Ipsum autem de verbo ad verbum pene Minutius Felix in Octauio, & Prudent. lib. 1. adu. Sym. Lactantius vero lib. 1. cap. 11. postquam verba Felicis citauit addit & aliam rationem: Potuit, inquit, & sic argumentari. Saturnum cum potentissimus Rex esset, ad retinendam parentum suorum memoriam, nomina illorum cælo terræque indidisse, cum hæc prius aliis vocabulis appellarentur; qua ratione & montibus & fluminibus nomina scimus imposita, D. Aug. de ciuitate Dei lib. 7. cap. 19. fortius argumentatur. Sed ecce, inquit, Saturnus, si Cæli est, filius, Iouis est filius, Cælum enim esse Iouem innumerabiliter & diligenter adfirmant. Ita ista que à veritate non veniunt, plerumque & nullo impellente, seipsa subuertunt. Repentio aduentu, à libro Puteani abest vox aduentu, & infra legit ostendimus pro ostendimus. Atqui castigauimus ex. 2. Vat. cæstem contingit dici & s. in Puteani & alius est, contingit. Et adnotat Rhenan. Tertull. visitatum esse semini sui par, cum genitius, sicut etiam infra, quorum pares deos, ac infra tom. 2. lib. de Patientia, magituidinis par, ac alias sapenimvero.

CAP. XI.

163. Et quoniam sicut illos homines fuisse, &c.] *Caput hoc partim ex cod. exc. partim ex argumento sic inscripsimus: Cur cum homines essent, facti sint ab hominibus dii, causas esse vanissimas.*

164. Mancipem quandam diuinitatis.] *Venuste (inquit Rhen.) mancipem diuinitatis vocat Deum illum superiorem ac posteriorem, qui reliquis diuinitatem communicarit, sicuti sutrina magistrum. Plinius mancipem vocat, & in qualibet re, qui summi sunt, mancipis dicuntur. Vide adnotat. nostras in epist. 69. D. Cyprian. num. 21. Paulo post iterum ex ms. restituiimus & prioribus excusis: nec alius præstare, &c. nisi qui proprie possidebat: & postea ministeria pro mysteria.*

165. Torum enim hoc mundi corpus, &c.] *De mundo varias Pythagora, Platonis & ceterorum philosophorum sententias videre est apud Theodoretum lib. 4. de Græc. affect. curat. ubi lectorem remittit ad Commentarios Xenophontis, Aetij philosophorum, Placitæ eorundem, Plutarchi compendium & Porphyrii philosophorum historiam. Platonis autem ipsissima verba de mundo genito adfert ibidem ex Timæo & lib. de Rep. ac Politic. Atqui legitur ex ms. paulo post: perfecti, & adiecimus, sint.*

166. Et ipsam Iouem, quæ in manû eius impositis, fulmina timuisse.] *Hoc iterum adiecimus ex ms. & prioribus exc. Similiter Minutius in Octauio: illic Iouis, inquit, fulmen cum Aeneæ armis in incude fabricatur, cum cælum & fulmina & fulgura longeant fuerint quam Iupiter in Creta nasceretur, & flammæ veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Iupiter non vereri.*

167. Item omnem frugem ante Liberum, Cererem, & Miticetiam.] *Aut alludit ad artem Saturni, quem scribit Macrobius in latio primum agriculturam docuisse, & vini quoque vsum demonstrasse Seruius in 8. Aeneid. Virg. aut certe ad historiam Genesios, ubi cap. 3. dicitur: Emiffus Adam de paradiso voluptatis vt operaretur terram, & cap. 2. Abel pastor omnium fuisse dicitur, & Cain agricola, cui consentiens Ioseph. 1. Antiquit. Iudaic. addit Cain agri fructus Deo obtulisse; & cap. 9. post diluuium Noe vir agricola cepisse ex dolere terram, & plantasse vineâ, cuius filius Iaperus cum (ut supra dictum est) tempore Saturni vixerit, non potuit Liber vitis inuentor esse, sed potius ostensor nouæ frugis. ut paulo post auctor adfirmat, & similiter Lactant. lib. 1. cap. 13.*

168. Male cum Lucullo actum est, &c.] *Non minus lepide quam vere id ipsum D. Hieronymus ad Marcellam. (Plin. hand dubie secutus lib. 15. natur. hist. cap. 25.) Accipimus, inquit, & canistrum cerasis refertum talib. & tam virginali verecundia rubentibus, ut ea nunc à Lucullo delata existimarem. siquidem hoc genus pomi, Ponto & Armenia (bello nempe Mithridatico anno urb. cond. 680.) subiugatis, de Ceraunte primus Romam pertulit, unde & de patria arbor nomen accepit Ostensor & inuentor. à Puteani libro absunt illa, & inuentor, & recte.*

169. Quas illis stationes & potestates distribuitis.] *Alludit ad stationes & officia militaria, quæ varie distribuuntur ab Imperatoribus.*

170. Et hinc conceditis opinor.] *Restituiimus cum Rhen. hinc pro hic. ex ms. omnibus & prioribus exc. Item paulo post, cum vultis, pro: cum multis.*

171. Qui que in parentes & sorores incesit, &c.] *In Iouem, qui Opt. Max. dicebatur, competere incesum, supra diximus c. 9. n. 140. De adulterio eius, raptu virginum & pueri Ganymedis late tractatur à Lactant. li. 1. cap. 10. sicuti & de sania eius in patrem quem regno expulit.*

A 172. Et qui occidunt & qui furantur, & qui decipiunt.] *Homicidam Martem & furem ac nebulonem Mercurium (ut cum Laetant. ibidem loquar) hic intelligit auctor. At qui restitimus ex ms. cod. cum Rhen. Quem neminem pro hominem sine interrogationis nota & : Atquin vt. Iem ex Puteani & Vat. I. cod. aciuut pro aciuut. & ex eodem Vaticano, deos facitis, pro facite, ac, Sed vt omitam.*

173. Quod autem potiores viros apud inferos reliquistis.] *Locus adnotatus dignus aduersus Erasmus & alios, qui tantum non inferis excludunt Socratem Tullium, ac alios viros insignes tam Graecos quam Latinos quorum hic fit mentio, quorum fere omnium excellentia in prouerbium venit, de quibus adeo latius inter Prouerbiales formulas. Hic adnotatu digna voces Tertullianica militatior, ac clusit pro clausit.*

CAP. XII.

174. Cesso iam de istis.] *Cap. hoc 12. paucis sic inscribunt exc. priores codices: Quam vana deorum simulacra Vat. I. cod. non ab- similiter: Simulacra colere alienum est profus ab omni ratione. Puteani liber ponit caput vnde cum de simulacris. Imitatur autem hic Iust. Mart. Apolog. 2. Vide Zephyrum in Paraphrasi ac omnes aduersus gentes Apologias.*

B 175. Quam materiam forores esse vasculorum.] *Adiecit iterum forores, ex ms. omnibus & prioribus exc. ac si dicat, ex eadem materia fieri deorum simulacra & vascula domestica, immo (vt cap. sequ.) in vasa nonnumquam commutantur, ubi iam contrita & confusa sunt. Quare & magis placeret lectio 1. edition. matres & forores esse vasculorum nisi MS. omnes legerent, materias.*

176. Quasi fatum consecratione mutantes, &c.] *Sic etiam Minutius in Octauio. Imagines consecratos vulgus dicit publice colere, dum opinio & mens imperitorum artis concinnata decipitur, auri fulgore perstringitur, argenti nitore & candore eboris hebetatur. Es non multo post: Nondum, inquit, Deus saxum: est lignum vel argentum. Ecce ornatur, consecratur, oratur, tunc postremo Deus est, cum homo illi valuit & dedicauit. In consecratione autem (teste Cic. pro domo sua) statuebantur ara, qua religionem afferrent, & fiebant consecrationes ad Pontificibus aut ad Tribunis plebis. Atqui reposuimus iterum: contumeliosissime, ex manscrip. & exc. prioribus.*

C 177. Crucibus & stipitibus imponitis Christianos.] *Pulchre deducit, isdem supplicis affici ab illis deos suos, quibus in Christianos animaduertebant, qua erant Cruces, Stipites, ungula, capitis penna, bestia, ignes & in metalla relegati. Imitatur autem etiam hic per omnia Tertullianum Minutius, distinguens inter im- lacra; vt in lignum competat suspendi, casti, dolari, runcinare, construi; in arcum vel argentum constari; fundi plumbari, tundi mal- leis; & in candelam figurari, lapideum denique cadi, sculpi laugari, & erigi. Atqui illud: argilla deformatur cruci & stipiti superstru- ta, ita explicat Ioseph. Scaliger in Festum, vt alludat auctor ad deri- uationem stipitis a stipa, qua proprie crux est, cui argillam imponunt plastam.*

178. Dedicatur.] *Sic supra Neronem dixit dedicatorem dam- nationis Christianorum, accipiens, dedicate, pro incipere; in quo illum imitatur etiam D. Cyprian. vt adnotauimus ad epist. eius 33. num. 9.*

179. Afcia, runcina, scobina.] *Instrumenta sunt fabrilia pe- ne eadem. Afcia, quibus ligna dolantur, runcina, quibus leuigantur, scobina a scobe, quibus limantur. Vide Varronem de ling. Lat. lib. 5. & 6.*

180. Ante plumbum & glutinum & gomphos.] *Zephyrus: gomphos, magnos clauos interpretatur, Graeca enim vox γομφος clauum significat.*

181. Ad bestias, &c. quos Libero & Cybele & Cereri.] *ms. quinque, Coelesti, & quidem eadem, qua alibi Ceres, in Africa Ca- lestes dicebatur; vt infra latius cap. 29. Cetera requirat lector in para- phras. Zephyri.*

D 182. Inde censetur dii vestri.] *Eadem significacione supra dixit, cap. 7. Censur istius disciplinae a Tiberio est, & ca. 10. ab illo (Sa- terno neme) census totius vel potioris diuinitatis est. & in lib. de Monog. iuxta ms. cod. Censur noster transfertur in Christum, ac paulo ante secundum initium, quod tibi & in Adam censetur, & in Abraham recensetur, nec ab similitur Arnobius non semel deorum censuram dixit. Alludit autem ad morem Romanorum, apud quos lex erat (Cicerone teste 3. de Leg.) Censur populi auitates, soboles, fam- ilias pecunia censent. Solet in insulis.] *Liber Puteani: solet & in insula, aliqui Deus vester, more Tertulliani, inquit Car- rio.**

183. Qui Senecam alicquem.] *Sic supra (inquit Rhen.) dixit a- liquem de sapientia Socratem. At si dicat (vt adnotauit Latinius) non quemlibet, sed egregium & insignem. Sic enim solet Tertullia- nam vocem hanc, alicqui, usurpare. Quemadmodum libro 4 ad- uers. Marcion. Sed erat vnus alicqui de purandis. & initio lib. 5. nouus alicqui discipulus. Seneca autem librum de superstitione ci- tari adnotauit Gagnaus in margine ab Aur. Augustin. nempe lib. 6. de ciuit. Dei, caput 10. ubi non modo qui in Paraph. Zephyrus, sed multo plura ex eodem libro (qui deperit) allegantur tam huic loco conuenientia, vt non dubium sit, auctorem hunc illius etiam verba quaedam imitatum esse. Similem vero locum ex libris Seneca Mo-*

ralibus etiam adfert Laetant. lib. 2. cap. 2. ubi multa in hanc senten- tiam cap. 3. & 4. prosequitur.

184. Igitur si statuas & imagines frigiditas, mortuorum suorum simillimas non adoramus.] *Quia locum hunc Magdeburgenses detorquent aduersus usum imaginum in Ecclesia usitatum: possum id ip- sum vno verbo respondere, quod Patres Synod. 7. general. Nicen. 2. A. 6. responderunt: ad falsam Synod. contra imagines editam: Ea, que diuini viri contra idola locuti sunt, hac isti homines, etiam post cognitionem veritatis & confessionis sincerae, detorquent in imagi- nes sacras. Verum quia etiam Zephyrus censet, eius temporis Christia- nos nihil in templis habuisse praeter Crucis insigne super aram ad O- rientem (de quo infra latius cap. 16.) opera pretium fuerit hic anti- quitatem Apostolicae traditionis, etiam aliarum imaginum, quanto fieri poterit compendio, commemorare, remittentes lectorem pro- latori huius argumenti intellectu ad totam dictam Synodum 7. Damasc. & Ione Aurelianiensis de imaginibus libros, & Reue- rendissimi Episcopi Vltraiectini, Frederici Schenckij, Sanderi Angeli, & Ioann. Molani, eadem de re tractatus peculiariter, An- thosque omnes, quotquot hac tempestate haereticos oppugnarunt. A- lani denique Copi Dial. 4. & 5. contra Magdeburg. & adnotation. Feu ardentij in Iren. lib. 1. cap. 25. numero 3. Imprimis autem Tertullianus non dicit, Christianos (vti calumniantur Magde- burgenses) odisse statuas & imagines, sed non adorare, quod cer- te (vti frequentissime inculcant Patres dictae 7. Synod. ac Damas- cenus & Ionas) nemo unquam nostrum tentauit: nisi de adoratione latraria intelligatur, qua soli Deo debetur, qua inter gentes usurpa- batur; secus, si sermo sit de ea adoratione, qua salutationem significat, & in scripturis est frequentissima, quali nempe Abraham & Dauid etiam homines & angelos prosequuti sunt; nihil enim obstat, quominus ita imagines Christi & sanctorum atque homines ipsos veneremur. Deinde de illis dumtaxat agit status & imaginibus, qua mortuorum simillimas sunt, nempe qua deos referunt, qui reue- ra non sunt, atqui Deus viuorum est non mortuorum, & preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Ad rem nunc veniamus, offendamusque iam ad Christi Apostolorumque temporibus, Chri- sti ipsius Deiparaeque virginis & Apostolorum imagines in usu ac veneratione fuisse, & proinde etiam Tertulliani aetate. Hoc satis constat, tum ex libro de Pudicitia, ubi Calicum picturas recenset, in quibus pastor Christus cum oue perditam depingebatur, tum ex cap. 16. infra, ubi Christianos crucis religiosos non dissecerat, quemadmodum ibi latius, tum denique ex lib. 2. aduer. Marcion. ubi pulcherrime explicat, interdictas lege Moysi non alias imagi- nes quam idololatricas substantias continentes. Eodem pertinet quod recenset D. Irenaeus lib. 1. aduer. haer. cap. 24. de Encratitis, in imaginibus Iesu & Pauli abuentibus, & post eum Epiphani. haer. 22. eadem verba citans, ac Theodor. lib. 1. haeretic. fab. Item quod Spartianus refert de Alexandro Seuero, quod imaginem Iesu in Larario suo habuerit. Encratitis enim paulo ante Tertullianum vix- erunt, Alexander vero paulo post aut cum illo, Illud vero quod ab a- tate Apostolorum imaginem usitata fuerint, vel inde imprimis con- uincitur, quod in actionibus omnibus & singulis 7. Synod. Nicen. 2. aduersus Eiconoclastas frequentissime dicatur, esse veterem Eccle- siae legislationem & Apostolicam traditionem imaginum usum in Ecclesia, quaeue ostingens annos iam obtinuerat: vt videre est tom. 3. Concil. pag. 53. 54. 65. 67. 68. 73. 74. 75. 80. 81. 82. 83. 103. 111. 113. 120. 123. 127. 138. 139. 142. 144. 150. 154. 170. 172. 182. 187. Latissime autem in epist. S. Gregorij Papa ad S. Germanum Constantinopolitanum Adriani. Papa primi ad Im- peratores Constantinum & Irenem & ad Synodum, Tharasi Pa- triarchae ad Patrirarchas Antiochenum, Alexandrinum & Hiero- solymitanum, ac eorundem responsis duobus, ac ipsius Tharasi & Synodi ad Imperatores in conclusione denique vltima actionis ubi exclamant Patres omnes in hac verba; Hae est fides Apostolorum, haec est fides Patrum, haec est fides orthodoxorum, haec fides, orbem terrarum confirmauit. Nos antiquae Ecclesiae leg- ulationis infitimus, nos decreta Patrum custodimus. Quam cuius Concilii sententiam etiam disertis verbis recenset Phorius Patriarcha epist. ad Michaelem Bulgarum de 7. Synod. ad eundem modum loquitur frequenter idem Adrianus Papa lib. de magin- tibus, aduersus Pseudoecrolinum librum, qui exstat eodem tom. 3. Con- cil. p. 199. & sequen. citans etiam suos praedecessores Gregorium v- trumque, Zachariam, Stephanum vtrumque, & Paulum, Ro- manos Pontifices, ac celebrata duo Romana Concilia contra Eiconoclastas. sub Gregorio I. I. tum sub Stephano I. I. Neque ve- ro nudam hanc adfirmationem faciunt, sed citant imprimis Acto- 1. in discessum suorum confirmationem, Canonem Apostolorum in Synodo Antiochena in hac verba: Seruatos non debere amplius ad idola aberrare, sed certandum esse ante manuscriptam colum- nam Dei, hominisque Iesu Christi. Quod significantius Grae- ce legitur, & eorundem sensu. Quem germanum esse & legitimi- mum comprobat Turrian. lib. 1. pro Can. Apostol. cap. 25. ex ver- bis D. Basili, epist. ad Iulianum Imperatorem dicti. Synod. Acto- 2. ab Adriano Papa citatis: Historias (inquit) imaginum illorum (nempe Christi, Deiparae Apostolorum, Prophetarum & Marty- rum) honore & palam adoro, hoc enim nobis traditum ad sanctis Apostolis, non est prohibendum, sed in omnibus nostris Ecclesiis his- torias eorum eripimus. It' ex Pampphilo mart. Deinde pluribus locis citat historiam, quam narrat Eusebius l. 7. c. 8. aut 14. de Christi statua in Paneade erecta ab Hamorrhoeissa, ad cuius similitudinem vesti- menti creuit herba, qua omnes morbos curaret; & cuius praetera*

A

mentionem faciunt Theodorus martyr in Actis passionis sue sub Diocleriano & Martiano apud Surium 8. Iulij Ioan. Antioch. & Damasc. de imaginibus, Niceph. lib. Eccles. hist. 6. cap. 15. Zozom. libro 5. cap. 20. Antipater Bostrensis orat. de mult. lab. D. Gregor. ad GERM. Constantinop. Theophyl. in capite. 9. Matth. Rursum ad idem institutum citant historiam imaginis Christi ad Abagarum missa, quam vidisse ea scire in ea ipsa Synodo Leo Lector Constantinopolitanus confitetur. Cuius præterea mentionem faciunt Damasc. lib. 4. de Orthodoxa fide 17. Euagr. lib. 4. hist. 29. Nicephor. lib. 2. cap. 7. & Constantinus Polphrogonitus Rom. Imp. Oratione quæ exstat apud Surium 16. Augusti. Adferunt præterea p. 96. D. Athanasii historiam imaginis Christi à Nicodemofacta, è qua per Iudæos confossa, sanguis & aqua Beryti effluxit, qui missus est per Asiam, Africam & Europam, cuiusque festum Græci celebrant 9. Nouembris. Quibus addere licet imaginem Christi per Diuum Thomam missam iuxta Nicephorum. Item illam quam Regi Persarum missam tradidit Nicephorus lib. 2. cap. 43. lib. 6. cap. 16. & lib. 14. cap. 2. Omittit effigiem Christi, quam Veronica in sudario dedisse traditio est, quæ etiamnum Roma exstat, tanta in veneratione, ut de illa dubitare posthac non modo miracula non permittant, sed nec aspectus ipse, cuius interim fit mentio olim apud Albericum in suo dictionario ante annos abhinc fere trecentis, anno Domini 1350. & exstat in Bibliotheca Vatic. eius imaginis Romam sub Tiberio aduente historia grauius scripta, & antiquiss. charact. ms. quam totam perlegisse se mihi retulit Clariss. Theol. Thomas Stapletonus Anglus. Eodem pertinet quod describitur imago Christi qualis ad viuum fuerit (taceo de epistola Lentuli ne forte à quibusdam rejiciatur) à Niceph. Eccles. hist. lib. 1. cap. 1. & iuxta Tripartita historia, & à Nicephoro Calisto histor. Eccles. lib. 1. cap. vltim. Præterea de imagine Deparæ virginis à D. Luca depictæ, mentionem faciunt Theodor. Lector initio Comment. in Lucam & Nicephor. Calistus Eccles. hist. lib. 2. cap. 43. lib. 6. cap. 15. lib. 14. cap. 2. ac lib. 15. cap. 14. cuius etiam festum à Græcis celebrari solet, & exstant etiamnum Roma & Cameraci duæ, quas ab illo delineatas traditur: quo pertinet etiam D. Virginis forma & statua, quam ex Epiphano adfert Nicephorus lib. 2. cap. 23. Apollidorum denique, præsertim Petri & Pauli imagines, ab initio depictas, vel illud testatur, quod formam illorum disertis verbis ad viuum exprimat Nicephorus Calistus histor. Eccles. libro 2. capite 37. dicens, eas etiam à D. Luca depictas, lib. 1. cap. 43. & lib. 6. capite 15. Quarum etiam usum fuisse non ita multo post Tertullianum, testis est in historia sua conuersionis ad religionem Christianam Constantinus Cæsar, citata à dicta 7. Syn. Act. 2. in epist. Adriani Papæ I. ad Augustos quæ exstat T. I. Concil. p. 330. Earundem etiam sua ætate meminere Eusebiius Eccles. hist. (ubi antiquas fuisse dicit) lib. 7. cap. 14. & D. August. lib. 1. de conf. Euang. cap. 10. & lib. 22. contra Faustum, cap. 70. His adijciuntur Patrum loci, qui imaginum sacraum mentionem faciunt ad ætatem usque Tertulliani, Diui Dionysii Areopagite de angelorum imaginibus. Cælest. Hierarch. cap. 1. & 2. quem citat Adrianus I. libro aduersus Pseudocarinum ad Car. Magn. Irenæi ut supra lib. 1. cap. 24. & aliorum qui infra citantur de crucis imagine. Vt vero etiam Zephyrus satisfiat; cum, quid ante Constantinum obseruatum sit, non ita conflet, eo quod paucissima ad eum usque diem ob persecutiones X. Cæsarem Ethnicorum Ecclesia adificata fuerint; certe hoc constat, Constantinum in adificatis à se templis, non modo signum crucis crexisse, sed & alias imagines collocasse, locuples eius rei testis est Damascus in Pontificali de S. Syluestro Pontifice, ubi dicit, Constantinum in Basilica Constantiana hæc dona dedisse, fastigium argenteum habens in fronte Salvatore, sedentem in sella & 12. Apostolos cum coronis, item à tergo in abside respicientem Salvatore sedentem in throno, & angelos quatuor ex argento purissimo, candelabra denique ex aurichalco numero 7. interclusa sigillis prophetarum cum ornatu ex argento. Et rursum in labro fontis ubi baptizatus est, agnum ex purissimo, ad dexteram agni, Salvatorem ex argento purissimo, ac in laua agni B. Ioannem Baptistam ex argento tenentem titulum scriptum: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Quem adeo ipsum locum citat Adrian. I. epist. supra dicta ad August. Idipsum patet, ex multis paruum testimonium citatis in spe- dita Syn. 7. & Adrian. Papæ lib. de imag. ad Carolum Magnum de SS. Pontificibus Romanis qui quinq. Synodos generales approbaverunt Syluestro, Damascio, Cælestino, Leone, Vigilio quibus adiungere licet ipsius 6. Syn. in Trullo can. 82. citatum à Tharasio dicta Synod. 7. Act. 3. Et nominatim ex Basilio ad Iulianum Imperatorem. Athanasius ad interrog. Antioch. Eusebius Cæsar histor. lib. 7. cap. 14. Prudentio de Martyrio Cassiani, Hippolyti & aliorum, Greg. Nyss. in Theodor. mart. Helladio Basilij successore in Eutychi vita, qui 5. Syn. interfuit apud Surium 6. Aprilis. Paulino Naulano epist. 11. & 12. ad Seuerum, & Nat. fol. 8. 9. & 10. qui non modo Diui Martini ac aliorum sanctorum, sed & totius vet. & Novi testamenti historia iconibus pictas celebrat Ecclesias. Vt pateat, vel in illo hallucinatum Zephyrum: quod dicat, multitudinem imaginum hodie censuram prouocare, quæ tamen iam tum visitata fuit. Eodem pertinent, quæ Act. 6. Synod. 7. reperiuntur prolata de ætate Constantini Imp. Per illa tempora (inquit Epiphanius diaconus) Christianorum cæcus diuina emulacione ducti, templa construxerunt, partim Christi nomine, partim sanctorum martyrum. Atque illi quidem historiam humana Christi dispensationis in eis pinxerunt, hi vero martyrum effigies efficiendis

operam collocarunt, alij id tabulis expressere, &c. Et sane eunt. n. ter hæc ad nostra usque, inquit, tempora ostenduntur. Hæc hoc loco sufficere putavi, dummodo hoc adijciam, primos Eiconoclastas fuisse Iulianum Apostatam; Samaritanos hæreticos, aduersus quos citatur Act. 5. dicta Syn. 7. epist. S. Simeonis Sritæ ad Iustinum Imp. deinde Saracenos, item Xenem & Philoxenum Manichæos, quorum ibidem fit mentio; ite Arrianos, Theopascitas, Seuerum (qui cruce, teste Epiph. Tyrio. in 5. Synodo lapidauit) & Petrum Fullonem hæreticos ea de causa Christi imagines repudiasse, quod eum verum hominem negarent: sicuti narratur eiusd. Syn. Act. 6. p. 167. ad quod alluditur etiam in epist. Tharasio ac totius Concilii, quæ exstat Act. 7. Iam antea quidem leguntur Donatista apud Optatum, & D. August. variis in locis, & Arriani apud Athanasium imagines confregisse: sed illeriam ipsas Ecclesias destruebant. In quales (ut phrasi Tertullianica loquar) dedicatos damnationis suæ imagines Christi & sanctorum naute sunt.

185. Quas milui & mures & arenæ intelligunt.] Explicatius hæc Minutius: Quanta, inquit, de diis vestris animalia muta naturaliter iudicant; mures, hirundines, milui, non sentire eos sciunt, norunt, inculcant, insident, ac nisi abigatis, in ipso Dei vestri ore misificunt. Aranea vero faciem eius intexunt, & de ipso capite, sua fila suspendunt.

CAP. XIII.

186 Sed nobis Dei sunt, inquit.] Caput hoc sic recte inscribitur in altero Vatic. cod. De ludibrio in deos tum lares, id est, domesticos, tum publicos. Atqui scripti: prætruximus pro præstinimus, ex Vat. cod. Vido infra lib. 4. aduers. Marcion. ubi utrumque explicat Rhen. Alludit autem auctor ad initium cap. 5. in inquit, liber Puteani, inquis. more Apologeticis sollempni mutandi numeros: & infra, si mentior pro si mentiar.

187. Quia nec electio sine reprobatione.] Si non ad hunc nescio quem locum alludat D. August. his verbis lib. 7. de Ciuit. Dei, cap. 1. Quæ in re non dico, inquit, quod faceret ait Tertullianus fortasse quam verius. Si dijeliguntur, ut bulbi, utique ceteri reprobi iudicantur.

188. Domesticos deos, quos Lares dicitis.] Lares non modo dici Domesticos illos genios, ex nympha, quam Lar dicebant, Mercurioque genitos, sed omnes deos, quos domi suæ quisque coleret, recte adnotauit Zephyrus. De iisdem latius ex Nigidio & Varrone Arnobius lib. 3. aduers. gentes: & Laet. matrem Larum mutat deam etiam vocatam adferit lib. 1. cap. 20. Paulo aliter Lares accipit D. August. lib. 19. de ciuit. Dei, cap. 11. ubi inter Lares & laruas distinguit ex Apuleio, sed de illis latius infra, ubi de Damonibus & Geniis agitur c. 22. & lib. de Spect. cap. 5. num. 41. hic autem liber Puteani ponit caput duodecimum de Laribus.

189. In cacabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerva.] Ita rursum locus hic multis alioqui restitutus est ex ms. & prioribus excussis ante Zephyrum, etiam ex editione Gagnai, qui adnotauit in marg. cacabulum diminutiuum esse à cacabo: & eodem modo Varro lib. 4. de ling. Lat. Trullam à Trua deducit, ut illa magna sit, hæc parua, ita à trauciendo dictam, quod per eam aqua traucitur.

190. Vt quisque dominus sanctiorem expertus est domesticam necessitatem.] Etiam hanc veterem lectionem ex ms. omnibus restitimus, pro dominum sanctiorem expertus est & dom. necessi.

191. Publicos æque publico iure fœdati.] Publicos deos interpretatur Zephyrus genios alicuius aut ciuitatis deos, qui inter manubias capti uenirent. Rhen. in Scholius publicas deorum statuas, qui etiam adnotat, Hærtio locum actionis intelligi.

192. Si Capitolium.] Capitolium, (inquit Varro l. 4. de ling. Lat.) sic dictum, quod hic cum fundamenta foderentur adis Iouis, caput humanum inuentum dicitur. addit Arnobius: hominem Tolum vocatum fuisse.

193. Si Ollitorium forum.] Quo conferrent (inquit non ita multo post Varro) suas controuersias, & que vendere uellent, & que uaque ferrent: forum appellarunt. forum vero Ollitorium erat antiquum Macellum ubi olerum copia.

194. Sub eadem voce præconis, sub eadem hasta, sub eadem adnotatione quæstiois.] Sic Cicero offic. 1. dixit, hastam in foro ponere, bona ciuium uoci subicere præconis: cui addit Terrull. adnotationem Quæstiois. Nam Quæstio (inquit Rhen.) aut illud inscribat Commentario suo, aut rei elocata aut uendita syngrapham dabat: Cui addit, Adnotationis uocabulum sacri scriptis Cæsarium non fuisse incognitum. Liber enim, cui titulus Notitia Orientis & Occidentis, indicat, Magistrum memoria solitum adnotationes omnes dictare & emittere, & precibus respondere. Verum hoc huc non pertinet.

195. Circuit cauponas religio mendicans, &c.] Alludit ad mendicantes pro matris deorum simulacro, de quibus Clemens Alexandr. orat. ad gentes in hæc uerba: Menander certe Comicus in auriga, in actu, qui dicitur Supposititiuus, inquit: Nullus mihi placet Deus foris ambulans cum uerula, neque in domos ingreditens. In tabula Metragyrtis.] Tales enim erant Metragyrtæ. Vnde eis mendicantibus merito dicebat Antisthenes: Non alo matrem deorum, quam dii alunt. Pulchra uero totam amplificationem hanc irrisoriam explicat in Paraphrasi Zephyrus. At-

B

C

D

E

F

G

H

A qui iterum hunc locum ex ms. & prioribus restitimus, ut legatur aedes proinde, aras proinde: idem habitus, &c. vt atas, vt aras, vt negotium mortui fuerit: ita Deus est.) Scribitur autem etiam hic idem, plurali numero.

196. Quo differt ab epulo Iouis silicernium.] Silicernium recte interpretatur Zephyr. quantum apparet ex Nonio, conuiuium sinebre: de quo latius Ioseph. Scaliger in Festum, ex Glossario, ut dicatur quasi selucernium, quod lucerna in conuiuijs salibus non adhiberetur, quia Natali die in vsu erant. Alij distium malunt, quod cum silentio cernerentur conuiuium celebrare.

197. A simpulo obba.] pro simpulio. quod primus legit Zephyrus. restitimus ex ms. cod. quod habebant antea excusi simpulo, quia sic Varro libr. 4. de ling. Lat. Quo vinum dabant vt minutatim funde- rent, a guttis guttum appellarunt, & quos sumebant minutatim, a sumendo simpulum nominauerunt. In huiusce locum in conuiuijs e Gracia successit Epichyffus & Cyathus, in sacrificijs remansit guttum & simpulum. Cicero etiam proverbialiter dixit, Fluctus simpulo exci- tare. Eadem significatione Plin. li. 35. cap. 12. in sacris, simpulis pro- libari dixit. Cum autem etiam apud Festum, & in Glossario simpul- um legatur, & Nonius Varronem citat: videtur & apud Nonium legi debere simpulum, non simpulium. Quamquam interim Ius. Sat. 6. Simpulium Numa celebrat.

198. Nam & aruxep mortuis apparet.] His verbis explicat quo soleat officio pollinctor fungi, vt pote mortuorum curator. Appare- re, pro ministrare, tum hic, tum lib. de Resurrectione carnis, ac appa- rario pro ministerio, li. de prescript. adu. haret. to. 3. Tertulliano fami- liariora sunt, vti recte adnotauit Rhen. id ex Aconio confirmans. Vnde apparitores dici vult viatores, qui iudicijs praesto sunt, & mi- nistrant. Paulo post restitimus vet. exc. lectionem ex ms. & viuenti- bus eum addidit, pro adiciendis praesertim cum seq. ca. priori voce v- tatur.

199. Larentinam publicum scoitum, &c.] De eadem infra ca. 25. Fuit autem (inquit Laetant. li. 1. c. 20.) Faustuli vxor, nutritrix Romu- li, & propter vulgati corporis vilitatem Lupia inter pastores, id est, meretrix nuncupata est. ms. cod. omnes & hic & infra legunt, Laren- tinam. & Laetant. ibidem, Larentinaria sacra eiuscemodini nuncu- pat. Vide adnotationes nostras in D. Cypr. li. de Idol. van. nu. 26. & Vi- uem in D. Aug. li. 6. de ciuit. Dei, ca. 7. vbi etiam Laurentina voca- tur iuxta ms. cod. (nam excusi male habent: Laurentiam.) Quare om- nismis vulgatae lectionem, qua habebat Laurentiam. Atqui Laidem celebratam scriptores omnes Phyncen. Auctor infra ca. 47.

200. Simonem Magum statua & inscriptione sancti Dei in- auguratis.] Sicuti alia multa, ita etiam hoc ex Iust. Mart. Apol. 2. de Iuniprum, qui etiam locus citatur ab Euseb. Eccl. hist. lib. 2. cap. 13. seu. 12. ac Niceph. li. 2. c. 14. sicuti & Irenaei ex li. 1. adu. hares. c. 20. su- per quo loco citat praeterea Feu-ardentium in suis adn. n. 2. Cyrill. Hi- ros. cath. 6. ac Theodor. li. 1. haret. fab.

201. De pedagogis aulicis.] Orientis (inquit Rhen.) ac Occi- dentis notitia testatur sub distributione Caesarensis fuisse Paedagogia. Vtitur eadem voce Tertul. infra to. 3. aduers. Valent. vbi addit Rhen. sub Caesarensi sacri palatii illa fuisse, & inde fieri mentionem Paedago- gianorum apud Ammian. Marcell.

202. Nescio quem ciuicum.] Antinoum (inquit idem) Adria- ni Caesaris delicias cuius etiam meminert Iust. Mart. Apol. 2. At- henag. in Apol. Hier. in Ista. c. 2. Prudentius lib. 1. adu. Symmach. Epiph. in Epi. cath. fid. & Ancorato Euseb. chron. ad annum Domi- ni 132. & Niceph. lib. 7. c. 26. ac 10. c. 36. liber tamen Puteani habet. synodi Deum, qui idem liber ab iis verbis. Volo & ritus, orditur caput decimum tertium de sacrificando.

203. Capitula & vngulas.] Capitulum pro paruo capite etiam Plauto usitatum in Curcul. & Terent. in Eunuch. & ipsi Tertull. su- pra li. de Pallio. Elegantiissime autem, vt ante me adnotauit Ios. Scali- ger, circumloquitur, quia Festus & antiqui vocant ablegmina, id est, partes, quae dijs porriciebantur.

204. de decima Herculis.] Vide inf. c. 39. n. 513. Hic sufficiat il- lud Ciceronis li. 3. de nat. deor. Neque Herculi decumam quisquam vouit vngquam, si sapiens factus esset. Ad quod fortassis alludit, dum adicit: Laudabo magis sapientiam: quod iterum ex ms. restitui- mus.

C A P. XIV.

205. Sed conuersus ad litteras vestras.] Maxime placet hac hu- ius cap. inscriptio, partim ex exc. antiquis cod. partim ex ipso contex- tu. Quae Poetae & Philosophi de dijs ludibria conserperint Imita- tur autem Athenagoram, Iustinum, Tatianum in Apol.

206. Deos inter leprepter Troianos & Achiuos, &c.] Ad Ho- merum haud dubie alludit, qui deorum pugas late prosequitur in Iliade. Quas etiam gentibus impropert Cic. de nat. deor. lib. 2. Iust. Mart. ora. ad gent. & laue auctorem, imitatur Minutius, vbi supra: Has fabulas, inquit, & errores ab ipsis studiis & disciplinis elabora- mus, carminibus praecipue Poetarum. Et Plato ideo praclare Homerum il- lum inclutum, laudatum, & coronatum, de ciuitate, quam in sermo- ne instruebat, eiecit. Hic enim praecipuum bello Troico, deos vestros et si ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus miscuit. Hic (en ipsa pene Tertull. verba) eorum paria composuit? Venerem laucia- uit: Martem vineit, vulnerauit, fugauit: Iouem narrat a Briario liberatum non a diis ceteris ligaturus: & Sarpedonem filium quo- niam morti, non poterat eripere, cruentis imbribus fleuisse: & ce- ro Veneris illectum flagrantem, quam in adulteras soleat, cum lunone vxore concubuisse.

207. Decorator.] Plane & hoc restitimus cum ms. pro eo quod

irreperat in editione Zephyri & deinceps, decorator. 208. Hic Apollinem, &c. ille Neptui, &c.] Late de hoc loco et iam ex Laetant. in adn. nost. ad lib. D. Cypr. de Idol. vanit. n. 7. Nec aliter Minutius: alibi, inquit, Apollo Admeto pecus pascit: Lao- medonti vero muro Neptunus instituit. nec mercedem operis infle- lix accipit.

209. Pindarum dico, qui Aesculapium, &c.] Similia est videre apud D. Cypr. & Min. vbi supra, de quibus latius in adn. illic nostris, n. 5. Hoc vnum adduciam, quod non solum Laet. sed & Cic. li. 3. de Nat. deor. vno loco Apollinis filium dixerit, quanguam eodem lib. dum tres distinguit Aesculapios, faciat, eum qui fulmine interit, filium se- cundi Mercurij. Atque Pindari verba, ad qua alludit, hac reperim- tur in Athenag. ex versione Langii.

Sed quaestu etiam sapientia obstringitur: Mouit namque illum mercede splendida. Coruscans aurum in manibus. Ergo & manu Saturnius iaciens vtraque Spiritum & pectore exemit illico, Fulmenque coruscum intulit necem.

Atqui de fulmine Iouis vide supra c. 11. n. 185. pro qui medicinam: li- ber Puteani, quia medicinam, &c. pro vindicatum, habet iudica- tum.

210. Tragici aut Comici.] De Tragædijs & Comicijs, Tragædia ac Comædia, vide adnot. Viuis in 2. li. D. Aug. de ciuit. Dei, ca. 8. vbi idem argumentum tractatur, & infra latius seq. c. Atqui ms. omnes legunt, praesentur, pro, praefere ferant.

211. Taceo de Philosophis, Socrate contentus.] Quod damna- tus sit Socrates, quia deos destruebat, obiciunt etiam gentibus Iust. Mart. Apol. 1. & 2. Laetant. li. 5. c. 14. Euseb. de praep. Euang. li. 3. c. 14. Laet. etiam aeternitatem meminit per canem & anserem, & ante hos omnes Ioseph. contra Apionem li. 2. aut potius tertio: Cuius, inquit, rei gratia Socrates mortuus est: Respondet autem. Quia noua iura- menta iurauit, & quoddam demonium significasse referebat, serio siue ludens, sicut quidam dicunt: propter hoc cicuta poculo morte mul- tatus est.

212. Tamen cum poenitentia sententia.] Vide D. Aug. lib. 8. de ciuit. Dei, c. 3. & Viuis ibidem adnot.

213. Sed & Diogenes nescio quid in Herculem ludit.] Cod. Leo- diensis: ludit. vide Zephyrum in hac verba: Diogenes in Herculem quid luserit nondum occurrit, Diagoras vero melius, quum in diuer- sario quodam nulla sibi esset materia ad coquendam cenam prater Herculis idolum: Age (inquit) Hercules certamen nobis obeas deci- mum tertium, & excoquito lentem. Aut itaq. legendum, Diagoras. Aut loquitur de Diogene comico qui Tragædiam scripsit in scriptam: Incredibilia, teste Epiph. hær. 33. Aut de Diogene Smyrnaeo seu Cy- renæo qui cum Diagora deos non esse asseruit.

214. Et Romanis Cynicus Varro.] Libere (inquit Rhenan.) Var- ro locutus est de dijs gentium: id quod vel ea sententia satis arguat, qua citari solet de Extripicijs: Non solum otiosos, sed fordidissimos deos, si ex- icorum & viscerum sterquilimo sua occuluerunt consilia, homini- bus ab insanis sacerdotibus manifestanda. Idem Satyras suas Menip- pas a Cynico cognominauit.

215. Trecentos Ioues (siue Iupiteres dicendum) sine capitibus introducti.] Sic ex ms. omnibus, pro introducti, qui etiam legunt, Iupiteros, & Puteani, Iupitros. Sed vulgata lectio magis placet, eo quod apud Priscianum legatur, Iupiter, Iupitrus vel Iupiteris. Locus autem Varronis quem citat, hodie non exstat, sed qui varia Iouis no- mina eaque numerosa videret caput, consulat adnot. Viuis in D. Aug. de ciuit. Dei, l. 7. c. 11. Videtur autem hoc alludere Minutius dum di- cit: Et ne longius multos Ioues obeam, tot sunt Iouis monstra, quot no- mina.

C A P. XV.

216. Cetera lasciuia genera.] Optime mihi placet hac exc. cod. huius c. inscriptio: Quam sint foeda, quae in theatris ac scena de dijs representantur. Liber Puteani ponit caput XIV. de fabulis & mimis deorū & foeditatib. Imitatur autem etiam hic Iust. & Athenagorā. Ipsum vero Minutius in Octauio. Arnob. li. 4. alicubi Laetantius.

217. Despicite Lentulorum & Hostiliorum venustates, &c. v- trumq. homines an deos vestros in iocis & strophis rideatis.] Hoc mo- do iterum locum hunc ex ms restitimus & suppleuimus. Rhen. in schol. & Vat. 1. legunt vetulitates, sed magis placet venustates, eo quod vt recte adnotauit ad marg. Gagnaus Lentulus & Hostilius Mimo- graphi fuerint. Meminit autem Lentuli sup. li. de Pallio ca. 4. & eius fabulis quam Catinenses inscripsit a Catina Sicilia vrbe, qui a mol- litie male audiebat, tanquam qui pumice se leues & glabros redder- ent, hinc illud Iuuenalis: Attritus Catinensis pumice lumbum. liber Puteani: despicite.

218. Mæchum Anubim, &c.] Vide supra cap. 6. nu. 86. de Cyno- cephalo. Eundem enim esse patet ex lib. 6. aduers. gent. Arnobii ver- bis istis: Anubis canina cum facie. Sunt autem ha fabularum inscri- ptiones, de quibus loquitur: Mæchus Anubis, Maiculus Luna, Dia- na flagellata, Iouis testamentum, Hercules famelicus, quas cum illi composuisse videantur in deorum derisum, frustra quae sin- gularum causam inquirere nitatur, vide Paraphrasin Zephyri. La- etant. li. 1. c. 21. cur sacra Herculis famelici cum risu & execratione celebrantur, late explicat.

219. Sed & histriorum litteræ.] Ex ms. iterum restitimus, lit- teræ: sicuti habebant priores excusi, pro latera.

220. Luget Sol filium.] Phaethonta intelligi recte sensit Ze- phyrus.

221. Et Cybele pastorem suspirat fastidiosum, non erubescens vobis. Adiecitur hac iterum ex ms. cod. omiſſa citra editionem Zephyri incuria impressoris. nam ipse in paraphrasi explicat. Paulo post vero hoc explicat. Auctor cum dicit: Vidimus aliquando castrum Atten illum deum ex Pessinunte. Et latius Minutius. De Cybele, inquit, Dyndimena pudet dicere, quia adulterium suum infeliciter placuit, quoniam et ipsa deformis et vetula et multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut Deum scilicet faceret eum unicum. Tractat id ipsum D. August. de civit. Dei, lib. 6. c. 7. § 1. 7. c. 25. § 26.

222. Et sustinetis Iouis elogium cantari. Ac si dicat, Iouis criminum titulos, nam id significare elogium, supra diximus capit. 2. num. 22.

223. Et Lunonem, Venerem, Mineruam a pastore iudicari. Etiam Paridis iudicium satis notum est, vel ex Luciani Dialogis. Quod sequitur autem, alibi Tertullianus apertius sic dicit, ipsos deos vestros saepe noxii induunt, quo etiam pertinet locus ille Apulei: Dei, dignati pedibus humanis incedere, prodeunt, et sacrorum pompa loquens, in qua saepe etiam noxii personas deorum induebant. pro ignominiosissimum liber Puteani, ignominiosum.

224. Plane religioſiores estis in cauca. De cauca, circo, et scena, latius infra tom. 2. l. de Spect.

225. Ex Pessinunte. Veterem hanc lectionem iterum ex ms. omnibus, pro Pessinunte. Confirmatur enim illatum ex Strabone l. 12. et Prothomao l. 4. c. 4. tum vel ex illo Ciceronis de Arusp. resp. Lege Tribunitia Mater Deum Pessinuntius sacerdos expulsus et spoliatus sacerdotio est.

226. Et qui viuis ardebat, Herculem induerat. Alludit ad Herculis contremationem in Oeteis montibus, de qua plura in adnot. nostris in D. Cypr. li. de idol. v. am. nu. 8.

227. Inter ludicras meridianorum crudelitates. Similiter Suetonius in Claudio cap. 34. bestiariis meridianisque adeo delectabatur, ut etiam prima luce ad spectaculum descendere, et meridie, dimisso ad prandium populo, praesideret, ut pote, Gladiatorum genus intelligens qui hora meridiada digladiantur.

228. Mercurium, &c. & Iouis fratrem, &c. Fabulam explicat Zephyrus de Mercurio. Caetero examinante, ac Plutone malleo et incude confirmante mortuorum cadauera.

229. Obsolebant. Hoc est, inquit, Rhen. obsoleta reddunt.

230. In templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari. Idem pene verbis hac profequitur Minutius in Octauio. Exemplum autem reperire est apud Suetonium in Tiberio c. 44.

231. Sub iisdem vittis, apicibus, purpuris. Vittae et purpurae ornamenta erant capitis flammium, quibus in sacris deorum utebantur. Sine apice vero nec sub dino esse fas erat, ut constat ex lege flammica, quam citat Ioseph. Scaliger in Festum.

232. Libidinem expungi. Expungi (inquit Zeph.) extingui et exprimi dicit, quo verbo usi sunt frequentius doctiores. Plautus in Amphitruone: Vi metuo ne vittis hostibus dipartiam expungat gloriam. Et qui ex albo iudicium vel ex classe eximebantur, expuncti dicebantur. Sic Persius et Martialis. Confirmatur id tum alio multis Tertull. locis, tum illo Minutii: libido defungitur.

233. Christiani templum interdium noverunt. Similiter eadem pene aetate loquitur Minutius, D. Cypr. Arnob. Laet. non semel, nec tamen inde colligere est templum Christianum interdicta, sed dumtaxat ingressum templorum idolorum, maxime eo tempore, quo illic celebrabatur idololatria. Nam (ut auctor inquit lib. de Spect. cap. 18.) etiam templum ipsa sine periculo disciplinae adire feruus Dei potest, virgine causa simplici dumtaxat, quae non pertinet ad proprium eius loci negotium vel officium.

CAP. XVI.

234. Nam ut quidam somnians caput asininum, &c. Caput hoc fere et in MS. et in exc. sic inscribitur: De capite asinino & ceteris insignibus, quae videntur colere Christiani. Alter cod. Var. hoc patet: Quod Christiani non caput asininum (his adde: aut Solem) adoret, ut eis impingebant, sed verum Deum & signum crucis. Imitatur autem Tertullianum in hoc capite Minutius in Octavio. Puteani liber cum priore in inscriptione ponit caput xv.

235. Habere Cornelius Tacitus, &c. Tam late exordium libri quinti historiae Cornelii Taciti, quem a modum nunc prodiit castigatus a Lipsio, explicat, ut pluribus non sit opus, praeterquam quod Tacitus dicit ab Occidore Rege Aegyptii id genus hominum alias in terras exsulare iussim, quodque asinos agrestes dicit, quos Tertull. onagros quod denique effigiem eius animalis penitrali sacrauerunt. Cui proinde recte opponit quod paulo post in eadem historia post unam atque alteram paginam refert Tacitus, Cum Cn. Pompeius templi iure victoriae ingressus esset, inde vulgatum, nulli intus Deum effigies, vacuam sedem et inania arcana. Et proinde recte mendaciorum loquacissimum nuncupat Auctor, quia mera sunt mendacia quae de Iudaeorum origine, et nomine et religione latissime dicto libro describit. Neque interim notam esse hanc Taciti suspicionem recte adnotavit F. Balduinus in Minutii Octavium, quod ad eandem idem responderit Ioseph. lib. 2. contra Apionem, quod Tertull. Mentios enim esse Posidonium et Apollonium Molonium, qui commentari erant, in sacratio asini caput collocasse Iudaeos, eumque coluisse, donec Antiochus Epiphanes spoliato templo tale ex auro compositum caput inuenisset, vel inde conuincit, quod cum legibus semper utantur iisdem: et Pompeium magnum, et Licinium Crassum, et Titum Caesarem nihil huiusmodi reperisse constat pro quinto, recte liber Puteani: quinta, Atque ex 4. ms. restitutum: refert, pro: infert, et locis aquarum egentissimis:

Item ex iisdem et prior. exc. suppleuimus: Iudaicae religionis propinquos; & propterea quia verebatur. recte Puteani; quia nec verebatur.

236. Solis enim sacerdotibus adire licitum, & conspectus ceterorum velo oppasso intercedebatur. Ita ex ms. pro velo oppasso intercedebatur. Scripturas vero ad quas alludit, tum hic alibi post-hac, ad marginem adnotauimus, ut ne proluciores sint adnotaciones nostra.

237. Et iumenta omnia & totos cantherios cum sua Hippona, &c. Idem sic expressit Minutius, nisi quod vos et totos asinos in stabulis cum vestra Heppona consecratis, et eosdem asinos cum istis de religioſe deuoratis, nec Aegyptiorum sacra damnata instituta serpentibus crocodilibus, beluis ceterisque, et auibus et piscibus quorum aliquem Deum si quis occiderit, etiam capite punitur, qui de asinis refert quod Tertullianus de cantheriis. Quo pertinere videtur illud Plauti: Cantherino ritu adstans somniat. Hippona autem stabulorum Dea meminit etiam Apul. lib. 3. de Asino aur. et Iuuen. Satyra 8. hoc versu: Hipponam, & facies olida ad praesepia pedas. Iustin. Mart. Apolog. 2. et asinum libero patri adsignat, quem in eius sacris circumducere soleant, et Bellerophonem memorat cum equo Pegaso. Puteani liber, sua Epona, quod rectius putat Carrio. maxime cum apud Iuuenalem legatur; solam Eponam. item ut apud Prudentium, qui tamen locus illic etiamnum corruptus mansit, et alibi sexcentis.

238. Sed & qui crucis religioſos nos putat. Vtrumque intelligatur locus iste; certe facit pro religioſe crucis, quod lib. de cor. milit. infra Tom. 2. habet Auctor ex traditione Ecclesiastica: ad munem, inquit, progressum, &c. quaecumque nos conuersatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. Quod si quis de signo crucis dictum velit dumtaxat, certe quae habet latissime de figuris crucis ex Veter. Testament. infra lib. aduers. Iud. et Tom. 3. lib. 3. aduers. Marcionem; et lib. de Idolol. non possunt non de imagine crucis intelligi, praesertim cum dicat serpentem illum aneum, a Moysae erectum post interdictionem omnis rei similitudinem crucis vim in demones significasse, et Ad. Marc. lib. 3. ubi figuram crucis ad instar litterae T. describit. Et vero crucis imaginem iam ab aetate Apostolorum usitatam fuisse apud Christianos, et proinde etiam aetate Tertulliani, vel ipsa obiecto, ad quam respondet, satis indicat, sicuti etiam illud, quod Caecilius Octauio apud Minutium Crucis ligna ferula obiectabat. Super quo respondens Octauius prima quidem facie videtur fauere Magdenburgensibus Centuriatoribus, dum negat, Crucem a Christianis aut coli, aut adorari. Sed si de adoratione et cultu latris intelligatur, ut supra cap. 12. num. 184. Tertullianum explicuimus, nihil pro illis facit. Et geminum eum esse intellectum vel hinc patet, quod paulo prius neget, Christianos hominem summo supplicio punitum colere; cum tamen etiam cultu latris Christus a nobis colatur, etiam in quantum homo propter adiunctam diuinitatem. Sobrie enim primos illos scriptores oportuit de arcanis Christianae religionis differere, ne occasionem darent et inimicis in sua idololatria permanendi. Quod usque adeo verum est, ut etiam Tertull. infra cap. 21. non auctus fuerit dicere, Christum Christianos colere, sed Deum per Christum. Nota men quae hic habere pergat, imprimis huc pertinent quae inque supra dicto cap. 12. de Imaginum Apostolica traditione dicimus. Quibus licet adijcere figuras Crucis Veteri Testamento praesignatas, de quibus modo hunc ipsum Auctorem allegauimus, et aliquid dicimus Adn. nostris ad lib. 3. Testim. D. Cypriani adu. Iud. num. 104. et 105. ubi Tertullianus imitatur. Item praedictionem Christi de futuro iudicio: Tunc apparebit signum filii hominis; quod a veteres Veteres de signo crucis interpretantur. Deinde Abatam hist. Apost. lib. 1. 3. 8. et 10. ubi de SS. Apostolis agit, Petro, Andrea, Bartholomaeo, et Philippo. Apostolorum quoque discipulus Martialis Epist. ad Burdegal. cap. 8. vult fideles Crucem Domini semper non solum in mente et in ore, sed et in signo habere, Iustin. marty. aduers. Tryphonem a Tertullianus non dissentit, cum inter ceteras crucis figuras iisdem pene verbis aneum serpentem et verni in quo affus fuit agnus Paschalis a Iudaeis, et cornu unicornium commemorat, postquam multa alia ligni crucis symbola ex Veter. instrumentum adtulisset maxime autem per haec verba: Infidelibus autem hoc idem signum (sive haec figura, ut transtulit Gelenius) in excidium et condemnationem essentatur. Et rursum Apol. 2. eadem pene verba adfert quae paulo post Tertull. addens, feriam figuram ea (crucis nempe quae palam cernitur) Imperatores ad placabilitatem adortatum, et paulo post citans Platonem. Ad hunc inquit, modum hisce lecta, nempe dicta historia signi crucis in eremo a Moysae erecti; scriptis Platonem. Verum quod non certo nosset neque intelligeret Crucis esse figuram, sed decessationis formam, quae literarum x. refert, intelligitur completo refertur eam, quae secundum Principem Deum est, virtutem, decessatam esse in uniuerso dixit Verba Graeca Platonis et sicuti a Cicerone translata sunt lib. de Vni. habes in Adn. apud Io. Langium ad eum locum, qui ibidem pulchre explicat decessare tanquam ad decessus signum redigere, ut inter se littera x. speciem praebant. Addens ex Euseb. lib. 1. de Vita Constantiniana, in vexillo cruce insignito litteram P. per litteram x. in medio fuisse decessatam, unde

et maiores nostros sic nomen Christi scriptis XPC. his addantur, quae scribit Irenaeus de quadripartito Crucis habitu lib. 2. cap. 22. Item Origenes paulo post Tertullianum lib. 6. in Epistol. ad Romanos; ubi vim crucis ante oculos posita extollit. Et Severianus Gabalonenſis in sermon. de S. Cruce citato ab Adr. PP. aduersus

A

Pseudocarinum. Eodem pertinet Lactantio illud adscriptum carmen.

Quisquis ades, mediique subis in limina templi.
Siste parum, in fontem que tuo pro crimine passum
Respice me, &c. & paulo post:
Cerne manus clavis fixas, tinctosque lacertos,
Atque ingens lateri vulnus, cerne inde cruorem
Sanguineum, foflosque pedes, artusque cruentos.

*Item qua recensentur in passione sancti Procopii Mart. sub Diocletiano auctore Metaphraste, citata à Syn. 7. Vbi imprimis (sicuti postea Constantino Casari) narratur illi apparuisse Crux crystallo similis cum Christi effigie, & proinde crucem similem illius iussu consecratam ex auro & argento, quam secum deferens, adversus Saracenos victoriam obtinuerit. Quae preterea de Constantini cruce scribunt Eusebius, & de cruce, parum post eum Testimonia brevitatis gratia omitto; remittens Lectorem ad Democharus de Sacrificio lib. 4. cap. 28. Multa etiam citantur in sepe dicta 7. Syn. pro Imaginibus. Certe vel Iuliani Apostatae obiectio in Christianos huic loco deberet sufficere, qua dicit: O miseros mortales, qui crucis lignum adoratis, imaginem illius in fronte & ante domos pingentes. Super quo respondet Cyrillus. lib. 6. Ligni illius picturam ad recordationem omnis virtutis fieri. Restat itaque hoc dumtaxat aduersus Rhenanum & Zephyrum adserere: etiam id temporis non nudam crucem semper solere depingi: sed Crucifixi effigiem pictam aut, sculptam subinde cruci addi solitam. Vt itaque omittam dicta Lactantij & Procopij manifesta testimonia, ipse Tertullianus lib. 3. aduers. Marcion. comparans serpentem æneum cum Cruce dominica, illum pendentis habitu, & lib. de Idolol. cap. 5. suspensi in modum dicit in spectaculum salutare propositum. Et ante eum Diuus Iustin. Mart. haud absimiliter, ubi agit de figura Agni paschalis loco supra citato. Minutius etiam disertis verbis ubi hunc locum imitatur, dicit trophæa victorica non tantum simplicis crucis faciem, verum & adfixi hominis imitari. Eodem pertinet quod in Missa sua Chrysostomus, quam Erasmus Latinam fecit, meminit imaginis Christi, ad quam conuersus sacerdos caput inflectit portans Euangelium, loqui autem de Christi imagine in cruce vel hinc patet, quod idem Chrysostomus libro, quod Deus sit Christus, dicit in mensa sacra crucem Christi fulgere. Item quod Chrysostomus homil. 55. in Matth. postquam de cruce multa dixit, subiunxit: Siergo gentiliū quispian tibi dixerit: Crucifixum ne adores: noli dubitare clara voce & lata facie: Et adoro, & adorandi numquam finem faciam. Et illud Ambrosius serm. 56. (ubi ad infra scripta Tertulliani & Minutij verba adluit:) *figura enim sacramenti crucis quaedam est velum à nautis in arbore suspensum, quasi Christus sit exaltatus in cruce. Illud quoque Diuus Hieronymus de S. Paula. Prostrataeque ante crucem, quasi pendentes dominum cernebat, adorabat. Et expressius id asserit Auctor lib. 2. de Visit. infirmorum qui eidem adscribitur: Adijciunt, inquit, super crucem, quadam hominis patientis imago, per quod salutifera Iesu Christi nobis renouatur passio, illud addens:**

Nec Deus est nec homo, praesens, quam cerno, figura.
Sed Deus est & homo, quem signat sacra figura.
Item illud Sedulij lib. 1. Carm.
En signo sacrata crucis vexilla coruscant:
En Regis pia fata micant.

Denique Lex Theodosij Imperat. Tit. 8. libro 1. c. 1. nostram sententiam confirmat, qua statuit, Nemini licere signum Saluatoris Christi humi vel in siliçe vel in marmore sculpsere aut pingere, & conforme decretum Patrum 6. Syn. c. 73. Quae de cruce effigie Christi insignita intelligi debere ipsa docet, nunc in hunc usque diem Ecclesia obseruat, qua videmus quidem in veteribus monumentis humi cruces depictas, sed nusquam Christi in cruce figuram.

239. Consecratus erit noster] Veterem vocem: consecratus, iterum restitimus ex MS. omnibus, pro eo quod substituerat Zephyrus: consecratus: Simili enim modo maximus Imperator apud Iul. Capitol. milites suos vocat consecratos commiliones.

240. Quanto distinguitur à crucis fipite Pallas Attica aut Ceres farrea, &c.] Palladem suæ Minorum & Cererem inter Rusticorum 12. Deos numerat Varro initio li. 1. de Rustica. Quorum simulacra plerumque solent sine effigie in sude quapiam aut informi ligno, tum in domorum liminibus, tum in agris erigere, & ut Deos adorare, iuxta illud Lucani lib. 3.

..Simulacraque mœsta Deorum
Arte carent caesisque exstant informia truncis.

Palladem autem Atticam vocat, quod Athenis peculiariter coleretur: Cererem farream, quod farris feratur esse inuentrix. etsi in libro Puteani est: Ceres farrea. Castigauimus autem ex 1. Vat. cod. profiant, pro: profat. Item Pars crucis: ex ms. & prioribus exc. omnibus, pro eo quod vitio typographico in editionem Zephyri (quippe qui illud interpretatur) irrepserat: Pars crucis. sic enim legendum constat vel ex ijs verbis Minutij: Vos plane qui ligneos Deos consecratis, cruces ligneas ut Deorum vestrorum partes forsitan adoratis. Quemadmodum supra etiam locutus est Auctor c. 12. Cum iisdem omnibus iterum legimus: si forte, tum hic tum paulo post pro: sic forte: nam & a-

libi illud Tertulliano familiare est.

241. Sed & victorias adoratis, &c.] Hunc locum his verbis imitatur Minutius in Octauio: Trophæa vestra victorica, non tantum simplicis crucis faciem, verum & adfixi hominis imitantur. Quod aptissime ab illo dictum est, quia Nonio teste: spolia capta in stipitibus fixa, trophæa dicebantur, quod tum & picturis antiquis, tum ex factis Goltzj manifestum est, praesertim vero ex nummi veteris inscriptione hic adiuncta.

I. SEPT. SEVE. PERT. AVG. IMP. V.

242. Signa veneratur, signa iurat, signa omnibus diis praepo- nit.] Iterum ex ms. cod. adiecimus: Signa. Adorabatur vero à militibus praesertim labarum, quod Imperatori praeferi solebat, de quo paulo post latius.

243. Omnes illi imaginum suggestus, monilia crucium sunt.] MS. omnes & hic & paulo post crucium: exc. crucium. Aquilas vero intelligit Rhenanus vultus Imperatorum & genios, quorum imagines in signis castransibus depingi sollemne erat, unde & signa dicuntur. Quod manifestius fit ex altera numi veteris inscriptione paulo post adiuncta.

244. Sipara illa vexillorum.] Imitatur Isst. Mart. haec verba Apol. 2. ad Antonin. Pium: Quin, inquit, & signa vestra figura huius vim praesertunt & declarant, per quam progressus à vobis in publicum quouis locorum sunt, imperij & potestatis iudicia in hisce ostendendibus: licet hoc non intelligentes faciatis. Locum etiam hunc his verbis expressit Minutius: Nam & signa ipsa & cantabra & vexilla castrorum, quid aliud quam inaurata cruces sunt & ornata? Iridem D. Hiero. Epist. ad Latam de Inst. filia: Vexilla militum, Crucis insignia sunt, atque ardentes diadematum coronas patibuli Saluatoris pictura condecorat. Atqui Sipara interpretatur Rhen. eadem esse qua Siparia, de quibus infra li. aduers. Valentin. T. 3. Sed rectius meo iudicio Ioseph. Scaliger: Sipara dici putat eadem significatione, qua Nonius, Lucanus & Seneca Suppara vela quadam nauium appellant, & Festus Supparos sine Suppara vel linea in crucem expansa. Et si in libro Puteani est, sifara.

245. Et Cantaborum.] Ante editionem Zephyri, excusi omnes labarorum postquam, quantum mihi apparet, incuria typographica: & candelaborum. Et proinde Scaliger Castigationibus in Fesium, coniecit legendum: & candelabrorum, eo quod ex Antenna labarorum pendebat candis quod est genus paludamenti Barbarici, quemadmodum videntur in veteribus monumentis labarum depictum, ut candelas idem sit quod Graece κηρός. Quae quidem coniectura plausiblem esset, si aut excusi veteres aut ms. legerent: candelabrorum. Verum cum ms. Eln. S. Baou. Leodienfis, Puteani & Vatic. 2. habeant non obscure: cantaborum, & Minutius ut supra. cantabra, certe in Minutio dicta diuinatio locum habere non potest. Non dubito itaque veram lectionem esse: cantaborum. Quia tamen nusquam alibi eo significatu (nam Cantabrum fursus est Apicio & Celio) hactenus eam vocem reperire datum est, ad marginem adposui: labarorum cum Rhenan. ex tribus ms. Gelenio ex cod. Britannico, Turnebo Ad. lib. 15. cap. 16. ac Onuphrio, qui etiam in Minutio legendum putant labara pro Cantabra, an recte, iudicent alii. Hanc lectionem confirmat quod iam ante aetatem Tertulliani non modo sub Hadriano sed sub Augusto labara in usu fuisse constat, ex variis numismatibus antiquis apud Hubertum Goltzium M. Antonij & Hadriani Imperatoris. Et quibus confirmatur Onuphrij Pauinii sententia, quatuor apud veteres Romanos post oppressam rempublicam fuisse in castris signorum genera. Nam, inquit, manipulorum & equitum, vexilla, cohortium, signa, legationum, Aquila, totius vero exercitus siue Imperatoris, labarum vocabatur, quorum omnium & singulorum exemplaria videre est in numis veteribus tum Hadriani Caesaris, & M. Antonij iam dictis, tum ipsius Constantini, quae ad maiorem intellectum mecum communicata ab Huberto Goltzio hic subiecimus.

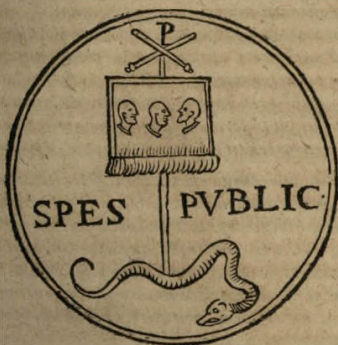
HADRIANI.

ANTONII.

CONSTANTINI MAX.

Ex quibus videre licet lectori, quomodo non tantum tempore Constantini, sed etiam iam longe antea omnia signa militaria formam quandam crucis habuerint, & vela illa sine lipata ab antea dependentia stolæ seu ornamenta quadam crucium fuerint; prorsus eadem forma, qua hodie vexillum crucis ornatur in Ecclesia præsertim à Pascha in Pentecosten. De quo qui plura desideret, videat Comment. Onuphrii in lib. 2. Fastorum. Latè etiam de labari Constantini exemplari, tractant Euseb. Eccl. hist. li. 9. cap. 9. iuxta versionem seu potius Paraphrasin Rufini, ac de Vita Constantini libr. 1. cap. 24. & 25. Socrates hist. Eccl. li. 1. cap. 1. Sozomenus li. 1. cap. 4. Niceph. lib. 7. c. 29. qui omnes dicunt, vexillum id genus à Romanis laborum nuncupatum. Latina ergo vox videtur non Græca. Labari quoque mentionem videre est apud D. Prudent. lib. 1. adu. Symmach. & D. Amb. epist. 29. ad Theodosium Imperat. quorum ipsa quidem verba citantur apud Rhenan. in scholiis, sed compendii gratia præmittimus remittentes lectorem ad Onuphrium loco citato, aut ad fontes ipsos. Quinetiam Cod. l. 12. tit. 19. Lex exstat: de Præpositis laborum, sicuti primus Aelianus rectè restituit pro eo quod corrupte legebatur: laborum. Quæ olim Augusto inscribatur, nunc vero Imp. Honorio & Theodosio August. Data III. Idus Nov. Theodosio A. VII. & Palladio Coss.

246. Ad Persas si forte deputamur.] Persas Solem & ignem adorasse affirmatur Sept. Syn. Act. 6.

247. Nos orientis regionem precari.] Hanc consuetudinem, qua Christiani ad Orientem versus precantur, pulchre explicat siue D. Insi. Martyr siue alius Auctor respons. ad Orthodoxos quæst. 118. ostendens eam à Sanctis Apostolis acceptam in Ecclesia, non quod habitaculum diuinum existiment solis clima, sed quod Oriens præstabilior sit hominum opinione ceteris mundi partibus. Meminit eiusdem Orig. hom. 5. in Numer. & Epiph. adu. Offen. heresin inter Elxai hæretici errores posuit, quod ad Orientem orare suos sectatores prohibuerit. Si quis hic coniectura locus, existimo eam introduxeram, ut differrent à Iudæis, qui ad occidentem præcabantur, si Cælio Rhodigino credendum, qui id adserit libr. 11. antiq. lect. cap. 9. Aliis hæc causa probabilior videtur quod Christus sol oriens iustitia, eiusque Aduentus

splendor adueniens in scripturis nuncupetur Psal. 71. & 84. Isai. 60. Matth. 4. & Isai. 61. & Abacuch. 3. Deinde vocatur ipse Christus, Oriens Zach. 3. & Luc. 1. quo adluit Auctor infra Tom. 3. libr. aduers. Valent. cap. 3. his verbis. Amat orientem Christi figuram, ut illic adnotauimus num. 21. Pro, in affectatione: longe rectius liber Puteani: plerique vestrum aliquando affectatione & cælestia adorandi.

248. Aque si diem solis lætitiæ indulgemus, &c.] Diem solis rectè interpretatur in schol. ad marg. Gagnaus Diem dominicum; quem Christianos celebrare tradit Auctor. D. Insi. Mart. imitatus in sine Apolog. 2. ut distinguantur à Iudæis qui diem Saturni, id est, Sabbathum solemniter etiamnum ocio decernunt. Atqui de Diærum tum veteri tum noua nomenclatura, latissime & exactissime tractat Brissonius Obseruat. diuin. & human. Iur. lib. 1. sub initium, ad quem lectorem compendii gratia remittimus, & de Die Dominico videantur Adnot. nostra in epist. D. Cypr. numer. 7. Hic adiciamus, meminisse præter veteres ibi citatos Dominici diæi, D. Ignat. ad Magnes. Dionys. Corinth. apud Euseb. lib. 4. Eccles. hist. cap. 17. eundem Euseb. lib. 3. Eccl. hist. c. 27. ubi de Ebionæis agit. D. August. epist. 119. ad Ianuar. Gaudendum in sermonibus, & Zozomenum alicubi & ipsum Tertull. nominatim infra To. 2. de Coron. milit. Diæ dominicum (inquit traditiones recensens Apostolicas) ieiunium nefas ducimus; vel, de geniculis adorare.

249. Deus Christianorum Ononychites.] Quod pictura huius monstri simillima alibi mentio non reperitur, haud mirum: cum non nisi Carthaginiensis sit à Gladiatore in conuulsiam Christi, Ononychitis vero vox fictitia est, composita ab ω & ν , quod asinum & χ & ν , quod ungulatus significat, eo quod pingeretur auribus asininis, & altero pede unguis, quare non placet quod habent ms. Belgici, & Gallici onochoitis, neque quod Vatican: onochorfitis.

250. Biforme numen.] Huic lectioni Rhen. ex Gorz. cod. consentiunt MS. omnes pro eo quod irveserat: nomen.

251. Et canino & leonino capite commixtos, &c.] Huic locum sic reddidit Minutius: Item boum capita, & capia veruecum & imolatis & colitis; de capro etiam & homine mixtos Deos, & leonum & canum vultu deos dedicatis. Nonne & Apim bouem cum Aegyptiis adoratis & pasceis. Alludit etiam ad hæc Deorum monstra Prud. lib. 1. adu. Symmach. his versibus:

Quos penes omne sacrum est, quicquid formido tremendum
Suaserit; horrificos, quos prodigalia cogunt Credere monstra
Deos.

Atqui de Cynocephalo supra ca. 7. diximus. Albricus etiam lib. de Deorum imaginibus, sub pedibus Apollinis depigni solere scribit monstrum terrificum, cuius corpus serpensinum, tria habens capita, caninum, lupinum, & leoninum; Pana idem describit cornutum, pedibus & cruribus caprinis, Mercurium vero capiti (quod Tertull. de tergo adserit) & talis alatum: Satyros denique cornutos. Haud aliter adnotat Zephyr. in Paraphrasi Iouem Ammonem arietino capite, de aliis remittit ad Ouid. 5. lib. Metam. D. quoque Hieronymus in vita Pauli Eremita Faunos describit homunculos fronte cornibus asperata, cuius extrema pars corporis in caprarum pedes desinebat: Porro ex MS. iterum restitimus: irrepercullum, pro: impercullum, & MS. S. Bawon. repurgauimus, pro: repurgabimus.

CAP. XVII.

252. Quod colimus nos, Deus vnus est.] Huius capituli titulum tres MS. habent: De Deo, sed magis placet alterius Vat. MS. lectio & excusorum veterum: Quod Deus vnus sit, multis argumentis probari posse liber Puteani ponit caput xvi. de Deo. Atqui addidimus iterum: nos ex MS. Vat. id alius veteribus abest. Imitatur autem Iustin. Mart. utraq. Apol. ac præsertim de Monarchia, qui plurimas adfert Ethnicorum in hanc rem sententias, & Athenagoræ pro Christian. ipsum autem imitatur Minutius in Oratione latissime, D. Cypr. lib. de vanit. idol. & Lactant. Inst. diuin. lib. 1. c. 2. 3. 4. 5.

253. Vnde & Græci nomen mundo $\alpha\theta\epsilon\omega\varsigma$] Vide infra T. 3. li. 1. ad Marc. & li. adu. Hermogenem. adco verus. liber Puteani: is deo verus.

254. Dum æstimari non capit.] Rectè adnotauit in margine Gagnaus accipit: capit: pro $\alpha\delta\epsilon\chi\epsilon\tau\alpha$, impersonaliter nempe pro: capax non est, sicuti etiam frequenter adnotauit Rhen. præsertim sub finem lib. de Præscript. adu. hæret. lib. 1. c. 21. 3. & 4. adu. Marc. & lib. de resur. carn.

255. Ita eum vis magnitudinis.] Ita legitur ex MS. omnibus pro enim, & paulopost reposuimus quod habebant. Ver. exc. est, prætermisimus quoque: & addidimus iterum: quibus sustinemur, pro: obicit. liber Puteani, obicit.

256. Ex animæ ipsius testimonio.] Quia peculiarem librum conscripsit Auctor de Testimonio animæ aduersus idola quod vnus sit Deus, ubi latius hæc tractantur, ad eum differimus qua hic erant adnotanda.

257. Et sanitatem suam patitur, Deum nominat.] Latinius conicit legendum: potitur pro: paritur Zephyr. vero communem exc. & MS. cod. lectionem sic interpretatur, ac si dicat: afficitur sanitate, mutat à significatione à Græcis qui $\alpha\theta\epsilon\omega\varsigma$ & $\alpha\theta\epsilon\omega\varsigma$ tam in bonum quam in malum accipiunt. Secundum autem MS. omnes prætermisimus: & ante illud: Deum nominat.

C A P. XVIII.

258. Sed quo plenius & impressius, &c.] Caput hoc quod rectius hic quam postea incipitur, inscribitur varie, maxime autem placet ista: De scripturis Dominicis, siue diuinis, aut: factis, quae opera Ptolomaei Philadelphi in Graecam linguam tralatae sunt. Atqui iterum cum exc. legitimus, liqui: pro: siquid: Item spiritu diuino: rursum: est, in eo quod sequitur.

259. Hic enim est verus Prometheus.] Eodem modo loquimur li. 1. adu. Marc. & ad idem alludit li. de carn. Christi infra To. 3. ubi ex Rhen. latius.

260. Sed & obseruantibus praemia destinauerit.] Ita etiam ex ms. pro: obseruationibus. Quocumque autem modo legas, locus est insignis pro meritis & praemys operum, quales complures videre est tum in D. Cypr. tum in huius Auctoris indicibus.

261. In ignem aequae perpetem.] Perpetem (inquit Zephyr.) perpetuum continuumque significare, vel ille Plautinus Soja testatur. Neque, inquit, hac nocte longiore me vidisse censeo, nisi item unam verberatus, quam pendendi perpetem: reperitur autem id in Amphitryone. Atqui de ignis inferni perpetuitate infra latius ca. 48.

262. Ad vtriusque meriti dysfunctionem.] Vat. i. dispositionem, sed illa vox Tertullianica est. de vestris fuimus.] Puteani: de vestris fumus. Quos diximus.] hic liber Puteani ponit caput xvij. de prophetis.

263. Prophetae de officio praefandi dicuntur.] Rursum ita legitimus cum Rhen. ex cod. Gorziensi & Belgicis 2. cod. ms. & Puteani pro: prophetandi, nam (ut recte adnotauit suis ad me missis obseruationibus Io. Harrisus.) etiam infra in fine ca. 20. sic loquitur, vnum tempus est diuinationi, futura praefari, iuxta vtiorem lectionem, ut ibi latius. Sic, ubi legitur: ad fidem diuinitatis, errorem Typographicum ita castigauimus, qui iterum irreperat: finem: cum tamen iam antea Rhen. in schol. ita legendum iudicasset, hoc sensu, ut diuina crederentur.

264. Ptolomaeorum eruditissimus quem Philadelphum supernominant. Supernominant (inquit Rhen.) pro: cognominant, praefat Graca επινοουσα, fuit is tertius post Alexandrum Aegypti Rex Lagi filius. Rom autem totam de Edit. lxx. prosequuntur ante Tertullianum. Iust. in Paranet. ad Gentes & Apol. 2. Iren. libr. 3. adu. her. ca. 25. Clem. Alexand. Stromat. Philo Iudaeus li. 2. de vita Moysi. Iosephus Antiq. li. 12. ca. 2. ac contra Apion. li. 2. & Aristaeas hic citatus libro ex professo de illa edito. Post eius obitum, Hilar. praefat. in Psalmos & in Psal. 2. Epiph. de pond. & mens. Theodor. praefat. in psal. D. Aug. de doctrin. Christi. li. 2. c. 15. epistolas ad D. Hieron. & alius locus citatus ab Eugypio li. Theaur. D. Aug. li. ca. 328. & sequi. 1. theodoros Antich. in 1. ca. Sophon. propheta. Cyrill. Hierosol. catech. 4. Euseb. de praepar. Euang. li. 8. ca. 1. Chryso. in 1. ca. Matth. Homil. 5. ac in 1. cap. Genes. hom. 4. Procop. Gazetus in c. 1. Genes. Iustinian. Imp. Nouell. constit. 146. Latissime denique totam historiam prosequuntur August. Iustinian. libro peculiarari de Interpret. lxx. & D. Hieron. ac Leo Caesrensis suis prolegomenis de trans. sac. scriptura in Iaiam, ad quos duos lectorem breuiter gratia remittimus.

265. Cum studio bibliothecarum Pisistratum, opinor, emularetur.] Pisistratus primus omnium in Gracia Athenis publicam Bibliothecam instituisse legitur, quam Athenienses accuratius auerxerunt, eandem à Xerxe in Persas asportatam Seleucus Nicanor Athenas referri curauit. propria scilicet. scilicet, deest Puteani libro.

266. Ex suggestu Demetrii Phalerici.] discretis verbis hoc habent etiam Iosephus & ante illum, nisi fallor, Aristaeas locis supracitatis, Vtiens in D. August. de ciuit. Dei, addit, Demetrium hunc Athenis antea maximis dignitatibus functum, cuius inuidia pulsus, à Ptolomaeo fuisse susceptum, & bibliotheca praefectum: quod ex Diogene Laertio Iumpfit in vita eiusdem Demetrii, ubi librum ab eo etiam conscriptum dicit, qui Ptolomaeus in scribatur, & alterum de Rhetorica: qui fortassis occasionem dedit Tertull. ut vocet eum Grammaticorum tunc probatissimum: quem interim tanquam Antiquitatum scriptorem citat infra cap. sequi. Igitur. hic Puteani ponit caput xvij. de scripturis dominicis.

267. Septuaginta duobus Interpretibus indultis.] Tot fuisse editionis illius veteris interpretibus constat vel ex numero 12. tribuum, quippe cum ex singulis tribubus sex missi adstruantur ab ipso Iosepho: quo fit ut & apud ipsum legi oporteat LXXII. pro: LXX. Vulgo tamen dumtaxat LXX. nuncupari adnotat, ubi supra, Vtiens, ut breuius atque expeditius loquamur, quem admodum Iudices illi Romani qui ad hastam de rebus minoribus iudicabant, Centumviri appellabantur: cum tamen essent centum & quinque, terni nempe ex singulis tribubus.

268. Quos Menedemus quoque Philosophus prouidentiae vindex.] Vnus Vat. cod. pro prouincia iudex, sed illam lectionem confirmat isdem pene verbis, ad quae alludere videtur Iosephus: Quos sermones (inquit, loquens de questionibus, vti ipse interpretatur, in mensa habitus) cum non solum Rex admiratus esset, sed Menedemus etiam Philosophus fateretur omnia gubernare prouidentiam, eoque facilius tueri hanc sententiam. finis est huic questionis impositus. Meminit eiusdem & Aristaeas. Eum vero inter Cynicos enumerat Diog. Laertius, li. 6.

269. De sententiae communiione suspexit.] Facit hic locus pro D. Aug. sententia, de 70. cellulis siue locis separatis, quas Iustin. Martyr in Pharo se vidisse refert, & discretis etiam verbis meminerunt

Philo Iudaeus, D. Irenaeus Hilarius, Eusebius, Chrysostomus, & Theodoretus, locis supra citatis.

270. Affirmauit haec vobis etiam Aristaeas.] Citat hunc eundem Ioseph. loco citato ubi ad verbum ex eo multa de Iumpfit, & Philo, etsi non nominet, verbis tamen eius vtitur, Euseb. de praepar. Euang. li. 9. ca. 1. ac vlt. multa ex eodem adfert ipse quoque D. Hieron. Praefat. in Pentateuchum, ubi ipsum imitatur, id est, satellitem Ptolomaei regis nuncupat, sicuti & ipse Aristaeas non obscure subindicat. Quorum & Tertulliani auctoritas mihi plaris est, quam L. Vtiens, ubi supra, qui putat eum qui exstat librum Aristaeae de Lxx. Interpretibus à recentiore quoquam confectum, Eundem cum Sigism. Gelenius in Iosepho & Eusebio Aristaeam nuncupat, videtur idem Auctor, qui Ptolomaei Philadelphi gesta & Orbu mirabilia ac fabularum librum conscripsit. Eiusdem Iudaicam historiam de Iob. citat Euseb. de praepar. Euang. li. 9. c. vlt. certe in libro Puteani aperte Aristaeas nominatur.

271. Hodie apud Serapaeum, Ptolomaei bibliotheca &c.] Locum apparet fuisse Alexandria vicinum, forte Serapidis templo vicinum, quo bibliotheca seruabatur Ptolomaei, quam & Iosephus & ante eum Aristaeas 200. millia librorum habuisse scribit iam ante euocatas sacras litteras, & Demetrium Phalerum Regi addidisse ad 500. usque millia.

272. Vectigalis libertas vulgo additur.] Hoc est (inquit Rhen.) pecunia redimitur libertas, id est, liberum est, ut adeas, si numeraueris pecuniam.

C A P. XIX.

273. Primam instrumentis istis auctoritatem summa antiquitas, &c.] Caput hoc sic recte inscribitur in vno Vatic. cod. Quod antiquitas scripturarum possit ex Mosis aetate, & supputatione temporum facile probari. Imitatur etiam hic Ioseph. imprimis: deinde D. Iust. Martyrem & Tarianum eius discipulum. Atqui cum veter. exc. iterum ex ms. adiecimus: istis. Hoc hic praeterea adnotandum citari hunc locum sub finem libri sequi. De Testimonio animae aduersus idola. & proinde hunc illo prius conscriptum.

274. Venas veterani cuiusque styli vestri.] Iterum adiecimus ex ms. Venas, nam sic explicit etiam Zephyr. Venas (inquit) cuiusque styli metaphorice fontes vocat & Origenes scriptura. Sic enim Valerius: Asinius Pollio non minima pars styli Romani.

275. Historiarum caussas & memoriarum.] Similiter Iustin. Martyr. Orat. ad Gentes: Vt intelligatur, omnibus vestra siue sapientibus, siue Poetis, siue historicis, siue Philosophis & legislatoribus multo antiquiorem fuisse primum religionis nostrae doctorem a Mosis, sicuti nobis Grace delectant historia. Quod ipsum iam antea etiam Ioseph. de Solone & Lycurgo tradit li. 2. seu potius 3. adu. Apionem.

276. Ipsas denique effigies litterarum.] Hoc secundum eam sententiam dicit, quae supradixit ca. 10. à Saturno primum tabulas siue litteras (ut habet Minutius) inuentas. Eodem pertinet quod Plinius li. 7. cap. 56. Assyrias litteras semper fuisse arbitrat, eo quod Aegyptia littera, quae antiquissima habetur, longe post Assyrias fuerint. Et confirmatur ex eo, quod Phoenicas ex Aegypto litterarum inuentum inuuisse Gracia, refert Corn. Tacitus lib. 1. hist. Aug. Quae ipsa latius prosequitur Ioseph. contra Apionem li. 1.

277. Ipsos inquam Deos vestros.] Adeundem modum Euseb. praefat. sua in Chronicon: Nam Moses (inquit) quos Graeci antiquissimos putant, senior deprehenditur, Homero scilicet & Hesiodo, Troianoque bello: ac multo superior Hercule, Musaeo, Lino, Orphoeo, Castore, Polluce, Aesculapio, Libero, Mercurio, Apolline, & ceteris Dijs Gentium sacris, quae vti vti, ipsius quoque Iouis gestis, quem Graecia in arce diuinitatis collocauit, etiam si Cecropis tempore vixisse putetur. Cui similia etiam habet libr. 10. de praepar. Euang. capit. 3. ubi priorem locum citat, & latius Clemens Alexand. Strom. libr. 1.

278. Si quem audistis interim Moysen, Argiuo Inacho par est aetate.] Sic locum antea corruptum ex ms. 4. restituisimus, pro eo quod erat: Si quidem audistis, &c Inacho parem, ab hoc autem loco liber Puteani incipit ca. xix. de Moysae propheta in quo etiam est, Argiuo Inacho pariter aetate est. Porro non solum Tertullianus Inacho parem facit Moysen, sed ante illum iuxta quod citauimus: discretis verbis ab Eusebio praefat. Chronic. & de praepar. Euang. li. 10. cap. 3. Iudaei Iustus, hist. Iudaic. & Ioseph. libr. 1. contra Apionem, Porphyrius adu. Christian. li. 4. Africanus Annal. li. 5. Clemens Alexand. li. 1. Strom. & Tarianus Orat. aduersus Gracos. Quibus adde illius magistrum D. Iustinum Martyrem Oratione aduersus gentes. Cassianum lib. 1. Exeget. à Clemente citatum, & Epiph. initio operis Panarii. Quamquam interim, ut ingenue fatear, ipse Eusebius magis probet, & magis cum histor. conueniat: ut iuxta calculum quem in Chronicis sequitur, primum dicatur floruisse Moyses tempore Cecropis 300. circiter annis post Inachum, quem sequitur etiam D. August. li. 18. de ciuit. Dei cap. 8. non possumus tamen non retinere hanc Tertulliani sententiam, praesertim cum ab Eusebio, Africano, Iosepho, & Tiano ac Clemente citentur iidem Auctores ethnici paulo post ab Auctore nominati, ubi de lingulis latius.

279. Quadringentis pene annis, nam & septem minus, Danaum, & ipsum, &c.] Locum hunc corruptissimum ita ut vix mederi liceret, ex ms. Elmon. S. Baionis Leodiensis, Puteani, & 2. Vaticani castigauimus, pro eo quod antea legebatur: octingentis pene annis ante urbem conditam. & deinde noua periodo: Nam

86. centum septuaginta Danaum ipsam. Secundum quam lectionem quomodo sibi constabit (viri iam nuper ad me scripsit F. Balduinus) historiam mox sequatur, mille circiter ante Priami elationem accessisse Moysen. An igitur Roma ducentis annis fuit condita, antequam Troia esset teretur? Quod cum sit absurdissimum, nimis libera fuit Egnatii coniectura, qui primus hunc librum edidit, qua addendum putavit contra ms. cod. fidem: ante urbem coaditam. & non minor Zephyri dormitania, qui pro eo quod, ut ne contrarietatem verba implicarent, excusum erat; trecentos circiter cladem Priami, ipse secundum ms. omnes recte quidem substituit: mille, sed tamen retinuit: ante urbem conditam. Verissimam autem esse ms. cod. nostrorum lectionem Iosephus loco citato satis indicat verbis istis: hac quidem Manethon. Palam vero est ex praedictis annis tempore computato, quod qui vocabantur Pastores, id est, nostri progenitores ex Aegypto leberati, ante tres & nonaginta atque trecentos annos hanc provinciam (nempe Aegyptum) inhabitauerunt, quam Danaus ad Argos accederet. Nemini enim dubium quum 393. anni, septem minus quam quadringentos annos constituent.

280. Mille circiter cladem Priami antecedit.] Et si etiam hoc cum veritate historiarum non per omnia consentiat: tamen veram eam esse lectionem, patet ex Iosepho ubi supra, qui adfirmat Iudaeorum egressum ex Aegypto ita antiquissimum, ut pene mille annis bellum precedat Iliaci. Cui astipulatur satis Laetant. li. 4. c. 5. dicens, Moysen ante nonaginta Troiano excidio superiorem fuisse, & ante eum Theophil. li. 3. ad Autolyicum. Quare non placet quod ante Zephyrum excusum habebant: trecentos circiter, cum, qui vel minimum, quadringentos annos numerent ab Inacho usque ad Troianum excidium.

281. Possent dicere quingentis amplius & Homerum habens quos sequatur.] Euseb. de Prepar. Euang. li. 10. ca. 3. & Taranus, ubi supra, hinc locum pulchre explicant. Cum enim (ut illi referunt) Homerum post bellum Troianum Crates anno dumtaxat octogesimo constituat, Eratosthenes centesimo, Aristarchus 140. Philochorus 180. Apollodorus 240. & nonnulli Olympiade prima anno 400, alij (inquunt) Archilochi aequale superiore fuisse, & ante eum Olympiade 23. temporibus Gige & Regis Lydorum. Et apertius Clemens Alexandr. 1. Strom. iisdem pene opinionibus narratis. Quin etiam (inquunt) Theopompus in 43. Philippiarum rerum refert, Homerum fuisse quingentis annis post eos, qui in Ilio militarunt.

282. Et si Moysi postquam in hoc est (inquunt) Rhena. in schol. posteriores sunt Moysi. Sic etiam infra T. 3. li. de Resurr. carn. et si ordine posthumus, effectus anticipat. A posthumus voce derivata, qua significat eum, qui post mortem patris nascitur.

283. Extremissimi tamen eorum non retrofiores, &c.] ex ms. iterum adiectum voculam non, plane necessariam. Extremissimi vero (inquunt Zephyr.) priscorum more, quo maxime deletatur, locutus est, qui & postremissimi dixerunt. Similis vox est: retrofiores. Atqui rem ipsam de Prophetis vultis, quod eiusdem aetatis fuerint cum primoribus Philosophis legiferis & historicis gentium. latissime prosequitur Clemens Alexandr. li. 1. Strom. & ex Chronic. Eusebii satis patet. Theophyl. vero Antioch. li. 3. ad Autolyicum paucis id declarat, eo quod Zacharias, qui novissimus est Prophetarum, tempore Darii fuerit, qua aetate etiam Solon primus legislator vixerit. & qui incoeperint fere suas historias Graeci Herodotus, Thucydides, Xenophon, & legiferus, vocem, & addidit Carrio ex libro Puteani. Paulopost consuebat legendum Harrisius: Hac quibus originibus probari possint, sed quia ms. repugnant, retinimus: ordinibus ab iis autem verbis incepti liber Puteani caput xx. de statu temporum.

284. Cum digitorum supputatis gesticulos adsidendum est.] Veteres (inquunt Rhen.) auctore Donato plicatis aut subductis digitis numerabant. hic est digitorum gestus, quos gesticulos Tertull. nuncupat. Scripsit autem Ven. Beda librum de loquela per gestum digitorum, qui existat Oper. ipsius T. a. cum scholiis, ad quem lectorem remittimus.

285. Archiva, Aegyptiorum, Chaldaeorum Phoenicum.] Archiva (inquunt Rhen.) Grammatophylacia sive Chartophylacia, qua Latine Tabularia ac Tablina dicuntur: quod magis placet quam quod infra c. 21. Zephyrus archiva, armaria interpretatur, in quibus libri adseruabantur. Vel hinc autem patet, quod sequatur Tertull. Iosephum loco citato pene ad verbum, nam & ille eadem archiva, (sive ut i. Vat. cod. arcana) citat & eisdem Auctores, quorum nomina sequuntur, quos recte vocat hic eorum municipes (sicuti ex ms. iterum legitur pro: etiam) id est, cines ut interpretatur Rhen.

286. Aliqui Manethon Aegyptius.] Hunc praeterquam quod citet Ant. li. 1. ca. 3. seu 8. ita describit Iosephus li. 1. adu. Apion. Manethon genere Aegyptius, Graeca disciplina eruditus, sicuti palam est, scripsit enim Graeco sermone Paterna religionis historiam, ex sacris, sicuti ipse ait, interpretatus libris, frequenter arguit Herodotum in Aegyptiacis ignorante mentium. In 2. Aegyptiacorum de nobis scripsit, Meminit eiusdem & Theophilus ad Autolyicum lib. 3. tanquam qui blasphemam linguam in Moysen & Hebraeos soluerit, quem etiam pluribus confutat Iosephus, quem admodum etiam Euseb. de preparat. Euang. li. 9. ca. 4. Et in Chronic. anno mundi circiter 3530. Exstat quidem inter Antiquitates Annj Manethonis liber, sed in quo non reperitur, qua allegat Iosephus. liber Puteani legit: alioquin Manethon, &c.

287. Berofus Chaldaeus.] De hoc quoque lib. 2. contra Apionem ita Iosephus: Testis autem horum est Berofus, vir genere quidem Chaldaeus, notus autem eis qui doctrina eruditionique congaudent,

quoniam de Astronomia & Chaldaeorum Philosophia ipse Gracas scripturas edidit. Itaque Berofus antiquissimas secutus historias de saeculo diluio & hominum in eo corruptione, sicuti Moyses, ita conscripsit. Quando autem vixerit, narrat Tatianus Orat. contra Gracos: Berofus, inquit, Babylonius belli in Babylone sacerdos, qui Alexandri aetate vixit, & Antiocho post Alexandrum tertio Chaldaeorum historiam tribus libris perscripsit. & Regum gesta exposuit. Eidem Plin. nat. hist. li. 7. ca. 38. scribit statuam inaurata lingua erectam ab Atheniensibus, ob Astrologia scientiam. Citatur etiam ab eodem ibidem ca. 56. Rursus ad Iosepho Antiq. Iud. lib. 1. capite 3. seu 5. & 8. de diluio & de Abrahamo ca. 7. seu 5. Quorum prior locus ad verbum hodie reperitur in Berofi Antiquitatibus, quae exstant ab Annio edita, 2. & 3 non item: quare & ego sentio non esse germanum illius opus, praesertim cum etiam Moysi ibi nulla mentio in contextu. sed dumtaxat in Annj commentario, & quod Iosephus illum dicat, scribere Babylonem a Semiran. s. le non edificatam, quod tamen habet Berofus, qui nunc exstat.

288. Hieronymus Phoenix Tyri Rex.] Citatur bis apud Iosephum li. Antiq. 1. loco modo citato Hieronymus Aegyptius, qui antiquitates Phoenicum conscripsit, & contra Apion. li. 2. Hieronymus qui de successoribus Ptolemai Lagis scripsit historiam ipso tempore quo Hecateus fuit. Qui an idem sit, an vero priorem dumtaxat intelligat Tertull. Lectori iudicium relinquo. Nusquam interim nuncupatur ab illo Tyri Rex, fortassis falsus est nominis similitudine Tertull. eo quod Hiram cui familiaris fuit Salomon: Theophilo li. 3. ad Autol. Hieromenus appelletur, si castigatus sit locus.

289. Mendefius Ptolomaeus.] De hoc in hac verba Clem. Alex. Strom. lib. 1. Mendefius Ptolomaeus fuit quidam sacerdos: Regum autem Aegypti res gestas tribus libris exponens, dicit tempore Amosis Aegypti Regis, Moise duce, Iudaeos exisse ex Aegypto, quae eadem pene verba reperire est etiam apud Tatianum Orat. contra Gracos, nisi quod ipse Amasim vocet Regem illum Aegypti, sicuti etiam ipsius magister D. Iust. Mart. ubi supra, quos locos citat Euseb. de prepar. Euang. li. 10. ca. 3.

290. Menander Ephesus] Ioseph. li. 1. contra Apion. sic hunc describit: Perducam Menandrumque, quae Ephesium, Is enim singulorum Regum actus conscripsit apud Gracos & Barbaros, studens ex provincialibus uniuscuiusque loci litteris historia veritatem pandere. Citat vero eum de his qui in Tyro regnauerunt, tum Iosephus, tum Theophilus Antioch li. 3. ad Autolyicum.

291. Et Rex Iuba.] Huius in hac verba meminit Tatianus ubi supra: Berofus certo, inquit, locupletissimum esse testem vel ex Iuba de Assyris scripta constat historia (duobus li. secundum quosdam conscripta) quam se ab illo accepisse fatetur, Multa ex eodem transcripsit Plin. nat. hist. li. 5. 6. 8. 13. 14. 15. 28. 36. & 37. & ex Iuba, qui nescio an idem sit, li. 10. 25. 26. & 32. De alio eiusdem scriptis videatur ius apud Suidam, qui facit eum Libya & Maurusia Regem, & Epitome Bibl. Gesneri.

292. Et Appion.] Apion sive Appion (inquunt Tatianus) Grammaticus vir celeberrimus lib. 4. hist. Aegyptiaca (scripsit enim quinque libros) inter cetera, inquit, quod Amasis rex sub Enocho vixerit. Similia habet Clem. Alexandr. ad quo dicitur cognominatus πλεσιπυρος, id est, saepe victor, quo pacto eum etiam nuncupat Plin. hist. nat. lib. 36. Consentium D. Iustin. Martyr & Africanus 3. Annalium (sic enim lego apud Euseb. de prepar. Euangel. li. 10. cap. 3.) qui Possidonij filium nuncupant. & praeterea meminerunt commentarii eius adversus Iudaeos. Cui respondet latissime Ioseph. li. duobus, qui exstant aut potius libro secundo contra Apionem, nam si verum dicere liceat, tres sunt Iosephi libri Apologetici pro Iudaeis adversus Gracos, primus contra Manethonem & alios, secundus peculiariter contra Apionem, & tertius qui haecenus cum secundo coniungitur adversus Apollonium & Lysimachum. Pro quo facit quod Tertull. subijit de Iosepho, & qui istos probat aut reuocatur. Hunc autem eundem Apionem scribit Iosephus Antiq. li. 18. cap. 10. seu 15. sub Caio Imperatore Romanum missum pro Gracis Alexandrinis, & Philone pro Iudaeis De qua eadem legatione citatur ab Euseb. Eccle. li. 2. ca. 5. lib. Philonis, qui etiam nuncupatur inter eius opera, in libro Puteani est: & si quis istos probat.

293. Graecorum etiam censuales conferendi, &c.] Pulchre ante Tertullianum haec collatio Graecorum Auctorum facta est à praedictis Auctoribus. Iosepho, Africano, Iustino, Tatiano, Theophilo Antiocheno, Clemente imprimis Alexandrino, locis supra citatis. Censuales autem libros à censu annorum dixit praefati Iureconsultorum Pauli & Vlpiani D. de censibus, l. forma: apud quos forma censuum, pro: Lex censualis, & vincula censualia leguntur à censu fortunarum & tribuum. Atqui pro eo quod legitur: quasi partem probationis, legitur ms. omnes tam Vatirani quam Belgici & Puteani patrem: & pro: asperimus, Vatic. cod. 1. alpeimus: sed excusorum lectio placet magis.

C A P. XX.

294. Plusiam offerimus, &c.] Caput hoc recte inscribitur: De maiestate & diuinitate scripturarum ex rerum euentu quas praedicunt.

295. Maiestatem scripturarum, si non vetustatem, diuinas probamus: si dubitatur, antiquas: nec hoc tardius, &c.] Hoc pacto locum hunc restituiimus iuxta vet. exc. & ms. omnes codices, pro eo quod legebatur: Maiestatem scripturarum si non vetustate diuinas proba

A

probamus, si dubitatur antiquitas; nec hoc tardius. *Etsi ita haec Putetani.*

296. Quod terræ vorant vrbes, quod insulas maria fraudant.] *De his aliquid adigit Auctor supra cap. 2. lib. de Pallio, & infra latissime cap. 40. ubi videat lector nostras Adnotationes, de aliis, quæ hic recensentur, aduersis infra cap. 41. Compulsant vero cum Dativo, phrasim Tertullianicam.*

297. Et frequentia plerumque mortium vastant.] *Hunc quocumque locum sic castigauimus, ex ms. omnibus, pro eo quod Edit. Egnatij & 1. Rhen. frequentium montium, 2. Rhenan. edit. efferturium montium; Zephyrus vero frequentia mortuæ.*

298. Monstris & portentis.] *Monstra inter animantia siue homines siue bruta reperire est, portenta, in rebus inanimatis.*

299. Testimonium diuinitatis, veritas diuinationis.] *Etiã hoc ex ms. pro: veritatem est autem elegans allusio diuinationis ad diuinitatem, & diuinitati hic in bonam partem accipitur pro propheta, nam mox subiungitur: vnum tempus est diuinationi, futura præfari, saltem iuxta vet. exc. Diuinationum autem sacrarum & prophandarum differentiam videre est quæst. & resp. 2. earum quæ D. Iustino inscribitur; & apud D. August. lib. de diu. d. m. ca. 6. qui etiam alicubi Prophetiam Caiphe de Christo diuinationem vocat.*

300. Eadem voces sonant, eadem literæ notant.] *Ex ms. Belgicæ & Gallicæ sic legimus pro: eadem. vrbique.*

301. Dum expungitur, hoc est: completur (inquit Rhen.) vox est sapissime Tertulliano usitata.

CAP XXI.

302. Sed quoniam edidimus, &c.] *Maxime placet hac veterum capituli huius inscriptio: Quid differant Christiani à Iudeis, & quoniam Christus. ms. etiam Belgicæ & Gallicæ non male: De Iudeis & Christo. Atqui ex ms. omnibus emendauimus: aliquanto pro: aliquando, & ex Vatic. 1. vobis, pro nobis. Illud autem: præter ætatem, sic explicat Rhenan. quod Iudaorum secta vetusta sit, Christianorum recentior. Certa licentiæ aliquid & propria. Liber Putetani; certe licite aliquid propria, &c.*

303. Neque de sollemnitatibus dierum. Illud interpretatur Zephyrus de obseruatione Sabbatorum; quinimmo etiam si de ceteris Iudaicis festis intelligatur, nihil facere contra obseruationem sollemnium qua Christi obseruat Ecclesia, vel ex lib. de Coron. milit. infra T. 2. intelligere est, quemadmodum ibi latius. Signaculum autem corporis recte interpretatur verque de Circumcisione.

304. Quo facilius quis nos hominis cultores existimauerit.] *Pulcer locus contra eos qui Christi corpus adorandum negant. Legimus autem paulo post ex ms. iterum cum vet. exc. neque de Deo aliter præsumimus.*

305. Sed quanta deliquerint.] *ms. omnes: dereliquerint, & ad declinandum deriuantes à disciplina, cum vet. exc. vti & Rhen. qui interpretatur: deriuantes instar riuus defluentes, pro eo quod Zephyrus dumtaxat: declinantes à disciplina: Nos priorem lectionem retinimus, secundam reiecit.*

306. Dispersi, palabundi & soli ac celi sui extorres, &c.] *Hunc locum ad verbum descripsit D. Cypr. lib. de vanit. idol. haud procul à fine Adieciimus autem ex Vat. paulo post: fere, & legimus: adleget, & iterum reposuimus ex ms. ob disciplina Auctoris capacitatem, pro eo quod ex coniectura Rhen. altioris: & Zephyr. auctoris. quæ postrema vox inserta in lib. Putetani est.*

307. Non de fororis incesto, nec de stupro filiarum aut coniugis alienarum.] *Ad Iouis incesta alludit, de quo supra cap. 8. Incesti qui magis quam quos ipse Iupiter docuit. ubi vide Adn. nostras.*

308. Squammatum aut cornutum aut plumarum amatores aut in auro conuersum Danaidis.] *Sic ms. pro eo quod vet. exc. Danaes, quod hætenus post Zephyrum prætermisimus est. Alludit vero (inquit Rhenan.) ad fabulas Iouis in serpentem, taurum & arietem, cygnum & aquilam, etiam in aurum conuersi, dum amoribus obsequitur. De quibus latius D. Cypr. epist. 2. ad Donatum, & aliquid etiam in Adnot. ibidem nostris num. 32. & 33. Hinc Iouem appellat D. August. epist. 5. ad Marcel. plurimum stuprorum & aurorem & perperarorem, in libro Putetani est, Danaidis Iouis ista sunt numina vestra.*

309. Ceterum Dei filius nullam de impudicitia habet matrem.] *Mirum est vnde irrepserit: de pudicitia, cum vet. exc. ms. legant; impudicitia: ut iam non sit opus legere cum Latino vocem nouam: de pudicitia, Adieciimus ex istem: & ita.*

310. Apud vestros quoque sapientes λόγος, id est, sermonem atque rationem.] *Imitatur etiam hic D. Iustinum Mart. Apol. 2. ad Antonin. Pium & Athenagoram. Hunc vero locum sic explicat Lactantius Instit. diuin. lib. 4. cap. 9. Sed melius (inquit) Græci, λόγος, dicunt, quam nos verbum siue sermonem λόγος enim & sermonem significat & rationem, quia ille & vox est & sapientia Dei. hunc sermonem diuinum ne Philosophi quidem ignorant. Adfert autem & de λόγος, testimonium ex Orpheo D. Iustinus Martyr Orat. ad gentes & similiter D. Cypr. de idol. vanit. Christum virtutem & rationem & sermonem Dei nuncupat.*

311. Hunc enim Zeno determinat factitorem.] *Vocabulo hoc factitatoris (inquit Rhen.) vitur aduersus Hermogenem aduersus Valentin. & in aliis etiam libris. Pro intellectu autem huius loci facit ubi supra Lactant. si quidem inquit, Zeno rerum naturæ dispositionem atque opificem vniuersitatis λόγος prædicat, quem, & fatum,*

& necessitatem rerum, & Deum, & animum Iouis nuncupat, ea scilicet consuetudine, qua solent Iouem pro Deo accipere. Sed nihil obstant verba, cum sententia congruat veritati. Est enim spiritus Dei, quem ille animum Iouis nominat. Claruit Zenon tempore Regis Antigonis, quem admodum mutua illorum epistola testantur, quæ etiam nunc extant apud Diog. Laertium lib. 7.

312. Hæc Cleanthes in spiritum congerit, &c.] *Sic ex ms. cum prioribus excusis pro: in spiritu, & paulo post: autem pro: etiam fuit hic discipulus Zenonis sub eodem Antiocho.*

313. Propriam substantiam spiritum inscribimus.] *Etiã hic reposuimus cum ms. spiritum pro spiritus, sensu id exigere. Sicuti paulo post: didicimus pro dicimus, ac: filium Dei & Deum, cum Rhenaniam olim.*

314. Ita de spiritu spiritus.] *De hac veterum loquendi formula etiam Lactantio usitata præferim lib. 4. cap. 12. qua filius Dei Christus spiritus nuncupatur, quantum apparet ex D. Hieronymo in 4. cap. Epist. ad Gal. exc. ignorantiæ scripturarum. Vide Adn. nostr. ad lib. D. Cypr. de Vanit. idol. 71. & latius inter Tertulliani errores in nostris Prolegomenis.*

315. De Deo Deo, vt lumen de lumine.] *Hinc apparet sumptum illud Symboli Niceni, quod in Missæ mysterio decantatur: Deū de Deo, lumen de lumine. Atqui cum Rhen. ex ms. cod. iterum emendauimus: etiam plures inde traduces qualitatibus muteris: ita & quod.*

316. Modulo alternum numerum gradu non statu fecit, &c.] *Zephyrus contra sic legit: non gradu sed statu, & interpretatur hoc pacto: Alternus hic numerus vt Deus & Dei filius duo videantur & vnum sint & quod adest alteri, alteri quoque moduletur, non gradu sit aut excellentia, sed statu posturaque ea loci, qua ab origine illa patris filius excessit propagatus que est perpetuo quodam ductu, non autem recessit, quasi diuisus. Quæ certe interpretatio aliquo commoda est, tamen non placet, quod de gradu & statu dicit, lectione, quantum apparet, mendosa sui codicis falsus. Si cum ms. & vet. exc. legamus: gradu non statu, hunc videtur habere sensum: gradu fit hic alternum numerus vt pro Deo de Deo, non statu, quia statu sui conditione & substantia nihil differit à Deo Patre Deus filius. Veram autem hanc esse lectionem confirmat ex eo, quod alibi sic loquitur Auctor: Tres sunt non statu sed gradu, non substantia sed forma, nec potestate sed specie, vnus autem substantiæ, & vnus status, & vnus potestatis. Quare non quis erret, etiam Zephyri Paraphrasim in sanum sensum mutauimus. De his autem loquendi formulis latius inter errores Tertulliani.*

317. Homo Deo mistus, Totidem verbis dixit D. Cypr. de van. idol. vbi multa hinc desumpsit; Deus cum homine miscetur. Et phrasim hanc explicat D. Aug. Epist. 3. ad Volus. dicens, simile esse misturam, qua Deus homini permiscetur dicitur, vt vna fieret persona Christi, sicuti miscetur anima corpori, vt vna fiat persona hominis.

318. Qui penes vos haud dissimiles fabulas.] *Fortassis alludit ad fabulam de Deo Ioue, auri specie delapso in sinum virginis Danaæ siue Danaidis, de qua paulo superius nu. 308.*

319. Nec alia magis inter nos & illos compulsatio est.] *Sic cap. præced. quod regni regna compulsant. Metaphora sumpta à fluctibus in mari compulsatione, cuius meminist Columella lib. 1. cap. 18.*

320. Duobus enim aduentibus eius significatis.] *De duplici Christi aduentu latius Auctor infra li. ad Iudaos, ac lib. 3. contra Marc. infra T. 3. Hunc verolocum imitatur per omnia D. Cypr. li. de Vanit. idol. Atqui paulo post, cum ms. deleuimus: & legimus etiam cum ms. & vet. exc. prædicatum cum D. Cypr. vbi supra ac cum Rhenano: meritum fuit delictorum, pro: delictum eorum. libri tamen manuscripti: delictum eorum.*

321. Vti magum aestimatum de potestate.] *ms. omnes & prima editio: magnum, sed Rhen. & D. Cypr. vbi supra, ac ms. cod. secuti retinimus: magum, præferim quod cap. 23. infra Dicent ibidem (inquit Auctor) æquissile Christum cum sua fabula, si homo communis conditionis, si magus? Et eadem significatione li. 3. adu. Marc. T. 3. planum id esse impostorem à Iudeis existimatum, dicit. Certe Christum tanquam prestigiatorem à quibusdam habitum, satis patet ex Eus. lib. 3. demon. str. Euang. c. 8 vbi latissime eam calumniam refutat, sicuti & Epist. 5. ad Marcell. D. August. Legimus autem ex S. Baouis & vno Vat. co. cæcos reluminaret, pro illuminaret. Adit autem D. Cypr. claudis gressum daret. Sese verbum.) liber Putetani, scesse verbum.*

322. Verbum Dei, id est, λόγος, illud primordiale primogenitum.] *Adieciimus iterum ex ms. omnibus primordiale, omisum à Zephyro. Alludere autem videtur ad Iust. Martyr. tum orat. contra Græcos, ubi hunc adducit Orphei versiculum:*

Vocem iuro patris, primum quam prodidit ore. Tum Apolog. 2. ad Antonin. Pium quem λόγος Dei primogenitum nuncupat & rursum, Christum primogenitum Dei affirmat pro eo autem quod est: spiritu instructum, Belgicæ & Vat. 1. Cod. & Putetani, legunt, suffulrum, & alter Vat. cod. sanctum.

323. Elementa ipsa famularet.] *In actiua (inquit Zephyrus) significatione sicuti Papinius in suo Hercule Surrentino: Pacatus mihi que bonis nec turbidus ira, nec famulare timens. Legimus autem qua reuincantur, pro qua. iterum adieciimus vocem Iesum paulo post. Parum hoc, hoc adest à libro Putetani: in eodem paulo post legitur, & prophetæ retro & tamen suffixus.*

324. Deliquium vti que putauerunt.] *Recte id dicit Tertullianus.*

B

C

D

E

F

G

H

nam, non fuisse veram Solis Eclipsin. ostendit viua ratione D. Aug. lib. 3. de Ciuit. Dei c. 15. & Epist. 80. ad Hefsch. Porro prater D. Dionys. Areop. Epi. ad Polycarpum (quem citat in Paraphrasi Zephyrus) meminit huius Solis Deliqui teste Origene Phlegon. 14. Olympiadarum lib. sicuti etiam in chronicis sub Tiberio Casare eius verba ipsa adfert Euseb. refert etiam Oras. lib. 7. c. 4. aliquantos Græcorum libros idipsum adtestari. A Sibylla quoque predictas eas tenebras tradit Lact. libr. 4. c. 19. Addit hic Tertull. etiam in archiua relatas à Romanis.

325. Et tamen eum mundi casum relatum in archiuis vestris habetis.] *Vatic. cod. 1. & alter quo usus fuit Zephyrus, legunt: cassum ut primatio (inquit ipse) illa Solis intelligatur, qua Analogia: tonus usurpauit Plautus, pro consura, & Ouid. in Metamorph. narratum pro narratione.* Archiuis vero etiam hic ut supra latius ca. 19. num. 285. retinui pro eo quod ms. quinque legunt: arcanis, quorum 1. *Vatic. legit paulpost: circumseperunt, alij: circumfederunt.*

326. Fallerent suspectos.] *Suspectos (inquit Rhenan.) pro suspicaces Iudeos nempe ipsos. Sic lib. de cultu fem. infra T. 2. Quid gestis aut suspecto aut non desideranti placere? & T. 3. adu. Valent. saltem suspectus de aliquo factitore.*

327. Populum vesticalem & famularem sibi ad fidem reuocare.] *Sic iterum cum Rhen. pro: à fide. Quod tamen libri manuscripti habent. Atqui Vat. 1. legit: familiarem, sed placet vox: famularem; ac si dicat, famulatio sibi adstrictum. Sic enim & Statius 2. Achil. turbam famularem dixit.*

328. De Romulo Proculi solent.] *Proculi dixit (interpretibus Rhen. & Zephyro) numero multitudinis, conuersa figura diastrica, ut vestri isti Platonis & Epicuri. Hoc ipsum autem narrat infra Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. ubi de eo latius.*

329. Ea ipsa super Christo Pilatus.] *Exstat. Epist. Pilati ad Tiberium de Christo inter opera D. Dionys. Areop. Colonia excusa cum commentariis Dion. Carth. p. 757. citata iam antea tum ab Eusebio & aliis qui supra citantur c. 5. tum à Gregorio Turon. in Chron. & Hugone Floriacensi apud nos manuscripto Antiq. lib. 3. cap. 8. & 9.*

330. Ipsos illos quos adoratis.] *Dæmonas intelligit, quos in simulacris adorabant, ut recte adnotat Rhenan. qui Christo testimonium perhibebant, cum à Christianis adiurarentur & eijcerentur. Ut credatis Christianis, addit liber Puteani hæc verba, propter quos non creditis Christianis, quæ huic loco plane necessaria credit Carri Interim hic est.] Hic liber Puteani ponit caput XXII. de Deo omnipotente & Christo.*

331. Quia nec fas est vlli de sua religione mentiri, &c.] *Locus insignis aduersus nostri temporis hæreticos quosdam, qui putant, licitum de religione, quam colunt, mendacium.*

332. illum hominem putate, &c] *Rursus locus pro adoratione humana natura in Christo. Addidimus: autem, paulpost ex cod. S. Bauonis.*

333. Vt Græcis occurram, Orpheus, Pieriæ, &c.] *Satis dilucide locum hunc interpretatur in Paraphrasi Zephyrus. De Orpheo Interim & Musæo sic scripsit Diuus Iustin. Martyr Orat. ad Gentes Orpheus (sane notissimus primus Auctor, qualia posterius, ad filium suum Musæum ac reliquos Germanos verosque auditores, de uno eodemque solo Deo prædicauerit, &c. Athenagoras in Apol. etiam Orgia Orphei recenset; de quibus apertius Lact. lib. 1. cap. 2. 4. Sacra Liberi patris primus Orpheus induxit in Graciam, primusque celebravit in monte Bæotie Thebis, ubi Liber natus est proximo. & fuit per eadem tempora quibus Faunus. Quinetiam ipse Tertull. li. de Adora. infra T. 3. Orpheum & Musæum inter Deos relatos scribit.*

334. Melampus Argis.] *De hoc Euseb. de Prepar. Euang. lib. 2. cap. 5. Quidam, inquit, aiunt Melampodem Amytharonum filium ad Ægypto in Graciam luctum Cereris sollempniter celebratum reportasse.*

335. Trophonius Bæotia.] *ms. quidem omnes: Boetia, sed veram esse vulgata lectionem patet vel ex ipso Auctore lib. de Anima suprascripto, ubi inter cetera etiam Oraculum recenset Trophonii in Bæotia; ubi de illo latius, ut proinde similiter castigandus Euseb. de prepar. Euang. lib. 5. cap. 8. ubi Oraculi meminit in Lebada Boetia seu potius Bæotia.*

336. Homo fuit Pompilius Numa.] *De Numæ Pompilii superscripti omnibus latius infra T. 3. lib. de Præscript. heret. cap. 40.*

337. In agnitionem veritatis ocularet.] *Totidem id verbis repetit lib. de Idol. vanit. D. Cypr. Phrasis est Tertullianica visitata etiam in sine lib. de Penit. infra T. 2. Paulpost ex ms. restitutum: reformatur: & renuncietur.*

C A P. XXII.

338. Atque adeo dicimus esse substantias quasdam spirituales.] *Recte in exc. cod. hic titulus exprimitur huius capituli: De Dæmonibus, eorumque viribus & actionibus. Imitatur autem etiam hic D. Iustin. Martyrum Orat. ad Gentes. & præsertim Athenag. Apol. ipsum vero hunc locum ad verbum pene descriperunt Minutius Felix in Oratione. & D. Cypr. lib. de Idol. vanit. Lact. lib. 1. cap. 8. & lib. 2. c. 14. 15. & 16. denique D. August. lib. 8. de ciuit. Dei. c. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. & lib. 9. c. 1. 2. 3. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. & 23. & li. de diuin. dam. latissime totam hanc materiam pertractat, sicut & Euseb. de prepar. Euang. l. 4. totol. 5. & 7. quatuor primis capitibus.*

339. Sciunt dæmonas Philofophi.] *Philofophos aliquot citat D. Aug. lib. 18. de ciuit. Dei cap. 14. & Plutarchum nominatim Euseb. de prepar. Euang. lib. 5. c. 4.*

340. Socrate ipso ad dæmonii arbitrium expectante.] *Vide Adn. nostras in D. Cypr. lib. citatur num. 52. & latius infra cap. 46. ubi ipsa verba Socratis reperire est; item initium libri de Anima, ac ibi Adnot. nostras.*

341. Dehortatorium plane à bono omnes sciunt Poeta.] *De hoc quoque vide Adn. nostras ubi supra n. 51.*

342. Etiam vulgus indoctum, &c.] *Latius hac infra lib. de Test. anima. Atqui ex ms. iterum adiectimus: nam & Item legimus: frequentat singulari numero in Puteani est; in vsu maledictis.*

343. Angelos quoque etiam Plato non negauit.] *Locum hunc sic Minutius exprimit: Quid Plato, inquit, qui inuenire Deum negotium credidit? nonne & angelos sine negotio narrat & dæmonas? & in Symposio etiam suo naturam dæmonum exprimere conuicitur? Vult enim esse substantiam inter mortalem immortalemque, id est, corpus & animam, mediam, &c. Verba ipsa Platonis clariora sunt. Respondet enim apud illum Socrati Diotima interpretari dæmones: vel vestire humana ad Deos, diuina ad nos, ab hominibus quidem preces & sacrificia, à Diis vero præcepta & mercedem pro sacrificiis, & paulpost: Per Dæmones omne est commercium, omnis colloquutio Dei cum hominibus & vigilantibus & dormientibus. Vbi interim nominatim nusquam eos angelos nominat, sed officium tantum angelorum, id est, nunciorum tribuit, quod superis nostra nunciant acta. Quare id intelligens, quantum apparet, ubi supra D. Cyprian. veluti huius loci interpretis quidam: In quo & Plato, inquit, pariratione consentit, & vnum Deum seruans, ceteros angelos vel dæmonas dicit. Non defuisse interim paganos, qui eos angelos nuncuparent, in quibus & Labeo, disertus verbus tradit D. Augustinus lib. 9. de ciuit. Dei cap. 19. Ad quem locum citat in hanc rem Vires Euripidem in Iphigenia, Trismegistum & Martianum Capellam.*

344. Vtriusque nominis testes esse vel Magos adserunt.] *Zephyrus istud de magis Persarum interpretatur. Verum in genere loqui Auctorem patet tum ex cap. sequenti, tum ex Minutio & D. Cypriano. Quorum hic: Et magis, inquit, inde est ad perniciosam vel ludicram potentiam, quorum tamen præcipuus Hosthanes & formam Dei veri negat conspici posse, & angelos veros sedi eius dicit adfistere. Ille vero: magi quoque non tantum sciunt dæmonas, sed etiam quicquid miraculi ludæ, per dæmones faciunt, &c. Eorū magorum & eloquio & negotio primus Hosthanes, & verū Deum meritæ maiestatis profequitur, & angelos, id est, ministros & nuncios Dei, sed veri, eius venerationi nouit adfistere, &c. idem etiam Dæmonas prodiit terrenos, vagos humanitatis inimicos pro magos asserunt, liber Puteani, magi adfunt, item pro, ordine idem liber, ordo cognoscitur.*

345. Auspicata est in hominis exitium.] *Auspicata (inquit Rhenan.) passue, ut & in lib. præced. sepe. Alludit autem ad primi hominis Adami exitium. Atqui pro: ad vtramque substantiam hominis adeundam censet legendum Rhenan. lædendam, sed repugnant ms. cod.*

346. Præcipitat.] *Ita dixit (inquit Zephyrus) ex vera verbi derivatione, quæ aliquid temere præcipere, & quasi præoccupare significat. Nos: exanimat, iterum ex ms. reposuimus, pro: examinat. Dixit etiam: Cæca ratio, id est (interprete Rhen) quæ non videtur sed latet & ignoratur. Et: tentatus act, hoc est, uti Zephyrus, lasus & male affectus, sicut dicimus, vno tentari caput, pro: effundit, ms. Belgici & Gallici cod. legunt: offundit, & paulpost aut pro ac. Paulpost pro eo quod est: quod eos ipsos captis & circumscriptis mentibus hominum comedat, ms. Belgici & Vatic. 1. Puteani ac vero exc. comedat. quod placet ob hæc Plinij verba Nat. hist. lib. 30. cap. 1. Hominem occidere religiosissimum, mandati vero saluberrimum narravit Hosthanes.*

347. Pabula propria nidoris & sanguinis.] *Vt tota (inquit Zephyr.) Magia restatur, spiritus mali nidore & sanguine delectantur, quod cum alij tum Homerus in suis Necyanticis non abs re seruauit. Latius idipsum videre est apud D. August. li. 10. de ciuit. Dei. 11. ex Porphyrii epist. ad Anebuntem, ac libro Responsorum.*

348. Et quæ illi accuratior pascua est.] *in hoc consentiunt ms. cum vet. exc. pro eo quod tanquam elegantius substitutum erat: accuratoria pascua sunt; Auctor itaque usurpat singulari numero: pascua quam enuntiant, liber Puteani, adnuntiant, uti infra idem verbum repetit.*

349. Dispositiones etiam Dei, &c.] *Similia videre est (vri recte ad marg. Gagnas adnotauit) apud D. August. potissimum vero locis suprascriptis & nominatim cap. 3. 4. 5. & 6. de diuin. damon. ac li. 2. super Gen. ad litteram cap. 17. & Lactant. libr. 2. cap. 15. D. Cypr. denique & Minutium ubi supra.*

350. Sciunt Cræsi,] *Euseb. libr. 5. de Prepar. Euang. cap. 10. ubi late tractat de falsitate oraculorum ex Oenomaï eiusdem tituli libro, etiam hæc recenset tanquam Apollinem alloquentis verba: Cræsi, inquit, imperium Lydiæ à maioribus successione susceptum pietate in Deos maiores suos statuens superare, ut eorum patrocinio tutior esset, te Apollo maxime coluit, templumque tuum Delphi auro atque argento ita ornauit, ut distissimum templorum omnium & sit & videatur. Vnde iura tua beneuolentia freus aduersus Persas arma mouere statuit, neque id absque consilio tuo. Tu enim ea de re interroganti sic respondisti.*

A Intrepidus si Cræsus Halym transfuderit amnem, Imperium perdet magnam, regnumque superbum. Hæc responsi ambiguitas, cui nuntius cultorem, quo te suis opibus dicant, emeristi, & regnum Lydia, quod longissima successione serie in eum devenerat, in Persas evanulisti. Non sponte, opinor. Non enim tam pium religiosumque Regem, & præcipue tibi amicum decipere vanaquam voluisses, sed futurorum ignorantia id factum arbitrator. Nam si, tanquam Deus, futura cognosceres, non latuisset te, non intellecturum oraculi ambiguum Cræsum.

315. Sciunt Pythi.] Hunc locum latius explicat Minutius; De Pyrho, inquit; Ennius Apollinis Pyrhij responsa confinxit (alludens ad illud: Aio te Æacida Romanos vincere posse.) cum iam Apollo versus facere desisset, cuius tunc caurum illud & ambiguum defecte oraculum, cum & poliores homines & minus creduli esse ceperunt. Et Demosthenes, quod sciret responsa simulata, & ληπιζέω Pyrhium querebatur. Similia videre est apud Cic. de divin. & D. Aug. de civ. Dei li. 3. c. 17. Erat autem idem Apollo Pythius, qui & Delphicus, ita dictus, si vini creditur in D. Augusti. li. 4. de civit. Dei c. 11. à sacerdote virgine seu matrona Pythia, qua responsa dabat ex tripode. Pythia autem oracula desecisse post Christum, comprobatur Euseb. li. 5. de Prepar. Euang. ca. 8. ex Porphyrio & Plutarcho de oraculorum silentio.

312. Ceterum restudinem decoqui.] Satis hoc explicat in Paraphrasi Zephyrus.

B 313. Momento apud Lydiam fuerat.] Ac si dicat: eo ipso momento, quo restudo à Cræso decoquebatur in Lydia fuerat, quo id Pyrhus renuntiabat. Atque, sicuti adnotat in sua Paraphrasi Zephyrus Habent, &c. sapere paraturas.] Græca dicendi figura est quam nosferi etiam non refugimus: ut habeo multa dicere, id est, postquam, Et Ciceroni ad Lentulum: De Alexandria re causaque regia tantum habeo polliceri, metibi absenti, &c. Paratura vero nomen nondum memini apud alios legisse, ex analogia tamen eadem dicitur, qua scilicet, commiffura, & à Plinio diuisura dictum est, & volatura pro voluti, quod non minus nouum videri potest. Sic etiam infra ca. 47. nouitiorum paraturam.

314. Phantasmata Castorum, &c.] Etiam has fallacias Castorum victorias prænuntiantium & Vestalium Tuscæ ac Claudiæ & Domitij paucis recte explicat Zephyrus. Rhen. addit easdem narrari à Valer. Maximo li. 8. de Vestalibus, & à Suetonio Tranquillo de Domitia. Certe etiam D. Augusti. li. 10. de civit. Dei ca. 16. vtriusque Vestalis exempla adfert. Minutius vero eadem pene ad verbum.

CAP. XXIII.

C 315. Porro si & Magi phantasmata edunt, &c.] Inscrubitur fere hoc capite tum in ms. tum in exc. cod. De phantasmatis Magia & demonibus. Pulchre autem locum hunc quam paucissimis interpretatur Zephyrus in sua Paraphrasi.

316. Iam defunctorum inelamant animas.] Latissime hanc Magia speciem tractat & impugnat Auctor li. de Anima ca. penult. infra T. 3. ubi & nos latius, sicuti etiam & de somniis, qua videntur Magi immittere. De circulatoriis præstigiis aliquid habet D. Aug. libr. 10. de civit. Dei ca. 16. & ibidem latius Vines: de Captis ad diuinationem preparatis mentionem facit Euseb. li. 2. de prepar. Euang. ca. 5. Porro ms. cod. quinque legunt: infamant pro: inelamant, & elidunt, pro: eliciunt, sed magis placet vulgata lectio.

317. Ve aliter dementire, &c.] Ex ms. cod. iterum illud restitutum, pro: dementare, præsertim cum Zephyrus id interpretetur quasi de mente exire, addens verbum esse Magicum, quo vitur Apuleius & hoc hemistichio Lucretius:

Dementit enim, deliraque fatur.

Cetera satis explicat Zephyrus in Paraphrasi, & latius infra c. seq. de Archigalio. Atqui pro profecat liber Puteani habet, profectam: & pro, compar exitus furoris, ms. Belgici, Gallici & 1. Var. legunt: cõpara exitus; alter Vat. & vet. exc. cum pat, eligat lectõr quam volet, nos plurium lectionem edidimus, præsertim cum ad eam etiam Zephyrus alludat. Cum quo etiam & Rhen. ex ms. reposuimus: inuestigationis, pro: inuestigatiois. maxime cum similiter pene Minutius dicat: par & in illis inuestigatio demonis, sed argumentum dispar furoris.

D 318. Edatur hic aliquis, &c.] Pulchra comparatio eius, quem dæmone agi constat, & eius quem dicebant de Deo aliquid pati: ut latius explicat Zephyrus in Paraphrasi, eleganter autem liber Puteani: edatur hic aliqui ibidem sub tribunaliibus & postea: dominum, pro, deum, sed posterius placet.

319. Qui aris inhalantes numen de nidore concipiunt.] Aliquid de nidore sanguinis in aris immolati demonibus grato ea præced. diximus: quare magis placet hæc lectio ms. quam vulgata: actis maleficam numen. Ex quibus etiam castigauimus: præfantur, pro: profantur: nam & supra eadem voce non semel vitur.

320. Itaipla virgo celestis pluuiarum pollicitatrix.] Sic partim ex Rhenan. Goryiensis cod. partim ex ms. nostris, qui omnes constanter legunt: virgo Cælestis, pro eo quod Zephyrus: vis Cælestis. Ego vero existimo eum loqui de Cælesti dea, quam colebant Afri, apud quos scribebat Tertullianus (vri ante me etiam adnotauit Pithæus) de qua latius ca. seq.

321. Æsculapii medicinarum demonstrator.] Similiter lib. de coron. Milit. infra T. 2. Pium medelas Æsculapius explorauerit. Vide Adnot. nostras supra c. 14. n. 209.

322. Alias demoritur.] Ex veteri exc. hoc iterum addecimus,

maxime, cum alludant ms. cod. & Belgici quidem tres legant: alia die demoritur, Variæ, veroralis demoritur. Lodiensis: alia demoritur.

323. Scordii & denarii & asclepiadoti subministrator.] ms. omnes: socordio & denario & asclepiadoto subministratur: sed magis illud placet eo quod præcedat: demonstrator: tum quod medicus notu sit Scordium: non: socordiũ, quod inter Myrboridatica deservit Plin. nat. hist. li. 25. c. 6. & 10. Quæmadmodum etiã Panacæ sine Asclepion eiusdem li. c. 4. in hæc verba: Panacæ ipso nomine omnium morborum remedia promittit, numerosum & Dijs inuentoribus adscriptum. Vnum quippe Asclepion cognominatur, quoniã is illam Panacem appellauerit, &c. Alludens haud dubie ad Æsculapium, quippe qui Græce ἀσκληπιός, vocetur, à quo prouide etiam nouam vocem deriuauit suo more Asclepiadotum Tertull. tanquam dicat ab Asclepio datum seu traditum. Vocatur eadem à Theoph. li. 9. c. 6. hist. plantarum à σκλαπιέων πάνακας. Reperitur & aliud herbe genus Asclepias apud Plin. li. 27. c. 6. aduersus serpentum ictus præsentandum, quod si citiam ab Asclepio dicitur, etiam hic potest intelligi, & magis accedit vox Asclepiadoton. Iterum autem ex ms. quod habebant vet. exc. restitutum, nisi se dæmones confelli sint, Christiano mentiri non audentes, quod singulari numero expressum erat in recentioribus, & magia, pro: Magica. Paulopost pro eo quod est: inniti ms. Belgici & Gallici: inniti, Vat. i. incipi, sed placet prius quod vet. exc. legant: niti pro, dictis non stetit, liber Puteani, dictis non dicitur.

324. Si altera parte vere Dei sunt.] Sicuti hic excusi omnes legunt: Dei plurali numero, non dii, ita ubique ms. tum antea tum postea legunt, sicut etiam deis, pro: diis, quod semel adnotasse sufficiat, Similiter autem esset li. 1. adu. Marc. Iuuenio plane ignotis deis atas prostitutas. Paulopost vet. exc. lectionem iterum reposuimus ex ms. dæmones se dicere, pro: dici.

325. Vererentur enim abuti maiestate superiorem.] Etiam hoc pro substitutus ablatiuus, eo quod non semel uti & abuti cum accusatiuo usurpes, exempli gratia li. de coron. milit. infra T. 2. qui secundum idolorum ornatum quid vituor. Item legimus: neque à demonis adfectatur in confessione, neque à Deis negaretur. ac: vtrouque iam Deos querit. &: quod neque ipsi Dei sint, neque vlli alii. Etiam illud, omisso: Sed.

326. In continenti.] De phrasi hæc Tertullianica & Cyprianica vide Adn. nostras in epist. eius 82. nu. 2.

327. Si non Christianorum.] Hic quoque lectionem Rhen. cum ms. sequimur phrasi Tertullianica pro: sed, quod habent alij excusi & liber manuscriptus doctissimi Puteani.

328. Si forte Minoem & Rhadamanthum secundum consensum Platonis & Poetarum.] Non minus etiam hoc pro: secundum sensum. Nam Poeta in hoc consentire Platonem, in hæc verba recenset D. Iustin. Mart. Apol. 2. Plato, inquit, Rhadamanthum & Minoem in idem iniustos ad venientes plexurum esse docuit, nos autem id ipsum factum iri dicimus, sed à Christo. Adit Orat. pro Christ. Athenag. Nos autem siue Minos siue Rhadamanthus sit, siue aliquis horum pater, ne eum quidem ipsum effugitum esse iudicium Dei dicimus.

329. Et impuratissimis linguis.] Rursum sic ex ms. cum vet. exc. pro eo quod Zephyrus: impurissimis: nam & Terentius in Phorm. sic loquitur: Impuratus me ille, ut etiam irrideat: pro, dilucit, habet liber Puteani, debuit. Item cum Rhenan. & ms. operatoibus suis, pro: operationibus legimus: etsi in Puteani erat: operationibus.

330. Atquin omnis hæc nostra in illis dominatio, &c.] Hoc quoque ex istdem in Puteani est, in illos. & paulopost addimus: Verum. Pulchre autem locum hunc imitatur Prudent. in Apophth. contra Iud. Alludit ad Exorcismos, quibus etiam nouum vitur Ecclesia, de quibus latius infra lib. ad Scapulam & de baptismo. Atqui ms. deinde legunt: Magis fides proxima est, pro: prona: sed hoc placet.

331. Quia plurimum illis credendo, in Christo Domino nostro credimus.] Imprimis miror hic omisam particulam: in: à Zephyro & posterioribus, cum eam more loquendi Ecclesiastico habebant non modo vet. exc. sed ms. ad vnum omnes. Vt non dubitem, iam tum eam formulam visatam fuisse, qua profitemur, nos credere in Deo, siue ut Rufinus in Symb. & August. in Deum, non vero credere Deo vel Deum. Venit hic præterea adnotandum, quod videatur hinc Tertullianus ad fidem conuersus ex testimoniis Deorum, qui dum Damonas se confiteretur, Christianos facere consueuerunt. Atqui pro: fiduciam, ex ms. quatuor substitutum: fidenciam, vocem Tertullianicam, pro, prona est: liber Puteani: proxima est.

CAP. XXIV.

332. Omnis ista confessio, &c.] Ob proximitatem hic caput nouum constitutum: præsertim cum veluti Epilogus sit totius disputationis de Deorum cultu. Potest autem inscribi: Quod Christiani non incurant crimen læsæ religionis, eã variant in cultu veri Dei, sed ipsi prius, qui Deos colunt longe diuersissimos. Hæc autem in codice Puteani longe elegantius ita leguntur: si religio non est: quia nec Deo pro certo; nec nos pro certa rei sumus læsæ religionis. Notanda autem non ita multo post: vox: irreligiositatis. Porro imitatur hunc locum Euseb. sub finem orationis de Laudibus Constantini.

373. Nunc ut constaret, &c.] Sic ex ms. pro Nam. Atqui de sublimiore & principe Deo à gentibus concessio imitatur Iustin. Mart. Orat. ad Gent. & Athenag. Orat. pro Christ. Latiant vero latiss. id ipsum prosequitur Iust. diuin. lib. 1. cap. 5. ex Orpheo, qui Deum verum & magnum & πρωτογονιο appellat: Antisthene, qui summæ totius artificem, Virgilio, qui Magnum; Aristotele, qui summum, Cicerone, qui supremum, & Seneca, qui Deorum omnium Deum nuncupat.

374. Ut Plato Iouem Magnum in celo committatum exercitu, &c.] Hunc Platonem locum sic recenset Athenag. Magnus ille Dux in celo Iupiter, volucrum regens currum (quæ ipsa verba citat Orat. ad Gentil. D. Iust.) exornans, ornans, & curans omnia. Hunc autem consequitur exercitus Deorum atque Demonum. Illud vero, inquit, non ad eum, qui Saturni filius esse dicitur, perinet Iouem, nomine namque ipso conditor rerum vniuersarum designatur. Declarat id ipse Plato. Nam cum non (sic lego) haberet aliud quo eum significanter appellaret, vulgari & vstito, minime autem proprio Dei nomine, euidenter designationis gratia est vsus; adiecto insuper verbo Magnus, ut discerneret caelestem à terreno, ingentem à genito. Paucis idem reperitur ab Arnob. lib. 1. adu. gentes, vel ex appellatione qua Iupiter Opt. Max. dicitur & habetur. Atqui paulo post pro: suspici, legunt Var. 1. & vter. exc. fulcipi, ac pro: operam ms. omnes: opera. Eligat Lector quod volet.

375. Colat alius Deum, alius Iouem, &c.] Pulchre has Antistheses explicat Zephyrus in Paraphrasi quibus contrariam tradit religionem gentium, Christiana religioni, & latius infra de ceremoniis cultus diuini externis cap. 30.

376. Alius ad aram fidei.] Huc pertinet illud D. Augusti. lib. 4. de Ciuit. Dei cap. 20. Sed cur & hdes Dea credita est, & accipit etiam ipsa templum & altare? Vbi late de hac Dea Vines in Adnot. Sufficiat hoc loco quod iuxta Plin. lib. 35. & Cic. 3. Offic. Capitolio ades fidei vicina fuerit: nam quis eam primus consecravit, variant opiniones. quidam Atilio Calatino id adscribunt, alij Numa, alij denique Zenea. ante Romulum & Remum. Atqui ara & altare iuxta Seruum in hoc differunt, quod ara essent inferis & superis Diis consecrata, altaria vero superis diis dumtaxat. Quorum hoc ab altitudinè didicimus putas, aram vero quasi anlam commutatione litterarum interpretatur Varro.

377. Atque adeo & Egyptiis, &c.] De Egyptiorum Deorum potentis vide Adn. nostras in D. Cyprian. libr. ad Demetr. num. 32. Meminerunt, prater Auctores ibi citatos, Latiant lib. 2. cap. 13. & li. 5. cap. 20. Euseb. de prepar. Euang. lib. 3. cap. 2. ex Porphyrio, D. Augusti denique lib. 2. de ciuit. Dei cap. 22.

378. Et capite damnandi qui aliquem huiusmodi Deum occiderit.] Nescio unde irreperit, & pice damnandus, ac occiderint, cum illud legant non molos omnes, sed & ex prioribus, maxime cum correspondeat illud Minutij: Nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilibus, belluis ceteris & auibus & piscibus, quorum aliquem Deum si quis occiderit, etiam capite puniunt.

379. Syria Astartes.] Deam hanc fuisse constat vel ex 3. libr. Reg. cap. 21 ubi sic legitur: Sed colebat Salomon Astarten Deam Sydoniorum, & sic finem: Et quod dicitur querit me & adorauerit Astarten Deam Sydoniorum. Eodem pertinet, quod est 4 Reg. 23. de Iosia Rege: Excella quoque, quæ erant in Ierusalem ad dexteram partem montis offensionis, quæ edificauerat Rex Isiael Astaroth, siue (ut 70. legunt) אַשְׁתָּרַת, idolo Egyptiorum. Et quod frequenter reperitur Iud. 2. 3. 10. ac 1. Reg. 7. & 12. Idolis Balaam siue Baal & Astaroth. Eo autem nomine (si Calcagno creditur li. 5. obseru.) Venerè colebant Sydonij, cuius adeo vim atque potestatem secum admiraretur Plautina Peristrata. Ponit etiam inter principes Deorum Varro de ling. Lat. lib. 4. Tu autem & Astarten apud Phœnices, nec aliter Euseb. de prepar. Euang. li. 1. cap. 7. Reperitur etiam apud Petrum Crinitum li. 14. de bon. dic. cap. 8. Syriorum Dea Adagartes, sed quia MS. omnes cum excussis legunt: Astartes, & ipse quoque Minutius in Octauio: malui illud retinere: maxime cum Phœnicia Syria pars sit. Syria enim inquit Beda li. de locis Aet. Apost. quæ Hebraice Aram dicitur, regio est inter flumen Euphratem & mare magnum vsq; ad Egyptum pertingens, habens maximas prouincias Comagenam, Phœniciam, & Palaestinam absque Saracenis & Nabathæis, quorum gentes sunt duodecim.

380. Arabie Dyfares.] Sic ex ms. omnibus pro: Diasares, eo quod apud Eusebium ubi supra sic legitur: Arabes item Dufurim quandam & Obdum pro Deo colebant, Arabie vero regem (inquit Ven. Beda ubi supra) inter sinum maris rubri, qui Persicus, & eum, qui Arabicus dicitur, habet gentes multas: Moabitæ, Ammonitæ, Idumæos, Saracenos, alijque quæ amplurimos. Cum autem Origen. lib. 5. contra Celsum dicat, Arabes Liberum tantum & Vraniam Deos coluisse, oportet ut alter illorum lingua Arabica Dyfares vocatus sit aut potius Dyfares, ut ut habent ms. Si quid diuinare liceat, liber ita ab eis est cognominatus, nam W W Dyfares Hebraice & Caldaice, quibus lingua hæud absimilis est Arabica, interprete Munstero Isai. 19. significat eum, qui volutatur ut ebrius, iam vero ebrietas Liberum habet patronum.

381. Norici.] Noricum (inquit Ptolom. lib. 2. cap. 14. ad Tab. 5. Europ.) terminatur ab Occasu Eno fluuii, à septentrione Danubij parte, que est ab Aeno vsque ad Cetium montem, ab ortu vero Solis ipso monte Cæto, à meridie vero parte Pannonia superioris, que sub dicto monte est, & quod inde est super Istriâ, eo monte qui Caruancas appellatur. Similia Orof. lib. 1. cap. 2. 6. & Paulus Diac. lib. 3. cap. 2. 5. Ex quo patet (inquit Franciscus Irenicus Germ. Exeg. libr. 1. cap.

20.) Noricam regionem non fuisse olim Baniariam, ubi nunc collocatur, ultra enim Danubium porrigebatur, ubi adhuc vestigium nominis est Norkeij. Eodem pertinet quod collocetur secumundum Strabonem non procul à mari Adriatico iuxta Alpes. & secundum Plinium apud Aquilegiam. Recenset autem coniecturam suam vir longe eruditissimus, Pithæus, hunc locum castigans Adu. libr. 1. cap. 3. & 4. ac sic sit legendum, Aemoricæ, eo quod, ut mox dicitur Belenum Deum faciat Ausonius gentis Aemoricæ; sed si Gallorum fuit Deus ille, potuit esse etiam Noricorum, immo & omnium Germanorum; quippe qui olim etiam Gallis, Galatis & Cælis contributi fuerint; uti late deducit Franc. Iren. lib. supradicto cap. 12. maxime cum ex eiusdem lib. 2. capit. 4. constet Germanos (vel Caf. teste libr. 6.) Solem coluisse, immo Munsterus in Chronogra. Augusta Vindelicorum, qui Norici vicini erant; cultum fuisse scribit olim Apollinem Cranium; quidni etiam Belenum?

382. Belenus.] Antea exc. Tibelenus, quod Rhen. ad marg. confirmare videtur sua 1. edit. his verbis: Tibelenus Noricorum Deus, det Cuffel / & totidem pene verbus repetit Althamorus Com. in Taciti Germ. comment. Memorat, inquit, Tertullianus in Apologetico aduersus gentes; Noricos Tibelenum Deum coluisse, id est, den Cuffel. Verum, donec certius quid Germani de suo illo Tibeleni siue diabolo autulerint, magis placet lectio Pithæi à Fr. Balduino etiam suis litteris ad me comprobata, uti legatur Belenus, præsertim cum duo ms Belgici & unus Vatic. & Puteani legant: Noricibelenus, aut potius si dictiones, uti oportet, distinguamus, Norici Belenus. Certe ex Ausonio satis superque diuicimus (inquit ille) Apollinem Belenum, eius vero ministros siue sacerdotes Paternas dictos. Versus Ausonij hi sunt:

Tu Baio casti stirpe Druidarum fatus,
Si fama non fallit fidem,
Beleni sacratum ducis è templo genus. & alibi;
Nec reticebo senem nomine Phœbicium,
Qui Beleni ædituus, stirpe fatus Druidum.
Gentes Aemoricæ

Didum autem existimat Belenum à ia Tu seu emissione radiorum, unde Apollinis quoque nomen, deductum Plato scripsit: certe apud quosdam Poetas Sagittipotens eadem ratione dici videtur. Scaliger Lect. Auson. lib. 1. addit, de Beleno etiam mentionem fieri apud Herodotum, quem βελων vocat: unde & Galli herbam, qua sagittas inungebant, Belenium vocabant. Apud eundem quoque fit mentio Abeilonis Lucanorum Dei.

383. Africae Cælestis.] Etiam hæc emendationem par tim Turnebo Adu. lib. 22. ca. 2. 4 partim Pithæo, ubi supra, acceptam debeo, pro eo quod irreperat, Cælestis. Quisimiliter censet castiganda, Vulpiani fragmentum, & Capitolinum, & infra ipsum quoque Tertullianum lib. de Virg. vel tom. 2. & Exhort. ad Cast. tom. 5. ubi Ceteris Africanæ sit mentio. Testimonium eandem comprobans Spartiani in 30. Tyrano. de Celfo ab Afris imperatore appellato; populo Deæ Cælestis ornato, & Amm. Marcell. lib. 22. de Deæ Cælestis argenteo breui sigmento, & Apuleio Florid. lib. 4. Quæ autem Dea hoc nomine nuncupata fuerit, nondum satis constat, Turnebus Vtania in intelligit, Philastrius Brixensis Car. hæret. fortunam cæli, quam Iudaæ Calli reginam vocabant. Magis placet, ut ait Ceres intelligatur si modo recta sit Pithæi coniectura de locis dictis Tertullian. aut: Penes, quam Mitram Persæ nuncupant iuxta D. Ambros. contra Symmachum & Herodotum loco pro Nannium citato, aut peculiaris Dea aliis ignota, eo quod cap. præced. virgo Cælestis pluuatarum pollicitatrix nuncupetur. Recte proinde meo iudicio etiam Saluianum de Prouid. Dei cap. 8. sic castigandum ex ms. adnotauit ille, ut legatur: Habent quippe intra muros patrios intus omnis scelus, cælestem illam scilicet Afrorum demonem dico, cui ille (reor) veteres Pagani tam speciose appellationis titulum dederunt, ut quia in ea non erat numerus, vel nomen aliquod esset. Et paulo post: Quis non eorum, qui Christiani appellantur, cælestem illam aut post Christum adorauerint aut (quod petus est) multo antequam Christum: Videtur itaque cultus huius Deæ etiam ad Saluianum vsque tempora ex Africa nondum exterminatus, Nam & apud D. August. comperi huius Deæ mentionem fieri lib. 2. de ciuit. Dei. cap. 4. ubi de ludæ turpissimis scenciis agit, qui Cælesti vi gini exhibebantur.

384. Mauritania Reguli sui.] Eodem modo dixit D. Cyprianus li. de Idol. vanit. Mauri vero manifeste Reges suos colunt. Atqui ex ms. omnibus lego paulo post, Romanos Deos earum quia pro: dominos: & qui:

385. Crustuminiensiu Beluentinus.] Ms. omnes: Cassianensium seu Cassianensium, Deluentinus aut: Demenitius, permittit libram lectionem Lectori, tum quod Deus ille ignotus sit, tum quod & Crustuminius ager veteris oppidi nomine & hæud procul Roma Crustumierum in Latio apud Plinium reperiantur li. 3. cap. 3. & itidem apud eundem lib. 5. cap. 1. Silium lib. 12. ac Varr. de ling. Lat. li. 6. Catinum Samnitum, qui à Sabinis orti, oppidum, saltem iuxta castigationem Scaligeri, eum antea legeretur, Cassianum. Quia interrim magis Romæ vicinum Crustuminum, priorem retinimus.

386. Nirtienum Viridianum.] Quod ms. quingæ legunt, Vifidianus, eodem recidit, eo quod antiqui Sabini S. pro R. efferrent, uti pluribus locis ex Varrone comprobare est. Atqui Narnia eorundem Sabinorum olim, nunc Vmbria oppidum, collocatur à Ptolom. ad Europ. Tab. 5. lib. 2. Meminit & Strabo li. 5. & Sol. lib. 8. ita dicta à Nar fluuii, qui præterlabitur. Leodiensis cod. peculiariter legit: Viridiana.

387. Afulanorum Ancaria.] Placet hæc coniectura Turn. Adu. lib. 17. cap. 2. 4 pro Afulanorum, eo quod Afulum, Apulia oppidum,

A Plutarcho notum sit, clade Pyrrhi insigni, & Batri Afulani fiat mentio apud Cicero de claris Orat. Maxime cum sic etiam legat Leodiensis cod. ms. Ab Ancaria vero dictum putat apud Lucilium eum, qui Ancarius vocatur, ut de furioso loquatur, tamquam Dea Ancariae furor capto, aut (quod magis placet) ex familia Ancariae sacra ms. legunt constanter omnes: Ancaria.

388. Volviniensium Nerfia.] De Volviniis supra aliquid diximus ad lib. de Pallio & infra cap. 40. Varie autem hac Dea nuncupatur in ms. Bel. Nerfia, in Vat. cod. & Leodiensi Nerfia, in vet. exc. Narcia, in Puteani Norcia.

389. Otricularum Valentia.] Sic ex ms. Belgicis, Gallicis & Vat. pro: Otricularorum, seu Otricularorum: quia Prol. ubi supra in Umbria Otriculum collocat. Hodie tamen vocatur: Otriculi.

390. Sutrinorum Nortia.] Sutrium in Tuscia perisse scribit Prol. alij adhuc existere volunt xxiv. mil. pass. Roma distans: certe apud Silium lib. 8. Surtia tecta leguntur; fortassis itaque melius legeretur: Surtiorum in Puteani est, Norcia.

391. Faliscorum in honore est pater Curis, unde accepit cognomen Iuno.] Faliscos Servius in 7. Aeneid. Virg. populos facit Hetruria, meminit & Colonia Falisa Plinius, & ferentia Faliscorum Ptolom. Hodie vocatur monte fiacone. Atqui Curetin, inquit Festus, Iunonem appellabant, & Curalis mensas, in quibus illi immolabatur, uti ipse quidem conjicit à Curi, hasta Sabinorum, unde & Romulus Quirinus dicitur, sed potius iuxta Tertullianum à Curi patre, quem, ut Deum, colebant Falisci in Puteani tamen libro est, in honore patris Curis. & accepit cognomen Iuno. Ceterum paulopost iterum ex vet. exc. cum ms. legimus: Velimus aut nolimus. in Puteani est, velimus ac nolimus.

CAP XXV.

392. Satis mihi quidem, &c.] Caput hoc inscribitur tum in exc. vet. tum in ms. De religio sitate seu religione Romanorum Liber Puteani ponit caput xxiv. de religio sitate Romanorum Expressor est hac Vat. 1. inscriptio: Quod magna fuit praesumptio Romanorum, credentium ob religionem Deorum suorum mundi fieri imperium occupasse paulopost vero iterum addidimus vocem: probat: & ex ms. Si ista merces.] Liber Puteani: Scilicet ista merces à Romanis deis pro gratia expensa est. Sterculus & Mithunus & Larentina proxiit imperium.

393. Sterculius.] Et hic & cap. sequi ms Sterculus, eligat Lector quod voles, sic enim etiam variant ms. Lact. cod. qui hunc locum imitatur lib. 1. cap. 20. Sterculus, inquit, qui stercoreandi agri primus rationem invenit. Magis interim accedit ad priorem lectionem quod à D. August. Stercutius vocetur lib. 8. de civit. Dei cap. 15. in hac verba: Pica patrem Stercen potius fuisse adjuverant, à quo peritissimo agricola inventum ferunt, ut fimo animalium agri faciendarentur, quod ab eius nomine sterces dictum est, unde & hunc quidam Stercutium vocatum ferunt. Plin. lib. 17. cap. 9. Stercutum vocat, faciens eundem Fauni silium. Ego vero puto, ioci gratia à Terull. & Lactant. Sterculium seu Sterculum nominari à Stercore.

394. Et Mutinus.] Ex variis lectionem hanc amplexus sum, quam habent vet. exc. & Vatic. 1. pro eo quod substituerat Zephyrus Mucunius, tanquam à Mucore dictus, tum quod Lactantius loco citato sic scribit: Et Mutinus: in cuius sinu pudendo nubentes praesident, ut illarum pudicitiam prior Deus delibasse videatur, tum quod apud Festum legatur, Mutini Titini sacellum quod manserit ab urbe condita ad Principatum Augusti, & edicula eiusdem ad sextum & vigesimum usque lapidem extra urbem, ubi mulieres rogis praetextis velatae illi sacrificabant. Nolo tamen improbare lectionem ms. Belgicorum qui, Mutunus, legunt, maxime cum Arnob. lib. 4. adu. gent. duobus in locis sic legat, ac D. quoque Aug. de civit. Dei lib. 4. cap. 11. quem ex dicto Festi loco sic restituendum puto: Ipse sit Mutunus Tutunus, qui est apud Graecos Priapus.

395. Et Larentina] Ita legunt ms. omnes pro eo quod exc. Larentia, vide latius supra cap. 12.

396. Et patrium solum] Sic melius meo iudicio ms. S. Bauonis quam alij, veteres solum, quia agis de Imperio Romano concessio, ut patet ex sequentibus. venit autem adnotanda vox Tertullianica, transcritanis.

397. Viderit Cybele, &c.] Satis hunc locum explicat in Paraphrasi Zephyrus restituitur autem ex ms. urbem Romanorum pro: Romam, & Achiuorum pro eo quod irrepserat, Archiuorum, maxime cum alter Vat. cod. legat: Argiuorum.

398. Si ad eos ultra transire prospexit, quos sciebat Graeciam Phrygiae debellatricem subacturos.] Vat. 1. si adulatores excussifere omnes: adulteros, & eos etiam interpretatur Zephyrus Paridem & Helenam, sed cum illi Graeciam Phrygiae debellatricem non subegerint, magis placet hac Rhen. in 2. edit. ac Gagnai lectio, ut intelligatur Cybele prospexisse Aeneas aliorumque Phrygum seu Troianorum transitu ad Romanos, quos sciebat Graeciam, à qua prius debellati fuerant, subacturos postmodum. Liber Puteani habet, si adulteros transire prospexit: quo sciebat Graeciam Phrygiae debellatorem subacturos.

399. Itaque inaequitas sua in urbem collata, &c.] De Cybele & M. Aurelio inquit Zephyrus Herodianus accuratissime meminit. Atqui de Cybele quidem late tractat lib. 1. cuius & simulacri inventum & Orgia apud Pessinuntem, & translationem Romanam (ad quem locum Lectorem compendij gratia remitto) & obitum

M. Aurelij in Pannonia paucis prosequitur, verum Oraculi, quod hic adfert Tertullianus, nulla ibi mentio, fallitur idem Zephyrus, cum Caracallam M. Aurelium nuncupat, ut etiam Latinius adnotavit. Onuphrius lib. 2. Fastorum, quod hic Tertullianus etiam à Diono narrari scribit, certo vero id competum fuisse narrat Xyphilinus in Dionis Epitome, addens M. Aurelium medicorum fraude in gratiam Commodi peremptum. Quare etiam magis placet quod paulopost legendum censuit Rhen. intercepti, quam quod legunt ms. intercepti. pro, nostrae aetati, Liber Puteani: nostra aetate.

400. Apud Sirmium.] Sirmium in Pannonia inferiori collocatur à Ptolomaeo; Latinius Vennebonam etiam dici adnotavit. libro Puteani Sextimum vocatur. Legimus autem cum ms. die decimo sexto Calendarum Aprilium; ac paulopost: die nono, quam veram lectionem patet esse vel ex eo quod in omnibus etiam exc. legitur: quo, non: qua; in Puteani libro est, sexto decimo Kalend. Aprilium. quomodo veteres loqui solitos in Censorinum annotavit Carrio.

401. Archigallus ille sanctissimus] ἐπισημῶς, inquit Rhenan. Addens, Archigallum principem fuisse Gallorum seu excoletorum sacerdotum Cybeles, cuius etiam meminit lib. de Resurr. infra Tom. 3. & Iulius Firmicus alicubi. Gallos autem dictos tradit Herodianus ubi supra, à Gallo fluvio, apud quem Orgia celebrabant eivrat: Dea sacerdotes.

402. Lacertos quoque castrando.] De hoc ritu in hac verba Prudentius Persiph. hymn. 10 in Rom. Antioch. sub finem, uti ante me quoque adnotavit Latinius:

Sunt sacra, quando vomit ipsi exciditis,
Votivus & cum membra detrunctat dolor,
Culerum in Lacertos exerit fanaticus,
Sectisque matrem Brachius placat Deum: &c.
qua brevitate gratia omitto. Marci iam intereunti.] Puteani; iam intercepti.

403. O fomiculosa diplomata.] Oracula ipsa intelligit, quibus nuntiabantur solita imperia, quae etiam in scripturis, ob signatisque codicillis nonnunquam dari, solita, patet ex Macrob. lib. 1. Satur. Consulant inquit, hunc Deum, & absentes missis diplomaticis consignatis, rescribitque ordine ad ea, quae consulti aene ab acta continentur. Nisi manus Auctorem loqui metaphoricis de demonum quasi diplomaticis quibusdam quibus obitus Imperatoris serius nunciabunt. Omnino autem cum ms. & vet. exc. legere oportet: Deam talem, pro eo quod irrepserit: Deum, cum de Cybele loquatur, pro; ne Christiani: liber Puteani, ne Christiani.

404. Sed non statim & Iupiter, &c.] Vide supra cap. 10. Paraphrasin Zephyri & Adnot. nostras tum ibi, tum in D. Cyp. de Idol. vanit. num. 8. Politanum item Miscel. cap. 31. Vbi citat ex Lactant. Euhemeri verba ab Ennio versa in sacra hist. item Sextum Emp. 4. libr. Pyrrh. ac Timonem Phlasiuum, item Poetam Callimachum, unde pro verbum illud eiusdem & Epimenidis ortum putat: Cretenfes semper mendaces, ob hanc de Ionis supelchro historiam seu (uti illi existimant mendacium. Atqui cum ms. Vat. 2. & Puteani, praetermissus: suis, nam faeces Romani, dici non possunt faeces Ionis & istidem adiecimus paulopost: illum. in Puteani libro est, facibus, non faecibus.

405. Vellet Iuno Punicam urbem, &c.] Locum hunc in hac verba imitatur Lactant.

Videlicet nil tunc accedit Romanis
Fatis Iunonis iniquae,
cum Annibal duos exercitus populi Romani & astu & virtute confecit. Nam Iuno audere non poterat aut Carthaginem defendere, ubi arma eius & currus fuit, aut Romanis nocere, quia
-- Progeniem Troiano à sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quo verteret arces.
Sunt autem etiam hic versus Virgiliani aliquot ex Aeneid. lib. 1. sub initium, quos ideo diuerso charactere excudi iussimus ut quoscumque alios ubi quod semel dixisse sufficiat. Certe etiam Poeta cuiuspiam hemistichium illud est:

F. To stat Iupiter ipse.
Atqui de fato supra latius cap. 1. num. 17. pro, genere, Liber Puteani, genti. Iterum autem reposuimus: Larentinae, pro Larentia: Plures Deos. Liber Puteani ponit hic caput xv. de regno deorum.

406. Multo antequam isti dii inciderentur.] Alludit ad statuas & simulacra deorum, de quibus paulopost, nondum tamen templis aut simulacris res diuinae apud Romanos constabat. Certe confirmatur hoc Tertulliani dictum his Plinij verbis lib. 34. cap. 4. Roma inquit, simulacrum ex aere factum Cereris primum reperio ex speculo Sp. Cassii, quem Regnum affectantem pater ipsius interemerat. Et apertius ex Plutarcho in vita Numae, qui dicit ex illius precepto annis clxx. ab urb. condit. nullam in templis Romanorum imaginem neque scilam neque pictam fuisse conspectam. Alludit hic etiam de templis D. Augusti lib. 3. de Civit. Dei cap. 12. cum inquit: Nec his sacras tamen Roma dignata est esse contenta, quae tam multa illic Pompeius statuerat, nam ipsius summum templum nondum habebat Iouis, Rex quippe Tarquinus ibi Captivum fabricavit.

407. ingenia Graecorum atque Tuscorum.] Fuisse Tuscos & Graecos insignes statuarios satis constat. Certe Graecos pictura, plastica & statuariae artis inventores recenset late Athenag. Orat. pro Christ. Saurum Samium, Cratonem Sicyonium, Cleantem Corinthium Core Corinthium, Dadalum, Theodorum Milesium, artifices praeterea insignes Endyū Dadali discipulum, Theodorū, Telclē, Idiclaum, Angileonē, Smilidem, Phidiā, & Praxitelem. Plures alios

D

H

videat Plinium dicto lib. 34. & Lactant. lib. 2. diuin. Instit. Tulca quoque signa Plin. ibidem cap. 7. per terras dispersa dicit, qua in Hetruria facta non sit dubium. Paulopost ex MS. restitimus: Atquin, & de religioſitate: pro ob religioſitatem in libro Puteanierat, de irreligioſitate, quam veram ſcripturam putat Carrio, eo quod ſic concludat: religionem aut laedendo creuerunt, aut crescendo laſcerunt.

408. Eadem ſtrages moenium & templorum.] *Exempla Dionyſii Tyranni & Antiochi Zizicheni videre eſt apud Clem. Alexandr. Adbort. ad gentes. eiſdem, & Phalaridis, tum etiam Verris, in quem Cicero Orationes conſcripſit, apud Lactant. lib. 2. De eodem more latius D. Auguſt. lib. de ciuit. Dei cap. 2. 3. 4. 5. & 6. & nominatim de Romanorum cap. 5. ex Salluſtio, de Caſare & Catilina.*

409. Captiuorum Deorum.] *De his ſupra aliquid adrigimus cap. 10. num 153. Latius D. Auguſt. ibidem cap. 3.*

410. Quam adolationes.] *Sic ex MS. Belgicis 2. pro: adulationes; tum quod Scaliger in Feſtum adnotauit ſic ubique legere MS. cod. eadem etiam ſignificationem, tum quod putem alio intellectu vocem hanc veterem Tertullianicam adolationes deriuatam ab adolendo, id eſt, colendo: iuxta illud virg. hemiſtichium de Diis penatibus: Flammas adolere Penates.*

Idque magis, eo quod precedat adorari, & mox ſequatur: coluntur. Carte illi duo MS. cod. ubique legunt: adolari.

411. Quorum regna conſtata ſunt in Romani Imperii ſummam.] *Provinciales intelligit (inquit Rhen.) id eſt, Regia in Provincias redacta a Romanis, qua reperire eſt in libro, qui inſcribitur: Notitia Orientis & Occidentis.*

C A P. XXVI.

412. Videre igitur ne illeregna diſpenſet.] *Caput hoc 26. inſcribitur plerumque in MS. & exc. omnibus: De regno Dei diſtulerunt vero in altero Vat. cod. Quod ſolus Deus, cuius eſt obiter rarum, regna contulit. Atqui cum prima editione legimus: ille regna pro eo quod irreſeruar: illa, dumtaxat. Liber Puteani; illa regna. Eleganter autem ſaeculum, corpus temporum dixit.*

413. Sub quo fuit aliquando ſine ciuitatibus genus hominum.] *Quum ſic legant MS. omnes cum prioribus exc. non pla et quod elegantia gratia ſubſtitutum fuit genus humanum. Liber Puteani habet: gens hominum. fuiſſe vero illud ſine ciuitatibus, vel ex lib. Geneſ. cap. 4. manifeſtum eſt. ubi Cain primus legitur ciuitatem edificaffe quam de ſuo nomine Enoch appellauit, ſicuti poſt Diluuium primus Aſſur Nimueum Geneſ. 10. Poſteriores hiis multo, quibus alii id inuenit tribuunt, Cecrops teſte Plinio in Attica, Phoroneus teſte Strabone & Homero apud Pelagoſ; & Aegyptii apud quos prima Dioſpolis.*

414. Prior eſt quibusdam Diis ſuis ſilueſtris Roma.] *Omnino ſic lego eum ms. & vet. exc. pro eo quod irreſeruit: diſcipulis ſuis. Patet autem id vel ex Numa prima ſup. ritionum curioſitate, de qua ſupra, qui D. Auguſt. teſte lib. 3. de ciuit. Dei cap. 11. & 12. cum vereretur, ne Troiani Diis Romanos iuuare poſſent, Sabinis ſuperatis & Samnitibus, etiam eorum Deos Romam introduxit, & poſt eum alii multo plures etiam exteris.*

415. Regnaerunt & Babylonii, &c.] *Iſdem prope verbis hunc locum expreſſit Minutius in Octauio: Deo diſpenſante diu regna tenuerunt Aſſyrii, Medi, Perſe, Graeci etiam & Aegyptii, cum Pontifices & Aruales, & Salios, Veſtales & Augures non haberent, Hoc autem indicat floruiſſe omnia imperia illa, priuſquam Roma Numa Pompilius Rex ſecundus prater Deorum 60. ſacerdotes a Romulo inſtitutos, Curiones, flamines, tribunum celerum, augures, Virgines 4. Veſtales, Salios Palatinos 12. Marti Gradino, ſeciales cum patre patrato, Pontificem denique maximum expatricis inſtitueret. Quod quauerum ſit, poterit Lector deprehendere tum ex Eusebio chronico & D. Auguſt. de ciuit. Dei lib. 18. tum Adnot. noſtris in D. Cypriani lib. de Idol. vanit. nu. 39. & 40 ac ſupra ad lib. de Pallio num. 30. Immo vero & Amazones ante captam Troiam claruiſſe manifeſtum eſt. Liber Puteani, regnaerunt.*

416. Pontifices.] *Pontifices, dicti inquit Varro de ling Lat. lib. 4. ut & Scoula Pontifex Max. dicebat, a poſſe & facere, Pontifices, ego a ponte arbitror: nam ab his ſublicius pons factus eſt primum, & reſtitutus ſape, quod eo ſacra & vls & cis Tiberim ſiant. In quem locum vide Turnebi adnot. & latius Onuphrium in 5. lib. Faſt. de Pontificatu Maximo.*

417. Ante Quindecimuiros.] *D. Auguſt. lib. 6. de ciuit. Dei cap. 4. inter Quadrageſima & vnum Varronis Antiquitatum libros, enumerat tres qui ad homines pertineant, ut primus ſit de Pontificibus, ſecundus de Auguribus, tertius de Quindecimuiris ſacrorum; ad quos haud dubie Tertullianus hic alludit. Super quo loco Viues, Quum libros (inquit Sibyllinos emiſſet Tarquinius Superbus, duos viros illi inſpiciendi preſecit, qui ſoli eos adirent, cum eſſet opus: diſtincti ſunt Duumuiros ſacrorum. Poſt aucto numero facti Decemuiri ſacrorum. Lege Sextilia Licinia in contentione ordinum accepta duobus annis antequam Conſulatibus plabi communicaretur, multo deinde poſt additi quinque, qui numerus poſtea manſit.*

418. Ante Salios.] *Salii (inquit ubi ſupra Varro) a ſalendo dicti, quod facere in Comitio quotannis in ſacris & ſolent & debent. Super quo loco videatur Turnebi adnotatio tum de Quinquatribus menſe Martio in foro, ubi Comitium erat, tum de iſtorum veſtitu peculiari ex Dionyſio.*

419. Ante Lupercos.] *Luperci (inquit eodem loco Varro) quod Lupercalibus in Lupercali, idque nudi, in honorem Panos ſacra faciunt. De quibus Adnot. ſuis Turnebus conſulendos dicit Liuium, Dionyſium, Plutarchum; eorumque agmina in vrbe purganda plura fuiſſe, quorum quidam Fabiani, alii Quiritiani, a Fabio & Quiritio propoſitis ſuis, vocabantur. Ad Varronem vero in vtraque hac dictione alludit Virgil. 8. Aeneid.*

Hic exultantes Salios, nudosque Lupercos.

420. Ante virgines Veſtales.] *De Veſtalibus, ſic ſcribit lib. 1. ad uxorem Tertullianus infra T. 2. Roma quidem, inquit, qua ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, auſpicia poenae cum ipſo dracone curantes, de virginitate cenſentur. Nec abſimiliter D. Auguſt. Ignis etiam templo Veſtae ſuae familiaris ſimo non perperit, ubi ei veluti vitam perpetuam diligentisſima ſubſtitutione lignorum, non tam honorata quam damnatae virgines donare conſueverunt. Hinc & Tertull. 1. adu. Marcion. infra Tom. 3. Veſtam in ignem figurans, quo accedit etiam illud Ouid. Nil aliud Veſtam, quam viuam intellige flammam, & Cicero ſocum vrbis perennem Veſtam interpretatur lib. 2. de legib. Alioqui etiam Veſta dicebatur Deum mater, cui ignis ille perpetuus dicatus erat, ignem vero hunc illius filium ſubulabantur.*

421. Communium iſtarum diuinitatum.] *Vat. 1. legit, omnium, quo ſit, ut accipi putem hic communes diuinitates, pro: vniuerſis, ſicuti Cicero Orat. 4. in Verrem, communem Siciliam dixit, & Orat. in eandem 3. commune, pro: vniuerſitate, ſeu collegio.*

422. Cuius & Deum vicimius, & templum donis, & gentem foederibus aliquamdiu Romani honoratiſis.] *De foederibus Romanorum cum Iudaea gente videre eſt lib. Machab. 1. cap. 8. ac lib. 2. cap. 11. & Ioseph. Antiq. lib. 12. cap. 17. ſub Iuda Machabaeo. Item lib. Mach. 1. cap. 12. ac Ioseph. Antiq. lib. 13. cap. 8. ſeu 9. ſub Ionatha. & Machab. 1. cap. 15. ac Ioseph. Antiqu. lib. 13. cap. 12. ſeu 9. ſub Simone illorum fratre. Rurſum apud eundem Ioseph. Antiqu. lib. 14. cap. 16. ſeu 16. ac 17. ſeu 19. reperiuntur Senatus conſulta Romanorum de amicitia Iudeorum ſub Iulio Caſare, & Ioanne Hircano (quorum ſit mentio etiam lib. 2. aduerſ. Aptonem) ac ibidem & cap. 22. ſeu 20. M. Antonii litterae ad eundem Hircanum, ac litterae P. Dolabella ad eundem De vicimius vero Romanorum aut donariis templo Hieroſolymitano factis, quia nihil haecenus reperire licuit, Lectori diligenti id inquirendum relinquo.*

C A P. XXVII.

423. Satis haec aduerſus intentionem laeſae diuinitatis.] *Caput hoc 27. inſcribitur communiter: De ſpiritu Daemoniaco, expreſſus vero in altero Vat. cod. ms. Quod daemones incitent contra nos gentes, quia, licet Chriſtianis ſubiiciantur, ſunt tamen ſeruī contumaces. Argui ms. Belgici & Gallici hic & infra initio cap. 46. legunt: intentionem. ſed placet aliorum lectio: intentionem. eo quod Quintiliano lib. 3. cap. 11. & Cicero lib. 1. de Inuent. uſurpetur vox: Intentio, pro oratione crimen alio obſiciente. pro: quod non, liber Puteani, quo non. Igitur pro uocati.] liber Puteani ab his verbis incipit caput xxxvii. de ſpiritu Daemoniaco.*

424. Obſtruiimus gradum pro fide conſcientiae noſtrae.] *Sic iterum legimus cum vet. exc. & Vatic. 1. cod. ms. & altero Puteani: pro eo quod ſubſtitutum erat: obſtruiimus gradum perſidiae De formula illa autem prouerbiali vident Lectores Prolegomena.*

425. Quam in primordio exorti ſumus. Alludit ad 1. & 2. cap. huius Apolo. quibus latiſſime Romanorum & iudicandi peruerſitatem & ſauentium iniquitatem proſequitur.

426. Et eiulmodi ſpiritu.] *Reſte ſic ms. pro eo quod excuſi: ſpiritus, item paulopoſt: ſuccidunt, cum priori exc. pro: luccidunt. Item liber Puteani habet: vt nequam & ſeruī, copula adiecta.*

427. Vice rebellantium ergaſtolorum.] *Vice, pro vicisſitudine, ergaſtula vero explicant qua ſequuntur voces carcerum & metallorum, qua rebellantia nuncupat, quod inuiti & vinciti opus facere cogentur. certi impares, libri omnes manuſcripti, certi & impares.*

428. Ingratis reſtitimus.] *Ingratis, pro inuitis, nam ſic etiam Donatus interpretatur illud Terentii in Eunuchis, Ingratus vt dormiam, quem admodum Rhen. adnotauit ad lib. adu. Valentin. ubi eadem ſignificatione: ingratis aduerbialiter accipitur.*

C A P. XXVIII.

429. Quoniam autem facile iniquum videtur, &c.] *Cap. hoc ms. Belgici & Gallici inſcribunt: De Genio Imperatoris, Vat. 1. Quod gentes propriam religionem paripendant, timentes magis Imperatorem quam locum. veteres exc. non abſimiliter: Quod plus honoris Imperatoribus ſuis exhibent quam Deis. Eſt autem latius traucter hic titulus laſa Auguſtioris maiſtatis tam hoc cum ſequ. vſque ad 38. quam infra lib. ad Scapulam, Lectorem tamen illuc remittendum putavi in multis, ne hic ſim prolixior pro videtur, Liber Puteani, videtur.*

430. Nam & alias diuinae rei faciundae libens animus indicitur.] *De phraſi illa tam ethnicorum quam Iudeorum & Chriſti ipſius, qua facere proſacrificare accipitur, videtur Lector Adnot. noſtras in D. Cypr. epiſt. 63. ad Caecilium. 44. & Liturgica noſtra Latino-rum T. 1. pag. 25. 26. 27. & 28. Neque vero eſt, quod quis hunc locum detorqueat pro libertate religionum, quam quidam hodie urgent,*

quia adfert hic aduersariorum sententiam, suam vero contrariam satis indicat his verbis in initio Scorpiaci infra T. 3. Ad officium haereticos compelli, non illic, dignum est; duritia vincenda est, non suadenda, ubi de hoc latius, paucula etiam videre est Adnot. nostrum in D. Cypr. lib. de Exhort. Mart. num. 27. Porro: indicitur, uel, lectionem ex ms. iterum restitimus, pro: inducitur, & faciunda ex ms. legimus.

431. Ianus iratus ex qua uelit fronte.] Nam bifrons pingebatur, inquit Rhen. uide Adnot. nostras in D. Cypr. de Idol. uanis. num. 10. 13. & 14.

432. Formati estis] Etiam hoc ex ms. reposuimus, pro eo quod Zephyrus tanquam elegantius. Informati. nam illud etiam alibi Tertull. uisatum est eadem significatione.

433. Quam de Olympo Iouem.] De Ioue & Olympo, sic Laët. lib. 1. Instit. diuin. cap. 11. Potest & mons Olympus figuram Poetis designare, uel Iouem dicentem caeli regnum esse sortium, quod Olympus ambiguus nomen est & montis & caeli. In Olympo autem Iouem habitasse docet historia eadem nempe Ennii sacra.

434. repraesentantem potestatis.] Magis placet hac Vat. cod. lectio quam uulgata & aliorum omnium manuscriptorum praesentantem; ut significet eam potestatem magis timeri, qua se coram repraesentat. Paulopost uero ponitur comparatiuus, potior, cum datus; quem admodum, iuxta quod Rhen. adnotat, Plinius alicubi dicit: inferius nulli. Ex ms. uero restitimus: deprehendemini; & humano domino.

CAP. XXIX.

435. Constet igitur prius, &c.] Ms. Belgici, Gallici & Vat. 1. cum uet. exc. sic inscribunt hoc ca. 29 An possint prodesse idola; apertius uero alter Vat. cod. Dii nec Caesarem nec alium inuare possunt, quare merito Caesar magis honorandus, quam illi. pro, impertiri, liber Puteani; impertire

436. Et ita nos crimini maiestatis addicite.] Cum Rhen. ex ms. iterum legimus: maiestatis, & paulopost: in conscientia uestra, ac deinceps ex Vat. 1. excubiis uis. Item ex ms. omnibus: facit & ad causam si & proprium, cum illis. Et post aliquot lineas cum Rhen. Sed vos irreligiosi: ac, possunt impertare Ideo ergo.] Liber Puteani hic ponit caput xxx. de potestate Imperatorum.

CAP. XXX.

437. Nos enim pro salute Imperatorum, &c.] Ms. inscribunt c. hoc 30 de potestate Imperatorum, sed placet exc. uet. inscriptio: Imperatores à Deo esse, quorum salus Christiani à Deo uero supplices petant, qui eam dare esse solent

438. Deum uerum, Deum uiuum.] Cum ms. expunximus: & intermedium, eo quod accedat illud magis ad communes Ecclesia Orationes & Exorcismos.

439. Sciunt, qua homines, quis & animam.] Nempe dederit, aique ita hunc locum restitimus ex ms. pro: quis homines, quis & animas: & ex istis: sentiunt eum esse Deum solum. Item ex ms. & uet. exc. paulopost: super omnes Deos Quidni: cum super omnes homines, qui utique uiuunt & mortuis antistant. Recogitant. Atqui antistant, inquit Rhen. pro: praeclere, sicuti etiam li de Virg. uel. infra T. 2. & alibi saepius. Addidimus autem ex ms. sui, & deinceps, quod uet. exc. habebant: caelo mittat excubias, caelo uedignalia imponat. Et postea legimus: cuius & caelum est: ac: unde est & homo.

440. Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, &c.] Locus insignis aduersus contemptores caeremoniarum Ecclesiasticarum in Oratione, cum quadam earundem explicatione: quod oremus expansis manibus, nudo capite, & de pectore, de quibus interim latius li. de Orat. T. 1. Paulopost autem reposui ex ms. licio, pro: sciam; & addidi ex ms. quod habebant etiam uet. exc. qui propter disciplinam eius occidit.

441. Qui ei offero opimam & maiorem hostiam, &c.] Cum locum hunc detorqueant Magdenburgenses aduersus sacrificium altaris, requirebat de eo tractatum latius; sed remittimus Lectorem ad lib. ad Scapulam infra, quem etiam perperam pro se allegant: quippe qui nominatim uoce sacrificium ibidem uisatur.

442. Non grana thuris uanis assis, Arabicae arboris lacrymas, &c.] Etiam hic uetrem lectionem secuti secundum ms. omnes: non, intermedium; cum grana thuris sint Arabicae arboris lacrymas. Sic enim Plinius lib. 11 cap. 14. Thura praeter Arabiam nullae, ac ne Arabia quidem uinuersa ac paulopost: Regio eorum thurifera Saba appellatur. Attingunt & Minei pagus alius, qui primi commercium thuris faciunt, maximeque exercent. Nec praeterea Arabum alii thuris arborem uident, & cetera, quae compendij gratia praetermittimus, remittentes lectorem ad lib. Arab. 7. adu. gentes, ubi latius deducit, nouellam rem esse thuris usum sacrificiis Deorum, neque Herodotus temporibus, neque Heruriae, Albini, Romuli aut Num. a suis se cognitum. Neque interim improbat hic locus consuetudinem Ecclesiae, quae thure uisitur, quia imprimis non adhibetur Diis fumigandis (ut infra loquitur cap. 43.) sed Christianis sepeliendis prostigatur, & si quando in sacrificio Missae adhibetur, ex institutione Apostolica (uti constat ex Can. Apost. 3. seu 4. & Missa S. Iacobi ac Dionys. Areopag. Eccles. hierarch. cap. 3.) imprimis non eodem ritu incenditur, nec eodem habitu (ut loquitur Tertullianus infra To. 2. lib. de Cor. milit.) nec eodem apparatu, quo agitur apud idola; deinde thure non sa-

crificatur Deo, sed dumtaxat ad certam quandam significationem adhibetur, ut sicut incensum in aere, ita in caelo oratio penetrat, iuxta illud Psalmi: Dirigatur ad te oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo. Atqui, assis, quanti sit pretij, latiss. Budanus lib. de Assis.

443. Nec duas meri guttas.] Simile est illud Arnobii lib. 7. adu. Gentes: & qua grauior (inquit) infligi contumelia diis potest, quam si eos credas accepto mero propitios fieri, aut honorem exiis habentibus magnum, si modo uini exigui rorem super uisidam iecerus atque instillaueris pruinam? Atqui & uerba in fundendo uino uisitata recensueris: Operaretur enim est (inquit) etiam uerba ipsa de promere, quibus cum uinum datur, uti ac supplicare consuetudo est: Maestus hoc uino inferio esto. Inferio, inquit Trebatius, uerbum ea de causa additum, eaque ratione profertur, ne uinum omne omnino, quod in cellis atque apothecis est conditum, ex quibus illud, quod effunditur, promptum est, esse sacrum incipiat, & ex uisibus eripiat humanis. Quem ipsum pluribus irridet morem, immo ipsius meri uisum, tum ante, tum post ea uerba, qua potest ex illo petere diligens Lector, ne a quo prolixiores simus.

444. Nec sanguinem reprobis hominis.] Ms. omnes: reprobis bouis, sed quia sequitur: mortem optantis, quod in bouem non competit, magis placet illa lectio: maxime quum constet, etiam sanguine humano Diis sacrificatum fuisse, uti supra latius cap. 9.

445. Ungulae fodiant, &c.] Diuersa tormentorum genera enumerat, unguis, crines, ignes, gladios, bestias; de quibus etiam latius li. ad Scapulam, & supra cap. 12. num. 177.

CAP. XXXI.

446. Adulati nunc sumus Imperatori, &c.] Cap. hoc 31. inscribitur De oratione pro inimicis. Legimus cum ms. cod. sicuti habebant uet. exc. ad euadendam scilicet uim; ac paulopost: Scito, pro: Scitote, quia praecedis: putas, seu ut ms. omnes legunt: putaueris, sed Puteani; Scitote, propter eam, de qua dictum est, numerorum variationem.

447. Conuenimur in crimen.] Phraasis iureconsultorum uti etiam ante me adnotauit Rhen.

CAP. XXXII.

448. Sed etiam nominatim atque manifeste: Orate inquit.] Cap. hoc 32. quod hic merito praecipuum uidetur, sic inscribitur in exc. Quare etiam pro salute Romani Imperii Christiani orent, ac rectius in ms. Vat. 1. Quod Christiani pro Imperatoribus precantur, dum orant saeculi elausulam retardari. Quia uero idem hoc argumentum non modo infra cap. 39. sed & lib. ad Scapulam tractatur, eodem lectorem remittimus. Est & alia.] Puteani hic incipit caput xxxii. Item pro Imperio & potestate Imperatoris.

449. Ipsamque clausulam saeculi. &c. Romani imperii commeatu scimus retardari.] Itarursum ex ms. pro: clausuram. De uoce autem Commeatus, non modo Terrulliano sed & D. Cypriano uisitata, uideat lectorem Adnot. nostras in epist. illius 34. num. 2. & 52. num. 38. & lib. de Mort. num. 32. Accipit autem hic pro liberatione ab interitu sine diurnitate ut mox loquitur sicut patet ex illis uerbis lib. ad Scapulam: pro Romano imperio, quousque saeculum stabit, tam diu enim stabit, sicuti & alibi commeatu uita dixit.

450. per saluam eorum.] Quem admodum in initio Christiana religio fuit interdictum pro gentis Imperatorum deicere, ita permissum iuramentum per salutem eorum; quod tamen ipsum à Regibus Francorum Christianis prohibitum legibus, adnotauit Rhen. tum hoc loco, tum lib. ad Scapulam. Certe inter leges Francorum antiquas Chlodouici, Childeberti; & Chlotarui (quas ms. penes me habeo) cap. 6. sic legitur: Ut nullus praesumat per uisam Regis & filiorum eius iurare.

451. Nescitis genios daemones dici, & inde diminutia uoce daemonia.] Pulchra daemonia à demone deductio, Repetit uero eandem sententiam lib. de Anima infra T. 3. praeterquam quod ibi peculiariter agat de hominis uisus uisusque genio, id est, demone, de quo ibi latius Haud absimiliter uero Lactant. lib. 2. ca. 14. Hi spiritus contaminati ac perditii per omnem terram uagantur, & solatium perditionis suae per dendis hominibus operantur, itaque omnia in insidiis, fraudibus, dolis, erroribus complent. Adhaerent enim singulis hominibus, & omnes ostiatim domos occupant, ac sibi geniorum nomen aduimunt, sic enim latino sermone daemones interpretantur. Quo magis repudianda à Christianis illa Castaliois Bibliorum uersio: qua angelos ubique genios transtulit.

452. Ideoque & saluum uolumus esse quod Deus uoluit.] Comma hoc integrum recens ex ms. S. Bauonis, Puteani & Elnonenis codicibus adiecimus, alludit autem ad iuramentum per salutem Imperatorum.

453. Daemones, id est, genios adiurare consueuimus, &c. non deicere.] Antithesis pulchra inter adiurare, & deicere; de deicatione latius lib. de Idol. infra T. 2. de adiuratione uero uideat Lectorem Adnot. nostras in epist. 76. D. Cypr. nu. 54. & in lib. de uanis. Idol. nu. 35. & 36.

CAP. XXXIII.

454. Sed quid ego amplius, &c.] Recte hoc Cap. 33. in uet. exc. sic

inſcribitur, Imperatoreſe hominem eſſe, non Deum. Liber Puteani, ponit caput XXXIII. etiam pro Imperatore. Atqui ex ms. legimus, elegit, pro: elegerit & repoſuit quod habebant etiam vet. exc. eam qui poteſt præſtare, aut quod talis poſtulo.

455. Inter eſt homini.] Etiam hoc reſtituimus, pro eo quod tanquam elegantius ſubſtituerat Zephyrus: hominis, nam phoſim illam Tertull. uſitatam adnotauit ante me Rhen. tum hic tum alibi, cum datus.

456. Homitem ſe eſſe etiam triumphans in illo ſublimiſſimo curru, &c.] Facit hic locus ad intellectum eius quod habet Plin. nat. hiſt. lib. 2. c. 4. (uti me ſuis obſeruat. monuit Latinus) ubi de curru triumphantium agit: Similis medicina lingua, ut ſi exorata a tergo fortuna, gloria carnifex. In ipſo enim Imperatoris curru (inquit Onuphrius lib. 5. Faſt. de Triumpho maxime ex Zonara) ponitur triumphans, quidam publicus miniſter id eſt (ut habet liſd. Erym. lib. 18. cap. 2.) carnifex, uel ebat, coronam auream gemmis diſtinguam ſuper eius caput tenens, qui a tergo ſepe illud inſuſurabat: Reſpice poſt te hominem memento te; ne illa felicitate elatus, humana conditionis obliuiſceretur, & reliqua uita curſum prauideret, nec eo honore elatus ſuperbiret. Recte autem currum ſublimiſſimum nuncupat triumpho curruſ, quia neque bellicuſerat ſimilis, neque iſ, quorum in Circenſibus uſus erat, ſed inſtar turris rotunde conſectus, quem admodum ex antiquiſſimis nummis cognoſci poteſt. Reliqua huc pertinentia uideat ſtudioſus Antiquitatum apud Onuphrium, ubi ſupra, & Dionyſ. libr. 5. in triumpho Poplicola, Pliſtarcho in uita Pauli & Emily, Joſeph. libr. 7. de Bello Iudaic. caſ. 24. de triumpho Veſpaſiani & Titi, & diſto Ioanne Zonara hiſt. Tom. 2. de triumpho Camilli. Porro legimus ex ms. Et utique hoc magis.

C A P. XXXIV.

457. Auguſtus Imperii formator ne Dominum quidem dici ſe uolebat.] Cap. hoc 34. optime in vet. exc. ſic inſcribitur: Nec Domium, niſi moie cominuni, Imperatore appellandum. in Puteani uero, de Auguſto Imperatore. Atqui id ipſum de Auguſto reſtauratur Suetonius, Octauii cap. 13. Domini (inquit) appellationem, ut maledictum & opprobrium ſemper exhorruit. Cum ſpectante eo Ludas, pronuntiatum eſſet à Mimo: O Domium aequum & bonum, & uniuerſi quaſi de ipſo dictum exultantes comprobarent, ſtatim manu uulſuque indecoras adulationes reſpexit, & inſequenti die, grauiſſimo corripuit edito, Domiumque ſe poſt hac appellari ne à liberis quidem aut nepotibus ſuis uel ſerio uel ioco paſſus eſt.

458. Et hoc enim Dei eſt cognomen.] Huc alludere uidetur Oroſ. hiſt. lib. 6. cap. 21. cum inquit: Eodem tempore hic, ad quem rerum omnium ſumma conceſſerat, Domium ſe hominum appellari paſſus non eſt, immo non auſus, quo uerus Dominus totius generis humani inter homines natus eſt. Paulopoſt autem repoſuimus: Sed & gratius eſt nomen, & ex Belgici & Puteani ms. Tanto autem abeſt, & Vat. 1. pernicioliſſima, ac ex coa. ms. S. Bauonis: Deſine alium Deum colere uel credere. in Puteani eſt elegantiffime, non modo turpiſſima ſed & perniciosa adulatione, à qua etiam abeſt illud, uel colere.

459. Maledictum eſt, ante aſtorem Deum Caſarem nuncupare.] De cauſis alligande humanitatis in diuinitatem ſupra late tractauit auctor & impugnavit cap. 11. Ambroſius uero Latine, Rhen. interprete, relatio erat inter Diuos ſive in Deorum Catalogum, qua quibus ceremoniis apud Romanos fieri ſoleat, eleganter deſcribit Herodianus princip. lib. 4. de Seuero Imperatore, narrans poſt plurimam ſumpuoliſſimamque pompam de ſupremo tabernaculo turris in modum Phari adificata, in campo Martio, tanquam ſaſſigio quodam ſimul cum ſubiecto igni aquilam dirigit ſolitam, qua in calum crederetur ipſam Principis animam deſerre ſicuti etiam latiſſime deſcribit Onuphrius Pann. Faſt. libro 2. noſtri autem omnes legunt: nuncupari.

C A P. XXXV.

460. Propterea igitur publici hoſtes, &c.] Cap. hoc 35. inſcribitur in ms. & vet. exc. De ſolemniſſis Caſarum, ut placet magis I. Vat. cod. ms. Quod Chriſtiani maiores & ueriores honores exhibent Imperatoribus quam Gentiles.

461. Sollemnia eorum.] Sollemnia Caſarum interpretatur Zephyrus Natales eorum, & id genus alios ſolemnes dies ad honorem ipſorum inſtitutos, his addere licet tum triumphos, tum Vota publica ſuſcepta, Decennalia, Vicennalia, Tricennalia, qua paſſim in nummis ueteribus & Faſtis Conſularibus reperiuntur. Certe inter nummos ueteres Huberti Golizi noſtri reperire eſt haſ inſcriptiones una ex parte IMP. C. A. S. L. SEPT. SEV. PERT. AVG. I. II. III. IV. V. VI. CO. S. & ex altera: VOTA PVBLICA SVSCEPTA. ad qua ſolemnia uiderentur alludere auctor. Quin & illa intelligent Sollemnia, qua ſebant (ut loquitur libr. 2. ad uxorem infra T. 2.) incipiente anno, incipientie menſe.

462. Focos & thoros.] Vet. exc. ac Vatio. ms. 1. choros. ſed illud magis placet, quia ſequitur: uicatum epulati, & infra hoc eodem cap. culiſſimis & ſuperbiſſimis thoris forem ſibi diuidebant. Atque adeo recte thoros interpretatur Zephyrus leſiſternia, in quibus epulabantur, quo etiam ſignificatu auctor ſupra lib. de Pallio cap. 4. & infra cap. 47. ſuperbos Platonis thoros dixit.

463. Ciuitatem tabernæ habitu abolere.] Sic legimus cum vet. exc. & ms. cod. pro eo quod alii: abolere, ut ſit uox composita ab abolere, pro abluere, quemadmodum uſitur Virgil. Georg. 4. his uerſibus:

--- Nec uiscera quiſquam,
Aut undas abolere poteit, aut vincere flamma. Paulopoſt autem item repoſuimus malorum morum licentia ex ms. & vet. exc.

464. Cur dielero non laureis poſtes obumbramus, &c.] Similiter lib. 2. ad uxorem: Procedit de ianua laureata & lucernata, ut de nouo conſistorio publicarum libidinum; & infra hoc ipſo cap. recentiffimis & ramoliſſ. laureis poſtes præſtruebant, ac clatiſ. & clatiſ. lucernis ueſtibus inuulabant; ac lib. de Idol. At nunc lucent tabernæ ac ianua noſtra, plures iam ethnicorum fores ſine lucernis & laureis quam Chriſtianorum. ac de Cor. militis: At enim Chriſtianus nec ianua ſua lauris infamabit Die autem Natali potiſſimum accendebatur Lucerna, uti adnotat Scalliger in Feſtum. Et de Lauro ſic ſcribit Plin. libr. 15. cap. 30. Laurus triumphus proprie dicitur, uel gratiſſima domus, ianixque Caſarum Pontificumque, qua ſola & domos exornat, & anre limina excubat. Quare magis placet vet. exc. & ms. leſio: obumbramus, quam Zephyri: adumbramus; ſicuti mox inducere cum Rhen. quam inducere. deinde Puteani habet, uti hoſtes, adieſta una uoce.

465. Fidem & ueritatem ueſtram.] Ironice loqui recte adnotauit Rhen.

466. Ipſos Quirites, ipſam uenaculam ſeptem collium plebem.] Romanos & Romam ipſam alloquitur. Quirites uero dicti notat Varro lib. de ling. Lat. à Curetibus, qui cum Tatío Rege in ſocietatem uenerant, donati ciuitate. Idem ibidem libr. 4. Roma (inquit) ſeptem montium demiffior inſimus locus, & libr. 5. Dies Septimontium nominatus ab his ſeptem montibus, in quibus ſita urbs eſt. De quo latius lib. de Idol. ubi etiam Septimontium inter idolorum feſta auctor enumerat. Teſtis & Tyberis: Puteani, Teſtis eſt Tyberis.

467. Et ſcholæ beſtiarum.] In quibus nempe beſtiarum (inquit Rhen.) cum pugnare diſcebant, tum alebantur. Eos ſua cade ſpectantium oculos, exhibentibus aliquod munus Imperatoribus obicituratos, uerſimile eſt, propriam ſortem deplorantes à conuiuiis in ipſos Imperatores non abſtinuiſſe. Vide librum de Spectaculis cap. 16. num. 144.

468. Iam ſi peſtoribus ad translucendum quandam ſpecularem materiam.] Iuxta (inquit idem Rhen.) Memiſſentiam. Aludat autem ad illud Luciani Dial. de hereſ. ubi reſert, Momum, præter alia, illud in hominis oſpicio notaſſe, quod artiſex non in peſtorum fenestras aut oſtola quadam addidiſſet, quo perſpici poſſet, quid in corde lateret, quod ille ſpicioſum alioquis, multisque reſſibus ſimolum ſinxiſſet. Atqui pro eo quod eſt, apparent noui ac noui Caſaris ſcena, rectius meo iudicio ms. apparent ſcenam, hoc eſt, conuicia aliquot in ſcena proferri ſolita. Liber tamen Puteani, cuius non præcordia inſculpta apparent noui ac noui Caſaris ſcenam congariò diuidendo præſidentes.

469. In congariò diuidendo præſidentis.] Sic ex ms. & vet. exc. pro: præſentis. Congarium uero munus appellabatur, quod per Principes quaſi per congios, id eſt, liberaliter diſtribuebatur. cuius diuiliſſimum iudicium in Nummis ueteribus erat hæc inſcriptio: LIBERALITAS AVGG. uti patet ex iſi qui Seuero Imp. inſcribuntur Conſulari I. II. III. IV. V. & VI.

470. De noſtris annis tibi Iupiter augeat annos.] Ut ſibi carmen conſtet, ſic ex coniectura Harriſii lego. Uideret uſitatum fuiſſe in Fauſtis Imperatorum adclamationibus, cuius uero ſit Poetæ inquirat Lector curioſus. Legimus uero ex ms. & vet. exc. Chriſtianus tam enuntiare non nouit.

471. Depoſtulatores Chriſtianorum.] Depoſtulabat (inquit Rhen.) uulgus Chriſtianos ad ſupplicium, acclamando: Chriſtianos ad leonem, uti patet infra cap. 40. & ubi. & ex D. Cyprian. epiſt. 15. & 55.

472. Plane ceteri ordines, &c.] Etiam hic Ironiam eſſe recte adnotauit Rhen. Enumerat autem ceteros ordines Romanorum, Senatum, Equites, Milites, Palatinos.

473. Vnde Caſſii & Nigri & Albini.] De his latius infra libr. ad Scapulam & in uita auctoris noſtra. Mutat autem numerum (inquit Rhen) uenuliſſima cauſa more ſuo.

474. Vnde qui inter duas lauros obſident Caſarem.] Interpretatur hoc in ſua Paraphraſi Zephyrus de Pertinace Imperatore ab irrumptibus prætorianis occiſo, pro foribus ipſius palatii, inter ianitrices illas lauros, quod confirmare uideretur uerbuſ ſi paulopoſt ſequentiſſis: quam recentiffimis & ramoliſſimis laureis poſtes præſtruebant. Verum mihi id non ſatiſfacit, eo quod illis uerbuſ, inter duas lauros locum quempiam urbis Romæ mihi uideatur portus ſignificare. Certe Lauretum urbis Romæ uicem celebrat Plinius li. 15. cap. 30. & Varro de ling. Lat. Inde (inquit) Lauretum ab eo quod ibi ſepulcrum eſt T. Tatiſ Rex, qui à Laurentibus interfectus eſt, ab ſua laurea, quod ibi exciſa, & adificatus uicis. Idque eo magis, quod de Pertinace cade poſtea loqui uideatur, ut mox dicemus, quodque in Martyrologiſ legatur expreſſis uerbuſ undecima Auguſti, Romæ inter duas lauros natale S. Tyburii Martyris. In Puteani eſt more antiquos duas lauros.

465. Vnde qui faucibus eius exprimentis palæſtricam exercet.] Intelligit (uti recte adnotauit Rhen.) Commodum Antoninum cui, inita ad occidendum eum conuiratione, & Eleus Lutus præſectus (ſeu potius & Eleus Lutus, cubicularius & Eleus præſectus) &

A *Martia concubina primum venenum dederunt; quod quum minus operaretur, per Narcissum athletam, cum quo exerceri solebat, eum strangularunt. Auctor Aelius Spartianus.*

476. Vnde qui palatium armati irrupunt] *Rhen. istud refert ad Plautianum, quem vita Severi & filii eius Antonini Caesarum insidiatum constat ex Herodian. lib. 3. Verum quod (ut mox dicemus) ex sequentibus videatur liber iste conscriptus non usque adeo diu post interfectum Albinum, fortassis etiam ante coniugium Antonini cum filia Plautiani, & Consulatum illius secundum, non placet. Multo vero minus, quod Zephyrus ad Domitianum hoc refert, quia plane constat, Auctorem de alio loqui hic, quam Stephanis & Partheniis. Malim itaque de Pertinace hunc locum intelligi, quem constat cum ex Herodian. lib. 2. cum ex Spartiano, Dione & alijs, in foribus Palatii sui ab armatis pratorianis militibus irrumpentibus interfectum.*

477. Omnibus Stephanis & Partheniis audaciores.] *Hic alludit quidem ad Stephanum & Parthenium oppressores Caesaris Domitiani secundum Suetonium, Spartianum, Sextum Aurelium & alios, sed dum dicit hos illos audaciores, haud dubie de alijs loquitur. In Puteani libro est; T. Ot Sigexiis & Partheniis Cetera quae sequuntur, repetuntur infra lib. ad Scapulam.*

478. Sed & qui nunc sceleratum partium socii aut plaufores quotidie reuelantur.] *Vel hinc profecto patet, scriptum hunc non multis annis post eadem Albini in praelio, quae accidit secundum Factos emendatioris Goltzii nosri, vti latius in vita Auctoris, quinto anno Imperii Severi, Laterano & Ruffino Consulibus. Scribit enim Herodianus. Severum Albini amicos ubique perquisitos supplicio affectisse; ad quod videtur auctor adludere, cum dicit, sceleratum partium socios quotidie, adhuc cum hac scriberet, reuelari.*

479. Post vindictam patricidarum racematio superstes, &c.] *Elegantissima (inquit Rhen.) translatio seu Metaphora; ut pote quia significat eos, qui in Pertinacis Caesaris & ipsius Severi necem coniuverant: qui tamen fauissimis auspicijs Natalem Imperii Severi concelebrauerant: quos deprehensos scribit Herodianus ex arcanis quibusdam Epistolis, quas apud Albinum sepositas reperisset. Pro eunubilibus, in Puteani est, nebulabant. Paulopost castigauimus ex ms. omnibus: nomen Principis in corde mutantes, pro: imitantes.*

480. Qui Astrologos & aruspices, & augures & magos consulunt.] *De his omnibus latius infra T. 2. lib. de Idolol. & lib. de Anima, Tom. 3.*

CAP. XXXVI.

481. Si hac ita sunt, vt hostes deprehendantur, &c.] *Cap. hoc 36. inscribitur optime in 1. Vat. ms. cod. cui satis consentiunt vet. exc. Quod Christiani tenentur diligere non solum Imperatores, sed & omnes homines. In Puteani; de personarum omnium aequalitate. Quia vero idem argumentum tractatur infra lib. ad Scapulam, paucis expediemus hoc & sequens capitula.*

482. Romani negamur.] *Sic & ms. & vet. exc. sicuti etiam ex ms. & hostes esse, item: Romani habebantur; & ex utrisque: fides Imperatoribus dedita pro: debita; ac deinceps: necesse habet exhiberi, phrasi Tertullianica, de qua mox latius, & non ita multo post: indifferentis benignitatis, pro: in differentis, denique ex ms. Idem sumus, pro: iidem. Nam & supra illud Tertullianicum esse adnotauimus.*

CAP. XXXVII.

483. Si inimicos, vt supra diximus] *Adludit ad cap. 31. Atqui cap. hoc 37. fere sic inscribitur: Ne malum contra malum: sed apertius sapeditus Vat. ms. cod. Quod ad Christianos spectat neminem laedere, quamquam pro multitudine possent se vindicare.*

484. Quem habemus odisse.] *Sic ex ms. quinque, pro habebimus. Eodem autem modo dixit lib. adu. Valent. infra T. 3. habens superuolare, & D. Cypri. epist. 27. referre habeam. Atque hac Graecorum phrasis (vti adnotauit Pith. Adu. lib. 2. c. II) exemplis alijs multis defendi potest. Hinc Vlpianus: habere laborare, Marcell. habere operari. Cicero denique li. 2. ad Att. epist. 38. De Rep. nihil habeo ad te scribere. Accipitur autem habeo hoc significatu, pro possum vel debeo Paulopost ex eisdem ms. bis legitimus: Quotiens, pro: Quoties, quia illud etiam alibi vsurpat auctor, & ex ms. ac vet. exc. prateritis vobis, pro eo quod substituit Zephyrus: prateritis à vobis.*

485. Ipsis Bacchanalium furis] *Adludit ad descriptionem Bacchi quem poeta (inquit B. Inst. Mart. lib. de Monarch.) furentem vocat. De Bacchi vero sacris quam turpia, quam furis plena, videat Lector D. Aug. lib. 7. de Ciuit. Dei cap. 21. & ibidem Adnotat. Viuis. Quidquid ead. de causa sublata refertur auctor Liberi sacra, supra capit. 6. In eo autem differebant Bacchanalia à Liberalibus, quod illa singulis mensibus, hac vero non fierent nisi xv i. Kal. Aprileis.*

486. De re quae sepulchra, tanquam de asylo quodam mortis.] *Locus insignis, aduersus nostra tempestatas Donatistarum affectus haereticos, qui sepulta Christianorum, immo Regum corpora effoderunt; quum tamen asyllum mortis sepulchra recte à Tertulliano vocentur. Et certe grauissima poena in sepulchrorum violatores, vel ab ipsis Erhneis Imperatoribus iam olim statuta sunt.*

487. Si enim & hostes exerts.] *Ita ex ms. quatuor, ac si dicat, hostes apertos, quia sequitur, occultos, pro eo quod alii: exortes. Nam vox exortes Tertulliano familiarissima est. Pro, vindices, liber Puteani; iudices.*

488. Vis numerorum & copiarum.] *intelligit (inquit Rhen.) de numeris militaribus. Eadem significatione Plin. epist. 8. lib. 3. in numeros referre dixit.*

489. Mauri & Marcomanni, & ipsi Parthi.] *Hos populos potissimum enumerat, quia recens à Severo victi, populo Romano nomen dederant, sicuti latius in vita Auctoris.*

490. Externi sumus & vestra omnia repleuimus.] *Externos vocat Christianos, quod ex Iuda primus sint orti, deinde adnotanda tam breui temporis spatio tanta, quam hic recerret, Christiani dilatario. Liber Puteani, Hesterni: quod etiam non contemnendum est: & pro: relinquimus: idem reliquimus.*

491. Solius diuortii inuidia] *Rhen. rationem adfert: quia, inquit, nos reuicimus sed verior interpretatio est, vt diuortium, pro secessionem in aliquem, vti sequitur, remoti orbis locum, accipiat.*

492. Suffudisset vti que dominationem vestram.] *Recte sic ms. quatuor, pro: damnationem; & mox: destititionem, pro: institutionem. Rhen. adnotat suffudisset capi pro: pudescessit. Paulopost item castigauimus ex ms. Vat. i. quasi mortuæ vrbs quæ fueris, quibus in ea imperassetis. Rursum paulopost ex ms. & vet. exc. a. ididimus: pene omnes ciues Christianos habendo. & deinceps ex ms. potius quam erroris humani. Denique: raperet, pro: eripiet, secundum exc. vet.*

CAP. XXXVIII.

493. Proindene paulo lenius inter licitas factiones.] *Cap. hoc 38. fere inscribitur: De cætu, sed Apertius Vat. ille cod. ms. Quod Christianorum cætu nullam potest proditiōem generare suspitionem. Atqui factio & factiosus (inquit Festus) initio honesta vocabula erant, vnde adhuc factiones histrionum & quadrigarum dicuntur; modo autem nomine factionis, seditio & arma vocantur. Hinc fit, vt auctor ad distinctionem licitas factiones dicat. Quare cum simpliciter initio seq. c. Christianæ factionis meminit, ex persona aduersariorum loquitur vel inde patet, quod in fine eiusdem cap. dicit: non factio dicenda, sed curia. & quod mox cap. 40. factionum nomen in malam partem accipit. At qui pro: lenius vet. exc. & Vat. i. lenius; sed illud placet. Paulopost ex ms. legitimus: ab omni. & mox cum Rhenan. vnam omnium Remp. agnoscimus mundum. pro: ac modestia publica, liber Puteani habet; modestiæ publicæ.*

494. Æque spectaculis vestris, &c.] *De his habes librum integrum infra T. 2. ad quem Lectorem remittimus.*

495. Cum ipsis tebus, de quibus transiguntur, prater sumus.] *Cum ita ex cod. Gorg. legeret Rhenan. addens esse: prater sumus verbum nouum siue nomen compositum: mirum est, vnde iterum irreperit: prater sumus. Ad idem autem rursum ex ms. quod habebat exc. dicitur, vultu, auditu: & cum ms. legitimus oblectati nouisse nolimus, & ex 1. Vat. si forte nostra non vestra.*

496. Sed licuit Epicureis, &c.] *Pulcre hunc locum ex Cicer. lib. 1. de Fin. explicat in Paraphrasi Zephyrus, vt pluribus non sit opus.*

CAP. XXXIX.

497. Edam iam nunc ipse ego negotia Christianæ factionis, &c.] *Recte hoc cap. 39. ab omnibus pene inscribitur; De disciplina Christianorum, in quo haud dubie non semel D. Augustinus Martyrem imitatur in fine Apol. 2. atque adeo, vti ex Leiturgijs meis Latinorum satis patet, partim hic, partim lib. de Orat. Missam Africanam, sicuti tum celebrabatur, describit. Illuc itaque Lectorem, ne hic prolixius simus, remittimus.*

498. Corpus sumus de conscientia religionis] *Corpus (inquit Rhen.) pro Collegio vsurpat, sicuti & supra cap. 29. læculum corpus temporum fecit, & lib. de prescript. adu. haeres. T. 3. infra: quibus incunabulis institutum est corpus. Vno fit etiam, vt magis placeat, quod habent ms. disciplina veritate, quam quod alij: veritate.*

499. Coimus in cætum, &c.] *Similiter fere ante Tertullianum D. Iust. Martyr: Nos autem, inquit, credentem iam & nobis ascitum ad fratres, qui dicuntur, eo adducimus, vbi illi congregati sunt, ad communes preces & supplicationes, tum pro seipsis, tum pro illuminato & alijs ubique gentium omnibus animo intento peragendas; vt digni idoneique simus, qui veritate agnita per opera etiam ipsa boni atque officiositerum administratores, & datorum nobis mandatorum custodes, inueniamur, atque vt salute saluemur sempiterna. Quæ similia habet Arnob. adu. Gent. lib. 1. Et vero iam ab Apostolis vsitatum hunc cætum Christianorum patet, vel ex illo Apostoli 1. Cor. 11. Conuenientibus vobis in vnum, & pluribus alijs: Añ. A. post. ac veterum Patrum locis, qua videre est 1. Tom. nost. Leiturgiæ, vbi Missa Apostolorum late describitur; latius infra lib. de Orat. num. 1. & aliquid diximus Adnotat. in Epist. 63. D. Cyprian. ad Cæcil. num. 49.*

500. Oramus etiam pro Imperatoribus, &c.] *Vide infra lib. ad Scapulam, ex quo confirmatur omnino lectio ms. & vet. exc. pro statu sæculi, quia ibi dicitur: quamdiu sæculum stabit, imperium saluum fore; & eodem pertinet illud: pro mota finis, vt idem*

velit quod supra dixit cap. 32. dum clausulam sæculi precamur differri, Romanæ diturnitati fauimus. Verum de hoc infra latius. *A*libi haud absimiliter lib. de Anima infra T. 2. moram finis vitæ cuiusque dixit.

501. Cogimur ad Diuinarum litterarum commemoratiorem. Sic iterum cum Rhen. & ms. Vat. 1. cod. pro: Coimus nam cogere etiam in unum colligere est. Atque quod Diuinarum scripturarum commemoratio initio sacrificij Christiani usitata fuerit, repetitur his verbis infra T. 2. libro 2. ad Vxorem, ubi fomenta fidei de scripturarum interlectione; & supra etiam adludebatur capite 22 & nunc etiam lectionibus resonantibus. & confirmatur tum ex verbis hisce Diuini Iustini: Et commentaria (inquit) Apostolorum aut scripta Prophetarum, quoad tempus fert, leguntur; tum ex nostris Leturg. Latina. Tom. 1. part. 7. 2. & 73: 90. 98. 118. 124. 126. 177. & 195. ubi in hanc rem adferuntur testimonia, ex Can. Apostol. 9. seu. 10. Constat. Apostol. D. Clement. lib. 7. capit. 61. & 63. ac lib. 8. cap. 4. & 21. Diui Iacobi Apostoli Letur. Albino de Diuin. offic. & Herm. de Instruct. cler. lib. 1. cap. 32. Philone de Therapeutis; item ex D. Dionys. Areop. Eccles. Hierarch. capit. 3. & Hippol. Port. Orat. de Antichristo. D. Cypr. epistol. 24. 33. & 34. D. Optat. adu. Parmen. lib. 6. D. Ambros. epist. 33. ad Marcell. Eodem & D. August. ac Maximo Fulgentio, Petro Chrysol. in multis sermonibus. His addantur Græcorum quoque testimonia; Dionysii Corinthij apud Euseb. lib. 4. Eccles. hist. cap. 23. & Niceph. lib. 4. cap. 8. Leturgie denique SS. Basilij & Chrysostomi. Quum autem staret prima illa fidelium deuotione Missa prolixior videretur, loco integri alicuius libri veteris ac noui Testamenti, cæperunt dumtaxat quedam Lectiones Epistolarum & Euangeliorum in usu esse; quas olim à D. Hieron. in librum, quem Comitem inscripsit, qui exstat 2. Tom. nostr. Leturgie, iussu D. Damasi collectas, in hunc usque diem Ecclesia frequentat.

502. Et Censura diuina, &c.] Locus insignis aduersus contemptores Excommunicationis Ecclesiasticæ à Christo instituta, & à primis Apostolorum temporibus usitata, de qua legit Lector Adnot. nostras in Epist. 38. D. Cypr. num. 10. ac epist. 62. ad Pomponium, nu. 15. Pulchre autem eam circumloquitur Auctor, quod ea quis relegetur à communicatione orationis & conuentus & omnis sancti commercij: quibus verbis etiam sacrificij Christiani periphraasis haud dubie continetur, uti infra latius adu. Magd. lib. ad Scapulam.

503. Praefident probati quique seniores, &c.] Quand. quidem etiam ipsi Magdenburgenses hunc locum citant pro summa Episcoporum (non presbyterorum) dumtaxat, uti Zephyrus auctoritate etiam excommunicandi, nolimus diutius immorari, praesertim cum late hanc materiam tractauerimus Adn. nostris in D. Cypr. ad epist. 55. n. 8. & 29. ac ad epist. 72. nu. 13. & 15. D. Iustinus Praepositos vocat.

504. Etiam si quod arca genus est, &c.] Veterem hanc consuetudinem elemosinæ colligendæ, etiam Apostolorum ætate usitatam, constat ex illo Apost. 1. Cor. 16. De Collectis, inquit, quæ fiunt in sanctos, sicuti ordinari Ecclesiis Galatæ, ita & vos facite. Per vnam Sabbathi vnusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod ei bene placuerit. Iterum autem cum vet. exc. & ms. legitur: congregatur; item addidimus ex ms. & si modo velit; quia haud absimiliter D. Iustinus, ubi supra, quem ad verbum fere imitatur. Ceterum, inquit, qui copiosiores sunt & volunt, pro arbitrio quique suo, quod visum est, contribuant, & quod ita colligitur, apud Praepositum deponitur. Atque ille inde operatur pupillis & viduis, & his qui propter morbum aut aliam causam egent, quique in vinculis sunt; & peregre aduenientibus hospitibus; & ut simpliciter dicam, indigentium is omnium curator est. Atque pro: oneraria summa, Vatic. 1. cod. ms. ordinaria Puteani, honoraria. Item pro: ætateque domitis senibus; ms. quinque, iamque domesticis: ac si dicat domi manere coactis; quod adeo, tanquam elegantius, retinendum duximus. Sicuti & paulopost cum Rhen. ex ms. & vt pro alteruto moti sint parati.

505. Sed & quod fratres nos vocamus, &c.] Item hoc ex ms. pro, infamant, liber Puteani; infaniunt, ac paulopost: fratres autem etiam vestri, sumus. & cum vet. exc. ad vnam lucem expauerint veritatis: pro: ex pauerunt. & post aliquot lineas: Itaque quia, ac deinceps: in isto loco. Porro Fratrum appellatio: em inter Christianos, tum ex Euangelio, tum ex Epistolis Paulinis ortam constat, cuius nominis Erymologiam pulchre & late auctor hic explicat. Certe D. Iustinus, ubi supra, & Athenag. Orat. pro Christianis, eius quoque mentionem faciunt, quorum hie tamen aliam rationem readdit. Quamobrem fit, inquit, vt pro ætatem gradu alios quidem filios & filius agnoscamus, alios autem fratrum & sororum loco habeamus, cum autem ætate prouocioribus patrum matrumque tribuamus honorem. Eodem pertinet, quod habet Clemens Alexandr. lib. 5. Stromat. Fratres nos esse vixisse vnus Dei & vnus magistri, alicubi Plato dicere videtur hoc modo: Qui in ciuitate estis, omnino fratres estis. Minutius in Octauio proponit eandem Cæcili calumniam, sed & responderet iidem pene verbis, quibus Tertullianus: Fratres vocamus, vt vnus Dei parentis homines, vt consortes fidei, vt socii coheredes. Similes sunt loci lib. de Cor. milit. cap. 1. ceteris constantior fratribus; ac: inter tot fratres commilitones solus Christianus. Item libro 3. aduers. Marcio. tunc fratris, dehinc apostata.

506. Omnia indifcreta sunt inter nos, præter vxores.] Athenagoras haud absimiliter: In quibus fratrum, inquit, aut sororum nomina esse nominamus, nihil nobis est, quam vt eorum ab omni iniuria & contumelia libera & incorrupta permaneant corpora, prius &

antiquius. Ac mox: Vxorem namque suam vnusquisque nostrum eam esse reputat, quam legibus nostris duxit, atque illam quidem ad proflicationis præscriptum. Loci elegantes, aduersus promiscuam Anabaptistarum quorundam libidinem.

507. Græci Socratis.] Socratis factum Zephyrus paucis explicat; Lactant. vero Insit diuin. 1. 3. cap. 21. & 22. hanc sententiam Socratis de vxorum communionem etiam Platoni adscribit. sicuti etiam Theodor. lib. de Græc. aff. 7. curat.

508. Et Romani Catonis.] Dissertire (inquit Zephyrus) videtur Auctor à Plutarcho, qui hoc de Vitensibus, non de Censorio Catone refert. etsi D. August. lib. de Fide & Oper. cap. 7. simpliciter id Catoni adscribat; lib. de bon. coniug. c. 19. etiam Catonem Romanum, vti Auctor, vocat; Zephyrus factum ipsum narrat in Paraphrasi.

509. Megarenes obsonant, quasi crastina die morituri, ædificant vero, quasi nunquam morituri.] Posterior hoc memorum, recens ex 4. ms. adiecti. Diogenem vero seclusisse in Megarensem vortacitatem & luxum adnotauit Zephyrus; quod confirmatur ex illo Diogenes Laertij in vii. a Diogenes: Ad eum qui preioga parabat obsonia, inquit, Natus mihi haud longæus eris.

510. Sed itipulam quis in alieno oculo, &c.] Vide Prolegomena inter Prouerbiales formulas.

511. Tot tribubus & curiis, & decuriis ruentibus accecit aer.] Elegans (inquit Rhen.) Hyperbole. Curias autem interpretatur Turneb. Aduersar. li. 12. c. 13. Curiales, qui cum rem diuinam facerent, hilariter operabantur, quorum epulas describunt Dionys. li. 2. & Athenæus lib. 5. Mibi magis placet, eo quod de tribubus quoque ætat & decuriis, vt intelligatur Curia, in quas 30. numero populum Romanum à Romulo distinctum esse scribit Festus.

512. Saliis cœnariis, &c.] De Saliis supra diximus ca. 10. & 26. quorum luxus, ad quem hic alludit, proterbio occasionem dedit: Saliates cœnæ siue dapes.

513. Herculanarum decimarum polluctorum sumptus.] Ira ex con. Aura Rhen. & Latini, pro eo quod alii: polluctorum Loquitur enim (inquit ille) de diuitibus, qui decimam partem bonorum suorum Herculi pollucebant epulo votino: cuius lautitiam impensarum arguit magnitudo. Putabatur ea res homines fornicatos reddere. Proinde L. Sylla, M. Crassus, & L. Lucullus patrimonialia sua polluxerunt. Confirmat autem hanc lectionem Varro de ling. Lat. lib. 4. agens de Decima Herculis. Polluctum (inquit iuxta castigationem Turnebi) quod à porriciendo est factum; cum enim ex mercibus libentia porrecta sunt Herculi in ara, tum pelluctum est. Et apertius Plautus in Rudente: Vt decimam partem ex voto Herculi polluceam.

514. Tabularii suppurabant.] Etiam hoc ex Rhen. & Latini castigatione, pro: Scabularii, cum liber Puteani habeat expresse; tabularii. In huiusmodi enim (inquit Rhen.) Herculanarum decimarum sacrificio epuloque, supra quam dici possit lauto, maximis sumptibus opus erat; quos Tabularii, id est, qui erant à Tabulis domesticis, cuiusque in diarium domini sui referebant ad expensis titulum, suppurabantque. Confirmatur ea à Latino tum ex illo Seneca epist. 13. cuius patrimonium Tabularios lassat, tum quod Arcad. D. de mun. & honor. & Theod. cod. lib. 8. cap. unico. de Tabularijs holographis, id est, censualibus scribis scribant. Item Theod. cod. lib. 12. tit. 6. cap. & lib. 10. tit. 2. ca. 1.

515. Apaturiis Dionysij mysterijs Atticis.] Apaturia (inquit Rhen.) Dionysij sacra quæ uor diebus continuis iugabant, quibus sacrificabant & epulabantur Athenienses publice & priuatim: nomine deducto à ἀπαύριον, quod fraudem significat, quam passi sunt Athenienses à Bacchos.

516. Ad fumum cœnæ Serapicæ sparteoli excitabantur.] Refert hoc Zephyrus ad Serapidis Ægyptia sacra, qua quanto, inquit, luxu frequententur, admonet vti illa Sparteolorum & Fijcellarum, qua undique concurrunt ms. omnes Sarapicæ; non male, quia à Græcis, vti ex Suida patet, Sarapis dicebatur Ægyptiorum Deus, primo tamen dictus Soropis. Nominis autem huius (inquit D. Aug. li. 18. de ciuit. Dei cap. 5. cur Rex Argiuorum Apis post mortem non Apis, sed Serapis appellatus sit, fullicem rationem Varro reddidit. Quia enim arca in qua mortuus ponitur, quod omnes iam ægypti vocant, αἰγῆ; dicitur Græce, & vti etiam venerari sepe videri cæperunt, priusquam templum eius esset extructum, velut Soropis, Sorapis primo, dei. de vna littera vti fieri assueti, commutata, Serapis dicta est. Eodem veropertinet vti, quod Sparteoli & Fijcella: in arca formam hie sacris fraudulentem in usu essent; immo quantum ex hoc loco a; patet, igni contraferentur, atque adeo fumum excitarent. Vide plura in Aunnot. Lud. Vnius in eum D. August. librum.

517. Cœna nostra de nominerationem sui ostendit, vocatur enim ἀγάπη.] Legimus ex ms. sui, pro: suam. De Agape autem patrum videat Lector Adnot. nostris in D. Cyprian. Testim. lib. 3. num. 11. & infra in lib. ad Mart. T. 2. Hoc vnum hic dicam, non dubie significare Tertullianum hoc loco, Cœnam istam aliam fuisse (contra quam videntur sentire A. gudenburgensis, & in lib. de Corona milit. Rhenan.) à sacrificio. quod initio huius capituli, & expressus libro de Orat. infra T. 2. describitur. In illo enim cœtum dicit fieri ad orationem, sacrarum litterarum commemoratiorem, exhortationes, castigationes, & censuram diuinam, ad communicationem denique orationis & omnis sancti commercij. Item lib. 2. ad Vxor. conuiuium Dominicum & sacrificia nuncupat, vbi Christi inuocatio, vbi diuina benedictio. Nec dissimiliter lib. de Cultu femina. lib. de Orat. Stationem ad aram Dei

A in qua Dominus adoratur & sacrificiorum orationes fiunt. Item lib. 1. adu. Marc. Gratiarum actiones, ac li. 3. Mundicium sacrificiorum. & lib. de Cor. milit. sic describit, quod in eo Eucharistia etiam antelucanus cœtus de manu præfidentium fumatur: Hanc vero Cœnam li. ad Mart. Agapen fratrum unucupat, & hic refrigerium inopum, conuiuium denique, in quo editur, quantum esurientes capiunt, bibitur, quantum pudicis est vitale, & ita saturantur, vt meminerint etiam per noctem adorandum Deum. Quæ vel ipsa postrema verba differentiam indicant; ut pote quod Deus in hac cœna, ut in sacrificiis tum nocturnis tum diurnis, non adoretur, sed inuocetur & laudetur dumtaxat. pro, inopes quoque liber Puteani, inopes quosque.

118. Ordinem disciplinæ de causa æstimate.] Addidimus de nouo ex ms. & vet. exc. de causa, & admittit; legimus cum Rhen. pro. admittitur.

119. Post manualem aquam.] Manualem (inquit Zephyrus) dixit, quæ manibus ablucendis effundebatur, ad discrimen balnearum, quibus ante cœnam utebantur: quæ forma manualem quoque obedientiam Iureconsulti dicunt, & manuarium argentum à Gellio ex eodem nomine derivatum.

120. Prouocatur in medium Deo canere.] Istud aut ad Lucernas orationes & Psalmos seu matutinos hymnos ab Apostolis institutos referri debet, quorum meminit Epiph. sub finem lib. 3. adu. hæres. aut certe ad antelucanos cœtus, quorum Auctor infra T. 2. sub finem lib. de vel. Virgin. & lib. de Cor. milit. & supra cap. 2. huius Apologeticis meminit, in quibus vel Plinio Secundo teste epist. 2. lib. 10. canebant Deo & Christo. Quod cum ille, & ipse ethnicus, scripserit disertis verbis ad Traianum Imperatorem; iam saculo amplius ante Tertullianum, mera est calumnia Magdenburgensium, dum adferunt, hæc tempestate Pjalmotiam primam institutam, forte (ut loquuntur) à Nepote Episcopo Ægyptio iuxta Euseb. lib. 7. c. 22. Meminisse eo oportebat, (ut omittam interpretationem D. Chryf. & Hilary in illud Matt. 26. ac Marc. 14. de Christo: & hymno dicto exiit foras) quid Euseb. hist. li. 2. c. 16. de hymnis & canticis trimetri generis Therapeutarum ex Philone descripserit; quid ve idem lib. 5. ca. 28. ex libro adducat incerti Auctoris aduersus Aremonem hæreticum de Psalmis & canticis, quæ ab initio à fidelibus conscripta sint. Quæ plura desiderat, consulat Adm. nostras in D. Cypr. Tractatu de Orat. Dom. nu. 6. & Leiticarica nostra Latinorum T. 1. p. 70. 71. 72. 90. 93. 94. 95. 124. 126. 133. ubi reperire est Veterum testimonia, quæ ante Tertullianum in Ecclesia floruerunt, mediæ item ætatis p. 139. 141. 177. 179. 224. 237. 250. 251. 252. 258. 259. 260. 273. 274. & 275. idque non modo Romanorum Pontificum, quos hæc in re excessisse calumniantur Magdenburgenses auctoritate, sed vel maxime D. Hilarii in Gallis, ac D. Ambrosii apud Mediolanum; quo ex partibus Orientalibus Hymnorum & Psalmorum cantum transatum esse, ipse D. Aug. Conf. li. 9. c. 6. & 7. narat. Recentiora ibidem reperiet etiam studiosus Lector, ne hic prolixiores simus. Græcorum item aliquot eadem de re exempla à nobis omisa indicasse sufficiat, nempe D. Igaat. epist. 12. ad Romanos, D. Basilii apud Rufinum lib. 2. hist. Eccl. cap. 9. D. Athanasii; tum in Apolog. tum apud Socratem lib. 2. cap. 11. & Theod. lib. 2. cap. 13. S. Publia & virginum Antiochenisium apud Theodor. lib. 3. cap. 19. D. Chrysofomi apud Socratem lib. 6. cap. 8. Theodosii Imperat. apud Socratem lib. 7. cap. 22. ac 23. & Nicephor. lib. 4. cap. 46. Flauiani Antioch. apud eundem Niceph. lib. 18. cap. 51. ac Gennadii Constantinop. apud eundem lib. 15. cap. 23. His licet addere D. Gregorium Nazianzenum in fin. orat. ad sanctum Lauacr. & D. Basilium epistol. 63. ad clerum Neocæ. & ipsas Luturgias DD. Iacobi, Basilii, & Chrysofomi; in quibus expressa cantus sit mentio.

C 121. Non est factio dicenda, sed curia.] Curia paulo alia significatione hic accipi videtur; quam aut paulo prius, ubi pro tribu; aut etiam supra lib. de Pallio, ubi pro loco in quo curas publicas gerebant, accipitur; nempe pro Senatui; nam id quoque Curiam significare adnotauit iam olim Cicero lib. 3. de Oratore.

CAP. XL.

122. At è contrario illis nomen factionis accommodandum, & c.] Cap. 40. hic rectius auspicantur ms. cod. quam exc. infra eo loco: Et bene quod si quid aduersi, & c. quia hic incipit Tractatus, qui iam in exc. quam ms. instituitur: De aduersis verbium; et quem titulum paulo magis expressit 1. Vat. cod. Quod post Christi aduentum pauciores clades, Deo parente, euenerint. Quo in argumento (quod etiam tractat infra lib. ad Scapulam) secuti sunt Tertullianum tum D. Cypr. li. ad Demetr. (Arnob. initio lib. 1. adu. gent. & tribus verbis Origen. Tract. 28. in Matrb.) tum D. Aug. libris 20. de ciuit. Dei, & Orosius hist. libris 7. multo copiosius, ad suam quisque ætatem usque, in Puteani libro hic est initium capitis x1. Etiam contra Ethnicam rationem. Atqui magis placet ms. quinque lectio: Factionis, quam excus. factionum. Ex iis dem & vet. exc. legimus. conclamant, item: Christianos esse cæcæ situm, etsi in Puteani est; in causam.

123. Si cœlum stetit.] Eodem modo (uti recte adnotauit suis ad memissis Scholis harrifus) dixit idem, de teiun. cum stupet cœlum. Stare itaque & stupere cœlum, idem valere videntur, quod dicit paulo post Terrull. ab imbribus æstiuâ hiberna suspendunt, & post eum D. Cypr. apertius & planius extulit: Imbres & pluias serena longa suspendunt.

124. Tantos ad vnum?] Diarsyrica (inquit Zephyrus) exclamatio cum admiratione pronuntianda, quasi dicat: Quæ vestra mens est; ut vni leoni tantæ Christianorum multitudo obiciatur: temerarium dictum qui ferri poterit, ut conscribantur: proinde alia ratio vobis ineunda, quæ, odici cecitate deposita, vestra melius iniquitati consulat. in Puteani libro est, adclamatur: Tantos ad vnum?

125. Hierapolis.] ms. Belgici & Gallici Hierannapean; Vat. 1. Hieramapeam, alter: Hieramiapæam. Sed retinui Hierapolis, eo quod iuxta Eusebii chronicon & Oros. lib. 7. cap. 7. tres urbes Asia anno Neronis 3. nempe Hierapolis, Laodicea & Colossus terræ motu conciderint; quamquam interim illud scrupulum moueat, quod loqui videatur Auctor solum de claudibus, quæ ante Tiberium & Christi aduentum contigere.

126. Et Delon & Rhodon.] Aliquando pessum abijisse hæc insulas & postea denuo alibi apparuisse, vel ex Plinio constat lib. 2. cap. 88. & 89. in hæc verba: Nascuntur & alio modo terra ac repente in aliquo mari emergunt, veluti parua secum faciente natura, quæque hæc vit biatus, alio loco reddente. Clara iam pridem Insula Delos & Rhodos memoria produuntur enata. Atqui de Delo ipsam testatur Aristoteles alicubi, cum dixit, ita dictum eo, quod cum merja esset, subito apparuerit. De Rhodo in hæc verba scribit Oros. lib. 4. c. 13. & Paulus Diaconus hist. lib. 3. Anno, inquit, ab Vrbe condita D. xvii. magno terræ motu Garia & Rhodus insula adeo concussa sunt, ut labentibus vulgo testis ingens quoque ille Colossus rueret.

127. Et Coon.] Sic ex ms. Vat. 1. cod. pro eo quod exc. Con; & ceteris. Cho nam teste Euf. in chron. anno Aug. Casjari 38. in insula Coon terræ motu plurima conciderunt.

128. Memorat & Plato maiorem Asiæ & Africa terram Atlantico mari epram.] Similiter supra lib. de Pallio cap. 2. &, (si ille non mendax) Æon in Atlantico, & c. Queritur nunc. Meminit etiam his verbis Arnob. lib. 1. adu. Gent. Vt ante (inquit) millia annorum decem, ab insula quæ perhibetur Atlantica Neptuni, sicut Plato demonstrat, magna erumperet vis hominum, ut innumeras funditus deleret atque extirparet nationes, nos fuimus causa? Et Plinius nat. hist. lib. 2. ca. 92. In totum abstulit mare terras, primum omnium, ubi Atlanticum mare est, si Platonis credimus, in medio spatio. Platonis vero in Timæo Verba sunt ista ad Athenienfes: Traditur vestra ciuitas restitisse olim innumere hostium copias, quæ eo Atlantico mari profecta prope iam cunctam Europam Asiãque obfederant. Tunc enim erat fretum illud columnarum Herculis nauigabile, habens in ore & quasi vestibulo eius insulam Libya simul & Asia maiorem; per quam ad alias proximas insulas patebat aditus, atque ex illis ad omnem continentem, & c. conspicit iacentem, vero mari vicinam. Pelagus illud verum mare, terra quoque illa vere erat continens. Verum post hæc ingenti terra motu iugique vnus diei noctisque illuoune factum est, ut terra debiciens omnes illos vestros bellicosos homines absorberet, & Atlantis insula sub vasto gurgite mergeretur. Quamobrem in nauigabile pelagus illud propter absorpta insula liminum relictum fuit. Hæcenus ille. Eodem pertinet quod Aristoteles alicubi Oceanum Atlanticum nauigationi ineptum dicat, potius, insulam submersam maris vadosi causas dedisse. Quam narrationem partim veram esse, partim fabulam, sicut ipsa verba Platonis satis indicare videntur, nostra ætate didicimus. Christophorus enim Columbus anno Domini 492. Non. August. ex Hispanis soluens, etsi in mari illo per iter dierum aliquot tantam graminis vberatatem classis occurrentem inuenerit, ut tandem tota circumseptâ, tanquam in præter herba videntibus, nauigare viderentur, nullos tamen scopulos aut vada offendent, ut nulla videretur vnquam submersa fuisse illis insula. Sed mare illud gramineum tandem superans, post multa pericula, duram famem passus, non nisi 11. die in incognitum Orbem, quem nouum vocant, adpulsus est. Cuius orbis cum immensa ab vno ad alterum polum spacia necdum penitus sint explorata, semper se noua aliqua regione prodente, patet, saltem illud verum esse, quod de Insula Atlantica magnitudine non modo Plato sed & post eum Auctor libri Mirabilium Auditionum, qui perperam Aristoteli adscribitur, ac Diodorus Siculus, memoria prodiderunt. Quorum prior eam longa multorum dierum nauigatione tandem à Carthaginiensibus inuentam tradit, Diodorus vero præcis incognitam, à Phœnicibus primo inuentam. Tyrrhenos itaque fama tantæ regionis illectos coloniam eo deducere malitos esse, verum Carthaginiensibus obstitisse, partim ne sui eo ciues commigrarent, partim ut in irreparabili aliqua clade refugium haberent, in quo locorum ignorantia à potentiorum vis sua tuerentur. Hac paulo latius, ad noui seu potius antiqui sed incogniti orbis notitiam maiorem, quæ interim pro maiori parte Hugoni Blois in Orat. Quorl. & 1. Becano Orig. Antuorip. lib. 3. accepta referimus. Si quis coniectura locus, potius crediderim distissimum hunc nouum orbem à reliqua Europa, quam insulam fuisse intermedium. Porro ms. legunt: vel Africa, sed cum conslet nouum hunc orbem æquale esse magnitudine & Asiæ, & Africa, nolui retinere: &.

129. Sed & mare Corinthium terræ motus ebibit.] Plinius libro 2. cap. 4. Videmus, inquit, hodie mersam Acarnaniam Ambraciam sinu, Achaïam Corinthio. & cap. 94. Helicem & Buram sinus Corinthius abstulit, quarum in alto vestigia apparent. Quod etiam narrat Euf. Olymp. 100. & Oros. lib. 3. cap. 3. qui terræ motus expressam mentionem faciunt. An ad illum hic adludat Tertullianus, nescio; quippe qui potius videret de tali terræ motu loqui, qui ipsum mare absorbuisset.

130. Et vis vndarum Lucaniam Italiæ abscissam in Siciliæ nomine

men relegauit.] Sicilia (inquit Plinius) lib. 3. cap. 8. quondam Bruttio agro coherens mox inter fusio mari auulsa xli. millium in longitudinem freato. Hinc autem dictam Siciliam, quasi Siciliam, id est, abscisam, cum alij recentiores tum diuersis verbis indicat Suidas in voce *σικελία*. Lucaniam uero prius dictam, ut Auctor adserit, uel hinc sit uersimile, quod scribat Strabo lib. 6. Bruttios, à quibus Sicilia abscissa est, Lucaniam fuisse transfugas, & Iustinus hist. lib. 23. Lucanos Bruttionum auctores dicit.

531. Cataclysmus.] Similiter Varro de re rustica libr. 1. *κατακλις* Ogygi dixit pro diluuiio, quod tempore Ogygis contigit.

532. Vel, ut Plaro putauit, campestre solummodo.] Eodem pertinet illud lib. de Pallio, cap. 2. Cupientes Platonem probare etiam ardua fluitasse. Adludat etiam D. August. lib. 12. de ciuit. Dei cap. 11. cum ait illos [Platonem, interprete Viue, & Aristotelem intelligens] putasse, alluiones incendiæ terrarum toto prorsus orbe contingere, pro, ac fines eius, liber Puteani, ad fines eius.

533. Olet adhuc incendio terna, &c.] Simile est illud supra lib. de Pallio cap. 2. Hactenus Sodoma & nulla, Gomorrha & cinis omnia, & propinquitas maris iuxta cum solo mortem bibit.

534. Et si qua illic arborum poma conantur.] Ita recens legitur ex 2. Belgicis & Vat. 1. pro eo quod .xc. crantur, & Vat. alter: cernantur, maxime cum etiam carmine de Sodoma (quod est in D. Cypriani edit. nostra extat, Tertulliani tamen esse censetur) similiter loquatur in hac uerba.

Tota rogis regio est, hinc atro horrore fauilla,
Hincque sic cano cineris incendia signant.
Semiperempta etiam si qua illic iugera latus
Autumni conantur opes, facile optima quæque
Promittunt oculis, pyra, persica, & omnia mala,
Donec carpantur, nam protinus indice tactum
Solutur in cinerem, fit uana fauillaque pomum.

Desumpta sunt autem hac ex Ioseph. de Bell. Iudai. lib. 5. cap. 5. & repetuntur à D. August. de ciuit. Dei lib. 21. cap. 8. Idem scribitur Iulius Solinus cap. 43. Tacitus lib. 8. & Egeffippus lib. 4. Sed nec Tusciam addit Puteani; Sed nec Tusciam iam tunc atque Campania de Christianis querebantur.

535. Vulcanius de cælo.] Ita hanc cladem describit Iulius Obsequens lib. de Prodig. C. Valerio & M. Herennio consulibus; Vulcanius, inquit, prima luce flamma cælo emicare uisa, cum in conum coisset, os flamma ferrugineum ostendit, cælum uisum descendere, cuius hiatu flamma uertices apparuerunt. Eodem pertinet quod est & supra lib. de Pallio: deusta Vulcanius, quod oppidum Tusciam fuisse notius est, quam ut pluribus sit opus.

536. Pompeios de suo monte perdidit ignis.] Sic ex ms. loco: profudit. Atqui Pompeios Campania oppidum fuisse constat ex Pomponio Mela li. 2. quod quo tempore incendio suo perierit, hactenus reperire non potui. Eodem pertinet illud lib. de Pallio supra: crepta Pompeios.

537. Cum Annibal apud Cannas, &c.] Late hanc describunt pugnam D. August. lib. 3. de ciuit. Dei cap. 19. & Orof. lib. 4. hist. cap. 16. & post eum Paulus Diaconus. & in D. August. Viues. Contigit ea clades anno ab Vrbe condita v. l. L. Emilio Paulo & P. Terentio Varrone Coss. apud Cannas, Apulia uicium, & Annibal in testimonium uictoriae sua tres (inquit illi) modios annulorum aureorum Carthaginem misit. Eodem pertinet, quod Plinius lib. 39. promiscuum fuisse scribit annulorum uisum secundo bello Punico: nam alioqui (inquit) non potuissent erimodia illa annulorum Carthaginem mitti ab Annibale. Linius interim famam ueritatem esse adfirmat de unico modio. Auctor nosse ita hoc loco ambigue loquitur, ut neutri contradicat sententia.

538. Cum ipsum Capitolium Senones occuparunt.] Etiam hanc cladem gentibus obicitur D. August. lib. 2. de ciuit. Dei cap. 22. & Orof. lib. 2. cap. 19. quorum ille interim, Capitolium quo minus caperetur, anseres impediuisse scribit, hic obsidione conclusam quidem in monte Capitolino uisum reliquam iuuentutem, sed mille libris auri discessionis precium pactos Romanos. oportet itaque, ut occupare hic accipiatur ab Auctore pro preuentore, siue non opinantem opprimere, phrasi Plautina, qui dixit in Rudente: occupas preloqui; quale est illud Varronis Epebo apud Nonium: si Aetæon occupasset, & Curtii lib. 3. Cum Darium Regem occupare statuisset. Facit autem ad laudem Belgii, quod Paulus Diaconus lib. 1. hanc recensens Romanam cladem: Dehinc, inquit, irruptio Belgicorum, Gallorum, & incendium Vrbs sequitur; ita explicans, cuius fuerint Galli illi Senones, qui duce Brenno Romam occuparunt. Pro quo etiam facit, quod Suidas in uoce: *κελσι*, nuncupet Senones Rheni accolos, sic & Plutarchus in uita (ni fallor) Camilli illos Senones Celtas uocat.

539. Et bene, &c.] Hic Puteanus ponit caput xli. de aduersis uerbium. Sic iterum ex ms. & prioribus exc. pro: Est, ex quibus cum Rhenan. in Schol. etiam legitur: in officio eius, quem, cum intelligeret ex parte, non requisit, pro eo quod circa Zephyri editionem legebatur: in officia eius quemcunque intelligeret. Pro: commentata est, legunt quidam ms. codices: commenta, sed perinde est.

540. Nocentia iudicem & exactorem, &c.] Nocentia uocabulum (inquit Rhen.) usurpat etiam lib. 3. Adu. Marc. Exactorem punitorem nuncupat. Legimus uero cum ms. omnibus uitis & criminibus inoleuit, pro eo quod erat: omnibus se uitis & ceremoniis inuoluit. Et: ceterum si requisisset (id enim desiderabatur) sequeretur ut cognosceret. breuius & elegantius Puteani: si requisisset,

sequebatur ut cognosceret requisitum & recognitum obseruaret. Notanda autem phrasis: cuius ingrata, pro: cui.

541. Cum ab imbris aestiua, hyberna suspendunt, &c.] Sic dicitur hic: aestiua hyberna (inquit Rhen.) quemadmodum de Reurr. carn. Verna & autumnna. Subanditur tempora. Reuoluuntur, inquit, hyemes & aestates & uerna, & autumnna, cum suis uiribus, moribus & finibus. Sic & lib. de Speñ. cap. 9. uerno & autumno, neutro genere. Imitatur autem hunc locum D. Cypri. lib. ad Demetr. & de Mortalit. Cum eodem Rhen. iterum legitur: caponis & lupanaribus operati, pro eo quod alii: caponis & lupanaribus operantibus. Liber Puteani, caponis & lupanaribus operantibus, & supra, pransui, pro pransi.

542. Aquilicia Ioui immolatis.] Aquilicia (inquit Rhen.) dicta ab aquis eliciendis, quod fiebat in magna siccitate. Aquileges siue Aquileges scrutandorum fontium artifices, ab elicibus dicitur, qui sunt capita fontium & scaturigines. Seneca lib. 3. Nat. quæst. saepe colligitur, inquit, roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in unum locis confluit, sudorem aquileges uocant. Nudipedalia autem nuncupat, quod nudus pedibus iuberetur in publicis supplicationibus pluuium inuocare populus. Alludens fortassis ad sacra Nudipedalia Iudaorum apud Ioseph. lib. 2. de bell. Iudaic. sed qua in honorem Dei fiebant, non idolorum, securi & apud Christianos nonnunquam in usu sunt. Atqui pro: inuidia cælum tundimus, adnotata est in prima editione ad marginem alia lectio: inedia, sed magis placet uulgata cum ms. consensient, forte autem sic dictum (inquit Rhen.) ut illud de fuga in perfect. Malo inuidiam ei facere per uoluntatem ipsius pereundo, quam bilem per meam euadendo.

CAP. XLI.

543. Vos igitur importuni, &c.] Optima est hac ms. Vatic. cod. inscriptio: Quod merito Deus in genus humanum irasci debuit, cum spernatus, & statuit adorenur. Liber Puteani ponit caput xlii. Quod Deus spernatus & statua adorantur.

544. Et indulgens & increpitans, &c.] Vatic. cod. 2. & Puteani, increpans, eligat Lector quod uolet. Ex iisdem & alii ms. & uet. exc. legitur mox: quia æquitatem, pro: qui, et si liber Puteani haeret, quia hæc ita didicimus, & utramque, pro: utrumque, & pro: etiam. Atquin, pro: Atqui, uestris meritis, pro: ueris. Addidimus item de nouo: quoque, & restitimus, prædicationum, pro eo quod Zephyrus tanquam elegantius: prædictionum, ac: Sin uero, pro: Si in dolore, pro dolorem. Itemque: quos separate deberent, pro eo quod mendosissime substitutum erat: quam nos.

CAP. XLII.

545. Sed alio quoque iniuriarum titulo postulamur, &c.] Placet maxime excusorum ueterum huius 24. cap. inscriptio: Contra eos, qui infructuosos dicebant Christianos, maxime cum alie MS. in idem recidant inscriptiones Iterum autem reposuimus ex ms. quod habebant illi: infructuosi in negotiis, pro: negotio.

546. Brachmane.] Philoporphorum Indorum, qui Brachmane dicebantur, uitam & instituta describunt Philostratus in uita Apollonii, Strabo in India descriptione, & Q. Curtius, alique qui res gestas Alexandri Magni memoria prodiderunt. Quos licet Strabo in uerbis subinde uersari scribat, in syluis tamen pernoctabant, unde recte: syluicola hic nuncupantur.

547. Indorum Gymnosophistæ.] Eorundem sit mentio infra T. 3. lib. 1. adu. Marcionem. De iisdem in hac uerba D. August. lib. 4. de ciuit. Dei cap. 16. Per opacas quoque Indiae solitudines, cum quidem nudis philosophentur, unde Gymnosophistæ nominantur, adhibent tamen genitalibus tegumenta, quibus per cetera membrorum carent. Super quo loco late de his Lud. Viues, concordat faciens Diodorum Siculum lib. 4. Philostratum loco citato, & D. Hieronymum epist. ad Paulinum, qui in Æthiopia Gymnosophistæ repertos seruiunt; & Plinium, Solinum, Strabonem, ac Porphyrium (quibus adicere est nostrum hunc Auctorem & Diuum Augustinum.) qui in India illos collocant, quod origo quidem illorum sit Indica, sed cum reliquis accolis Indi fluminis in Æthiopiã postea commigrarint, ibique iuxta Nilum sedibus positus eam quoque regionem Indiam nuncuparint.

548. Stabulis.] Stabula pro diuersis accipi, & hic & Luc. 11. ac apud D. Cyprianum diximus in Adnot. nostris ad epist. eius 67. num. 14.

549. Et militamus.] Adnotandus hic locus contra Erasmum, & Rhenanum ad lib. de Coron. milit. (ubi de hoc latius) qui omnem militiam illicitam Christianis contendunt.

550. Saturnalibus.] Saturnalia diebus quinque, aut septem iuxta alios, celebrabantur decembri mense, quibus frequens lotio in usu fuisse uidetur. Atqui: colorem, lego ex ms. Belgicis, Puteani & 1. Vat. pro eo quod alij: colorem.

551. Rigere & pallere post lauacrum mortuus possum.] Interpretatur hoc Rhen. de more Christianorum, quo lauacrum defunctorum corpora, de quo aliquid etiam diximus Adnot. nostris in D. Cyprianum.

552. Non in publico Liberalibus discumbo, &c.] Infra Tom. 2. lib. de Speñ Liberalia appellat ludos quosdam Secnicos, hic accipi uidentur, pro die Libero sacro, qui celebrabatur xvi. Kal. Aprilis. De quibus uide Varronem lib. 5. de ling. Lat. & Festum. Atqui placet

A coniectura Latini, ut legatur: attamen ubi de copiis tuis cœno. Imitatur autem hunc locum Minutius in fine Octauij. De bestiariis vero satis dictum est supra cap. 9. n. 12. 7. Lego autem: suprema cœnantibus, secundum Vatic. 1. cod. stylo Tertullianico pro: supremam. Puteani sub primam.

553. Non emo capiti coronam, &c.] Sic ex ms. & vet. exc. pro capite, & mox ex Vat. 2. & Puteani coronam naribus nouimus pro eo quod alii: admoemus, Reliqua, quoniam de corona hic adferri possent, differimus ad lib. de Cor. militis infra T. 2. sicuti & de spectaculis ad eiusdem argumenti librum hoc vno addito, quod magis placet lectio ms. Liberius de propriis locis fumentur, quam Rhenani: summo. Atqui de Thunis vbi vide supra Adnotat. nostras in cap. 30. n. 177. 4. 42.

554. Sciant Sabæi pluris & carioris suas merces sepeliendis Christianis profligari.] Sic ex ms. & vet. exc. pro: carius. Atqui ritus is Mortuos aromatibus condendi, ab Ægyptiis per Patriarcham Ioseph Gen. 50. ad Iudæos translatus est, deinde à Christo adprobatus, qui id de se futurum prædixit, his verbis: Bonum opus operata est in me. Mittens enim hoc vnguentum in corpus meum ad sepeliendum me fecit. Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. Ioan. 11. Atque iam inde à Christianis obseruatus, maxime in sepeliendis sanctorum virorum corporibus.

555. Deis vestris mendicantibus, &c.] Ad intellectum huius faciunt, que diximus supra cap. 13. n. 195. Quibus adde, quod habet Varro sub finem lib. 4. de ling. Lat. Dijs cum thesauris assēs dant, stipem dicunt, ubi pulchre deducitur, à stipando stipem dici, & latius in coniecturis Turnebi & Iosephi Scaligeri.

556. Mendacio vestrarum Professionibus.] De Professionibus mercium recte hoc interpretatur Rhen. qua siebant apud Acha. quorum etiam meminit Auctor initio lib. 5. adu. Marc. ubi latius ex eiusdem Adnotationibus.

CAP. XLIII.

557. Plane confitebor qui conqueruntur, &c.] Omnium optima hæc est huius cap. 43. inscriptio: Qui de Christianis conquerantur. Ex ms. vero legimus: possint, pro: possunt: & erunt, pro sunt. In Puteani est caput xliij. de lenocinio.

558. Perductores. Intelligit Rhen. in Scholijs puellarum productores, & stuprorum & adulteriorum conciliatores.

559. Aquarioli.] Lenonum famuli (eodem interprete ex Festo) dicebantur aquari, nomen adepti ab aqua petenda ad balneum necessaria. Hinc Lampridius de commodo: Aquam, inquit, gessit, ut lenonum minister; hinc & illud Iuuenalis: Veniet conductus aquarius. Aquarioli autem (ut adnotauit Turneb. Aduersar. lib. 1. 4. c. 12.) per diminutionem, ad contemptum, tanquam omnium vilissimi, dicuntur.

560. Dispendium.] Vatic. cod. 1. disperdium. quantos habetis. liber Puteani caput xlv. de exorcismate. & ; quantum pro: quantos.

561. Qui iam de vobis demonia excutiant.] Alludit ad Exorcismos Ecclesiasticos, de quibus in Adnot. nostris ad epist. D. Cypr. ad Donatum, nu. 19. & latius ad epist. 76. ad Mannum nu. 55.

CAP. XLIV.

562. At enim illud detrimentum, &c.] Præ alijs placet etiam hic vet. exc. cod. hæc inscriptio: Quantum incommodi Respub. patiat ex morte innocentium Christianorum. liber Puteani pont caput xlv. de custodijs ethnicorum. Atqui: impendi & rogan, pro iisdem, uti sæpe alias, accipit Tertull. nempe pro: occidi.

563. Qui sententis elogia duntungunt.] Vel ex hoc loco confirmatur nostra opinio supra cap. 1. quod elogijs legendum sit, non, eulogijs aut: eclogijs.

564. quis manticularius?] Manticulari (ut adnotat Rhen.) scribit Festus Pompeius esse dolose agere, deductum à manticulis, qua peras significant, quas quidam adtrebant, ut furentur. Ergo Manticularius fur erit aut nebulo. Vide Ioseph. Scalig. in Festum.

565. Aut lauantijs prædo.] Furẽm balnearum intelligit idem Rhen. eo quod ita loquatur Auctor lib. de fuga in persecut. infra. T. 5. Inter tabernarios & fures balnearum & aleones, & lenones, ubi additur à Rhen. huiusmodi furibus grauiorem infligi poenam legibus, cuius ipsius causam reddit Aristoteles in Problematis.

566. Nisi planetantum Christianus.] Ac si dicat, nisi in quantum Christianus, uti recte interpretatur in paraphrasi Zephyrus.

CAP. XLV.

567. Nos ergo soli innocentes, &c.] Optima hæc est vnus Vatic. cod. huius cap. 45. inscriptio: Quod innocentia solum in Christianis reperiri potest. Puteani, caput xlvj. de innocentia Christianorum. Atqui pro, dispensatore legunt ms. Belgici & Vatic. 1. & Puteani dispeccore, à quibus etiam reposuimus, quod habebant vet. exc. astimatio: pro: existimatio. & paulopost ab oculorum solitaria concupiscentia arcere, ex ms. pro eo quod ex coniectura Rhenani legebatur: ab oculis solitariam concupiscentiam. Cum quo & 1. Vatic. cod. legimus deinde: de diuina lege, ut antiquioris formæ, pro: antiquiore forma. Quod tamen habent manuscripti.

568. Diximus iam de Moyse ætate.] Alludit ad ca. 19. supra: Reposuimus autem ex ms. Moyse, pro Moyse, & partim ex Rhen.

partim ex 2. Vat. cod. suppleuimus: illas etfi euadere homini contingat. Reliqua satis explicat Zephyrus in paraphrasi.

569. Sic & Epicurus omnem cruciatum, doloreque depreciat.] Huc pertinet illud Epicuri Diog. Laertii li. 1. o sub finem: Non moratur diutius in carne quod dolet, sed summus dolor minimum durat. Depreciare autem (inquit Zephyrus) pro negligere atque in nullo precio habere. Verbum nomen est, quod à Ciceronianis nostris non admitteretur. Similiter tamen dixit Auctor lib. 4. aduers. Marcion. infra Tom. 3. Et non erit iam depreciator operum creatoris.

570. Et pro scientiæ plenitudine.] MS. Belgici, Gallici & Vatican. 1. & prospicientiæ, verum quis bis adhuc in eadem periodo: pro, ponitur, vulgata lectio placet magis. Vox autem plenitudine (ut adnotat Zephyrus) etsi plerisque doctioribus noua fugiendaque videatur, non ea tamen forma est, qua à Plinio repudiatur. Ille enim lib. 6. Homo, inquit, crescit in longitudinem ad annos vsque ter sexagenos, tum deinde ad plenitudinem.

CAP. XLVI.

571. Constatimus, vt opinor, aduersus omnium criminum intentionem.] Etsi ab initio cap. præcedentis ad finem vsque, & exc. vet. & ms. nullam amplius distinctionem capitum faciant, nos pro maiori intellectu, & vt Hyperbaton quoddam euitetur, in capita sex vnicum caput dissectimus, maxime cum (vri ex nostris inscriptionibus colligere non est difficile) varia in is materia tractetur. Hoc itaque caput 46. hoc modo inscribimus: Quod Christiani debeant licentia disciplina Philosophis adæquari, maxime cum illi veritate integre præsent, quam hi Mimice affectant. Ex ms. autem Belgici, Gallici & 1. Vatic. legimus: possumus, pro: possumus. Imitatur autem Athenagoram Orat. pro Christi. Libri manuscripti intentionem, pro intentionem. de quo etiam supra varia adnotauimus.

572. Dum de bono sectæ huius obducitur, &c.] Obducit pro conuinci (ut adnotat in Schol. Rhen.) sapissime vitur. Sic & infra T. 3. lib. de carn. Christi. quum adulteratoris eius obduxero, & de Resur. carn. obducti dehinc de Deo carnis auctore. Rursum etiam hic: secta in bonam partem. Cum eodem ex ms. Belgici & Puteani, iterum reposuimus: vsui, ac vocem Tertullianicam: proinde, ac addidimus: nos.

573. Aut lucernas meridie vanas proferre?] Adludit ad id quod supra ad xii c. 35. nec lucernis diem infringimus. Vbi latius in Adnot. nostris nu. 464.

574. Quinimmo & Deos vestros, &c.] Quinimmo, vt plurimum, intantum (inquit Zephyrus) & alia id genus, sunt, qui dicant, à sacris nostris Doctoribus in latinitate inculcata parum caute, quandoquidem in lectionibus antiquorum eiusmodi lectio, eiusmodi dictiones occurrant, si modo Plinius auctor iis videtur classicus. Ille igitur lib. 16. Quinimmo melior & copiosior fructu in plures dispersa ramos. Idem de oleo. Tribus bonitatibus vt plurimum distat. Intantum vero, & intotum, & in integrum, ita passim occurrit, vt in re manifesta vterer testibus non necessarijs si Ciceronis & aliorum auctoritatem concitarem. Atqui qua hic adfert de contumelijs Philosphorum in Deos. satis supra probauit cap. 14. Quod vero ait, in Principes latrant, videantur Plutarchus & Diogenes Laertius, pro quo vatic. 1. non male legit: Principes lacerant.

575. Socratis vox est: Si demonium permittat, &c.] Vide supra Adnot. nostras cap. 14. nu. 211. & c. 22. n. 340. & ipsum Tertull. latissime initio libri de Anima, ac ibidem Adnot. nostras. Atqui pro eo quod mox sequitur: odio flagrat veritas. MS. Belgici & Puteani legunt odium. eligat Leitor, quod vult. Notat etiam Rhen. phrasim Tertullianicam, qua vsurpat curare & procurare cum datiuo, ex verbis histic: qui salutis suæ curant, cum quo igitur legimus ex ms. neque de disciplina, quorum quidam habent: scientia, pro: conscientia, sed istud placet.

576. Quid enim Thales ille princeps Physicorum, &c.] Thales Milesius princeps physicorum vocatur, quod primus (iuxta Laët. lib. 3. cap. 14.) de natura rerum disputasse traditur, & Cræsus vniuersi temporibus testatur Diog. Laertius. De voce autem: commacatus, alibi latius. Rhen. adnotat hic intelligi concessas dilaciones. Frustratus, vero magis placet, quam quod habet ms. S. Bau. frustratur. A Deo. Puteani, in Deum.

577. Licet Plato affirmet, facilitatorem vniuersitatis.] Verba Platonis (qua etiam vt Socratis apud D. Iustinum Mart. recensentur Orat. ad gentil.) in Timæo hæc sunt: Parentem & Opificem vniuersorum neque inuenire facile, neque inuenitum in vulgus promulgare tutum est, qua etiam videtur est sub nomine Platonis tum apud Ciceronem lib. de Vniuerso, tum apud Laët. lib. 1. Insistit Minuar.

578. Ceterum si de pudicitia proocemus.] Sic ex ms. pro: proocemur. Atqui de sententia in Socratem late videantur Adnot. nostræ infra T. 3. ad initium lib. de Anima.

579. Noui & Phrynem meretricem Diogenis, &c.] Phrynem Diogeni familiarem fuisse, vel inde constat, quod Laertius scribat auream Venerem Delphis ab illa oblatam ab eo inscriptam: Ex intemperantia Græcorum. Ex quo confirmatur illud Arnobij lib. 6. adu. Gentes Phryne illa Thespiaca cum in acumine ipso esset pulcritudinis, exemplum fuisse perhibetur cunctarum Venerum.

580. Audio & quendam Pseuippum de Platonis schola, &c.] Pseuippum D. August. lib. 8. de ciuit. Dei c. 11. Platonis sororis filium dicit: aliud interim eius mortis genus recenset Laertius.

81. Democritus excæcando semetipsum, &c.] *Vt certius (inquit idem Laertius) subtiliusque secreta natura inquireret, seipsum occæcavit.*
 82. Diogenes superbos Platonis thoros, &c.] *De hoc sic idem Laertius. Calcans aliquando Platonis stratum, dixit: Calco Platonis inane studium; ad quem Plato: Quanto, inquit, ô Diogenes, fastidius tumes, dum superbiâ te calcare putas.*
 83. Ecce Pythagoras apud Thyrios, Zeno apud Priennenses, &c.] *Sic ex ms. pro: Thyrios, maxime cum Laertio teste Tyrrenum fuisse tradat Aristoxenus; qui etiam addit, à Croroniatis tyrannidis suspitione in domo Milonis incensum perijisse; quo pertinet etiam illud D. Athenagora. Pythagoras una cum aliis 30. (ut legendum putat Langius) viuis igne ustulatus est. Quod vero Zeno (seu ut ms. legunt: Zenon) apud Priennenses tyrannidem affectarit, reperire hæc non licuit. Apud Laertium reperiuntur duo Zenones Philosophi, Citricus & Eleates, de quorum isto infra latius cap. 50. Erat autem Prienne Thebanorum colonia, Laertio teste in Bione. Atqui pro: Adilitatem (que vox Ciceroni etiam usitata est, pro Adilitum magistratu) legebant vet. exc. & unus Vatican. ciuitatem.*

84. Lycurgus ἀναγεγνησται optavit.] *Eodem modo dixit libr. 1. adu. Marc. ut ἀναγεγνησται probes te, & quid sibi velit supra cap. 4. explicat Auctor his verbis: Nonne & ipsius Lycurgi leges à Lacedæmonis emendatae tantum auctori suo doloris inculserunt, ut in secessu inedia de semetipso iudicaret? Alibi (ut attigit etiam post Rhen. Zephyrus) ἀναγεγνησται & ἀναγεγνησται non solum de eo intelliguntur, qui inedia, sed & de eo qui laqueo vitam finit, maxime apud Suidam & Quintil. Instit. Oras. lib. 9. Atqui quod Anaxagoras depositum hostibus denegauerit, etiam apud Laertium non inuenitur: an alibi, nescio.*

85. Aufiteles familiarem suum Hermiam, &c.] *Sic ex MS. & vet. exc. pro Hermiam, quia illud legitur apud Laertium: ubi latius videre est, quomodo Hermiam Acarnensium tyrannum Eunuchum prorexi familiaritatis interfecerit, cuius adeo postea accusatus, seipsum aconito consecravit.*

86. Plato à Dionysio ventris gratia venditur.] *De Platone vendito à Dionysio tyranno etiam videatur Laertius, & Laët. lib. 3. Diuin. Instit. cap. 24.*

87. Aristippus in purpura.] *Etiam Aristippi purpuram & luxum celebrat Laertius, & improperat quoque Tertull. supra libr. de Pallio cap. 4. ac Laët. Instit. diuin. lib. 3. cap. 15. de Laide ipsius scorto.*

88. Et Hippas, &c.] *MS. Belgici legunt: Icthydias, Vat. 1. & Hidias, alter Icthydias, uti & Puteani. Verum illud seruauit, eo quod Ciceroni & Quintiliano notus fuerit Hippas Eleus Philosophus; quorum tamen Cicero lib. 9. epist. ad Attic. 181. Hippia Pistrati filio adscribit arma in patriam.*

89. Dehinc tum Christiani haberi penes nos,] *Ex MS. addimus: haberi; & ex istis demum interpolator & integrator, pro: & expressor. Puteani; & integrator & expressor. Atqui locum hanc imitatur D. Hieronym. dum Philosophum vocat gloria animal & venale rumorum mancipium, epist. ad Pammach. de obitu Paulini, ac consol. ad Iulian.*

CAP. XLVII.

90. Antiquior omnibus veritas, ni fallor, &c.] *Hoc caput ita rei argumento inscribendum duximus: Quod nemo non Poetarum & Sophistarum de diuina literatura fonte potauerit. Atqui hic ex MS. suppleuimus vocem: veritas. Imitatur autem Iust. Mart. Oras. ad Gentiles, ac Clem. Alexand. 1. & 5. Stromatum, Auctorem verosimiliter D. August. lib. 8. de ciuit. Dei cap. 11. & Euseb. de præpar. Euang. initio lib. 11. & latissime de Platone, toto lib. 12. ad verbum fere Minutius in octauio.*

91. Inde opinor à quibusdam quoque Philosophia eiecta est, &c.] *De Philosophia à Thebanis seu Thebæis, ut habet MS. Spartiatis, & Argius eiecta locus insignis. Certe etiam Roma bus pulsus cum Mathematicis Philosophi (Euseb. teste in Chro.) à Domitiano Cæsare. Puteani liber: Thebis, Spartiacis & Argiis. Ex MS. autem & partim cum Rhen. in Schol. legitur: nostra conantur: pro: contaminantur, etsi in lib. Puteani est: ad nostra conantur, & in eodem: digellis ex pro instituto, pro quo in alijs est: ex instituto. & mox: ad propria opera verterunt, adiecta voce: opera ex MS. è quibus etiam subuulsa, pro: tubilibia.*

92. Vt de qualitate & de natura eius & de sede discrepent.] *Ex istis demum MS. & vet. exc. addimus iterum: & de sede; nam hic non solum recenset opiniones varias Philosophorum de Dei qualitate & natura, sed etiam de sede eius extra aut intra mundum. Imitatur autem D. Iustinum Mart. Apol. 1. adu. gentiles, & Iren. lib. 2. cap. 19. Eodem etiam pertinet illud Auctoris lib. 1. adu. Marc. Indignas substantias Deum (ita logo pro: Deos) pronunciauerunt, ut Thales aquam, ut Heraclitus ignem, ut Anaximenes aerem, ut Anaximander vniuersa cœlestia, ut Strato cœlum & terram, ut Zeno aerem & ætherem, ut Plato sidera. Tertullianum imitantur Arnob. lib. 2. aduerf. gentes, Laët. lib. 1. Diuin. Instit. cap. 5. Euseb. de præpar. Euang. lib. 14. cap. 6. Pro, sicut Epicurus, liber Puteani: quam Epicurus, voce Tertullianica & infra, alius ex igni.*

93. Platonici quidem curantem rerum, &c.] *Idipsum his verbis repetiuit Arnob. Alij, inquit, Deos existere neque humana curare (quod etiam Epicuro adscribit Laët. Instit. diuin. lib. 3. cap. 17.) immo*

alij perhibent (quod Platonici hic attribuitur), & rebus interesse mortalium, & terrenas administrare rationes.

94. Sic & de ipso mundo, natus innatusve sit, &c.] *Similiter lib. de Resurrect. carn. infra Tom. 3. Plane apud Philosophos habes, qui mundum hunc innatum infectumque defendant: cui similia Arnob. ubi supra: Mundum, inquit, quidam ex sapientibus existimant neque esse natum, neque ullo esse in tempore periturum: immortalem nonnulli, quamuis eum conscribant esse natum & genitum: tertius vero collibitum est dicere, & esse natum & genitum, & ordinaria necessitate periturum.*

95. Sic & anima statum, &c.] *Varia de anima Philosophorum opinioniones tractat latius Auctor, tum lib. hunc sequente de Testimonio anima adu. idola, tum lib. de Anima T. 3.*

96. Ex horum semine & nostram hanc nouitiolam paraturam, &c.] *Sic alibi dixit Auctor: de Philosophorum ingenis omnem hæresim animari. & adu. Herm. Hæreticocon Patriarchæ Philosophi, ubi latius hac de re aduerfus Magdenburgenses legitur. Legimus autem ex MS. Belgici & Puteani: iudicet veritatem, pro: vindicet.*

97. Transmissa per comites eius, &c.] *Locus pro traditionibus Apoliticis: de quibus vide Adnot. nostras in lib. de Coro. milit. infra T. 2. c. 3. Pro, suborta elegantiss. liber Puteani: subornata. Item: de similitudine, pro: dissimilitudine.*

98. Vel eam sibi potius euincerent,] *Sic iterum ex Gorz. & nostris ms. codicibus, pro: vel etiam si possent; quia illud requirit membrum huius periodi secundum: vel ideo magis, &c. Pro, & Philosophis; Puteani: nec Philosophis.*

99. Tribunal apud inferos ponunt.] *Alludit ad Minocem, Æacum & Rhadamantum, de quibus pulchre ex Platone, Euseb. de præpar. Euang. lib. 12. cap. 3. & Laët. quoque lib. 7. cap. 22. quo pertinet etiam illud eiusdem Laët. de Socrate: Timuit, ne apud Rhadamantum receptorem voti reus fieret ab Æsculapio.*

100. Sic etiam & Pyriphlegethon, &c.] *Ignem inferni fluium intelligit, de quo multa fabulantur Poeta, & tractat etiam Minutius Felix verbis infra citatis num. 614.*

101. Paradisum, &c. recipiendis sanctorum spiritibus destinatum.] *De hoc Tertull. errore, quem etiam latius deducit lib. de Anima infra T. 3. inter Prolegomena. Legimus autem iterum: materia ignea illius zonæ, cum MS. & Rhen. pro; materia, agit enim de flammeo gladio Cherubin, quem collocauit ante paradisum Deus, quem zonam igneam vocat ad similitudinem zonæ flammeæ cœli torrida cœli.*

102. Elysijs campi.] *Notiora sunt, qua de Elysijs campis fabulantur Poeta, quam ut repetitio sit opus.*

103. Oro vos.] *Phrasis Tertullianica: atqui ex MS. Belgici & Puteani adiecit, si de nostris sacramentis.*

CAP. XLVIII.

104. Ageiam si quis Philosophus, &c.] *Caput hoc inscripsimus: De resurrectione seu restauratione corporum, que materia cum peculiari libro tractetur infra T. 3. De resurrect. carnis, breues esse nos hic oportuit. Tertull. autem ad verbum fere imitatur Minutius in Octauio.*

105. Vt ait Laberius.] *Laberius Poeta fuit Mimographus, cuius meminit Auctor etiam supra lib. de Pallio cap. 1. & Macrobi. Satyr. lib. 2. ac Gell. lib. 11. cap. 9. de quo plura apud Crinitum in Decio Laberio. Alludit ad eundem Minutius his verbis. Mimi officio digna ista sententia est. Atqui locum ipsum Laberij his verbis expressit idem Crinitus de honest. discipl. lib. 11. cap. 3.*

Et audio mala multa etiam ex bonis;
 Pat illud, ut nos olim mutant philosophi.
 Et nunc de mulo hominem, de muliere colubrum,
 Faciunt, & ex diuersis diuersa alia.

106. De sententia Pythagoræ, &c.] *Ad Metempsychosin Pythagoræ alludit, de qua latius & ex proposito libr. de Anima, infra Tom. 3. ad quem Lectorem remittimus. Pro, colubrum habet liber Puteani; colubram. Porro ex MS. legitur: distorferit, pro: detorferit: ac, consensum mouebit, pro: confellum, & omisimus cum istis demum ac vet. exc. & prandeat.*

107. ipsumque de Caio Caium. De hac Iureconsultorum phrasi vide supra cap. 3. nu. 37. Legimus autem: Multisetiam locis ex ocio, cum MS. & Rhenan. in schol. pro: & ocio. Item: inquam, pro: vnam, ex MS. & vet. exc. Pro vidit, Puteani, quis inquam bestiam reformari videretur.

108. Vt eadem qualitas animæ in eandem restaretur conditionem, etsi non effigiem.] *Eriam de hoc inter Tertull. errores, quod videatur animæ effigiem attribuere, aut si de hominis effigie agat, etiam caute legendum sit: ac videatur non satis intellexisse eundem hominem in eadem effigie resurrecturum. Sæpius autem explicat Paulost dum dicit: sed erimus iidem qui & nunc, nec alij post. Eo quod omnino de iudicio Dei pati debent, hac verba absunt à libro Puteani.*

109. Quia neque pati quicquam debet anima sola sine stabili materia, id est, carne.] *Manifestum etiam hic esse errorem recte adnotauit Zephyrus: quare & de hoc in Prolegomenis latius: maxime cum & Magdenburgenses non inter errores, sed inter dogmata Tertulliani contra disertam aliorum Patrium sententiam callocent. Iterum autem legitur ex MS. quod habebat vet. exc. & quod*

A omnino de iudicio Dei pati debent animæ, non sine carne meruerunt, &c. & paulopost: o homo!

610. Idem nihil factus cum esse desieris.] *Cause etiam legi hic debet & Auctor & Minutius: neque enim nihil finis aut esse desinitis post obitum, sed ad illud videtur adluere, quod mortuus homo non sit homo. Legimus autem hic cum Minutio: de nihilo, ac: eiusdem ipsius, supplevimus etiam quod omissum erat citra editionem Zephyri: Redde, si potes, rationem, qua factus es, & tunc require, qua fies: & rursus legimus: omnium animarum animatores pro animatum item ex ms. reposuimus: in testimonium vobis, pro nobis.*

611. Si intelligas te vel de titulo Pythiæ descens.] *Sic iterum ex ms. & Rhen. Qui axtem hic Pythia: initio lib. de Anima Pythius demon, & supra ca. 36. Apollo vocatur. Apud alios Apollo, Pythius, vates Apollinis apud Delphos in tripode Pythia nuncupatur, eo quod femina esset, qua quidem (ut adnotat Vives in c. 11. lib. 4. de civit. Dei D. Augusti.) initio virgo fuerit, sed postea una illarum violata, quacunque mulier non minor natu annis 50. in virginali habitu. Idque à Pythio dracone qui (Clem. Alexandr. teste Oratio. ad gent.) in Pythone celebratur. Atqui quod Rhen. refert ad illud ὄραδι σπυριῶν rectius Zephyrus ad illud oraculum refert, quo homo pronunciatu est ab Apolline Dominus omnium morientium & resurgentium.*

B 612. Ad expungendum quod in isto ævo boni seu mali meruit.] *Recte adnotavit Rhen. hanc veram esse lectionem, pro eo priores exc. & postea iterum Zephyrus: persoluendum, nam vox illa est Tertullianica expungere, pro perfoluere. Sic legimus secundum eundem ex Gorz. & nostris ms. pendendum, pro eo quod vet. exc. deprehendendum, ac Zephyrus, tamen si elegantius: prehendendum, Est autem hic locus adnotandus pro meritis operum, quale multos in indice tum huius Auctoris, tum D. Cypriani nostri reperit Lector. paulo post ex ms. legimus, & qui non integri. Puteani; integre.*

613. Nouerunt & Philosophi, &c.] *Isdem pene verbis Minutius. Et tamen admonetur, inquit, doctissimorum hominum libris illius ignei fluminis, & de Stygia palude sepius ambientis ardoris, qua cruciatib. æternis preparata, &c. que compendij gratia omittimus. Atqui: apparet, interpretatur recte Rhen. ministrat. Vox est Tertullianica.*

C 614. Non enim absumit, &c.] *Ex ms. iterum illud restituumus iuxta Rhen. cod. pro: adsumit. Nam confirmatur etiam his Minutij verbis: illic sapiens ignis membra vrit & reficit, carpit & nutrit: sicut ignes fulminum corpora tantum tanguunt, nec absumunt, sicut ignes Ætnæ montis & Vesuuii & ardentium: vique terrarum flagrant nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium paschitur, sed in exesa corporum laceratione nutritur. Quæ latius descripsimus, quod locum hunc plerique explicent: sicuti etiam Tract. li. 7. ca. 21. & Pacianus de Pœnit. pag. 188. vti ante me quoque adnotavit Latinus.*

C A P. XLIX.

615. Hæc sunt quæ in nobis solis, &c.] *Caput hoc pro rei materia inscripsimus: Quod in Christianis præsumptiones vocentur, quæ in Philosophis summæ scientiæ. In Puteani est, hæc sunt quæ tuentur, & præsumptio.*

616. Sed in eiusmodi error, si vti que, irrisioni iudicandum est, non gladiis, &c.] *Sic hunc locum restituumus, partim ex exc. partim ex ms. (omissa voce: vindicandum, quam superflue adiecisse videtur Zephyrus) pro eo quod erat: adiudicandum est, ut cum Datio construat iudicandi vox, more Tertullianico. liber Puteani: sed in eiusmodi enim si vti que irrisui iudicandum est, & elegimus: pro: eligimus.*

C A P. L.

617. Ergo, inquit, cur queremus, &c.] *Postremo capiti huic titulum dedimus: De victoria Christianorum in supplicis, quam etiam paucis prosequitur Minutius in calce sui Orationis. Nemo quippe: liber Puteani; nemo quidem.*

D 618. Sed obducimur, &c.] *Rhen. obducimur, hoc est, vincimur, quum videlicet pro nomine Christi trucidamur Zephyrus in Paraph. sic. Illi abiguntur trahunturque captivi, si victoriam non obtinuerint, nos cum obtinuumus. Neuter in erim mihi satisfacit, eo quod sequitur: denique euadimus, cum obducimur. Magis itaque placet ea] Rhen. interpretatio, quam habet lib. de carn. Christi, qua obducere interpretatur inter cetera, pro: profugare atque delere, ac si dicat: profugamur & deleamur, cum obtinuumus: & rursus euadimus, in cœlum nempe, cum profugamur.*

619. Sarmentitios & semaxios.] *Cur ita vocarentur Christiani, explicat verbis sequentibus: quia ad stipitem dimidiū axis reuincti sarmentorum ambitu exurimur. Ita enim constanter legunt MS. omnes tam Belgici, Gallici quam Vaticanæ, & accessit ex coniectura, quam proxime Latinus legendum putans: semaxios, & axis: pro eo quod hactenus exc. semillarios; & Crinitus iam olim de bon. d. sic. lib. 1. cap. 13. semilios ac vterque dimidiū assis. Confirmat nostram lectionem Latinus, tum his verbis Scorpiæ. infra T. 3. & euleus, axis, & apertioribus sub finem lib. de Pudicit. T. 5. puta in axem incendio adstricto. Quare non est recurrendum ad interpretationem Crinitii de Semilibus hominibus ex Cicer. ad Vati-*

ni. m. Vti etiam non placet, quod ille legit sarmentarios, ita memoria dignum, quod adnotat, de simili supplicij genere loqui Eusebium ac D. Augusti. Certe de D. Polycarpo tale quid reperitur hist. illius Eccles. lib. 3. c. 15. seu 14. tum de sarmentis in eius combustionem coarctatis, & adparatur clauorum, quibus adfugeretur, cui dubium, quin stipiti alicui.

620. Hæc palmata vestis. Palmata tunica ita dicta, quod palma illi essent intexta, qua etiam Lino lib. 10. nota est in triumphis.

621. Mutius, &c.] *Eadem pene omnia reperire est exempla lib. ad Mart. qua hic recenset Ethnicorum virorum & mulierum. Isdem pene verbus etiam Minutius: Vos ipsi calamitosos viros fertis in cœlum, Mutium Scæuolam, qui cum errasset in Rege, perisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. Ei quot ex nostris non dexteram, sed rotum corpus vti pertulerunt; Viros cum Mutio vel cum Attilio Regulo (æ quo paulopost etiam Auctor) comparo Pueri & muliercule nostræ omnes suppliciorum terriculas in spirata patientia doloris illudunt. Nulla autem est historia (inquit Zephyrus) qua Scæuola dexteram Regulique cruciatu non celebrat. De Empedocle vide supra Adnot. nostras in li. de Pallio c. 4. nu. 83.*

622. Aliqua Carthagini conditrix, &c. secundum matrimonium, &c.] *Figura (inquit Rhen.) Græca, qui & exclamaciones hic omnes recte Ironicas interpretandas censet. Historiam ipsam his verbis explicat Tertull. infra T. 5. lib. de Monog. Regina Carthagini profuga, & in alieno solo, & tantæ ciuitatis cum maxime formatæ, cum Regis nuptias vitro optare debuisset, ne tamen secundas eas experiretur, maluit econtario vti quam nubere. Existant etiam (teste Zephyro) in laudem Didonis Epigrammata, quæ, ne Hæc ab coniungeretur, se suo gladio confecti. Fabulas itaque de ea tenuit Virgil. 4. Æneid.*

623. Anaxarchi, &c.] *Anaxarchi (inquit idem Zephyrus) patientiam, cum à Nicocreonite tyranno in Cyprium mala fortuna uelatus, pifillis in mortario tunderetur, mirantur omnes, & celebrat eandem Laertius iisdem pene verbis, quibus Auctor. Ex quo etiam intelligitur, ad quid alludat Auctor cum dicit: cum piffianæ, (quod vet. excus. magis placet quam Zephyri, piffianæ) piflo tunderetur. Pro eo enim quod habet Auctor: Tunde, tunde Anaxarchi follem; utrem, Græce est, ἄλιος ἄλιος, &c.*

624. Attica meretrix, &c.] *Eriam hoc reperitur infra T. 2. li. ad Mart. & narratur Zephyro teste à Valerio Maximo, ac Cicerone in Tuscul. Rhen. in schol. hæc adfert ex Plin. hist. nat. lib. 24. Et Iphicratis (inquit) leana celebratur. Scortum hac lyra cætu familiaris Harmodio & Aristogitonæ, consilia eorum de tyrannicidio ad mortem vique excruciatâ à tyrannico, non prodidit. Quamobrem Athenienses eam in honore habere volentes, ne tamen scortum celebrasse videretur, animal nominis eius fecere: atque ut intelligeretur causa honoris, in opere linguam addi ab artifice vterunt. Hippiam autem tyrannum vocat Zephyrus. Pro comestam, liber Puteani, comestam, elegantius & vetustius item: expellit, pro: expuit. Sic etiam apud Maritalem expulit veteres libros habere, pro: expuit, monuit Carrio Expulit vna duos tuffis & vna duos.*

625. Zeno Eleates, &c.] *Quid Zeno Eleates in tyrannum Dionysium ausus sit, Zephyro teste, etiam videre est apud eosdem. Quibus adde & Laertium, qui interim non Dionysii, sed Nearchi, seu vti alij Diomedontis tyranni meminit, & simile prorsus procedenti de lingua præcisa exemplum illius adfert Cicero Tuscul. qu. lib. 5. non aliud habet, quam quod perpeffus sit omnia potius quam conficisci delenda tyrannidum indicaret. Legimus autem: ex ms. impossibilis: pro eo quod habebat: vet. excus. si, impassibilis, quod omiserat Zephyrus.*

626. Certe Laconum flagella, &c.] *Vide de hoc latius dictum li. ad Martyres, & nostras ibidem Adnotationes. Pro acerbata putat Latinus legendum: acruata, sed placet vulgata lectio ob illud Claud. li. 1. Et exiguum stimulando vulnus acerbat: ut accipiatur acerbata pro atrocius infligia, maxime cum etiam ms. omnes cod. apud D. Cyp. epist. 42. ad Cornel. acerbationibus legant, pro eo quod ante exc. acruationibus.*

627. Statuas defunditis, &c.] *Si ex ms. pro: diffunditis, ut loquatur de statuis fustilibus. Ex iisdem cum Rhen. & Latinis; prælatitis & ipsi: pro: ipsi.*

628. Ad leonem damnando Christianum.] *Rhen. ex Gorz. cod. clamando, sed illud aliorum ms. & exc. magis placet, eo quod Præsides alloquitur.*

629. Nec quicquam tamen profitem exquisitor, &c.] *Eriam hoc ex ms. pro: profuit. Similia autem videre est & apud DD. Etiliano & Hieron. alicubi, & infra lib. ad Scapulam: latissime vero apud D. Iustin. Mart. lib. de Verit. relig. Christ. ut verissimum sit illud Epiphonema Auctoris nostri: Semen est sanguis Christianorum.*

630. Cicero in Tufculanis, &c.] *Ciceronis Tufculana & Seneca liber ad Gallionem de remediis fortuitorum passim existant.*

631. Diogenes.] *Diogenicam tolerantiam interprete Rhen. sub nomine canina æquanimitatis celebrat etiam auctor initio lib. de Patient. infra T. 2. & latius Laertius in eius vita, qui etiam conscriptum refert ab colibrum de morte:*

632. Pyrrhon.] *Pyrrho (qui Græce πυρρών) Cicer. teste Acad. qu. lib. 2. ne sentire quidē ea sensis sapiens, qua ἀποψή non nantur. Fuit autem is Philosophus primo pictor: deinde Anaxarchi discipulus, quem C. emens Alexandr. Strom. li. 7. contentiosum nuncupat, à quo Pyrrhonij, quos Scepticos nuncupant, quib. inquit idē Clemens Stromat.*

lib. 8. nihil est firmum aut stabile. Citatur autem Pyrrhon iste Elicensis ab Athenaeo & Suida.

633. Callinicus.] Celebratur à Suida Sophistes Petreius, qui inter cetera scripsit Orationes aliquot, inter quas (vixi hinc colligitur) una ad tolerantiam doloris & mortis adhortatoria.

634. Ut omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui expediat.] Simile est illud D. Cypr. epist. 52. ad Antoniam, ubi Martyres dicit statim ad gloriam peruenire, fidei statim & virtutis accipere mercedem, statim à Domino coronari. Atque adeo hic locus adnotandus est contra eorum errorem, qui coronam iustitiae, adeo & martyrij, ad diem vsque iudicij differendam dicere non verentur.

LIBRI DE TESTIMONIO ANIMÆ ADVERSUS Gentes Argumentum, per Iacobum Pamelium.

QUVM videret Tertullianus, opusculis quam probatissimis atq; lectissimis: pro Christiana fidei defensione editis, fidem non inclinari humanam de incredulitate duritiam: nouum Testimonium Animæ aduersus Gentes aduocat; latius prosequutus, quod Apologetici cap. XVII. paucis attingerat.

I. Imprimis per prosopeiam ab anima adhuc rudi, impolitâ & idiotica, Christianorum nomine, testimonium flagitans.

II. Deinde plures loquendi formulas in medium adducit, quæ omnibus in ore sunt etiam nō Christianis: Exepli gratia: Quod Deus dederit: Si Deus voluerit; Deus bonus est; Deus benefacit; Benedicat te Deus; Deus videt omnia; Deo commendo; Deus reddet; Deus inter nos iudicabit. quibus manifeste Deum vnicum & solum confitentur.

III. Pro ro & demonia, quamuis Chryssippi aliquis asseratur illulata, esse eatamen, & abominatiōnem sustinere, exsecrationes publicas testatum facere; per quas & demonium & satanam pronuntiare solent.

IV. Quinetiam animæ statum, post vitæ disunctionem vel inde agnosci; quod quosdam infelices, alios securos: nuncupent, dum alii inuisi defuncti recordantur; quod defunctis parentum; quod cineri terram grauem & penes inferos tormentum imprecantur;

aut econtrario refrigerium comprecantur, & vt bene apud inferos requiescant; quod postremam famam post mortem affectent; quod denique de iam pridem defunctis occurrat dicere: Abiit iam & reuerti debet.

Atque omnia animæ Testimonia tanto communia, quanto naturalia; quanto naturalia, tanto diuina: friuola cuiquam non debent videri; cum sit natura magistra, anima discipula, maxime cum prior anima quam litera, sermo quam liber, sensus quam stilus; & homo quam philosophus aut poeta; & si hac eloquia de literis vsurparit, anima potius de diuinis quam secularibus; quippe quæ has atate aliqua antecedant, vt suo loco edocuit Auctor, nempe Apologet. cap. XIX.

Credendum itaque animæ, atque adeo naturæ & Dei ipsius testimonio; eamque conueniendam, cum Christianus quis timet fieri; præsertim cum omnium gentium nomen sit vnus homo, vna sit anima; varia vox, vnus spiritus; varius sonus, sed loquela communis mater. Deus & Dei bonitas vbique: demonium & maledictio eius vbique; atque adeo animæ in die iudicij exprobrandum fore: Deum prædicabās, & non requiebas; dæmonia abominabaris, & illa adorabas; iudicium Dei appellabas, nec esse credebas; Christianum nomen sapiebas, & persequebaris.

Ceterum primus hunc librum edidit Gagnæus anno 1545. cum titulo dumtaxat: DE TESTIMONIO ANIMÆ, qui quum satis obscurus esset, adieci, ADVERSUS GENTES. Eundem deinde castigauit compuribus in locis Gelenius, ad Britannicum Lalandi exemplar. Tertulliani autem esse tum stylus difficilis ac sententiis creber, tum dictum Libri argumentum satis conuincunt; ita vt demerz, quosdam (alioqui eruditos viros) contrariam de stilo tenere sententiam: præsertim quum D. Hieronymus plures libros aduersus Gentes conscriptos memorat Epistola ad Magnum, quorum vnum hunc esse censo. His adde verba ipsius Auctoris libro de carne Christi, infra Tom. 3. Plenus hæc prosequitur libellus, quem scripsimus de Testimonio Animæ. Vtinam suppetisset exemplar M.S. vt licuisset emendatiorem in lucem emittere. sed nolui ex solis coniecturis, nisi ijs locis, quos Latinus Latinus indicauit, quicquam castigare; è cuius notis non parum etiam confirmatur mea de hoc libro, tanquam Tertullianico, censura. Nos autem nunc primum Adnotationes addimus.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI DE TESTIMONIO ANIMÆ LIBER ADVERSUS GENTES.

CAP. I. **M**AGNA curiositate & maiore longe memoria opus est ad studendum, si quis velit ex litteris receptissimis quibusq; philosophorum vel poetarum vel quorumlibet doctrina sapientiæ secularis magistrorum testimonia excerpere Christianæ veritatis; vt æmuli persecutoresq; eius de suo proprio instrumento, & erroris in se, & iniquitatis in nos reituncantur. 2 Nonnulli quidem, quibus de pristina litteratura & curiositatis labor & memoriæ tenor perseverauit, ad eum modum opuscula penes nos condiderunt, commemorantes & contestificantes in suggillationem & originem & traditionem & sententiarum argumenta, per que recognosci possit, nihil nos aut nouum aut portentosum suscepisse; de quo non etiam communes & publicæ litteræ ad suffragium nobis patrocinantur, si quid aut erroris eiecimus, aut æquitatis admisimus. Sed ne suis quidem magistris, alias probatissimis atque lectissimis, fidem inclinari humana de incredulitate duritia, sicubi in argumenta Christianæ defensionis impingunt: tunc vani poetæ, cum deos humanis passionib. & fabulis designant: tunc philosophi duri, cum veritatis fores pulsant. Hactenus sapiens & prudens habebitur, qui prope Christianum pronuntiarit, cum si quid prudentiæ aut sapientiæ affectauerit, seu

ceremonias despiciens, seu seculum retinens, pro Christiano denotetur. Iam igitur nihil nobis erit cum litteris & doctrina peruersæ felicitatis, cui in falso potius creditur, quam in verò. Viderint, si qui de vnicò & solo Deo pronunciauerunt. Imo nihil omnino relatum sit, quod agnoscat Christianus, ne exprobrare possit. Nam & quod relatum est, neque omnes sciunt; neque qui sciunt, constare confidunt. Tanto abest vt nostris litteris annuant homines, ad quas nemo venit nisi iam Christianus. Nouum testimonium aduoco, imò omni litteratura notius, omni doctrina agitatius, omni editione vulgatius, toto homine maius, id est totum quod est hominis? Consiste in medio anima, seu diuina & æterna res es secundum plures philosophos, eo magis non mentiens: Seu minime diuina, quoniam quidem mortalis, vt Epicurò soli videtur, eo magis mentiri non debebis, seu de cælo exciperis, seu de terra cõciperis, seu numeris, seu atomis concinnaris, seu cū corpore incæperis, seu post corpus induceris, vnde & quoquo modo hominem facis animal rationale, sensus & scientiæ capacissimum. Sed nō eam te aduoco, q̄ scholis formata, bibliothecis exercitata, academijs & porticibus Atticis patram sapientiam ructas. Te simplicem & rudem & impolitam & idioticā compello qualē habet, qui te solā habent, illam ipsam de cõpito, de triuio, de textino totam. Imperitia tua mihi opus, est, quoniam

A aliquatula peritiae tuae nemo credit. Ea exoptulo, quae tecum in hominem inferis, quae aut ex te metipſa, aut ex quocunque auctore tuo sentire didicisti. Non es, quod ſciam, Chriſtiana, fieri enim, non naſci ſolet Chriſtiana. Tamen nunc à te testimonium flagitant Chriſtiani, ab extranea aduerſus tuos, ut vel tibi erubeſcant, quod nos ob ea oderint & irrideant, quae te nunc conſciam detineant. [5 Non placemus, Dominum prædicantes hoc nomine vnico vnicum, à quo omnia, & ſub quo vniuerſa. Dic testimonium ſi ita ſcis. Nam te quoque palam & tota libertate, qua non licet nobis, domi ac foris audimus ita pronunciare: *Quod Deus dederit, & ſi Deus voluerit*. ea voce & aliquem eſſe ſignificas, & omnē illi conſiteris poteſtatem, ad cuius ſpectas voluntatem, ſimul & ceteros negas deos eſſe, dum ſuis vocabulis nuncupas. Saturnum, Iouem, Martem, Mineruam. Nam ſolum Deum conſiteras, quem tantū Deum nominas, ut & cum illis interdum deos appellas, de alieno & quaſi pro mutuo uſa videaris. De natura quoque Dei quam prædicamus, nocte latet: *Deus bonus eſt, Deus benefaci*, tua vox eſt. Plane ea dicis, ſed homo malus ſcilicet, contraria propoſitione oblique & figuratim exprobrans, ideo malum hominem, quia à Deo bono abceſſerit. Etiam quod penes Deum bonitatis & benignitatis ⁶ omnis benedictio inter nos ſummum ſit diſciplinæ & conuerſationis ſacramentū: *Benedicat te Deus*, tam facile pronuncias, quam Chriſtiane neceſſe eſt. At cum id maledictum conuertis in benedictionem Dei, perinde dicto omnem ſuper nos poteſtatem eius conſistere ſecundum nos conſiteris. Sunt qui etſi Deum non negent, diſpectorem plane & arbitrum, & iudicem non putent: in quo utique nos maxime reiſciunt, quia ad iſtam diſciplinam metu prædicati iudicij tranſuolamus: ſic Deum honorantes, dum curis obſeruationis, & moleſtiji animaduerſionis abſoluunt, ⁷ cui ne iram quidem adſcribunt. Nam ſi *Deus* (inquiunt) *iraſcitur, corruptibilis & paſſionalis eſt. Porro quod patitur, quodque corrumpitur, etiam interitum poteſt capere, quem Deus non cepit*. At idem alibi animam diuinam & à Deo collatam conſistentes, cadunt in testimonium ipſius animæ retorquendum aduerſus opinionem ſuperiorem. Si enim anima aut diuina aut à Deo data eſt, ſine dubio datorem ſuum nouit. Et ſi nouit, utique & timet, ut tantum poſtremo auctorem. An non timet, quem magis propitium velit quam iratum? Vnde igitur naturalis timor animæ in Deum, ſi Deus non nouit iraſci? Quomodo timetur, qui neſcit offendi? Quid timetur, niſi ira? Vnde ira, niſi ex animaduerſione? Vnde animaduerſio, niſi de Dei iudicio? Vnde iudicium, niſi de poteſtate? Cuius poteſtas ſumma, niſi Dei ſolius? Hinc ergo tibi anima de conſcientia ſuppedit domi ac foris, nullo irri-
D demme vel prohibente prædicare, *Deus videt omnia, & Deus commendo, & Deus reddet, & Deus inter nos iudicabit*. ⁸ Vnde hoc tibi non Chriſtiana? Atque id plerunque & ⁹ vitta Cereris redimita, & pallio Saturni coccinata, & dea Iiſidis linteata. In ipſis deniq; templis Deum iudicem imploras. ſub Æſculapio ſtans; Iunonem in aere exorans, Mineruæ calceans furuis galeam formis, & neminem de præſentibus deis conſteſtatis; in tuo foro aliunde iudicem appellas, in tuis templis alium Deum pateris. O testimonium veritatis, quæ apud ipſa dæmonia teſtem efficit Chriſtianorum! [¹⁰ Enimvero cur dæmonia adfirmamus eſſe? ſane quaſi non & probe-
III. mus, qui ea ſoli de corporibus exigimus. ¹¹ Aliqui Chryſippi adſentator inludit ea, & eſſe & abominationem ſuſtinere, execrationes tuæ reſpondent. ¹² Dæmonium vocas, hominem aut immunditia, aut malitia, aut inſolentia, aut quacunque macula, quam nos dæmoniji deputamus, aut ad neceſſitatem odii oportunitam. Satanam denique in omni auerſatione & aſpernatione & derelatione pronuntias, quem nos dicimus malitiæ Angelum, totius erroris artificem, totius ſæculi interpolatorem, per quem homo à primordio circumuentus, ut præceptum Dei excederet, & propterea in mortem datus, exinde totum genus de ſuo

ſermone infectum, ſua etiam damnationis traducem fecit. Sentis igitur perditorem tuum. Et licet ſoli illum nouerint Chriſtiani. vel quæcunque apud Dominum ſecta, & tu tamen eum noſti dum odiſti. [¹³ Iam nunc quod ad neceſſariorem ſententiam tuam ſpectet, quatum & ad ipſum ſtarum tuum tendit, affirmamus te manere poſt vitæ diſpunctionem, & exſpectare diem iudicij, ¹⁴ proque merito aut cruciatui deſtinari, aut refrigero, utroque ſempiterno. Quibus ſuſtinendis neceſſario tibi ſubſtantiam priſtinam, eiſdemque hominis materiam, & memoriam reuerſuram, quod & nihil mali ac boni ſentire poſſis ſine carnis paſſionalis facultate, & nulla ratio ſit iudicij ſine ipſius exhibitione qui meruit iudicij paſſionem. Ea opinio Chriſtiana etſi ¹⁵ honeſtior multo Pythagorica, quæ te non in beſtias tranſfert, etſi ¹⁶ plenior Platonica, quæ tibi etiam dotem corporis reddit, etſi ¹⁷ Epicurea gratior, quæ te ab interitu defendit. ¹⁸ tamen propter ſuum nomen ſoli vanitati & ſtupori, & (ut dicitur) præſumptioni deputatur. Sed non erubeſcimus, ſi tecum erit noſtra præſumptio. Primo enim cum alicuius deſuncti recordaris miſellum vocas eum: non utique quod de bono vitæ ereptum, ſed ut pœnæ & iudicio iam aſcriptum. Ceterum alias ſecuros vocas deſunctos. Proſiteris & vitæ incommodum, & mortis beneficium. Vocas porro ſecuros, ſi ¹⁹ quando extra portam cum ²⁰ obſonijs & matris tibi potius parentans ad buſta recedis, aut à buſtis dilucior redis. At ego ſobriam tuam ſententiam exigo: miſellos vocas mortuos, cum de tuo loqueris, cum ab eis longe es. Nam in conuiuiō eorum quaſi præſentibus & concumbentibus ſortem ſuam exprobrare non poſſis, debes adulari propter quod latius viuis. Miſellum ergo vocas qui nihil ſentit, quid quod ut ſententi maledicis, cuius memoriam cum alicuius offenſe morſu facis. ²¹ Terram grauem imprecariſ, & cineri penes inferos tormentum: æque ex bona parte, cui gratiam debes, oſſibus & cineribus eius refrigero comprecariſ, & ut bene requieſcat apud inferos, cupiſ. Si nihil paſſionis eſt tibi poſt mortem, ſi nulla ſenſus perſeuerantia, ſi denique nihil eſt ipſa ubi corpus reliquit: cur mentiris in te, quaſi aliquid ultra pati poſſis? Imo cur in totum times mortem, ſi nihil eſt tibi timendum poſt mortem, qua nec experiendum poſt mortem? Nam etſi dicere poteſ, ideo mortem timeri, non ut aliquid manent, ſed ut commodum vitæ amputant: atquin cum & incommoda longe plura vitæ pariter excedas, & lu-
H cratione grauioris partis metum diluis, nec iam timenda eſt amiſſio bonorum, quæ altero bono, id eſt, incommodorum pace, penſatur. Non eſt timendum, quod nos liberat ab omni timendo. Si times vita decedere, quia optimam noſti: certe mortem timere non debes, quam malam neſciſ? At cum times, ſcis malam. Non ſciſ autem malam, qua nec timeres, ſi non ſciſes aliquid eſſe poſt mortem, quod eam malam faciat, ut timeas. Omittamus nunc naturalem formam timendi mortem. Nemo timeat, quod euadere non poteſt. Ex altera parte congredior Latioris ſpei poſt mortem. Nam omnibus fere ingenera eſt famæ poſt mortem cupido, ²² Longum eſt retexere Curtiſ & Reguloſ, vel Græcoſ viroſ, quorum innumera elogia ſunt contemptæ mortis propter poſtumam famam. Quis non hodie memoriæ poſt mortem frequentandæ iſta ſtudet, ut vel litteraturæ operib; vel ſimplici laude morum, vel ipſorum ſepulchrorum ambitione nomen ſuū ſeruet? Vnde anima hodie affectaret aliquid, quod velit poſt mortem & tantopere præpararet quod ſit uſura poſt obitum, ſi nihil de poſtero ſciſeret? Sed ſortita de ſenſu poſt exceſſum tui certior es, quam de reſurrectione quandoque, cuius nos præſumptoreſ denotamur. Atquin hoc quoque ab anima prædicatur. Nā ſi de aliquo iam pridem deſuncto tanquam uiuo quis requirat, præ manu occurrit dicere; *Abiit iā, & reuertit debet*. [²³ Hæc teſtimonia animæ quāto vera tāto ſimplicia, quāto ſimplicia tanto vulgaria, quāto vulgaria tāto cōnia, quāto cōnia, tanto naturalia. quāto naturalia tāto diuina nō putē, cuiquā

A
frivolum & frigidum videri posse, si recogitet natura maiestatem, ex qua censetur auctoritas animæ. Quantum dederis magistræ, tantum adiudicabis discipulæ. Magistra natura, anima discipula. Quicquid aut illa edocuit, aut ista perdidit, à Deo traditum est, magistro scilicet ipsius magistræ. Quid anima possit de principali institutore præsumere, in te est æstimare de ea, quæ in te est. Senti illam, quæ vt sentias efficit: recogita in prælagis vatem, in omnibus augurem, in euentibus prospicem. Mirum si à Deo data homini nouit diuinare. Tam mirum, si eum à quo data est, nouit. Etiam circumuenta ab aduersario meminit sui auctoris, & bonitatis, & decreti eius, & exitus sui, & aduersarii ipsius. Sic mirum, si à Deo data, eadem canit, quæ Deus suis dedit nosse. Sed qui eiusmodi eruptiones animæ non putauit doctrinam esse naturæ & congenitæ & ingenitæ cōscientiæ tacita commissæ, decet potius de vtilitatis in vulgus opinionibus publicatæ litterarum vsum iam & quasi vitium corrobortatum taliter sermocinandi: 24 Certe prior anima quam littera, & prior sermo quam liber, & prior sensus quam stylus, & prior homo ipse quam philosophus & poeta. Nunquid ergo credendum est ante litteraturam & diuulgationem eius mutos absque huiusmodi pronuntiationibus homines vixisse? Nemo Deum & bonitatem eius, nemo mortem, nemo inferos loquebatur: mendicabat sermo opinor, immo nec vllus esse poterat, cessantibus etiam tunc, sine quibus hodie iam beatorum, & locupletior, & prudentior esse non potest, si ea quæ tam facilia, tam assidua, tam proxima hodie sunt, in ipsis quodammodo labiis parta, retro non fuerunt, antequam litteræ in seculo germinassent 25 antequam Mercurius (opinor) natus fuisset. Et vnde ordo ipsis litteris contingit, nosse, & in vsum loquelæ disseminare, quæ nulla vnquam mens cōceperat aut lingua protulerat, aut auris exceperat? At enim cum diuinæ scripturæ, quæ penes nos vel Iudeos sunt, in quorum oleastro insiti sumus, multo secularibus litteris non modica tantum ætate aliqua antecedant, 26 vt loco suo edocuimus, ad fidem earum demonstrandam: & si hæc eloquia de litteris vsurpauit anima, vtique de nostris credendum erit, non de veteris: quia potiora sunt ad instruendam animam priora, quam postera, quæ & ipsa à prioribus instrui sustinebant, cum, etiam de vestris instructam concedamus, ad originem tamen principalem traditione pertineat, notumque omnino sit, quodcumque de nostris sumpsisse & tradidisse contingit vobis. Quod cum ita sit, non multum refert, an à Deo formata sit animæ conscientia, an litteris Dei. Quid igitur vis homo, de humanis sententiis litterarum tuarum exisse hæc in vsum communis callositate? [27 Crede itaque tuis, & de commẽtariis nostris tanto magis crede diuinis, sed de animæ ipsius arbitrio perinde crede naturæ. Elige, quam ex his fidelius fororem obserues veritatis. Si de tuis litteris dubitas, neque Deus, neque natura mentitur: vt & natura & Deo credas, crede animæ, ita fiet vt & tibi credas. Illa certe est, quam tanti facis, quantum illa te facit cuius est otus, quæ tibi omnia est; sine qua nec viuere potes, nec mori, propter quam Deum negligis, cum enim times fieri Christianus, eam conueni: cur alium colens, Deum nominat? cur, cum maledicendos spiritus denotat, dæmonia pronuntiat? cur ad cælum contestatur, & ad terram detestatur? 28 cur alibi feruit, alibi vindicem conuenit? cur de mortuis iudicat? cur verba habet Christianorum, quos ne auditis visofque vult? cur aut nobis dedit ea verba, aut accepit à nobis? cur aut docuit, aut didicit? Suspectam habe conuenientiam prædicationis in tanta disconuenientia conuersationis. Vanus es, si huic lingue soli aut Græcæ, 29 quæ propinquæ inter se habentur, reputabis eiusmodi, vt neges naturæ vniuersitatem. Non Latinis nec Argiuis folis anima de cælo cadit. omnium gentium vnus homo nomen est, vna anima, varia vox; vnus spiritus, varius sonus; propria cuique genti loquelæ, sed loquelæ materia communis. Deus vbique, & bonitas Dei vbique; dæ-

monium vbique, & maledictio dæmonii vbique, iudicii diuini inuocatio vbique, mors vbique, & conscientia mortis vbique, & testimonium vbique. omnis anima suo iure proclamat, quæ nobis ne mutire conceditur. Merito igitur omnis anima rea & testis est: in tantum & rea erroris, in quantum testis veritatis, & stabit ante aulas Dei die iudicii, nihil habens dicere. Deum prædicabas, & non requirebas: dæmonia abominabaris, & illa adorabas: iudicium Dei appellabas, nec esse credebas: inferna supplicia præsumebas, & non præcauebas. Christianum nomen sapiebas, & Christianum persequebaris.

ANNOTATIONES IACOBIPAMELII IN LIBRUM de testimonio animæ.

CAP. I.

MAGNA curiositate, &c.] Possit inscribi caput hoc primum: Præfatio, neque enim aliud quam benevolentia captata, totius libri argumentum paucis complectitur. Atqui adnotande sunt, phrasæ vocæque Tertullianicæ: de suo proprio instrumento, ac: reuincantur, pro conuincantur.

2. Nonnulli quidem, &c.] Alludit ad eos, qui ante se aduersus Gentes scripserunt, Græcos præsertim (nam secundus ab Apollonio Latinorum scriptorum à D. Hier. in Catalogo recensetur) Quadratum dico, Aristidem, Iustinum Philosophum, Anaxagoram, Melitonem, Theophilum Antiochenum, Apollinarium, Tatianum, Irenæum, Clementem Alexandrinum, & Militiadem: quorum quadam ad verbum pene suo Apologetico inspar sit, ad quem tacito nomine etiam hic videtur adludere. Adnotatu autem digna hic Tertullianicæ phrasæ: pristina litteratura: contestantes, in suggillationem: si quid erroris eiecimus: fidem inclinavit humana de incredulitate duritia: prope pronuntiat: pro Christiano denotetur: viderit si qui: neque constare confidunt: pro, credunt: Tanto abest, & omni editione vulgariæ.

3. Consiste in medio anima, &c.] Protopopœia ad Animam, à qua testimonium aduersus Gentes deposcit: in qua persistit ad finem vsque caput: quarti. Varias autem de quibus hic paucis Epicuri, aliorumque Philosophorum de Anima opinionis latissime recenset infra Tom. 3. lib. de Anima. Hoc vnum hic dicam: nondum, quum hac scriberet, fuisse Auctorem in errore de Anima traduce aut corporea: quem postea incurrit, vt in Prolegomenis nostris latius, maxime quum sub finem dicat: anima de cælo cadit.

4. Aeademiis & porticibus Atticis, &c.] Ita castigant Latinus pro Academicis, ex iam dicto libro de Anima, vbi isdem prorsus verbis utitur, quo proinde etiam Lectorem ad Adnotationes nostras remittimus. Rursum autem vide phrasin Auctoris: de compito, de trivio, de textrino (voce Ciceroniana) totam, & isdem verbis, quibus in dicto Apologetico: fieri enim non nasci solet Christiana. Item: vt vel tibi erubescant, quemadmodum & 2. Curtius li. 5. erubescere fortunæ.

CAP. II.

5. Non placemus Dominum (sen potius meo iudicio: Deum) prædicantes, &c.] Inscribi merito debet hoc caput: De vnico & solo iudice Deo. Certe vel hinc patet hunc esse germanum Tertulliani factum, quandoquidem & supra Apol. c. 17. & infra T. 3. aduersus Marcionem, & de Res. carn. isdem verbis, quauquam paucioribus, idem inculcet, & idipsum faciens I. de Carne Christi, nominatim, vt supra in argumento, hunc librum citet. Imitantur autem Auctorem & Minutius in Octauio, & D. Cypr. l. Quod idola non sint Dii, & Lactant. cum l. 2. c. 1. scribit, Ethnicos Deum potius quam Iouem iurasse. Est vero etiam dura vox: figuratiter, pro: figurate.

6. omnis benedictio inter nos summum sit disciplinæ & conuersationis sacramentum, &c.] Eodem modo dixit I. de Pudicitia: vt sacramento benedictionis exautoraretur, de quo ibi latius. Sufficiat addidisse, ibi loqui videri Auctorem de Eucharistia Sacramento, hic vero de omni generis benedictionibus, quib. Ecclesia vritur. Locus proinde notandus aduersus eos, qui eas calumniantur, quum eas hic appeller summam disciplinæ Christianæ sacramentum. Neque vero de benedictione loqui, quæ laus Dei est, patet ex verbis illic adiunctis: Benedicat te Deus, quæ aut ad hominem aut ad creaturas quæ benedicuntur, referre necesse est, & vti liquet ex T. 2. nostrorum Luturgicæ Latinorum in I. Sacra. D. Gregorij, à p. 259. vsque ad 264. & lib. Sacra. Grimoldi Abbatis c. 1. & c. 102. vsque ad finem) aut eadem ipsa aut similia benedictionibus Ecclesiasticis continentur. Neque etiam recentioribus dumtaxat seculis in vsum venerunt, sed & ante legem, & in lege Moysi (vt natura ethnicis inditam omittam cuius hic quoque sit mentio) & noui Testamenti tempore semper usitate fuerunt. Exempli gratia: Sic benedixerunt Abrahæ Melchisedech. Gen. 14. Heb. 7. Pharaoni Iacob. Gen. 47. Aaron plebi, Leu. 9. David Bersillai Galaadita, 2. Reg. 19. Simeon Maria & Ioseph

A

Lucæ 2. in cuius locum successit Episcopalis benedictio. Sic Noe, Isaac, Jacob, & Marthias iam morituri filijs suis, Gen. 14. 4. 48. Heb. 11. & 1. Mach. 2. item Moses, Aarón, filij eius, & Iosue populo Israel, post completas hostias, Leuit. 9. etiam formula prescripta, Num. 6. & ante obitum, Deut. 28. Iosue 8. David & Salomon cum complerent sacrificium eidem populo, 2. Reg. 6. & 3. Reg. 8. Christus denique eleuatis manibus benedicens discipulos suos, in cælum ferebatur, Marc. 19. Luc. 24. Act. 1. ad quorum exemplum sub finem sacrificij iam inde ab atate Apostolorum datur benedictio. Sic sponsa Isaac, & Tobia, Rebecca & Sara, parentes benedictionem impertiti sunt, Gen. 24. Tob. 7. & 9. vnde in uatua nuptiarum, quas etiam Christus sua presentia benedixit, in Cana Galilee, benedictio. Sic benedixit Elcam & uxori filioque Samueli Heli sacerdos, 1. Reg. 2. & pueros Christus complexans, imponensque manus super illos, benedicebat eos, Mat. 19. Luc. 10. ex quo orta infantium in baptismo benedictio. Sic Christus panem & pisces benedixit, Mat. 14. Marc. 6. Ioan. 6. ac de art. 15. Marc. 8. quem morem Ecclesia imitatur in Benedictione panis, quem benedictum nuncupant, de quo in Leurgicis, ac ante cibi aut potus sumptionem, Apostolo teste, qua sanctificari dicitur creaturam per verbum & orationem, 1. Tim. 4. de quo vide Adn. nostras in D. Cyprian. epist. 63. ad Cæciliam, n. 39. Sic aqua aspersio, que iuxta Alexandri PP. 1. institutionem benedicitur, successit in Aspersione sanguinis & aque, quatum Aaron & filij eius tum uestimenta sacerdotalia & tabernaculum altare & sanctuarium aspersit Moses, Leuit. 7. 16. & Exo. 24. Sic si cineris benedictio feria quarta in capite quadragesimæ ad imitationem Moses, qui cinere vitule aspersit omnem sanctificauit congregationem Israel, Leuit. 16. Heb. 9. De reliquis quoque Ecclesiasticis benedictionibus non hic sim prolixior, idem esse iudicium, vel orationes ipsa, quibus cerei, palma, oleum, christi benedicuntur, quæ in Ordine Romano reperire est, & dicto Leurgicis nostrorum T. 2. testatum faciunt. De benedictionibus item sacramentorum, utpote aquæ in Baptismo, chrismatis in Confirmatione, panis & vini in Eucharistia, personarum per manus impositionem, & alius, in Pœnitentia, Ordinis, & Matrimonij, olei denique extrema unctionis Sacramentis, alibi latius. Lego autem rursus ex 1. edit. Gagnai dispectorem, pro eo quod Gelenius de spectorem, eo quod adiungatur: arbitrium & iudicem, quibuscum magis conuenit dispector, qui diligenter in omnem partem omnia videat & consideret, quam de spector, qui deorum uideat, maxime cum sequatur: sic Deum honorantes, dum curis obseruationis, & molestis animaduersionis absolunt. Malo etiam legi, Atidem, uti erat prius, quam iudem: quia etiam alibi idem plurali numero usurpat.

B

7. Cui itam quidem adscribitur, &c.] Fortassis hoc ad errorem Tertulliani vergit, quo Deum corporeum alicubi facit, & proinde passionibus obnoxium, uti latius in Prolegomenis, nisi iram Dei improprie accipiamus, sicuti alij Patres, pro uindicta Dei. Ad quod videtur spectare illud: vnde iræ, nisi ex animaduersione: vnde animaduersionis, nisi de Dei iudicio.

8. Vnde hoc tibi non Christiana? In a castigauit Latinus, pro Christiane. Alouitur enim animam, & manifeste id conuincunt, que sequuntur.

9. & vitta Cereris, &c.] Vel hinc patet librum hunc Tertulliani esse. Nam sicuti lib. de Pall. c. 4. vittam Cereris, Pallium cocineum Saturni sacerdotibus attribuit. & quod ibi dixit de tenebricosa veste & capite terici vellus Bellone, hic Mineruam (inquit) calcans furis galeam tomis: illud explicari potest & Clem. Alexandrino adu. Gentes, qui ex quinque Minerus (sicuti & Arnob. l. 3.) ultimam facit filiam Pallantis & Titanidis, filia Oceani, que patre impie ab ipsa sacrificato, ornata fuit patris pelle, tanquam vellere. Istud obscurius est, nisi ex mea coniectura legas Mineruæ calcans furis galeam formis: ut calcare accipiatur sicuti illud Act. 12. Calcea caligas tuas, pro induere; & alludat ad vellus furum sine tenebricosum, quo, tanquam galea caput tegebant Mineruæ sacrorum ministri.

CAP. III.

D

10. Enimvero cur dæmonia, &c.] Inscriptus, caput hoc. De dæmoniis, quod eiusdem plane est argumenti cum 22. & 23. c. Apologitici, ad que Lectorem remittimus, hoc addito, quod ex iisdem aliquot verbis utrobique patet, Tert. esse hunc librum. Vide eadem apud D. August. lib. 9. de ciuit. Dei, cap. 19.

11. Aliqui Chrysuppiadentator in ludis ea. At esse, &c.] Si recte Gelenius, est vero plane Tertullianicum. Aliqui, pro, aliquis. Videtur autem Chrysuppius Philosophus (de quo latius l. de Anima, infra T. 3.) dæmonia illuisse, libro, quantum apparer, de diuinatione, quem citat Lactant. lib. 1.

12. Dæmonium uocas, hominem, &c.] Oratio imperfecta, quia dicere oporteret: hominem affectum immunditia, aut simile quid. Reposuimus etiam ex margine editionis Gagnai, auersatione; pro, vexatione. Et adnotanda vox phrasæque Tertullianicæ: interpolatorum, ac damnationis traducem: nam similiter l. de Resurr. car. substantiæ traducem dixit, uti etiam adnotauit Latinus: & secta in bonam partem.

CAP. IV.

13. Iam nunc quod ad necessarium sententiam, &c.] Caput hoc De statu animæ post mortem tractatum continet. Atqui simi-

liter infra T. 2. l. de habitu muliebris (quod non retineat etiam Latinus) operas necessarios dixit: & T. 3. l. de car. Christi: necessarialiquid. Idem disunctio vitæ; pro morte. Aut frequentiss. est, ut alibi latius.

14. proque meritis, &c.] Locus pro operum meritis, quales alibi complures. En vero rursus uocem obsoletam: passionalis, pro, passioni obnoxia.

15. et si honestior multo Pythagorica, &c.] De hac opinione Pythagora latius supra Apolog. c. 48. num. 606. & infra T. 3. lib. de Resurr. carn. ac lib. de Anima.

16. et si plenior Platonica, &c.] De hac sic apertius initio l. de Resurr. carn. Platonici (inquit) immortalem animam e contrario reclamant; immo ad hæc proxime etiam in corpora remeabilem.

17. et si Epicurea gratior, &c.] Nihil enim esse post mortem (inquit ibidem) Epicuri solida est. Et proinde magis gratior, quod ex margine in contextum inseruit Gelenius, quam, gratior. ut habebat 1. editio.

18. tamen propter suum nomen, &c.] Resurrectionis nomen intelligit Gentibus non nouum modo, sed & ridiculum, uti videre est Act. 17. cum Epicurei & Stoici Philosophi cum Paulo differentes, Nouorum (inquirebant) dæmoniorum uideri hic adnunciator esse; quia Ictum & resurrectionem adnunciabat es.

19. si quando extra portam.] Adnotanda consuetudo extra portam busta, seu sepulcra condendi, primum apud Ethnicos, deinde apud Iudæos, uti patet ex Christi sepulchro. Io. 19. & mortuo uel adulescente extra ciuitatem Naim. Luc. 7. Quæ etiam mortuorum multis in locis apud Gallias: ubi cæmeteria extra ciuitates plerumque uidere est.

20. cum obnoxia & matæ tibi potius parentans ad busta, &c.] Similiter initio l. de Resurr. car. Et tamen (inquit) defunctis parentans, & quidem impensiss. officio, &c. At ego magis rid. bo vulgus, tunc quoque cum ipso defunctos atrociss. exurit (hinc busta appellata) quos postmodum gulose nutrit. Matæ enim (Athensæ interprete) dicta pretiosa edulia omnia, hinc Matæolicus Caldorino gulosus dicitur. Improbant autem eam consuetudinem adhuc ad id usq. temporis in Africa, etiam Christianis uisitata, DD. Ambrosius in illud Lucæ: Sine mortuos sepelire mortuos suos, ac Aug. l. 6. Confess. 2. Demor. Eccl. cathol. lib. 1. c. 34. Epist. 64. ad Aurelium, Conc. 1. in Psal 48. Hodie in locum illarum epularum apud sepulchra Agape seu mensa pauperum.

21. Terram grauem imprecaris, &c.] De prouerbiali hac formula: Sit tibi terra grauis: & altera sub huius capitis finem: Abiit iam, & reuerti debet. que etiamnum uulgo quoque Teutonico in ore est, uide nostra Prologomena. Sicut autem Tertullianica: qua nec; atquin; congredior, lætioris spei.

22. Longum est retexere Curtios & Regulos, &c.] Notior est Curtiorum & Reguli, qui propria morte oppeterunt, historia, quam ut pluribus sit opus. Meminit autem Auctor Reguli, tum ult. c. Apol. supra, tum T. 2. l. ad Marc. Atqui quid Auctori Elogia, partim supra diximus c. 2. Apol. nu. 22. & mox ex Rben. latius l. seq. ad Scapulam. Postquam famam uero Metaphoricis dixit, eam que post mortem perdurat.

CAP. V.

23. Hæc testimonia animæ, &c.] Titulum dedimus huic capiti: De auctoritate testimoniorum Animæ. Vide autem rursus phrasin uocesque Auctoris; tanto, quanto; prospicim; prouidum: ac exitus sui aduersarij ipsius: quamquam ibi mendum subesse uideatur, ut legendum sit & aduersarij, ut referatur exitus sui ad statum animæ post mortem, & aduersarij ad Satanam, uti supra latius cap. 2.

24. Certe prior anima quam littera &c.] Locus iste, quandoquidem paulo post hanc animæ loquelam, Traditionem nuncupat, optime possit adaptari ad Traditionem Eccl. auctoritatem; quippe que libris omnibus & stylo, id est, litteratura omni priores sunt. Quæ uoces etiam sunt Tertullianicæ.

25. antequam Mercurius (opinor) natus fuisset.] Mirum esset; quod hic & l. de Cor. mil. c. 8. Mercurium litterarum inuentorem faciat, cum Apol. c. 10. Saturno id inuentum uideatur adscribere, sicuti etiam Minutus in Octauio, & D. Cypr. de Idol. uan. (ubi aliquid hac de re adnotauimus, n. 10.) nisi etiam scriptores Ethnici ea in re uariarent. Hyginus enim fab. c. 277. uarijs auctoribus uarias adscribit litteras, uti & Plinius sub finem l. 7. nat. hist. Diodorus interim l. 1. Mercurium eas in Ægyptum intulisse scribit: eumque Ægyptium quintum eius nominis fuisse, Cicero l. 3. de nat. Deorum, & post eum Arn. l. 3. commemorant, quamquam idem Diodorus paulo post Ægyptijs primum tribuit earum inuentum. Verum eorum uerisimilior est (ut Apol. c. 19. nu. 276. diximus) sententia, qui cum Plinio Assyrias primas arbitrantur litteras, & ab ijs ad Phœnicæ & in Ægyptum delatas, à Phœnicibus uero in Græciam, à Pelagijs in Latium. Quod ipsum de Hebræis intelligitur in Syria etiam ante diluuium uisitat. Scribit enim Iosephus Antiq. l. 1. à liberis Seth ab abus columnis inscriptam fuisse disciplinam rerum cælestium, quarum eam que lapidea fuit ad atatem usque suam in Syria perdurasse affirmat. Euf. denique de Prepa. Euang. l. 10. ca. 2. multis comprobat, ab Hebræis primam litterarum tradita elementa.

26. ut suo loco edocimus.] Alludit hand dæbie ad c. 19. Apol. quo Lectorem ad Adnot. nostras remittimus. Est uero etiam Terul-

lianicum, multo saecularibus litteris antecedit: quod ut contra-
dictionem in se non includat, videtur legi debere: non modica tan-
tam aetate: pro, vel modica. callositatem autem pro vetustate acci-
pit, non aliter atque Cicero l. 3. Tuscul. qu. callum vetustatis dixit.

CAP. VI.

27. Crede itaque tuis, &c.] Caput hoc merito Epilogus inscri-
bitur. Atqui pulchra est paulopost Antithesis: Cur ad caelum conte-
statur, & ad terram detestatur? Ac si dicat: Deum in caelum suspi-
cians testem advocat, & vultu in terram depresso demonia execra-
tur?

28. cur alibi feruit, alibi vindicem conuenit? Alludit ad id
quod supra cap. 2. dixit: In ipsis denique templis Deum iudicem
imploras: praeterquam quod hic non solum ut iudicem, sed & ut
vindicem invocari ab ipsis Deum insinuat, id est, ut redemptorem &
adsertorem, quem admodum ad leges 12. Tabul. hunc locum citans
lucius interpretatur Reynardus noster cap. 8. & 9.

29. quae propinqua inter se habentur, &c.] Veteres enim Grae-
cas litteras easdem pene fuisse, quae nunc Latinae sunt, iudicio esse scri-
bit Plinius, ubi supra. Delphicam tabulam aeneam, quae Roma in pa-
latio Mineruae adhuc conspiciebatur eius temporibus. Deinde de con-
uenientia Latinae & Graecae linguae complures scripserunt, nominatim
vero Adolphus Meier Kerchus noster, l. de vet. & recta pronunt. lin-
guae Graecae.

ARGUMENTUM LIBRI AD SCAPVLAM Per Iacobum Pamelium.

QUAE sub ipsis iniuriis adhuc quinta persecutionis,
suo Apologetico Romam misso vsque ad hoc nihil se
profecisse videret Tertullianus, ut Scapula, Pro-
vincia Africa Praeses, Carthagini ceteris crudelius
in Christianos grassaretur: hunc libellum velut de-
precatorium ad illum misit.

Non quod Christiani tormento expauescerent, qui magis da-
mnati gaudeant quam absoluti, sed quod ipsis timerent, qui se
persequerentur, quos diligere, & pro quibus orare iubentur.

Quare (principio & sub finem) paucis inulcat suorum inno-

centiam, quam late persecutus est dicto Apologetico a c. 28. ad vs-
que 46. quippe quum nullius hostes sint, nedum Imperatoris,
quem scientes a Deo suo constitui, saluum velint cum toto Ro-
mano Imperio, quousque saeculum stabit: tam diu enim stabit pro cui-
us salute Deo suo & ipsius Imperatoris non orent modo, sed &
sacrificent.

Verum dolere se, quod neque ipse Scapula, neque vlla ciuitas
impune latura sit sanguinis nostri effusionem, maxime quam si-
gna imminenti ira Dei portenta aliquot praecessissent, tum mensis
nulla, & imber nimis, tum ignes, qui super mœnia Carthaginis
proxime pependerant, & solis pene lumen extinctum in conuen-
tu Vticensi: in super etiam quorundam Praesidum, qui Christianos
vexassent, vita exitus id atreslandum.

Proinde monet eum in deo pro se, qui possit & officio iuris-
dictionis suae fungi, & humanitatis meminisse, ad instar alicu-
rum multorum, & nominatim ipsius Seueri Imperatoris, patris
Antonini, qui Proculum Christianum, qui se pro oleum aliquan-
do curauerat: quem & Antoninus Christiano lacte educatus o-
ptime nouerat, in palatio suo vsque ad mortem eius habuerit, ac
clarissimas foeminas & viros sanctissimos huius sectae esse, testimonio
exornarit, & populo furenti in ore stiterit.

Illam igitur exemplum secutus, parcat Carthagini, quae a-
lioqui decimanda foret, parcat propinquis suis, & propinquorum
amicis: parcat denique Prouincia, quae obnoxia iam facta erat
concussionibus militum, maxime quum tunc adificetur magis
haec Christianorum secta, cum cadi viderit.

Ceterum hic vnus etiam eorum est librorum Tertulliani,
quos plures D. Hieronymus Epist. ad Magnum aduersus Gentes
commemorat: & eundem imitatur D. Cyprianus ad Demetrianum,
Africae tunc Praesidem. Recensent eundem Trithemius
Abbas scriptis Catalogo: & Politianus antequam in lucem eaderet:
neque quisquam vnquam, quin huius sit Auctoris, dubitauit.
Editus est autem primum a Rhenano, repurgatus ab eodem ex
cod. Gorziensi, additis secundae vice Adnotationibus, & deinde ad
exemplar Anglicum castigatus a Gelenio: a nobis denique ad Ro-
mana tria Vaticana recognitus, & Adnotationibus auctus.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI AD SCAPV- LAM LIBER.

NOS quidem neque expauescimus,
neque pertimescimus ea, quae ab igno-
rantibus patimur: cum ad hanc se-
ctam vtiq; suscepta conditione eius,
pacti venerimus, ut etiam 4 animas
nostras autorati in has pugnas acceda-
mus, ea quae Deus reprobitur, conse-
qui oportantes, & ea quae diuersa vitae comminatur, pati-
timentes. Denique cum omni saeuitia vestra concerta-
mus, etiam vltro erumpentes: magisque damnati quam
absoluti gaudemus. Itaque hunc libellum non nobis ti-
mentes misimus, sed vobis & omnibus inimicis nos-
tris, ne dum amicis: Ita enim disciplina iubemur dili-
gere inimicos quoque, & orare pro eis qui nos perse-
quuntur: ut haec sit perfecta & propria bonitas nostra,
non communis. Amicos enim diligere omnium est, in-
imicos autem solum Christianorum. Qui ergo do-
lemus de ignorantia vestra, & miseremur erroris huma-
ni, & futura prospicimus, signa eorum cottidie intentari
videmus, necesse est vel hoc modo erumpere ad pro-
ponenda vobis ea, quae palam non vultis audire. [6
Nos vnum Deum colimus, quem omnes naturaliter
nostis: ad cuius fulgura & tonitrua contremiscitis, ad
cuius beneficia gaudetis, Ceteros & ipsi putatis deos esse,
quos nos demones scimus. Tamen humani iuris &
naturalis potestatis est vnicuique, quod putauerit colere:
nec alii obest, aut prodest alterius religio. 7 Sed nec reli-
gionis est cogere religionem, quae sponte suscipi debeat,
non vnicuique & hostia ab animo libenti exposculentur.
Ita etiam nos compuleritis ad sacrificandum, nihil praesta-
bitis diis vestris: ab iniuriis enim sacrificia non desidera-
bunt, nisi contentiosi sunt: contentiosus autem Deus non

est. Denique qui est verus, omnia sua ex aequo, & prophas,
& suis praestat. Ideoque & iudicium constituit aeter-
num de gratis & ingratis. Tamen nos, quos sacrilegos
existimatis, nec in furto vnquam deprehendistis, nedum
in sacrilegio, Omnes autem qui templa despoliant, & per
deos iurant, & eisdem colunt, & Christiani non sunt,
& sacrilegi tamen deprehenduntur. Longum est, si re-
texamus, quibus aliis modis & derideantur & contem-
nantur omnes dii ab ipsis cultoribus suis. Sic & circa ma-
iestatem Imperatoris infamamur, tamen nunquam Al-
biniani, nec Nigriani, vel Cassiani inueniri poterunt
Christiani: sed idem ipsi, qui per Genios eorum in pri-
di vsque iurauerant, qui pro salute eorum hostias &
fecerant & vouerant, qui Christianos saepe damnaue-
rant, hostes eorum sunt reperti. Christianus nullius est
hostis, nedum Imperatoris: quem scientes a Deo suo con-
stitui, necesse est ut & ipsum diligit, & reueretur, &
honoret, & saluum velit, cum toto Romano Imperio,
quousque saeculum stabit: tandiu enim stabit. Colimus
ergo & Imperatorem sic, quomodo & nobis licet, &
iphi expedit, ut hominem a Deo secundum, & quicquid
est, a Deo consecutum, & solo Deo minorem. Hoc &
ipse vult. Sic enim omnibus maior est, dum solo vero
Deo minor est. Sic & ipsis diis maior est, dum & ipsi in
potestate sunt eius. Itaque & sacrificamus pro sa-
lute Imperatoris, sed Deo nostro & ipsius: sed quo-
modo praecipit Deus, pura prece. Non enim e-
get Deus conditor vniuersitatis odoris, aut sangui-
nis alicuius. Haec enim demoniorum pabula sunt. Da-
mones autem nunquam tantum respicimus, verum & reuincimus,
& cottidie traducimus, & de hominibus expellimus, sicut
plurimis notum est. Ita nos magis oramus pro salute Impera-

A
B
C
CAP.
D
II.
Deut. 6.
Ezech. 113.

E
III.
IV.
F
V.
VI.
G
H
1. Thess. 2.
1. Tim. 2.

A totis, ab eo eam postulantibus, qui prestare potest. Et utique ex disciplina patientiæ diuinæ agere nos, satis manifestum esse vobis potest, cum tanta hominum multitudo, pars pene maior ciuitatis cuiusque, in silentio & modestia agimus, singuli forte noti magis quam omnes, nec aliunde noscibiles quam de emendatione victorum pristinorum. Absit enim ut indigne feramus ea nos pati quæ optamus, aut ultionem à nobis aliquam machinemur, quæ à Deo expectamus. [12 Tamen (sicut supra diximus) doleamus necesse est, quod nulla ciuitas impune latura sit sanguinis nostri effusionē: Sicut & sub 13 Hilario Præside, cum de areis sepulcrarum nostrarum adclamassent: *Aræ non sint*: aræ ipsorum non fuerunt. Messēs enim suas non egerunt. Ceterum & imbre anni præteriti, quid commuerit genus humanū, apparuit, cataclysmum scilicet & retro fuisse propter incredulitatem & iniquitates hominum, & 14 ignes qui super mœnia Carthaginis proxime pependērunt per noctem quid minati sunt, sciunt qui viderunt, & pristina tonitrua quid sonauerint, sciunt qui obdurerunt. Omnia hæc signa sunt imminentis iræ Dei, quam necesse est, quoquo modo possumus, ut & annunciemus, & prædicemus, & deprecemur, interim localem esse. Vniuersalem enim & supremam suo tempore sentiet, qui exempla eius aliter interpretantur. 15 Nam & sol ille in conuentu Vticensi, extincto pene lumine, adeo portentum fuit, ut non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati, 16 positus in suo hypsomare & domicilio. Habetis Astrologos. Possumus eque & exitus quorundam Præsidum tibi proponere, qui in fine vitæ suæ recordati sunt deliquisse, quod vexassent Christianos. 17 Vigellius Saturninus qui primus hic gladium in nos egit, lumina amisit. 18 Claudius Herminianus in Cappadocia, cum indigne ferens, uxorem suam ad hanc sectam transtulisset, Christianos crudeliter tractasset, solusque in 19 pætorio suo vastatus peste cum viuis vermibus ebullisset. *Nemo sciat*, aiebat, *ne spe gaudeant Christiani*. Postea cognito errore suo: quod tormētis quosdam à proposito suo excidere fecisset, pene Christianus decessit. 20 Cæcilius Capella in illo exitu Byzantino, *Christiani gaudere*, exclamauit. Sed & qui videntur sibi impune tulisse, venient in diem diuini iudicij. Tibi quoque optamus admonitionem: em solam fuisse, quod cum 21 A drumeticum Mauilum ad bestias damnasses, & statim hæc vexatio subsecuta est, & nunc ex eadem causa interpellatio sanguinis. Sed memento de cetero. [22 Non te terremus, qui nec timemus: sed velim ut omnes saluos facere possimus monendo, *μη θεομαχῆν*. Potes & officio iurisdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminisse: vel quia & vos sub gladio estis. Quid enim amplius tibi mandatur, quam nocentes confessos damnare, negantes autem ad tormenta reuocare? Videtis ergo quomodo ipsi vos contra mandata faciatis, ut confessos negare cogatis. Adeo confitemini, innocentes esse nos, quos damnare statim ex confessione non vultis. Si autem contenditis ad elidendos nos, iam ergo innocentiam expugnatis. Quanti autem Præsides, & constantiores & crudeliores, dissimulauerunt ab huiusmodi causis: ut 23 Cincius Seuerus qui 24 Thistri ipse dedit remedium, quomodo responderent Christiani, ut dimitti possent: ut 25 Vesprius Candidus, qui Christianum quasi tumultuosum ciuibus suis satisfacere dimisit: ut 26 Asper, qui modice vexatum hominem, & statim deiectum, nec sacrificium compulit facere, ante processus inter Aduocatos & Adfessores, dolere se incidisse in hanc causam. 27 Pudens etiam missum ad se Christianū, in 28 elogio concussionis eius intellecta, dimisit, scisso eodem elogio, sine accusatore negans se auditurum hominem, 29 secundum mandatum. Hæc omnia tibi & de officio suggeri possunt, & ab eisdem Aduocatis: qui & ipsi beneficia habent Christianorum: licet acclament quæ volunt. Nam & cuiusdam Notarium cum à dæmone præcipitaretur, liberatus est: & quorundam propinquos & puerulos. Et 30 quanti honesti viri (de vulgaribus enim non dicimus) aut à dæmoniis

aut valetudinibus 31 remediati sunt. Ipse 32 etiam Seuerus pater Antonini, Christianorum memor fuit. Nam & 33 Proculum Christianum, qui Torpacion cognominabatur, 34 Euhodæ procuratorem, qui 35 eum per oleum aliquando curauerat, requisit, & in palatio suo habuit vsq; ad mortem eius: 36 quem & Antoninus optime nouerat, lacte Christiano educatus. 37 Sed & Clarissimas feminas: & Clarissimos viros. 38 Seuerus sciens huius sectæ esse, non modo non læsit, verum & testimonium exornauit, & populo furenti in os palam restitit. 39 Marcus quoque Aurelius in Germanica expeditione Christianorum militum orationibus ad Deum factis, imbres in siti illa impetrauit. Quando non geniculationibus & ieiunationibus nostris etiam siccitates sunt depulsæ: Tunc & populus adclamans Deo deorū, Et qui solus potens, in Iouis nomine Deo nostro testimonium reddidit. Præter hæc, Deposito non abnegamus, Matrimonium nullius adulteramus, Pupillos pie tractamus, Indigentibus refrigeramus. Nulli malū pro malo reddimus. Viderint qui sectam mentiuntur, quos & ipsi reculamus. Quis denique de nobis alio nomine queritur: Quod aliud negotiū patitur Christianus, nisi suæ sectæ: 40 quam incoctam, quam crudelem, tanto tempore nemo probauit. Pro tanta innocentia, pro tanta probitate, pro iustitia, pro pudicitia, pro fide, pro veritate, pro Deo viuo, 41 cremamur, quod nec sacrilegi, nec 42 hostes publici veri, nec tot maiestatis rei pati solent. 43 Nam & nunc à Præside Legionis, & à 44 Præside Mauritaniæ vexatur hoc nomen, sed 45 gladio tenus, sicut & à primordio mandatum est animaduerti in huiusmodi. Sed maiora certamina maiora sequuntur præmia. [46 Crudelitas vestra gloria est nostra. Vide tantum ne hoc ipso, quod talia sustinemus, ad hoc solum videamur erumpere, ut hoc ipsum probemus, nos hæc non timere, sed vltro vocare. 47 Arius Antoninus in Asia cum persequeretur instantes, omnes illius ciuitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta obtulerunt: cum ille paucis duci iussis, reliquis ait, 48 *ὁ δὲ θεοὶ, εἰ θέλετε ὑποθήσκειν, κρημνὸς ἢ βόχως ἔχετε*. Hoc si placuerit & hic fieri, quid facies de tantis millibus hominum, tot viris ac fœminis, omnis sexus, omnis ætatis, omnis dignitatis, offerentibus se tibi. Quantis ignibus, quantis gladijs opuserit: 49 Quid ipsa Carthago passura est 50 decimanda à te, cum propinquas, cum contubernales suos illic vnusquisque cognouerit, cū viderit illic fortasse & tui ordinis viros & matronas, & Principales quasque personas, & amicorum tuorum vel propinquos vel amicos? Parce ergo tibi, si non nobis. Parce Carthagini, si non tibi. 51 Parce Prouinciæ quæ visa intentione tua obnoxia facta est concussionibus & inimicorum suorum cuiusque. Magistrum neminem habemus, nisi Deum solum. Hic ante te est, nec abscondi potest, sed cui nihil facere possis. Ceterum quos putas tibi magistrōs, homines sunt & ipsi morituri quandoque. 52 Nec tamen deficiet hæc secta, quam tunc magis edificari scias, cum cædi videretur. Quisque enim tantam tolerantiam spectans, ut aliquo scrupulo percussus, & inquirere accenditur, quid sit in causa & ubi cognouerit veritatem, & ipse statim sequitur.

AD NOTATIONES IACOBI PAMELI IN LIBRUM Ad Scapulam.

A D Scapulam.] Hunc de genere Patricio ex familia Corneliorum Scipionum fuisse constat. Anno enim urb. cond. c. c. c. xlii. & rursum c. d. llii. P. Cornelius Scipio Scapula primum rei gerendæ causâ cum Appio Claudio Dictatore, deinde comitorum habendorum causâ cum Lucio Camillo Dictatore Magister Equitum creatus Anno v. c. c. d. xxi. primus antequam sellam curulem sedisset Pontifex Maximus iuxta Lium, denique anno v. c. c. d. xxv. Consulatum gessit cum Plautio Procule, Lio & Castodoro testibus, quibus facti consules consentiunt tam Onuphrii quam Goltzii.

CAP. I.

2. Nos quidem neque expauescimus, &c.] *Caput hoc nihil aliud quam Præfatio est.*

3. Cum ad factam hanc, &c. pacti venerimus, &c.] *Alludit ad pacta in Baptismo, de quibus latius infra Tom. sequenti, libro de Corona militis.*

4. Animas nostras autorati.] *Acti dicat, obligati, quemadmodum libro ad Martyres; Ad ignes quidem se autorauerunt: unde (ut illic adnotauit Rhen.) Autoramentum. & milites autorati.*

5. Quæ palam non vultis audire.] *Hinc patet, non porrectum hunc librum supplicem, sed missum potius. Est autem similis locus de dilectione inimicorum, tum Apolog. c. 31. tum apud Athenag. orat. pro Christianis.*

CAP. II.

6. Nos vnum Deum colimus, &c.] *Caput hoc inscriptissimum: De Christianorum innocentia: quippe quam hic proponit iisdem pene verbis, quibus latius eandem prosecutus est Apologeticis capitibus in Argumento nostro supra citatis.*

7. Sed nec religionis est cogere religionem, &c.] *Ne quis forte locum hunc detorqueat ad sectarum licentiam, adnotanda venit Auctoris sententia eandem libertati prorsus contraria in iustis Scorpiani T. 3. infra. Ad officium hæreticos compelli, non illicitum, dignum est: Duricia vincenda est, non suadenda. Neque vero nude eam proponit, sed scripturis eisdem confirmat, quibus probat D. Cypr. De exhortat. Mart. c. 5. Quod sic idololatricæ indignetur Deus, ut præcepit eos etiam interficere, qui sacrificare & seruire idolis suaerint. Quo loco vido Alnot. nostras n. 27. & latius in Epist. eiusdem 52. ad Antonianum n. 78. Videtur itaque ita Auctor hic intelligendus, quemadmodum loquuntur Doctores Scholastici, dum docent, Iudaos aut Turcas ad suscipiendam religionem Christianam violenter & diuile cogendos non esse, constantiter interrim afferentes, hæreticos ad officium debere compelli, & similiter Apostatas ad Iudæismum aut Mahometismum declinantes, non secus atq; religionis sue desertores. Eodem certe pertinent hæc verba Auctoris, ubi supra: Nec putem (inquit) discipulandum, an digne Deos quos ab errore superstitionis auulserunt, rursus in Ægyptum regredi nolit, an digne a se non patiarur absistere, quos ubi elegit, ita nec illud expectabit retractaria nobis, an obseruari voluent disciplinam quam voluit instituturæ, & an necito vlciscatur desertam, quam voluit obseruatam, quando frustra instituitur, si obseruari eam noluerit, & frustra obseruari voluerit, si vindicare noluerit. Atqui paulo post, siue legamus: despoliant eum exc. & vno Vaticano, siue dilpoltiant eum 2. Vat. perinde est.*

8. Nunquam Albiniani, nec Nigriani, vel Cassiani, &c.] *Similiter Apolog. c. 35. Vnde Cassii, & Nigri, & Albini. Atqui (quemadmodum adnotauit Rhen. partim ad hunc, partim ad librum de Pallio) hinc patet, & Apologeticum & hunc Tractatum posteriori esse libro de Pallio, cum illic. c. 2. plurimum Augustorum, quorum Clodius Albinus vnus fuit, concordia celebraretur. Qui postea, Spartiano teste, aduersus Severum Imperatorem rebellis in Gallia victus est die vndecimo Kal. Mart. apud Tiburtium, & cadaver ante domum eius proprium iam diuisum, in Rhodanum fluminem abiectum est. Non dissimili fato Pescennius Niger, à Syriacis legionibus, Imperator appellatus contra Severum, tandem apud Cyzicum ab eodem est interemptus. At Auidius Cassius ex familia Cassiorum, qui in C. Iulium conspirauerant, L. Vero Imperatori insidias fruxit, occisus tandem, non iubente illo, sed tamen non vetante. Hinc Albinos, Nigrianos, & Cassianos vocat Tertullianus, defensionum istorum conficios. Plura de his in vita Auctoris, ne hic proluxiores simus.*

9. Sed idem ipsi, qui per Genios eorum iurauerant, &c.] *Ex MS. iterum, idem legimus cum vet. exc. pro iisdem. De iuramento vero per Genios Caesarum, latius Apolog. c. 32. n. 450.*

10. Tandiu enim stabit.] *Hoc colligitur (inquit Rhen.) ex verbis illis Apostoli, 2. Thess. 2. Qui tener, nunc teneat, donec de medio fiat. Non aliter autem dixit Auctor Apolog. c. 32. Est & alia necessitas nobis orandi pro Imperatoribus, etiam pro omni statu Imperii, rebuque Romanis, quod vim maximam vniuerso orbi imminet, ipsamque, ipsamque clausulam seculi acerbitates horrendas comminante Romanæ Imperii commeatu scimus retardari. Et Lactantius l. 7. c. 25. Incolunt Roma nihil videtur metuendum, at vero cum caput illud orbis occiderit, & populus esse cæperit, quod Sibylla fore aiunt, quos dubitet venisse iam finem rebu humanis orbique terrarum. Quod miror ab Antonio Raudensii inter errores deridendos adnotat vim. Neque enim ipse tam de vrbe quam de Romano Imperio loquitur, & dictam scripturam sic interpretatur tum Gracianus, & D. Ambrosius in Comment. tum etiam DD. Hieron. qu. 11. ad Algasiam, & August. c. 19. li. 2. de ciuit. Dei. Legimus autem ex MS. & solo Deo minore.*

11. Itaque & sacrificamus pro salute Imperatoris, &c.] *Cum Apolog. cap. 30. non nisi inuocationis & orationis meminerit, hic vero etiam sacrificii pro Imperatoribus: videtur hunc librum scribens Presbyter fuisse, quantum visus hunc locum contra. Missæ sacrificium detorqueant Magdenburgenses ab verba adnotata: sed quomodo Deus præcepit pura prece, inde colligentes non nisi præcui sacrificium debere intelligi. Verum quid sibi velit, satis colligitur ex eo quod addit: Non enim eget Deus conditor vniuersitatis (seu immen-*

tatis, ut habent 3. Vat. MS. (odoris aut sanguinis alicuius. Opponit enim precem puram odori aut sanguini, & vero nos Deo non sacrificamus odore aut sanguine, sed prece pura. nam sacrificium non nisi per preces & per inuocationem sacrificatur aut offertur. Verum de hoc latius tum li. sequ. de Iudaicis, & lib. 3. aduersus Marcionem, T. 3. ubi similes loci ab illis in calumniam rapiuntur: tum positissimum lib. de Cultu famin. c. 11. ubi verbis disertis; aut sacrificium offertur (inquit) aut Dei verbum administratur. & li. de Orat. Tom. 2. quotoram rationem Missæ, uti celebrabatur in Africa, continet, in quo ter quater ve nomine sacrificii nominatum vitur.

CAP. III.

12. Tamen (sicut supra diximus) doleamus, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod nulla ciuitas impune lacura sit Christiani sanguinis effusionem. Quam ipsam sententiam iisdem pene verbis profertur D. Cypr. ad Demetrianum, ut adnotauit quoque Rhenanus.*

13. Sub Hilariano Præfide, cum de areis sepulcrarum nostrarum, &c.] *Hilarianus Præfides Africa videtur fuisse vnus prædecessorum Scapula. De areis vero sepulcrarum, seu cæmetis iis Christianorum, vide Adn. nostras in D. Cypr. epist. 68. nu. 25. Catac ylmus autem & supra in Apolog. & infra de hab. virg. accipitur pro generali diluio: & exstat libellus de Cataclysmo inser. D. August. opera, Tom. 9.*

14. Ignis, qui super mœnia Carthagini, &c.] *Portentum simile describitur à Iosepho ante excidium Hierosolymitanum, de bello Iudaico l. 7. c. 12. Hinc etiam constat Carthagini habitasse Tertullianum.*

15. Nam & sol ille in conuentu Vticensi, &c.] *De Vtica Africa oppido Carthagini vicino vide Adn. nostras in Concil. Carthong. sub D. Cypriano, ad sent. 41. Apparet autem (inquit Rhen.) distinetam fuisse in conuentus, in star Hispania. Quam ceteriorem in conuentus septem diuisam fuisse Plini auctor est, sicut Bæticam in quatuor. Eos idem vocat Iuridicos, quod illic suo quique oppido finitimi discerperent. Istiusmodi conuentus hodie referuntur apud Christianos oppida Episcopis insignia, quantum ad causas attinet Ecclesiasticas. Igitur conuentum Vticensem accipe pro toto tractu, qui Iurisdictioni Vticensi subiectus erat. Quæ Rhenani interpretatio confirmatur his verbis Orofii lib. 1. cap. 1. Zeugis prius non vnus conuentus, sed totius Prouinciæ nomen fuisse inuenitur, ubi Carthago magna. Vnde patet, Prouinciæ Africa, seu Carthagini, conuentum Vticentem fuisse.*

16. Positus in suo hypsomate, &c.] *Vtitur (inquit idem Rhen.) vocabulis astrologorum, loquens de Eclipsi quadam solis non ordinaria, sed prodigiosa. Vulgus astrologorum hodie vocat altitudinem & demum. Si autem certi quid ex aliis scriptoribus aut Ephemeridibus haberi posset de hoc prodigio, certius liceret iudicare de tempore quo scriptus est hic liber.*

17. Gellius Saturninus.] *Vaticani tres codices, M. Gellius. Ego ex coniectura, quam tamen nolui in textum inducere. Valgius Saturninus. Quum enim sub Augusto, anno vrbs condita 741. Consul Roma fuerit in locum Messala substitutus, C. Valgius C. F. Q. N. Saturninus Rufus (cuius etiam A. Gellius meminit) quidam aliter aliquis Saturninus ex eadem familia potuerit Carthagini Præfidei agere, qui primus illic persecutionem mouerit: Certe anno Severi Cæsaris V. l. anno Urb. Cond. 950. Consul fuit. T. Haterius, Saturninus, qui an alius, an idem, atque disputandum relinquo.*

18. Claudius Herminianus in Cappadocia, &c.] *Veteres exc. Lucius Hieronymianus, 3. Vticani, Lucius Geromianus. Sed placet, Herminianus, aut potius, Herminius: quod Herminia familia Roma Consularis fuerit. Vide alicubi hæc de re Franc. Balduinum, quippe qui suis ad me litteris meminerit se scripsisse aliquando de Claudio Herminiano, quem locum hætenus reperire non licuit Colligitur autem hinc, tum tum fidem Christianam in Cappadocia viguisse: de quo latius li. sequenti aduersus Iudaos.*

19. in pratortio.] *Prætorium (inquit Rhenan.) villa est Urbana, quæ differt à rusticæ, propter elegantiam & nitorem. Suetonius in Caio Cæsare, in exstructionibus (inquit) villarum & prætoriorum, omni ratione posthabita nihil tam effecere cupiebat, quam quod effici posse negaretur. Proinde D. Hieronymus dolium illud versatile Drogenus eleganter prætorium vocat, aduersus Iouinianum lib. 2. Qui, quæ, inquit, se contorquet in dolio, volubilem se habere domum iocabatur. & se cum temporibus immutantem. Frigore enim, dolio os inclinauerat, Drogenus simul prætorium vertebatur. Porro res ista accidit ruri: alioqui latere non potuisset. Addidi autem ex cod. Vat. ms. spe, ad illud: ne spe gaudeant.*

20. Cæcilius Capella in illo exitu Byzantino, &c.] *Cæcilius Capella in Fastis Consularibus non reperitur: forsassis fuit de familia C. Cæcilij Q. F. Q. N. Metelli Caprarij Consulis, anno urb. cond. 638. Qui quæ tandem fuerit, Præfuit Byzantii & Christianorum persecutor in Byzantino exitu, id est, exitio (sicuti vicissim, teste Festo) olim exitium usurparunt pro exitu. Quod ipsum ille in iudicium fieri interpretatus: Christiani gaudere, exclamauit. Contigit illi scribunt Herodianus, Michael Glycas, & Cuspinianus, regnante Senero Imperatore post trienniū obsidione, eo quod partes fouisset Pescennij Nigri, mœnibus dirutis, & Iurib. ademptis, deniq; loco ipso iurisdictioni Perinthiorū adsignato. Vnde deinceps (inquit Glycas) vsus*

A obtinuit, ut Episcopi Byzantini confirmatio ad Heraclis seu Perinthi spectaret Antistitem. Addens Constantinum Magnum, in strato castro, quod olim à Byzo Thracum Rege exstructum fuerat, magnam loci spacium adiecisse, urbi que cognomenoum Noua Roma dedisse. Hæc cluitatis ac Imperij Constantinopolitani initia etiam Nicephorus commemorat Eccl. hist. l. 7. c. 47. qui etiam lib. 8. c. 6. recenset omnes Episcopos Byzantinos à D. Andrea Apostolo ad Constantinum vsque, quorum primi xi. propter infidelium incurfiones in oratorio quodam synaxes celebrarint, ut non mirum sit, persecutionem ibi quoque desinuisse in Christianos.

21. Adrumeticum Mauillum.] Vatic. 3. MS. cod. Adrimeticum Mauillum, sed magis illud placet. Rationem habes in ad. nostris ad Concil. Carthag. sub D. Cypr. Sent. 16. Atqui interpellatio sanguinis pro persecutione ponitur.

CAP. IV.

22. Non te terremus, &c.] Huic capiti titulum damus: Quod possit iudex officio iurisdictionis suæ fungi, & humanitatis meminisse. Porro de Prouerbiali formula, μη θεομυχεῖν, vide nostra Prolegomena. Quod vero ait, Confessos negare, hoc amplius (inquit Rhen.) Tertullianus deplorat in Apologetico, & Cyprianus martyr aduersus Demetrianum. Si crimen est (inquit) cur non interficis confitentem? Si crimen non est, quid persequeris innocentem? Torqueri enim debui, si negarem, &c.

23. Cincius Seuerus.] Vat. 1. Cincius, sed illud placet, eo quod reperitur apud Romanos familia Cincia plebeia. fortasse idem fuit Cn. Clodius Seuerus, qui Seneri præceptor & Philosophus Consulatum gessit anno urb. cond. 925.

24. Thiftri.] Vat. 1. Thiftri, unde colligere mihi videor vocem huius loci lectionem Thiristi, aut Tiristi, nam apud Ptolomæum Tab. 9. Europa, in Mysia inferiori reperitur, & Tirsitre, Græce Τίρσις, prætorium & Tiristi ciuitas, Græce Τίρσις πόλις de qua interim Lectori censuram relinquo.

25. Vespertionius Candidus.] Anno v. c. 931. cum Imperatore Commodo hic Consulatu functus legitur, cognomenoum Verus, cuius etiam Spartianus meminit in Iuliano; ac Cassiodorus, Fasti Græci & Lamp. ridius in Commodo, quemadmodum ante me adnotauit Onuphrius in secundum lib. Fastorum.

26. Asper.] Verisimile est hunc fuisse alterum duorum, qui postea anno urb. cond. 964. primo post obitum Seneri, Consules memorantur à Cassiodoro, Fasti Græci & Latini: ad quos addit Onuphrius, ubi supra, hanc inscriptionem: M. Pompeio M. F. Ani. ASPRO. 7. leg. xv. Apollin. 7. Col. 111. PR. primog. l. 111. CYREN. Præf. Castr. leg. xv. Victr. Alimotus Libertus Pullarius fecit. Atqui deiectionem recte interpretatur Rhenan. deiectione animo.

27. Pudens.] Seruilius Pudens Consul fuit in bello Marcomannico, sub Caesaribus Antonino & Vero. Anno urb. cond. 917. & 918. ut patet ex Cassiodoro, & Fasti Græci ac Latini.

28. In elogio, &c.] Elogium (inquit idem Rhen.) testificatio nem de aliquo significat. hic accipit pro charta, qua huiusmodi testimonium continere solet, sicut & Suet. in Caligula: Et custodiarum (inquit) seriem recognoscens, nullius in spectro elogio, stans tantummodo intra porticum mediam, à caluo ad caluum duci imperauit. Spartianus in Senero: Fustibus eum (sub elogio eiusdem præconis cecidit. Legatum P. R. homo plebius temere amplecti noli. Sensus est, Ex litteris quas simul cum Christiano captiuo acceperat, intellexisse Præsidem, quod ille prius à delatore suæ milite fuisset spoliatus; & sic miser cordia morum, dimisisse hominem, velut antea satis afflictum. Hoc Iuvenalis vocat, cum elogio mittere reum, quemadmodum Martianus in l. diuus, de custodia & exhibitioe reorum. De quo etiam aliquid diximus, Apolog. c. 2. nu. 22.

29. Secundum mandatum.] Hoc est (inquit Rhenan.) secundum scriptum Imperiale. Ut ante. Quid enim amplius tibi mandatur; & Videtis ergo, quomodo ipsi vos contra mandata faciatis. At qui pro, cisdem aduocatis, &c. Vatic. 3. eiusdem, sed quia, antea non nisi sub Aspro Aduocatorum facta est mentio, illud placet magis. Notatu autem digna miracula de Notario & puero.

30. & quanti viri &c.] Quanti, pro, quot (inquit idem) & honesti, pro honoratis. Sic paulo ante, Quanti autem præfides & constantiores & crudeliores. Item infra: Quantis ignibus, quantis gladiis opus erit?

31. remediari sunt.] Hoc verbo (inquit idem) vsus est & in de Resurr. car. vitiatorum (inquit) à domino remediatorum. Item in P. scriptiombus. Vel transfunditione remediaremur. Hinc illud Hieronymi in vita Hilarionis: Igitur post annum doctus ab Æsculapij viribus, non remediatis animis sed perditis Eodem vitari rursus in Iouinianum. Quibus adde illud l. 1. adu. Marcio. T. 3. ad remediandos eos. & l. de bapt. c. 10. Item aqua remediatur; & aquas baptisani esse sefe remediatis.

32. ipse etiam Seuerus.] Seuerus Imperator intelligitur cui ad distinctionem Cincii Seueri, addit, Antonini pater, quem eundem vocat Apolog. c. 4. Constantissimum Præcipuum. Hinc autem confirmatur lectio nostra ibidem. c. 5 nullus Seuerus, quippe qui initio sui Imperij Christianos non sit persecutus, uti ex Orosio & alijs latius in vita Auctoris.

33. Proculum Christianum, qui Torpacion cognominabatur, &c.] Proculus iste haud dubie alius est, quam ille, cuius memi-

nit initio libri adu. Valent. infra Tom. 3. quemadmodum ibi latius: quo fit ut illius cognomen Torpacion hic adiciatur. In Martyrologijs fit mentio Kalend. Decembribus. Ciuitate Narnia S. Proculi presbyteri; opidum quod haud procul Roma distat, & à Senero frequentatum: quemadmodum ex quibusdam inscriptionibus patet. an idem sit nescio. Videtur interim ex curatione per oleum presbyter etiam iste Proculus fuisse.

34. euhodæ procuratorem.] Quum neque Ptolomæo, neque alicui Geographo nota sit aliqua prouincia aut ciuitas hoc nomine euhodæ, conijcio Græce scriptum fuisse à Tertulliano Sædiæ aut potius in datiuo Sædiæ aut si maus secundum dialecton Atticam (vtili legisse adnotat euhode, cod. Gorziensem Rhenan.) Sædiæ. Significat enim Sædiæ, & prosperum iter & prosperitatem. Vnde illud Esdr. 8. c. 2. v. 2. Sædiæ, pro quo noster interpretes verit, petere viam rectam. Quare non placet coniectura in margine 1. edit. qua legitur euhodæ, maxime propter phrasin Auctoris peculiarem, qua etiam alicubi frequenter vitur vocibus: procuratio, procurare, procurari & procurans in datiuo: ac si dicat, procuratorem prosperitatis, quippe qui Senero prosperitatem procurarit, reddita per oleum sanitate. Adnotat eiusmodi Rhenanus: homini procurat l. 1. adu. Marc. cui procurant & procurantis Euangelio, lib. 4. adu. Marc. cui procurant, de Resurr. car. Tom. 3. & de Coron. milit. T. 2. sibi procurauerunt, & de Cult. sacm. affectioni procurans, ac l. 1. ad vxo. ca. 8. quæ pudori procurat, & l. adu. Valent. non semel, ac alicubi frequentissime.

35. qui eum per oleum aliquando curauerat.] Moris huius Christianorum, qui morbos oleo curabant, meminit etiam B. Hieronymus in vita B. Hilarionis, quod Agricola à serpentibus & venenatis animalibus percussus, accepto oleo, ab illo benedicto vulnera sua vngentes, prius sanitate fuerint restituti. Idem refert Rufinus hist. Eccles. lib. 2. cap. 4. de discipulis B. Antonii, & Sulpitius Seuerus in vita S. Marini, de muta & paralytica oleo benedicto ab eo curatus, & Palladius de duobus Macarys similia. Ut prætermittam plures alios, quorum miracula per oleum recentem 6. Voluminibus Vitarum Sanctorum Suri, quos ex Indicibus licebit petere.

36. quem & Antoninus optime nouerat lacte Christiano educatus.] Quum plures fuerint Antonini Casares (de quibus late Iacobus Reuardus noster Var. lib. 3. cap. 10.) loquitur hic, uti & Rhenanus ad Marginem adnotauit de Antonino Caracalla Seneri filio, de quo plura in vita Auctoris. Peculiare autem est Auctori, quod eum scribat lacte Christiano, id est, à nutrice Christiana educatum. Hinc adeo factum puto, ut mitior in Christianos fuerit, quum contrario Neroni tanta crudelitas adscribatur à quibusdam quod eam à nutrice hauserit.

37. Sed & Clariss. feminas, & Clariss. viros.] Clarissimorum virorum (inquit Rhenanus) uxores clarissimæ erant: nam femina nupta mariti dignitate censetur, ut est apud Vlpian. In recond. §. Senatores quibusdam clarissimi fuerunt. Nonnulli hic ord. disponitur, Illustrium, Spectabilium, Clarissimorum, & Perfectissimorum. Vide autem formulam Clarissimatus apud Cassiodorum, Variarum l. 7. epist. 63.

38. Seuerus sciens huius sectæ esse, non modo non laetit, &c.] De hac Seueri in Christianos initio sui Imperij indulgentia latius in vita Auctoris. Atqui pro, & populo fuerint in os palam refutit, legunt 3. MS. Vatic. populo fuerint in nos, non male. Eligat Lector quod volet. vnus eorum, refutit, sed illud magis placet.

39. Marcus quoque Aurelius in Germanica expeditione.] Vide hac de re Adnot. nostras in Apologet. cap. 5. n. 64. Quibus adde, quod hæc historia contrigit, Pisonæ & Iuliano Cass. anno. Urb. Cond. 926. aut iuxta alios, anno 927. Gallo & Flacco Coff.

40. quam incestam, quam crudelem, &c.] Incestam (inquit Rhenan.) propter mendacium Gentilium de promiscuo cum maribus & sororibus concubitu: crudelem, propter infanticidium, de quo etiam Christianos calumniabantur. Verum de hoc latius Apolog. c. 1. l. 7. & 8.

41. cremamur, &c.] De supplicij Christianorum variis, & nominatim summa ignium pœna, vide infra l. ad Martyr. cap. 4. & Adn. ibidem nostras n. 46. item & Apolog. c. ult. nu. 619.

42. nec hostes publici veri.] Intelligit (inquit Rhen.) hostes Imperatorum Romanorum & populi Romani, qui insidiarentur salutem eorum. Nam vulgus ipsos quoque Christianos appellabat hostes publicos: sed hi veri hostes non erant, immo potius amici.

43. Nam & nunc à Præfide Legionis.] De Legionis regno in Hispanijs, quam late se olim extendit vide Adnot. nostras in Epist. B. Cypriani c. 8. n. 2. Addit autem libr. adu. Iudaos supra, Hispaniarum omnes terminos iam tum ad Christum conuersos. Neque mirum, quum ante Auctorem B. Iræneus l. 1. c. 3. celebret Ecclesias, qua in Hiberia sunt; ubi vide in eandem sententiam Adn. Feuardentij nostri, cap. 4. & nostras in suprascriptum l. nu. 41.

44. & à Præfide Mauritanie.] Quod Maurorum etiam multi fines iam tum fidem Christi susceperant, testatur est Auctor, ubi supra: quo loco vide Adnot. nostras n. 40. Adnotandum autem, quod Præfides vocantur Legionis & Mauritanie, quum Africa Præfecti & aliarum Prouinciarum Proconsoles nuncuparentur.

45. sed gladiotenus, &c.] Eadem phrasi dixit infra T. 2. l. de velan. virg. c. ult. cerebrotenus. Atqui quod gladio mandatum

fuerit à primordio animaduerti in Christianos, saltē in Africa, patet & ex vita B. Cypriani. De voce autem animaduerti pro morte puniri, Iureconf. v'sitata, vide Adnot. nostras in eiusdem Cyp. Epist. 69. n. 25. Quod ipsum patet ex epist. eiusdem. 82. ad Successum, vbi legit: Xistum in cimiterio animaduertum sciatas, qui quum crucis supplicio martyrium passus sit, patet generale esse animaduersionis nomen; quod eo loco mihi in mentem quum non venisset, putavi potius crucem pro omni supplicio accipiendam.

CAP. V.

46. Crudelitas vestra gloria est nostra, &c.] Titulum huic postremo capiti dedimus: Quod Christianis parcendum vel ob nimiam multitudinem. Paucis autem hoc hic deprecatur Auctor: quod latius fuit profectus Apolog. c. 44. & 50.

47. Atius Antoninus in Asia.] Fortassis hic idem fuit, qui à Lamprido Arrius Praefens, ab alijs Brutius Praefens appellatur. Consul Romanus anno vrb. cond. 932. Atqui ibi, manu facta, manus pro multitudine accipitur: & ibi, paucis duci iussis, duci, pro abduci: alludens fortassis ad illud auctorum 12. inquisitione facta de custodijs, iussit eos duci.

48. ἄδελοι, εἰ θέλετε δόξασθαι, κενύετε τὸ στήθος ὑμῶν.] Ad verbum sonant haec Latine: O miseris, si cupitis perire, praecipitia aut vestes habetis MS. interim 3. Variē legunt. ἄδελοι; quod quum: sōnet ὁ residui, etiam retineri possit. Rhenano magis placuit ἄδελοι, eo quod Praefens quasi miserans (non dico in animam, vti ille: neque enim Christiana fidei Zelus in animam est) vulgi nimiam multitudinem hoc dixerit. Grace autem dicere maluit, vtpote Graecis Asiaticis.

49. Quid ipsa Carthago.] Vel hinc patet Carthagini egisse Tertullianum, & Scapulam Carthagini fuisse praefectum vtpote Prouincia Carthaginensis, Prouinciam Ierusalem: nam mox sequitur) Parce Carthagini, si non tibi. Parce Prouincia. De Carthagine porro vide lib. de Pall. n. 1.

50. Decimanda à te.] Quid sit decimare, indicat his verbis Linius l. 2. ab vrb. condita 254. Cetera, inquit, multitudo, forte decimus quisque ad supplicium lectus.

51. Parce Prouincia.] De Prouincia Prouinculati haud dubie loquitur, de qua & B. Cyp. epist. 45. Sed quoniam latius diffusa est Prouincia nostra, vbi plura prouincijs sex Africa Adno. nostris n. 7.

52. Nec tamen deficiet haec lecta, &c.] Latius id ipsum hoc tra- hant supra c. vlt. Apologetici.

Et datam quidem Abrahae circumcissionem carnalem ad tempus, sed in signum, vnde Israel in nouiss. tempore dignoscetur, quando secundum sua merita in sanctam ciuitatem ingredi prohiberetur: nunc vero spiritalem circumcissionem in salutem esse populo obedienti.

Sabbati quoque obseruationem temporalem fuisse Sabbati aeterni figuram: vtpote quod neque à praedictis Patriarchis ante legem Moysi, neque post eandem ab omnibus perpetuo obseruatam, exemplis constat Iesu Naue & Machabeorum.

Quid? quod etiam ipsa sacrificia terrenarum oblationum Abel & Cain, in Leuitico conscripta. spiritualium sacrificiorum praedicta fuisse, ex Malachia & Psalmis manifestum sit.

Atque adeo ex praedictis concludi, legem nouam superuenturam: id itaque querendum, an expectetur noua legis lator, an vero iam venerit.

Venisse autem, primum ex prophetijs commonstrari de regno eius super Gentes, eoque eterno.

Deinde ex temporibus natiuitatis, Ducis Christi, & passionis, & exterminij Ierusalem à Daniele praedictis.

Quin etiam praedictionibus varijs, quibus à Prophetis nuntiata est Christi natiuitas.

Item ex iis qua de passione Christi in cruce praedicta sunt, & figuris eiusdem.

Rursum ex dadijs Ierusalem praedictione, non modo per Danielem, sed & per Ezechielem prophetam.

In uerbo & repetitione quorundam scripture sacrae locorum de Gentium ad Christum conuersione.

Denique praescriptione aliarum scripturarum, è quibus iam venisse conuincitur.

Postremo ex aliantantia erroris Iudeorum conuinci, exsecundo Christi aduentu in sublimitate post priorem illum in humilitate: circa quem illi decepti sunt, quia non in sublimitate venerit, dum igno. ant, in humilitate fuisse venturum.

Ceterum praeterquam quod libro tertio aduersus Marcionem iisdem pene verbis repetit Tertullianus non nihil fufius, quae hic contractus tractet, vnde eiusdem vtrumque Auctoris nemo dubitare possit, & quod B. Cyp. libris duobus prioribus Testimoniorum ad Quirinum aduersus Iudeos, huic ita sit imitatus librum, vt multa decerpserit, similiter Iulianus Pomerius lib. tribus contra Iudeos. Certe Eusebius in Chronico sententiā Tertulliani de Natiuitate Christi ex hoc libro nominatim recenset, & Pomerius in libro suo primo, ac B. Hieronymus bonam 9. capitis partem suo in Danielem Commentario transcripserunt. Disertis item verbis scripti huius meminerunt Vincentius Lirinensis, Abbas Trithemius, & Politianus, locū supra citatis, antequam prelo committeretur à Rhenano.

Qui & secundam castigationem edidit ex Gorziensi codice additis aliquot scholijs, verum quod quum in Britannico c. dice Lelandi non haberetur, à Gelenio non sit recognitus, nondum pristinam faciem receperat. Quare & nobis in eo recurando laborandum fuit, ad quod su fido fuerunt MS. Vaticanum vnum libri fufius, & duo libri tertij aduersus Marcionem exemplarijs, item dictus B. Hieronymi Commentarius, & loci aliquot à Latino vtrebique obseruari: vti ex nostris Adnotationibus videre est.

ARGVMENTVM LIBRI ADVERSVS IVDÆOS PER IACOBVM PAMELIUM.

DISPVTATIONE habitata inter Christianum & profelytum Iudaeum (de se, quantum apparet, in tertia persona sermonem faciens) Tertullianus, quod per concentum obsertentium spectatorum minus plene potuit dilucidari, stylo retractat pugnans aduersus Iudeos solidiss. rationibus: & ex sacrae scripture fundamentis, idque pace Ecclesiae adhuc durante ante bellum Britannicum, eo tempore quo Mauri à Romanis obsidebantur.

Primum autem etiam Gentibus gratiam Dei vindicat posse eas ad Dei legem admitti comprobans.

Quippe quum lex primordialis matrix omnium preceptorum Ade & Eua in paradiso data sit; ac legem Moysi scriptam legis naturalis iustitia in Noe & Abraham, quin & sacerdotium in Melchisedech, praeserret.

Q. SEPTIMI FLORENTIS

TERTVL. ADVERSVS IVDÆOS LIBER.

ROXIME accidit, disputatio habitata est Christiano & profelyto Iudaeo. Alternis vicibus contentioso fure uterque diem in vesperam traxerunt. Obsertentibus etiā quibusdā spectantibus singulorum, nubilo quodā veritas obumbrabatur. Placuit ergo quod per concentū disputationis minus plene potuit dilucidari, inspicij curiosus, & lectionis stylo quaestiones retractatas terminare. Nā occasio quidem defendendi etiam gentibus sibi diuinam gratiam, habuit hinc praerogatiuā, quod sibi vindicare Dei legem instituerit homo ex gentibus, nec de profapia Israelitum Iudaeus. Hoc enim sat esse, posse gentes admitti ad Dei legem, ne Israel adhuc superbiat, quod gentes velut stillicidium fūclae, aut puluis ex area

deputentur. Quanquam habeamus ipsum, eum idoneum pollicitatorem, & fidelem sponforem qui Abrahāe promiserat, quod in semine eius benedicerent nationes terrae, & quod ex utero Rebeccae duo populi & duae gentes essent processurae: vti que Iudaeorum, id est, Israel: & gentium, id est, noster. Vterque ergo populi & gens est appellatus, ne de nominis appellatione priuilegiū gratiae sibi quis audeat defendere. Duos etenim populos & duas gētes processuras ex vnius feminae utero Deus destinavit, nec discreuit gratiā in nominis appellatione, sed in partus editione: vt qui prior esset de utero processurus, minori subiiceretur, id est, posteriori.

Sic namque ad Rebeccam Deus locutus est, dicens: *ibid.*
Duae gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur,

E
III.
IV.
V.
VI.
VII.
VIII.
IX.
F
X.
XI.
XII.
XIII.
XIV.
G
H

Rom. 9.
Ist. 45.
Gen. 22.
Gen. 25.

ibid.

A
Ibid.

dentur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. Itaque cum populus seu gens Iudæorum anterior sit tempore, & maior per gratiam primæ dignationis in lege, noster vero minor ætate temporum de Rebecca, 3 de duobus populis, intelligitur id posse in ultimo sæculi spatio adeptus notitiam diuinæ miserationis, procul dubio secundum edictum diuinæ locutionis, prior maior populus, id est, Iudaicus, seruiat necesse est minori, & minor populus, id est, Christianus, superet, maiorem. 4 Nam & secundum memorias populus Iudæorum id est, antiquior, derelicto Deo, idolis seruiuit, & diuinitate abrelicta simulachris fuit deditus. dicente populo ad Aaron: *Fac nobis deos, qui nos antecesserunt.* Quod cum ex monilibus scæminarum & Sannulis virorum aurum fuisset igne conflatum, & processisset eis bubulum caput, huic figmento vniuersus Israel abrelicto Deo honorem dederunt, dicentes: *Hi sunt Dei, qui nos eiecerunt de terra Ægypti.* Sic namque posterioribus temporibus, quibus reges eis imperabant & cum Hieroboam vacas aureas & lucos colebant, & Bahai se mancipabant: vnde probatur, eos semper idololatræ crimine reos designatos ex instrumento diuinatum scripturarum. Noster vero populus minor, id est, posterior, relictis idolis, quibus ante deseruiebat, ad eundem Deum conuersus est, à quo Israel, vt supra memorauimus, abcesserat sic namque populus minor, id est, posterior, populum maiorem superauit, dum gratiam diuinæ dignationis consequitur, à qua Israel est repudiat. [6 Igitur gadum conferamus, & summam quæstionis ipsius certis lineis determinemus. Cur etenim Deus vniuersitatis conditor, mundi totius gubernator, hominis plasmator, vniuersarum gentium sator, legem per Moysen vni populo dedisse credatur, & non omnibus gentibus attribuisse dicatur? Nisi enim omnibus eam dedisset, nullo pacto ad eam etiam profelytos ex gentibus accessum habere permetteret. sed vt congruit bonitati Dei & æquitati ipsius, vt ore plasmatoris generis humani, omnibus gentibus eandem legem dedit, quam certis & statutis temporibus obseruari præcepit, quando voluit, & per quos voluit, & sicut voluit. Namque in principio mundi, ipsi Adæ & Eue legem dedit, ne de fructu arboris plantatæ in medio paradisi ederent: quod si contra fecissent, morte morerentur. quæ lex eis sufficeret, si esset custodita. In hac enim lege Adæ data, omnia præcepta condita recognoscimus, quæ postea pullulauerunt data per Moysen, id est, *Diliges dominum Deum tuum de toto corde tuo, & ex tota anima tua.* & *7 Diliges proximum tibi tanquam te.* & *Non occides non machaberis, non fraudaueris, falsum testimonium non dices. Honora patrem tuum & matrem, & alienum non concupisces.* Primordialis lex est enim data Adæ & Eue in paradiso, quasi matrix omnium præceptorum Dei. Denique si dominum Deum suum dilexissent, contra præceptum eius non fecissent: si proximum diligerent, id est, semetipsos, persuasioni serpentis non credidissent, atque ita in semetipsos homicidium non commisissent, excidendo de immortalitate, faciendo contra Dei præceptum, à furto quoque abstinuissent, & de fructu arboris clam non degultassent, nec à conspectu domini Dei nostri sub arbore delitescere gestissent. Nec falsum asseueranti diabolo participes efficerentur credendo ei, quod similes Deo essent futuri. Atque ita nec Deum offendissent, vt patrem, qui eos de limo terræ quasi ex vtero matris figurauerat. Si alienum non concupisissent, de fructu illicito non gustassent. Igitur hac generali & primordiali Dei lege, quam in arboris fructu obseruari Deus sanxerat, omnia præcepta legis posterioris specialiter indita fuisse cognoscimus, quæ suis temporibus ædita germinauerunt: Eiusdem est enim postea docere legem, qui ante præmiserat præceptum: quoniam & ipsius est erudire postea, qui ante iustos formare instituerat. Quid enim mirum, si is auget disciplinam qui instituit, si is pericit qui cæpit? Denique ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse contendo non scriptam quæ naturaliter intelligebatur, & à patribus

B
3. Reg. 12.
Iudic. 2.

II.

C
Gen. 2.

Deut. 6.
Leuit. 19.
Exod. 20.

Gen. 2.
Gen. 3.

D

custodiebatur. Nam vnde Noe iustus inuentus, si non illum naturalis legis Iustitia præcedebat? vnde Abraham amicus Dei deputatus, si non de æquitate & iustitia legis naturalis? vnde Melchisedech sacerdos Dei summi nuncupatus, si non ante Leuiticæ legis sacerdotiū Leuitæ fuerunt, qui sacrificia Deo offerebant? sic n. post superscriptos patriarchas data lex est Moysi, eo tempore postea quàm ab Ægypto excesserunt, post interualum multorum temporum & spacia. Denique post quadraginta & triginta annos Abrahamæ data est lex. Vnde intelligimus Deilegem etiam ante Moysen, 8 nec in Choreb tantum, aut in Sina & in eremo primum in paradiso, post patriarchis, atque ita & Iudæis certis temporibus reformatam; vt non iam ad Moysi legem ita attendamus, quasi ad principalem legem, sed ad subsequentem, quam certo tempore Deus & gentibus exhibuit, & repromissam per prophetas in melius reformauit, & præmonuit futuram, vt sicuti certo tempore data est lex per Moysen, ita temporaliter obseruata & custodita credatur. Nec adimamus hanc Dei potestatem pro temporum conditione legis præcepta reformatam, in hominis salutem. Denique, qui contendit & sabbatum adhuc obseruandum quasi salutis medellam, & circumcisionem octauæ diei propter mortis comminationem; doceat in præteritum iustos sabbatizasse, aut circumcidisse, & sic amicos Dei effectos. Nam si circumcisio purgat hominem, Deus Adam incircuncisum cum faceret, cur eum non circumcidit, vel postea quam deliquit, si purgat circumcisio? Certe in paradiso constituens eum incircuncisum, colorem paradisi præfecit. Igitur cum neque circumcisum, neque sabbatizantem Deus Adam instituit; consequenter quoque sobolem eius Abel offerentem sibi sacrificia, incircuncisum, nec sabbatizantem laudauit, accepto ferens quæ offerebat in simplicitate cordis, & reprobans sacrificium fratris Cain, eius qui quod offerebat, non recte diuidebat. Noe quoque in circumcisum Deus, sed & non sabbatizantem de diluuiio liberauit. nam & Enoch iustissimum non circumcisum; nec sabbatizantem de hoc mundo transtulit, qui nec dum mortem gustauit, vt æternitatis candidatus, iam nobis ostenderet, nos quoque sine legis onere Moysi, Deo posse placere. Melchisedech quoque summi Dei sacerdos incircuncisus; & non sabbatizans, ad sacerdotium Dei electus est. Er probatus Lot frater Abraham; quod pro meritis iustitiæ sine legis obseruatione de Sodomitarum incendio sit liberatus. [9 Sed Abraham; inquit, circumcisus est. Sed ante Deo placuit quam circumcideretur; nec tamen sabbatizauit. Acceperat enim circumcisionem; sed quæ esset in signum temporis illius, non in salutis prærogatiuam, Denique sequentes patriarchæ incircuncisi fuerunt, vt Melchisedech, vt qui ipsi Abraham iam circumciso reuerenti de prælio, panem & vinum obtulit incircuncisus. Sed & filius, inquit, Moysi tum ab angelo præfocatus fuisset, si non Sessor mater eius calculo præputium infantis circumcidisset. Vnde, inquit, circumcisionis maximum periculum est, si præputium carnis quis non circumciderit. Et ideo si salutem circumcisionis omni modo adfert, etiam ipse Moyses in filio suo non intermisisset, quo minus octaua die circumcideret eum, quando constet Sessoram coactam ab Angelo id fecisse in itinere. Consideremus itaque quod non potuerit vnus infantis coacta circumcisio omni populo præscribere, & quasi legem huius præcepti condere in salutem. Nam prouidens Deus, quod hanc circumcisionem in signum, non in salutem esset daturus populo Israel, idcirco filium Moysi ducis futuri instigat circumcidi, vt quum cæpisset per eum populo dare præceptum circumcisionis, non aspernaretur populus, videns exemplum istud in ducis filium iam celebratum. Dari enim habebat circumcisio, sed in signum: vnde Israel in nouissimo tempore dignosci haberet, quando secundum sua merita in sanctam ciuitatem ingredi prohiberetur secundum verba prophetarum dicentium: *Terra vestra deserta, ciuitates vestrae*

Gen. 1.
Gen. 2.
Gen. 3.
Gen. 4.
Gen. 5.
Gen. 6.
Gen. 7.
Gen. 8.
Gen. 9.
Gen. 10.
Gen. 11.
Gen. 12.
Gen. 13.
Gen. 14.
Gen. 15.
Gen. 16.
Gen. 17.
Gen. 18.
Gen. 19.
Gen. 20.
Gen. 21.
Gen. 22.
Gen. 23.
Gen. 24.
Gen. 25.
Gen. 26.
Gen. 27.
Gen. 28.
Gen. 29.
Gen. 30.
Gen. 31.
Gen. 32.
Gen. 33.
Gen. 34.
Gen. 35.
Gen. 36.
Gen. 37.
Gen. 38.
Gen. 39.
Gen. 40.
Gen. 41.
Gen. 42.
Gen. 43.
Gen. 44.
Gen. 45.
Gen. 46.
Gen. 47.
Gen. 48.
Gen. 49.
Gen. 50.

III.
Gen. 17.

H

igni

A
Ibid.
Ibid.

B
Hierem. 4.

I. Iai. 2.

Dan. id. 2.
I. Iai. 2.

C
Leu. 24.
Psal. 17.

D
Exod. 14.
Exod. 16.
Psal. 77.

Exod. 32.

III.

igni exusta, regionem vestram in conspectu vestro alieni comedent: & deserta & subuersa à populis extraneis, derelinquetur filia Sion sicut casa in vinea, & sicut custodiarium in cucumerario, & quasi ciuitas, quæ expugnatur, & ideo subsequens sermo prophetae exprobrat eis dicens; Filios generavi, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Et iterum; Et si extenderitis manus, auertam faciem meam à vobis; & si multiplicaueritis preces non exaudiam vos. Manus enim vestra sanguine plene sunt. Et iterum; Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, filii scelerati, dereliquistis Deum & in indignationem missus sanctum Israel. Hæc igitur Dei prouidentia fuit, dandi circumcisionem Israel in signum, vnde dignosci posset, cum adueniret tempus, quo meritis suis supra dictis in Ierusalem admitti prohiberetur: quod & quia futurum erat nunciabatur, & quia factum videmus, recognoscimus. Sicut ergo circumcisio carnalis, quæ temporalis erat, imbuta est in signum populo contumaci, ita spiritalis circumcisio est in salutem populo obaudienti, dicente propheta Hieremia: *Innouate vobis nouitatem, & nolite seminare in spinis. Circumcidimini Deo, & circumcidite præputinum cordis vestri.* Et alio loco dicit: *Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus, & disponam domum Iudæ, & domum Iacob testamentum nouum, non tale quale iam dedi patribus eorum, in die quo eos eduxi de terra Ægypti.* Vnde intelligimus, & priorem circumcisionem tunc datam cessaturam, & nouam legem non talem, qualem iam dederat patribus, processuram, annunciari, sicut Esaias prædicauit dicens: *Quod in nouissimis diebus manifestus futurus esset mons Domini, & domus Dei super vertices montium: & exaltabitur, inquit, super colles, venient super illum omnes gentes, & amouebunt multi, & dicent: Venite ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Iacob; non in Esau prioris filii, sed in Iacob sequentis, id est, populi nostri, cuius mons Christus est sine manibus concidentium præcisus, implens omnem terram, apud Danielem ostensus. Deniq; ex hac domo Dei Iacob, etiam legem nouam processuram sequentibus verbis annunciat Esaias dicens: *De Sion enim exiet lex, & verbum Domini ex Ierusalem, & indicabit inter gentes, id est, inter eos, qui ex gentibus sumus vocati: & concident, inquit, gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & non accipiet gens super gentem gladium, & iam non discent preliari.* Igitur intelliguntur alii quam nos, qui noua lege edocti ista obseruamus, oblitterata veteri lege cuius abolitionem futuram actus ipse demonstrat: Nam vetus lex vltione gladii se vindicabat, & oculo pro oculo eruebat, & vindictam iniuriæ retribuebat. Noua autem lex clementiam designabat, & pristinam ferocitatem gladiorum & lancearum ad tranquillitatem conuertebat, & belli pristina in æmulos legis, & hostis executionem in pacificos actus arandæ & colendæ terre reformabat. Igitur, sicut supra ostendimus, quod vetus lex & circumcisio carnalis cessatura pronuntiata est, ita & nouæ legis, & spiritalis circumcisionis obseruantia, in pacis obsequia eluxit. *Populus enim, inquit, quem non noueram, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, prophetae annunciauerunt.* Quis autem populus qui Deum ignorabat, nisi noster, qui retro Deum nesciebamus: & quis in auditu auris obediuit ei, nisi nos, qui relictis idolis ad Deum conuersi sumus? Nam Israel qui Deo fidei erat cognitus, quippe ab eo in Ægypto exaltatus fuerat, & per Erythræum pelagum transectus est, quippe in eremo manna cibatus quadraginta annis, ad instar æternitatis redactus, nec humanis passionibus contaminatus, aut seculi huius cibis pastus, sed Angelorum panibus manna cibatus, satisfique beneficiis Deo obligatus, Domini & Dei sui oblitus est, dicens ad Aaron: *Fac nobis deos qui nos præcedant, Moyses enim ille, qui nos eiecit de terra Ægypti, dereliquit nos, & quid illi acciderit, nescimus.* Et ideo nos, qui non populus Dei retro, facti sumus populus eius accipiendo nouam legem supra dictam, & nouam circumcisionem ante prædictam. [14 Sequitur itaque, vt quatenus circumcisionis carnalis, & legis veteris abolitio expuncta suis temporibus demonstratur, ita sabbati quoque obseruatio temporalis fuisse*

demonstraret. Dicunt enim Iudæi, quod à primordio sanctificauerit Deus diem septimum, requiescendo in eo ab omnibus operibus suis quæ fecit, & inde etiam Moysen dixisse ad populum: *Memento diem Sabbatorum sanctificare eum. Omne opus seruile non facietis in eo, præterquam quod ad animam pertinet.* Vnde nos intelligimus magis sabbatizare nos ab omni opere seruili semper debere, & non tantum septimo quoque die, sed per omne tempus. Ac per hoc querendum nobis, quod sabbatum nos DEVS vellet custodire. Nam sabbatum æternum, & sabbatum temporale scriptura designant. Dicit enim Esaias propheta: *Sabbata vestra odit anima mea.* Et alio loco dicit: *Sabbata mea profanasti.* Vnde dignoscimus, sabbatum temporale esse humanum & sabbatum æternum censerem diuinum, de quo per Esaiam prædicat: *Et erit, inquit, mensis ex mense, & dies de die, & sabbatum de sabbato, & veniet omnis caro adorare in Ierusalem, dicit Dominus.* Quod intelligimus adimpletum temporibus Christi, quando omnis caro, id est, omnis gens, adorare in Ierusalem venit Deum patrem, per Iesum Christum filium eius, sicut per Prophetam prædicatum est: *Ecce profecti per me ad te ibunt.* Sic igitur ante hoc sabbatum temporale, erat & sabbatum æternum præostensum & prædictum, quomodo & ante circumcisionem carnalem fuit & spiritalis circumcisio præostensa. Denique doceant, sicuti iam præloqui sumus, Adam sabbatizasse, aut Abel hostiam Deo sanctam offerentem, sabbati religione placuisse, aut Enoch translatum, sabbati cultorem fuisse, aut Noe arcæ fabricatorem propter diluuium immensum, sabbatum obseruasse, aut Abraham in obseruatione sabbati, Isaac filium suum obtulisse, aut Melchisedech in suo sacerdotio legem sabbati accepisse. Sed dicturi sunt Iudæi, ex quo hoc præceptum datum est per Moysen, exinde obseruandum fuisse. Manifestum est itaque non æternum, nec spiritale, sed temporale fuisse præceptum, quod quandoque cessaret. Denique adeo non in vacatione sabbati, id est, diei septimi, hæc solennitas celebranda est, vt Iesus Naue suo tempore, quo Hiericho ciuitatem debellabat, præceptum sibi à Deo diceret, vt populo mandaret, vt sacerdotes arcam testamenti dei septem diebus circumferrent in circuitu ciuitatis: atque ita septimi diei circuitu peracto, sponte ruerent muri ciuitatis. Quod ita factum est, & finito spatio diei septimi, sicut prædictum erat, ruerunt muri ciuitatis. Ex quo manifeste ostenditur, in numero istorum dierum septem incurrisse diem sabbati. Septem enim dies vndeunque initium acceperint, sabbati diem secum concludant necesse est, quo die non tantum sacerdotes sint operati, sed & in ore gladii præda facta sit ciuitas ab omni populo Israel. Nec dubium est, opus seruile eos operatos, cum prædas belli agerent ex Dei præcepto. Nam & temporibus Machabæorum sabbatis pugnando fortiter fecerunt, & 18 hostes Allophylos expugnaverunt, legemque paternam ad pristinum vitæ statum pugnando sabbatis reuocauerunt. Nec putem aliam legem eos defendisse, nisi in qua de die sabbatorum meminerant esse præscriptum. Vnde manifestum est ad tempus & præsentis causæ necessitatem conualuisse, vt non ad perpetui temporis obseruationem huiusmodi legem eis Deus ante dedisset. [19 Sic & sacrificia terrenarum oblationum, & spiritalium sacrificiorum prædicta ostendimus. Et quidem à primordio maioris filii, id est, Israel, terrena fuisse in Cain præostensa sacrificia: & minoris filii Abel, id est, populi nostri, sacrificia diuersa demonstrata. Namque maior natu Cain de fructu terræ obtulit munera Deo: minor vero filius Abel de fructu omnium suarum. *Respexit Deus in Abel, & dixit Deus ad Cain, in muneribus eius non respexit. & dixit Deus ad Cain, Quare concidit vultus tuus, quoniam si recte quidem offeras, non recte autem diuidas, peccasti quiesce. Ad te enim conuersio eius, & tu dominaberis eius. Et tunc dixit Cain ad Abel fratrem suum: Eamus in campum, & abiit cum eo illic, & interfecit eum. Et tunc dixit Iesus*

E
Gen. 2.
Exod. 20.

I. Iai. 1.
Ezech. 22.
I. Iai. 66.

I. Iai. 52.
F

Gen. 4.
Gen. 5.
Gen. 6.
Gen. 22.
Gen. 14.

Iosue 6.

G

1. Mach. 2.

V.

H

Gen. 4.

A
Deut. 12.

ad Cain: *Vbi est Abel frater tuus? Et dixit: Nescio. Nunquid castos fratris mei sum ego? Et dixit ei Deus: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Propter quod maledicta terra, que aperuit os suum ad excipiendum sanguinem fratris tui.* 20 *Genens & tremens eris super terram. Et dixit Cain ad Dominum: Manus delictum meum, quam tu remittatur mihi, & eijcies me hodie a facie terra, & a facie tua abscondar, & ero gemens & tremens super terram, & omnis qui me inuenerit, occidet.* Ex hoc igitur duplicia duorum populorum sacrificia praestenta iam nunc a primordio animaduertimus. 21 Denique quum per Moysen in Leuitico lex sacerdotalis conscriberetur, inuenimus praescriptum populo Israeli, vt sacrificia nullo in loco offerentur Deo, quam in terra repositionis, quam dominus DEVS daturus esset populo Israeli & patribus eorum: Et introducto Israel, illic celebrarentur sacrificia & holocausta tam pro peccatis quam pro animabus, & nusquam alibi, nisi in terra sancta. Cur itaque postea per prophetas praedicat spiritus futurum, vt in omni terra, aut in omni loco offerantur sacrificia Deo, sicut ipse per Malachiam angelum vnum ex duodecim prophetis dicit: *Non recipiam sacrificium de manibus vestris, quoniam ab oriente sole vsque ad occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus.* dicit Dominus omnipotens. 22 *Et in omni loco offeruntur sacrificia munda nomini meo.* Item in Psalmis Dauid dicit: *Adferre Deo patria gentium.* Indubitate, quod in omni terra exire habebat praedicatio Apostolorum. *Adferre Deo claritatem & honorem, a facie Deo sacrificia nominis eius. Tollite hostias, & introite in atria eius.* Namque quod non terrenis sacrificiis, sed spiritualibus DEO litandum sit, ita legimus vt scriptum est: *Cor contribulatum hostia est Dei.* Et alibi: *Sacrificia Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua.* Sic itaque sacrificia spiritualia laudis designantur, & cor contribulatum acceptabile sacrificium Deo demonstratur. Itaque quomodo carnalia sacrificia reprobata intelliguntur, de quibus & Esaias loquitur, dicens: *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Ita sacrificia spiritalia accepta praedicantur, vt prophetae annunciant: 23 Quoniam estis attuleritis, inquit, mihi similes, vanum est: incensum abominatio est mihi.* Et alibi dicit: *Holocaustomata & sacrificia vestra, & adipem hircorum, & sanguinem taurorum nolo.* 24 *nec si veniat videri mihi, quis enim exquisiuit haec de manibus vestris:* Spiritualia vero sacrificia de quibus praedictum est, & sicut supra dicit: *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus. Sacrificia non accipiam de manibus vestris: quoniam ab oriente sole vsque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit Dominus.* De spiritualibus vero sacrificijs, addit dicens: *Et in omni loco sacrificia munda offerentur nomini meo, dicit Dominus.* [25

B
Malach. 1.

Psal. 95.

Psal. 50.
Psal. 49.

Isai. 1.
Ibid.
Ibid.

C

VI.
De Sabbatho & circuncisione, & legis veteris & nouae obsequatione
Luc. 1.

D

Igitur cum manifestum sit, & sabbatum temporale ostensum, & sabbatum aeternum praedicatum: circuncisionem carnalem praedictam, & circuncisionem spiritalem praedictam: legem quoque temporalem, & legem aeternalem denunciatam, sacrificia carnalia, & sacrificia spiritualia praestenta: sequitur, vt praecedenti temporis datis omnibus istis praecipit carnaliter populo Israel, superueniret tempus, quo legis antiquae & ceremoniarum veterum praecipit cessarent, & nouae legis promissio, spiritualium sacrificiorum agnitio, & noui Testamenti pollicitatio superueniret, *fulgente nobis lumine ex alto, qui sedebamus in tenebris, & in umbra mortis deimebamur.* Itaque necessitas nobis incumbit, vt quoniam praedicatam nouam legem a prophetis praediximus, & non talem, qualis iam data esset patribus eorum, eo tempore, quo eos de terra Aegypti produxit; ostendere & probare debeamus, tam legem illam veterem cessasse, quam legem nouam promissam nunc operari. Et quidem in primis quaerendum, an expectetur nouae legis lator, & noui testamenti haeres, & nouorum sacrificiorum sacerdos. & nouae circuncisionis purgator, & aeterni sabbati cultor: qui legem veterem compescat, & nouum testamentum statuatur, noua sacrificia offerat, & ceremonias antiquas repri-

mat, & circuncisionem veterem cum suo sabbato compescat, & nouum regnum, quod non corrumpatur, adnunciet. 26 Nam etiam nouae legis lator, sabbati Spiritalis cultor, sacrificiorum aeternorum antistes, regni aeterni aeternus dominator, quaerendum, an iam venerit, necne. Et si iam venit, seruendum est illi: si nec dum venit, sustinendus est, dummodo manifestus sit aduentus eius, comprimere legis veteris praecipit, & operari debere nouae legis exordia: & in primis definiendum est non potuisse cessare legem antiquam & prophetas, nisi venisset is, qui per eandem legem, & per eosdem prophetas venturus annunciabatur. [27 Igitur in isto gradum conferamus, an, qui venturus CHRISTVS annunciabatur, iam venerit, an venturus adhuc speretur. quod ipsum vt probari possit, etiam tempora sunt nobis requirenda, quando venturum CHRISTVM prophetae annunciauerunt: vt si in ista tempora recognouerimus venisse eum, sine dubio ipsum esse credamus, quem venturum prophetae canebant, in quem nos gentes scilicet credituri annunciamur: & cum constiterit venisse, indubitate etiam legem nouam ab ipso datam esse credamus, & Testamentum nouum ab ipso, & per ipsum nobis depositum non diffiteamur. Venturum enim Christum nec Iudaeos refutare scimus, vt pote qui in aduentum eius spem suam porrigant. Nec de isto pluribus quaerendum, cum retro omnes Prophetae de eo praecauerint, vt Esaias dicit: 28 *Sic dicit Dominus Deus Christo meo Domino, cuius tenui dexteram, vt exaudiant illum gentes: fortitudines regum dirumpam, aperiam ante illum portas, & ciuitates non claudentur illi.* Quod ipsum adimpletum videmus. 29 Cui enim dexteram tenet pater DEVS nisi CHRISTO filio suo? quem exaudierunt omnes gentes, id est, cui omnes gentes crediderunt; cuius & praedicatores Apostoli in Psalmis Dauid ostendunt; *In vniuersa, inquit, terra exiit sonus eorum, & vsque ad terminos terra verba eorum.* In quem enim alium vniuersae gentes crediderunt, nisi in Christum, qui iam venit? Cui enim & aliae gentes crediderunt; 30 *Parthi, Medi, Elamitae; & 31 qui in habitant Mesopotamiam, 32 Armeniam, 33 Phrygiam, 34 Cappadociam, & incolentes Pontum, & 35 Asiam & Pamphiliam; 36 immoantes Aegyptum, 37 & regionem Africae qua est trans Cyrenem inhabitantes; 38 Romani & incolae; tunc & in Hierusalem Iudaei, & ceterae gentes: 39 vt iam Getulorum varietates, & 40 Maurorum multi fines; 41 Hispaniarum omnes termini, & 42 Galliarum diuersae nationes, & 43 Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita; & 44 Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum, & abditarum multarum gentium & prouinciarum & insularum multarum nobis ignotarum, & quae enumerare minus possumus. In quibus omnibus locis Christi nomen, qui iam venit, regnat: vt pote ante quem omnium ciuitatum portae sunt apertae, & cui nullae sunt clausae: ante quem serae ferreae sunt comminatae, & valuae aereae sunt apertae. quamquam & ista spiritualiter sunt intelligenda, quo praecordia singulorum variis modis a diabolo obfessa, fide Christi sint referata, attamen perspicue sunt adimpleta. vt pote in quibus omnibus locis populus nominis Christi inhabiteret. Quis enim omnibus regnare potuisset, nisi Christus? Dei filius? qui 45 omnibus in aeternum gentibus regnaturus nunciabatur. Nam si Salomon regnauit, sed in finibus Iudaeae tantum, a Bersabee vsque; Dan terminus eius regni signantur. Si vero 46 Babylonis & Parthis regnauit Darius, non habuit potestatem vltioris, vltra fines regni sui: non habuit in omnibus gentibus potestatem. Si Aegypti Pharaon, 47 vel quisque ei in hereditate regni successit: illic tantum potius est regni sui domini. Si Nabuchodonosor cum suis regulis ab 48 India vsque Aethiopiae habuit regni sui terminos. 49 Si Alex. Macedo nunquam Asiae vniuersam & ceteras regiones postea quam deuicerat, tenuit. Si 50 Germani adhuc vsque limites transgredi non sinuntur. Britanniae intra Oceani ambitum conclusae sunt. 51 Maurorum gens, & Getulorum barbaries a Rom. obfiduntur,*

VII.

Isai. 45.

Psal. 118.

G

H
Dan. 7.
De regno Christi aeterno.
3. Reg. 4.

ne regionum suarum fines excédant. Quid de Rom. dicam, quide legionum suarum præsidis imperium suum muniant, s² nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt? Christi autem regnum & nomen vbique porrigitur vbique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, vbique regnat, vbique adoratur, omnibus vbique tribuitur æqualiter; non regis apud illū maior gratia: non Barbari alicuius imperiosi lætitia, non dignitatū aut nataliū cuiusquā discretā merita, omnibus æqualis, omnibus rex, omnibus iudex, omnibus Deus & Dominus est. Nec dubites credere quod asseueres, cum videamus fieri. [53 Itaque requirenda tempore prædicta & futuræ natiuitatis Christi, & passionis eius, & exterminij ciuitatis Ierusalem, id est, vastationis eius. Dicit enim Daniel: & ciuitatem sanctam & sanctum terminari, cum duce venturo, & destrui pinnaculum vsque ad interitum. Venturi itaque Christi ducis sunt tempora requirenda, quæ inuestigauimus in Daniele, quibus computatis probabimus venisse eum etiam ex temporibus præscriptis, & ex signis competentibus, & ex operationibus eius. Quæ probamus, ex consequentibus, quæ post aduentum eius futura adnuntiabantur, vt tam adimplera omnia, quam perfecte credamus. Sic igitur de eo Daniel prædicauit, vt & quando & quo in tempore gentes esset liberaturus, ostenderet; & quoniam post passionem Christi ista ciuitas exterminari haberet. Dicit enim sic: In primo anno sub Dario filio Assueri ex femine Medorum, qui regnauit super regnum Caldæorum, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel quem vidi in visione in principio, volans & tetigit me, quasi hora sacrificij vespertini & intelligere fecit me, & locutus est mecum, & dixit: Daniel, nunc exiui inuere te intelligentia, 54 in principio obsecrationis tue exiuit sermo. Et ego veni vt adnunciem tibi, quia vir desideriorum tuus, & cogita in verbo & intellige in visione. Lxx. hebdomada breuitate sunt super plebem tuam, & super ciuitatem sanctam, 55 quoad vsque inueteretur delictum, & signentur peccata, & exorentur iniustitie, & inducatur iustitia æterna, & vt 56 signetur visio & prophetes, & vt vngatur sanctus sanctorum. Et scies & perspicies & intelliges a profectione sermonis, 57 integrando & reedificando Ierusalem vsque ad Christum ducem, hebdomadas septem & dimidiam, & LXII. & dimidiam. & 59 conuertet & edificabitur in 60 letitiam, & 61 conuallationem, & 62 inuolabitur tempora. & post hebdomadas has LXII. & exterminabitur vnctio, & 63 non erit, & 64 ciuitatem & sanctum exterminabit cum duce adueniente, & concidentur quomodo in catachismo vsque 65 ad finem belli, quod concidetur vsque ad interitum. Et 66 confirmabit testamentum multis. Hebdomada vna, & dimidia hebdomadis 67 auferetur meum sacrificium & libatio, & in sancto execratio vastationis, & vsque ad finem temporis consummatio dabitur super hac vastatione. Animaduertamus igitur terminum, quomodo in verbo quas dixit Lxx. hebdomadas futuras, in quibus si receperint eum, edificabitur in latitudinem & in longitudinem, & inuolabitur tempora. Prouident autem DEVS, quid esset futurum, & quoniam non tantum non recipient eum, verum & insequentur, & tradent eum morti, & recapitulauit, & dixit: In 68 sexaginta duabus hebdomadibus nasci illum, & vngi sanctum sanctorum. Hebdomades autem VII. & dimidia cum impleantur, pati habere & ciuitatem exterminari post vnā & dimidiam hebdomadā, quo scilicet septem & dimidia hebdomada completæ sunt. Dicit enim sic: Et ciuitatem & sanctum exterminari cum duce venturo, & concidentur sicut in catachismo, & destruet pinnaculum vsque ad interitum. Vnde igitur ostendimus quoniā venit Christus intra Lxx. & dimidiam hebdomadas? Numerabimus autem à primo anno Darij, quomodo in ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim. Et intellige, & conuice a profectione sermonis, respondere metibi hæc. Vnde 69 à primo anno Darii debemus computare, quando hanc visionem vidit Daniel. Videamus igitur, anni quoniam impleantur vsque ad aduentum Christi. 70 Darius enim regnauit annis XI. Artaxarxes regnauit annis XL. Deinde rex Ochus, qui &

Cyrus, regnauit an. xxiv. 71 Argus anno vno. Alius Darius, qui & Melas nominatus est, annis XXI. 72 Alexander Macedo annis duodecim. Deinde post Alexandrum, qui & Medis & Persis regnarat quos reuicerat, & in Alexandria regnum suum firmauerat, quando & nomine suo eam appellauit. Post eum regnauit illic in Alexandria Soter annis xxxv. 73 cui succedens Philadelphus, regnauit annis triginta nouem. Huic succedens Euergetes, annis xxv. Deinde Philopater annis xv. 74. Post hunc Epiphanes, annis xiv. Item 74 alius Euergetes, ann. xxix. Soter 5 an xxxviii. 76 Ptolemaeus an. xxxv. Cleopatra annis xx. 77 mensibus vi. Item adhuc Cleopatra conregnauit sub Augusto annis xiii. Post Cleopatram Augustus alii annis xliii. Nam omnes anni imperij Augusti, fuerunt anni lvi. 78 Videmus autem, quoniam quadragesimo & primo anno imperij Augusti quo post mortem Cleopatæ imperauit, nascitur Christus. Et superuixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis xv. Et erunt reliqua tempora annorum in diem natiuitatis Christi & in annum Augusti xli. post mortem Cleopatæ, anni cccxxvii. menses vi. Vnde adimpletur Lxxii. hebdomada & dimidia, quæ efficit annos cccxxxvii. menses vi. in diem natiuitatis Christi. Et manifestata est iustitia æterna, & vnctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, & signata est visio & prophetes, & dimissa sunt peccata, quæ per fidem nominis Christi, omnibus in eum credentibus remittuntur. Quid est autem quod dicit, signari visum & prophetiam? Quoniam omnes prophetae nunciabant de ipso, quod esset venturus, & pati haberet: igitur quoniam adimpleta est prophetia per aduentum eius, propterea signari visionem & prophetiam dicebat, quoniam ipse est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia, quæ retro de eo prophetae nunciauerant. Post enim aduentum Christi & passionem ipsius, iam non visio, neque prophetes est, qui Christum nunciet venturum. Denique hoc si non ita est, exhibeant Iudæi prophetarum post Christum aliqua volumina, angelorum aliquorum, visibilia miracula, quæ retro patriarchæ viderunt vsque ad aduentum Christi, qui iam venit, ex quo signata est & prophetia, id est, statuta. Et merito Euangelista: Lex & propheta vsque ad Iohannem baptizatorem. Baptizatus enim Christo, id est, 79 sanctificante aquas in suo baptisinate, omnis plenitudo spiritualium retro charismatum in Christo cessarunt, signante visionem & prophetias omnes, quas aduentu suo adimpleuit. Vnde humillime dicit, aduentum eius signare visum & prophetas. Itaque ostendentes & numerum annorum & tempus, Lxx. duarum & dimidiam hebdomadarum adimpletum, tunc venisse Christum, id est, natum; videamus, aliā VII. & dimidia hebdomades, quæ sunt subdiuisa, in abscissione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletæ. 80 Post enim Augustum, qui superuixit post natiuitatem Christi, anni xv. efficiuntur 81 cui successit Tiberius Cæsar, & imperium habuit annis xxi. mensibus septem, diebus viginti. 82 huius quintodecimo anno imperij passus est Christus, annos habens quasi xxx. quum pateretur. 83 & 84 Item Caius Cæsar, qui & Caligula, annis III. mensibus VII. diebus XII. 85 Nero Cæsar annis X. mensibus IX. diebus XXI. 86 Galba mensibus VII. diebus VI. Orho 87 mensibus III. diebus V. 88 Vitellius mensibus VII. diebus X. 89 Vespasianus anno primo imperij sui debellauit Iudæos, 90 & sunt anni numero quinquaginta duo, menses vi. 91. Nam imperauit annis nouem: atque ita in diem expugnationis suæ Iudæi impleuerunt hebdomadas Lxx. prædictas à Daniele. Igitur expletis his quoque temporibus, & debellatis Iudæis, postea cessauerunt illic libamina & sacrificia, quæ exinde celebrari non poterunt. Nam & vnctio illic exterminata est post passionem Christi. Erat enim prædictum exterminari illic vnctionem, sicut est in Psalmis prophetarum: Exterminauerunt manus meas & pedes. Quæ passio huius exterminij intra tempora Lxx. heb-

VIII.
De passione Christi,
& vastatione Ierusalem.

B

Dan. 9.

ibidem.

C

D

F

G

Matth. 16.

H

Psal. 21.

A
 Matt. 26.
 Marc. 14.
 Exod. 12.

domadarum perfecta est sub Tiberio Casare, c o s s. Rubellio Gemino, & 29. Rufio Gemino, mēse Martio, temporibus Pasche, die 23 VIII. Calendar. April. die prima azymorum, quo agnum vt occiderent ad vesperam, à Moysē fuerat præceptum. Itaque omnis synagoga filiorum Israel eum interfecit, dicentes ad Pilatum, quum vellet eum dimittere: *Sanguis huius super nos & super filios nostros.* & si hunc dimiseris, non es amicus Casaris: vt adimpleri possent omnia, quæ de eo fuerant scripta. [24. Incipiamus igitur probare natiuitatem

Matt. 27.
 Ioan. 19.
 Act. 13.

IX.
 Item probatio Natiuitatis Christi ex Prophetis.
 Isai. 7.

C H R I S T I, à prophetis esse nunciatam. Sic Esaias dicit, *Audite domus Dauid, 95 non pusillum vobis certamen cum hominibus, 96 quoniam Deus prestat certamen: propter hoc ipse Deus dabit vobis signum: 97 Ecce virgo concipiet in utero, & pariet filium, & vocabitis nomen eius Emmanuel, quod interpretatur: Nobiscum Deus. Butyrum & mel manducabit. 98 Quoniam prius quam cognoscat infans vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samaria aduersus regem Assyriorum.* Itaque dicunt Iudæi, Prouocemus istam prædicationem Esaiæ, & faciamus comparisonem, an C H R I S T O qui iam venit, competat illi primo nomen, quod Esaias prædicauit eum Emmanuelem vocari oportere, dehinc virtutem sumpturum Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Porro, inquit, iste qui venit, neque sub eiusmodi nomine est dictus, neque rebellica functus. At nos econtrario, admonendos eos existimauimus, vti coherentia quoque huius capituli recognoscant: subiuncta est enim & interpretatio Emmanuel, *Nobiscum Deus*, vti non solum sonum nominis expectes, sed & sensum. 99 Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel, suæ gentis est. Sensus autem eius, quod est, *Deus nobiscum*, ex interpretatione communis est. Quæro ergo, an ista vox, *Nobiscum Deus*, quod est Emmanuel, exinde quo C H R I S T V S

B

inluxit, agitur in C H R I S T O? & puto ex toto non negabis. Nam qui ex Iudaismo credunt Christo, ex quo in eum credunt, Emmanuel cum volent dicere, nobiscum Deum esse significant. Atque ita constat, iam venisse illum qui prædicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel, venit, id est, *Nobiscum Deus*, & sono nominis inducuntur, cum virtutem Damasci & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum, sic accipiunt, quasi bellatorem portendant Christum, non animaduertentes, quid scriptura præmittat: *quoniam prius quam cognoscat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samaria aduersus regem Assyriorum.* Ante est enim inspicias ætatis demonstrationem, an virum iam Christum exhibere ista ætas possit, nedum Imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset conuocaturus infans, & signum belli non tuba, sed 100 crepitacillo daturus: nec ex equo vel de muro, sed de nutritis & gerulæ suæ dorso siue collo hostem designaturus: atque ita Damascum & Samariam pro mammis subacturus? Aliud est, si penes vos infantes in prælium erumpunt, credo ad solem vncti prius, dehinc pannis armati, & butyro stipendiari, qui ante norint lanceare quam lancinare. Enimvero si nusquam hoc natura concedit, ante militare quam virum facere; ante virtutem Damasci fumere quam patrem nosse, sequitur vt figurate pronunciatum videatur. Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur, & tamen credendum est prophetæ. Et merito. Præstuxit enim fidem incredibilem rei, dicendo, quod signum esset futurum: *Propterea, inquit, dabitur vobis signum, Ecce virgo concipiet in utero, & pariet filium.* Signum autem à Deo, nisi nouitas aliqua monstruosa fuisset, signum non videretur. Denique si quando ad deiiciendos aliquos ab hac diuina prædicatione, vel conuertere singulos simplices quoque gestitis, mentiri audeatis, quali non virginem, sed iuuenulam concepturam scriptura contineat. Hinc quoque reuincimini, quod nihil signi videri possit res quotidiana, 101 iuuenula scilicet prægnata & partus. In signum ergo nobis posita virgo mater merito creditur, infans vero bellator non æque. Non enim &

C

hic signi ratio versatur, sed signo natiuitatis nouæ adscripto, exinde post signum alius iam ordo infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc vtrique in signum, est, & hoc enim infantia est: sed accepturum virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum, hoc est mirabile signum. Seruate modum ætatis, & quærite sensum prædicationis: immo reddite veritati, quæ credere non vultis, & tam intelligitur prophetia, quam renuntiatur expuncta. Accepit Christus infans virtutem Damasci, & spolia Samariæ. 102 Maneant enim orientales illi Magi infantiam Christi, vt regem auro, thure, & myrrha remunerantes, & accepit infans virtutem Damasci sine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum est, Orientis virtutem, id est, vires, auro & odoribus pollere solitam, certe est creatiois, & ex diuinis scripturis virtutem quoque ceterarum gentium aurum constituere. Sicut per Zachariam dicit. 103 *Et Iudas perierit Ierusalem, & congregabit omnem 104 valentiam populorum per circuitum aurum & argentum.* Nam de hoc auri munere etiam Dauid dixit: *Et dabitur illi de auro Arabia. Eriturum: Reges Aravum & Saba munera afferent illi.* Nam & Magos reges fere habuit Oriens, & Damascus Arabia retro deputabatur, antequam transcripta esset in Syrophœnicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet & odores spolia autem Samariæ, ipsos Magos, qui cum illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi Deum & regem sub testimonio indicis & ducis stellæ spolia sunt facti Samariæ, id est, idololatriæ, credentes videlicet in Christo. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominiosæ idololatriam, qua descuerat tunc à Deo sub rege Hieroboam, nec hoc enim nouum scripturis diuinis, figurate vt translatione nominum ex comparatione criminum. Nam & ἀρχοντες Sodomorum appellat archontas vestros, & populum vestrum populum Gomoræ vocat: cum iam olim essent ciuitates istæ extinctæ. Et alibi per prophetam ad populum Israel dicit: *Pater, inquit, tuus Amorreus, & mater tua Cethea. Quorum ex genere procreati non sunt, sed ob consimilem impietatem: quos aliquando etiam filios suos dixerat per Esaiam prophetam: Filios generavi & exaltaui. 105 Sic & Ægyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illū, superstitionis & maledictionis elogio. 106 Sic & Babylon apud Ioannem nostrum, Romanæ vbis figurâ portat, proinde & magnæ, & regno superbæ, & sanctorum debellatrici. Hoc itaque modo Magos quoque Samaritanorū appellatione titulauit, & despiciat quod habuerant cum Samaritis, vt diximus, idololatriam. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus diabolum, qui ad hoc se regnare putat, si sanctos à religione Dei deturbat. A diuabitur autem hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem Christum scripturæ designant, dum armorum quorundam vocabula & eiusmodi verba. Sed ex reliquorum sensuum comparatione conuincuntur Iudæi: 107 *Accingere, inquit Dauid, ensẽm supra femur.* Sed quid supra legis de Christo, *ἀσπίς & τὸ ῥομφαί, 108 Tempestiuius decore super filios hominū, diffusa est gratia in labiis tuis.* Valde autem absurdum est, si, quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & laborum gratia blandiebatur, de quo subiungens, dicebat: *Extende, & prosperare, propera & regna.* Et adiecit: *Propter lenitatem & iustitiam tuam.* Quis ensẽm accingitur, & non contraria lenitati & iustitiæ exercet: id est, dolum & asperitatem & iniustitiā, propria scilicet negotia præliorum. Videamus ergo, an alius sit ensis ille, cuius est alius actus. 109 id est, Dei sermo diuinus, bis acutus duobus testamentis, legis antiquæ: & legis nouæ, acutus sapienciæ suæ acuitate, reddens vniciue secundum actum suum. Licuit ergo & Christo Dei in Psalmis sine bellicis rebus ensẽm sermonis Dei præcingi figurato, cui prædicta tempestiuitas congruat cū gratia laborum, quæ tunc cingebatur super femur apud Dauid, quādo venturus in terras ex Dei patris decreto nunciabatur: 110 *Et deducet, inq̄,**

D

tema-

E
 Zac. 14.
 Psal. 11.
 Iudic.
 F
 Isai. 1.
 Ezech. 1.
 G
 Isai. 1.
 Isai. 19.
 Apoc. 17.
 H
 Apoc. 17.

temagnitudo dexteræ tuæ, virtus scilicet gratiæ spiritalis de qua Christi agnitio deducitur. ¹¹¹ Sagittæ tuæ, inquit, acutæ, peruolantia ubique Dei præcepta, minantes traductionem vniuscuiusq; cordis, cõpungentes & transfigentes conscientiam quamque; *populi sub te cadent*, utique adorantes. Sic bellipotens & armiger Christus accipiet spolia non solius Samariæ, verum & omnium gentium. Agnosce & spolia figurata, cuius & arma allegorica didicisti. Atq; ita in tantum Christus qui venit, non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicabatur. Sed si Christus, inquit, qui venturus creditur à Iudeis & dicitur, nõ est Iesus, quare is qui venit, Iesus Christus appellatur? ¹¹² Constabit autem vtrumque nomen in Christo Dei, in quo inuenitur etiam Iesus appellatus. Discere erroris tui morem. Dum Moysi successor destinaretur Aufes filius Naue, transferetur certe de pristino nomine, & ¹¹³ incipit vocari Iesus? Certe, inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nã quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nationes in sæculi deserto commorantes antea, introducturus esset in terram repromissionis, melle & lacte manantem, id est, in vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: idque non per Moysen, id est, non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est, per nouæ legis gratiã provenire habebat circumcisus nobis petrina acie, id est, Christi præceptis (petra n. Christus multis modis & figuris prædicatus est) ideo is vir qui in huius sacramenti imagine parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, vt Iesus nominaretur. ¹¹⁴ Nã qui ad Moysen loquebatur, ipse erat Dei filius. ¹¹⁵ qui & semper videbatur. Deum n. patrem nemo vidit vnquam, & vixit: & ideo constat, ipsum Dei filiũ Moysi esse locurũ, & dixisse ad populum: *Ecce ego* ¹¹⁶ *mitto angelum meum antefaciem tuam*, id est, populi, qui te custodiat in itinere, & introducat in terram, quam præparauit tibi: Intende illi, & audi eum, & ne inobediens fueris ei: ¹¹⁷ non enim celuit te, quoniam nomen meum super illum est. Populum n. introducturus erat Iesus in terram repromissionis, non Moyses. Angelum quidem dixit eũ ob magnitudinem virtutum, quas erat aditurus (quas virtutes fecit Iesus Naue, & ipsi legis) & officium prophete, nunciantis scilicet diuinam voluntatẽ, sicuti & præcursorẽ Christi Ioannem, futurum angelum appellat, prophetam spiritus dicẽs, ex persona patris; ¹¹⁸ *Ecce ego mitto angelum meum antefaciem tuam*, id est, Christi, qui præparabit viã tuam ante te. Nec nouum est spiritui sancto, angelos appellare eos, quos ministros suæ virtutis Deo præfecit. Idem enim Ioannes non tantum angelus Christi vocatus est, sed & lucerna lucens ante Christum. *Parauit enim* inquit, *lucernam Christo meo*, David prædicat: quare ipse Christus veniens adimplere prophetas, dicit ad Iudeos: *Ille fuit*, inquit, *lucerna ardens & lucens*: vtpote, qui non tantum vias eius parabat in eremo, sed & agnum Dei demonstrando, illuminabat mentes hominum, præconio suo, vt eum esse intelligerẽt agnum, quem Moyses pascurum nominabat. Sic & Iesus ob nominis sui futurum sacramentum: id enim nomẽ suum confirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum, nec Aufen, sed Iesum eum iusserat exinde vocari. Sic igitur vtrumq; nomen competit Christo Dei, vt & Iesus appellaretur. Et quoniam ex semine David genus trahere deberet virgo, ex qua nasci oportuit Christum, vt supra memorauimus; euidenter Esaia propheta in sequentibus dixit: *Et nascetur*, inquit, *virga de radice Iesse*, quod est Maria, & ¹¹⁹ *flos de radice eius ascendet*. *Et requiescet super illum spiritus Dei, & spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & virtutis, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus Dei timoris implebit illum*. Neque enim vlli hominum vniuersitas spiritalium documentorum comperebat; nisi in Christum, flori quidem ob gratiam adæquatam, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariam scilicet inde censendum. Fuit enim de patria Bethlehem, & de domo David, sicut apud Romanos in cẽsũ descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. Expostulo etiã & quia à prophetis prædicabatur ex Iesse genere venturus, &

omnem humilitatem & patientiam, & tranquillitatem esset exhibiturus, an venerit, atque ita is homo qui talis ostenditur, ipse erit Christus, qui venit. De hoc enim propheta Esaia dicit: *Homo in plaga positus, & sciens ferre imbecillitatem: qui tanquam ovis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum*. Sic neque contendit, neque clamauit, neque audita est foris vox eius, ¹²⁰ *qui arundinem contusam*, id est, quassam Israelis fidem, non comminuit: *qui linum ardens*, id est, momentaneum ardorem gentium, non *extinxit*, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui. Non potest alius esse quam qui prædicebatur. Oportet itaque actum Christi eius qui venit, ad scripturarum regulam recognosci. Duplici enim, nisi fallor, operatione distinctum eum legimus prædicationis & virtutis, sed de vtroque; titulo sic disponam: itaque specialiter ¹²¹ dispungamus ordinem cõptum, docentes prædicatorem adnũciatum Christum, vt per Esaia dicit: *Exclama inquit, in vigore, & ne pepercis; exalta vt tuba vocem tuam, adnũcia plebi meæ facinorosa ipsorum: & domui Iacob delicta eorum. Me de die in diem querunt, & cognoscere vias meas cupiunt. Quasi populus qui insitiam fecerit, & iudicium Dei non dereliquerit, & reliqua*. Virtutes autem facturum à patre, Esaia dicit: ¹²² *Ecce Deus noster iudicium retribuit, ipse veniet, & saluos faciet nos. Tunc in firmis curabuntur, & oculi caecorum videbunt, & aures surdorum audient, & claudus saliet velut ceruus, & multorum linguæ soluentur: & cetera, quæ operatum Christum nec vos diffitemini, vtpote qui dicebatis, quod propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbatis faciebat. [123] De exitu plane passionis eius ambigitis, negantes passionem crucis in Christum prædicaram, & argumentantes in super non esse credendum, vt ad id genus mortis exposuerit Deus filium suum, quod ipse dixit: *Maledictus omnis homo qui pependit in ligno*. Sed huius maledictionis sensum antecedit rerum probatio. Dicit enim in Deuteronomio: ¹²⁴ *Si autem fuerit in aliquo delicto, ita vt iudicium mortis sit, & morietur, & suspenderit eum in ligno. Sed & sepultura sepelietis eum ipsa die: quoniam maledictus à Deo est omnis qui suspensus fuerit in ligno, & non inquinabitis terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi in sorte*. Igitur non in hanc passionem Christum maledixit, sed distinctionem fecit, vt qui in aliquo delicto iudicium mortis habuisset, & moreretur suspensus in ligno, hic maledictus à Deo esset, quia propter merita delictorum suorum suspenderetur in ligno. Alioquin Christus, qui dolum de ore suo locutus non est, qui que omnem iustitiam & humilitatem exhibuit: & vt supra de eo prædictum memorauimus, non pro meritis suis in id genus mortis expositus est: sed vt ea quæ prædicta sunt à prophetis, per vos ei obuentura implerentur, sicut in Psalmis ipse spiritus Christi iam canebat, dicens: *Retribuabant mihi mala pro bonis; & 125* *Quæ non rapueram, tunc exsoluam. Exterminauerunt manus meas & pedes; & 126* *Miserunt in potum meum fel, & in siti mea potauerunt me aceto; & 127* *Super vestem meam miserunt sortem*: sicuti cetera quæ in illum commissuri essetis, prædicta sunt. Quæ quidem omnia ista perpeffus, non pro actu suo aliquo malo passus est, sed vt scripturæ implerentur de ore prophetarum. Et vique sacramentum passionis ipsius figurari in prædicationibus oportuerat: quantoque, incredibile, tanto magis scandalum futurum, si nude prædicaretur: quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, vt difficultas intellectus gratiam Dei quæreret. [127] Itaque in primis Isaac quum à patre hostia duceretur, & lignum ipsi sibi portaret, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam concessi à patre, lignum passionis suæ baiulantis, Ioseph & ipse Christum figurans. vel hoc solo, ne cursum demorer ipse, quod persequutionem à fratribus passus est, & vendundatus est in Egyptum, ob Dei gratiam, sicut & Christus à Iudeis carnalibus fratribus vendundatus, à Iuda quum traditur. ¹²⁸ Nam & benedicitur in hæc verba Ioseph: *Tauri decor eius: cornua vnicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum vsque**

A
Eph. 6.

Num. 13.
1. Cor. 10.

B
Exod. 3. 4.
6. sequ.

Leuit. 1.
sequ.
Num. 1. &
17.
Exod. 33.
Exod. 24.
1. Cor. 10.

C
Malach. 3.
Matth. 11.
Marc. 1.
Luc. 7.
Psalm. 103.
Psalm. 137.
Ioh. 1.
Ioh. 11.

Exod. 12.
Num. 13.
Isai. 11.

D

E
Isai. 53.

Isai. 41.
Matth. 12.

Isai. 58.

F
Isai. 53.
Ioh. 5.
Item negantes Iudæi passionẽ Christi.

X.
Deut. 21.
Gal. 3.

1. Pet. 2.
Matth. 3.

G

Psalm. 34.
Psalm. 68.
Psalm. 21.
Psalm. 68.
Psalm. 21.
Matth. 26.

1. Cor. 1.
126 Irẽ patriarchæ ostendunt figuram crucis.

XI.
H

Gen. 22.
Gen. 37.
Deut. 33.

A terra. Non utique ¹²⁹ rhinoceros destinabatur unicornis, vel ¹³⁰ minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur: taurus ob utranque dispositionem, aliis ferus ut iudex, aliis mansuetus ut saluator: ¹³¹ cuius cornua essent crucis extrema. Nam & in antenna navis, quæ crucis pars est, hoc extremitates huius cornua vocantur: unicornis autem media stiptis palus. Hac denique virtute crucis, & hoc more cornutus, vniuersas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cælum, & tunc ventilabit per iudicium, deiiciens de cælo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam, cum Iacob Simeon & Leui exporrigit benedictionem, de scribis & pharisæis propheta: ex illis enim deducitur census illorum, interpretatur enim spiritaliter sic, ¹²³ Simeon & Leui perferunt iniquitatem ex sua seclâ, qua scilicet Christum sunt persecuti. *In concilium eorum ne venerit anima mea, & in stationem eorum ne incuberint iecora mea: quoniam in indignatione sua interfecerunt homines, id est, prophetas: in concupiscentia sua subneruauerunt taurum, id est, Christum quem post necem prophetarum interfecerunt, & neruos eius suffigendo clausi desauerunt.* Ceterum vanum, si, post homicidium iam ab eis commissum, alicuius bouis ipsis exprobrat carnificinam. Iam vero Moyses, quid utique tunc tantum, quum Iesus aduersus Amalech præliabatur, extensis manibus orabat residens; quando in rebus tam artonitis magis utique genibus positus, & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutata, orationem commendare debuisset: nisi quia illic ubi nomen Iesu dimicabat, dimicaturi quandoque aduersus diabolum, crucis habitus quoque erat necessarius, per quam Iesus victoriam esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem, cur æneum serpentem ligno impositum, pendens habitu in spectaculum Israelæ salutare proposuit, eo tempore quo à serpentibus post idololatriam exterminabantur: nisi quod hic dominicam crucem intentabat, qua serpens diabolus publicabatur, & laeso cuique ab eiusmodi colubris, id est, angelis eius, à delictorum peccantia ad Christi crucis sacramenta intento, salus efficiebatur. Nam qui in illam tunc respiciebat, à morsu serpentium liberabatur. Age nunc, si legisti penes prophetam in Psal. ¹³³ Dominus regnavit à ligno; expecto quid intelligas, ne forte lignarium aliquem regem significari putetis, & non Christum, qui exinde à passione Christi superata morte regnavit. Proinde & Esaias: *Quoniam puer, inquit, natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid nouum, si non de filio Dei dicit: natus est nobis, cuius imperium factum est super humerum ipsius.* Quis omnino regum in signe potestati suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliquam propriæ vestis notam? Sed solus nouus rex seculorum, Christus Iesus, nouæ gloriæ & potestatem & sublimitatem suam in humero extulit, ciucem scilicet, ut secundum superiorem prophetiam etiam Dominus regnaret à ligno. De hoc enim ligno etiam Deus insinuat per Hieremiam, quod essetis dicturi. *Venite, mittamus in panem eius lignum, & conteramus eum à terra viuorum, & nomen illius non memorabitur amplius.* Utique in corpus eius lignum missum est. Sic enim Christus reuelauit, ¹³⁴ panem corpus suum appellans, cuius retro corpus in pane prophetes figurauit.

B Si adhuc quæres dominicæ crucis prædicationem, satis iam poterit tibi facere xx. i. Psalmus totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam, ²³⁵ Foderunt, inquit, manus meas & pedes quæ propria est atrocitas crucis. Et rursus cum auxilium patris imploraret: *Saluum me fac, inquit, ex ore le. nis, utique mortis, & de cornibus unicornuorum humilitatem meam:* de apicibus scilicet Christi crucis, ut supra ostendimus: quam crucem nec ipse Dauid passus est, nec vllus regum Iudæorum, ne putetis alterius prophetari passionem, quam eius, qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes interpretationes istas respuerit, & irriterit duritia cordis vestri, probauimus sufficere posse

mortem Christi prophetatam, ut ex hoc quod non esset edita qualitas mortis, intelligatur per crucem euenisse, nec alii deputandam fuisse passionem crucis, quam cuius mors prædicabatur. Nam mortem eius & passionem eius, & sepulturam vna voce Esaias dicit: *A facinoribus, inquit, populi mei perductus est ad mortem, & dabo malos pro sepultura eius & diuites pro morte animam eius, & car.*

Dicit etiam adhuc: *sepultura eius sublata est è medio, nec sepultus enim est nisi mortuus, nec sepultura eius sublata est è medio, nisi per resurrectionem.* Quomodo nisi per resurrectionem? Denique subiungit idem Esaias: *Propterea ipse multos in hereditatem habebit, & multorum diuidet spolia.* Quis enim alius, nisi qui natus est, ut supra ostendimus, pro eo quod tradita est in mortem anima eius? Ostensa enim causa gratiæ eius pro iniuria scilicet mortis repensandæ, pariter ostensum est, hæc illum propter mortem consecuturum; post mortem utique per resurrectionem consecuturum. Nam quod in passione eius accidit, ut media dies tenebresceret, Amos propheta annunciat, dicens. *Et erit inquit, in die illudicit Dominus, occidet sol mediu die, ¹³⁷ tenebrescet super terram dies luminis, & conuertit dies festos vestros in luctum, & omnia cantica vestra in lamentationem, & imponam super lumbos vestros sacco, & super omne caput caluitium, & ponam eum quasi luctum delicti, & eos qui cum illo quasi diem maroris.* Hoc enim & Moyses initio primi mælis nouorum facturos vos prophetauit, cum omne vulgus filiorum Israel ad vesperam agnum esset immolaturum: & hanc solennitatem diei huius, id est, Phaschæ azymorum, cum a maritudine manducaturus præcanebat: & adiecit, ¹³⁸ Pascha esse Domini. id est, passionem Christi. Quod ita quoque adimpletum est, ut prima die azymorum interficeretur Christus, & ut prophetia adimpleretur, propterea dies vesperam facere, id est, tenebras efficere: quæ media die factæ sunt: atque ita dies festos vestros conuertit Deus in luctum, & cantica vestra in lamentationem. Post passionem enim Christi etiam captiuitas vobis & dispersio obuenerit, prædicata per spiritum sanctum. [Nam & pro istis meritis vestris, cladem vestram futuram Ezechiel nunciat: & non solum in isto seculo quæ iam euenit, sed in diatribulationis quæ subsequetur. Qua clade nemo liberabitur, nisi qui passione Christi, quam respicitis, fuerit obsignatus. Sic enim scriptum est: *Et dixit Dominus ad me, Fili hominis vidisti quæ seniores Israel faciunt vnusquisque eorum in tenebris, vnusquisque in cubiculo abscondo, quoniam dixerunt: Non videt nos Dominus, derelquit Dominus terram. & dixit ad me: Adhuc conuersus videbis facinora maiora quæ isti faciunt. Et introduxit me ad limina ianue domus Domini quæ aspicit ad Aquilonem, & ecce illic mulieres sedentes & ¹⁴⁰ plangentes Thammus. & dixit Dominus ad me: Fili hominis, vidisti? Nunquid modica domus Iuda, ut faciant facinora quæ fecerunt: & adhuc visurus es adfectiones maiores eorum. Et introduxit me in adem domus Domini interioriorem, & ecce in liminibus templi Domini inter medium elam & inter medium altaris, quasi vngtinquaginta viri posteriora sua dederunt ad templum Domini, & facies suas contra orientem, hi adorabant solem. & dixit ad me: Vides fili hominis? Nunquid pusilla domus Iuda, ut faciant facinora quæ fecerunt hic? Quoniam impleuerunt impietates suas, & ecce ipsi quasi subsannantes. Ego faciam cum indignatione mea, non parceat oculus meus, neque miserebor. Et exclamabunt ad aures meas voce magna, non exaudiam eos, sed neque miserebor. ¹⁴¹ Et clamauit in aures meas voce magna dicens: Adproximauit vindicta ciuitatis huius, & vnusquisque habuit vasa exterminii in manu sua. Et ecce sex viri veniebant à via porte alta, quæ respiciebat ad Aquilonem, & vnusquisque bipennis dispersionis erat in manu eius. Et vnus vir in medio eorum indutus podere, & zona sapphiri in lumbis eius. Et introierunt, & steterunt in proximis altaris erei, & claritas Dei Israel ascendit à Cherubin, quæ fuit super eam in subdual domus. Et vocauit hominem qui indutus erat podere, qui habuit super lumbos suos zonam, & dixit ad eum Dominus: ¹⁴² Transi*

Gen. 49.

Exod. 17.

Num. 21.

Psal. 95.

Isai. 9.

Hier. 11.

Psal. 21.

Ibidem.

Isai. 53.

E

Amos 8.

F

Exod. 11.

Marth. 26.

XL.

139. De sta-

statione

Ierusalem

post pas-

sionem

Christi.

G

Ezech. 4.

H

Ezech. 9.

mediam Ierusalem, & scribe signum Tau in frontibus viro-
rum qui gemunt, & dolent super omnia facinora que sunt
in medio eorum. Et in his dixit ad audientem: Ite post eum
in ciuitatem & concidite, & nolite parcere oculis vestris,
& ne misereamini seniores aut iuuenis, aut virginis, &
paruos & mulieres interficite omnes, vt perdeantur. Om-
nes autem super quos est Tau signum, ne accesseritis. Et
à sanctis meis incipite. Huius autem signi sacramentum
variis modis prædicatum est, in quo vita hominibus
præstruebatur, in quod Iudæi non essent credituri.
143 Sicut Moyses ante nunciabat in Exodo dicens:
Eiciemini de terra in quam introibitis, & in nationibus
illis non eritis in requiem. Et non erit stabilitas vestigio pedis
tui, & dabit tibi Deus cor radians, & tabescentem animam,
& oculos deficientes, vt non videant, & erit vita tua pen-
dens in ligno ante oculos tuos, & non credes vita tue. Ita-
que quoniam impleta est prophetia per aduentum
eius, id est, per natiuitatem, quam supra memorauimus,
& passionem quam euidenter ediximus, pro-
pterea & Daniel signari visionem, & prophetem dice-
bat, quoniam Christus est signaculum omnium propheta-
rum, adimplens omnia quæ retro erant de eo
nunciata: post enim aduentum eius & passionem ipsius
iam non visio, neque prophetes. Vnde firmissime dicit,
aduentum eius signare vitium & prophetiam. Itaque o-
stendentes & numerum annorum, & tempus L X I. &
dimidiæ hebdomadarum adimpleretur, probauimus
tunc venisse Christum, id est, natum: 144 & septem &
dimidiæ hebdomadarum, quæ sunt subdivisæ in abscisi-
onem priorum hebdomadarum, intra quæ tempora
passum ostendimus Christum: atque ita L X. hebdo-
madibus conclusis, & ciuitate exterminata, & sacrifici-
um & vnctioem exinde cessare. Sufficit huc vsque de
his interim ordinem Christi decurrisse, quo talis proba-
tur, qualis adnunciabatur, non alius haberi debeat
quam qui illic adnunciabatur, etiam ex ista consonan-
tia scripturarum, qua ex præiudicio maioris partis ad-
uersum Iudæos, elocuti sumus. Neque enim in dubium
deducant vel negent, quæ scripta proferimus: vt ex hoc
quoque paria esse scripturis diuinis negare non possint:
vt quæ post Christum futura præcanebantur, adimple-
ta cognoscantur. Neque enim dispositio expuncta in-
ueniretur, nisi ille venisset, post quem habebant expun-
gi, quæ nunciabantur, quæ completa esse etiam
probarentur. [145 Aspice vniuersas nationes, de vora-
gine erroris humani exinde emergentes ad dominum
Deum creatorem, 146 & ad Deum Christum eius. Et si
audes, nega prophetatum, statim tibi promissio patris
occurrit in Psalmis dicens: *Filius meus est tu, ego hodie ge-
ni te. Pere à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam & pos-
sessionem tuam terminos terre.* Nec poteris eum magis Da-
uid filium dicere, quam Christum: aut terminos terræ
Dauid potius promissos qui intra vnicam Iudæam re-
gnauit, quam Christo, qui totum iam orbem Euangelij
sui fide cepit, sicut per Elaiam dicit: 147 *Ecce deditur in dis-
positionem generis mei in lucem gentium, aperire oculos cæcorum,
vt que errantium, exsoluere de vinculis vinctos, id est,
de delictis liberare, & de domo carceris, id est, mortis, se-
dentes in tenebris, ignorantia scilicet. Quæ si per Chri-
stum eueniunt, non in alium erunt prophetata quæ per
quem expuncta consideramus. [148 Igitur quoniam
filij Israel adfirmant nos errare recipiendo Christum,
qui iam venit: præscribamus eis ex ipsis scripturis, iam
venisse Christum qui prædicabatur. Quamuis ex tem-
poribus Danielis prædicatis probauerimus iam ven-
nisse Christum qui nunciabatur. Nasci enim eum oportuit
in Bethlehem Iudæ. sic enim scriptum est in pro-
pheta: *Et 149 tu Bethlehem non minima es in ducibus Iudæ.*
Ex te enim exiet dux qui pascat populum meum Israel. Si autem
adhuc natus non est qui processurus dux de tribu Iudæ
ex Bethlehem nunciabatur, oportet enim eum de tribu
Iudæ & à Bethlehem procedere: animaduertimus autem
tunc neminem de genere Israel in ciuitate Bethle-
hem remansisse, & exinde quod interdictum est, ne in
confinio ipsius regionis demoretur quisquam Iudæorum*

vt hoc quoque esset adimpletum per prophetam: *Terra
vestra deserta, ciuitates vestra igni exusta,* id est, quod belli
tempore eius euenerit, regionem vestram in conspectu
vestro exteri comedent, & deserta & subuersa erit à po-
pulis alienis. Et alio loco sic per prophetam dicitur: *Regem
cum claritate videbitis,* id est, Christum facientem vir-
tutes in gloria Dei patris, & *oculi vestri vident terram
de longinquo:* quod vobis pro meritis vestris post expu-
gnationem Ierusalem, prohibitis ingredi in terram vestram,
de longinquo eam oculis tantum videre permis-
sum est. *Anima,* inquit, *vestra meditabitur timore,* scilicet
quo tempore excidium sui passi sunt. Quomodo igitur
nascetur dux de Iudæa & quatenus procedet de Bethle-
hem, sicut diuina prophetarum volumina nunciant,
cum nullus omnino stirilic in hodiernum derelictus ex
Israel, cuius ex stirpe possit nasci Christus? Secundum,
Iudæos adhuc non venit: Cum venire cœperit, vnde
vngetur? 150 Lex enim præcepit, in captiuitate non lice-
re vnctioem chrismatis regalis confici. Si autem iam
nec vnctio est illis, vt Daniel prophetauit: dicit enim:
exterminabitur vnctio: ergo iam non est illie vnctio,
quia in nec templum vbi erat cornu de quo reges vnge-
bantur. Si ergo non est vnctio, vnde vngetur dux qui
nascetur in Bethlehem? aut quomodo procedet de
Bethlehem, cum de germine, Israel nullus omnino sit
in Bethlehem? Iterato denique ostendimus, & venisse
iam Christum secundum prophetas, & passum, & in
cœlis iam receptum, & inde venturum secundum præ-
dicationes prophetarum. Nam post aduentum eius secun-
dum Daniele, quod ipsa ciuitas exterminari haberet,
legimus & ita factum recognoscimus. Dicit enim scri-
ptura: Sic & ciuitatem & sanctum simul exterminari
cum duce, indubitate, qui de Bethlehem & de tri-
bu Iudæ esset processurus. Vnde & manifestum est,
quod ciuitas simul eo tempore exterminari deberet
cum ducator eius in ea pati haberet, 152 secundum scri-
pturas prophetarum dicentium. *Expandi manus meas to-
ta die ad populum contumacem contradicentem mihi. Qui am-
bulat viam non bonam: sed post peccata sua.* Et in Psalmis di-
cit: *Exterminauerunt manus meas & pedes, diminuerunt
omnia ossa mea. Ipsi autem contemplati sunt & viderunt me, &
in siti mea potauerunt me aceto.* Hæc Dauid passus non est,
vt de se merito dixisse videatur, sed Christus qui cruci-
fixus est. Manus autem & pedes non exterminantur,
nisi eius qui à ligno suspenditur. Vnde & ipse Dauid re-
gnaturum ex ligno Dominum dicebat: nã & alibi pro-
pheta ligni huius fructum prædicat dicens: *Terra dedit
ben. dictiones suas.* Vtique illa terra virgo nondum pluuiis
rigata, nec imbribus fecundata, ex qua homo tunc pri-
mum plasmatus est, ex qua nunc Christus secundum car-
nem ex virgine natus est. *Et lignum,* inquit, *actulit fructum
suum.* Non illud lignum in paradiso, quod mortem de-
dit protoplastis, sed lignum passionis Christi, vnde vita
pendens à vobis credita non est. Hoc enim lignum tunc
in sacramento erat, quo Moyses aquam amaram indul-
cauit: vnde populus qui siti peribat in eremo bibendo
reuixit. sicuti nos qui de seculi calamitatibus extracti, in
quo commorabamur siti perētes, id est, verbo diuino
propinati, ligno passionis Christi aqua baptismatis potantes,
fide quæ est in eum reuiximus, à qua fide Israel
excidit, secundum Hieremiã dicentem *Mittite & inter-
rogate nimir, si facta sunt talia. Si mutabit gētes deos suos, & isti
non sunt dii. Populus autem meus mutauit gloriam suam, ex quo
nihil proderit eis. Expauit celum super isto.* Et quomodo &
quando expauit? Indubitate quando passus est Christus
Et horruit, inquit, *plurimum nimir, & sol media die tenebricauit.*
Et quando horruit nimir, nisi in passione Christi,
cum terra quoque contremuit, & velum templi scissum
est, & monumenta dirupta sunt? *Quoniam duo hæc mala
fecit populus, Me,* inquit, *dereliquerunt fontem aqua vitæ
& foderunt sibi lacus contritos, qui non poterant aquam
continere.* indubitate non recipiendo **C H R I -**
S T V M fontem aquæ vitæ, lacus contribulatos cœpe-
runt habere, id est, synagogas in dispersiones gentium
in quibus iam spiritus sanctus non immoratur, vt in

E
Isai. 1.

Isai. 33.

Dan. 9.
3. Reg. 10.

F

Isai. 65.
Psal. 21.
Psal. 68.Psal. 95.
Psal. 66.
Gen. 2.

G

Ioc. 2.
Gen. 2. &
3.
Deut. 28.
Exod. 15.

Hier. 2.

Amos 8.
Matt. 27.
Hier. 2.

H

A prateritum in templo commorabatur ante aduentum Christi, qui est verum Dei templum. Nam & istam similitudinem diuini spiritus eos passuros dixerat propheta Esaias dicens: *Ecce qui seruiunt mihi, manducabunt, vos autem esurietis. Seruientes mihi potabuntur, vos autem sitietis, & a contribulatione spiritus ululabitis.* 154 Remittetis enim nomen vestrum, in satietatem electis meis: vos autem interficiet Dominus. *Eis autem qui seruiunt mihi, nomen nominabitur nouum, quod benedicetur in terris.* Adhuc huius ligni sacramentum in Regnorum legimus celebratum. Nam cum filii prophetarum super flumen Iordanem lignum securibus caderent, exiliit ferrum, &mersum est in flumine, atque ita Heliseo propheta superueniente petunt ab eo filii prophetarum, ut ferrum flumini quodmersum fuerat erueret. Atque ita Heliseus accepto ligno, & misso in eum locum ubi submersum fuerat ferrum, statim supernatauit, & 155 lignummersum est, quod receperunt filii prophetarum. Ex quo intellexerunt quod Helisei spiritus in eum sit repressentatus. Quid manifestius huius ligni sacramento? quod duritia huius seculi mersa in profundo erroris, & a ligno Christi, id est, passionis eius, in baptismo liberatur, ut quod perierat olim per lignum in Adam, id restitueretur per lignum Christi. Nobis igitur qui successimus in loco prophetarum, ea sustentibus hodie in seculo quae semper passi sunt prophetae propter diuinam religionem. Alios enim lapidauerunt, alios fugauerunt, plures vero ad mortis necem tradiderunt, quod negare non possunt. Hoc lignum sibi & Isaac filius Abrahamae ad sacrificium ipse portabat, cum sibi eum Deus hostiam fieri praecipisset. 156 Sed quoniam haec fuerant sacramenta, quae temporibus Christi perficienda seruabantur: & Isaac cum ligno seruatus est, arietem oblato in vepre cornibus haerente: & Christus suis temporibus lignum humeris suis portauit, inhaerens cornibus crucis, corona spinea in capite eius circumdata. Hunc enim oportebat pro omnibus gentibus fieri sacrificium, qui *tanquam ouis ad victimam ductus est, & velut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum.* Hic enim Pilato interrogante nihil locutus est: *in humilitate enim iudicium eius sublatum est.* 157 Natiuitatem autem eius quis enarrabit? quia nullus omnino hominum natiuitatis Christi fuit conscius, in conceptu, quum virgo Maria verbo Dei praegnans inueniretur. *Et quia tollitur a terra vita eius.* Cum utique post resurrectionem eius a mortuis, quae die tertia effecta est, caeli eum receperunt, 158 secundum prophetiam Osee emissam huiusmodi: *Antelucem surgent ad me dicentes, Eamus & reuertamur ad Dominum Deum, quoniam ipse eripiet, & liberabit nos.* Post biduum, die tertia, quae est resurrectio eius gloriosa, de terra in caelos eum recepit, vnde & venerat ipse spiritus ad Virginem: cuius neque natiuitatem, neque passionem Iudaei agnouerunt. 159 Igitur quoniam adhuc contendunt Iudaei, necdum venisse Christum eorum quem tot modis adprobauimus venisse, recognoscant Iudaei exitum suum, quem post aduentum Christi relaturi praecinebantur ob impietatem qua eum & despexerunt, & interfecerunt. Primo enim ex qua die, secundum illud dictum Esaias, *proiecit homo abominamenta sua aurea & argentea, quae fecerunt adorandis* 160 *vanis & nocturnis:* id est, ex quo gentes nos dilucidata per Christum veritate, proiecimus idola (videant Iudaei) & quod sequitur, expunctum est. Tulit enim Dominus sabaoth a Iudaeis, & ab Ierusalem, inter cetera, & sapientem architectum, qui aedificat ecclesiam, Dei templum, & ciuitatem sanctam & domum Domini. Nam exinde destitit apud illos Dei gratia. *Et mandatum est nubibus, ne pluerent imbrem* 161 *super vineam Sorech,* id est, caelestibus beneficiis ne proueniret domui Israel. Fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronauerat: & non iustitiam, sed clamorem, quo in crucem eum extorserat: & ita subtractis charismatis prioribus, *lex & propheta usque ad Ioannem* fuerunt: & piscina Bethesda usque ad aduentum Christi, curando inualitudo ab Israel, desit a beneficiis deinde, cum ex perseverantia furoris sui nomen Domini per ipsos blasphemaretur. Sicut scriptum

est: *Propter vos nomen Dei blasphematur in gentibus.* Ab illis enim incepit infamia, & tempus medium a Tiberio usque ad Vespasianum. Quae cum ita commississent, nec intellexissent, Christum in tempore suae visitationis inueniendum, facta est terra eorum deserta, & ciuitates eorum igni exusta. *Regionem ipsorum in conspectu eorum extranei deuorantes: derelicta est filia Sion tanquam specula in vinea velut in cucumerario casula:* ex quo scilicet Israel Dominum non cognouit, & *populus eum non intellexit, sed dereliquit magis, & ad indignationem prouocauit sanctum Israel.* Sic & machaerae conditionalis comminatio: *Si nolueritis, nec obaudieritis, gladius vos comedet:* probauit Christum fuisse, quem non audiendo perierunt. Qui & in Psalmo dispersionem eius postulat a patre dicens: *Disperge illos in virtute tua.* Qui & rursum per Esaiam exultationem eorum orat: *Propter me, inquit, haec facta sunt vobis, in anxietate dormietis.* Hec igitur cum pati praedicarentur Iudaei propter Christum, & passos eos esse inueniamus, & in dispersionem demorari cernamus, manifestum est propter Christum Iudaeis ista accidisse, conspirante sensu scripturarum cum exitu rerum, & ordinis temporum. Aut si nondum venit Christus, propter quem haec passuri praedicabantur, quum uenerit ego, patientur. Et ubi tunc filia Sion relinquenda, quae nulla hodie est? ubi ciuitates exurenda, quae iam in tumulis exusta sunt? ubi dispersio gentis, quae iam extorsit? Redde statum Iudaeae quem Christus inueniat, & alium contende venire. [Dilecte 161 nunc ex abundantia erroris vestri ducatum. Duos dicimus Christi habitus a prophetis demonstratos, totidem aduentus eius praenotasse. Vnum in humilitate, utique primum, cum tanquam ouis ad victimam duci habebat, & tanquam agnus ante tondentem sine voce, sic non aperuit os suum Nec 162 aspectu quidem honestus. Annunciamus enim, inquit, de illo, sicut puerulus, sicut radix in terra sitiens, & non erat ei species, neque gloria. Et vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, desiciens citra filios hominum, homo in plaga, & sciens ferre infirmitatem: scilicet vt postus a patre in lapidem offensionis: & minoratus ab eo modicum citra angelos: ueritem se pronunciat, & non hominem, ignominiam hominis, & abiectionem populi. Quae ignobilitatis argumenta, primo aduentui competunt: sicut sublimitatis secundo, cum fieri iam non lapis offensionis, nec petra scandali: sed lapis summus angularis, post reprobationem adsumptus, & sublimatus in consummationem: & petra sane illa apud Daniele de monte praecifa, quae imaginem secularium regnorum comminuit & conteret. De quo secundo aduentu idem Daniel dixit: *Et ecce cum nubibus caeli tanquam filius hominis ueniens, uenit usque ad veterem dierum, & aderat in conspectu eius. Et qui adsistebant, adduxerunt illum, & data est ei potestas regia, & omnes nationes terra secundum genus, & omnis gloria seruiunt illi, & potestas illius aeterna, quae non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur.* Tunc scilicet speciem honorabilem, & decorem habiturus est indeficientem supra filios hominum: tempestiuus enim decore citra filios hominum. *Effusa est gratia, inquit, in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in secula. Accingere ens tuum circa femur tuum potens tempestitate & pulchritudine tua.* cum & pater postea cum diminuit illum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronauit illum, & subiecit omnia sub pedibus eius. *Et tunc cognoscent eum quem pupugerunt. Et cadent pectora sua tribus ad tribum, utique quod retro non agnouerint eum, in humilitate conditionis humanae constitutum.* Hieremias inquit: 163 *Et homo est, & quis cognoscerit illum? quia & Natiuitatem eius, inquit Esaias, quis enarrabit?* Sic & apud Zacha in persona ipsius, imo & in ipsius nominis sacramento, uerus summus sacerdos patris Christus Iesus duplici habitu in duos aduentus delineatur. Primo sordidis indutus est, id est, carnis passibilis & mortalis indignitate, cum & diabolus aduersabatur ei, autor scilicet Iudae traditoris, qui eum etiam post baptismum tenuerat. De hinc spoliatus pristinas sordes, exornatus podere & mitra, & cidari munda, id est, secundi aduen-

tus: quoniam gloriam & honorem adeptus demonstratur. Nec poteritis eum Iosedech filium dicere, qui nulla omnino veste fordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus, nec vnquam sacerdotali munere priuatus. Sed IESVS iste CHRISTVS Dei patris summus sacerdos, qui primo aduentu suo humana forma & passibilis venit in humilitate vsque ad passionem: ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis; qui post resurrectionem suam indutus potest, sacerdos in aeternum Dei patris nuncupatus est. Sic enim & duorum hircorum, qui ieiunio offerebantur, faciam interpretationem. Nonne & illi vtrumque ordinem nominis CHRISTI qui iam venit, ostendunt? pares quidem atque conformes, propter eundem Domini conspectum, quia non in alia venturus est forma, vt qui agnoscere habet a quibus & laesus est. Vnus autem eorum circumdatus coccino, maledictus & consputatus, & conuulsus, & compunctus, a populo extra ciuitatem abiciebatur in perditionem, manifestis notatus insignibus CHRISTI passionis; qui cocinea circumdatus veste, & consputatus, & omnibus contumeliis afflictus: extra ciuitatem crucifixus est. Alter vero pro delictis oblati, & sacerdotibus tantum templi in pabulum datus, secunda representationis argumenta signabat: qua delictis omnibus expiatis, sacerdotes templi spiritualis, id est, ecclesiae, dominicae gratiae 16: quasi visceratione quadam fruerentur, ieiunantibus ceteris a salute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimis figuris obscuratus, & 165 omni in honestate prostratus canebar, secundus vero & manifestus & Deo condignus: idcirco quem facile & intelligere & credere poterunt, eum solum intuentes, id est, secundum, qui est in honore & gloria, non immerito decepti sunt circa indigniorem, certe obscuriorem, id est, primum. Atque ita in hodiernum negant venisse CHRISTVM suam, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant in humilitate primo fuisse venturum, Sufficit huc vsque de his, interim ordinem CHRISTI decurrisse, quotalis probatur, qualis annunciabatur: vt iam ex illa consonantia scripturarum diuinam intelligamus, & quae post Christum futura praedicabantur ex dispositione diuina credantur expuncta. Nisi enim ille venisset post quem habebant expungi, nullo modo euenissent quae in aduentum eius futura praedicabantur. Igitur vi vniuersas nationes de profundo erroris humani exinde emergentes ad Deum creatorem & CHRISTVM eius cernitis, prophetatum non auditis negare: quia etsi negaretis. statim vobis in psalmis, sicuti iam praelocuti sumus, promissio patris occurreret, dicentis: *Filius meus es tu, ego hodie genui te, Pete a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terrae, poteritis in istam praedicationem magis David filium Salomonem vindicare, quam CHRISTVM Dei filium dicere: nec terminos terrae, David filio promissos, qui intra vnicam Iudaeam regnavit, quam Christo filio Dei, qui totum iam orbem Euangelii sui radijs illuminauit. Denique & thronus in aeuu magis Christo Dei filio competit, quam Salomoni, temporali scilicet regi, qui soli Israel regnavit. Christum enim hodie inuocant nationes, quae eum non sciebant, & populi hodie ad Christum confugiunt, quem retro ignorabant. non potes futurum contendere, quod vides fieri. Haec autem prophetata nega, quum coram videntur; aut adimpleta quum leguntur: aut si non negas vtrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata.*

ANNOTATIONES

IACOBI PAMELII IN LIBRUM ADVERSVS IUDÆOS.

CAP. I.

Proxime accedit, disputatio habita est Christiano & profelyto Iudæo.] *Caput primum in scriptis (vt omitteremus initium quod Prologum continet.) De Gentibus ad gratiam & legem Dei admittendis. quod imitatur B. Cyprian. lib. 1. Testim. aduersus Iudæos, cap. 1. & 19. Atqui apud Iudæos nuncupabatur ex gentibus, nec de profapia Israelitarum Iudæus, id est, qui ex gentibus ad ipsorum legem accessisset; voce etiam scripturis usitata, 1. Paral. 2.2. & 2. Paral. 2. ac 3. Tob. 1. Isai. 52. sicuti iuxta 70. infra citatur Ezechiel. 14. Matth. 23. & Act. 2. De proverbiali autem formula: contentioso tunc diem in vespere trahere, videat Lector nostra Prolegomena. Spectantes denique, pro spectatorib. accipi, ad marginem adnotauit Rhenan. Ego vero ex Vaticano cod. lego, lectionis stylo, pro: lectionibus.*

2. tibi vindicare Dei legem.] *Vatic. cod. Vindicare quod perinde est nam & vindicare, quod a vindictis derivatur, est rem contouersam sibi adferre. Ex quo etiam reposuimus paulo post Israel, pro: Michaelis, & adiecimus: dicens.*

3. de duobus populis intelligitur. &c.] *Hyperbaton est locus iste, aut corruptus, cui ex MS. mederi non licuit. Sine autem legamus, edictum, siue dictum, vt habebat. editio, non refert.*

4. Nam & secundum memorias, &c.] *Memorias vsurpat pro scripturis sacris, & ab relictis (vti adnotauit Rhen.) hic & postea, pro: derelicta. Paulo post MS. legit, deseruiuit, pro: seruiuit, quorum vtrumque placet.*

5. & annulis virorum, &c.] *Similiter B. Ambros. epist. 56. ad Romanum: Coactus igitur Aaron peti annulos eorum & in aures mulierum. Quum autem istud neque Graece hodie legatur, neque Latine in editione B. Hieronymi reperitur, oportet diuersam fuisse 70. editionem, quibus iam in locis, ab ea, quae nunc existat: quod confirmatur ex verbis quae mox ab Autore citantur: Hi sunt dii qui nos eiecerunt de terra Aegypti, pro eo quod alibi est: Dii tui, qui te, &c. quod semel adnotasse sufficiat, quando id ex Indice scripturarum colligere possit Lector. Porro etiam B. Cyprianus loco priori citato vsurpat: encere, pro: educere. Nos vero ex Vaticano cod. restituumus: probatur, pro: putabatur, & addidimus paulo post: Deum.*

CAP. II.

6. Igitur gradum conferamus, & summam quaestionis ipsius certis lineis determinemus.] *Secundum huius capiti titulum imposuimus: Quod lex naturalis lege Moyfi sit antiquior, qua vigente neque Sabbatum neque circumcisio obseruata sunt. Atqui de duabus hic formulis proverbialibus, vide nostra supra citata Prolegomena. Legit vero MS. cod. terminemus: sed illud placet.*

7. Diliges proximum tibi.] *In MS. est: tuum, quem admodum & in commentis edit. 70. sed illud: tibi, ad mutationem est eius quod Graece est: τὴν πλησίον σου. Legimus autem ex MS. non concupissent, pro: concupiscerent.*

8. nec in Choreb tantum.] *Ita hunc locum restituumus, pro: Oreb. ex vestigiis cod. MS. qui habebat Chores, quum 70. legant constanter Graece Χωρεβ & Hebraice חורב Graeco exprimentes. Recte autem addit Auctor aut in Syna & in eremo primum, quia priores legis tabulae Moyfi tradita sunt in monte Syna, posteriores, vti constat Exod. 33. in monte Choreb, de quo Iarius B. Hieronymi lib. de 42. mansuibus. Ex eodem legimus: futuram, pro: futurum. Et paulo post ex MS. adiecimus: eius. De Enoch vide Adnot. nostras ad lib. de Resurr. carn. ubi sicut hic, ipsum & Heliam aeternitatis candidatos nominat.*

CAP. III.

9. Sed Abraham, inquit, circumcisus est, &c.] *Titulum huius capiti dedimus: Quod circumcisio in signum data sit spiritualis circumcisionis, seu vt B. Cyprianum imitemur lib. 1. supra citato cap. 8. Quod circumcisio prima carnalis euacuata fit, & secunda spiritualis repropilla. Tertullianus, dum cap. precedenti negat, circumcisione hominem purgari, & hic in signum datam dicit, non in salutis prerogatiuam, differentiam insinuat inter circumcisionem & baptismum, alique noua legis sacramenta; quod quamquam in circumcisione dabatur salus, & remittebatur originale peccatum, non tamen per circumcisionem sicuti per baptismum, sed solum ex vi pacti a Deo cum Iudæis initi. Atque adeo intelligendus Auctor ad instar illius, ad quod alludit Apostolus Rom. 4. Et signum accepit circumcisionis, signaculum iustitiae fidei, quae est in praepotio. Atqui illud, inquit, hic & postea refertur ad Iudæum profelytum. Legimus autem: ipsi Abraham ex MS. ac paulo post? in duobus filium, cum 1. editione, pro: iudicis. Perinde vero est, siue legatur: scelerati, vt excusi, siue: scelesti, vti B. Cyprianus & MS.*

10. Et alio dicit, &c.] *Nempe scriptura. Interim hoc ex MS. recens*

adiecimus.

A adiecimus, nam alibi reperitur quod sequitur : Ecce dies veniunt. quod ipsum & Hebraeo & Graco textui, ac B. Cyprian. ubi supra ca. 11. conforme est, pro quo male excusati: venient

11. super vertices montium.] ms. verticem: sed quia infra lib. 3. aduers. Marcionem transferi super summos montes, magis illud placet, maxime quum Graca Regia Dn. Aria Montani Bibliorum editio ἀρειν legat, quamquam interim hoc respondeat Hebraeo, & editioni Graca Argenterotensi, qua ἀρειν habet. Atqui recte Rhen. castigauit ex Gorziensi cod. prioris filii, pro populi, ac discent, pro dicentur, denique: abolitionem, pro: abolitionem. Addidimus autem: Lex, ex ms.

12. & hostis executionem.] Executionem, inquit Rhenan. pro persecutione, sicut lib. 1. adu. Marc. Quid denique adulantius qua delicta non exequi, id est, non persequi. & ibidem paulo ante: executione loci, ac postea: executore delicti, id est, iudice. Qui addit in illius loci commentario; non aliter Pomponium Iureconsultum D. lib. 48. tit. de accus. & in script. dixisse: mortem exequi, pro, instituire actionem de parricidio perpetrato.

13. per Erythraeum pelagum.] Plinium, uti solet, imitatur, qui Erythraeum mare nuncupat. lib. 6. cap. 23. quod nos Rubrum dicimus, sicuti & Dionys. de situ orbis, ἐρυθραίου πελάγους.

C A P. I V.

14. Sequitur &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod & Sabbati obseruatio temporalis fuerit. Tractatur autem idem argumentum iisdem pene verbis lib. 3. & 4. aduers. Marc. T. 3.

15. expuncta. Id est (inquit Rhenan.) praesita, perfecta, adimpleta. Sic infra: renunciat expuncta. item: expuncta consideramus. rursum: quod sequitur expunctum est. Similiter T. 2. lib. de Patientia: omnem patientiae speciem expunctit. & lib. ad Marc. expuncti contumelia. Item T. 3. lib. de Resur. carnis: iudicium resurrectionis expunctet. lib. 3. ad Marc. iam expunctum, & expungendum putauit. lib. 4. adu. eundem: inueniatur expuncta. ad lib. 5. aduers. eundem expunxerimus. Metaphoram denique expressit T. 2. lib. de Cor. militis, quum dicit: Expungebantur in castris milites, de qua latius Adnot. nostris in Epist. 38. B. Cyprian. nu. 5. hoc uno addito ex Rhen. in dictum locum lib. de Patient. quod veteres in Calendariis, quae circa ut plurimum constabant, verso stylo expungebant nomina seu debita dissoluta. Addidimus autem paulopost: ex ms. ab.

16. sicut per prophetam praedicatum est: Ecce profelyti per me ad te ibunt.] Ex MS. vocem Tertullianicam: praedicatum, substituiimus, pro: dictum. Citat autem eandem scripturam infra dicto li. 3. adu. Marc. & paulo latius explicat, nominatim Isaia adscribens, apud quem reperiri iuxta 70. ca. 52. adnotarunt quidam, sed ibidem haecenus non reperi. Legimus autem paulopost: Sabba religione, pro: religionem.

17. Nam & temporibus Machabaeorum, &c.] Quandoquidem Machabaeorum hic historiam citer in re fidei, non dubium quin illam pro Canonica scriptura cognouerit. Verum de hoc latius Adnot. nostris in B. Cypriani cap. 18. lib. 3. Testimoniorum. quibus adde, quod non sit mirum, si in Canone Hebraeorum libri illi non habeantur, quandoquidem plura quam seculo post illam ab Esdra editum conscripti sint. Nam inter Cyrum Darij successorem, sub quo Esdras claruit, & Antiochum Epiphanem, sub quo Machabaei, anni intercesserunt ut minimum 180.

18. & hostes Allophylas.] Αλλοφύλας; Graeci Bibliorum interpretes (inquit B. Hieron. in Isaia c. 2.) sunt interpretati, pro Philistim, quae est hodie gens Palaestina: quod ipsum comprobatur & in editione Latina 70. ex titulo Psal. 55. Verum hic id refert Tertullianus ad Gracos, contra quos Machabaei dimicabant, eo quod vox Graca alienigenas significet in genere.

C A P. V.

19. Sic & sacrificia, &c.] Istud caput hoc titulo insigniuimus: Quod & sacrificia terrenarum oblationum figurae fuerint spiritualium. Cui respondet inscriptio, qua Auctorem imitatur c. 16. li. 1. Testim. B. Cypr. Quod sacrificium vetus euacuaretur, & nouum celebraretur. Atqui cum MS. legimus conformiter Hebraico, Graco, & Latino exemplaribus: Vbi est Abel frater tuus? & nunquid custos fratris mei cum ego?

20. Gemens & tremens eris super terram, & omnis qui te inuenit occidet.] Secundum scripturae veritatem non sunt haec Dei verba: quin potius ille posito in Cain signo, canet ut non occidat eum omnis qui inuenit eum; cui corripit & Iosephus Antiq. li. 1. c. 3. quin & ipse Tertull. infra T. 3. lib. 2. aduers. Marc. in haec verba: Cain & maledixit, & cupidum morte luere delictum mori interim vetuit. Videtur itaque mutilus iste locus vitio librariorum, qui inter bis repetitur, Gemens & tremens super terram, media transierunt, atque adeo sic supplendus & emendandus: Gemens, & tremens eris super terram. Et dixit Cain ad Dominum: Maius delictum meum, quam vt remittatur mihi, & ciencies me hodie a facie terrae, & a facie tua abscondat, & ero gemens & tremens super terram, & omnis qui me inuenit, occidet.

21. Denique quum per Moysen in Leuitico, &c.] Vel ex hoc loco patet, subinde memoria lapsum Auctorem in citandis scripturarum locis, quum hoc praescriptum nusquam in Leuitico reperitur, sed Deuter. 13. Eodem pertinet quod supra c. 3. dixit: Et ideo subsequens sermo prophetae, &c. quum praecedat ea scriptura illam

qua prius citata est, non subsequatur: & infra: Et alibi contra, quum eodem capite continetur, quod semel adnotasse sufficit contra sciosos quosdam, qui nolunt admittere in Patrib. ἀρεινως περιγραφέντος Restituiimus autem ex MS. repromissionis, pro: promissionis; & terra sancta, pro: terram sanctam.

22. Et in omnino loco offeruntur, &c.] Sic ex MS. & hic, & sub finem capitis, conformiter Latino, Graco, & Hebraico textui, pro: offerentur, maxime quum sic legat etiam B. Cyprianus, ubi supra, & ipse Auctor infra T. 3. l. 3. aduersus Marc. ubi paulo latius explicat sacrificia munda, seu spiritalia, non modo vt intelligantur, quemadmodum hic loquitur, sacrificia laudis, & cor contribulatum, sed etiam Gloriae relatio, & benedictio, & laus, & hymni; denique: Ecclesiarum sacramenta: & munditiae sacrificiorum. Quare valent Magdenburgenses, qui ex hoc Tertulliani loco simili, sub initium lib. 4. aduers. Marc. argumentum sumunt aduersus Ecclesia sacrificium, quum illud maxime ab Auctore confirmetur verbis illis modo citatis. Vt omittam locos, de quibus supra l. ad Scapulam, ca. 2. num. 11. & infra latius lib. Orat. nu. 1. ubi disertis verbis sacrificii Ecclesia meminit. Certe ex Leturgo. Latin. nostris. T. 1. pag. 9. & sequ. videre est conformem Patrum loci huius Malachia intellectum de Ecclesia sacrificio: & nominatim SS. Iustini Mart. Irenaei, Cypriani, Eusebii Caesariensis, Chrysost. Hieron. August. Theodoret, & Damasceni.

23. Quoniam etsi adulteris mihi similes.] Sic veritatis quod Grace est σπειδαλι, pro qua Latinus interpres: sacrificium transulit.

24. nec si veniat videri mihi.] Videri pro: apparere quod legis dicta Latina editio 70. & haud ab similitur veritatis noster interpres ex Hebraeo: cum veneritis ante conspectum meum.

C A P. VI.

25. De Sabbato & circuncisione, & legis veteris & nouae obseruatione.] Quemadmodum haud dubie titulus hic ex margine (sicuti & sequentes aliquot) in textum irrepererunt, ita putauit iterum in marginem reijciendum, idque eo magis, quod cum hoc caput quadam sit conclusio ex praecedentibus, hic potius titulus conueniat: Ex praecedentibus concludi legibus nouam superuenturam, atque adeo querendum, an iam nouae legislator venerit necne. Legimus autem: praecedenti tempore, pro: tempore; & iuxta MS. cod. omnisimul illud: oriatur lumen, ut rose superfluum, quandoquidem praecedat: fulgentes nobis lumine.

26. De natiuitate Christi, & aduentu primo.] Hunc titulum ne quidem ad marginem transcripsimus, quod huic loco non conueniat. Restituiimus etiam quod habet at prima editio: Nam etiam phrasit Tertullianicam, pro eo quod tanquam elegantius subiunctum fuit: Hinc, inquam, & omnisimul: an, ubi legebatur: an necne.

C A P. VII.

27. Igitur in isto gradum conferamus, an, qui venturus Christus adnunciatur, iam venerit.] Ita ex ms. & 1. edit. pro eo quod erat: an qui venturus est Christus. Titulum autem huic capiti dedimus: Quod nouae legislator non expectetur, sed iam venerit, ex Prophetis de regno eius inter Gentes aeterno fieri. Atqui de Proverbiali formula: Gradum conferte, videantur nostra Prolegomena. Legimus vero ex ms. praecauerint, vocem Tertullianicam pro: praecinerint.

28. Sic dicit Dominus Deus Christo meo Domino.] De erronea hac lectione, tamen iam olim inueterata, vide Adnot. nostras in S. Cyprian. lib. 1. Testim. adu. Iud. cap. 21. nu. 60.

29. Cui enim dexteram tenet pater, &c.] Alludit haud dubie ad locum scripturae praecedentem, sicuti etiam in illo: quem exaudierunt omnes gentes.

30. Parthi, Medi, Elamitae.] Comprobans Auctor, quod iam tum omnes Gentes in Christum crederent, primum vtitur verbis scripturae, Act. 2. de ijs qui, ubi in festo Pentecostes audierant Apostolos suis quibusque linguis loquentes, ad Christum conuersi sunt. Vbi ex inscripto videntur coniuncti Parthi, Medi, & Elamitae, non (Elamitae) id est Persae, sic ab Elam filio Sem (teste Iosepho Antiq. lib. 1. cap. 7.) nuncupati, eo quod sibi inuicem vicini sint. Atqui confirmatur Auctoris sententia à B. Sophronio Catal. Gracor. vir. Illustrium inter opera Hieronymi, qui B. Thomam Apostolum praeclarae dicit Evangelium Christi, Parthis, Medis, & Persis, Carmanis quoque, Hircanis, Baetris, & Magis; Indis denique, apud quos in ciuitate Calamina martyrium passus sit.

31. Et qui inhabitant Mesopotamiam.] Apud Mesopotamiam primi Doctores recensentur ab Epiphano Archelaus & Marcellus, quam tamen sua cepit haeresi inficere Bardeanes, Valentini sectator, etiam ante Tertullianum.

32. Armeniam.] Huius quidem in Actis Apostolorum pronuncia non sit mentio: sed iam tum etiam Christi fidem apud eos viguisse, vel inde manifestum est, quod non ita multo post Armenii bellum Maximino tyranno indixerint, antea socij Romanorum, Christianae fidei & religionis ergo, à quo illos ad idololatram conabatur adducere. Testis est eius rei Niceph. Eccl. hist. lib. 7. c. 28.

33. Phrygia.] Quum Phrygia Asiae minoris sit provincia, & Actus 2. coniungitur cum Asia & Pamphylia, quippe quam, ut est Act. 16. & 18. etiam peragraverit B. Apostolus Paulus Hierapoli autem Phrygiae oppido sepultus fuit, teste Sophronio, ubi supra, B. Philippus Apostolus cum filiabus. Insuper eadem hac fere

A
B
C
D

E
F
G
H

atate celebrat a narrat Iconij & Synada Concilia de baptismo hereticorum, Firmilianus, de quo infra Epist. lxxv. quam edidimus inter B. Cypr. opera. & Dionys. Alexandr. Episcopus ad Philemonem apud Euseb. lib. 25. cap. 6. & Niceph. lib. 3. cap. 9.

34. Cappadociam, & incolentes Pontum.] Ad electos aduenas dispersionis Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae, & Bithyniae suam priorem scripsit Epistolam Canonicam B. Petrus Apostolorum princeps. Deinde persecutionis Christianorum in Cappadocia meminisse supra Auctor lib. ad Scapulam c. 3. Cuius sedes Episcopales, Caesarea in qua dictus Firmilianus paulo post Episcopus, Amasia, in qua quondam Pheidimus & Lavandis, iuxta Euseb. & Niceph. qui etiam Miconiensem faciunt.

35. Asiam & Pamphiliam.] In Asia Apostolicas Ecclesias recensente Auctor noster lib. de praescript. haeretic. Claruerunt autem in ea praeter B. Paulum & Barnabam Apostolos, qui Asiam, & Pamphiliam peragrarunt. A. Tor. 13. 14. 15. & 27. scriptores Ecclesiastici iuxta B. Hieron. Catal. vir. Illustrum, iam ante Tertullianum Apollinarius & Papias Hierapolitani, Quadratus & Aristides Atheniensis, Melito Sardenis, Dionysius & Bacchilius Corinthii, Rhodon Aganus, ac Polyocrates Ephesus.

36. immorantes Aegyptum.] Vel sola Alexandria Aegypti metropoli Ecclesia à B. Marco Evangelista instituta, de qua latius in nostris Leturgicis Latin. pag. 88. & sequent. omnibus, v. q. adeo nota est, ut pluribus non sit opus. His adde antiquiores Hermopolitana: Nili, Arsenoitem, & Tingitanam.

37. Eregionem Africae, quae est trans Cyrenem.] Pentapoli Cyrenaicam (de qua Plin. lib. 5. cap. 5. Pompon. Mela lib. 1. Strabo lib. 17. & Ann. Marcell. lib. 22.) ita periphrasi quadam post B. Lucam delineauit Auctor, cuius Episcopi plures etiam antiquitus celebrantur. Erant autem in ea ciuitates quinque, Berenice, Apollonia, Prolemis, quae & Barca, Arsinoe, & Ischia, à qua denominatio, Cyrene.

38. Romani & incolae tunc & in Ierusalem Iudaei.] Ita prorsus distinguuntur ut incolae idem sint Auctori qui A. 2. aduenae, quando quidem & Cicero lib. Offic. eadem significatione dixerit: Peregrini atque incolae officium est, nihil praeter suum negotium agere. Addit autem: tunc, ut indicet illi temporis quidem Iudaeos credidisse, sed non sua aetate. Porro de Romana Ecclesia vide Adnot. nostras in B. Cypr. epist. 45. nu. 6. & 55. nu. 90. ac 91. & in Symbolum nu. 17. infra quoque T. 3. ad libros Auctoris de Praescript. adu. haereticos.

39. vtram Getulorum varietates.] Getuli, qui & Libyes, Africae populi prope tractum inhabitabilem iuxta Melam Pomponium, qui primi omnium (teste Salustio in Iugurtha) eam regionem tenuerunt, a seberi incultis, quibus cibis caro ferina atq. humi pabulum, & uispeporibus, qui neque moribus neque lege neque imperio cuiquam regebantur, & uagii palantes quo loco coegerat, sedes habebant. Vide & paulo post Auctor, Getulorum barbaries dixit.

40. & Maurorum multi fines.] Mauritaniae Ecclesiarum persecutionis meminit Auctor supra lib. ad Scapulam c. 4. Atque Maurorum multi fines, id est, Gentes multa, à Plinio recensentur hist. natur. lib. 5. cap. 2. & 3. & de Mauritaniis duabus aliquid diximus Adnot. nostris in B. Cypr. ep. 45. nu. 7. & 8.

41. Hispaniarum omnes terminus.] Videntur hinc Hispaniae regna omnia iam tum Christi fidem suscepisse, inter quae Praeses Legionis Christianorum hostis recensetur à Tertulliano loco citato, & eiusdem ac Asurica B. Cypris. epist. 68. ubi vide Adnot. nostras nu. 2. Atque Hispaniarum Apostolus celebratur iuxta B. Isidorum B. Iacobus maior. Testis est etiam B. Ioan. Chrysost. protectionis B. Pauli Apostoli in Hispanias, ubi locum tractat 2. Tim. 4. cui satis consentit B. Hieron. loco supracitato, dum scribit, post primam sub Nerone captiuitatem predicasse illum in partibus Occidentis. Et expresse attestatur Dorotheus in Synopsi, Athanasius ad Dracont. & Epiphani. alicubi.

42. Galliarum diuersae nationes.] Ut ne sim prolixior in commemorandis Galliarum diuersis nationibus, Lectori sufficiat hoc loco, quod primus Galatarum (vri patet ex Epist. ad Tit. c. 4.) atque adeo Gallorum, praesertim Viennensium, Apostolus fuerit B. cretens B. Pauli Apostoli discipulus, deinde B. Martialis Lemonicensium, Burdegalensium, Agenensium, Camurcorum, Ruthenensium, Auenionensium, Engolismensium & Mimiatensium; Saturninus Tolosatium; Astronomius Auernensium; Paulus Farbonensium, Fronto Petragoricorum, Eutropius Xantensium, Gratianus Turonensium, Iulianus Cenomanorum, Benignus Lingonesium, B. B. Dionysius Areopagita Parisiorum, Aphrodisius & Virgilius Biturigum, Sauianus & Potentianus Senonensium, Clemens Metensium, & Belgarum, Valerius Treuirensium, Maternus Colonensium & Tungrorum, Regulus ac Trophimus Arelatensium, & Sanctinus Carnotensium, Meldensium & Virandensium Episcopi. Sicuti late deducit primo Centenario suo Iongrenius, & multorum meminit B. Petrus Cluniacensis adu. haer. de templis, de quorum adeo Leturgicis testimonia reperire est inter nostra Latinorum Leturgica, pag. 93. & sequentibus.

43. & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita.] Gesserunt quidem cum Britannis bella Iulius Caesar & Claudius Imperator teste Beda hist. Angl. lib. 1. cap. 2. & inde Britannicus dictus, sed & plurimam Insula partem occuparunt. Deinde & Vespasianus, alique Romani praefecti eam administrarunt. Quinertiam Adrianus, Pertinax, & Albinus Imperatores in eam transmisserunt, teste Polydoro Vergilio, Ang. hist. lib. 2. Nemo tamen ante Severum integram insulam obtinuit, & Pictiones ab eo primum in montana compulsi sunt, usque adeo ut vere asserat Polydorus, ad Septentrionales Britanniae partes priores Caesari non peruensisse. At-

qui adeo recte Romanis inaccessa loca nuncupat Auctor, utpote quum liber iste ante expeditionem Seueri Britannicam, sub finem vitae ab eo susceptam, in qua etiam perit, scriptus sit. Et tamen (quod illa aduersatiua particula uero subindica) Christo subdita, quippe quum (iuxta Bedam & Polydorum) sub Marco Antonino Vero Britannia omnium Prouinciarum prima, rogatu Lucij Regis, & auspicijs Eleutherij Papa Romani, opera SS. Fugatij & Damiani publice tota Euangelium receperit. Imo si Polydoro creditur, iam antea illic fidei fundamenta iacta fuerint à Beato Iosepho ab Arimathia: quod confirmat Gildas Britannus, asserens iam inde ab ortu Euangelij Britannos Christi Religionem suscepisse; quare non placet lectio M. s. cod. in accessu Romanorum loca Christo uero subdita.

44. & Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum.] De his in hac uerba Plin. ubi supra lib. 4. cap. 12. Ab eo in plenum quidem omnes Scythae, uarie tamen littori apposita renouere; alias Geri, Daci Romanis dicti, alius Sarmatae, Graecis Sauiomatae, &c. Superiora uero inter Danubium & Hercynium saltum usque ad Panonica Hyberna Carnuti; Germanorumque ibi confinium campos & plana Iazyges Sarmatae, montes uero pulsi ab his Daci. Quare recte Auctor tum hic tum libro de Anima infr. T. Gentes has coniungit, eisdem paulo post uno Germanorum nomine comprehendens. Et de parte aliqua singularium harum Prouinciarum intelligendum Auctorem non male adnotauit Rhenanus. Atqui Titum profectum in Dalmatiam testis est ipse B. Paulus sua 2. ad Tim. Epist. cap. 4. Deinde traditur B. Apollinaris B. Petri Apostoli discipulus, primus Rauenna Episcopus, etiam Dalmatis & dicti Danubij accolis Euang. predicasse. Sunt qui & B. Thomam Germanorum Apostolum faciunt. Scythis autem Sogdianis & Saccis fidem Christi tradidisse B. Andream Apostolum scribit, ubi supra, Sophronius; inde profectum in Sebastopolim magnam, ubi interiores incolunt Aethiopes. Ad quos forsatis alludit Auctor adiciens: & abditatum multatum gentium. Ceterum legitimus paulo post cum M. s. populis nominis Christi inhabitet, pro: Christiani habitet.

45. qui omnibus in aeternum gentibus regnaturus nunciabatur.] Addidimus: gentibus, ex M. s. quia alludere eum ad aliquod scripturae testimonium de regno Christi aeterno in omnibus gentibus, patet ex aduersatiua illa de regno Salomonis. Sed in finibus Iudae (sic enim lego, pro: Iudae) tantum, & similibus aliquot, maxime autem illa: non habuit in omnibus gentibus potestatem. Videtur autem alludere ad illud Danielis 7. quod infra citatur cap. ult. & lib. 4. adu. Marc. T. 3. Et data est ei potestas regit, & omnes nationes terrae secundum genus, & omnis gloria seculi ei, & potestas illius aeterna, &c. Atqui etiam hic illud: De regno Christi aeterno: ad marginem reuicimus.

46. Si Babylonis & Parthis regnauit Darius.] Agit de Dario primo, qui occupauit Babylonem, & interfecit Balthasar regem, qui quum rex Persarum fuerit, confirmatur nostra sententia in ca. 2. lib. de Pallio, quod Parthi Auctori nostro idem sint qui Persae, & e contrario.

47. vel quisque.] Quisque, pro: quisquis, familiare esse Tertulliano etiam alibi adnotauimus.

48. ab India usque Aethiopiam.] Huc pertinet imprimis illud Plinij lib. 6. cap. 26. Babylon Chaldaicarum gentium caput du summam claritatem obtinuit in toto orbe, propter quam reliqua pars Mesopotamiae Assyriaeque Babyloniam appellata est. Item quod habet 24. cap. Plura sunt segmenta mundi, quae nostri circulos appellauerunt, Graeci parallelos. Principium habet Iudaea pars uerjua ad austrum Patet usque Arabiam & rubri maris incolae. Continentur Gedrosij, Persae, Carmani, Elymnet, (qui supra Elamita) Parthysae, Aria, Sufiana, Mesopotamia, Seleucia cognominata Babylonia, Arabia ad Petram usque, Syria Caele, Pelusium Aegypti. Quibus posterioribus prouincijs à Mesopotamia ad Pelusium usque, & post debellatam Aegyptum ad Aethiopes usque Aegyptio conterminis Nabuchodonosor cum suis Regibus habuit regni sui terminos. Deinde etiam sub secundo circulo post excidium Hierosolymitanum amplectebatur (ut eiusdem uerbis utar) Babylonem, Idumeam, Samariam, Hierosolymam, & reliquas Syriae prouincias ac oppida. Si autem Assyriam coniungas, quae Sogdianos & Sacas complectitur, à meridie terminatur India intra Gangem parte Imai montis, quae sub illa est. Vide de his Tabulam apud Ptolomeum Asia 4. & 10.

49. Alexander Macedo, &c.] Vide & Curtium.

50. Si Germani, adhuc usque limites transgredi non sinuntur.] Germani à Romanis potius bellum in aetate usque Tertullianis passi sunt quam intulerunt, quod meruerent illi, ne fines suos transgredirentur, utpote uaticinantes, quanta postea mala Italia intulerunt Longobardi, Gotthi, Hunni, Vandali, Squadi, & id genus Germani.

51. Maurorum gens, & Getulorum barbaries, &c.] Barbaries & Barbariae & Barbaria pro regione seu regionibus Barbaris usurpata Tertulliano, tum hic, tum Tom. 2. de Fel. uirg. & Tom. 3. lib. 1. aduers. Marcion. & alibi.

52. nec trans istas gentes porrigere uires regni sui possunt.] Causam huius rei tradit Iosephus oratione sua ad Iudaeos, lib. 6. de bello Iudaeico cap. 11. Quid Romanos effugit, nisi quod propter aesus & frigora esset inutilis: Paulo post uero recte castigauit Rhen. ex Gorziensi codice: Barbati, pro: Barbata.

A

CAP. VIII.

53. Itaque requirenda tempora: &c.] Titulus huius capituli, quem ad marginem etiam reliquimus, hactenus excusus erat: De Passione Christi, & vastatione Ierusalem, sed iste Auctor magis conformis est: De temporibus aduentus ac passionis Christi, & externiui civitatis Ierusalem. Restitimus autem ex MS. operationibus, vocem Tertullianicam, pro: operibus. Citant porro Auctor Glossa ordinaria, Hugo, ac B. Hieron. Comment. in Daniele, magnam huius capituli partem ab eo loco qui incipit: Vnde ego ostendimus, &c. vsque ad illud: Igitur expletis his. Hieronymus autem citat, & hunc locum imitatur B. Prosper, aut qui quis est Auctor librorum de Promiss. & Predict. Dei, part. 2. cap. 35. Imitatur etiam Iulianus Pomerius contra Iud. lib. 1. editus in Bibl. SS. Patrum T. 5. immo nominatim citat, cuius verba ipsa adserimus, quia multum lucis adferunt: Alij (inquit) à primo Darij anno, quod & Daniel hanc visionem vidit, vsque ad aduentum Christi euolutus fuisse sexaginta duas & dimidiam hebdomadas docuerunt, pro eo quod & in ipsa Prophetia Danielis sic subdivisa monstrantur. Reliquas autem septem hebdomadas & dimidiam in Passione Christi, & expugnatione Iudaeorum qua per Vespasianum deucti sunt, completas esse definiunt. Alium vsque potest ordinem regnorum (sic lego, pro: regnum) & supputationem sequentes annorum, quam illi quoque praemisimus, tenuerunt. Sicut Tertullianus in libro quem contra Iudaos scripsit, preloquitur, cuius iam breuiter verba ponenda sunt. Scitem aut: Vnde igitur ostendimus, &c. Si ergo secundum Tertullianum has hebdomadas supputare velitis, in earum evolutione & naturitatem, & Passiōem Christi, excidiumque Hierosolymorum (sicut à Propheta pradiūm est) completum fuisse videbitis. Atqui scio (ut B. Hieron. verbis utar, qui diuersas adfert sententias Africani, Eusebij, Clementis Alexandr. Apollinarii & Hebraeorum) de hac questione varic ab eruditiss. viris disputatum, & unquamque pro captu ingenij sui dixisse, quod senserat. Sed quia periculosum est de Magistrorum Ecclesie iudicare sententias, & alteram proferre alteri, Lectoris arbitrio derelinquo, cuius expositionem sequi debent: dummodo (iuxta veteres omnes) aduentui Christi adaptemus tempora à Daniele pradiūta, & perspicua sit Auctoris nostri, prima facie subobscura sententia, in qua non parum nos laborasse, ex Adnot. nostris sequentibus colligi poterit.

B

54. In principio obsecrationis tuae.] Sic restitui hunc locum, pro: obsecrationis, ex originalibus fontibus huius scripturae Danielis, non solum Hebraeis, sed & Graecis, si non 70. saltem Theodotionis editione. Graece enim est ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς δευτέρας οὐρα quae vox deprecationem vel obsecrationem significat.

55. quoad usque inuenerit delictum, & signentur peccata, & exorentur iniustitia.] Tria etiam membra hac dumtaxat reperire est in Africano apud B. Hieron. similiter & apud B. Prosperum loci citatis, neque vero etiam plura in editione Latina B. Hieron. ex Hebraeo. Clemens tamen Alexandrinus Strom. li. 1. quartum membrum interponit: & deleat iniquitates. & Graece item additur, καὶ ἀπαλείψαι τὰς ἀνομίας, quod Latine translaturum est: & ad delendum iniquitates. Verum videtur id aliquando ex margine in textum irrepisse ad interpretationem secundi membri, καὶ τὰς ἀνομίας ἀπαλείψαι, quod, ut signentur peccata, veteres omnes verterunt, phrasim scripturae, quae signari seu obsecrari accipit, pro adimpleri, finem accipere, & proinde etiam deleri.

C

56. & ut signetur visio & prophetae.] Id est, adimpleatur, quod B. Prosper transfudit, & B. Hieron. ex Hebraeo, iuxta illud: Lex & propheta vsque ad Ioannem: quem admodum etiam infra interpretatur ipse Auctor. Quum autem etiam varient Graeci cod. legentes aut: ὁ φέρων, aut: ὁ φέρων, illud etiam disertis verbis Africani & Clemens perinde est, siue hic legatur, Prophetes, siue: Prophetia, maxime quum postea Auctor tam in MS. cod. quam apud Iulianum Pomerium & alios modo hoc, modo illud legat. Idem etiam est siue legas hic & postea: a perfectione sermonis, quod Graeco & Hebraeo textui magis conforme est, siue: prophetae, sicuti legunt MS. & Iulianus. Lego vero ex MS. & vt legatur.

D

57. integrandi & reuindicando.] Quum paulopost hac verba repetens vertat istud hoc modo: respondere me tibi, ad verbum ex Graeco: τὸ δὲ ἀποκρίθῃν, puto legi debere in respondendo, maxime quum Africanus, Clemens, Eusebius, Prosper constanter legant: vt respondeatur, seu: vt respondeas, siue: in respondendo, Nolui tamen in textu immutare ob nimiam litterarum distantiam: eo quod MS. etiam illud legat. Interpretatur autem illud Glossa interlinearis, intelliges à perfectione sermonis, quo respondebitur, vt adificetur Ierusalem, computationem incipi debere hebdomadarum. Auctor vero noster paulo aliter, ac si dicat angelus, ab exciū sermonis, quo tibi respondeo.

58. Hebdomadas septem & dimidiam & lxxi. & dimidiam.] Illud septem & dimidiam adiecimus, tum quod hoc disertis verbis interpretetur & hoc capite, & iterum sub finem 11. ca. tum quod illud, hebdomadas septem, legant Hebraei, Graeci & Latini codices, & Patres omnes: immo Glossa interlinearis, ubi apud vulgatum interpretem Latinum paulopost habetur: Et post LXXII. hebdom. occidetur Christus, addit: & septem, sicuti etiam Lyranus. Neque vero obstat quod primum interpretatur sorsum lxxij. hebdom. & dimidiam & postea: septem & dimidiam, vsque pradiūm est nu. 53. quia est plerique Patrum prius putent adimplet as septem, & postea lxxij. certe Hebraei, est in reliquo ab absurdo, propterea tamen etiam loco se-

prem hebdom. complendas sentiunt, addentos (apud B. Hier. in comment.) Nec moreat, quod primum numerentur vij. hebdom. & postea lxxij. & rursum una, quae in duas partes diuiditur. Est enim hoc idioma sermonis Hebraici & antiquorum sermonis Latini, vt ante minorem numerum supponit, & postea maiorem, vt verbi gratia: Abraham vixit annos quinque & septuaginta & centum.

59. & conuertet & edificabitur.] Clemens Alexandr. conuertetur, sed magis illud placet, eo quod Graece sit: ἰσχυρῶς, quare etiam ille sic castigandus videtur. Quod Periphrasticus sic vertit: verus interpretes edit 70. (seu Theodotionis, secundum cuius editionem editum scribit hunc librum B. Hieron.) & rursum edificabitur, sicuti & Latina ex Hebraica editione.

60. in latitiam.] Certe si vsquam alibi, tum ex praecedent. tum ex sequentibus in hoc capite, constet verum esse, quod scribit B. Ambr. & in vita Auctoris à nobis citatum est, etiam ipsos Graecos diuersos habuisse scripturae sacrae codices, atque hinc, quae in Latinis reprehenduntur, inueniri tamen posita à Tertulliano, Victorino, & Cypriano. Est enim prorsus peculiaris hac lectio, & quae cum Graeco voce πλατεία, quam legunt Patres reliqui, & interpretantur ex Hebraeo Latini, minime conueniat, vsque adeo vt legisse debeat eis: τὸ πλατείας, hoc est, vt paulopost transfuditur in latitudinem, quo fit vt suspicari non magis vocem hic legendam: latitiam: non: latitudinem, nisi ex Varrone scirem lib. 5. de Lat. ling. etiam à latitudine latitiam dici. Latitudinem (inquit) ab eo quod latius gaudium propter magni boni opinionem diffusum.

61. & conuallationem.] Hoc vicissim Graeco voci ἀλλοίωσις, & magis correspondet, quam quod alii inuicem vertunt: quandoquidem I. i. 16. vertatur: circummutare.

62. & in noua quatuor tempora.] Sic etiam Clemens Alexandrinus, pro eo, quod Graece est in edit. Basiliensi, καὶ ἐκκαιήσονται οἱ καιοί, quae adeo lectio magis placet, quam illa edit. Complur. & Regia, ἐν πέντε καὶ ἑξήκοντα, mutata quantum apparet ex Hebraico Latina editione, quae habet in angustia temporum, maxime, quum eadem etiam in hoc mendosa sit quod habet: καὶ τὸ πέντε ἑξήκοντα ἑξήκοντα: id est, sexaginta quatuor, sicuti vitiosa est etiam Latina in interpretatione, pro eo quod omnino legendum est cum Patribus omnibus tam Graecis quam Latinis, sicuti habet edit. Basl. 83. id est, sexaginta duas.

63. & non erit.] Etiam hic variat ab omnibus aliis, quum Graece sit καὶ οὐκ ἔσται ὁ λαός, quod verterunt, & iudicium non est in eo, & Latini ex Hebraeo: & non erit eius populus qui eum negaturus est.

64. & ciuitatem & sanctum.] Omnino sic legendum, non autem: ciuitatem sanctam, patet tum ex ipsdem verbis supra, & infra, quae etiam sic olim leguntur à B. Hieron. Pomerio, & Glossa ordinaria, tum ex cod. Graecis, Hebraeis, & Latinis omnibus. Et sanctum pro templo accipitur. Quod autem hic dicit: cum duce adueniente, sicut & Clem. Alexandr. antea & postea dicit conformius Graeco & Hebraeo textui, venturo: Latine etiam expressit vocem Graecam: καὶ ἀφ' αὐτοῦ, pro eo quod alii diuiliuo.

65. vsque ad finem belli, &c.] Variam etiam lectionem Graecorum codicum communistras, quum hic vertit: vsque ad finem belli, quod conciderit, iuxta id quod Graece nunc est: ἵνα ἴσως πολέμῳ σωτηριάζῃ, huius vero caput, initio, ac infra verbis supra citatis: & destruti pinnaculum, ac si legerit πλεονεξία, pro πολέμῳ. Paraphrasticus etiam extrulit: vsque ad interitum, initio & hoc loco Graecum illud: καὶ ἐπὶ ἀφανισμῷ ἀφανισμῶ, quod ipsum repetitum postea à Daniele vertit paulopost: dabitur super vastatione. Nec mirum, quum etiam ibi variet Graecorum lectio, quam utramque, vt mox dicemus, habet editio Basiliensis.

66. Et confirmabit testamentum multis.] Omnisimms, vti legatur: in multis, quod neutra illa lectio neque Hebraea id habet, neque illi veteres aut Graeci aut Latini interpretes.

67. auferetur meum sacrificium & libatio, & in sancto execratio vastationis, & vsque ad finem temporis consummatio dabitur super vastatione.] Illud: meum, habet etiam Clemens Alexandr. Ad verbum autem reliqua transfert, sicuti Graeco est in Complur. & Regia edit. & Basiliensis posteriori loco: ἀφαιστανεῖς τὴν θυσίαν καὶ τὸ ποτόν: καὶ ἐπὶ τῷ ἁγίῳ θύσει μύρον ἕξ ἡμέρας ἕως σωτηρίας καὶ ἐπὶ σωτηρίας ἀδελφότητι ἐπὶ τῷ ἁγίῳ. Cui etiam conforme est quod legit Latina communis edit. 79. & primo loco Clemens Alexandr. Verum in edit. Basiliensi primo loco habetur hac lectio: καὶ πῶσα θυσία θύσει καὶ ποτόν. Quod verit in Chro. Eusebij, & Com. in Daniel. B. Hier. cellabit hostia & sacrificium: & ad verbum est: cessare faciet, seu destruet altare & sacrificiū: deinde sequitur καὶ πλεονεξία δὸν ἀφανισμῷ, καὶ ἕως σωτηρίας, id est (ad quod, uti modo dictum est, alludit Auctor) & pinnaculum nempē destruet, vsque ad interitum & vsque ad finem seu consummationem, καὶ ἀφανισμῷ καὶ ἐπὶ ἀφανισμῷ, quod vertere licet: & ordinabit super interitu seu desolatione. Atqui Clemens Alexandrinus posteriori loco addit lectionem hanc nonnihil à praecedentibus diuersam: καὶ ἡμισὶ ἑβδομάδος καὶ πέντε παύσει θυσία καὶ ποτόν, καὶ πλεονεξία ἀφανισμῷ ἕως σωτηρίας, καὶ ἕως θύσει δὸν ἀφανισμῷ. quam sic interpretatur eius interpres. In medio hebdomadae cessare faciet thymiama sacrificii, & expansio destructionis vsque ad consummationem, & infat destructionis libaminis. Atqui vel hinc patet, verissimum esse, quod praefat. in Comment. Danielis asserit B. Hieron. tres fuisse editiones huius Prophetiae, nempe Aquile, Theodotionis, ac Symmachii, sed tamen iuxta Theodotionem Ecclesias legere.

68. in sexaginta duabus hebdomadibus. Mendam apertissimum

num ita correximus, quo legebatur contra scriptura sacra & Auctoris sententiam, LXXII. Sine autem legas: ostendimus, sicut ex haecenus, Pomerius & Glossa Ordin. siue: ostendimus, uti B. Hieron. perinde est; & similiter, an legas: Numerabimus, uti vulgo, an, Numeremus, quod habet Pomerius. Sed legimus paulo post num. 69. cum B. Hieron. Pomerio & Glossa: quoniam, pro quomodo. Legit deinde Pomerius: intelligit prophetationes sermonis huius, sed placet vultu lectio: Et intellige & conice a profectione, seu Prophetatione (quod legunt B. Hieron. & Glossa) sermonis.

69. Vnde a primo anno Darii debemus computare, &c.] Cuius Darii annum primum intelligat, explicat mox, cum adiungit: Darii enim regnavit annis xlix. quod propter Reges Persarum seu Medorum sequentes non potest non de Dario Notho, aut saltem Longimano intelligi. Fuit itaque ipse in ea sententia, quod sub hoc Dario hanc visionem vidit Daniel. Quod et si sit contra omnium aliorum sententiam, & sub nomine Porphyrii impugnet eam B. Hieron. initio huius Prophetiae; confirmatur tamen ab AbbenEfra. in c. 1. Danielis dicit enim hunc vixisse admodum senem temporibus Ester. Videamus ergo, an ne aliquo modo cum historia possit consistere, quod vsque ad hunc Darium vixerit Daniel. Imprimis autem (ut hoc semel admonemus, diuersam hanc 70. hebdomadarum computationem prouenire, partim ex 4. prophetijs de reedificatione Ierusalem, Hierem. 25. Hierem. 29. Dan. 9. & 1. Esdr. 5. ac 6. partim ex diuersitate Regum, qui Darii cognominati sunt, & maxime annum quibus regnarunt, immo etiam predictione angeli, 4. Esdr. 7. de reuelatione Iesu post annos 400. & morte Christi post tempus illud Danieli 1. & 13. constat, anno 1. Nabuchodonosor translatum eum in Babylonem (iuxta quosdam, annorum 12. aut ad summum 15.) puerum anno 3. Regni Ioakin Regis Iuda, 11. ante euerisionem templi Hierosolyma, qua contigit anno Nabuchodonosor 12. Porro a captiuitate Ioachim filii Ioakin eodem anno aut saltem ab euerisione urbis, vsque ad reditum a captiuitate sub Cyro, anni 70. Ab illo, vsque ad Darium Nothum (quem confundunt Hebraei cum Longimano) iuxta calculum Genebrardi anni 50. Si itaque id ipsum senserit Auctor fuerit Daniel annorum circiter 140. aut ad summum 150. Quod ipsum quidam persuasum potuerit esse Tertulliano, quum Philo Iesu filio Iosedech attribuat annos atatis centum triginta, & Neemia Turnaut lib. 3. de dog. Eccl. annos 140. & alii quidam. Genebrardo teste, asserant Efram & Neemiam ad Alexandrum vsque Magnum vixisse? Ergo Danielem vixisse annos 140. aut circiter dici possit. Videtur autem in hanc opinionem Auctor & Porphyrius incidisse ex eo, quod alibi apud Danielem fiat mentio Darii Medici hoc loco autem: Darii filii Aflucri. & vero Longimanus Aflucri filius ab omnibus scribitur. Si id Lectori non placet, meminerit, etiam hic committi potest argutio auctoris nostri: sicut & in numeris annorum Regum sequentium dissentit longe ab aliis Auctoribus.

70. Darii enim, &c.] Quandoquidem hebdomada LXXII. & dimidia efficiunt (ut infra dicit Auctor) annos quadringentos triginta septem & menses sex, constat numerum annorum Regibus qui sequuntur, aliquot in locis, qui a nobis adnotantur, necessario supplendum esse, ex B. Hieron. Pomerio, & Glossa ordinaria, quum antea non computarentur in vulgatis codicibus plures quam cccxxvii. anni. Anni autem cccxxvii. menses vi. ut semel id hic dicam, sic consuevit. Imprimis Anni Darii xix. Artaxerxis xl. Ochi xiv. Argii. & alterius Darii xlii. consuevit annos cvii. Deinde Alexandri xli. Soteris xxxv. Philadelphi xxxix. & Euergetis xxv. sunt simul anni cxli. Item Anni Philapatoris xvii. Epiphanis xxvii. Euergetis xxxix. ac Soteris xxxviii. faciunt annos cviii. Denique Anni Ptolomaei xxxvii. Cleopatrae solius xx. & menses vi. Eiusdem cum Augusto xlii. & Augusti xlii. computum reddunt annorum cxlii. Porro ex his omnibus consuevit summa annorum cccxxvii. mensium sex.

71. Argus anno vno] Ab Eusebio nuncupatur iste: Arses, a Sulpit. Arse. cui interim ab illis aut 4. aut 3. anni tribuntur, Dario 6. dumtaxat.

72. Alexander Macedo annis duodecim.] Ita haud dubie legendum ex B. Hieron. in II. cap. Daniel. Berofo & Sulpitio Severo hinc sacre lib. 2. & Glossa ordinaria, pro eo quod antea & hic & apud Pomerium: decem. Et possunt concordari cum Eusebii annis factis dumtaxat, quia ille, successori Ptolomaeo Lago (qui hic & Iosepho Antiq. lib. 12. c. 1. Soter vocatur) attribuit annos 40. Auctor vero dumtaxat 35. ita ut solum in vno anno differant, Atqui legimus ex tribus illis, post eum, pro: Postea.

73. Cui succedens Philadelphus regnavit annis triginta nouem.] Etiam hoc ex Pomerio & Glossa, pro eo quod erat: cui succedit Philadelphus, & regnavit an. triginta octo. Atque adeo etiam apud B. Hieron. castigandus hic annorum numerus, qui legit non male. Cui successeit regnans. Atque omnibus his Ptolomaei nomen fuisse, quos hic suo cognomine appellat, patet ex Iosepho lib. 2. contra Apionem, & maxime Eusebii Chronico sub initium.

74. Item alius Euergetes annis viginti nouem.] Sic rectius B. Hieron. & Glossa ordinaria, quam vulgati codices: viginti septem quae etiam sic legendum apud Pomerium & ibidem bis reponendus Euergetes, pro eo quod est ex librorum negligentia: Ekeprehas. 75. Soter annis triginta octo. In hoc tres illi consentiunt pro eo quod mendosissimum erat: triginta quatuor dumtaxat. Atqui pro isto vno recensentur duo apud Eusebium, Ptolomaeus Physcon, & Ptolomaeus Alexander.

76. Ptolomaeus annis xxxviii. Omnino sic castigandus hic locus etiam apud tres praedictos Auctores, pro: xxxvii. ut constet numerus annorum cccxxvii. maxime quum Eusebii Ptolomaeo Cleopatra filio (si mendosus non sit codex) octo, & Ptolomaeo Dionysio triginta annos attribuat, quos duos pro vno & eodem alij commoverant.

77. mensibus sex.] Ita etiam omnino ex Glossa ordinaria, pro eo quod alij quinque, tum hic, tum postea, & ex tribus illis, de Augusto: annis quadraginta tribus, pro: quadraginta octo. nam xlii. anni cum Cleopatra & xlii. post illum fuerunt (ut inquit Auctor) anni quinquaginta sex.

78. Videmus autem, quoniam quadagesimo & primo anno imperii Augusti, &c. nascitur Christus.] Magis etiam illud placet Pomerii, quam quod alij, videamus: maxime cum Glossa ordinaria habeat. Scimus. Atqui quamquam alij perierit 42. Augusti anno Christum natum scribant (sicut Euseb. Eccl. hist. li. 1. c. 5. & Epiph. her. 51. in Ancoratu, & lib. de pond. & mensur. cum Tertulliano sentit Irenaeus li. 3. c. 25. qui asserit natum Christum circa annum Augusti 41. & utramque sententiam refert Clemens Alexand. 1. Stromatum, ubi dixit Christum natum anno Augusti 28. post deuiam Cleopatram (qua victoria contigit anno imperij eius 13. consensu omnium) & deinde addit aliorum sententiam, qui subtilius (inquit) Natali Domini non solum annum, sed & diem addunt, quem dicunt xxix. anno Augusti (sic enim legendum pro eo quod mendose iterum est 28.) in 25. mensis Pachon (quem nos Decembrem dicimus.) Deinde si diligenter excutiatur Epiphanius, ex eo quod natum dicat Consulatu Augusti & Siluani, patet eandem fuisse illius sententiam. Anno enim urb. cond. 751. Imperij Augusti 42. Consules fuerunt Imp. Caesar Dini F. C. N. Augustus xlii. & M. Plautius M. F. M. N. Siluanus; qui, si computemus ab ipsa occasione Iulij Caesaris, qua contigit Idibus Martij, quadagesimus secundus, sin vero ab anni sequentis initio, dum v. Kal. Decembris Triumvir Reip. capeffenda constitutus fuit cum Lepido & M. Antonio, quadagesimus primus dumtaxat. Quare recte Orosius natum dicit Christum anno xli. (sic enim haud dubie castigandus est) fere emenso, iam ineunte nempe anno 42. De quo plura vide in Feuardentij Adnot. nu. 26. in S. Irenaeo. Verum quod hic & paulo post habet Auctor: post mortem Cleopatrae, certe ad lapsum memoriae perinet, & tamen genuinum esse vel inde patet, quod computatione sequenti annorum cccxxvii. computet & annos Cleopatrae sub Augusto xlii. & praeterea Augusti xli. quum reuera solum debuisset computare (ut Clemens Alexandrinus) annos Augusti post Cleopatram xxix. Atque adeo rursum hallucinatur, quum dicit superuixisse Augustum post natum Christum annos xv. qui alioqui secundum priorem eius computationem non potuit vixisse post Cleopatram an. 13. & sunt 41. quam annos duos, quippe quem fateatur iuxta communem omnium sententiam imperasse dumtaxat annos numero lv. ubi etiam hoc loco additur vox numero, ex lectione Pomerij, B. Hieronymi ac Glossae ordinariae, qui etiam legunt: & erunt reliqua tempora annorum in diem natiuitatis Christi & in annum Augusti xli. post mortem Cleopatrae anni cccxxvii. menses sex, rectius meo iudicio, quam vulgati cod. in diem natiuitatis Christi anni xli. Efficiuntur autem anni cccxxvii. menses v. Sicuti etiam quod habet Pomerius: remittuntur, magis placet quam quod erat: tribuuntur. quia in improbie dicerentur tribus peccata, pro: dimitti. Item ipso, pro: illo. ex ijdem legimus, ipse est signaculum. Perinde est autem siue legas; neq; Prophetes est qui, siue neque Prophetia est quae.

79. sanctificante aquas in suo baptizmate.] Simile est illud B. Cypriani Sermo. de Baptizmo Christi: Veniebat Christus ad baptizatum, non egenus lauacro, in quo peccatum non erat, sed ut sacramento perennis daretur auctoritas. Loci adnotandi contra Caluinum & alios, qui negant, aquam in baptizmate necessariam: qualis etiam est Epiph. 2. B. Cypriani ad Donatum, ad quem Adnot. nostras videat Lectur nu. 8. & infra latius lib. de baptiz. num. 3. Ex ijdem autem Auctoribus, & maxime Pomerio. legimus videamus (omisso: quid, superfluo) alia septem & dimidia hebdomada: pro eo quod legebatur: dimidia. & retinimus: quae sunt subdivisae, pro eo quod Glossa ordin. quae supersunt diuisae: quod illud legant B. Hier. & bis Pomerius.

80. Post enim Augustum, &c. anni xv efficiuntur.] Similiter Clemens Alexandrinus disertis verbis Stromat. 1. & confirmatur hac sententia, atque adeo quod 41. anno Augusti, natus sit, quia Consulatu duorum Sextorum iuxta Epiphanium & secundum Fastos Consulares Goltzj ANNO ABVRBE COND. DCCLXVI. AD XLV. K. SEPTEMBER. IMP. CAESAR DIVI F. AVGVSTVS MORTVVS EST. ac TIBERIVS IVLIVS AVG. F. DIVI NEPOS CAESAR COGNOMEN AVGVSTI CVM IMPERIO ACCEPIT. Atqui a supra dicto anno urb. cond. 751. vsque ad 766. sunt anni xv. Atqui videtur legi debere primum Augusti pro: Post enim Augustum: quia isti anni xv. ipsius sunt Augusti.

81. Cui successit (ita ex Pomerio, pro: succedit) Tiberius Caesar, & imperium habuit annis xxii. mensibus vii. diebus xx.] ANNO xxii. Tiberio adscribit & Clemens Alexandrinus, addens tamen aliorum sententiam de annis 25. Euseb. vero annos 24. Epiph. lib. 2. de mens. & ponder. 23. Quare tamen B. Hieron. Pomerius & Glossa ordin. legunt xxviii. placet tamen vulgata lectio, maxime cum dies Auctor non computet, Na uti est in dictis Fastis Consularibus.

A

ANNO ABVRB. C. DCCLXXXIX AD XVII. Kal. APRIL. TIB. CÆSAR DIVI AVGVSTVS F. DIVI IVLII NEPOS AVGVSTVS MORTVVS EST. A mense autem Augusto supradicto anni v. c. 766. ad mensem vsque Martium anni 789. sunt dumtaxat anni XII. menses VII.

82. Huius quintodecimo anno Imperii passus est Christus, annos habens quasi xxx. quō pateretur. Glossa ordin. legit baptizatus est. omittens etiam illud: quō pateretur, quantum apparet; existimans Auctorem consentire cum communi sententia, quod anno xv. Tiberij baptizatus sit Christus quasi annorum 30. & xv. passus. Verum præter quam quod correspondeat iuxta dictos Fastos Consulatus duorum Gemiorum sub quo passionem Christi contigisse mox addit Auctōr, & B. Hier. & Pomerius illud constanter legunt. Deinde ipse Auctōr lib. i. aduersus Marc. infra Tom. 3. asserit, Dominum à xii. Tiberij Cæsaris anno reuelatum, hoc est predicationem suam capisse: cui si addantur tres predicationes eius anni, perueniunt ad xv. Denique Euseb. in Chron. dixerit verbis: Tertull. Christum (inquit) in eo libro quem contra Iudeos scripsit. affirmat 41. anno Augusti natum, 15. Tiberij passum esse. Verum de hac erronea eius sententia scribitur contraria Luc. 3. latius inter Auctōris errores, nostris in Prolegomenis.

B

83. Item Caius Cæsar, qui & Galigula, annis 111. mensibus vii. diebus xiii. Ita Tertullianici codices omnes. Clem. Alexandr. sua quidem sententia 111. aliorum autem (qua est & Euseb.) 111. annos adscribit mens. x. dies vii. & comprobatur posterior sententia his verbis Fastorum Consularium. A. N. V. C. DCCCXIII. AD IX. K. FEBR. C. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS OCCISVS EST. Nam à mense Martij anni 789. vsque ad mensem Ianuarii an. 793. non possunt computari v. sed dumtaxat tres anni x. menses vi. dies, à quibus nonnihil dissentit hic Auctōr. Porro illud: Tiberius Claudius annis. x. mensibus vii. diebus xx. desideratur apud B. Hier. Pomer. & Gloss. ordin. & vero omitti debet, ut constet sententia Auctōris de annis dumtaxat 111. mensibus vi. Videre itaque est vel hinc, parum ipsum curiosum fuisse historici, fortassis imitatus in hoc Mattheum Euangelistam, qui in libro Generationis Christi, tres generationes prætermisit, ut (in interprete B. Hieron.) tres tetradecades non excederet. Consenti interim satis numerus annorum cum Clem. Alexand. & Fastis, quippe qui regnare cœperit mense Ianuario anni v. c. 793. & obierit mense Septembri anni 806.

85. Nero Cæsar annis nouem, mensibus. ix. diebus x. mensibus vii. diebus x. Sic ex B. Hieronymo & Pomerio pro eo quod erat: annis vndecim. neque enim plures requiruntur ad perficiendum 111. annorum v. mensium numerum. quid quod & dierum omnes numeri sint superflui. Atque adeo qui integrum imperium omisit Claudij, quatuor annos prætermittit Neronis, forte quia postremus illis annis persequutionem in Christianos mouit, sicuti B. Mattheus Euangelista tres impios Reges de sanguine Isebelis præterit. Imperauit enim Nero à 3. Idus Octobris dicti anni 806. ad 4. Idus Iunias anni 820. annis xiii. mensibus vii. die 1. quem etiam numerum annorum allegat Clemens Alexand. ubi supra, & accedunt quam proxime, Euseb. & Epiph. vno solo mense differentes. Qui autem xiv. illi annos attribuant, ut ipse Clemens & Martyrol. integrum annum pro maiori parte anni computant.

C

86. Galba mensibus vii. diebus sex. Illi tres & i. editio diebus viginti octo. sed illud placet, quia imperauit dumtaxat vii. mensibus & diebus paucissimis, nempe à 11. Idus Iunias, vsque ad xv. Kal. Feb. Et consentit Clemens Alexandrinus in secundo suo computo, nec dissentit, ubi supra Epiph. mensibus.

87. Otho mensibus tribus, diebus quinque. Imperium occupauit M. Saluius Otho Cæsar à dicto die xv. Kal. Febr. vsque ad xv. Kal. Maias, quod tempus tres fere menses continet. quare non recte secundo loco Clemens (si emendatus sit codex) quinque menses numerat. Cum Terrull consentit Epiph.

88. Vitellius mensibus octo, diebus decem. A. Vitellius imperauit à dicto die 12. Kal. Maias vsque ad 9. Kal. Ianuar. quo die occisus est, & illi successit Vespasianus, nempe mensibus octo, & diebus aliquot. quare magis placet etiam illud: decem, quam quod alij. xxv. vii. maxime quum consentiant cum eo numero Epiph. & Clemens.

D

89. Vespasianus anno primo Imperii sui debellauit Iudeos. Quum Ioseph. de bell. Iudaic. li. 7. c. 18. dixerit verbis tradat, captam Hierosolimam secundo anno Vespasiani. 8. Septembris: Auctōr istud refert ad debellatam Iudæam præter solam Hierosolimam.

90. Et fiunt anni numero quinquaginta duo, menses sex. Antea legobatur corruptiss. quadraginta duo, quia hebdomadæ septem, annos 111. menses sex constituit. Et vero sic legunt constanter B. Hieron. Pomerius & Glossa ordin. Ex quibus iterum addidimus: numero, & legimus: a Daniele, pro: in. Porro anni quinquaginta duo, menses sex, sic colliguntur. Augusti post natiuitatem Christi anni xvii. Tiberij anni xxi. menses. v. Caij anni iii. menses. v. Neronis anni ix. menses. ix. Galbæ menses vii. Othonis menses 111. Vitellij menses vii. Vespasiani an. i.

91. Nam imperauit annis vndecim. Ita constanter B. Hieronymus, Pomerius & Glossa ordin. sed videtur legi tantum debere nouem. Neque enim amplius quam nouem anni & menses quinque. aut circiter reperiri possunt à 1. Kal. Ian. anni v. c. DCCXXI. quo die occisus fuit Vitellius, vsque ad vi. Kal. Iulij anni DCCXXXI. quum Vespasianus mortuus est: & ad summum, si computemus initium à tempore, quo in Iudæa Imperator appellatus, anni ix. menses

x. & dies aliquot, quemadmodum illi attribuit Eusebius in Chron.

92. & Rufio Gemino. In fastis Consularibus Goltz. ij vocatur C. Fufij Geminus. Suerius Sulpitius Fufum nuncupat. hist. sacra li. 2. ubi Auctōris hanc sententiam sequitur.

93. die vii. Kal. Aprilium, die prima azymorum, quo agnum vt occiderent ad vesperam, à Mose fuerat præceptum. Hinc imprimis confirmatur eorum Patrum sententia, qui eodem die, nempe v. Kal. April. passum scribunt Christum, quo B. Virgini annunciatum. deinde Latinorum omnium conformis expositio Euangelistarum trium Matth. 26. Marc. 14. & Luc. 22. quod xiiii. luna primo azymorum die iam vesperi incipiente, celebravit Pascha Christus cum discipulis, & eo ipso die ipse, tanquam verum Pascha, immolatus & passus sit; contra Euthimij & recentiorum Græcorum opinionem non probabilem, quia voluit Christum Pascha anticipasse. de qua difficultate videat Lectōr, ne hic prolixiores simus, D. Cornelij Iansenij Gandauensis pia memoria Episcopi Comment. ad Concord. Euang. Ex quo comprobatur etiam receptiss. Ecclesiæ Romana dogma, quod in pace azymo Eucharistia sacramentum Christi instituerit, quippe quum Exod. 12. qui quos ijs diebus fermentatum panem manducasset: peritura diceretur anima illa de Israel, qua de re extat insignis tractatus B. Anselmi Cantuariensis contra Græcos.

CAP. IX.

94. Incipiamus igitur probare, &c. Titulus huius capituli, quem iterum ad marginem adiecimus, est iste: TEM PROBATO NATIVITATE CHRISTI, cui addidimus. EX PROPHETIS. Atqui magnam huius capituli partem ab eo loco: Porro (inquunt) iste quivenit, & post paginas aliquot pene ad finem vsque paucis omisissis, & quibusdam lineis subinde interpositis, descripsit Auctōr infra T. 3. adu. Marc. lib. 3. Et cum imitatus est B. Cyp. Test. li. 2. adu. Iudeos c. 9. 10. 12. & 13.

95. non pusillum vobis certamen cum hominibus. Vide Adnot. nostras dicto loco in B. Cyprian. n. 48.

96. quoniam Deus præstat certamen. B. Cyp. legit: agonem. tum ibi, tum epist. 9. de Mappalico, quo loco vide Adnot. nostras nu. 15.

97. Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Sic constanter ubique Tertull. tum paulopost & loco citato, tum etiam To. 3. li. de carn. Christi, quare addidimus: in vtero, maxime quum legatur etiam à B. Cypriano vtroque loco mox citato de quo latius ibidem in Adn. nostris ad Epist. 9. n. 16. & li. 2. adu. Iud. n. 49. Sicut & de lectione tum Terrullianica: & vocabitis nomen eius, tum Cypriana c. 70. & vocabis: tum denique Chrysost. & vocabitur. Regitimus etiam ex dicto lib. 3. adu. Marcionem hic & ubique postea: Emmanuel, iuxta Græcos & Hebræos codices, pro: Emanuel.

98. Quoniam priusquam, &c. Periodum hic nouam necessario distinximus, quia hoc non (sai. 7. ut præcedentia, sed habentur (sai. 8. cap. Ad verbum autem pro eo quod est Græce apud 70. ἡμετερον ἰουανου δειψοειδ, translulit: accipiet virtutem Damasci, pro eo quod translulit B. Hieron. auferet virtutem Damasci, & Hector Pintus ex Hebræo: auferet virtutem Damasci. Verum quandoquidem hic & infra sapius, & li. 3. adu. Marc. legit constanter aduentus Regem Samariae, videtur legisse vtrius, pro eo quod ibidem. Græco legitur: ἐν τῷ, & Latine coram, siue, in conspectu, sicut legit Auctōr. Oper. Imperfect. hom. 2. in Matth. B. Chrys. adscripti, qui interim ibidem legit: accipiet fortitudinem Damasci, conformiter Auctōris cuius etiam interpretationem sequitur, intelligens per virtutem Damasci, Magos illos Orientales Arabas. Verum de hoc & alijs omnibus qua infra reperuntur, latius in adn. nostris indictum 3. lib. adu. Marc. ne forte hic prolixiores simus, adnotatis interim locis, quos subinde castigauimus.

99. Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel suæ gentis est, &c. Prætermisimus quod in medio interieciatur: id est. Nobiscum Deus, eo quod sequatur: Sensus autem eius quod est: Nobiscum Deus, &c. maxime quum lib. 3. adu. Marc. non habeatur, & quod adiectum esse ex editione Paterniac. adnotavit Rhenanus. Aluait vero ad illud Matth. 1. Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatur: Nobiscum Deus. Legimus autem ex ms. Quæro, pro: Quære, ac. Æque &. Item repetimus ex præcedentibus ac sequentibus: aduersus Regem Assyriorum, pro: & regnum.

100. crepitacillo Crepitacillum (inquit Rhenan.) ex Iudæis puerilibus est, forma diminutiva à Crepitaculo deductum, sicut à speculo specillum. Apte vero diminutiuo vsitur, de infansculo loquens.

101. iuuenclæ scilicet prægnatus. Sicut adnot. Rhen. prægnatus pro imprægnatione. Legimus autem ex lib. 3. adu. Marc. Non enim & hic signi ratio versatur, pro: & hic enim; item: Nec hoc vtique in signum est, & hoc enim infantia est, pro: Et hoc vtique in signum est infantiæ. Rursus cum ms. & tam intelligitur prophetia, quam renunciatu expuncta.

102. Maneant enim Orientales illi magi infantiam Christi. Maneant, pro: expectent, quo significatu Terentius Phorm. mansurus patrem dixit. Emendauimus autem ex eodem creatoris, pro: creatori: ac, ceterarum gentium, pro: certarum.

E

103. Et Iudas pertendet Ierusalem, &c. Sic ex lib. 3. adu. Marc. pro praetenderet, eo quod Graece sic παρέρησεν, quod quum proprie significet, in acie stabit, seu: pugnabit, ut habet Latina editio 70. magis conuenit illud. Pertendere enim, non item praetendere, inter alia significat contendere. Sic Cicero pro Corn. Balbo: cum federibus pertendemus. Item Obstinate agere, Propertio li. 2. Eclog. & Varroni de ling. Lat. initio lib. 4. cum pertiniam a pertendo nuncupatam scribit, ab urbis nimirum & inuentus Latina robore, quod etiam ipsa vox Graeca ἰσχυρά significat. Paulopost autem restitimus ex libro sepe citato: Deum & Regem: pro: Dominum Regem: Item qua deficiatur, pro: qua.

104. Valentiam populorum. Est ea vox noua valentia, pro: robur, quod habent Lat. edit. 70. alludens fortassis ad illud Solimi ca. 2. qui Romam, Graece ἰσχυρά, Latine Valentiam, ab Euandro nuncupatam scribit, ab urbis nimirum & inuentus Latina robore, quod etiam ipsa vox Graeca ἰσχυρά significat. Paulopost autem restitimus ex libro sepe citato: Deum & Regem: pro: Dominum Regem: Item qua deficiatur, pro: qua.

105. Sic & Aegyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illum. Alludit fortasse ad Isai. cap. 19. in quo quum plerumque ad Aegyptum pertineant, quaedam tamen non solum veteres, sed & Iudaei, interpretantur de mundo Aegyptus tenebris inuoluta, & nominatim illud de Ecclesia per totum mundum dispersa: In illa die erit altare Domini in medio terrae, Aegypti.

106. Sic & Babylon, &c. Expungenda, qua ad marginem adscripta fuit, adnotatio Babylon Rom. quod haud dubie ab his tribus Romane Ecclesiae adiecta sit, quippe quum hunc locum contra eam detorquere non uoluerant, qui tamen non de Ecclesia, sed ut de Roma agit, ea quo e tempore, quo sanctorum debellatrix in Christianos persecutionem mouebat per suos Antifites seu Idolorum Pontifices, sicuti supra initio Apologetici Auctoris allegauimus Adn. nostris nu. 2. Verum de hoc latius infra ad dictum lib. 3. adu. Marc. ubi idem scholion adiectum est. In eo autem quod sequitur: despoliatos quod habuerant. Synecdochen adnotauit Rhen. Omisimus uero quod infra omittitur: aduersus Dominum, cum omnis idololatria sit aduersus Dominum.

107. Accingere (inquit Dauid) ensem supra femur. Magis placet: ensem, quam quod alibi habet ense, eo quod Graece sit: ἔνω ἰσχυρά. Placet etiam ut legatur: supra, pro eo quod est alibi: super, nam vox ἐπι etiam supra significat, unde est illud Homeri Iliad. 8. πρὸς τῶν ἰσχυρά.

108. Tempestiuus decore: super filios hominum. Videtur Graecum illud expressisse ὁ ἐπι τῶν υἱῶν, ut probetur sua ad uerbum uersio: Tempestiuus decore, pro eo quod alij: decorus specie, seu speciosus forma; unde & ex Graeco etiam translulit uocem antiquam: Tempestiuitate, uisitatam etiam Ciceroni li. de Senectut. De qua aliquid etiam diximus Adnot. nostris ad lib. 2. adu. Iud. ca. 29. nu. 134. Atqui quod hic est: super filios hominis, infra legit: praeter, & super, utrumque significat dictio παρῶν, quod alij plerique uertunt praeter filios. Correximus autem ex eo loco: labii tuis, pro: eius, quod erat contra omnium codicum fidem. Legimus etiam uti illic: & prosperare, & propera, magis consonum uoci Graeca κατὰ δόξαν, quod alij recte uertunt: prospere procede.

109. id est Dei sermo diuinus bis acutus. Loco sepius citato interserit ipsam scripturam Apocalypsis Apostoli Ioannis, ad quam hic alludit, Apoc. 1. Iuxta quem etiam ommissa uoce: r, superflua, legitimus: bis acutus duobus testamentis.

110. Et deducet te magnitudo dexterae tuae. Sic ex MS. 1. huius lib. & 2. lib. 3. adu. Marc. pro: deducit. nam praeterquam quod praemittit: uenturus nunciabatur, etiam Graece est: ἡ ἀγέλας. Et illic quod legit conformiter cum editionibus omnibus: Munit dextera tua: propria est Auctori Psalmorum editio ab aliis diuersa, sicuti etiam alibi adnotauimus.

111. Sagittae tuae acutae, peruolant ubique Dei praecipit. Sic omnino legendum cum hic, tum alibi, pro: peruolantia. Placet autem magis quod hic est: minantes traductionem uiniscuulique cordis & compungentes & transfigentes, quam quod ibi est, & minae, & traductiones cordis compungentes & transfigentes (unde interim lego: conscientiam quamque) pro eo quod hic erat: conscientiam. Namque. Dixit enim & Lucanus lib. 1. triste minantes.

112. Constat autem utrumque, &c. Hec iterum paucis interpositis repetit Auctor dicto lib. 3. adu. Marcion. praeterquam quod ibi Christum creatoris, hic uero: Christum Dei nominat.

113. & incipit uocari Iesus. Ita ex MS. & praedicto loco. Alludit autem ad id quod habetur Nu. 13. iuxta editiones Latinas, 12. uero iuxta Graecam quae hodie exstat: ἡ ἀπανομήσατε μοῦνον τὸν ἄνθρωπον ἕνα ἄνθρωπον, quod translulit B. Aug. lib. 16. contra Faustum cap. 19. & conuocauit Moyses Auser filium Naue, Iesum. pro quo proinde male editio Lat. adscripta 70. interpretibus: Osee filium Nun Iosue. Est enim haec uulgata B. Hieron ex Hebraeo lectio. Castigauimus autem: in seculi deserto, pro: seculo: & ex MS. utrobique: in sacramenti huius imagine, pro: imagines.

114. Nam qui ad Moysen loquebatur, ipse erat filius Dei, &c. Ipsi non reperitur infra lib. 3. adu. Marc. Sed similiter lib. 2. adu. Iud. c. 5. habet hunc titulum B. Cypr. Quod idem angelus & Deus

Christus, id ipsum scripturis isdem confirmans. Vbi uide Adnot. nostras n. 22. & 23.

115. qui & semper uidebatur. Videtur hoc pertinere etiam ad errores Tertull. quasi senserit idem quod Maximinus Arrianus: filium Dei semper uisum esse hominibus, contra quem late disputat B. Aug. lib. 3. cap. 26. Verum de hoc latius inter eius errores. Porro quod sequitur, Deum enim Panem nemo uidit unquam, & uixit, similiter etiam prorsus lib. adu. Praxeam, ubi latiss. hoc argumentum tractat, ad quem adeo Loctorem remittimus, sicuti & ad lib. de Trinit. Tomo 5.

116. Ecce ego mitto angelum meum, &c. Adieci: ego ex MS. tum postea, nam legitur in plerisque Graecis, Hebrais, Latinisque codicibus. Retinemus uero: Intende illi, & audi eum, & ne inobediens fueris ei. qua omnia pluribus numero efferuntur lib. 3. adu. Marc. quia illud Graeco textui 70. conforme est, imo & Hebraeo & Latino.

117 non enim celauit te. Graece est ἡ ἀκρυβία σου, quare uerius hic celauit quā adu. Marc. celauit. & similiter legitur Act. 20. ἡ ἀκρυβία σου τῶν συμφορῶν σου, quod uertit interpres Latinus: nihil subterfugi uilium. Quare patet, Latinum interpretem 70. leuisse ἀκρυβία σου, aut simile quid, quum sic uertit. Non enim dimittet te, ac B. Cypr. aliud, quippe qui legit: Et non deerit tibi. Ita hinc iterum probatur Graecorum codicum uarietas.

118. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit uiam tuam ante te. Citat testimonium hic Malachia, sicut ab Euangelistis: Matthao, Marco, & Luca. Nam apud Prophetam Graece est ἡ ἀπὸ προσώπου μου, id est: ante faciem meam. Paulopost autem legitur ex MS. Quare ipse Christus, pro eo quod corruptiss. legebatur: quem

119. & flos de radice eius ascendet, & requiescet super illum, &c. Sic locum hunc Isai 11. mutū ex lib. adu. Marc. suppleuimus conformiter editionibus omnibus. Transposuimus etiam cum isdem, uti oportet, uerba illa: spiritus consilij & uirtutis, spiritus agnitionis & pietatis; ubi ex MS. correximus illud: uirtutis, pro eo quod erat male: ueritatis; nam & lib. 3. adu. Marc. translulit: uigoris & lib. 5. legit: ualentiae. Vulgata etiam ex Latino editio: fortitudinis; quae omnia in idem recidunt cum eo quod Graece est: ἰσχυρία. Legimus autem uti illic est: flori quidem ob gratiam adaequatam, pro eo quod erat: floridum quidem ob gloriam, ob gratiam, adaequatam. uidentur namque illud: ob gloriam ad marginem pro uariis primū lectione adnotatum, postea in textum irruptisse. Siue autem mox: dicit legas; siue: dixit, secundum MS. cod. perinde est.

120. qui arundinem contulam, id est, quamquam Israelis fidem, &c. ms. contulam. uerum uox Graeca ἰσχυρία, contulam significat. Auctor etiam interim Latine reddit & interpretatur: quamquam, quod Graece est: Matth. 12. σὺ πῶς ἐλατῆσαι, quare ex lib. adu. Marc. id adieci. Legit etiam secundum 70. & σὺ πῶς ἐλατῆσαι, id est, comminuet, pro eo quod Matth. ἰσχυρία, & redditur per Latinum interpretem: non confringet. Item apud Isaiam est: ἡ ἰσχυρία σου, quae uox apud Matth. τὸ φῶς σου, quod utrumque reddi potest: ardens: siue accensum, & fumigans, sequitur interim initio huius scripturae Mat. qui habet: ὁ δὲ κερῶν σου, id est: non contendet neque clamabit, quū Isai. habeat saltē hodie ἡ κεκοιμήσει σου, quod interpretatur Lat. 70. interpres: non clamabit neque dimittet. Atque παρὰ προσώπου σου interpretatur illud, ἀπὸ προσώπου σου, id est: (plēdebit, quum addit: sed lucernam magis fecit ortum lumini sui, Legimus autem ex lib. 3. adu. Marc. de utroque titulo sic dispositam, pro eo quod erat: de utroque populo sic dispositam. Eodem autem modo hanc scripturam interpretatur B. Hieronym. in suo Commentario.

121. dispungamus. Rhenanus interpretatur: absoluamus, & recte, quemadmodum adnotauimus ad epist. 38. B. Cypr. num. 5. & in eam. de Sodoma nu. 23. quod tunc quidem B. Cypr. adscriptum, sed interea Tertulliani esse deprehendimus. Similis phrasit est Tom. 2. lib. de Patientia: eodem exitu dispungetur, ubi idem Rhen. illud Vlpiani citat: Dispungere est conferre accepta & data, ff. de verb. signif. sumpta translatione a ceratis tabulis, in quibus quae dissoluta sunt nomina, graphio dispungantur. Verum magis placet distinctio Calij Calcagnini lib. de verb. signif. ubi dicit illud proprie dici: expungere (sicut & nos supra adnotauimus cap. 4. nu. 15.) sed dispungere maiorem, inquit, uim habet, inde dictum: quod rationis puncta praefigebantur, quae deinde in darsi & accepti computatione, quum subtraherentur, dispungi dicebantur. Nam fuit mos ueterum, ut ijs quae sibi constabant, puncta adscriberent. Sic milites praescriptis punctis in albo signabantur, qui si quando exautorarentur, expuncti dicebantur. Sic suffragatores Candidatis, quib. sauebant, puncta praefigebant: unde Horatianum illud in prouerbio abijt, de ijs, quibus feliciter cuncta proueniunt; Omne tulit punctum, qui miscuit uile dulci.

122. Ecce Deus noster iudicium retribuit, &c. Rursum hic uariat Auctor ab editione uulgata 70. Graeca & Latina: nam imprimis omittit, quod superflue illic repeti uidesur: & retribuet. Deinde addit: infirmi curabuntur, quod ibi non exstat. Transposuimus conformiter 70. & claudus saliet uelut cepeus, & multorum linguae soluentur, &c.

C A P. X.

123. De exitu plane passionis, &c. Caput hoc inscribatur his

A verbis, quæ ad marginem reiecit: ITEM NEGANTES IV-
DEI passionem Christi in cruce: & postea in subdivisione eiusdem
ca. uti in margine etiam reperire est. ITEM PATRIARCHÆ O-
stendunt figuram crucis. Sed quum non placerent, malui hunc titulū
præfigere: De passionis Christi prædicatione, ac crucis figura. Atqui
etiam istud caput paucis interpositis, & quibusdam omissis, descri-
psit iterum Tertull. fere ad verbum dicto li. 3. adu. Marc. ex quo mul-
ta castigauimus. Imitatur autem B. Cypr. s. p. d. Test. lib. 2. adu.
Iud. c. 13. 14. 15. 20. 21. 22. & 23. Item Iulian. Pomerius lib. supra dicto,
& B. Prosper de prædict. & pronunt.

124. Si autem fuerit in aliquo delicto.] Ita ex MS. pro: deli-
ctum. eo quod postea illud iterum legatur. Addidimus ex eodem:
cum, & legitimus: in sorte. quod Grace est, pro eo quod in sortem. I-
tem: quia propter, pro: qui. Hæc autem non habentur infra vsque ad
illum: Et vique sacramentum.

125. & Quæ non rapueram, &c.] Locum hunc ita distinximus
per varias conuentiones, eo quod ex diuersis, non autem vno Psalmo
desumpta sint, quemadmodum ad marginem adnotauimus. de qui-
bus latius infra cap. 13.

126. Item Patriarchæ, &c.] Si iste titulus, & reliqui præceden-
tes sequentes essent Tertullianici, haberentur etiam infra lib. adu.
Marc. atque adeo mea confirmatio opinio, quod ex margine in tex-
tum irrepserint, uti supra dixi.

B 127. Itaque imprimis Isaac, &c.] Hunc locum ex illo castigan-
tes, legitimus: & lignum ipse sibi portaret, pro: portans; item confor-
miter MS. Christum figuratus pro: figurauit, phrasi Tertullianicæ;
denique; a Iudæis carnalibus fratribus, pro: ab Isaac à fratri-
bus.

128. Nam & benedicetur in hæc verba Ioseph: Tauri decor,
&c.] Prætermissimus: a patre. Neque enim hæc est pater super Ioseph
benedictio, sed Moyse, Deut. 33. quæ benedixit tribui Ioseph. Trans-
lit autem ventilabit, pro: regnabit. quod magis proprie vertit Latinus
70. interpres: cornu petet.

129. rhinoceros vnicornis.] De hoc ira Plin. Nat. hist. lib. 8. cap.
20. hystem ludis (nempe Pompeij Magni) & Rhinoceros vnius in na-
re cornu, qualis sepe visus. Alter hic genitus hostis Elephanto, longi-
tudo ei par, crura multo breuiora, color buxeus. Ego vero hunc Au-
ctorem citandum duxi, contra eorum opinionem, qui putant Rhino-
cerotem vnicorno nusquam in rerum natura fuisse, quum ali-
quot eorum cornua existant insignia apud. S. Dionysium iuxta Pa-
risios in thesauris Regijs.

130. vel Minotaurus bicornis.] Fabulam tractat Diodorus Si-
culus lib. 5. cap. 13.

131. cuius cornua essent crucis extima.] De figuris, imo & im-
agine crucis, Lector videat supra Adnot. nostras ad cap. 16. Apol. nu.
238. Atqui partim ex MS. tum hic, tum lib. 3. adu. Marc. partim ex
exc. castigauimus: cuius extima sine extrema pro: altissima; & sup-
pleuimus: cornua vocantur; item legitimus: stipitis, pro: stipite; &
deiciens de cælo, pro: descendens.

C 132. Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem ex sua secta, &c.]
Ad verbum translulit illud quod Grace est ἡ ἀνομία τῶν ἀδελφῶν, pro eo
quod Latina 70. editio: sui propositi. Legimus etiam ex ms. hic & exc.
infra: In concilium eorum non venerit anima mea, &c. pro: veniat,
eo quod sequatur vtrisque: & in stationem (Grace τῆς στάσεως) eor-
um ne incubuerit iecora mea quod malo, quam: viscera, eo quod
Grace sit τῆς ἡμῶν καρδίας Legimus etiam inde paulopost: alicuius bouis
ipsis exprobat carnificinam, pro: eo quod errat: alius & non ipsis, ac:
tunc tantum, & vbi nomen leui dimittebatur, pro dicebatur. Item:
diabolus publicabatur, pro: designabatur. Sive autem legas: facie
humivoluntata, uti hic; sive: volutante, sicuti infra, perinde est.

133. Dominus regnauit a ligno.] Sic ex ms. hic & ex exc. infra,
pro regnabit nam illud legitur Grace & Latine. Sicuti etiam illud:
a ligno, recte additur ab Auctore tum hic, & iterum c. 13. tum lib. 3.
adu. Marc. non modo in editione Romana, ex qua versus ille Pascha-
lis in Ecclesia decantatur, sed etiam Gallica, saltem iuxta emenda-
tiores codices Latinos, & inter ceteros Donatianicum Bibliorum ms.
quem Aureum vocat Erasmus, ob aureas capitales litteras. Et alij
veteres id ipsum legunt nominatim, inter Græcos Iustinus Martyr
contra Tryphonem: & ex Latinis Auctor li. de Monte Syna & Synon
inter opera B. Cypr. Arnobius in Psal. ac Theodul. car. de passion. in
hæc verba:

David fideli carmine, dicens:
In nationibus regnauit a ligno Deus.

Quomodo legit ms. hoc loco, nempe: Deus, sed illud: Dominus, reti-
nimus. Vique adeo ut non possim ad sentiri Tac. Fabro Comment in
quintuplex Psalterium, qui putat paraphrasticus tantum esse adie-
ctum pro pia alicuius deuotione: sed e contrario sentio, genuinam esse
lectionem, maxime quum etiam ipse eam lectionem agnoscat in ve-
teri Psal. editione ante B. Hier. et aatem: Nec quid obstat, quod in He-
breis codicibus non legatur, quia ponit à Iudæis expungit, sicuti mul-
talia, quemadmodum latius persequitur Reuerendiss. D. Guil.
Lindanus Episcopus Rurumundenfis. Atqui legitimus ex ms. & exc.
infra: aliquam proprietate vestris notam, pro: aliqua proprietate vsus
noua, & nouæ gloriæ, pro: nouam gloriam; item: superiorem pro-
phetiam, pro: priorum. Denique; in corpus eius, pro: corpore, quod
habet Lugdun. editio.

134. panem corpus suum appellans.] Videtur alludere ad verba
illa Euangelistarum & B. Pauli: Accipite Iesus panem, &c. & ait:
Accipite & comedite. Hoc est corpus meum. Quare magis vera

est marginalis adnotatio ista: panem corpus suum appellat, quam
quæ nescio à quo irrepit: corpus in panem: maxime quum illud:
in panem, merito dubitet quis an genuinum sit, quoniam potius legi de-
beat, in pane, seu uti ms. infra lib. 3. adu. Marc. panis; ex quo correxi-
mus: figurauit, pro nunciavit: Vbi etiam plura de hoc loco, hoc addi-
to, quod confirmet dictis verbis verbum corporis Domini in Eu-
charistia. Legimus autem paulopost, sicuti infra, prædicationes, pro:
prædicationes.

135. Foderunt (inquit) manus meas & pedes.] Latinus censet
legendum sicuti supra c. 8. & hoc ipso cap. & infra c. 13. Extermina-
uerunt. Verum quia ms. & exc. omnes tum hic, tum lib. 3. adu. Marc.
constanter legunt: Foderunt, retinimus, eo quod videatur modo hoc
modo illud legisse, fortassis (ut idem Latinus adnotauit) quod in qui-
busdam exemplaribus legisse ἀπέχεσθαι quod est: foderunt, & in a-
lijs ἡγήσασθαι id est, exterminauerunt, maxime quum etiam B. Cypr.
lib. 2. Testim. adu. Iud. c. 20. legat: Effoderunt. Legimus etiam ex
ms. de cornibus vnicorniorum, secundum editionem Romanam, eo
quod alibi videat mihi meminisse similis Tertull. lectionis, pro eo
quod erat elegantius: vnicornium: & infra lib. 3. adu. Marc. vni-
cornis. Alludit autem ad id quod supra dixit. extremitates cornua
vocantur, vnicornis autem media stipitis palus.

136. & Deus voluit à morte eximere animam eius, &c.] Istud
Paraphrasticus translulit ex ijs, quæ sequuntur. nam primū habetur
Grace & Latine apud 70. & Dominus vult mundare eam a pla-
ga. & paulopost: Et vult Dominus in manu eius conferre dolo-
rem animæ eius, Plagam itaq; & dolorem, mortem interperatur.
Atqui paulopost suppleuimus ex ms. sic & exc. infra: Nec sepul-
tus enim est nisi mortuus, nec sepultura eius subleuata est è me-
dio nisi per resurrectionem. quas duas voces vltimas iterum pau-
lopost legitimus, nempe per resurrectionem, pro: post.

137. & tenebre fecit super terram dies luminis.] Videtur legisse:
ἡ ἡμέρα φώτις, eo, quod hodie legitur: ἡ ἡμέρα φώτις, sicuti & Lati-
na 70. translatio legitur: in die luminis, qui interim male omittit: su-
per terram.

138. Pascha esse Domini, id est, passionem Christi. Videtur Pa-
scha interpretari à πάσχα, id est: pati. Alij malunt ex Hebræo Pascha
deriuatum, uti latius persequitur Reuer. D. Iansenius in Comment.
Concord. Euang. Legimus autem paulopost ex 1. edit. & ms. & vt (pro:
vt &) prophetiæ implerentur, properauit, &c.

CAP. XI.

139. DE VASTATIONE IERUSALEM post passio-
nem Christi.] Verum hunc huius cap. titulum ad marginem cum
precedentibus reiecit, incipientes ab eo loco: Nam & pro meti-
tis, &c.

140. & plangentis Thammus.] Ita & Grace est, pro quo Lati-
nus ex Hebr. interpres vulgatus vertit: Adonidem. Videtur au-
tem bis legisse, quum in Græcis hodie exemplaribus semel dumtaxat
reperitur. Deinde hic & paulopost ubi legitur: Nunquid modica
(seu, ut mox loquitur, pusilla, Grace ἡ μικρὰ) domui Iudæ; quum
Grace legatur, malus sequi lectionem ms. domus; qui etiam constan-
ter legit, Iuda, bis, pro eo quod semel hic erat: Iudæ, & Grace est:
ἡ ἐγγύη. Porro etiam illud ex Græco ad verbum: inter medium & adu.
pro eo quod B. Hiero. vestibulum. Legimus etiam secundum 70. & 1.
edit. viginti quinque viri, pro viginti: nam & Hebraice veritati
respondet. Item: quæ fecerunt hic. Quoniam impleuerunt pro eo
quod erat. quæ fecerunt hic: & in ms. quæ fecerunt hic quoq; Im-
pleuerunt. Denique: & exclamabunt. Atqui neque in fontibus ex-
stat illud: sed neque miserebor.

141. Et clamauit in aures, &c.] Continuatio quidem est verbo-
rum Ezechielis propheta, sed noui capituli initium. Rectius autem
transfertur ab auctore: bipennis, pro: ἀκὴ, sed hodie Grace non ex-
stat, dispersionis, seu quod vertit Latinus 70. interpres: extermi-
nationis, & B. Hiero. ex Hebræo: interfektionis. Legimus autem v-
trisque eam Græcis & ms. podere, pro: poderem, & in subdual.
pro: subdualis, eo quod Grace est εἰς τὸ ἀδύον, Cherubin autem vide-
tur femineo genere, vsurpare, si vera sit lectio: super eam.

142. Transi mediam Ierusalem.] Citat etiam scripturam illam
de signo Tau infra lib. 3. adu. Marc. ubi de illo latius, quomodo & su-
pra Adnot. nostr. in Apolog. citatis ca. præcedent. & imitatur in
eodem illum B. Cypr. lib. 2. Testim. adu. Iud. ca. 22. hoc titulo: Quod in
hoc signo crucis salus sit omnibus, qui in frontibus notantur. Quo loco
vide Adnot. nostras nu. 105. Cum Cypr. autem, ms. & Græca edit. 70.
maluimus legere dumtaxat: Transi mediam Ierusalem. omissa vo-
ce: per, quod habet infra adu. Marc. Perran in medio portæ, in
medio Ierusalem. Illud vero Tau habent ms. vnus hic, & 2. infra,
sicuti & excusio omnes. De vera etiam sequentium verborum lectio-
ne vide Adnot. nostras in lib. eiusdem Cypria. ad Demetr. num. 52.
& 53.

143. Sicut Moses ante nuntiabat in Exodo.] Quum nos in Ex-
odo, sed Deuteronomio. 28. habeantur scriptura verba, quæ citat, et-
iam hic lapsus est memoria Tertullian. aut legendum contra codi-
cum omnium fidem: in Deuteronomio. Certe legitimus: vestigijs, pro
vestigij, quod illud Grace sit. Mirum etiam quod legant: in ligno
ms. & excusio omnes. De vera etiam sequentium verborum lectio-
ne vide Adnot. nostras in lib. eiusdem Cypria. ad Demetr. num. 52.
contra Faustum c. 2. illud legatur, genuinū tamen esse videtur ex eo

quod dicit Auctor infra cap. 13. sed lignum passionis Christi, unde vita pendes à vobis crederet non est.

144. & septem & dimidia hebdomadarum.] Nempe tempus. Ita vero necessario legendum non & quatuor, sicuti corruptissime legatur, plus facis manifestum sit supra cap. 8. non semel: secundum quod etiam legitimus conformiter ms. in abscisione, pro abscisione. Item paulo post ex libr. 3. adu. Marc. & calce huius libri ubi ipsidem verbis pene ea repetuntur, quæ sequuntur suppleuimus: quod talis probatur, qualis adnuntiabatur, non alius habere debeat, quam qui illic adnuntiabatur, pro eo quod erat dumtaxat: quo talis probatur qualis adnuntiabatur non alius haberi debeat, quam qui illic adnuntiabatur, pro eo quod orat dumtaxat: quo talis probatur qualis adnuntiabatur & iterum: Neque enim dispositio expuncta inueniretur, nisi ille venisset. Castigauimus etiam: quæ completa esse probarentur, pro quæ completa sunt.

CAP. XII.

145. Aspice vniuersas nationes, &c.] Recte hoc caput inscribitur hoc titulo in marginem reiecto (nam genuinum non esse constat ex sapedito 3. lib. adu. Marc.) ITEM DE CLARITATIS GENTIVM IN CHRISTO IESU, quamquam hic pauciss. dumtaxat id tractet, quod initio & rursum ca. sequ. multa habeat eodem pertinentia siue latissime B. Cyp. Testim. lib. 1. adu. Iud. cap. 21. hoc titulo. Quod gentes magis in Christum credentura essent.

146. & ad Deum Christum eius.] Sic ex sapedito li. 3. adu. Marc. pro eo quod erat dumtaxat: & Christum eius. Porro de Christo, quod Deus fuerit, aut illic, aut alibi dabitur latinus tractatus occasio contra quosdam nostra temporis sectarios, qui id negare non verentur. Inde etiam legitimus: & si audes, nega prophetatum, pro: negare. Quod autem paulo post hic & ibi dumtaxat dicit: Dauid filium, in calce libri Solomonem exprimit.

147. Ecce dedi te in dispositionem gentium, &c.] In eandem sententiam ex Isai. cap. 42. priora hæc verba allegarunt BB Paulus & Barnabas Act. 13. Conformiter sequentibus Græco more legitimus: aperire oculos cæcorum, sicuti loco citato, pro: vt aperias.

CAP. XIII.

148. Igitur quoniam filii Israël &c.] Caput hoc recte sic intitulamus: Quod omnes prædicte Prophetarum prædictiones iam adimpletæ sint. Etenim quasi Epilogus quidam præcedentium iam inde à sexto cap. Multis autem easdem scripturas hunc Auctorem imitatus transcripsit B. Cyp. in lib. Test. 2. adu. Iud. locum mox citandum.

149. Etru Bethlehem non minima es in ducibus Iuda] Sic ex ms. & Græcis B. Matth. fontibus pro Iudæ quemadmodum etiam: pascat pro pascet. Græce enim est ποιμαίνω. Quod quum vertat Latinus vet. interpres, regat, illic, & eandem vocem idem Ioannes Ultimo, sicuti hic Auctor, patet antiquitus acceptam à Patribus: pascere pro regere. Quod adnotatu dignum contra eos, qui omnem regendi potestatem ab Ecclesia tolli volunt. Videtur autem in eo quod sequitur Hyperbaton. Siue autem: exteri, legas paulo post, vt ex. usi, siue exteri, vt ms. perinde est supra enim vertit, alieni.

150. Lex enim præcipit, in captiuitate non licere vnctionem christi regalis confici.] Nescio ad quem locum adludat, nisi forte ad ca. 28. Deuteronomii, vt Paraphrasis: vs ex aliquot commatis hanc sententiam de more suo decerpserit, aut fortassis alia etiam editione aut Aquile aut Theodotionis sit vsus, quo casu oporteret accipi: præcepit, pro prædixit: illic legitur: Et oleo non unguaris, quia defluerit olea tua, Græce ἐλαίου ἐχέσθαι, ὅτι οὐκ ἐπιπέσει ἐν ἐλάϊᾳ σέ. & deinde subiungitur: Filios & filias generabis, & non erunt tibi. Ducentur enim in captiuitatem. Videtur itaque legisse Auctor: Et oleo non ungetis, quia defluet vnctio tua, quia in captiuitate ducentur. Verum hoc coniectura est. Si quis alius melius sentiat, per me licet. Nisi malit quis locum hunc per sequentia interpretari. Quod cum in captiuitate non fuerit templum, atque a leo non cornu olei quod in tabernaculo adseruari solebat, non licuisse proinde vnctionem christi regalis confici, quia non supererat cornu quo continebatur, nec permixtum erat aliud oleum consecrari, quam Moyses consecrauerat, Leuit. 8. Est autem elegantiss. locus de vnctione Regali apud Lact. lib. 4. cap. 6. Erat (inquit) Iudæis ante præceptum, vt sacrum conficerent unguentum, quo perungi possent ij, qui vocabantur ad Sacerdotium, vel ad Regnum. Et sicut nunc Romanis indumentum purpure in signe est Regia dignitatis adsumpta, sic illa vnctio sacri ungueni nomen ac potestatem regiam conferebat. Ob eam causam nos eum Christum appellamus, id est, vnctum, qui Hebraice Messias dicitur.

151. nec templum, vbi erat cornu, de quo vngebantur reges.] Alludit ad illud 3. Reg. 21. Sumpsit que Sado sacerdos cornu olei de tabernaculo, & vnxit Salomonem, unde colligitur, in templo obseruatum fuisse. Atqui ducator vertitur, pro dux, iuxta vocem Græcam: ἡγέτωρ.

152. secundum scripturas Prophetarum, &c.] Rursum scripturas adfert, quibus prædictum est (vti B. Cyp. hunc locum imitatus scribit lib. 2. adu. Iud. cap. 20.) Quod cruci iij. fixuri essent Iudæi. Paulo post autem ex ms. correximus: à ligno pro in ligno, eo quod magis scriptura quam citat, respondeat. Item a vobis credita non est, pro credi non est.

153. Mittite, & interrogate, &c.] Quum Græce sit ὑποθέρε quod

recte vertit Lat. 70. interpres, confiderate; videtur hic etiam aliam vocem Auctor legisse. Illud autem (quod inter verba Hierem. intersevit: Et sol media die tenebricauit, ita enim legitimus ex ms. pro tenebrificauit) reperitur Amos 8. Quamquam obiter etiam hoc citauerit supra cap. 10. sicuti & B. Cyp. lib. dicto cap. 23. Legimus etiam ex ms. conformiter ipsi fontibus: duo mala fecit, pro male. De illa autem lectione: qui non poterat continere aquam, vide Adnot. nostras in B. Cyp. lib. 1. adu. Iud. cap. 3.

154. Remittimus enim nomen vestrum, &c.] Remittentis vsurpat pro Dimittetis seu derelinquetis, quia Græce est: καταλείψετε. Legit etiam: in terris, pro eo quod est: ἐν τῷ γῆ, id est, in terra.

155. & lignum mersum est.] Paraphrasticis, hoc addidit Auctor, ex eo quod habetur supernatauit ferrum, alioquin apud 70. & Hebraeos legitur, sicut & illud, quod receperunt filii Prophetarum, cum solum vnus ex illis fiat mentio.

156. Sed quoniam hæc fuerant sacramenta, &c.] Similiter hanc scripturam paucis interpretatur B. Cyp. & ipse infra To. 2. Tertull. lib. de patientia.

157. Natiuitatem autem eius quis enarrabit? Non dubium, quin ita legendum sit iuxta editiones Isaiæ omnes, non autem enarratui, maxime quum illud etiam legat B. Cyp. lib. 2. adu. Iud. cap. 15. & infra lib. 3. adu. Marc. Tertull.

158. secundum Prophetiam Osee.] Istud contrarium e contra omnium codicum fidem legitimus, pro Isaiæ, propter vocis similitudinem, quia non apud Isaiam, sed apud Osee prophetam inuenitur.

159. Igitur quoniam contendunt, &c.] Sequentia etiam descripsit infra lib. 3. adu. Marc. pauca interpositis, ex quo legitimus: Christum eorum, & paulo post nu. 160. dilucidata pro Christum veritate, pro dilucidata pectora per Christi veritatem.

160. adorandis vanis & nocturnis.] Ex eodem castigauimus, adorandis, pro adorare, & ex edit 70. nocturnis pro nocturnis, quod corruptissime legebatur mutato. in i. nam & Græce est: νυκτερινόν, quod vesperationem significat, quas Auctor nocturnas nuncupat, quasi nocturnas, eo quod Lucifuga nocte volitet, quemadmodum etiam B. Hieron. hunc locum interpretatur in Comment.

161. super vineam Sorech.] Sic castigauimus ex 2. ms. infra libr. 3. adu. Marc. pro Sorech, nam & Hebraice & Græce illud legitur, pro quo B. Hieron. translulit: vineam electam. Illa interim vox acinus significat, nempe vitem optimam, cuius vna non habent acinos. Castigauimus autem ex ms. charitatis prioribus, pro charitatum toribus, & legitimus: ex perseverantia, ac non multo post: Regionem, pro Regionem, ac: derelicta est. Rursum: Sic & macharæ, conditionalis comminatio, &c. probauit, Christum fuisse, pro Sicut, &c. ex quo probamus, macharam Christum fuisse. Denique prædicentur, pro: prædicentur. Item: Et vbi tunc filia Sion,

CAP. XIV.

162. Discite nunc ex abundantia erroris vestri ducatum.] Id est, interprete Rhenano, quid vos in errorem inducat. Caput hoc autem hinc incipi debere patet ex sapedito lib. 3. adu. Marc. multo ante ea quæ prius allegauimus haud procul à principio, vbi iterum ipsidem pene verbis id ipsum repetit, ad quem locum præcipua quæque distulimus. Atqui inscribitur titulo, quem cum aliis ad marginem reiecitms: DE SECUNDO ADVENTU CHRISTI, quippe qui ex illo errorem Iudeorum conuincat, Imitatur B. Cyp. sapedito li. 2. adu. Iud. cap. 10. 13. 26. 28. 29. & 30. Legimus autem inde, prænotasse, pro prænotatos, & ex ms. os sumus.

163. Nec aspectu quidem honestum.] Ita etiam ex ms. pro Ne sunt autem verba auctoris, que comprobat scriptura sequente: Annuntiavimus enim de illo, sicut puerulus, &c. In qua siue legas: citra filios hominum, vt hic, siue: supra, vt paulo post, siue: circa: vt ms. li. 3. adu. Marc. siue: præter, vt B. Cyp. lib. 2. adu. Iud. ca. 13. (vbi vide Adnot. nostras nu. 62.) perinde est, omnia enim illa significat præter, vox Græca. Legimus autem ex ms. hic & infra: De quo secundo aduentu idem Daniel, pro eiusdem, eo quod præcessit, apud Danielem.

164. Et homo est, & quis cognoscit illum?] Sic ex sapedito li. infra, tum quod ita sit apud 70. tum quod similiter legat B. Cyp. lib. 2. adu. Iud. ca. 10. Qui eodem modo hunc locum interpretatur, sicuti Lact. etiam lib. 4. c. 13. Amb. Inst. viii. cap. 16. & Aug. lib. 3. contra Faustum c. 11. Rursum autem castigauimus, Natiuitatem eius quis enarrabit: pro enarratui. Item: verus summus sacerdos, pro veriss. sacerdos, & Christus Iesus, pro Christus ipse, ac: sordidus indutus, pro sordibus & rursum Dei summus sacerdos: pro summis. Item non multo post: manifestis notatus insignibus, pro uocis.

165. quasi visceratione quadam.] Visceratio (vti ad marginem adnotauit Rhenanus) distributio erat carnis, quæ fieri solebat, vel in sollempni sacrificio, vel infusere excellentis alicuius.

166. & omni inhonestate.] Inhonestatem (inquit tum hic, tum infra lib. 3. adu. Marc. Rhen.) accipit pro deformitate, sicuti paulo prius honestus pro formoso. Supra autem libr. ad Scapulam quum dixit: quanti honesti viri, honoratos viros intelligi ibidem, ibi adnotauit. Suppleuimus vero ex ms. Christum suum, & legitimus postea: nullo modo euenissent, pro venissent, & omittimus: quod, superfluum, sicuti ipsum Auctorem supra sub finem ca. 11. ad quod alludit hic sicuti iam prælocuti sumus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TER TULLIANI
 CARTHAGINIENSIS
 PRESBYTERI, OPERVM
 TOMVS SECVNDVS

IN QVO HABENTVR LIBRI PARÆNETICI SIVE
 ADMONITORII AD CHRISTIANOS, ARGVMENTIS
 etiam nouis & Adnotationibus aucti.

De Pœnitentia	pagina 118.
De Oratione.	pag. 128.
Ad Martyras.	pag. 136.
De Patientia.	pag. 141.
De Spectaculis.	pag. 151.
De Idololatria.	pag. 170.
De habitu muliebri.	pag. 183.
De Cultu fœminarum.	pag. 188.
Ad Vxorem liber primus.	pag. 195.
Ad Vxorem liber secundus.	pag. 198.
De Corona militis.	pag. 205.
De Velandis virginibus.	pag. 220.

IACOBI PAMELII
DE SECUNDI TOMI LI-
BRORVM ORDINE AD LECTOREM
PRÆFATIO.

VO pro instituto nostro, etiam huius SECUNDI TOMI Librorum Ordinis rationem reddam, primo loco collocati sunt octo numero, quos ante haresim, immo errorem omnem, conscriptos constat. Quorum cum de quatuor prioribus quis altero prius sit editus, certo dici nequeat: in paria duo, utpote similis argumenti, distinximus. Priores sunt, LIBRI DE POENITENTIA & DE ORATIONE, quippe qui Sacramenti Pœnitentiæ & Eucharistiæ sacrificij quis vsus tum in Africa fuerit, non obscure significant. Hos sequuntur AD MARTIRAS & DE PATIENTIA LIBRI, initio quintæ persecutionis sub Seuero publicati. Deinde quos DE SPECTACVLIS & DE IDOLOLATRIA lucubrauit, quantum adparet, anno circiter XII. Seueri, quum iam indicti essent Ludi seculares octauis: quorum prior posteriori citatur libro c. XIII. Quum etiam eiusdem de Spectaculis opusculi mentionem faciat LIBER DE HABITV MULIERVM, post illū merito subijcitur, atque adeo etiam alter eiusdem prorsus materie DE CVLTV FOEMINARVM. Post quos, quatuor qui Romæ scripti videntur, à nobis digesti sunt. Et primo AD VXOREM LIBRI DVO. quod et si secundas nuptias in iis dissuadeat, nondum tamen omnino damnare videatur, dummodo in Domino, id est, cum Christianis contrahāt. Deinde quia etiam libri de Spectaculis Græce conscripti meminit LIBER DE CORONA MILITIS, quod de fuga in persecutione, & Paracletō sobrie magis loquatur, quam in eo, quem postremum posuimus, DE VIRGINIBVS VELANDIS LIBRO: quem germanum esse fatum (quod ipsum de prioribus profiteamur) ipse Auctōr hoc Epiphonemate significat, CVM SEPTIMIO TERTVLLIANO cuius hoc opusculum est. Ceterum ad intellectum Auctōris hunc ordinem facere non parum, sat scio, mecum iudicabis, Lector studiosè. Vale itaque, & si quid profeceris, Deo Opt. Max. vna mecum gratias agito.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI CARTHAGI-
NIENSIS PRESBYTERI, LIBRI PARÆNETI-
ci seu admonitorii, aduersus Chri-
stianos.

ARGVMENTVM LI-
BRI DE POENITENTIA,
PER IACOBVM PAME-
lium.

RACE Ecclesia adhuc vigente ante persecuti-
onem sub Seuero, quum talentum sibi à Do-
mino concreditum nollet abscondere Tertul-
lianus in terram, sed fructum facere, ipse
(vti loquitur sub finem) peccator, ac proin-
de nulli rei, nisi Penitentia natus, super illa
tacere nolens, hunc Librum de POENITENTIA edidit,
paraneticorum, quantum apparet, primum.

Principio autem eam definitionem Penitentia legitimum esse
negat, quia desinebant Gentiles, passionem animi quandam,
que veniat de offensa sententia prioris, quam etiam in bonis fa-
ctis suis adhibeant.

Verum eam veram esse Penitentiam, que malorum sit & deli-
ctorum ex metu Dei ad salutem; vt pote quam Deus in semet-
ipso dedit. recissa sententia irarum pristinarum, & Ioannes
per intinctionem in Penitentiam prænistravit, cuius Deus ac-
ceptor & remunerator; quum bonum factum Deum habeat
debitorem, sicut & malum.

Penitentia proinde deputanda esse delicta, non carnalia mo-
do sue que facta, sed & spiritalia, ac que animo seu voluntate
sunt. Siquidem & caro & spiritus, alia manu eius expressa, alia
adstatu eius consummata; ac proinde quodcumque eorum delique-
rit: ex pari Dominum offendat. Quid? quod voluntas vsque adeo
facti origo sit: vt præter ea, que casui aut necessitati aut igno-
rantia imputantur, non nisi voluntate delinquatur.

Amplexetur itaque peccator Penitentiam, vt naufragus ali-
cuius tabule fidem: maxime quum non præcipiat tantum Deus
sed etiam premio ad eam inuitet.

Penitentia autem delictorum functus, non se rursus in delicta
resituat: quum enim ignorantes, Dominum nulla exceptio tue-
tur à culpa, cogita despici periculosum esse. Neque vero satis De-
um habere, si corde & animo suscipiatur, licet actu minus fiat:
atque adeo qui saluo metu & fide peccare se dicunt, salua venia
in gehennam detrudendo.

Etsi denique inuitis aquam intinctionis seu baptismi omni-
modo saluum sit beneficium abolitionis delictorum: non tamen
ob id Audientes seu Catechumenos Penitentiam renuere debere:
quod peccator ante veniam deslere se debeat, antequam tantam
mercedem, perennis scilicet vite, concedat.

Absit autem, vt Penitentiam secundam post baptismum ta-
bulam ita aliquis interpretetur, quasi eo sibi pateat ad delin-
quendum locus, quia & ad penitendum: & nemo idcirco deteri-
or sit, quia Deus melior, toriens delinquendo, quotiens igno-
scitur.

Quippe qui hanc clementie sue profusionem multis scripturae
testimoniis demonstrauerit.

Porro actum Penitentia, qui magis Græco vocabulo ἐξουολό-
γησι exprimitur, prosterndi & humiliandi hominis disci-
plinam esse: qua mandet sacco & cineri incubare, corpus sordibus
obscurare, animum meroribus deicere, illa, que peccauit, tristi
tractatione mutare: plerumque vero ieiunio preces alere, inge-
miscere, lacrymari, presbyteris aduolui, caris Dei adgeniculari,
omnibus fratribus legationes deprecationis sue mittere.

Neque vero publicationem sui suffugere, aut de die in diem
differri debere, ne velut illi, qui in partibus verecundioribus corporis
contracta vexatione conscientiam medentium vitant, ita
cum erubescencia sua pereant.

Multo minus reformidanda corporis incommoda, quum ne-
que pigeat neque pateat illos, qui ambitu obeunt capeffendi ma-
gistratus, propter vnius anni volaticum gaudium: omnibus et-
iam contumeliosis.

Postremo si de Exomologesi retractet aliquis, gehennam in
corde suo consideret, & pena magnitudinem imaginetur ignis
æterni. Immo & ceruum & hirundinem imitando, medicinam
sibi diuinitus attributam in tempore agnoscat, ad instar Regis
Babyloni, quem Penitentia in regnum resituit.

Ceterum præterquam quod librum hunc cum ceteris iam olim
MS. reperit Trithemius, antequam prelo committeretur, diser-
tis verbis eius meminit in hac verba B. Pacianus Barcinonensis
Episcopus ad Sympronianum contra Nouatianos; Tertullianus
inquit (inquit) post heresim vester est: nam multa inde
sumplistis, Ipsum Epistola sua (Epistolas vocat, sicuti ve-
teres, Tractatus omnes, & nominatim quoque B. Cyp. Librum
de lapsis, & ea ipsa, quam Catholicus edidit) audies confi-
tentem: posse Ecclesiam peccata dimittere. Quid? quod
lib. de Penitent. & Confess. (quem illi etiam Epistolam vocat)
& lib. 2. ad eundem Sympron. locis infra citandis (iuxta quod
me monuerunt Latinus Latinius & Ioannes Harrisius) ipsa ver-
ba Tertulliani transcripsit. Sicuti etiam illud de ceruo, & hi-
rund. n. supra allegatum B. Hieron. in c. 7. Ecclesiastica, ac de
secunda post naufragium tabula, Epistolis ad Eustoch. de Virg. &
ad Saluian. de Viduit. sicuti etiam Ambros. ad virg. laps. Deni-
que B. Cyprian. sub finem l. de Laps. Actum Penitentia hinc de-
cepserit, eundem etiam ibi in reliquis imitatus. Quæ loca si anim-
aduertissent Erasmus & Rhenanus, nullam habuissent dubitandi
causam, quum germanus sit iste Tertulliani fortis, maxime
quum ipse Rhenanus plures hit phrasés vocesque Tertullianicas
(de quibus infra) adnotauerit, quam vsquam alibi: qui eundem
secunda editione ex Gorziensi cod. & Paterniacensi non paucis
in locis emendauit. Certe Tertulliani titulo agnoscent MS. tres
Vaticani codices, ad quos à me iam postremum emendatus prodit:
cum Antidoro ad eiusdem Rhenani Adnotationes, & quibusdam
nostris.

F
VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

G

H

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE PŒNITENTIA LIBER.

PŒNITENTIAM, ² hoc genus hominum, quod & ipsi retro fuimus, cæci sine Domini lumine, natura tenus norunt, passionem animi quandam esse, quæ veniat de offensa sententiæ prioris. Ceterum à ratione eius tantum absunt, quantum ab ipso rationis auctore: ³ quippe res Dei ratio. Quia Deus omnium conditor, nihil non ratione prouidit, disposuit, ordinauit, nihil non ratione tractari intelligique voluit. Igitur ignorantes quique Deum, rem quoque eius ignorent necesse est: quia nullus omnino thesaurus extraneis patet. Itaque vniuersam vitæ conuersationem sine gubernaculo rationis transfretantes, iminentem seculo procellam vitare non norunt. Quam autè in pœnitentiæ actu irrationabiliter diuersentur, vel vno isto satis erit expedire, cum illam etiam in bonis factis suis adhibent. Pœnitentia fidei, amoris, simplicitatis, patientiæ, misericordiæ, ⁴ prout quid in ingratiam cecidit, Semetipsos execrantur, quia benefecerint: eamque maxime pœnitentiæ speciem quæ operibus irrogatur, in corde figunt: meminisse curantes ne quid boni rursus præstent: contra pœnitentiam malorum leuius incubant. Denique facilius per eandem delinquant, quam per eandem recte faciunt. ⁵ Quod si Dei ac per hoc rationis quoque compotes agerent, merita primo pœnitentiæ expenderent, nec vniquam eam ad augmentum peruersæ emendationis adhiberent: modum denique pœnitendi temperarent, quia & delinquendi teneant, ⁶ timentes Dominum scilicet. Sed vbi metus nullus, emendatio proinde nulla: vbi emendatio nulla, pœnitentia necessario vana: quia caret fructu suo, cui eam Deus seruit, id est, hominis salutem. Nam Deus post tot ac tanta delicta humanæ temeritatis à principe generis Adam auspiciata: post condemnatum hominem cum seculi dote, post eiectum paradiso, mortique subiectum: quum rursus ⁷ ad suam misericordiam maturauisset: iam inde in semetipso ⁸ pœnitentiam dedicauit, recessa sententiæ irarum pristinarum ignoscere pactus operi & imagini suæ. Itaque & populum sibi congregauit, & multis bonitatis suæ largitionibus fouit, & ingratiſſimum totiens expertus, ad pœnitentiam semper hortatus est, & prophetando, vniuersorum prophetarum emisit ora: mox gratiam pollicitus, quam in extremitatibus templorum per spiritum suum vniuerso orbi illuminaturus esset, ⁹ præire intinctionem pœnitentiæ iussit ut quos per gratiam vocaret ad promissionem semini Abraham destinatum, per pœnitentiæ subſignationem ante componeret. Non tacet Ioannes: *Pœnitentiam in morte*, dicens: tam n. salus nationibus appropinquabit, Dominus scilicet afferens, secundum Dei promissum. Cui præministrans, pœnitentiã destinabat purgandis mentibus, præpositã: vbi quicquid error verus inquinasset, quicquid in corde hominis ignorãtia contaminasset, id pœnitentiæ

verrens & radens, & foras abiiciens, mundam pectoris domum superuenturo Spiritui sancto paret, quo se ille cum cælestibus bonis libens inserat. Horum bonorum vnus est titulus, salus hominis, criminum pristinatorum abolitione præmissa. Hæc pœnitentiæ causa: hæc opera negotium diuinæ misericordiæ curans: quod homini profecit, Deo seruit. Ceterum ratio eius quam cognito Domino discimus, certam formam tenet, ne bonis vniquam factis cogitatisue, quasi violentia aliqua, manus iniiciatur, Deus enim reprobatio nem bonorum ratam non habens, vtpote suorum: quorum quum auctor & defensor sit, necesse est proinde & acceptator. Si acceptator, etiã remunerator. Viderit ergo in gratia hominũ, si etiã bonis factis pœnitentiã cogit. Viderit & gratia, si captatio eius ad benefaciendũ incitamento est. Terrena, mortalis vtraque. Quantum enim compendij, si grato benefeceris? vel dispendij, si ingrato? Bonum factum Deum habet debitorem, sicut & malum: quia iudex omnis remunerator est causa. At cum iudex Deus iustitiæ charissimæ sibi exigendæ tuendæque prædeat, & in eam omnem summam disciplinæ suæ sanciat, dubitandum est, sicut in vniuersis actibus nostris, ita in pœnitentiæ quoque causa iustitiam Deo præstandam esse? quod quidem ita impleri licebit, si peccatis solummodo adhibeatur. Porro peccatum, nisi malum factum, dici non meretur, nec quisquam benefaciendo delinquit: quod si non delinquit, ¹⁰ cur pœnitentiam inuadit delinquentium? priuatum cur malitiæ officium bonitati suæ imponit? Ira euenit, ut cum aliquid, vbi non oportet, adhibetur, illic, vbi oportet negligatur. ¹¹ Quorum ergo pœnitentia iusta & debita videatur, id est, quæ delicto deputanda sint, locus quidem expoſtulat denotare, sed otiosum videri potest. Domino enim cognito, vltro spiritus à suo auctore respectus, emergit ad notitiam veritatis, & admissus ad dominica præcepta, ex ipsis statim eruditur: id peccato deputandum, à quo Deus arceat. Quoniam cum Deum grande quid boni constet esse: utique bono nisi malum non displiceret, quod inter contraria sibi nulla amicitia est. Perstringere tamen non pigebit, delictorum quædam esse carnalia, id est, corporalia, quædam vero spiritalia. Nam cum ex hac duplicis substantiæ congregatione confectus homo sit, non aliunde delinquit, quam vnde constat. Sed non eo inter se differunt, quod corpus & spiritus duo sunt: alioqui eo magis paria sunt, quia duo vnum efficiunt: ne quis pro diuersitate materiarum peccata eorum discernat, vt alterum altero leuius aut grauius existimet. Siquidem & caro, & spiritus, Dei res: ¹² alia manu eius expressa, alia adflatu eius consummata. Cum ergo ex pari ad Dominũ pertineant, quodcunq; eorum deliquerit, ex pari Dominum offendit. An tu discernas actus carnis & spiritus? quorum & in vita, & in morte, & in resurrectione, tantum communionis atque consortij est: vt pariter tunc aut in vitam, aut in iudicium susciantur: quia scilicet pariter aut deliquerint, aut innocenter egerint. Hoc eo præmiserimus, vt non minorem alteri quam vtrique parti, si quid deliquerit, pœnitentiæ necessitatem intelligamus im-

pendere

A

B
Cap. I.

RATIO.

C

II.

Gen. 3.

Ibidem 8.

Ez. 9.

Ibid. 12.

D

Matth. 3.

pendere. Communis reatus amborum est, communis & iudex, Deus scilicet: communis igitur & pœnitentię medela. Exinde spiritalia & corporalia nominantur, quod delictum omne, aut agitur, aut cogitur. Vt corporale sit quod in facto est: quia factum, vt corpus, & videri & contingi habet: Spirituale vero, quod in animo est, quia spiritus neque videtur, neque tenetur. Per quod ostenditur, non facti solum, verum & voluntatis delicta vitanda, & pœnitentia purganda esse. Neque enim si mediocritas humana factis solum iudicat, quia voluntatis latebris par non est: idcirco crimina eius etiam sub Deo negligamus. Deus in omnia sufficit. Nihil a conspectu eius remorum, vnde omnino delinquitur. Quia non ignorat, nec omittit, quominus in iudicium decernat. Dissimulator & prauaricator perspicacię suę non est. Quid: quod voluntas facti origo est? ¹³ Viderint enim, si qua casu aut necessitati, aut ignorantię imputantur, quibus exceptis, iam non nisi voluntate delinquitur. Cum ergo facti origo est, non tanto potior ad pœnam est, quanto principalis ad culpam: quę ne tunc quidem liberatur, cum aliqua difficultas perpetrationem eius intercipit. Ipsa enim sibi imputatur, nec excusari poterit per illam perficiendi infelicitatē, operata quod suū fuerat. Deniq; Dominus, quemadmodum se adiectionē legis superstruere demonstrat, nisi & voluntatis interdicens delicta: quum adulterū, non eum solū definī, qui cominus in alienū matrimoniū cecidisset, verum etiā illum, qui aspectus concupiscētia contaminasset: adeo quod prohibetur administrare, satis periculose animus sibi repręsentat, & temere per voluntatem expungit effectū. Cuius voluntatis cum vis tanta sit, cur non, solatium sui saturans, pro facto cedat? pro facto ergo plectetur. Vanissimum est dicere: *Volui, nec tamen feci.* Atquin perficere debes, quia vis: aut nec velle, quia nec perficis. Sed ipse conscientia tuę confessione pronuncias. Nam si bonum concupisceres, perficere gestiles: porro sicut malum non perficis, nec concupiscere debueras. Quaque te constitueris, crimine attingeris: quia aut malum volueris, aut bonum non adimpleueris. ¹⁴ Omnibus ergo delictis, seu carne seu spiritu seu facto seu voluntate commissis, ¹⁵ qui pœnam per iudicium destituit, idem & veniam per pœnitentiam spondit, dicens ad populum: ¹⁶ *Pœnitere, & saluum faciam te.* Et iterum: *Viuo, inquit, Dominus & 17 Pœnitentiam malo quam mortem.* Ergo pœnitentia vita est, quum pręponitur morti. Eam tu peccator, mei similis (imo me minor, ¹⁸ ego enim præstantiam in delictis meam agnosco) ita inuade, ita amplexare, ¹⁹ vt naufragus alicuius tabulę fidem. Hęc te peccatorum fluctibusmersum perlanabit, & in portum diuinę clementię ²⁰ protelabit. Rape occasionem inopinatę felicitatis: vt ille tu, nihil quondam penes Deum, nisi stilla situlę, & arę puluis, & vasculum figuli; arbor exinde fias illa, quę penes aquas fertur, & ²¹ in foliis perennat, & tempore suo fructus agit; quę non ignem, non securim videbit. Pœniteat errorum reperta veritate, pœniteat amasse quę Deus non amat; quando ne nos quidem ipsi, seruulis nostris ea quibus offendimur, non odisse permittimus. Obsequii enim ratio in similitudine animorum constituta est. De bono pœnitentię enumerando, diffusa & per hoc magno eloquio committenda materia est. Nos vero pro nostris angustijs vnum inculcamus, bonum atque optimum esse, quod Deus præcipit. Audaciam existimo de bono diuini præcepti disputare. Neque enim quia bonum est, idcirco auscultare debemus, sed quia Deus præcepit. Ad exhibitionem obsequii, prior est maiestas diuinę potestatis. Prior est auctoritas imperantis, quam vtilitas seruientis. Bonum est pœnitere, an non? Quid reuoluis; Deus præcipit. At enim ille non præcipit tantum, sed etiam hortatur. Inuitat præmio salutem; iurans, etiam: *Viuo, dicens, cupit credi sibi. O beatos nos, quorum causa Deus iurat! O miserimos, si nec iuranti Domino credimus! Quod igitur Deus tantopere commendat, quod etiam humano more sub deieratione testatur, summa vtique*

grauitate & aggredi & custodire debeamus; vt in alleueratione diuinę gratię permanentes, in fructu quoque eius & emolumento proinde perseuerare possimus. ²² Hoc enim dico, pœnitentiã quã per Dei gratiã ostensa & indicta nobis, in gratiã nos Domino reuocat, semel cognitã atq; susceptã, nunquã posthac iteratione delicti resignari oportere. Iã quidē ²³ nullum ignorantia prætextum tibi patrociniatur; & Domino agnito præceptisq; eius admissis, deniq; pœnitentia delictorū functus, rursus te in delicta restituis. Ita, in quantum ignorantia segregaris, in tantū contumacię adglutinaris. Nam si idcirco te deliquisse pœnituerat, quia Dominū cœperas timere; cur & metus gratia gessisti, rescindere maluisti, nisi quia metuere desisti? Neq; enim timorem alia res quã cōtumacia subuertit. ²⁴ Cū etiã ignorantes Dominum nulla exceptio tueatur à pœna (quia Deū in aperto constitutum, & vel ex ipsis cœlestibus bonis cōprehensibile ignorari non licet) quanto cognitū despici periculosum est? Despiciat porro qui bonorū ac malorū intellectum ab illo consecutus, q̄ intelligit fugiendum; quodq; iã fugit, resumēs, intellectu suo, id est Dei dono contumeliã facit: respuit datorē, non datum deserit; negat beneficium, quū beneficium non honorat. Quę admodū ei potest placere, cuius mun⁹ sibi displicet? Ita in Dominū non modo contumax, sed etiã ingratus apparet. Ceterū non leuiter in Dominū peccat qui quum æmulo eius diabolo pœnitentia renunciaffet, & hoc nomine illum Domino subiecisset, rursus eundē regressū suo erigit, & exultatione eius seipsum facit; ²⁵ vt denuo malus, recuperata præda sua aduersus Dominum, gaudeat. Nonne, & dicere quoq; periculosum est, sed ad edificationem proferendū est, diabolu Dominō pręponit? Cōparationē enim videtur egisse, qui vtrumq; cognouerit; & iudicato pronunciasse, eū meliorē cuius se rursus esse maluerit. ²⁶ Ita, qui per delictorū pœnitentiã inflituerat Domino satisfacere, diabolo per aliã pœnitentiã pœnitentiã satisfaciet; eritq; tanto magis perosus Deo, quanto æmulo eius acceptus. ²⁷ Sed aiunt quidã Satis Deum habere, si corde & animo suspiciatur, licet actū minus fiat. Itaq; se saluo metu & fide peccare: hoc est, salua castitate, matrimonia violare; salua pietate, parenti venenum temperare. Sic ergo & ipsi; salua venia, in gehennã detrudentur: dū saluo metu peccant. Primum exemplū peruerfitatis: quia timēt, delinquant: opinor, non delinquent, si non timerent. Igitur qui Deū solite offensū, nec reueratur omnino, si timor offendendi patrociniū est. Sed ista ingēnia de femine hypocritarū pullulare consuerunt, quorū inuidia cū diabolo amicitia est, quorū pœnitentia nunquã fidelis. ²⁸ Quicquid ergo mediocritas nostra ad pœnitentiã semel capessendã & perpetuo continendã suggerere conata est, oēs quidē deditos Domino spectat, vt omnis salutis in prometendo Deo petitores: sed præcipue ²⁹ nouitiolis istis imminet; qui, cum maxime incipiunt diuinis sermonib⁹ aures tingere, quiq; catuli infantie adhuc recentis, nec perfectis luminib. incerta reptant: & dicūt quidē pristinis renūciare, & pœnitentiam assūmunt, sed ³⁰ includere eã negligunt. Interpellat enim illos ad desideradū ex pristinis aliquid, ipse finis desiderandi: velut poma, cū iã in acorē vel amaritudinē senescere incipiūt, ex parte aliqua tamē adhuc ipsi gratiã suã adulantur. Omne præterea cunctationis & tergiversationis erga pœnitentiam vitium, ³¹ præsumptio inunctionis importat. Certi enim indubitatę veniã delictorum, mediū tēpus interim sūrantur; & ³² cōmeatū sibi faciunt delinquēdi, quã eruditionē non delinquendi. Quam porro ineptū, quã pœnitentiã nō adimplere, & veniã delictorū sustinere? hoc est, pretium nō exhibere, ad mercē manū emittere. Hoc enim prerio Dominus ³³ veniã addicere instituit; hac pœnitentiã cōpensatione redimēdã, pponit impunitatē. Si ergo q̄ vēditat, pri⁹ nūmū quo paciscunt examināt ne scalptus, neve ralus, ne adulter: etiã Dominū credimus, pœnitentię probationē pri⁹ inire: tantã nobis mercedē, perennis scilicet vitę cōcessurū. Sed differam⁹ tātis per pœnitentię veritatē. ³⁴ Tūc opinor emēdatos liquebit, cū absolui-

A mur. Nullo pacto. Sed cum pendente venia poena prospicitur: cum adhuc liberari non meremur ut possimus mereri: cum Deus comminatur, non cum ignoscit. Quis enim seruus, 35 postea quam libertate mutatus est furta sua & fugas sibi imputat? Quis miles, postquam castris suis emissus, pro notis suis satagit? Peccator ante veniam desistere se debet, quia tempus poenitentiae, idem quod periculi & timoris. Neque ego renuo, diuinum beneficium, id est, abolitionem delictorum, inuitis aquam omni modo saluum esse; sed ut eo peruenire contingat, elaborandum est. Quis enim tibi tam infida poenitentia viro, 37 asperginem vnam cuiuslibet aquae commodabit? Furto quidem aggredi, & propositum huius rei assuevationibus tuis circumduci facile est. Sed Deus Thesaurum suo prouidet, nec sinit obrepere indignos. Quid denique ait? *Nihil occultum, quod non reuelabitur.* Quantaecumque tenebras factis tuis superstruxeris, Deus lumen est. Quidam autem sic opinantur: quasi Deus necesse habeat praestare etiam indignis, quod spondit, & liberalitatem eius faciunt seruitutem. Quod si necessitate nobis 38 symbolum mortis indulget, ergo inuitus facit. Quis enim permittit permanens id, quod tribuerit inuitus: non enim multi postea excidunt? non a multis donum illud auferitur? Hi sunt scilicet, qui obrepunt: qui poenitentiae fidem aggressi, super arenas domum ruituram collocant. Nemo ergo sibi aduletur, quia 39 inter Auditorum tyrocinia deputatur, quasi eo etiam nunc sibi delinquere liceat. Dominum simul cognoueris, timeas: simul inspexeris, reuerentis. Ceterum quid te cognouisse interest, cum isdem incubas quibus retro ignarus? Quid autem te a perfecto Dei seruo separat? An alius est intinctus Christus, alius Audientibus? Num spes alia, vel merces: alia formido iudicij, alia necessitas poenitentiae: 40 Lauacrum illud obfignatio est fidei, quae fides a poenitentia fide incipitur & commendatur. Non ideo abluimur, ut delinquere desinamus: sed quia desinimus, quoniam iam corde loci sumus. Haec enim prima Audientis intinctio est, metus integer. Exinde quoad Dominum senseris, fides sana conscientia semel poenitentiam amplexata. Ceterum si ab aquis peccare desistimus; necessitate, non sponte innocentiam induimus. Quis ergo in bonitate praecellens? cui non licet, an cui displicet malo esse? qui iubetur, an qui delectatur a crimine vacare? Ergo nec a furto manus auertamus, nisi claustrorum diuitia repugnet: nec oculos a stupri concupiscentijs refrenemus, nisi a custodibus corporum obstructi: si nemo Domino deditus delinquere desinet, nisi intinctione alligatus. Quod si qui ita senserit, nescio an intinctus magis contristet, quod peccare desierit, quam latetur quod euaserit. Itaque Audientes optare intinctionem, non praesumere oportet. Qui enim optat, honorat: qui praesumit, superbit. In illo verecundia, in isto petulantia apparet. Ille satagit, hic negligit. Ille mereri cupit, at hic ut debitum sibi repromitit. Ille sumit, hic inuadit. Quem censae digniorem, nisi emendatiorem: quem emendatiorem, nisi timidiorem, & idcirco vera poenitentia functum? Timuit enim adhuc delinquere, ne non mereretur accipere. At ille praesumptor, cum sibi repromitteret, securus scilicet, timere non potuit: sic nec poenitentiam impleuit, quia instrumentum poenitentiae, id est, metu caruit. Praesumptio inuerecundiae portio est, inflat petitoem, despiciat datorem. Itaque decipit nonnumquam. Ante enim quam debeat repromitit, quo semper is qui est praestaturus, offenditur. [41 Hucusque, Christe Domine, de poenitentiae disciplina seruis tuis dicere vel audire contingat, quousque etiam delinquere non oportet Audientibus: vel nihil iam de poenitentia nouerint, nihil eius requirant. Piget secunda, imo iam vltima spei subtexere mentionem: ne retractantes de residuo auxilio poenitendi, spacium adhuc delinquendi demonstrare videamur. Absit ut aliquis ita interpretetur, quasi eo sibi etiam nunc pateat ad delinquendum, quia patet ad poenitendum: & redun-

dantia clementiae celestis, libidinem faciat humana temeritatis. Nemo idcirco deterior sit, quia Deus melior est, totiens delinquendo, quotiens ignoscitur. Ceterum finem vtiue euadendi habebit, cum offendendi non habebit. Euasimus semel, haecenus periculosis nosmetipsos inferamus, ceterum iterum euasuri videmur. Plerique naufragio liberati exinde 42 repudium & nauis & maris dicunt; & Dei beneficium, salutem suam scilicet, memoria periculi honorant. Laudo timorem, diligo verecundiam: nolunt iterum diuinam misericordiam oneri esse; 43 formidant videri inculcare, quod consecuti sunt: bona certe sollicitudine iterum experiri vitant, quod semel didicerunt timere. Ita modus temeritatis, testatio est timoris. Timor autem hominis, Dei honor est. Sed enim peruicacissimus hostis ille, nunquam malitiae suae otium facit. Atquin tunc maxime laeuit, cum hominem plene sentit liberatum: tunc plurimum accenditur, dum extinguitur. Dolet & ingemiscat necesse est, venia peccatorum permissa, tot in homine mortis opera diruta, tot titulos damnationis retro suae etatos, Dolet, quod ipsum & angelos eius, Christi seruis ille peccator iudicaturus est. Itaque obseruat, oppugnat, obsidet: si qua possit aut oculos concupiscentia carnali ferire, aut animum illecebris secularibus irretire, aut fidem terrenae potestatis formidine euertere: aut a via certa 44 peruersis traditionibus detorqueere: non scandalis, non tentationibus deficit. Haec igitur venena eius prouidens Deus: clausa licet ignoscendae ianua, & 45 intinctionis sera obstructa, aliquid adhuc permisit patere. Collocavit in vestibulo poenitentiam secundam, quae pulsantibus patefaciat; sed iam semel, quia iam secundo, sed amplius nunquam, quia proxime frustra. Non enim & hoc semel satis est? Habes quod iam non merebaris: amisti enim quod acceperas. Si tibi indulgentia Domini accommodat unde restituas quod amiseras, iterato beneficio gratus esto, nedum ampliatio: maius est enim restituere, quam dare: quoniam miserius est perdidisse, quam omnino non accepisse. Verum non statim succedendus ac subruendus est animus desperatione, si secunda quis poenitentiae debitor fuerit: pigeat sane peccare iustus, sed rursus poenitere non pigeat: pigeat iterum periclitari, sed non iterum liberari. Neminem pudeat. 46 Iteratae valetudinis iteranda medicina est. Gratus in Dominum extiteris, si quod tibi Dominus offert, non recusaueris. Offendisti, sed reconciliari adhuc potes. Habes cui satisfacias, & quidem volentem. [Id est 47 dubitas, eouole quae spiritus ecclesiae dicat: Desertam dilectionem Ephesijs imputat: Scrupum & idolorum esum Thyatirensis exprobrat: Sardos non plenorum operum inculcat: Pergameno docentes peruersa reprehendit: Laodiceos fidentes diuitijs obiurgat: & tamen omnes ad poenitentiam commonet, sub comminationibus quidem. Non comminaretur autem non poenitenti, si non ignosceret poenitenti. Dubium, si non & alibi hanc clementiae suae profusionem demonstrasset. Non 48 ait, qui ceciderit, resurget, & qui auersatus fuerit, conuertetur: Ille est scilicet, ille est 49 qui misericordiam maius quam sacrificium. 50 Latantur caeli, & qui illic angeli, poenitentia hominis. Heus tu peccator bono animo sis: vides vbi de tuo reditu gaudeatur. Quid illa similitudinem Dominicarum argumenta nobis voluit? Quod mulier drachmam perdidit, & requirit, & reperit, & amicas ad gaudium inuitat: nonne restituti peccatoris exemplum est? Errat & vna pastoris ouicula, sed grex vna carior non erat: vna illa conquiritur, vna pro omnibus desideratur: & tandem inuenitur, & humeris pastoris ipsius refertur: multum enim errando laborauerat. Illam etiam mitissimum patrem non tacebo: qui prodigium filium reuocat, & 51 & post inopiam poenitentem libens suscipit, immolat vitulum praecipuum, conuiuio gaudium suum exornat. Quidni? filium enim inuenerat quem amiserat, cariorum senserat quem lucrificerat. Quis ille nobis intelligendus pater? Deus scilicet. Tam pater nemo; tam pius nemo. Is ergo te si-

Luc. 8.

C

VII.

G

VIII.
Apo. 1. 2Hier. 8.
Olea 6. &
Matth. 9.

H

A
 IX.
 B.
 X.
 C.
 D.

lium suum, etsi acceptum ab eo prodegeris; etsi nudus redieris, recipiet, quia redisti: magisque de regressu tuo quam de alterius sobrietate latabitur. Sed si pœnitentia ex animo, si famem tuam cum sauritate mercenariorum paternorum compares, si porcos immundum relinquo pecus, si patrem repetas vel offensum: *Deliqui, dicens, pater, nec dignus ego iam vocari filius tuus*. Tantū releuat confessio delictorum, quantū dissimulatio exaggerat. Confessio enim satisfactiois consilium est, dissimulatio contumaciæ. [52 Huius igitur pœnitentiæ leunda & vnus; quanto in arto negotium est, tanto ope-rosior probatio est; vt non sola conscientia præferatur, sed aliquo etiam actu administratur. Is actus qui magis Græco vocabulo exprimitur & frequentatur, 53 exomologesis est, 54 qua delictum Domino nostrum confitemur, non quidem vt ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione pœnitentia nascitur, pœnitentia Deus mitigatur. Itaque exomologesis prosternendi & humiliandi hominis disciplina est, conuersationem iniungens misericordiæ illi-ccem. De 55 ipso quoque habitu atque victu mandat, 56 sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare. 57 animum mœroribus deicere, illa quæ peccauit tristi tractatione mutare: ceterum, pastum & potum pura nosse, non ventris scilicet, sed animæ causa: plerumque vero ieiunijs preces alere, ingemiscere, lacrymari, & mugire dies noctesque ad Dominum Deum tuum, 58 præbyteris aduolui, & caris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ iniungere, Hæc omnia exomologesis, vt pœnitentiam commendet, vt de periculi timore Dominū honoret, vt in peccatorem ipsa pronuncians pro Dei indignatione fungatur, & temporali afflictione aeterna supplicia non dicam frustratur, sed expugnat. Cum igitur pronoluit hominem, magis releuat: cum squalidum facit, magis mundatum reddit: cum accusat, excusat: cum condemnat, absoluit. In quantum non peperceris tibi, intantum tibi Deus, crede, parceret. [59 Plerisque tamen hoc opus vt publicationem sui aut suffugere, aut de die in diem differere, præsumo, pudoris magis memores quam salutis: velut illi, qui in partibus verecundioribus corporis contracta vexatione, conscientiam medentium vitant, & ita cum erubescencia sua pereunt. Intolerandū scilicet pudori, Domino offenso satisfacere, saluti productæ reformari: Næ tu verecundia bonus, ad delinquendum expandens frontem, ad deprecandum vero subducens. Ego rubori locum non facio, cum plus de detrimento eius acquirō, cum ipse hominem quodammodo exhortatur: Ne me respexeris dicens, pro te mihi melius est perire. Certe periculum eius tunc si forte onerosum est, cum penes in saltaturos in resiloquio consistit, vbi de alterius ruina alter attollitur, vbi prostrato superascenditur. Ceterum inter fratres atque conseruos, vbi communis species, metus, gaudium, dolor, passio (quia communis spiritus de communi Domino & patre) quid tuos aliud quam te opinaris? 60 Quid confortes casuum tuorum, vt plausores fugis? Non potest corpus de vnus mēbri vexatione latū agere: condeat vniversum, & ad remedium conlaboret, necesse est. In vno & altero Ecclesia est, Ecclesia vero Christus. Ergo cū te ad fratrum genua protendis, Christū contrectas, Christū exoras: Æque illi cū super te lacrymas agunt, Christus patitur, Christus patrem deprecatur. Facile impetratur semper, quod filius postulat. 61 Grande emolumentum verecundiæ, occultatio delicti pollicetur. Videlicet si quid humanæ notitiæ subduxerimus, proinde & Deum calabimus. Adeone existimatio hominum & Dei conscientia comparantur? An melius est damnatum latere, 62 quam palam absolui? Miserum est sic ad exomologesin peruenire. Malo enim ad miseriam peruenitur: sed vbi pœnitendum est, desinit miserum, quia factum est salutare. Miserum est secari & cauterio exuri, & pulueris alicuius mordacitate cruciari: Tamen quæ per insuauitatem medentur & emolu-

mento curationis offensam sui excusant, & præsentē iniuriam superuenturæ vitilitatis gratia cōmendant. [93 Quid si præter pudorē quē potiorē putant, etiam in cōmoda corporis reformident, quod in lotos, quod sordulentos, quod extra lætitiā oportet deuersari, in asperitudine sacci, & horrore cineris, & oris de ieiunio vnitatis? Num ergo in 64 Coccino, & 65 Tyrio pro delictis supplicare nos concedet? Cedo acum crinibus distinguendis, & puluerē dentibus elimandis, & bisulcū aliquid ferri vel æris vnguib. repastinandis: 66 si quid ficti nitoris, si quid coacti ruboris, in labia aut genas vrgeat: præterea exquirito balneas lēgiores hortulani maritimive secess⁹ adiecto ad sumptū: cōquirito altitiū enormē saginā, 67 defæcato senectutē veni: quumq; quis interrogarit, cur animæ largiaris: *Deliqui (dicit) in Deū, & periclitor in aeternum perire: itaque nunc pende, & maceror, & excrucior. vt Deum reconciliem mihi quem delinquendo laesi.* 68 Sed enim illos qui ambitu obeunt capeffendi magistratus, neque pudet, neque piget in commodis animæ & corporis, nec incommodis tantum, verum, & contumelijs omnibus eniti in causā votorum suorum. Quas non ignobilitates vestium affeētant? quæ non atria nocturnis & crudis salutationibus occupant? ad omnem occursum maioris cuiusq; personæ decrescentes, nullis conuiujs celebres, nullis comestationibus congreges, sed exules à libertatis & lætitiæ fœlicitate: idque totum 69 propter vnus anni volaticum gaudiū. Nos q; 70 securium virgarumve petitio sustinet, in periculo æternitatis tolerare dubitam⁹: & castigationē vic⁹ atque cultus offenso Domino præstare cessabimus, quæ Gentiles nemine omnino læso sibi irrogant? Hi sunt de quibus scriptura commemorat: *Vasilis qui delicta sua velut proceros fume neclunt.* [71 Si de exomologesi retractas, gehennam in corde considera, quam tibi exomologesis exstinguet: & pœnæ prius magnitudinem imaginare, vt de remedii adeptione non dubites. Quid illum thesaurum ignis aeterni æstimamus, quum 72 fumariola quædā eius tales flammæ iustus suscitent, vt proxima vrbes aut iam nullæ extant, aut idem sibi de die sperent. Dissiliunt superbissimi montes 73 ignis intrinsecus facta. Et quod nobis iudicii perpetuitatem probat, cum dissiliant, cum deuorentur, nunquam tamen finiuntur. Quis hæc supplicia interim montium non iudicij minantis exemplaria deputabit? quis scintillas tales non magni alicuius & inæstimabilis foci missilia quædam & exercitoria iacula consentiet? Igitur cū scias aduersus gehennā, post prima illa intinctionis Dominicæ monimenta, esse adhuc in exomologesi secunda subsidia, cur salutem tuam deseris? Cur cessas aggredi, quod scias mederi tibi? Mutæ quidem animæ & irrationales, medicinas sibi diuinitus attributas in tempore agnoscent. 74 Ceruus sagitta transfixus vt ferrum & irruocabiles moras eius de vulnere expellat, scit sibi dictano medendum. Hirundo si excæcauerit pullos, 75 nouit illos oculare rursus de sua chelidonia. Peccator restituēdo sibi 76 institutam à Domino exomologesin sciens, præteribit illam, quæ Babylonium regem in regna restituit? Diu enim Pœnitentiam Domino immolat, septenni squalore exomologesin operatus, 77 vnguium aquilinum in morem efferatione, & capilli incuria horrorem leoninū præferente. Pro malæ tractationis! Quæ homines perhorrebant. Deus recipiebat. Contra autē Ægyptius Imperator, qui populum Dei aliquando afflictum diu Domino suo denegatū persecutus, in præliū irruit, post tot documenta plagarum, discidio maris, quod soli populo peruiū licebat, reuolutis fluctibus perit. Pœnitentiam enim & ministeriū eius exomologesin abiecerat. Quid ego vltra de 78 istis duobus humanæ salutis quasi Pharis, styli potius negotium quam officium conscientia meæ curans? Peccator enim omnium notarum cum sim, nec vlli rei nisi pœnitentiæ natus, nō facile possum super illa tacere, quā ipse quoq; & stirpis humanæ & pulueris in Dominum sumpsit 79 Adam, exomologesi restitutus in paradysum suum, non tacet.

E
XI.

F

Cap. XII.

G

Dan. 4.

H
Exod. 14.

ANNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE Pœnitentia.

E PœNITENTIA.] Scripserunt de pœnitentia aduersus Montanum hunc librum Tertullianus; contra Nouatian. vero B. Cyprian. Epistolam ad Antonian. ac libros de Lapsis & ad Nouatianum, item Patianus lib. & duas Epistolas ad Sympronianum, ac de Pœnit. & confess. seu Paran. ad Pœnitentiam, & B. Amr. lib. 2. de Pœnit. Chrysof. homilias 10. & sermonem de Pœnit. Ephrem lib. & serm. de Pœnit. Fulgentius lib. 2. de remiss. peccatorum ad Euthymium, Gregorius Nyssenus Orationem de Pœnitentia, Basilus homil. unam postremam Variarum. Denique insignem etiam librum de pœnit. medicina B. August. quem etsi alibi id neget germanum esse illius, constat Erasmo, ubi loco ultimo eum edidit inter homil. 50. Qui omnes ad libri huius intellectum faciunt. Etsi autem in genere agat de Pœnitentia sub initium fere ad cap. 8. vsque certe postmodum agit de Pœnitentia publica, quam Exomologesin vocat. Atque adeo fallitur Rhenanus in argumento, dum errore non ipsi modo, sed & permultis veteribus adscribit, immo & ipsi B. August. de unica post Baptismum Pœnitentia. Fateor equidem has Auctoris sententias: semel cognitum atque susceptum; secundam immo iam ultimam spei; sed iam semel, quia iam secundo, sed amplius nunquam, quia proxime frustra; Item: secunda & vnus Pœnitentia. Verum loqui eum de publica Pœnitentia & infra patebit cap. 10. & iam nuper adtigimus Adnot. vobris in B. Cyprian. lib. de Laps. num. 99. Atqui semel dumtaxat vnicuique permissam pœnitentiam publicam testantur disertis verbis Orig. homil. 15. in 25. cap. Leuit. ac B. B. Ambros. lib. 2. de Pœnit. cap. 10. & Augustin. epist. 54. ad Macedonium Præsidentem. Qui, etiam causam illius statuti addita, nihilominus desperandum adhuc de illis negat, in hac verba: Quamuis (inquit) simili asserendi Macedonij respondens, caute & salubriter prouisum sit, ut locus illius humillime pœnitentia semel in Ecclesia concedatur, ne medicina vtilis minus vtilis esset egrotis, que tanto magis utilis est, quanto minus contemptibilis fuerit, que tamen audeat Deo dicere: Quare huic homini, qui post pœnitentiam primam rursus se laqueis iniquitatis obstringit, adhuc iterum parcis? Alioqui certe non origenes modo, Ambrosius & Augustinus frequentem pœnitentiam agnoscent etiam in culpa mortali (ut verba Origenis vtar) qua in sermonis vel morum vitio consistit, sed & ipse Tertullianus hinc verba 8. cap. que & Pacianus transcripsit: Nemo idcirco deterior sit, quia Deus melior est; totiens delinquendo, quotiens ignoscitur. Porro indigeat quidem Antidoto Rhenani illa in eodem Argumento adnotatio (qua, vti ipse diuinavit, nihil fallitur) dum Confessionem secretam ex publica illa originem sumpsisse existimat. Verum tam late contrarium docuimus dictis Adnotat. vobris in libr. B. Cyprian. de Laps. num. 98. & 99. quod nempe publica pœnitentia confessionem priuatam coniunctam habuerit, ut foret actum agere: quare illuc Lectorem remittimus. Itaque hoc loco sufficiant hac ipsa Rhenani verba: Confessionem secretam rem (inquit) Admonit. de Tertull. dogmatis antiquissimam, qua hodie conscientiam nostram sacerdoti detegimus, vsque ad circumstantiarum omnium minutias, saluberrimam esse nemo potest inficiari, si morositatem & scrupulositatem nimiam auferas. Quid enim, per Deum immortalem, vtilius habere possit Ecclesia ad cõtinendam disciplinam, quid commodius quam priuatam istam confessionem ad populum in necessarijs erudiendum? ubi horule spatio plus proficit laicus quam tridua concione. Nam dum è suggestu declamat sacerdos, per pauci diligenter auscultant, multi aliorum cogitando distrahuntur. quidam iuxta prouerb. vbi dicitur: vel propter obtusitatem ingenij, vel ob materia sublimitatem, cuius non sunt capaces, etiam si curiosi auscultent non tamen percipiunt quod dicitur. At hic cum rei ipsius, tum sacerdotis reuerentia adentum reddit hominem. Et doctrina quam illic cum petente communicat, ad eius captum adtemperatur. Quod si in ludis literarijs frustra præceptor scholasticis prælegit, nisi illud idem paulo post ex eis exigat. & ut reddant cogat: haud aliter quæruncunq; publicis concionibus instituat populum, nisi isto pacto examinetur, longe minus proficient auditores. Itaque quod Dicit Cyprianus Disciplina encomium pronuntiat, mihi libet accommodare confessioni, ut dicam eam, retinaculum fidei, ducem iteris salutaris, fomitem ac nutrimentum bonæ indolis, magistræ virtutis. Enimvero non probauerim, quod tanta res iuuenibus quibuslibet committitur, necessitatem semper excipio. Quin potius moribus & aitate grauis Theologus ad hoc officium in singulis Ecclesijs paulo celebrioribus, quarum hodie tanti sunt reditus & obuentiones, deputari deberet; id quod Luterici Parisorum fieri vidimus ali quando apud Nostram Dominam (sic enim vulgo vocant) in adenunc Archiepiscopali, ubi statim rei diuine horis, senex quidam venerabilis, Pœnitentiarius ipsi nominant, semper præsto erat. Quod autem apud illum deinde sequitur de libro Pœnitentia, quem ut sacerdotes probe calleant, tenere iubent sub Legibus, Pipinus, Carolus Magnus, Ludouicus & Lotharius, eo pertinet, vti scirent presbyteri quam deberent insignere pœnitentiam publicam pro delictorum qualitate. Quod ex verbis Venerab. Bedæ, qua deinceps allegat,

manifestum est. Per idem tempus (inquit ille in Chronicis) id est, sub Dagoberto rege, Theodorus Archiepiscopus & Abbas Adrianus doctiss. à Vitelliano Papa missi sunt in Britanniam, plurimasq; Ecclesijs Anglorum doctrina Ecclesiastica fruge fecundarunt. E quibus Theodorus Archiepiscopus peccantium iudicia, quantum scilicet annis pro vnoquoque peccato qui panitere debeat, mirabili & discreta ratione describit. Neque enim aliquot annorum pœnitentia alijs quam publice pœnitentibus vnquam fuit inscripta. Eodem pertinent, quorum partim etiam meminit Rhenanus, similes multoque antiquiores BB. Bassili Casariensis & Petri Alexandrini, aliorumque Græcorum, qui apud Balsamonem exstant Canones. Item Betani, seu potius eiusdem Bedæ, Hrabani & aliorum veterum in simili argumento lucubrations, que passim exstant MS. in antiquis Bibliothecis non indignæ (vel ipso Rhenano teste) qua legantur, præsertim ab eis qui sunt curiosi vetustatis indagatores. E quibus nunc exstat excusus liber Pœnitentialis Bedæ, operum eius Tom. 8. & nomen MS. habentur plures Hrabani eiusdem argumenti, ac nominatim tres illi, quos Anonymos citat Rhenanus, & commendat, ubi de erroribus agit Tertulliani, quorum primus de pœnitentia & pœnitentibus, criminibus, atque iudicijs, secundus de accusatis & accusatoribus ac testibus, tertius de sacerdotum ordinibus, quos deperisse iniuria temporum & hominum ille conqueritur præter Pœnitentiam solam, quam in meis MS. cod. quum desideraretur, ex illo addicendum censui. Eiusdem sunt argumenti etiam Constitutiones aliquot tunc ab eodem desiderata, nunc autem edita, Concilij Moguntini sub eodem Hrabano, fortassis ex eodem, quem ille vidit, codice, quia etiam non integra, quales nec ego reperire potui. Neque in eim confirmant illi Rhenani opinionem, tanquam publica illi pœnitentia primum successerit secreta confessio, que sit hodie sacerdoti; quin potius contrariam nostram, quod adnexa hac fuerit illi solemn. Præterquam enim quod omnes illi (vel ipso Rhenano teste) non Deo solum, sed & sacerdoti confessionem fieri iubeant, quippe qui aliqui non potuissent pro peccatorum modulo pœnitentiam publicam imponere, etiam secreto fieri solitam fatetur infra Rhenanus, & ipsum Nestarij factum, quod allegat conuincit, nempe de abrogato Pœnitentia presbytero, non autem (vti ille falso interpretatur) de abrogata confessione, quemadmodum pulcherrime deducit libello ad hoc vnum conscripto Ioannes Hasselius, à me quoque apud B. Cyprianum citatus. Quod ipse Rhenanus animaduertisset, si aque priora atque posteriora in medium eius historie verba protulisset. Quæ (ne quid desideret Lectõr) sic habent. Ab illo tempore (inquit Socrates Ecclesiast. hist. lib. 5. cap. 19. quo Nouatian se ab Ecclesia seiuixerat, Ecclesiarum Episcopi Canonici (nè Pœnitentia) adiunxerunt, ut in singulis Ecclesijs presbyter quidam præfesset, ut qui post Baptismum lapsi fuissent, coram presbytero ad eam rem designato (secretorum tenace, vt addit Zoosom. li. 7. cap. 16.) peccata sua confiterentur. Episcopi vero (addit postea) qui iam presunt, quamuis ad longinquum temporis spatium hoc tenerent institutum, tamen temporibus Nestarij immutarunt, propter eiusmodi facinus, quod tum forte fortuna in Ecclesia admissum est. Mulier quædam nobilis ad presbyterum Pœnitentiarium accedit, peccata, que post Baptismum adisserat, particulatim (vide hic etiam particularem confessionem) confitetur. Presbyter mulieri mandatum dat, ut ieiunij & precibus se dederet. Mulier diutius eam ob causam in templo morata (vti apertius iterum Zoosomenus) se à Diacono constupratam prodidit. Ob quod facinus hoc modo patens factum, Diacono ab Ecclesia eiecto, tumultus populi concitatus est. Nam indignabantur non solum de commisso facinore, verum etiam quod inde grauis nota Ecclesia iniusta esset. Itaque Eudamon quidam, Ecclesia Alexandrina presbyter, Episcopo Nestario consilium dedit, presbyterum Pœnitentiarium tollere. Quamquam interim ipsi illi Zoosomenus & Socrates adstantur, quod antea minima fuerint perpetrata peccata, tum ob verecundiam, tum ob seueritatem eorum, qui indices erant constituti, quippe qui peccata sic sibi priuatim confessa populo publicare fuerint soliti, & sic cogere ad publicam pœnitentiam, qua, sublato pœnitentia presbytero, eadem opera fuisse sublata videtur. At que hoc est (inquit idem Rhenan. Admon. de Tertull. dogmatis, sub finem sua editionis, ubi suam sententiam mitigat) quod nonum capit Agathensis Concilij præcipit, & refertur etiam à Gratiano dist. 50. Est autem tale. In Capite Quædragiesimo omnes publice pœnitentes, qui publicam suscipiunt aut susceperunt pœnitentiam, ante fores Ecclesie se representent Episcopo ciuitatis, sacro indui, nudis pedibus, vultibus in terram prostratis, reos se esse, ipso habitu & vultu proclamantes. Ibi adesse debent Decani, id est, Archiepresbyteri, presbyteri parochiarum, & presbyter pœnitentium, qui eorum conuerstationem diligenter inspicere debent, & secundum modum culpa pœnitentiam per proficos gradus iniungant. Post hac Episcopus in Ecclesiam eos introducat & cum omni clero septem pœnitentia Psalmos in terram prostratus, cum lacrymis pro eorum absolutione decantet. Tunc resurgens ab oratione, iuxta quod Canones iubent, manus eis imponat, aquam super eos benedictam spargat, cinerem prius mistat, deinde cilicio capita eorum cooperiat, & cum genuis & crebris suspirijs eis denunciet, quod sicut Adam proiectus est de paradiso, ita & ipsi ab Ecclesia pro peccatis suis abiciantur. Post hac iubeat ministras, vt eos extra ianuas Ecclesie expellant. Clerus vero prosequatur eos cum Responsorio: In sudore vultus tui velceris, &c. vt videntes sanctam Ecclesiam pro facinoribus, suis tremefactam atq; commotam, non parui pendant pœnitentia. In sacra autem Domini cœna rursus ab eorum Decanis & presbyteris Ecclesia liminibus represententur. Hæc

A Decretum Agathensis Concilij retulimus. Porro de secreta ista confessione re longe saluberrima, qua hodie Ecclesia utitur, Decretum Vvormacienis Concilij reperi in hunc modum: Siquis pro aliquo criminali peccato ad nos penitentiam acturus vel suscepturus accesserit, oportet nos imprimis rei veritatem ad liquidum interrogando discutere. deinde si fidem rectam & Christianam credulitatem fideliter pronunciet, id est: Pater noster, & Credo in Deum, quam statim coram nobis memoriter canere compellatur. Et si talis persona est qua non intelligat, neque etiam illam bene memoriter teneat, exponemus illi prout tunc necesse est; & ut melius statuto die reddat, precipiemus. Præterea studiose perscrutandum, an diversis erroribus sit implicitus; sicut quidam in rebus, lapides, lucos, arbores, & huiusmodi vanitates relicta Ecclesia venerantur, & vanissimamphantasia deceptionis illusionem in somnijs obseruant. Inquirendum etiam ab eo, si velit pro Christi amore omnem iracundiam dimittere illi, cui inimicus est. Aut si habeat quos aliquid aduersus eum, unde reconciliari debeat, sicut Dominus in Euangelio docet: Si ergo offers munus tuum ad altare, &c. Et alibi ait: Sic & pater meus faciet vobis, si non remisistis, &c. Et ideo oratione quotidie dicimus: Dimitte nobis debita nostra sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et de alijs vitijs, quantum ei Deus dederit posse, deinceps se emendaturum promiserit, tunc cum omni deuotione ante absidem suscipi debet ad penitentiam. Atque tale quidem est Vvormaciense Decretum. Quod vero in capite Quadragesima fieri confessio debeat, aliud Decretum reperi, cuius Synodi sit nescio, nam titulo carebat, estque huiusmodi: Presbyteri aduocare debent plebem sibi subiectam, ut omnis qui se sentit mortifero peccati vulnere sauciatus, feria quarta ante Quadragesimam, cum omni festinatione recurrat ad viuificatricem matrem Ecclesiam; ubi, quod male commisit, cum omni humilitate & contritione cordis simpliciter confessus, suscipiat remedia penitentia, secundum modum canonicis auctoritatibus præfixum. Non solum autem ille qui mortale aliquid commisit, sed etiam omnis homo, quicumque se recognoscit immaculatam Christianicam quam in Baptismo accepit, peccati macula polluisse, ad proprium sacerdotem festinet venire; cum puritate mentis omnes transgressiones, omnia peccata, quibus Dei offensam se incurrisse meminit, humiliter confiteatur, & quicumque a sacerdote fuerit iniunctum, ac si ab ipso omnipotentis Dei ore esset prolatum, ita diligenter attendat, & cautiſſime obseruet. Conſentit cum hoc quod in Penitentiario Romano legitur in hunc modum: Hebdomada priori ante ieiunium Quadragesima, presbyteri plebeium ad se conuocent populum, & discordantes canonicam auctoritate reconcilient, & omnia iurgia sedent. Et tunc primum confitentibus peccata dent penitentiam, ita ut antequam caput ieiunij veniat, omnes confessi penitentiam acceptam habeant, ut liberius dicere possint: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Huc vsque ex Penitentiario. Ceterum non solum apud Tertullianum, sed etiam apud eos qui multis seculis post vixerunt, sit mentio de Exomologesi, id est, actu penitentia, quam confessio criminum necessario præcedebat, siue publice fieret de publicis flagitijs, siue priuati de priuatis. De Exomologesi complures etiam elegantissimi sermones existant Casary illius Arelatensis, inter quos eminet ille, cuius initium, Quotiescumque, &c. Quin ipse Ioannes Chrysostomus, quamquam pluribus locis suam de exomologesi & penitentia sententiam indicat, vix tamen alibi id vel magis ingenue vel apertius testatur, quam in sermone cui titulus est: *ἡμεῖς ὑπολαύουσι, quem ego nuper inter alia eius opera nondum verba reperi, ubi sic scribit de exomologesi: Νῦν δὲ ἔτι πᾶσι ἀρχὴ παροῦσαν μετρηθῆναι ἡμεῖς ὑπολαύουσι. παρὰ τοῦ τοῦ λόγου, καὶ τοῦ πᾶσι πεπλημενησθῆναι ἢ ἐξέλασθαι. ἀρῶ, ὑμεῖς ἔτι τὸ δικασθῆναι, ὃ θεὸς οὐδέτι μοι ἐξομολογῆσθε. Et paulo post: Ἐν αὐτῷ ἀμάρτησιν ἡμῶν δικασθῆσθε, ὅτι οὐδὲ δικασθῆσθε ὁ μάρτυρας. Porro tametsi in collectanis quibusdam Græcis multis compererim de exomologesi & penitentia, partim ex Veteribus, Basilio, Chrysostomo, Maximoque, partim ex iunioribus, Nilo, Climace, Isaaco, & Thalsio monachis de iunioribus, placuerunt tamen in primis qua nuper ex codice quadam vetustiori excerptis, in libello de Medicina penitentia, qui Augustino inscribitur, & aliunde etiam per studiosum quempiam subiecta. Nam à Gratiano variis locis, varijs titulis citantur, ad quem librum Lectorem, ne hic prolixiores simus, remittimus. Atqui confessionem veralem & antea & postea in usu fuisse, imo etiam sub præcepto, satis commonstrauimus dict. Adnor. nostris ad B. Cyr. de lapsis, & infra cap. 9. respondebitis ad argumenta, qua ex Patribus hic in argumento adfert Rhenanus, de confessione soli Deo factenda, & consilio dumtaxat à sacerdotibus petenda. Idque ad verba illa cap. 9. Exomologesi est, &c. aduolui presbyteris, caris Dei adgeniculari, & qua eodem pertinet: Cum igitur prouoluit hominem, magis releuat, cum accusat, excusat, cum condemnat, absoluit. & illud cap. 10. Videlicet si quid humanæ notitiæ subduxerimus, proinde & Deum celabimus. An melius damnatum latere, quam palam absolui: Quæ pro nostra sententia facere quis dubitet?*

CAP. I.

B 2. Penitentiam, hoc genus hominum, &c.] Caput hoc primum inscripsimus: Quod de bonis factis non sit penitentia, Atqui, ut adnotat Rhenanus, Gentiles hic intelligit, iuxta quod & in Apolog. dixit: & de vestris fuimus. Sicut autem hic: naturatus, sic & alibi aduers. Marc. dixit: scilicet animatus faluatus.

3. quipperes Dei ratio, &c.] Deratione Dei (inquit Rhenan.) quod videlicet omnia qua Deus facit sint naturalia, habes in superioribus libris sepenuero. Ut aduers. Marc. lib. 2. Bonitas Dei & ratio eius, huic quoque instituto patrocinabuntur, in omnibus conspirantes apud Deum nostrum. Nec ratio enim sine bonitate ratio est, nec bonitas sine ratione bonitas. Item: & hoc bonum sine dubio & rationale. Legimus autem ex M. S. 2. nihilque non. Met aphoram vero esse adnotauit Rhenan. à nauigante sumptam, ubi legitur: sine gubernaculo rationis transfretantes. Ego vero lego paulo post: deuersentur, pro: diuersentur, tum quod infra legatur, tum quod phrasis sit Tertullianica, de qua latius lib. aduers. Valentin.

C 4. prout quid in ingratiam cecidit.] Nos (inquit Rhenan.) atendo quod alibi etiam ingratia vocabulo utatur pro ingratis uitis, scripsimus, prout quid in ingratiam cecidit. Sic infra in hoc ipso libro: viderit ergo ingratia hominum, si etiã bonis factis penitentiam cogit. Viderit & gratia, si captatio eius ad beneficiendum incitamento est. Vbi vides ingratiam opponi gratia. Qui etiam reposuit recte: penitentia speciem, pro: patientia spectem, ex Gorziensi cod. quam tumuis legant: patientia MS. 3. cod. neque enim hic vlla patientia mentio. Eidem etiam acceptum debemus; contra penitentiam malorum, pro: patientia malum. Incubandi autem verbo (inquit) & in præced. & in sequ. utitur, de quo videat Lector ad lib. de Patientia Adnotationes nostras.

CAP. II.

5. Quod si Dei, &c.] Titulum capiti huic dedimus: De vera delictorum penitentia. Atqui adnotandum hic illud: merita penitentia. Item: Si acceptator, etiam remunerator, denique: Bonum factum Deum habet debitorem, sicut & malum; quia iudex omnis remunerator est cause. Item illud cap. 6. mercedem perennis vitæ, ac: ut possimus mereri; idque contra negantes operum bonorum merita, de quo loco communi latius libris ad Marc. & de Patientia. Hic sufficiat illud Paciani locum hunc imitantis ad Sympronianum contra Nouatianos: Penitentium venia, meritum confitentis.

6. cimentes Dominum scilicet.] Pertinet hoc ad primam Penitentia partem, qua est contritio, cuius initium timor Domini, sicuti infra Auctor cap. 5. docet disertis verbis, & B. August. lib. de Penitent. medic. contra quam sententi nostri aduersarij dicentes, ut Lutherus, optimam penitentiam esse nauam vitam, neque vlla contritione opus esse, aut (sicuti Melancthon) non nisi feruili quodam timore qui metum incutiat. Certe illa necessario conuincitur vel ex illo Isai. 26. secundum 70. A timore tuo Domine concepimus, & quasi parituri sumus, & peperimus spiritum salutis.

7. ad suam misericordiam maturauisset.] Hoc est (inquit Rhenan.) mature se recepisset & in tempore. Sic Cyprianus gratiam maturantem elegantem ad Donatum dixit: Accipe (inquit) quod sentitur antequam discitur, nec per moras temporum longa agnitione colligitur, sed compendio gratia maturantis hauritur.

8. penitentiam dedicauit.] Dedicandi verbo (eodem Rhenano teste) libenter utitur Tertullianus, de nouis rebus loquens, ut aduers. Marc. lib. 1. ut imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur, & lib. de Carn. resurrectione: De materia potius subiacenti volunt ab illo vnerstitatem dedicatam. Cyprianus de Aurelio. Interim (inquit) vobis hac die auspiciatus est pacem, dum dedicat legationem. Vide & Adnot. nostras in B. Cyr. Epist. 33. num. 9.

9. præite intinctionem penitentia.] Intinctionem vocat Baptismum (inquit Rhenan.) ut infra: Erga penitentiam vitium, præsumptio intinctionis importat. Item: Hæc enim prima audiens intinctio est, metus integer. Sic aduersus Praxeam: Et nouissimè mandans ut tingerent in Patrem & Filium & Spiritum sanctum, non in vnum. Nam non semel, sed ter, ad singula nomina in personas singulas tingimur. Ita loquitur & Cyprianus. Expone (inquit Rhenan.) præite penitentia, hoc est, præcedere penitentiam. Qui ex Gorziensi cod. castigauit; ante componeret, pro: ante poneret. & ibi Dominus scilicet afferens, subaudit; salutem. Est autem significantius quod legitur: penitentia verrens & radens, quam quod habet i. editio, & MS. auertens & tradens; item placet. foras, quod habent excusi, magis quam: foris, quod MS. Atqui opera (inquit recte Rhenan.) pro labore. Legimus denique cum Latinio & MS. ne bonis vniquam factis, pro ne hobis.

10. cur penitentiam inuadit delinquentium? priuatum.] Sic distinximus iuxta Latini notas. Atqui inuadere (ait Rhenan.) verbum vsurpatum sæpe Tertulliano ad Vxorem lib. 2. De cibo, de poculo inuadere, desiderare, in mente habere; & in hoc lib. infra: Eam tu peccator, mei similis ita inuade.

CAP. III.

11. Quorum ergo penitentia iusta, &c.] Huius capituli inscriptio hæc est ex verbis ipsius Auctoris: Quod etiam carnalium delictorum penitentia iusta sit, qui hanc materiam latius tractat ne quis forte in calumniam vertat quod promissit: Peccatum, nisi malum factum, dici non meretur. Legimus autem paulo post cum MS. peccata eorum discernat, pro: earum, nam de corpore & spiritu loquitur.

12. alia manu eius expressa, alia adflatu eius consummata.] Alludit ad illud Genes. 2. secundum 70. Formauit Deus hominem,

A puluerem accipiens de terra: & adfluit in faciem eius spiritum viam. Pertinere interim videtur quod carne format a paraphrasticis adicit, manu Dei, ad errorem eius, quo corporeum Deum putauit, ac quod de spiritu dicit adflato spiritu Dei, ad eius opinionem alteram paradoxam, quod anima omnes ex prima illa traducuntur; de quibus latius in erroribus nostris Prolegomenis.

13. Viderint enim si qua casui, &c.] Simile est istud illi, quod alicubi habet B. Augustinus, peccatum adeo debere esse voluntarium, ut, nisi voluntarium, peccatum non sit. Recte autem dicit: Viderint, tamquam desinere nolens, an sicuti casus & necessitas, ita & ignorantia a peccato excuset. nam hoc eodem libro contrarium sustinet de ignorantia c. 5. Atqui adnotat rursus phrasas Tertullianicas Rhenanus: quanto principalis, tum hic, tum antea, & mox: quemadmodum, pro: Quomodo, interrogatiue; qui etiam ex Gorziensi collatione primus legit: adulterum eum, pro: ad vltimum reum, &: cur non, solarium sui fatrans, pro facto cedat, ex coniectura qua mihi placet, pro: vt non eis, sine interrogatione.

CAP. IV.

B 14. Omnibus ergo delictis, &c.] Aliud nihil hoc capite tractatur, quam Ad penitentiam ex scripturis adhortatio. quod imitatur Cyprian lib. 3. Testimon. ca. 11. hoc titulo: Dum in carne est quis, ex omni genere facere debere. Quam autem prius dixerit, non facti solum, sed & voluntatis delicta penitentia purganda esse, & hic repetat: Omnibus delictis seu carne seu spiritu, seu facto, seu voluntate commissis, faciunt hi loci pro particulari penitentia, atque adeo & confessione omnium & singularium peccatorum grauiorum. Quo pertinet etiam locus B. Cypriani lib. de Lapsis: Videt Deus corda & pectora singulorum, iudicaturus est non tantum de factis, sed & de verbis & de cogitationibus nostris, &c. Quanto itaque fide maiores & timore meliores sunt, &c. qui quoniam de hoc vel cogitauerunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter & simpliciter confitentur. Similiter Origenes lib. 3. in ca. 16. Leuit. Pronuntiet, inquit, peccatum quod peccauit, etiam de cogitationum secretis. Et expressius B. Chrysof. homil. 46. ad pop. Antiochenum: Dic tua per species peccata. Ac homil. 9. in Epist. ad Hebr. Si dicat, peccator sum, non autem ad peccatorum species descendat, dicens: quia hoc & hoc peccaui, numquam, &c. D. vero Augusti. etiam circumstantias considerandas monet lib. de Vera & falsa penitentia: c. 14. Consideret (inquit) qualitatem criminis, in loco, in tempore, in perseverantia, in varietate persone, & quali hoc fecerit tentatione, & de ipsius vitij multiplici executione, Non male ergo & B. Thomas Aquinas similia docet, quantumuis repugnet Rhenanus in huius libri argumento.

15. qui penam per iudicium desinat.] Desinate hic proprie accipitur, pro: deputare, cuius & alteram significationem habes infra li. aduers. Valentin.

C 16. Penitere, & saluum faciam te.] Hanc scripturam hoc modo citatam nusquam reperire potui, sed eius loco apud B. Cyprian. epist. 28. & lib. de Lapsis hanc: Cum conuersus genueris, tunc saluaberis, & scies ubi fueris. Similiter B. Hieron. epist. ad Sabinian. ac Rusticum, & B. Augustin. de Penitent. medicin. quemadmodum adnotauimus illic Adnotat. nostris ad priorem locum num. 2. & ad posteriorem nu. 110. Asserentes etiam illic, locum hunc desumptum ex Ezechiele, partim 18. partim 33. c. Similiter Casarius Arel. li. 50. de Letan. & Ambros. in Ps. 37. Pacianus vero ad Sympron. contra Nouat. Isaia illud ipsum adscribit, alludens fortassis ad illud cap. 43. Dic tu prior iniquitates tuas, vt iustificeris. Hanc autem lectionem nusquam quidem reperi, sed magis accedit ad illud Ezechiel. 18. Conuertimini, & viuete. Atqui Penitere, pro penitentiam age: noua vox est, sicuti etiam apud vulgatum interpretem, Penitentini Marc. 1. & Act. 3.

D 17. & penitentiam malo quam mortem.] Etiam hoc paucioribus verbis contraxit Auctor, nam Ezechiel. 33. pluribus id ipsum habetur. Imitati sunt autem illum B. Pacianus ubi supra, & B. Cyprian. dicto li. Testim. cum li. de Bono parienti legat: Nolo mortem morientis, quantum vt conuertatur & viuat. Et lib. ad Nouatian. Nolo mortem peccatoris, sed desideo vt auertatur a via sua pessima, & viuat.

18. ego enim praestantiam in delictis meis agnosco.] Similiter sub finem: peccator enim omnium notarium quum sim. unde videtur nondum presbyter fuisse, cum hunc librum scriberet, & eodem tempore scriptus liber de Baptismo ubi sub finem: Tertulliani, inquit, peccatoris meminertis. Atqui adnotat Rhenanus praestantiam hic in mala parte accipi.

19. vt naufragus alicuius tabulae fidem.] Ambrosius (inquit Rhenan. ad Virginem lapsam: Sed tu que iam ingressa es agonem penitentiae, insiste misera fortiter, inbare tamquam naufragus tabulae Hieronymus ad Demetriadem de Penitentia loquens: Illa, inquit, quasi secunda post naufragium miseris tabula. quod ipsum repetit in cap. 3. Isaia. Ambo sunt hunc locum imitari. Quibus adicit Pacianus verba infra citata cap. 8. ubi de hoc latius etiam Auctor, Legimus autem ex MS. prolaubit, pro eo quod erat: prolaubit, maxime cum 3. codex legat: prolaubit.

20. prolaubit.] Hoc est (vt interpretatur Rhen.) ad portum vsque quamlibet distantem producit. Aduers. Marc lib. 4. dixit: Nec quinque circiter, sed sexcenta milia hominum prolaubit, pro eo quod est, vitam eorum exhibitio videtur produxit sustentauitque.

21. & in foliis perennat.] Perennat (inquit Rhenan.) pro perenniter durat. Aliter dixit Suetonius, non perennauit, pro eo quod est non

vixit anno integro. Alludit autem ad verba Psalmi primi. Adnotatur idem ad lib. de Resurr. carn. ubi legitur: dentes incorruptos perennare. Mirum vero quod 3. MS. legant secum, pro: secum; qui etiam legunt: pro hoc, ubi est: per hoc, sed priorem lectionem utrobique retinimus.

CAP. V.

22. Hoc enim dico, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: De peccato post penitentiam non iterando, & ijs qui saluo metu & fide peccare se dicunt. Meminerit autem Lector eum de penitentia publica loqui, vti initio diximus.

23. nullum ignorantiae praetextum.] Quemadmodum adnotat Rhenan. usurpat praetextum neutro genere, sicut in Valentianis: Sed enim, inquit, sub praetexto dilectionis in patrem, amulatio superabat. & infra lib. de Cult. saem. praetexto necessitatis.

24. Cum etiam ignorantes Dominum nulla exceptio tueatur a culpa] Facit locus iste contranos istos Euangelicos, qui ab Apollorum tempore maiores nostros in ignorantia perpetua vixisse dicunt, & tamen a culpa excusatos. Imprimis autem profertentia Auctoritas frequentiss. illa sacrificia, immolari iussa pro peccatis ignorantia, Leuit. 4. & 5. ac Num. 15. de quibus & Hebr. 9. Deinde & in nouo Testamento Act. 2. B. Petrus ad illos, quos scielat per ignorantiam peccasse. Penitentini, inquit, & conuertimini, vt deleantur peccata vestra. Hinc Patrum omnium conformis est sententia quod ignorantia, quam crassam moderni Theologi vocant, neminem a culpa excuset, qualis illa haud dubie fuisset, si verum illi dice rent.

25. vt denuo Malus.] Recte ad marginem adnotauit Rhen. Malus diabolus, tum hic, tum lib. de Patient. non semel. Similiter Patres quidem interpretantur illud Orat. Dominica: Sed libera nos a malo. ad quod alludere videtur Auctor.

26. Ita, qui per delictorum penitentiam statuerat Domino satisfacere.] Similiter Auctor infra sub finem ca. 7. Habes cui satisfacias. cap. 8. Confessio satisfactionis consilium est. & cap. 9. Sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione penitentia; Deus mitigatur. & cap. 10. Domino offenso satisfacere. Loci adnotatu certe digni, pro satisfactione peccatorum, qua tertia est Penitentia pars, quam hic agnitam a Tertulliano Magdenburgenfes Centuriatores negare non audent, sed vti calumniantur, a Montanisante. Perum redarguit eos loco in arg. supra citato B. Pacianus, qui ante haeresim conscriptum hunc librum asserit. Deinde B. Cyprianus, Tertullianus errores nusquam secutus, certe in hoc loquendi genere ipsum imitatur frequentissime Epistolis, nempe. 8. 9. 10. 11. 12. 26. 27. 40. 52. 55. 59. 64. 65. & 69. item libris de Lapsis, de Vnitate Ecclesiae, ac de Oper. & eleemosynis, quibus locis non semel satisfactioem etiam necessitatem urget. Nec absimiliter B. Pacianus Paran. ad Paen. ac Epist. ad Sympron. ac li. aduers. Nouatian. & post eos B. Basilus Orat. 1. de ieiunio, Ambros. ad Virg. laps. c. 8. & in Psal. 37. August. Enchirid. cap. 70. & hom. 50. c. 11. ac 15. Leo item Papa Epist. 91. Quin quod locum illum Matth. 3. Facite fructus dignos penitentiae, de satisfactione interpretantur Chryso. & Hieron. in Comment. ac Basil. Reg. breuiorum cap. 288. Quo pertinet etiam quod supra cap. 2. dixit Auctor: Bonum factum Deum habet debitorem, sicuti & malum; quia iudex omnis remunerator est caussae. Et pulcherrima illa c. sequ. comparatio inter emptorem & venditorem, precium & mercem, ac Deum & penitentem, veniam & penitentiam. Denique illud Epiphonema B. Cyprian. lib. de Laps. Quis sic, inquit, Deo satisfecerit, &c. non eam solum Dei veniam merbitur, sed coronam Neque vero hac satisfactio peccatorum quicquam repugnat satisfactio Christi. Quia (Basilio teste dicit. Reg. breu. qu. 1.) Deus, pro remissione peccatorum nostrorum demisso vnguento suo, quantum in se est, ea iam antea omnibus condonauit. Quoniam autem misericordiam & iudicium sanctus vir canit, & restatur Deum misericordem esse & iustum, necesse est vt qua a Prophetis & Apostolis de Penitentia dicta sunt, ea a nobis praestentur.

27. Sed aiunt quidam, &c.] Adnotatu dignus etiam iste locus aduers. nouam quorundam haeresim (a qua nec Caluini sic abhorrent) sibi sufficere arbitrans, si corde & animo suam religionem retineant, quamuis Catholicorum contraria sibi religioni exercitij ac mysterij se immisceant, immo & communicent. Sed ista (inquit Auctor) ingenia de semine hypocritarum pullulare conuertunt.

CAP. VI.

28. Quicquid ergo mediocritas nostra, &c.] Inscriptus hoc caput: Quod etiam Audientes seu Catechumeni penitentiam agere debeant. Id ipsum autem inculcant Auctor infra lib. de Baptismo, August. epist. 48. & 118. ac homil. 39. & 50. & latius de Vtili. penitent. libro, Chrysof. in illud supra dictum Matth. 3. Facite fructus dignos penitentiae, & illis antiquior Origenes homil. 2. in Leuit. ad dentes interim, multo fuisse grauiorem & lucuosiorum eorum, qui post Baptismum peccauerunt, penitentiam. Legimus autem ex MS. omnis salutis, pro: omnes.

29. nouitiolis istis.] Catechumenos intelligi adnotauit Rhen. & simili appellatione vocari Nouitios fratres initio sua conuersionis non male adiuuauit. Est autem pulcherrima Metaphora, qua eos no-

catulos infantia recentis, qui necdum perfectis luminibus incerta reptant (ubi Hellenismus est) alludens (ut ille adnotauit) ad prouerbum: Canis festinans caecos parit catulos.

30. sed includere eam negligent.] Translatio (inquit ille) à rebus, quas si non includas, statim amittas.

31. præsumptio intinctionis.] Intinctionem Latine expressit Auditor, quod Græci βαπτισμὸν vocant, sicuti & paulo post: intinctos, pro: Baptizatos. Vide supra num. 9.

32. & commeatu sibi faciunt delinquendi.] Commeatu (inquit Rhen.) est uenia qua militi datur, ut possit ad tempus abesse à castris, vel negotiorum vel valetudinis causa. Adnotauimus plus semel. Cyprianus in Epist. quadam Ad martyres & confessores: Hæc (inquit) lator accepto post gloriam commeatu, in Ecclesia laude florere. Idem de Mortalitate: Quum quidam de collegijs & sacerdotibus nostris iam infirmitate defessus, & de appropinquante morte sollicitus, commeatu sibi precaretur. Vt iterum eadem uoce B. Cypri. Epist. 34. ubi uide Adnotat nostras num. 2. Accipitur etiam illud: quam eruditionem, pro potius quam. Item mercem singulari numero, pro: mercede.

33. ueniam addicere instituit.] Addicere (inquit idem, uenditoris est, uerbum iuris.

34. Tunc opinor emendatos licebit.] Opinor (adnotauit idem Rhenan) & hic licebit, dictum pro: liquebit, fallente fortassis pronuntiatione. Nam lib. de Carne Christi, indicauimus in uetustis exemplaribus licuit scriptum pro: liquet, à liquet: Quanquam licuit iam & de nomine hominis, de statu qualitatibus, & de sensu tractationis, & de exitu passionis humanam constituisse. Ita, ni fallor, hoc loco licebit, pro liquebit positum. Infra habes: discidium maris, quod soli populo peruium licebat.

35. postquam libertate mutatus est.] Mutare (inquit idem) libertate: Tertullianicum est. Sic & lib. de Resurr. carn. Oro te, si famulum tuum libertate donaueris. Notarum uero nomine, ignominias intelligit. & non ita multo post: circumduci usurpat, pro: fallacia obtegi. Legimus autem ex MS. quia tempus pœnitentiæ idem, prouid est.

36. abolitionem delictorum omni modo inuitur aquam, &c.] Quod baptismus omni modo abolitio sit delictorum, habet etiam B. Cyprianus dum ab omni face contagionis antiquæ, lauacri uitalis sanctificatione purgari nos dicit, lib. de Disc. & hab. Virg. & Epist. 2. Ad Donatum uocat baptismum, mortem criminum. Vbi latus contra Lutheranos hanc esse & aliorum ueterum sententiam comprobauimus Adnot. nostr. n. 8. & 14. & infra aliquid dicemus lib. de Baptismo. Eodem pertinet quod habet cum hominem sentit plene liberatum, & tot in homine mortis opera diruta, tot titulos damnationis erasos.

37. asperginem unam, &c.] Videtur alludere ad baptismum, qui per asperersionem fiebat, quem etiam uerum esse B. Cypri. indicat Epist. 76 ad Magnum, ubi uideat Lector Adnot. nostras n. 44. Et si autem in qualibet aqua celebrari possit baptismus in necessitate, aquam tamen prius consecrari oportere non semel idem B. Cyprian. docet, & nominatim etiam in concil. Carthag. Sedatus Episcopus: Aqua (inquit) sacerdotis prece in Ecclesia sanctificata, abluit delicta.

38. symbolum mortis.] Baptisma intelligi recte adnotauit Latinus: in eo enim Christo commorimur (Apostolo teste) & consese lumur.

39. inter Auditorum tyrocinia.] Eleganter dictum probe adnotauit Rhenan. Nam Auditores, & (uti mox appellatur) Audientes (quos ea stas uocabat Catechumenos) nihil aliud erant quam tyrones fidei Christianæ. Similiter B. Cypri. Epist. 13. & 24. de quo uide Adnot. nostras, prior loco num. 4. & posteriori nu. 7. quibus adde ex Rhenano, quod sicut Audientium doctorem Optatum Cypri. sic Demetrius Episcopus Origenem Adamantium constituit Magistrum Catechumenorum apud Alexandriam. Quo officio primus post Apostolos apud Alexandriam Pantenus, secundus per ordinem Clemens, tertius sanctus est Origenes Clementis discipulus. Auditor Euseb. Eccl. hist. l. 6. c. 3. Legimus autem cum MS. 3. Quid autem te à perfecto Deo uerbo separat, pro: Deo seruo

40. Lauacrum illud obnigatio est fidei,] Econtrario infra si mendo si non sint codices lib. de Baptismo: Fides (inquit) obnigatio baptismi, & baptismus uestimentum fidei, de quo ibi latus. Legimus autem mox cum Latinis: an cui displicet, pro: aur. Atqui pro eo quod excusit legunt, à custodiibus corporum obstruati (qua parapsi intelligit Eunuchos, qui etiamnum apud Italos & Hispanos matronas custodiunt) legunt ms. 7. abstracti, & unus: abstracti, sed illud placet.

CAP. VII.

41. Huc usque Christe Domine, &c.] Prosopeia hæc ad Christum, initium est huius capituli, cuius titulus: De secunda post baptismum pœnitentia. Quod imitantur BB. Pacianus epist. 1. ad Sympron. ubi de pœnitentia tractare incipit, & August. hom. 27. qui dicit Paganorum fuisse eam obiectionem quam proponit, quasi pateat ad delinquendum locus, quia patet ad pœnitendum. Ironia autem uidetur illud: E uasius semel, hæctenus periculosis (sen quod malim, periculis) non sinit ipso inferamus.

42. repudium & nauis & mari dicunt.] Nam (inquit Rhen.) ut est apud Plinium Mimographum: Improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit. Venusius uero sermo, cum inquit: Repudium & nauis & mari dicere, translatione sumpta ab his qui uxori

libellum repudij mittunt. Similiter infra lib. de Hab. mul. cap. 4. repudium cali dixit.

43. Formidant uideri inculcare.] Aliter hic inculcare accipit, quam. c. 4. cum diceret: Nos uero pro nostris angustis unum inculcatus. Ibi enim proprie hic uero pro: conculcare aut proculcare. Similiter dicit etiam Pacianus aduers. Nouatian. ad Sympron. Vides non inculcati à nobis sententiam Domini, sed probari. Est autem phrasis Tertullianica, qua & lib. de Patientia dicit: tentationes inculcatimo & Cyprianica, quemadmodum adnotauimus lib. ad Demetrian. num. 3.

44. peruersis traditionibus.] MS. tres: conditionibus. Illud tamen magis placet, ut agat contra Montanistas, qui peruersis traditionibus suis de nulla post baptismum pœnitentia, à uia certa fideles detorquebant. Eo autem quod addit peruersis, patet non omnes ab Auditore Traditiones impugnari. Verum de his latus infra lib. de Cor. militis, ubi multas Ecclesie Traditiones probat.

45. inunctionis sera obstruata.] Pulchre: nam baptismum iterari non licere, Verum de hoc latus lib. de Baptismo contra Anabaptistas. Atqui non multo post ubi legitur: pigeat iterum periclitari, sed non iterum liberari, Pacianus ubi supra, qui uerba præcedentia & hæc imitatur, sic legit: pudeat periclitari, sed non pudeat liberari: nos tamen illud cum ms. retinimus.

46. Iterata ualeitudinis iteranda medicina est.] Adnotauit Latinus: ualeitudinem pro morbo accipi.

CAP. VIII.

47. Id si dubitas, euolue quæ spiritus Ecclesie dicat, &c.] Caput hoc titulo insigniuimus: Quod ad ueniam propensus sit Deus. Imitatur autem & hunc locum Pacianus, tum ad uerbum dicta epist. 1. ad Sympron. tum etiam Paranesi de Pœnitent. & parim contra Nouatian. ad eundem Sympron. qui ubique scripturam eandem Apocalypseos citat, & proinde postremo loco castigandus, sicuti a dibi & uere legit: age pœnitentiam, pro eo quod est: patientiam. Item priori supracitato loco debet legi: Pergamēnos docentes peruersa, pro: diuersa. Et econtrario cum Paciano lego hic: Sardos, pro: Sardios, quum illud Græce & Latine legatur.

48. Non ait, qui ceciderit, resurget, &c.] B. Pacianus 2. prioribus locis iam dictis legit: Nonne B. Cyprianus: Numquid, lib. Testimon. 3. c. 114. & id ipsum significat Hebræa & Græca uox apud Hieronim. Sed meminerit Lector Tertull. usurpare solere: Non, pro: Nonne. Sis infra exhort. castit. Tom. 5. Non illud dicendum erit? Atqui si uera est lectio: auersatus, quod legit hic Auditor & Pacianus Paranesi ad pœnit. oportet ut actuum passiuè accipiatur more Tertullianico, pro: auersus, quod altero loco legitur Pacianus & B. Cyprian. & editiones Latinae omnes: nam Græce est ἰδὲν ἑσθῆν. Quod ipsum Cypriano non infrequens esse adnotauimus ad lib. 1. Testim. aduers. Iudeos n. 15.

49. qui misericordiam mauult quam sacrificium.] Sic ex 3. ms. pro: sacrificia. nam illud & Osæ 6. & Matth. 9. in omnibus editionibus legitur.

50. Letantur cæli, &c.] Hunc quoque Luc. 16. locum latiss Auditor imitatus prosequitur B. Pacianus, tum Paranesi ad pœnitent. tum epist. 1. ad Sympron. qui priori loco legit: uides ubi de tuo reditu gaudeatur. quare & hic adiecius reditu.

51. post inopiam [Latus Pacianus ad Sympron. post prodacta omnia bona, & cum meretricibus, & fornicarijs nepotata: quod paucioribus Euangelista (ut etiam adnotauit Rhenan.) dicitur, & dicitur & dicitur, & nam luxu comes solet esse inopia. ms. autem cod. 3. legunt hic: vitulum præoptimum, sed magis correspondet contextui: præoptimum. Legimus autem iterum cum 3. ms. Tantum releuat confessio delictorum, pro eo quod substituerat Rhen. delictum.]

CAP. IX.

52. Huius igitur pœnitentiæ secundæ, &c.] Caput hoc pertrahat De pœnitentiæ actu publico, quod ipsum ad uerbum imitantur & B. Cyprianus sub finem lib. de Laps. & B. Pacianus Paranesi ad pœnit. seu libro de Pœnit. & confess.

53. Exomologesis est, &c.] Ex diligenter (inquit Rhenan) obseruandum quod hic dicit, Exomologesin actum esse, quo pœnitentia administratur, & ministerium pœnitentiæ, quemadmodum infra docebit. Id quod recte intellectum, multum conferat ad capiendam mentem ueterum Ecclesie scriptorum. Hinc illud Cypriani est, ad Antonianum: Apud inferos dum confessio non est, nec exomologesis illic fieri potest. Discimus autem ex eiusdem sanctissimi Martyris scriptis hunc olim in Ecclesia seruatum ordinem, ut primum fieret confessio criminum apud sacerdotes Dei: hanc sequebatur pœnitentia, quæ & præcesserat. Pœnitentiam excipiebat exomologesis, quam subsequēbatur impositio manus Episcopi, aut cleri. Hæc facta, dabatur Eucharistia sic reconciliato. Atque hoc est quod Cyprian. epist. 14. tertii libri (iuxta nouam editionem n. x.) dicit: Nondum pœnitentia facta, nondum exomologesis finita (ubi uides apertam distinctionem) nondum manu eis ab Episcopo aut clero imposita. Eucharistia illis datur. Et præcedit: Quum in minoribus peccatis agant peccatores pœnitentiam iusto tempore, & secundum disciplinæ ordinem ad exomologesin ueniunt, & per manus impositionem Episcopi aut cleri ius communicationis accipiunt. Hæc illic. Ergo exomologesis actus ipse pœnitentiæ fuit illic coniunctus. Idem epist. 16. lib. 3. (sen iuxta nouam editionem n. x. 11.) Nam quum in minoribus (inquit) delictis qua non in Deum committuntur, pœnitentia agatur iusto

A

B

C

D

E

F

G

H

A

tempore, & exomologesis fiat, inspecta vita eius qui agit poenitentiam nec ad communicationem quae venire possit, nisi prius illi ab Episcopo aut clerico manus fuerit imposita. Et reliqua. Item in sermone (seu potius libro) de Laps. Denique, inquit, quanto & fide maiore & timore meliores sunt, qui quamvis nulli sacrificij aut libelli facinore confitendi, quoniam tamen de hoc cogitauerunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter & simpliciter confitentur; exomologesin conscientia faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam parvas licet & modicus vulneribus exquirunt. Enimvero liquere potest ex citatis Cypriani locis, occultorum scelerum exomologesin etiam fuisse secretam, quam etiamnum retinet Ecclesia, dum sacerdos pro modo delicti, certum ieiunium, elemosynam, aut precesiones consentienti iniungit. Vnde & in Ecclesie praesertim Occidentis antiquitas confessionis secreta stabilatur, qua disciplina Ecclesiastica columnen est, si anxietatem demas, & restituit libertatem. Amissa autem disciplina, corrumpantur omnia necesse est. Habemus de disciplina Romana Ecclesia valde insignem epistolam presbyterorum & diaconorum urbis Roma, ad Cyprianum cuius initium: Quamquam bene sibi conscius animus. l. 2. qua nunc est, n. 31. Recte quidem meo iudicio, quemadmodum latius Adnot. nostris in B. Cyprianum l. de Laps. nu. 99 ubi etiam interim adnotat subinde aliter exomologesin accipi, & proprie, pro omni confessione poenitentia. Bene autem habet quod etiam a Rhenano, hic fateatur primum in Actu solemnem poenitentia confessionem apud sacerdotes Dei etiam secreta fieri solitam, idque post poenitentiam qua praeservat, quam nos contritionem vocamus, de qua max latius, ut non sit necesse pluribus eius opinionem conuelleres, de qua supra n. 1. nisi eatenus quatenus sentire videtur, sacerdotes solum in consilium adhiberi, de quo c. sequ. latius, remittentes interim Lectorem ad meas Adnot. nu. 98. in lib. B. Cyp. de Laps. hoc vno hic addito, quod discretis verbis confessionem secretorum peccatorum agnoscat lib. de baptismo, infra in hac verba: Impressuros baptismum orationib. crebris, ieiunijs & genicularionibus, & perugilijs orare oportet, & cum confessione omnium retro delictorum, &c. Nobis gratulandum est, si non publice confitemur iniquitates aut turpitudines nostras.

B

54. qua delictum Domino nostro confitemur.] Pertinet hoc ad primam confessionem, qua Deo fit antiquam sacerdotibus accedamus, dum conterimur de peccatis commissis: verum hanc non solum sufficere ex sequentibus manifestum est, quam ut pluribus sit opus. Itaque eodem modo intelligendi sunt loci B. Chryso. in argumento citati, quos perperam adducit Rhenanus, ut probet soli Deo confitendum (cui tamen hic contradicit, comprobans, etiam sacerdoti, vti modo dictum, eam fieri solitam) neque enim vsquam addit vocem: soli. & ubi dicit: Non dico ut confitearis conserto tuo, addit: ut exprobet. Deinde de poenitentia publica illum agere, qua iam ad praecedensore suo Nectario sublata erat, patet ex his verbis: Nec apud alios accusa, ut te prodas in publicum, & similia. Et vero contrarios locos Chryso. partim in Cyp. adnotauimus, partim sequenti capite, quibus expressis docet (& maxime lib. 3. de sacerdot.) etiam sacerdotibus confitendum. De Ambrosio (quamquam ille locum non adferat) eadem est ratio. Bedam denique & Hejychium etiam de publica poenitentia loqui manifestum est, qua eorum aetate solus haereticis & schismaticis infligebatur, non alijs, quantumvis grauis peccatoribus. Puleher est hac de re August. locus hom. 49. Nemo sibi dicat: Occulte ago poenitentiam, apud Deum ago, in corde ago. Ergo sine causa dictum est: Quae solueritis, &c.

C

55. De ipso quoque habitu atque victu mandat, &c.] Deerat hic (inquit Rhen.) verbum mandat, quod nos reposuimus ex Gortziensi collatione. De ipso quoque habitu atque victu mandat, facco & cineri incubare, subaudi, Exomologesin. Nam cum exomologesin sit actus poenitentiae, & disciplina hominis humiliandi, conuersationem iniungens misericordiae illicem: exponit, quidnam sit illud, aut quamnam conuersatio, qua Dei misericordiam & Ecclesiae illicite inuitetque.

D

56. Sacco & cineri incubare, &c. Rursum hic habes (inquit idem) incubare, ut paulo ante: Cum isdem incubas quibus retro ignauo? in libro de Patientia: Quod si hic patientia incubabo. Hieronymus ad Demetriadem: Melliusque est hoc facere, quam repositus opibus incubare. Porro similis exomologeseos opera describit nobis Cyprianus in sermone (seu libro) de Lapsis: Orare, inquit, oportet impensius, & rogare, diem lectu transigere, vigilijs noctes ac fletibus ducere, tempus omne lacrymosis lamentationibus occupare, stratos solo, adherere cineri, in cilicio voluari & sordibus, post indumentum Christi perditum nullum iam velle vestitum, post diaboli cibum malle ieiunium, iustis operibus incumbere, quibus peccata purgentur, elemosynis frequenter insistere, quibus a morte anima liberentur. Atqui isdem pene verbis Pacianus loco mox citato: Cilicio corpus involuere, cineri incubare, ieiunia fera meditari, perditam vitam sordida veste lugere.

57. animum moribus deicere, &c.] Id ipsum mox latius dixit: ingemiscere, lactymari, & mugire dies noctesque ad Dominum Deum tuum. Similiter & Pacianus: Flere in conspectu Ecclesiae & lugere. & B. Cyp. praeter verba paulo ante citata eodem l. de Laps. Poenitentiam criminis veris doloribus experientes, Dei misericordiam deprecemini. Illi se animam proferant, illi castitia satisfaciatur. Reuertimini, inquit, ad me ex toto corde vestro simulque & ieiunio & planctu iram eius igitur & offensam ieiunijs, fletibus, sicut admonet ipsa, placemus. Quae omnia quum fiant ob peccata commissis, cui dubium, haec ad Contritionem pertinere, primam poenitentiae partem, maxime quum addat Auctor, animum deicere,

E

& proinde non solum exteriori habitu, sed ex animo velit ista fieri? Certe praeterquam quod fundamentum sit huius doctrina illud Psal. 50. Cor contritum & humiliatum Deus non despicias, manifeste dolorem illum ob commissis peccata ad poenitentiam necessarium esse docent Patres omnium saeculorum, tum in Comment. eius loci, tum etiam alibi, plerumque etiam videntes contritionis voce aut compunctionis, & ad eam rem comprobant scripturis Psal. 6. 37. 55. ac 118. Hierem. 31. Joel. 2. 1. Corinth. 2. & 2. Corinth. 7. Nominatim vero B. Basil. hom. in Martyr. Iulianum, ac Regul. breu. qu. 22. & 288. Chryso. homil. 5. de Poenit. ac 34. in c. 12. ad Hebraeos, & 46. ad popul. Antioch. item Paranesi ad Theodor. Monach. ac lib. duobus de compunct. cord. Ephrem similibus eodem titulo libris duobus. Ambros. in Psal. 37. & conc. 17. in Psal. 118. Aug. Enchirid. c. 65. ac serm. 1. 2. 3. de Nat. Domini, ac de nat. boni contra Manich. c. ult. Theodoretus denique Epit. din. decret. c. de Poenitentia. Eodem etiam pertinere adnotauit Illustriss. Eruditissimusque Cardinalis nostri saeculi Stanisl. Hofius Confession. Polonica c. 46. illud Auctoris infra lib. 2. adu. Marc. Nam & in Graeco sono (nempe scilicet) Poenitentiae nomen ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est. Quae autem (inquit ille) potest esse animi demutatio, ubi ea quae prius placuerunt, non displicent?

F

58. presbyteris aduolui, caris Dei adgeniculari.] Sic hunc locum restitui ex 3. MS. Vaticanis codicibus, qui constanter legunt: caris Dei, pro eo quod excussus haecenus: aris Dei; qua adolectione Rhen. colligebat suis Adnotat. & ego similiter in Leiturgijs Latinorum meis, ad aras sine ad altare Dei adgeniculationes iam cum vilitate fuisse: verum quod huius loco non conueniat, remittimus eius rei tractatum ad illum lib. de Orat. si ad aram Dei steteris. Hic enim re penitus examinata, legi non potest: aris Dei, nam Poenitentes ne ad Pastophoria quidem virorum aut mulierum, multominus intra sepra cleri, aut ad aras vsque venire permittentur, sed ante fores Ecclesiae illis locus assignabatur, sicuti patet ex ijs, quae supra de publica poenitentia ritibus ex Rhenano descripsimus. Quibus adyccere licet illud, quod in argumento huius libri habet idem Rhenanus. Ex tripartita, inquit, historia (qua habet id ex Zozeno loco supra citato) veterem Poenitentium ritum libet referre, quando confertur id ad Tertullianum intelligendum, quamquam non omnibus diuer sum fuisse puro. Sunt autem haec verba: Stant enim rei, & Velut in Lamentationibus constituti. Dum enim sacra, celebratio fuerit adimpleta, illi communionem non percipiunt, cum gemitu & lamentatione semetipsos in terram prosternunt. Ad quos concurrunt Episcopus, & ipse cum lacrymis & gemitu spiritali prosternitur, & omnis Ecclesia plebs fletibus inundatur. Post hoc autem prior surgit Episcopus, & eleuat iacentes a terra. Tunc competenter pro poenitentibus facta oratione, dimittit omnes. At illi afflictionibus sponte vacantes aut ieiunijs, ab abstinentia lauacri, aut suspensione ciborum, aut rebus alijs quae iubentur, expectant communionis tempus, quod decernit episcopus. Constituto vero tempore, velut quoddam debitum exsoluentes, afflictione peccatorum curati cum populo communionem participant. Haecenus illius historia verba retulimus. Hic mos ad hoc obseruatur in quibusdam Ecclesijs in die Dominica caene, haud dubie natus ab illa exomologesi, id est, actu poenitentiae, cuius Tertullianus meminit: immo fieri potest, ut ab illius aetate quasi per manus in hac vsque tempora sit traditus, pauculus ceremonis adiectis. Exomologesin Fabiola D. Hieronymus his verbis describit: Quis (inquit) hoc crederet, ut post mortem Secundi viri, in semet reuera (quo tempore solent vidua negligentes, inuoluntate excussio agere se liberius, adire balneae, volitare per plateas, vultus circumferre meretricis) sacrum indueret, & errorem publice siteretur, ut tota urbe spectante Romana ante diem Pasche in basilica quadam Latevani, qui Casariano truncatus est gladio, staret in ordine poenitentium, Episcopo, presbyteris, & omni populo collacrymantibus: sparum crinem, ora lurida, & squalidus manus sordida colla submitteret? Quae peccata fletus iste non purget? Quas inueteratas maculas haec lamenta non abluant? Haec Hieronymus. Et vero quod aduolui, seu proolui, seu prosterni presbyteris & caris Dei adgeniculari solemus confitentes, iam ab Apostolicis temporibus patet, ex Epistola B. Dionysii Aepapagite ad Demophilum, Epist. 8. ubi illum increpat, quod sacerdotem ad sacerdotis genua proidentem calce adiecisset. Eodem pertinet, quod B. August. dicit. homil. 49. contra eos agit, qui erubescant genua flectere sub benedictione Dei, ita illic absolutionem nuncupatis, eo quod sacerdos absolvens, benedictione quadam vitatur, vti infra latius c. sequ. Arqui & antea & hic voces sunt Tertullianicae: expungit, & frustratur.

G

H

CAP. X.

59. Plerosque tamen hoc opus, &c.] Inscriptum hoc caput De iis quos pudor a Poenitentia deterret.] Imitatur autem etiam hic Tertullianum pene ad verbum Pacianus Paranesi ad Poenit. Prudentes, inquit, agri medicos non verentur, ne in occultis quidem corporum partibus etiam secutores, &c. Similiter vulnereum apertionem confessionem comparare solent alij Veteres, & nominatim Origenes & Ambrosius locis infra citatis, Basil. Reg. Bruu. qu. 219. & Chryso. hom. 3. ad populum Antioch. Quum autem qui curari cupit sua vulnera, necesse sit, ut omnia & singula medico seu chirurgo patefaciat, certe facit & ista comparatio pro particulari peccatorum confessione, de qua supra initio cap. Est etiam Tertullianicum: saluti prodante, profligata; & Næ, Gracum adfirmam ad aduoluium. Item: offensam sui.

E

60. Quid confortes casuum tuorum, &c.] Locum hunc sic expressit B. Pacianus: Confortes casuum vestrorum timere nolite. Nul- lum corpus membrorum suorum vezatione letatur, immo pariter dolet, & ad remedium collaborat. In vno & altero Ecclesia est, Eccle- sia vero Christus. Atqui adeo qui fratris peccata sua non tacet, Eccle- sia lacrymis adiutus, Christi precibus absoluitur.

61. Grande placem emolumentum, &c.] Ironiam esse recte adno- tavit Latinus: nam id patet ex eo quod sequitur, videlicet (quod v- surpar pro Scilicet) imperatur, &c.

62. quam palam abfolui.] Quandoquidem qui à Deo solo ab- solueretur, non posset dici: palam at solui, facit istud magnopere ad- absoluitionem Pœnitentis in Ecclesia per sacerdotes. De qua sic pul- chre B. Cyprian. de Laps. Consecrantur singuli (quasi) delictum suum dum aduoc, qui deliquit, in saculo facti, non admitti confessioni eius po- test, dum satisfactio & remissio facta per sacerdotes apud Dominum grata est. Et expressus epist. 52. ad Anton. contra Nouatianos, Per sacerdotes eius pacem posse concedi. Item epist. 54. ad Cornel. Quando permittit ipse qui legem dedit, ut ligata in terris, etiam in caelis li- gata essent, solus autem possent illic, que hic in Ecclesia soluerentur. Neque vero aliter illam scripturam Matth. 18. & aliam similem Ioan. 20. interpretantur (præter eos, quos adnotauimus ad epist. iam di- ctam 52. n. 86. & ad epist. 54. n. 17.) BB. Cyrill. in c. 12. Ioan. tract. 56. Leo Papa epist. 91. August. de verbis Domini ser. 11. ac de Ciuit. Dei l. 20. c. 19. Hier. Comment. in 16. c. Matt. Ambros. in Psal. 38. & l. de Pœnit. 2. c. 2. Chrys. hom. 5. de verbo Isaia, Vidi Dominum. Basil. constit. Monast. c. 23. & epist. 3. ad Amphil. c. 73. Athanas. deniq. ser- mon. in illud: Profecūm pagum. Ex quibus omnibus patet non solum consilij gratia adiri solitos sacerdotes à Pœnitentibus, sed potius absoluitionis gratia, cuius vel ipsam formam expressit Ambros. l. de Spiritu sancto c. 19. Non in suo, inquiens, sed in Patris & Filij & Spi- ritus sancti nomine sacerdotes peccata dimittere. Quo pertinet adeo etiam illud, quod supra ex August. adduximus, ubi Benedictionem Dei appellat hoc sacramentum. Plerique etiam Veterum interpretantur sic illud Ioan. 11. de Lazaro, ubi Apostolus Christus dixit: Soluite eum, & sinit abire. Deniq. quod ipse, sacerdotes peccata remittant, express. verbis præterea reperire est apud Chrysost. lib. tribus de sacerdot. & Origenem hom. 2. in Ps. 37. & hom. 2. in Leuit. B. autem Pacianus epist. 1. ad Sympron. etiam argumentis aduersariorum nostrorum respon- det in hæc verba: Solus hoc, inquit, Deus poterit. Sed & quod per sacerdotes suos facit, ipse potestas est. Nā quid est illud, quod Apostolus dicit: Quæ ligaueritis in terris, &c. Cur hoc, si ligare aut soluere hominibus non licebat: An tātum hoc solis Apostolus licet? Ergo & baptizare solus licet, & Spiritum sanctum dare solus, & solus gentium peccata purgare, quia totum hoc non alijs quam Apostolus imperatum est, &c. Denique & Episcopi Apostoli nominantur, sicut de Epaphrodito Paulus edisserit: Fratrem & commilitonem, inquit, meum, vestrum autem Apostolum. Si ergo & lauacri & chrismatum potestas maiorum longe charismatum ad Episcopos inde descendit, & ligandi quoque ius adfert & soluendi. Quod & si nos id ob nostra peccata temerarie vindicamus, Deus tamen illud, ut sanctus & Ap- ostopolorum cathedram tenentibus, non negabit. Cui similia habet etiam Anastasius Nicenus q. 6. in script. hoc titulo. Sit ne bonum consi- deri peccata viris spiritalibus: ubi latiss. tractat, quidquid hac pertinet. Quæ verba ob lubentius adduximus, tum quod rarus sit liber, tum ut eadem opera respondeatur similib. argumentis, quæ infra iam Montanisans adfert Auctor mutata priori sententia Catholica, li. de Pudicitia T. 5. Atqui paulopost pro eo quod erat: pulueris alicuius mordacitate anxiani, substituitur ex ms. c. cruciati.

C A P. XI.

63. Quid si præter pudorem, &c.] Agit c. istud: De ijs, qui cor- poris in commodis deterrerent à Pœnitentia. In quo eundem imi- tatur tum B. Cyprian. sub finem li. de Laps. Lamentari eum putamus ex toto corde, &c. Item B. Pacianus dicta Paranesi ad pœnit. Quid dicitis (inquit) Pœnitentes: Vbi est vestra carnis interitus? An quod in isa penitentia, &c. reliqua virtutum loci omittentes, ne forte prolixiores simus. Sunt autem iterum hic Tertullianica voces & phrasæ: diuertarij; deiciunt vanitate.

64. in coccino.] Per coccinum (inquit Rhenanus) intelligit ves- stem coccio infectam, Martialis:

Coccina formose donas & lunthina mœchæ. Coccum vulgo granum vocant, Latine reddentes Gracum τῆς κόκκῆς vocabulum. Apud Hieronymum ad Fabiolam de veste sacerdotali, Coccus igni & atheri deputatur.

65. & Tyrio.] Tyrium (inquit idem) appellat vestimentum ex purpura Tyria constans. Ouidius:

Sue etiam Tyriis, Tyrios laudabis amictus.

Quæ etiam adnotat, Cedo hic accipit pro: da, aut: date. 66. Siquid fici nitoris, &c.] Ad hunc fucum (inquit Rhen.) mul- lieres cerussa vinctur, coactum vero roborem purpuris efficiunt, vum autem explicat clarior B. Pacianus. Si quid (inquit) ferrugine- nei pulueris in supercilio fulguret, aut fici nitoris in genas rutillet, aut coacti ruboris in labia desudet. Verum de his latius infra lib. de hab. muliebri.

67. Defæcato senectutem vini.] Similiter B. Pacianus: Et ex quibus vinum & defæcatio senectutis. Veteres enim ut vinum defæcarent, & liquidius redderent, minus que nocens fractis virib. ante quam biberent: colo transmittabant, vsi ante me adnotavit Turnebus Aduers. l. 11. c. 28.

68. Sed enim illos, qui ambitu obeunt capeffendi magistratus,

&c.] Obire (inquit Rhen.) absolute pro obambulare, quod Cicero ob- bire comitia dixit. Molestia autem & labores eorum, qui Consula- tum vrbis Roma vel alios magistratus quodam ambiebant, graphice hic depinguntur. Sed eandem rem elegantissime describit Cyprian. ad Donatum: Qui amictu clariore conspicuus fulgere sibi videtur in purpura, quibus hoc sordibus emit ut fulgeat: quos arrogantium fas- tus prius non pertulit: quas superbas fores matutinus saluator obse- dit: quot tumentium contumeliosa vestigia stipatus clientium cun- cius ante præfessit, ut ipsum etiam salutantem comes postmodum pompa præcederet, obnoxia non homini, sed potestati? & reliqua. Atqui per vocem decrecentes significat gestum sese dimittentis in reuerenti- am alterius, iuxta quod idem adnotauit: & voce congries vitutus, propter schema, quod est in vocibus celebres & exules.

69. propter vnus anni volaticum gaudium.] Nam Consulatus (inquit idem Rhenanus), erat magistratus annuus. Item alia qua- dam functiones annua Cyprianus: Eant nunc magistratus, & Con- sules: siue Proconsules annua dignitatis insignibus, & duodecim fas- cibus glorientur. Est vero antiqua vox volaticum, pro inconstan- ti etiam Ciceroni vsitata l. 2. ad Attic. & de Arusp. c. 43.

70. securium virgarumve.] Secures & virgæ præferbantur Con- sulum in publicum prodeuntibus, quas vno fascium nomine comprehen- dit dicta Epist. ad Donatum B. Cyprianus.

C A P. XII.

71. Si de Exomologesi retractas, &c.] Capiti huic titulum dedi- mus: Quod omnia hæc metus gehennæ æternæ superare debeat. Imitatur etiam hunc locum B. Pacianus iisdem pene verbis, ubi su- pra. ex quo & ms. 3. correximus: exomologesi extinguit, pro: ex- tinguit. Ex censura item Ioan. Harrisii legimus: adoptione, pro: ad- optione.

72. quum sumariola quædam.] Alludit (inquit Rhen.) ad Vê- suum Campana montem. Quod autem deinde adiungit, aperius exponit l. de Pallio, quum inquit, Ex huiusmodi nubilo & Tulfia Vulsinios pristinos deusta, quo magis de montibus suis Campa- nia speret crepta Pompeios. Vbi vtrouique figura Græca virtuti: nam oppidorum nomina sunt. In altero loco etiam speret, pro timeat posuit, sicut & hic speret, pro timeant. Idem narrat in Apologetico his verbis: Sed nec Tulfia iam tunc atque Campania de Chri- stianis querebantur, quum Vulsinios de cælo, Pompeios de suo monte profudit ignis. Similiter Pacianus: Æsuant indefessis flammarum globis Ætna & Ianiculus (sic enim lego) & Vesuuius Campanus.

73. ignis in trinsecus facta.] Figura (vri adnotavit Rhen.) Græ- ca, hoc est, secundum eas partes quæ igni factæ sunt siue factæ ignis: ut ipse loquitur, per genitiuum.

74. Ceruus sagitta transfixus, &c.] Imitantur iisdem pene ver- bis & hunc locum B. Pacianus, ubi supra, & B. Hieronym. in c. 7. Ec- clesiastica. verum Caprius, seu potius Capreus, illi tribuunt quod Auctur Ceruo tribuit. Cui consentit Plin. li. 8. in dicit vrbis (vri etiam Rhen. citat.) Dictamnum herbam extrahendis sagittis Cerui demonstrare: percussit eo telo, pastuque eius herba cicedo. Auctur Plin. l. 8. c. 27. Mentionem eius herba facit Virgil. lib. Æneid. 12.

Tum venus indigno nati concussa dolore. Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida, Pluribus caulam folijs & flore comantem. Purpureo. Non illa feris incognita capris Gramina, quum tergo volucres hætere sagittæ. Irreuocabiles moras vero interpretatur idem Rhen. difficulter re- uocabiles: nam ferrum teli facile extimino potest.

75. nouit illos oculare rursus, &c.] Hic habes (inquit Rhenanus.) oculare, cuius contrarium ex oculare tritius verbum. De Chelidonia Plinius: Chelidonium, inquit, visui saluberrimam hirundinet monstrauerit, vexatis pullorem oculis illa medentes, Vitiur autem eam- dem voce & Pacianus & Hieronymus.

76. institutam à Domino Exomologesi sciens.] Recte etiam hic Rhenanus adnotat, Traditum à Domino & institutum istum pœ- nitentia actum & ministerium, qui adeo quum etiam confessionem vel ipso teste (vri supra diximus c. 9.) coniunctam habuerit, necesse est, ut & illam à Domino institutam credamus, maxime illis verbis supraci- tatis c. 10. Quorum retinueritis peccata, &c. atque adeo male rur- sum hic adnotat secretam confessionem ex publica exortam. Bene in- terim habet, quod nolit abrogari, sed emendari adhibitis sacerdotibus (iuxta B. Cyprian.) atate & fide integris, sacra lectione instructis.

77. vnguium aquilinum in motem efferatione, & capilli incuria hortorem leoninum præferente.] Ita hunc locum castiga- uimus ex Paciano, qui cum imitatus ad verbum, fere sic habet: Leo- num in illo iubas impexa castasies, & barbarum horrorem exuperat, & longe curuis vnguib. horrentes aquilas mentiuntur. Antea erat vnguium leoninum in motem, & horrorem aq- uilinum. Verum repugnat etiam ipsa aquila & leonis effigies, quorum illa vnguib. hic vero capillis horret. Ex ms. autem tribus legitur ut vere legendum est Pro. pro Proh. Item: discidio maris, pro: disci- dio, quam etiam lectionem comprobauimus in Cyprian. Adnotat. nostris ad epist. 44. n. 4.

78. de iltis duobus humanæ salutis quasi Pharis.] Alludit ad turrim Pharon, que in insula Pharo inter orbis miracula quibus comparat Reges duos, Nabuchodonosor & Pharaonem: quo fit ut le- gamus cum ms. cod. duobus, pro duabus à Plin. lib. 36. c. 13. & Stra- bone lib. 17. recenferur.

F

C

H

A 79. Adam exomologesi restitutus in Paradisum.] Hoc contra Tarianum hæreticū, cuius erat hæresis, Adam salutem consequi non potuisse, uti patet ex l. de Præser. adu. hæres. infr. T. 3. ubi de hoc latè.

ARGUMENTVM IACOBI PAMELII IN LIBRVM De Oratione.

RATIONEM Dominicam explicaturus Tertullianus, eadem opera, Orationibus sacrificiorum quomodo interesse debeamus, explicat.

I. Principio, tum ab auctore Christo, qui eam Discipulis noui Testamenti determinauit, commendat, tum etiam quod ea Breuiarium quoddam totius Euangelij discipline comprehendatur.

II. Præfati iunctura autem illa: Pater noster qui in cælis es, Deum orari docet, & fidem commendari.

III. Petitionem primam huc continere, vt sanctificetur in nobis nomen Domini.

IV. Secundam, vt fiat voluntas Dei per omnia in nobis tam spiritu quam carne, & vt salui simus & in cælis & in terris.

V. Tertiam, vt adueniat nobis regnū Dei, & cum illo regnemus.

B VI. Quartam, tum vt terrenis quoque nostris necessitatibus prouideat Deus, tum vt corpori Domini, quod illis verbis: Hoc est corpus meum, in pane censetur, communicemus.

VII. Quintam esse Exomologesin delicti, & venia petitionem, vt euadamus iudicium exactionis ad soluendū nouiss. quadrantem.

VIII. Sextam, vt non de remittendis tantum, sed & de auertendis delictis supplicaremus petendo, ne nos induci patiatur in tentationem, sed, uti indicat in interpretans clausula, nos euehat à malo.

IX. Porro addit, ex eo quod dixit Dominus: Petite & accipietis, etiam ius nobis esse superstruendis & alias petitiones, quas, sub finem, sacrificiorum Orationis nuncupat, nos Collectas Misfarum dicimus.

X. Ita tamen vt præceptorum Dei memores, non prius ad Dei altare accedamus, quam omni & ira & animi confusione vacui neque enim agnosci poterit à Spiritu sancto spiritus inquinatus: Alioqui rationi non esse consonum, manibus ablutis, spiritu.

vero sordente, orationem obire, (improbans quibusdam vsitatum morem lauandi totius corporis) quas, inquit, non attolimus tantum, sed etiam expandimus Dominica passione modulantes.

Deinde & aliqua denotat, que non religioni, sed superstitioni deputanda sunt; vel eo coercenda, quod gentilibus adaquent: uti sunt depositis penulis orationem facere, & assignata oratione assidendi mos: siquidem irreuerens sit assidere sub conspectu Dei viui, angelo adhuc orationis astante.

Atqui & cum modestia & humilitate adorandum, manibus temperate ac probe elatis, nec vultu in audaciam erecto, neque clariore voce, ne proximis obstrepamus.

Denique eos item reprehendit, qui ieiunantes, præterquam sub Pascha, habita oratione cum fratribus osculum subrahunt quale enim sacrificium, à quo sine pace receditur. Item illos qui stationem seu ieiunium solui putabant accepto corpore Domini: accepto enim corpore Domini & reseruato, verumque saluum esse, & participatorem sacrificij, & executionem officij.

Ceterum meminit huius libri S. Hilarius in Matth. cap. 5. De Orationis autem sacramenti necessitate commentandū (ira lego, pro: commendandū) Cyprianus vir sanctæ memoriæ nos liberauit: quamquam & Tertullianus huic volumen ærtissimum scripserit; sed consequens error hominis detraxit scriptis probabilibus auctoritatem. Quæ eius verba adduximus vt agnoscat vel ipso adstante Lector, quod ante hæresin Liber hic conscriptus sit, vt ne quis (quod facere solent Magdenburgenses) quæ hic de sacrificio & corpore Domini tam luculenter expresit, ad errorem Montanistarum referat. Intelligit autem Librum S. Cypriani de Oratione Dominica, in quo ad verbum seruetur, uti solet, hunc imitatur, & verba etiam quadam ex vltimo capite, de quibus infra, transcripsit Hrabanus noster lib. de Instit. cler. 2. c. 3. Quorum duorum testimonia, etsi vel sola sufficere debeant, certe non modo Ioan. Gagnæus, qui primus in editione Parisensi edidit, sed & Lelandus MS. hunc librum vidisse se testatur, atque adeo ad MS. Anglicanum exemplar Gelenius castigauit. Ego, quum quod optasem, nullum nancisci potuerim, saltem Adnotationibus, quæ ad confirmationem Christiani sacrificij faciunt, illustraui.

C Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI DE ORATIONE LIBER.

G ORATIONE LIBER.

Cap. I. Matth. 6. & Luc. 11. Matth. 9.

Est spiritus, & Dei sermo, & Dei ratio, sermo rationis, & ratio sermonis & spiritus. Vtrumque Iesus Christus Dominus noster nouis discipulis noui Testamenti noua orationis formam determinauit. Opertebat n. in hac quoque specie nouum vinum nouis vtribus recondi, & nouam plagulam nouo assui vestimēto. 3 Ceterum quicquid retro fuerat, aut demutatum est, vt circuncisio: aut suppletum, vt reliqua lex: aut impletū, vt prophetia: aut perfectū, vt fides ipsa. Omnia de carnalibus in spiritalia renouauit noua Dei gratia superducto Euāgelio expunctore totius retro vetustatis. In quo & Dei spiritus, & Dei sermo, & Dei ratio approbatus est Dominus noster Iesus Christus: Spiritus quo valuit, sermo quo docuit, ratio quo venit. Sic oratio à Christo constituta ex trib. constituta est. Ex sermone, quo enūciatur: ex spiritu, quo tantum potest: ex ratione, qua docetur: Docuerat & Ioannes discipulos suos adorare. sed omnia Ioannis Christo præstruebantur, donec ipso aucto (sicut idē Ioannes prænuntiabat, illum augeri oportere, se vero deminui) totū præministri opus cum ipso spiritu transiret ad Dominū. Ideo nec extat in qua verba docuerit Ioannes adorare, quod terrena cælestibus cesserint Qui de terra est, inquit, terrena fatur, & qui de cælis adest, que vidit ea loquitur. Et quid non cæleste, quod Domini Christi est: vt hæc quoque orandi disciplina. Consideremus itaque benedicti cælestem eius sophiam, in primis de præcepto secrete adorandi: quo & fidem hominis exigebat, vt Dei omnipotentis & conspectum & auditum sub tectis & in abditis etiam adeste consideret: & modestum fidei desiderabat, vt quem ubique audire & videre fideret, ei soli religionem suam offerret.

Ioan. 3. D

Matth. 6.

Sequente sophia in sequenti præcepto proinde pertineat ad finem & modestiam fidei, si nō agmine verborum ad eundem puremus ad Dominum, quæ vltro suis prospicere ceteri sumus. Et tamen breuitas ista, quod ad tertium sophiæ gradum faciat, magnæ ac beatæ interpretationis substantia fulta est: quantumque subtingitur verbis, tantum diffunditur sensibus. Neque n. propria tantum orationis officia complexa est, venerationem Dei, aut hominis petitionem, sed omnē pene sermonem Domini, omnem commemorationē disciplinæ, vt reuera in oratione breuiarium totius Euangelij comprehendatur. [4 Incipit à testimonio Dei & merito fidei, quum dicimus, Pater qui in cælis es. Nam & Deum oramus, & fidem commendamus, cuius meritū est hæc appellatio. Scriptum est, Qui in eū crediderint, dedit eis potestatem, vt filij Dei vocentur. Quamquam s frequētissime Dominus patrem nobis pronunciauit Deum. Immo & præcepit, ne quem in terris patrem vocemus, nisi quem habemus in cælis. Itaque sic adorantes etiam præceptū obimus. Felices qui patrem agnoscent. Hoc est quod Israeli exprobratur, quod cælum ac terram spiritus cōtestatur, & Filios, dicens, genui, & illi me non agnouerunt. Dicendo autem patrem, Deum quoque cognominamus. Appellatio ista & pietatis & potestatis est. Item in patre filius inuocatur. Ego enim, inquit, & pater vnum sumus. 7 Ne mater quidem Ecclesia præteritur. Si quidem in filio & patre mater recognoscitur, de qua constat & patris & filij nomen. Vno igitur genere aut vocabulo & Deum cum suis honoramus & præcepti meminimus, & oblitos patris denotamus. [8 Nomen Dei patris nemini proditum fuerat: etiam qui de ipso interrogauerat Moyles, aliud quidem nomen au-

XII
XIII
XIV
F
G
H
I
Ioan. 1. 10. 16. 17. Matth. 11.
Cap. II.
Ioan. 10.
Cap. III.

dierat. Nobis reuelatum est in filio. ⁹ Iam n. filius nouū patris nomen est. Et apertius, *Nomen tuum manifestum* u. *hominibus*. id ergo ut *sanctificetur* postulamus. Non q̄ deceat homines bene Deo optare, quasi sit & aliud de quo ei possit optari, aut laborare nisi optemus. Plane benedicti Deū omni loco ac tempore concedet ob debitā semper memoriā beneficiorū eius ab omni homine. Sed & hoc benedictionis vice fungitur. Ceterū quando nō sanctū & sanctificatum est per semetipsum nomen Dei, cum ceteros sanctificet ex semetipso? Cui illa angelorum circumstantia non cessat dicere: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Proinde igitur & nos ¹⁰ angelorum li meruerimus cādidari iam hinc cōlestem illam in Deum uocem, & officium futuræ claritatis ediscimus. Hoc quantum ad gloriam Dei. Alioquin quantum ad nostram petitionem, cum dicimus, *Sanctificetur nomen tuum*, id petimus ut sanctificetur in nobis, qui in illo sumus: simul & in ceteris quos adhuc gratia Dei expectat, ut & huic præcepto pareamus, ¹¹ orando pro omnibus, etiam pro inimicis nostris. Ideoque suspena enunciatione non dicentes, Sanctificetur in nobis, in omnibus dicimus. ¹² Secundum hanc formam subiungimus? ¹³ *Fiat uoluntas tua in celis & in terra*. non quod aliquis obstitat, quo minus uoluntas Dei fiat, & ei successum uoluntatis suæ oremus, sed in omnibus petimus fieri uoluntatem eius. ¹⁴ Ex interpretatione n. figurata carnis & spiritus nos sumus cælum & terra. Quamquam etsi simpliciter intelligendum est: idem tamen est sensus petitionis, ut in nobis fiat uoluntas Dei in terris, ut ¹⁵ possit scilicet fieri & in cœlis. Quid autem Deus uult, quam incedere nos secundum suam disciplinam; Petimus ergo, substantiam & facultatem uoluntatis suæ subministrare nobis, ut salui simus & in cœlis & in terris, quia summa est uoluntatis eius, salus eorum, quas adoptauit. Est ¹⁶ & illa Dei uoluntas, quam Dominus administrauit prædicando, operando, sustinēdo. Sic enim ipse pronūciauit, non suam, sed patris facere se uoluntatē sine dubio quæ faciebat, ea erant uoluntas patris, ad quæ nunc nos uelut ad exemplaria prouocamus, ut & prædicemus & operemur, & sustineamus ad mortem usque. Quæ ut implere possimus, opus est Dei uoluntate. Item dicētes, *Fiat uoluntas tua*, uel eo nobis bene optamus, quod nihil sit mali in Dei uoluntate, etiam si quid pro meritis cuiusque secus inrogatur. Iam hoc dicto ad sufferentiam nosmetipsos præmonemus. Dominus quoque cum substantia passionis infirmitatem carnis demonstrare iam in sua carne uoluisset, ¹⁷ *Pater*, inquit, *transfer potulum istud*. Et recordatus, nisi quod mea non, sed tua fiat uoluntas. Ipse erat uoluntas & potestas patris, & tamen ad demonstrationem sufferentiae debitæ uoluntati se patris tradidit. ¹⁸ *Veniat quoque regnum tuum*, ad id pertinet quod & fiat uoluntas tua, in nobis scilicet. Nam Deus quando non regnat, in cuius manu cor omnium regum est? Sed quicquid nobis optamus, in illum auguramur, & illi deputamus quod ab illo expectamus. Itaque si ad Dei uoluntatem & ¹⁹ ad nostram suspensionem pertinet regni dominici representatio, ²⁰ quomodo quidam pertractum quendam in seculo postulant: quum regnum Dei, quod adueniat oramus, ad consummationem seculi tendat, optamus maturius regnare, & non diutius seruire. Etiam si prænitum in oratione non esset, de postulando regni aduentu, ultro eam uocem postulassemus, festinantes ad spei nostræ complexum, Clamant ad Dominū in visu animæ martyrum sub altari: *Quoniam usque non uisceris, Domine, sanguinem nostrum de incolis terræ?* ²¹ Nam utique ultio illorum à seculi sine dirigitur. Immo quam celeriter ueniat, Domine, regnum tuum. Vorum Christianorum, consilio nationum, exultatio angelorum propter quod conflictamur, immo potius propter quod oramus. ²² Sed quam eleganter diuina sapientia ordinem orationis instruxit: ut post cœlestia, id est post Dei nomen, Dei uoluntatem, & Dei regnum terrenis quoque necessitatibus petitioni locum faceret: nam & edixerat Dominus: *Querite prius regnum, & tunc uobis etiam hæc adii-*

cientur Quamquam, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, spiritualiter potius intelligamus. Christus enim panis noster est, quia uita Christus, & uita panis. *Ego sum*, inquit, *panis uitæ*. Et paulo supra: *Panis est sermo Dei uiui, qui descendit de cælis*. ²³ Tum quod & corpus eius in pane cenletur: *Hoc est corpus meum*. Itaque petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo & indiuiduitatem à corpore eius. Sed & quia carnaliter admittitur ista uox, non sine religione potest fieri & spiritalis disciplinæ. Panem enim peti mandat, ²⁴ quod solum fidelibus necessarium est: cetera enim nationes requirunt. Ita & exemplis inculcat, & parabolis retractat, cum dicit, *Numquid panem filius pater aufert, & canibus tradit?* Item, *Nunquid filio panem poscenti lapidem tradit?* Ostendit enim quid à patre filii expectent. Sed & noturnus ille pullator panem pulsabat. Merito autem adiecit: *Da nobis hodie*, ut qui præmiserat? *Nolite de crastino cogitare quid edatis*. Cui rei parabolam quoque accommodauit illius hominis, qui prouenientibus fructibus ampliationem horreorum & longæ securitatis spatia cogitauit, is ipsa nocte moritur. ²⁵ Consequens erat ut obseruata Dei liberalitate etiam clementiam eius precaremur. Quid enim alimenta proderunt, si illis reputamur reuera quasi taurus ad uictimam? ²⁶ Sciebat Dominus se solum sine delicto esse. Docet itaque, *petamus* ²⁷ *dimitti nobis debita nostra*. ²⁸ Exomologesis est petitio ueniæ, quia qui petit ueniā, delictum confitetur. Sic & penitentia demonstratur acceptabilis Deo, quia magis uult eam quam mortem peccatoris. ²⁹ Debitum autem in scripturis delicti figura est, quod perinde iudicio debeat: & ab eo exigatur, nec euadat iustitiam exactio, nisi donec exactio sicut illi seruo dominus debitum remisit. Huc enim spectat exemplum parabolæ totius. Nam & quod idem seruus à domino liberatus, non perinde parit debitori suo, ac propterea delatus penes dominum tortori delegatur ad soluendum ³⁰ nouissimum quadrantem, id est, modicum usque delictum, eo, competit, quod remittere nos quoque profitemur debitoribus nostris. Iam & alibi ex hac specie orationis: *Remittite*, inquit, *& 31 remittetur uobis*. Et cū interrogasset Petrus, si septies? remittendū esset fratri: *Immo*, inquit, *septuagies septies*: ut legē in melius reformaret, q̄ in Genesi de Cain septies, de Lamech autē septuagies septies ultio reputata est. ³² Adiecit ad plenitudinem tam expeditæ orationis, ut non de remittendis tantum: sed etiam de auertendis in totum delictis supplicarem, *Nenos inducas in tentationem*, id est ne nos patiaris induct, ab eo utique qui tentat. Ceterum ablit ut Dominus tētare uideatur, quasi aut ignoret fidē cuiusque, aut deiecere sit cōsentiens. Diaboli est & infirmitas & malitia. Nā & Abraham non tērandæ fidei gratia sacrificare de filio iusserat, sed probādæ, ut per eum faceret exemplum præcepto suo, quo mox præcepturus erat, neque pignora Deo chariora habenda. Ipse à Diabolo tētatus prælidem & artificē tentationis demonstrauit. Hunc locum posterioribus confirmat: *Orate*, dicēs, *ne tentemini* A deo tentati sunt Dominum deserendo, qui somno potius indulserant quam orationi. Eo responderet clausula interpretans quid sit, *Ne nos deducas in tentationem*. Hoc est enim, ³³ *Sed euehe nos à malo*. ³⁴ Compendiis paucorum uerborum, quod attinguntur edicta Prophetarum Euangeliorum, Apostolorum sermones Domini, parabola, exempla, præcepta, quot simul expūguntur officia Dei, honor in patre, fides, testimonium in nomine, oblatio obsequii in uoluntate, cōmemoratio spei in regno, petitio uitæ in pane, exomologesis debitorum in deprecatione, sollicitudo tentationum in postulatione tutelæ. Quid mirum? Deus solus docere potuit, ut se uellet orari. Ab s ipso igitur ordinata religio orationis, & de spiritu ipsius iam tunc cū ex ore diuino ferretur, animata suo privilegio ascendit in cælū cōmendās patri quæ filius docuit. Quoniā tamē Dominus prospector humanarum necessitatum seorsū post traditā orādī disciplinā, *Petite*, inquit, *& accipietis*, & sunt quæ petantur pro circūstantia cuiusq; præmissa legi-

E
Matth. 6.
Ioan. 6.

Matth. 6.
Matth. 15.
Matth. 7.
Luc. 11.
Matth. 6.
Luc. 12.
Ezech. 33

F
Cap. VII.

Matth. 18.
Matth. 5.

Luc. 6.
Matth. 18.
Gen. 4.

G
Cap. VIII.
1. Thef. 3.
Iacob. 1.
Gen. 22.

Matth. 4.
Ibid. 26.

CAP. IX.

H

Ioan. 16.

A
Gen. 12.
Exod. 3.
Matth. 11.
Ioan. 17.
Ezech. 34.

Isa. 6.
Apo. 4.

Matth. 5.
Cap. IV.

Cap. IV.
B

Ioan. 6.

C

Luc. 22.
Cap. V.
Psalm. 21.

D
Apo. 6.

Cap. VI.

A legitima & ordinaria oratione quasi fundamento, accidentium ius est desideriorum, ius est superstruendi extrinsecus petitiones. [36 Cum memoria tamen præceptorum, ne quantum à præceptis, tantum ab auribus Dei longe simus. Memoria præceptorum viam orationibus sternit ad cælum, quorum præcipuum est: Ne prius ascendamus ad Dei altare, quàm si 37 quid discordiæ vel offensæ cum fratribus contraxerimus, resoluamus. Quid est enim ad pacem Dei accedere sine pace: ad remissionem debitorum cū retentione? Quomodo placabit patrem iratus in fratrem, 38 cum omnis ira ab initio interdicta sit nobis? Nam & Ioseph dimitens fratres suos ad perducendum patrem, *Et ne, inquit, irascamini in via, nos scilicet monuit. Alias enim via cognominatur disciplina nostra. Tum ne in via orationis constituti ad patrem cum ira incedamus. Exinde aperte Dominus ampliandam legem, iram in fratrem homicidio superponit, ne verbo quidem malo permittit expungi: etiam si irascendum est, non ultra solis receptum, ut Apostolus admonet. Quam autem temerarium est aut diem sine oratione transigere, dum cessas fratri satisfacere, aut orationem persequere iracundia perdere. Nec ab ira solummodo, sed omni omnino confusione animi libera debet esse orationis intentio, de tali spiritu emissâ, qualis est spiritus ad quem mittitur. 39 Neque enim agnoscere poterit à Spiritu sancto spiritus inquinatus, aut tristicus à læto, aut impeditus à libero. Nemo aduersari recipit, nemo nisi comparem suum admittit. [40 Ceterum quæ ratio est manibus quidem ablutis, spiritu vero sordente orationem obire? quando & ipsis manibus spirituales munditiæ sint necessariae, ut à falso, à cæde, à sauitia, à veneficijs, ab idololatria, ceterisque maculis, quæ spiritu conceptæ manuum opera transiguntur, puræ alleuentur. Hæ sunt veræ munditiæ, non quas plerique superstitiose curant, ad omnem orationem etiam cum laacro totius corporis aquam sumentes. Id cum secululose perconarere & rationem requirentem, comperi commemoracionem esse in Domini deditio-nem. Nos Dominum adoramus, non dedimus, imo & aduersari debemus deditoris exemplo, nec propterea manus abluere, nisi quod conuersationis humanæ inquinamentum conscientia causa lauemus. Ceterum factis mundæ sunt manus, quas cū toto corpore in Christo semel lauimus. Omnibus licet membris lauet quotidie Israel, numquam tamen mundus est. Certe manus eius semper immundæ sanguine Prophetarum & ipsius Domini cruentatæ in æternum. Et ideo 41 conscientia patrum hereditarij rei nec attollere eas ad Dominum audent, ne exclamet aliquis Esaias, ne exhorreat Christus. Nos vero non attollimus tantum, sed etiam expandimus, & dominica passione modulantes, & orantes confitemur Christo. [42 Sed quoniam vnū aliquid attigimus vacuæ obseruationis, nõ pigebit cetera quoque denotare, quibus merito vanitas exprobranda est, 43 siquidem sine vilius aut Dominici aut Apostolici præcepti auctoritate sunt. huiusmodi enim non religioni, sed superstitioni deputantur, affectata & coacta, & curiosi potius quam rationalis officij, certe vel 44 eo coercenda quod gentilibus adæquent. Ut est quorundam 45 politis penulis orationem facere: sic enim addeunt ad idola nationes. Quod utique si fieri oportet, Apostoli qui de habitu orandi docent, comprehendissent, nisi si qui putant Paulum penulam suam in oratione penes Carpum reliquisse. Deus scilicet non audiat penulatos, qui tres sanctos in fornace Babylonij regis orantes 46 cum sarabaris & tiaris suis exaudiuit. Item quod ad signata oratione 47 assidendi mos est quibusdam, non perspicere orationem, nisi si 48 Hermas ille, cuius scriptura fere Pastor inscribitur, transacta oratione non super lectum assedisset, verum aliud quid fecisset, id quoque ad obseruationem vindicaremus. Vtique non simpliciter enim & nunc positum, Cum adorassem & assedisset super lectum, ad ordinem narrationis, non ad instar disciplinæ. Alioquin nusquam erit adorandum, nisi vbi fuerit lectus. Imo contra scripturam fece-*

rit, si quis in cathedra, aut subfello federit. Porro cum perinde faciant nationes 49 adoratis sigillaribus suis residendo, vel propterea in nobis reprehendi meretur, quod apud idola celebratur. Eo apponitur & irreuerentiæ crimen, etiam ipsis nationibus, si quid saperent, intelligendum. Siquidem irreuerens est assidere sub conspectu contraque conspectum eius, quem cum maxime reuereris ac veneris: quanto magis sub conspectu Dei viui 50 angelo adhuc orationis astante factum istud irreligiosissimum est, nisi exprobramus Deo, quod nos oratio fatigauerit. [51 Atqui cum modestia & humilitate adorantes magis commendamus Deo preces nostras, ne ipsis quidem manibus sublimius elatis, sed temperate ac probe elatis. Ne vultu quidem in audaciam erecto Nam ille publicanus, qui non tantum prece, sed & vultu humiliatus atque deiectus orabat, iustificatio pharisæo procacissimo discessit. 52 Sonos etiam vocis subiectos esse oportet, aut quantis arterijs opus est si pro sono audiamur? Deus autem non vocis sed cordis auditor est sicut conspexor. 53 Dæmonium oraculi Pythii: *Et mutum, inquit, intelligi, & non loquentem exaudio.* Dei aures sonum expectant? Quomodo ergo oratio lonæ de ventre ceti per tantæ bestię viscera ab ipsis abyssis per tantam æquoris molem ad cælum potuit euadere? Quid amplius referent isti qui clarius adorant, nisi quod proximis obstrepant? Imo prodendo petitiones suas, quid minus faciunt quam si in publico orant? [54 Alia iam consuetudo inualuit, ieiunantes, habita oratione cum fratribus, subtrahunt 55 osculum pacis, quod est signaculum orationis. Quando autem magis conferenda cum fratribus pax est, nisi cum oratione commendabilior ascendit, ut ipsi de nostra oratione participent, quam audent de sua pace fratri transigere? Quæ oratio cum diuortio sancti osculi integra, quem Domino officium facientem impedit pax? 56 Quale sacrificiū est, à quo sine pace recedatur? Quæcunque ratio sit, non erit potior præcepti obseruatione, quo iubemur ieiunia nostra celare. Iam enim de abstinentia osculi agnoscimur ieiunantes. Sed & si quaratio est ne tamen huic præceptor tu sis, potes domi- re inter quos latere ieiunium in totum non datur, differre pacem. Vbicunque autem alibi operationem tuam abscondere potes, debes meminisse præcepti: ita & disciplina foris, & consuetudini domi satisfacies. Sic 57 & die Paschæ, quo communis & quasi publica ieiunii religio est, merito deponimus osculum, nihil curantes, de osculando, quod cum omnibus faciamus. 58 Similiter de stationum diebus, non putant plerique sacrificiorum orationibus interueniendum, quod statio soluenda sit accepto corpore Domini. 59 Ergo deuotum Deo obsequium Eucharistia resoluit, an magis Deo obligat? Nonne solennior erit statio tua, si & ad aram Dei stereris? 60 Accepto corpore Domini & reseruato vtrunque saluum est, & participatio sacrificij, & executio officij. Si statio de militari exemplo nomen accipit (nam & militia Dei sumus) vti que nulla lætitia siue tristitia obueniens castris, stationes militum rescindit. Nam lætitia libentius, tristitia sollicitius administrabit disciplinam.

AD NOTATIONES IACOBI PAMELII IN BRVM DE ORATIONE.

I. DE ORATIONE.] *Esti initio Orationis vox à Tertulliano accipitur in genere, post nihilominus explicationem Orationis Dominica fere usurpatur pro Oratione mystica, seu sacrificio Christiano, ut illi sint idem Oratio & Sacrificium; quare existimamus huic loco potius conuenire quæ Rhenanus adnotauit in libr. de Coron. militis, de Sacrificij seu Missæ Christianæ per ipsum Christum institutione, & vsu continuo iam inde ab Apostolo ad nostram statem usque. Quam antiquitatem quum nude fere ille proponat, nos etiam Tertulliani testimonio comprobabimus, ut non sit difficile hinc*

intellige-

intelligere, qualis tum Missa Africana fuerit, idque verbis quam poterit fieri paucioribus, remittentes Lectorem ad Leiturgetica nostra Latinarum pag. 161. & sequi. ubi locos ipsos, sicuti se habent, reperire est, & ex alijs Patribus similia licet colligere.

Missam (inquit Rhenan. Adnot. in 3. lib. adu. Marc. id ipsum paucis repetens ubi supra) dicitur ea aetas promissione. Unde sacrificio id vocabulum accommodatum ex hac occasione. Catechumeni in templum auebant donec Euangelium exposuisset Episcopus, similiter E-nergumeni, illuminandi, & Pœnitentes. Tum clamabat Leuita (iuxta B. Dionys. Areopag. lib. de Hierarch. Eccles. & Clement. Rom. de const. Apostol. Tertull. quoque de prescript. aduers. haeres.) post benedictionem singulorum ab Episcopo factam: Catechumeni (& sic de reliquis) exeunte in pace. Ab hac itaque dimissione, non vulgus modo (vix ille) sed & Ambros. epist. 35. & B. August. serm. 2. 27. de tempore, Missæ appellationem sacro tribuerunt. Hoc antiquitatis mysterium in Isidori Lexico legitur. Alij Missam derivant à dimissione populi in sine sacri. quum (non hodie dumtaxat, vix ille, sed iam ab initio) Diaconus pronunciat: Ite, Missa est. Quo alludere adnotauimus B. Cyprian. lib. de Spectac. Adnot. nostris num. 7. quum dicit: Qui testium ad spectaculum dimissis, & adhuc gerens secum, vt adoleat. Eucharistiam. Eodem etiam pertinet quod habet Auctor Tom. sequi. lib. de Anima. Post transacta sollempnia, dimissa plebe. Hinc duplicem fuisse Missam, aliam Catechumenorum, aliam fidelis populi, recte adnotauit Claudius de Sainctes Præfat. in Leiturgetica Græcorum, cui interit magis placet, vt ab Hebræa voce Missach derivationem accipias vox Missæ: quam sententiam & nos probabilem adnotauimus dict. Leiturget. nostrorum pag. 36. Tertullianus interim (sicut & de alijs Patribus tam Græcis quam Latinis adnotauimus in Epist. S. Cyprian. ad Cæcil. num. 49.) alijs appellationibus diuersis Missam circumscribit. Apologetici enim cap. 39. vocatur coitio Christianorum, communicatio orationis & conuentus & omnis sancti commercii: & plurali numero: cœtus & congregationes ac: mysteria & diuina eiusdem lib. cap. 6. ac lib. de Coron. militis: antelucani cœtus. Item lib. 2. ad Vxorem: nocturnæ conuocaciones, sollempnia, conuiuium Dominicum, & Dei cœna. conuentus etiam & sollempnia, ac: Orationes diuinæ, lib. de Anima & de Ieiun. Denique lib. dicto ad Vxorem de Monog. & de Cor. militis: ac hic sub finem: oblatio, seu: oblationes, ac de Cast. oblatio per sacerdotem. Immo vero hoc libro: sacrificium, sacrificii participatio, sacrificiorum orationes, ac lib. ad Vxorem 2. sacrificia sine scrupulo. Eodem pertinet, quæ habet in Apolog. coire in cœtum & congregationem, vt ad Deum precationibus ambiamus orantes. & lib. de Fuga in persecut. Colligere & collectas facere, ac infra hoc libro: Habere orationem cum fratribus, de oratione & operatione participatæ: ac sacrificiorum orationibus interuenire. Item: Oblationes reddere, offerre, & commemorare per sacerdotem, lib. de Exhort. cast. Per noctem Deum adorare, orare, precari. In Apolog. Et quæ respectiue officia sunt: Episcopi, Presbyteri, Diaconi, libro hoc infra: Adsignare & transigere Orationem, Dominicum officium facere. In Apolog. Deum inuocare æternum, Deum verum, Deum viuum lib. de Cor. milit. & de Vel. virg. Offerre & Oblationes facere. Ad Scapulam: sacrificare quomodo præcepit Deus pura prece lib. de Monogam. corpus Domini initiare. denique impersonaliter de Cult. formin. Sacrificium offerri, & lib. 1. adu. Marc. carmine conscripto: offerri calicem. Quæ omnia eo latius adduximus contra Magdenburgenfes, qui ex Tertulliano sacrificium Ecclesie oppugnare nituntur, sed perperam, si quis omnes has eius phrasæ diligenter perpendat, vt supra etiam adnotauimus in lib. ad Scapulam.

Porro in Ecclesijs Missæ sacrificium, aut locis ad eam rem deputatis fieri consueuisse, recte ex illo Hieron. aduers. Iovinian. quare non ingrediuntur Ecclesias, colligit idem Rhenan. ubi supra, imo & ex illo Apostoli 1. Cor. 11. An Ecclesiam Dei contempnit, nam interpretationem veterum talem reperire est & in nostris Leiturgetis pag. 55. & sequent. Neque id solum in die Paschæ, seu Cœna Domini (vt ille) sed quando per tyrannos licebat singulis diebus Dominicis, vti latius adnotauimus ad lib. B. Cypri. de Opere & Elemosynis n. 32. Quibus adde Tertulliani locum lib. de Spectaculis: Quale est de Ecclesia Dei ad diaboli ecclesiam tendere: & illud aduers. Valentian. Nostræ, inquit, columbæ domus, simplex etiam in æditis semper & apertis ad lucem: amat enim figuram Spiritus sancti, & Orientem Christi figuram. Alios nem similes locos reperire est in Adn. nostris ad lib. de Idolol. cap. 7. n. 29.

Atqui etiam ad altare (quod omisit Rhenanus) celebratum sacrificium, vt omittam quæ adduxi testimonia Leiturget. nostrorum p. 66. & deinceps certe etiam Tertullianus agnouit, tum hoc libro c. 11. ne prius (inquiens) ascendamus ad altare, & c. 14. c. lib. ad aram Dei steteris, tum etiam Exhort. ad castit. quomodo audebit orationem dicere ad altare.

Videtur etiam ad vsum luminariorum pertinere illud Apologetici: post aquam manutalem & lumina. Vasorum item sacrorum vsum, calicum & patenarum antiquum indicat lib. de Pudicitia. Præcedant ipsæ picturæ calicum vestrorum. Quos ipsos & vitreos fuisse ex eo quod sequitur videm: At ego pastoris eius picturam haurio, quæ non potest frangi. Cui sententiæ Zepherinus Papa, qui testibus Damaso & Valafrido & Radulpho, in patenis vitreis Missas celebrari constituit, vsque adeo vt verissimum sit, quod habet, ubi supra, Rhenanus: Sed

& vasorum, quibus in sacrificando vrimur, magnam reperio fuisse diuersitatem, dum primum ligneis, mox vitreis, tandem argenteis & aureis locus factus est.

Rursum quod non oporteat per laicum, sed per sacerdotem offerri sacrificia, præter locum illum supradictum Exhort. ad castit. disertis verbis id significat Auctor, ubi lib. de Prescript. har. de illis conqueritur, & laicis sacerdotalia munera iniungunt, & quod alius illis Episcopus hodie, cras alius, hodie Diaconus, qui cras Lector, hodie Presbyter, qui cras Laicus. Quo etiam pertinet illud Apolog. Præfident probati quique seniores, & illud lib. de Cor. milit. Eucharistiam, & c. nec nisi de manu præfidentium sumimus. Vti recte etiam adnotauit Rhenan. eo loci addens, & illud ex lib. de Castit. Ecclesie auctoritatem constituisse differentiam inter ordinem & plebem & honorem per ordinis consensum sanctificatum à Deo. De quo plura lib. de Cor. milit. c. 3. n. 35. & dict. lib. de Prescript. adu. har.

Fallitur autem Rhenanus, dum pro diuersitate narrat, quod alij lac vini loco offerebant, alij vites tantum, quibus plebem communicabant, alij pannum lineum musto intinctum per totum annum reseruabant, & in tempore sacrificij cum aliqua parte eius lauebant & sic offerebant. Quidam denique intinctam Eucharistiam populo dabant, fortassis propter intinctam illam buccellam, quam Iude Christus tradidit. Nam ad sacrificij abusum spectant illa, non vsum: atque adeo varijs Concilijs damnata, sicuti alibi dicendi erit locus in Assertionem Communionis sub altera specie. Et nostris Adnot. in epist. S. Cypri. ad Cæcil. n. 2. ostendimus, in calice sanctificando & populo offerendo non posse nos vti, nisi vino aqua mixto.

De cantu autem & ante & post sacrificium vsitato, præter ea quæ reperiet Lector in Leiturgetis nostris pag. 71. & frequenter postea, admonuit quidem etiam Rhenanus ex Tertulliani l. 2. ad Vxorem. Verum fallitur, quod non nisi in mensa communi illum agnoscat, & vel de piorum felicitate, vel impiorum cruciatibus dumtaxat, quum etiam ad Psalmorum & hymnorum cantum referri debere ostenderit illud Auctoris: prouocatur aliquid in medium canente, Adnot. nostras in cap. 39. Apolog. num. 520. Certe aut cantum aut lectionem Psalmorum initio sacrificij vsitatum fuisse conuenit vel illud Apostoli 1. Cor. 14. Cum conuenitis, vnusquisque vestrum Psalmum habet, & c. vti adnotauimus in lib. de Orat. Dominic. B. Cyprian. num. 6. In quorum locum breuitatis ergo possumus ex Psalmis illis, qui integri canebantur, versus aliquot (vix etiam Rhenan. adnotauit) cantari ceperunt temporibus congruentibus ad Introitum, Graduale, Offeritorium & Communionem, vti posteriori scriptores nuncupant. Eodem pertinet, quod legitur Tom. sequi. lib. de Anima: aut Psalmi canuntur.

Iam vero ad Precationes ex vetustate relictas, quas vulgo Collectas vocant, eo quod populo collectæ recitentur, recte adnotauit pertinere illud ex Apolog. Tertull. Oramus pro Imperatoribus, pro ministris eorum & potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete, & mora finis. de quo vide etiam Adn. illic nostras n. 449. & 500. De hisdem est illud Auctoris l. de Anima: aut petitiones delegantur.

Legebaturne (inquit ibidem Rhen.) aliquid ex sacris litteris in congregatione Christianorum? Etiam. Siquid pergit Tertullianus: Coimus (seu potius, vti castigauimus: cogimur) ad litterarum diuinarum commemorationem, & c. in quorum locum ibidem latius Adnot. nostris num. 51. ostendimus successisse quæ hodie cantantur, Epistolam, & Euangelium. Pertinent eadem hæc verba libri supracitati de Anima: prout scripturæ leguntur.

Ex his autem quæ sunt intermedia: Kyrie eleison, & c. Græci addiderunt (vix idem Rhenan. adnotauit): siquidem hæc sacra sua à Kyrie eleison solebant auspiciari, qui mos adhuc obseruatur in ferijs Paschalis. Hymnus. Gloria in excelsis, non ab illis, vix opinatur, sed à Telephoro Papa est additus, initio sumpto ex Euangelio Luc. 1. nam apud Græcos non reperitur, vti videri licet in nostris Leiturgetis pag. 142. Alleluia ab Ecclesia Hierosolymitana mutuati sumus.

De Sermone ad populum, Missa tempore, intelligitur illud Auctoris dicto libro de Anima: aut adlocutiones proferuntur.

Post Euangelij lectionem & Concionem (inquit idem Rhenan.) foras missis Catechumenis Symbolum recitatur. Initio quidem Symbolum Apostolicum, vt ex Missa S. Iacob patet, quod paulatim auctum fuit: quo pertinere videtur quod supra ex Apolog. cap. 39. adduximus: Deum inuocamus Deum verum, Deum viuum, & c. ex quo proinde etiam sumptum videtur illud Symboli Constantinopolitani: Deum verum de Deo vero, sicuti etiam Apolog. ca. 2. Deum de Deo, lumen de lumine.

Et mox (addit idem) fiebat variarum rerum oblatio, quas sacerdos benedicebat non tam in priuatum cuiusque vsum, quam in communem pauperum refocillationem. Quod ex parte verum est de nummis, qui offerebantur in arcam: nam hæc pertinet illud Apolog. c. 39. Modicam quisque stipem mensura die, vel cum velit, & si modo velit, & si modo possit, apponit: nam nemo compellitur. hæc quasi deposita pietatis sunt; nam inde dispenditur egenis alendis, & c. Veruntamen & alia offerri solent ad sacrificium necessaria, immo & quadam solius benedictionis ergo, late demonstrauimus Adnot. nostris ad lib. B. Cypri. de Opere & elemos. num. 33. Quemadmodum etiam in eo fallitur, quod ad eiu(modi) oblationes refert illud Tertull. lib. de Cult. famin. aut sacrificium offertur.

A quum ita intelligi eum locum prohibeat, quod subiungitur: aut verbum Dei predicatur. Vnde et mos (inquit idem) aquam qualem benedicendi nobis etiamnum durat, sed extra sacrificium, quin potius à prima institutione per Alexandrum Papam ante sacrificium.

Deinceps adnotandum ex Rhenano illud quod primo fere loco ponitur, sed hic magis quadrat: Eucharistiam (inquit) quam quidam bonam gratiam interpretantur (cui, & ego consentire me indicavi Adnot. in B. Cyprian. de Laps. n. 94.) videtur Tertull. à gratiarum actione dictam putasse, quod dicit l. adu. Marc. super alienum panem alii Deo gratiarum actionibus fungitur. Vnde & sacerdos consecraturus, Christum imitando, dicit: Gratias agamus Domino Deo nostro, & mox: Vere dignum & iustum est, æquum & salutare, nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus. Per Christum Dominum nostrum. Quibus verbis quidam putant (quod & nos verum esse comprobamus. Adn. in l. B. Cyp. de Orat. Domin. n. 85.) Apostolos & antiq. nos lætæque auspiciari consuevit, quam nos Missam vocamus, quasi præmonito populo per præcedentem exhortationem: Sursum corda. Quale illud olim in Romanorum sacrificiis solemne: Hoc age, si modo licet sacræ prophana comparare. Et arbitrantur quidem illi Missam (eam nempe quæ fidelium dicebatur) incepisse dicente sacerdotem: Dominus vobiscum (cuius etiam meminimus Adnotat. nostris in B. Cyprian. lib. de Exhortat. Mart. num. 32.) & mox: Sursum corda, deinde: Gratias agamus &c. uti supra. Post quæ verba putant illum statim subdidisse: Qui pridie quam pateretur. &c. Nam Canonem: Teigitur &c. à quodam scriptum aiunt, cui Scholastico cognomen, & indicat D. Gregorius, hoc paulo ante suam ætatem factum, & alium habet Ambrosius. Id quod verum arbitror (inquit ille, & recte mea quidem sententia) quod ad priorem illius partem. Nam posteriores inuocationis & benedictionis partes, ipsissimam antiquitatem præ se ferunt, & admirabilem spirant sanctitatem.

Enimvero (inquit idem Rhenanus, & recte) Inuocationis in gratiarum actione (sic enim Eucharistis consecrationem vocat) obiter meminit Irenæus (loco nempe ab Epiphano citato hæc. 32.) & in Eonans Eonum id est, in secula seculorum, in eum qui in Gratiarum actionibus est, panem & calicem, ab orthodoxis dici tradit, id quod adhuc obseruat Ecclesia. Huic simile est illud Tertulliani. lib. de Spectaculis: Ex ore quo Amen in sanctum protuleris, gladiatori testimonium reddere; et ætatis alii omnino dicere, nisi Deo & Christo. Qui notanter addit illud: in Sanctum, eo quod antiquitus post verba consecrationis populus respondebat: Amen; nisi forte illic in ipsum sacerdotem somnabatur. nam illud: secula seculorum: non reperiri vsquam à populo responsum.

C Quoniam vero (pergit idem Rhenanus.) Pontifex quidam Romanus (Sixtus I.) instituit ante consecrationem: Sanctus, Sanctus, Sanctus: à populo cantari (ad quod alludit etiam Auctor hoc lib. cap. 3.) fuit opus, aliquid præfationis, quam agnouit etiam B. Cyprianus de nomine, ubi supra, addere, quod quasi viam pararet, & ad quod responderet canticum illud. In hoc itaque post verba illa: Per Christum Dominum nostrum, adieciunt volunt, Per quem maiestatem tuam, & quæ sequuntur. hæc enim ille.

Quibus adiungendum (præter varias periphrases Consecrationis, quas commemorauimus in prædictam 63. epist. B. Cyprian. ad Cecil. num. 39.) quod Tertulliano hæc in re non modo nota sit vox supra citata: gratiarum actionis, pro consecratione, sed etiam nuncupetur lib. 2. ad Vxorem: Christi inuocatio, diuina benedictio, & lib. de Pudicit. Sacramentum benedictionis, denique lib. de Ieiunio, consecratio, in hæc verba: Nobis omnis dies, etiam vulgata, consecratione celebratur.

Neque vero hic prætermittenda sunt fidelium assantium, tum sacerdotis, quæ post consecrationem fit, A doratio. Huc enim pertinere non dubito, quod toties in hoc libro eius fiat mentio: nos compendii gratia illud adserimus cap. 11. Nos Dominum adoramus. Item ubi etiam modum indicat: Atqui cum modestia & humilitate adorantes magis commendamus Deo preces nostras, ne ipsi quidem manibus sublimes elatis, sed temperate & probe elatis. Item illud Apolog. ubi supra: ut qui meminere, etiam per noctem adorandum Deum sibi esse. Denique quod habet lib. de Idolol. attollere ad Deum patrem manus matres idolorum, his manibus adorare. Geniculari autem in adorando quod vocat Tertull. cap. 3. de Coron. milit. de geniculis adorare, adnotat. Rhenanus penitentis esse. Qui stans autem (inquit) adorat, tamquam iam veniam consecutus gratias agit.

D Iam vero sequitur ipsum sacrificium, quod interpretantur illis verbis fieri Officiorum Ecclesiasticorum scriptoris, ubi dicitur: Vnde & memores, &c. offerimus præclaræ maiestati tuæ, &c. Quo pertinent quæcumque intro de oblatione & sacrificio ac Sacrificiorum orationibus, ex hoc Auctore adduximus. Item & illud lib. 3. aduer. Marc. ubi prophetam Malachiam explicat: sacrificium mundum gloriæ scilicet relatio & benedictio & laus & hymni. De qua re etiam aliquid diximus in eadem epist. B. Cyprian. ad Cecil. Quin quod Tertullianus ceremoniam, quæ sacerdos offerens ad imitationem Christi in cruce utitur, his verbis hic explicat; Nos vero manus non tantum attollimus, sed etiam expandimus diuina passionem modulantes. Ad quod etiam alludit lib. 1. adu. Marc. Ad alienum, inquit, cælum alii Deo expanditur, in aliena terra alii Deo sternitur. & lib. de Spect. Illas, inquit, manus, quas ad laudandum Dominum extulcris.

De Sanctorum & defunctorum commemoratione videantur

Missæ & Leiturgia SS. Iacobi, Clementis Romani, Dionysii Areopagite, Basilii & Chrysostrami, alique Patrum testimonia in nostris Leurgicis pag. 77. 78. ac 79. de defunctis nominatim, ex institutione Apostolica. Redeamus ad Rhenanum. Post consecrationem, inquit, dicebatur Oratio Dominica, quam Christus (Auctore Hieronymo lib. 3. adu. Pelag.) docuit, ut ea in corporis illius sacrificio quotidie videretur. Ad id alludere etiam videtur Auctor infra c. 9. his verbis: præmissa legitima & ordinata Oratione quasi fundamentum, accidentium ius est desideriorum, ius est superstruendi extrinsecus petitiones. Hic interferendum, Oculum pacis, quod Rhenano excidit, de quo ante communionem vsitato late infra Auctor cap. 14. cuius hæc verba hic sufficiant: Quæ oratio cum diuortio sancti Oculi integra: quem Domino officium facientem impedit pax? Quale sacrificium est, à quo sine pace receditur? Adit Rhenanus: Deinde populus communicabat: vnde adhuc in hunc vsque diem vltimo cantico Communionis nomen mansit: dum enim communicaret populus, versus aliquot de Psalmis Davidicis cantabantur. Quorum utrumque ex Leiturgiis scriptoribus notius est, quam quod probatione indigeat. Nos hic dumtaxat adseremus, quod varie videatur Tertulliani a te communicatum: Nonnumquam sub vtraque specie, quo pertinet illa lib. 2. ad Vxorem: De cibo, de poculo inuadere, & De cuius manu desiderabit: de cuius poculo participabit? Nonnumquam etiam sub altera specie, quo illud spectat eiusdem libri: Non licet marium, quid fecerit ante omnem cibum gustes, & si fuerit, panem non illum credit esse qui dicitur. Item illud libri de Monog. Et illi plane dabunt viros & vxores, quomodo bucellas. & illud huius lib. vlt. c. quod statio soluenda fit accepto corpore Domini. Item accepto corpore Domini & referuato. De qua re aliquid diximus in Epist. Cyprian. ad Cecil. num. 2. & Deo fauente latius dicta Assertionem Communionis sub altera specie iam nuper à nobis promissa: ad quem etiam Tractatum differimus, quæ habet Rhenanus de camis seu fistulis argenteis, quibus solent laici haurire sanguinem Domini, & quæ de Oblatione intincta adfert ex Concilio Tyronensibus.

Hic occasione illius: de cibo, de poculo inuadere: & illius: accepto corpore Domini & referuato, obiter faciendæ est mentio consuetudinis Ecclesiæ antiquioris, sublata in Concil. Rotomagensi, quæ in manus tradebatur Eucharistia, de qua tractauimus Adnot. in lib. B. Cyprian. de Lapsis. num. 82. & alterius, quæ domum deferrebat, cuius meminit & Rhenanus, & non ibidem n. 92. & in l. de Spect. n. 72. Quæ adeo posteriori conseruandi corporis Domini consuetudo contra eos facit, qui solum in vsu huius sacramenti corpus Domini agnoscunt, atque adeo conseruari nefas putant. Mirius paulo sentit Rhenanus, qui abusus taxans, vsu tamen comprobat, Canone Conc. Tyronensis, qui existit apud Burchardum (Vuormatiensem, non sicuti male habent libri excusi, Borbotomagensis) qui sic habet. Vt omnis presbyter habeat pyxidem, & vas tan to sacramento dignum, ubi corpus Dominicum diligenter referuato ad viaticum recedentibus à saculo. Et paulo post: Semperque sit obseruata sub altari propter mures & nefarios homines. Et de septimo in septimum diem semper mutetur, id est, à presbytero illa sumatur, & alia quæ eodem die consecrata est, in locum eius subrogetur, ne forte diutius obseruata, muscida, quod absit, fiat. Quanquam interim adhuc varietate antecessam sententiam; dum ait, quod vetustissimus Clementis Pontificis Canon apud eundem Burchardum, prohibeat veterem Eucharistiam adseruari, quare, & illius sensus genuinus à nobis hic explicandus est, differendo confirmationem huius consuetudinis vsque ad dicitur libelli nostri (Deo fauente editionem.) Imprimis autem grauius hallucinatur ille hoc asserens, quum Magdemburgenses ea potissimum de causa Epist. S. Clementis Romani ad Orthod. reiciant, quod reliquias corporis Domini adseruari velint. Et certe id priore illa verba à Rhenano citata indicant: Cum timore clericis reliquias corporis Domini debent custodire fragmentorum, ne qua putredo in sacrario inueniatur, ne quom negligenter agitur (quod nescio an sciens ille omisit) portio Corporis Domini grauis inferatur iniuria. Et si negligenter agendo, pro portione corporis Domini nostri Iesu Christi, presbyter minoræ non curat adiuuere officia, graui anathemate percussus digna humilitationis plaga feriatur. Cui simile est illud Constit. Apostol. lib. 8. Postquam omnes communicauerint, inferant Diaconi reliquias, quæ supersunt, in τὰς ὀβολοὺς (quod nos appellamus tabernaculum.) Si dixisset Rhenanus, Clementem vetuisse illud referuari, non esset reprehensio dignus. Nam hoc est, quod apud illum subiicitur: Certe tanta in altario holocausta offerantur, quantum populo sufficere debeant: quæ remanserint, in crastinum non referuntur, sed cum timore & tremore clericorum, diligentia consumantur. Qui autem residua corporis Domini (ergo etiam extra vsu) quæ in sacrario relicta sunt, consumunt, non statim ad communes accipiendos cibos conueniant, ne putent sanctæ portioni commiscere cibum, qui per aequaliculum digestus in secessum funditur. Et tamen reliquias non omnes consumi solere, sed quædam relinqui in sacrario disertis verbis indicat, dum iterum postea repetit: A principio Epistola hunc locum de sacramentis delegauit bene intendum, ubi non minus stercorea inter fragmenta Dominiæ portio apparet, neque putrida per negligentiam remaneant clericorum, & conuenientes (pro quo forte legendum communicantes) qui accipere sibi medicinam desiderant, putrida cum viderint, magis cum fastidio videantur accipere.

Denique post hæc omnia celebrabatur Agape pauperum, quam distinctam fuisse (contra quam sentit Rhenanus) ab ipso sacrificio, ostendimus supra dicto apolog. 39. cap. num. 517.

CAP. IV.

His addendum ex eodem Rhenano, solere à ieiunio Eucharistiam sumi, excepto uno anniuersario die Cœna Domini, quod & postea sublatum apud Christianos. Intellige conuictum illud in die Cœna Domini, uti adnotauimus ad Epistolam illam sapeditiam B. Cypriani ad Cecil. n. 45. etiam ex illo Tertull. supr. citato lib. ad Vxorem: quid secreto ante omnem cibum gustes. quibus adde qua hic habet de ieiunantibus cap. ult. pulchre etiam ostendens, corpore Domini non solui feruimus: nam id Stationis nomine intelligit. Quod adeo mire facit ad astruendam veritatem corporis & sanguinis Domini in Eucharistia, de qua latius infra cap. 6. & lib. 3. adu. Marc. sicuti & multi loci hic citati eandem confirmant.

Deinde etiam hic adnotandum, quod ca. 9. huius libri docet Auctor: & ab ira & ab omni animi confusione animum debere esse liberum: quippe quo confirmetur catholicorum sententia de pramittenda confessione ante Eucharistiam: de qua aliquid etiam diximus ad l. de Lap. B. Cypriani. n. 64.

Postremo quod hic adfert ex Concilio Triburienfi Rhenanus de Missarum numero, latius tractauimus in Epist. B. Cypriani ad Cecil. n. 48. Quod vero sentiendum de illis qui Eucharistiam mortuis in eos inferebant, quod prohibetur Concil. Carth. can. 6. alibi erit dicendi locus, dum & de Baptismo mortuorum agemus ibidem (ut adnotat Rhenan.) prohibito initio libri de baptismo.

CAP. I.

2. Dei spiritus & Dei sermo. &c.] Caput hoc inscripsimus: De orationis Dominica auctoritate & substantia. Nomen autem & hic & paulo post, Christus Dei spiritus dicitur, quod videtur pertinere ad errorem Veterum, qui etiam Spiritum sanctum illum vocabant, de quo latius in Prolegome. Imitatur autem finem huius capit. ad verbum fere Cypr. libro de Oratione Dominica ante expositionem eiusdem. Legit autem: nouis, pro: nobis.

3. Ceterum quid retro fuerat, &c.] Pulcherrime distinguit legem notam à veteri, quod per hanc Circumcisio mutata, Lex suspensa, Prophecia impleta, & Fides perfecta sit. Atqui paulo post ubi dicitur: Ex sermone, quo enunciatu ex spiritu, quo tantum potest, desideratur haud dubie tertium membrum: ex ratione, qua docetur: quare & in contextu id addendum putauimus. Pertinent autem ad prorsum Tertullianicam Benedicti item, modestum fidei breuiarium, pro compendio.

CAP. II.

4. Incipit à testimonio Dei & merito fidei, &c.] Tractat cap. hoc: De interpretatione illius, Pater noster, qui in cœlis es. In quo rursus eum imitatur B. Cyprian. item & Venantius Fortunatus de Orat. Domin. ijdem pene verbis, quem dicit: in hac confessione & Deum veneramus, & mandata sequimur, & fidem nostram exponimus, & eos, qui Patrem in calis auerunt, refutamus.

5. frequentif. Dominus Patrem nobis pronunciauit Deum.] Loci quibus Christus Dominus Patrem nostrum pronunciauit Deum, sunt Matth. 5.6. 10. 16. & 23. Luc. 12. & Ioan. 3.

6. filios genui.] Sive sic legas, sive generauit, uti legitur supra lib. adu. Iud. & lib. 3. adu. Marc. infra. perinde est. Quod autem alibi legitur S. Cypr. spreuerunt, seu reiecerunt, hic transfert, non agnouerunt, paraphrastice.

7. Ne mater quidem Ecclesia præteritur.] Sic cum Gagneo, pro eo quod irrepserat: Ecclesiam, in editione saltum Lugdunensi. Atqui alludere videtur ad hunc locum B. Cypriani. lib. de Vnitate Eccles. quum dicit: Deum habere non potest patrem, qui Ecclesiam non vult habere matrem. Vide similem locum infra lib. ad Mart. ca. 1. n. 5.

CAP. III.

8. Nomen Dei Patris, &c.] Istud cap. hoc titulo insigniuimus: De sanctificatione Dei nominis in nobis. Et vero etiam hoc imitatur B. Cypr. & Venantius Fortunatus, ubi supra.

9. Iam enim filius nouum Patris nomen est.] Gagneus habebat: non, sed istud rectius Gelenius ex Anglico cod. Explicatur enim, quid velit his verbis à B. Cypr. Quod nomen (Filii inquam) nomen nostrum in Oratione aueretur attingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare.

10. angelorum si meruerimus candidati.] Iterum sic lego cum Gagneo, pro eo quod Gelenius subi. tuerat: si meminerimus. neque enim hoc vllum sensum habet, & illud optime conuenit: candidati angelorum si meruerimus: quippe qui aliqui ad angelorum honorem, quem (uti candidati apud Romanos Consulatus) petimus, peruenire non possumus, nisi mereamur, quemadmodum recte interpretatur Rhenanus illud: candidatus æternitatis, ac restitutionis candidatus, lib. 2. adu. Marc. Simili etiam phrasi à contrario sensu dixit Auctor: candidatus diaboli, lib. de Cor. militis, & candidatus timoris, lib. de Fuga in persecut.

11. orando pro omnibus, &c.] Fortunatus hunc locum imitatur paulo clarior. Quia ipsa oratione non continetur expressum: in nobis sanctificetur nomen tuum, iubemur (sic enim lego, pro: videtur non tantummodo pro nobis orare, sed & pro illis, qui necdum ad baptisimum uenire gratiam peruenire: nam in Christi plenissima charitate docemur etiam pro inimicis orare.

12. Secundum hanc formam subiungimus, &c.] Inscripsimus hoc caput, De verbis: Fiat voluntas tua in cœlis & in terra. In quo etiam imitatur hunc B. Cypr. & Fortunatus, præterquam quod iuxta ordinem Orationis Dominica, secundam petitionem: Veniat regnum tuum, huic præponat. Auctor videtur ea de causa ordinem mutasse, quod eodem fere pertinet quo præcedens, quemadmodum etiam illis verbis indicat: Secundum hanc formam.

13. Fiat voluntas tua in cœlis & in terra.] Et si codices omnes Graeci & Latini qui hodie existant, addant: sicut, quia tamen in contextu nulla illius comparationis explicata mentio, retinimus hanc lectionem; quod in B. Cypr. non fecimus, quia disertus verbis ibidem illud: sicut, explicat.

14. Ex interpretatione enim figurata, &c.] Clarior sic B. Cypr. Ut in utroque, id est, corpore & spiritu voluntas Dei fiat, oramus.

15. ut possit scilicet fieri & in cœlis.] Quod obscure dicit, potest sic explicari, ut dum voluntatem Dei facimus in terris, eandem & postea faciamus in cœlis.

16. Est & illa Dei voluntas, &c.] Istud sic explicat Fortunatus: Fiat voluntas tua. Patris voluntas erat, quod sicut predicauit, quod passus & mortuus est; & resurrexit, sicut ait: Non veni, &c. Ergo orandum est, ut nos similiter mereamur dicere (sic lego, pro: ducere) agere, suslinere, & in ipso resurgere, ut possimus cum ipso regnare.

17. Pater, inquit, transfer poculum istud.] Latine dixit quod Græce est Luc. 22. τὸ ποτήριον τούτο, pro quo noster interpretis calicem istum. & nisi quid, iuxta quod Latinus adnotauit, pro τὸν ἀδελφόν.

CAP. V.

18. Veniat quoque regnum tuum, &c.] Titulus huius Capit. De illo: Veniat regnum tuum. In quo etiam Auctorem sequuntur B. Cypr. & Venantius Fortunatus, quorum ille isdem verbis: Regnum etiam nobis Dei representari petimus, id est, præsens facere, sicuti & alibi diximus.

19. & ad nostram suspensionem, &c.] Suspensionem accipi pro: suspensa expectatione, vel ex eo patet, quod præcedit: quod ab illo expectamus. Quod sic expressit Fortunatus, qui omnem spem in futuri regni facultate plantamus.

20. quomodo quidam pertractum, &c.] Et hic nos pertractum pro prolongatione accipit, sicuti & Plin. pertrahere vitam dixit lib. 28. c. 1. Clarus sic reddidit Fortunatus: Agnoscitur his verbis eas increpare personas, qui sæculi istam vitam diutius volunt protrahere.

21. Nam vtiqve vltio illorum à seculi fine dirigitur.] Malim legere ad seculi finem; sed etiam illud non displicet. Eodem autem modo expli. at istud Apocal. 5. Cypr. ut differatur vltio ad consummationem vsque temporum, libro de Bono patient.

CAP. VI.

22. Sed quam elangerter diuina sapientia, &c.] Caput hoc tractat De petitione: panem nostrum quotidianum da nobis hodie. In quo etiam illum imitantur qui supra, quorum vterque ad quotidianam istud communionem refer, de qua latius Adnotat nostris in B. Cypr. libro de Orat. Dominica. nu. 48.

23. Tum quod & corpus eius in pane censetur: Hoc est corpus meum.] Librum hunc vel ipsi Magdenburgenfes adferunt, ut doceant in Sacramento Eucharistia corpus & sanguinem Christi, vere & substantialiter distribui. Pro quo facit tum locus iste, & quod max. subiungit: indiuiduitatem a corpore eius, tum sub finem apertiores: accepto corpore Domini, & accepto corpore Domini & referuato. Item illud ex lib. adu. Iud. Sic enim Christus reuelauit, appellans eum corpus suum appellans. Et ex lib. 4. adu. Marc. acceptum panem & distributum discipulis corpus suum illi fecit. & quod ibidem paulo post sequitur: Ita & nunc sanguine suum in vino consecrauit. Ne quis interim calumnietur, non ignoro ibidem legi: Hoc est corpus meum, dicendo, id est, figura corporis mei, sed eius loci interpretationem illic reiecit, ne hic prolixior ferimus. Certe id etiam Magdenburgenfes à dicta sententia sua non auertit, maxime quum legissent & alium locum apertorem lib. de Pudicitia: atque ita exinde opimitate Domini corporis vescitur, Eucharistia scilicet. Exstat etiam omnium apertiss. quem illi non videntur animaduertisse lib. de Resurr. carn. Cato corpore & sanguine Domini vescitur, ut & anima de Deo saginetur. Verum hic vnus restat scrupulus, quod fatentur quidem illi veritatem corporis & sanguinis Domini in distributione, verum sub pane (inquunt) & vino; allegantes ad hoc eum hunc locum; quem tractamus, tum in quibus panis fit mentio, aliquod iam adducta testimonia. Verum alia illa testimonia, ubi panis nulla mentio, tam iusta aperta, ut non videatur alium sensum locum ille accipere posse, quam in pane censetur, hoc est, sub specie panis. Alioquin enim non dixisset, panem corpus suum fecit, sed in pane, vel sub pane: item cum dicit: opimitate corporis Domini, addit Eucharistia scilicet, non autem pane. Certe quod non maneat communis panis in Eucharistia, aperte indicat l. 2. ad Vxorem: Non sciet maritus, quid secreto ante omnem cibum gustes, & si sciuerit panem, non illum credit esse,

A qui sumitur. Nec obstat quod ad lat loco supradicto: panem corpus suum appellans, quia si id intelligas, uti debet: panem appellans corpus, non mirum: quia panem corpus suum fecit, imo vero etiam si accipias ut illi: corpus appellans panem, interpretantur similem Apostoli locum 1. Cor. 11. ubi panem Eucharistiam vocant SS. Ambros. & August. quia initio panis fuit, sicuti in Exodo, virga in serpente mutata adhuc virga vocatur. Deinde loquuntur Patres iuxta morem scripturarum, quae res, quales apparent, solet appellare: uti Gen. 1. 8. viri appellantur angeli in specie virorum apparentes. Denique quia panis coelestis est, sicut eum vocat S. Cypr. quum pene ipsdem verbis locum hunc interpretatur. Qui si dumtaxat in pane, vel sub pane intellexisset corpus Domini contrari, non dixisset ibidem. Qui corpus eius contingimus, &: Christi corpore letemur, ac dum quis abstinetur separatur à Christi corpore, & iterum: qui corpus eius attingunt, & Eucharistiam iure communicationis accipiunt, quemadmodum paucis ibidem adnotavimus num. 47. 48. 49. & in Epist. eius ad Cecil. plura, num. 12. Reperiet etiam locos similes in numeris Lector in nostris Leturgicis Latinorum, qui non solum ad veritatem corporis & sanguinis Domini, sed etiam ad Transsubstantiationem pertinent: quo pertinere videtur & Auctoris illud supra citatum: acceptum panem, & corpus suum fecit. Si enim corpus suum fecit: ergo iam non amplius panis est, Aperiatur est locus form. De Coena Domini inter S. Cyprian. opera. Panis iste, quem Dominus discipulis suis porrigebat, honeste effigie, sed natura mutatus omnipotentia verbi factus est caro, &c. Qua voce: mutationis: utuntur etiam SS. Gregorius Nyssenus Oratione Cathetica, & de Vita Moys. Chrysol. in Leturgia, & hom. de prod. Iuda, Amb. de ijs qui myst. in. cap. 9. ac Damasc. lib. 4. cap. 14. Similiter dixit S. Cyrill. Hieros. Catech. mystag. 4. *ἵεροῦ μὲν βῆσαι εἰς αὐτὸ*, quod transmutare recte vertit interpret. Transformationem item transfigurationem, transitum, seu conversionem agnoscunt Theophil. in c. 26. Matth. & 14. Marc. Amb. lib. 4. de fide ad Gratian. cap. 5. Euseb. Emissem. hom. 5. de Pascha, Isid. lib. 1. de offic. & lib. de sacram. corp. Domini, Fulbertus Epist. ad Deodat. & Algerus de hoc sacramento. Denique concil. Lateranense sub Innocentio 3. etiam Transsubstantiationem agnoscit, sicuti & postea Concil. Florent. tract. de Sacram. & Tridentinum, utpote qua clarius exprimitur unius substantia in alteram substantiam transmutatio, sicuti iam olim & Trinitatis & Homousii voces Ecclesiam introducere veteres adversus Arianos. Porro antiqua vox est individuitas, pro perpetua adhaesione: sic autem hunc locum explicat S. Cypr. ne dum absenti, & non communicanti, à caelesti pane prohibeamur, à Christi corpore separemur.

B 24. Quod solum fidelibus necessarium est] Alludit ad illud, quod prius dixit: Quærite primum regnum Dei, & reliqua, adiciuntur vobis. Nam cum Dei sint omnia (inquit S. Cypr.) habenti Deum nihil deerit, si ipse Deo non desit: quod ipsum latius & exemplis & scripturis explicat.

C A P. VII.

C 25. Consequens erat.] Huius cap. inscriptio hac à nobis posita est: De peccatorum remissione nec vero minus hic illi duo Tertullianum imitantur. 26. Secebat Dominus, se solum sine delicto esse.] Sane intelligendus locus, sicuti & similes scripturae sacrae loci, uti alicubi adnotavit S. August. ne excludatur beata Virgo Deipara, quam sine omni delicto vixisse ille asserit. 27. dimitti.] Similiter libr. 4. advers. Marc. Quis mihi delicta dimittet? quod annotandum pro veteri nostro interprete contra Erasmus, qui contendit, debere legi: Remitte, sicuti etiam adnotavimus ad supradictum librum B. Cypr. de Orat. Domini. num. 16.

C A P. VIII.

D 31. & remittetur vobis.] Etiam hic videtur aliam versionem fecerat. Nam Grace hodie habetur: *ἵδεναι ὑμῶν*, id est, & dimittentini. 32. Adiecit ad plenitudinem, &c.] Tractat hoc caput: De petitione illa: Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. In qua etiam illum imitatur S. Cyprian. in eo quod omnia hæc pro eadem petitione habeat, qui interim vel August. teste legit: & ne nos patiaris induci, quemadmodum ibi adnotavimus nu. 17. 33. Sed euehe nos à malo.] Gagnaus: deuche, sed Græca voci *ἵδεναι*, magis illud conuenit.

C A P. IX.

34. Compendiis paucorum verborum, &c.] Inscrubitur hoc, in excusis codicibus A' *ἡνεκα* *ἡνεκα* *ἡνεκα*. sed quum multa sequantur in hoc libro, nisi adiciamus Orationi Dominica minus conuenit. Interim magis placet alter titulus quasi noui capitis: Posses superadiicere & alias orationes; quem verumque, uti & sequentes, sicuti ex margine in textum irrepserunt, iterum ad marginem reiecitimus, & aliam distinctionem, quam in excusis erat, secuti sumus. 35. Ab ipso igitur, &c. de spiritu ipsius iam tunc cum ex ore diuino, &c.] Quamquam initio, uti diximus, etiam Christum spiritum Dei dicat, hic certe pro distinctio posuit Ab ipso, nempe patre: de spiritu ipsius, sancto equidem, uti cap. sequ. dicit: & ex ore diuino, Christi. Atqui adeo facit hic locus pro Trinitate personarum.

C A P. X.

36. Cum memoria tamen præceptorum, &c.] Titulum huius capitis ex duorum excusorum codicum in unum sic contraximus: Orantes ab omni ira & animi confusione vacuos esse debere. Atqui vel ex hoc contextu: Quorum præcipuum est, ne prius ascendamus ad Dei altare, &c. patet titulum intermedium: Ne orans patrem fracti irascaris, ex margine in textum irrepisse. Atqui latius multo istud persequitur B. Cypr. explicans illud: sicuti & nos dimittimus debito ribus nostris.

C A P. XI.

37. Si quid discipulorum vel offensæ cum fratribus contraxerimus, resoluamus.] Paraphrasticè; interpretatur illud: Si frater tuus habet aliquid aduersum te, vade reconciliari, &c. 38. cum omnis ira ab initio intentidita sit.] Alludit ad illud Gen. 4. Quare iratus es, &c. sed sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. 39. Neque enim agnosci poterit à spiritu sancto spiritus inquinatus.] Hic haud dubie alludit ad illud sapientia 1. Spiritus sanctus discipulum effugiet fictum: atque adeo confirmatur eiusdem lib. auctoritas. verum de ea latius lib. 3. adu. Marc.

C A P. XII.

40. Cererum quæ ratio est, &c.] Hoc caput inscriptum eum hactenus excusis: De lauatione manuum. In quo non simpliciter illud improbat, sed quod manibus ablutis, spiritu vero sordente, orationem obiret. Item quod eam facere se dicerent tanquam commemorationem in Domini deditioem, utpote quum Pilatus Christum dedens Iudæis, manus prius lauerit; neque enim (inquit) Christum dedimus, sed adoramus. Alioqui permittit manus abluere, dummodo & conuersationis humanæ inquinamentum conscientia causa lauemus, improbens maxime totius corporis lauacrum ad omnem orationem. Certe in cætu Christianorum manuaem aquam, cognoscit Auctor Apolog. 39. cap. 41. conscientia Patum hæreditariæ rei. Iudæos ita circumseribit, quos reprehendit quod manus non atollant in suis sacrificiis quippe qui in terram proni orare plerumque soleant, saltem in hac sua excacatione citra Christi passionem. De more autem Christianorum latius ipse Auctor infra capit. 13.

42. Sed quoniam vnum aliquod attingimus, &c.] Huius capitis optima erit ea inscriptio: De aliis aliquot obseruationibus superflitionis. 43. siquidem fine vllius aut Domini aut Apostolici præcepti auctoritate, &c.] Caute legendus hic locus, ne contra Traditiones Ecclesiasticas facere videatur, quas ita defendit Auctor lib. de Cor. milit. ut pluribus non sit opus; hoc vno addito non recipiendas quidem obseruationes sine præcepto aut Dominico aut Apostolico; sed & Traditiones non aliud esse quam Apostolica præcepta, vniua voce ab ijs edita, iuxta illud S. Augustin. epistol. 118. Si quid vniuersa celebrat Ecclesia, ab Apostolis ortum habuisse credendum est. 44. veleo coercenda, quod Gentilibus adæquent.] Istud contra eos facit, qui omnium pene ceremoniarum Ecclesiasticarum à Gentilibus deriuam originem. 45. positus penulis, &c.] Haud absimiliter infra lib. de Cor. milit. grauissimas penulas posuit, hic agit de consuetudine ponendi penulas, quum aduent ad idola nationes. 46. cum sarabani & tiaris.] Quam lib. de Resurrectione carnis infra Tom. 3. eadem voces ex Daniele citentur, illic earum tractatum distulimus, quamquam & de Sarabara aliquid dixerimus supra Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. num. 81. Illic etiam aliquid distulimus de auctoritate huius historia trium puerorum in fornacem missorum.

47. assidendi mos, &c.] Quem impugnet hic morem, non pertinere constat, maxime ob verba illa: assignata, seu transacta oratione, & illa: cum adorassem & sedissem. qua videntur indicare, loqui eum de sine sacrificij: & alijs verbis, qua videntur significare sessionem ipsius sacrificij tempore, quum di. ir: irretrens esse, sedete sub conspectu Dei viui, angelo orationis adhuc astante. Abusum itaque peculiarem quandam sua Ecclesia significet oportet, alibi non visitatum, maxime cum non improbet: si quis in cathedra aut

subfello federit, sicuti iam olim Episcopi & Cantores in Ecclesiis cathedralibus.

48. Hermasille, cuius scriptura fere Pastor inscribitur.] Confirmat hic locus lectionem nostram in Symbolo Rufini inter opera S. Cypr. qua Adnot. nostrarum nu. 158. comprobauit, quod Hermas auctor fuerit libri Pastoris, non Hermes: ubi etiam de eius lib. auctoritate non satis probata latius. Atqui uerba illa: Cum adorassem & sedissem super lectum, de sumpta sunt ex proximo li. 2. Herna, qui Pastor inscribitur, ubi interim hodie paulo aliter legitur: Cum orassem domi, & confedissem super lectum. Prior eiusdem liber Ecclesie inscribitur posterior Similitudinum, & existat in Orthodoxographia.

49. adoratis sigillaribus suis, &c.] Sigillaria dicebantur parua imaginibus scilicet descripta tanquam parua signa, de quibus uetus quidam Auctor: Quintimo Deo, esse sigillaria ipsa censetur: nomen nunc non occurrit. Visitur autem Ironice eadem uoce singulari numero lib. adu. Valentinian. ut autem (inquit, de factio iporum Deo, uti Rheban. illic adnotauit, loquens) tantum sigillarum inuolucris quoque exornantur. Atqui adorationis ritum, quo utebantur Gentiles, explicat Plin. nat. hist. lib. 28. cap. 2. In adorando (inquit) dexteram ad osculum referimus, totumque corpus circumagimus, quoad lauam fecisse Gallia religiosus credunt. Illud autem adoratis sigillaribus residendo, confirmatur ex Plutarcho, qui Numa Pompilio adscribit: ut Deos adoraturi sedeant. quod & uice Prouerbii usurpatur.

50. angelo adhuc orationis astante.] Alludit quidem ad illud Luc. 1. Apparuit illi angelus stans ad dexteram altaris incensi, uerum referri potest etiam (ut indefinito loqui sentiat) quemadmodum Patres SS. Ambros. Augustinus, & Chrysostomus, dum ex eo loco colligunt, sacrificio nostro Christiano interesse angelorum frequentiam. Immo uero hinc confirmatur ea pars Canonis, qua post consecrationem petimus: supplices te rogamus omnipotens Deus, ut hec perferri per manus sancti angeli tui in sublimi altare tuum, &c. quod pluraliter expressit in sua Missa Canone Ambros. per manus angelorum tuorum, li. 4. de Sacram. ca. 6.

C A P. XIII.

51. Atqui cum modestia, &c.] Loco trium diuersarum inscriptionum unicum hanc substituitur: De modo adorationis Christianorum. De quo adeo plura reperiet Lector Adnot. nostris ad Apolog. hac uerba: Illuc in caelum suspicientes Christiani, manibus expansis, quia innocens, capite nudo, quia non erubescimus, denique sine monitore, quia ex pectore, item ad similia uerba B. Cypr. li. de Orat. Dominici nu. 6. 7. & 9.

52. Sonos etiam uocis subiectos esse oportet, &c.] Ad uerbum etiam hac transcripsit loco dicto B. Cypr. uerum ibidem mentem ueritatemque indicauimus, loqui eos de oratione fidelium priuatam in sacrificio, non autem de oratione publica, quam clara uoce pronunciant, immo & decantant eadem ibidem ostendimus nu. 6. & Apolog. c. 39. num. 520.

53. Daemonium oraculi Pythii, &c.] De Pythii demonis oraculis uide initium li. de Anima infra To. 3. Cur etiam Pythius dictus item, qui Delphicus, diximus Adnot. nostris in Apolog. cap. 22. num. 351.

C A P. XIV.

54. Alia iam consuetudo inualuit, &c.] Inscriptionem hanc habet c. istud: De osculo pacis & communione corporis Domini non omitterenda ieiunantibus.

55. osculo pacis, &c.] Istud obseruatum fuisse iam ab ipsis Apostolorum temporibus manifestum est ex nostris Latinorum & Graecorum Leiturgiis, quam ut confirmatione sit opus: quare illuc Lectorem remittimus.

56. Quale sacrificium, &c.] Initio huius capituli plures adduximus Tertulliani locos de sacrificio.

57. Sic & die Paschae.] Quum ipso Dominico die Paschae, immo nec tota Pentecoste ieiunare permittum fuerit, oportet, ut diem Paschae, diem passionis Domini hic intelligat, iuxta quod supra lib. adu. Iudaeos: Pascha enim passio Domini est. ac li. 4. adu. Marc. Quo patet, ut Paschae diem elegit Dominus. Et enim die communis & publica est ieiunium religio, & merito osculo deponimus, cuius postrema ceremonia omisit rationem reddunt, qui de diuinis scribunt officii, eo quod osculo Christum tradiderit Iudas. Si quis uelut & ad feriam quantum referre, qua die institutum est sacrificium, oportet ut eo tempore nondum introducta fuerit in Africa consuetudo, qua post cenam communicabant, de qua latius egimus in epist. B. Cypr. ad Cecil. n. 45. & 48. ubi & generalem Ecclesie contrariam consuetudinem, quod etiam eo die ieiunii communicarent fideles, commemorauimus.

58. Similiter de stationum diebus, &c.] Stationes longe aliter accipiuntur ab Auctore, tum hic, tum lib. de Cor. milit. & de Ieiunio adu. Psychicos, quam à B. Cypriano, ille enim accipit pro conuentic Ecclesiae, sicut uti adnotauimus ad epist. 4. 1. n. 10. Auctor uero quantum, re diligentius quam tunc examinata, ex Hrabanus nostro nunc tandem deprehendo) pro statibus ieiuniorum diebus. Eo enim pertinet illud: quod statio solucnda sit. Deinde illud li. de Cor. milit. Stationes aut ali magis faciet qua Christo, aut & Dominico die, quando nec Christo. Nam Dominico die ieiunia non permittentur,

quemadmodum illic dicemus latius. Denique apertius lib. de Ieiunio: Quarta (inquit) sextaque feriae Stationes. Agnoscunt & hanc significationem hoc loco Magdenburgenses, sed peculiarem illam appellationem dicunt ieiuniorum Montanistarum. Si id uerum est, ergo Montanista fuit Hermas Apostoli Pauli discipulus (quem certe in hoc imitatus est Tertullian.) apud quem li. 3. cap. 5. interrogat Pastor: Quid est Statio: & respondet ipse: Ieiunium. Montanista fuit & S. Ambros. qui etiam rationem nominis explicat Serm. 25. in hac uerba Stationes uocantur (inquit) ieiunia, quod stantes & commorantes in eis inimicos insidiantes repellimus, ubi quum loquatur diserte de iudicio à Christo Quadragesima ieiunio, quod resolucere (uocet Tertullianica utens) non liceat (neque enim hoc genus demoniorum eicitur, nisi in ieiunio & oratione) atque adeo id comparat ad 42. mansiones filiorum Israel, stationum instar, confirmatur nostra iam dicta sententia, quod quum prius simpliciter de ieiunantibus, hic de ieiuniorum statibus diebus Auctor loquatur. Sicuti etiam iam olim distinguendum putauit Hrabanus noster (minime etiam Montanista) de Inst. cleric. li. 2. ca. 18. Ieiunium (inquit) & statio dicitur. Statio autem de militari exemplo, &c. que ad uerbum sumpsit ex hoc ipso loco. Discernunt autem quidam (inquit idem Hrabanus) inter ieiunium & Stationem. Nam ieiunium indifferenter cuiuslibet diei est abstinentia, non per legem, sed secundum propriam uoluntatem: Statio, obseruatio statutorum dierum uel temporum, dierum, ut quarta & sexta feria, de qua statione in Euangelio dixit ille. ieiunio bis in sabbato: temporum autem, ut ieiunium quarti, quinti, septimi, & decimi, uel sicut in Euangelio dies illi in quibus ablati sunt sponsum, uel sicut obseruatio Quadragesimae, qua in uniuerso orbe institutione Apostolica obseruatur. Neque uero etiam illud pro Magdenburgensibus facit, quod uideatur loqui hic de stationibus seu ieiunijs, qua in uesperam producebantur; quia neque S. Hieronymus. epist. ad Marcellum, neque Philastrius, Augustinus, Theodoretus, Damascenus, libri de haeresibus, inter errores Montani illum morem recensent, utpote qui scirent iam ab initio Ecclesie ubique fore & ad sua usque tempora uisitatam illum etiam apud Catholicos, quemadmodum ex Paulino patet Nolano, Natali 7. Felicio, & latius infra T. 5. supradicto libro de Ieiunijs. His adde, quod, uti sub finem Argumenti diximus, teste Hilario, ante haeresin hic liber scriptus sit.

59. Ergo deuotum Deo obsequium, &c.] Adnotanda est hac ieiunij paraphrasis contra illius obretractores, de quo etiam latius ubi supra.

60. Accepto corpore & referuato.] Confirmatur hoc loco Referuatio corporis Domini, de qua late huius libri initio, nu. 1.

ARGUMENTVM LIBRI AD MARTYRAS PER Iacobum Pamelium.

AD Martyras in carcere constitutos: in ipsis Persecutionis quinta Christianorum sub Seuero initijs librum hunc misit Tertullianus, beneuolentiam captans ab exemplo idiorarum, quorum dictata etiam perfectiss. gladiatoribus subinde profuerint.

Imprimis uero ad pacem & concordiam adhortatur, utpote quam ipsam quidam in Ecclesia non habentes à Martyribus exorare consueuerint.

Deinde ut non eos conseruet, quod segregati sunt à mundo; quippe qui carcer sit grauior, quique iudicia non Proconsulis, sed Dei iustitiae; cuique etiam extra carcerem Christianus renunciat, in quo etiam caro non amittit quae iusta sunt per Agapen fratrum, & quod hoc illis carcer praestet, quod eremus Prophetis.

Et si autem molestus sit, uocatos esse nos ad militiam Dei uiui, cum in sacramento, Baptismi nempe, uerba respondimus. Militum itaque exemplo agonem susceant, in quo Agonorbetes Deus, Xystarches Spiritus sanctus, corona aeternitatis brabium, Epistates Christis Iesus, qui eos spiritu uixerit, & ad hoc scamna produxerit.

Neque sibi blandiantur, quia caro infirma est. addidit enim Dominus, spiritum promptum esse debere: qui proinde, timeat licet caro gladium, crucem, rabium bestiarum, & summam ignium poenam, contraponat sibi, acerbam licet ista, à multis tamen, nec uiris tantum, sed & feminis aequo animo accepta, immo & ultro appetita fame & gloria causa, exempli gratia, Lucretiae, Mutij, Heracliti, Empedocles, Peregrini, Didonis, uxoris Hasdrubalis, Reguli, Cleopatrae, meretricis Atheniensis & Lacedaemonum.

Immo & affectationis morbo à gladiatoribus omnia sentitia & cruciatus certamina conculcati, qui Christianos confundent in die iudicij, si reformident pati pro ueritate in salutem.

Denique conuertantur ad ipsam conditionis humane contemplationem, in qua constanter audeunda sunt, quae etiam inui-

A *tis accidere solent, incendijs, ferarum, latronum pericula; maxime ijs ipsis temporibus, quibus hominis (nempe Imperatoris) causa inopinatos natalibus, dignitatibus & aetatibus exitus multi rebebant.*

Ceterum librum hunc more suo imitatus est B. Cyprian. Epistolis ad Martyras & Confessores varios 7. 9. 16. 25. 56. 77. & 81. tum libris de Exhortatione & de Laude Martyrij. Immo verba quedam transcripserunt ex v. capite, & B. Cypr. Epist. 2. ad Do-

natum, & S. Hieronymus Epistolis ad Demetriadem de Virginitate ac ad Saluinam de Viduitate atque ad Heliodorum verba ca. 3. & 4. & alibi alia, vti infra latius. Denique iam olim, tamquam Tertulliani, visus & lectus est à Trithemio & Politiano, & editus à Rhenano ex Paterniacensi ac Gorziensi primum codicum Scholijs, deinde & Adnotationibus. Quibus nunc & nostras adiecimus, & ex tribus exemplaribus Vaticanis postremum castigauimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI AD MARTY- RAS LIBER.

Cap. I.

NTER ² carnis alimenta, ³ benedicti ⁴ Martyres designati, quæ vobis & ⁵ domina mater Ecclesia de vberibus suis, & singula fratres ⁶ de operibus suis proprijs in carcerem subministrant, capite aliquid & à nobis, quod faciat ad spiritum quoque educandum. Carnem enim saginari, & spiritum esurire non prodest. Immo si quod infirmum est, curatur: eque quod infirmius est, negligi non debet. Nec tantus ego sum, vt vos alloquar. Veruntamen & ⁷ Gladiatores perfectissimos non tantum magistri & præpositi sui, sed etiam idiotæ, & superuacue quique adhortantur de longinquo, vt sæpe de ipso populo ⁸ dictata suggesta profuerint. In primis ergo, benedicti, nolite contristare Spiritum sanctum, qui vobiscum introijt carcerem. Si enim non vobiscum nunc introisset, nec vos illic hodie fuissetis. Et ideo dare operam, vt illic vobiscum perseueret: ita vos inde perducat ad Dominum. Domus quidem diaboli est & carcer, in qua familiam suam continet. Sed vos ideo in carcerem peruenistis, vt illum etiã in domo sua conculcetis. Iam enim foris congesti conculcaueratis. Non ergo dicat: *In meo sunt, tentabo illos vobis 9 diebus, affectionibus, aut inter se dissensionibus.* Fugiat conspectum vestrum, & ¹⁰ in ima sua delitescat, contractus & torpescens, tanquam coluber exantatus, aut effumigatus. Nec illi tam bene sit in suo regno, vt ¹¹ vos committat: sed inueniat munitos, & cõcordia armatos quia pax vestra bellum est illi. Quam pacem quidam in ecclesia non habentes, à ¹² martyribus in carcere exorare consueuerunt. Et ideo eam etiã propterea in vobis habere, & fouere, & custodire debetis: vt si forte & alijs præstare possitis. [¹³ Cetera æq; animi impedimenta vsque ad limen carceris deduxerint vos, quousq; & ¹⁴ parentes vestri Exinde segregati estis ab ipso mûdo Quãto magis à seculo rebuque eius? Nec hoc vos consterneret, quod segregati estis à mundo. Si n. recogitemus, ipsum magis mundum carcerem esse, exisse ¹⁵ vos de carcere, quam in carcerem introisse intelligemus. Maiores tenebras habet mundus, quæ hominum præcordia excacant. Grauiora catenas induit mundus, quæ ipsas animas hominum constringunt. Peiores immunditias expirat mundus, libidines hominum. Plures postremo mundus reos continet, scilicet vniuersum hominum genus. Iudicia deniq; non ¹⁶ Procõsulibus, sed Dei sustinet. Quo vos benedicti de carcere in ¹⁷ custodiarium si forte translato existimatis, ¹⁸ Habet tenebras, sed lumen estis ipsi. Habet vincula, sed vos soluti Deo estis. ¹⁹ Triste illic expirat, sed vos odor estis suauitatis. Iudex expectatur de iudicibus, sed vos estis de iudicibus ipsi indicaturi. Contristerit illic, qui fructum seculi suspirat. ²⁰ Christianus etiam extra carcerem seculo renunciauit, in carcere autem etiam carceri. Nihil interest, vbi sitis in seculo, qui extra seculum estis. Et si aliqua amisistis vitæ gaudia, negotiatio est aliquid amittere, vt maiora lucreis. Nihil adhuc dico de præmio, ad quod Deus martyres inuitat. Ipsum interim conuersationem seculi & carceris cõparemus, si ²¹ non plus in carcere spiritus acquirit, quã caro amittit; imo & quæ iusta sũt, caro non amittit ²² percu-

ram Ecclesie, & ²³ agapen fratrum: & insuper, quæ semper vitia fidei, spiritus adipiscitur. ²⁴ Non vides alienos Deos, non imaginibus eorum incurris, ²⁵ non solennes Nationum dies ipsa commixtione participas, non nidoribus spurcis verberaris, non ²⁶ clamoribus spectaculorum, atrocitate, vel furore, vel impudicitia celebrantium cæderis: ²⁷ non in loca libidinum publicarum oculi tui impingunt: vacas à scãdalis, à tentationibus, à recordationibus malis, iã & à persecutione. Hoc præstat carcer Christiano, quod eremus Prophetis. Ipse Dominus in secessu frequentius agebat, vt liberius oraret, vt seculo cederet. Glotiam denique suam discipulis in solitudine demonstrauit. Auferamus carceris nomẽ, secessum vocemus. Et si corpus includitur, et si caro detinetur, omnia spiritui patent. Vagare spiritu, spatium spiritu, & non stadia ²⁸ opaca aut porticus longas propones tibi, sed illam viam quæ ad Deum ducit: Quotiens eam spiritu deambulaueris, totiens in carcere non eris. Nihil ²⁹ crucis sentit in neruo, quum animus in celo est. Totum hominem animus circumfert, & quo velit, transfert. *Vbi 30 autem erit cor tuum, illic erit & thesaurus tuus.* Ibi ergo sit cor nostrum, vbi volumus habere thesaurum. [³¹ Sic nunc benedicti, carcer etiam Christianis molestus. Vocati sumus ad militiam Dei viuimus, iam tunc, cum ³² in sacramenti verba respondimus. ³³ Nemo miles ad bellum cum delicijs venit, ³⁴ ne de cubiculo ad aciem procedit, sed de ³⁵ papilionibus expeditis & substrictis: vbi omnis duritia, & ³⁶ imbonitas, & insuauitas constitit. Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam ediscunt: in ³⁷ armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo, ³⁸ testudinem desiccando. Sudore omnia constant, ne corpora atq; animi expauescant, De umbra ad solem, & sole ³⁹ ad cœlum, de ⁴⁰ tunica ad loriam, de silentio ad clamorem, de quiete ad tumultum. ⁴¹ Proinde vos benedicti, quodcumque hoc durum est, ad exercitationem virtutum animi & corporis deputate. Bonum agonem subitura estis, in quo ⁴² Agono: hetes Deus viuus est: Xystarches Spiritus sanctus: ⁴³ corona æternitatis, brabium, angelicæ substantiæ politia in cœlis, ⁴⁴ gloria in secula seculorum. Itaq; Epistates vester Christus Iesus, qui vos spiritu vnxit, & ad hoc scamma produxit, voluit vos ante diem agonis ad duriorum tractationem a liberiore conditione seponere, vt vires corroboraretur in vobis Nepe n. & athletæ segregantur ad strictiorẽ disciplinã, vt robori edificando vacent: continentur à luxuria, à cibis latoribus, à potu iucundiore. Coguntur, cruciantur, fatigantur, quãto plus in exercitationibus laborauerint, tãto pl⁹ de victoria sperant, Et illi, inquit Apostolus, vt coronã corruptibilem consequantur. Nos æternam consecuturi, carcerem nobis pro palaestra interpretemur, vt ad stadium tribunalis bene exercitati incommodis omnibus producamur: quia virtus duritia extruitur, mollitia vero destruitur. [⁴⁵ Scimus ex Dominico præcepto, quod caro infirma sit, spiritus promptus. Non ergo nobis blandiamur, quia Dominus consensit, carnem infirmam esse. Propterea enim prædixit spiritum promptum esse, vt ostenderet, quod cui debeat esse subiectum, scilicet, vt caro seruiat spiritui,

B.

Ephes. 4.

C.

Cap. II.

D.

Sep. 3.

E.

F.

Marc. 1.
Luc. 4.
Matth. 7.
Marc. 9.
Luc. 2.
1. Pet. 1.Matth. 6.
Cap. III.

G.

Psal. 81.

H.

1. Cor. 9.

Cap. III.

cui, in

personæ inopinatos natalibus, & dignitatibus, & corporibus, & aetatibus suis, exitus referunt, hominis causa: aut ab ipso, si contra eum fecerint, aut ab aduersariis eius, si pro eo steterint.

ADNOTATIONES

IACOBI PAMELII IN LIBRUM AD MARTYRAS.

1. **AD MARTYRAS.**] Sic legimus ex trib. Vaticanis codicibus. pro eo quod erat, MARTYRES. Porro non iis solis (inquit Rhenanus in Argumento huius libri) Martyrum appellationem accommodabat ea aetas, qui iam toleratis supplicij pro Christo mortem obierant, sed & illis, qui in confessione nil tormentorum atrocitate moti, firmiter perseverant, etiam si adhuc in carcere detinerentur, de quibus intelligit Cyprianus, quem scribit: Fecerunt ad nos de quibusdam beati Martyres litteras. Item: Si qui libello à Martyribus accepto de seculo excederent. Sicque nō modo Cyprianus Martyras appellare solet, sed & Tertullianus hoc loco. Verum scire addit, designati. Quin eos etiā hoc nomine solitos vocari indicat, qui dimissi fuissent, ut quum de Valentino inquit: Sed alium ex Martyrii prærogativa loci positum indignatus. & de Præaxa Insuper de iactatione martyrii inflatus, ob solum & simplex & breue carceris tædium. Nec aliter Cyprianus dixit in Epistola, qua Celerinum in ordinē clerici significat ad citum: Commearum dando nobis confessoribus suis & Martyribus gloriosis. Vbi commearum accipit, pro liberatione & diatatione, qua vita captiuo & mori parato conceditur. Equidem in sanctis quibusdam, ut ipse alibi scribit, nequaquam fuit minor confessio: virtus sine testimonio passionis. Neque enim in confessoribus Christi dilata Martyria meritum confessionis minueret, sed magna iam diuina protectionis ostendere, docet ad Luc. Romanum Pont. scribens. Confessoris nomen in ista significatione, quam exposuimus, Cypriano familiare, recentior aetas etiam nec carcerem, nec tormentum a peccatis attribuit. Ille vero ad Moysen & Maximum presbyteris scribens: Beatum, inquit, facit prima & vna confessio. Vos totiens confitemini, quotiens rogati ut de carcere recedatis, carcerē sile & virtute præligitis. Hæcenus Rhenanus. Cuius sententia nos quoque, accedere quod ad Martyras attinet, de Confessoribus non item, latius commonstrauimus Adnot. nostris in S. Cypri. Epist. 9, qua Martyribus & Confessoribus inscribitur n. 8. In Epist. quoque 30 n. 7. Et verissima est illa mea interpretatio, quoad S. Cyprianum: verum vel ex solo isto titulo patet. Martyras appellari Tertulliano, non solum eos, qui aut torri essent & tormenta a peccatis sine viuis, suis defuncti, sed & eos, qui, ut torquerentur, inluserant, quos peculiariter S. Cyprianus Confessorum nuncupat. Neque enim toto hoc libro vlla tormentorum iam peccatorum mentio, sed dumtaxat carceris & metus poenarum.

C A P. I.

2. Inter carnis alimenta, &c.] Caput hoc primum post captam beneuolentiam Martyrum, non aliud est quam. Ad pacem & concordiam exhortatio, in qua imitatur Auctorem S. Cypri. sub finem Epist. 7. ad Rogatianum & alios Confessores. & in super alibi locus infra citatis. Ad intellectum autem huius loci facere adnotauit Rhenanus in Adnotationibus, quod inferius aicit: Imo: & quæ iusta sunt, caro non amittit per curam Ecclesie & agapen fiatum. Sane D. Cyprianus epist. 37. seu 6. lib. 3. admonet presbyteros & diaconos, ut gloriosa voce Domino confessis omnis diligentia præbeatur. Ibidem mox Tertullum quendam ab hoc pio officio laudat, quod videlicet circa curam corporum ipso titulo patet. Martyras appellari Tertulliano, non solum eos, qui aut torri essent & tormenta a peccatis sine viuis, suis defuncti, sed & eos, qui, ut torquerentur, inluserant, quos peculiariter S. Cyprianus Confessorum nuncupat. Neque enim toto hoc libro vlla tormentorum iam peccatorum mentio, sed dumtaxat carceris & metus poenarum.

3. benedicti id est laudandi (inquit Rhen.) Hoc Epitheton Martyres ornauit Tertullianus, ut paulo post. Imprimis ergo benedicti: Et infra ad mulieres Proinde vos benedictæ Quod Eleutherio Pont. Rom. & martyri iam defuncto lib. de præser. adu. hæres. cap. 30. etiam adtribuit. Cyprianus Fortissimos & beatissimos subinde vocare solet, quodam loco Fortissimos & fidelissimos.

4. Martyres designati.] Designati (inquit idem) id est futuri martyres. Metaphora ab electis magistratibus sumpta, qui designati dicuntur, quum eliguntur. Suetonius in vita Claudii Cæsaris in fine: Nā & quum Consules designaret, nō minē ultra mensē, quo obiret, designauit. Porro quos alloquitur Tertullianus, nondum Martyrium tulerant, siue fecerant, ut Cyprianus loquitur, sed expectabant, ut est apud eundem, quotidiē latī protectionis sue salutarem diem, & iā iamque de seculo recessuri ad martyrii munera & domicilia diuina properabant.

5. & domina mater Ecclesia] Obserua (ut ibidem Rhenan.) quod matrem Ecclesiam pulchre dominam vocat. Addit vero: de vberibus suis. nam præcessit: mater, quibus significat thesauros Ecclesia. Vide supra libro de Orat. c. 2. nu. 7.

6. de operibus suis propriis.] Docet enim (inquit idem) Paulus ad Ephesios scribens, etiam propriis manibus laborandum, ut habens quod indigenti communit. Ergo piscator panem missitabat, calcearius calceos, telam textor, hanc sullo gratis curabat, consuebat vestiarius. Alius pecuniam mittebat, diuino labore collectam. Vide autem quantum præsci Martyribus tribuerint.

7. Gladiatorum, &c.] Quod hic habet tam de Gladiatoribus, quam

tui, infirmior fortiori, ut ab eo etiam ipsa fortitudinem assumat. Colloquatur spiritus cum carne de communi salute, nec iam de incommodis carceris, sed ipso agone & prælio cogitans. 46 Timebit forsitan caro, gladiū grauem, & crucem excelsā, & rabiem bestiarū, & summam ignium poenam, & omne carnificis ingenium in tormentis. Sed spiritus contraponat sibi & carni, acerba licet ista, à multis tamen æquo animo excepta, imo & vltro appetita, famē & glorię causā, nec à viris tantū, sed etiam à feminis, ut vos quoque benedictæ sexui vestro respondeatis. Longum est, si enumerem singulos, qui se gladio confecerint, animo suo ducti. De feminis ad manum est 47 Lucretia, quæ vim supri passā, cultrum sibi adegit in conspectu propinquorum, ut gloriam castitati suæ pareret. 48 Mutius manum suam dexterā in arā cremavit, ut hoc factum eius fama haberet. Minus fecerunt Philosophi, 49 Heraclitus, qui se bubulo stercore oblitum exussit. Item 50 Empedocles, qui in igne Ætnæi montis dissiluit, & 51 Peregrinus, qui nō olim se rogo immisit: cum fœminā quoque cōtempserint ignes. 52 Dido, cum post virum dilectissimum nubere cogeretur: Item 53 Aldrubalis vxor, quæ iam ardente Carthagine matrum suum supplicem Scipionis videret, cū filiis suis in incendium patrē deuolauit. 54 Regulus dux Ro. captus à Carthaginensibus, cum se vnū pro multis captiuus Carthaginensibus cōpensari noluisse, maluit hostibus reddi, & in arca genus stipatus, vndiq; extrinsecus clauis trāsfixus, tot cruce sensit. Bestias femina libens appetiit, & vtiq; horridiores aspidēs serpētes, tauro, vel vtro, quas 55 Cleopatra immisit sibi, ne in manus inimici perueniret. Sed mortis metus nō tantus est, quantum tormentorum. Itaque cessit carnifici 56 meretrici Atheniensis, quæ conscia coniurationis cum propterea torqueretur à tyranno, & non prodidit coniuratos, & nouissime linguam suam comestam in faciem tyranni expuit: ut nihil agere se scirent tormenta, etiam vltra perseverarent. 57 Nam quæ hodie apud Lacedæmonas solennitas maxima est *diapasiyosis*, id est, flagellatio, non latet. In quo sacro ante aram nobiles quique adolescentēs flagellis affliguntur, astantibus parentibus, & propinquis, & vti perseverent, adhortantibus. Ornamentum enim & gloria deputabitur maiore quidem titulo, si anima potius cesserit plagis, quam corpus. Igitur si tantum terrenæ gloriæ licet de corporis & animi vigore, ut gladium, ignem, crucem, bestias, tormenta contemnant sub præmio laudis humanæ, possunt dicere, modicæ sunt istæ passionis ad consecutionem gloriæ cælestis & diuinæ mercedis. 58 Tanti vitreum? quanti verum margaritum; Quis ergo non libentissime tantum pro vero habeat erogare, quantum alii pro falso?] 59 Omitto nunc gloriæ causam. Eadem omnia scuitiæ & cruciatu certamina, iam apud homines affectatio quoque & morbus quidam animi conculcauit. Quot ociosos affectatio armorū ad gladiū locat; Certe ad feras ipsas affectatione descendunt, & de moribus & de cicatricibus formosiores sibi videntur. 60 Iam & ad ignes quidam se autorauerunt, ut certum spatium in tunica ardente conficerent. Alii inter venatorum taureas scapulis patientissimis inambulauerunt. Hæc, benedicti, non sine causa Dominus in seculū admisit, sed ad nos & tunc exhortandos, & in illō die cōfundendos, si reformidauerimus pati pro veritate in salutem, quæ alii affectauerunt pro vanitate in perditionem.] 61 Sed hæc exempla constantiæ omitramus de affectatione venientis. Conuertamur ad ipsam conditionem humanæ contemplationem, ut & illa nos instruant, si qua constanter ad eūda sint, quæ & inuitis eueniant, re consueuerunt. Quotiens enim incendia viuos cremauerunt: quotiens feræ & in syluis suis & in 62 mediis ciuitatibus elapsæ caueis, homines deuorauerunt? quot à latronibus ferro, ab hostibus etiam cruce extincti sunt, torti prius, imo & omni contumelia expuncti? Nemo non etiam hominis causā pati potest, quod in causā causā Dei pati dubitat. Ad hoc quidem vel præsentia nobis depati documenta sint, 63 quantæ qualesque

A eorum Magistris & Præpositis, distulimus usque ad librum de Spectaculis.

8. dictata.] Dictata (eodem interprete) non solum ludimagistrorum sunt litteræ doctissimi, Sic & Suetonius id vitæ Iulij Cæsaris, de gladiatoribus loquens: Tyrones, inquit, neque in ludo, neque per lanistas, sed in domibus per equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebant, precibus enitens, quod epistolis eius ostenditur, ut disciplinam singulorum susciperent, ipsique dictata exercere debent. Et Iuuenalis:

-Donec peragat dictata magistris
Omnia-

9. tentabo eos vilibus odiis, affectionibus, &c.] Ita ex ms. 1. Vaticanis, pro eo quod erat, vilibus inediis, defectionibus, que substituta videtur ab illis, qui putabant non posse competere in Martyras odia: verum quandoquidem sequitur: aut inter se dissensionibus, illud magis conuenit, maxime quum etiam S. Cyprianus contentiones, amulationes, conuicia & maledicta in confessoribus reprehendat, ubi supra.

10. & in ima sua delitebat.] Non dissimilis est (vti adnotat Rhen.) sententia ei que in Valentinianis legitur. Abcondat scitæque serpentes quantum potest, totamque prudentiam in latebrarum amagibus torqueat, alte habitet, in cæca detrudatur, &c. Alludit autem Auctor ad Serpentes, qui excantationibus fugari solent aut susfugationibus, atq; hoc est quod dicitur: excantatus vel effumigatus. Nam Plinio teste l. 8. c. 32. accensis cornibus cerui odore fugantur, & maxime stratis, uti est apud eundem l. 10. c. 70. Incantationis autem apud istos sit mentio Psal. 57.

11. vt vos committat.] Sæpe (inquit Rhenan.) iam diximus committendi verbum ad contentionem & certamen referri, unde gladiatores proprie committuntur. A metaphorico Iuuenalis: Committit vates. Cyp. epist. 14. l. 3. (que est in nostra editione x.) Et gloriosos seruos Dei cum Dei sacerdote committunt. Est autem hæc etiam Iureconsultorum vox: committere, pro ad certamen prouocare. Hinc Plinianus ad legem Aquiliam Digest. l. 9. Plane, inquit, si cedentem vulnerauit, erit Aquila locus, nisi domino committente hoc factum sit. Aliam remotiorem huius vocis significationem etiam Iureconsultorum habes infra l. de Cor. militis ca. 2. nu. 22. De vtraque eodem loco infra Tom. 3. libro de Præscriptione, adu. her. capite 24. nu. 13.

12. à Martyribus in carcere exorare confueuerunt.] Alludit (inquit idem Rhenan.) ad consuetudinem eius temporis, qua etiam a rate Cypriani in vsu fuit, quemadmodum ex eius viri scriptis colligitur. Si quidem lapsi, id est, qui sacrificauerant idolis, aut necessitatem sacrificandi pecunia apud magistratum redemerant, accepta securitatis syngrapha, quo reciperentur in Ecclesiam ante confessionem, exomologesque & penitentiam, ante impositionem manus Episcopi & deri, solebant à Martyribus & Confessoribus in carcere constitutis libellum extorquere deprecatorium, per quem in Ecclesiam recipi iuberentur. Sic enim lapsi quidam importuntis precibus Martyres & Confessores fatigabant, currumpebantque. Vocabant autem veteres: Dare pacem, recipere in ius communicationis. In hunc igitur sensum accipi debet, quod hic Terullianus scribit: Quam pacem quidam in Ecclesia non habentes. Item: vt si forte & aliis præstare possitis. Vide, quanta fuerit olim Martyrum etiam dum viuentium auctoritas. Sane Cyprianus epist. 15. lib. 3. (que est in nostra editione x 1.) in bello quorundam Martyrum pro lapsis scripto hoc in seruo paulo incautus fuisse testatur: Communicez ille cum vsu. Nam addi debebat quinquam sui. Proinde idem sanctissimus vir scribit sub antecessoribus. Ius id semper obseruatum, vt Diaconi ad carcerem commeantes, martyrum desideria consilij suis & scripturarum præceptis gubernarent: his enim illic verbis vtiur. Nos ad dictam x 1. epist. S. Cypriani, qua confessoribus & Martyribus inscribitur, addimus: pertinere istam pacem, quam lapsi à Martyrib. in carcere exorabant, ad vsu Indulgentiæ in Ecclesia iam tum ceptum, inuicem & ab Apostolo Paulo in Corinthium illum, idque integris illic Adnotationibus nostris.

CAP. II.

D 13. Cetera æque animi impedimenta, &c.] Caput hoc in scriptis: De comparatione carceris cum mundo. In quo etiam locos infra citatos imitatur S. Cyprianus.

14. parentes vestri.] Parentum (inquit Rhenan.) vocabulo, ni fallor, quoslibet cognatos intelligit, quemadmodum & hodie vulgus Italorum & Gallorum loquitur. Plane autem ita esset ex libro de Carne Christi, ubi de matre & fratribus sic loquitur: cum indignatio parentes non negat, sed obiurgat.

15. exisse vos è carcere, quam in carcerem introisse.] Simile sermonis (inquit Rhenan.) iehem est in Valentinianis Vbi superinducti poruit, quam depoliani. In ipso, quod illic adnotauimus. Faustus Manichæus apud Aurel. Augustinum. Ex Iordane nobis erit factus Iesus Dei filius, quam natus ex utero mulieris. Ammian. Marcellinus lib. 27. de ingratitude populi in Syrmachum præfectum urbi sub Valentiniano & Gratiano Aug. loquens: Quidam plebeius (inquit) fluxerat illum dixisse sine indice ullo vel teste, libenter se vno proprio calcariis exterriturum, quam id venditurum pretijs, quibus sperabatur. Item alibi Ambrosius in libro de Viduis: Vitem facilius tondere quam premere. Tametsi aduerbium Magis, quod præcedit, hic repeti potest, id quod in hoc scriptore nouum non est, ut plus semel me-

nuimus. Atqui pro: grauiores catenas induit mundus, ms. tres legunt: imbuit, sed illud placet.

16. Proconfulis.] Ex hoc loco (inquit idem Rhen.) licet animaduertere, Martyres istos, ad quos scribit Terullianus, vel in ipsa Carthagine, vel aliquo oppido vicinio captiuos fuisse detentos, certe in provincia Carthaginiensi. Nam Carthagine Proconfulem fuisse declarat Pontius Diaconus in vita B. Cypriani martyris, cum inquit: Denique comprehensus à ministris Paterni Proconfulis dixit. Item Galerius Proconful dixit. Is mortuo Paterno successerat. Eratque Proconfulum magistratus olim annuus. Vnde illud Cypriani: Eant (inquit) nunc magistratus & Consules sine Proconfulibus annue dignitatis insignibus, & duodecim fascibus gloriantur. Neminem vero lateat, administrationes Prouinciarum subinde mutatas fuisse pro libidine Cæsaris. Equidem in libro, cui titulus Notitia Occidentis, nominatim fit mentio Proconfulis Africae, sub cuius dispositione fuerit Prouincia Consularis, & legati eius duo. Is, vt videtur apud Carthagine, tanquam Metropolim, habitabat. Vnde & Cathaginiensis Africa dicitur eodem libro. Atqui ex his probatur, esse verissimum, quod S. August. tradit (ni fallor lib. de Grammatica) tam veteribus visitatam fuisse vocem: Proconful, atque Proconful. Eius verba sunt: Ab E littera vocali nullum Latinum, nisi in iuncta præpositione, Masculinum inuenitur, vt Pro consule, Pro Pretore. Ergo in iuncta præpositione sunt Latina, ut dixi: Pro Pretore, Pro Quæstore. Nam veteres Nominatiuo casu: Proconful dicebant, attendentes, nullum nomen Latinum exire in E litteram, Nominatiuo casu generis Masculini.

17. in custodiarium.] Eodem modo legit lib. adu. Iud. cap. 4. illud Isaia 1. sicut custodiarium in cucumerario, quod ibidem c. 13. vertit: casula, seu: speculas, à custodia illud deriuans.

18. Habet tenebras, &c.] Recte adnotauit similes locos Rhenanus ex S. Cypriani Epist. 81. ad Rogatianum iuniorem & ceteros confessores, ac 16. ad Moysen, Maximum & ceteros Confessores: O beatum carcerem (inquit) quem illustrauit vestra presentia! O beatum carcerem, qui homines Dei mittit ad cælum! O tenebras lucidiores sole ipso, & luce hac mundi clariores, ubi modo consistuta sunt Dei templa, & sanctificata diuini confessionibus membra vestra! Et alibi: illuminabat mundum sol oriens & luna decurrens, sed vobis idem, qui solem fecit & lunam, maius in carcere lumen fuit, & in corde ac mentibus vestris Christi claritudo resplendens, horribiles carceris atque funestas pœnalis loci tenebras æterna illa & candida luce radiant.

19. Triste illic expirat.] Triste (inquit Rhenan.) id est, res tristis, graueolentia videlicet, illic expirat, si accipias verbum expirat, vt sit absolutum. Atqui quod sequitur: de iudicibus istis iudicatur, etiam imitatur S. Cyp. epist. 81.

20. Christianus etiam extra carcerem seculo renunciauit.] Perissima est (inquit idem Rhenan.) Cypriani sententia de Habitu virginum: Ceterum quacunque terrena sunt, in saculo accepta, & hic cum seculo remansura, tam contemni debent, quam mundus ipse contemnitur; cuius pompis & delicijs iam tunc renunciauimus, quum meliore transgressu ad Dominum venimus. Verum de hac renunciatione in Baptismo facta, latius infra T. 3. libr. de Baptismo.

21. si non plus, &c.] Emendauimus (inquit Rhenanus) ex Gortienis, si non plus in carcere spiritum acquirit, quam caro amittit. Si acquirit, pro: An acquirit. Similem locutionem habes in Apologice: Conster igitur prius, si isti, quibus sacrificatur, salutem Imperatoribus vel cuiilibet homini impertiri possunt, pro: An isti possunt.

22. per curam Ecclesiæ, &c.] Meminit huius consuetudinis Origenes hom. 11. in Leuiticum. Exstat etiam hæc de re Epist. S. Cyp. 37. hoc titulo: Ad clerum, vt Confessoribus in carcere consistentibus omnis humanitas præbeatur. Cui consentiunt qua hic adnotat Rhenan. partim ex eadem epistola in hac verba. Veteres non solum externam curam corporibus Martyrum impendebant, sed & spiritum eorum & sanctum animi propolium precibus adiuuabant, quam publice in sacrificio, quam nos hodie Missam dicimus, tum priuatim in secessu Deum comprecantes. Sic enim D. Cyprianus epist. 16. ad Confessores & Martyres captiuos scribit: Et nos quidem (inquit) vobis diebus ac noctibus memores, & quando in sacrificijs precem cum pluribus facimus, & quum in secessu priuatis precibus oramus, coronis ac laudibus vestris plenam Domini fauentiam postulamus. Hactenus ille. Verum enim uero vt adhuc in carne constituti Martyres veteribus illis Christianis cura erant, sic nec defunctos negligebant. Diebus enim quibus excefferant, commemoraciones eorum inter memorias Martyrum celebrabant, nec id semel, sed singulis quibusque annis faciebant, cum videlicet is dies recurrisset, aut statim commemorandarum passionum tempus aduenisset. Hoc nos docet Sanctiss. Cyprianus epist. 6. numer. 7. nunc. 37. in hunc modum scribens: Denique & dies eorum (inquit) quibus excedunt adnotate, vt commemoraciones eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus. Quamquam Terullius fidelissimus & deuotissimus frater noster inter cetera sollicitudinem & curam suam cum fratribus in omni obsequio operationis impartit, qui nec illic circa curam corporum deest (sic enim eam periodum, legendam arbitror) scribat ac significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosa mortis exitu transeunt, vt & celebrentur his à nobis Oblaciones & sacrificia

crificia ob commemoraciones eorum, qua cito vobiscum (Domino prosperante) celebrabimus. Rursum epistola 34. hoc idem attestatur: Sacrificia pro eis (inquit) semper, ut meministis, offerimus, quoties Martyrum passiones & dies anniuersaria commemoracione celebramus. Hac ille. Caterum quod dicit, sacrificia pro Martyribus offerri, sic accipiendum, nisi fallor, ut, pro eis, idem valeat, quod, pro commemoracione eorum (nam id prioru loci mox citati verba aperte continent.) veluti passione siue commemoracione passionis occasione oblationibus & sacrificijs dante.

Qua res inde nata videtur, quod in sacrificio iuxta ritum veteris Ecclesie (quemadmodum in Adnotationibus libri de Cor. milit. ex Magno Dionysio obiter indicauimus) post Symbolum decantatum, & in uitam pacis consolationem, nomina pie defunctorum conscripta in scheda, quam in altari ponebant, recitabantur, non sine laude & precoratio virtutum, que in uiuentibus eluxerant. Quo honore, bone Deus, qui digniores, quam qui pro Christo sanguinem suum fudiserunt. Hanc Ecclesia consuetudinem indicat Aur. Augustin. libro de Virginitate. Perhibet enim (inquit) preclarissimum testimonium Ecclesiastica autoritas, in qua fidelibus notum est, quo loco Martyres, & quo defuncti. Sanctimonialia ad altaris Sacramenta recitentur. Hactenus ille. Gratulatoria ergo preces erant potius, quibus quem Deo gratias agebant, qui Martyribus eam gratiam & tantum dignationis contulisset; tum simile donum cœlestis sibi dari concordibus votis flagitabant, ceu adhuc canit Ecclesia, Gaudeamus in Domino, & reliqua. Id confirmat idem Aur. August. Tractatu 48. in Euangelium Ioannis, de Martyribus & altari disputans, his verbis: Ideo quippe ad ipsam (inquit) mensam non sic eos commemoramus, quemadmodum alios, qui in pace requiescunt, ut etiam pro eis oremus, sed magis, ut orant ipsi pro nobis, ut eorum vestigijs adhareamus. Hac August. Aliter pro lapsis, qui iam reconciliari essent, offerrebat, qui post confessionem criminis & factam penitentiam, exomologesimque finitam, post manus impositionem Episcopi & Clerici hoc consequebantur, ut, facta pro eis oblatione & precatione, Euchari-stiam acciperent. Idea atas etiam vocabat Offerre nomen alicuius, fortasse, quod eius nomen recitaretur commendandum communibus Ecclesie precibus descriptum in scheda, atque in altari positum. Quod monere iubeit, ut locum Cypriani intelligas in epist. 10. lib. 3. cum dicit: Ad communicacionem admittuntur, & offertur nomen eorum. Forro huiusmodi memoria Martyrum siue commemoraciones pepererunt nobis postea festos dies plerisque, quibus hodie Christiani seruantur. Sane ipsum Commemoracionis vocabulum Ecclesia retinuit, sacrificijs nostris non ignotum. Nos vero eadem adnotauimus, & multo plura, tum, secundo loco ad epist. 37. de Commemoracione Martyrum quotidiana in Martyrologio, num. 7. tum tertio quod ad epist. 34. de sacrificijs in anniuersarijs Martyrum, ac quotidiana erundem commemoracione in sacrificio, nu. 12. & 13. tum denique ad epist. 8. qua toto loco hic citatam de sacris diuinitatibus, n. 9. ad quos locos compendij gratia Lectorem remittimus.

23. agapen fratrum. Intelligit (inquit Rhen.) elemosynam, quod excharitatem egente debeat fieri communicacione. Hinc legimus apud Cyprianum lib. 3. ad Qui inum: Agapen & dilectionem fraternam religiose & firmiter exercendam. Vtitur Latino vocabulo Tertullianus, adu. Mare. lib. 1. De alienis bonis (inquit) ob alium Deum nomine elemosynæ & dilectionis operatur. Hieron. ad Eustochium, loquens de illis qui laudem humanam elemosynis largiendis venantur: Cum manum (inquit) egenti porrexerint, buccinant, quam ad agapen vocauerint, praeo conuocatur. Huiusmodi Agapen Germani Spendam vocant. Erat & cœne genus pro pauperibus refocillandis, qualis apud Gentiles sportula, à qua sportulantes fratres dixit Cyprianus nouo verbo. Tertullianus Apolog. c. 39. Cœna nostra (inquit) de nomine rationem suam ostendit. Vocatur Agape, id quod dilectio penes Græcos est, quantiscunque sumptibus constet iucrum est pietatis nomine facere sumptum. Siquidem inopes quoque refrigerio isto iuuamus. Et reliqua. Porro fratrum nomine Christianos intelligi saepe iam monuimus. Tertull. in Apolog. cap. mox citato de Christianis loquens: Quanto dignus (inquit) fratres, & dicuntur & habentur, qui vnum patrem Deum agnouerunt, qui vnum spiritum biberunt sanctitatis, qui de vno vero ignocantia eiusdem ad vnam lucem expauerint veritatis. Vnde fraternitas pro collegio fratrum siue Ecclesie, Cypriano, Hieron. Ambr. & etiam nostro Tertulliano. Vid. at autem Lector eadem quoque de re Adnot. nostras ad lib. 3. Testimon. num. 11. & Apolog. 39. cap. num. 517.

24. Non vides alienos Deos. Nam (ut etiam adnotauit Rhen.) arate Tertulliani ad hoc vagebat Paganismus.

25. non sollempnes Nationum dies. Hic etiam recte adnotat, qui dies sollempnes Nationum vocentur, hoc pacto describit lib. de Corona militis. Sollemnitates, postularices, falsa vota: vbi de his latius quemadmodum etiam Apolog. c. 37. num. 461. Hic sufficit quod Rhenanus adnotat apte dici ab Auctore: non nidoribus spurcis verberatis, eo quod in sollempnibus Cæsarum Gentiles (vbi est loco dicto Apolog.) focos & choros in publicum educebant, vicarim epulabantur, ciuitatem tabernæ habitus abolerebant. Hinc fit quod ad Pserem lib. 2. de dispari coniugio loquens, vbi videlicet mulier Christiana Gentili marito nupta esse: Moratur (inquit) Dei ancilla cum laribus alienis. Et inter illos, omnibus honoribus dæmonum, omnibus sollempnibus Regum, inceptive anno, inceptive mensis, nidore thuris agitabitur.

26. non clamoribus spectaculorum, &c. Etiam ea, qua hic adnotauit Rhenanus, ad lib. de Spectaculis adiciamus.

27. non in loca libidinum publicarum. Similiter (adnotante Rhenan.) Hieronymus ad Gerontiam: Vt in eo seipset esse laudabilem, si scortis melior sit, si publicarum libidinum victimas superer. Tertull. lib. de Pallio: Lupas popularium libidinum nudinas vocat.

28. stadia opaça aut porticus, &c. Stadia (vbi recte adnotauit Rhen.) hoc est, exercitij loca domestica ad gestacionem, cursum, & deambulationem apta, reddant opaça sylua, qua inter porticus, in adificijs veterum consistant; nempe nunc platanones, nunc daphnones, hoc est, platanæ & lauretæ, in quibus etiam pro deambulatione solebant veteres. Eratque stadium in diuicio coniunctum. De huiusmodi stadio sentit Tertullianus lib. de Cor. milit. cum ait: Sannam in stadio mariti non velatam deambulasse. Quo loco, de stadiatis porticibus Virruuium facere mentionem, scripsit lib. 5.

29. Nihil eius sentit in neruo. Similiter S. Cyprianus dicta epist. 81. Positus in neruo, ac ferro fuit, sed solutus ac liber spiritus mansit. vbi & quid neruus, tractauimus in Adn. num. 7.

30. Vbi autem erit cor tuum, &c. Auctor verba Euangelisti transponit, vti melius instituto seruian. nam apud Matthaum est: Vbi thelaurus tuus, ibi & cor tuum.

CAP. IV.

31. Sit nunc Benedicti, &c. Capiti huic titulum dedimus: De carceris molestiis æquanimiter sustinendis coronæ aternitatis ergo. In quo etiam illum S. Cyprianus imitatur locis mox citatis. At qui (vbi adnotat Rhen.) illud: Sit, hic concedentis est, non imprecantis. Vt illud libro de Car. Christi: Sit plane stultum, si de nostro sensu iudicemus Deum.

32. cum in Sacramenti verba respondimus. De responso ad verba Sacramenti Baptismi, seu Sacramento, id est, iureiurando in eodem praestito, tractatum ad lib. de Baptij. Tom. 3. differimus.

33. Nemo miles ad bellum, &c. Hunc totum locum (vbi adnotat Rhenan.) imitatus est B. Hieronymus, cum epistolam illam ad Heliodorum scriberet, inquit enim: Quid facis in paterna domo delicate miles? Vbi vallum? Vbi fossa? Vbi hyems acta sub pellibus?

34. nec de cubiculo in aciem. Hieronymus ibidem: Et tu mihi de cubiculo ad aciem, tu de umbra egredieris ad solem.

35. sed de papilionibus expeditis & substratis. Expediuntur (inquit Rhenan.) tentoria inuoluta, quum in castris extenduntur, & funiculus ad palos terra infixos substringuntur, alliganturque, ne vento disturbante corruant.

36. & imbonitas. Imbonitatis (inquit Rhenan.) vocabulo rursum vtitur in libro de Exhor. castit. Alioquin res (inquit) & viris & fecimus eadem imbonitate ad matrimonium & stuprum mixtio carnis licitandum. Porro eadem forma dixit imbonitatem qua in alienum, pro non alieno, lib. 4. adu. Marc. Recte autem paulo post restituit idem ex Gorziensi cod. Etiam in pace, labore & incommodis.

37. in armis deambulando. Vegetius (secundum quod idem citat) penult. cap. lib. 1. Præterea vetus (inquit) consuetudo permansit, & Diui Augusti atque Adriani constitutionibus præcauerit, ut in mentio tam equites quam pedites educantur ambulatum. Hoc enim verbo hoc exercitij genus nominant, & decem milia passuum armati instruitque omnibus telis pedites militari gradu ire ac redire iubebantur in castra, ita ut aliquam itineris partem cursu alacriori conficerent. Rursum lib. secundo: Iuniores quidem (inquit) & noni milites mane ac post meridem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autem & eruditi, sine intermissione semel in die exercebantur in armis. Ibidem docet, tempestate vel ventis aere turbato milites sub testis, quod ex canis, vlna, vel culmo constabat, armis erudiri solitos. Ceteris autem & hybernis diebus, si nives pluuiaque cessarent, exerceri cogebantur in campo: ne intermissa consuetudine, animi militum debilitarentur & corpora. Syluam cadere, onera portare, fossas transire, in mari vel in fluminibus natare, gradu pleno ambulare, vel etiam armatos cum sarcinis suis currere frequentissime, conuenit, ut quotidiani usus laboris in pace, difficilis non videretur in bello.

38. testudinem desiccando. Recte quidem Rhen. De materia (inquit) ac tabularis testudo conuexitur, qua ne exuratur incendio, coris vel cilicis centonibusque vestitur. Auctor Vegetius. Incubitoria sunt ligna, dum exsiccantur. Sed his adiciendum, quod Testudo instrumentum fuerit bellicum simile pene arietis, de quo libro de Pallio, dicta à similitudine reptilis, quod Testudinem dicimus, eo quod trahem funiculum suspensam, qua saxa dicebatur, modo sicut suum caput reptile, nunc exirat, nunc reducat. Addunt autem MS. 3. de sudando sed videtur loco huic non conuenire.

39. & sole ad cælum. Adnotat Rhenan. accipi hic cælum pro vento seu aere frigidiore; alioqui (inquit) postet etiam legi: gelu. Ego vero magis crediderim accipi pro aere crasso seu obscuro, iuxta illud Ciceronis lib. 2. de Diuin. De cælo aeris crassitudo; & quod apertius idem habet Tufent. qu. libro 1. Cælum hoc, in quo nubes, imbres, ventique aguntur, quod & humidum & caliginosum est propter exhalaciones terra. Quo pertinere videtur & illud Virgillii Æneid. 1. - Cælumque serenat.

- A 40. de tunica ad lorica[m].] Hieron. (vri ab eodem citatur) ad Heliodorum: Corpus aduerum tunicis lorica onus non fert. Atqui de Tunica vide lib. de Pallio, cap. 1. & ibidem Adnot. nostras num. 4.
41. Proinde vos Benedicte.] Inter captiuos (inquit Rhenan.) istos Christianos erant & mulieres, quas nunc compellat, benedictas vocando. Eodem feminas vocabulo ornat. lib. de Cultu femin. cap. 4. 5. 9. & 13. Sic Cyprianus in epistola quadam ad Martyres: Beatas autem feminas (inquit) saluto, que vobiscum sunt in eadem confessionis gloria constituta: & reliqua. Idem in sermone de Lapsis: Cum triumphantibus viris (inquit) & femina veniunt, qua cum seculo dimicantes sexum quoque vicerunt.
42. Agonothetes Deus viuus, &c.] Vel ex eo, quod hic & Deum viuum agnoscit, Patrem nempe, & mox Spiritum sanctum, & deinde Christum Iesum, atque adeo tres in Trinitate personas, patet hunc librum conscriptum priusquam in Montani haresim laboretur, quippe qui, Hieron. teste, contrarium senserit, vri lib. de Trinitate latius infra Tom. 5. Atqui quid officii habuerint Agonothetes, Xystarches, & Epistates, ex Rhenano & aliis infra latius libro de Spectaculo. Sicut & de Brabio, & Athletarum tum vinctio[n]e, tum strictiori disciplina. Huic loco sufficiens similes S. Hieronymi loci, alter ad Lucinum: Non est inuidiosus Agonotheta noster, alter lib. ad Pamach. contra errores Ioannis Hierosolymitani: Cur ergo ista quaruntur (inquit) cur tu omisisti super quibus pugna est, de Scammate & loco certaminis egrediens, in peregrinis & longe alienis disputationibus immorari?
- B 43. corona aternitatis, brabium, &c.] Sive brabium legas ad imitationem Græcæ vocis, sive brauium, vri habent 3. ms. perinde est. Similiter autem S. Cyprian. epist. 9. ad martyres & Confessores de Mappalico, explicans illud Psal. 115. Pretiosa est in cõp[er]tu Domini mors iustorum eius. Pretiosa (inquit) mors hæc est, qua emit immortalitatem pretio sanguinis sui, qua accepit coronam. de conformatione virtutis. Et sub finem eiusdem Epistole: Sed & ipse (Dominus nempe) luctatur in nobis, ipse congregatur, ipse in certamine agonis nostri & coronatur pariter & coronatur. Latius autem id ipsum repetit Tertull. sub finem lib. de Coron. milit. allegans & scripturas, qua coronam vitæ promittunt & representant, Apocalyp[si] 3. 4. 6. 10. ac 2. Tim. 4. Loci adnotandi contra modernos aduersarios, qui vitam aternam non nisi gratiam esse volunt, non coronam aut mercedem. Item contra eos, qui merita sanctorum Martyrum negant, quia correlatiua sunt merita & merces, certamea legitimum & corona, quemadmodum adtigimus lib. de Penit. & latius tractabimus lib. sequenti de Patientia.
44. gloria in sæcula sæculorum.] Alludit ad illud Psal. 83. In sæcula sæculorum laudabunt te.
- C CAP. IV.
45. Scimus ex Dominico præcepto, &c.] inscriptionem huius capituli fecimus: Quod animari debeant Martyres exemplis eorum, qui famæ & gloriæ solius causa multa pepessi sunt. in quo multa eadem repetit, qua supra videre est Apologetici capite vlt. Atqui ex ms. 3. legimus: ipiritum promptum esse, & ex coniectura Ioannis Harrisi nec iam de incommodis carceris. Vbi, esse, &, de recens adiecimus.
46. Timebit forsitan caro gladium grauem, &c.] Cyprianus (inquit Rhenan.) aduersus Demetriuanum genera tormentorum enumerans, quibus ille Christianos affligeret: innoxios (inquit) iustos, Deo caros, domo prius, patrimonio spoliis, cathenis premis, carcere inclusis: gladio, bestis, igrubus punis. Rursum lib. de Lapsis: Sed eum, durissimi iudicis recrudescente sententia, iam fatigatum nunc flagella scinderent, nunc contunderent: fustes, nunc equuleus extenderet, nunc ungula essoderet, nunc flamma torreret, caro me in colluctatione deseruit, infirmitas viscerum cessit. Idem alijs multis locis supplicia Christianorum commemorat. Videat ibidem Lector Adnot. nostras ad posteriore[m] librum, num. 52. item in Tertull. Apolog. alicubi, vbi & vlt. cap. etiam supplicij meminit, ob quod Sarmentitij ac Semaxij dicebantur, eo quod ad stiptem dimidij axis reuincti Sarmentorum ambitu exurerentur. Qui lib. ad scapulam cap. vlt. indicat, primum dumtaxat gladioreum animaduersum in Christianos, quamquam ab illo etiam cremarentur.
- D 47. Lucretia.] Exemplum hoc notius, quam vt explicari debeat. Repetit id ipsum sub finem lib. de Castit.
48. Mutius.] De hoc vide Adnot. nostras in Apolog. cap. vlt. num. 621.
49. Heraclitus.] Is (vri adnotat Rhenan.) laborabat morbo aqua intercutis, & cum obscuris sermonibus assuetus homo quærendum a medicis inuisisset, Num ex imbre iucitatem facere possent, & ab illis ludi se purantibus fuisset neglectus: tandem ipse sibi subuenire volens, bubulis excrementis oblini corpus suum inflatum fecit. Est apud Laertium.
50. Empedocles] De hoc vide Adnot. nostras in lib. de Pallio c. 4. num. 83. Meminit item eiusdem infra Tom. 3. lib. de Anima.
51. Peregrinus, &c.] Hæc lectio (inquit Rhenan.) mihi non displicet. Na auctor est Eusebius Casariensis in Chronicis, qua nobis vertit Hieronymus, anno Imperij Marci Antonini Veri quinto, si nõ fallit numerus, Peregrinum Philosophum apud Pisas, rogo, quem ex lignis cõposuerat, incenso, semet superiecisse. Recte ergo Tertullianus dixit: non olim, ad antiqua exempla, qua præmisit, respiciens, cū ipse vixerit sub Severo, qui post Marcum Antoninum anno 33. regnare

cepit. Peregrini vitam descripsit Lucianus in libello cui titulus: De morte Peregrini. Qui se cessatur interfuisse spectaculo, cum in ignem se Proteus inijceret, hoc pacto gloriam aucupaturus, id enim vocabuli sibi inviderat impostor ille. Ammianus Marcellin. lib. 29. loquens de crudelitate Valentis Augusti: Ducti vniuersi (inquit) stibiliter iugulantur præter Simonidem, quem solum saurus ille sententia laetor, efferatus ob constantiam grauem, iusserat flammis excuri; qui vitam vt dominam fugiantis rabidam, ridens subitas momentorum ruinas, immobilis conflagrauit, Peregrinum illum imitatus Protea cognomine Philosophum clarum, qui cum mundo digredi statuisset, Olympia quinquennali certamine sub Græcia conspectu totius, ascenso rogo, quem ipse construxit, flammis absumptus est. Aulus Gellius Noct. Attic. lib. Philosophum (inquit) nomine Peregrinum, cui postea cognomen Proteus factum est, virum grauem atque constantem vidimus, cum Athenis essemus, diuersantem in quodam tugurio extra urbem, & reliqua.

52. Dido.] Vide de hac Adnotat. nostras in vlt. cap. Apolog. num. 622.

53. Afrubalis vxor.] Refert hoc Linius lib. 51. ad vxorem Afrubalis illius, qui tertio bello Punico à Scipione Æmiliano victus est.

54. Regulus.] Carthaginienses Attilium Regulum (vri adnotat Rhenan.) palpebris resectis dolo inclusum, quo vndique acuti stimuli eminebant, necauerunt. Ex Valerio Max. L. Florus de Regulo: Nec vltimo siue carceris seu crucis supplicio deformata maiestas. Seneca compluribus locis crucem Reguli commemorat.

55. Cleopatra.] Hac historia notior est, quam vt commentario sit opus. De regno eius cum Augusto vide lib. adu. Iud. cap. 8. Adnotat autem Isidorus Etymol. li. 12. c. 5. quod perierit Cleopatra genere apsidis, qua Ipsalis dicitur, eo quod somno necet, atq; adeo quod in mortem quasi somno soluta sit.

56. meretrix Atheniensis.] Exemplum hoc meretricis Atticæ habes etiam supra, Apolog. cap. vlt. & in Adnotat. nostris ibidem num. 624.

57. Nam quæ hodie apud Lacedæmonas, &c.] Sic ex MS. pro: Nam quod Atqui (vri adnotauit ad ca. vlt. Apolog. hic citatur à Rhenano Franciscus Zephyrus) ἀγορασιων illum Spartanorum perorum celebravit Cicero in Tusculanis. Alludit ad eandem illud Stratonici Apophthegma apud Athenæum: Quod si quis horum, inquit, delinquat, plagis afficiatur Lacedæmonij. Cui addit Eustathius interpreter. Hoc obiter dictum festinus est, ob ἀγορασιων Spartanis sollempnijs etiam festis celebrem.

58. Tanti vitreum, quanti verum margaritum?] Proverbij huius explanationem ad Prolegomena nostra differimus, ne hic prolixiores simus.

CAP. V.

59. Omitto nunc gloriæ causam, &c.] Hoc caput inscripsimus: De exemplis illorum, qui affectatione quadam omnia tormenta conculcant, quod quum de Gladiatoribus agat, id etiam differimus ad librum de Spectaculo.

60. iam & ad ignes quidam fe autorauerunt.] Autorare (vt recte adnotauit Rhen.) obligare est, unde autoramentum, & milites autorati. Atqui alludere videtur ad Hercule[m], de quo S. Cyprian. lib. Quod idola non sint Dij, sic loquitur: Hercules vt hominem exuat, Oeteis ignibus concrematur. Quod confirmatur etiam Festi testimonio, qui eum dicit astrologum eo die se flammis iniectis, quo solis erat obscuritas futura. Quod quum fecerit, vt opinio sua diuinitatis confirmaretur, recte adfectioni tribuit Auctor. Qui præterea istud recensent, citauit Adnot. nostris in dictum locum nu. 6. & existat eius rei historia apud Philostratum in Heroicis cap. 16. Plane autem ad loci huius intellectum facit, quod supra habet Auctor Apol. cap. 16. & qui viuus ardebat, Hercule[m] inducat.

CAP. VI.

61. Sed hæc exempla, &c.] Vltimum hoc caput inscripsimus: De conditionis humanæ contemplatione. Quem etiam locum alicubi imitatur S. Cyprianus.

62. & in medijs ciuitatibus elapsæ caueis.] Hic venit mihi, inquit Rhenanus, in mentem duarum seuarum Vrsarum; quas Valentinianus Augustus aiebat, earum caueas iuxta cubiculum suum locare solitus. Alteri Mica aurea nomen erat, alteri Innocentia. Multo illa mortales laniarunt, videntem & hæc sauitia deletato principe. Auctor Ammian. Marcellinus lib. 39.

63. quantæ qualesque personæ, &c.] Recte illud hominis causa interpretatur Rhenanus de Imperatore: nam alludit ad exitus, seu occisiones eorum, qui contrarij partibus Seueri Imperatoris fuerant, de quib. in hac verba Apolog. c. 35. Sed & qui nunc scelestarum partium focij aut plausores quotidie reuelantur, post vindemiam parvicidarum racematio superstes. de quibus ibidem latius n.

478. & 479. Hoc vnum hic adiciam, hinc apparere, eodem fere tempore scriptum hunc librum, quo Apologeticus.

ARGUMENTVM IACOBI
PAMELII IN LIBRVM DE
Patientia.

PATIENTIAE encomium descripturus Tertullianus, post captatam Lectoris benevolentiam, non alijs modo, sed sibi potissimum eam exoptans, suspirans & inuocans.

Primum deducit, etiam eos, qui caeca viuunt, Philosophos, omnem sapientiae ostentationem de Patientia praesefere.

Deinde Deum ipsum Patientiae nobis exemplum esse debere, & quae adeo ut plures Dominum idcirco non credant, quia saeculo iratum tandem nesciunt.

Item & Christum Dominum inter homines in terris, qui et si homo, nihil tamen de impatientia hominis imitatus est.

Quid? quod & obsequij disciplina, quam nobis alij exhibent, quamque nos Deo debemus, commendationem & praescriptionem Patientiae in se continet.

Imo quantum sit bonum Patientiae, ex contrario impatientia malo magis illuminari; cuius natales in ipso diabolo deprehenduntur, qui quia patienter hominem non tolerat, angelus perditionis factus est, & eundem hominem primo conuentus & infecta muliere in crimen aduocauit. Qui antea innocens ubi semel impatientiae succidit, desuit Deo sapere, ex qua proinde matrix facta est in omne delictum.

Porro Patientiam eam esse, quae fidem antecedit & subsequatur, exemplo Abrahae comprobatur, & Christi, quum gratiam legi superduxit, fidem Patientiae ira prohibita composuit.

Atque adeo contemptum diuitiarum, & cupiditatum de truncationem, Patientiae exercitationem esse.

Eadem quoque fieri, ut minoribus delictis, ut pote maledicti, & lingua amaritudinis, non ledamur, quum equanimiter iniuriam patimur.

In amissione item nostrorum Patientia dolorem temperari. Vtrionis item libidinem, aut gloriae aut malitiae causa, numquam non Domino odiosam, qui sibi vindictam arrogat, Patientia excludi.

Multiplicia praeterea mali spiritus incitamenta & domi & foris nostra equanimitate eludi, & in super eius officij dignam esse mercedem, felicitatem scilicet regni caelorum.

Quum praeterea omnem speciem salutis disciplinae gubernet Patientia, etiam pacis & penitentiae ministrum esse, solita lapsis subuenire, item fidei, spei & dilectionis.

Neque vero in animo tantum constitutam Patientiam, sed & in corpore, demerendo Domino multipliciter ad laborare, tum afflictatione corporis per ieiunia, tum continentia carnis, in viduis, virginibus, voluntarijs spadonibus, tum denique in persecutionibus, seu fuga urgeat, seu carcer praueinat, seu denique verbera, ignem, crucem, bestias, gladium constantissime tulerit.

Exemplo esse, qui hic Patientia viribus subnixi sunt, Isai. m, Stephanum, & felicissimum illum Iob, qui omnem Patientiae speciem aduersus omnem diaboli vim expunxit.

Denique Patientiam Deum habere debitorem, quod omnibus eius mandatis interueniat, & fidelem delectet, Gentilem inuitet, in omni aetate, in omni sexu formosa sit, uti vel ex effigie habituque Patientiae, quam paulo latius prosequitur, comprehendere est.

Ita tamen ut de caelesti, vera, Christiana Patientia haec omnia intelligantur, non de Patientia Gentium falsa & probrosa, quam diabolus amulatus & suos docuit.

Ceterum praeterquam quod nemo de hoc libro Tertulliani vquam dubitauerit, pro more suo ad instar huius S. Cyprianus librum scripsit: De bono Patientiae, in quem multa etiam ipse verba transcripsit. Viderunt etiam Manuscriptum Tritheimius & Politianus ante omnem editionem, quae multo post facta est per Rhenanum, ex Paterniacensi primum, deinde & Gorziensi codice & initio, scholiis, postea & Adnotationibus egregie aucta, vt non magnopere nouo commentario sit opus. Nos interim ali-quod additis nostris Adnotationibus iterum ex tribus Vaticanis codicibus MS. hunc librum repurgauimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI PRESBYTERI DE
PATIENTIA LIBER.

CONFITEOR I ad Dominum Deum satis temere me, si non etiam impudenter, de patientia componere ausum, cui praestanda idoneus omnino non sum, ut homo nullius boni: quando oporteat demonstratione & commendatione alicuius rei adortos, ipsos prius in administratione eius rei deprehendi, & constantiam commonendi propriae conuersationis auctoritate dirigere, ne dicta factis deficientibus erubescant. Atque utinam erubescere istud remedium ferat, ut pudor non exhibendi, quod alijs suggestum imus, exhibendi fiat magisterium: nisi quod bonorum quorundam sicuti & maiorum, intolerabilis magnitudo est: ut ad capiendam & praestandam ea, sola gratia diuinae inspirationis operetur. Nam quod maxime bonum, id maxime penes Deum, nec alius id quam qui possidet dispensat, ut cuique dignatur.

Itaque velut solatium erit disputare super eo quod frui non datur, vice languentium, qui cum vacent a sanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miserimus ego, semper eger caloribus impatientiae, quam non obtineo, patientiae sanitate, & suspirem & inuocem & perorare necesse est, cum recorder, & in meae imbecillitatis contemplatione digero, bonam fidei valetudinem, & dominicae disciplinae sanitate, non facile cuiquam, nisi patientia adsideat, prouenire. Ita proposita Dei reb. est, ut nullum praecipuum obire quis nullum opus Domino complacitum perpetrare extraneus a patientia possit, bonum eius, etiam qui caeca viuunt, summam

virtutis appellatione honorent. Philosophi quidem, qui alicuius sapientiae animalia deputantur, 4 tantum illi subsignant, ut cum inter sese variis seculis libidinibus & sententiarum emulationibus discordent, solius tamen patientiae in commune memores, huic vni studiorum suorum commiserint pacem. In eam conspirant, in eam foederantur, illi in adfectione virtutis vnanimiter student, omnem sapientiae ostentationem de patientia praerunt. Grande testimonium eius est, cum etiam vanae saeculi disciplinas ad laudem & gloriam promouet. Aut nunquid potius iniuria cum diuina res in secularibus artibus volutatur? Sed viderint illi, quos mox sapientiae suae cum saeculo destructae ac dedecorate pudebit. [5 Nobis exercendae patientiae auctoritatem, non 6 affectatio humana canine aequanimitatis 7 stupore formata, 8 sed viuae ac caelestis disciplinae diuina dispositio delegat, Deum ipsum ostendens patientiae exemplum: iam primum qui 9 florere lucis huius super iustos & iniustos aequaliter spargit: qui temporum officia, elementorum seruitia, 10 totius geniturae tributa dignis simul & indignis patitur simul occurrere, sustinens ingratissimas nationes, ludibria artium & opera manu suarum adorantes, 11 nomen cum familia ipsius persequentes, luxuriam, auaritia iniquitatem, malignitatem quotidie insolescentem, vt sua sibi patientia detrahat: plures enim Dominum idcirco non credunt, quia saeculo iratum tandem nesciunt. [Et 12 haec quidem diuinae patientiae species quasi de longinquo, fors ut de supernis aestimetur: Quid illa autem, quae inter homines palam in tertis quodammodo manu apprehensa est: 13

A

Isai. 42.

Ioan. 13.
Matth. 9.
Luc. 9.
Luc. 17.
Matth. 14.
Matth. 26.
Isai. 53.
Matth. 26.
Ioan. 18.
Matth. 26.

B

Matth. 27.
Marc. 15.
Luc. 23.
Ioan. 19.

Cap. IV.

C

Gen. 1. &
9.

D

Nasci se Deus in utero patitur matris, & expectat, natus adulescere sustinet, & adultus non gestit agnosci, sed contumeliosus insuper sibi est, & à 14 seruo suo tingitur, & tenatoris congressus solis verbis repellit. Cū de domino sit magister, docēs hominem euadere mortem, ob salutem 15 scilicet venire offensa patientia eruditus, non contendit, non reclamauit, nec quisquam in plateis vocem eius audiuit, arundinem quaslatam non fregit, linum fumigans non restinxit. Nec enim mentitus fuerat Propheta, imo ipsius Dei contestatio, spiritum suum in filio cum tota patientia collocantis. Nullum volentem sibi adherere non suscepit: nullius mensam tecum ve despexit. 16 Atquin ipse lauandis discipulorum pedibus ministravit. Non peccatores, non publicanos aspernatus est. Non illi saltem ciuitati, quæ eum recipere noluerat, iratus est, cum etiam discipuli tam contumelioso oppido 17 cælestes ignes repræsentari voluissent. Ingratos curauit, insidiatoribus cessit. 18 Parum hoc, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constantem denotauit. Cum vero traditur, cum adducitur, vt pecus ad victimam (sic enim non magis aperit os, quam agnus sub tondentis potestate) ille cui legiones angelorum, si voluisset, vno dicto de cælis affuissent, 19 ne vnus quidem discens gladium in vltorem probauit: patientia Domini in Malcho vulnerata est. 20 Itaque & gladij opera maledixit in posterum, & sanitas restitutione ei, quem non ipse vexauerat, satisfecit per patientiam, misericordiam matrem. Taceo 21 quod figitur. in hoc enim venerat. Nunquid tamen subeundæ morti etiam contumeliosus opus fuerat? Sed saginari voluptate patientiæ discessurus volebat. Despuitur, verberatur, deridetur, fædis vestitur, fædioribus coronatur. Mira æquanimitatis fides. Qui in hominis figura propofuerat latere, nihil de patientia hominis imitatus est. Hinc vel maxime Pharisei Dominum agnoscere debuissent, patientiam huiusmodi nemo hominum perpetraret. Talia tantaque documenta, quorum magnitudo penes nationes quidem detrectatio fidei est 22 penes nos vero ratio & structio, satis aperte non sermonibus modo in præcipiendo, sed etiã passionibus Domini sustinendo probant, his quibus credere datum est, patientiam Dei esse naturam effectam, & præstantiam ingenitæ cuiusdam proprietatis. 23 Igitur si probos quoque seruos & bonæ mentis, pro ingenio dominico conuersari videmus (siquidem artificium promerendi, obsequium est: obsequij vero disciplina, morigerata subiectio est) quanto magis nos secundum Dominum moratos inueniri oportet? Seruos scilicet Dei viui, cuius iudicium in suis, 24 non in compe-de, aut pileo vertitur, sed in æternitate aut pœnæ, aut salutis. Cui seueritati declinandæ, vel liberalitati inuitandæ, tanta obsequij diligentia opus est, quanta sunt ipsa, quæ aut seueritas comminatur, aut liberalitas pollicetur. Et tamen nos non de hominibus modo 25 seruitute subnixis, vel quolibet alio iure debitoribus obsequij, verum etiam de pecudibus, etiam de bestiis obedientiam exprimimus, intelligentes vsibus 26 nostris à Domino prouisas traditasque. Meliora ergo nobis erunt in obsequij disciplina, quæ nobis Deus subdit: agnoscunt deniq; quæ obediunt nos, cui soli subditi sumus, Domino scilicet, auscultare dubitamus? At quam iniustum est, quæ etiam ingratus: quod per alterius indulgentiã de alijs consequaris, idem illi per quem consequeris, de temetipso non rependere? Nec pluribus de obsequij exhibitione debita à nobis Domino Deo. Satis enim agnitio Dei, quid sibi incumbat, intelligit. Ne tamen vt extraneum, de obsequio videamur interieciisse, ipsum quoque obsequium de patientia trahitur. Nunquam impatientis obsequitur, aut patiens quis oblectatur. Quam ergo Dominus, omnium bonorum & demonstrator & acceptor, Deus in semetipso circumtulit, quis de bono eius latere retractet? cui item dubium sit, omne bonum, quia ad Deum pertineat, pertinentibus ad Deum tota mente sectandum? Per quæ in 27 expedito & quali in præscriptionis compendio & commendato

& exhortatio de patientia constituta est. [28 Verum tamen procedere disputationem de necessarijs fidei non est otiosum, quia nec infructuosum. Loquacitas in edificatione nulla turpis, si quando turpis. Itaque si de aliquo bono sermo est, res postulat contrarium quoque boni recensere. Quid enim sectandum sit, magis illuminabis, si quod vitandum sit, proinde digesseris. Consideremus igitur de impatientia: an sicut patientia in Deo, ita aduersaria eius in aduersario nostro nata atque comperita sit: vt ex isto appareat, quam principaliter fidei aduersetur. Nam quod ab æmulo Dei conceptum est, vtique non est amicum Dei rebus. Eadem discordia est rerum, quæ & auctorum. Porro cum Deus optimus, diabolus e contrario pessimus, ipsa sui diuersitate testantur 29 neutrum alteri facere, vt nobis non magis à malo aliquid boni, quam à bono aliquid mali editum videri possit. Igitur 30 natales impatientiæ in ipso diabolo deprehendo. iam tunc cum Dominum Deum vniuersa opera quæ fecisset, imagini suæ, id est, homini subiecisse impatienter tulit. Nec enim doluisset, si sustinisset: nec inuidisset homini, si non doluisset. Adeo decepit eum, quia inuiderat. Inuiderat autem, quia doluerat. Doluerat, quia patienter vtique non tulerat. Quid primum fuerit ille angelus perditionis, malus an impatientis, contemno querere: palam cum sit, impatientiam cum malitia, aut malitiam 31 ab impatientia auspiciatam; deinde inter se conspirasse, & indiuiduas in vno patris sinu adoleuisse. At enim quam primus senserat, per quam delinquere intrauerat, de suo experimento quid ad peccandum adiutaret structus, eandem impingendo in crimē homini aduocauit. conuenta statim illi mulier, non temere dixerim, per colloquium ipsum eius afflata est spiritu impatientiæ infecto. vsque adeo nunquam omnino peccasset, si diuino 32 interdicto patientiam perferuasset. Quid quod non sustinuit sola cõuenta, sed 33 apud Adam nondum maritum, nondum aures sibi debentem, impatientis etiam tacendi est: ac 34 traducem illum eius quod à malo hauserat, facit. Perit igitur & alius homo per impatientiam alterius: perit mox & ipse per impatientiam suam vtrobique commissam, & circa Dei præmonitionem, & circa 35 diaboli circumscriptionem: illam seruare, hanc refutare non sustinens. Hinc prima iudicii, vnde delicti, origo: hinc Deus irasci exorsus, vnde offendere homo inductus. Inde in Deo prima patientia, vnde indignatio prima. Qui tunc maledictione sola contentus, ab animaduersionis impetu in diabolo temperauit. Aut quod crimen ante istud impatientiæ admittum homini imputatur? 36 Innocens erat, & Deo de proximo amicus, & paradisi colonus. 37 At vbi semel succidit impatientiæ, desuit Deo sapere, desuit cælestia sustinere posse. Ex inde homo terræ datus, & ab oculis Dei eiectus, facile 38 vsurpari ab impatientia cœpit in omne, quod Deum offenderet. Nam statim illa semine diaboli concepta, malitiæ fœcunditate iram filium procreauit: editum suis artibus erudit. Quod enim ipsum Adam & Eum morti immerferat, docuit & filium ab homicidio incipere. Frustra istud impatientiæ adscriperim, si Cain ille primus homicida, & primus fratricida, oblationes suas à Domino recufatas æquanimiter nec impatiēter tulit: si iratus fratri suo non est, si neminem denique interemit. Cum ergo nec occidere potuerit nisi iratus, nec irasci nisi impatientis, demonstrat quod per iram gessit, ad eam referendum, à quaira suggesta est, per hæc 39 impatientiæ tunc infantis quodammodo incunabula. Ceterum quanta mox incrementa: nec mirum. Nam si prima deliquit, consequens est, vt quia prima idcirco & sola sit matrix in omne delictum, defundens de suo fonte varias criminum venas. De homicidio quidem dictum est. Sed ira editum à primordio, etiam quascunque postea causas sibi inuenit, ad impatientiam, vt ad originem sui, confert. Sive enim quis inimicitijs, siue prædæ gratia id scelus conficit, prius est vt aut odii aut avaritiæ fiat impatientis. Quicquid compellit, sine impatientia sui non est, vt perfici possit. Quis ad adulterium sine libidinis im-

remnendi lucri ordinatur.⁴⁰ Hæc ut principalia penes Dominū delicta. Nam ut cōpendio dictū sit, omne peccatum impatientiæ ascribendū. Malum impatientiæ est boni. Nemo impudicus nō impatiens pudicitæ, & improbus probitatis & impius pietatis & iniquieris quietis. Ut malus vnusquisq; fiat, bonus p̄seruare nō poterit. Talis igitur excetra ⁴¹ delictorū cur nō Dominū offendat improbatore malorū? An nō ipsū quoq; Israel per impatientiā sempet in Deū deliquisse manifestū est: exinde quū oblitus brachij cœlestis, quo Ægyptijs afflictationibus fuerat extractus, de Aaron sibi Deos duces postulat, quum in idolū auri sui collationes defundit: tam necessarias n. Moyſi cum Domino congregientis impatienter exceperat moras. Post ⁴² mannae escarilem pluuiam, post petrae aquatilem sequelam desperat de Domino, tridui sitim non sustinendo, nā hæc quoque illis impatientia à Domino exprobratur. Ac ne singula peruagemur, nunquam non per impatientiam delinquendo perierunt. Quomodo autē prophetis manus intulerunt, nisi per impatientiam audiendi? Domino a. ipsi, per impatientiā etiā videndi. Quod si patientiā inuisens, liberarentur. [Ipsa ⁴³ adeo est. quæ fidē & subsequitur, & antecedit. Deniq; *Abrahā Deo credidit*, ⁴⁴ & iustitiā deputatus ab isto est: sed fidē eius patientia probauit, quum filiū immolare iussus est, ad fidē non tentationē dixerim, sed typicā contestationē. Ceterū Deus, quem iustitiā deputasset, sciebat. Tam graue præceptū q̄ nec Domino perfici placebat, patienter & audiuit, & si Deo voluisset, impleſset. Merito ergo benedictus, quia & fidelis: merito fidelis, quia & patiens. Ita fides patientia illuminata, quum in nationes seminareretur, per semen Abrahæ, quod est Christus, & gratiam legi superduceret, ampliandæ adimplendæq; legi adiutricē suam patientiam præfeci, quod ea sola ad iustitiæ doctrinam retro defuisset. Nam olim & oculum pro oculo, & dentem pro dente reperebat, & malum malo fœnerabāt: nondum enim patientia in terris, quia nec fides: scilicet interim impatientia occasionibus legis fructuatur. Facile erat absente domino patientiæ & magistro. Qui postquam superuenit, & gratiam fidei patientia composuit, iam nec uerbo quidem lacessere, nec fatue quidem dicere ⁴⁵ sine iudicij periculo licet. Prohibitaria, restricti animi, compressa petulantia manus, exemptum linguæ venenum plus lex quā amisit, inuenit: dicēte Christo: *Diligite inimicos vestros, & maledicentibus benedicite: & orate pro persecutoribus vestris, ut sibi sitis patris vestri cœlestis.* Vides quē nobis patrem patientia acquirit: Hoc principali præcepto vniuersa patientiæ disciplina succincta est, ⁴⁶ quando ne linguæ quidem malefacere concessū est: [Iam ⁴⁷ vero percurrentibus nobis causas impatientiæ, cetera quoque præcepta suis locis respondebūt. Si detrimento rei familiaris animus concitatur, omni pene in loco de contempnendo seculo scripturis dominicis commonetur: nec maior ad pecuniæ contempnū exhortatio subiaceret, quam quod ipse Dominus in nullis diuitijs inuenitur. Semper pauperes iustificat, diuites prædamnat. ⁴⁸ Ita detrimentum patientiæ, fastidium opulentiæ præministrauit, demonstrans per abiectionē diuitiarum, ⁴⁹ læsuras quoque earum cōputandas non esse. Quod ergo nobis appetere minime opus est, quia nec Dominus appetiuit, detruncatum vel etiam ademptum non egre sustinere debemus. Cupiditatem omnium malorum radicem spiritus Domini per Apostolū pronunciauit. Eam non in concupiscentia alieni tantū constitutam interpretemur: nam & quod nostrum videtur, alienum est: nihil enim nostrum, quoniam Dei omnia, cuius ipsi quoque nos. ⁵⁰ Itaque si damno affecti impatienter senserimus, non de nostro amissum dolentes, ad fines cupiditatisprehēdemur. Alienū querimus, quum alienum amissum dolentes ægre sustinemus. Qui damni impatientia concitatur, terrena cœlestibus anteposendo, de proximo in Deum peccat. Spiritum n. quē à Domino sumpsit, secularis rei gratia concutit. Libenter igitur terrena amittamus, cœlestia tueamur: Totum licet seculum pereat, dū patientiā lucrifa-

ciam. Iam qui minutum sibi aliquid aut furto, aut vi, aut etiam ignauia, non constanter sustinere cōstituit: nescio an facile, vel ex animo ipse rei suæ manum inferre possit in causa eleemosynæ. Quis n. ab alio secari omnino non sustinens, ipse ferrum in corpore suo ducit? Patientia in detrimentis exercitatio est largiendi & cōmunicandi. Non piger donare eū, qui non timet perdere. Alioquin quomodo duas habens tunicas, alteram eam nudo dabit, nisi idē sit, qui auferenti tunicam, etiā pallium offerre possit? Quomodo amicos de mammona fabricabimus nobis, si eum in tantum amauerimus, ut amissum nō sufferamus? Peribimus cum perdito. Quid hic inuenimus, ubi habemus amittere? Gentilium est omnibus detrimentis impatientiam adhibere, qui rem pecuniariam fortasse animæ anteposant. Nam & faciunt cum lucri cupiditatibus quætuosa pericula mercimoniorum in mari exercent: cum pecuniæ causa s̄ etiā in foro nihil damnationi timendum aggredi dubitant: ⁵² cum denique ludo & castris lese locant, cum per viā in mores s̄ bestiarum latrocinantur. Nos vero secūdū diuersitatem, qua cum illis sumus, non animam pro pecunia, sed pecuniam pro anima deponere conuenit, seu sponte in largiendo, seu patienter in amittendo. ⁵⁴ Ipsam animam, ipsumq; corpus in seculo isto expositum omnibus ad iniuriam gerimus, eiusque iniuria patientiam subimus: ⁵⁵ minorū deliberatione lædemur. Absit à seruo Christi tale inquinamentum, ut patientia maioribus tentationibus præparata in frivolis excidat. Si manu quis tentauerit prouocare, præsto est Dominica ⁵⁶ moneta. *Verberanti te*, inquit, *in faciem, etiā alteram genam obseruet.* Fatigetur improbitas, patientia tua. ⁵⁷ Quis ictus ille sit dolore & contumelia constrictus, grauius à Domino vapulat. Plus improbum illum cadis sustinendo. Ab eo n. vapulabit, cuius gratia sustines. Si lingua amaritudo, maledictio siue conuicio eruperit, respice dictum: *Quum vos maledixerint, gaudete.* ⁵⁸ Dominus ipse maledictus in lege est, & tamen solus est benedictus. Igitur dominum serui consequamur, & maledicamur patienter, ut benedicti esse possimus. Si parum æquanimitè audiam dictum aliquod in me proteruū aut nequam, reddam & ipse amaritudinis vicem necessesse est, aut cruciabor impatientia muta. Quum ergo percussero maledictio, quomodo secutus inueniat doctrinam Domini qua traditum est, ⁵⁹ non vasculorum inquinamentis, sed eorum quæ ex ore promuntur, hominem communicari. Itē: Manere nos omnis vani & superuacui dicti reatum? Sequitur ergo, ut, à quo nos Dominus arceret, idem ab alio æquanimitè pati admoneat, hic iam de patientiæ voluntate. Nam omnis iniuria, seu lingua, seu manu incussa, cum patientiam offenderit, eodem exitu dispungetur, quo ⁶⁰ telum aliquod in petra constantissimæ duritiæ libratum & obrusum. Concidet enim ibidem irrita opera & infructuosa, & nonnunquam repercussum in eū qui emisit, reciproco impetu sauiet. Nempe idcirco quis te lædit ut doleas: quia si ictus lædētis in dolore læsi est. Ergo cū fructū eius euerteris nō dolēdo, ipse doleat necesse est amissione fructus sui: tūc tu nō modo illæsus ibis, q̄ etiam solum tibi sufficit, sed in super aduersarij tui & frustratione oblectatus, & dolore defensus. Hæc est patientiæ utilitas & volūtas. [⁶¹ Ne illa quē impatientiæ species excusatur in amissione nostri, ubi aliqua doloris patrociniatur asseritio. Præponēdus est n. respectus denūciationis Apostoli, qui ait: *Ne corristemini dormitione cuiusquā, sicut nationes qua sperant.* Et merito. ⁶² Credētes n. resurrectionem Christi, in nostrā quoq; credim⁹, p̄pter quos ille & obiit & resurrexit. Ergo cū cōstet de resurrectione mortuorū, vacat dolor mortis, vacat & impatientia doloris. Cur n. doleas, si periisse nō credis? Cur impatienter feras subductū interim quē credis reuersurū. Profectio est, q̄ putas mortem. Non est lugendus qui antecedit, sed plane desiderandus. Id quoque desiderium patientia temperandum. Cur n. immoderate feras abisse, quem mox subsequeris, Ceterum impatientia in huiusmodi, & spei nostræ male ominatur, & fidem præuaricatur. Et

Matth. 5.
Luc. 16.F
Cap. VIII.

Matth. 5.

Matth. 5.
Deut. 21.
Gal. 3.G
Marc. 7.
Matth. 22.Cap. IX.
1. Theſſ. 4.
H

A
Philip. 1.
Cap. X.

Christum ledimus, cū euocatos quosque ab illo, quasi miserandos non æquanimiter accipimus. ⁶³ Cupio, inquit Apostolus, *recipiam, & esse cum Christo*. quanto melius ostendit votum Christianorum. Ergo votum, si alios consequutos impatienter dolemus, ipsi consequi nolumus. [⁶⁴ Est & alius summus impatientiæ stimulus, vltionis libido, negotiū curans aut gloriæ aut malitiæ. Sed & gloria vbique vna, & malitia nunquam nõ Domino odiosa, hoc quidem loco maxime, quum ab alterius malitia prouocata, superiorem se in exequenda vltione constituit, & remunerans nequam duplicat, quod semel factum est. Vltio penes errorem solatium videtur doloris, penes veritatem certam redarguitur malignitatis. Quid enim refert inter prouocantem & prouocatum, nisi quod ille prior in maleficio deprehenditur, at ille posterior; Tamen vterque lesi hominis Domino reus est: qui omnem nequam & prohibet & damnat. Nulla in maleficio ordinis ratio est: nec locus fecerit, quod similitudo coniungit. Absolute itaque præcipitur, malum malo non rependum. Par factū, par habet meritum. Quomodo id obseruabimus, si fastidientes in fastidio vltionis non erimus: Quem autem honorē litabimus Domino Deo, si nobis arbitriū defensionis arrogauerimus? Nos putres, vasa fictilia, ferulis nostris assumentibus sibi de conferuis vltionē, grauitur offendimur: eosque qui nobis patientiam obtulerint suam, vt memores humilitatis, seruitutis, ius dominici honoris diligentes, non probamus modo, sed ampliorem, quā ipsi sibi præsumpserunt, satisfactionem facimus. Id nobis in Domino tam iusto ad æstimandū, tam potenti ad perficiendum periclitatur? Quid ergo credimus iudicem illum, si non & vltorem; Hoc se nobis repromittit, dicens: *Vindictam mihi, & ego vindicabo*. id est, Patientiam mihi, & ego patientiā remunerabo.

Rom. 12.
B

Cum enim dicit, *Nolite iudicare, ne iudicemini*, nonne patientiam flagitat: Quis enim non iudicabit alium, nisi qui patiens erit non defendendi? quis idcirco iudicat vt ignoscat? Aclī ignoscat, tamen iudicantis ⁶⁵ impatientiam cauit, & honorem vnici iudicis, id est, Dei abstulit. Quantos vero casus huiusmodi impatientia incurfare consueuerat: Quotiens pœnituit defensionem? ⁶⁶ quotiens instantia eius deterior facta est causis suis: Quoniam nihil impatientia susceptum, sine impetu transigi neuit: nihil impetu actum, aut non offendit, aut corrumpit, aut præceps abiit. Iam si leuius defendaris, infans: si vberius, oneraberis. Quid mihi cum vltione, cuius modum regere non possū per impatientiam doloris? ⁶⁷ Quod si patientiæ incubabo, non dolebo: si non dolebo, vlticē non desiderabo. [Post ⁶⁸ has principales impatientiæ materias, vt potuimus, regeflas, qd inter ceteras euagemur, quæ domi, quæ foris: Lata atq; diffusa est operatio mali. Multiplicia spiritus incitamenta iaculantis, & modo paruula, modo maxima. Sed paruula, de sua mediocritate contempnas, maximis pro sua exuberantia cedas. Vbi minor iniuria, ibi nulla necessitas impatientiæ. At vbi maior iniuria, ibi ⁶⁹ necessarior iniuriæ medela patientiæ. Certemus igitur. ⁷⁰ quæ à Malo infliguntur, sustinere, vt hostis studium æmulatio nostræ ⁷¹ æquanimittatis eludat. Si vero quædam, ipsi in nos, aut imprudentia aut sponte etiā superducimus, æque patienter obeamus, quæ nobis imputamus. Quod si à Domino nonnulla credimus incuti, cui magis patientiam quam Domino præbeamus: Quin insuper gratulari & gaudere nos docet dignatione diuinæ castigationis. Ego, inquit, *quos diligo, castigo*. O seruum illum beatum, cuius emendationi Dominus instat. cui dignatur irasci, quem admonendi dissimulatione non decipit. Vndique igitur adstricti sumus officio patientiæ administrandæ. Quia qua ex parte, aut erroribus nostris, aut Mali insidiis, aut admonitionibus Domini ⁷² intentenimus, ⁷³ eius officii magna merces, felicitas scilicet. Quos enim felices Dominus nisi patientes nuncupauit, dicendo: *Beati pauperes spiritu, illorū est enim regnum celorum*. Nullus profecto spiritu pauper, nisi humilis. Quis enim humilis nisi patiens: quia nemo

subiicere sese potest sine prima patientia subiectionis ipsius. *Beati inquit, stentia que lugentes*. Quis talia sine patientia tolerat? ⁷⁴ Itaque talibus & aduocatio & ritus promittitur. *Beati mittes*. Hoc quidem vocabulo impatientes non licet omnino ceteri. Item quum pacificos eodē titulo felicitatis notat, & filios Dei nuncupat, nunquid impatientes pacis affines? Stultus hæc senserit. Quum vero, *gaudete & exultate*, dicit, *quorū vos maledicent & persequentur*: ⁷⁵ *merces enim vestra plurima in celo*: id vtiq; non exultationis impatientiæ pollicetur: quia nemo in aduersis exultabit, nisi ante ea contempserit: nemo contemneret, nisi patientiam gesserit. [⁷⁶ Quod pacis gratissimæ Deo adinet disciplinam, quis omnino impatientiæ natus, vel semel ignoscat fratri suo; non dicam, septies, sed septuagies septies: Quis ad iudicem cum aduersario suo diuigens negotium ⁷⁷ conuenientia soluet? nisi prius iam doleret, duritiam, amaritudinem, venena scilicet impatientiæ amputaret? Quo modo remittes, & remitteretur tibi, si tenax iniuriæ per absentiam patientiæ fueris? Nemo conuulsus animum in fratrem suum, munus apud altare perficiet, nisi prius reconciliando fratri reuersus ad patientiā fuerit. Sol super iram nostram si occiderit, periclitamur. Non licet nobis vna die sine patientia manere. At enim cum omnem speciem salutatis disciplinæ gubernet, quid mirum, quod etiam pœnitentiæ ministrat, solita lapsus subuenire, ⁷⁸ cum disiuuncto matrimonio, ex ea tamen causa, qua licet seu viro, seu femina ad viduitatis perseuerantiam sustineri, hæc expeçtat, hæc exoptat, ⁷⁹ hæc exorat pœnitentiā, quandoque in iuris salutem. Quantum boni vtrique confert, alterum adulterum nõ facit, alterum emendat. Sic & illis dominicarum similitudinum exemplis de patientia sanctis adest. Erroneā ouem patientia pastoris requirit & inuenit. Nam patientia vnā facile cõtemneret. Sed laborem inquisitionis patientia suscipit, & humeris insuper aduehit baiulus patiens peccatricem derelictam. Illum quoque prodigum filium patientia patris & recipit, & vestit, & pascit, & apud impatientiam irati fratris excusat. Saluus est igitur, qui perierat, quia pœnitentiā inuit. Pœnitentia nõ perit, quia patientiam inuenit. Nam dilectio summum fidei sacramentum, Christiani nominis thesaurus, quam Apostolus rotis viribus sancti spiritus cõmendat, cuius nisi patientiæ disciplinis eruditur? *Dilectio*, ⁸⁰ inquit, *magnanimis est* ita patientiam sumit. *Benefica est*: malum patientia non facit. *Non amulatur*: id quidem patientiæ propriū est. *Nec proteruum sapit*: modestiam de patientia traxit. *Non inflatur*, non proteruit: non enim ad patientiam pertinet. *Nec sua requirit*, suffert sua, dum alteri proficit: *nec incitatur*. Ceterum quid impatientiæ reliquisset; *Ideo*, inquit, *dilectio omnia sustinet, omnia tolerat*. vtiq; quia patiens. Merito ergo nõquam exciderit: *cetera euacuabuntur, consummabuntur. Exhausturur lingue, scientia, prophetia: permanent fides, spes, dilectio*. Fides, quam Christi patientia induxit: spes, quam hominis patientia expeçtat: dilectio, quam Deo magistro patientia comitatur. [⁸¹ Vtiq; huc de patientia tandē simplici & vniformi, & tantum in animo constituta: quum eadem etiam in corpore, ⁸² demerendo Domino multipliciter ⁸³ adlaboret: ⁸⁴ vtpote quæ ab ipso Domino in corporis quoque virtute edita est, siquidem rector animus facile communicat spiritus inuēta cum habitaculo suo. Quæ igitur negotiatio patientiæ in corpore: In primis adificatio carnis hostia Domino placatoria per humiliationis sacrificium, quum sordes cum angustia victus Domino libat, contenta simplici pabulo, puroque aquæ potu, quum ieiunia coniungit, quū cinerū & sacco inolefcit. Hæc patientia corporis precatōnes commendat, deprecationes affirmat: hæc aures Christi Dei aperit, seueritatem dispergit, clementiam elicit. Sic ille rex Babylonius, offensus Domino, cum squalore & pædore septenni ab humana forma exulasset, immolata patientia corporis sui, & regnum recuperauit, & quod optabilius homini est, satis Deo fecit. Iam si altiores & feliciores gradus corporalis patientiæ

Matth. 5.
Ibidem.

F
Luc. 6.
Matth.

Cap. XII
Matth.

Luc. 6.
Matth.

F

Ephes. 4.

Luc. 15.

Ibidem.

G
1. Cor. 13.

Cap. XIII

H

Da. 4.

digeramus, eadem sanctitati quoque procurat continentiam carnis. 85 Hec & viduam tenet, & 86 virginem assignat, & 87 voluntarium spadonem ad regna cæli leuat. Quod de virtute animi venit, in carne perficitur, carnis patientia in perfectionibus deniq; præliatur. Si fuga 88 vrgeat, in comoda fuga caro militat. Si & carcer præueniat, caro in vinculis, caro in ligno, caro in solo, & in illa paupertate lucis, & in illa patientia mundi. Quum vero producit, ad experimentum felicitatis, ad 89 occasionem secundæ intinctionis, 90 ad ipsum diuinæ sedis ascensum, nulla plus illic quam patientia corporis. si spiritus promptus, sed caro sine patientia infirma, ubi salus spiritus & carnis ipsius. At quum hoc Dominus de carne dicit, infirmam pronuncians, quid ei firmandæ opus sit ostendit. patientia scilicet 91 aduersus omnem subuertendæ fidei, vel puniendæ paraturâ, vt verbera, vt ignem, vt crucem, bestias, gladium constantissime toleret, quæ Propheta, quæ Apostoli sustinendo vicerunt. [92 His patientiæ viribus secatur Esaias, & de Domino non tacet. 93 Lapidatur Stephanus, & veniam hostibus suis postulat. 94 O felicitissimum illum quoque, qui omnem patientiæ speciem aduersus omnem diaboli vim expunxit. Quem non abacti greges, non illa in pecore diuitiæ, non filij vno ruinæ imperu adempti, non ipsius denique corporis in vulnere cruciatus, a patientia (fide Domino dedita) exclusit, quæ diaboli totis viribus frustra cæcidit. Neque enim à respectu Dei tot doloribus auocatus ille est, sed constitit nobis in exemplum & testimonium, tam spiritu quam carne, tam animo quam corpore, patientiæ perpendendæ: vt neque damnis secularium, nec amissionibus charissimorum, nec corporis quidem conflictationibus succidamus. 95 Quale in illo viro feretrû Deus de diaboli exstruxit? Quale vexillum de inimico gloriæ suæ extulit, quum ille homo ad omnem acerbum nuntium nihil ex ore promeret, nisi Deo gratias, cum vxorem iam malis delassatam, & ad praua remedia suadentem execraretur? Quid? ridebat Deus: quid? dissecabatur Malus, quum Iob immundâ vlceris sui redundantiam magna æquanimitate 96 distringeret, 97 cum erumpentes bestialis inde, in eisdem spectus, & pastus foraminosa carnis ludendo reuocaret. Itaque operarius ille victoriæ Dei, retusis omnibus iaculis tentationum lorica clypeoque patientiæ, & integritatem mox corporis à Deo recuperauit, & quæ amiserat reduplicata possedit. 98 Et si filios quoque restitui voluisset, pater iterum vocaretur. Sed maluit in illo die reddi sibi tantum gaudij: securus sic de Domino, distulit. Sustinuit tam voluntariam orbitatem, ne sine aliqua patientia viueret. [99 Adeo satis idoneus 100 patientiæ sequester Deus. Si iniuriam deposueris penes eum, vltor est: si damnum, restitutor est: si dolorem, medicus est: si mortem, resuscitator est. Quantum patientiæ licet, vt Deû habeat debitorem? Nec immerito. Omnia enim placata eius tuetur: 101 omnibus mandatis eius interuenit. Fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adiuvat, humilitatem instruit, pœnitentiâ expectat, exomologesin assignat, carnem regit, spiritum seruat, linguam frænâ, manum continet, tentationes inculcat, scandala pellit, martyria consummat: pauperem consolatur, diuitem temperat, 102 infirmum non extendit, valentem non consumit, fidelem delectat, gentilem inuitat, seruum domino, dominum Deo commendat, fœminam exornat, virum approbat: amat in puero, laudatur in iuvene, suspicitur in sene: in omni sexu: in omni ætate formosa est. 103 Age iam si & effigiem, habitumque eius comprehendamus, vultus illi tranquillus & placidus: remissa æque in lætum modum supercilia, oculis humilitate, non infelicitate deiectis. Os taciturnitatis honore signatum. Color, qualis securis & innoxii. Motus frequens capitis in diabolum, & minax rufus. Ceterum amictus circum pectora candidus, & corpori impressus: vt qui nec inflatur, nec inquietatur. Seder enim in throno Spiritus eius mitissimi & mâsue-

ritissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo liuet, sed est teneræ serenitatis. apertus & simplex, quem 104 tertio vidit Helias. Nam ubi Deus ibidē & alumna eius patientia scilicet. Cum ergo spiritus Dei descendit, indiuidua patientia comitatur eum. Si 105 nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper: imo nescio an diutius perseueret sine sua comite ac ministra. Omni loco ac tempore tangatur necesse est: quodcumque inimicus eius inflixerit, solus sustinere non poterit, carens instrumento sustinendi. [106 Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina, hæc 107 opera cœlestis & vera, scilicet Christiana; non vt illa patientia gentium terræ, falsa, probrôsa. Nam vt in isto quoque Domino 108 diabolus amularetur, quasi plane ex pari (nisi quod ipsa diuersitas mali & boni æqualiter 109 magnitudinis par est) docuit & suos patientiam propriam: illam dico, quæ maritos dote venales, aut 110 lenociniis negotiantes vxorum potestatibus subiicit. 111 Quæ aucupandis orbitatibus omnē coacti obsequij laborem mentitis adfectionibus tolerat: 112 i quæ ventris operarios, contumeliosis patrociniis subiectione libertatis, gula addicit. Talia nationes patientiæ studia nouerunt: & tanti boni nomen fœdis operationibus occupant: patientes rivalium & diuitum & inuitatorum, impatientes solius Dei viuunt. 113 Sed viderint suam sui 114 Præsides, 115 quam patientia subter ignis expectat. Ceterum nos amemus patientiam Dei, patientiam Christi: rependamus illi, 116 quam pro nobis ipse dependit. Offeramus patientiam spiritus, patientiam carnis, qui in resurrectionem carnis & spiritus credimus.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRUM DE PATIENTIA.

CAP. I.

1. Confiteor ad Dominum Deum, &c.] *Præter Prasatiunculam quandam caput hoc tractat, sicuti & inscripsimus: De affectata Philosophorum Patientia. De qua adeo etiam S. Cyprian. lib. de bono Patientia cap. 1. & ipse Auctor rursus vlt. cap. Est autem Tertullianicum: Confiteor ad Dominum, pro: Confiteor Domino. Item: suggestum imus. Legimus vero paulo post ex trib. ms. Vaticanis cod. non sum, pro: non sum.*

2. quod frui non datur.] *Dicimus (inquit Rhenanus) verumque, & fruor hanc rem, & fruor hac re. Tertulliano etiam non satis est dicere: Vacent sanitate, nisi præpositionem à addat, quod perpetuo fere facit.*

3. etiam qui cæca viuunt.] *Hic (vt adnotat idem Rhenanus) elegantiam Græcum affectat: nam solent illi aduerbia plurimum nominum instar usurpare. Expono ergo cæca, pro: cæce. Non prorsus dissimilis apud Cyprianum locutio est, quum inquit, de bono Patientia: Qui non loquimur magna, sed viuimus. Simile est Lucretianum illud: Acerba tuens, pro acerbis. Quum autem hic nominatim bonum patientiæ appelleret, hinc natus titulus libri citati S. Cypriani.*

4. tantum illi subsignant.] *Hoc est (inquit Rhenanus) tanti Patientiam faciunt, tantum ei tribuunt. Subsignare, pro subscribere & fauere. Aduersus Marcion. li. 1. In vobis est, si velitis, illi obsequium subsignare.*

CAP. II.

5. Nobis exercendæ Patientiæ, &c.] *Capiti huic titulum dedimus: De Dei Patientia, quam etiam celebrat iisdem pene verbis S. Cyprian. dicti libri cap. 2.*

6. non affectatio humana, &c.] *Sic ex 3. ms. pro affectio; nam haud absimiliter S. Cyprian. etiam citante Rhenano: Apparet (inquit) non esse illic veram patientiam, ubi sit insolens affectata libertatis audacia, & exerti ac semimidi pectoris inuerecunda iactantia, qui etiam recte interpretatur caninam æquanimitatem, de Cynica seu Diogenica tolerantia.*

7. stupore.] *Pro arrogancia, vt hic, accipi videtur. S. Cypriano vox est familiaris, vt adnotauimus ad Epist. eius 41. nu. 21. & ad li. de Vnitat. Eccles. nu. 56.*

8. sed viuæ ac cœlestis disciplinæ diuina dispositio delegat.] *Legimus cum Latinio ex 3. ms. viuæ, pro viuæ. Atqui (inquit Rhenanus) pro: diligit, quod prima habebat editio, putauimus aliquando nobis scribendum esse, dirigit. Nunc in delegat mutauimus, non male, vt putamus. Est delegare, iniungere seu committere aliquid. Sic lib. 2. aduerf. Marc. Nec cautionem eius delegasset sub meruoris. Porro cœlestem disciplinam vocat à Christo missa cœlestis instruat. Quam magisteris cœlestibus discimus, inquit Cyprianus lib. de Bono Patientia, veluti declarans, quod hic dixit Tertullianus: Cœlestis disciplinæ diuina dispositio.*

9. qui florem lucis huius, &c.] *Et hunc locum (inquit*

A Rhenanus) suaviter edisserens Cyprianus: Qualis vero in Deo (inquit) & quanta patientia, qua in contumeliam suae maiestatis & honoris instituta ab hominibus profana templa, & terrena signenta & sacra sacrilega patientissime sustinens, super bonos & malos aequaliter facit diem nasci, & lumen solis oboriri; & cum imbribus terram rigat, nemo à beneficijs eius excluditur, quo minus iustus similitur & iniustus indifferens pluuia largiatur: Videmus, inseparabili aequalitate patientis, nocentibus & innocuis, religiosis & impijs, gratias agentibus & ingratis, Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, grandescere copias messium fructus miscere vinearum, exuberare pomis arbuta, ne uora frondescere, prata florere, &c. Qui etiam Rhenanus recte explicat: temporum officia, quia ver suo tempore fruges proicit, altis calore concoquit; elementorum seruitia, refrigerat enim aer, calefacit ignis, irrigat aqua, terra fructificat.

10. totius genitura tributa.] Per tributa geniturae (inquit idem Rhenanus) conceptum nutritionemque fetus in utero & partum ipsum intelligit. Animalium; inquam, omnium, non solius hominis. Nam genitura Auctori natiuitas est. Quod ipsum ab eo repetitur ad illud de Resurrectione carnis: à benedictione geniturae, & ibidem ad illud: concubitus geniturae, & ad illud lib. 4. aduers. Marc. genitura peruersa est. Quamquam paulo aliter accipitur lib. aduers. Valentini. quemadmodum ibi latius. Atqui hic ex MS. 3. legitur: patitur pro eo quod male legebatur: patitur.

B 11. nomen cum familia ipsius persequentes.] Ita tres MS. pro eo quod erat: nomen, familia. Sic autem accipit: nomen (vri recte adnotauit Rhenan.) vri in lib. de Resurrect. carn. cum pro nominis fide in medium extracta; & Laetantius lib. 5. de Philosopho quondam loquens: Tres (inquit) libros euomuit contra religionem nomenque Christianum. Cyprianus: illos nominis sub semper inimicos. Nempe pro professione Christiana, vri ad marginem eius libri idem Rhenanus adnotauit, & nos quoque in illud S. Cypriani Epistol. 52. etsi occisus propter nomen postmodum fuerit, num. 50. Similiter etiam Auctor libro secundo ad Xxorem c. 5. obiectione nominis. & l. de Cor milit. c. 1. infra: nomini negotium fecerit.

C A P. III.

12. Et hæc quidem diuinæ patientia, &c.] Inscriptus caput hoc: De patientia. quam etiam in idem pene verbis inculcat Sanctus Cyprianus, vbi supra, cap. 3. Ad didimus autem: quidem ex 3. Manuscriptis, fors vero pro forte accipitur aduerbialiter.

13. Nasci se Deus, &c.] Hæc (eodem Rhenano adnotante) Cyprianus copiose explicat: Omnes denique actus eius ab ipso statim aduentu patientia comite signatur. Quod primum de illa sublimitate celesti ad terrena descendens, non a spernatu Dei filius carnem hominis induere.

C 14. & à seruo suo tingitur.] Sic ex MS. pro: tingitur: nam Tertulliani phrasin esse pater velle illo lib. aduers. Marc. 1. vbi similiter dixit: oleum, quo luos vnguit; maxime quod etiam Plinius, quem libenter imitatur, dixerit lib. 35. cap. 6. cum purpuris pariter tingitur. Atqui hoc sic expressit loco citato S. Cyprianus: Dominus baptizatur à seruo; sicuti & id quod sequitur his verbis: Cum diabolo tentante congrederetur, & inimicum tantum vicisse contentus, nil ultra verba conatur.

15. absolute scilicet veniam offensæ patientiæ eruditus.] Interpretatur Rhenanus, quam videlicet offensa patientia dare solet, hoc est, ignoscantiam. Verum hic scholasticus opus non erit, si legamus cum tribus ms. ob salutem scilicet venie offensæ patientia eruditus. Quia etiam lectio magis placet. nam ita loqui solet Tertullianus: venie eruditus.

16. Atquin.] Atquin (inquit Rhenan.) usurpat perpetuo, pro: atqui. quod semel adnotasse iusticiat. Talia multa Librarii verus exemplaribus inuenerunt. Sic & alioquin recepit vsus, pro: alioqui.

17. celestes ignes representari.] Vide infra lib. primum aduers. Marcion. ad illa verba: panem; quo ipsum corpus suum representat.

D 18. Parum hoc, si non etiam proditorem, &c.] Cyprianus (adnotante Rhenano) his verbis sententiam istam circumloquitur: Nec mirandum (inquit) quod circa obediens talis existerit, qui Iudam potuit vsque ad extremum longa patientia sustinere, cibum cum inimico sumere, hostem domesticum scire, nec palam ostendere. Ergo quod Tertullianus dicit: denotare, id velut explicans Cyprianus dixit: ostendere. Qua ipsa significatione dixit infra lib. de Vel. virg. cap. 9. in Ecclesia denotaretur. Alibi se pro: arguere ab Auctore accipitur, vti patet lib. de Pall. supra n. 3.

19. ne vnus quidem discensit.] Discensit (inquit Rhenan.) vocat discipulum compluribus locis, sicut audientes, auditores, in lib. de Vera carne Christi. Sed quid iam, inquit, discensit Pontici illius. In lib. de Prescript. ad hereticos. c. 3. Nonne ab ipso Domino quidam discensit scandalizati deuerterunt. cap. 20. siue discensitibus seorsum, cap. 22. Discensitibus missum. Et, Discensitibus (inquit) meis eadem ad vos predicare mandaueram. Intelligit autem hic Petrum. Eodem item libro: Etiam proprii (inquit) discensit & successores eorum. Sic etiam libr. aduers. Marcion. 4. tres de discensitibus.

26. Iraque & gladii opera maledixit in posterum.] Quum frequentissime (vri lib. de Spectaculis nu. 1. latius) gladiatores impugnet, contra eos proprie hoc dictum videtur, de quo interim latius lib. de Corona Militia.

21. Taceo quod figitur, &c.] Figitur accipit Auctor pro cruci figitur. Atqui pro: subuanda morti, ms. 3. subienda, quod necio si ita antiquitus usurpatum sit: Paulo autem latius S. Cyprianus hoc profequitur, additis pulcherrimis antithesis ab eo loco: Sub ipsa autem passione, &c.

22. penes nos vero ratio & structio.] Alludit ad illud primum Cor. 1. Verbum enim crucis pereuntibus quidem seu gentibus stultitia, nobis autem Dei virtus est. Esti autem ms. 3. legant: instructio, magis tamen placet: structio. Nam (sicut Rhenanus adnotat) structio nem vsurpat, pro: instructio, vri lib. de Cult. scem. cap. 11. structus comparatiuum, pro: instructus, &: structus, pro: instructus, vri in hoc libro paulo post: De suo experimento (inquit) quid ad peccatum adiualet structus: in lib. de Resurr. carn. Quot steriles, inquit, vtriusque naturæ infructuosus genitalibus structi.

C A P. IV.

23. Igitur si probos quoque seruos, &c.] Inscriptionem capituli huic dedimus: De patientia obsequii, quam vicissim Deo debemus. Accipit autem ingenium dominicum, pro: ingenio dominorum. Legunt autem ms. 3. secundum morigeros, pro eo quod excusimoratos, quod adeo in textum reposui, quia nusquam reperi moratos, pro: morigeros.

24. non in comede, aut pileo.] Prius illud (vri recte adnotauit Rhenan.) seruitutem & poenam, posterius manumissionem libertatemque respicit. Virgili interpres Seruius auctor est, seruos in Feronia templo olim raso capite pileum accipere solitos. Erat enim insigne libertatis pileum. Hinc illud: Ad pileum vocare seruos, passim apud Auctores obuium. Eodem pertinet numisma Bruti, pileo duobusque pugionibus insignitum; nam ex his (inquit Dion. histor. l. 47.) Brutus significabat à se & Cassio patriam seruitute liberatam. De alijs quoque libertatis insignijs vide T. 3. l. de Prescript. aduers. hereses.

25. seculitute subnixis.] Sic Cyprianus alicubi (citante Rhenan.) de Lucifero loquens lib. de Zelo & siuore. Ille, inquit, dudum angelica maiestate subnixus, ille Deo acceptus & carus, Quamquam ibi aliter videatur accipi, nempe pro eo, qui nitebatur maiestate, & nimium ea sibi confidebat; hic vero pro: subiectis.

26. vbius nouitas cas à Domino prouitas.] Alludit ad illud Gen. 1. Dominamini piscibus maris, &c. item quod est Genes. 9. Terror & tremor vester sit super omnia animantia, &c. Atqui pro eo, quod sequitur non ita multo post: quis de bono eius latere tractet, ms. 3. legunt tractet, sed non placet, quia videtur proprie hic: tractet accipi, non sicuti alibi, pro tractare, quemadmodum lib. adu. Praxeum T. 3. latius.

27. in expedito.] Phrasin Iureconsultorum in expedito esse. Hinc illud Vlpiani leg. Si dubitet. ff. De fideiuss. quum numeratio torius debuit non sit in expedito Similiter & illud: in prescriptionis compendio. Verum de eo latius in Adnot. nostris ad lib. de Prescript. adu. hereses, n. 1.

C A P. V.

28. Verum tamen procedere disputationem, &c.] Titulus huius capiti haud immerito inscribitur: De impatientia, de qua non Auctor modo, sed & S. Cypr. lib. suprascitac. c. 7. tractant latissime, multis isdem pene verbis etiam vtiens.

29. neutrum alteri facere.] Videtur (inquit Rhenan.) dictum à Tertulliano: Neutri alteri facere, pro eo quod est, neutrum cum altero facere, id est: neutrum alteri consentire.

30. natales impatientia.] Appellat (inquit Rhenan.) impatientia natales, originem siue initium impatientia. Sic lib. 1. adu. Marc. natales agustionis dixit: Idcirco inquit, à Pentateucho natales agustionis supputabuntur. Et in lib. de Pallio: natales mundi: Ab ipso, inquit, mundi natali, bus compotes sumus.

31. malitiam ab impatientia suspicatum.] Frequenter adnotat Tertul. hic participio passiuo vri. Similiter autem infra lib. de Cor. mil. reuelari suspicatum, vbi idem: Auspicari, inquit, vsurpat pro simpliciter incipere. Atqui pro: quid ad peccandum adiualet, legunt, MS. 3. adiuaret, quod perinde est.

32. si diuino interdico patientiam perseruasset.] Sic ex 3. MS. pro eo quod erat: perseruasset. De diuino autem illo interdico latius l. de Ieiunio T. 5.

33. apud Adam nondum maritum.] Idem est quod alicubi contra Iouinian. habet Hier. Adam, quamdiu in paradiso fuit, virginem fuisse.

34. ad traducem.] Quamquam obscure, videtur tamen ad peccatum originale alludere, verum de eo latius l. de Baptif. T. 3. Latinius c. n. ser legendum. ac traducem: meo quidem iudicio recte.

35. & circa diaboli circumcriptionem.] Deceptionem, vri adnotauit & Rhenan. intelligit, qua diabolus Euam circumuenerat. Hanc refutare debet Adam. Circumscribere, decipere significat: & Cicero circumscribere senatum, est auctoritate senatum priuare, tracta à fabricis aut chirurgis Metaphora, qui que praci suri sunt, prius circumscribunt. Et reuera primi parentes nostri à diabolo sunt circumscripti, cuius astu de paradiso sunt eieci, atque exsilio damnati, omni iure possessionis sibi adempto. Eodem pertinet illud Cornificii: Ne omnino Patres Conscripti circumscripti putentur.

36. Innocens.] De Adami innocentia ante lapsum pleni sunt libri S. August. Aduersus Pelagianos, ad quos Lectorem remittimus.

37. At ubi semel succidit impatientia.] MS. 3. succubuit; verum illud placet, eo quod alibi frequenter succidere accipiat Auctor pro: succumbere; ut exempli gratia l. de Cor. milit. vanitati succidisse. & infra huius lib. cap. 14. conflictationibus succidamus.

38. vsurpari.] Vsurpant, inquit Rhenanus, ad quos ius possessionis spectat. Sic impatientia veluti iam possidens hominem, facie eum ad quidvis trahit, quod Deum offenderet. Est etiam hac Lurecon sulorum vox. Non multo autem post legimus ex MS. 3. cum Latino: si iratus fratri suo non est.

39. impatientia tunc infantis, &c. incunabula.] Eleganter, inquit Rhenanus, vir vndeque doctissimus Tertullianus incunabula impatientia vocat primæ exordia, ac quasi rudimenta. Alioquin incunabula pro natalibus & origine sumere solent Auctores. Iustinus l. 12. Si non solum tyrocinia, verum etiam incunabula in ipsis castris possissent. Idem lib. 31. Contra Romanos auitos lares & incunabula maiorum templeque, ac Deorum simulacra inexplabile de siderium videndi tenebat. Apte vero addit, infantis. Similiter dixit Auctor l. de Praescript. adu. hereses: quibus incunabulis infitutum est corpus.

40. Hæc ut principalia penes Dominum delicta.] Haud absimiliter S. Cyprian. libr. de Bono patiente. cap. 5. Adulterium, fratri, homicidium, mortale crimen est, super quo aliquid diximus nostris Adnotat. num. 16. Hoc interim hic notandum, quod quum S. Augustinus, & alii recondentes delicta accipiant pro peccatis minoribus, Tertullianus in genere accipiat pro omni genere peccatorum; ubi autem de grauioribus agit, addit: principalia, capitalia, mortalia. verum de hoc latius lib. 4. adu. Marc.

41. exetra delictorum.] Magis placet hæc lectio postrema editionis Bassiliensis, quam ea, quam habent Lugdunensis & alia quædam, quamque interpretatur Rhenanus, exhedra, eo quod plus habeat energie dicere impatientiam exetram, id est, hydram, quam dumtaxat: exhedram, id est, sedem delictorum. Maxime quum etiam S. Hieron. (vri iam olim ad me scripsit Ioan. Harrisus, hanc commentarius) epist. 37. ad Iulianum Diaconum, eodem significato exetram accipiat, & multi scriptores hydram ab Hercule superatam, eodem appellent nomine.

42. Post manna escatilem pluuiam.] ms. 3. manna. verum illud placet, tum quod sequatur: petra aquatilem sequelam, tum quod lib. aduers. Iud. cap. 3. ablatino casu utens dicat: manna cibavit, & in accusativo aduers. Marc. lib. 4. legi manna. Atqui, vri adnotavit Rhenanus, hic audis Scholasticam phrasin eius temporis.

C A P. VI.

43. Ipsa adeo est, &c.] Vel ipsum initium huius capituli titulum indicat: Quod Patientia fidem antecedit & subsequatur. quod ex parte etiam imitatur S. Cypri. vbi supra c. 4.

44. & iustitia deputatus est ab illo, &c.] Omitrenda est hic marginalis suspecta adnotatio, In Abraham typica fidei contestatio. Neque enim illud ad fidem aliam quam viuam pertinere ipse auctor hic indicat, dum subiicit: sed fidem eius Patientia probauit; & paulo post, fides patientia illuminata. Cui similem plane habes locum apud S. Cypri. Epist. 63. vri & nos ibidem adnotauimus num. 13. Facit pro eodem, quod paraphrasticè: veritit illud; & iustitia deputatus est ab eo, id est, iustus deputatus est, pro eo quod legitur Gen. 22. Et deputatum est ei ad iustitiam.

45. sine iudicii periculo licet.] Istud non tam pertinet ad illud: nec fatue (quod Grace est, $\mu\alpha\epsilon\lambda\acute{\iota}$) quidem dicere; quia hoc prohibet Christus sub pena gehenna, quam ad id, quod præcedit: nec verbo quidem lacessere; quia sic legitur Math. 5. Quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Nisi dicamus, iudicium hic ab auctore in genere accipi, tam pro concilio, quam pro gehenna. Atqui in ijs qua sequuntur, rursus Cyprian. Auctorem imitatur sub finem 2. cap.

46. quando ne linguæ quidem malefacere concessum est.] Adnotatu digna hæc ex 3. ms. restitutio, quia: linguæ legimus, prodigne; ut non sit opus nos torquere cum Rhenano in huius sententia explanatione.

C A P. VII.

47. Iam vero percurrentibus nobis, &c.] Capituli huius titulus recte hic poni possit: Quod contemptum sæculi Patientia operetur. In quo iterum Auctorem imitatur S. Cyprianus de Bono patiente. cap. 5.

48. Ita detrimentum patientiæ, &c.] Obscura, inquit Rhenanus, sententia. Videtur sic intelligenda distinguendaque. Ita Dominus præminstravit patientiæ detrimentum, subaudi rei familiaris, fastidium opulentiæ, hoc est, contemptum diuitiarum, Apostolice, ut sit sensus; Dominus primus ostendit patientia, tollerandum esse detrimentum rei familiaris, dum docet, diuitias esse contemnendas. Sic apte cohærebit clausula, qua sequitur.

49. Læsuras quoque earum computandas non esse.] Læsuras, interpretatur idem, vocat detrimenta siue dispendia, quum aliquid de re familiari nostra amittitur. Potuisset dicere, iacturas; sed placuit nouum vocabulum. Sic lib. de Resurrectione carnis: Pressuras & læsuras quibus corrumpitur homo exterior. Eodem lib. ex læsuris & animæ & carnis obueniunt.

50. Itaque si damno affecti impatientes senserimus.] Iterum

hoc ex ms. 3. restituumus, quum phrasis sit Tertullianica, pro eo quod Rhenanus suum, ut fateretur, iudicium secutus: impatientes erimus. Cum quibus etiam veteres sequimur legendo: ad fines, pro: affines, & supplemus illud: quum alienum amissum dolentes ægre sustinemus. & mox Libentes, pro eo, quod tanquam elegantius erit substitutum: Libenter.

51. etiam in foro.] Istud videtur referendum ad forum iudicium, ut agat contra aduocatos, qui pecunia gratia nihil damnationis timentes, quidvis adgredi non dubitant.

52. quum denique ludo & castris sese locant.] Ludum, inquit, gladiatorium intelligit, cuius præfectus L. iusta dicebatur. per castra militiam, intelligit de quibus latius partim lib. de Spectac. partim lib. de Cor. milit.

53. in mores bestiarum.] Hoc iterum restitui, pro eo, quod tanquam elegantius legebatur more bestiarum. Nam ita legisse Tertullianum (Rhenano teste) codex Paterniacensis aperte ostendit, ut sit: in mores, pro: in morem, pro quo quidam offensi ea lectione legebant, sed vitiose: immemores.

C A P. VIII.

54. Ipsam animam, ipsumque corpus, &c.] Quum à detrimentis temporalibus ad iniuriarum patientiam transeat, recte hoc caput in crispimus: De iniuriarum Patientia. In quo partim illum imitatur S. Cypri. vbi supra.

55. minorum deliberatione lædemur, &c.] Similiter dixit Auctor lib. adu. Marc. 4. non decem mensium cruciatu deliberratus. Ad quem locum Rhenanus, deliberatus, inquit, pro: liberatus, & mox locum hunc sic explicat: minore deliberatione, hoc est, dum solliciti sumus, ut à minoribus periculis liberemur. Idem autem lib. adu. Valentinianos: animale mediæ spei deliberatum, longe aliter interpretatur, pro: adiudicatum, ac si diceret: deliberatum, citans Festum Pompeium, qui derivat: deliberare, à libella, qua quid perpenditur. Ego quomodo loci illi intelligendi sint, illuc Lectorem remittens, hic existimo simpliciter accipi debere pro simplici deliberatione, qua minimum à cogitatione differt, ut sit sensus: Minorum iniuriarum deliberata cogitatione lædemur, qui ad maiores iniurias integrum corpus expositum gerere debemus?

56. monela.] Sic monelam, inquit Rhenanus, vsurpat à monendo, pro monitione, sicut à sequendo, sequelam. Paulo ante: Post petra aquatilem sequelam sperant de Domino. Sic lib. adu. Marc. 5. Imo, inquit, nostri monela de celo.

57. Quiuis ictus. Dixit, inquit Rhenanus, Quiuis, pro: Quancunque.

58. Dominus ipse maledictus in lege est,] Necessario hoc referri debet ad illud Deuter. 21. Maledictus à Deo omnis, qui pendet in ligno. Item ad locum Gal. 3. vbi post eam scripturam citatam, addit: Ut in Gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Iesu. hoc est enim quod addit: & tamen solus benedictus. Quod quum & Patri tribuatur frequentissimo, sane debet intelligi, ut pater non excludatur, sicuti e contrario filius non excluditur, quum de Patre dicitur: Soli Deo honor & gloria.

59. non vasculorum inquinamentis, &c. hominem committit.] Sic omnino legendum, pro: communicare, patet tum ex MS. Anglico cod. infra lib. de ieiunijs, tum ex MS. 3. Var. & 1. editione, & excus. illic qui legunt: coinquinari. Quod adeo etiam placeret, nisi constaret citari ab Auctore hic non Mattheum (ut opinatur Rhenanus) sed Marcum cap. 7. cuius interpres hac voce: communicare, pro coinquinare vitur, utpote apud quem, non vero apud Mattheum, recensentur à Christo Baptismata calicum; cui respondet quod hic habet Auctor: non vasculorum inquinamentis. Plura illic videat Lector.

60. telum, &c. libratum.] Librare hic pro magna vi conijcere accipit, imitatus illud Virgilij Æneid. 9. Summa telum librabat ab aure.

Alioqui significatio propria longe alia est, pro ponderare.

C A P. IX.

61. Ne illa quidem impatientia species, &c.] Titulus huius capituli à nobis ponitur: Quod patientia luctum etiam temperet. Quod imitatur S. Cyprian. sub finem libri de Mortalitate.

62. Credentes enim Christi resurrectionem, &c.] Paraphrasticè explicat, quod sequitur apud Apostolum 1. Thess. 4. Si enim credimus, quod Iesus mortuus est & resurrexit, &c. Atqui paulo post legimus ex 3. MS. Cur enim doleas, pro Cur ergo.

63. Cupio, inquit Apostolus, recipi iam, & esse cum Christo.] Ita ex ms. 3. pro esse cum Domino. nam Grace $\sigma\upsilon\upsilon\chi\epsilon\iota$ legitur. Videtur autem etiam hic aliam, quam hodie existet, editionem secutus: nam pro eo quod habet: recipi, Grace est: $\alpha\upsilon\alpha\lambda\upsilon\tau\alpha\iota$, quod recte veritit noster interpres. dissolui; & tamen eodem modo legit infra, & lib. de Spectac. 2. 8. & lib. 1. ad uxorem cap. 5.

C A P. X.

64. Est & alius summus impatientia stimulus, &c.] Hoc caput inscribimus. Quod patientia vitiosis libidinem excludat. In quo isdem pene verbis imitatur Auctorem S. Cyprian. de Bon. Patientie. cap. vltim. multo latius, quo Lectorem remittimus compendij gratia.

A

65. tamen indicantis impatientiam cauit.] Synecdochica (inquit Rhenanus) locutio huic Auctori familiarissima, ut prepositionem & subintelligamus, secundum, vel per Impatientiam. Caucere autem iuris verbum. Cauet sibi aliquis ab aliquo. Hic itaque erit sensus Auctoris, ac si dicat: Tamen per indicantis impatientiam de hoste suo sibi cauit, id est (uti in verbis iuris perfirmamus) satis accepit, quod alii, iustitiam, dicentur. Legimus autem cum eodem Rhenano: incurfare confueuerat, pro: incurfare.

66. quotiens infantia eius deterior facta est caussis suis?] Etiam (inquit Rhenanus.) infantia Iuris vox est, quare miror, à quo postea sit substitutum: quotiens impetu eius, nullo plane sensu. Reperitur enim hac vox lege finali, De pignorat. action.

67. Quod si patientiæ incubabo.] Incubare (inquit Rhenanus) pro in dormire, translatione sumpta à rebus caris, quas ne perdamus, etiam cum dormimus, nobis supponimus custodia causa. Cypr. in lib. de Eleemolynis: Quid dimitis tuis solus incubas? Sic in l. Praescrip. adu. hares. Tertull. Peccatori eius (inquit) incubantem dixit: & in lib. de Resurrectione carnis. Et de isto, inquit, cælo, quod nobis incubat. Nam cum Maro conicit.

Ponto nox incubat atra, rem incommodam violentamque voluit exprimere. Sane Plinius aliter loquitur in initio lib. 2. de Natura agens: Aut si una omnes incubaret, hoc est, foueret, ab auiibus fecundantibus sumpta Metaphora. Similem autem locum S. Hieron. adfert idem Rhenanus ad illud lib. de Pœnit. sacco & cineri incubare, ubi dixit ad Demetriadem: repositis opibus incubare.

CAP. XI.

68. Post has principales, &c.] Inscriptio huius capituli hac est: Quod, præterquam quod reliqua eludat mali spiritus incitamenta etiam pro mercede æternam felicitatem recipiat.

69. necessarii.] Comparatiuum, inquit Rhenanus, inusitatum. Sic necessarius dixit in neutro, in libro de Car. Christi. Quasi, inquit, necessarius aliquid adferret, eo quod ille tum maxime agebat. Similiter autem dixit etiam lib. 4. aduersus Marc. maius & necessarius lumen, & lib. de Habit. mulieb. opera plures & necessarios.

70. quæ à Malo infiguntur.] Similiter supra: vt nobis non magis à Malo. & infra cap. 14. dissecabatur Malus. Vtrobique autem, uti adnotauit Rhenanus, Mali nomine diabolus intelligit. Hunc quoque malignum vocat in lib. de Fuga in persecut. Sed erue nos, inquit, à maligno, id est, ne nos induxeris in tentationem, permittendo nos maligno. Sic enim monens vertit. Paulopost rursum: Aut Mali infidus Similiter infra lib. de Cult. scem. Christianus à Malo illo. cap. 5. Et lib. 2. ad Vxorem cap. 6. à Malo immisiss, ac cap. 7. vbique Malo fit inferunt, item à Malo conciliatur, denique cap. ult. ibi & Malus non est.

71. æquanimitatis.] Non semel & antea & postmodum æquanimitatem accipit Auctor pro patientia.

72. interuenimus.] Interuenimus, inquit Rhenanus, erroribus nostris aut mali infidus cum nos illis opponimus non consentiendo, sed euitando potius. Sic enim olim Tribunus Senatus consultis intercedebat: at admonitionibus Domini interuenimus, cum illis obsequimur. Sic infra: Omnibus Mandatis eius interuenit.

73. eius officii magna merces, felicitas scilicet,] Similes loci à nobis sunt adnotati, & lib. de Pœnit. complures, & aliquot libro ad Martyras. Et imitatur hunc in hoc S. Cyprianus de Bono Patient. cap. 4. in hac verba: Tot denique Propheta interfecti, tot Martyres gloriosis mortibus honorati, qui omnes ad cælestes coronas patientia laude venerunt. Neque enim potest accipi dolorum & passionum corona, nisi præcedat in dolore & passione patientia. Deinde etiam libro de Exhort. Martyrum, cap. 12. cui hunc dedit titulum: Quæ spes & merces maneat iustos & Martyras post afflictiones huius temporis: ubi de hoc adfert complura scripturarum testimonia, & inter ceteras eam, quæ hic citatur: Merces enim vestra copiosa est in cælis. ut omittamus alios eius locos qui in Indice nostro citantur. Quæ ipsa rursum ab eodem repetuntur Testimonia l. 3. ad Quir. c. 16. & 17. Eodem pertinet, quod ex persona Dei dixit cap. præced. Ego patientiam remunerabo. & quod habet l. 4. adu. Marc. Pro differentia mercedum, operum quoque credenda distantia est. Quum autem merces sit correlatiui meriti, locus erat etiam de illo hic aliquid tractandus: sed de eo latius infra cap. 13. contra huius temporis sectarios. Hic sufficiat hæc adnotasse contra eos, qui quum Catholici censeri velint, tamen omnes passionibus Martyrum pœnas esse peccatorum dicere non verentur.

74. Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur.] Aduocatio, inquit Rhenanus, vocabulo consolationem accipit: nam sic vertit Græcam dictionem *παράκλησις*. Similiter dixit lib. adu. Marc. 3. aduocate languentes, pro: consolari, seu aduocatum languentium agere, quem paulopost illic vocat: aduocatozem. Atqui his verbis non modo interpretatur illud Matth. 5. Quoniam ipsi consolabuntur, sed & id quod habet Lucas: Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.

75. merces enim vestra plurima in cælo.] Græce est & apud Matth. & apud Lucam. *ὁ μισθὸς ὑμῶν*: pro quo Latine ab omnibus vertitur, merces. Atqui merces, teste Varrone lib. 3. de ling. Lat. à merendo dicitur. Si quid, inquit, datum pro opera, aut opere, merces à merendo: Itidem *μισθὸς* Græce apud nullos unquam Auctores reperitur alia significatione quam mercedis, stipendii, pramii. Quæ adnotat diligentiis: ut ne quisquam enadere possit, si quis vitam æter-

B

C

D

nam mercedem negare ausus fuerit. Quibus addo, quod etiam alius locus scripturæ sacra merces vita æterna appellatur. Ruth. 2. Ecclesiastici 11. 18. 36. ac 50. Sapient. 5. & 10. Matth. 10. 1. Corinth. 3. Hebr. 2. 2. Ioan. 1. & Apocal. 11. Item & præmium, Tob. 4. Sap. 4. Item brauium 1. Cor. 9. Philipp. 2. Denique remuneratio, 2. Cor. 6. Hebr. 10. & 11. Græce quoque locis citatis *μισθὸς, ἐξουσίαν, ἀμνοσίαν, μισθὸν, πῶδος*. Quæ omnia eodem pertinere perspicuum est, qui Græce nouit. Neque obstat quod vno Romano. 6. vocatur Gratia vita æterna, quia non esse simpliciter Gratiam patet ex illo 1. Ioan. Gratiam pro gratia.

CAP. XII.

76. Quod pacis gratissima Deo adinet disciplinam, &c.] Titulum huic cap. dedimus: Quod & paci quoque & penitentia ministret patientia: Imitatur hic etiam Auctorem S. Cypr. c. 6. de Bono Patient. Atqui (uti adnotat Rhenan.) Adtinere disciplinam, dicit, pro, disciplina seu ad disciplinam adtinere.

77. conuenientia.] Conuenientiam (inquit idem Rhenan.) usurpat substantiue, pro conuentione & pacto. Quia interest. Alludat illud Matth. 5. Isto cito contentions aduersario tuo. ego potius puto pro consensu & beneuolentia accipi. Sic enim legis lib. de Orat. & adu. Marc. lib. 3. ubi de hoc latius. Adnotat idem figuratam locutionem, ubi legitur, conuulsus animus, pro quo MS. 2. animi. sed perinde est. L. de Orat. cap. 10. sic istud circumloquitur: si quid discordia vel offensæ cum fratre tuo contraxeris.

78. cum difuncto matrimonio.] Loqui videtur (uti recte Rhenanus adnotauit) de Christianis, seu uiris, seu foeminis, qui seebnues in matrimonio coniungunt. Hic aliquando contingebat, ut uxor Christiana marito ethnico tandem continentia periuaderet, quam amplexus ille seruabat, mulier uero penitentiam agebat, atque prius factum expiabat apud Ecclesiam iuxta ritum eius temporis. Atque hoc est quod sequitur: Quantum boni utriusque confert, alterum adulterum non facit, alterum emendat. Consentit, quod infra dicit: Pœnitentiam expectat, exomologesin adsignat.

79. hæc exorat pœnitentiam.] Ita hunc locum restituisimus, pro: exhortatur, partim ex Paterniacensi cod. qui (iuxta quod adnotat Rhenanus) legit: exorta, & Gorziensi qui habebat: extortat; partim uero ex ms. 3. Vatic. qui habent: & orat. Neque placet, quod putat legendum Rhenan. extortat, uel: extortat, formâ frequentatiua, ac si diceret: extorquet, quia apud alios Auctores neutrum illud reperitur.

80. Dilectio, inquit, magnanimitas est, &c.] Paulinum (inquit Rhenanus) uerbum *μακροθυμεί*, vertit Tertullianus, magnanimitas est, quod uocabulum Latinum insolens est. Sed suo more loqui solet, Cyprianus amulator Tertulliani, sed styli purioris, Caritas inquit, magnanimitas est. Idem *μακροθυμεί*, magnanimitatem reddidit in libro de Eleemolynis. Alijs magis placet longanimitas. Vertit etiam: benefica, pro eo quod S. Cypr. & alii plerique: benigna, quod postremum magis conuenit uoci Græcæ, *μακροθυμεί*. Illud uicissim. Nec proteruum lapit, correspondet uoci Græcæ, *ἀπειθαρχεί*; nam & Erasimus vertit: non est proterax & quædam Græca scholia, eodem teste, interpretantur, extolli & ostentare se. Similiter Auctor vertit, proteruit, pro eo quod Græce est *ἀπειθαρχεί*, & nos ter interpretis: non est ambitiosa. Item: Nec incitatur, pro eo, quod nos ter interpretis, nec irritatur. Nos autem id, quod est intermedium: offert sua, dum alteri prodest, pro: suffert sua, quod nullo sensu legebatur, debemus Dn. Latino. Placeret etiam magis: Merito ergo nolumquam excidit quod ira Græce sit & Latine apud Apostolum; sed nolumquam immutare, eo quod sic legant & ms. Et prouide cum ut constet sensus, tum ut correspondat Apostolo, legimus, euacuabuntur, consummabuntur, exhaurientur, non exhaurietur. Atqui etsi contrario ordine hic subiiciantur, tamen iuxta Apostolum sic intelligendus est Auctor: euacuabuntur prophetiæ, consummabuntur linguæ; nam Græce est *καταρῶν*, exhaurientur, (ubi repetitur uox: *καταρῶν*) scientia, nam plurali numero *γινώσκεις* egisse uidetur.

C A P. XIII.

81. Vsq; huc de Patientia tandem simplici, &c.] tractat hoc caput & ita inscribitur: De Patientia corporis tam in ieiuniis & continentia, quam in subeundis Martyriis. De qua etiam S. Cypr. lib. de bon. Patient. cap. penult.

82. De merendo Domino.] Similes locos adnotauimus de meritis Pœnitentia & Martyrum lib. præced. de Pœnit. & Ad Martyras, eosque utrobique complures: hic habes merita ieiunij & continentia, Alibi in genere quoque: Pro meritorum nomine, inquit, ordo resurgendum disponetur. & lib. adu. Marc. 2. quoniam & alias positum hominem sub iudicio Dei oportebat iustum illum efficere de arbitrii sui, id est, liberi, meritis: ceterum nec boni nec mali merces uire penfaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non uoluntate. Denique Scorpiaco aduersus Gnosticos: Aut quomodo, inquit, multæ mansiones apud Patrem, si non pro ueritate meritorum. Apud Sanctum Cyprianum in nostro Indice similes locos reperire est numero X V I I. ut ne hic in citando proluciores simus. Similiter merita Martyrum celebrant Chrysostr. homil. 42. in Genes. 2. in Psalm. 50. in Matth. 27. ad popul. Antioch. 77. Et en quam scriptis post reditum prius exsilij: item libro tertio aduers. Vitiuper. ut. Monach. ac Ser-